15472

MUSEI ITALICI TOMUS II.

COMPLECTENS

ANTIQUOS LIBROS RITUALES
ſanctæ Romanæ Eccleſiæ.

CUM COMMENTARIO PRÆVIO IN ORDINEM ROMANUM.

LUTECIÆ PARISIORUM,

Apud { Viduam EDMUNDI MARTIN, JOANNEM BOUDOT, & STEPHANUM MARTIN, } in via Jacobea, ad Solem aureum.

M. DC. LXXXIX.

CUM PRIVILEGIO ET SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/museumitalicumse02mabi

LECTORI.

I. HABES alterum MUSEI ITALICI volumen, STUDIOSE LECTOR, in quo continentur ANTIQUI LIBRI RITUALES S. R. E. qui ORDINIS ROMANI nomine comprehendi ſolent. Non uno, ſed diverſo tempore ſcripti ſunt; plerique haud antea vulgati: & ſi qui jam editi, ob novas acceſſiones & notas hic quamdam novitatis gratiam præ ſe ferunt. Omnes ut in unum corpus redigeremus, perſuaſit in primis communis rei publicæ chriſtianæ utilitas: deinde ſtudioſorum hominum flagitatio, qui hanc collectionem jam dudum expetebant, rati ejuſmodi libris recludi non jejunam tantum & exilem cæremoniarum notitiam, ſed eccleſiaſticæ diſciplinæ præclaram cognitionem; immo aliquando ſacrorum dogmatum illuſtrationem.

II. Verum hæc editio nec in Urbe commode procurari poterat, nec libri ipſi extra Urbem facile exportari. Sed tandem ut eos impetraremus, evicit amicorum humanitas ſimul & auctoritas: quibus perſpectum eſt hac editione non extraneis modo, ſed & Romanæ eccleſiæ conſultum iri. Etſi enim nonnulli in eis ritus jam in deſuetudinem abierunt; omnes tamen noſſe intereſt, ſi non ad reſtituendam, certe ad illuſtrandam antiquitatem. An publicis votis reſponſura ſit noſtra editio, incerti ſumus: at certe nobis diligentiam, quo minus id aſſequeremur, non defuiſſe haud diffitemur.

III. Initio præmittimus COMMENTARIUM in Ordinem Romanum, in quo præcipuorum Romanæ eccleſiæ rituum quoddam ſpecimen continua ſerie exhibemus: ne ſi per particulas id fieret, diſtracta atque à ſe ſe divulſa

eorum notitia haberetur. Hunc commentarium, qui nonnullis fortaſſe prolixior videbitur; breviorem, quoad licuit, reddere conati ſumus, ſingularia dumtaxat aut minus vulgaria perſecuti, quæ ab aliis aut prorſus intacta, aut non ſatis explicata fuerant. Denique id in primis curavimus, ut reſectis communioribus locis, quæ ab aliis repeti poſſunt, & omiſſis quibuſdam minoris momenti ritualibus libellis, omnia in unum idemque volumen conjiceremus: ut quæ alias diſperſa & diſtracta fuiſſent, ſub uno quaſi conſpectu ponerentur; atque hoc pacto lectorum labori & compendiis conſuleretur.

IV. Commentarium ſequuntur libelli Ordinis Romani, ſecundum ordinem temporum diſtributi, notiſque ſubinde illuſtrati, collatione facta locorum, quæ ab Amalario, Micrologo, aliiſque vetuſtis ſcriptoribus in medium adducta ſunt. Ceterum vulgatum Ordinem Romanum integrum recudere non viſum eſt operæ pretium: tum quia farrago eſt, vetus quidem, ſed tandem farrago ex diverſis Ordinis Romani libellis conſarcinata: tum quia multiplicatis iſtius libri editionibus facile eſt eum conſulere pro arbitrio lectorum: tum denique quia alias nimium creviſſet noſtræ collectionis moles, nec in unum volumen facile contrahi potuiſſet.

V. Non pluribus hic te morabor, Erudite Lector, niſi ſi qua te tangit ſtudiorum noſtrorum ratio & cura, ut denuo ejus beneficium agnoſcas, per quem profecimus. Non auſim hoc loco repetere Magnum illud atque Auguſtum Nomen, quod tamen unum commemorari jubet illuſtriſſimus Remorum Antiſtes Carolus-Mauricius Tellerius, cujus propenſiſſimæ in litteras & in Eccleſiam voluntati acceptum referre debes, quod tibi modo legendum utendumque offerimus.

VI. Quod ſi tamen rituum Romanorum te lectio re-

creabit, gratiam habe in primis eminentiſſimis cardinalibus Caſanatæ & Colloredo: tum illuſtriſſimo Johanni Ciampino, & erudito Joſepho Mariæ Thomaſio: qui nobiſcum quidquid hoc de argumento in ſcriniis habebant ſuis, humaniſſime communicarunt, noſtro Claudio Stephanotio indefeſſe operam ſuam, ut ſolet, conferente.

VII. Neque vero defuit etiam in Gallicanis bibliothecis, quod Romanis ritibus illuſtrandis expoliendiſque conduceret. Regia quippe bibliotheca, humaniſſimo Thevenoto ejus curatore concedente, nobis Onufrium Panvinium, cum quo Romanum exemplum conferremus, ſuppeditavit: & Colbertina veterem Ordinis Romani libellum, primo loco à nobis editum, cum aliis nonnullis ejuſdem argumenti codicibus, quorum copiam nobis pro ſuo more liberaliter fecit vir notæ eruditionis & humanitatis Stephanus Baluzius, ejuſdem bibliothecæ præfectus.

VIII. Poſtremo (& id addere nobis liceat) ſi qua in noſtris obſervationibus non ſatis accurate aut mature pro rei gravitate dicta nobis exciderint; hæc omnia ſanctæ Eccleſiæ, cujus gratia hic labor a nobis ſuſceptus eſt, judicio ac cenſuræ ſubjicimus: nec in aliis refugiemus admonitionem officioſi lectoris, a quo doceri & benigne caſtigari beneficii loco ducemus.

IX. Ex his obſervationibus unam aut alteram hic paucis retractare juvat, non ſatis, aut ſecus quam par eſſet in Commentario expoſitas. Prima occurrit in pag. XLVI. ubi ex Auguſtino Patricio probavimus, ante annos ducentos factam fuiſſe panis & vini in Miſſa pontificia probationem contra veneni periculum. Sed præmittenda erat Petri Amelii auctoritas, qui hanc ipſam probationem his verbis commemorat in cap. LXXXI. *Parat calicem* ſacriſta *cum tribus hoſtiis, unam pro Sacramento, & duas pro proba: & in Papæ præſentia facit probam de vino & pane.*

X. Altera eſt in ejuſdem commentarii pag. LIII. ubi emendandum quod eo loci diximus, non explicari ſcilicet in libellis noſtris, id quod ex Amalario aliiſque ſupplevimus, *an preſbyteri ſimul cum Pontifice ſacra celebraverint.* Id enim ipſum diſerte præſcribitur in Appendice primi noſtri Ordinis Romani num. 48. *In diebus feſtis, id eſt Paſchæ, Pentecoſtes, ſancti Petri, Nativitatis Domini, per has quatuor ſollemnitates, habent colligendas,* id eſt recipiendas oblatas, *preſbyteri cardinales, unuſquiſque tenens corporalem in manu ſua: & venit archidiaconus, & porrigit unicuique eorum oblatas tres. Et accedente Pontifice ad altare, dextra lævaque circumdant altare, & ſimul cum illo canonem dicunt, tenentes oblatas in manibus, non ſuper altare, ut vox Pontificis valentius audiatur; & ſimul conſecrant corpus & ſanguinem Domini: ſed tantum Pontifex facit ſuper altare crucem dextra lævaque.* Ex hoc inſigni loco, qui nobis ſuo loco exciderat, colligimus, preſbyteros illos conſecraſſe tres illas quas in manibus habebant hoſtias: tametſi eas non ipſi, ſed ſolus Pontifex cruce ſignabat. An vero etiam ſanguinem ſeorſim conſecrarent; judicet lector ex proxime ſubjunctis verbis: *Cum acolythi acceperint hoſtias ab archidiacono de altare, vadunt ad preſbyteros, accipientes calices tres qui priores ſunt.* Etſi enim de calicibus miniſterialibus explicari poteſt hic locus: congruentius tamen de calicibus conſecrandis fortaſſe exponi poterit. quod aliorum judicio ſubjicimus. Cur vero preſbyteri quique hoſtias tres conſecrabant? Fortaſſe ut unam pro ſua communione haberent; alias duas pro fermento, ut vocabant, ſacro reſervarent. Hæc paucula ſunt, ERUDITE LECTOR, quæ te præmonitum volebamus. Vale.

INDEX

CONTENTORUM IN HOC SECUNDO TOMO.

COMMENTARIUS PRÆVIUS IN ORDINEM ROMANUM. pag. j

I. *Rituum Romanorum cognitio neceſſaria : Amalarii in eos commentarii vexati. Prima Romani Ritualis editio improbata : electi Corcyrenſis plagium retectum.* j

II *De Ordine Romano, deque variis auctoribus ac libris, qui de ritibus S. R. E. agunt.* viij

III *De antiquis baſilicis ac titulis Urbis, de diaconiis, & de ſeptem regionibus eccleſiaſticis : ubi de forma veterum baſilicarum.* xj

IV *De clero Romano, & de priſco ritu celebrandi officia divina in eccleſia Romana.* xxvij

V *De collectis & ſtationibus, deque litaniis Romanis.* xxxj

VI *Singulares ritus Miſſæ pontificalis ſecundum Ordinem Romanum ; & primo ab initio Miſſæ ad canonem.* xxxv

VII *Continuatio rituum in Miſſa pontificali ſingularium à canone ad communionem.* xlviij

VIII *Singularia ſacræ communionis in Miſſa pontificali.* lij

IX *Quando, & quomodo deſierit communio ſub utraque ſpecie in eccleſia Romana.* lxj

X *Ritus peculiares in ſabbato ante Palmas, & in ipſa Dominica Palmarum.* lxiv

XI *Singulares ritus in triduo ante Paſcha ; & primo quidem in Cœna Domini & in Paraſceve.* lxvij

XII *De ſanctificatione calicis non conſecrati ex contactu particulæ conſecratæ.* lxxvj

XIII *Quid de hac commiſtione aliæ eccleſiæ ſenſerint, aliique auctores.* lxxxv

XIV *De ſanctificatione calicis ex commiſtione ſanguinis conſecrati.* xcij

XV *De nonnullis ritibus Sabbati ſancti.* xcv

XVI *De Ordinationibus ſacris eccleſiæ Romanæ.* cij

XVII *De varia creatione Romani Pontificis.* cix

XVIII *Ritus in conſecratione Pontificis olim ſervati.* cxvj

XIX *Expenditur locus Socratis Scholaſtici de prætermiſſis ſacris myſteriis in ſabbatis apud Romanos : ubi de hebdomada & Dominica* mediana, *atque de variis ritibus, qui ſtrictim exponuntur.* cxxv

XX *De Confeſſione beati Petri in Vaticana. Quid* rugæ, regiæ, & regulares *apud ſcriptores eccleſiaſticos. De variis modis aſſervandi euchariſtiam apud Romanos. Quid* capſa *in Concilio Arauſicano? Quid* turris *Gregorio & Venantio Fortunato?* cxxxj

XXI *An antiqui ritus ſemper novis præferendi ? an omnes ad unum modum revocandi ? Recentiores cæremoniarum arbitri notati. Quid cenſendum de Miſſa Illyriciana?* cxlj

INDEX

ANTIQUORUM LIBRORUM RITUALIUM S.R.E.

I ORDO *Romanus de Miſſa pontificali.* 1

Appendix, de Officiis a Cœna Domini uſque ad Paſcha. 30

II *Ordo Romanus de Miſſa pontificali.* 42

III *Ordo Romanus de Miſſa item pontificali.* 53

IV *Fragmentum veteris Ordinis Romani de Miſſa pontificali.* 61

Reliqua de hoc Ordine habes *pag.* 559

V *Ordo Romanus, de Miſſa epiſcopali primus.* 64

VI *Ordo Romanus, de Miſſa epiſcopali ſecundus.* 70

VII *Ordo ſcrutinii ad electos, &c. ſeu de Baptiſmo.* 77

VIII *Ordo Romanus de Ordinationibus ſacris.* 85

IX *Ordo Romanus ejuſdem argumenti.* 89

X *Ordo Romanus de triduo ante Paſcha.* 97

XI *Ordo Romanus auctore Benedicto canonico ſancti Petri.* 118

Johannis Papæ XIX diploma de baſilica ſancti Petri. 154

Excerpta ex libro Petri Mallii de eadem baſilica. 158

XII *Ordo Romanus, auctore Cencio cardinale.* 167

Breve recordationis de conſuetudinibus altaris ſancti Salvatoris Lateranenſis. 217

XIII *Cæremoniale Romanum, editum juſſu Gregorii X.* 221

XIV *Ordinarium S.R.E. auctore, ut videtur, Jacobo Gaietano cardinale, præmiſſa capitulatione.* 243

XV *Liber Petri Amelii epiſcopi Senogallienſis, præmiſſa item capitulatione.* 444

XVI *Index ſollemnium collectarum & ſtationum S.R.E.* 544

APPENDIX.

I. EGLOGÆ *Amalarii abbatis in Ordinem Romanum.* 549

II *Johannis Diaconi liber de eccleſia Lateranenſi ad Alexandrum III.* 560

Hic Johannes Diaconus Romanus ſeu Lateranenſis, appellari junior poteſt, ut diſtinguatur ab alio cognomine, & quidem ſcriptore celebri, qui Johannis VIII Pontificatu floruit, is, cujus epiſtolam ad Senarium non ſemel hic laudamus. Fuit & alius Johannes Diaconus, ſed Neapolitanus, qui librum de geſtis urbis ſuæ epiſcoporum ineunte ſæculo nono ſcripſit.

III *Conſtitutiones Lateranenſes juſſu Gregorii XI. editæ.* 576

IV *Auguſtini Patricii epiſtola ad Innocentium VIII in librum ſacrarum cæremoniarum, quibus Romani Pontifices uti conſueverunt.* 584

V *Excerpta ex Diario Paridis de Craſſis contra electum Corcyrenſem, qui prædictum Auguſtini librũ ſub ſuo nomine vulgavit.* 587

VI *Addenda, ſeu corrigenda in Itinere Italico.* 593

IN

IN

ORDINEM ROMANUM COMMENTARIUS PRÆVIUS.

I. *Rituum Romanorum cognitio neceſſaria; Amalarii in eos commentarii vexati. Prima Romani Ritualis editio improbata; Electi Corcyrenſis plagium retectum.*

CUM Romana eccleſia aliarum, maxime Occidentis, eccleſiarum norma ſit & exemplar; non parum intereſt rei publicæ Chriſtianæ, ut ſacri ritus, quibus ab initio fundatæ religionis Deum opt. max. coluit, omnibus cogniti ac perſpecti habeantur. Proxima quippe eſt fidei divinæ religio, quæ quam illa credit ac ſuſpicit, ſupremam majeſtatem certis ſignis & ceremoniis, communi conſilio inſtitutis, colit, veneraturque. Et quemadmodum a Romana eccleſia fidei ſuæ originem repetunt pleræque, ne dicam omnes, Occidentis eccleſiæ: ſic etiam ab eadem modum ac formam divini cultus derivari par eſt. Certe cum animo recogito varios ritus, quos in præcipuis Galliarum eccleſiis majorum noſtrorum pietas inſtituit, atque hactenus illibatos ad nos uſque magna ex parte tranſmiſit: videre mihi videor

quamdam Romanorum rituum imaginem, qualem ſcilicet in antiquis libris animadvertimus.

Non immerito itaque viri pii ac docti (quod notavit „ Caſſander) judicant, nihil hoc in genere præſtantius inveni- „ ri poſſe, quam ipſum Romani Ordinis libellum, quem om- „ nes qui de eccleſiaſticis ritibus & officiis divinis ſcripſerunt, „ tamquam principem & caput agnoſcunt, ſummamque ei au- „ ctoritatem deferunt: ſic ut omnia ejus generis ſcripta nihil „ aliud ſint, quam hujus libelli commentaria. Non ergo audiendi, ſi qui minus periti exiſtiment, hoc argumentum non ejus eſſe dignitatis, quod cum tanto apparatu tractari mereatur. Meminerint ſi qui in ea erunt perſuaſione, hominibus etiam ſapientiſſimis non indignam eſſe hanc operam & cogitationem in nova Lege, quando in illa veteri, myſteriorum noſtrorum gravitatem tantum adumbrante, Deus ipſe ſacrorum rituum deſcriptionem, quibus coli & honorari volebat, non infra ſe poſuit.

Et quidem magni nominis viri hoc genus argumenti adeo non deſpexerunt, ut ſtudia ſua eo contulerint. Ut enim Caſſandrum, Hittorpium, Radulfum decanum Tungrenſem, alioſque ſimiles interim ſileamus; Onufrius Panvinius hanc ritualem materiam ſcriptis ſuis illuſtravit; haberemuſque ea de re Salmaſii lucubrationem, niſi mors ejus conſilium prævertiſſet. Huc teſtem appello Salmaſium ipſum, qui in Præfatione ad Solinum ait, ſe huic auctori illuſtrando adjeciſſe animum, *ſepoſitis tantiſper, quæ in mente ac manibus habebat, in univerſam priſcæ Eccleſiæ ritualem hiſtoriam commentationibus*. quæ commentationes an ab eo perfectæ fuerint & abſolutæ, fateor me ignorare.

Ad Onufrium quod attinet, opus ejus integrum exſtat manu deſcriptum in bibliotheca Vaticana, ejuſdemque exemplum in bibliotheca regia habetur. Hoc vero non tam Onufrii commentationem exhibet, quam collectionem veterum librorum ritualium Romanæ eccleſiæ. Collectioni præmittitur Onufrii epiſtola nuncupatoria, *Alexandro Farneſio, epiſcopo cardinali Sabino, ſummæ & apoſtolicæ Sedis cancellario.* quæ epiſtola prolixam continet præfationem ad illuſtrandam ex antiquis ſacræ ſynaxeos actionem. Sequuntur libelli de Ordine Romano quatuor, prout ab Hittorpio vulgati ſunt: tum Micrologus: deinde interpretatio vocum eccleſiastica-

rum, quæ obſcuræ vel barbaræ videntur: quibus ſuccedit index ſtationum, quæ noſtro tempore in ſingulis Urbis eccleſiis per annum celebrantur. Hæc omnia excipit liber ritualis Cencii cardinalis S. R. E. camerarii, quem librum, mutato auctoris ordine, dividit Onufrius in tres partes. Demum totum opus concludit Miſſæ expoſitio, quam idèm ex Patrum dictis & ſententiis contexuit, excurrendo in communes locos, quos alii poſtea ſunt perſecuti.

Non defuerunt etiam ex antiquis, quibus idem conſilium idemque animus fuit, illuſtrandi ſcilicet ritus Romanos. Pleroſque in unum corpus redegit Melchior Hittorpius, cujus editio eſt in omnium manibus, ut neceſſe non ſit auctorum illorum nomina hoc loco recenſere. His adjungendi ſunt Rupertus, Johannes Belethus, & Durandus uterque: quos magno agmine ſequitur turba recentiorum, ſed inſignior præ ceteris piæ memoriæ cardinalis Bona. Ex illis antiquis auctoribus Amalarius, & qui ſub humili nomine latere voluit Micrologus, libellos de Ordine Romano ſtudioſius rimati ſunt, atque ex eis aliarum eccleſiarum ritus aut correxerunt, aut illuſtrarunt.

Amalarius, Mettenſis, ut videtur, eccleſiæ clericus, Lugdunenſis chorepiſcopus fuit. Hujus ſententiæ auctorem habemus Florum ejuſdem eccleſiæ diaconum: qui in priori epiſtola adverſus eumdem Amalarium inedita, tria ejus opera commemorat, nempe *magnum quemdam codicem quatuor voluminibus*, id eſt libris, *diffuſum*, quem OFFICIALEM nuncupavit: deinde ANTIPHONARIUM *velut a ſe digeſtum ac correctum: noviſſime novum volumen, quod* EMBOLIM *opuſculorum ſuorum* appellavit, quodque *apud Lugdunum ornate induit, ac vittis ſericeis diſtingui fecit*. Hæc ex prima Flori epiſtola *contra falſiloquas adinventiones Amalarii, quondam Lugdunenſis chorepiſcopi, de corpore Domini tripartito*: qua in epiſtola Florus Amalarium durius carpit, uti & Agobardus & ipſe Lugdunenſis antiſtes. Nam etſi fortaſſe longius progreſſus eſt Amalarius in quærendis myſticis ſignificationibus ſacrorum rituum, quibus Eccleſia utitur: non ea tamen acerbitate tractandus erat vir ut illis temporibus doctus, qui pia religione & ſtudio res ſacras illuſtrandi utique ducebatur. Typis vulgata ſunt priora duo ejus opuſcula, nempe Officialis, & liber de Antiphonario: at Embolim adhuc in tenebris

latere credimus. Edita illa duo non ſine fructu terunt rerum eccleſiaſticarum ſtudioſi, qui longe aliis oculis hæc legunt, quam Florus & Agobardus. Libellum officialem appellavit Amalarius poſt Patres Concilii IV Toletani in canone XXVI.

Agobardi libri tres exſtant adverſus Amalarium ſcripti. Primus eſt liber *de Pſalmodia*, in quo Amalarium, quaſi *ſtultum & improbum calumniatorem* arguit, quod in nocturnis officiis quædam *humani ingenii figmenta* adhiberet. Idem explicat in altero libro *de correctione Antiphonarii*: in quo nonnullas antiphonarum & reſponſoriorum emendationes ab Amalario factas reprehendit: correctus & ipſe a viro modeſtiſſimo Joſepho Maria Thomaſio in Notis ad Reſponſorialia & Antiphonaria Romana, ubi quaſdam Amalarii reſtitutiones vindicantur ad fidem veterum codicum eccleſiæ Romanæ. Sic rigidi cenſores aliquando in ſe provocant juſtam cenſuram aliorum. Tertius denique Agobardi fetus eſt *contra libros quatuor Amalarii abbatis*, id eſt contra librum ejus officialem, in quo nonnullas morales interpretationes ſugillat Agobardus.

Non minus Amalario infenſus fuit Florus diaconus, ac demum presbyter eccleſiæ Lugdunenſis: a quo Amalarius in medium provocatus fuit in Synodo Cariſiacenſi; ab eodemque in Concilio epiſcoporum apud Theodonis-villam accuſatus, quod Chriſti corpus triforme dixiſſet, & quod ritus ſacros paſſim traduceret ad myſticas ſignificationes. Quid in utraque ſynodo geſtum ſit, explicat Florus ipſe tum in epiſtola mox laudata, tum in opuſculo ſubſequenti, tum in alia epiſtola ad Patres Concilii apud Theodonis-villam congregati. Prima epiſtola *Drogoni ſacri Conſilii magiſtro & pontifici clariſſimo, Hetti Trevirorum antiſtiti, Aldrico reverentiſſimo Cenomannorum epiſcopo, Rabano abbati venerabili, & ex provincia Lugdunenſi prima Alberico Lingonenſi epiſcopo* nuncupata eſt. Primum ac præcipuum caput accuſationis eſt, quod doceret *præceptor ipſe Amalarius egregius, ita corpus Chriſti eſſe triforme & tripartitum, ut tria ſint Chriſti corpora: primum, quod ipſe ſuſcepit: ſecundum in nobis, qui ſuper terram ambulamus: tertium in illis, qui ſepulti jacent.* atque ideo in ſacrificio Miſſæ *tres debere fieri partes: unam in calice pro Chriſto: alteram in patena pro vivis: tertiam in altari pro mortuis.* Alterum accuſationis caput eſt, quod idem Amala-

rius pleroſque ſacrificii ritus ad morales & figuratas, uti mox dicebam, ſignificationes transferret. Tertium denique eſt, quod LIBELLUM ROMANI ORDINIS *tantæ auctoritatis haberet, ut eum pæne ad verbum niteretur exponere* : tametſi hunc libellum *Romano archidiacono, cujus traditionibus gloriabatur, ignotum* fuiſſe fateretur. Verum tantum abeſt, ut Amalarius ob expoſitum Romani Ordinis libellum de Eccleſia male meruerit, ut contra multum ei obſtricti ſimus, quod hujus libelli antiquitatem dignitatemque nobis unus ex priſcis auctoribus comprobaverit.

Præter ſuperius memorata opuſcula idem Amalarius compoſuit Eglogam de Ordine Romano, quæ ab eruditiſſimo Baluzio publici juris facta eſt in Appendice ad Capitularia. In hujus opuſculi titulo Amalarius vocatur *Abbas*, cum in codice ſancti Galli, ad quem Baluziana editio accurata eſt, tum in Einſidlenſi : quemadmodum etiam in titulo tertii libelli, quem Agobardus condidit adverſus Amalarium, de quo hæc modo dicta ſufficiant.

Micrologi obſcurior eſt notitia, quam ætas. In quibuſdam exemplaribus hic liber *Micrologus Johannis*, aliis *Johannis epiſcopi* inſcriptus legitur : ſed quis ſit Johannes ille, incertum. Gallum fuiſſe conjectura eſt ex cap. XI, in quo refert quamdam orationem *juxta Gallicanum Ordinem*. Sane Germanum eum non fuiſſe inde colligitur, quod Concilii Moguntiacenſis decretum de jejunio quatuor temporum deſignando parvi pendat. Eumdem titulum operi ſuo de Muſica impoſuit Guido Aretinus : ſed alius eſt ſine dubio, quiſquis ſit, hic Micrologus, quem tempore Gregorii VII, & Anſelmi Lucenſis vixiſſe intelligitur ex capitibus XIV & XVII. Is Ordinem Romanum laudat interpretaturque multis in locis, ut in capitibus IX, X, XI, XVII, & aliis.

Ordinem Romanum Coloniæ anno MDLXI primus typis excudi curavit Georgius Caſſander, & poſt annos ſeptem Melchior Hittorpius ibidem recudit una cum aliis antiquis rerum eccleſiaſticarum ſcriptoribus. Verum ante utrumque Chriſtophorus Marcellus, archiepiſcopus Corcyrenſis electus, Venetiis in lucem emiſerat *Rituum eccleſiaſticorum, ſive ſacrarum cerimoniarum S. R. E. libros tres* ; & quidem cum pontificio privilegio Leonis X, dato ſub finem anni MDXVI.

Hanc editionem graviter tulit Paris de Craſſis, ceremo-

niarum tunc in Urbe magiſter, ratus arcanos ejuſmodi eccleſiæ ritus non eſſe proferendos in vulgus, ne in contemtum tandem veniant. Unde querelas de hac editione depoſuit apud Pontificem, apud quem accuſavit plagii archiepiſcopum Corcyrenſem, propterea quod Auguſtini Piccolominei opus de ſacris ceremoniis ſub ſuo nomine vulgaſſet. Paris factum hoc modo narrat in Ceremoniali ſuo. *Reverendus electus Corcyrenſis hoc anno, cum librum cerimonialem imprimendum Venetiis tradidiſſet, vel potius, ut ita dicam, in vulgus proſtituiſſet, forte (quod pace ſua dictum ſit) quia rituum eccleſiaſticorum admodum ignarus eſt, quippe qui per pauculos ante dies clericali profeſſione ex mercatore Veneto addictus fuerat, necdum forte talium dogmatum capax: eoſque libros ſic impreſſos ad diverſos Italiæ locos & extra eam, ut mos eſt mercatorum, etiam ad Urbem vendendos tranſmiſiſſet: ego ubi id intellexi, ilico ad Pontificem accedens condolui, ſupplicavique, ut pro juſtitia tanto ſacrilegio occurrere dignaretur, ne ſuæ ſacroſanctæ Sedis apoſtolicæ cerimonias, quæ ſemper in ſecretiori bibliotheca palatina cuſtoditæ fuerunt, nunc ſuo ſub pontificatu contaminari per illarum divulgationem pateretur. Cumque ſanctitas ſua juſte benigneque annuiſſet; forte nonnulli ipſius Corcyrenſis compatriotæ tum præſentes, quia id in mercaturæ damnum cederet, econtra intercedere auſi, petierunt, quas ob cauſas etiam Cerimonialia ſacra non poſſent, ſicut Miſſalia & Pontificalia, publicari. quibus, quia tunc in paucis non licuit, tandem in hunc qui ſequitur modum prolixiorem tam ſcilicet præfatæ rationi, quam illorum petitioni ſatisfeciſſe puto. Sed & ipſe quoque mihi ſatisfecit pro honore collegæ, immo magiſtri mei Epiſcopi Pientini, veri ipſius libri ceremonialis auctoris: cujus abraſo nomine & titulo, iſte Corcyrenſis falſi ſibi titulum & nomen auctoris vindicare non erubuit.* Quæ inde conſecuta ſint, non habet codex manu exaratus, ex quo nonnullos quaterniones nonnemo detraxit.

Verum ex Diario ejuſdem auctoris, etſi non omnia, quædam nihilo minus ſupplentur, quæ hic paucis delibanda ſunt. Paris audito, librum ceremonialem Auguſtini Pientini epiſcopi, ſuppreſſo veri auctoris nomine, ab electo Corcyrenſi Venetiis editum eſſe, rem primo retulit ad cardinales: ex quibus multi commoti ſunt, *quod ceremoniæ ſacræ & myſteria eorum divulgata fuerint.* Deinde querelæ ad Pontificem delatæ, qui *prima facie turbatus, dixit ſe facturum quod cardinalibus*

placeret. At *quia cardinalis ſanctæ Crucis forſan fuerat cauſa, quod imprimeretur liber ille, dixit non malum eſſe.* Sed tamen cavit, ne ullum ejus exemplar divenderetur, dum in proximo conſiſtorio ſuper hoc negotio ſtatutum fuiſſet. Hæc facta ſunt anno M D XVII die XI Martii. Menſe ſequenti poſt feſtum ſancti Marci, Paris prolixam hac de re epiſtolam a ſe ſcriptam legit in conſiſtorio, in qua eorum ſententiam refellere conatur, qui *exiſtimant religionis chriſtianæ ceremonias ad publicam mortalium utilitatem eſſe divulgandas* : aitque, ſi hæc ſemel licentia invaluerit, ſummi Pontificis venerationi magnopere detractum iri, quem, cum ut deus aliquis in terris ob hæc arcana ſacra, *quæ tum rerum magnitudine, tum varietate divinitatem quamdam præ ſe ferre videantur,* exiſtimetur & credatur, iis publicatis mox hac opinione cadere neceſſe ſit, reducique in ceterorum mortalium claſſem. Gravi itaque pœna dignum eſſe electum illum Corcyrenſem, qui librum ceremoniarum S. R. E. furto ſurripuiſſet, atque in lucem emiſiſſet temere, ſuppreſſo etiam veri auctoris nomine; immo ad mille & ſupra corruptiones admiſiſſet in editis libris. Ad extremum petiit Paris, *librum ceremoniarum nuper impreſſum omnino comburi ſimul cum falſo auctore; aut ſaltem ipſum auctorem corrigi & caſtigari.* Pontifex vero Paridis petitiones juſſit communicari tribus cardinalibus, ut eas expenderent. Hæc ſummatim referre viſum eſt, quæ plenius ex ipſa Paridis tum epiſtola, tum narratione, ad calcem hujuſce tomi referendis intelligentur.

Quod attinet ad Paridis poſtulata, ſane in hoc correptione dignus erat electus ille Corcyrenſis, quod alienum opus vero ac genuino detractum auctori tribuiſſet ſibi : at tantas iras non merebatur ob vulgatum librum ceremoniarum, quaſi reus eſſet violatæ pontificiæ majeſtatis. Non enim ex arcanis ejuſmodi ceremoniis metimur ſummi Pontificis venerationem, quicumque in religione chriſtiana recte ſapimus : ſed ex eo quod Eccleſiæ catholicæ caput ſit, ac beati Petri in prima ſede ſucceſſor : maxime ubi ſupremam illam dignitatem congrua morum ſanctitate (quod in beatiſſimo Pontifice Innocentio XI nunc ſuſpicimus) exornat. Neque ſane Paridis poſtulatio pro ejus votis ſucceſſit : cum neque liber editus, neque ejus editor ignis pœnam ſuſtinuerint. Cur autem ar-

ſiſſent ambo, quos Pontifex privilegio munierat? Tantæne animis cæleſtibus iræ?

II. *De Ordine Romano, deque variis auctoribus ac libris, qui de ritibus S. R. E. agunt.*

NULLUM antiquiorem librum habemus de ritibus eccleſiæ Romanæ, quam illum, qui vulgo inſcribitur ORDO ROMANUS. Ejus antiquitatem plerique referunt ad ſæculum octavum: nec eam ſane ſerius differri poſſe conſtat ex Amalario ſæculi noni auctore, qui *libellos de Ordine Romano* paſſim laudat, eoſque commentatus eſt. Verum Ordinem illum ſæculo octavo antiquiorem eſſe, atque ad tempora vel Gelaſii pontifici, vel ſaltem Gregorii M. revocandum exiſtimo. Certe rubricæ, quæ de hebdomada ſancta præſcribuntur in libro Sacramentorum Gregoriano, totidem verbis occurrunt in primo, quem hic edituri ſumus, Ordine Romano. Ne porro eum ad Innocentii primi pontificatum rejiciamus, illud obſtat, quod in eo nulla mentio fiat de fermento ad titulos Urbis mittendo ex præſcripto Innocentii in epiſtola ad Decentium. tametſi euchariſtia ipſa *fermenti* nomine donatur in primo noſtro Ordine Romano.

Non unum, ſed plures olim fuiſſe Ordinis Romani libellos ex Amalario intelligimus, cujus hæc verba in Antiphonarii capite LII, ubi de Officio hebdomadæ paſchalis. *Notum ſollemniter eſt, canere matrem noſtram Romanam eccleſiam tres pſalmos ante hymnum Evangelii, & poſt hymnum duos per diverſa altaria diverſorum locorum, ſæpiſſime tamen ad crucem & ad fontes, ut ex ſcripturis diſcimus, qui continent* PER DIVERSOS LIBELLOS *Ordinem Romanum.* Diverſi erant hi libelli, non modo pro diverſis argumentis, ut libellus de Miſſa pontificali, libellus de Miſſa epiſcopali ſecundum ritum eccleſiæ Romanæ, libellus de baptiſmo, libellus de Ordinibus ſacris, &c. ſed etiam pro uno eodemque argumento, id quod ex hoc Amalarii loco manifeſtum eſt, ubi *diverſos libellos* citat Amalarius pro uno eodemque Officio hebdomadæ paſchalis. Hinc eſt, quod nos veterum ſententiam ſecuti, totidem libellos Ordinis Romani diſtinguimus, quot ejuſdem, diverſive de ritibus Romanis argumenti adducimus ſcriptiones.

Tres

Tres omnino vetuſtiſſimos de Miſſa pontificali libellos primo loco exhibemus: quibus alii duo ſuccedunt de Miſſa epiſcopali ſecundum ritum eccleſiæ Romanæ. Poſt hos ſequuntur libelli de ordine Baptiſmi, ac de Ordinationibus ſacris. Quæ omnia ſcripta ſunt ante ſæculum nonum aut decimum. Succedunt auctores a ſæculo duodecimo, Benedictus canonicus ſancti Petri ſub Innocentio II. Cencius de Sabellis cardinalis ſub Cæleſtino III. Ad hæc Ceremoniale juſſu Gregorii X editum; Ordinarium Jacobi Gaïetani cardinalis; ac demum liber ceremoniarum Petri Amelii epiſcopi Senogallienſis. Hæc omnia claudent varia fragmenta ex hiſtoria Johannis Diaconi de baſilica Lateranenſi, ex Diariis Romanorum Pontificum, aliaque vetera monumenta.

De variis libellis Ordinis Romani a nobis hic editis præfari in præſens nil juvat, quando ſingulis ſingulæ præmiſſæ ſunt Admonitiones ad informandum ſtudioſum lectorem. Quale vero de his judicium, ac de vulgato Ordine Romano ferendum ſit, nos docet earum rerum peritiſſimus Joſephus Maria Thomaſius in Scholiis ad Reſponſorialia. Ordo Romanus antiquitus, inquit, non eo modo, quo apud nos editus eſt, circumferebatur. Diſcretis namque libellis continebatur, quibus potiora per annum explicabantur officia. Ceterum Ordo ille Romanus, editus ab Hittorpio, farrago potius eſt diverſorum rituum ſecundum varias conſuetudines: ita ut antiquiores germanioreſque ritus in tanta varietate diſcernere ſine eorum libellorum ope pæne ſit impoſſibile.

Fatendum eſt tamen non inſuper habendam eſſe illam Hittorpii editionem, nec omnino deſtitui commendatione antiquitatis. Hæc enim reperitur, nonnullis quidem additis aut detractis, tum in codice Romano bibliothecæ Vallicellanæ, tum in noſtro Vindocinenſi, iis exceptis, quæ ad priorem Hittorpii partem, id eſt ad Miſſæ pontificalis & epiſcopalis ritum, pertinent. Atqui codex Vallicellanus Ottonum tempore ſcriptus fuit: Vindocinenſis autem ante annos fere ſexcentos, & quidem Goffridi abbatis Vindocinenſis tempore, qui fortaſſe hoc exemplar ex Urbe attulerit. Etſi porro multa ex duplici illo codice in vulgatis emendari poſſent; totum id operis recudere non viſum eſt nobis operæ pretium, quibus ſatis fuerit veteres libellos, qui de Miſſa, Baptiſmo, & Ordinationibus ſacris agunt, aut nondum editos, aut ad fidem

exemplarium caſtigatos, exhibere.

De Benedicto canonico, Cencio, aliiſque auctoribus, quos antiquioribus illis libellis ſubjicimus, hic modo agere ſuperſedemus, de eis acturi ſuo loco. Legatur ipſius Cencii in librum cenſuum S. R. E. Præfatio apud Baronium ſub finem anni M C XCII ſub hoc titulo: *Incipit liber cenſuum S. R. E. a Cencio camerario compoſitus ſecundum antiquorum patrum regeſta & memorialia diverſa, anno incarnationis Dominicæ milleſimo centeſimo nonageſimo ſecundo, pontificatus Cæleſtini papæ tertii anno ſecundo.* Et paullo infra: *Ego Cencius quondam felic. record. Clementis papæ tertii, nunc vero domini Cæleſtini papæ tertii camerarius, ſanctæ Mariæ-majoris canonicus*, &c. Hæc de Cencio. Animus erat Petri Mallii de Vaticana ſancti Petri baſilica opuſculum, Alexandro tertio inſcriptum, prædictis auctoribus adjungere: ſed quia pauca continet ritualis argumenti, quædam tantum ex eo fragmenta, quæ ad noſtrum inſtitutum pertinent, referemus. Omnino vero locum in his ritualibus libris merebatur Ceremoniale Romanum Auguſtini Patricii ad Innocentium VIII. Verum quia jam ab electo Corcyrenſi epiſcopo, paucis mutatis, editum eſt, ſæpiuſque recuſum; aliis novæ ejus editionis curam permittimus, contenti proferre nuncupatoriam auctoris epiſtolam ad Innocentium VIII. quæ & tempus ſcripti operis præfert, id eſt annum M CCCC LXXXVIII Kal. Martii, & ipſum opus genuino vindicat auctori, præter ea, quæ ex Paride ſuperius retulimus. Ceterum Auguſtinus Patricius, antea Piccolomineus appellatus per adoptionem, ex magiſtro ceremoniarum Innocentii VIII renunciatus fuit Pientis epiſcopus anno M CCCC LXXXIII, obiitque anno M CCCC XCVI, Alexandro VI pontifice. quod adſcriptum legimus in codice Chigiano, qui Lactantii opera complectitur. Idem Auguſtinus in opere ſuo quædam de ſe ipſe commemorat. Scilicet *quatuor annos ſervivit* Pio ſecundo, a quo Piccolominei cognomen habuit. Eidem adfuit morienti, cujus extrema verba refert. Memoratu dignum eſt id quod ſcribit in libri tertii cap. XIII de reverentia epiſcoporum erga cardinales. Ait quippe ſe audiviſſe, quoſdam ex „ cardinalibus permittere, epiſcopos *ante ſe loqui genuflexos;* „ & in menſa dum lavant manus, *ſerviliter mantile miniſtrare.* quod ipſi *valde abſurdum videtur. Et quamvis ſæpe*, inquit, *apud pleroſque reverendiſſimos dominos in conviviis fuerim, &*

ante, & poſtquam inter epiſcopos, quamvis indignus, adſcriptus ſim, numquam tamen id ſervari vidi. Adſcribendum eſt hoc (pace illorum dixerim) ignaviæ ac vecordiæ prælatorum qui talia faciunt, qui ſupremam in Eccleſia Dei epiſcopalem dignitatem non cognoſcunt; ſive eorumdem ambitioni atque adulationi, qui ut gratiam cardinalium aucupentur, dignitatis ſuæ rationem non habent, quam ſerviliter deturpant. Cardinales autem qui talia, ſive ex inadvertentia, ſive alia cauſa patiuntur; in caritate Dei, ait, *obſecro, ut importunas hujuſmodi adulationes rejiciant, & cogitent, ſummum Pontificem non alio titulo, quam epiſcopali decorari: & cum his publice, etiam in re divina, lavat manus, non epiſcopus aliquis, ſed capellanus ſuus, auditor Rotæ, mantile ſubminiſtrat. Quod ſi forte aliquos mei ſimiles indignos tanto faſtigio viderint, non perſonam, ſed ſacroſanctam dignitatem in eis venerentur, & opera illorum utantur in illis rebus, quæ dignitati utriuſque congruunt.* Addit idem auctor: *Decet tamen epiſcopos in rebus omnibus publice & privatim, quantum per dignitatem licet, reverendiſſimos dominos cardinales honorare, venerari, & eis pro viribus aſſiſtere, obſequi, & inſervire: nec minus convenit cardinales ipſos benigne ſuſcipere epiſcopos; & quos Pontifex ſummus* FRATRES *appellat, non ut ſervos, ſed ut conſervos honorare.* Ita appoſite religioſus auctor.

III. *De antiquis baſilicis ac titulis Urbis, de diaconiis, & de ſeptem regionibus eccleſiaſticis: ubi de forma veterum baſilicarum.*

QUI de Ordine Romano libellos ediderunt primi, quaſi pro neceſſario fundamento præmiſerunt, ſeptem eſſe regiones eccleſiaſticas in urbe Roma; & quem quiſque ordinem in eis teneret, presbyteri ſcilicet, diaconi, ceterique miniſtri ſacri. Eorumdem auctorum veſtigiis inſiſtentes, operæ pretium duximus quædam hic in anteceſſum obſervare de antiquis baſilicis ac clero Romano, ut magis dilucide lector in his ritibus legendis procedat.

Atque ut ab eccleſiis ordiamur, earum quadruplex in Urbe claſſis diſtingui poteſt. Aliæ quippe erant patriarchales, aliæ titulares: aliæ diaconiæ, aliæ oratoria ſeu cœmeteria. Patriarchales ſine titulo erant, quod eſſent proprie ſummi Pontificis: quæ definitum populum non habebant, ſed omnium cenſe-

bantur. Ejuſmodi erant baſilica Lateranenſis, Vaticana, baſilicæ ſanctæ Mariæ-majoris, ſancti Pauli, & ſancti Laurentii in agro Verano. His patriarchalibus accenſebantur aliæ majores eccleſiæ, quæ itidem titulo deſtitutæ erant: quales erant baſilicæ ſanctæ Crucis in Jeruſalem, ſanctæ Agnetis extra muros, ſanctæ Mariæ ad Martyres, & ſi quæ aliæ ejuſmodi nonnullæ. Honorius Auguſtus in reſcripto ad Symmachum præfectum adverſus Eulalium, diſtinguit *titulos & loca, quæ conventu celebri frequentantur.* & ante eum Arcadius, cum lege lata hæreticis omnia Urbis loca interdicit, *ſive ſub eccleſiarum nomine*, inquit, *teneantur, ſive quæ diaconica appellantur, vel etiam decanica.* ubi quid decanicorum vocabulo intelligat, non ſatis conſtat. nam hoc loco, ut alicubi alias, carceres ſignificari haud ſimile veri eſt.

Titulos appellabant parœciales eccleſias, quibus animarum cura addicta erat, ſinguliſque ſinguli primo presbyteri hanc curam gerentes; deinde plures, quorum qui principalior erat, cardinalis dicebatur. Tituli habebant diœceſes ſeu parochias ſibi præfixas ac definitas. Horum porro titulorum numerum ſenſim ad XXVIII accreviſſe, & circa tempora Innocentii primi, vel Zozimi expletum fuiſſe affirmat cum multis Onufrius Panvinius in libello de epiſcopatibus, titulis, & diaconiis urbis Romæ; eumque numerum ad noſtra fere tempora perſeveraſſe. quod propius conſiderandum.

Cornelius papa in epiſtola ad Fabium præſulem Antiochenſem ab Euſebio relata teſtatur, ſuo tempore, id eſt
» medio ſæculo tertio, Romæ fuiſſe presbyteros quatuor &
» quadraginta, ſeptem vero diaconos, totidemque ſubdiaconos,
» acolythos duos & quadraginta, exorciſtas & lectores cum
» oſtiariis quinquaginta duos, viduas denique cum infirmis &
» egentibus pluſquam mille & quingentas: quibus univerſis gra-
» tia & benignitas Dei alimenta ſuppeditabat. Ita apud Euſebium in lib. VI cap. XLIII. Ex hoc autem loco vir magnæ eruditionis Henricus Valeſius colligit, baſilicas tunc Romæ exſtitiſſe quatuor & quadraginta. Cum enim tunc ſinguli presbyteri ſuas regerent baſilicas; ſi quadraginta quatuor fuere presbyteri, totidem baſilicas fuiſſe dicendum eſt. Et quidem Optatus (quod ipſe Valeſius obſervat) lib. VI agens de baſilicis, quæ Romæ exſtabant tempore perſecutionis Diocletiani, quo tempore Macrobius Donatiſta illuc acceſſit; qua-

draginta & amplius ibidem fuiſſe tradit baſilicas, ad quas accedere non permittebantur Donatiſtæ, *qui inter quadraginta, & quod excurrit, baſilicas locum ubi colligerent non habebant.* Quem locum ſi cum Cornelii epiſtola conferas, qui presbyteros Romæ quatuor ſupra quadraginta fuiſſe tradit; totidem ex Optato baſilicas tempore Diocletiani, id eſt poſt annos a Cornelio quadraginta, illic exſtitiſſe intelliges. Unde non immerito Cyprianus in epiſtola ad ipſum Cornelium, quæ eſt novæ editionis LVIII, clerum Romanum *florentiſſimum* vocat.

Jam vero baſilicæ illæ, quæ ſuos quæque presbyteros habebant, titulares haud dubie erant. Nam tituli nihil aliud ſunt, quam baſilicæ, quibus certi ſacerdotes ac miniſtri adſcripti & addicti habentur. Longe ergo ſupra XXVIII tituli ante Innocentii I tempora in Urbe erant. Id vero luculenter probatur, tum ex ordinatione Bonifacii papæ I, quæ *ſubſcribentibus plus minus ſeptuaginta presbyteris* anno CCCC XIX facta eſt, præter alios qui per ſeditionem Eulalium tumultuarie elegerant: tum ex Synodo Romana ſub Symmacho anno CCCC XCIX habita, cui ſubſcripſerunt Romani presbyteri numero LXVI, & quidem omnes titulati. Neque tamen tot eo tempore exſtabant in Urbe tituli; ſed jam tunc uſus invaluerat, ut uni titulo plures presbyteri eſſent adſcripti. Unde in illa Synodo aliquando unus, aliquando duo, tres, quatuorve unius ejuſdemque tituli presbyteri ſubſcripti inveniuntur, duo quidem titul. ſanctæ Cæciliæ, Pudentis, Cyriaci, Pammachii, Nicomedis, Julii, ſancti Clementis, ſanctæ Savinæ, ſancti Cyriaci, Tigridæ, Gaii, Lucinæ, Laurentii, & Marcelli: tres vero tit. Veſtinæ, ſancti Chryſogoni, Æquitii, Æmilianæ, Creſcentiæ, Euſebii, Anaſtaſiæ, & Apoſtolorum, & Marci: quatuor autem tit. Faſciolæ. Sed quia iſtæ ſubſcriptiones aliquanti ſunt momenti ad cognoſcendos veteres Urbis titulos, eas exhibere juvat, prout illas deſcripſimus ex codice Vallicellano, appoſito ad caput numero cujuſque tituli, præterquam ubi repetendus aliquis erit qui plures presbyteros habuerit.

1 *Cælius Laurentius archipresbyter tt. Praxidæ hic ſubſ.*

2 *Januarius presb. tt. Veſtinæ.*

3 *Marcianus presb. tt. ſanctæ Cæciliæ.*

4 *Gordianus presb. tt. Pammachii.*

5 *Petrus presb. tt. ſancti Clementis.*

Urbicus presb. tt. ſancti Clementis.
6 *Paulinus presb. tt. Juli.*
7 *Valens presb. tt. ſanctæ Savinæ.*
8 *Petrus presb. tt. Chryſogoni.*
Seranus presb. tt. Veſtinæ.
9 *Aſterius presb. tt. Pudentis.*
Juſtinus presb. tt. Pudentis.
10 *Felix presb. tt. Æquitii.*
Redemptus presb. tt. Chryſogoni.
11 *Projecticius presb. tt. Damaſi.*
12 *Jobinus presb. tt. Æmilianæ.*
13 *Bonus presb. tt. Creſcentianæ.*
14 *Paſchaſius presb. tt. Euſebii.*
Johannes presb. tt. Pammachii.
15 *Sebaſtianus presb. tt. Nicomedis.*
16 *Martinus presb. tt. Cyriaci.*
Epiphanius presb. tt. Cyriaci.
17 *Andreas presb. tt. ſancti Matthæi.*
Servus-Dei presb. tt. ſancti Clementis.
Opilio presb. tt. Veſtinæ.
Petrus presb. tt. Chryſogoni.
18 *Romanus presb. tt. Tigridæ.*
19 *Marcellinus presb. tt. Juli.*
Domninus presb. tt. Criſcentinæ.
Abundantius presb. tt. Savinæ.
20 *Marcellinus presb. tt. Romani.*
21 *Aſellus presb. tt. Bizantis.*
Sebaſtinus presb. tt. Æquitii.
Valentinus presb. tt. Euſebii.
22 *Anaſtaſius presb. tt. Anaſtaſiæ.*
Geneſius presb. tt. Nicomedis.
Dionyſius presb. tt. Æmilianæ.
23 *Epiphanius presb. tt. Apoſtolorum.*
Paulinus presb. tt. Faſciolæ.
Adeodatus presb. tt. Æquitii.
24 *Dominicus presb. tt. Priſcæ.*
Severus presb. tt. Gaii.
Creſcentius presb. tt. Apoſtolorum.
Septimius presb. tt. Julii.
Epiphanius presb. tt. Faſciolæ.

25 *Petrus presb. tt. Praxedis.*
26 *Hilarus presb. tt. Lucinæ.*
27 *Laurentius presb. tt. ſancti Laurentii.*
Julianus presb. tt. Anaſtaſiæ.
Vincemalus presb. tt. Creſcentiæ.
28 *Venantius presb. tt. Marci.*
Paulus presb. tt. ſancti Laurentii.
Acontius presb. tt. Faſciolæ.
Agapitus presb. tt. Apoſtolorum.
Benedictus presb. tt. Gaii.
Redemptus presb. tt. Tigridæ.
29 *Stephanus presb. tt. Marcelli.*
Julianus presb. tt. Anaſtaſiæ.
Cyprianus presb. tt. Marci.
Bonifacius presb. tt. Cæciliæ.
Timotheus presb. tt. Marcelli.
Victorius presb. tt. Savinæ.
Eutyches presb. tt. Æmilianæ.
30 *Marcus presb. tt. Lucinæ.*
Abundius presb. tt. Marci.
Stephanus presb. tt. Euſebii.
Subſcripſerunt presbyteri numero LXVI.

In tanto ſubſcribentium numero triginta dumtaxat numerantur tituli, nempe quod presbyteri aliorum abeſſent, aut tituli ipſi vacarent. In illis titulis non computantur quinque patriarchales eccleſiæ, nequidem intramuranæ, Lateranenſis & Liberiana; nedum extramuranæ, Vaticana, ſancti Pauli, & ſancti Laurentii in agro Verano. Deſunt etiam baſilicæ titulares ſancti Silveſtri, ſanctæ Suſannæ, ſancti Xyſti, ſanctæ Balbinæ, ſanctorum Marcellini & Petri, & ſanctorum Quatuor coronatorum: quorum titulorum presbyteri in Synodo Romana ſub Gregorio Magno teſtes fuerunt: ubi titulus Pammachii appellatur ſanctorum Johannis & Pauli. Deſunt etiam tituli ſanctæ Priſcæ, ſanctæ Potentianæ, nedum ſanctæ Mariæ, qui in alia Synodo ſubſcribunt ſub Zacharia pontifice.

Duas ob cauſas tituli illi inſtituti fuerunt, nempe *propter baptiſmum & pænitentiam eorum, qui ex paganis* ad fidem Chriſtianam *convertebantur, & propter ſepulturas Martyrum*, ut loquitur vulgatus Anaſtaſius in Marcello papa XXXV,

qui XXV *titulos* in Urbe conſtituiſſe dicitur, *quaſi diœceſes*. quod poſtremum etſi non eſt tantæ auctoritatis, ut huic adhiberi poſſit certa fides : nihilo minus duplex illa inſtituendorum titulorum cauſa aſſignari poteſt. Atque adeo non omnes forte tituli erant parœciales eccleſiæ, ſed quidam inſtituti fuerunt, ut ſepulturis Martyrum honor haberetur. Unde in Concilio Chalcedonenſi martyria, id eſt baſilicæ Martyrum, inter titulos cenſentur. Archipresbyter autem dicebatur, qui prior erat ordinatione inter presbyteros illorum titulorum, qui *catholicæ eccleſiæ* ab Anaſtaſio dicuntur in actis Benedicti III. Verum quia Innocentius primus in epiſtola ad Decentium manifeſte diſtinguit titulos a cœmeteriis, id eſt ab eccleſiis ſuper Martyrum ſepulcra conſtructis, quod tituli *plebem haberent*, non vero cœmeteria ; & quod ad titulos fermentum ſeu euchariſtia, non vero ad cœmeteria Martyrum mitterentur : id aſſerere licet, duplicis generis titulos fuiſſe, majores videlicet, id eſt parochiales eccleſias ; & minores, qui ſolitariis baſilicis Martyrum competebant.

In illis omnibus eccleſiis Miſſæ publicæ nonnumquam dicebantur, immo etiam nonnumquam in aliis, quæ titulorum nomine inſignitæ non erant, ubi ſcilicet populi concurſus ob reliquias vel cultum Martyrum id exigebat. Sic in baſilicam ſancti Pancratii, quæ titularis non fuit ante Leonem X, *dominico die populi Miſſarum ſollemnia audituri* conveniebant, teſtante Gregorio M. in lib. III epiſt. XVIII. qui & ibidem homiliam ad populum habuit, quæ eſt XXVII in Evangelia. Obſervat autem Pancirolus, ideo non tributum fuiſſe a principio tituli honorem prædictæ baſilicæ, propterea quod extra Urbem ſita eſſet : tituli vero non tribuerentur baſilicis extramuranis, neque etiam ſtationes, niſi eſſent eccleſiæ patriarchales. Unde paſſim leguntur aſſignatæ ſtationes ad ſanctum Petrum, item ad ſanctum Paulum, & ad ſanctum Laurentium extra muros : de quibus eccleſiis Simplicius papa conſtituit, ut per unam hebdomadam *presbyteri manerent ibi propter pœnitentes & baptiſmum*. Neque tamen in ſolis titulis aut eccleſiis patriarchalibus ſtationes fiebant, ſed etiam (ut ex dicendis conſtabit) in diaconiis, de quibus modo paucis agendum eſt.

Apud Romanos, ait Sozomenus in lib. I cap. XV, *diaconi non plures ſunt hactenus quam ſeptem, inſtar eorum, qui ab*

Apoſtolis

Apoſtolis primum ordinati ſunt. Apud alios vero haud quaquam definitus eſt numerus diaconorum. Id certum eſt de Romanis diaconis, qui *regionarii* appellabantur : ſed alii diaconi erant in illis eccleſiis, quæ titulorum nomine erant inſignes. Regionarii præcipui cenſebantur, neque presbyteris titularibus, ut alii; ſed archidiacono, qui primus inter illos ſeptem erat, ſubjiciebantur. Hi ſub cura ſua ſinguli illas diaconias habebant, quæ in ſibi aſſignata regione erant ſitæ. In diaconiis noſocomia & pauperum diverſoria erant, ubi viduæ aliique egentes eccleſiaſtica ſtipe alebantur. Cuilibet hoſpitio adjuncta erat eccleſia, cui præerat *Pater diaconiæ*, de quo mentio eſt in primo Ordine Romano hic edito, & in Itinere noſtro Italico pag. 151. ubi Uſtathius dux quoſdam fundos diaconiæ ſanctæ Mariæ *in Coſmedin* legat ea conditione, *ut presbyter, qui pro tempore fuerit facturus quotidianas Miſſas, accipiat a Patre ſolidos tres.* Pater ille temporalium rerum curam ſub diacono regionario habebat, eratque aliquando ex ordine clericorum, aliquando ſæcularis. In his fuit *Theodatus olim dux*, tunc *primicerius ſanctæ Sedis apoſtolicæ*, id eſt primicerius notariorum, *& Pater diaconiæ* ſancti Angeli in Piſcina ſub Gregorio II. ut legitur in veteri inſcriptione apud Torrigium de Cryptis Vaticanis. Temporum decurſu in collegia clericorum converſæ ſunt ejuſmodi diaconiæ, inde adeo facultatibus deminutæ, ut nihil ſubſidii afferant pauperibus, in quorum gratiam primitus inſtitutæ fuerant. Nunc tituli dicuntur diaconorum cardinalium, tametſi quando cardinales diaconi nomen ſuum ſubſcribunt, a tituli vocabulo abſtinent, ſed omiſſa regione eccleſiam ſolam exprimunt. Antiqui porro diaconi regionarii, cum nomen ſuum in Conciliis apponerent, non ſervabant ordinem regionum, ſed ſuæ ordinationis, ut patet ex Synodo Romana ſub Symmacho, cui primus ſubſcripſit *Cyprianus diaconus S. R. E. regionis* VII. ſecundus *Anaſtaſius regionis* I. tertius *Citonatus reg.* V. quartus *Johannes diaconus reg.* II. quintus *Tarrenſis diac. reg.* I. ſextus *Tertullus diaconus reg.* IV. Ubi cum legimus diaconos duos regionis primæ, Anaſtaſium & Tarrenſem; id argumento eſt, unum fuiſſe regionarium, alium titularem ejuſdem regionis. Nam principio ſeptem tantummodo diaconi regionarii erant pro numero ſeptem regionum eccleſiaſticarum: poſtea vero, nimirum a tempore Honorii II, nu-

merus ad XVIII accrevit: cui duæ aliæ demum additæ diaconiæ numerum XX conſtituerunt. In iſto diaconorum augmento, alii regionarii dicebantur, numero duodecim: alii palatini, numero ſex, regionariis præfecti. Omnes diaconias numero octodecim comprehendit Cencius pag. 173, quas enumerat Petrus Mallius hic pag. 160.

Subdiaconos in tres ordines diſtinguit vetus libellus a Baronio laudatus ad annum M LVII in hæc verba: *Subdiaconi ſunt omnes numero viginti & unus; ſeptem regionarii, qui epiſtolas & lectiones cantant in ſtationibus: ſeptem palatini, qui idem munus præſtant in eccleſia Lateranenſi: ſeptem alii, qui dicuntur ſchola cantorum, qui cantant tantummodo, quando ſummus Pontifex celebrare conſuevit.* Ex primis erat Johannes ille *ſubdiaconus primæ regionis*, qui e collo Silverii papæ pallium abſtuliſſe perhibetur, & exutum veſte monaſtica induiſſe. quod Sixtus *ſubdiaconus regionis ſextæ* clero nuntiavit.

Denique erant etiam acolythi regionarii, erant & titulares: de quibus plura dicturi ſumus, cum nonnulla præmiſerimus de diſtinctione regionum eccleſiaſticarum, quarum notitia ad hunc locum neceſſaria eſt.

Explorata eſt Urbis diviſio in ſeptem regiones eccleſiaſticas, cum ex Auguſti decreto in quatuordecim fuiſſet diſtributa: ſed longe obſcurior eſt, quæ tamen longe poſterior fuit, diviſio illa eccleſiaſtica, utpote modo obſoleta, quam civilis, hactenus retenta. Omnium optime Nardinus ſitum ac limites cujuſque regionis eccleſiaſticæ aſſignavit ex Anaſtaſio, qui montem Aventinum in prima; in ſecunda viam Mamertinam; baſilicam ſancti Laurentii ſuper ſanctum Clementem in tertia, & Caput-Tauri in quinta collocat. Alias deſignat idem auctor ex conjectura. His adde in regione quarta titulum Veſtinæ, ex veteri inſcriptione, quæ legitur in Romæ ſubterraneæ tomo II, ſeu lib. IV cap. XXV. ubi laudatur *Abundantius acolythus reg. quartæ tt. Veſtinæ.* qui titulus ſanctorum Gervaſii & Protaſii, ſeu ſancti Vitalis poſtea eſt appellatus.

Ad hunc locum Paulus Aringhus obſervat, acolythorum tria genera Romæ olim fuiſſe: Palatinos, qui Pontifici maximo in apoſtolico palatio ac Lateranenſi baſilica inſerviebant: Stationarios, quorum id potiſſimum munus erat, eidem Pontifici in eccleſiis, in quibus ſtationes de more haberentur, miniſterium exhibere: Regionarios demum, qui dia-

conis in titularibus eorumdem regionibus ad ſacra obeunda munia ſedulo miniſtrabant, ex quorum numero fuerit Abundantius mox laudatus. Verum duo tantum acolythorum genera primis illis temporibus fuiſſe ex Ordine Romano primo & tertio manifeſte intelligitur, regionarios ſcilicet ac titulares, quorum illi diaconis regionariis & Pontifici; hi presbyteris titularibus ſerviebant. Palatini erant Lateranenſes: ſtationarii ex regionariis aſſumti. Ordo Romanus ab Hittorpio vulgatus *parochianos clericos* vocat pag. 31. Idem agens de ordinatione eorumdem pag. 89. ſingulos *ad titulum* fuiſſe ordinatos aperte declarat: idemque de ſubdiaconis, diaconis, & presbyteris pag. 91. Gregorius M. referente Johanne diacono in lib. II vitæ ejus cap. XI, *remotis a cubiculo ſuo ſæcularibus, clericos & monachos ſibi conſiliarios familiareſque delegit: cum quibus Gregorius diu noctuque verſatus, nihil monaſticæ perfectionis in palatio, nihil pontificalis inſtitutionis in eccleſia dereliquit.*

Poſt titulos & diaconias, res exigit ut de oratoriis quædam hic obſervemus. Ea duplicis generis erant: quædam cardinali, alia nulli presbytero addicta. Gregorius M. in epiſtolis ſuis, ubi de oratoriis dedicandis agit, quinque conditiones paſſim requirit: nempe ut nullum corpus eo in loco ſit humatum; ut dos ſufficiens aſſignetur; ut nullum ibi conſtituatur baptiſterium; nullus etiam presbyter cardinalis, ac proinde nullæ ibidem Miſſæ publicæ celebrarentur, quas ſolis presbyteris cardinalibus celebrare licebat. Adeo ut ſi quando ſacra in ejuſmodi oratoriis fierent, ab epiſcopo presbyter deberet impetrari, *quatenus nihil alias a quolibet ſacerdote alio ullatenus præſumeretur.* quæ omnia leguntur in lib. II epiſt. IX Ind. X, & in aliis. Verum quædam oratoria erant, in quibus licebat presbyterum habere cardinalem, non qui parochus eſſet, ſed veluti capellanus. Hujus generis erat oratorium illud, quod idem Pontifex Paſſivo epiſcopo Firmano dedicare permittit in lib. X epiſtola XII. *Presbyterum quoque te illic conſtituere volumus cardinalem: ut quotiens præfatus conditor fieri ſibi Miſſas voluerit, vel Fidelium concurſus exegerit, nihil ſit quod ad Miſſarum ſacra exhibenda ſollemnia valeat impedire.*

Ejuſmodi tituli minores dici poſſunt: alii majores, quibus ſcilicet animarum cura annexa erat. In his presbyter unus, aliquando plures, cum aliis miniſtris; in illis unicus incardi-

natus erat. quo nomine Gregorius utitur in lib. I epiſtola LXXXI. Anaſtaſium, qui in ordinem redactus eſt a Leone papa IV in ſynodo Romana ob relictam parochiam ſuam, id eſt urbis Romæ, presbyterum *cardinis noſtri* appellat Pontifex in ipſis ſynodi actis ab Holſtenio vulgatis. Sic Gregorius M. Petrum acolythum eccleſiæ Romanæ, quem Sabiniano diacono in legatione ſocium dederat, poſtea fugitivum communione privat, ex lib. VII epiſt. VII Ind. I.

Hic opportune agendum eſſet de eccleſiis Urbis, earumque numero, quas ad trecentas & decem numerat Cencius, quem hic conſulat qui volet a pag. 190. Nec prætermittendum id quod ea de re ſcribit ſæculo undecimo Arnoldus ex Comite monachus Ratiſponenſis, ubi de cultu religionis, qui tunc in Urbe vigeret, agens: *In tantum crevit*, inquit, *in divino cultu, ut pro ruinis murorum & veterum fanorum ſurgant quotidie innumera ædificia eccleſiarum, ſive monaſteriorum: e quorum incredibili numero, ut audivi a quodam ſene, qui ſe dixit nutritum in eadem civitate, viginti poſſidentur a ſanctimonialibus, quadraginta a monachis, exceptis iis, quæ extra civitatem ſunt, & in aliis eccleſiis ſive capellis, quæ in eadem urbe abundant.* Verum non tot virorum monaſteria, neque tot canonicorum collegia tunc fuiſſe colligere licet ex Cencii & Petri Mallii enumeratione, qui non ultra viginti duas virorum abbatias numerant. Sæculo ipſo undecimo canonicorum cœtus erat in eccleſia Lateranenſi. Unde Petrus Damiani *Petro Lateranenſis canonicæ archipresbytero* ſcribens, eum *ſancti conventus rectorem* vocat. quod quidem de canonicis regularibus forſan intelligendum. Idem auctor alibi *canonicam ſanctæ Cæciliæ* laudat.

Etſi vero apud Lateranum erant eo tempore canonici regulares; hi tamen illius eccleſiæ titulos non ita occupabant, ut alii clerici, immo & monachi ab ejuſmodi titulis excluderentur. Quippe Oderiſius monachus Caſinas a Nicolao II factus eſt diaconus eccleſiæ Lateranenſis, teſte Leone Marſicano: atque Alexander II Todinum itidem Caſinatem, Romam accerſitum, *in Lateranenſi patriarchio levitam conſtituit*, ex eodem auctore. Alia exempla afferre licet: ſed hæc longius nos ferunt.

Antequam tamen ulterius progrediamur, juvat in tranſcurſu ob oculos ponere formam veterum Urbis baſilicarum. Ple-

ræque orienti, quædam occidenti obverſæ erant. Navis columnis fulta, aut tabulato picto, aut ipſa tecti fabrica terminata: in qua viri ad auſtrum, mulieres ad ſeptemtrionem reſidebant. Sequebatur ſchola cantorum, nobis chorus appellatus, cujus peribolum ſeu ſæptum ex marmore conſtabat, ad hominis ferme altitudinem. Ambon ſive lectorium unum aut alterum adjunctum erat: quatuor aut quinque hinc inde gradus duplices habens pro aſcenſu & deſcenſu. Ex quo videas, longe diſparem fuiſſe formam ambonum a forma odeorum noſtrorum, quorum ſitus etiam diverſus: cum ambones illi plurimum ad ſeptemtrionem poſiti eſſent, odea vero noſtra ea parte, quæ chorum a navi diſterminat. Ambones illi Romani ad eum modum accedebant, quem deſcribit Gregorius Turonenſis antiſtes in lib. de gloria Martyrum cap. XCIV, ubi agit de beatiſſimo Cypriano epiſcopo Carthaginenſi, *in cujus baſilica*, inquit, *analogius, in quo libro ſupra poſito cantatur aut legitur, mirabiliter compoſitus eſſe refertur. Nam ex uno lapide marmoris totus ſculptus adſeritur, id eſt menſa deſuper, ad quam per quatuor gradus adſcenditur. Cancelli in circuitu; ſubter columnæ, quia & pulpitum habet, ſub quo octo perſonæ recipi poſſunt.* Hæc Gregorius Turonicus antiſtes: cujus deſcriptioni conſentit Ordo Romanus nono loco a nobis editus, in quo ordinandi ſub pogii ſeu ambonis gradibus conſtitiſſe dicuntur num. 2 & 8, dum lectiones legebantur. *Pulpitum id eſt tribunal eccleſiæ* vocat Cyprianus in epiſtola ad presbyteros & diaconos eccleſiæ, quæ epiſtola eſt XXXIV in editione Pameliana, in Oxonienſi XXXIX. ne quid dicam de canone XIV Concilii IV Toletani: in cujus canone XXXIX duplex chorus, primus & ſecundus, diſtinguitur, ut apud Romanos.

Poſt chorum cantorum, ſenſim aſſurgebant gradus ſanctuarii, quod ab eodem choro dirimebant cancelli. *Rugas* ſeu *regias* appellabant vel cancellorum aditus ſeu portas, vel cancellos ipſos; eaſque acolythi obſervabant, ut in primo noſtro libello legitur, ubi Pontificis in ſecretarium poſt Miſſam reditus deſcribitur. De rugis plura inferius in cap. XX. Sub ciborio erectum erat altare; ſub altari vero Confeſſio: & poſt altare in coronæ modum diſpoſitum erat presbyterium ſeu chorus ſacerdotum, in quo ſedebant epiſcopi a dextris, a ſiniſtris presbyteri, in capite habentes Pontificis thronum, paſſim ex marmore, cum duobus ac-

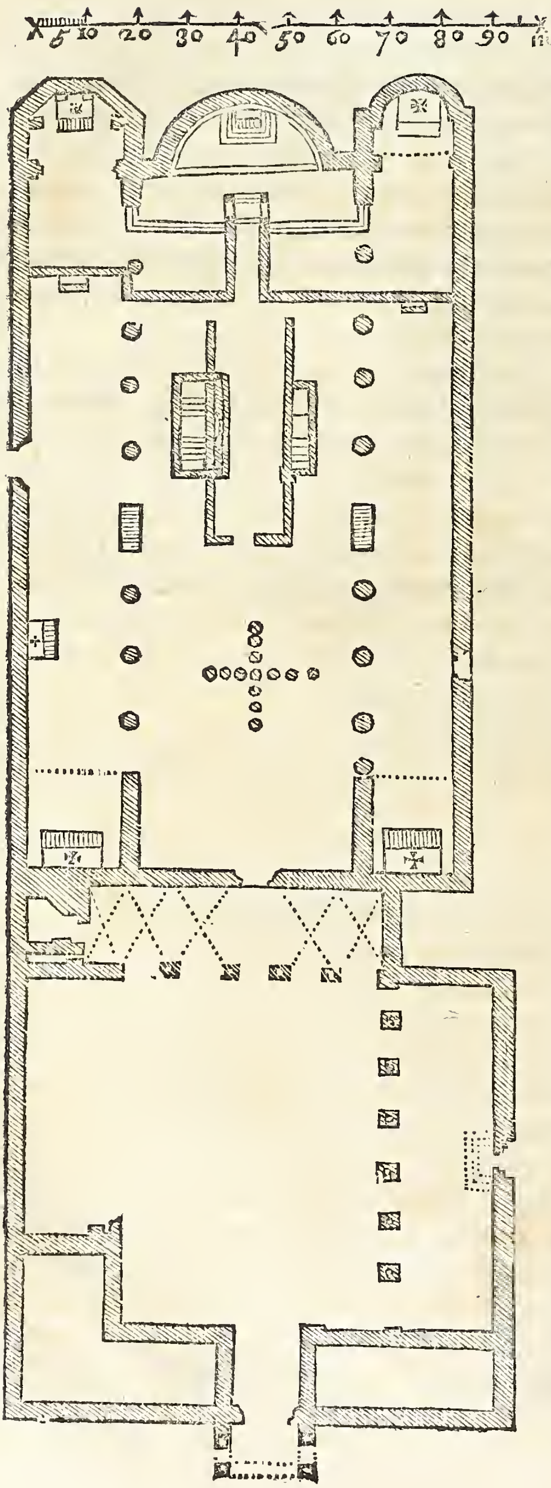
cubitis, tantiſper aliis ſedibus altiorem, & linteo ornatum. Unde apud Pacianum *linteata ſedes.* quod etiam Cypriani ævo jam obtinuiſſe Pontius innuit. In baſilica ſanctæ Mariæ ad Præſepe thronus Papæ ſtabat ex parte mulierum, ita *ut poſt ſedem Pontificis mulieres, ad ſacra Miſſarum ſollemnia ſtantes, prope aſſiſtere juxta Pontificem viderentur.* Sed eam in ſuperiori loco Paſchalis primus pro more collocavit, teſte Anaſtaſio. Infra presbyterii cancellos ſenatorium erat in parte auſtrali, cancellis proximior, ubi ſenatores & principes conſiſtebant: ex adverſa parte matronæ.

Presbyterium itaque ſitum erat ſub apſide, quæ fornice & muſivis picturis ſolebat eſſe inſtructa: ex qua pendebant ad ornatum calices, coronæ, & alia id genus. Altare ornabat ciborium, quatuor columnis innixum, quod *propitiatorium* Anaſtaſius quandoque videtur appellare. *Umbraculum altaris* vocat Ordo Romanus vulgatus pag. 122. Sub ciborio poſita Confeſſio, qui locus eſt, in quo Sanctorum reliquiæ & corpora ſervabantur. Vela ad portas baſilicæ, itemque ad altare quadruplicia, quæ Anaſtaſio *tetravila* dicuntur.

Secretarium, vulgo ſacriſtiam, in inferiori parte navis ad auſtrum collocabant, ſcilicet ex parte virorum. Unde in veteri baſilica Vaticana & in Lateranenſi ſecretaria erant ad ſiniſtram ingredientium in eaſdem baſilicas, quia baſilicæ ipſæ orienti obverſæ, auſtrum habebant ad ſiniſtram. Contra vero vetus ſacrarium diaconiæ ſanctæ Mariæ Coſmedinæ ſtabat ad dexteram ingredientium, propterea quod auſter ejuſdem eccleſiæ ingredientibus dexter erat. In illis porro ſecretariis oratorium etiam habebatur, ut in Lateranenſi ſancti Thomæ, in Vaticana ſancti Gregorii, quod oratorium nunc ſanctæ Mariæ de Febre appellatur: ſed neutrum modo pro ſecretario eſt. In his ſecretariis Romani Pontifices ſacra facturi, veſtes, quibus in ſacrificio uterentur, induebant, & inde ad altare ſollemni ritu procedebant. Ibidem Concilia celebrari mos erat, aliquando in ſanctuariis ſeu presbyteriis, quæ nonnumquam etiam ſecretaria vocantur. Huc ſpectat canon xv Concilii ſecundi Arelatenſis, *ut in ſecretario diacono inter presbyteros ſedere non liceat, vel corpus Chriſti præſente presbytero tradere non præſumat.* Ceterum ſecretaria illa ex imitatione antiquorum Romanorum, uti & pleraque alia, accepta fuiſſe ex eo intelligitur, quod vetus ſanctæ Martinæ baſilica

enatus Romani ſecretarium fuiſſe teſtatur vetus inſcriptio, ejus apſidi inſculpta in hunc modum. *Salvis dominis noſtris, Honorio & Theodoſio, victorioſiſſimis principibus, ſecretarium ampliſſimi ſenatus, quod vir illuſtris inſtituerat, & fatalis ignis abſumpſit, Flavius Annius Eularius Epifanius V. C. præfect. Urbi vice ſacra ind. reparavit, & ad priſtinam faciem reduxit.* Sic etiam ex imitatione ethnicorum, qui templorum muros & concamerationem pingere ſolebant, teſte Plinio in lib. XXXV cap. III, noſtri etiam apſidas & parietes baſilicarum picturis exornari curarunt. De baſilica ſancti Hippolyti lege Prudentii hymnum XI de Coronis.

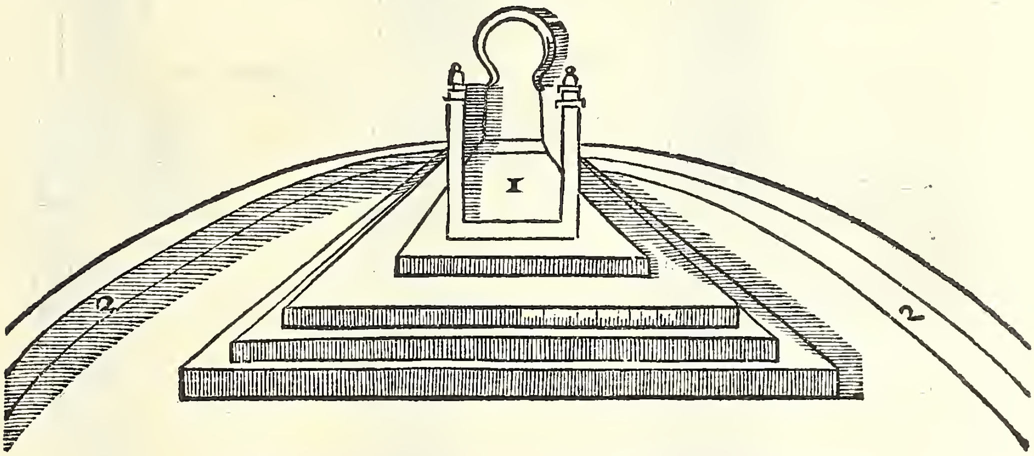
Verum ut ea, quæ de forma veterum Urbis baſilicarum paucis diximus, facilius capiantur; viſum eſt hoc loco exhibere rude ſpecimen baſilicæ ſancti Clementis in regione Cælimontana prope amphitheatrum, quæ baſilica una eſt ex antiquioribus Urbis, utpote ante annos mille & ducentos conſtructa; hactenus integra, & fere nihil paſſa mutationis. Et primo quidem hic proponitur ichnographia ſeu plana deſcriptio totius baſilicæ: deinde presbyterii delineatio: poſtremo ciborii & Confeſſionis cum ſuis cancellis, atque chori cantorum cum ſuis ambonibus & cancellis.

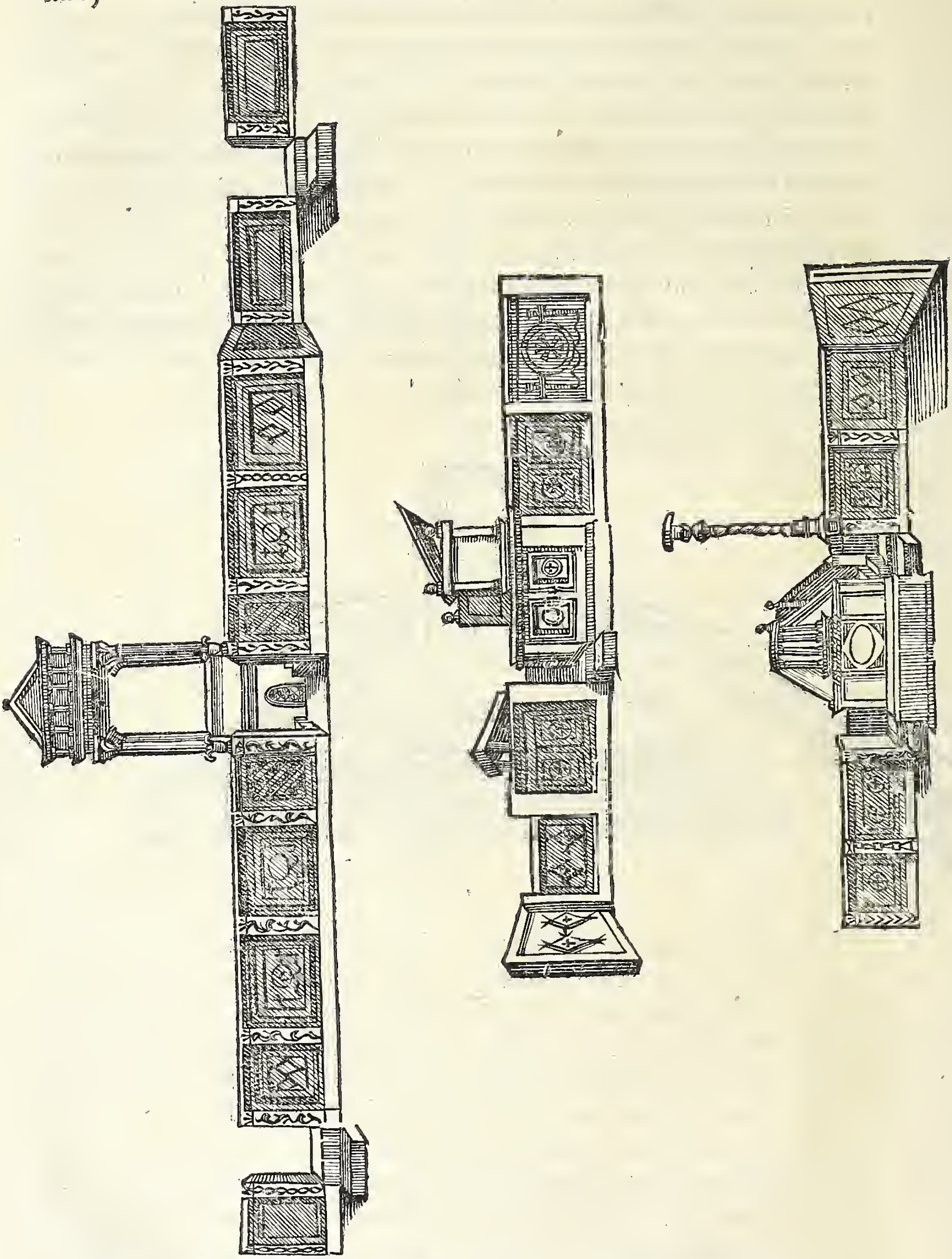
Tota hæc baſilica, prout in hoc ſpecimine ichnographico repræſentatur, diſtinguenda eſt in quatuor partes: quarum tres interiores, ſuperior, media, & infima: quarta exterior, quæ quadriporticum comprehendit.

Pars ſuperior apſidem, & duas hinc inde alas uſque ad Confeſſionem & cancellos comprehendit. In fronte thronus eſt pontificalis gradatus, & tantiſper elatus ſuper ſedilia hinc inde diſpoſita epiſcoporum & presbyterorum. In ala dextra ſuperiori armarium hactenus cernitur, a Jacobo tit. ejuſdem ſancti Clementis cardinale, atque Bonifacii VIII nepote, conſtructum anno M CC XCIX. uti docet inſcriptio, armario inſcripta etiam nunc integro, in quo ſacrum oleum aſſervatur. Aliud item erat armarium ex adverſa parte in ala altera, ſed modo deſtructum. Verum hæc ſunt poſteriorum temporum. nam primitus loco armariorum

rum ibidem poſita fuiſſe videntur ſecretaria duo minora, quæ *circa apſidem* locat Paulinus in epiſtola ad Severum, quæ eſt XXXII novæ editionis: unum ad reponenda vaſa ſacra; alterum ad libros ſacros ad ſacrificium neceſſarios. Sub ciborio ex parte presbyterii eſt altare majus, in quo ſacerdos conſiſtens renes throno pontificio obverſos, vultum ad chorum cantorum converſum habet. Subtus altare & ciborium eſt Confeſſio, ad quam aditus ex parte chori cantorum. Denique ciborio directe continuantur hinc inde marmorei ad dimidiam hominis ſtaturam cancelli cum duplici gradu & ingreſſu ad presbyterium, cujus ſpecimen hic habes: ubi numerus I thronum Pontificis, num. 2 alia ſedilia exhibet.

Media ichnographiæ pars interior chorum cantorum continet cum ſuis item marmoreis cancellis, qui cantores tum ab utraque ala, tum a navi ſeparant, ad tres pedes e ſolo elevati. In cancellis dextris duo ſunt ambones, unus pro epiſtola verſus altare, alius pro legendis prophetiis verſus populum: in ſiniſtris alius ambon tantiſper altior & ornatior pro evangelio, cum duplici gradu, uno pro aſcenſu, altero pro deſcenſu: cui adſtat candelabrum lapideum, operis teſſellati, uti & pavimentum. Hic tibi in tertio ſpecimine repræſentamus faciem Confeſſionis, ciborii & cancellorum eiſdem adhærentium; itemque chori cantorum cancellos cum ſuis ambonibus ſecundum faciem ſuam interiorem.

Tertia ejuſdem baſilicæ pars navis eſt, in cujus infima parte duo exſtant oratoria cum ſuis aris. Totius navis atque ſecundi chori fabricam ſuſtinent marmoreæ columnæ ordine dori-

co; eamdemque terminat tabulatum, cui tegulæ proxime ſuperpoſitæ ſunt abſque ullo fornice lapideo, præterquam in apſide.

Quarta denique pars quadriporticum amplam continet cum ſuis columnis & ambulatoriis, tectis ad majorem baſilicæ portam: cetera aperto cælo. Alia porta minor eſt ad ſiniſtram. Quod ſupereſt, baſilica hæc titulus eſt presbyteri cardinalis antiquiſſimus: ibidemque Gregorius M. duas homilias habuit, & ſtationem aſſignavit feria ſecunda poſt Dominicam ſecundam Quadrageſimæ. Hunc locum modo poſſident Patres Dominicani. Hæc breviter pro rei opportunitate.

IV. *De clero Romano, & de priſco ritu celebrandi officia divina in eccleſia Romana.*

PRimis novem Eccleſiæ ſæculis rara in Urbe, & forte nulla, præterquam in baſilica Vaticana, clericorum collegia erant. In titulis, ut ſuperius vidimus, unus aut duo treſve presbyteri cum pari fere numero ſacrorum miniſtrorum rem divinam agebant. In patriarchalibus adhibebantur manſionarii ſeu cuſtodes eccleſiarum, ad eas ornandas, emundandas, aliaque præſtanda, quæ neceſſaria erant: cetera quæ divini cultus erant, aliarum baſilicarum titulares a Pontifice deſignati obire ſolebant. Baſilicæ ſancti Petri ſæculo nono *miniſtri*, id eſt clerici, jam addicti erant: quos Amalarius ſe interrogaſſe dicit in Præfatione altera ad libros de eccleſiaſticis officiis, *quot orationes ſoliti eſſent celebrare ante epiſtolam Miſſæ per dies feſtos.*

Neque tamen putes officia divina per id tempus in eccleſia Romana defuiſſe. Et quidem quotidiana fuiſſe celebrata intelligimus ex cap. XIII Regulæ ſancti Benedicti, qui in privatis ſeu feriatis diebus ad Matutinos, id eſt ad Laudes, aſſignat *canticum unumquodque die ſuo ex Prophetis, ſicut pſallit eccleſia Romana.* Et vulgatus Anaſtaſius ait, Gregorium tertium in eccleſia ſancti Chryſogoni conſtituiſſe *abbatem & monachorum congregationem ad perſolvendas Deo laudes in eodem titulo diurnis atque nocturnis temporibus, ordinatam ſecundum* INSTAR OFFICIORUM ECCLESIÆ BEATI PETRI *apoſtoli*: additque prædictum abbatem cum ſua congre-

gatione fuiſſe *ſegregatum* ſeu exemtum *a jure poteſtatis presbyteri prædicti tituli.*

Præiviſſe Lateranenſi baſilicæ exemplum eccleſiæ Vaticanæ, colligitur ex ejuſdem auctoris verbis ſubſequentibus: ubi idem Pontifex renovaſſe memoratur *monaſterium ſanctorum Johannis Evangeliſtæ, Johannis Baptiſtæ, & ſancti Pancratii ſecus eccleſiam Salvatoris antiquitus inſtitutum, quod ab omni ordine monachico exſtiterat nimia incuria deſtitutum: in quo congregationem monachorum & abbatem conſtituit ad perſolvenda quotidie ſacra officia laudis divinæ in baſilica Salvatoris, quæ Conſtantiniana nuncupatur, juxta Lateranis, diurnis nocturniſque temporibus ordinata juxta inſtar eccleſiæ beati Petri apoſtoli.* Defecerant igitur tunc temporis eo in loco noſtri Ordinis monachi, quos, everſo per Langobardos Caſinenſi monaſterio, Pelagius papa Laterani conſtituerat: cujus loci abbas erat Valentinianus tum, cum Gregorius M. librum ſecundum Dialogorum ſcribere meditaretur. Is enim quædam de ſancto Benedicto ſe dicit accepiſſe a Valentiniano, *qui annis multis Lateranenſi monaſterio præfuit.* Tertius poſt eum Lateranenſis monaſterii congregationem rexit Theodorus, cujus mentionem facit Fauſtus monachus in Præfatione ad libellum de vita ſancti Mauri abbatis. Aliud erat monaſterium Honorii, baſilicæ Lateranenſi adjunctum, quod Hadrianus I pari modo inſtauravit.

Redeo ad baſilicam ſancti Petri, in qua monachi quatuor monaſteriorum divina officia perſolvebant. Hæc erant monaſteria ſancti Martini, ac ſancti Stephani minoris a dextro baſilicæ latere; ſancti Stephani majoris, atque ſanctorum Johannis & Pauli a ſiniſtro. Monaſterium ſancti Stephani majoris alio nomine *Cata-farfara* ſeu *Cata-Galla patricia* dicebatur: ſancti Stephani minoris, *Cata-Barbara patricia.* De tribus ex his monaſteriis Gregorius tertius conſtitutum edidiſſe memoratur apud vulgatum Anaſtaſium, qui unum ex illis, nempe ſanctorum Johannis & Pauli, a Leone M. conditum fuiſſe teſtatur.

Baſilica ſancti Pauli, quæ tertia patriarchalis eſt, tempore Gregorii M. per Præpoſitos regebatur. quod patet ex lib. x epiſt. IX. ſed a Gregorio ſecundo monachis conceſſa, aut potius reſtituta eſt. *Hic* enim *monaſteria, quæ ſecus baſilicam*

ſancti Pauli erant ad ſolitudinem deducta, innovavit, atque ordinatis ſervis Dei monachis congregationem poſt longum tempus conſtituit, ut ibidem die noctuque Deo redderent laudes. Idem præſtitum ab eodem Pontifice in baſilica ſanctæ Mariæ ad Præſepe, ubi ex gerontocomio monaſterium inſtituit: idem ab aliis Pontificibus inſtitutum in baſilica S. Laurentii extra muros. Exſtat in tabula marmorea in baſilica ſanctæ Mariæ ad Præſepe vetus inſcriptio, tempore Gregorii IV marmori inciſa, compendio referens donationem eidem baſilicæ factam a Flavia filia Xanthippi, quondam Egiſti imperialis a ſecretis, in gratiam manſionariorum, qui in eadem eccleſia tunc degebant. Subſcribunt inter alios *Theodorus Adorator numeri Theodoſiæ, Georgius Optius numeri militum, Epiphanius aurifex, Theodorus acolythus S. R. E.* Tempus factæ donationis a breviatore omiſſum eſt. In his ſubſcriptionibus *numerus* pro legione ſumitur: atque adeo *Adorator* forte idem erit ac tribunus ſive comes. quæ conjectura eſt illuſtriſſ. Ciampini & Fabretti, quibuſcum hanc inſcriptionem eruditus atque optimus Pater Thomaſius, priuſquam eam ad nos tranſmitteret, communicavit. Itaque illam baſilicam Liberianam manſionarii curabant: ſed vicini monachi, ut in ceteris aliis patriarchalibus eccleſiis, divinas laudes noctu & interdiu perſolvebant.

Quod attinet ad Miſſas, iis celebrandis ibidem adhibebantur in Lateranenſi quidem baſilica ſeptem epiſcopi ſuffraganei Romani Pontificis; in aliis vero presbyteri hebdomadarii ex titulis adſciti. Hunc morem eſſe antiquum manifeſtum eſt ex geſtis Stephani papæ IV. qui ſtatuit, *ut omni die Dominico a ſeptem epiſcopis cardinalibus hebdomadariis, qui in eccleſia Salvatoris obſervant Miſſarum ſollemnia, ſuper altare beati Petri celebraretur, & Gloria in excelsis Deo diceretur.* Jam ergo tunc uſus invaluerat, ut ſeptem illi epiſcopi cardinales, ſua quiſque hebdomada, in Lateranenſi eccleſia ſacris operarentur. Hanc ob prærogativam Petrus Damiani maxime extollit Lateranenſem eccleſiam, quæ *ſicut Salvatoris eſt inſignita vocabulo, qui nimirum omnium caput eſt electorum; ita mater & quidam apex & vertex eſt omnium per orbem eccleſiarum. Hæc* SEPTEM CARDINALES HABET EPISCOPOS, *quibus ſolis poſt Apoſtolicum, ſacroſanctum illud altare licet accedere, ac divini cultus myſteria celebrare.* Ita Petrus in lib. II

epiſtola I, quæ *ſanctis Epiſcopis Lateranenſis eccleſiæ cardinalibus* inſcripta eſt. Hi epiſcopi erant Oſtienſis, Portuenſis, ſanctarum Rufinæ & Secundæ, alias Silvæ-candidæ, Sabinenſis, Præneſtinus, Tuſculanus, & Albanus. Quinam presbyteri ex titulis urbanis miniſtrarent aliis patriarchalibus eccleſiis, docet Appendix noſtra ad Ordinem Romanum XI, infra pag. 160.

Præterea certis diebus feſtis clerus Romanus conveniebat cum Pontifice in illas baſilicas, ubi ſtationes indictæ erant, ibique ſacra faciebant, immo aliquando Vigilias nocturnas pro feſtorum celebritate agebant. Quin etiam in pervigilio Paſchæ eccleſiæ ſuburbanæ in illis conventibus ſe ſiſtebant: cujus rei argumento eſt Appendix noſtra ad primum libellum de Ordine Romano, pag. 34 & 35. In ceteris feſtis & Dominicis diebus Veſperas in ſuis titulis celebrabant presbyteri titulares cum acolythis regionum, ut in eadem Appendice legitur de hebdomada paſchali pag. 38. Item Miſſam publicam iiſdem diebus cum ſua plebe celebrabant iidem presbyteri: nec propterea opus erat clericorum collegio aut ſchola cantorum, ſed diaconi ac ſubdiaconi miniſterium ſufficiebat, qui præter epiſtolam & evangelium, cetera facile explere poterant, omiſſis forte antiphona ad Introitum, offertorio, & antiphona ad communionem.

Quodnam fuerit ante ſæculum nonum Romanæ eccleſiæ officium nocturnum ac diurnum, ex Amalarii antiphonario intelligitur. Numerum lectionum in Vigiliis aſſignat liber Diurnus in cautione epiſcopi. Ea autem erat per id tempus Romanorum religio, ut ſi quando tempus Vigiliarum ex incuria fuiſſet elapſum, omiſſo aut breviato nocturnali officio, Laudes ad auroram inciperent. Habemus hac de re teſtem luculentum Amalarium in Antiphonarii cap. IV. ubi hanc conſuetudinem magnopere laudat. *Ipſa enim* Romana eccleſia *quotocumque ordine vel numero lectionum viderit matutam*, id eſt auroram, *procedere, ut audivi, dimittit nocturnale officium, & incipit matutinale. Periculoſum eſt enim tranſgredi terminos Patrum*, &c. Eadem religione ductus ſanctus Pater Benedictus ſtatuit in Regulæ ſuæ cap. XI, ut ſi forte aliquando fratres *tardius* ſurrexerint, quod maxime cavendum ait, aliquid de lectionibus aut reſponſoriis detrahatur: ut ſcilicet Matutini ſeu Laudes, quæ ineunte aurora canendæ ſunt, debito tem-

pore compleantur. Optandum eſſet ut hæc religio poſtliminio reſtitueretur in Italiæ pleriſque eccleſiis, ubi nocturnæ Vigiliæ lucente adhuc ſole diei præcedentis non tam canuntur, quam recitantur.

Quod diximus de more Urbis, ut epiſcopi cardinales & presbyteri titulorum certis hebdomadis ad parochiales eccleſias venirent ad ſacra celebranda, non caruit etiam exemplo in eccleſiis Gallicanis. Id enim in Virdunenſi uſu venit ſæculo ſeptimo, uti ex Pauli epiſcopi actis diſcimus, qui ordinavit, ut forenſes presbyteri per certas vices ad cathedralem eccleſiam accederent, officia divina perſoluturi. Sed præclarum eſt in primis exemplum eccleſiæ Autiſiodorenſis, in qua ex inſtitutione Tetrici antiſtitis, qui ineunte octavo ſæculo devixit, abbates, archipresbyteri, immo & rectores eccleſiarum ruralium, per ſuas quique vices *divinum perſolvebant officium*, ea lege, ut ex *dominico cellario ab eccleſiæ œconomo ſtipendium ſufficiens acciperent*. Hæc ipſa verba refero ex actis ejuſdem eccleſiæ epiſcoporum, in quibus actis qua quique ſingulorum menſium hebdomada deſervire debeant, diſerte explicatur. Quæ pro menſe Septembri deſunt apud Labbeum, ſupplenda ſunt ex Sæculi quarti Benedictini parte II pag. 575. Similes aliarum eccleſiarum ritus omittimus.

V. *De Collectis & Stationibus, deque Litaniis Romanis.*

STATIONIS vox ambigua aliquando pro jejunio voluntario, quandoque pro ſtatu orantium uſurpatur. In utroque ſignificatu occurrit paſſim apud Tertullianum, alioſque auctores. Hoc loco ſumitur pro concurſu populi ad locum indictum, id eſt ad eccleſiam, in qua proceſſio clericorum conſiſtit ſtatis diebus, ad ſtatas preces faciendas. Antiquus quippe in Urbe ritus eſt, ut certis diebus clerus Romanus in unam aliquam eccleſiam conveniat ſupplicationis cauſa, ubi ſacra fiunt, aliaque divina officia.

Cleri Romani proceſſio in illas ſtationes duplex eſt, ſollemnis aut privata. Hæc fit, cum unuſquiſque privatim in locum indictum ſe recipit: ſollemnis vero, cum ſollemni more, decantando litanias aliaſque preces, Pontifex aliique omnes eo ſeſe recipiunt. Proceſſiones ſollemnes præcedit Collecta, id eſt coadunatio clericorum in una eccleſia, ut ex ea, quaſi

agmine facto, in locum ſtationis procedatur : ſic dicta, quod in eo loco clerus cum populo colligatur ad faciendam proceſſionem ſollemnem. Et quia in loco, ubi fit collecta, oratio ſuper populum funditur ante proceſſionem; inde fit quod ejuſmodi orationes etiam collectæ appellantur, quoniam *ſuper collectam populi fiunt, dum colligitur, ut procedat de una eccleſia in aliam ad ſtationem faciendam*, ut loquitur Micrologus in cap. III. Sic *in capite jejunii illa oratio*, CONCEDE QUÆSUMUS, *apud ſanctam Anaſtaſiam ſuper collectam populi dicitur, qui ſtationem apud ſanctam Sabinam celebraturus eſt.* Sed ejuſmodi collectæ fiebant præcipue in Quadrageſima, & in ſingulis triduis quatuor temporum, propterea quod illis diebus ſollemnis proceſſio celebrabatur : at quia forte privata erat aliis temporibus proceſſio, nullæ collectæ aſſignantur in veteri Indice collectarum & ſtationum, quem inferius ſuo loco exhibebimus. De collectis, quæ ſæculo duodecimo in uſu erant, ita ſcribit Benedictus canonicus ſancti Petri. *Collecta fit ſecunda feria, quarta, & ſexta, & ſabbato per totam Quadrageſimam, & in quatuor temporibus totius anni, & in quinta feria ad ſanctam Mariam trans Tiberim, & ad ſanctum Apollinarem.*

Gregorius M. ſtationes, antea vagas vel certis eccleſiis ſcripto non addictas, in ſuo Sacramentario conſtituit, *ordinavitque per baſilicas vel beatorum Martyrum cœmeteria*, teſtante Johanne Diacono in ejus Vitæ lib. III cap. XVIII. Primitus vero ſtationes illæ inſtitutæ fuerant vel ob ſanctorum natalitia, vel ob dies publicæ proceſſionis, ſive Miſſæ ſacratiori tempore celebrandæ. Stationes ob ſanctorum natalitia fiebant in eorum memoriis vel in cœmeteriis, id eſt in eccleſiis ſuper eorum tumulos conſtructis, quæ ob id cœmeteria quandoque appellantur. Hinc cum notiſſimæ eſſent ſanctorum feſtivitates & memoriæ, non erat neceſſarium harum ſtationum diem & locum aſſignare in Sacramentariis, in quibus quæcumque propriæ ſanctorum Miſſæ habebantur, publicas olim ſtationes exigebant. At vero ſtationes aliorum dierum, puta Quadrageſimæ, quatuor temporum, Adventus, Natalis Domini, Paſchatis, & ſimilium, cum incertæ eſſent, eas deſignari oportebat, ne qua oriretur dubitatio, ad quamnam eccleſiam eſſet procedendum ad publicam ſtationem. Unde Gregorius eas certis diebus in ſuo Sacramentario addixit, ut a cunctis cognoſci

gnoſci

gnoſci poſſent. Eas porro conſtituit paſſim in baſilicis præcipuis, ſcilicet patriarchalibus & titulis; aliquando tamen in diaconiis & in oratoriis, ut in oratorio ſancti Pancratii, in qua idem ſanctus Pontifex homiliam habuit. Gregorius ſecundus ſupplevit vacantes aliquot Quadrageſimæ dies, nempe in feriis quintis: quas ſtationes, ne repeterentur in titulis, in aliis eccleſiis ſtatuit. Hoc eſt quod ſignificare voluit ſcriptor libri de geſtis Pontificum his verbis: *Hic quadrageſimali tempore ut in quinta feria jejunium*, id eſt ſtatio, *atque Miſſarum celebritas fieret, in eccleſiis (quod non agebatur) inſtituit.* Attamen ſingulas Quadrageſimæ ferias quintas ante Gregorium II feſtivas fuiſſe inſtar Dominicæ Micrologus auctor eſt in cap. L.

Etſi autem fixæ ac ratæ eſſent in Sacramentario ſtationes, eas tamen populo denuntiari mos erat. Id fiebat ab archidiacono in publica Miſſa præcedente. Poſtquam enim Pontifex communicaverat, veniebat *archidiaconus cum calice ad cornu altaris, & adnunciabat ſtationem.* quæ verba leguntur in primo libello Ordinis Romani num. 19. Non dubium quin etiam denuntiaretur Collecta, ubi res exigebat. Aliquando tamen Notarius id muneris præſtabat loco archidiaconi: cujus rei inſigne eſt exemplum in actis Leonis tertii. qui *cum die quadam more ſolito in Letaniis, quæ ab omnibus Majores appellantur, procederet, ubi ſibi populus obviam occurrere deberet; & ſecundum annuam conſuetudinem Letanias & Miſſarum ſollemnia cum ſacerdotibus celebraret, & ſecundum antiquam traditionem* A NOTARIO *S. R. E. in eccleſia beati Georgii martyris in ejus natali ipſa Letania prædicata fuiſſet: omnes, tam viri, quamque feminæ, devota mente catervatim in eccleſia beati Chriſti martyris Laurentii, quæ Lucinæ nuncupatur, ubi & Collecta prædicta inerat, occurrerunt.* Collecta itaque etiam in Litaniis majoribus fiebat, tametſi nulla huic tempori in noſtro Indice aſſignatur. Pergit liber Pontificum narrare de Leone tertio, qui cum *a patriarchio egreſſus fuiſſet, obviam illi ſine planeta iniquus, nec dicendus Paſchalis primicerius occurrit, & in hypocriſi veniam ab illo petebat, dicens, quia infirmus ſum, & ideo ſine planeta veni.* Ex quo intelligitur, miniſtros ſacros planetis ornatos in illis Collectis Pontifici occurriſſe.

Ad locum ſtationum deferebantur ex patriarchio Lateranenſi vaſa ſacra, præeunte cruce ſtationali. Pontificem in ſella geſtatoria eo portari mos erat. Aliquando tamen equo vehe-

batur. Leo IV inſtauravit *crucem auream*, quæ (*ut mos antiquitus eſt*, ait Anaſtaſius) *ſubdiaconi manibus ferebatur, prædeceſſorum Pontificum.* Presbyteria etiam, id eſt erogationes, fiebant, tum ob miniſtrorum obſequia, tum ob laudes & acclamationes. Immo Pontifex quandoque in ipſo itinere cauſas finiebat, aut certe ad ejus nutum nomenculator & ſacellarius, ut in primo Ordine Romano num. 2. Cetera explicant libelli noſtri: in quibus videas, quænam fuerint olim apud Lateranum, quænam ad ſanctum Petrum ſtationes.

Ceterum ejuſmodi proceſſiones non raro Litaniæ appellantur apud antiquos auctores. Inter primos numerandus eſt Arcadius Auguſtus, qui in reſcripto adverſus hæreticos, dato ad Clearchum Urbis præfectum, *interdicit iis omnibus* AD LITANIAM FACIENDAM *intra civitatem, noctu vel interdiu, profanis coire conventibus.* Ubi Litania pro ſupplicatione, ſeu proceſſione videtur uſurpari. Quamquam temporis proceſſu preces & rogationes, quæ in ejuſmodi ſupplicationibus fiunt, letaniæ vocabulo magis proprie ſignificari mos fuit, ſed maxime Sanctorum invocationes. Appoſite Walafridus Strabo in cap. XXVIII. *Notandum autem litanias non tantum dici illam recitationem nominum, qua Sancti in adjutorium vocantur infirmitatis humanæ, ſed etiam cuncta, quæ in ſupplicationibus fiunt, Rogationes appellari.* Principio tamen litaniæ nomine ſignificabatur ſolummodo initium noſtrarum litaniarum, ita ut *Kyrie eleiſon* pluries frequentaretur. quo ſenſu accipitur non ſemel in Regula ſancti Benedicti. Eodem ſenſu uſurpatum legitur in vetuſto Rituali Romanæ eccleſiæ, quod nobis exhibet codex Caſinenſis, ubi de Aſſumtione beatiſſimæ Virginis ſupplicatio præſcribitur cum ter centena repetitione litaniæ noſtræ initialis. Verba ipſa huc adſcribo. *In Aſſumptione ſanctæ Mariæ, in ipſa Veſpera vigiliarum, præparatur quoddam portatorium in ſancto Laurentio apud Lateranos: ſuppoſitaque tabula, imagine Chriſti Domini noſtri inſignita, a medio noctis concurrente populo, exeunt cum letania ad ſanctam Mariam-minorem, mundatis per viam plateis, & ſuſpenſis per domos lucernis: ibique in gradibus ſanctæ Mariæ depoſita aliquamdiu icona, omnis chorus virorum ac mulierum, genibus humiliter ante eam flexis, pugnis etiam pectora cædentes, una voce per numerum dicunt centies* KYRIE ELEISON, *centies* CHRISTE ELEISON,

item centies KYRIE ELEISON *: fuſiſque lacrymis & precibus, per ſanctum Adrianum recta via vadunt ad ſanctam Mariam-majorem; auditaque Miſſarum celebritate, ad palatium revertuntur. Unde quidam cum intereſſet, ita mirando prorupit:*

Sancta Maria quid eſt? ſi cæli climata ſcandis,
Eſto benigna tuis.

Et poſt aliquot verſus, tempus ſcripti carminis indicatur his verſibus:

Tertius OTTO *tuæ nixus ſolamine palmæ*
Præſtoque ſit veniæ.
Hic tibi, ſi quid habet, devoto pectore præſtat,
Spargere non dubitat.
Gaudeat omnis homo, quia regnat tertius OTTO.

Hactenus codex ille Caſinenſis.

Ceterum in baſilica Lateranenſi ſunt tantum ſtationes octo, quarum duæ antiquiſſimæ, nempe Dominica prima Quadrageſimæ, & Dominica in Albis; feria tertia ante Aſcenſionem recentior. In baſilica ſancti Petri ſtationes viginti, pleræque antiquiſſimæ: in baſilica ſancti Pauli extra muros ſtationes quinque: in baſilica ſanctæ Mariæ-majoris duodecim: in baſilica ſancti Laurentii extramurana tres. Sed has aliaſque aliarum eccleſiarum ſtationes veteres inferius exhibebit libellus ſingularis. Onufrius in Hiſtoria baſilicæ Vaticanæ enumerat quadraginta quatuor eccleſias, in quibus hodie ſtationes fiunt: ſtationes autem octoginta ſeptem, diebus octoginta tribus. De his hactenus: nunc ad majora veniamus.

VI. *Singulares ritus Miſſæ pontificalis ſecundum Ordinem Romanum; & primo ab initio ad Canonem.*

PRÆTERMISSIS communibus ſacroſancti Miſſæ ſacrificii ceremoniis, utpote quæ ab expoſitoribus, præſertim a piæ memoriæ cardinale Johanne Bona illuſtratæ ſunt; ſingulares dumtaxat hoc loco perſequemur Miſſæ pontificiæ aut epiſcopalis ex Romano Ordine ritus, ne actum agere videamur. Sic autem hoc argumentum tractabimus, ut ſi quid nobis occurrat ad ſingularia hæc illuſtranda, breviter afferamus: ſin minus, rem uti eſt, indicare nobis ſatis fuerit.

I.

Inſigne eſt in primis venerandæ antiquitatis momentum,

quod in primo noſtro Romani Ordinis libello occurrit num. 8. in proceſſione Pontificis ad altare, nempe quod *duo acolythi tenentes capſas cum* SANCTIS *apertas , & ſubdiaconus ſequens cum ipſis tenens manum ſuam in ore capſæ , oſtendit* SANCTA *Pontifici , vel diacono qui præceſſerit*, id eſt & diacono. *Tunc inclinato capite Pontifex vel diaconus ſalutat* SANCTA, *& contemplatur: ut ſi fuerit ſuperabundans, præcipiat ut ponatur in conditorio.* Quid ſint hæc *Sancta* , nemo hactenus, ni fallor, expoſuit. Attendat velim lector, an ea quæ allaturi ſumus, probent , hoc vocabulo euchariſtiam ſignificari.

Principio ubicumque hoc nomen *Sancta* in plurali ſolitarie occurrit, maxime in his libris; aut ſemper, aut fere ſemper euchariſtiam ſignificat , exemplo Græcorum , qui τὰ ἅγια appellant : & Tertullianus *Sanctum* abſolute appellat tum in libro de Oratione, tum in alio de Præſcriptione. Idem Ordo Romanus num. 17. *Cum dixerit*, PAX DOMINI SIT SEMPER VOBISCUM, *faciens crucem tribus vicibus manu ſua ſuper calicem, mittit* SANCTA *in eum.* Hunc locum de euchariſtia intelligendum nullus dubitaverit. Mihi vero nihil aliud eſſe videtur, quam particula conſecrata ex illis *Sanctis* , quæ Pontifici ad altare procedenti in capſa oſtenſa ſunt, quæ & cum diacono adoravit. Neque enim particula hæc in calicem ſic immiſſa facile explicari poteſt de parte hoſtiæ in ea Miſſa, quæ tunc peragitur, conſecratæ. ſiquidem proxime poſt ſuperiora ſubditur, Pontificem *rumpere oblatam, & de ipſa Sancta, quam momorderit, ponere in manus archidiaconi, dicendo in calice*, FIAT COMMIXTIO, &c. Duplex itaque particula mittebatur in calicem , una ſcilicet ante oblatæ fractionem: alia poſt fractionem, ex ipſa oblata. adeoque prima nihil aliud eſſe videtur, quam particula ex antea conſecrata euchariſtia, quam Pontifex ad altare procedens adoraverat, in capſa oſtenſam : ex qua partem , quæ *ſuperabundans* fuiſſet, præceperat reponi *in conditorio*, id eſt in eo loco, ubi euchariſtia ſoleret aſſervari. In ſecundo libello duplex etiam particulæ ſacræ in calice commixtio præſcribitur, ſed utraque ex præſente ſacrificio: contra quam in primo libello, ubi prima commixtio, meo quidem judicio, fit ex præcedente, altera ex præſente. Et ne quis dubitet duplicem particulam miſſam fuiſſe in calicem, id diſerte notavit Amalarius, qui relato hoc ritu, ita com-

mentatur in lib. III cap. XXXI. *Si hoc ita agitur in Romana eccleſia, ab illis poteſt addiſci, quid ſignificet* BIS POSITUS PANIS IN CALICEM. *Non enim vacat a myſterio quidquid in officio agitur juxta conſtitutionem Patrum.*

Conſtat itaque duplicem euchariſtiæ particulam fuiſſe immiſſam in calicem, unam ex priori (ut quidem opinor) conſecratione, alteram ex præſente. Cur autem particula ex euchariſtia aſſervata immiſſa fuerit in calicem? fortaſſe ut ſacrificii unitas & perpetuitas hoc ritu inculcaretur. Id enim colligi poteſt ex alio perſimili ritu, qui in eodem primo libello noſtro ſubſequitur num. 21. ubi contigerit, Pontifice abſente, Miſſam in loco, in quo ſtatio fuerit, ab epiſcopo celebrari. *Sexto loco quando dici debet*, PAX DOMINI SIT SEMPER VOBISCUM, *deportatur a ſubdiacono oblationario particula Fermenti, quod ab Apoſtolico conſecratum eſt, & datur archidiacono: ille vero porrigit epiſcopo. At ille conſignando tribus vicibus, & dicendo*, PAX DOMINI SIT SEMPER VOBISCUM, *mittit in calicem.* Hic locus inſignis eſt ad probandum id, quod alias diximus, fermentum illud, de quo agit Innocentius primus in epiſtola ad Decentium, eſſe ipſammet euchariſtiam conſecratam, non eulogias ſeu panem benedictum. Deinde ex hoc ritu Miſſæ epiſcopalis, abſente Pontifice celebratæ, illuſtrari ſimilem ritum Miſſæ pontificalis, in qua particulam euchariſtiæ antea conſecratæ deferri ad altare, & poſtea immitti in calicem modo obſervabamus. Denique hoc ritu ſacrificii unitatem commendari, atque unionem Pontificis cum Sacerdote, qui *Sancta* prius conſecraſſet; & epiſcopi cum Pontifice, fermenti, id eſt euchariſtiæ, particulam a Pontifice antea conſecratam in calicem immittentis.

Ex his non obſcure conficimus, *Sancta* hæc, quæ Pontifici ad altare procedenti præferebantur, euchariſtiam fuiſſe. Conſimilis ritus in Paraſceve obſervabatur ſæculo XIV, teſte Jacobo Gaietano in Ordinarii ſui cap. XCII. ubi cum deſcripſit proceſſionem Papæ cum ſuo clero ab eccleſia Lateranenſi ad baſilicam ſanctæ Crucis cum corpore Domini, hæc ſubdit: *Presbyter, qui portat corpus Domini, ponat illud in ſecretario, dum dominus Papa præparat ſe. Illo præparato, reportet illud ante Papam in proceſſione ad altare.* Hinc illuſtrari & confirmari poſſunt ea, quæ hac de re ſuperius diximus.

De fermento per titulos Dominicis diebus ſingulis mittendo ita ſcribit Innocentius primus in epiſtola XXIX ad Decentium. *De fermento vero, quod die Dominica per titulos mittimus, ſuperflue nos conſulere voluiſti, cum omnes eccleſiæ noſtræ intra civitatem ſint conſtitutæ: quarum presbyteri, quia die ipſa, propter plebem ſibi creditam, nobiſcum convenire non poſſunt, idcirco fermentum a nobis confectum per acolythos accipiunt, ut ſe a noſtra communione, maxime illa die, non judicent ſeparatos.* Unde videas, fermentum illud fuiſſe communionis eccleſiaſticæ ſymbolum, uti mox dicebamus. Addit Pontifex: *Quod per parochias fieri debere non puto, quia non longe portanda ſunt Sacramenta: nec nos per cœmeteria diverſa conſtitutis presbyteris deſtinamus*, cum *presbyteri eorum conficiendorum jus habeant, atque licentiam.* Mittebatur itaque fermentum illud ſingulis Dominicis per titulos, id eſt per titulares Urbis eccleſias; non vero per parochias, ſeu per eccleſias ſuburbanas; neque per cœmeteria, ſeu per eccleſias ſuper Martyrum tumulis erectas. Innocentii decretum præceſſiſſe fertur Miltiadis conſtitutio, *ut oblationes conſecratæ per eccleſias ex conſecratu epiſcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum.* Similis Siricii papæ circumfertur conſtitutio, ut nullus presbyter Miſſas celebraret per omnem *hebdomadam* ſeu Dominicam, *niſi conſecratum epiſcopi loci deſignati ſuſciperet declaratum, quod nominatur fermentum.*

Hoc porro fermentum nihil aliud eſſe quam euchariſtiam, jam ſuperius obſervavimus, conſtatque ex vetuſtiſſimo codice Ratiſponenſi, in quo habentur gloſſæ ſuper decretales Pontificum epiſtolas, cujus codicis hæc verba ſunt, in Itinere noſtro Germanico jam relata. *De fermento quod dicit, mos eſt Romanis, ut de Miſſa quæ cantatur in Cœna Domini, & in Sabbato ſancto, & in die ſancto Paſchæ, & in Pentecoſten, & in Natali Domini, de Sancta* (ſic legendum, non *die Sancto*) *per totum annum ſervetur: & ubicumque per ſtationes, ſi ipſe Papa ad Miſſam præſens non fuerit, de ipſa Miſſa* (forte *Sancta*) *mittitur in calicem, cum dicitur,* PAX DOMINI SIT SEMPER VOBISCUM. *Et hoc dicitur fermentum.* Hinc illuſtrantur ea quæ ſuperius notavimus, tum de fermento ſumto pro euchariſtia, itidemque de *Sancta*: tum de aſſervata euchariſtia ex priori ſacrificio ad immittendam particulam conſecratam in Miſ-

ſis ſubſequentibus: tum denique de ritu uſitato in Miſſa epiſcopali, ubi ſtatio fuiſſet abſente Pontifice. Ejuſdem gloſſæ verba proxime addita ſubjungo. *Tamen Sabbato ſancto Paſchæ nullus presbyter per eccleſias baptiſmales neminem communicat, antequam mittatur ei de ipſa Sancta, quam obtulit dominus Papa.* Verum non tantum Sabbato ſancto, ſed etiam qualibet Dominica id fiebat, ut ex præmiſſo Innocentii teſtimonio intelligimus. Secus fiebat in cœmeteriis, id eſt in eccleſiis ſuper tumulos Martyrum erectis: in quibus non exſpectato Pontificis fermento presbyteris ſacra licebat celebrare, quemadmodum in parochiis, id eſt in eccleſiis ſuburbanis.

Conſimilis ritus ſervabatur in ordinatione epiſcoporum & presbyterorum, ut poſtea videbimus: quibus ab ordinatore porrigebatur integra oblata conſecrata, ex qua communicabant in certos a ſua ordinatione dies, immittendo ſcilicet particulam ex accepta prius oblata in calicem a ſe conſecratum: ut ſic ſuam cum ſuo ordinatore communionem, atque ſacrificii unitatem proteſtarentur. quæ duplex ratio erat Pontifici mittendi euchariſtiam ad titulos Urbis ſingulis Dominicis per acolythos. Tertiam afferre licet ex Innocentii verbis mox relatis, ut ſcilicet poteſtas fieret presbyteris titularibus Miſſam celebrandi, ſecus quam presbyteris parochiarum ſeu eccleſiarum ſuburbanarum, atque cœmeteriorum: quod *presbyteri eorum conficiendorum jus haberent atque licentiam.*

Cur autem, inquies, per acolythos deferebatur fermentum, ſi ipſa euchariſtia erat, & non per majores miniſtros? aut cur tandem euchariſtia *fermenti* nomine donata eſt? an quia panis, ex quo conficiebatur, fermentatus erat?

Ad primum, acolythorum id officium erat, ut ſacculos ad confringendas in Miſſa oblatas conſecratas portarent, eaſque ſacerdotibus confracturis exhiberent, uti patet ex libellis Ordinis Romani. Quapropter in ſua ordinatione ſacculos ab epiſcopo antiquitus accipiebant in ſignum hujus muneris & officii. Id probat libellus octavus hic editus de Ordinationibus ſacris. Unde acolythi duo in Miſſa pontificali, cum Pontifex procedebat ad altare, deferebant *capſas cum Sanctis*, id eſt euchariſtia, eaſque tenebant *apertas*, dum Pontifex *Sancta* adoraſſet, atque ex eis particulam aſſumi juſſiſſet in uſum ſacrificii, quod mox ab ipſo celebrandum erat. Huc forte ſpectat id quod in Propyleo ad tomum I Aprilis Bollandiani

legitur de Zephyrino papa, cujus fuit hoc conſtitutum, *ut patenas vitreas ante ſacerdotes in eccleſia miniſtri portarent, dum epiſcopus Miſſam celebraret.* Sane Tharſicius martyr ex illorum acolythorum numero erat: *qui cum quodam die deferret Chriſti corporis ſacramenta, nec vellet ea diſcutientibus prodere paganis, tam diu eſt fuſtibus ac lapidibus maceratus ab eis, quouſque exhalaret ſpiritum*, teſtante Uſuardo ad XVIII Kal. Septembris.

Jam vero quam ob cauſam fermenti nomen euchariſtiæ hoc in loco impoſitum ſit, an quia ex pane fermentato confecta eſſet, an potius ob myſticam aliquam rationem, non eſt facile definire. Illud certum videtur, hac in ſola occaſione fermenti vocabulum euchariſtiæ in tota antiquitate tributum. Erat ergo præcipua & ſingularis in ipſo facto hujus appellationis cauſa. Quid ſi ad tegendum profanis rei ſacræ arcanum pro more illorum temporum? Quid ſi ad deſignandam communionem ac vinculum unitatis hoc vocabulum aptius viſum eſt? Nam euchariſtia in ejuſmodi occaſione hujus rei gratia ad titulos mittebatur, ex dictis, ne presbyteri titulares, qui diebus Dominicis propter plebem ſibi creditam una cum Pontifice convenire non poterant, *ab ejus communione ſeparati* viderentur. In hujus rei ſignum nulla vox convenientior afferri poterat quam *fermenti.* Sicut enim modicum fermentum, ut recte monet apud illuſtriſſ. Ciampinum Joſephus Thomaſius, totam farinæ, cui injicitur, maſſam fermentat: ſic unicum illud divinumque Pontificis fermentum, per titulos miſſum, veluti unam maſſam & corpus fideles unius urbis copulabat. Nihil ergo facit hic locus ad probandum panis fermentati uſum in eccleſia latina. Sive enim azymus fuerit panis ille, ſive fermentatus; euchariſtia fermenti vocabulo deſignata eſt, non a materia ex qua conſtaret, ſed a cauſa morali ac myſtica, quod idem præſtaret in corpore Chriſti myſtico, quod præſtat fermentum in pane materiali.

Ceterum hunc morem tranſmittendi fermentum ſeu euchariſtiam per titulos Urbis ante ſæculum nonum in deſuetudinem abiiſſe, colligimus ex libellis Ordinis Romani, in quibus nulla iſtius miſſitationis memoria ſupereſt, ſicut neque apud Alcuinum, alioſque Ordinis Romani commentatores.

Ex his conjicere licet, recentiorem morem euchariſtiam præferendi Pontifici, cum aliquo proficiſcitur, forſitan manaſſe

naſſe non ſolum ex communi primorum Chriſtianorum more, qui peregrinantes euchariſtiam ſecum geſtare ſolebant: ſed etiam ex veteri conſuetudine deferendi ſacroſancta myſteria ante Pontificem, cum ad Miſſarum ſollemnia celebranda ad altare procederet. qui tamen ritus in primo tantum Romani Ordinis libello præſcribitur, non in aliis. Nam ſecundus libellus præcipit, ut Pontifex, cum pervenerit ad altare, *primo adoret Sancta*. quæ proinde ibidem antea exſtitiſſe neceſſe eſt.

III.

Gregorius M. initio Sacramentarii ſui ita Miſſæ ordinem explicat paucis. *In primis ad Introitum antiphona, qualis fuerit ſtatutis temporibus, ſive diebus feſtis, ſeu cottidianis. deinde* KYRIE ELEISON. *Item dicitur* GLORIA IN EXCELSIS DEO, *ſi epiſcopus fuerit, tantummodo die Dominico, ſive diebus feſtis: a presbyteris autem minime dicitur, niſi ſolum in Paſcha. Quando vero Litania agitur, neque* GLORIA IN EXCELSIS DEO, *neque* ALLELUIA *canitur. Poſtmodum dicitur oratio. Deinde ſequitur Apoſtolus. Item gradale, ſeu* ALLELUIA. *Poſtmodum legitur Evangelium: deinde Offertorium: & dicitur Oratio ſuper oblata.* Sic fere perpetuo vocatur hæc oratio in antiquis libris, quæ in editis & ab Amalario *Secreta* dicitur. *Qua completa, dicit ſacerdos excelſa voce*, PER OMNIA SÆCULA SÆCULORUM, &c. Confer Micrologi caput XXIII. ubi brevis deſcriptio Miſſæ affertur.

Multa in ſuperioribus Gregorii verbis eſſent notanda: ſed aliis hæc permittimus, inſigniora tantum obſervaturi.

In primis *Kyrie eleiſon* toties repetebatur, quoad Pontifex aliquo nutu finem deſignaret. Unde Paris de Craſſis obſervat, *Kyrie* in Miſſis pontificiis tamdiu protrahi, quamdiu reverentia Papæ a cardinalibus facienda durat. Verum in iis Miſſis, quæ Litanias ſubſequebantur, *Kyrie eleiſon* omitti mos erat, ut ex libellis noſtris patet: ob eam videlicet cauſam, quod in Litaniis jam cantatum fuiſſet.

Cum dicendum eſt *Pax vobis*, Pontifex ſe convertit ad populum, ubi eccleſia directa eſt verſus orientem: ſecus ſi verſus occidentem, ut in baſilicis Lateranenſi, Vaticana, aliiſque ſimilibus: in quibus Pontifex ſacra faciens vultum habet converſum ad populum; nec ſe vertit ad clerum, cui obverſus eſt. Vide Ordinarium Jacobi Gaietani pag. 415.

Deinde in Miſſa non ſedebat Pontifex ante abſolutam ora-

tionem, quæ Epiſtolæ præmittitur : eoque ſedente ac annuente, epiſcopi & presbyteri ſedebant, non vero diaconi aut ſubdiaconi, aliive miniſtri. Huc ſpectat Hieronymi ad Evagrium epiſtola LXXXV. *Ceterum etiam in eccleſia Romæ presbyteri ſedent, & ſtant diaconi : licet paullatim increbreſcentibus vitiis, inter presbyteros, abſente epiſcopo, ſedere diaconum viderim, & in domeſticis conviviis benedictiones presbyteris dare. Diſcant qui hoc faciunt, non ſe recte facere.* Id vero ex ſuperbia ortum eſſe ſcribit vetus auctor apud Auguſtinum : *Sed quia Romanæ eccleſiæ miniſtri ſunt, idcirco honorabiliores putantur quam apud ceteras eccleſias, propter magnificentiam urbis Romanæ, quæ caput eſſe videtur omnium civitatum.* At propter eamdem cauſam presbyteri eccleſiæ Romanæ ſibi etiam plus tribuere debere recte infert Hieronymus, qui hanc diaconorum temeritatem in eorum paucitatem eodem loci refundit. *Diaconos paucitas honorabiles, presbyteros turba contemtibiles facit.* Plura de his apud Baronium ad annum CCCC II.

Ad hæc ante Gregorii M. pontificatum *Alleluia* in Miſſa non dicebatur extra Pentecoſten, id eſt extra illos quinquaginta dies, qui a Paſchate ad feſtum Spiritus-ſancti intercedebant. Teſtis eſt lib. VII epiſtola LXIV Ind. II ad Johannem epiſcopum Syracuſanum. Confer ea quæ inferius dicturi ſumus de ritibus Sabbati ſancti.

Si vulgato de Romanis Pontificibus libro fides eſt, Anaſtaſius papa I *conſtituit, ut quotieſcumque ſancta Evangelia recitarentur, ſacerdotes non ſederent, ſed curvi ſtarent.* Huc ſpectat id quod tamquam *inſolens* factum de Alexandrina eccleſia Sozomenus refert, nempe *quod ad Evangelium epiſcopus non aſſurgat.* Id vero cum quidam Romani presbyteri attentarent, Anaſtaſius decreto ſuo hoc emendavit.

Poſt Evangelium Gregorius in rubrica ſuperiori nullam facit mentionem de Symbolo, nec de concione. Et quidem plerique exiſtimant, Symbolum in Romana eccleſia non fuiſſe recitatum ante Henrici primi imperatoris tempus : atque ad id probandum afferunt Bernonis abbatis Augienſis, teſtis oculati, auctoritatem, qui re vera id diſerte affirmat ; additque, Romanos hujus rei cauſam ab imperatore interrogatos reſpondiſſe, *videlicet quod Romana eccleſia non fuiſſet aliquando ulla hæreſeos fece infecta.* Sed tamen imperatorem a Benedicto papa id impetraſſe, ut Symbolum in poſterum *ad publicam Miſ-*

ſam decantaretur. quod anno M XIV contigit. Verum longe ante id tempus Symbolum in Miſſa pontificali decantari mos erat, ut fidem facit libellus ſecundus de Ordine Romano. Et ne quis interpolationem hoc in loco cauſetur, Amalarius in Egloga ſuper hoc libello, eumdem locum commentatur. Quin etiam in libellis V & VI de Miſſa epiſcopali ſecundum Romanos, qualis in uſu erat ante ſæculum nonum, Symbolum poſt Evangelium aſſignatur. Itaque per illud intervallum, quod a ſæculo nono ad undecimum effluxit, Symboli recitationem in Miſſa intermiſſam a Romanis fuiſſe dicendum eſt. quod etiam de Oratione dominica contigiſſe veri ſimillimum: ſiquidem eam in Miſſa poſt canonem Gregorius M. recitari præcepit, ex lib. VII epiſtola LXIV Ind. II. Certe Walafridus Strabo in cap. XXII ait uſum decantandi Symboli C P. ex ea urbe *ad Romanos* credi perveniſſe: apud Gallos autem ac Germanos *idem Symbolum latius & crebrius* in Miſſarum officiis cœpiſſe recitari. quod præter alios atteſtatur Æneas Pariſienſis epiſcopus in lib. adverſus Græcos cap. I. ubi Fidem catholicam vocat, *quam die Dominica decantat ad Miſſam univerſalis Galliarum eccleſia.* Denique Cencius affirmat ita ſcriptum eſſe ad Cœnam Domini *in libro Gelaſii*: NON DICANT SYMBOLUM. quod argumento eſt aliis diebus dici potuiſſe Gelaſio primo pontifice, de quo hunc locum intelligendum exiſtimamus. Sed quia nihil ejuſmodi legitur in Sacramentario Gelaſiano apud Thomaſium vulgato, ſuſpendenda tantiſper ſententia eſt de Symboli recitatione Gelaſii pontificatu: maxime cum Patres Concilii III Toletani in canone II uſum recitandi in ſacris Symboli inducant *ſecundum formam orientalium eccleſiarum*, dicturi ſecundum Romanæ, ſi hic ritus apud Romanos tum uſitatus fuiſſet eo tempore, id eſt æra Hiſpanica DC XXVII.

Poſt Evangelium aut Symbolum nonnumquam Pontifex ſermonem ad populum habebat. quod a Leone M. primum fieri cœptum colligitur, tum ex eo quod nullæ Pontificum Romanorum ante eum homiliæ exſtant: tum ex Sozomeni lib. VII cap. XIX. ubi de Roma agens, In eadem Urbe, inquit, „ nec epiſcopus, nec alius quiſquam in eccleſia populum do- „ cet: ſed apud Alexandrinos ſolus civitatis Alexandrinæ epiſco- „ pus concionatur. quam conſuetudinem, cum antea introducta non fuiſſet, introductam eſſe ferunt, ex quo Arius presbyter

» de doctrina Fidei differens, nova dogmata invexit. Idem auctor quædam alia ibidem obſervat, quæ hoc loco referri poſ-
» ſunt. Eſt etiam hoc, inquit, Alexandriæ inſolens. Ad Evange-
» lium epiſcopus non aſſurgit. Et illic quidem ſolus archidia-
» conus Evangelium legit : alibi vero diaconi; in multis autem
» locis presbyteri, in quibuſdam epiſcopus in præcipuis feſtis,
» ut Conſtantinopoli die ſancto Paſchæ. Verumtamen Prudentius, Leone M. & Sozomeno antiquior, in hymno XI de Coronis, ubi Romanam ſancti Hippolyti baſilicam deſcribit, Pontificem in tribunali ad populum verba facere ſolitum fuiſſe teſtatur.

Fronte ſub adverſa gradibus ſublime tribunal
Tollitur, Antiſtes prædicat unde Deum.

Verum id fortaſſe rarius. Certe poſt Gregorium M. paucas habemus Romanorum Pontificum homilias : tametſi nonnulli aliquando concionati ſunt, quos inter Innocentius III, & poſt eum Clemens VI multas conciones habuit.

Obſervatu dignum eſt id quod ſcribit Optatus in lib. III, omnem *epiſcopalem tractatum* ſeu concionatorium ſermonem præditum fuiſſe *ſalutatione geminata. Non enim*, inquit, *aliquid incipit epiſcopus ad populum dicere, niſi primo in nomine Dei populum ſalutaverit. Similes ſunt exitus initiis. Omnis tractatus in eccleſia a nomine Dei incipitur, & ejuſdem Dei nomine terminatur.* Ab aliquot ſæculis exordium fit a ſalutatione angelica. qui ritus jam invaluerat ſæculo XV. ut patet ex Ceremoniali Petri Amelii cap. XLII, quod hic habetur ordine XV.

IV.

Oblationem quiſque ſuam, non modo laïci utriuſque ſexus, ſed etiam ſacerdotes & diaconi in Miſſa pontificali faciebant. Id quo ritu fieret, ſingillatim explicant libelli de Ordine Romano. Principum oblationes, panis ſcilicet, accipiebat Pontifex *in Senatorio*, qui locus erat ipſis ad auſtralem partem aſſignatus: archidiaconus autem poſt Pontificem amulas vini accipiebat ab eiſdem. Aliorum laïcorum oblatas epiſcopus hebdomadarius; amulas diaconus, quas in ſcyphum refundebat. Idem fiebat tum a Pontifice, tum a diaconis in parte feminarum. Panem ſolum abſque vino ſacerdotes & diaconi offerebant.

De forma panis oblati Onufrius ita ſcriptum legit *a Johanne Diacono in expoſitione Ordinis Romani*, quam expoſitionem

reperire minime potuimus. *Oblationum forma atque menſura, cum videatur fuiſſe antiquitus, prout erat cujuſque ſtudium atque devotio in religione divina; poſſumus tamen ex ſcriptis beati Gregorii certiora quædam capere illius rei indicia, qui ſcribit in libro* IV *Dialogorum cap.* LV, *quemdam presbyterum detuliſſe duas* OBLATIONUM CORONAS *cuidam perſonæ, quales coronas ſolebat tunc Chriſtiana religio offerre Deo pro ſe ſuiſque omnibus.* Et paullo poſt. *Manifeſtum cujus menſuræ vel formæ debeant eſſe ſacerdotum oblatæ, quæ ex pugillo ſimilæ fieri jubentur, & ad ſpeciem coronæ.* Notum eſt factum matronæ illius Romanæ, quæ, cum communionem a Gregorio acciperet ex pane a ſe oblato, riſit corpus Chriſti dici, quod eſſet ex illa oblatione, *quam ego*, inquit, *manibus meis feci, & tibi obtuli.* Moris quippe tunc erat, ut unuſquiſque ſuam ipſius oblatam (quam vocabant) propria manu conficeret. Unde Valens imperator dona, quæ ipſemet fecerat, ὧν αὐτουργὸς ἦν, divinæ menſæ obtuliſſe perhibetur a Gregorio Nazianzeno in funebri oratione Baſilii Magni.

Neque prætermittendum hoc loco eſt id, quod Humbertus cardinalis in libro contra Michaelem Cerularium ſcribit, *quod diaconi cum ſubdiaconis, ſeu ipſi ſacerdotes, ſacris amicti veſtibus, cum melodia pſalmorum conſperſum*, id eſt panem infermentatum ad ſacrificium, *& in ſecretario paratum ex ſecretario proferebant.* Qua de re legendæ Conſuetudines Cluniacenſes.

Ad vinum quod attinet, amulas oblatas fundebat archidiaconus in calicem, quo utebatur Pontifex ad conſecrationem: & cum ad ſummum repletus erat, in alium calicem miniſterialem, quem tenebat unus acolythus, deplebat. Hic calix in libellis noſtris ſcyphus appellatur: præter quem alius calix major aſſignatur in tertio libello. Hæc obſervatio neceſſaria eſt ad ea illuſtranda, quæ de laïcorum ſub altera ſpecie communione poſtea dicturi ſumus. Porro cantor aquam linteo coopertam offerebat diacono, qui eam cum vino in calice miſcebat, infundendo in modum crucis.

Johannes III ſtatuit, *ut oblationes, & amulæ, vel luminaria in cœmiteriis per omnes Dominicas de Lateranis miniſtrarentur.* Gregorius III item inſtituit, *ut in cœmiteriis circumquaque poſitis Romæ, in die natalitiorum eorum, luminaria ad vigilias faciendas, & oblationes de patriarchio per oblationarium*

deportarentur ad celebrandas Miſſas per quem providerit Pontifex, qui pro tempore fuerit, ſacerdotem. Exſtat ejuſdem Gregorii III diploma de oblationibus quotidianis per eum factis ad ſanctum Paulum: nempe *in prima Miſſa ad corpus oblatam unam: in ſecunda Miſſa ad ſanctum Timotheum oblatam unam: in tertia Miſſa ad imaginem Salvatoris, quæ & Apoſtolorum, oblatam unam: in quarta Miſſa ad ſanctum Gregorium ad januas oblatam unam: deinde in Miſſa quinta ad altare majore oblatas duas.* Ex quo videas, jam tunc in illa baſilica ſex Miſſas *per ſingulos dies*, & quidem in diverſis altaribus ſolitas celebrari. Diploma ita concludit Pontifex: *Nos vero ideo dedimus hoc majore altare monachis, ut hæc omnia fiant omni tempore.* Confer Typicum Irenæ Ducæ imperatricis cap. XXXIV. quæ ſingulis diebus in divina Liturgia *ſeptem panes* offerri præcepit, Analectorum græcorum tomo primo, qui noſtrorum ſtudio nuperrime prodiit in lucem.

Ab annis amplius quadringentis deſita eſt offerri a laicis materia ſacrificii: ſed Auguſtinus Patricius in ſuo Ceremoniali deſcribit modum, qui ante annos ducentos obſervandus erat in oblatione ad Miſſam pontificalem. Quippe lecto Evangelio, *diaconus Evangelii latinus accipit hoſtiam unam de tribus, quæ ſunt ſuper patenam, & cum ea alias duas hoſtias tangit, & eam dat ſacriſtæ comedendam. Deinde accipit aliam hoſtiam de duabus quæ remanſerant, & cum ea tangit patenam & calicem per totum, intus & extra; & ſimiliter dat eam ſacriſtæ comedendam.* Id fit ad vitandum veneni periculum, quod in caput ſacriſtæ, qui omnia parare debet, hoc pacto redundaret. *Poſt hæc*, ob eamdem rationem, *de ampullis vinum & aquam in taxeam dat ſacriſtæ ad prægustandum: & deinde accipiens patenam cum hoſtia, eam dat in manibus Papæ, qui illam Deo offerens dicit*, SUSCIPE SANCTE PATER, &c. Hæc ex Auguſtino, ubi de Miſſa majore in die Natalis Domini: quod iterum repetit in Sabbato ſancto.

Hic agendum eſſet de vaſis ſacris, quorum uſus in ſacrificio Miſſæ apud Romanos. Verum conſulendus hac de re præ aliis piæ memoriæ cardinalis Bona. Unum hic addere lubet de vaſis ſacris baſilicæ Vaticanæ, de quibus fit mentio apud Oroſium, qui de Romanæ urbis direptione per Alaricum facta agens in lib. VII cap. XXXIX, ait militem Arrianum vaſa ſacra extorquere voluiſſe a virgine quadam, cui commiſſa

erant. tum *expoſitis opibus, attonitum fuiſſe barbarum magnitudine, ac pondere, ac pulcritudine, ignota etiam vaſorum qualitate.* Cui virgo illa dixit: *Hæc Petri apoſtoli miniſteria ſunt.*

Inter varia inſtrumenta, quæ rei ſacræ inſerviebant, cenſendum eſt *flabellum ad abigendas muſcas*, quod tenebat is qui mitram Pontifici miniſtrabat, teſtante Jacobo Gaietano pag. 297. Duplex ejuſmodi flabellum idem auctor memorat pag. 305. unum ſcilicet ad refrigerandum aerem, aliud ad abigendas muſcas. Etſi vero nulla de hiſce flabellis mentio fiat in antiquioribus noſtris libellis; eorum tamen antiquitas probatur ex Vita Fulgentii epiſcopi Ruſpenſis, qui, cum eſſet monachus, *ex palmarum foliis flabellos ſæpiſſime contexebat.* λειτουργικὸν ῥιπιστήριον vocat Cyrillus monachus in libro de vita Euthymii abbatis, tomo I Analectorum græcorum pag. 60. Sed ad alia progrediamur.

V.

Innocentius primus in epiſtola XXIX duo reprehendit in ſacris myſteriis præpoſtere (ut ipſe ſentiebat) obſervata. Primum eſt, quod pacem *ante confecta myſteria* quidam tradebant: *cum poſt omnia*, inquit, *quæ aperire non debeo*, (ſic tunc ſacra illa arcana tegebant) *pax ſit neceſſario indicenda, per quam conſtet, populum ad omnia quæ in myſteriis celebrantur, atque in eccleſia aguntur, præbuiſſe conſenſum; ac finita eſſe, pacis concludentis ſignaculo demonſtretur.* Alterum eſt, quod nomina offerentium recitentur, *antequam Precem ſacerdos faciat*, id eſt ante orationem factam ſuper oblata, immo ante Canonem, quem *Precis* nomine etiam deſignat Vigilius papa infra. *Prius ergo*, ait Innocentius, *oblationes ſunt commendandæ; ac tunc eorum nomina, quorum ſunt oblationes, edicenda: ut inter ſacra myſteria*, id eſt poſt conſecrationem, *nominentur, non inter alia, quæ ante præmittimus, ut ipſis myſteriis viam futuris precibus aperiamus.* Utrumque ritum, quem hic improbat Innocentius, ſervabant Gallicanæ & Hiſpanicæ eccleſiæ: & quidem priorem adſtruit Juſtinus martyr in Apologia ſecunda. Hæc autem Innocentii conſtitutio a Gallis recepta fuit anno DCC LXXXIX in Capitulari Aquiſgranenſi, cap. LIII & LIV.

VII. *Continuatio rituum in Miſſa pontificali ſingularium a Canone ad Communionem.*

OMISSA Præfatione, in qua nihil ſingulare occurrit, progredimur ad Canonem, quem ſacerdos non inchoabat ante abſolutum a choro triſagii cantum. Id enim libelli noſtri præcipiunt, & poſt eos Herardus epiſcopus Turonenſis cap. XVI. *Ut Secreta presbyteri non inchoent, antequam* SANCTUS *finiatur.* Secreta vocat Canonem, quod eum ſacerdos ſubmiſſa voce, & quidem ſolus, recitaret. Eodem modo appellatur in veteri Miſſali Gallicano, mihi pag. 335. ubi *Collectio poſt Secreta* ea dicitur, quæ conſecrationi proxime ſuccedebat. quod argumento eſt, Canonem Miſſæ ſubmiſſa voce, etiam in Ordine Gallicano, fuiſſe recitatum. Ita etiam in Romano. unde in ſecundo Ordine Romano hic legitur, quod Pontifex *ſecrete intrat in Canonem.*

Preces & canonicam Precem appellant veteres, in primis Vigilius papa in epiſtola ad Profuturum epiſcopum Bracarenſem. *Ordinem quoque Precum in celebritate Miſſarum, nullo nos tempore, nulla feſtivitate ſignificamus habere diverſum: ſed ſemper eodem tenore oblata Deo munera conſecrare. Quotiens vero Paſchæ, aut Aſcenſionis Domini, vel Pentecoſten & Epiphania, Sanctorumque Dei fuerit agenda feſtivitas, ſingula capitula diebus apta ſubjungimus, quibus commemorationem ſanctæ ſollemnitatis, vel eorum facimus, quorum natalitia celebramus: cetera vero ordine conſueto proſequimur. Quapropter & ipſius canonicæ Precis textum direximus ſubter adjectum, quem Deo propitio ex apoſtolica traditione accepimus.* Varietas illa, de qua loquitur Vigilius, hactenus ſervatur in illa Canonis parte, quæ incipit a verbo *Communicantes.*

Precem illam *Canonem* primus, aut inter primos abſolute vocat Gregorius M. in lib. XI epiſtola LIX. ubi notat Januarium epiſcopum, *tempore quo ſacrificium celebrat, tantam pati frequenter anguſtiam, ut vix poſt longa intervalla ad locum* CANONIS *redire valeat quem reliquit; atque ex hoc multos dubitare, ſi communionem debeant de ejus conſecratione percipere.* quos admonendos dicit, *ut nullatenus pertimeſcant, ſed cum omni fide & ſecuritate communicent: quia ægritudo perſonæ*

ſacri

ſacri myſterii benedictionem nec mutat, nec polluit. immo nec peccatum Sacerdotis, atteſtante Optato Milevitano in lib. VI. *Ergo liquido apparet, ex invocatione nominis Dei poſſe aliquid ſanctificari, etiamſi peccator invocet Deum.* Canonem fere integrum, ſed verbis aliquantiſper immutatis, refert vetuſtiſſimus auctor lib. IV de Sacramentis apud Ambroſium. In antiquiſſimo codice Reginæ Sueciæ, num. 1454. deeſt *enim* in verbis conſecrationis corporis Chriſti. In quibuſdam eccleſiis *Amen* poſt verba conſecrationis a populo dicebatur: ſed nihil hac de re nec in libellis noſtris, nec in Sacramentario Gregoriano. tametſi ejus rei meminit Auguſtinus in epiſtola ad Januarium.

Per totum Canonem *epiſcopi, diaconi, ſubdiaconi* Pontifici ſervientes, *& presbyteri in presbyterio permanebant inclinati:* niſi quod ad verba, NOBIS QUOQUE PECCATORIBUS, *ſurgebant diaconi*. Hac corporis inclinatione adorabant ſacram actionem & ſacra myſteria, quæ vulgatus Anaſtaſius in Martino papa ADORANDAM HOSTIAM vocat.

Non ſtatim poſt conſecrationem in altum a ſacerdote hoſtia, itemque calix primis illis temporibus efferebantur: ſed ſub finem Canonis, cum diceret ſacerdos, *Per quem hæc omnia,* &c. erigebat ſe archidiaconus ſolus: & cum diceretur, PER IPSUM ET CUM IPSO, *levabat cum offertorio calicem per anſas, & tenebat exaltans illum juxta Pontificem.* Micrologus *corpus cum calice* tunc *levatum* fuiſſe dicit in cap. XV. ubi nullam alterius poſt conſecrationem levationis mentionem facit. Orientales* id præſtant paullo ante communionem. Porro elevatio poſt conſecrationem in Gallia poſt medium ſæculum undecimum videtur fieri cœpta, haud ſcio an paullo ſerius in eccleſia Romana. tametſi utrobique ad conſecrationem ſacra myſteria adorarentur. Huc ſpectat Ivonis epiſcopi Carnutenſis epiſtola CXLII ad Mathildem Anglorum reginam, cui gratias agit, ob campanas eccleſiæ ſuæ conceſſas, quarum ſonitu ait renovari ipſius reginæ memoriam, tunc præſertim, *quando illa ſalutaris hoſtia, pro nobis redimendis in ara crucis oblata, per novi Sacerdotii miniſtros in Domini menſa quotidie conſecratur.* ubi nulla mentio elevationis; uti nec in Uſuum Ciſtercienſium cap. LIII. ſic vero in Inſtitutionibus Capitulorum generalium cap. XXV Diſtinct. III. ubi in Capitulo generali anni MCCXV ſtatutum legitur, *ut conſecra-*

* *V. Vitam Euthymii abb. tomo I Analect. græc. p. 62.*

tione peracta, hoſtia elevetur. quo fere tempore Guillelmus epiſcopus Pariſienſis, & in Germania Guido cardinalis ſtatuerunt, ut ad elevationem campanula pulſaretur. Hoc loco in memoriam redit ſancti Malachiæ Hiberniæ primatis calix ſacer, in theſauro Claræe vallenſi aſſervatus: ex cujus labio dependent aliquot campanulæ, quibus ad motum calicis adſtantes ad adorandum excitarentur. Denique ſæculo XIII in Ceremoniali Gregorii X hic edito pag. 235. præſcribitur, ut *in elevatione corporis Chriſti proſternant ſe ad terram, & adorent reverenter in facies cadendo: & ſic proſtrati ſtent uſque ad* PER OMNIA. quod hodie quoque actitant Cartuſiani. Adde Jacobi Gaietani Ordinarium, in quo etiam mentio fit elevationis & adorationis, hic pag. 285.

In Canone duplex commemoratio fiebat, fitque hodie quoque, vivorum ante conſecrationem; mortuorum vero poſt eam. In utraque recitabantur nomina eccleſiarum apoſtolicarum, cum nominibus vivorum antiſtitum in priori commemoratione, & mortuorum in poſteriori. Id colligimus ex Auguſtini epiſtolis XLIII, LII & LIII. *De codicibus non tantum noſtris*, ait ille in epiſtola XLIII, num. 21. *ſed etiam illorum*, ſcilicet Donatiſtarum, *recitamus eccleſias, quarum nomina hodie legunt, & quibus hodie non communicant: quæ cum recitantur in conventiculis eorum, lectoribus ſuis dicunt,* PAX TECUM: *& cum ipſis plebibus, quibus illæ litteræ ſcriptæ ſunt, non communicant.* Hæc nomina eccleſiarum apoſtolicarum, id eſt *quibus Apoſtoli ſcripſerunt*, ex epiſtola LIII num. 3. ſcripta erant *in libris ſanctis*; *in codicibus ſanctis*, nempe in libris Sacramentorum, quo nomine libros ſacroſancti ſacrificii modum continentes ſolebant deſignare.

Canoni ſubjungitur Oratio Dominica, de qua quidam e Sicilia Græci vel Latini conquerebantur, quod eam Græcorum exemplo *mox poſt Canonem* Romani Pontifices dici ſtatuiſſent. Reſpondet Gregorius: *Orationem Dominicam mox poſt Precem*, id eſt Canonem, *dicimus, quia mos Apoſtolorum fuit, ut ad ipſam ſolummodo orationem oblationis hoſtiam conſecrarent.* Gregorius autem hujuſce inſtitutionis auctorem ſe innuit his verbis ſubſequentibus: *Et valde mihi inconveniens viſum eſt, ut Precem, quam ſcholaſticus compoſuerat, ſuper oblationem diceremus; & ipſam traditionem* (forte *orationem*) *quam Salvator noſter compoſuit, ſuper ejus corpus & ſanguinem tacere-*

mus. Addit tandem modum eſſe diverſum a Græcis in eccleſia Romana: quod *Dominica oratio apud Græcos ab omni populo dicitur; apud nos vero a ſolo Sacerdote*. Ex illis, inquam, verbis, *valde mihi inconveniens viſum eſt*, colligitur Gregorium auctorem fuiſſe, ut Oratio Dominica in Miſſa diceretur apud Romanos, aut potius reſtitueretur. Neque enim veri ſimile eſt, orationem illam divinam, quam in omnibus aliis Liturgiis, tam orientalibus, quam occidentalibus, Gallicanis, Hiſpanicis, & Mediolanenſi, & quidem Apoſtolorum exemplo, in ſacris frequentatam fuiſſe conſtat; a ſola Romana eccleſia, quæ apoſtolicam præ aliis traditionem ſemper ſecuta eſt, prætermiſſam initio fuiſſe. Certe totam ſacrificii petitionem *fere* OMNIS ECCLESIA *Dominica oratione concludebat* Auguſtini ævo, ex ejus epiſtola modo CXLIX ad Paulinum. Idem in ſermone CCCLI qui exſtat in tomo quinto novæ editionis, docet num. 6. *Antiſtites ad altare aſſiſtentes* ſolitos fuiſſe *cum omnibus* pectora tundere. quod recitanda Oratione Dominica factum indicat paullo infra his verbis: *Nam ſi non habemus peccata, & tundentes pectora dicimus*, DIMITTE NOBIS PECCATA NOSTRA; *ex hoc ipſo certe, & graviter nullo dubitante peccamus, cum* INTER SACRAMENTA *mentimur*. ubi Sacramentorum nomine conſecrationem ſignificat ſacrorum myſteriorum corporis & ſanguinis Chriſti Domini, quæ plurali nomine etiam alibi *Sacramenta* vocat. Ergo, ut dicere cœperam, mos erat Eccleſiæ univerſalis ante Gregorii ævum, ut Oratio Dominica in Miſſa diceretut. Sed cum fortaſſe Romani quidam ſacerdotes hanc orationem, quaſi alias communem, omitterent; uti presbyteri Hiſpanici extra Dominicam in divinis officiis ex Concilii IV Toletani canone IX. Gregorius Romanos ad uniformem ritum decreto ſuo revocavit. Certe in Miſſa præſanctificatorum, quæ quotannis in Paraſceve celebratur ritu primitivo, Oratio Dominica recitatur.

Poſt Orationem Dominicam fit fractio panis conſecrati, & una ex tribus particulis in calicem demittitur. At duplex in Miſſa pontificali commixtio antiquitus fiebat: una ante *Agnus Dei* ex priori ſacrificio, ut ſuperius vidimus: alia poſt communionem Pontificis ex præſente. Verum jam a multis ſæculis unica tantum, nempe poſterior, fit commixtio ex relicta parte euchariſtiæ intra digitos Pontificis poſt communionem.

In Gallicanis & Hiſpanicis eccleſiis antequam diceretur, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, benedictionem populo circumſtanti ab epiſcopo ſacra celebrante impendi antiquus mos eſt, ut patet tum ex antiquiſſimis libris Ordinis Gallicani, tum ex Concilii IV Toletani canone XVIII. Hæc benedictio triplici oratione populo impertiebatur: quales orationes non ſemel typis excuſæ ſunt. Verum has benedictiones non invenio receptas in Miſſa pontificali: immo eas graviter improbare videtur Zacharias papa. De his enim interpretor hæc ejus verba epiſtolæ ad Bonifacium. *Pro benedictionibus autem quas faciunt Galli, ut noſti frater, multis vitiis variantur. Nam non ex apoſtolica traditione hoc faciunt, ſed per vanam gloriam, adhibentes ſibi damnationem..... Regulam itaque catholicæ traditionis, quam a ſancta Romana eccleſia, cui Deo auctore deſervio, accepiſti, omnibus prædica.* Si de his benedictionibus (ut quidem opinor) agit Zacharias, duriora ſunt ejus verba, quam cauſa, quæ alias laudabilis cenſeri poteſt, mereatur. De ejuſmodi benedictionibus quædam verba intruſa ſunt in ſecundum Ordinem Romanum: *Poſt ſolutas, ut in his partibus mos eſt, pontificales benedictiones, cum dixerit*, PAX DOMINI SIT SEMPER VOBISCUM, *mittit in calicem de ſancta oblata.* Sed hæc verba, *ut in his partibus mos eſt*, dicta eſſe conſideratione loci, ubi deſcriptus eſt iſte Ordo Romanus, ſatis intelligitur. Non ergo inſerendum erat *Benedictionale* novæ Gregorii operum editioni, quod a ritu Romanorum, atque adeo ipſius Gregorii mente alienum eſt. tametſi in codice bibliothecæ Cæſareæ Sacramentario Gregoriano ſubjectum reperiatur, utpote deſcriptum ad alterius eccleſiæ uſum, quam Romanæ.

VIII. *Singularia ſacræ communionis in Miſſa pontificali.*

CUM multa ſingularia occurrant in communione, qualis olim fiebat in Miſſa pontificali; ut ea facilius obſerventur, præmittendum eſt, in illis ſollemnibus ſacris, etiam poſtquam Miſſæ tantiſper multiplicari cœperunt, omnes, non ſolum laïcos & ſacerdotalis Ordinis expertes, ſed etiam preſbyteros & epiſcopos, qui ſacris intererant, communionem ſacram participaſſe. Hunc ritum apud orientales advertimus in facto Neſtorii patriarchæ CP. qui Dorotheum epiſcopum

anathema dicentem in eos, qui Virginem Deiparam dicerent, non modo non redarguit, verum etiam ad myſticam communionem mox admiſit, ejuſque participem effecit, quemadmodum legitur in epiſtola Cyrilli Alexandrini ad eos, qui de ſe conquerebantur. Idem ritus ſervabatur apud Romanos in Miſſa pontificali, uti exponitur in ſequentibus libellis Ordinis Romani: ſed an presbyteri ſimul cum Pontifice ſacra celebraverint, non explicant. Id ſupplet Amalarius in lib. I cap. XII. *Mos eſt Romanæ eccleſiæ, ut in confectione immolationis Chriſti adſint presbyteri, & ſimul cum Pontifice verbis & manu conficiant.* Ex quo intelligitur, hunc morem eſſe antiquum. Jacobus a Vitriaco ejus rei teſtis eſt in Hiſtoriæ occidentalis cap. XXXVIII. *Conſueverunt*, inquit, *presbyteri cardinales ſummo Pontifici in Sacramento altaris aſſiſtere, & cum eo pariter celebrare.* immo & communicare. Utrumque enim Innocentius tertius docet in lib. IV de myſteriis Miſſæ cap. XXV. ubi ait, conſueviſſe presbyteros cardinales Romanum *circumſtare Pontificem, & cum eo pariter celebrare; cumque conſummatum eſt ſacrificium, de manu ejus communionem accipere.* Nunc operæ pretium eſt ſingillatim exponere hujuſce communionis ritus.

Et primo quidem, dicto *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, non ſtatim cantabatur *Agnus Dei*, ſed Pontifex *mittebat in calicem Sancta*, ſeu *de Sancta*, ſive, ut in ſecundo libello habetur, *de Sancta oblata*. Quæ particula non videtur ex præſente ſacrificio, ſiquidem tunc nondum fracta erat oblata, ſed ex præcedenti ſumta fuiſſe. Hoc facto, Pontifex dabat pacem archidiacono.

II. Archidiaconus accepta pace a Pontifice, *pacem dabat epiſcopo priori, deinde ceteris per ordinem, & populis*: ita ut epiſcopus eam daret priori juxta ſe ſtanti, hic vero ſequenti; & ſic per ordinem: *ſeparatim* autem *viri & feminæ*.

III. Pontifex *rumpebat oblatam ex latere dextro, & particulam, quam ruperat, ſuper altare relinquebat: reliquas vero oblationes ſuas ponebat in patenam, quam tenebat diaconus.* Hunc locum, ſane obſcurum, illuſtrat Micrologus in cap. XVII. *Cum autem dicit*, PER DOMINUM NOSTRUM, *rumpit hoſtiam ex dextro latere, juxta Ordinem, ad deſignandum Dominici lateris percuſſionem. Deinde majorem partem in duo confringit, ut tres portiones de corpore dominico efficere poſſit. Nam*

unam in calicem, faciendo crucem, mittere debet.... alteram vero ipſe presbyter neceſſario ſumit, &c. Secundum hanc interpretationem aliæ oblationes, quas Pontifex ponebat in patenam, erant duæ particulæ reliquæ ex illa fractione. Cur autem prima illa particula ſuper altare remaneret ex Ordine Romano; aliam affert cauſam primus libellus noſter, aliam Micrologus: quæ tamen cauſæ non omnino contrariæ ſunt. Libellus noſter de Ordine Romano primus docet id factum, *quia ita obſervant, ut dum Miſſarum ſollemnia peraguntur, altare ſine ſacrificio non ſit.* (quæ ratio etiam fortaſſe movit, ut eucharistia Pontifici ad ſacra facienda procedenti præferretur.) Micrologus vero ait illam particulam eſſe *dimiſſam communicaturis ſive infirmis.* At communicaturis in illa pontificia Miſſa diſtribuebantur aliæ oblatæ conſecratæ. Poſt prædictam fractionem Pontifex revertebatur ad ſedem ſuam.

IV. Ad hæc in primo tantum Ordine Romano legitur, nomenculatorem, (cujus officium erat pranſuros ad convivium invitare, eorumque nomina deſcribere) ſaccellarium, (qui ſaccello ſeu theſauro fiſci præfectus erat) & notarium Vicedomini ſeu œconomi, poſtquam inter ſeſe *Agnus Dei* dixiſſent, aſcendiſſe ad altare *ante faciem Pontificis, ut annueret eis ſcribere nomina eorum, qui invitandi erant, ſive ad menſam Pontificis per nomenculatorem, ſive ad vicedomini per notarium ipſius: quorum* nomina poſtquam deſcripſerant, *deſcendebant ad invitandum eos:* ac deinde *redibant ad ſedem*, ubi Pontifex conſiſtebat.

V. Archidiaconus interim *levabat calicem* ex altari, *& dabat eum ſubdiacono regionario* ſeu *archiſubdiacono, ut teneret* eum *juxta cornu altaris dextrum.*

VI. *Accedebant* deinde *ſubdiaconi ſequentes cum acolythis*, qui ſacculos portabant, *a dextris & a ſiniſtris altaris:* & acolythi quidem *extendebant brachia cum ſacculis:* quorum ſinus ſubdiaconi, *ſtantes a fronte*, explicabant ad recipiendas oblationes ab archidiacono, qui eas in ſacculos demittebat.

VII. *Evacuato oblationibus altari*, archidiaconus ſcholæ cantorum innuebat, ut canerent *Agnus Dei*, quod in confractione corporis Domini a clero & populo decantari Sergius papa I conſtituiſſe fertur. Certe in Miſſa Sabbati ſancti, quæ veteri more etiam nunc celebratur, omittitur *Agnus Dei* cum antiphonis ad offertorium & ad communionem, quæ primarii non eſſe inſtituti Walafridus Strabo & alii obſervarunt. In

rubricis tamen Sacramentarii Gregoriani ad Miſſas conſuetas aſſignatur *Agnus Dei* : ſed fortaſſe a ſolis cantoribus, uti in libellis noſtris antiquioribus præſcribitur, tum cani mos erat, quod *a clero & populo* decantari Sergius præceperit : *ut dum præparatur ad diſpenſandum corpus dominicum, rogent accepturi, quatenus ille, qui pro eis oblatus eſt innocens, faciat eos ſalubriter pignora ſalutis æternæ percipere*, ut idem qui ſupra Walafridus ſcribit in cap. XXII.

VIII. Acolythi, oblationibus in ſacculos acceptis, in duas partes diviſi, pars ad epiſcopos, qui ad dextram Pontificis erant; pars ad presbyteros, qui ad ſiniſtram, accedebant, præcedentibus hinc inde duobus ſubdiaconis regionariis, qui ſuam uterque patenam portabat, ut ad nutum Pontificis oblationum confractio ſuper illas patenas fieret, tum per epiſcopos, tum per presbyteros atque diaconos. Patenæ propterea ampliſſimæ erant : quarum unam a Sergio papa I datam *viginti libras* appendiſſe Anaſtaſius auctor eſt : a quo quandoque *communicales* abſolute vocari exiſtimo. *Comminutæ ad diſtribuendum* euchariſtiæ meminit Auguſtinus in epiſtola CXLIX ad Paulinum num. 16.

IX. Expleta confractione, canebatur antiphona ad communionem cum ſuo pſalmo : tumque diaconus minor a ſubdiacono accipiebat patenam, in qua repoſitæ erant duæ particulæ poſt confractionem hoſtiæ factam a Pontifice, eamque deferebat *ad ſedem Pontificis, ut communicaret corpore dominico*, & quidem ſtans converſus ad orientem. quod habemus ex quinto libello noſtro. Innocentius III habet tantum *conſiſtens*, infra.

X. Euchariſtia ſumta, Pontifex *de ipſa ſancta quam momorderat*, particulam *inter manus archidiaconi in calicem* quem tenebat ſubdiaconus, *ponebat*, dicendo, *Fiat commixtio & conſecratio*, &c. *Amen*. Ubi *conſecrare eſt ſimul ſacrare*, quæ verba ſunt Pelagii papæ I in epiſtola ad Johannem patricium, apud Holſtenium in Collectione Romana. Eodem ſpectant verba canonis XVII Concilii primi Arauſicani. Sic itaque duplex in Miſſa pontificali fiebat commixtio in calice, una ſtatim poſt primam confractionem a Pontifice factam, altera poſt ejuſdem communionem. Utriuſque meminit Amalarius, ut ſuperius vidimus : tametſi unica in tertio libello memoratur. At in primo libello, ubi prima commixtio ex præcedente (ut mihi viſum eſt) ſacrificio facta eſt; alia ex præſente fiebat, ex dictis.

XI. Poſt hæc verba, *Fiat commixtio*, &c. in duobus prioribus libellis ſubditur, *Pax tecum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde in primo, Pontifex *confirmatur ab archidiacono*, accipiendo ſcilicet ſanguinem *pro complemento communionis*, uti Micrologus loquitur. Quid ſibi velit hæc pacis imprecatio, non apparet ex his libellis. Forſan hoc referendum ad id quod tradit Innocentius tertius in lib. VI cap. IX. ubi communionem Pontificis & miniſtrorum ita exponit. *Ut autem in perceptione corporis & ſanguinis Chriſti nulla poſſit fallacia ſuboriri, ſed in utroque perceptionis veritas evidenter appareat; ſummus Pontifex non ſtatim particulam hoſtiæ demittit in calicem, ſed eam poſt trinum crucis ſignaculum in patenam reponit. Et poſt oſculum pacis ad ſedem aſcendens, ibique conſiſtens, univerſis cernentibus partem majorem oblatæ de patena, quam ei ſubdiaconus repræſentat, ipſamque videntibus dividens, unamque particulam ſumens, aliam mittit in calicem, quem tenet coram ipſo ſubdiaconus: de quo ſanguinem haurit cum calamo. Deinde particulam unam cum oſculo tradit diacono, aliamque ſubdiacono ſine oſculo: quem ad altare miniſtrans ei calicem diaconus oſculatur.* Non dubito, quin Pontifex euchariſtiam tradendo diacono, eumque ita, ut dicit Innocentius, oſculando, dixerit verba ſuperiora, *Pax tecum*, reſpondente archidiacono, *Et cum ſpiritu tuo.*

Sane olim Fideles, ſuſcepta euchariſtia, epiſcopum ſeu ſacerdotem, a quo eam acceperant, oſculari ſolebant, cum in Oriente, tum in Occidente. Hieronymus in epiſtola LXII adverſus Johannem Jeroſolymitanum: *Quiſquamne tibi invitus communicat? quiſquamne extenta manu vertit faciem, & inter ſacras epulas Judæ oſculum porrigit?* Paulus Emeritenſis diaconus de vitis Patrum cap. VII. de Fideli epiſcopo loquens, *Vade,* inquit, *communica, & da nobis oſculum.* Denique in quodam tractatu fratrum Prædicatorum apud Stevartium edito: *Participationem ſanctæ communionis non ſimiliter Græci, ut nos, perficiunt: ſed dicunt, quod qui Miſſam celebrat ſacerdos, oſculatur volentem communicare.* Subdit poſt præmiſſa Innocentius tertius: *Diaconus, & qui ſuperioris ſunt Ordinis, cum percipiunt euchariſtiam, oſculum ſuſcipiunt ab epiſcopo, acoluthus, & qui ſunt inferiorum Ordinum, non ſuſcipiunt. Subdiaconus vero, quia character hujuſmodi quondam inter non ſacros, nunc autem inter ſacros Ordines reputatur; in perceptione corporis non ſuſcipit oſculum a Pontifice, ſed in perceptione ſanguinis ſuſcipit oſculum a diacono.*

XII.

XII. In quibuſdam feſtis Pontifex, cum ſacra celebraret, communionem percipiebat ad altare, ſcilicet in die ſancto Paraſceves. Jacobus Gaietanus & Petrus Amelius addunt etiam primam Miſſam in Natali Domini; & Auguſtinus Patricius feriam quartam Cinerum: quibus diebus ſacroſanctum Chriſti ſanguinem non ex calamo, ſed ex calice hauriebat. Nicolaus III pſalmum *Lætatus ſum*, cum aliquot verſiculis & collecta de Pace, cantari ante communionem præcepit ad impetrandam pacem inter principes Chriſtianos. quod etiam Johannes XXII ſuo tempore conſtituit. Idem ritus perſeverabat tempore Urbani VI ex Ceremoniali Petri Amelii.

XIII. Abſoluta communione Pontificis, archidiaconus futuram *ſtationem adnunciabat*. Ita in libellis duobus primis Ordinis Romani: ſed modum exprimit unus Benedictus canonicus, agens de feria IV Cinerum, in libelli decimi num. 33. *Ante communionem ſtat ſubdiaconus regionarius juxta altare, dicens alta voce:* CRASTINA DIE VENIENTE STATIO ERIT IN ECCLESIA SANCTI GEORGII MARTYRIS AD VELUM-AUREUM. *Reſpondet ſchola*, DEO GRATIAS. Quo autem modo, finita Miſſa, fieret ſalutatio Pontifici ab ipſius diei ſtatione, idem auctor ibidem explicat. Poſt communionem Pontificis fiebat etiam jejunii quatuor temporum denuntiatio, cujus rei formulas refert Emin. cardinalis Bona.

XIV. Confirmato Pontifice, archidiaconus *refundebat parum de calice* ſeu de ſanguine conſecrato *in ſcyphum*, quem tenebat acolythus. Hic eſt ſcyphus ſeu calix miniſterialis, in quem vinum oblatum ex majori calice refuſum fuiſſe ſuperius notavimus: ac proinde ſanguis refuſus in illum ſcyphum cum vino jam in eum refuſo commiſcebatur ad populum confirmandum, ut mox dicemus. In aliis locis & eccleſiis non infundebatur vinum cum ſanguine conſecrato, niſi ubi advertebant miniſtri non ſuffecturum ſanguinem purum communicaturis.

Hujus rei exemplum habemus in Uſuum Ciſtercienſium cap. LIII. *Dum autem fratres percipiunt ſanguinem, infundatur vinum in calice a diacono, cum opus fuerit, de ampulla a ſubdiacono ante præparata juxta altare. Si quid autem reſiduum fuerit* DE IPSO SANGUINE, *bibat illud cum calice*, &c. Ergo ſanguis abſolute dicebatur etiam poſt illam vini admiſtionem.

Clarius & apertius Ceremoniale ſancti Benigni apud Divionem : *Debet autem vinum in ampulla juxta eum*, ſcilicet diaconum, *jugiter eſſe : ut, quando opus eſſe perſpexerit, eodem vino* SANGUINEM DOMINICUM AUGERE *poſſit.* Ita Ceremoniale annorum fere ſexcentorum : a quo tempore parum decedunt primi illi Uſus Ciſtercienſes. Paullo recentius eſt Ordinarium abbatiæ ſancti Victoris apud Pariſios, cujus hæc verba. *Interim autem dum communicant, ſubdiaconus cum ampulla vinaria diacono debet adſtare, & quoties opus fuerit, calici vinum infundere*, &c. Idem obſervavit Nicolaus abbas Panormitanus *in quibuſdam locis :* ubi *poſt ſumptionem corporis & ſanguinis Chriſti aliquid de ipſo ſanguine reſervatur in calice, & ſuperinfunditur vinum purum, ut alii communicantes inde ſumant. Non enim eſſet decens tantum ſanguinem conficere, nec calix capax inveniretur.* Denique Guillelmus de Lindwode, Officialis eccleſiæ Cantuarienſis, in Collectione Conſtitutionum provincialium eccleſiæ ſuæ : *Sacerdos, qui tenet calicem cum ſanguine, videns quod quantitas ſanguinis non ſufficeret omnibus fratribus, ponit ibi modicum de vino.* Ita Guillelmus, qui vivebat ſub initia ſæculi xv. Verum hac de re iterum infra : nunc ad ritus Romanos redeamus.

XV. Mox accedebant epiſcopi & presbyteri, ut a Pontifice communionem acciperent : epiſcopi quidem ſtantes ad ſedem Pontificis; presbyteri vero ad altare genibus flexis, ut patet ex Ceremoniali Gaietani, pag. 312 & 313. contra veterem ritum ſaltem Græcorum, de quo Valeſius in Euſebium pag. 145. Utroſque archidiaconus ſanguine Dominico; epiſcopus vero ſequentes Ordines ſtans in cornu altaris confirmabat. Presbyteri & diaconi manu, ſubdiaconi ore euchariſtiam accipiebant, ex libello ſexto. At in quinto ſubdiaconus calicem præbet primo presbytero communicanti, *qui & tribuat ſubſequenti*; & ſic de aliis ſucceſſive.

XVI. Poſt hæc archidiaconus, recepto de manu epiſcopi calice, reliquum ſanguinis refundebat in ſcyphum acolythi, cujus ſupra meminimus, aut certe in calicem majorem, in quo pariter vinum ex oblatione contentum eſſet. Hæc ſecunda refuſio in duobus primis libellis diſerte exprimitur, ſed unica in tertio, cujus hæc verba notanda ſunt. *Sed ipſe Pontifex confirmatur ab archidiacono in calice ſancto, de quo parum refundit archidiaconus in majorem calicem, ſive in ſcyphum, quem tenet acolythus, ut ex eodem ſacro vaſe confirmetur populus : quia vi-*

num, etiam non conſecratum, ſed ſanguine Domini commixtum, ſanctificatur per omnem modum. Ex hac conſequentia (quæ in aliis libellis non habetur, fortaſſe a poſteris intruſa) intelligitur ſaltem, in illo majori calice, ſive in ſcypho contentum fuiſſe vinum ex oblatione refuſum, antequam ſanguis Chriſti in eum refunderetur. Cur autem populus non ex puro, ſed ex mixto cum vino ſanguine fuerit confirmatus, poſtea expendemus. Sic evacuatus calix ſacer tradebatur primum ſubdiacono, qui mox calamum archidiacono tribuebat ad confirmandum populum: tum acolytho, qui eumdem calicem *in paratorium* ſeu in thecam ſuam recondebat.

XVII. Poſt hanc ſecundam refuſionem Pontifex e ſede deſcendebat in ſenatorium, ubi magnates euchariſtia reficiebat : & in adverſam partem, ubi matronæ conſiſtebant, eiſdem communionem præbiturus, ſubſequente archidiacono cum ſcypho prædicto ad utroſque confirmandos. Primis temporibus euchariſtia etiam laïcis tribuebatur in manus, qua de re teſtis eſt in primis Auguſtinus, tum in lib. II contra epiſtolam Parmeniani cap. VII. tum in lib. item II adverſus litteras Petiliani cap. XXIII. Verum apud Romanos jam ante Gregorii M. pontificatum in os immittebatur a ſacerdote, ut probat lib. III Dialogorum cap. III. ubi Agapitus papa cuidam muto & claudo *corpus dominicum in os miſiſſe* perhibetur.

XVIII. Interim epiſcopi & presbyteri, annuente primicerio, populum hinc & inde ſacræ communionis participem faciebant, diaconis ex ſcypho confirmantibus.

XIX. Reverſus Pontifex ad ſedem, *communicabat regionarios per ordinem, & eos qui in filo ſteterant ; & in diebus feſtis de ſchola duodecim.* Regionarii ſunt diaconi, ſubdiaconi, & acolythi : qui *ceteris diebus in presbyterio, ubi poterant, communicabant.*

XX. *Poſt omnes hos redeuntes nomenculator, & ſaccellarius, & acolythus, qui patenam tenebat, & qui manutergium tenebat, & qui aquam dabat, ad ſedem communicabant : & poſt Pontificem archidiaconus eos confirmabat.*

XXI. His omnibus demum ſuccedebat pſalmi, qui præmiſſa antiphona ad communionem canebatur, clauſula per verſus *Gloria Patri* & *Sicut erat*, annuente ſubdiacono regionario per ſignum crucis impreſſum fronti ſuæ. *Sciendum au-*

tem, inquit Micrologus in cap. XVIII, *eamdem antiphonam ſemper eumdem pſalmum cum Introitu habere, ſi non habet proprium, ex quo ſumpta videatur.*

Hactenus communionis generalis ordinem ac ſeriem, qualis ante ſæculum nonum in eccleſia Romana ſervabatur, exhibuimus: in quo quidem ritu ſi qua remanent obſcura, id temporum longinquitati & rituum deſuetudini tribuendum eſt.

Quærat inde aliquis, an tum, cum Pontifex ſollemni hoc ritu ſacris operaretur, ſicque tam epiſcopis quam presbyteris communionem impertiret, Miſſæ plures uno die Romæ celebrarentur? deinde an aliquando etiam plures in una eademque eccleſia?

Facilis ad utrumque reſponſio. Presbyteri titulorum vel ſinguli in ſingulis, vel plures in ſingulis cum eſſent, non omnes in illis pontificiis ſacris præſentes aderant: ac proinde in ſuis titulis Miſſas celebrabant, ut plebi ſuæ facerent ſatis. Quin etiam ſi confluentium Fidelium multitudo exigeret, in una eademque eccleſia ſacrificium iterabatur. Ita enim præcepit Leo M. in epiſtola VII ad Dioſcorum epiſcopum Alexandrinum. *Ut autem in omnibus obſervantia noſtra concordet, illud quoque volumus cuſtodiri: ut cum ſollemnior feſtivitas conventum populi numeroſioris indixerit, & ad eam tanta Fidelium multitudo convenerit, quam recipere baſilica ſimul una non poſſit; ſacrificii oblatio indubitanter iteretur: ne his tantum admiſſis ad hanc devotionem, qui primi advenerint, videantur hi, qui poſtmodum confluxerint, non recepti: cum plenum pietatis atque rationis ſit, ut quoties baſilicam, in qua agitur, præſentia novæ plebis impleverit, toties ſacrificium ſubſequens offeratur,* &c. An vero hæc ſacrificii iteratio per unum aut plures ſacerdotes fieret, non ſatis liquet. Quamquam per illa tempora idem ſacerdos aliquando Miſſarum ſollemnia geminabat: quo in numero erat ſanctus ille Severinus, de quo Gregorius Turonenſis antiſtes de gloria Confeſſorum cap. L. Is enim Severinus, ſeu (ut in vetuſtiſſimo codice legitur) Severus, cum duas eccleſias ædificaſſet, ubi *dies Dominicus advenerat, celebratis Miſſis uno loco, ad alium pergebat.* Sed vetitum fuit in Concilio Autiſiodorenſi, ne unus ſacerdos in uno eodemque altari plures Miſſas diceret.

IX. *Quando, & quomodo deſierit communio ſub utraque ſpecie in eccleſia Romana.*

CUM laïcorum communio in eccleſia Romana haudquaquam ex puro ſanguine fieret, non ita difficilis fuit tranſitus ad recentiorem morem, ut laïci ad unius tantum ſpeciei participationem admitterentur. Jam mos iſte receptus erat ſæculo tertio-decimo. Id enim probant illorum temporum ſcriptores, ex quibus Alexander Alenſis, *Dicendum*, inquit, *quod quia Chriſtus integre ſumitur ſub utraque ſpecie, bene licet ſumere corpus Chriſti ſub ſpecie panis tantum, ſicut* FERE UBIQUE FIT *a laïcis in Eccleſia.* Atqui communionem ſub utraque ſpecie viguiſſe ad initia ſæculi duodecimi conſtat ex iis qui tunc florebant auctoribus, Anſelmo Cantuarienſi antiſtite, Guillelmo de Campellis, Hugone canonico ſancti Victoris, & aliis. Guillelmi teſtimonium, antea ineditum, protuli in Præfatione prima ad Sæculum tertium Benedictinum, num. 75. ex quo quæ ad rem noſtram faciunt, huc adducere juvat. *Quod utraque ſpecies per ſe accipitur, eo ſit, ut memoria corporis, quod in cruce viſibiliter pependit, & memoria ſanguinis, qui cum aqua de latere fluxit, artius teneatur, & quaſi præſentetur. Tamen ſciendum, quod qui alteram ſpeciem accipit, totum Chriſtum accipit.* Et infra. *Quod ergo dicitur, utramque ſpeciem oportere accipi, hæreſis plane eſt..... Et ideo licet in alterutra ſpecie totus ſumatur; tamen pro cauſa prædicta ſacramentum utriuſque ſpeciei ab Eccleſia immutabiliter retinetur.* Hæc ſcripta ſunt ante annum M C XX. quo proinde tempore communio ſub utraque ſpecie *ab Eccleſia immutabiliter* retinebatur. Idem confirmat in Speculi Eccleſiæ cap. VII Hugo Victorinus, qui vitam produxit ad annum M C XLII. Hujus rei argumentum habemus in veteri Chartario abbatiæ Abſienſis apud Pictones, ubi legimus, quemdam Willelmum *de Barges* de prædiis nonnullis inveſtiiſſe Raïnerium abbatem Abſienſem *cum calice, quo communionem acceperat*, & quidem circiter annum M C L.

Vix annis decem Hugonem Victorinum exceſſit Robertus Pullus, S. R. E. presbyter cardinalis, quo ſcribente jam contrarius uſus prævalere cœperat. Exſtat hac de re locus apud eum in Sententiarum parte VIII cap. III. *Primo corpus, poſt*

ſanguis a presbyteris eſt ſumendus. Inſtitutio Chriſti mutanda non eſt..... Verum qualiter a laïcis euchariſtia ſumi deberet, ſponſæ ſuæ commiſit judicio : cujus conſilio & uſu pulcre ſit, ut caro Chriſti laïcis diſtribuatur. Nimirum periculoſe fieret, ut ſanguis ſub liquida ſpecie multitudini Fidelium in eccleſia divideretur; longe periculoſius ſi infirmatis per parrochiam deferretur. Jam tunc ergo laïci ſub unica ſpecie communicare cœperant, teſte Pullo, qui intinctam dari euchariſtiam improbat : probat vero *ſi cui pervalde infirmato ſanguis infunditur, ut facilius inſumatur.* In quibuſdam tamen locis diutius perſeveravit communio ſub utraque ſpecie, quæ nullo peculiari decreto, ſed paullatim ac ſenſim abrogata eſt.

Non una, ſed plures ſimul cauſæ huic mutationi occaſionem præbuerunt, nullo Eccleſiæ univerſæ decreto præeunte. unde tempore ſancti Thomæ, immo & Paludani, quædam eccleſiæ, etiam latinæ, veterem uſum ſervabant. Periculum effuſionis, prohibitio intinctionis, exempla communionis infirmorum & infantium, hæreſis eorum, qui alteram ſine altera ſpeciem non valere ſentiebant, Eccleſiæ paſtores paullatim induxerunt ad unius ſpeciei communionem laïcis impertiendam. Urbanus VI poſt ſuam in Vaticana baſilica coronationem, *omnes diaconos cardinales ſua manu pretioſo corpore & ſanguine Chriſti communicavit, ſicut de more ſummorum Pontificum ſemper fuit,* uti legitur in epiſtola de ejuſdem Urbani electione, quæ vulgata eſt in Spicilegii tomo IV pag. 306. quod quidem contigit anno M CCC LXXVIII. Verum nequidem presbyteris in eorum ordinatione altera ſpecies a Pontifice Romano conceditur in Ordinario Jacobi Gaietani, qui ſæculo tertio-decimo deſinente, & quarto-decimo ineunte floruit. Solis id tribuitur epiſcopis, qui genua non flectebant communionem ſumentes. Hæc patent ex ejuſdem Ordinarii capitibus LVII & LVIII. Attamen ſub utraque ſpecie communio regi & imperatori præbebatur a Pontifice ante hæreſim Huſſitarum, ex ejuſdem Ceremonialis cap. C VII. non tamen reginæ ex cap. C IX. Clemens VI referente Odolrico Rainaldo, Johanni Nortmanniæ duci ejuſque conjugi, modo id privatim fieret, utriuſque ſpeciei communionem indulſit, uti & Burgundiæ duci : quod regi & reginæ Francorum itidem conceſſerat. Verum cum Fridericus, imperator eo nomine tertius, Paulo ſecundo Pontifice Romam profectus

eſſet, *communicavit ſummus Pontifex altaris Sacramentum cum imperatore, diacono, & ſubdiacono de pane tantum: de calice autem, etſi conſuetudo ſit communicantes cum Pontifice participare, propter inſurgentem tamen Huſſitarum ac Boëmorum damnatam hæreſim, quæ calicis potationem ad ſalutem neceſſariam putat, præter Pontificem bibit nemo.* Hæc ſcribebat teſtis oculatus Auguſtinus Patricius in libello de adventu imperatoris in Urbem, quem in Muſei tomo primo retulimus.

Quo ritu Carolo quinto imperatori communio paullo ante ejus coronationem a Clemente ſeptimo data ſit, ex Diario Paridis de Craſſis, qui tunc ceremoniarum magiſter erat, referre non gravabimur. In Natali Domini anno MDXXIX, dicto *Agnus Dei* in Miſſa, cardinalis Farneſius aſſiſtens accepit « pacem a Papa, diſtribuens aliis, oſculato prius altari, & Pa- « pa ipſo in facie & in pectore, tum cæſare. quem, cum vel- « let oſculari altare ad ſuaſionem ſacriſtæ, ego expreſſe, inquit « Paris, prohibui: quia neque cæſari, neque diaconibus cardi- « nalibus licet oſculari in tali caſu altare, ſed ſolum epiſcopis « & presbyteris cardinalibus. His ſic peractis, Pontifex detecto « capite ex altari venit ad ſolium ſuum: ubi ſtans cum devotio- « ne exſpectavit Sacramentum. Cardinalis vero evangelii in « altari genuflexus capiens Sacramentum cum patena, in alti- « tudinem oculorum ſuorum gyravit circum altare, & illud « dedit ſubdiacono epiſtolæ in cornu evangelii genuflexo ex- « ſpectanti. qui conſurgens ad Papam detulit, fimbrias altero « magiſtro elevante; & ad ſiniſtram Papæ cum Sacramento *ſe* « *firmavit*, id eſt ſe ſtitit. Tum idem cardinalis genuflexus, ca- « licem cum ſanguine accipiens, pari modo gyravit, & ipſe, « me fimbrias elevante, portavit ad dexteram Papæ, ubi ſe fir- « mavit. Tum Pontifex lectis orationibus ut in libro, ſumpſit « partem Sacramenti, inde partem Sanguinis ex calice cum ca- « lamo aureo. Cæſar & alii principes voluerunt communicare: « Pontifex alteram partem Sacramenti fregit, & unam cardina- « li Cibo, aliam ſubdiacono dedit, oſculata manu & facie Pa- « pæ prius. Qui inde receſſerunt ad altare, ubi partem ſangui- « nis quilibet eorum ſumpſit cum particula intus poſita, ut mo- « ris eſt. «

Quibuſdam tamen ex privilegio conceſſa eſt communio ſub utraque ſpecie, ut regibus Francorum in ſua coronatione: diacono & ſubdiacono eccleſiæ ſancti Dionyſii prope Pa-

riſios in Dominicis & diebus ſollemnibus, & miniſtris altaris apud Cluniacum in ſingulis dominicis & feſtis. quæ prærogativa a Concilio Tridentino probata eſt.

X. *Ritus peculiares in ſabbato ante Palmas, & in ipſa Dominica Palmarum.*

EXPOSITIS quibuſdam ſingularibus ceremoniis, quæ in Miſſa pontificali generatim in uſum olim veniebant, nunc alii ritus ſingulares, qui certis anni diebus occurrunt, paucis præſtringendi ſunt. Incipimus a ſabbato ante Palmas, in quo magna eſt ritualium librorum varietas. Hæc circa tria potiſſimum verſatur, nempe circa ſtationem, eleemoſynam Papæ, & fermentum.

In libris Sacramentarii Gregoriani, quos Amalarius ſuo tempore vidit, nulla ſtatio aſſignatur, ut patet ex Officialis lib. I cap. IX. ubi de ſabbato ante Palmas hæc leguntur. *Prætitulatur in Sacramentario noſtro & in Antiphonario :* SABBATO VACAT. DOMINUS PAPA ELEEMOSYNAM DAT. quaſi diceret, hoc ſabbatum vacare a Statione, atque adeo ab officio proprio, propterea quod Papa ipſo die occuparetur eleemoſyna eroganda. Et ſane hactenus Miſſæ officium, exceptis collectis, epiſtola & evangelio, in eodem ſabbato repetitur ex feria ſexta præcedente, quod in diebus, qui a ſtatione & officio vacant, fieri ſolitum Micrologus jam dudum obſervavit. Verum tamen in noſtro indice Collectarum & Stationum aſſignatur hoc ſabbato *Collecta ad ſanctum Xyſtum : Statio ad ſanctum Johannem in porta Latina.* Conſentit Sacramentarium editionis Pamelianæ, in quo, omiſſa Collectæ mentione, *Statio ad ſanctum Johannem ante portam Latinam* indicatur. Contra vero in codice Chriſtinæ reginæ, qui litteris majuſculis ſæculo octavo exaratus eſt, hæc verba leguntur : *Sabbatum ad ſanctum Petrum, quando eleemoſyna datur.* Ubi vides, hic Stationem poni ad ſanctum Petrum, in aliis ſuperioribus ad ſanctum Johannem in porta Latina. Utrumque ſimul componitur in codice Vaticano : *Sabbato ad ſanctum Petrum, quando eleemoſyna datur. Collecta ad ſanctum Xyſtum, Statio ad ſanctum Johannem in porta Latina.* At in Capitulari epiſtolarum & evangeliorum, quod eruditus Johannes Fronto ſub *Kalendarii Romani* titulo vulgavit, alia occurrit diverſitas eodem die :

Sabbato

Sabbato datur fermentum in conſiſtorio Lateranenſi. Unde tanta varietas?

Forte Gregorii tempore non fiebat illa eleemoſyna ad ſanctum Petrum; atque adeo ſtatio ad ſanctum Johannem in porta Latina fieri poterat. quod quidem inde probari poſſe videtur, quod Zacharias papa ſtatuit, *ut crebris diebus alimentorum ſumtus, qui & Eleemoſyna uſque nunc appellatur, de venerabili patriarchio a procancellariis pauperibus & peregrinis, qui ad beatum Petrum morantur, deportarentur, eiſque erogarentur.* an etiam ſabbato ante Palmas? Num etiam huc referri poteſt id quod de Hadriano I legitur? qui refecit *formam, quæ vocatur Sabbatina, per quam decurrebat aqua in* gratiam pauperum, qui *ad accipiendam eleemoſynam in paſchalem feſtivitatem annue occurrere, & lavari* ſolebant. alii judicent. Quamquam ſi rite expendantur ea, quæ de ſtatione ad ſanctum Petrum præmiſimus, ea non ordinaria fuiſſe forſan videbitur, ſed arbitraria nempe, *quando eleemoſyna dabatur.* quod ex Pontificis forte voluntate pendebat.

De fermento etiam, quod in conſiſtorio Lateranenſi dari præcipitur, non minor difficultas. Nam fermentum iſtud aliud eſſe a prædicta eleemoſyna colligitur non ſolum ex vocis, ſed etiam ex loci diſcrimine. quippe eleemoſyna ad ſanctum Petrum in Vaticano, fermentum in palatio Lateranenſi erogabatur. Quod ſi fermentum hoc interpretemur de euchariſtia, quæ omni Dominico die per titulos ex conſecratu Pontificis mittebatur; cur potius ſabbato ante Palmas, quam alia die facta ejus mentio? An quod presbyteris titularibus ſequenti Dominica occupatis, non ipſa Dominica de more, ſed ſabbato præcedente facta fermenti ſeu euchariſtiæ diſtributio; ideoque ob ritum extraordinarium notata? Fateor hæc mihi non bene comperta eſſe: ſed tamen ea notare, & aliorum examini permittere viſum eſt.

Ad eleemoſynam ejuſdem ſabbati quod attinet, Romani Pontificis exemplo etiam aliæ eccleſiæ pauperibus pedes ipſo die lavare conſueverant: in his provincia Rotomagenſis, teſte Johanne Abrincatenſi epiſcopo, cujus hæc verba ſunt. *In ſabbato, quod Palmas præcedit, epiſcopum aut majorem eccleſiæ pedes pauperum lavare eccleſiaſticus Ordo præcipit, & fratrum unumquemque, ſi poteſt, unius pauperis,* & quidem ob exemplum Mariæ, quæ pedes Domini lavit. Nec dubium, quin

ipſis pauperibus itidem eleemoſyna tribueretur.

In Dominica Palmarum ſolebat deferri feretrum cum textu Evangeliorum : ut honor, qui eo die Chriſto Domino exhibetur, vice ejus ſacroſancto Evangelio impenderetur. Qua de re ſic habet Cencius in capite IX. *Die Dominica Palmarum preparatur quoddam portatorium honeſtiſſime, in quo intromittitur ſanctum Evangelium, quod intelligitur Chriſtus : & ſtatuitur in eccleſia ante aram, unde clerus proceſſurus eſt.*

Idem olim fiebat in aliis etiam ecclesiis & monaſteriis. ſic enim legitur in libello mſ. Conſuetudinum Germaniæ monaſteriorum. *Mane in Palmis cuſtodes præparent diligenter quoddam portatorium in modum feretri, in quo reponantur parvæ capſæ, ſive textum Evangeliorum. Deſuper quoque appendantur phylacteria ſive buxæ reliquiarum. Ferant autem illud latenter ante horam primam ad eccleſiam, ad locum quo procedere debent, & cruces, & candelabra, & thuribulum, & aquam benedictam, & textum Evangelii, & albas, flores, palmas, & omnia, quæ proceſſioni illi conveniunt.*

In quibuſdam locis loco Evangelii reponebatur in feretro ſacra euchariſtia; iſque uſus in Nortmanniæ monaſteriis olim obtinebat etiam ante Berengarii hæreſim. Hujuſce ritus ordinem deſcribit in Statutis ſuis Lanfrancus, Berengarii adverſarius. *Cantore incipiente antiphonam*, OCCURRUNT TURBÆ, *exeant duo ſacerdotes albis induti, qui portent feretrum, quod parum ante diem ab eiſdem ſacerdotibus illuc debet eſſe delatum, in quo & corpus Chriſti debet eſſe reconditum : ad quod feretrum præcedant ſtatim qui vexilla portant, & cruces, & cetera, quæ ſuperius dicta ſunt. Et ſtantibus iis, qui feretrum portant, ſtabunt & ipſi a dextra & a ſiniſtra, ſicut venerunt.* Et infra: *Taliter his peractis, abbate vel cantore incipiente antiphonam*, AVE REX NOSTER, *tranſeant portitores feretri per medium ſtationis, præcedentibus his qui vexilla portant, & ceteris ſuperius dictis portitoribus, ſervato ab omnibus ordine in redeundo, quem habuerunt in eundo. quibus tranſeuntibus flectent genua, non ſimul omnes, ſed ſinguli hinc & inde, ſicut feretrum tranſibit ante eos.*

Eumdem ritum deſcribunt liber Uſuum Beccenſium noſtrorum, & Conſuetudines monaſterii Lyrenſis ejuſdem provinciæ : in quibus variæ ad ſacrum feretrum genuflexiones præſcribuntur, quæ ſacroſanctæ euchariſtiæ venerationem mani-

feſte probant. Sed hæc prolixius referre non juvat, quando in Opere de Ritibus monaſticis, quod unus e noſtris Eadmundus *Martenne* ſub prelo habet, hæc omnia tractabuntur accuratius. Unum hic addo, ſcilicet hanc ſanctiſſimi Sacramenti ſollemnem delationem longe præceſſiſſe inſtitutionem Urbani IV. qui feſtum ejuſdem ſanctiſſimi Sacramenti inſtituit primus, & annuam ejuſdem Sacramenti in eodem feſto geſtationem. Porro idem, quem ex Lanfranco ſupra deſcripſimus, ritus hactenus, ut audio, ſervatur in eccleſia Rotomagenſi, cujus præcipuum ſtudium in expugnanda Berengarii hæreſi naſcente, ea, quæ in tomo ſecundo Analectorum retulimus, manifeſte probant. Hunc Rotomagenſis eccleſiæ ritum antiquum eſſe patet ex Actis ſubjunctis libro de officiis eccleſiaſticis Johannis Abrincatenſis, in quo tamen nulla ejuſmodi ritus mentio eſt.

XI. *Singulares ritus in triduo ante Paſcha, & primo quidem in Cœna Domini & in Paraſceve.*

IN die Cœnæ Domini pænitentes, qui feria quarta Cinerum præcedente recluſi fuerant, abſolvi mos erat; chriſma novum conſecrari, novum item ignem benedici, atque euchariſtiam in craſtinum reſervari; & (quod ab annis fere quadringentis inſtitutum eſt) Proceſſus (ut vocant) generales ſeu excommunicationes pronuntiari adverſus quoſdam criminoſos. qui proceſſus etiam in Aſcenſione Domini, & in dedicatione baſilicæ Apoſtolorum fieri ſolebant. De his omnibus fuſe agitur in decurſu ſequentium librorum, de quibus hic quædam obſervanda ſunt.

In primis referendum videtur id, quod ex vetuſtiſſimo libro Sacramentorum Egberti Eboracenſis epiſcopi, in Ebroicenſi eccleſia aſſervato, de feria quinta in Cœna Domini legitur. *In Cœna Domini hora ſexta celebratur Miſſa ad Lateranis. ſic incipiens Pontifex dicit,* OREMUS. *Tunc ponuntur in altare Sancta, & altare eſt cavum. Omnibus rite in altare compoſitis, oblata & libamenta, paucaque per eccleſiam luminaria accenſa, diaconi dalmaticis veſtiti, ceroſtata* VIIII *ante altare poſita, ſtante ante altare Pontifice, & elevata dicente voce,* SURSUM CORDA, *reſpondet populus,* HABEMUS AD DOMINUM. *Et Pontifex finito* VERE DIGNUM, *dicit omnis*

clerus & populus, Sanctus. *ſic intrat in Miſſam uſque* veniæ quæsumus Domine largitor admittas. *Tunc diaconus cardinalis ſumens oleum pro infirmis, portet uſque ad Pontificem: at ille paullulum divertens ſe ab altare, ſtans in ſuo gradu, ſignans oleum in manu diaconi, & orationem ſupra tacite dicens. Oratione finita, ponatur oleum ſuper columnam quamdam. Sacerdos Miſſam ordine ſuo celebrat, dicit*, Per quem hæc omnia, &c. *Poſt Orationem Dominicam, Pontifex tacite ſignat calicem cum oblata ſanctificata, nemine reſpondente. Diaconi cooperiunt Sacramenta. Tunc archidiaconus aſcendens cum chriſma, ampullam auream cum pallio albo in manu ſua offert benedicendam Pontifici. Finita oratione conſecrationis, ab acolythis ad ſalutandum proferatur, & in ſecretario ponatur. Communicante clero omnique populo, dicit Pontifex omnibus communicantibus*, Accepit Jesus panem. Oremus. *Data oratione reſpondet omnis populus*, Amen. Huc uſque codex Egberti Eboracenſis, qui medio ſæculo octavo floruit.

In hoc fragmento quædam ampliori luce indigent. Et primo quidem ante Miſſam *ponuntur in altare Sancta*: quo nomine euchariſtiam, ex præcedente ſacrificio reſervatam, ſignificari exiſtimo, ut nempe in calicem una cum fragmento euchariſtiæ recens conſecratæ commiſceretur ſollemni ritu, quem ſuperius explicavimus. Nam ſanguis ille miraculoſus, in concavo lapide aſſervatus, qui hoc die in Cœna Domini ſuper altare afferebatur, ut mox videbimus, non tantæ videtur antiquitatis.

Secundo Lateranenſis eccleſiæ *altare eſt cavum*: unde Pontifex remota menſa, quæ aditum ad interiora occludebat, intra ipſum altare hac die ſacris operabatur. Ordo Romanus ex codice Maffæano hic editus ordine x, rem exponit in hunc modum. *Levatur menſa de altari, palliis deſuper complicatis, & cum reverentia & omni devotione ab eiſdem reportetur ad capellam ſancti Pancratii juxta clauſtrum canonicorum, quia ibi eſt locus conſervationis: & cum omni cautela uſque in diem ſabbati cuſtodiatur. Deinde Pontifex venit ad altare, accipiens ampullam vitream, quæ intus ſe continet quoddam vaſculum aureum, & in vaſculo eſt lapis pretioſus concavus, & in illa concavitate lapidis eſt ſanguis Chriſti diligenter incluſus, qui dicitur miraculoſe de quadam imagine Chriſti percuſſa profluxiſſe. qui annualiter extrahitur, & reponitur ibi in concavitate lapidis*

arcæ : & tunc levatur a Pontifice, & oſtenditur, ut tota turba valeat cum timore & reverentia & omni devotione videre. Poſtea traditur cuſtodienda priori & canonicis ejuſdem eccleſiæ uſque in diem ſabbati. Tunc Pontifex ad ſacrificandum intrat ſolus infra arcam : ut ſignificetur quod in veteri Teſtamento ſcriptum eſt, quia ſolus Pontifex intrabat ſolus in anno in Sancta ſanctorum, &c. Eamdem hujuſce facti rationem affert Innocentius tertius in Sermone de Cœna Domini : cui accedit Guillelmus Durandus in lib. VI cap. LXXV.

Facta chriſmatis benedictione, Pontifex ablutis manibus revertebatur ad altare, ubi communicabat, & poſt eum *omnis populus ordine ſuo*, quæ verba ſunt primi Ordinis Romani; *& ſervabatur de Sancta uſque in craſtinum. Ea vero die hora nona faciebant excuti ignem de lapide in loco foris baſilicam, ita ut poſſet candela accendi*, ex qua lumen *ſervabatur uſque in Sabbatum ſanctum ad inluminandum cereum, qui eodem die benedicendus erat.* Modo hæc novi ignis benedictio in ſabbatum ipſum remittitur.

In vulgato Ordine Romano præſcribitur, ut facta chriſmatis benedictione Pontifex redeat ad altare, & *diaconi diſcooperiant Sancta :* dein *Pontifex dividat oblatas ad frangendum, & communicet omnis populus ordine ſuo : & ſumat de ipſis oblatas integras ad ſervandum uſque mane diei Paraſceves, de quibus communicent abſque ſanguine Domini. Sanguis vero eadem die penitus conſumatur.* Ita etiam legitur in codice Vindocinenſi. & poſt pauca : *Fractis autem oblatis, communicent primo preſbyteri, poſtea diaconi, & ceteri omnes. & ita perficiatur Miſſa pleniter ordine ſuo.* In Ordine Maffæano mox laudato ſolus Pontifex hac die communicare dicitur, ubi apud Lateranum ſacra facit.

Non prætermittendus hoc loco codex Corbeïenſis, in quo habetur Ordo Romanus pro triduo ante Paſcha, ritui monaſtico ante annos octingentos accommodatus. Quæ enim in eo leguntur de communione in Cœna Domini, videntur obſervatione digna. *Sacerdos vero cum fregerit Sancta, mittat unam partem in calicem, & ex alia communicet. Porro tertiam in altare dimittat, & confirmetur a diacono de calice, & illo tantummodo die. Poſtquam confirmaverit ſacerdotem, ponat calicem ſuper altare, & accipiat diaconus patenam majorem, mittatque in ea de Sancta oblatas integras, & ponat juxta calicem*

in ſiniſtro latere : & duo ſubdiaconi veniant, unus cum patena, & alius cum calice, utriſque vacuis; & tollat diaconus de majore patena ex oblatis, quantum ſufficere poſſit ad communicandum populum; & de calice ſimiliter : & mittat in patenam & calicem, quæ ſubdiaconi tenent in manibus. Et ſtatim illud, quod remanet ſuper altare, cooperietur a duobus diaconibus, utrumque ſindone munda. Et de illa alia juxta altare faciant confractionem, & redeant ad ſacerdotem, ut communicent ipſi, & reliqui per ordinem. Et data oratione poſt communionem, diaconus non dicat, ITE MISSA EST; *ſed ipſa oratione finiantur univerſa. Ipſa vero oblata, quæ ſuper altare cooperta remanſerant, ſerventur in craſtinum juxta conſuetudinem.* Huc uſque codex Corbeïenſis num. 663. de quo iterum infra. In ſuperioribus verbis, *Confirmetur a diacono de calice, & illo tantummodo die,* quædam obſcuritas ineſt, ex aliis libris illuſtranda, in quibus præſcriptum eſt, ut Pontifex cum fiſtula ſeu calamo ſanguinem e calice ſugat, præterquam in Cœna Domini : quo tantum die ex ipſo calice ſanguinem olim hauriebat. Denique in veteri Miſſali illuſtriſſimi epiſcopi Rivenſis, ab annis ferme ſexcentis ſcripto, totidem fere, quæ in Ordine Romano, verba referuntur in hunc modum. *Tunc communicet ſolus presbyter ſeu epiſcopus : & diaconus cooperit Sancta de ſindone ſuper altare. Poſtea presbyter lavet manus, & diaconus vadat ad altare, & diſcooperiat Sancta : & presbyter veniat ante altare, & dividat oblata ad frangendum, & communicet omnis populus ordine ſuo,* &c. *Et corpus Domini in craſtinum diligentiſſime reſervetur, & dum chorus Veſperas dixerit, ubi reſervari debet, veneranter deportetur a ſacerdote & diacono cum reliquis miniſtris, linteamen mundiſſimum deſuper tenentibus; & hoc ſine ſanguine : & thuribulo & luminaribus præcedentibus, uſquequo reponatur ubi reponendum eſt : & numquam ſine lumine remaneat.* Huc uſque vetus Miſſale, quod fuit ad uſum ejuſdem eccleſiæ Rivenſis, quæ proinde Ordine Romano tunc utebatur; paucis additis pro temporis & loci circumſtantiis.

Quod attinet ad Pænitentes, hi ante Miſſam Eccleſiæ reconciliabantur : contra vero Proceſſus generales adverſus criminoſos fiunt poſt Miſſam ante Mandatum ſeu ablutionem pedum. De ejuſmodi pænitentium reconciliatione agit Hieronymus in epiſtola ad Oceanum de obitu Fabiolæ, quæ ſaccum induta, *ut errorem publice fateretur, tota urbe ſpectante Ro-*

mana, ante diem Paſchæ in baſilica quondam Laterani, qui Cæſariano truncatus eſt gladio, ſtetit in ordine pænitentium, epiſcopo, presbyteris & omni populo collacrymantibus. Eumdem ritum fuſe deſcribit Sozomenus in lib. VII cap. XVI. quem conſulere non pigebit. Sollemnem formam abſolvendi hac die pænitentes habes in vulgato Ordine Romano.

Ceterum ne baſilica ſancti Petri expers eſſet honoris in Cœna Domini; Johannes XIX ſingulari diplomate conſtituit, ut Silvæ-candidæ epiſcopus ipſa die chriſma in eadem baſilica conſecraret, aliaque præſtaret, quæ in pontificiis litteris ſuo loco hic edendis exprimuntur.

Feria ſexta, quæ dicitur Paraſceves, præmiſſis orationibus ſolitis pro ſingulis Eccleſiæ ordinibus atque hominibus univerſis, (quarum orationum meminit Cæleſtini papæ primi epiſtolæ ſubjectus libellus, continens auctoritates præteritorum Sedis apoſtolicæ epiſcoporum de gratia & libero arbitrio contra Pelagianos, cap. VIII.) facta crucis adoratione, *presbyteri duo priores*, mox ut crucem ſalutaverant, *intrabant in ſacrarium, vel ubi repoſitum fuerat corpus Domini, quod pridie remanſerat, ponentes eum in patenam: & ſubdiaconus tenebat ante eos calicem cum vino non conſecrato, & alter ſubdiaconus patenam cum corpore Domini. quibus tenentibus, accipiebat unus presbyter prior patenam, & alter calicem; & deferebant ſuper altare nudatum.* Ita ſcriptum legitur in primo Ordine Romano & in ejus Appendice. Paullo aliter habet vetuſtiſſimum Sacramentarium, Gellonenſi monaſterio a Carolo M. conceſſum. *Iſtas orationes ſupra ſcriptas expletas, ingrediuntur diaconi in ſacrario, & procedunt cum corpore & ſanguine Domini, quod ante die remanſit, & ponunt ſuper altare. Et venit ſacerdos ante altare, adorans crucem Domini,* &c. Hic non presbyteri, ſed diaconi deferunt e ſacrario corpus Domini, quod *corpus & ſanguis Domini* appellatur, etſi ſub unica ſpecie reſervatum. Eadem verba habet ad hunc diem Sacramentarium Gelaſianum. Huic teſtimonio ſuffragatur Auguſtinus Patricius in ſuo Ceremoniali, *quod ante Johannem XXII diaconus portabat ante altare Sacramentum, quod etiam communis rubrica habet. Poſt illa tempora,* inquit, *Pontifex illud reportat: & melius.* Et quidem nunc Pontifex, etiamſi ipſe divina non celebret, ſanctiſſimum Sacramentum ſolet in Cœna Domini geſtare in capellam, ubi eſt reſervandum; atque inde

in altare die ſequenti referre.

In prædicta Appendice primi noſtri Ordinis Romani conſequenter hæc leguntur. *Salutata cruce, & repoſita in loco ſuo, deſcendit Pontifex ante altare, & dicit,* OREMUS, PRÆCEPTIS, *&c. cum* PATER NOSTER. *Sequitur,* LIBERA NOS QUÆSUMUS DOMINE. *Cum dixerint,* AMEN, *ſumet de Sancta, & ponet in calice, nihil dicens. Et communicant omnes cum ſilentio. Et expleta ſunt univerſa.* Eadem totidem verbis occurrunt in primo Ordine Romano, in quo hæc adduntur. *Et dicit Pontifex,* IN NOMINE PATRIS ET FILII ET SPIRITUS-SANCTI, PAX TIBI. *Reſpondent,* AMEN. *Et poſt paululum Veſperam dicit unuſquiſque privatim : & ſic vadunt ad menſam.*

In utroque *omnes* dicuntur communionem accipere in die Paraſceves. quod etiam fiebat in Cœna Domini. Idem atteſtatur codex Gellonenſis. Oppoſitum vero docet vulgatus Alcuinus, ubi de Cœna Domini. *Sunt qui quotidie euchariſtiam volunt ſumere. Et quia in Paraſceve non conficitur corpus Domini, neceſſe eſt, ut hi, quibus eſt voluntas communicandi, habeant ſacrificium ex priori die. quod tamen Romani non faciunt.* Hic locus totidem verbis apud Amalarium in lib. I cap. XII legitur, excepta hac clauſula, *quod tamen Romani non faciunt.* At caput XV rem ipſam habet, adducto loco præmiſſo ex Ordine Romano. *In ſuperius memorato libro inveni ſcriptum, ut duo presbyteri afferant poſt ſalutationem crucis corpus Domini, quod pridie reſervatum fuit; & calicem cum vino non conſecrato, quod tunc conſecretur : & inde communicet populus. De qua obſervatione interrogavi Romanum archidiaconum, & ille reſpondit :* IN EA STATIONE, UBI APOSTOLICUS SALUTAT CRUCEM, NEMO IBI COMMUNICAT. Ergo tunc deſierat ritus ille præſcriptus in antiquioribus libellis Ordinis Romani. nam & archidiaconus Romanus morem ſui temporis ignorare non poterat, utpote teſtis oculatus : & Amalarius, in ejuſmodi rebus accuratus, ab errati, multo magis a falſi ſuſpicione alienus cenſendus eſt. Certe in decimo, quem hic edimus, Ordinis Romani libello, ſolus Pontifex in Cœna Domini & in Paraſceve, ſecluſis etiam miniſtris, communicaſſe memoratur. tametſi alibi communio generalis hiſce diebus perſeverabat.

Quæ fuerit ſæculo decimo illa ſtatio, ubi Pontifex in Paraſceve

raſceve ſacra officia peragebat, diſcimus tum ex eodem libello, tum ex Benedicto ſancti Petri canonico. In Paraſceve, «
inquit Benedictus, epiſcopus hebdomadarius facit officium in «
baſilica Salvatoris. Dominus Papa deſcendens de palatio, ibi «
poſt altare cum aliis ordinibus ſe induit, & diſcalceatus per- «
git cum proceſſione, & omnes cum eo, cantando pſalterium, «
uſque ad ſanctam Crucem. Quidam cardinalis honorifice «
portat corpus Domini præteriti diei, conſervatum in capſula «
corporalium: ſubdiacono regionario ferente ad pectus cru- «
cem ſtationalem coopertam. Cum venit ad eccleſiam præ- «
dictæ baſilicæ Pontifex, lotis pedibus, calceatus aſcendit ad «
altare, ubi prius orat, & poſtea reſidet. Quidam baſilicarius «
vadit ad pulpitum, & incipit legere: deinde aliud omne of- «
ficium, ſicut in libro ſcriptum eſt. Peracto PATER NOSTER, «
&c. accipit corpus Domini, quod cardinalis adduxerat, & «
confirmat de vino miſſo in calice. Finito officio, ita induti «
redeunt eadem proceſſione, ſicut prius, tamen calceati, uſ- «
que ad palatium, cantando reſiduos pſalmos. «

Verum non eo in loco, nec iiſdem ritibus factam fuiſſe octavo ſæculo ſtationem in Paraſceve, ambigere non poſſumus. In primo enim Ordine Romano & in ejus Appendice, ipſa die præſcriptum eſt, ut *hora tertia conveniant omnes presbyteri, tam civitatis, quam de ſuburbanis, & omnis clerus cum populo in eccleſia ſtatuta infra Urbem*, NON TAMEN IN MAJORE ECCLESIA: *& ibi exſpectent Pontificem, vel qui vicem illius tenuerit.* Poſt orationes *presbyteri eccleſiarum, ſive de Urbe, ſive de ſuburbanis, vadunt per eccleſias ſuas, ut hoc ordine cuncta ad veſperum faciant.* In antiquiſſimo libro ſtationum nullus locus aſſignatur pro die Paraſceves, ſed hæc tantum rubrica legitur: *In Paraſceve diurnalem curſum ſeparatim cantamus, & hora nona ingredimur eccleſiam cum domino epiſcopo ſive presbytero cardinali: & induti veſtimentis nigris, abſque ullo cantu procedimus ad altare; & lector aſcendit pulpitum.* Arbitraria proinde erat antiquitus illa ſtatio. Quamquam cum pridie ſtatio fuiſſet ad baſilicam Lateranenſem, ubi proinde euchariſtiæ ſpecies altera fuerat reſervata; diei ſequentis ſtationem non multum inde abeſſe oportebat, ne euchariſtiam longius deferri neceſſarium fuiſſet ad Miſſam præſanctificatorum in Paraſceve celebrandam. Porro antiquiſſimam eſſe in Lateranenſi baſilica ſtationem colligitur ex Hieronymi epiſtola ad Oceanum de morte Fabiolæ,

quæ *ante diem Paſchæ in baſilica Laterani, qui cæſariano truncatus eſt gladio, ſtetit in ordine pænitentium.* Hæc autem pænitentium reconciliatio Romæ tunc fiebat *quinta feria ante Paſcha*, ut diſerte tradit Innocentius I in epiſtola ad Decentium.

Antequam hoc caput abſolvamus, inveſtigare juvat, an primis eccleſiæ ſæculis fuerit in uſu Miſſa præſanctificatorum in Paraſceve; & an ritus iſte fuerit univerſalis. Deinde cur ſollemnis Miſſa hac ipſa die non fuerit celebrata, uti nec in ſabbato ſubſequente. Nam quæ hoc die nunc dicitur Miſſa, ad noctem ſubſequentem pertinebat. Denique cur in calice vinum & aqua de more poſita; & cur tandem euchariſtiæ particula in calicem immiſſa.

Ad primum non facilis eſt ſolutio. *Traditio eccleſiæ habet*, teſte Innocentio I, *iſto biduo*, Paraſceves & Sabbati ſancti, *Sacramenta*, id eſt ſacra euchariſtiæ myſteria, *penitus non celebrari.* Verum an hoc teſtimonium ad Miſſam præſanctificatorum extendi debeat, non liquet. Si ea quæ ſuperius ex vulgato Sacramentario Gelaſiano notavimus, adſciticia non ſunt, hunc morem ſæculo quinto jam obtinuiſſe aſſerendum eſt. Saltem quin Gregorii M. ævo in uſu fuerit, nemo jure negaverit.

Verum ritus ille apud Latinos non videtur fuiſſe univerſalis ante Gregorii pontificatum. De Africana eccleſia id unum ex Auguſtini ſermone CC XVIII, qui in nova editione de Paſſione Domini eſt, diſcimus, quod tunc *ſollemniter legebatur Paſſio, ſollemniter celebrabatur*: at in quo ſita eſſet hæc ſollemnitas, non conſtat. niſi quod ex ſermone CC XXXII, *Paſſio, quia uno die legebatur, non ſolebat legi niſi ſecundum Matthæum.* Unde Auguſtinus voluerat aliquando, *ut per ſingulos annos ſecundum omnes Evangeliſtas legeretur.* quod cum factum fuiſſet, *non audierunt homines quod conſueverant, & perturbati ſunt.* Sed nec in his omnibus neque in aliis (quod quidem ſciam) apud Auguſtinum locis, quidquam de Miſſa præſanctificatorum.

Patres Concilii Toletani IV canone VII reprehendunt quarumdam Hiſpaniæ eccleſiarum abuſum, in quibus *in die ſextæ feriæ paſſionis Domini, clauſis baſilicarum foribus, nec celebratur officium, nec paſſio Domini populis prædicatur.* Quare ſanciunt *oportere eodem die myſterium crucis, quod ipſe Dominus cunctis nunciandum voluit, prædicari, atque indulgentiam criminum clara voce*

omnem populum poſtulare : ut pænitentiæ compunctione mundati, venerabilem diem Dominicæ reſurrectionis, remiſſis iniquitatibus, ſuſcipere mererentur; corporiſque ejus & ſanguinis ſacramentum mundi a peccatis ſumerent. Differebatur itaque communio in diem reſurrectionis : ſola vero Paſſionis Domini prædicatio ſeu recitatio cum officio divino tunc in Paraſceve uſitata erat cum ſollemni peccatorum indulgentia, cujus veterem ritum accurate exhibet hac ipſa die Miſſale Mozarabum, in cujus editis Miſſa præſanctificatorum adjecta videtur. Certe communionem generalem apud Hiſpanos tunc in uſu non fuiſſe, confirmatur ex ejuſdem Concilii canone VIII, in quo *a paſchali gaudio* ſeu communione repelluntur, qui diem Paſſionis Domini *per abſtinentiam non honoraſſent*, ut ſolebant nonnulli, qui ipſo die *ad horam nonam jejunium ſolvebant.*

Si auctor Regulæ, quæ ſub Magiſtri nomine edita eſt, in Gallia vixit, ex eo colligitur, ſæculo ſeptimo Miſſam præſanctificatorum in Gallia viguiſſe ad diem Paraſceves. ſiquidem Magiſter in cap. LIII præcipit, ut ipſa die *Sacramenta altaris in patena majore vitrea finiantur*, id eſt recondantur: *ut cum ſexta feria Judæi ad paſſionem Chriſtum quæſierint, ſit ipſo die mentibus noſtris recluſus*, ſcilicet per communionem : *ut ſabbato nobis*, inquit, *per reſurrectionem in ſacramento novo appareat.* Tum communione eos privat, qui aliquid cibi in Paraſceve deguſtaverint. *Jam qui ſexta feria refecturi ſunt, ſine communione reficiant: ut agnoſcatur jam quis ſexta feria injuſte refici ſine Chriſto.* Cum ergo in pœnam percepti cibi abſtinere hac die a communione Magiſter præcipiat; conſequens eſt, communionem iis, qui totum diem jejuni perſeveraſſent, impertitam fuiſſe. Verum an id Gallicanis eccleſiis tribui poſſit, incertum eſt : maxime cum in antiquiſſimis libris liturgicis, qui ante receptum Romanum Ordinem apud noſtrates Gallos in uſu erant, nihil hac de re præſcriptum legatur.

Jam vero quam ob rem ſollemne ſacrificium (quæ altera quæſtio eſt) in Paraſceve & in ſabbato ſubſequente ſit prætermiſſum, non levis etiam difficultas. Moralem cauſam de Paraſceve afferre ſolent eccleſiaſticorum rituum expoſitores, nempe *quia in hac die Dominus ſeipſum obtulit, & ipſa oblatio ſufficit ad ſalutem credentium.* quæ ratio eſt Amalarii & vulgati Alcuini. Probabilior eſt ea, quæ ab Innocentio I indicatur, ſcilicet quod iſto biduo Apoſtoli in mærore conſtituti, jejuni

permanſerint, adeo ut ob hanc cauſam *traditio Eccleſiæ habeat, iſto biduo ſacramenta penitus non celebrari.* Hinc factum eſt, ut primi Chriſtiani, Apoſtolos imitandi ſtudio, ab omni cibo itidem hoc biduo abſtinuerint, atque ab ipſa ſacrificii oblatione, & fortaſſe etiam a communione ex præſanctificatis, quæ neſcio an primis temporibus fuerit omiſſa.

At ſive ab ipſis Eccleſiæ naſcentis initiis, ſive ſubſequentibus primis ſæculis hæc Miſſa & communio ex præſanctificatis inſtituta ſit; occurrit alia difficultas, cur in ejuſmodi Miſſa aqua & vinum in calicem immiſſa, cur etiam particula eucharistiæ antea conſecratæ? Nimirum quia communio ſacri convivii rationem habet, ex cibo & potu debet conſtare. At quoniam altera euchariſtiæ ſpecies in craſtinum reſervanda haud videbatur, nec iſto biduo Sacramenta celebrari mos ſinebat: inde factum eſt, ut ex puro vino aqua mixto, ſed tamen particula euchariſtiæ ſanctificato, altera convivii pars, videlicet potus, ſuppleretur. Hæ noſtræ conjecturæ, quas peritiorum judicio & cenſuræ ſubjicimus: nunc ad alia procedamus.

XII. *De ſanctificatione calicis non conſecrati ex contactu particulæ conſecratæ.*

EXIGIT hic locus, ut ad ampliorem argumenti cognitionem expendamus, an calix in Miſſa præſanctificatorum, quæ in die Paraſceves celebratur a Latinis, vere ac proprie conſecretur per immiſſionem particulæ conſecratæ: tum an ſcyphus, adhibitus ad communionem populi in Miſſa pontificia, itidem fuerit conſecratus ex infuſione ſanguinis conſecrati. In hac duplici quæſtione, quæ fere in unam recidit, examinanda, diſtinguendi ſunt auctores, qui ante hæreſim Berengarii, ab iis qui poſt illam vixerunt. Deinde inquirendum, privata, an communis eorum fuerit ſententia. Demum ſi quidam illorum conſecrationem ex contactu fieri crediderint, an hæc opinio Romanæ de vera Chriſti corporis & ſanguinis in euchariſtia perſuaſioni adverſetur.

I.

Atque ut a Miſſa præſanctificatorum incipiamus, nihil hac de re occurrit antiquius Sacramentario Gelaſiano. nam qui huc a nonnullis invehitur Arauſicanus canon XXII, nonniſi

de *admixtione* euchariſtiæ in calice jam conſecrato procul dubio intelligendus eſt. Nihil, inquam, antiquius Sacramentario Gelaſiano, cujus editionem Romæ anno M DC LXXX procuravit vir de Eccleſia bene meritus Joſephus Maria Thomaſius. In illo Sacramentario hæc leguntur in Cœna Domini. *Hoc autem expleto*, ſcilicet chriſmatis benedictione, *venies ante altare : ponis in ore calicis de ipſa hoſtia. Non dicis*, PAX DOMINI, *nec faciunt pacem. Et reſervant de ipſo ſacrificio in craſtinum, unde communicent.* Et feria ſexta ſequente : *His omnibus expletis, adorant omnes ſanctam crucem : & communicant.*

Paullo recentior eſt Ordo Romanus, cujus hæc verba ſunt in libris vulgatis, ubi de feria ſexta in Paraſceve. *Qua ſalutata*, ſcilicet cruce, *& repoſita in loco ſuo, duo ſubdiaconi & presbyteri duo priores intrent in ſacrarium, vel ubi poſitum fuerit corpus Domini, quod pridie remanſit, ponentes illud in patenam : & ſubdiaconus teneat ante ipſos calicem cum vino non conſecrato ; & alter ſubdiaconus patenam cum corpore Domini. quibus tenentibus, accipiat unus presbyter prior patenam, & alter calicem, & deferant ſuper altare nudum,* [*canendo communionem*, HOC CORPUS, QUOD PRO VOBIS. *Finita autem communione, incipiat epiſcopus*, IN SPIRITU HUMILITATIS, *ante altare ſe inclinans : & cum ſe erexerit, dicat :*] PRÆCEPTIS SALUTARIBUS, & PATER NOSTER, & LIBERA NOS QUÆSUMUS DOMINE, *uſque* PER OMNIA SÆCULA SÆCULORUM. *Cum vero dixerint*, AMEN, *ſumit de Sancta, & ponit in calicem, nihil dicens, niſi forte ſecrete aliquid dicere voluerit.* PAX DOMINI *non dicat, quia non ſequuntur oſcula circumadſtantium. Sanctificet autem vinum non conſecratum per ſanctificatum panem. Et communicent omnes cum ſilentio : & ſic expleta ſunt univerſa.* Huc uſque Ordo Romanus, prout in optimæ notæ codice Vindocinenſi legitur : ubi anſulis incluſa deſunt in vulgatis, in quibus variat etiam hic locus : SANCTIFICATUR *autem vinum non conſecratum per ſanctificatum panem.*

Verum quiſquis ſit horum verborum ſenſus, de quo poſtea, hæc a poſteris explicationis cauſa videntur intruſa in primigenium libellum de Ordine Romano. Hæc enim verba abſunt in primo noſtro libello, num. 34. abſunt etiam in ejus Appendice. nam utrobique, hoc gloſſemate prætermiſſo, lectio ita habet : *Sumit de Sancta, & ponit in calicem, nihil dicens : & communicant omnes cum ſilentio, & expleta ſunt univerſa.* Ita in co-

dicibus Vaticano, Corbeienſi, & Colbertino pervetuſtis: ex quibus Colbertinus & Corbeïenſis ad annos octingentos accedunt. Ita etiam in Sacramentario Gregoriano.

Ordini Romano ſuccedat Amalarius in lib. I cap. XV. *In ſuperius memorato libro inveni ſcriptum, ut duo presbyteri afferant poſt ſalutationem crucis corpus Domini, quod pridie reſervatum fuit; & calicem cum vino non conſecrato: quod tunc conſecretur, & inde communicet populus.... Qui juxta ordinem libelli per commixtionem panis & vini conſecrat vinum, non obſervat traditionem Eccleſiæ, de qua dicit Innocentius, iſto biduo ſacramenta penitus non celebrari..... Ratus ordo eſt ut exſpectemus, uſquedum Dominus noſter conſecret ſacramenta corporis & ſanguinis ſui in cruce, & nova ea faciat per reſurrectionem ſuam: & ſic tandem manducemus & bibamus ſaluberrimum illud ſacramentum.*

Vulgatus Alcuinus iiſdem ferme verbis utitur atque editus Ordo Romanus. *Cum vero dixerint,* AMEN, *ſumit de pane ſancto, & ponit in calicem ſilendo.* PAX DOMINI *non dicit, quia non ſequuntur oſcula circumſtantium. Sanctificatur autem vinum non conſecratum per ſanctificatum panem.* Sed hæc ex Amalarii prima editione deſumta eſſe poſtea videbimus.

Hi ſunt auctores, quos de hac conſecratione ſeu ſanctificatione mentionem feciſſe invenimus ante damnatum Berengarium. Proxime poſt mortem Gregorii ſeptimi, qui Berengario tandem ſilentium impoſuit, ſcribebat Micrologus, qui ea de re agit in cap. XIX. *Non eſt autem authenticum, quod quidam corpus Domini intinguunt, & intinctum pro complemento communionis populo diſtribuunt. Nam Ordo Romanus contradicit, quia & in Paraſceve vinum non conſecratum, cum Dominica oratione & Dominici corporis immiſſione jubet conſecrare, ut populus plene poſſit communicare.*

In libellis Benedicti canonici ſancti Petri, & Cencii cardinalis nulla fit mentio de illa conſecratione per contactum: immo Benedictus ait Pontificem, ſumto corpore Chriſti Domini, confirmari *de vino miſſo in calice*, non de vino conſecrato ſeu ſanctificato. At Jacobus Gaïetanus habet in cap. XCII. *Sanctificari vinum non conſecratum per corpus Domini immiſſum*: Petrus Amelii, *per corporis Domini miſſionem*, quod idem eſt. Denique, ut de Romanis ritualibus abſolvamus, Auguſtinus Patricius *vinum* ſimpliciter appellat, in lib. II cap. LI. *Sumit vinum & aquam cum particula in calice exiſtenti*, ſcilicet epiſcopus divina celebrans Papa præſente: & cap. LIV. Pontifex ipſe

non ſugit vinum cum calamo, ſed de calice bibit.

Major eſt difficultas in decimo libello noſtro hic edito, ubi cum agitur de viatico infirmorum, præſcribitur eis tradi *eucharistiam Dominici corporis vino intinEti, & vinum, tali intinEtione ſanEtificatum, in Chriſti ſanguinem* TRANSMUTATUM, *dicendo*, ACCIPE FRATER VIATICUM CORPORIS ET SANGUINIS, &c. Hic enim *tranſmutationis* vocabulum nullam relinquit ambigui ſenſus dubitationem. Verum in Rituali Romano, Florentiæ in bibliotheca ſanctæ Crucis aſſervato, idem ritus iiſdem verbis refertur, his exceptis, *in Chriſti ſanguinem tranſmutatum.* quod argumento eſt, idem eveniſſe iſti Rituali atque Ordini Romano, ut a privato quodam auctore commentarii loco inſerta ſint iſthæc verba, quæ non communem eccleſiæ Romanæ, ſed privatam cujuſdam hominis ſententiam exprimunt. Certe Jacobus a Vitriaco cardinalis, qui ejuſdem eccleſiæ doctrinam ignorare non poterat, indubitanter affirmat, *mentiri* eos qui dicunt, *in die Paraſceve corpus Chriſti ex contaEtu mutare vinum in ſanguinem.* Nemo ergo dixerit hanc fuiſſe tum Romanæ eccleſiæ doctrinam, ſed ut ſummum quorumdam ritualium gloſſatorum.

II.

Alterum caput, quod hoc loco diſcutiendum occurrit, eſt, an auctores & libri mox laudati eo ferant, ut non niſi de vera & proprie dicta conſecratione interpretandi ſint: hoc eſt, an ea ſit eorum ſententia, vinum ex contactu particulæ conſecratæ vere ac proprie in Chriſti ſanguinem commutari: an vero conſecratio ſeu ſanctificatio hæc credita ſit tantum accidentaria & metaphorica.

De Sacramentario Gelaſiano, deque primo Ordinis Romani libello, ejuſque priori Appendice, nihil certi & explorati afferri poteſt. quandoquidem commiſtæ particulæ tantum mentionem faciunt, non conſecrationis aut ſanctificationis ex contactu conſequentis. Hanc autem diſerte exprimit Ordo Romanus vulgatus ad diem Paraſceves, libriſque vulgatis conſentit Vindocinenſis codex, niſi quod ubi in editis habemus, *SanEtificatur autem vinum non conſecratum per ſanEtificatum panem*, in prædicto codice legitur, *SanEtificet*, &c. nullo ſententiæ diſcrimine. Verum an clauſula hæc in primigenio exemplari Romani Ordinis ſcripta fuerit, merito dubitari poteſt. Neque enim in Sacramentariis Gelaſiano & Gregoriano,

neque in antiquioribus Ordinis Romani libellis reperitur hæc clauſula, quæ gloſſema redolet interpretis, non primi auctoris ritum ipſum inſtituentis.

At permiſſo hanc clauſulam eſſe ipſius Ordinis Romani, quem tertio loco edimus, propriam, non adſciticiam; quis tandem ejus ſenſus? Sane etſi apud Cyprianum in epiſtola ad Epictetum, idem ſit oblationem *ſanctificari* ac conſecrari: tamen hoc loco is tantum ſenſus videtur eſſe, ut vinum non conſecratum ſanctificationem accidentariam accipiat ex particulæ immiſſæ contactu, non autem conſecrationem veram ac realem, qua vinum in Chriſti ſanguinem re vera commutetur. Id nemini obſcurum videbitur, ſi attente expendatur locus ex officio in Cœna Domini, prout in vulgatis exſtat. *Pontifex veniens ad altare dividat oblatas, & ſumat de ipſis oblatas integras ad ſervandum uſque mane diei Paraſceves, de quibus communicant abſque ſanguine Domini. Sanguis vero eadem die penitus conſumatur.* Ex quibus verbis liquet, hanc eſſe iſtius loci ſententiam, ut in Paraſceve communio fiat *abſque ſanguine Domini*, quia pridie *ſanguis penitus conſumtus* fuit. Ergo mens auctoris eſt, vinum vere ac proprie ſanguinem haudquaquam fieri ex contactu particulæ in calicem injectæ. alias communio non fieret *abſque ſanguine Domini.* Itaque cum in officio Paraſceves legitur, *Sanctificatur autem vinum non conſecratum per ſanctificatum panem;* ſi hæc verba in vulgatum Ordinem Romanum intruſa non ſunt, de ſanctificatione tantum accidentaria explicari debent, non vero de conſecratione vera ac reali.

Huic interpretationi favet *traditio Eccleſiæ*, cujus meminit Innocentius primus in epiſtola ad Decentium, quæ traditio habet, *iſto biduo*, quod Paſchæ diem antecedit, *ſacramenta penitus non celebrari.* quod contra eſſet, ſi vini conſecratio vera fieret quocumque demum pacto. Neque enim dici poſſet *ſacramenta* PENITUS *non celebrari*, ſi vel ex parte fieret conſecratio. Ut ergo ſibi conſtet Eccleſiæ traditio, ea ſola admittenda eſt in Paraſceve ſanctificatio, quæ ſacramentorum omnimodam celebrationem ſeu conſecrationem excludat, ſcilicet vini ſanctificatio extrinſecus adveniens ex contactu particulæ antea conſecratæ. Sane ſi Eccleſia perfectam ex utraque ſpecie communionem in Paraſceve habere abſque celebratione voluiſſet, facile erat ſanguinem Dominicum ex præcedente

ſacrificio

ſacrificio in craſtinum reſervare citra periculum vel injuriam tanti Sacramenti.

De Amalarii ſententia major eſt difficultas: quæ ut facilius capiatur & illuſtretur, obſervare juvat, non unam, ſed plures factas fuiſſe ab Amalario libri Officialis, in quo hac de re agit, editiones ſeu recognitiones. Quippe ſub annum DCCCXX iſtud opus, quod quatuor libris conſtat, compoſuit, illudque Ludovico Auguſto nuncupavit. Deinde vero cum poſt annos decem Romam ab eodem imperatore miſſus fuiſſet, multaque in ritibus eccleſiaſticis coram obſervaſſet; opus ſuum denuo recognovit, atque in eo nonnulla correxit, & mutavit, præfixa operi ſuo altera præfatione, quæ hujuſce recognitionis mentionem facit in hæc verba. *Poſtquam ſcripſi libellum, qui a parvitate mea vocatur de eccleſiaſtico Officio, veni Romam, interrogavique miniſtros eccleſiæ ſancti Petri*, &c. Ex ejuſmodi interrogationibus multum profecit Amalarius ad limandum caſtigandumque librum Officialem, in quo nata eſt non parva inde varietas, cum in aliis exemplaribus lectio prior, in aliis poſterior ſervaretur. Id patet in primis ex lib. I cap. XV. cujus duplex eſt editio omnino diverſa. In illis ſiquidem exemplaribus, quibus deeſt altera, cujus ſuperius meminimus, præfatio, ita effertur hoc caput. *Poſt hoc præcipit Ordo, ut presbyteri afferant corpus Domini, quod pridie remanſit, & calicem cum vino non conſecrato.* Et quibuſdam interpoſitis, quæ ad moralem ſignificationem pertinent: *Hæc poſita in altari, dicit ſacerdos orationem Dominicam & ſequentia ejus uſque* PER OMNIA SÆCULA SÆCULORUM. *Hoc peracto, aſſumit de ſancto corpore, & ponit in calice ſilendo.* PAX DOMINI SIT SEMPER VOBISCUM *non dicitur: quia non ſequuntur oſcula circumſtantium. Sanctificatur enim vinum non conſecratum per ſanctificatum panem. Poſtea communicant omnes.* Sic habetur in codice Colbertino num. 224. in quo tres tantum priores libri habentur omiſſa præfatione poſteriori: ſic in aliis tribus exemplaribus, quæ viderat Hittorpius: apud quem prædictum caput XV in operis contextu omnino diverſum eſt, ex quo hæc delibamus. *In ſuperius memorato libro inveni ſcriptum, ut duo presbyteri afferant poſt ſalutationem crucis corpus Domini, quod pridie reſervatum fuit, & calicem cum vino non conſecrato: quod tunc conſecretur, & inde communicet populus. De qua obſervatione interrogavi Romanum archidiaconum, & ille reſpondit:*

In ea statione, ubi Apostolicus salutat crucem, nemo ibi communicat. *Qui juxta Ordinem libelli per commixtionem panis & vini conſecrat vinum, non obſervat traditionem Eccleſiæ, de qua dicit Innocentius, iſto biduo ſacramenta penitus non celebrari.* Tantam diſcrepantiam hoc in capite, & in alio, de quo mox dicemus, cum advertiſſet Hittorpius, eam tribuit diverſæ ejuſdem operis editioni ab auctore factæ: & priorem quidem hujus capitis lectionem primæ eſſe editionis cenſuit, poſteriorem vero recogniti operis. Illud argumento eſt, quod Amalarius ipſum caput hoc modo recognitum incipiat ab interrogatione Romano archidiacono facta, in ſua ſcilicet Romana legatione, qua peracta opus ſuum emendavit. Inde fit, quod in codice Colbertino, in quo prior hujuſce capitis lectio exſtat, omiſſa eſt altera operis præfatio, quæ recognitioni præfixa fuit.

Alia eſt in eodem opere varietas non minor in lib. IV cap. XXVI. ubi relata Gregorii M. ad Johannem Syracuſanum epiſtola de nonnullis ritibus eccleſiæ Romanæ, quaſdam ex ea obſervationes colligit, inter quas hæc erat in prima operis editione, quam in recognitione expunxit, ab Hittorpio ad calcem operis cum aliis variis lectionibus relata. *Et dubitatio aufertur de die Paraſceves, de qua aliqui dubitant, utrum in ea conſecretur corpus Domini, an non. In eadem die apoſtolica recolitur conſecratio, quæ tantum Dominicam orationem ſuper corpus & ſanguinem Domini dicebat.* (Nempe *quia mos Apoſtolorum fuit*, quod Gregorius in illa epiſtola tradit, *ut ad ipſam ſolummodo orationem Dominicam oblationis hoſtiam conſecrarent.*) *Igitur niſi eſſet admonitum ex Romano Ordine, ut reſervaretur corpus Domini a quinta feria uſque in ſextam, non eſſet neceſſarium reſervari: quoniam ſufficeret ſola oratio Dominica ad conſecrandum corpus, ſicut ſufficit ad conſecrandum vinum & aquam. Quod enim Innocentius dicit, iſto biduo ſacramenta penitus non celebrari; intelligendum eſt, ut juxta morem eccleſiæ noſtræ non celebrentur.*

His præmiſſis, diſquirendum eſt, quæ fuerit Amalarii in his duobus primæ editionis locis ſententia ſuper conſecratione vini in Paraſceve: & quid demum in ſuæ ſententiæ recognitione emendaverit. In priori loco ait, *ſanctificari vinum non conſecratum per ſanctificatum panem:* in poſteriori quaſi non ſatis valere animadverteret ſanctificationem illam ex

commixtione particulæ conſecratæ, ulterius progreſſus eſt in lib. IV cap. XXVI. ratus vini conſecrationem fieri per ſolam Orationem Dominicam. Atque ut eum de vera & proprie dicta conſecratione loqui appareat, ita mentem ſuam exponit, ut dicat, *niſi eſſet admonitum ex Romano Ordine, ut reſervaretur corpus Domini a feria quinta uſque in ſextam, non eſſet neceſſarium reſervari.* quid ita? *quoniam ſufficeret ſola Oratio Dominica ad conſecrandum corpus, ſicut ſufficit ad conſecrandum vinum & aquam.* Hoc in loco manifeſtum eſt, auctorem agere de vera ac proprie dicta Dominici corporis conſecratione, quæ fieret per ſolam Orationem Dominicam in feria ſexta, ſi ex priori conſecratione nihil fuiſſet reſervatum. Unde conſequens eſt, eamdem Orationem Dominicam, ſecundum Amalarium, *ſufficere ad conſecrandum vinum & aquam* conſecratione non tantum accidentaria, ſed vera ac reali.

Nunc vero quid in ſecundis curis ſui operis auctor in his duobus locis emendavit? De priori facilis eſt ſolutio ex comparatione, quam mox fecimus, primæ editionis cum ſecunda: ubi nemo non videt, mutata potius fuiſſe verba, quam ſenſum. nam in prima concludit *ſanctificari vinum non conſecratum per ſanctificatum panem*: in ſecunda vero *juxta Ordinem libelli* Romani *per commixtionem panis & vini conſecrari vinum.* Et ne quis putet id interpretandum de metaphorica conſecratione; addit, qui hoc fecerit, *non obſervare traditionem Eccleſiæ, de qua dicit Innocentius, iſto biduo Sacramenta penitus non celebrari.* Atqui Innocentius agit de vera conſecratione myſteriorum: ac proinde Amalarius, qui hac commixtione prædictam traditionem violari exiſtimavit, eidem commixtioni veram conſecrationem tribuit.

Sed quia in poſteriori loco primæ editionis conſecrationem illam non commixtioni, ſed Orationi dominicæ adſcripſerat: ut ſibi ipſe conſtaret, totum hunc locum ſuſtulit, ut totam conſecrandi vini virtutem commixtioni tribueret. Has obſervationes nemini diſplicituras ſperare licet: cum ad rem perobſcuram illuſtrandam nonnihil conducere videantur.

Amalario ſuperius adjunximus vulgati Alcuini locum, cui explicando non immorabimur, cum totidem ferme verbis deſumtus ſit ex Amalarii lib. I cap. XV. prout in priori editione ab auctore conceptum eſt. Id tantum addimus, librum illum de divinis officiis, qui Alcuini nomen in editis præfert, eſſe

farraginem ex diverſis Amalarii, ipſiuſque Alcuini genuinis conſarcinatum centonibus, aliorumque auctorum Alcuino poſteriorum. Quippe caput XL nihil aliud eſt quam Remigii monachi Autiſiodorenſis libellus de expoſitione Miſſæ; & in cap. XVIII refertur epiſtola Helprici monachi ad ſanctum Gallum ſub finem ſæculi decimi. Ad hæc, ut multa alia omittam, *Paſcha* græcam vocem eſſe dicit auctor contra expreſſam Alcuini ſententiam lib. VI in Johannem cap. XXXII. ubi hæc verba: *Paſcha, fratres, non, ſicut quidam exiſtimant, græcum nomen eſt, ſed Hebræum.* Denique perſonatus ille conſarcinator *Sacerdotis* vocabulum græcum eſſe ait in cap. XXXVI. quod erratum ab Alcuini doctrina prorſus alienum eſt. Sed hæc extra ſcopum.

III.

Jam vero hæc, qualem modo expoſuimus, Amalarii ſententia catholicæ fidei de vera ac reali Chriſti præſentia in euchariſtia quam bene conveniat, facile eſt advertere. Si enim metaphoricam ac figuratam ſolum conſecrationem admiſiſſet, non tantopere cogitandum erat de modo, quo vinum in Paraſceve conſecretur, per contactum particulæ immiſſæ, an per Orationem Dominicam. Nam unius ſpeciei conſecratione metaphorica ſemel facta, ex ejus contactu confici accidentariam conſecrationem planum erat. Sed quia vera ac ſubſtantialis ab Amalario credebatur illa converſio; de modo, quo ea fieret, anxie inquirebat. Quid porro mirum, ſi veram vini conſecrationem ex contactu & admiſtione alterius ſpeciei fieri opinatus eſt Amalarius longe ante Berengarii ætatem? cum poſt damnatam ejus hæreſim idem ſenſerint non pauci catholici auctores, ut poſtea videbimus.

Interim unum afferre lubet Micrologum, qui in cap. XVII. ubi *reverendæ memoriæ* Gregorium VII laudat, ſe poſt ejus obitum ſcripſiſſe ſatis innuit. Is de vitanda intinctione agens, ita loquitur in cap. XIX. *Non eſt autem authenticum, quod quidam corpus Domini intinguunt, & intinctum pro complemento communionis populo diſtribuunt. Nam Ordo Romanus contradicit, qui & in Paraſceve vinum non conſecratum, cum Dominica oratione & Dominici corporis immiſſione jubet conſecrare, ut populus plene poſſit communicare. quod utique ſuperflue præciperet, ſi intinctum Dominicum] a priori die corpus ſervaretur, & ita intinctum populo ad communicandum ſufficere videretur.* In his

verbis nullus ambigendi locus relictus eſt, quin Micrologus veram conſecrationem *Dominica oratione & Dominici corporis immiſſione* fieri crediderit : tum quia ex calice ita conſecrato *complementum communionis* dari putat: tum quia ejuſmodi conſecrationem tantumdem valere, atque ex vero ſanguine intinctionem opinatur. Unde Hittorpius eum in hanc ſententiam inductum cenſet ex Romani Ordinis verbis perperam intellectis, & ex judicio Amalarii, qui per orationem Dominicam vinum re vera conſecrari primo quidem exiſtimavit; deinde vero, retractata opinione, per immiſſionem particulæ conſecratæ. Utrumque vero Micrologus admiſit, qui proinde ab Amalario non viſus eſt divellendus.

XIII. *Quid de hac commiſtione aliæ eccleſiæ ſenſerint, aliique auctores.*

ANTEQUAM hoc argumentum dimittamus, aliarum etiam eccleſiarum hac de re ſententiam inveſtigare juvat, maxime Latinarum : quæ cum Romanum Ordinem omnes aut ſecutæ ſint, aut præ oculis habuerint; non mirum, ſi in verbis obſcuris veteres ejus expoſitores Amalarium & Micrologum approbarint. Neque tamen ita concors & unanimis fuit, aut ita conſtans omnium approbatio, ut ab Amalarii & Micrologi expoſitione nonnullæ eccleſiæ recedendum nefas duxerint. Primo itaque illas eccleſias recenſebimus, quæ hos auctores ſecutæ : deinde alias eccleſias, quæ eorum auctoritatem non admiſerunt.

Atque ut a Gallicanis eccleſiis exordium faciamus, in primis occurrit Remenſis, in cujus veteri Miſſali ad diem Paraſceves præſcribitur, ut de *ſacrificio* particula mittatur in calicem, dicendo, *Fiat unitio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu-Chriſti ſumentibus in remiſſionem peccatorum in vitam æternam.* quæ verba nullum ſenſum videntur habere, ſi calix ex contactu in ſanguinem converſus non credatur. Quomodo enim alias fieret *unitio corporis & ſanguinis?* Favet Pontificale eccleſiæ Noviomenſis, in quo hæc diſtincte leguntur : *Commixtio corporis & conſecratio ſanguinis D. N. J. C.* &c. ubi commixtio diſtinguitur a conſecratione ſanguinis, quæ fit per illam commixtionem.

Iiſdem veſtigiis inſiſtebant etiam aliæ ejuſdem metropolis

eccleſiæ, Sueſſionenſis & Ambianenſis. Sueſſionenſis quidem in hæc verba : *Interea ſumens epiſcopus de Sancta, nihil dicens ponit in calice; factoque in eo ſigno crucis, communicat ſe & omnes qui voluerint. Et ſic ſanctificatur vinum non conſecratum per panem ſanctificatum.* quæ verba ſunt vulgati Ordinis Romani, relata in veteri Miſſali Sueſſionenſi, quod ad ſæculum duodecimum videtur pertinere. At expreſſius aliud ejuſdem eccleſiæ Miſſale ſæculi noſtro ſuperioris : *Nihil dicendo mittat ſacerdos unam partem de corpore Chriſti in calicem. quo facto, nihil dicendo, communicet ſe, & ſanguinem Domini percipiat. Conſecratur enim vinum per commixtionem factam in calice de corpore Chriſti.* Paullo minus expreſſa eſt eccleſiæ Ambianenſis definitio in ſuo Ordinario : *Vinum & aqua in calice ſanctificantur, cum corpus Domini admiſcetur.* Hæc de metropoli Remenſi.

Eadem etiam verba leguntur in Ordinario Viennenſi. At Virdunenſe Miſſale : *Hic conſecratur vinum per corpus Domini.* Denique, ut paucis abſolvam, Mimatenſe Pontificale ubi de communione infirmorum : *Tradat ei ſacerdos euchariſtiam Dominici corporis intincti vino ; & vinum tali intinctione ſanctificatum, & in Chriſti Domini ſanguine tranſmutatum, dicens, Accipe frater viaticum corporis & ſanguinis Domini,* &c. quæ totidem verbis habentur inferius in decimo noſtro libello.

In monaſteriis etiam Gallicanis pleriſque vigebat eadem ſententia. Ceremoniale ſancti Benigni apud Divionem, ante annos quingentos ſcriptum, ita præſcribit in Paraſceve. *Sumit de Sancta, & dimittit in calicem : ſanctificaturque vinum non conſecratum per panem ſanctificatum.* ubi ſanctificari idem eſt ac conſecrari : cum æque dicatur *ſanctificatus panis*, atque *ſanctificatum vinum.*

Ordinarium ſancti Apri apud Tullum Leucorum quædam ſingularia continet pro Cœna Domini, quæ huc referre viſum eſt. *Poſt ultimum Agnus Dei, ille qui primus eſt in choro, dicat* CONFITEOR; *& fratres reſpondeant,* MISEREATUR TUI. *Deinde dicant & ipſi,* CONFITEOR : *& ille qui primus eſt dicat,* MISEREATUR VESTRI; *item dicat,* INDULGENTIAM. *& reſponſo ab omnibus* AMEN, *accedant fratres ad ſacram communionem. Dimittatur aliqua pars de corpore Chriſti in calice, & portetur a diacono ſuper altare beati Apri, & teneat ibi calicem, & unus puer ampullam, in qua ſit vinum*

quod in calicem fundatur cum neceſſe fuerit, donec biberint omnes fratres monachi. Sanctificatur enim vinum per corpus Chriſti conſecratum & in calice depoſitum, cum dicitur, FIAT HÆC COMMIXTIO. *Sacriſta vero habeat alium calicem & urceum cum vino ad altare ſancti Chriſtophori, & ibi bibant converſi & converſæ, qui corpus Domini ſuſceperunt.* Hoc in loco aliter communicant monachi choro addicti, aliter vero converſi & converſæ. Monachi enim ſumta panis euchariſtici ſpecie bibunt ex calice, in quo particula conſecrata commixta fuerat ad ſanctificandum vinum : at converſi & converſæ ſumebant vinum ex alio calice non ſanctificatum.

Nec omittendum Miſſale cœnobii Elnonenſis ſeu ſancti Amandi in Belgio ad diem Paraſceves : *Hic conſecratur vinum per corpus Domini; ſanctificatur non ſanctificatum per ſanctificatum.* Et Viconienſe : *Hic conſecratur vinum per corpus.* At in Rotonenſi anni M D XXXI hæc conſecratio verbis ipſius ſacerdotis exprimitur. *Quando ſacerdos diviſit hoſtiam in tres partes, tunc mittat partem panis conſecrati in calicem, dicendo hæc verba :* PER PANEM ISTUM SANCTIFICATUM ET CONSECRATUM SANCTIFICETUR ET CONSECRETUR VINUM ISTUD NON CONSECRATUM. *Poſtea communicet ſe ſacerdos more ſolito.* Hactenus de Gallicanis eccleſiis.

Quod attinet ad alias aliorum regnorum eccleſias, Sariſberienſe in Anglia Miſſale duplex, ſæculi XV & XVI, eadem verba refert, quæ infra ex Rotomagenſi afferemus : & Oxonienſe ubi de communione infirmorum : *Hic communicetur infirmus, & ponat ſacrificium in vino ſine aqua, dicens, Fiat commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis D. N. J. C.* &c. Ad hæc Bambergenſe in Germania : *Sanctificatur vinum non conſecratum per ſanctificatum panem.* Utrobique idem vocabulum ad deſignandam panis & vini conſecrationem, ut de Benigniano Ceremoniali ſuperius notavimus.

Poſtremo in Miſſali Mozarabum, ubi de die Paraſceves, hæc leguntur : *Particulæ Regnum & Gloria* (ſic appellantur duæ ex novem particulis conſecratis, in quas hoſtia frangitur) *mittuntur in calicem. quæ particula, ſecundum quoſdam, conſecrat vinum in calicem.* Quam opinionem etſi rubrica non approbet, non tamen eam rejicit, uti apparet ex ſequenti cautela : *Accipiat patenam, & mundet eam ſuper calicem cum pollice, & mundatam ponat eam ſub mento, & poſita ſumat vinum*

de calice cum ſua particula : quia ſecundum quoſdam conſecrat vinum in calice. Ex quibus manifeſtum eſt, hanc opinionem ſub dubio in Hiſpanicis eccleſiis propoſitam fuiſſe.

Hactenus argumenta, quæ conſecrationem ex contactu ſtabilire poſſunt, retulimus : nunc quæ in negantem partem ferunt, proponenda ſunt. Unum ſuppeditat eccleſiæ Pariſienſis Miſſale poſterioribus ſæculis ſcriptum, in quo hæc verba : *Non eſt conſecratum vinum per immiſſionem partis hoſtiæ conſecratæ in ipſum, quod facit Eccleſia die Veneris ſanctæ.* tum additur : *Caveat maxime ne dicat*, HÆC SACROSANCTA COMMIXTIO CORPORIS ET SANGUINIS, *aut aliud, ubi fiat verbum de ſanguine.* Eamdem ſententiam confirmat vetus Rituale Dionyſianum.

Pontificale quoddam eccleſiæ Remenſis : *Nec vinum propter hoc exſtitit conſecratum, ſed tantummodo benedictum..... Orationes dicendæ ſine mentione ſanguinis..... Nec debet fieri mentio de ſanguine, quia iſta die ſanguis non conſecratur.* Miſſale ſancti Remigii in eadem urbe, editum medio ſæculo ſuperiori, eodem ſpectat, uti & Miſſalia Rotomagenſia eodem ſæculo vulgata : tametſi Miſſale anni M D XIII non ſibi conſtet, cum diſtincte habeat in Paraſceve de ſacerdote : *Poſt accipiat corpus Domini dicendo*, CORPUS DOMINI, &c. *deinde calicem, dicens*, CORPUS ET SANGUIS, &c. *more ſolito ; & communicetur qui voluerit, ſicut heſterna die.* Cur enim diſtincte *Corpus & ſanguis* pro calice, ſi vinum ex contactu (quod idem Miſſale dicit) non conſecratur?

Præter hæc duo alia nobis ſuppetunt argumenta in partem negantem, unum ex Rituali Corbeïenſi, quod annos minimum quingentos præ ſe fert, ſuggeritque hæc verba in Paraſceve. PAX DOMINI, AGNUS DEI, & HÆC SACROSANCTA COMMIXTIO *non dicentur : ſed fruſtum fractionis ſinet cadere infra calicem, nihil dicendo.* DOMINE J. C. CORPUS DOMINI, QUOD ORE SUMPSIMUS *dicentur, ſed ſanguis non nominabitur.* PLACEAT TIBI *non dicetur. Omnibus communicatis, capiet quiſque de vino per fiſtulam, & poſt bibet, calicibus ante majus altare præparatis.* Ubi licet vinum ex fiſtula ſeu calamo de more ſumatur, diſerte tamen præcipitur a mentione ſanguinis abſtinendum. quod etiam ſtatuit Fontis-ebraldenſe anni M D XXXIV. Poſtremo Miſſale Cluniacenſe anni M D XXX conceptis verbis rejicit hanc conſecrationem,

conſecrationem, dicendo: *Vinum ex tactu ſacræ hoſtiæ non conſecratur, ſed ſanctificatur, ac reverendum efficitur.* Hactenus libri rituales: in quibus colligendis fateor me non parum profeciſſe ex obſervationibus, quas mihi ſubminiſtravit religioſus & eruditus Claudius *de Vert*, Cluniacenſis Theologus.

Jam vero ſi auctores hac de re conſulamus, compugnantes etiam inveniemus eorum ſententias. Non repetimus hic quæ ſuperius diximus de Amalario, Micrologo, aliiſque nonnullis. Pro affirmante parte militare videntur Græci nonnulli. In his Michaël Cerularius patriarcha C P. ante annos ſexcentos, ab Allatio relatus in tractatu de Præſanctificatis, credit admiſtione panis præſanctificati mutari vinum in ſanguinem Domini. Idem cenſet Simeon Theſſalonicenſis, trecentis annis Michaële inferior, apud eumdem Allatium.

Ad eamdem ſententiam revocari poteſt quoddam de euchariſtia miraculum, quod Helmoldus abbas ſuo tempore, id eſt ſæculo XII deſinente, accidiſſe narrat. Id vero contigit in quadam Turingiæ puella, quæ cum ſuſcepto a ſacerdote viatico *portiunculam euchariſtiæ in bicarium*, in quo ſacerdos data communione manus ſuas abluerat, decidiſſe animadvertiſſet, & ſibi ad bibendum juſſiſſet afferri; totam aquam *in ſanguinem mutatam* deprehendit, & portiunculam ipſam verſam *in cruentam carnem.* Baronius hoc factum refert in fine anni MCXCII. atque hanc narrationem hoc modo concludit. *Hæc de tranſſubſtantiatione aquæ in ſanguinem Chriſti, per commiſtionem Chriſti corporis divinitus facta: quod ſemper fieri in vino, cum commiſtio intercederet, antiquitas exiſtimavit. Unde illud Romani Ordinis:* VINUM, ETIAM NON CONSECRATUM, &c.

Verum quod Baronius antiquitati tribuit, non ita accipiendum eſt, quaſi generalis fuerit totius antiquitatis ea perſuaſio. Nam ne quid dicam de primis octo ſæculis, in quibus nulla hujuſce opinationis apparent veſtigia, immo in quibus illa converſio nonniſi verbis Chriſti a ſacerdote prolatis fieri ſemper & ubique credita eſt: certe in ſubſequentibus ſæculis, quo tempore apud nonnullos hæc opinio invaleſcere cœpit, multi auctores, iique graviſſimi, in contrariam abierunt ſententiam; alii vero media via incedentes, rem ſub dubio reliquerunt.

Inter auctores partis negantis quaſi princeps cenſendus eſt ſanctus Bernardus abbas Clarævallenſis, qui ex immiſſa in vinum non conſecratum particula vinum quidem *ſacrum*, ſed non vere ac proprie conſecratum fuiſſe dicit in epiſtola LXIX. Huic occaſionem præbuit factum cujuſdam abbatis ſacerdotis, qui cum ſuper ſolam aquam in calice temere poſitam verba conſecrationis protuliſſet, atque errore animadverſo poſtea vinum infudiſſet, ac conſecratæ euchariſtiæ particulam in calicem immiſiſſet ad conſecrationem ſupplendam; Bernardum, quid ſuper hac re ſentiret, conſuluit, hocque reſponſum impetravit. *Nec ſub tanto articulo melius fieri potuiſſe putamus, arbitrantes, liquorem, etſi non ex conſecratione propria atque ſollemni in ſanguinem mutatum, ſacrum tamen fuiſſe ex contactu corporis ſacri.* Ubi cum Bernardus dicit, vini liquorem, *non ex conſecratione propria atque ſollemni in ſanguinem fuiſſe mutatum;* cave eum exiſtimes ſenſiſſe tranſmutationem factam ex conſecratione minus propria minuſque ſollemni, quæ fieret per contactum corporis ſacri. Nam *ſacrum* tantum fuiſſe ex hoc contactu liquorem, non conſecratum, palam eſt eum exiſtimaſſe.

Eamdem ſententiam luculentiſſime confirmat Jacobus a Vitriaco in Hiſtoriæ occidentalis cap. XXXVIII. *Non dicimus,* inquit, *quod ex tactu ſanguinis vinum ablutionis convertatur in ſanguinem: ſed remanet purum vinum, licet ex contactu ſanctæ rei ſit ſanctificatum, ſicut aqua fluminis, aquæ benedictæ commixta, dicitur ſanctificari.* Quibus præmiſſis hæc ſubdit quæ in rem noſtram magis expreſſe faciunt. *Mentiuntur ergo qui dicunt, quod in die Paraſceve corpus Chriſti ex contactu mutat vinum in ſanguinem. Illo enim die corpus, ſed non ſanguis ſumitur: neutrum autem conficitur, eo quod die illo in veritate immolata fuit hoſtia: & ideo non immolatur in figura.* Non poterat Jacobus magis affirmate ſententiam pronuntiare.

Dixerit aliquis, Jacobum poſt medium ſæculum tertiumdecimum vixiſſe, quo tempore jam pæne deſierat communio ſub altera ſpecie: ac proinde non exiſtimaſſe, alteram ſpeciem, ſaltem ex contactu conſecratam, fuiſſe neceſſariam ad ſupplementum communionis. quæ cauſa ſuperiores auctores ad hanc conſecrationem excogitandam induxit. Verum Jacobi tempore nondum ubique abrogata erat communio ſub altera ſpecie. Deinde hæc objectio non militat in ſancto Ber-

nardo, cujus tempore perſeverabat communio ſub utraque ſpecie, ex dictis. Idem dicendum de Hugone Victorino, ſciſcitante, cur in die Paraſceves *non ſumatur ſanguis Chriſti, ſicut & caro.* quod contra eſſet, ſi vinum ex contactu eſſet tranſmutatum in ſanguinem. Ad hæc auctores ritualium librorum non pauci poſt Jacobum a Vitriaco, etſi communionis ſub altera ſpecie neceſſitatem non admiſerint, hanc tamen conſecrationem ex contactu nihilo minus repudiarunt.

Jacobo a Vitriaco præivit uno ferme ſæculo Johannes Belethus, qui & ipſe negantem ſententiam ſequitur, ac ratione confirmat in cap. XCIX. *Si quis autem roget, num iſtud vinum, quod eo die*, ſcilicet Paraſceves, *ſumitur, ex Dominici corporis contactu conſecretur? quamvis* COMPLURIUM *ſcripta illud aſſerere videantur; nos tamen veritatem magis ſequentes, & ea quæ ſancti Patres tradiderunt, dicimus, vinum illud omnino non eſſe conſecratum ex illo contactu, ſed ſanctificatum.*

Rationes hujus ſententiæ ſubdit idem auctor, eaſdemque totidem fere verbis repetit Guillelmus Durandus in Rationalis lib. VI cap. LXXV. *Sed numquid vinum, quod in die Paraſceves cum Dominico corpore ſervato ſumitur, in altari conſecratur; & ſanguis Chriſti efficitur per immiſſionem ipſius corporis in calicem & per ejus tactum? Super hoc dicunt quidam*, (in quibus Amalarium & Micrologum haud dubie intelligit) *quod per Dominicam orationem, quæ tunc dicitur, fit conſecratio ſive commutatio vini in ſanguinem. Nam Gregorius aſſignans cauſam, quare Dominica oratio in die illa a ſacerdote dicatur, dicit quod in primitiva Eccleſia Apoſtoli ſola Dominica oratione utebantur in conſecratione. Nos tamen hoc non dicimus: quia ſi hoc jam eſſet, non eſſet neceſſe corpus Domini ad diem illum ſervari.* nempe quia æque panis ac vinum per Dominicam orationem conſecraretur. *Præterea ex his quæ in canone Dominicam orationem præcedunt, ſatis patet, quod ad prolationem ipſius orationis tranſſubſtantiatio non fit; & nullo tempore Miſſa fuit celebrata ſine verbis illis*, HOC EST CORPUS MEUM, *&c. quæ ſola in principio naſcentis Eccleſiæ proferebantur ab Apoſtolis, qui poſtmodum orationem Dominicam ſuperaddiderunt. Dicimus ergo illud non conſecrari, ſed ſanctificari. Differt autem inter hæc. nam conſecrare eſt conſecratione tranſſubſtantiare: ſanctificari eſt ex contactu ſeu admiſtione ſacræ rei reverendum & ſanctum effici, ut patet in aqua benedicta*, &c. Durandi rationes, quæ

etiam ſunt Belethi, viſum fuit integras referre, quod ſolidis, & quæ propoſito noſtro conveniunt, nitantur fundamentis.

Ex his omnibus quæ cum in hoc, tum in ſuperiori capite diximus de præmiſſo argumento, quædam elici poſſunt non leviter prætereunda. I. Variam & inconſtantem fuiſſe auctorum & ritualium librorum de conſecratione per contactum ſententiam, aliis affirmantibus, negantibus aliis, aliis vero rem in medio relinquentibus: nec proinde ejuſmodi conſecrationem ut dogma receptam fuiſſe. II. Affirmantem partem ab eccleſia Romana nequaquam fuiſſe traditam aut propugnatam, neque in libellis Romani Ordinis certo aſſertam; immo verba hæc, *ſanctificatur enim vinum non conſecratum*, &c. quæ auctoribus affirmantis opinionis fundamentum præbuerunt, a quodam gloſſatore videri inſerta. III. Non immerito Belethum dicere, affirmantem illam ſententiam pugnare contra ea, *quæ ſancti Patres tradiderunt*: quorum hæc concors & unanimis ſententia eſt, veram utriuſque ſpeciei conſecrationem nonniſi verbis Chriſti Domini a ſacerdote prolatis perfici poſſe: ac tandem jacere Hieronymi argumentum adverſus diaconos, qui ſe efferebant ſupra presbyteros, *ad quorum preces Chriſti corpus ſanguiſque conficitur*, ſi ex contactu (qui diaconis etiam, immo & laïcis tribui poterat, & re vera tribuebatur in communione domeſtica) verus ſanguis conſecrari poterat. Ex quibus omnibus corruit heterodoxorum argutatio, qui ex commiſtione particulæ cum vino haud conſecrato, communionem ſub altera ſpecie ſuppleri contendunt. quam præſumtionem illuſtriſſimus Meldorum epiſcopus ſcripto ſingulari libello valide exploſit, & poſt eum Ludovicus Thomaſſinus Oratorii eruditus presbyter in ſecundo tomo de Unitate Eccleſiæ.

XIV. *De ſanctificatione calicis ex commiſtione ſanguinis conſecrati.*

CONFECTA ſuperiori controverſia, ſupervacanea videtur hæc, quam modo propoſuimus, quæſtio: an ſcilicet vinum calicis miniſterialis, quem ad communionem laïcorum in Miſſa pontificia porrigi antea obſervavimus, ex infuſa ſacroſancti Chriſti ſanguinis portione vere ac proprie conſecretur. Verum ſi quis rem propius conſideret, nonnihil diſſimile

in hac quæſtione reſidere facile animadvertet. Quippe longe facilius infuſus liquor in alium liquorem ſeſe inſinuat, & omnes ſubjecti liquoris partes pervadit, quam panis particula craſſior & denſior, quæ unam tantum partem ejus, in quam immiſſa fuerit, liquoris attingit.

Hæc ſanguinis & vini permiſtio aliter fiebat in eccleſia Romana, atque aliter in aliis nonnullis eccleſiis. Nam in eccleſia Romana ſanguis e calice conſecrato refundebatur in calicem miniſterialem, in quo vinum erat: in quibuſdam vero eccleſiis, cum ad communicandum populum ſanguinis conſecrati copia non ſufficiebat, tantum vini in calicem infundebatur cum reliquo ſanguine commiſcendum, quantum ad ſupplementum communionis ſatis erat. Prioris generis commiſtionem exhibent tres primi libelli Ordinis Romani: poſteriorem liber ritualis ſancti Benigni, Uſus Ciſtercienſes, itemque Victorini, & Conſtitutiones Anglicanæ a Guillelmo de Lindwode relatæ, quorum omnium teſtimonia attulimus in ſuperiori capite octavo.

Perſeverabat alter hic ritus in nonnullis eccleſiis ſub finem ſæculi tertii-decimi, teſtante Guillelmo Durando in Rationalis cap. XLII num. I. *In quibuſdam locis*, inquit, *poſt ſumptionem corporis & ſanguinis Chriſti, aliquid de ipſo ſanguine reſervatur in calice, & ſuperinfunditur vinum purum, ut ipſi communicantes inde ſumant. Non enim eſſet decens tantum ſanguinem conficere, nec calix capax inveniretur.*

Idem auctor in conſequentibus negat vini conſecrationem vere effici ex ejuſmodi contactu. Quas huc affert rationes, utrique ſpeciei communes ſunt: quarum præcipua eſt, quod numquam fiat vera converſio panis aut vini in euchariſtia, niſi per ſollemnia conſecrationis verba, quæ Chriſtus inſtituit. Sed tamen peculiaris eſt difficultas de vino & ſanguine conſecrato, quæ facilius in ſeſe invicem converti poſſunt. Nam in ſanguinem infundi poteſt vinum in ea quantitate & qualitate, ut, ſi vinum utrobique purum eſſet, alterum ab altero penitus abſorberetur: puta ſi parum vini debilis in magnum calicem vini generoſiſſimi infunderetur, quidni in illud ipſum converteretur? Verum etſi intima fieret vini debilis a generoſiori penetratio & inſinuatio, non eſſet tamen vera ſubſtantiæ converſio. Aliud quippe eſt intime permiſceri, aliud ſubſtantiam tranſmutari. Sic omnes fere catholici auctores exiſti-

mant, etiamſi parum aquæ in calicem infundatur, atque ſaporem, aliaſque qualitates aqua amittat; remanere tamen aquæ ſubſtantiam, nec eam cum vino in Chriſti ſanguinem commutari. quod etiam de parva vini quantitate in majorem infuſa dicendum eſt, etiamſi ex guſtu aliiſque ſenſibus nulla poſſit fieri unius ab altero diſcretio.

Quærat aliquis, cur non ex puro ſanguine calicis communio populo tribueretur? Non una, ſed plures hujus facti rationes. Prima eſt, ut aliqua prærogativa ſacerdoti ceteriſque miniſtris ſacris, quibus ſanguis purus concedebatur, præ laïcis tribueretur. quæ ratio potiſſimum valet in ritu eccleſiæ Romanæ. Secunda ratio eſt, quod difficile eſſet accurate tantum ſanguinis conſecrare, quantum communicandis laïcis ſufficere poterat, ut ne ſuperaret vel deeſſet ſanguinis copia communicaturis. Unde minor quantitas ſanguinis in quibuſdam eccleſiis conſecrabatur: ut cum deficere cœpiſſet, vino ſuperaddito augeri potuiſſet. Tertia mox dictæ rationi proxima eſt, quod ubi magna populi frequentia erat, vix tantus calix haberi poſſet, qui ſufficientem multitudini quantitatem ſanguinis continere poſſet. quam rationem attulit ſupra Guillelmus Durandus. Quarta denique ratio adduci poteſt ſaltem pro ritu Romano, ut periculo effuſi ſanguinis minori incommodo occurreretur. Nam longe minus incommodum erat, ſi quid liquoris ex vino commiſto inter communicandum ſtillaret e calice, quam ſi purus ſanguis effuſus fuiſſet.

Propter eamdem cauſam in nonnullis eccleſiis euchariſtia intincta porrigebatur, ad vitandum ſcilicet effuſionis periculum. *Eveniebat enim frequenter*, ut loquitur Ernulfus Roffenſis epiſcopus, *ut barbati & prolixos habentes granos*, id eſt pilos ſparſos, *dum poculum inter epulas ſumebant, prius liquore pilos inficerent, quam ori liquorem infunderent. Præterea ſi imberbes & ſine granis, aut mulieres ad ſumendam communionem ſanctam convenirent, quis ſacerdotum poterat tam provide miniſtrare, tam caute calicem Domini diſtribuere, ut multis eum ſingulatim divideret? dividens ſic in ora eorum funderet, ut infundens nihil effunderet?* Ita auctor ille ad probandum ſui ſæculi, id eſt undecimi, ritum: quæ epiſtola refertur in Spicilegii tomo ſecundo. Ob eamdem itaque cauſam fortaſſis eccleſia Romana inſtituit, ut non purus ſanguis e calice populo

diſtribueretur, ſed majori vini quantitati permiſtus: tum ut ex una parte effuſionis periculum minueretur, tum ut ex altera populus ſacri calicis communione non omnino privaretur.

XV. *De nonnullis ritibus Sabbati ſancti.*

AD Sabbatum ſanctum pertinent lectiones ex Scriptura duodecim, tum græce, tum latine in eccleſia Romana olim recitari ſolitæ: deinde benedictio Fontis, & baptiſmus eorum, qui per varia ſcrutinia in Quadrageſima facta ad hoc ſacramentum comparati fuerant.

Poſt celebratos media nocte matutinos, hora tertia baptizandi in eccleſiam Lateranenſem procedebant; ibique ſtabant ordinati, maſculi quidem ad dexteram, feminæ autem ad ſiniſtram. Tum ſacerdos frontibus ſingulorum crucem imprimens, ritus exorciſmorum & abrenuntiationum explebat.

Hora nona Pontifex cum ſacerdotibus, aliiſque miniſtris e ſacrario abſque cantu prodibat cum veſtibus ſacris, præcedente uno aut altero cereo, qui in candelabro ante altare ſtatuebatur. Deinde facta cerei paſchalis benedictione, lector depoſita planeta ambonem conſcendens, lectionem ex libro Geneſis græce pronuntiabat: mox alter latine; & ſic alias alii conſequenter. His abſolutis, pſalmus, *Sicut cervus*, græce decantabatur, aliuſque pſalmus latine.

Poſt hæc in ſancti Johannis baptiſterium procedebatur decantando litaniam; ibique fontis benedictio fiebat. qua finita, presbyteri, diaconi, &, ſi neceſſe erat, acolythi, excalceati in ipſos fontes ingrediebantur, uti legitur in primo libello, quem edimus, Ordinis Romani. quod etiam totidem verbis notat Sacramentarium Gregorianum in codice Gellonenſi, quem octavo ſæculo exaratum diximus. Nec diſſentit vulgatus Ordo Romanus.

Quot infantes baptizare ſoleret Pontifex, non exprimunt antiquiores libelli noſtri. *Unum, aut duos, vel quantos ſibi placuerit*, ſuggerit libellus VII. Tres tantum aſſignat Ordo decimus: quem ritum imitati ſunt epiſcopi aliarum eccleſiarum. Nam in actis Udalrici epiſcopi Auguſtenſis, qui ſæculo x floruit, legitur, ſanctum Antiſtitem in Sabbato ſancto, *baptizatis* TRIBUS PUERIS *cum ſeptena litania*, ſe in ſacrarium recepiſſe *ad Miſſam ſe præparandum.* Eumdem numerum exhibet Conci-

lium Lemovicenſe anni M XXXI. ubi expoſito ritu baptiſmi, quotannis celebrari ſoliti in monaſterio ſancti Martialis, *de tribus non minus infantibus in Paſcha ſolummodo & Pentecoſte;* ſubditur majorem numerum baptizandorum eſſe apud matrem eccleſiam, ubi *peracto baptiſmo de* TRIBUS TANTUM INFANTIBUS, ſcilicet per epiſcopum, *ceteri, ſi plus fuerint, ab alio presbytero baptizantur.* Diaconos etiam cum presbyteris Romæ baptizaſſe libelli noſtri teſtantur, ut inferius dicturi ſumus. *Ceterique a diacono, cui juſſerit*, ſcilicet Pontifex, *baptizantur.*

Accepto baptiſmo, ſinguli infantes uni presbytero offerebantur: ipſe vero presbyter chriſmate crucis ſignum cum pollice in eorum vertice imprimebat. Mox eorum ſuſceptores, lintea in manibus habentes, ipſos infantes a presbyteris & diaconis, qui eos baptizaverant, accipiebant, eoſque Pontifici ſedenti offerebant. Is vero, data ſingulis ſtola, caſula, & chriſmali cum decem ſiliquis, univerſos albis veſtibus induebat: & dicta ſuper eos oratione, *cum chriſmate crucem faciens in frontibus ſingulorum cum invocatione ſanctæ Trinitatis, tradebat eis ſeptiformem gratiam Spiritus-ſancti*, id eſt ſacramentum Confirmationis eis conferebat. Hanc duplicem unctionem, unam quidem per presbyterum, aliam per Pontificem faciendam, præſcribunt libelli noſtri, qui de ritu baptiſmi agunt, atque etiam Sacramentarium Gelaſianum his verbis: *Poſtea cum aſcenderit a fonte, infans ſignatur a presbytero in cerebro de chriſmate, his verbis:* DEUS OMNIPOTENS, *&c. Deinde ab epiſcopo datur eis ſpiritus ſeptiformis. Ad conſignandum imponit eis manum in his verbis,* DEUS OMNIPOTENS, *&c. Poſtea ſignat eos in fronte de chriſmate dicens,* SIGNUM CHRISTI IN VITAM ÆTERNAM. *Reſp.* AMEN. In ſeptimo noſtro libello Ordinis Romani alio modo: IN NOMINE PATRIS ET FILII ET SPIRITUS-SANCTI PAX TECUM. *Reſp.* AMEN. quem locum citat Amalarius. De utraque unctione agit Innocentius I in epiſtola ad Decentium, quod omnibus notum eſt: ſed verba ipſa, quibus Spiritus-ſanctus baptizatis ab epiſcopo tradebatur, dicere non audet, nimirum quod eatenus arcana eſſent: *ne magis*, inquit, *prodere videar, quam ad conſultationem reſpondere.* Porro hac pontificali chriſmatione *omne baptiſma legitimum Chriſtianitatis nomine confirmari* tradit Ordo Romanus. non quod unctio poſterior ſit appendix

appendix baptiſmi, ſed quod baptiſmi gratiam corroboret ac confirmet. Totum baptiſmi ritum paucis exprimit Auguſtinus in fine Sermonis CCC XXIV. *Baptizatus eſt, ſanctificatus eſt, unctus eſt, impoſita eſt ei manus: completis omnibus ſacramentis aſſumtus eſt.* Cyprianus ante Auguſtinum eadem exprimit in epiſtola ſynodica, quæ modo eſt LXX.

Induti & confirmati in orbem ordinabantur baptizati: & infantes quidem *in brachiis* tenebantur, ut habet vulgatus Ordo Romanus: *majores vero pedem ponebant ſuper pedem patrini ſui*, quod habet etiam Ordo Maffæanus, qui decimo loco a nobis hic edendus eſt.

Interim ſchola juſſu Pontificis litaniam inchoabat ante altare, primum ſeptenam, deinde quinam, ac demum ternam. quem ritum ita explicat vulgatus Ordo Romanus. *Interim ſchola juſſa facit litaniam ad fontem ante altare, primo ſeptenam; & ſpatio facto, faciunt alteram quinam. ita enim inchoatur. Stat primicerius unus in dextro choro, & dicit cum ipſo,* KYRIE ELEISON: *& reſpondet ſecundicerius cum ſiniſtro choro,* KYRIE ELEISON *uſque ter. Deinde* CHRISTE ELEISON *uſque ter. Hoc fiunt ſeptem vices repetitæ: unde & ſeptenæ dicuntur. Poſt hæc* CHRISTE AUDI NOS *uſque ſepties, & ſic per ordinem. Hoc ordine, intervallo facto, ſequuntur, ut prædictum eſt, litaniæ quinæ, id eſt quinquies repetitæ.* Poſtea cum *Agnus Dei* cantaretur, magiſter ſcholæ luminaria jubebat accendi. quo facto, Pontifex e ſacrario ad altare procedebat ſacra celebraturus de nocte. neque enim die Sabbati ſancti hæc celebrari antiquus ritus ſinebat.

In hac Miſſa magna cum ſollemnitate primum canebatur *Alleluia*: cujus rei meminit Sozomenus in lib. VIII cap. XV. ubi aſſerit Romæ quotannis ſemel cani *Alleluia*, primo die Paſchalis feſtivitatis. adeo ut multi Romanorum hoc jurejurando uti ſolerent, ut hunc hymnum audire & canere ipſis contingeret. Huc ſpectat Victor Vitenſis in libro I. *Lector unus pulpito ſiſtens, alleluiaticum melos canebat*, nempe die Paſchæ. *quo tempore ſagitta in gutture ſagittatus, cadente de manibus codice mortuus cecidit.* In ſuperiori Sozomeni teſtimonio id difficultatis eſt, quod Romæ quotannis *Alleluia* ſemel tantum cani affirmat: cum per totos quinquaginta dies, qui a Paſchate ad Pentecoſten effluebant, ſæpius a Romanis frequentaretur ante Gregorium Magnum: qui etiam extra Pen-

tecoſten *Alleluia* cani præcepit. Quam ob rem conquerentibus de Sicilia nonnullis, quod hunc ritum a Græcis mutuatus eſſet, reſpondit in epiſtola ad Johannem epiſcopum Syracuſanum, quæ eſt lib. VII epiſtola LXIV. Ind. II. *Ut* ALLELUIA *hic diceretur, de Jeroſolymorum eccleſia ex beati Hieronymi traditione, tempore beatæ memoriæ Damaſi papæ traditur tractum. Et ideo magis in hac ſede illam conſuetudinem amputavimus, quæ hic a Græcis fuerat tradita.* forſan quæ in exſequiis defunctorum & in Quadrageſima hanc vocem induxerat. Sane in exſequiis mortuorum *Alleluia* quondam apud Romanos fuiſſe decantatum teſtis eſt Hieronymus in epitaphio Fabiolæ. *Jam fama volans, tanti prænuncia luctus, totius urbis populum ad exſequias congregabat. Sonabant pſalmi, & aurata tecta templorum in ſublime quatiebat* ALLELUIA. Idem etiam colligit Menardus ex codice Ratoldi: quibus adde Miſſale Mozarabum. Immo etiam in Quadrageſima Hiſpanicæ quædam eccleſiæ *Alleluia* canebant ante Concilium IV Toletanum, cujus canon X hunc uſum abrogavit. Conſimilem ſuſtulit Gregorius, ſtatuitque, ut in Miſſis etiam poſt Pentecoſten *Alleluia* caneretur, non tamen in Miſſis defunctorum & in Quadrageſima. Porro Amalarius ex ſuperiori epiſtola recte infert in lib. IV cap. XXXIII. *quod aliquo tempore*, id eſt ante Gregorium Magnum, *cantabatur Miſſa in Romana eccleſia abſque* ALLELUIA, ſcilicet in Miſſis poſt Pentecoſten. Redeo ad Sozomenum, qui forte in eodem errore fuit, atque Michaël Cerularius, cujus inter alias hæc una eſt adverſus Romanos objectio, quod ALLELUIA *in Quadrageſima non pſallerent, ſed* SEMEL IN PASCHA *tantummodo.* quod poſtremum de ſæculo XI, quo ſcribebat Cerularius, falſum eſſe conſtat.

De infantium communione ita præcipit primus libellus Ordinis Romani. *Illud autem de parvulis providendum eſt, ut, poſtquam baptizati fuerint, nullum cibum accipiant, nec lactentur, antequam communicent ſacramenta corporis Chriſti: & omnibus diebus ſeptimanæ Paſchæ ad Miſſas procedant, & parentes eorum offerant pro ipſis; & communicent omnes.* Idem ritus in pervigilio Pentecoſtes.

Johannes Diaconus in epiſtola a nobis edita in Muſei tomo primo, ad quæſtionem ſibi a Senario factam, *cur in ſacratiſſimum calicem lac mittatur & mel, & Paſchæ ſabbato cum ſacrificiis offeratur?* reſpondet, *baptizatis hoc ſacrificii genus of-*

ferri, ut intelligant, quia non alii, ſed ipſi qui participes fiunt corporis & ſanguinis Domini, terram repromiſſionis accipient: cujus iter inchoantes, tamquam parvuli lacte nutriuntur & melle. At de hoc ritu, immittendi ſcilicet in calicem lactis & mellis, nullam mentionem invenimus in vetuſtis libellis Romanis. Exſtat quidem in vulgato Ordine Romano *benedictio lactis & mellis* in Sabbato ſancto: ſed extra calicem facta, & ſeorſim parvulis porrecta. Verum fortaſſe nonnulli ſæculo nono utrumque in calice commiſcebant, quod huic quæſtioni occaſionem dedit. Huc ſpectat interdictum in Africano Concilio factum, ut præter panem & vinum aqua mixtum nihil in ſacrificio offeratur. *Primitiæ vero, ſeu mel & lac, quod uno die ſollemniſſimo in infantum myſterio ſolet offerri, quamvis in altari offerantur, ſuam tamen habeant propriam benedictionem, ut a ſacramento Dominici corporis & ſanguinis diſtinguantur.*

Alium ejuſdem diei ritum parum diſſimilem carpebant Græci, referente Ænea Pariſienſi epiſcopo, *quare agnum ſimul cum corpore Chriſti ſuper altare ponerent* Latini, *& more Judæorum offerrent.* Sed hæc agni benedictio ſeorſim fiebat, ut ex vulgato Ordine Romano intelligitur, non ut Deo agnus ille offerretur, ſed ut carnium eſus cum Eccleſiæ benedictione reſumeretur. Unde & aliarum etiam carnium benedictio in eodem libro habetur.

Poſt Miſſam Veſperas omittebant Romani, propterea quod ritus baptiſmi & Miſſæ ſubſequentis in multam noctem protraherentur. Unde in vulgato Ordine Romano: *In hac nocte de veſpertinali ſynaxi apud Romanos nihil agitur, neque ante Miſſam, neque poſt Miſſam. Apud nos autem unus de ſchola, cui juſſum fuerit, pro antiphona incipit* ALLELUIA *ad Veſperum.* Ex hoc loco nemo non videt, interpolatum eſſe vulgatum Ordinem Romanum, ubi legitur, *Apud nos autem*, &c. Verum non ſolum in vigilia Paſchæ, ſed etiam in biduo præcedente curſus diurni officii publice non recitabantur in eccleſia Romana, ut ex libellis noſtris manifeſtum eſt.

Illud hoc loco revocandum, quod ſuperius de baptiſmo præmiſimus, ex Ceremoniali Benedicti canonici ſancti Petri. Nempe completis lectionibus Pontifex, uti diximus, deſcen- «
debat ad Fontem cum diaconis & ſubdiaconis regionariis, «
dum interim litania cantaretur, & pſalmus *Sicut cervus* uſque «
ad porticum ſancti Venantii, ubi Pontifex tantiſper ſedebat. «

» Interim cardinales, qui in choro Lateranenſis baſilicæ remanſerant, exibant per poſterulam poſt abſidem, & per porticum ſancti Johannis in oratorium ſancti Venantii procedebant. Tunc archidiacono præcipiente duo cardinales, priorem cardinalium medium habentes, adibant ad Pontificem, aliis cardinalibus ſubſequentibus. Priori autem cardinalium ter petita, tertioque accepta nomine omnium benedictione, Pontifex dicebat : *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-ſancti.* qua miſſione accepta, cardinales equis incedentes ad ſuos titulos revertebantur, ſui quiſque tituli parvulos baptizaturi. Addit primus libellus Ordinis Romani num. 3. die Paſchæ Pontifici ad ſanctam Mariam-majorem procedenti, notarium regionarium occurriſſe ad Merolanas, & ſalutato Pontifice dixiſſe : *In nomine domini noſtri Jeſu-Chriſti baptizati ſunt heſterna nocte in ſancta Dei genitrice Maria infantes maſculi numero tanti, & feminæ tantæ.* Ad quæ verba Pontifex reſpondebat, *Deo gratias.* Porro diaconi baptiſma conferebant etiam præſente Pontifice, adjuvantibus ſubdiaconis & acolythis, ut in noſtris libellis habetur, maxime in primo, num. 43. At in vulgato Anaſtaſio Bonifacius V conſtituiſſe dicitur, *ut in Lateranis acolythus non baptizaret cum diacono, ſed ſubdiaconi ſubſequentes.* Solum diaconum deſignat libellus ſeptimus : cui præivit Concilium Romanum ſub Innocentio I canone VII.

Vetus Miſſale Rivenſis eccleſiæ, a nobis jam ſuperius laudatum, relatis Ordinis Romani his verbis, *Illud autem de parvulis providendum eſt, ut, poſtquam baptizati fuerint, nullum cibum accipiant, nec allactentur, antequam communicent Chriſti ſacramentis. Et omnibus diebus ſeptimanæ Paſchæ ad Miſſas procedatur, & offeratur pro ipſis.* his, inquam, relatis, ibidem ſubditur : *Et ſi tales ſint ut ſcienter poſſint comedere, auctoritate canonum communicandos cenſemus. Alioquin ſolo hauſtu Dominici Sanguinis ſunt communicandi. Similiter & in morte eorum debet fieri.* Ubi luculentum habes communionis ſub unica Sanguinis ſpecie exemplum : quæ aliunde etiam probatur, teſtimoniis ſcilicet Cypriani, Hugonis Victorini, & aliorum.

Johannes Diaconus in prælaudata ad Senarium epiſtola alium Sabbati ſancti ritum ſingularem ſuggerit, nempe ſeptem altaria in urbe Roma Sabbato Paſchæ moris fuiſſe *celebrari* atque *componi*, id eſt ornari. quo ſenſu *ſacroſanctum altare*

compoſitum vocat Ambroſius in lib. de Myſteriis capite VIII novæ editionis, num. 43. *apparari ſollemniter altaria*, ait Optatus in lib. III & VI. Quid ſibi velit ejuſmodi ritus, Johannes fatetur ſibi penitus non liquere. Sed mirari ſubit, nullum hujuſce ritus veſtigium, quod quidem ſciam, apud alios auctores haberi, nedum in libellis Ordinis Romani.

Neque prætereundum hoc loco eſt, quod in cereo Paſchali annus dominicæ paſſionis apud Romanos ſolebat inſcribi. Id enim teſtantur veteres auctores non pauci, tametſi nihil hac de re in noſtris libellis habeatur. Ejuſmodi inſcriptio appendebatur in tabella ad cereum paſchalem, in qua *præcentor inſcribebat, quotus annus eſſet dominicæ Incarnationis, quota Indictio, Concurrens, & Epacta*, apud Udalricum in Conſuetudinum Cluniacenſium lib. I cap. XIV. Neque hic ritus recentiorum temporum cenſendus eſt. ſiquidem Venerabilis Beda in lib. de temporum ratione capite XLV ait, Romanam & apoſtolicam eccleſiam teſtari *indiculis, quos ſuis in cereis annuatim ſcribere ſolet, tempus dominicæ Paſſionis*, nempe, *numerum annorum triginta ſemper & tribus annis minorem, quam ab ejus Incarnatione Dionyſius ponat. Denique*, inquit, *anno ab ejus Incarnatione juxta Dionyſium ſeptingenteſimo primo, Indictione quarta-decima, fratres noſtri, qui tunc fuere Romæ, hoc modo ſe in Natali Domini in cereis ſanctæ Mariæ ſcriptum vidiſſe, & inde deſcripſiſſe referebant :* A PASSIONE DOMINI NOSTRI JESU-CHRISTI ANNI SUNT DC LXVIII. Ex quo intelligitur, vel hanc inſcriptionem in Natali Domini appoſitam fuiſſe ad deſignandum novum annum, quem Romani ab ipſo die inchoabant : vel certe, ſi hæc inſcriptio in Paſchate adhibebatur, eam uſque ad Natale Domini fuiſſe reſervatam.

Non immoramur probandæ antiquitati cerei benedicendi in Sabbato Paſchæ, ad quam demonſtrandam perperam affertur Prudentii hymnus *ad incenſum lucernæ*, quem non de cereo paſchali, ſed de cereo qui ſingulis diebus in eccleſia ſollemni quodam ritu accendebatur, interpretandum conſtat. Porro certa eſt in primis Ennodii diaconi Ticinenſis hac de re auctoritas, qui duplicem cerei paſchalis benedictionem compoſuit. Non tamen ubique recepta erat ejuſmodi benedictio, ut patet ex Concilio Toletano quarto, cujus hæc verba ſunt in canone IX. *Lucerna & cereus in pervigiliis Paſchæ apud*

quaſdam eccleſias non benedicuntur; & cur a nobis benedicantur inquirunt. Propter glorioſum enim noctis ipſius ſacramentum ſollemniter hæc benedicimus : ut ſacræ reſurrectionis Chriſti myſterium, quod tempore hujus votivæ noctis advenit, in benedictione ſanctificati luminis ſuſcipiamus.

Supereſt afferenda Hadriani papæ I reſponſio ad interrogata monachorum Corbeienſium, quam legimus in pervetuſto codice Corbeienſi, jam ſemel a nobis laudato, in quo Ordo Romanus pro triduo ante Paſcha inſtitutis monaſticis accommodatus continetur. ſic autem habet codex in Sabbato ſancto, poſt hæc verba Ordinis Romani : *Ante Evangelium non portant luminaria in ipſa nocte, ſed incenſum. Non cantant Offertorium, nec* AGNUS DEI, *nec communionem.* ſic, inquam, habet codex. *Et interrogavimus nihilo minus domnum apoſtolicum* ADRIANUM, *ſecundum mandata veſtra, ſi in paſchali Sabbato debent flecti genua, dum lectiones recitantur. Et ipſe reſpondit, hoc debere omnimodis fieri. Cui cum diceremus, Et quomodo ſacerdotes vel miniſtri ſeu clerus cum ſtolis & planetis poſſunt in terram proſterni? Ille adjecit, non debere ſacerdotes vel miniſtros ſeu clerum ſtolis prius planetiſque veſtiri, niſi tunc demum, cum lumen novum introducitur ut cereus benedicatur. Percunctati ſumus rurſum, qua hora in ſabbato Pentecoſten conveniens ſit ad lectionum officium ingredi. Qui nobis dixit, hora VI hoc fieri oportere.* Huc uſque codex Corbeienſis. Ubi cum inquiritur an flecti genua debeant, dum lectiones recitantur in Sabbato paſchali; id intelligendum arbitror, non de ipſis lectionibus, ſed de orationibus, quæ lectionibus interſeri ſolent, præmiſſa diaconi admonitione, ut genua flectantur. Sed de his ſatis.

XVI. *De Ordinationibus ſacris eccleſiæ Romanæ.*

ETSI nullas in vigilia Paſchæ Ordinationes a Romanis Pontificibus, qui baptiſmi ritibus, aliiſque miniſteriis tunc occupati erant, antiquitus factas legamus; rerum tamen conſequentia exigit, ut poſt Baptiſmum & Confirmationem quædam de ſacris Ordinationibus, prout in Romana eccleſia olim fieri ſolebant, hoc loco obſervemus. Duos tantum hac de re libellos edimus, contenti alios indicare, qui tum apud Morinum in libro de ſacris Ordinationibus, tum apud Menar-

dum noſtrum in libro Sacramentorum vulgati exſtant, præter editum Ordinem Romanum.

Primi Apoſtolici, inquit Amalarius in lib. II cap. I, *ſemper in Decembrio menſe, in quo Nativitas domini noſtri Jeſu-Chriſti celebratur, conſecrationes miniſtrabant uſque ad Simplicium, qui fuit a beato Petro quadrageſimus nonus. Ipſe primus ſacravit in Februario.* Idem teſtatur Micrologus *ex Romano Pontificali.* quo nomine librum de geſtis Romanorum Pontificum intelligit. Cur potius menſe Decembri, quam aliis temporibus Ordinationes frequentaverint Romani Antiſtites, non facile eſt definire. Moralem cauſam affert Amalarius, nimirum ut intimarent, *conjungendos propinquius Chriſti corpori, qui per ſacrum miniſterium provehuntur.* Planior afferri poteſt cauſa, quod commodior eſſet tempeſtas ad levandum ordinantis & ordinandorum laborem. Nam in æſtate æſtus paſſim in Urbe moleſtiſſimi ſunt: & autumnus feriis vindemialibus occupatus: Quadrageſimæ vero adventantium peregrinatio non ita conveniebat, quo tempore etiam Romani Pontifices eorumque miniſtri ſtationibus per ſingulos dies celebrandis, atque ſcrutiniis baptizandorum occupati erant. Sane inter tot Pontifices, qui ad finem ſæculi noni Ordinationes fecerunt, unus Leo ſecundus in menſe Maio ordinationes fecit; & in menſe Septembri unam Gregorius M. Alii poſt Simplicium omnes vel menſe Decembri, vel in prima, vel in mediana hebdomada Quadrageſimæ; nulli (quos quidem ſciamus) in ſabbato Paſchæ.

Quo tempore primis ſæculis Ordinationes celebratæ fuerint, docet Leo M. in epiſtola ad Alexandrinum epiſcopum, quæ eſt epiſtola XII editionis Queſnelianæ. *Quod ergo a patribus noſtris propenſiore cura novimus eſſe ſervatum, a vobis hoc volumus cuſtodiri, ut non paſſim diebus omnibus ſacerdotalis vel levitica ordinatio celebretur: ſed poſt diem ſabbati ejus noctis, quæ in prima ſabbati luceſcit, exordia deligantur: in quibus his, qui conſecrandi ſunt, jejunis, & a jejunantibus ſacra benedictio conferatur. Quod ejuſdem obſervantiæ erit, ſi mane ipſo Dominico die, continuato ſabbati jejunio, celebretur: a quo tempore præcedentis noctis initia non recedunt, quam ad diem reſurrectionis, ſicut etiam in Paſcha Domini declaratur, pertinere non dubium eſt.* Leo hunc morem probat auctoritate conſuetudinis, *quam ex apoſtolica*, inquit, *novimus venire doctrina*, & ſacræ

Scripturæ, ſcilicet Pauli & Barnabæ facto relato ex Actuum XIII. Demum concludit ad hunc modum, *ordinandorum ſacerdotum formam ſervari* debere, *ut his, qui conſecrandi ſunt, numquam benedictio, niſi in die reſurrectionis Dominicæ tribuatur, cui a veſpera ſabbati initium conſtat adſcribi.* Ad hanc epiſtolam multa notat eruditus Queſnelius. Primo Dominicæ reſurrectionis nomine intelligi non ipſum feſtum Paſchæ, ſed quemlibet Dominicum diem, ut etiam apud Gregorium Turonenſem epiſcopum, alioſque veteres auctores. Secundo tantum abeſſe, ut Sabbato ſolum ſancto aut Dominica ſubſequente miniſtrorum Eccleſiæ conſecratio tunc fieret, ut potius illa die numquam facta fuiſſe videatur propter ſollemnitatem baptiſmi, cui conferendo hoc tempus conſecratum erat. Tertio quolibet tunc Dominico die celebratas fuiſſe Ordinationes, præmiſſo ab ordinante ordinandiſque jejunio. Quarto hoc jejunium a ſabbato præcedente in matutinum Dominicæ tempus, quo fiebat Ordinatio, prorogatum fuiſſe. quod cum nimis ordinantem ordinandoſque fatigaret, ſenſim a mane Dominicæ ad initia noctis; deinde a noctis exordio ad præcedentis ſabbati veſperam; poſt a veſpera ad meridiem; denique a meridie ad matutinas horas, ut ſit hodie, Ordinatio retrogrediens tandem revocata ſit.

Prima, quæ quidem nobis relicta eſt, pontificia conſtitutio, qua ordinationes ad tempora ſollemnium jejuniorum revocantur, eſt Gelaſii primi in epiſtola directa epiſcopis per Lucaniam & Brutios conſtitutis. *Ordinationes presbyterorum & diaconorum niſi certis temporibus & diebus exerceri non debent, id eſt quarti menſis jejunio, ſeptimi & decimi, ſed etiam quadrageſimalis initii ac medianæ hebdomadæ, & ſabbati jejunio circa veſperam noverit celebrandas.* Tempore Urbani ſecundi *ad veſperam* etiam ordinationes fiebant, ut patet ex Concilio Claromontano, in quo ſuadetur, ut *protrahatur jejunium uſque ad veſperas, &, ſi fieri poteſt, uſque ad craſtinum, ut magis appareat in die Dominico Ordines fieri.* Inde eſt, quod Dominicæ, quæ in ſollemnia Ordinationum tempora incidunt, omnes vacent propriis Miſſarum officiis: propterea quod Miſſa pro ordinandis Dominicæ officium & ſacrificium ſuppleret. Conſule Micrologi caput XXIX.

Redeo ad libellos noſtros, in quibus multa veniunt obſervanda. In primis ſolius acolythi ex minoribus ordinatio diſerte exprimitur

exprimitur in priori libello, quem octavo loco edimus, inſcripto, *Quomodo in ſancta Romana eccleſia acolythi ordinentur.* Ritus autem ordinandi acolythi ita deſcribitur. *Dum Miſſa celebrata fuerit, induunt clericum illum planetam & orarium. Dumque venerit epiſcopus, aut ipſe domnus Apoſtolicus ad communicandum, faciunt eum venire ad ſe, & porrigit in ulnas ejus ſacculum ſuper planetam,* &c. Mirum eſt quod acolytho ordinando tribuitur planeta & orarium. Sed illud amplius mirandum, quod nulla mentio fiat oſtiarii, lectoris, & exorciſtæ; neque etiam in poſteriori libello: niſi quod *in ſchola cantorum* antea nutriti dicuntur ejuſmodi pueri, tum Papæ cubicularii facti, antequam acolythi inſtituerentur. His fere conſentit Siricii papæ epiſtola I. in qua mentio fit tantum lectoris, acolythi & ſubdiaconi. *Quicumque itaque ſe Eccleſiæ vovit obſequiis a ſua infantia, ante pubertatis annos baptizari, & lectorum debet miniſterio ſociari. qui ab acceſſu adoleſcentiæ uſque ad viceſimum ætatis annum, ſi probabiliter vixerit, una tantum uxore contentus, acolythus & ſubdiaconus eſſe debebit.* Paullo aliter Gelaſius in epiſtola ad epiſcopos per Lucaniam & Brutios conſtitutos, ubi poſt gradus lectoris vel notarii aut defenſoris, acolythatum & ſubdiaconatum memorat, præmiſſa oſtiarii mentione. Verum in Ordine Romano vulgato, & in codice Vindocinenſi, oſtiarii, lectoris & exorciſtæ ordinatio habetur ante acolythatum; immo etiam in Sacramentario Gregoriano. Ex quo apparet, quanta ſit noſtrorum libellorum antiquitas.

Eadem item probatur ex eo, quod acolythi ordinantur porrecto, non (ut in mox dictis Ordine Romano & Sacramentario notatur) *ceroferario* ſeu candelabro cum cereo, ſed ſacculo: nimirum quod ejuſmodi ſacculos in Miſſa pontificia tunc geſtare ſolerent acolythi ad excipiendas oblationes conſecratas, tum quæ in Miſſa confringebantur ad fidelium communionem, tum quæ fermenti nomine ad titulos mittebantur. qua de re ſuperius actum eſt. Id officii diaconis tribuit Juſtinus in Apologia prima, ut ad abſentes euchariſtiam perferrent.

Ad hæc poſterior libellus tradit, acolythos accepiſſe *primam benedictionem ab archidiacono.* quaſi dicat, eos ab archidiacono fuiſſe ordinatos. nam mox ſubdiaconi ordinatio ſequitur, nulla alia acolythi ordinatione memorata.

Tum ſubdit idem libellus, acolythos, *quando & ubi libitum fuerit*, in ſubdiaconatus officium ordinari: ſecus de diaconis & presbyteris, qui ordinari non poterant, *niſi in publica ordinatione*, hoc eſt in ſollemnibus jejuniorum diebus, qui Ordinationibus faciendis aſſignati ſunt. Ex quo intelligitur, ſubdiaconatum per id tempus, quo libelli iſti in uſu erat, nondum inter ſacros Ordines fuiſſe numeratum. Unde continentiæ votum diacono primum tunc præſcriptum erat, teſtante Siricii epiſtola 1. Ceterum quæ de minorum Ordinum collatione hic diximus, officere non debent receptæ ſententiæ, quæ eam epiſcopis tribuit ex veteri jure: quando Aurelium & Celerinum lectores a Cypriano (ut de aliis interim ſileamus) & ab ejus collegis, qui præſentes aderant, ordinatos ex ejus epiſtolis reſciamus. Sed nos hic noſtrorum libellorum ſpecimen exhibemus, abſque ullo venerandæ antiquitatis præjudicio. Omnes Ordines minores memorat ſynodus Romana ſub Silveſtro.

Venio ad diaconos, in quibus ordinandis nulla unctio imprimitur, neque in noſtris libellis, neque in vulgato Ordine Romano. Itaque ex alterius eccleſiæ ritu Angli hunc ritum acceperant, ut manus diaconi oleo ſancto & chriſmate ungerentur, adhibitis ſollemnibus verbis, quæ in conſecratione presbyteri uſurpari ſolent. Hanc quippe unctionem in diaconorum ordinatione præſcribit non modo codex Anglicanus a Menardo laudatus, ſed etiam liber Sacramentorum Egberti Eboracenſis antiſtitis, quem modo Ebroïcenſis in Gallia eccleſiæ eſſe jam diximus. Gregorius in ſynodo Romana decrevit, ut ne diaconi, *quos ad prædicationis, eleemoſynarumque ſtudium vacare congruebat*, in poſterum cantorum officium ſubirent, dum cantores ipſi ob vocis ſuavitatem ſacris miniſteriis adhiberentur. *Unde fit plerumque, ut ad ſacrum miniſterium, dum blanda vox quæritur, quæri congrua vita negligatur; & cantor miniſter Deum moribus ſtimulet, cum populum vocibus delectat. Qua de re*, inquit, *præſenti decreto conſtituo, ut in Sede hac ſacri altaris miniſtri cantare non debeant, ſolumque evangelicæ lectionis officium inter Miſſarum ſollemnia exſolvant. Pſalmos vero ac reliquas lectiones cenſeo per ſubdiaconos, vel, ſi neceſſitas exigit, per minores Ordines exhiberi.* Ubi obiter adverte, ſubdiaconatum a minoribus diſtingui Ordinibus, tametſi nondum Gregorii tempore inter ſacros Ordines computaretur. Pro ſchola cantorum erant ſeptem ſubdiaconi, de quibus ſu-

perius pag. xviij.

In presbyterorum ordinatione ſolet archidiaconi teſtimonium de ordinandis rogari. Hunc ritum eſſe antiquiſſimum teſtatur Hieronymi epiſtola LXXXV ad Evagrium. *Sed dicis: Quomodo Romæ ad teſtimonium diaconi presbyter ordinatur? Quid mihi profers unius urbis conſuetudinem?* Ex quo intelligitur, hunc morem eccleſiæ Romanæ peculiarem fuiſſe, qui hactenus in eccleſia Latina perſeverat.

De epiſcoporum ordinatione libelli noſtri ſuppeditant materiam inquirendi, primo, an epiſcopi quondam ab uno Romano Pontifice, ſecluſis aliis epiſcopis, conſecrati fuerint: ſecundo, an qui ex diaconis electi erant ad epiſcopatum, per ſaltum, omiſſo presbyterii gradu, ordinati fuerint.

Ad primum quod attinet, in priori libello noſtro præſentes ordinationi dicuntur intereſſe ſacerdotes ſeu epiſcopi cum presbyteris, & benedictionem electo ſimul cum Pontifice impertiri. ſic enim legitur num. 8. *Proſtratus domnus Apoſtolicus cum ſacerdotibus & ipſo electo in terra ante altare, completa letania ſurgent: & tunc* BENEDICENT *eum. Et benedictione expleta, dat oſculum domnus Apoſtolicus, & tenens eum archidiaconus deportat eum: & ſic dat oſculum epiſcopis & presbyteris. Et tunc jubet eum domnus Apoſtolicus ſupra omnes epiſcopos ſedere.* Verum dubium eſt, num legi debeat in numero ſingulari, *& tunc benedicet eum*, ſcilicet domnus Apoſtolicus. Certe apud Morinum pag. 326. ubi hic ritus Metropolitano accommodatus eſt, ſic habetur, *ſurgunt; & benedicit eum.* Hæc conjectura ex eo confirmatur, quod in poſteriori noſtro libello mentio fit unius Pontificis manum imponentis, num. 4. *Et canunt litaniam. Et tunc accedit* electus *propius ad altare ſubnixo capite. Pontifex vero ponet manum ſuper caput ejus, & dicit unam orationem in modum collectæ; alteram eo modulamine, quo ſolet conteſtata cantari: & ſedet Pontifex in ſella ſua. Ipſe vero* electus *oſculatur pedem ejus, & ſuſcipitur ad pacem: & ſic conſummatur conſecratio illius.* Eadem leguntur in Ordine Romano vulgato pag. 97. Ubi vides altum eſſe ſilentium de aliis epiſcopis, qui conſecrationi cooperentur. ac proinde unum Pontificem Romanum abſque aliorum epiſcoporum miniſterio, ordinationem epiſcopalem tunc perfeciſſe.

Favet huic ſententiæ Fulgentii Ferrandi Breviatio canonum in cap. VI. *Ut unus epiſcopus epiſcopum non ordinet, excepta eccle-*

ſia Romana, Concilio Zellenſi ex epiſtola papæ Sirici. Hac enim exceptione peculiaris Romano Pontifici prærogativa tribuitur, ordinandi ſcilicet epiſcopum abſque ſociis epiſcopis. At huic loco geminum ſubeſſe errorem putat bonæ apud eruditos memoriæ Johannes Cotelerius in Notis ad Conſtitutiones Apoſtolorum pag. 217. nempe quod duo prima decreta epiſtolæ quartæ Siricii perperam commiſcentur: & quod Sedes apoſtolica primatis ſeu metropolitana mutatur in Sedem apoſtolicam Romanam, non culpa (ut vir doctus ſuſpicatur) Ferrandi, ſed fraude cujuſdam recentioris. En Siricii verba. I. *Ut extra conſcientiam Sedis apoſtolicæ, hoc eſt primatis, nemo audeat ordinare. Integrum enim judicium eſt, quod plurimorum ſententia conſequitur.* II. *Ne unus epiſcopus epiſcopum ordinare præſumat propter arrogantiam, ne furtivum beneficium præſtitum videatur.* In his Siricii verbis re vera deſideratur eccleſiæ Romanæ exceptio. Sed quid ſi Ferrandus, habita ſui temporis ratione, hanc de ſuo appoſuit? nam ab ipſo Ferrando adſcriptam fuiſſe, non fraude cujuſdam recentioris, nos dubitare non ſinit antiquiſſimus codex Corbeienſis ante annos mille ſcriptus, continens varia Concilia cum Ferrandi Breviatione, in qua totidem verbis, ut in editis, hic locus reperitur. Non ergo ſine fundamento aſſeri poteſt, Romano Pontifici ob principem dignitatem id privilegii conceſſum, ut ſolus abſque aliis epiſcopis epiſcopalem characterem conferret.

Jam vero utrum diaconi ad epiſcopatum electi per ſaltum apud Romanos ordinati ſint, non levis momenti quæſtio eſt. Partem affirmantem adſtruere videtur libellus noſter prior. Eadem enim ejus, qui ex diacono; atque illius qui ex preſbytero ordinatur, conſecratio. Nimirum fortaſſe quia, ut ſentit Hieronymus epiſtola LXXXV, *in epiſcopo & presbyter continetur.* Hanc ſententiam confirmat Photii adverſus Romanos iſta objectio, cur levitæ epiſcopi fierent, presbyterii gradu non prius accepto? Hanc quidem objectionem ex calumnia oriri dicit Ratramnus, eamque retorquet in adverſarios, qui *ex laïcis ſubito tonſis faciebant epiſcopos contra regulas eccleſiaſticas.* at Æneas Pariſienſis epiſcopus facti veritatem non diffitetur, reſpondetque, *quod forte illi, qui iſtiuſce ordinationi aſſentiunt, hoc intelligi velint, quia qui benedictione pontificali perfungitur, reliquarum benedictionum honore decoretur;* & quod *in ſublimitate majoris Pontificis conſiſtat etiam*

honor minoris ſacerdotis. Tum ſubdit. *Forſitan autem illi, qui de diacono ordinant epiſcopum prætermiſſa benedictione presbyterali, aſſertioni beati Hieronymi in epiſtola loquentis ad Titum, ex parte concredere videntur, qui officium presbyteri in aliquo comparticipari affirmat miniſterio epiſcopali.* Ex quibus liquet, Æneam admiſiſſe id quod Photius objiciebat, nempe quod tunc *apud Romam plerumque diaconus quodam ſaltu, non percepta presbyterali benedictione, in epiſcopum ſubito conſecraretur:* quæ erat ſeptima objectio Photiana. Hic amplus ſeſe aperit campus exſpatiandi in hoc argumentum: ſed hæc propoſito noſtro ſufficiunt.

Non ab re tamen fuerit obſervare id quod Alexander II decrevit de quodam clerico, qui ſubdiaconatus gradu prætermiſſo, *ad diaconatus & presbyterii honorem curſu præpropero, non ambitioſe, ſed negligenter conſcenderat.* Hac de re cum fuiſſet conſultus, nullum ſuper hac quæſtione *præceptum canonicum ſe inveniſſe* reſpondet; conſilium autem dare, ſicut Grimoldo Conſtantienſi epiſcopo in ſimili cauſa reſponderat: nempe prædictum ordinatum a ſacerdotis & levitæ officio ſuſpendendum, *donec congruo tempore intereſſet iis, qui ad diaconii benedicendi eſſent honorem, & cum eis ſubdiaconatus acciperet benedictionem.* quæ fuſius vide ſis apud Baronium ad annum M LXIX. Ex quo intelligitur, jam longe ante id tempus ejuſmodi ordinationes in eccleſia Romana probatas non fuiſſe: cum nulla de ſimilibus factis tunc ſupereſſet memoria.

XVII. *De varia creatione Romani Pontificis.*

VIx ulla res alia tot tantiſque mutationibus obnoxia fuit, quam Romani Pontificis creatio. Hoc argumentum Onufrius Panvinius, vir impenſe eruditus, libris decem complexus eſt, eoſque Carolo Borromæo tum cardinali nuncupavit: in quibus varios creandi Pontificis modos ad octodecim enumerat: quorum ſupremus is demum fuit, cum remotis non modo populi, ſed etiam cleri ſuffragiis, jus creandi Pontificis ad ſolos cardinales tranſlatum eſt. Totam hanc electionis pontificiæ hiſtoriam in pauca conferre juvat, quatenus conducere poteſt ad Romanos ritus explicandos. Atque ut id ordine fiat, ſex hujuſce electionis periodos diſtinguere viſum eſt: primam a ſancto Petro ad Conſtantinum Auguſtum: ſecundam

a Conſtantino ad Juſtinianum: tertiam a Juſtiniano ad Carolum M. quartam inde ad Formoſi creationem: quintam a Formoſo ad Ottonem M. ſextam denique ab hoc Ottone ad Fredericum Ænobarbum, ſeu ad Alexandrum tertium papam, cujus tempore & cura electio ad ſolos cardinales devoluta fuit.

Præter Clementem, quem a beato Petro ſucceſſorem deſignatum memorant, Romani Pontificis poſt Petrum electio penes clerum & cœtum fidelium ſtetit. Mortuo Pontifice, ſtatim omnes finitimarum urbium epiſcopi a presbyteris & diaconis eccleſiæ Romanæ de obitu Romani Antiſtitis certiores facti, & ad comitia evocati, congregabantur ad ſucceſſorem eligendum. Eadem mors etiam ad alias, maxime inſigniores, eccleſias litteris ſignificabatur: cujus rei teſtes ſunt in primis Cypriani quædam epiſtolæ. Ad hæc comitia presbyteri, diaconi, ſubdiaconi, acolythi cum aliis clericis, reliquuſque populus Romanus fidelis intereſſe poterant: tuncque ſuffragiis ſuis viva voce collectis, quem e numero presbyterorum diaconorumve præferebant, is demum electus cenſebatur Pontifex Romanus; & ab epiſcopo Oſtienſi, aliiſque præſentibus epiſcopis ſtatim coram omni concilio manuum impoſitione conſecrabatur. Succedebant laudes & acclamationes cleri & populi, qualis fuit illa Confeſſorum, qui electo Cornelio primum adverſi, & Novatiano adhærentes, demum ad partes Cornelii acceſſerunt cum his vocibus: *Nos Cornelium epiſcopum ſanctiſſimæ catholicæ Eccleſiæ, electum a Deo omnipotente & Chriſto domino noſtro ſcimus*. quæ acclamatio legitur in epiſtola ipſius Cornelii ad Cyprianum, non multum diverſa ab ea, quæ poſterioribus ſæculis obtinuit, apud Cencium & alios. Hanc electionis formam etiam aliæ ſervabant eccleſiæ, exemplo Apoſtolorum, qui Mathiam in Judæ traditoris locum ſubrogaturi, in frequenti fidelium cœtu id exſecuti ſunt. Conſecratus denique Pontifex mox ad apoſtolicas eccleſias communionis litteras dirigebat, ab eiſque viciſſim recipiebat: quales Cornelius Cypriano, quales Cyprianus Cornelio miſit. Si quæ turbæ occaſione electionis exortæ fuiſſent, eas componere nitebantur alii epiſcopi. quod præſtitit Cyprianus in facto Novatiani contra Cornelium. Ejuſmodi epiſtolas presbyteri, paſſim vero diaconi & ſubdiaconi, aliquando etiam acolythi perferebant. Præter illas litteras communicatorias Cyprianus,

audita Novatiani factione, alias litteras ab epiſcopis, qui Cornelii electioni interfuerant, requiſivit. cujus facti inuſitati rationem Cornelio reddit his verbis. *Quod autem ſcripta collegarum noſtrorum, qui illic ordinationi tuæ affuerant, deſideravimus; non veteres mores obliti novum aliquid quærebamus. nam ſatis erat, ut tu te epiſcopum factum litteris nunciares: niſi eſſet ex diverſo diſcrepans factio.... cui rei ſopiendæ neceſſarium duximus, ut ſcribentium nobis inde collegarum noſtrorum firma & ſolida auctoritas pararetur.* Quod idcirco viſum eſt obſervare, quod primum illud fuerit diſcidium in Romani Pontificis electione: ac prima proinde adverſus ſchiſma conſurgens cautela.

Parta Eccleſiæ pace, cum invidioſa res etiam paganis cœpiſſet haberi epiſcopatus Romanus, varias ſubinde turbas faceſſivit novi Pontificis electio: factumque eſt, ut eligendo Pontifice, cleri populique Romani ſuffragiis, Romanorum imperatorum, qui in Occidente rerum potiebantur, primum; deinde, iis pulſis, Gothorum regum etiam accederet auctoritas. non quod ipſi vel imperatores, vel reges, per ſe electioni intereſſent: ſed quod miſſos ſuos Romam, qui nomine ſuo intereſſent, dirigerent; aut certe quando in electione dubia duo ſe pro Pontifice gerebant, hi ſuo nutu quem vellent præferrent. quod contigit in Damaſo & Urſicino, in Bonifacio & Eulalio, in Symmacho & Laurentio. Quamquam qui religioſiores erant imperatores, neutrum ex illis duobus probabant, ſed qui nova electione eſſet creatus. Hoc quippe cenſuit Honorius Auguſtus, ut ejus ad Bonifacium papam epiſtola probat: qui Bonifacius eum interpellaverat, ut conſtitueretur ab eo, ne in Urbe per ambitum umquam ordinaretur antiſtes. Porro miſſi illi id potiſſimum curabant, *ut in epiſcopatus electione concordia ſervaretur Eccleſiæ, ne per occaſionem ſeditionis civitas vocaretur in dubium*, quemadmodum loquitur Fl. Baſilius ab Odoacro poſt mortem Simplicii papæ miſſus pro Hilari electione. Huc etiam ſpectat Symmachi papæ decretum, ut in electione *vincat ſententia plurimorum, ſic tamen ut ſacerdotio careat, qui captus promiſſione, non recto judicio, de electione decreverit.* Haud probabile aliud fuit Bonifacii II conſtitutum, quo ſibi ipſe ſucceſſorem Vigilium deligebat: ſed cum a ſacerdotibus poſtea congregatis id fuiſſet improbatum, idem ſuum ipſius decretum igni conſumſit. Quales

eſſent tunc temporis novi Pontificis communicatoriæ litteræ, teſtatur epiſtola Gelaſii primi ad univerſos epiſcopos per Dardaniam conſtitutos. Porro in creando tunc Pontifice triduum a morte deceſſoris (quod poſtea lege cautum eſt) fuiſſe exſpectatum, probat Symmachi præfecti ad Honorium Auguſtum relatio de iis, quæ Zozimo papa mortuo in creatione ſucceſſoris contigerunt : ubi Eulalius, Bonifacii æmulus, *de exſequiis prioris epiſcopi a populo & a clericis ad eccleſiam Lateranenſem adductus* dicitur, ubi *per biduum remoratus eſt, ut exſpectaretur dies conſuetus, quo poſſet ſollemniter ordinari*, id eſt eligi. Hoc triduum cum in electione Gregorii VII, qui ipſa die mortis Alexandri II creatus eſt, ſervatum non fuiſſet; id poſtea Benno cardinalis, aliique Gregorii adverſarii ipſi objecerunt. quod triduum per id tempus nulla lege ſancitum fuiſſe exiſtimat Baronius, qui Bennonis criminationem hoc loco rejicit.

Gothis Italiæ ditione a Narſe patricio, Juſtiniani imperatoris duce, omnino exactis, Italiaque cum urbe Roma in orientalis imperii portionem redacta, inſignior fuit in electione Papæ mutatio uſque ad Carolum M. De hac mutatione Gregorium M. ſciſcitatus eſt Secundinus ſervus Dei incluſus, cui Gregorius reſpondit in hæc verba. *De ordinationibus vero apoſtolicæ Sedis Pontificum utrum poſt beatiſſimum virum Hormiſdam aliqua ſint addita, veſtra caritas requirit. Sed uſque ad Vigilii papæ tempora expoſitas ordinationes præſulum eſſe cognoſcas*, id eſt publice factas, cum a tempore Vigilii quædam occultis ambientium cuniculis factæ ſint, quas inter ipſa etiam Vigilii electio vitio non caruit. Ab eo igitur tempore ſic res ſe habebat. Mortuo Pontifice, Sedis apoſtolicæ vacantis cura tribus præcipuis cleri miniſtris committebatur, ſcilicet archipresbytero, archidiacono, & primicerio notariorum. Ab his quamprimum de morte Papæ nuntium ſignificatur exarcho, quem Gothis pulſis Ravennæ inſtituerat imperator. Poſt juſta defuncto perſoluta, exactumque tridui jejunium, de eligendo Pontifice tractabatur. Huic electioni intererant clerus, optimates, populus & milites, hoc eſt militum ſtationes, qui ad tutandam adverſus Langobardos reliquam Italiæ partem, Romæ potiſſimum & Ravennæ conſiſtebant. De electione mox referebatur ad imperatorem, a quo petebatur exſpectabaturque factæ electionis approbatio. De ea item ſcribebatur

ad

ad exarchum, ad judices, archiepiſcopum, & apocriſiarium Ravennæ, ut electioni faverent. Poſt datam ab imperatore approbationem, electus tandem ordinabatur ad confeſſionem beati Petri, ibique fidem ſuam profitebatur: moxque fidei ſuæ confeſſionem ad omnes eccleſias dirigebat. Hæc omnia conſtant ex libro diurno Romanorum Pontificum, cujus formulæ ab eo tempore, id eſt a medio ſæculo ſexto, in uſu eſſe cœperunt. Porro electus non ſe gerebat ut Pontifex ante confirmationem. quod manifeſtum eſt ex epiſtola ad epiſcopos & presbyteros Scotiæ, apud Bedam relata ſub hac inſcriptione: *Dilectiſſimis & ſanctiſſimis fratribus Thomiano, &c. Hilarus archipresbyter & ſervans locum ſanctæ Sedis apoſtolicæ, Johannes diaconus & in Dei nomine electus, item Johannes primicerius & ſervans locum ſanctæ Sedis apoſtolicæ, &c.* ubi Johannes, licet electus in Romanum Pontificem, ſecundo tamen loco inſcribitur: nec alii dimittunt titulum, qui eis ante electionem competebat, ſervantium ſcilicet locum Sedis apoſtolicæ. Et tamen hi epiſcopos *fratrum* vocabulo compellant, quemadmodum Cyprianum Carthaginenſem antiſtitem *presbyteri & diacones Romæ fratrem* vocant, in epiſtola XXXVI novæ editionis & in aliis.

Neque vero gratuita erat imperatoris confirmatio, ſed ſub certa pecuniæ penſione: quam Heraclius imperator ſuſtulit ſub Agathone papa, privilegio etiam conceſſo, ut electus Pontifex non exſpectata imperatoris approbatione poſſet conſecrari. quod Conſtantinus Heraclii pronepos etiam confirmavit. Vide quæ de Hadriani primi electione dicta ſunt in Muſei tomo I.

Poſtquam vero Carolus M. ſubacto Deſiderio Langobardorum rege, qui Hadriano papæ infeſtiſſimus erat, exarchatum Ravennæ, atque Umbriæ & Piceni partem, Sedi apoſtolicæ a Pippino conceſſam, eidem aſſeruiſſet; Hadrianus, teſte Anaſtaſio, tanti beneficii memor, Romæ ſynodum CLIII epiſcoporum convocavit, & cum univerſa ſynodo tradidit *Carolo jus & poteſtatem eligendi Pontificem, & ordinandi apoſtolicam Sedem*, præter dignitatem patriciatus, quam ei conceſſit cum inveſtitura epiſcopatuum. Hoc itaque Hadriani decreto, quod Gratianus & Ivo retulerunt, ſtatutum eſt, ut is eſſet verus Romanus Pontifex, quem Carolus rex Francorum, ſuique ſucceſſores Francorum reges conſecrandum eligerent: ſive jus

eligendi Pontificem a clero & populo ad unum regem tranſlatum ſit : ſive electionis nomine confirmatio intelligatur, eum ad modum quo reges Francorum, qui natalium jure in regnum ſuccedunt, a populo tamen electi non raro dicuntur apud veteres, id eſt accepti & agniti. At ſive hoc, ſive alio modo electionis vocabulum accipiatur, Carolus M. mortuo Hadriano liberam eligendi ſucceſſoris facultatem clero & populo reliquit : eamdemque libertatem ipſe & filius ſuus Ludovicus auguſtus in creatione epiſcoporum ſingulis eccleſiis aſſeruerunt, ſancito edicto, quod ab aliis relatum eſt. Sed tamen eo pacto hæc libertas eccleſiæ Romanæ conceſſa fuit, ut electi Pontificis confirmatio & approbatio fieret per imperatores eorumve legatos, in quorum præſentia novi Pontificis conſecratio fieri ſolebat. Unde poſt mortem Gregorii IV, cum Sergius ſecundus electus fuiſſet, & non exſpectata imperatoris auctoritate ordinatus; *Lotharius filium ſuum HLudovicum cum Drogone Mediomatricorum epiſcopo dirigit, acturos, ne deinceps decedente Apoſtolico quiſquam illic præter ſui juſſionem, miſſorumque ſuorum præſentiam ordinaretur antiſtes*, ut habetur in Annalibus Bertinianis ad annum DCCC XLIV. quem locum Baronius ſi legiſſet, mitius utique egiſſet cum Sigeberto, qui idem factum, quamquam alio modo, commemorat. Hic ritus viguit ad Hadrianum tertium, qui ſtatuto edito cavit, ne deinceps in approbando & ordinando Pontifice exſpectaretur imperatoris auctoritas. Ex his intelligitur, ſuſpectam eſſe vulgatam Ludovici Pii ſanctionem, quæ hunc uſum remittit, abſolutamque eligendi & conſecrandi Pontificis facultatem clero & populo Romano reſtituit. quod quidem ſatis confutat Stephani IV decretum, ſtatuentis, ut electus *præſentibus legatis imperialibus* conſecretur.

Poſt Hadrianum tertium tumultuaria fuit paſſim Papæ electio, uſque ad principatum Ottonis M. qui in electione pontificia ſummam ſibi ſuiſque poſteris auctoritatem attribuit. Petrus Damiani, Alexandro ſecundo pontifice, ait in lib. I epiſtola XX. electionem illam *per epiſcoporum cardinalium fieri debere principale judicium*, ita ut *ſecundo loco jure præbeat clerus aſſenſum; tertio popularis favor attollat applauſum : ſicque ſuſpendendam eſſe cauſam, uſquedum regiæ celſitudinis conſulatur auctoritas, niſi periculum fortaſſis immineat, quod rem quantocius accelerare compellat.* Quot turbas excitaverit ſub Grego-

rio VII, ejuſque ſucceſſoribus hæc imperatorum auctoritas, nemini ignotum eſt. Tandem poſt multas ac diuturnas altercationes evicit Alexander tertius, ut a ſolis cardinalibus (quod Nicolaus II jam ſtatuerat, ſed obtinere nequiverat) Pontifex eligeretur, ita ut ex tribus duæ partes in unum conſpirarent. Nec difficile fuit Alexandro clerum removere ab hac electione, aſſumtis in ordinem cardinalium, qui inter clericos præcipui erant, vel eorum officiis penitus exſtinctis. Ita cardinales creati ſunt prior ſeu archipresbyter Lateranenſis, ſancti Petri & ſanctæ Mariæ-majoris archipresbyteri; ſancti Pauli, & ſancti Laurentii extra muros abbates. Additi ad hos etiam ſeptem Urbis epiſcopi, totidemque eccleſiæ Romanæ præcipui officiales, ut primicerius, & ſecundicerius, protoſcriniarius, ſaccellarius, arcarius, adminiculator, & primicerius defenſorum: quorum munera vel omnino antiquata, vel mutatis nominibus intra cardinalium collegium incluſa ſunt. Sublatis igitur, vel auctis cleri capitibus, facile fuit, ut vulgus clericorum hoc electionis jure privaretur. Atqui clero decedente, non ægre etiam populus antiquo jure ceſſit. Hæc fere Onufrius. quod non ita intelligendum, quaſi ſub Alexandro tertio primum cardinalium dignitas ad hunc auctoritatis apicem provecta ſit: ſed quod aucta in hunc modum dignitas clero & populo jus ſuum facile ademerit. Sane Petrus Damiani in epiſtola mox laudata ſic extollit cardinales epiſcopos, *qui Romanum Pontificem principaliter eligebant*, ut *non modo quorumlibet epiſcoporum, ſed & patriarcharum atque primatum jura tranſſcendere* aſſerat. Et quidem jam inde a tempore Gregorii VII præcipuas cardinalium in Romani Pontificis creatione fuiſſe partes colligitur ex formula juramenti Henrici Patriarchæ Aquileïenſis electi, qui Gregorio fidem ſuam pollicetur, ejuſque ſucceſſoribus, *qui per meliores cardinales intraverint*, apud Baronium ad annum M LXXIX. Quamquam ipſius Gregorii electioni non modo cardinales, ſed ceteri etiam clerici, *acolythi, ſubdiaconi, diaconi, presbyteri interfuerunt, præſentibus etiam abbatibus & monachis, conſentientibus turbis utriuſque ſexus, & acclamantibus.* Denique, ut paucis abſolvamus, ſub Gregorio X inſtitutum eſt conclave cardinalium ad novi Pontificis electionem; triplexque electionis modus, qui deinceps obtinuit, adinventus, ſcilicet per viam ſcrutinii, compromiſſi, vel Spiritus-ſancti. quæ omnia in libris noſtris

fuſe explicantur, maxime in libellis XIII & XIV.

XVIII. *Ritus in conſecratione Pontificis olim ſervati.*

ELECTIONI Pontificis ſuccedit ejuſdem inſtitutio, quæ duabus rebus peragitur, ordinatione videlicet, ac inthronizatione. Ordinatio in Vaticana ſancti Petri baſilica, inthronizatio in Lateranenſi fieri conſuevit. In his non conſtans ordo. nam etſi inthronizationem conſecratio ſæpius præcedere ſolebat; nonnumquam tamen inthronizatio præmittebatur, quemadmodum ex mox dicendis conſtabit. Quinam ritus cum in inthronizatione, tum in ordinatione ante ſæculum XI obſervati ſint, ex Anaſtaſio & ex Ordinis Romani libellis diſcimus.

In Cononis creatione, quæ anno DCLXXXVI contigit,
„ hæc Anaſtaſius commemorat. *Cononem ſacerdotes & clerus*
„ unanimiter apud Lateranum elegerunt. Mox *omnes judices*
„ *una cum primatibus exercitus ad ejus ſalutationem venientes, in*
„ *ejus laudes acclamaverunt. Videns exercitus unanimitatem cleri*
„ *& populi*, electioni factæ *conſenſerunt, atque in ejus decreto*
„ cum eiſdem *ſubſcripſerunt.* Demum iidem una cum clero &
„ populo, *miſſos ſuos ad exarchum, ut mos erat, direxerunt.*
Electio itaque primo fiebat per clerum: deinde ſalutatio & acclamatio per judices & primates. Sequebatur conſenſus exercitus: omnium denique ſubſcriptio in decreto, quod ad exarchum & ad imperatorem mittebatur. Addit Anaſtaſius in creatione Stephani tertii, quæ in eccleſia beatæ Mariæ ad
„ Præſepe facta eſt, Stephanum inde in baſilicam Salvatoris,
„ quæ appellatur Conſtantiniana, deportatum; atque intus in-
„ ductum in patriarchium, *juxta morem* inthronizatum fuiſſe.

Quænam fuerit novo Pontifici facta ſalutatio, ſignantius explicat idem auctor, ubi de Valentini electione agit in palatio Lateranenſi facta. Electus *condignis gloriæ laudibus & honoris amplitudine ad Lateranenſe patriarchium deductus* memoratur, *& in pontificali poſitus throno:* ejuſque pedes *omnis Romanorum ſenatus oſculatus eſt.* quod etiam in Leone IV ſervatum juxta *morem antiquum.* Id vero *ſalutationis* nomine appellat Anaſtaſius. Poſtero die facta eſt Valentini conſecratio in baſilica ſancti Petri, ut idem tradit: atque adeo inthronizatio conſecrationem præceſſit, uti etiam in Benedicto tertio.

Quo ritu celebrata ſit ejuſdem Valentini conſecratio, tradit idem auctor his verbis. *Ejus conſecrationis die ſereno jam illuceſcente, cum lumine jam dictum Antiſtitem ad beati Petri Apoſtolorum principis eccleſiam omnes pariter Romani a palatio deducentes, majeſtate divina auxiliante in alto throno ſummum conſecravere Pontificem. Qui mox almificæ Sedis culmina ſcandens beati Petri apoſtoli & cæleſtis regni clavigeri, divinis Deo laudibus & ſacrificiis pie oblatis, amplo & magnifico Romanorum cætu ad palatium,* ſcilicet Lateranenſe, *cum ingenti gaudio remeavit, atque lautiſſimis dapibus ſumtis, multis & diverſis munerum donis ſacram plebem & ſenatum, populumque Romanum opime ditavit.* Tunc ergo hi erant conſecrationis ritus, nempe ipſa novi Pontificis conſecratio ad ſanctum Petrum; impoſitio ejuſdem in ſedem ſancti Petri; oblatio ſacrificii per novum Pontificem; convivium; munera in ſenatum & populum erogata, quæ *presbyteria* vulgari nomine appellabant.

Antiquum illum ritum conſecrandi Pontificis fuſius explicant Ordo Romanus, & liber diurnus Romanorum Pontificum. *Pſallunt ſecundum conſuetudinem*, id eſt canunt pſalmum illum, qui præmiſſa ad Introitum antiphona decantari ſolebat. *Procedit electus de ſecretario cum cereoſtatis ſeptem, & venit ad confeſſionem*, nimirum ſancti Petri. *Et poſt litaniam*, id eſt dicto minimum novies *Kyrie eleiſon* & *Chriſte eleiſon*, *aſcendunt ad ſedem ſimul epiſcopi & presbyteri. Tunc epiſcopus Albanenſis dat orationem primam ſuper Pontificem*, ADESTO SUPPLICATIONIB. NOST. *deinde epiſcopus Portuenſis dat orationem ſecundam*, PROPITIARE DOMINE SUPPL. NOST. *Poſtmodum adducuntur evangelia, & aperiuntur, & tenentur ſuper caput electi a diaconibus. Tunc epiſcopus Oſtienſis conſecrat Pontificem ita*, DEUS BONORUM OMNIUM: *in qua oratione hæc addi debent ad locum*, ET IDCIRCO FAMULO TUO *N.* &c. *Poſt hoc archidiaconus annectit ei pallium. Deinde aſcendit ad ſedem, & dat pacem omnibus ſacerdotibus, & dicit*, GLORIA IN EXCELSIS DEO.

In conſecratione epiſcopi, non a diaconis, ſed ab epiſcopis duobus tenentur evangelia ſuper caput electi, ceteris, qui adſunt, epiſcopis manus ſuper caput ejus imponentibus. quod non haberi *in auctoritate veteri, neque nova, ſed neque in Romana traditione* aſſerit vulgatus Alcuinus. Quamquam id diſerte præſcribit Sacramentarium Gregorianum. Nihil tamen

ejuſmodi legitur in duobus libellis noſtris: in quibus quædam præter jam dicta in ordinatione Pontificis obſervare licet, quæ referre non eſt neceſſe, cum hic ad manum habeantur. Innocentius tertius unum addit, quod *ſolus Pontifex Romanus (qui ante hymnum angelicum conſecratur, & poſtmodum ipſe Miſſarum ſollemnia incipit & perficit conſecratus) in die conſecrationis ſuæ valeat Ordines celebrare.* quod Paſchalem ſecundum præſtitiſſe inferius videbimus.

Hoc in loco triplex quæſtio ſeſe offert. Prima, an ſoli Oſtienſi epiſcopo aliquando tributum ſit, ut ſecluſis aliis epiſcopis, Pontificem conſecrarit. quod ante Leonem ſecundum uſu veniſſe Sigonius ſcribit ad annum DC LXXXII. Secunda, an is qui ex diacono electus erat ad pontificatum, omiſſo preſbyterii gradu mox Pontifex ordinaretur. quod in epiſcopis a Romano Pontifice conſecratis factum ſuperius probavimus. Tertia denique, an in Pontificis inthronizatione ulla ſit ante ſæculum XI mentio ſedis illius, quam vulgus *ſtercorariam* vocat.

Primam quæſtionem contra Sigonium definit alter e duobus libellis noſtris, qui de ordinatione agunt: in quo, uti in Ordine Romano, trium epiſcoporum mentio in Pontificis ordinatione habetur. *Et accedit unus epiſcopus, & dat orationem ſuper eum, & recedit: & alter ſimiliter. Accedit tertius, & conſecrat illum.* Atqui hic libellus haud dubie ſcriptus eſt ante pontificatum Leonis II. cujus ordinatio ſi attente, prout in geſtis Pontificum deſcripta eſt, conſideretur, inde etiam idoneum contra Sigonium elicietur argumentum. *Qui ſupra ſcriptus ſanctiſſimus vir ordinatus eſt a tribus epiſcopis, id eſt Andrea Oſtienſi, Johanne Portuenſi, & Placentino Veliternienſi, pro eo quod Albanenſis eccleſia epiſcopum minime habuit.* Ubi cum rationem reddit auctor, quod pro Albanenſi epiſcopo, cujus ſedes vacabat, ſuffectus ſit Veliternienſis; id argumento eſt, morem antea fuiſſe, ut cum Oſtienſi & Portuenſi epiſcopis Albanenſis etiam ordinationi Romani Pontificis miniſtraret. Certe ordinationes epiſcoporum a tribus epiſcopis, etiam ante Nicænum Concilium, Romæ factas fuiſſe colligimus ex facto Novati, qui accitos Romam tres epiſcopos temulentos, hora decima incluſos, adumbrata quadam & inani manuum impoſitione, epiſcopatum ſibi tradere coëgit, ſcribente Cornelio papa in epiſtola ad Fabianum Antiochenum apud Eu-

ſebium in lib. VI cap. XLIII. unico contentus quidem futurus, ſi unus ad conſecrandum Romanum antiſtitem tunc ſuffeciſſet. Sigonium fortaſſe in errorem induxit Auguſtini male intellecta auctoritas, ſcribentis in Breviculo Collationis contra Donatiſtas moris eſſe, ut Romanum Pontificem ordinet, *non aliquis epiſcopus metropolitanus, ſed de proximo Oſtienſis epiſcopus.* quod non ita accipiendum, quaſi hic ſolus fuerit, ſed præcipuus Romani Pontificis vice metropolitani conſecrator. Neſcio an aliquid lucis huic quæſtioni afferri poſſit ex facto Eulalii, qui poſt Zozimi obitum de pontificatu cum Bonifacio contendit. Is quippe, ut in litteris cleri Romani ad Honorium Auguſtum legitur, *circumventis pauciſſimis presbyteris, exhibito etiam cum aliis Oſtienſi epiſcopo, in locum ſibi non debitum, incuſtodito religionis ordine, per ambitum proruit.* Ubi cum audis, Oſtienſem epiſcopum *cum aliis* accitum fuiſſe ad Eulalium ordinandum, alios epiſcopos ejus ordinationi cooperatos fuiſſe vero proximum eſt. Hæc de prima quæſtione.

Quæ de epiſcoporum ordinatione per ſaltum in ſuperiori capite præmiſimus, quoddam ſecundæ quæſtionis præjudicium eſt, Romanæ Sedis electum, ſi quando ex diaconis creabatur, prætermiſſo presbyteri gradu Pontificem fuiſſe ordinatum. Id autem conjicitur ex altero libello noſtro, in quo, ubi de Pontificis electione mentio fit, hæc leguntur. *Eligitur unus de cardinalibus, de qualicumque titulo fuerit: tantum ut a præceſſore ſit Pontifice ordinatus, aut presbyter, aut diaconus. nam epiſcopus eſſe non poterit.* At vero in ejuſdem electi conſecratione nullum eſt diſcrimen electi diaconi aut presbyteri, ſed una eademque pro utroque præſcribitur ordinatio. Hanc conjecturam roborat exemplum Conſtantini contra Stephanum III, aliis IV, pro Pontifice ſe gerentis: qui cum ex laïco a factioſis electus fuiſſet, a Georgio epiſcopo Præneſtino primum clericus, deinde altero die ſubdiaconus atque diaconus; ac demum adveniente die dominico *Pontifex ab eodem Georgio & aliis duobus epiſcopis, Euſtratio Albanenſi, & Citonato Portuenſi conſecratus eſt*, ut tradit Anaſtaſius, nulla presbyterii commemoratione facta.

Quod ſi quis intruſi Pontificis exemplo minus legitime hoc demonſtrari poſſe exiſtimet, duo alia afferimus legitimorum Pontificum exempla, Valentini & Nicolai I. quorum ille ex

archidiacono, hic ex diacono electus, abſque alia ordinatione Pontifices creati ſunt, quod ex Anaſtaſio manifeſtum eſt. Valentinus quippe *ſtatim a ſua electione condignis gloriæ laudibus ad Lateranenſe patriarchium deductus, & in pontificali eſt poſitus throno.* Deinde *ejus conſecrationis die illuceſcente*, eumdem *ad beati Petri eccleſiam omnes pariter Romani a palatio deducentes, in alto throno ſummum conſecravere Pontificem. qui mox culmina ſcandens beati Petri, ſacrificiis pie oblatis, ad palatium remeavit.* Nicolaus vero, ubi apud Lateranenſem baſilicam *apoſtolico ſolio* impoſitus fuit; *poſtmodum in baſilicam beati Petri deductus, præſente Cæſare conſecratus eſt, apoſtolicaque ſublimatus in ſede factus eſt Pontifex, & Miſſarum ſollemnia ſuper ſacratiſſimum corpus Apoſtoli celebravit.* Vides utrobique nullam collati presbyteratus factam mentionem.

Quo vero tempore mos iſte mutatus ſit, non ſatis exploratum habetur. Jam contrarius ritus invaluerat ſæculo undecimo, quo tempore Hildebrandus archidiaconus, poſt Alexandri II obitum electus, *infra hebdomadam Pentecoſtes in presbyterum ordinatus eſt, & in natali Apoſtolorum in Romanum Pontificem conſecratus.* Unde ſub initia ſæculi duodecimi Gelaſius ſecundus, ex diacono item electus, non ante Pontifex conſecratus fuit, quam presbyter ordinatus. Rem narrat teſtis oculatus, nomine Pandulfus, in libro de Romanis Pontificibus. qui Pandulfus narrato electi in portum Cajetanum adventu, multorumque ad eum epiſcoporum acceſſu, hæc ſubdit. *In quorum præſentia idem domnus Papa per manus Lamberti Oſtienſis, Petri Portuenſis, & Vitalis Albanenſis epiſcoporum, cooperantibus archiepiſcopis & epiſcopis multis, aſſiſtentibus aliis viris religioſis, & cum Guillielmo duce Apuliæ Roberto principe Capuano, Richardo de Aquila, aliiſque baronibus plurimis, qui tunc ei omnes fidelitatem fecerunt, exiſtente clero ac populo infinito, ſancto dictante Spiritu, & effectus eſt presbyter, & in papam Gelaſius infra Kalendas Martii conſecratus: ubi Petrum Rufum diaconem cardinalem, Baronem ſubdiaconum, & me* PANDULFUM *oſtiarium, qui hæc ſcripſi, in lectorem & exorciſtam promovit; & plures alios in minoribus gradibus ordinavit.* Ex his manifeſtum eſt, Gelaſium (quod de Gregorio etiam modo notabamus) ſeorſim accepiſſe ſacerdotii gradum ante pontificatum: atque ita tempore intermedio Nicolaum primum inter & Gregorium VII ordinationem, per

ſaltum

ſaltum abrogatam fuiſſe in eccleſia Romana. Id porro veri ſimile eſt contigiſſe occaſione Photii objectionum, quarum una erat, quod Romani per ſaltum epiſcopos ordinarent. Ex ſuperiori autem Pandulfi teſtimonio probatur id, quod ex Innocentio III ſuperius obſervatum, nempe Romanum Pontificem ipſo die ſuæ conſecrationis Ordines contuliſſe.

Supereſt inveſtigandum, quo tempore ſedis illius lapideæ, quam vulgus *ſtercorariam* vocat, uſus cœperit, quove tempore deſierit. Qui iſtius ſedis originem ad pſeudopapiſſam Johannam referunt, facile ex hoc revincuntur, quod nulla ejuſmodi ſedis mentio ante ſæculum duodecimum facta invenitur. Quod ut melius intelligatur, notare juvat, hunc morem ab aliquot ſæculis in novorum Pontificum inſtitutione obſervari ſolitum, ut electus in eccleſiam Lateranenſem introductus, primo in throno pontificali, qui in apſide illius baſilicæ antehac exſtabat, primo collocaretur; ubi *omnes epiſcopos & cardinales*, ut loquitur Cencius, *ad oſculum* admittebat: deinde *ad ſedem lapideam, quæ dicitur Stercoraria*, in porticu ejuſdem baſilicæ inter duas fores exſiſtentem, adduceretur, in eaque ſederet, cum interim caneretur hic verſiculus ex pſalmo CXII. *Suſcitat de pulvere egenum, & de ſtercore erigit pauperem.* Poſtea perductus ad capellam ſancti Silveſtri prope Lateranenſe palatium, ubi duæ erant ſedes pertuſæ porphyreticæ, primo ſederet ad dextram in una ex illis ſedibus; tumque claves baſilicæ a priore ſancti Laurentii acciperet in ſignum regiminis & correctionis: demum ad ſiniſtram in altera poſitus, eaſdem claves eidem priori reſtitueret. Hæc ex libro Cencii hic edito ſtrictim referre viſum eſt, ut omnes intelligant, ſedem illam, quæ ſtercoraria dicta eſt, non ita fuiſſe appellatam, quaſi eſſet perforata, (neque enim pertuſa erat, uti oculis ipſi probavimus) ſed quod Pontifice in ea ſtante hæc pſalmi CXII verba canerentur, *& de ſtercore erigit pauperem.* Hæc ſedes ex marmore conſtat; aliæ vero duæ ex porphyrite: ſuperſuntque omnes cum ſupervacanea ſupellectile rejectæ in periſtylio Lateranenſi, ut in Itinere Italico diximus.

Harum ſedium qui meminerit, inveni neminem ante Pandulfum ſupra laudatum. nam in creatione Pontificum, qui poſt Leonem IV (cui pſeudopapiſſam illam ſucceſſiſſe fabulantur) electi ſunt, omnes *in ſolio patriarchali*, intra baſilicam poſito, collocati perhibentur, non vero in iſtis ſedi-

bus, quæ extra baſilicam poſitæ erant. Sic Benedictum tertium, Leonis ſucceſſorem, electores in patriarchium Lateranenſe perducentes, *pontificali ſolio, ut mos eſt Pontificum, canaque conſuetudo demonſtrat, poſuerunt.* Ex quo intelligitur, nihildum novatum fuiſſe. Idem contigit in Nicolao primo, quem *in patriarchium Lateranenſe introduxerunt, apoſtolicoque ſolio poſuerunt.* Primus, ut mox dicebam, Pandulfus iſtarum ſedium mentionem facit in Paſchale ſecundo, cujus creationem hoc modo commemorat. *Sic eo diu renitente, a primiſcriniis & ſcribis regionariis mutato nomine ſibi acclamatum eſt, reſponſumque:* PASCHALEM PAPAM SANCTUS PETRUS ELEGIT. *His aliiſque laudibus ſollemniter peractis, chlamyde coccinea induitur a patribus: & tiara capiti ejus impoſita, comitante turba cum cantu, Lateranum vectus, ante eam porticum, quæ ducit ab auſtrali plaga ad baſilicam Salvatoris, quam Conſtantinianam dicunt, adducitur. Equo deſcendit, locaturque in ſede quæ ibidem eſt; deinde in patriarchali. Aſcendenſque palatium, ad duas curules devenit. Hic baltheo ſuccingitur cum ſeptem exinde pendentibus clavibus, & ſeptem ſigillis: ex quo ſciat, ſe ſecundum ſeptiformem Spiritus-ſancti gratiam, ſanctarum eccleſiarum, quibus Deo auctore præeſt, regimini, in claudendo aperiendoque, tanta ratione providere debere, quanta ſollemnitate id quod intenditur operatur. Et locatus in utriſque, data ſibi ferula in manum, per cetera palatii loca ſolis Pontificibus Romanis deſtinata, jam dominus, vel ſedens, vel tranſiens, electionis modum implevit. Die altero menſe* VI, XIIII *die, primo conſecrandus in Pontificem, conſecraturique Pontificem pontifices, cum frequentia populi plebiſque, baſilicam beati Petri invadunt,* &c. Hæc modo ad propoſitum ſufficiunt, in quibus multa occurrunt animadvertenda.

Primo, chlamys coccinea electo Pontifici cum tiara tunc impoſita eſt: cujus ritus idem auctor in Calliſto ſecundo & Honorio item ſecundo meminit; & ante eum Petrus Damiani in lib. I epiſtola XX Cadaloum antipapam alloquens: *Habes nunc forſitan mitram; habes juxta morem Romani Pontificis rubram cappam.* quo in habitu Papa depictus exhiberi ſolet in præclaro chartario Caſaurienſi, quod in bibliotheca regia ſervatur.

Deinde Pontifex Lateranum equo vectus, ad portam auſtralem, quæ primaria eſt, equo deſcendens, locatus fuit in ſede, quæ ibidem erat: deinde in patriarchali. Ubi vides, ſedem

illam, quæ in porticu baſilicæ Lateranenſis exſtabat, diſtingui a patriarchali ſolio, quod ſub apſide baſilicæ poſitum diximus.

Ad hæc electus deductus eſt ad palatium Lateranenſe, pervenitque *ad duas curules*, in quibus viciſſim ſedit, accepitque baltheum cum ſeptem clavibus, totidemque ſigillis. Hæ ſunt duæ ſedes illæ porphyreticæ, & quidem pertuſæ, quas vidimus in clauſtro canonicorum Lateranenſium cum prædicta ſede ſtercoraria, quo nomine Cencius primus uſus invenitur. Idem Pandulfus in Honorio ſecundo, nulla hujus ſedis mentione facta, tradit, Pontificem electum *in ſyrnis, quæ ante eccleſiam beati Silveſtri ſitæ ſunt*, compoſitum fuiſſe. quo vocabulo Pandulfus duas illas ſedes porphyreticas ſignificat. Eumdem ritum fuſe deſcribit in Vita Cæleſtini quinti Jacobus cardinalis, ubi agit de coronatione Bonifacii VIII. Ad hæc in epiſtola Pilei de Prata, archiepiſcopi Ravennatis & cardinalis, ad Ludovicum Flandriæ comitem, quæ epiſtola exſtat in Spicilegii tomo IV, agitque de electione Urbani VI, poſt ejus coronationem in Vaticana baſilica factam, *ubi omnes diaconos cardinales ſua manu pretioſo corpore & ſanguine Chriſti communicavit* de more, legitur eum cum proceſſione ſollemni conductum fuiſſe ad Lateranenſem eccleſiam, *ibique in ſedibus ordinatis ſecundum formam Romanæ eccleſiæ inthronizatum*.

Ex his intelligi par eſt, prædictarum ſedium uſum longe ante natam, auctore Martino Polono, pſeudopapiſſæ fabulam in creatione Pontificis invectum fuiſſe: tametſi hujuſce ritus cauſa ignoretur. Porro idem ritus perſeveravit ad Leonem X. qui pro more vectus Lateranum, *ſedit in ſedella apud portam eccleſiæ jacente ad latus dexterum*, ut Paris de Craſſis in ejus Diario ſcribit. *Poſtea itum eſt ad capellam ſancti Silveſtri. Et primo ſedens, quaſi jacens, Papa accepit a priore canonicorum claves; deinde ferulam. Et deinde ilico Papa ſurgens ivit ad aliam ſedem, & jacuit: accepitque ab eodem priore canonicorum cingulum rubeum cum burſa, in qua ſunt duodecim lapides vitrei, qui etiam nunc oſtenduntur: & ſtatim Papa ſurgens conſignat ferulam & claves eidem priori; cingulum vero retinet, donec acceptam pecuniam argenteam de manu vel gremio camerarii ter projicit, dicens:* DISPERSIT, DEDIT PAUPERIBUS, &c. *Et mox deponit cingulum cum burſa, & vadit ad capellam Sal-*

vatoris. Hactenus Paridis Diarium.

In his Paridis verbis quædam occurrunt paullo diverſa a Pandulfi narratione. Hic enim mentionem facit de baltheo cum ſeptem clavibus totidemque ſigillis: ille vero cum baltheo conjungit burſam, in qua duodecim lapilli erant. Paridi conſentit Cencius, qui ait, electum cingi zona rubea de ſerico, *in qua dependet burſa purpurea, in qua ſunt duodecim ſigilla precioſorum lapidum, & muſcus.* Eadem metrice reddit Jacobus cardinalis, ubi de coronatione Bonifacii VIII.

——Zonaque Pater ſuccingitur illic,
Ad quam purpurea burſa eſt appenſa, lapillos
Bis ſenos referens precioſos, ſculpta ſigilla,
Et muſcum; quæ magna notant præſagia, magna.

Sed tandem totus ille ſedium ritus penitus abolitus eſt poſt Leonem X. cum Romanos fabulæ tam male inventæ, quam facile creditæ, pudere cœpit: cujus ritus origo hanc fabulam uno vel altero ſæculo præceſſit.

De ornamentis pontificalibus paſſim agitur in libellis noſtris: quorum antiquiſſimus eſt Ordo Romanus, qui hic ordine quintus. *Ceterum cambuta ſeu baculo paſtorali non utuntur ſummi Pontifices, nec epiſcopi cardinales in Romana curia,* ut notat Jacobus Gaietanus in Ordinarii ſui cap. XLVIII.

Nec ab re erit adnotare, in antiquioribus noſtris libris Pontificem, non *Domini*, ſed *Domni* vocabulo ſolitum inſigniri. quod etiam Petri Damiani tempore uſu veniſſe probat hic ejus verſus de Alexandro ſecundo & Hildebrando tum archidiacono, quem, quia plurimum auctoritate pollebat apud Pontificem, ipſius Pontificis *Dominum* appellat.

Plus domino Papæ, quam domno ſervio Papæ.

Hinc eſt quod paſſim *Domni* vocabulum, ubi de Pontifice agitur, retinuimus pro veteri more, qui etiam ad Sanctos olim transferebatur.

Porro ad ſtationes, quas jejunii diebus frequentabant Pontifices, non raro excalceati procedebant: in aliis vero ſollemnioribus pompis equo albo vehi ſolebant. Ad quem locum referri poteſt id quod Gregorius M. ad Petrum Siciliæ ſubdiaconum ſcribit in lib. XII epiſtola XXX. *Præterea unum nobis caballum miſerum, & quinque bonos aſinos tranſmiſiſti. Caballum illum ſedere non poſſum, quia miſer eſt: illos autem bonos ſedere non poſſum, quia aſini ſunt. Sed petimus, ut ſi nos con-*

tinere, id eſt contentum reddere, *diſponitis, aliquid nobis condignum deferatis*. Et id certe exigit pontificia dignitas.

XIX. *Expenditur locus Socratis ſcholaſtici de prætermiſſis myſteriis ſacris in ſabbatis apud Romanos: ubi de hebdomada & Dominica* mediana, *atque de variis ritibus, qui ſtrictim exponuntur.*

POSTQUAM ea, quæ ad triduum ante Paſcha, adeoque ad Ordinationes ſacras pertinent, fuſe expoſuimus; nunc quidam ritus, qui aliis temporibus occurrunt, paucis præſtringendi ſunt, ut ad rituales libros noſtros magis parati & expediti accedamus.

Et primo quidem ſeſe offert Socratis ſcholaſtici locus ex lib. v cap. XXII. ubi ait, cum omnes ubique terrarum eccle- « ſiæ per ſingulas hebdomadas die ſabbati ſacra myſteria cele- « brarent, Alexandrinos tamen & Romanos, vetuſtam quam- « dam traditionem præferentes, id facere detrectaſſe. Id non « magis vero conſentaneum videtur, quam quod eodem in loco idem auctor de Quadrageſima affirmat, eos qui Romæ « ſunt, tres tantum continuas hebdomadas ante Paſcha, exce- « ptis ſabbato & Dominico die, jejunare. Nam Romanos ſex « ante Paſcha hebdomadis tum jejunaſſe certum eſt ex Caſſiano, & ex Leone M. Socrati æqualibus tempore, ſed auctoritate ſuperioribus: nec minus exploratum eſt apud Romanos veteres ſabbati in Quadrageſima jejunium, immo & per totum annum, ut probat eruditus Queſnelius in Diſſertatione ſexta ad ſanctum Leonem.

Ejuſdem generis erratum eſſe, quod de ſacris myſteriis in ſabbatis apud Romanos prætermiſſis ſcribit Socrates, mihi prorſus perſuaſum eſt. Primo nullum hujuſce rei veſtigium apparet apud vetuſtos auctores. Immo in antiquiſſimis codicibus liturgicis Miſſæ propriæ in Quadrageſimæ ſabbatis, uno aut altero excepto propter peculiares rationes, aſſignantur. Sic in Sacramentario Gelaſiano, ſic in Gregoriano, ſic in libro Comitis, capitula epiſtolarum & evangeliorum in totum annum continente, qui Hieronymo licet falſo tribuitur, antiquiſſimi tamen auctoris indubie eſt. Deinde hæc Socratis opinatio cum alia ejuſdem videtur pugnare, cum dicit, Romanos in Quadrageſima tribus tantum hebdomadis jejunaſſe, exceptis

ſabbato & Dominico die. nam hæc a jejunio Sabbati exceptio quamdam importat ſollemnitatem, quæ ſacris utique myſteriis celebranda erat. Ad hæc Innocentius I in epiſtola ad Decentium excipit unum Sabbati ſancti diem a celebratione myſteriorum, ob peculiarem rationem. quæ perperam adduceretur, ſi aliis etiam totius anni ſabbatis ab iiſdem myſteriis ceſſatum fuiſſet.

Unde vero errandi occaſionem hauſit Socrates? Fortaſſe ex epiſtola Innocentii I ad Decentium, quam videre potuit, male intellecta. In ea enim Pontifex rationem reddens, quare in Sabbato ſancto, uti & in Paraſceve ſit jejunandum, ait id factum eſſe ob mærorem Apoſtolorum, qui per biduum illud jejuni permanſerint. *Quod utique non dubium eſt*, inquit, *in tantum eos jejunaſſe biduo memorato, ut traditio Eccleſiæ habeat, iſto biduo Sacramenta penitus non celebrari.* tum ſubdit: *quæ utique forma per ſingulas tenenda eſt hebdomadas, propter id, quod commemoratio diei illius ſemper eſt celebranda.* Hæc poſtrema verba facile in errorem inducere poſſunt lectorem incautum, quaſi Innocentius non modo jejunium, ſed etiam a myſteriis ceſſationem ſingulis anni ſabbatis aſſignare velit: tametſi de ſolo jejunio ſit intelligendus. quod jejunium ſingulis per annum ſabbatis apud Romanos fuiſſe obſervatum, ex Auguſtino, Leone M. aliiſque auctoribus apud Queſnelium relatis manifeſtum eſt.

De jejunio feriæ quintæ in Quadrageſima apud ipſos Romanos major eſt difficultas. Nam ſi vulgatis Pontificum actis fidem habemus, Miltiades papa conſtituit, ut nullus in Dominica, nec in quinta feria Quadrageſimæ jejunaret. *Unde*, infert Micrologus in cap. L, *ſanctus Gregorius in diſpoſitione officiorum quintam feriam infra Quadrageſimam vacantem dimiſit: ut, quia feſtiva erat ſicut Dominica, etiam officio Dominicali honoraretur. Sed quia eadem feria jejuniis poſtmodum applicata eſt, ut reliquæ; Gregorius junior*, nempe ſecundus, *ſtatuit eſſe ſollemnem, officiis undecumque collectis, & maxime ex æſtivalibus Dominicis. Unde & antiphonæ ex Dominicalibus evangeliis quintis feriis adhuc adſcriptæ reperiuntur*, &c.

Et quoniam in hunc locum Quadrageſimæ mentio recurrit, paucis agendum videtur de hebdomada *mediana*, quæ quartam Quadrageſimæ Dominicam proxime ſubſequitur, deque

Dominica Paſſionis, quam *Sedes apoſtolica medianam voluit nuncupari*, ut in libellis noſtris legitur. Hujus appellationis originem inquirens V. C. Henricus Valeſius in Socratis lib. v cap. xxii, inde argumentum deducit ad confirmandam Socratis opinationem, Romanos tribus tantum hebdomadis ante Paſcha jejunaſſe in Quadrageſima; nec aliam cauſam, cur Dominica de Paſſione *mediana* dicta ſit, ſe invenire ait, *quam quod ex tribus hebdomadis, quibus Romani in Quadrageſima jejunabant, hæc erat ſecunda Dominica*, ac proinde media ſeu *mediana*. Verum pace magni viri dixerim, hæc ratio admitti non poteſt: tum quia ſex hebdomadis ante Paſcha Romanos tum jejunaſſe conſtat ex Leone M. & Caſſiano: tum quia hebdomada Dominicam Paſſionis præcedens, quæ in Socratis ſententia fuiſſet Romanæ Quadrageſimæ prima, æque *mediana* dicta eſt ab antiquis, ut a Pelagio papa I apud Holſtenium in Collectione Romana: *Veniente mediana ſeptimana Paſchæ unumquemque per officia, quæ prædiximus, promovere non differas*. & ante eum a Gelaſio I in epiſtola ix cap. xi. *Ordinationes etiam presbyterorum & diaconorum, niſi certis temporibus & diebus, exercere non debent, id eſt quarti menſis jejunio, ſeptimi & decimi; ſed & etiam quadrageſimalis initii, ac medianæ Quadrageſimæ die ſabbati jejunio circa veſperam noverint celebrandas*. Ubi vides quadrageſimalis initii ſabbatum diſtingui a ſabbato Quadrageſimæ medianæ: quod alias unum idemque fuiſſet in Socratis ſententia. Cur ergo, inquis, dicta eſt hebdomada quarta Quadrageſimæ *mediana*, eodemque vocabulo deſignata Dominica Paſſionis? Hanc opinor ob cauſam, quod cum ſex Quadrageſimæ hebdomades in duas partes æquales dividi poſſint; prima ſecundæ partis hebdomada dici poteſt *mediana*, quaſi prima poſt mediam Quadrageſimam: & quia Quadrageſimæ caput a feria ſecunda incipiebat; Dominica Paſſionis hebdomadam medianam ſubſequens, itidem *mediana* vocabatur.

I. Sed his omiſſis ut ad alios quoſdam ritus procedamus, in primis notanda occurrunt in Ordine Romano bibliothecæ Vallicellanæ & Sancti-Gallenſis hæc verba de legendis paſſionibus Sanctorum. *Paſſiones Sanctorum vel geſta ipſorum uſque ad Adriani tempora tantummodo ibi legebantur, ubi eccleſia ipſius Sancti vel titulus erat. Ipſe vero a tempore ſuo rennuere*, id eſt mutare, *juſſit, & in eccleſia ſancti Petri legendas eſſe*

conſtituit. Itaque ante Hadrianum primum paſſiones Sanctorum non legebantur in baſilica Vaticana, nec etiam in Lateranenſi; idque de tempore Gelaſii primi pat ex ejus decreto de canone librorum ſacrorum. Vide Thomaſii Antiphonalia pag. cccc v.

II. Idem auctor ibidem obſervat pag. 12. *eccleſiam Romanam antiquitus non admiſiſſe hymnos in divinis officiis.* Idque manifeſtum eſt tum ex Amalarii Supplemento, tum ex libris Benedicti canonici & Cencii camerarii hic editis: ex quibus apparet, hunc morem ad ſæculum xii perſeveraſſe. Eumdem ferme retinuerunt eccleſiæ Lugdunenſis & Viennenſis, in quibus nulli hactenus hymni ad Vigilias nocturnas & Laudes matutinas, immo nec ad Veſperas ceteraſque horas præter Completorium: in quo etiam Romana eccleſia primum ab aliquot ſæculis hymnos admiſit, deinde alios in ſingulis officiis. Lege Radulfum decanum Tungrenſem Propoſitione xii. Thomaſius ſibi objicit hoc loco Udalricum in Conſuetudinum Cluniacenſium lib. ii cap. lii. ubi fit mentio hymnorum eccleſiæ Romanæ. Verum id de particularibus quibuſdam Urbis eccleſiis vir doctus interpretatur. tametſi ſanctus pater Benedictus in Regula ſua hymnos Ambroſianos laudat, præcipitque cantari. Ubi obiter in mentem recurrit id quod Leo Marſicanus ſcribit in Chronici Caſinenſis lib. ii cap. xcvii, tunc, id eſt pontificatu Stephani decimi, *Ambroſianum cantum in eccleſia iſta Caſinenſi cantari penitus interdictum* fuiſſe ab eodem Stephano, qui antea Caſinenſis abbas fuerat, Fridericus appellatus. In quo autem differret cantus Ambroſianus a Romano, docet idem qui ſupra Radulfus decanus Tungrenſis Propoſitione xii.

III. In Vigiliis nocturnis, cum lectiones ſingulæ eſſent finiendæ, diaconi præcinebant *Tu autem*, uti Benedictus canonicus & Cencius præſcribunt hic pag. 123 & 174. quod indicium eſt, etiam tunc lectiones protractas fuiſſe ad arbitrium præſidentium. Carolus M. teſte Monacho Sancti-Gallenſi, earum finem ſibilo linguæ ſignificabat. In eccleſia Remenſi noſtro etiam tempore lectio prolixior, quæ ante Completorium fit in Quadrageſima, abſolvitur uno ſacerdote *Tu autem* præcinente, quod clericus lectionem canens proſequitur & finit.

IV. Cum incenſatur Pontifex, ſiquidem fuerit ſtans, a ſtante incenſatur; ſi ſedens, a genuflectente. Cujus diverſitatis

tatis ratio hæc reddi poteſt, quod ex ſecundo Ordine Romano hic edito num. 9, *thuribula ad nares hominum feruntur, & per manum fumus ad os trahitur.* quod vix fieri poſſet, ſi Pontifici ſedenti thus a ſtante admoveretur.

V. Eccleſia Lateranenſis, referente Johanne Diacono hic edito, *reſervans apoſtolicam inſtitutionem, nonniſi Dominica in Officiis utitur oratione, quoniam aliæ orationes poſtea ſunt ſuperadditæ*, ſcilicet quas vocamus Collectæ. Hunc ritum notavit Guillelmus Durandus in lib. IV cap. XIV. Idem ritus olim vigebat in eccleſia Pictavenſi, ut probat Fulberti epiſcopi Carnutenſis epiſtola LXXIX. *Finitis capitulis poſt orationem Dominicam, ubi dicitur,* DOMINE EXAUDI ORATIONEM MEAM, *ſtatim eſſet ſubdenda oratio, quæ ex libro Sacramentorum recitatur. Patere tamen eccleſiam retinere ſuum uſum ad præſens.* S. Benedictus in Regula ſua poſt orationem Dominicam *miſſas* fieri præcipit, id eſt dimiſſionem ſeu diſcedendi facultatem, ut multi interpretantur. tametſi nonnulli commentatores, etiam antiquiores, hanc dimiſſionem adjuncta collecta factam exiſtimant.

VI. De prædicta eccleſia Lateranenſi id memoratu dignum eſt quod ſcribit Petrus Abaëlardus in epiſtola V ad Bernardum abbatem Claræ vallenſem. *Antiquam certe Romanæ Sedis conſuetudinem nec ipſa civitas tenet, ſed ſola eccleſia Lateranenſis, quæ mater eſt omnium, antiquum tenet officium, nulla filiarum ſuarum in hoc eam ſequente, nec ipſa etiam Romani palatii baſilica.* Quod ſi ita eſt, quiſquis veteres Romanæ eccleſiæ ritus accurate indagare cupit, ſtudioſius ea legere debet quæ pertinent ad eccleſiam Lateranenſem.

VII. De communione paſchali quædam habet Petrus Amelii in cap. LXXXV. quæ quia ſuperius non indicavimus, hoc loco breviter attigiſſe quoddam operæ pretium fuerit. Et primo quidem ait iſte auctor, in Miſſa pontificia, quæ die Paſchæ celebrata fuiſſet, omnes & ſingulos, quicumque *vere confeſſi & pænitentes eſſent, atque corde contriti*, potuiſſe a Papa ſacram communionem accipere *abſque licentia epiſcopi, plebani, vel alterius majoris.* Deinde iiſdem omnibus, *qui communicaſſent de manu Papæ*, porrectam a diacono fiſtulam *ad bibendum de Chriſti ſanguine.* atque adeo conſtat, ſub finem ſæculi XIV communionem ſaltem paſchalem in Miſſa pontificia fuiſſe celebratam ſub utraque ſpecie. quæ obſervatio referenda eſt ad

ea quæ ſuperius hoc de argumento diximus in cap. IX. Denique poſt ſanguinis perceptionem quemlibet bibiſſe *modicum de vino cum calice de manu ſacriſtæ vel acolythi calicem tenentis.*

VIII. Poſtremo in ſepeliendis corporibus illuſtrium defunctorum id olim apud Italos, nedum Romæ, ſervabatur, ut loculi in locis ſublimibus ponerentur. quod Mediolani in porticu eccleſiæ ſancti Nazarii obſervare licet. Verum anno M D LXI Pius IV ſtatuit, (quod refert Johannes Franciſcus Firmanus in Diario ſuo) ut deponerentur *capſæ defunctorum, quæ erant in muris eccleſiæ in altum: & fuit mandatum ordinariis, ut fieret in eorum eccleſiis. quod fuit multis in locis exſecutum non ſine vivorum dolore.* Sic Mediolani Carolus Borromæus, ſanctiſſimus ille antiſtes ac Pii nepos, corpora Trivultiorum, quæ in prædicta porticu ſancti Nazarii ſublimibus locis locata erant, humo infodi curavit, loculis tamen in ſummo vacuis relictis.

IX. Hujus loci occaſione obſervare lubet, etiam primis olim Chriſtianis viſum nefas, ut ſuorum corpora cum gentilium cadaveribus communi conditorio tumularentur. quod cum ſecus attentaſſet Martialis epiſcopus quidam Hiſpanus, graviter hac de re conqueſtus eſt Cyprianus in epiſtola ſynodica adverſus eumdem Martialem & Baſilidem libellaticos epiſcopos. *Martialis quoque, præter gentilium turpia & lutulenta convivia, & collegia diu frequentata, & filios in eodem collegio exterarum gentium more* APUD PROFANA SEPULCRA DEPOSITOS, ET ALIENIGENIS CONSEPULTOS, &c. Ex quo intelligitur, quantum a vero aberrent qui exiſtimant, Romana cœmeteria, in quibus Chriſtianorum corpora primitus condebantur, profanis etiam & gentilibus communia fuiſſe. Quanta autem in his fuerit Prudentii ævo Fidelium, immo Sanctorum ibi ſepultorum multitudo, docet Prudentius ipſe in hymno de ſancto Laurentio:

Vix fama nota eſt abditis
Quam plena Sanctis Roma ſit:
Quam dives urbanum ſolum
Sacris ſepulcris floreat.

Ex illis porro cœmeteriis corpora Sanctorum jamdudum erui ſolita teſtatur inter alios Gregorius tertius epiſtola, quæ eſt CXVI inter Bonifacianas, ad Otgarium epiſcopum Mogun-

tinum, cujus epiſtolæ verba referre juvat. *De corpore vero ſancto quod nobis humiliter veſtra quæſivit prudentia, quod dirigeremus non habuimus: quoniam cuncta Sanctorum corpora prædeceſſores noſtri nobiſcum communiter detulerunt, & unumquodque eorum eccleſiis noviter dedicatis ſumma veneratione condidimus. Proinde benevolentiam veſtram precamur, ut nobis ſpatium inquirendi diligentius præbeatis: quatenus corpus ſanctum invenire valeamus ad veſtram complendam petitionem: & ſi inventum fuerit, veſtra nobis credere dignetur induſtria, ſtatim quod petiſtis perficiemus. Modo vero illud non miſimus, quia inquirentes nequaquam invenire valuimus.* Quod ſi eadem modo religio & diligentia in perquirendis, ſecernendiſve Sanctorum corporibus adhiberetur, longe difficilius eſſet, evacuatis fere celebrioribus cœmeteriis, Sanctorum corpora cum certis & indubitatis ſanctitatis, nedum martyrii, indiciis reperire. Verum fortaſſe Gregorius loquitur de Sanctis ex nomine cognitis: propterea quod tunc temporis non ferret, quæ noſtris temporibus obtinet, conſuetudo, ut baptizatorum, quos vocant, Sanctorum corpora pro veris ac indubitatis reliquiis ſacris diſtribuerentur. Sed de his hactenus.

XX. *De Confeſſione beati Petri in baſilica Vaticana. Quid* rugæ, *quid* regiæ, & regulares *apud ſcriptores eccleſiaſticos? De variis modis aſſervandi euchariſtiam apud Romanos. Quid* capſa *in Concilio Arauſicano? Quid* turris *Gregorio & Venantio Fortunato?*

QUONIAM his in libris frequens mentio eſt de Confeſſione beati Petri, quædam hoc loco de ea breviter obſervare quoddam operæ pretium duximus. Et primo quidem *Confeſſio* hoc in loco apud eccleſiaſticos ſcriptores Latinos nihil aliud eſt, quam apud Græcos *Martyrium*, ſeu locus, in quo reliquiæ ſeu corpora Martyrum aſſervabantur. Cur vero Confeſſionis nomine in primis donatum ſit beati Petri apoſtoli ſepulcrum, Onufrius hanc elicit rationem ex actis octavæ Synodi CP. actione quarta, quod nullus peregrinus in baſilicam ſancti Petri admitteretur, quin prius libellum fidei ſuæ edidiſſet. quod ad Confeſſionem beati Petri fieri ſolitum affirmat. Verum cum Confeſſio ipſa in intima baſilicæ parte locata eſſet, prius in baſilicam advenis conce-

debatur ingreſſus, quam fidei profeſſionem emiſiſſent. Simplicius eſt ut Confeſſio inde appellata dicatur, quod ſit locus Confeſſoris ſeu Martyris. Alii alias afferunt rationes, quæ non ſunt hujus loci.

Quod vero ad Confeſſionem beati Petri, immo ad ejus baſilicam quiſquam non admitteretur, niſi prius ſuam ipſius fidem probaſſet; colligimus ex Optati lib. VI. ubi de Macrobio pſeudepiſcopo Donatiſta Romæ degente agens: *Denique*, inquit, *ſi Macrobio dicatur, ubi illic ſedeat; numquid poteſt dicere, In cathedra Petri? quam neſcio ſi vel oculis novit, & ad cujus Memoriam non accedit, quaſi ſchiſmaticus*. Verum id etiam de qualibet eccleſia catholica urbis Romæ interpretandum eſſe probant ſequentia ejuſdem Optati verba: *Ecce præſentes ſunt ibi duorum Memoriæ Apoſtolorum: dicite ſi ad has ingredi potuit, ita ut obtulerit illic, ubi Sanctorum Memorias eſſe conſtat*. Hinc eſt quod non prius Polycarpus ſacra fecit in eccleſia Romana, quam poteſtatem hujus rei ab Aniceto pontifice accepiſſet.

Hujus loci occaſione non eſt omittendum, quod ſuperius nobis excidit, Romæ peculiarem morem exſtitiſſe, ut adulti, qui ex paganis ad chriſtianam fidem accedebant, *ad horam profitendæ fidei, verbis certis, conceptis retentiſque memoriter, de loco eminentiore, in conſpectu populi fidelis*, Symbolum redderent ante baptiſmum. quod a Simpliciano ſervatum tradit Auguſtinus in lib. VIII Conf. cap. III.

Revertor ad ſancti Petri Confeſſionem, quam ita deſcribit Gregorius Turonenſis epiſcopus in lib. I de gloria Martyrum cap. XXVIII. *Hoc ſepulcrum, ſub altari collocatum, valde rarum habetur. Sed qui orare deſiderat, reſeratis cancellis, quibus locus ille ambitur, accedit ſuper ſepulcrum: & ſic feneſtella parvula patefacta, immiſſo introrſum capite, quæ neceſſitas promit, efflagitat. Nec moratur effectus, ſi petitionis tantum juſta proferatur oratio. Quod ſi beata auferre deſiderat pignora, palliolum aliquod momentana penſatum jacit intrinſecus: deinde vigilans ac jejunans devotiſſime deprecatur, ut devotioni ſuæ virtus apoſtolica ſuffragetur. Mirum dictu! ſi fides hominis prævaluerit, a tumulo palliolum elevatum ita imbuitur divina virtute, ut multo amplius, quam prius penſaverat, ponderaret: & tunc ſcit qui levaverit, ejus gratia ſumſiſſe quod petiit. Multi enim & claves aureas ad reſerandos cancellos beati ſepulcri faciunt: qui feren-*

tes, pro benedictione priores accipiunt, quibus infirmitati tribulatorum medeantur. Omnia enim fides integra præſtat. Sunt ibi & columnæ miræ elegantiæ, candore niveo, quatuor numero, quæ ciborium ſepulcri ſuſtinere dicuntur. Hactenus Gregorius Turonenſis.

Non unica, ſed duæ ad beati Petri ſepulcrum feneſtellæ erant, ſuperior & inferior: quæ *cataractæ* appellantur in Suggeſtione altera legatorum Germani & Johannis epiſcoporum nomine Juſtiniani Comitis ad Hormiſdam, ubi hæc verba: *Unde ſi & beatitudini veſtræ videtur, ſanctuaria beatorum apoſtolorum Petri & Pauli ſecundum morem ei largiri præcipite; &, ſi fieri poteſt, ad* SECUNDAM CATARACTAM *ipſa ſanctuaria deponere veſtrum eſt deliberare.* Quippe longe major prærogativa cenſebatur, ſi ex ſecunda feneſtella panni ſuper loculum ſacrum inferrentur, quod videlicet ex hac propior eſſet ſacri corporis contactus. Id genus feneſtella erat ad Memoriam ſeu oratorium beati Stephani in civitate Uzalenſi, teſtante Evodio in lib. I de miraculis ejuſdem ſancti Martyris cap. XII. quo cum quidam civis Uticenſis, paralyſi pedum & linguæ affectus acceſſiſſet, recuperato pedum officio, *exuens ſibi manicam tunicæ ſuæ, eo quod orarium non haberet, per feneſtellam Memoriæ ad interiora loca ſanctarum reliquiarum manu injecta mittebat; atque inde rurſum dexteram reducens, ori ſuo admovebat, & linguam contingendo, paulatim nodos loquendi gratia fidei reſolvebat.* Ideo autem ejuſmodi feneſtellæ dicebantur CATARACTÆ, quod firmis porticellis (nam firmiores portæ ſic appellantur) eſſent præcluſæ.

Quod attinet ad pannos, qui ſuper corpus beati Apoſtoli cum precibus & jejuniis inferebantur, *brandea* vocantur a Gregorio M. Eodem ritu pallia pro archiepiſcopis ſacrari mos erat, quæ *de corpore beati Petri* ſumta dicebantur. Idem legitur de orariis ordinandorum in libello nono noſtro. Nec vacat exemplo, quod Gregorius Turonenſis antiſtes ſuperius dixit, id genus pannos in *momentana* ſeu ſtatera ponderari ſolitos, antequam ſuper tumulum ſacrum immitterentur: ut ex majori, quod inde accedebat, pondere gratia virtutis accepta ſentiretur. Idem quippe actitabatur ad tumulum ſancti Martini, ex eodem auctore in lib. I de miraculis ejuſdem Sancti cap. XI. ubi de Callæcis Suevis, qui *partem pallii ſerici penſatam ſuper beatum ſepulcrum poſuerunt, dicentes: Si invenimus gratiam*

coram expetito patrono, quæ poſuimus plus inſequenti nocte penſabunt, eruntque nobis in benedictionem poſita, quæſita per fidem. Vigilata ergo una nocte, facto mane quæ poſuerant penſitabant: in quibus tanta beati viri infuſa eſt gratia, ut tamum elevarent in ſublime æream libram, quantum habere poterat quo aſcenderet momentana. Denique enſis quo novus imperator in ſollemni ſua inauguratione accingendus erat, *deſuper confeſſione ſancti Petri* tollebatur, ſingulari privilegio, quod regibus non erat conceſſum, ut in Ordinario Jacobi Gaietani legimus.

Ad eamdem etiam Confeſſionem peccatorum expiatio per ſacramentum pænitentiæ fiebat. Id patet ex Petri Damiani epiſtola ſeu Opuſculo LVI. ad Agnetem Auguſtam, ad quam ita Petrus ſcribit. *Sed ut hi qui ad Apoſtolorum limina confluunt, ſanctæ devotionis tuæ ſalubriter imitentur exemplum; ſub arcana quoque beati Petri Confeſſione ante ſacrum altare me ſedere feciſti, ac per lugubres gemitus & amara ſuſpiria, ab ipſa quinquenni infantia tenera adhuc & nuper ablactata, levitate * cæpiſti: & tamquam illic ipſe beatus Apoſtolus corporaliter præſideret, quidquid ſubtile vel minutum in humanitatis tuæ potuit titillare viſceribus, quidquid in cogitationibus vanum, quidquid præterea ſubrepere potuit in ſermone ſuperfluum, fidelibus eſt relationibus evolutum. Ad quod mihi viſum eſt, ut nihil aliud confitenti pænitentiæ pondus injungerem, niſi ut illud divinæ legationis elogium iterarem: Age quod agis: operare quod operaris, &c.* quod quidem (ut id obiter notem), haud ſatis concordare videtur cum ejuſdem Petri ſententia in Opuſculi XIII capp. VI & VII. ubi arguit quoſdam monaſteriorum rectores, qui *quibuſlibet a ſæculo venientibus, etiamſi graviter lapſi eſſent, aliam pænitentiam non imponebant, niſi ut communem monaſterii ordinem ſervarent.* De beati Petri Confeſſione ejuſque conſuetudinibus multa leges in Appendice ad Ordinem XI.

His quædam addenda eſſent de modo adminiſtrandi Pænitentiæ ſacramentum in eccleſia Romana. Verum jam longius progreſſis ſatius videtur lectorem ad ſequentium libellorum lectionem remittere, maxime ad Ordinem Romanum, qui hic ordine decimus eſt: ubi multa de Pænitentiæ ſacramento, deque communione infirmorum præclare præſcribuntur. Hæc communio Unctionem quam vocamus extremam

ſubſequebatur, ex decimo libello : ſed contrarius uſus paullatim invaluit ab ineunte ſæculo tertio-decimo. cujus mutationis originem ac rationem expoſuimus in Præfatione ad Sæculum primum Benedictinum.

Quoniam vero his in libellis & apud veteres ſcriptores eccleſiaſticos, Anaſtaſium & alios, quædam obſcuræ voces nonnumquam occurrunt; eas in anteceſſum hic explicare juvat.

Et primum quidem ſeſe offert *rugæ* vocabulum, de cujus ſignificatione lis eſt apud eruditos. Cæſar Bullingerus, habita latinæ vocis ratione, *rugas* interpretatur *ſtrias in marmore vel metallo, ſeu canaliculos & ſulcos rugarum inſtar, quæ in ſenum fronte contrahuntur; vel tabulas ex auro & argento rugoſas & ſtriatas.* Alii plerique omnes, eamdem vocem *rugas* ad gallicam originationem revocantes, *vias ſeu ſemitas, ſemitulaſve* ita dictas exiſtimant, quas nos Galli *rues* appellamus. In his eruditiſſimus Cangius ait, *per rugam videri intelligi viam in ipſa æde ſacra ante presbyterium, qua in illud pergit Pontifex ſacra facturus.* Ab hac ſententia parum recedit illuſtriſſ. Ciampinus in cap. XIV de Azymo: ubi tum varia de rugis loca, tum varias de iſta voce auctorum ſententias accurate exponit, quas hic repetere non eſt neceſſe.

Verum ut de hac voce certa poſſit ferri ſententia, quædam in primis conſideranda ſunt. I. Rugas quid ſolidum, & ex materia ſolida, maxime ex argento, conſtitiſſe, immo auro gemmiſque ornatas fuiſſe. quod patet ex variis Anaſtaſii locis, ut in Leone III. *Fecit autem in baſilica beati Andreæ ad beatum Petrum apoſtolum rugas argenteas, penſantes libras octuaginta.* & in Paſchali I. *Fecit in eccleſia beatæ Dei Genitricis, quam vocant Dominicam, rugas ex argento, penſantes libras ſexaginta ſex.* Ex his aliiſque locis, quæ brevitatis cauſa omittimus, intelligitur, rugarum nomine vias ſeu ſemitas non ſignificari, ſi pro ſpatio ipſo ſemitarum uſurpetur. quandoquidem rugas non quid inane & vacuum, ſed quid ſolidum fuiſſe conſtat. Neque ob eamdem rationem *rugæ* de aditu ipſo portarum, quæ ad presbyterium ducebant, explicari poteſt. II. Rugæ aliæ majores erant, aliæ minores, quæ & *rugulæ* dicuntur. Idem Anaſtaſius in Paſchale I. *Fecit etiam & ante veſtibulum altaris rugas majores ex argento, penſantes libras ſeptuaginta & octo.* III. *Paria ſex rugarum de aurichalco* habet idem auctor in Ser-

gio II. atque eodem, ut veri ſimile eſt, ſenſu, in Leone III *rugas majores ante ſecretarium numero duodecim*. Quod multo minus ſemitis aptari poteſt. IV. Rugæ erant in ingreſſu preſbyterii, cum ex parte virorum, tum ex parte mulierum: erant & in capite presbyterii ante Confeſſionem; erant & in veſtibulo altaris. Anaſtaſius in Stephano IV. *Fecit rugas in preſbyterio a parte virorum & mulierum ex argento puriſſimo, penſantes libras centum triginta: necnon & alias rugas in caput presbyterii ante confeſſionem*. In Leone III. *Inveſtivit rugas ante ingreſſum altaris ex argento puriſſimo*. & in Paſchali I. *Fecit etiam ante veſtibulum altaris rugas majores ex argento*. V. Erant & rugæ minores ſeu rugulæ intra & extra Confeſſionem. Anaſtaſius in Paſchali I. *Confeſſionem cum rugulis ſuis interius exteriuſque vallantem pulcherrime compſit*. quod poſtea alio in loco repetit idem auctor. VI. Rugæ ſeu rugulæ inſertæ erant cancellis, qui eas continebant fulciebantque. In Leone IV. *Fecit rugulas de argento fuſiles cum cancellis in ingreſſu presbyterii & confeſſionis*. & in Nicolao I. *Porro in purpureis marmoribus, quæ ante corpus beati Petri apoſtoli rugas argenteas retinent, dextra lævaque duas cruces argenteas offerens poſuit*. VII denique rugis impoſitæ erant regulares, ex quibus vela & imagines dependebant ante rugas, ut mox videbimus.

Ex his omnibus indubitanter conficimus, rugas ſeu rugulas nihil aliud eſſe quam portas, porticellas, feneſtellaſve, quæ tum ad ingreſſum presbyterii, tum in veſtibulo altaris, tum intra & extra Confeſſionem erant, tum denique cancellis intermiſtæ: atque inde vocem italicam *ringuieres*, quæ feneſtellas ciboriorum hodie quoque ſignificat, derivatam fuiſſe. His enim portis, porticellis, feneſtelliſve omnia quæcumque ſuperius retulimus, facile & commode aptari poſſunt, ut conferenti ſtatim apparebit. *Rugarum paria* erant portæ ſeu porticellæ bipatentes, ut paſſim in cancellis. *Rugulæ*, quas interius in Confeſſione fuiſſe præmiſimus, nihil aliud erant quam feneſtellæ illæ, de quibus in ſuperiori capite egimus. Sane Torrigius in Cryptis Vaticanis rugas januas interpretatur. Unde in primo noſtro Ordine Romano, ubi acolythi *rugas* obſervare dicuntur, codex Colbertinus præfert *regias*, quæ vox portas ſignificat.

Quamquam vocabulum *regiæ* latius tantiſper patere videtur, ut non ſolum portas, ſed etiam valvas ſeu cancellos eis adjunctos

adjunctos quandoque deſignent. Jacobus Gaietanus in cap. LXXIX ad diem Cinerum: *Notandum quod camerarius Papæ exit regias*, id eſt cancellos, *& dat cineres ſtando illis qui ſunt extra.* Eadem verba habet Petrus Amelii, qui rurſus in cap. XVIII ſcribit, bullam, quæ cardinali ad altare ſancti Petri ſacra faciendi poteſtatem facit, *per totam diem pendere ante regias.* & cap. XXI. Pontificem cereos diſtribuendi cauſa pergere *ad regias.* Ad hæc cap. LVI, ubi de diſtributione palmarum: *Vadit uſque ad regias capellæ in parte dextra, & ibi projicit ramos & folia olivarum populo per foramina regiarum*, id eſt cancellorum. Denique, quod rem evincit, idem auctor *portam regiarum* memorat in capp. LXXVI & LXXVIII. quibus in locis regiarum nomine cancellos interpretari, ut nemo non videt, neceſſe eſt.

Non ſolum cancelli erant inter presbyterium & chorum cantorum, ſed etiam inter presbyterium & altare. Unde & *rugæ erant ante ingreſſum altaris*, id eſt porticellæ, ut loquitur Anaſtaſius in Leone III, ſeu *ante veſtibulum altaris*, ut in Paſchali I. Quapropter diaconus ordinandus, ex octavo noſtro libello, ſtabat *ante rugas altaris*: idemque ad ſacerdotium promovendus ducebatur *foras rugas altaris.*

Qui presbyterium a choro cantorum dirimebant cancelli, *pogium* nonnumquam & *pectoralia* dicebantur, ut in Appendice primi noſtri Ordinis Romani num. II. *Aſcendentibus diaconibus in pogium, epiſcopi & presbyteri ſtatuuntur in locis ſuis; & ſchola*, ſcilicet cantorum, *ante altare.* Hæ ſedes erant ſingulorum Ordinum tempore ſacrorum. De pogio appoſite Thomaſius in ſcholiis ad Reſponſorialia. POGIUM hoc loco ſumitur pro iis marmoreis cancellis ſive « tabulis, quibus ſanctuarium a choro & eccleſia diſcernitur. « qui ita ſunt in antiquis Urbis baſilicis conſtructi, ut ex illo- « rum parte poſteriore gradus ſanctuarii ſive presbyterii ſenſim « aſſurgant: ut qui in area ſunt ejuſdem ſanctuarii, & iiſdem « pectore tenus inniti, & circumſpicere inde totum eccleſiæ « cœtum commode poſſint. PECTORALIA vocarunt inferio- « ris ætatis ſcriptores, quæ melius MENIANA appellarentur. « Videtur is proprius levitarum locus, qui, interdicto in presby- « terio ſibi conſeſſu juxta priſcos canones, decenter hunc locum « tenebant: ubi, medii inter Pontificem una cum presbyteris, « ac chorum cantorum & populum; illis quidem miniſtrare, «

» his vero præeſſe tamquam inſpectores ac monitores facile po-
» terant. Pontifex namque contra altare in medio ſub abſide
» ſedebat, epiſcopis ad dextram, presbyteris ad ſiniſtram con-
» ſidentibus: Schola vero cantorum, ceterique ſubdiaconi ac
» clerici minores ante ſanctuarium & altare in eccleſiæ ſinu, in
» choro ſcilicet meniato, conſiſtebant. Hactenus vir doctus & pius.

Ad hæc ergo ſæpta ſeu meniana, quæ dimidiam hominis ſtaturam vix excedebant, communio ſacra porrigebatur; cineres & palmæ diſtribuebantur, aliaque id genus laïcis præſtabantur, quæ in ſanctuario fieri illorum temporum religio haud ſinebat. De communione Auguſtinus in ſermone CCCXCII novæ editionis, num. 5. *A communione ſe cohibeant qui ſciunt quia novi peccata ipſorum, ne de cancellis projiciantur.* Leo papa IV, teſtante Anaſtaſio, *ſecundum antiquam conſuetudinem canonica auctoritate decrevit, ut dum ſacra Miſſarum ſollemnia celebrantur, nullus ex laicis in presbyterio ſtare, vel ſedere, aut ingredi præſumat, niſi tantum ſacra plebs, quæ in adminiſtratione ſacri officii conſtituta videtur.* Utinam vigeret hoc decretum etiam nunc apud omnes.

Tertio loco inveſtigandum eſt, quid ſint *regulares*, qui ſuper rugas poſiti erant, & ex quibus vela & imagines dependebant. Loca, quibus id probes, occurrunt apud Anaſtaſium in Stephano IV, Hadriano I, Leone III, & Paſchali I. Alii *cancellos fuſiles*, quos Græci κιόνια vocant; alii *virgas ligneas aut æreas, quibus vela adducebantur reducebanturque*, hoc vocabulo deſignari volunt. quæ ſententia nobis probatur. Ex illis regularibus dependiſſe imagines probat variis in locis Anaſtaſius, in Stephano IV. *Fecit tres regulares argenteos ſuper rugas, per quas ingrediuntur ad altare: ubi imagines in frontiſpicio conſtitutæ ſunt.* & in Hadriano I. *Poſuit ſuper eumdem regularem præfatas tres imagines.* Appenſa erant etiam vela, in Leone III. *Vela modica de ſtauraci quatuor, quæ pendent in regulari ante imagines.* Atqui portis vela appendi ſolita nemo neſcit: quæ ut adduci reducique facile poſſent, his regularibus indigebant, aliquando ferreis æreiſve, aliquando argenteis.

Præter hos regulares erant etiam trabes ad ſuſtinenda vela, quæ trabes nonnumquam argenteæ erant, ut in Leone III. & quidem nonnullæ *ſuper columnas altaris* in Paſchale I.

Vela quæ ſacrum altare circumdant habes in Gregorio IV.

Antequam hoc caput finio, juvat obſervare varios modos aſſervandi euchariſtiam apud Romanos, prout ex libellis noſtris diſcimus.

Antiquior modus is eſſe videtur, ut in ſecretario ſeu ſacriſtia ſervaretur : quo ex loco Pontifici ad altare accedenti capſula euchariſtiam continens præferebatur. Hic modus tempore Gregorii XI perſeveraſſe videtur ſaltem in baſilica Lateranenſi. quod innuunt hujus Pontificis Conſtitutiones hic editæ num. XVIII. ubi præſcribitur, ut vetera ejuſdem eccleſiæ inſtrumenta in ſacriſtia, *ubi eſt menſa Domini*, recluſa cuſtodiantur.

Alius modus eſt, ut euchariſtia ſervetur in altari ſeu principe, ſeu peculiari, qui poſterior ritus hodie paſſim in Urbe viget.

Tertius modus, qui in ſola ſanctæ Crucis baſilica obtinet, is eſt, quod euchariſtia pone majus altare ad ſummum baſilicæ parietem, abſque ara ſuppoſita ſervatur in vaſculo patente, adjectis loco ornamentis. quod opus eſt Franciſci Quignonii cardinalis.

Res euchariſtiam continens variis nominibus appellatur in libellis noſtris : *conditorium, cophinum, armarium.* quod utrumque poſtremum Petrus Amelii pro uno & eodem habet. *Capſæ* vocabulo utitur primus Ordo Romanus, ſed in diverſo paullum ſignificatu, nimirum ita ut capſa ad præferendam Pontifici ſacra facturo euchariſtiam ſumatur : cum alia vocabula rem loco fixam ſignificent.

Eodem in ſignificatu *capſa* uſurpari videtur in canone XVII Concilii primi Arauſicani : *Cum capſa & calix offerendus eſt, & admixtione euchariſtiæ conſecrandus.* Locus aliquanto obſcurus exigit, ut ei explicando paulliſper immoremur. Is vero mihi ſenſus hujuſce loci videtur, nempe ut una cum capſa, in qua ſacra ſupellex initio Miſſæ ad altare, & fortaſſe etiam euchariſtia deferebatur, etiam & calix afferretur ; qui calix poſtea conſecratus, immiſſa in eum euchariſtiæ de more particula, utramque ſpeciem conſecratam ſimul contineret, & quaſi una eademque conſecratione ſacratus eſſet. Duæ itaque ſunt prædicti canonis partes. Una, ut ſimul cum capſa deferatur calix ad altare. Altera, ut in calice ſimul utraque euchariſtiæ ſpecies conjungatur. Lemma capitis poſteriori tan-

tum reſpondet, *Ut in unum propoſitio Sacramenti conſecretur.*

Ejuſmodi capſam alio nomine *turrem* appellat Gregorius epiſcopus Turonenſis in lib. I de gloria Martyrum cap. LXXXVI. ubi diaconus quidam impurus, *cum tempus ad ſacrificium offerendum adveniſſet, acceptam turrem, in qua miniſterium Dominici corporis habebatur, ferre cœpit ad oſtium,* unde ex ſecretario in baſilicam aditus erat: eoque *templum* ingreſſo, *ut eam altari ſuperponeret, elapſa de manu ejus capſa ferebatur in aera.* Non dubium quin *miniſterii Dominici* nomine ſacra ſupellex deſignetur: ſed euchariſtiam in illa ſimul contentam fuiſſe cenſuit ſanctus Odo abbas Cluniacenſis in Collationum lib. II cap. XXXII. ubi pro turri capſam cum Gregorio ſubſtituit, *qui dum capſam cum corpore Domini deferret,* &c.

Favet huic interpretationi Venantii Fortunati carmen *in turrem* Felicis epiſcopi Bituricenſis: quam turrem ejuſdem generis eſſe atque illam Gregorianam nemo infitiari poteſt. Atqui hæc turris Felicis continendæ euchariſtiæ inſerviebat, ut probat hoc diſtichon, quod eſt in lib. III carm. XIII.

Quam bene juncta decent, ſacrati ut corporis Agni
Margaritum ingens aurea dona ferant!

Non igitur abſque fundamento ſanctus Odo abbas illam diaconi hiſtoriam a Gregorio relatam explicans, turris nomine *capſam cum corpore Domini* intelligit. Atque adeo idem ritus apud noſtrates Gallos atque apud Romanos in uſu erat, ut initio Miſſæ ſacra euchariſtia in capſa deferretur: ad quem ritum reſpexerit Concilii Arauſicani canon præmiſſus. Itaque turris erat capſa geſtatoria, non fixum euchariſtiæ reconditorium.

Redeo ad Romanos, apud quos tabernacula, ut vocant, fere ſola modo in uſu ſunt: euchariſtia ſuſpenſa nuſquam, nequidem in tota (quod quidem ſciam) Italia. Vidimus tamen in Bobienſi eccleſia columbam ex aurichalco, conſervandæ euchariſtiæ olim deſtinatam. qui ritus forte Columbano auctore ex Gallia in Bobienſe monaſterium inductus fuit. Sed de his ſatis: ad noſtros ritus redeamus.

XXI. *An antiqui ritus ſemper novis præferendi ? An omnes ad unum modum revocandi ? Recentiores ceremoniarum arbitri notati. Quid cenſendum de Miſſa Illyriciana.*

TRIA ſunt quæ in ſacris ritibus poſſunt ſpectari, antiquitas, uniformitas, & conſtantia. Eadem ferme eſt ſacrorum rituum atque religionis antiquitas : ſed eorumdem diverſitas æque antiqua in diverſis eccleſiis. *Multa* quippe *pro locorum & hominum diverſitate variantur*, ait Firmilianus in epiſtola ad Cyprianum : *nec tamen propter hoc ab Eccleſiæ catholicæ pace atque unitate diſceſſum eſt.* Hæc diverſitas obtinuit ab initio etiam apud Romanos, non modo *circa celebrandos Paſchæ dies, ſed circa multa alia divinæ rei ſacramenta* : aſſeritque Firmilianus, *non obſervari illic omnia æqualiter, quæ Jeroſolymis obſervantur.* Legendus hac de re Socrates in lib. v cap. XXII. ubi ait, nullam religionis ſectam eaſdem obſervare ceremonias, licet eamdem de Deo ſententiam amplectantur.

Hæc rituum diverſitas naſcitur, tum ex diverſis populorum moribus, qui non iiſdem agendi modis delectantur, nec iiſdem inſtitutis poſſunt aſſueſcere : tum ex diverſis eccleſiarum fundatoribus, qui rem, ſuapte natura indifferentem & in medio poſitam, aliter atque aliter pro temporum ac locorum varietate conſtituerunt. Quapropter qui omnia ad unum eumdemque modum redigere conantur, perinde mihi videntur agere, ac ſi omnes populos ad eoſdem mores eademque penitus inſtituta reducere tentarent : neque ſatis concedunt primis eccleſiarum inſtitutoribus, qui res ab eis ſtabilitas aut permiſſas tam facile pervertunt. Nec ſane umquam citra pacis eccleſiaſticæ diſcrimen ſecus attentatum eſt. quod multis exemplis probari poſſet, ſi id cuivis non eſſet exploratum.

Ferenda itaque eſt rituum illa diverſitas, vel maxime propter bonum pacis, immo etiam propter Eccleſiam, quæ hac varietate decoratur. Neſcio enim quo modo dulcius ſapit, quod vario cultu ornatur. Et hoc quidem primum cavendum eſt in illis, qui ceremoniarum magiſtratum gerunt :

quorum nonnulli numquam quieſcunt, niſi omnes ad ſuos ritus vel invitos pertraxerint.

Alterum incommodum eſt eorum, qui vel antiquos novis, vel e contrario novos antiquis ritus ſemper præferendos volunt. Neutrum ſine delectu placet. Ubi regnant antiqui ritus, hi conſtanter retinendi: ubi novi præ antiquis prævaluerint, antiquos laudare decet, novos non rejicere. Vix enim umquam accidit, ut quod uſu ſemel receptum eſt ac firmatum, abſque perturbatione poſſit mutari. Et quidem ut rituum varietatem induxit locorum varietas: ita etiam eorumdem iiſdem in locis mutationem aliquando perſuaſit temporum diverſitas.

Itaque laudanda in ejuſmodi rebus conſtantia, modo cetera adſint, Eccleſiæ pax atque concordia, & Chriſtiana caritas, cui omnes ritus cedere ac ſuffragari neceſſe eſt. Quod ſi ſalva pace & caritate retineri poteſt antiquitas; quin novitati præferenda ſit, nemo ſane ſapiens negaverit.

Qui novos ſacrorum rituum libros noviſſimis temporibus ſcripſerunt, mirum eſt quantum ſibi tribuerint in pervertenda venerabili antiquitate, cujus inſtitutiones, nedum inſtitutionum rationes, omnino ignorabant. Cumque quod ſuo tempore fieri cernebant, id omnibus retro ſæculis ſemper actitatum fuiſſe autumarent; probabiles, ut ſibi videbantur, receptæ novitatis rationes adinvenerunt, quæ penitus veterum ſententiæ non raro adverſantur. Quod ut omnibus palam fiat, quædam huc exempla lubet afferre ad id probandum.

I. Mos olim fuit, ut vidimus, in eccleſia Romana, ut procedenti ad altare Pontifici *Sacra*, id eſt euchariſtia, præferrentur, ibidemque ſervarentur uſque ad communionem. quo tempore particula euchariſtiæ antea conſecratæ demittebatur in calicem. Tum ex oblatione novi ſacrificii una particula reſervabatur, *remanebat*que *in altari ipſa particula uſque ad finem Miſſæ,* teſtante Amalario in lib. III cap. XXXV. *quia ita obſervant*, ait primus Ordo Romanus hic pag. 14. *ut dum Miſſarum ſollemnia peraguntur, altare ſine ſacrificio non ſit.* Atque ita toto tempore Miſſæ numquam ab altari euchariſtia aberat, ſive euchariſtia pro Viatico in ipſo altari, ſive in ſecretario ſervaretur.

Contrarius ritus jam inductus erat Leone X pontifice: quo tempore Paris de Craſſis, qui ceremoniarum arbiter erat, rationem quærens, *quare ſacramentum corporis Chriſti, quod in eccleſiis communiter ſervari ſolet, ex ſuo loco prius levandum ſit, quam ſollemniter celebrari contingat ibidem*; ait id a majoribus cautum fuiſſe, non quia a conſpectu ſalutaris hoſtiæ abhorrendum ducerent, ſed idcirco quod inter ſacrificandum non omnes ceremonias rite recteque agere poſſent. quandoquidem in ipſius Sacramenti conſpectu nec Papa, nec epiſcopi celebrantes, congrue ibi ſedere, nec mitram in caput retinere, neque incenſationem in ſe recipere poſſent, niſi poſtquam ipſum Sacramentum incenſatum fuiſſet: maxime quia per ipſoſmet toties illud adolendum eſſet, & non per diaconum evangelicum, cujus hoc miniſterium proprium eſt. Adde, inquit, quod celebrans prælatus, quando quotieſve incenſare debet, neceſſe toties habet ipſe genibus Sacramentum adorare, priuſquam crucem altaris & oblata, ac ipſum altare incenſaret. Poſtremo valde abſonum eſſe, ut in eadem capella ſeu oratorio, in qua jam eſt Sacramentum quod adoratur, aliud Sacramentum de novo ibidem conficiatur, ne quod ex illis ambobus Sacramentis adorari debeat, in dubium vertatur.

Verum primis illis temporibus ſufficiebat *Sancta* ſemel *adoraſſe*, ſive ad altare præferretur euchariſtia, ut in primo Ordine Romano: ſive in altari ipſo aſſervaretur, ut in ſecundo. Jam vero ſanctis illis Patribus perſuaſum erat, quibuſvis ceremoniis ſacris, ſi modo religioſe fiant, adeo nullam euchariſtiæ inferri injuriam, ut contra his Deum honorari quam maxime exiſtimarent. Neque porro ulla eis erat ambiguitas, utra ſpecies conſecrata eſſet adoranda: cum ad præſens ſacrificium ſolummodo eſſent intenti. Et porro unius præ altera ſpeciei adoratio nullum ſcrupulum cauſare debet, cum in idem objectum feratur.

II. Aliud exemplum ex eodem Paride proferre licet de diacono evangelium cantante, nempe, quia deſiit uſus ambonum pro evangelio & epiſtola cantandis, quam in partem converti debeat diaconus, *collateralis* altari, *an converſus ad altare*, ſicut *in capella palatii ſimilique loco, ubi altare ad orientem ſolem non vergit.* Reſpondet Paris, *regulariter evangelium recitari debere a diacono ſtante contra aquilonem*, a quo, teſte

Propheta, panditur omne malum: ſecus in capella palatina, in qua, quia pro ſitu loci *cornu evangelii non eſt directum ad aquilonem, ſed ad auſtrum, qua in parte Pontifex ſacrificio præſens ſemper inſidet*; ideo diaconus ibidem evangelium cantans, *ne terga reneſque ad Pontificem in ſolio manentem convertat, recta ad cornu evangelii facie* illud *cantat*, adeoque *ſiniſtro humero ad Pontificem verſo*. Abſente vero Pontifice, *ut diaconus ipſe univerſali conſuetudini rituique ſatisfaciat, eum ſtare collateralem quidem altaris, ſed converſum ad Pontificis ſolium poſitum ad auſtrum.* quippe minus malum eſſe ſic eum ſtare, *quam renes ad Pontificis ſolium vertere; & altare, quod eſt ſanctum Sanctorum, ad ſiniſtram ſuam ſub ſe habere.* Ceterum in illis eccleſiis, quarum majus altare non eſt converſum ad orientem, evangelium cantandum eſſe per diaconum, non *collateraliter* ad altare ſtantem, ſed *facie ad faciem altaris, id eſt contra ipſum altare.*

At quam ſimplicius antiqui libelli Ordinis Romani præſcribunt, ut diaconus in ambone cantaturus evangelium, ſtans ad aquilonem faciem vertat ad partem auſtralem, in qua viri; non ad aquilonem, in qua feminæ conſiſtebant. Unum hoc loco notat Paris, altaris cornu dextrum intelligi debere, de cornu evangelii, *habito reſpectu ad ipſum altare, tamquam ad corpus magis honoratum; non autem ad ſacrificantem. nam & crucis & crucifixi ſuper ipſo altari ſtantis dextra ad prædictum cornu evangelii vergit.* Secus tamen interpretandas eſſe Miſſalis rubricas, *præſertim in officio Paraſceves*: ut cornu dextrum ac ſiniſtrum dicatur habito reſpectu ad ſacerdotem.

III. Infinitum eſſet ire per ſingula, quæ ab hodiernis ritibus diſcrepant: quædam tamen huc conglobate referre juvat ad levanda ſtudia lectorum. Hymnum angelicum præcinebat ſacerdos converſus ad populum: contra vero ſalutationem ultimam, quæ collectam poſt communionem præcedit, idem canebat converſus ad altare, ex primo noſtro libello. Ad hæc Canonem non incipiebat niſi abſoluto triſagii cantu: ut ſcilicet clerus & populus, ſacerdote Canonem ſubmiſſa voce recitante, in admiratione tanti myſterii quaſi ſtupens ſileret. Inſuper antiphona illa, quæ *Communio* dicitur, non poſt ipſam communionem, ut fit modo in multis eccleſiis, ſed tempore ipſius communionis cum ſuo pſalmo cantabatur.

tabatur. qui ritus in Africana eccleſia ſervabatur, populo ad communionem accedente: cujus rei teſtis eſt locuples Auguſtinus in lib. II Retractationum cap. XI. Denique ſacerdos ea non recitabat, quæ tum a choro canebantur, tum a miniſtris legebantur: ſed vel rerum, quæ dicebantur, meditatione, vel aliorum rituum actione totus occupatus erat. Nam quæ in Miſſa Illyriciana habentur ad id ſpatii orationes, non ſunt haud dubie antiqui Romani inſtituti, ut poſtea videbimus.

Hæc autem non eo animo referimus, quaſi veterum hujuſmodi rituum uſus privata auctoritate revocari velimus, aut recentiorum (quod abſit) induci contemtum: ſed ut eos, qui ejuſmodi officiis præpoſiti ſunt, invitemus ad conſulendam antiquitatem, quæ quanto fonti propior, tanto venerabilior eſt: eoſdemque admoneamus, ne ita vulgares & contritas ratiunculas præferant, quaſi majores noſtros in ſanciendis contrariis ritibus omni ratione deſtitutos fuiſſe exiſtiment. Immo vero ſi quando ritus ſacri reformandi erunt, ut veterum ratio habeatur, & ab eis quam propius abeſſe ſtudeatur.

Hunc ſcopum ſibi propoſuit *Camaracenſis & Atrabatenſis eccleſia*, cum Ordinem ſacrorum rituum in meliorem formam reſtituere voluit, ut legitur in vetuſtiſſimo utriuſque eccleſiæ Ordine, qui ex Petri Pithœi relictis ſcriniis recens vulgatus eſt in Appendice ad Codicem canonum eccleſiæ Romanæ. Quippe Ordinis iſtius reformatores præmittunt ſe velle ea ordinare, *quæ ab ſtatu rectitudinis deviando, vel ab Ordine Romano diſcrepare videbantur: ita tamen ut non inſtituatur novus Ordo; ne objici ab invidis poſſit, Ordinem ſacratiſſimum Romanum*, quem imitari deſiderabant, quoquo pacto fuiſſe violatum. In eodem autem Ordine quædam inculcantur ex ipſomet Ordine Romano, quæ hoc loco commemorare non pigebit. Unum eſt, quod *matutinale officium* (Laudes appellamus) *tractim decantandum eſt: altius tamen ipſi pſalmi, quam nocturnales. ſic enim fit in Romana eccleſia.* Et paullo infra. *Volumus ut mane agatur Miſſa in Dominicis diebus: quia Dominus valde mane ſurrexit. Et ita uſus eſt in ſancta ſede Romanæ eccleſiæ. In titulis vero qui in civitate vel extra ſunt, non ante cantetur Miſſa, quam in ipſa publica eccleſia in civi-*

tate : neque illorum ſigna pulſentur, ut omnis populus ad publicam procedat eccleſiam, niſi forte cauſa infirmorum, aut pro iter agentibus. Nec omittendum quod de Vigiliis nocturnis præſcribitur. *Cum omni vero honeſtate tractim lectiones legantur, & reſponſoria decantentur. Nona autem lectio ſit evangelica ex homeliis Patrum. Homelia ipſius evangelii a diacono, vel preſbytero, aut epiſcopo tota legatur, niſi forte aurora interveniens hoc diſtulerit.* Sic in eccleſia Romana, apparente aurora, officium nocturnale breviari mos erat, ut ſuperius vidimus. Hæc ex veteri illo Ordine Cameracenſi, qui ante ſæculum XII ſcriptus fuit.

Quærat aliquis, cur hymnum angelicum ſeu *Gloria in excelſis*, olim præcinuerit Pontifex ad populum converſus: contra vero ultimam ſalutationem, quæ fit poſt communionem, non vero alias? De his reſpondere non eſt noſtri inſtituti, nobiſque ſufficit antiquos ritus Romanos expoſuiſſe. Placet regula Johannis Diaconi ex epiſtola ad Senarium : *Illud firma mente cuſtodio, quod non a majoribus tradita cuſtodiret Eccleſia, niſi certa ſui ratio popoſciſſet : nec ea poſſumus dicere inania videri ac frivola, quia eorum minime rationem accepimus.* Si tamen conjecturis indulgere licet, ideo Pontifex hymnum angelicum præcinens convertebat ſe ad populum, ut eum ad laudandum Deum invitaret. Ideo vero ſalutationem illam poſtremam pronuntiabat verſus altare, quod ad fideles communione ſeu corpore & ſanguine Chriſti Domini tum refectos verba dirigeret : quibus proinde non jam apprecantis optantiſve, ſed gratulantis more Dominum ineſſe hac ſalutatione conteſtabatur.

Poſtremo obſervandum eſt, Miſſam illam Latinam, quam Mathias Flaccus Illyricus olim Argentinæ vulgavit, non eſſe Romana antiquiorem, ut falſo ille opinatus eſt, ſed ipſammet eſſe Miſſam Romanam variis orationibus interpolatam, quas orationes ſacerdos, choro inter cantandum occupato, recitaret. Atqui neque orationes illæ primo Romanæ eccleſiæ inſtituto conveniunt, immo in his nonnulla penitus adverſantur. quale eſt id quod ad Canonem legitur : *Deinde cum ſumma reverentia incipiat,* TE IGITUR; *& miniſtri ſtantes in gradibus ſuis cantent ipſos pſalmos, uſque dum* TE IGITUR *finiatur.* Contra vero in noſtris libellis antiquiori-

bus præſcribitur, ut Pontifice Canonem recitante ſummum in choro teneatur ſilentium; & miniſtri perſtent inclinati & ſilentes per totum Canonem; ſubdiaconi uſque ad hæc verba, *Nobis quoque peccatoribus*. Adde quod in illa Miſſa præſcribitur initio verſus *Introibo* cum pſalmo *Judica*, qui apud antiquos in uſu non erant. Quod in eadem Miſſa fit mentio de *Sequentia*, quam alii *Proſam* vocant: cujus inſtitutio Notkero Balbulo, qui deceſſit anno CM XII, tribuitur. Denique quod in litaniis Miſſæ ſubjectis appellatur ſanctus Adelbertus, quem ſæculo decimo exeunte martyrio affectum fuiſſe conſtat.

Hic conſequenter agendum eſſet de variis additionibus Sacramentario Gregoriano factis a Grimoldo abbate & aliis, qui Grimoldus videtur abbas fuiſſe monaſterii ſancti Galli apud Helvetios, is qui Grimaldus, & Ludovici Auguſti, cognomento Pii, capellanus vocatur: quique Benedictiones epiſcopales Sacramentario Gregoriano adjecit, quas non eſſe Romanæ inſtitutionis ſuperius obſervavimus. Sed longius nos ferunt hæ commentationes: tandem ad libellos Ordinis Romani, præmiſſo Commentarii indice, veniamus.

INDEX
RERUM IN COMMENTARIO inſigniorum.

A

ABUNDANTIUS acolythus regionis quartæ tit. Veſtinæ, XVIII.
Acolythorum ordinatio, CIV, CV, CVI.
Acolythorum quot genera Romæ, XVIII, XIX. ad titulum ordinati, *ibid.*
Acolythus ne baptizet cum diacono, ſed ſubdiaconus, C.
Acolythi ſacramentorum portitores, XXXIX.
Acolythi ſacculos oblatis conſecratis plenos deferentes, LIV, LV.
Adoratio Euchariſtiæ ante Berengarium, LXVI. Adoratio Hoſtiæ in Miſſa, XLIX.
Agnus Dei in Miſſa, poſt communionem cantatus, LIV. in communione, *ibid. & ſeq.*
Agni oblatio cum Corpore Chriſti, XCIX.
Agobardus in Amalarium, III, IV.
Alexandri Alenſis locus de communione ſub unica ſpecie, LXI.
Alexandrinus epiſcopus ſolus populum docet, XLIII. ad evangelium non aſſurgit, *ibid.*
Alleluia quando in Miſſa dicendum, XLI, XLII. *Alleluia* ſollemne in ſabbato Paſchæ, XCVII, XCVIII. in Quadrageſima & Miſſis defunctorum, *ibid.*
AltareLateranenſis eccleſiæ cavum, LXVII, LXVIII. Ad cornu altaris communicantes confirmati, LVIII. Altaria ſeptem Romæ celebrata ſabbato Paſchæ, C.
Amalarius Lugdunenſis chorepiſcopus & Abbas, III & *ſeqq.* Ejus libri vindicantur, *ibid.* Amalarii loci inſignes explicantur, LXXXI, LXXXII, &c.
Ambones veteres, ab odeis hodiernis diverſi, XXI, eorum forma, *ibid.* numerus, XXV.
Ambroſianus cantus in eccleſia Caſinenſi quando deſierit, CXXVIII.
Amulæ vini a diaconis receptæ in Miſſa, XLIV, XLV.
Antiphonarius liber, III, IV.
Arauſicanus canon explicatus, CXXXIX.
Archipreſbyter, ordinatione primus inter preſbyteros, XVI.
Arnoldus ex-Comite Monachus Ratiſponæ, XX.
Atrebatenſis eccleſiæ ordo, CXLV.
Auguſtini Picolominei epiſcopi Pientini opus de ſacris cæremoniis, VI, X.

B

BAPTISMI ritus, XCV & *ſeqq.* XCIX.

Baptiſmi miniſtri etiam diaconi, XCVI.

Baptizatorum ſuſceptores, XCVI.

Baſilicarum Romæ numerus ſæculo tertio, XII, XIII.

Bedæ locus de cereo paſchali, CI.

Benedictio epiſcopalis in Miſſa ante *Agnus Dei*, LII. Benedictionale male aſſutum novæ Gregorii papæ editioni, LII. Additionis hujus auctor Grimoldus abbas, CXLVII.

Benedictus baſilicæ S. Petri canonicus & cæremoniarius, IX, XXXII, &c.

Bernardi Abbatis ſententia de vino per contactum corporis Dominici ſacro, non conſecrato, XC.

Brandea, panni apoſtolorum Petri & Pauli ſepulcro immiſſi, CXXXIII.

Bulla cardinali celebraturo ad altare S. Petri neceſſaria, CXXXVII.

C

CALICES majores & miniſteriales ſeu ſcyphi in Miſſa, XLV, LVII. Calix anſatus, XLIX. campanulis inſtructus, L. Calix ſanctificatur ex contactu particulæ conſecratæ, LXXVI & *ſeqq.* Calicis duplex refuſio ad populi communionem, LVIII, LIX. Calix communionis, traditionis teſſera, LXI.

Cambuta ſeu baculo paſtorali non utuntur Romani Pontifices, nec epiſcopi cardinales Romæ, CXXIV.

Cameracenſis eccleſiæ ordo, CXLV.

Candelabrum lapideum operis teſſellati ambonibus adjunctum, XXV.

Canon Miſſæ quando inceptus, XLIV. XLVIII. dictus ſubmiſſa voce, *ibid*

Campanæ pulſatæ in conſecratione hoſtiæ, XLIX, L.

Capſa vas Eucharistiæ portatile, CXXXIX. Turris dicta, CXL.

Cardinali ad altare S. Petri ſacra facturo neceſſaria bulla, CXXXVII. ad cancellos appenſa, *ibid.* Cardinalium in epiſcopos imperium, X, XI. Cardinales ad ſolos devoluta Pontificis creatio, CXV.

Carolo M. conceſſa facultas eligendi Pontificem, & ordinandi apoſtolicam Sedem, CXIII.

Caroli V Imperatoris communio coram Papa, LXIII.

Cartuſianorum proſtratio in Miſſa, L.

Caſſander Ordinis Romani editor, V.

Cata-barbara, patricia ſeu S. Stephani minoris Romæ monaſterium, XXVIII.

Cata-farfara ſeu Cata-Galla patricia & S. Stephani majoris Romæ monaſterium, XXVIII.

Cataractæ ſeu feneſtella duplex in Confeſſione S Petri, CXXXIII.

Cencii de Sabellis cardinalis liber rituum, III, IX, X.

Cerei paſchalis benedictio duplex, CI. Cereo paſchali inſcriptus annus paſſionis, CI.

Chriſtophori Marcelli archiepiſcopi Corcyrenſis rituum libri vexati, V & *ſeqq.*

S. Chryſogoni eccleſiæ abbas & monachi, XXVII.

Ciborium altaris dictum propitia-

torium & umbraculum, XXII.
S. Clementis eccleſiæ Romanæ ichnographia, XXIV & ſeqq.
Clericorum Romæ collegia fere nulla ante ſæculum nonum, XXVII.
Cœmeteria, eccleſiæ ſupra martyrum corpora erectæ, XVI.
Collecta ad ſtationes ineundas, XXXI, XXXII. unde ſic dictæ orationes, ibid. & XXXIII.
Communionis in Miſſa ritus, LXI & ſeqq. Communio ab epiſcopis ſtantibus, a genuflexis preſbyteris percepta, LVIII. Communio laicorum non ex puro ſanguine, LXI, LXII. Communio ad cancellos CXXXVIII. Communio paſchalis abſque licentia epiſcopi de manu Papæ, CXXIX. Communio percepta cum oſculo & pace, LVI. Communio abſque ſanguine Domini die Paraſceves, LXIX, cum ſanguine ſeu vino conſecrato, LXXIV, LXXV. Communio ſub utraque ſpecie data Imperatori & Regi, LXII. Principibus, ibid. non tamen Frederico imperatori, LXIII. Communio laicorum ſub utraque ſpecie quando deſiit, LXI & ſeqq. XC, XCI. CXXIX. Communio infantium, XCVIII. Communio parvulorum ex ſolo hauſtu ſanguinis, C.
Communio dicta antiphona, cum fideles communicarent, CXLV.
Confeſſio ſub altari, XXI, XXV. Confeſſio S. Petri Romæ, CXXXI. CXXXII. Martyrium apud Græcos, ibid. unde ſic dicta apud Romanos, ibid. & ſeqq. Deſcriptio ejus, CXXXII.
Confirmationis ſacramentum poſt baptiſmum, non ut baptiſmi appendix, XCVI, XCVII.
Confirmari, Dominicum ſanguinem accipere, LVI, LXX & ſeqq.
Conſecrare, ſimul ſacrare, LV.
Conſecratio vini fitne per contactum hoſtiæ jam conſecratæ, LXXVI & ſeqq.
Continentiæ votum diacono præſcriptum, CVI.
Convivaturi cum Pontifice, invitati & deſcripti in Miſſa, LIV.
Cornelii papæ ad Fabium epiſtola, XII.
Corpora fidelium a paganorum cadaveribus diſcretis in locis poſita, CXXX.
Crux & vaſa ſacra in ſupplicationibus delata, XXXIII, XXXIV. Crucis adoratio in Paraſceve, LXXI, LXXII.
Curules duæ Pontificiæ, CXXXII, CXXXIII.
Cypriani locus inſignis de Romani Pontificis electione, CXI. de fidelium ſepulcris, CXXX.

D

DECANICÆ eccleſiæ Romæ quid, XII.
Diaconiæ, eccleſiæ Romæ, XII, XVI & ſeqq. Diaconiæ pater, XVII.
Diaconi ordinatio, CVI. Ne cantorum exerceat officium, ibid. Diaconi antiquitus miniſtri baptiſmi, XCVI, C. Diaconorum munus calicem præbere communicaturis, LVII, LVIII, LIX. Diaconorum in preſbyteros officia, tum ſuperbia, XLII. Diaconi, non ſuſcepto preſbyterio Romani Pontifices, CXIX, CXX. Alii in epiſcopos electi per ſaltum ordinati, CVII, CVIII. Diaconi in Paraſceve corpus Dominicum portabant, LXXI. Dia-

coni Romæ ſeptem regionarii nec plures tempore Sozomeni, XVI, XVII, XVIII. Eorum ſubſcriptionis ordo, *ibid.* Diaconi palatini Romæ, XVIII. Diaconi cardinales ſub utraque ſpecie communicati ab Urbano ſecundo, LXII. Diaconus ad auſtrum converſus canit evangelium, CXLIII, CXLIV.

Dionyſianis diacono & ſubdiacono permiſſa communio ſub utraque ſpecie, LXIII, LXIV.

Dominica oratio ſola in officiis eccleſiæ Lateranenſis adhibita, CXXIX.

Dominica mediana quæ, CXXVI, CXXVII.

Dominicis diebus Miſſa mane dicta, CXLV.

Dominicum corpus, *corpus & ſanguis Domini* dictum, LXXI.

Domni denominatio Papæ data, CXXIV.

E

ECCLESIÆ arcani ritus an proferendi in lucem, VI, VII. Eccleſia rituum varietate decoratur, CXLI, CXLII. Eccleſia publica civitatis a *titulis* diſtincta, CXLVI. Eccleſiarum Romanarum veterum forma, XXI *& ſeqq.* Eccleſiarum ruralium ad principem eccleſiam acceſſus, XXXI.

Egiſtus imperialis a ſecretis, XXIX.

Eleemoſyna ſollemniter a Pontifice data ſabbato ante Palmas, LXIV, LXV.

Elevatio corporis & calicis in Miſſa quando cœpta, XLIX.

Epiſcoporum ordinationes, CVII. per ſaltum, *ibid.* & CVIII. an ab uno Romano Pontifice ſecluſis aliis epiſcopis, *ibid.* Epiſcopi ſtantes, preſbyteri genuflexi communioné acccipiunt, LVIII. Epiſcopi Papæ ſuffraganei, hebdomadarii in Lateranenſi eccleſia, XXIX, XXX. Epiſcoporum in cardinales vilia ſervitia, X, XI. Epiſcopus in Romanum Pontificem eligi non poteſt, CXIX.

Ernulfi Roffenſis epiſcopi locus, XCIV.

Evangelia ſuper caput electi Pontificis a quo teneri ſolita, CXVII. Evangelium in feretro delatum Dominica Palmarum, LXVI. Evangelium diaconus canit ad auſtrum converſus, CXLIV. Evangelium dum dicitur, curvi ſtent ſacerdotes, XLII.

Euchariſtia, dicitur *Sancta* in plurali, XXXVI. Initio Miſſæ ex priore ſacrificio allata, *ibid.* Euchariſtia ſumta ſolo hauſtu ſanguinis, C. Euchariſtia reſervata in conditorio, XXXVI. Duplex ejus particula in calicem miſſa, XXXVI, XXXVII, LI, LV. dicta fermentum, XXXVIII. quomodo aſſervata apud Romanos, CXXXIX. Euchariſtia in capſa initio Miſſæ ad altare delata, CXL, CXLII. delata in proceſſione palmarum, LXVI. aliis diebus, LXVII. Euchariſtia in Italia nuſquam ſuſpenſa, CXL. A preſbyteris & diaconis manu, a ſubdiaconis ore percepta, LVIII. olim omnibus in manu tradita, LIX. in ſacculis delata ab acolythis, XXXIX, CV. Euchariſtiæ intinctio, XCIV. non probatur, LXII. Euchariſtiæ vas fixum, conditorium, cophinum & armarium; portatile capſa dictum, CXXXIX. Turris, CXL.

F

FEBRUARIO menſe vel in Quadrageſima factæ ordinationes, CIII.

Feneſtella duplex in tumulo ſancti Petri, CXXXII, CXXXIII.

Fermentum ab Innocentio memoratum eſt euchariſtia, VIII, XVI, XXXVII, XXXVIII. quando mitti deſuetum, XL. Fermentum in conſiſtorio Lateranenſi datum quid? LXV.

Fiſtula ſeu calamo hauſtus Chriſti ſanguis, LXX. CXXIX.

Flabellum ad muſcas abigendas in Miſſa, XLVII.

Flaviæ filiæ Xanthippi donatio, XXIX.

Flavius Annius Eularius Epiphanius præfectus Urbis, XXIII.

Flori dicta adverſus Amalarium diſcutiuntur, III, IV, V.

G

GALLIARUM univerſalis eccleſia, XLIII.

Gallicanarum eccleſiarum ſententiæ variæ de conſecratione vini per hoſtiæ conſecratæ permixtionem, LXXXV, LXXXVI.

Gloria in excelſis a ſolis epiſcopis, non preſbyteris decantatum in Miſſa, XLI.

Goffridus abbas Vindocinenſis, IX.

Græcorum ſententia de vino per corporis Dominici contactum ſanctificato, LXXXIX.

Gregorii papæ I loci inſignes, XVI, XIX, XX, XXVIII, XXXII, XLI, XLIII, XLVIII, L, L, LII, &c.

S. Gregorius ſtationum ordinator, XXXII.

Gregorii ſept. & Gelaſii ſecundi conſecratio, CXX.

Gregorii decimi cæremoniale, IX.

Gregorii Turonenſis locus de confeſſione S. Petri Romæ, CXXXII. de analogio, XXI.

Gregorius Optius numeri militum, XXIX.

Guillelmi de Campellis locus de communione ſub utraque ſpecie, LXI.

Guillelmus de Lindwode officialis Cantuarienſis, LVIII.

Guillelmi Durandi locus inſignis, XCI.

H

HADRIANI papæ reſponſio ad monachos Corbeienſes, CII.

Hadrianus primus legendarum Romæ martyrum paſſionum auctor, CXXVIII.

Helmodus abbas, LXXXIX.

Henrici Valeſii obſervatio de Romanarum baſilicarum numero, XII.

Hittorpius Ordinis Romani editor, V, IX.

Honorii monaſterium prope Lateranum, XXVIII.

Hoſtiæ elevatio in Miſſa quando facta, XLIX. adoratio, *ibid.* cum proſtratione, L.

Hymni in eccleſia Romana nulli antiquitus, CXXVIII. Hymnus angelicus a Pontifice ad populum converſo cantatus, CXLIV, CXLVI.

I

JACOBI a Vitriaco locus inſignis, XC.

Jacobus cardinalis auctor vitæ Cæleſtini quinti, CXXIII.

Jacobus

Jacobus cardinalis S. Clementis Bonifacii IX nepos, xxiv.
Jacobi Gaietani cæremoniale, ix. loci, xxxvii & *ſeqq.*
Jejunium ad veſperam ſabbati vel mane diei ſequentis ad ordinationes requiſitum, ciii, civ.
Illyrici Miſſa non adeo antiqua, cxlvi. Romana eſt variis orationibus interpolata, cxlvi.
Imagines ex regularibus pendentes, cxxxviii.
Imperatoris enſis de corpore S. Petri ſumtus, cxxxiv.
Inclinati tempore canonis epiſcopi, preſbyteri, &c. xlix.
Infantium a Pontifice baptizari ſolitorum numerus, xcv.
Innocentii papæ primi ſententia de pace in Miſſa danda, xlvii.
Intinctio euchariſtiæ, xciv.
S. Johannis & Pauli Romæ monaſterium, xxviii.
Johannis diaconi locus de oblatione, xcviii. alius de vii altarium celebratione, c.
Johannis diaconi hiſtoria Lateranenſis, ix
Johannis Beleti locus inſignis, xci.
Johanni Normanniæ duci & ejus uxori conceſſa communio ſub utraque ſpecie, lxii.
Joſeph Maria Thomaſius, iv, ix & *ſeqq.*
Irenæ Ducæ typicum, xlvi.

K

Kyrie eleiſon multoties repetitum in Miſſa, xli. item in ſupplicationibus abſque Sanctorum invocationibus, xxxiv.

L

Lac & mel in calicem miſſa & cum vino oblata, xcviii, xcix. Eorum benedictio, *ibid.*
Lanfranci ſtatutorum locus, lxvi.
Lateranenſis eccleſia ex apoſtolica inſtitutione ſola oratione Dominica utitur in officiis, cxxix. Antiquum ſola tenet officium, *ibid.* Lateranenſis eccleſiæ altare cavum, lxvii, lxviii. Lateranenſis eccleſiæ ſeptem epiſcopi hebdomadarii, xxix. Lateranenſis eccleſiæ diaconi palatini ſeptem, xviii. Lateranenſis eccleſiæ abbates & monachi. xxviii.
Laudes ad auroram ſemper inceptæ, xxx.
S. Laurentii extra muros monaſterium, xxix.
Lectiones ad nutum præſidentium in Vigiliis protractæ, cxxviii.
Leo Papa primus ſermonem in Miſſa primus Pontificum an habuit. xliii, xliv.
Leonis X inthronizatio cxxiii.
Libri ſancti, dicti codices ſacramentorum, l.
Litaniæ dictæ proceſſiones, xxxiv. *Kyrie eleiſon, ibid.* Litania ſeptena. xcv, xcvii.
Loti pauperum pedes ſabbato ante palmas, lxv.

M

Manſionarii ſeu cuſtodes eccleſiarum, xxvii.
Marcellus papa an titulorum in Urbe conſtitutor, xvi.
S. Mariæ-majoris eccleſia & monaſterium, xxix.
Martyria, ſeu baſilicæ martyrum, titulis accenſita, xvi.
Matuta, aurora, xxx.
Mediana hebdomada Quadrageſimæ, civ, cxxvi, cxxvii.
Meniana, cancelli, cxxxvii. Meniatus chorus, cxxviii.

Micrologus de ordine Romano, III, v. an Johannes & epiſcopus, *ibid.*
Micrologi locus de intinctione corporis Domini, &c. LXXXIV, LXXXV. Alii, XXXII. XXXIII, &c.
Miſſæ pontificiæ ritus ſingulares, XXXV *& ſeqq.* Miſſam celebrans Pontifex confirmatur a diacono. LVI. Miſſæ in titularibus & aliis eccleſiis dici ſolitæ, XVI. Miſſæ plures in ejuſdem baſilicæ diverſis altaribus uno die celebratæ, XLVI. Miſſæ plures eodem die eodem in loco celebratæ, LX. an ab eodem ſacerdote, *ibid.* Miſſa præſanctificatorum an antiqua, LXXIV *& ſeqq.* Miſſa Illyriciana, CXLVI.
Momentana ſeu ſtatera cur ponderati panni ad ſepulcrum S. Petri, CXXXIII. item ad S. Martini, CXXXIV.
Monachi in eccleſia Lateranenſi divina pendunt officia, XXVIII. item in Vaticana quaterni eorum chori, *ibid.*
Mortuorum illuſtrium corpora in locis ſublimibus poſita, CXXX.
Mozarabum miſſalis verba de conſecratione vini per commixtionem corporis Domini, LXXXVII, LXXXVIII.
Myſteria conſulto tecta a Pontificibus, XLVII.

N

NICOLAUS abbas Panormitanus, LVIII.
Nomenculatorum officium, LIV.
Notarii S. R. E. ſtationum prædicatores, XXXIII.
Nudis pedibus inſtituta proceſſio, LXXIII.

O

OBLATA epiſcopo & preſbytero in ordinatione data in multos dies, XXXIX.
Oblationes ab omnibus factæ in Miſſa, XLIV, XLV.
Oderiſius monachus diaconus eccleſiæ Lateranenſis, XX.
Officialis libellus, III, IV.
Onufrius Panvinius in rituales libros, II, III.
Optati locus inſignis de Macrobio Donatiſta, CXXXII.
Optius ſeu Optio, militum præfectus, XXIX.
Oraria ordinandorum ex tumulo S. Petri ſumta, CXXXIII.
Oratio Dominica in Miſſa, L. Ab omni populo apud Græcos, a ſolo ſacerdote apud Latinos dicta, LI. Oratione Dominica an conſecratur corpus & ſanguis Domini, LXXXII, LXXXIII.
Oratio poſt communionem a ſacerdote ad altare converſo cantata, CXLIV, CXLVI.
Oratoria Romæ duplicis generis, XIX. dedicandorum conditiones, *ibid.* Oratorii preſbyter cardinalis, *ibid.*
Ordinationum ſacrarum in eccleſia Romana ritus, CII *& ſeqq.*
Ordinationes per ſaltum, CVIII *& ſeqq.*
Ordinis Romani dignitas, II. Antiquitas, VIII *& ſeqq.*
Oſculum in porrectione Euchariſtiæ datum, LVI.
Oſtienſis epiſcopus an ſecluſis aliis Romanum Pontificem ordinarit, CXVIII.

P

PALLIA pro archiepiſcopis de corpore S. Petri ſumta, CXXXIII.
Palliolum ſepulcro S. Petri immiſ-

ſum cur & quo ritu, CXXXII, CXXXIII.
Pammachii titulus ſanctorum Johannis & Pauli dictus, XV.
Pandulfi loci inſignes, CXX, CXXII.
Panni, ſanctuaria & brandea apoſtolorum Petri & Pauli, CXXXIII.
Panum in Miſſa oblatorum forma, XLIV, XLV. confectio, *ibid.*
Papæ electio varia & ordinatio, CIX *& ſeqq.* Papa excalceatus in proceſſione Paraſceves, LXXIII. Papæ linteata ſedes, XXII. Papæ rubra cappa, CXXII. *V.* Pontifex.
Paraſceves ritus, LXXI *& ſeqq.*
Paratorium, theca vaſorum, LIX.
Paridis de Craſſis Diarium, CXXIII, CXXIV. adverſus electum Corcyrenſem expoſtulatio, V *& ſeqq.* Paris de Craſſis notatus, CXLIII.
Parochiæ diſtinctæ a titulis, XXXVIII. eccleſiæ rurales ſeu ſuburbanæ, *ibid.*
Parochiani clerici, XIX.
Paſchalis II papæ creatio, CXXII.
Patenæ communicales ampliſſimæ, LV.
Patriarchales eccleſiæ Romæ quinque, XII.
S. Pauli Romæ baſilica & monaſterium, XXVIII, XXIX.
Pax quando danda in Miſſa, XLVII, LII, LIII.
Pax & oſculum data communicantibus, LVI.
Peccatorum expiatio per ſacramentum pœnitentiæ ad confeſſionem S. Petri, CXXXIV.
Pectoralia & pogium dicti cancelli, CXXXVII.
Peregrini ad confeſſionem S. Petri non admiſſi ante fidei ſuæ profeſſionem, CXXXI.
S. Petri Romæ confeſſio, CXXXI *& ſeqq.*
Petri Amelii epiſcopi Senogallienſis liber cæremoniarum, IX.
Petri Damiani locus inſignis de ſacramento pœnitentiæ ſuper tumulum S. Petri, CXXXIV.
Petri Mallii de Vaticana eccleſia liber, X.
Pictavenſis eccleſia poſt orationem Dominicam nullas addit in officiis collectas, CXXIX.
Pileus de Prato card. & archiep. Ravenn. CXXIII.
Planeta & orario veſtitur ordinandus acolythus, CV. Planetis ornati ſacerdotes in collectis, XXXIII.
Pœnitentes reconciliati in Cœna Domini, LXX, LXXIV.
Pogium & pectoralia dicti cancelli, CXXXVII. Pogium, ambon, CXXXVII.
Polycarpo Romæ data facultas ab Aniceto ſacra faciendi, CXXXII.
Pontifex ſacris operans a diacono confirmatur, LVI. Pontificis incenſatio, CXXVIII, CXXIX, Pontificis communio ad altare, ſæpius ad ſedem, LVII, LVIII. *V.* Papa.
Precis nomen Miſſæ canoni tributum, XLVII, XLVIII.
Preſbyter cardinis, parochus, XX. Preſbyteri *Gloria in excelſis* hymnum ſolo die paſchatis dicant in Miſſa, XLI. Preſbyteri ſimul cum epiſcopo verbis & manu immolationem conficiunt, LIII. Preſbyteri Romæ titulares qui Romanæ Synodo anni 499 ſubſcripſerunt, XIII *& ſeqq.* plures eodem titulo donati, *ibid.*
Preſbyteria, munera in ſenatum & populum erogata, XXXIV, CXVII.
Procancellarii, eleemoſynarum erogatores, LXV.
Proceſſus generales ſeu excomuni-

cationes in Cœna Domini, LXX.
Proſtratio in elevatione corporis Domini, L.
Pulpitum, tribunal eccleſiæ, pogia ſeu ambones & lectoria, XXI.

Q

QUADRAGESIMALI tempore quinta feria feſtiva, XXXII.

R

RAINERIUS abbas Abſienſis, LXI.
Regiæ portæ, immo & valvæ & cancelli, XXI, CXXXVI, CXXXVII.
Regionarii diaconi, XVII.
Regiones eccleſiaſticæ Romanæ urbis, XI *& ſeqq.* XVIII.
Regulares, quibus impoſita vela, quid, CXXXVI, CXXXVIII.
Ritus antiqui noviſne præferendi ſemper, CXLI. Eorum diverſitas unitati Eccleſiæ non officit, *ibid.* CXLII.
Rivenſis Miſſalis locus inſignis, C.
Roberti Pulli cardinalis locus de communione ſub unica ſpecie, LXI, LXII.
Romanæ eccleſiæ officium divinum, XXVII, XXX.
Romanæ eccleſiæ Pontificis an privilegium eſt, epiſcopos abſque ſociis epiſcopis ordinandi, CVII, CVIII.
Romani pontificis varia creatio, CIX *& ſeqq.* conſecratio, CXVI *& ſeqq.*
Romanæ eccleſiæ diaconi ceteris honorabiliores, cur, XLII. Romanarum eccleſiarum veterum typus, XXI *& ſeqq.*
Romanæ urbis ſeptem regiones eccleſiaſticæ, XI *& ſeqq.* eccleſiæ, *ibid.*
Rugæ quid, XXI, CXXXV *& ſeqq.* Rugæ majores & minores, *ibid.* portæ & porticellæ, *ibid.*

S

SABBATI ſancti ritus, XCV *& ſeqq.* Sabbati jejunium apud Romanos, CXXV. an prætermiſſa ab illis hac die myſteria, *ibid.* CXXVI. Sabbato ante palmas eleemoſyna data, LXIV, LXV.
Sabbatina ſorma pauperum, LXV.
Saccellarius, theſaurarius, LIV.
Sacculi oblatis conſecratis pleni ab acolythis delati, LIV, LV. Sacculus acolytho traditus in ordinatione, XXXIX. pro excipiendis oblationibus, & deferenda Euchariſtia, CV.
Sacerdotes curvi ſtent ad evangelium, XLII.
Sacramenta dicta conſecratio corporis & ſanguinis Dominici, L & LI.
Salmaſii meditata lucubratio de ritibus, II.
Salutatio Pontificis poſt Miſſam, LVIII.
Salutatio geminata initio & fine concionis epiſcopalis, XLIV. Angelica initio præmiſſa quando incœpit, *ibid.*
Sancta in plurali pro Euchariſtia, XXXVI *& ſeqq.* ex priore ſacrificio partim reſervata & Pontifici initio Miſſæ oblata, *ibid. & ſeqq.* LII, LIII, LXVIII, LXIX.
Sancti Romanis e cœmeteriis educti baptizati, CXXXI.
Sanctificari, idem ne ac conſecrari, LXXX.
Sanctorum & fidelium ingens numerus Romæ, CXXX. corpora Româ precibus exterorum delata, CXXXI.

Sanctorum paſſiones & geſta quando & ubi Romæ legi cœpta, CXXVII.
Sanctuaria apoſtolorum Petri & Pauli, ad ſecundam cataractam depoſita, panni, CXXXIII.
Sanguinis Dominici aliquid refuſum in calicem ſeu ſcyphum pro communione populi, LVII. Sanguis Domini auctus vino infuſo, LVIII. Sanguini Dominico vinum cur adjunctum in laicorum communione, XCIII, XCIV. Sanguis Chriſti dictus etiam poſt admiſtum vinum, LVII.
Schola cantorum, chorus, XXI.
Secreta canon dictus, XLVIII.
Secretarium eccleſiæ, XXII. ibi coacta concilia, *ibid.* Secretarium ampliſſimi ſenatus, XXIII.
Sedes ſtercoraria Romanorum Pontificum, CXVIII *& ſeqq.* Aliæ, CXXI, CXXIII.
Senatorium in eccleſia, locus ubi principes ſedebant, XXII, XLIV, LIX.
Septima, quina, ac terna litania, XCVII.
Sigonii ſententia de Romani Pontificis conſecratione rejecta, CXVIII.
Simplicius Papa mutat ordinationum tempus, CIII.
Socratis loci duo diſcutiuntur, CXXV *& ſeqq.*
Sozomeni locus explicatur, XCVII.
Species unica dicta *corpus & ſanguis Domini*, LXXI.
S. Stephani majoris, aliud minoris Romæ monaſteria, XXVIII.
Statio quid, XXXI. Romani cleri ſtationes, *ibid. & ſeqq.* Statio poſt communionem Pontificis annunciata, LVII.
Stercoraria ſedes Romanorum Pontificum, CXVIII *& ſeqq.* aliæ, CXXI, CXXIII.
Subdiaconatus non ſemper inter ordines ſacros, CVI. a minoribus ordinibus diſtinctus, *ibid.*
Subdiaconus recipit oſculum in communione à diacono, LVI. Subdiaconorum Romæ tres ordines, XVIII.
Suſceptores baptizatorum, XCVI, XCVII.
Symbolum in Miſſa quando dici cœptum in Romana eccleſia, XLII, XLIII. Symbolum publice recitatum memoriter ante baptiſmum, CXXXII.
Syrnæ ante eccleſiam S. Silveſtri ſitæ, CXXIII.

T

TABERNACULA in Italia pro Euchariſtia, CXL.
Taxea, ſcyphus, XLVI.
Tetravila, quadruplicia altaris vela, XXII.
Tharſicius acolythus martyr, XL.
Theodatus ex duce primicerius ſanctæ Sedis apoſtolicæ, XVII.
Theodorus adorator numeri Theoſiæ, XXIX.
Thomaſius laudatus, IV, IX *& ſeqq.*
Tituli, parœciales eccleſiæ Romæ, XII, XIII, XIV, unus pluribus ſimul preſbyteris, *ibid.* Eorum inſtitutionis ratio, XV. Tituli minores oratoriorum, XIX. Titulorum a cœmeteriis diſtinctio, XVI. Tituli majores & minores, *ibid.* Nulli primo extra Urbem, *ibid.*
Todinus Monachus Caſinas, Lateranenſis patriarchii levita, XX.
Triduum poſt mortem Papæ, pro ſucceſſoris electione exſpecta-

tum, CXII.

Trivultiorum ſepulcra Mediolani, CXXX.

Turris, vas Euchariſtiæ, CXL.

V

VASA ſacra Romæ precioſa, XLVI, XLVII.

Vaticanæ eccleſiæ conjuncta quatuor monaſteria, XXVIII.

Vela ex regularibus pendentia, CXXXVIII.

Veneni periculum in oblatione panis & vini in Miſſa ut vitatur, XLVI.

Veſperæ ſabbato ſancto nullæ Romæ, XCIX, C.

Veſtinæ titulus, ſanctorum Gervaſii & Protaſii ſeu S. Vitalis poſtea dictus, XVIII.

Vicedominus, œconomus, LIV.

Vigilii Papæ loci duo inſignes, XLVII, XLVIII.

Vini oblatio in amulis facta, XLIV, XLV. Vinum an mutatur in Chriſti ſanguinem ex contactu hoſtiæ conſecratæ, LXXVI *& ſeqq.* Vini ex commiſtione ſanguinis Dominici ſanctificatio, XCII *& ſeqq.* Duplex ejus modus, XCIII. Vinum Dominico ſanguini admixtum, ubi communicando populo ſanguis non ſufficiebat, LVII, LVIII. ſanctificatur, LIX. Vinum poſt ſanguinis ſumtionem a communicatis hauſtum, CXXX.

Viri a feminis ſejuncti in eccleſiis, XXI.

Vivorum & mortuorum in Miſſa commemoratio, L.

Unctio manuum diaconi apud Anglos, CVI.

Uſtathius Dux, XVII.

Willelmus *de Barges*, LXI.

ADDENDA *in cap.* XVIII. *Commentarii pag.* CXXIV. *poſt lin.* 17.

Opportune hoc loco addi poteſt id quod legitur in *Criminationibus Græcorum adverſus Latinos*, tomo III. Monument. Græc. Cotelerianorum, pag. 498. art. XVI.

Succeſſor mortui Papæ hoc modo conſtituitur. Eligunt « eum qui eorum faciunt Synodum, & viventem ad mortuum « corpus adducunt, ſumptamque manum illius qui ſenſu ca- « ret, collo ſentientis imponunt; hocque arbitrantur eſſe ſuc- « ceſſoris unctionem & conſecrationem. Atque is primus mox « pro funere defuncti qui eum unxit, ſacrum facit, ac dein- « ceps tamquam optime unctus, ſtrenue pontificalia munia « obit. «

Verùm hanc criminationem falſam eſſe, & ex facto eccleſiæ Alexandrinæ deſumtam facile eſt cuivis æſtimare.

ANTIQUI LIBRI RITUALES SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIÆ.

ADMONITIO IN I. ORDINEM ROMANUM.

VARIOS *fuiſſe Ordinis Romani libellos ſuperius oſtendimus : ex quibus tres , qui quidem ad Miſſam pontificalem pertinent, mox exhibituri ſumus. Primus ex his , qui videtur antiquior , laudatus paſſim invenitur apud Amalarium , exſtatque in veterrimis codicibus , Caſinenſi , Sancti-Gallenſi , Einſidlenſi , & Colbertino. In lucem primo editus eſt Coloniæ per Georgium Caſſandrum anno M D LXI , ibidemque poſt annos ſeptem recuſus per Melchiorem Hittorpium : apud quos amplius quam media pars hujus libelli deeſt. Hanc vero ex codice inſignis abbatiæ ſancti Galli ſupplevimus , nempe a num. 21.*

2 *Ejuſdem libelli antiquitatem probant in primis euchariſtiæ initio Miſſæ ad altare ante Pontificem delatio :* fermenti *vocabulum pro euchariſtia , ut in epiſtola Innocentii primi ad Decentium , num. 22 uſurpatum : deinde rubricæ (ut vocant) quæ in libro Sacramentorum Gregorii M. leguntur pro hebdomada ſancta, totidem verbis hic expreſſæ , prout cuivis conferenti patebit. Unde Gregorium ex hoc libello in ſuum Sacramentarium præ-*

dictas tranſtuliſſe rubricas veri ſimillimum eſt. Certe Amalarii auctoritas evincit, primum hunc Ordinem, cujus verba is paſſim laudat exponitque, ſæculo nono eſſe ſuperiorem: & totus Miſſæ pontificiæ ritus, in eodem Ordine præſcriptus, Gregorii ætatem meo judicio ſapit. Quædam tamen proceſſu temporis nova inſerta fuere: qualia ſunt quæ num. 24 referuntur de ritu inſtituto per Hadrianum papam, ut flecteretur pro Carolo rege, *nempe pro Carolo M. & num. 28, ut dicatur* oratio pro rege Francorum. *Ex quibus non nemo fortaſſe dubius hæreat, num iſtud ſupplementum, quod ex codice ſancti Galli habuimus, ſequenti libello poſtea fuerit adſutum. At ſatius eſt admittere, paucula hæc, quæ modo commemoravimus, antiquiſſimo (ut ſit) libello fuiſſe inſerta. Non diſſimulem tamen Onufrio antiquiorem videri Ordinem ſecundo loco hic editum: propterea quod in proceſſione ad altare pax a Pontifice ibi legatur data duobus presbyteris: cum in primo noſtro ac tertio Ordine detur uni ex epiſcopis hebdomadariis, ſcilicet eccleſiæ Lateranenſis, quos ante annos octingentos presbyteris ſucceſſiſſe vir doctus exiſtimat. Verum utrumque ſimul eodem tempore ſtare poteſt, ut ſcilicet pax detur uni ex illis epiſcopis, ſi in eccleſia Lateranenſi, cujus hebdomadarii erant, Miſſa celebretur: ſecus duobus presbyteris, ſi in alia eccleſia. Porro quo tempore inſtituti fuerint illi hebdomadarii apud Lateranum epiſcopi, non liquet: etſi ex actis Stephani IV conſtat, eos ante hunc Pontificem fuiſſe inſtitutos, ut in Commentario prævio diximus.*

3 *Colbertinum exemplar n. 416, quod ſubſequentem Ordinem continet, ad annos octingentos accedit, atque hunc titulum præfert:* ORDO ECCLESIASTICI MINISTERII ROMANÆ ECCLESIÆ, vel qualiter Miſſa celebretur. *at in codice ſancti Galli,* ORDO ECCLESIASTICUS R. E. &c. *quem titulum prætulimus.*

4 *Poſt hunc libellum, qui in num. 21 deſinit, ſequitur in codice Colbertino quædam Appendix* De officiis in noctibus a Cœna Domini uſque in Paſcha; *eademque reperitur in Vaticano n. 487. quæ proinde appendix viſa eſt primi hujus Ordinis Romani integro libello ſubjungenda. Hanc ſub nomine libelli Romani laudat Amalarius in lib. 1 cap.* XX. Additur etiam in libello memorato alter cereus, ubi dicitur: ET TUNC ILLUMINANTUR DUO CEREI, TENENTIBUS DUOBUS NOTARIIS, & reliqua, *quæ totidem verba leguntur in dicta appendice num. 9, ejuſque antiquitatem oſtendunt.*

PRIMUS
ORDO ROMANUS.

INCIPIT ORDO ECCLESIASTICUS ROMANÆ ECCLESIÆ, *qualiter Miſſa pontificalis celebretur.*

1 PRIMO omnium obſervandum eſt, ſeptem eſſe regiones eccleſiaſtici Ordinis urbis Romæ; & unaquæque regio ſingulos habet diaconos regionarios, & uniuſcujuſque regionis acolythi per manum ſubdiaconi regionarii diacono regionis ſuæ officii cauſa ſubduntur. Quorum diaconorum ſi quando quiſpiam moritur, donec loco ejus alius ſubrogetur, illius regionis acolythi archidiacono obediunt: quia omnes acolythi, cujuſcumque regionis ſint, cauſa eccleſiaſtici officii ad miniſterium ejus pertinent. Quod etiam de ſubſequentibus Ordinibus intelligendum eſt, ſervata unicuique poſt eum proprii gradus archidiaconi [prærogativa] in ſui Ordinis miniſterio ſubditis; ut ſi quis, verbi gratia, vim paſſus fuerit, ſive ab eccleſiaſtico, ſeu a quacumque militari perſona; ſi a ſui Ordinis, primo ejus cauſa ad effectum minime pervenerit, habeat archidiaconus, id eſt vicarius Pontificis, cauſam, qualiter ſubditorum ſibi querelas abſque notitia poſſit explicare Pontificis: cetera vero per minores Ordines finiantur. Nam primo ſcire oportet, ut poſt numerum eccleſiaſticarum regionum ſciat, qui voluerit, numerum dierum per hebdomadam, quo ordine circulariter obſequantur. Nam prima feria regio tertia, id eſt Paſchæ: ſecunda feria regio quarta: tertia feria regio quinta: quarta feria regio ſexta: quinta feria regio ſeptima: ſexta feria regio prima: ſabbato regio ſecunda. Ordines proprios tam in proceſſione, quam in eccleſia, vel ubicumque eos propria dies ratione ſui gradus priſca ſtatutio ire vel mi-

niſtrare compulerit, a miniſterio Pontificis non poterit ſine ulla ſui deeſſe excommunicationis vel animadverſionis ſententia diſciplinæ. Quorum miniſteria primitus ſecundum rationem ſimplicem dupliciter diebus ſingulis dividuntur, id eſt in proceſſione Apoſtolici ad ſtationem, & in egreſſu ſacrarii uſque ad Miſſarum conſummationem.

2 Diebus itaque ſollemnibus, ſicuti eſt Paſcha, primo omnes acolythi regionis tertiæ, & defenſores omnium regionum convenientes diluculo in patriarchio Lateranenſi, præcedunt Pontificem pedeſtres ad ſtationem. Stratores autem laïci a dextris, & a ſiniſtris equi ambulent, ne alicubi titubet. Qui autem eum equitantes præcedunt, hi ſunt: diacones, primicerius, & duo notarii regionarii, defenſores regionarii, ſubdiaconi regionarii. Procedunt vero diviſis turmis, ſpatium inter ſe & Apoſtolicum facientes. Poſt equum vero hi ſunt qui equitant: vicedominus, veſtararius, nomenculator, atque ſaccellarius. Unus autem ex acolythis ſtationarius præcedit pedeſter equum Pontificis, geſtans ſanctum chriſma manu in mappula involuta cum ampulla. Sed & omnes acolythi abſque ſacculis, & ſindonibus, & chriſmate non procedunt. quod diſponit ſtationarius. Si quis autem adire voluerit Pontificem; ſi equitat, ſtatim ut eum viderit, deſcendat de equo, & ex latere viæ expectet, uſque dum ab eo poſſit audiri. Et pe-
a tita ab eo benedictione diſcutiatur a [a] nomenculatore vel
b ſaccellario cauſa ejus: & ipſi indicant Pontifici [b], & finiunt. quod & ſimiliter obſervabitur, etiamſi abſque ulla petitione ei quiſquam obvius fuerit. Qui vero pedeſter fuerit, tantummodo loco ſuo figitur, ut ab eo audiatur, vel benedicatur.

3 Die autem Reſurrectionis dominicæ, procedente eo ad ſanctam Mariam, notarius regionarius ſtat in loco qui dici-
c tur [c] Merolanas, & ſalutato Pontifice dicit: *In nomine domini noſtri Jeſu-Chriſti baptizati ſunt heſterna nocte in ſancta Dei genitrice Maria infantes maſculi numero tanti, feminæ tan-*

a Nomenculatoris officium erat convivas invitare, eorumque nomina deſcribere, ut infra videbimus num. 18. Saccellarius idem qui theſaurarius, a ſacco ſeu ſaccello.

b Sic cauſæ nonnumquam in ipſo proceſſu finiebantur. Unde *proceſſus* vocabulum lingua noſtra gallica pro lite fluxiſſe quidam viri docti opinantur.

c Locus eſt in monte Exquilino, haud procul a baſilica ſanctæ Mariæ Majoris, ubi eccleſia S. Matthæi, quæ dicitur ad Merulanas.

ta. Reſpondit Pontifex, *Deo gratias.* Et accipit a ſaccellario ſolidum unum : Pontifex autem pergit ad ſtationem. Feria ſecunda ad [a] remiſſa ſimpliciter. Feria tertia in reflexione porticus ſancti Pauli, tantum item qui pedeſtres obſequuntur. In die vero ſancti Paſchæ omnes acolythi regionis tertiæ ſimul & defenſores omnium regionum conveniunt primo diluculo in patriarchio Lateranenſi, ut dum proceſſerit Pontifex, equum illius præcedant. Acolythi autem, qui inde fuerint, obſervant, ut portent chriſma ante Pontificem, & evangelia, ſindones & ſacculos, & aquamanus poſt eum, ſicut ſupra diximus. Apoſtolum autem ſubdiaconus, qui lecturus eſt, ſub cura ſua habebit : evangelium archidiaconus. Aqua manus, patenam quotidianam, calicem, ſcyphos, & [b] pugillares [alios argenteos] & alios aureos, & gemelliones argenteos, colatorium argenteum & aureum, & alium majorem argenteum; amas argenteas, cantatorium & cetera vaſa aurea & argentea, cereoſtata aurea & argentea, de eccleſia Salvatoris per manum primi manſionarii ſumunt, & bajuli portant. Diebus vero feſtis calicem & patenam majores, & evangelia majora de veſtiario dominico exigunt ſub ſigillo veſterarii per numerum gemmarum, ut non perdantur. Sellam autem Pontificis cubicularius laïcus præcedens deportat, ut parata ſit dum in ſacrarium venerit.

4 Ad denunciatam ſtationem diebus feſtis primo mane præcedit omnis clerus Apoſtolicum, ad eccleſiam, ubi ſtatio antea fuerit denunciata, exceptis his, qui in obſequio illius comitantur, ut ſupra diximus : & expectantes Pontificem in eccleſia cum ſupplementario & bajulis, & reliquis qui cruces portant, ſedentes in presbyterio ; epiſcopi quidem ad ſiniſtram intrantium, presbyteri vero ad dextram, ut quando Pontifex ſederit, ad eos reſpiciens, epiſcopos ad dextram ſui, presbyteros vero ad ſiniſtram contueatur. Sed dum ve-

a Ita codex S. Galli : Colbert. *ad remiſſa ſimul :* editi *ad Miſſam ſimiliter.* Locus obſcurus, & forte corruptus.

b Pugillaris hoc loco ſignificat calamum ſeu fiſtulam, qua ſanguis Domini e ſacro calice hauriebatur. Scyphi, calices miniſteriales acolythorum, de quibus infra. Colatorium, vaſculum foraminibus ab imo perforatum, quo vinum ex amulis ſeu ampullis repurgatum in calicem refundebatur. Gemelliones Onufrius ſuſpicatur eſſe urceos, ad infundendam ſcilicet in manus Pontificis ejuſque forſan miniſtrorum aquam, quæ in ſubjectam pelvim (aquamanum, id eſt aquamanile, hic vocant) excipiebatur. Anaſtaſius in Gregorio IV ſimul conjungit *amas, ſcyphos, gemmiliones*, ut appareat hos diſtinguendos eſſe ab amis ſeu amulis.

nerit Pontifex prope eccleſiam, exeuntes acolythi & defenſores ex regione illa, cujus dies ad officium fuerit, in obſequio præſtolantur eum loco ſtatuto, antequam veniat ubi deſcenſurus eſt: ſimiliter & presbyter tituli vel eccleſiæ, ubi ſtatio fuerit, una cum majoribus domus eccleſiæ Romanæ vel Patre diaconiæ (ſi tamen illa eccleſia diaconiæ fuerit) cum ſubdito ſibi presbytero & manſionario thymiamaterium deferentibus in obſequium illius, inclinato capite dum venerit. Primum acolythi cum defenſoribus, deinde presbyteri cum ſuis petita benedictione, diviſis hinc inde partibus, prout militant, præcedunt Pontificem uſque ad eccleſiam. Advocatores autem eccleſiæ ſtant quidem cum majoribus, non autem præcedunt cum eis, ſed ipſi tantummodo ſequuntur ſellarem Pontificis cum acolytho, qui aquamanus portat. Quem ſemper neceſſe eſt ſequi Pontificem, uſque dum ad altare aſcendat, paratus ſub humero in presbyterio, quando vocetur a ſubdiacono regionario ad aquam dandam.

5 Cum vero eccleſiam introierit Pontifex, non aſcendit continuo ad altare, ſed prius intrat in ſecretarium, ſuſtentatus à diaconibus, qui eum ſuſceperint de ſellario deſcendentem. ubi dum intraverit, ſedet in ſella ſua, & diacones ſalutato Pontifice egrediuntur ſecretarium, & ante fores ejuſdem mutant veſtimenta ſua, & parat evangelium qui lecturus eſt, reſerato ſigillo ex præcepto archidiaconi ſuper planetam acolythi: & ſi neceſſe fuerit propter majora evangelia, duobus acolythis ſuper planetas tenentibus parat evangelium. Quo facto, acolythus evangelium uſque ante altare in presbyterium, præcedente eum ſubdiacono ſequente, qui eum deſuper planetam illius ſuſcipiens, manibus ſuis honorifice ſuper altare ponat. Nam egredientibus diaconibus de ſecretario, remanent cum Pontifice primicerius, ſecundicerius, primicerius defenſorum, notarii regionarii, & ſubdiaconus ſequens, qui tenet pallium Pontificis in brachio ſuo ſuper planetam, in ſiniſtro brachio cum acubus.

6 Pontifex autem per manus ſubdiaconorum regionariorum mutat veſtimenta * ſua hoc ordine. Defert ea plicata cubicularius tonſoratus, accepta a manibus oſtiarii juxta caput ſcamni. Subdiaconi regionarii ſecundum ordinem ſuum accipiunt ad induendum Pontificem ipſa veſtimenta, alius

*al. ſollemnia.

lineam, alius cingulum, alius [a] anagolaium, id eſt amictum, alius lineam dalmaticam, & alius majorem dalmaticam, & alius planetam: & ſic per ordinem induunt Pontificem. Primicerius autem & ſecundicerius componunt veſtimenta ejus, ut bene ſedeant. Noviſſime autem, quem voluerit domnus Pontifex de diaconibus, vel ſubdiaconibus, cui ipſe juſſerit, ſumit de manu ſubdiaconi ſequentis pallium, & induit ſuper Pontificem, & configit eum cum acubus in planeta retro & ante, & in humero ſiniſtro, & ſalutat Domnum, & dicit, *Jube domne benedicere.* Reſpondet, *Salvet nos Dominus.* reſpondet, *Amen.*

7 Deinde ſubdiaconus regionarius, tenens mappulam Pontificis in ſiniſtro brachio ſuper planetam revolutam, exiens ad * regiam ſecretarii * dicit: *Schola.* reſpondet: *Adſum.* Et ille: *Quis pſallet?* reſpondet, *Ille, & ille.* Et rediens ad Pontificem ſubdiaconus, porrigit ei mappulam, inclinans ſe ad genua illius, & dicens, *Servi domini mei, talis ſubdiaconus regionarius leget Apoſtolum, & talis de ſchola cantabit.* Et poſtea non licet alterum mutare in loco lectoris, vel cantoris. Quod ſi factum fuerit, archiparaphoniſta a Pontifice [b] excommunicabitur, id eſt quartus ſcholæ, qui ſemper Pontifici nunciat de cantoribus. Quod cum nunciatum fuerit, ſtatim ſequitur ſubdiaconus adſtans ante faciem Pontificis, uſque dum ei annuat Pontifex ut pſallant. cui dum annuerit, ſtatim egreditur ante fores ſecretarii, & dicit: *Accendite.* qui dum accenderint, ſtatim ſubdiaconus ſequens tenens thymiamaterium aureum, pro foribus ponit incenſum, ut pergat ante Pontificem. Et ille quartus ſcholæ pervenit in presbyterio ad priorem ſcholæ, vel ſecundum, ſive tertium, inclinato capite dicit, * *Domne jubete.*

* *al.* januam.

* *al.* vocat Scholam.

* al. *Domni.*

8 Tunc illi elevantes ſe, per ordinem vadunt ante altare, & ſtatuuntur per ordinem acies duæ tantum; paraphoniſtæ quidem hinc inde aforis; infantes ab utroque latere infra per ordinem. Et mox incipit prior ſcholæ antiphonam ad In-

a In vulgatis *anabolagium.* quam lectionem tuetur eruditiſſimus Cangius in Gloſſario. At nihil tamen mutandum ſuaſit non ſolum vetuſtiſſimus codex S. Galli hoc loco: ſed etiam alter æque antiquus, in quo habetur Ordo Miſſæ epiſcopalis, infra: ubi *anagolai* & *anagolagi* legitur. Ceterum adverte his locis, anabolagium, ſive anagolagium, id eſt amictum, utrobique poni ſuper albam & cingulum, uti Maronitis presbyteris mos eſt etiam nunc.

b Id eſt, ut quidem interpretari licet, ab officio ſuſpendetur.

troitum : quorum vocem diaconi dum audierint, continuo intrant ad Pontificem in ſecretarium. Et tunc Pontifex elevans ſe, dat manum dextram archidiacono, & ſiniſtram ſecundo, vel qui fuerit in ordine: & illi oſculatis manibus ipſius, procedunt cum ipſo ſuſtentantes eum. Tunc ſubdiaconus ſequens cum thymiamaterio procedit ante ipſum, mittens incenſum ; & ſeptem acolythi illius regionis, cujus dies
a fuerit, portantes [a] ſeptem cereoſtata accenſa præcedunt ante Pontificem uſque ante altare. Sed priuſquam veniant ante altare, diacones in presbyterio exuuntur planetis ; & ſuſcipit eas ſubdiaconus regionarius, & porrigit illas ad acolythos regionis, cujus fuerint diaconi: & tunc duo acolythi te-
b nentes capſas cum [b] Sanctis apertas, & ſubdiaconus ſequens cum ipſis tenens manum ſuam in ore capſæ, oſtendit Sancta Pontifici, vel diacono qui præceſſerit. Tunc inclinato capi-
c te [c] Pontifex vel diaconus ſalutat Sancta, & contemplatur,
d ut ſi fuerit [d] ſuperabundans, præcipiat ut ponatur in conditorio. Tunc peraccedens, antequam veniat ad ſcholam, dividuntur cereoſtata, quatuor ad dextram, & tres ad ſiniſtram partem : & pertranſit Pontifex in caput ſcholæ, & inclinat caput ad altare, ſurgens & orans, & faciens crucem in fronte
e ſua, & dat pacem uni epiſcopo [e] de hebdomadariis & archipresbytero, & diaconibus omnibus: & reſpiciens ad priorem ſcholæ, annuit ei ut dicat *Gloriam :* & prior ſcholæ inclinat ſe Pontifici, & imponit. Quartus vero ſcholæ præcedit Pon-
f tificem, ut ponat [f] oratorium ante altare : & accedens Pon-
g tifex orat ſuper ipſum, uſque ad repetitionem [g] verſus. Nam diaconi ſurgunt quando dicitur, *Sicut erat in principio,* ut ſalutent altaris latera, prius duo, & duo viciſſim, redeuntes ad Pontificem. Et ſurgens Pontifex oſculatur evangelia & altare, & accedit ad ſedem ſuam : & ſtat verſus ad Orientem.

a Pro numero ſcilicet totidem eccleſiaſticarum regionum.

b Colbertinus *Sancta*. quo nomine euchariſtiam ſignificari colligimus ex num. 17 & 18, & ex num. 30 & 34. Vide libellum Benedicti canonici S. Petri inferius, num. 41, & Commentarii prævii caput VI Ergo conditorium hic locus ſeu vaſculum erat, in quo euchariſtia tum recondi ſolebat.

c Sic Colbert. editis *ſuper*, ſed eodem ſenſu.

d Ita Colbert. alii habent *Pontifici vel diacono*, ſed mendoſe.

e Nempe uni ex ſeptem epiſcopis hebdomadariis patriarchii Lateranenſis, de quibus ſuperius in Commentario prævio.

f Faldiſtorium appellant recentiores. Colbert. male, *Oratorium ſuper altare.*

g Id eſt antiphonæ ad Introitum. Confer num. 21.

9 Scholæ

9 Schola vero, finita antiphona, imponit *Kyrie eleiſon*. Prior vero ſcholæ cuſtodit ad Pontificem, ut ei annuat ſi vult mutare [a] numerum letaniæ, & inclinat ſe Pontifici. Quando vero finierint, dirigens ſe Pontifex contra [b] populum, incipit, *Gloria in excelſis Deo*, & ſtatim regyrat ſe ad orientem, uſque dum finiatur. Poſt hoc dirigens ſe iterum ad populum dicens, *Pax* [c] *vobis*. & regyrans ſe ad orientem, dicit, *Oremus*. & ſequitur oratio: poſt finitam [d] ſedet; ſimiliter epiſcopi, vel presbyteri ſedent.

10 Tunc aſcendunt ſubdiaconi regionarii ad altare ſtatuentes ſe ad dextram, ſive ad ſiniſtram altaris. Tunc Pontifex annuit epiſcopis & presbyteris ut ſedeant. Subdiaconus vero qui lecturus eſt, mox ut viderit poſt Pontificem epiſcopos & presbyteros reſidentes, aſcendit in ambonem, & legit. Poſtquam legerit, cantor cum [e] cantatorio aſcendit, & dicit [f] reſponſum. Si fuerit tempus ut dicatur *Alleluia*, bene: ſin autem, tractum; ſin minus, tantummodo reſponſum.

11 Deinde diaconus oſculans pedes Pontificis tacite, dicit ei Pontifex, *Dominus ſit in corde tuo, & in labiis tuis*. Deinde venit ante altare, & oſculatis evangeliis levat in manus ſuas codicem: & procedunt ante ipſum duo ſubdiaconi regionarii, levantes thymiamaterium de manu ſubdiaconi ſequentis, mittentes incenſum. Et ante ſe habent duos aco-

a Huc ſpectat id quod ait Paris de Craſſis, *Kyrie* in Miſſis papalibus tamdiu dici, quamdiu reverentia Papæ per cardinales facienda durat. Colbert. *inclinet ſe Pontifici. quam dum finierint, incipit Pontifex* GLORIA IN EXCELSIS DEO, *ſi tempus fuerit. Non ſedeat antequam dicant poſt orationem* AMEN. *Et tunc aſcendant ſubdiaconi regionarii ad altare*, &c. Idem Paris obſervat vetuſtiſſimum eſſe capellæ papalis morem, ut eodem tono invariate cantetur hymnus angelicus his notis, *Ut re fa fa fa mi fa ſol mi, ſol fa mi mi*.

b Nunc facie verſa ad orientem ſeu altare, quod probat Amalarius in Officialis lib. III cap. VIII.

c Idem Amalarius ſub finem alterius præfationis ad libellum (ut vocat) Officialem, inter ea quæ *a Romana ſede* accepit, *Prima ſalutatio ad populum*, inquit, PAX VOBIS *pronunciatur, non* PAX VOBISCUM. Vide ejuſdem lib. cap. IX.

d Idem auctor in lib. III cap. V ſub initium, tradit morem inoleviſſe, *ut non ſedeatur in eccleſia* ante finem hujus orationis. qua de re in libello tertio, qui hic ſubſequitur.

e Quid ſit cantatorium, diſcimus ex Amalarii Præfatione in Antiphonarium. *Notandum eſt*, ait, *volumen quod nos vocamus Antiphonarium, tria habere nomina apud Romanos. Quod dicimus* gradale, *illi vocant* cantatorium.

f Amalarius ipſe in lib. III cap. XI. *Lectionem quæ legitur poſt ſeſſionem, ſequitur cantus, qui vocatur reſponſorius. Reſponſorium vero iidem qui ſupra Itali tradiderunt, quos inde reſponſorios cantus vocant, quod alio deſinente id alter reſpondeat.* Hinc *pſalmus reſponſorius* apud Gregorium Turonenſem in lib. VIII cap. III, quod uno verſu dicto per cantorem, idem a choro ſeu populo repeteretur, & ſic conſequenter de aliis. Gradalem ſeu gradualem poſteri appellarunt, quod in pogio ſeu ambone caneretur, teſte egloga Amalarii.

a lythos portantes duo cereoſtata. Venientes ad [a] ambonem, dividuntur ipſi acolythi ante ambonem, & tranſeunt ſubdiaconi & diaconus cum evangelio per medium eorum. Ille qui abſque thymiamaterio eſt, vertens ſe ad diaconem, porrigit ei brachium ſuum ſiniſtrum, in quo ponit evangelium, ut manu ſubdiaconi aperiatur ei locus, in quo ſignum lectionis poſitum fuerit. Et interpoſito digito ſuo diaconus in loco
b lectionis aſcendit ad [b] legendum, & illi duo ſubdiaconi redeunt ſtare ante gradum deſcenſionis ambonis. Finito evan-
c gelio dicit Pontifex, [c] *Pax tibi.* Deinde dicit, *Dominus vobiſcum.* Reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.* & dicit, *Oremus.* Deſcendente autem diacono, ſubdiaconus, qui prius aperuerat, recipit evangelium, & porrigit eum ſubdiacono ſequenti, qui in filo ſtat. quod tenens ante pectus ſuum ſuper planetam, porrigit oſculandum omnibus per ordinem graduum qui ſteterint. Et poſt hoc præparato acolytho in pogio juxta
d ambonem cum [d] capſa, in qua ſubdiaconus idem ponit evangelium ut ſigilletur. Acolythus autem regionis ejuſdem, cujus & ſubdiaconus eſt, revocat evangelium ad Lateranis.

12 Deinde pergente diacono ad altare, ſtante acolytho cum calice & corporali ſuper eum, levat calicem in brachio ſuo ſiniſtro, & porrigit diacono corporalem, ut accipit deſuper calice, & ponit eum ſuper altari a dextris, projecto capite altero ad diaconem ſecundum ut expandant. Tunc aſcendunt ad ſedem primicerius & ſecundicerius & primicerius defenſorum cum omnibus regionariis & notariis: ſubdiaconus vero cum calice vacuo ſequitur archidiaconum.

13 Pontifex deſcendit ad ſenatorium, tenente manum ejus dextram primicerio notariorum, & primicerio defenſorum ſiniſtram: & ſuſcipit oblationes principum per ordi-
e nem [e] archium. Archidiaconus poſt eum ſuſcipit amulas, & refundit in calicem majorem, tenente eum ſubdiacono regionario: quem ſequitur cum ſcypho ſuper planetam acoly-

a Nullus amplius ambonum uſus apud Romanos a tempore Paridis de Craſſis.

b Diaconus, cum legit evangelium, juxta Romanum Ordinem vertitur ad meridiem, ex Micrologi cap. IX, *non ad aquilonem, ubi feminæ conſiſtunt.*

c Id habes in ſecundo Ordine Romano.

d Nulla hic mentio ſymboli poſt evangelium, ſic vero in ſequenti. Conſule Commentarii prævii caput VI. Romani, teſte Amalario in altera Præfatione ad libros de eccleſiaſticis Officiis, *poſt evangelium non afferunt incenſum ſuper altare.* Accedit Micrologus in cap. XX.

e Ita Colbert. Quidam codices habent *arcuum*, alii omittunt. Retinenda videtur lectio codicis Colbertini, ut ſignificet ordinem principem ſeu præcipuum.

thus, in quo calix impletus refunditur. Oblationes a Pontifice ſuſcipit ſubdiaconus regionarius, & porrigit ſubdiacono ſequenti, & ſubdiaconus ſequens ponit in ſindonem, quem tenent duo acolythi. Reliquas oblationes poſt Pontificem ſuſcipit epiſcopus hebdomadarius, ut ipſe manu ſua mittat eas in ſindonem, quæ eum ſequitur. Poſt quem diaconus, qui ſequitur poſt archidiaconem, ſuſcipit [amulas] & manu ſua refundit in ſcyphum. Pontifex vero antequam tranſeat in partem mulierum, deſcendit ante confeſſionem, & ſuſcipit * oblatas primicerii, & ſecundicerii, & primicerii defenſorum. Nam diebus feſtis poſt diacones ad altare offerunt. Similiter aſcendens Pontifex in partem feminarum, ordine quo ſupra omnia explet. Similiter & presbyteri, ſi neceſſe fuerit, poſt eum vel in presbyterio faciunt.

* *al.* oblationes.

14 Poſt hoc Pontifex, tenente ei manum primicerio & ſecundicerio, redit ad ſedem ſuam, abluit manus ſuas. Archidiaconus ſtans ante altare, expleta ſuſceptione lavat manus ſuas. Deinde reſpicit in faciem Pontificis, annuit ei, & ille reſalutato accedit ad altare. Tunc ſubdiaconi regionarii levantes oblatas de manu ſubdiaconi ſequentis ſuper brachia ſua, porrigunt archidiacono, & ille componit altare. Nam ſubdiaconi hinc inde porrigunt. Ornato vero altari, tunc archidiaconus ſumit amulam Pontificis de ſubdiacono oblationario, & refundit ſuper colum in calicem, deinde * diaconorum; & in die feſto, primicerii, ſecundicerii, primicerii defenſorum. Deinde deſcendit ſubdiaconus ſequens in ſcholam, accipit [a] fontem de manu archiparaphoniſtæ, & defert archidiacono; & ille infundit faciens crucem [b] in calice. Tunc aſcendunt diaconi ad Pontificem. Quos videntes primicerius, ſecundicerius, & primicerius defenſorum regionariorum, & notarii regionarii, & defenſores regionarii, deſcendunt de aciebus, ut ſtent in loco ſuo.

* *al.* diaconi.

15 Tunc ſurgens Pontifex a ſede, deſcendit ad altare, & ſalutat altare, & ſuſcipit oblatas de manu presbyteri hebdomadarii & diaconorum. Deinde archidiaconus ſuſcipit oblatas Pontificis de oblationario, & dat Pontifici. Quas dum poſuerit Pontifex

a Id eſt aquam. Vide Ordinem Romanum de Miſſa epiſcopali infra. Eumdem itum in Gallia obſervatum fuiſſe docet Johannes Abrincatenſis epiſcopus apud Menardum noſtrum pag. 275. *Cantor aquam linteo coopertam in feſtis diacono deferat, quam diaconus vino miſceat.*

b Non ſuper fontem ſeu aquam, ut modo fit, ſed aquam in calicem infundendo in crucis modum.

in altare, levat calicem archidiaconus de manu ſubdiaconi regionarii, & ponit eum ſuper altare juxta oblatam Ponti-
a ficis [a] a dextris, involutis anſis cum offertorio: quem ponit in cornu altaris, & ſtat poſt Pontificem: & Pontifex inclinans ſe paululum ad altare, reſpicit ſcholam, & annuit
b ut [b] ſileant.

16 Tunc finito offertorio, epiſcopi ſtant poſt Pontificem, primus in medio, deinde per ordinem, & archidiaconus a dextris epiſcoporum, ſecundus diaconus a ſiniſtris, & ceteri per ordinem diſpoſita acie. Et ſubdiaconi regionarii, finito offertorio, vadunt retro altare aſpicientes ad Pontificem, ut quando dixerit, *Per omnia ſæcula*, aut *Dominus vobiſcum*, aut *Surſum corda*, aut *Gratias*, ipſi ſint ad reſpondendum, ſtantes erecti, uſque dum incipiunt dicere hymnum angelicum, id eſt *Sanctus*. quem dum expleverint; ſurgit Pontifex ſolus, & intrat in Canonem. Epiſcopi vero, diaconi, ſubdia-
c coni, & presbyteri in presbyterio permanent [c] inclinati. Et cum dixerit, *Nobis quoque peccatoribus*, ſurgunt ſubdiaconi: cum dixerit, *Per quem hæc omnia, Domine*, ſurgit archidiaconus ſolus. Cum dixerit, *Per ipſum & cum ipſo*, levat cum
d offertorio calicem per anſas, & tenens [d] exaltat illum juxta Pontificem. Pontifex autem tangit a latere calicem cum oblatis, dicens, *Per ipſum, & cum ipſo*, uſque *Per omnia ſæcula ſæculorum amen.* Et ponit Pontifex oblationes in loco ſuo, & archidiaconus calicem juxta eas, dimiſſo offerto-
e rio [e] in anſis ejuſdem.

f 17 Nam quod intermiſimus de patena, quando inchoat [f] Canonem, venit acolythus, ſub humero habens ſindonem in collo ligatam, tenens patenam ante pectus ſuum in parte dextra uſque in medium Canonem. Tunc ſubdiaconus ſequens ſuſcipit eam ſuper planetam, & venit ante altare, expectans quando eam ſuſcipiat ſubdiaconus regionarius.

a Hoc eſt quod a Romanis acceptum tradit Amalarius in fine ſecundæ Præfationis ad libros Officiales: *Calix in latere oblatæ componitur, non poſt tergum.* Idem ex Micrologi cap. x.

b Quale fuerit tunc Offertorium, leges inferius num. 26.

c De hac inclinatione Amalarius in lib. III cap. XXIII. *Perſeverant retro ſtantes inclinati, uſque dum finiatur omnis præſens Oratio*, quam Canonem vocant.

d Hoc etiam in loco Græci & Orientales plerique primum extollunt calicem cum hoſtia conſecrata.

e Hunc ritum obſervat Amalarius ſub finem alterius Præfationis ad Officialem, & in ejuſdem operis lib. III cap. XXVI.

f Hic articulus totidem verbis ex libello Romano adducitur apud Amalarium in lib. III cap. XXVII.

18 Finito vero Canone, ſubdiaconus regionarius ſtat cum patena poſt archidiaconum : quando dixerit, *& ab omni perturbatione ſecuri*, vertit [a] ſe archidiaconus, & oſculata patena, dat eam tenendam diacono ſecundo : cum dixerit, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, faciens crucem tribus vicibus manu ſua ſuper calicem, mittit [b] Sancta in eum. Sed archidiaconus pacem dat epiſcopo priori, deinde ceteris per ordinem, & populis.

19 Tunc Pontifex rumpit oblatam ex latere dextro; & particulam, quam [c] rumpit, ſuper altare relinquit : reliquas vero oblationes ſuas ponit in patenam, quam tenet diaconus, & redit ad ſedem. Mox primicerius, & ſecundicerius, & primicerius defenſorum cum omnibus regionariis & notariis aſcendunt ad altare, & ſtant in ordine ſuo a dextris & a ſiniſtris. Nomenculator vero, & ſaccellarius, & notarius vicedomini, cum dixerint *Agnus Dei*, tunc aſcendunt adſtare ante faciem Pontificis, ut annuat eis ſcribere nomina eorum, qui invitandi ſunt, ſive ad menſam Pontificis per nomenculatorem, ſive ad vicedomini per notarium ipſius : quorum nomina ut compleverint, deſcendunt ad invitandum. Nam archidiaconus levat calicem, & dat eum ſubdiacono regionario, quem tenet juxta cornu altaris dextrum. Et accedentes ſubdiaconi ſequentes cum acolythis, qui ſaccula portant, a dextris & a ſiniſtris altaris, extendentibus acolythis brachia cum ſacculis; ſtant ſubdiaconi ſequentes a fronte, ut parent ſinus ſacculorum archidiacono ad ponendas oblationes prius a dextris, deinde a ſiniſtris. Tunc acolythi vadunt [d] dextra lævaque per epiſcopos circum altare : reliqui deſcendunt ad presbyteros, ut confringant hoſtias. Patena præcedit juxta ſedem, deferentibus eam duobus ſubdiaconibus regionariis ad diacones ut frangant. Sed illi aſpiciunt in faciem Pontificis, ut eis annuat frangere. Et dum annuerit, reſalutato

a Id ex Romano Ordine tradit Micrologus in cap. XVII.

b Colbert. poſt *ſemper vobiſcum*, ceteris omiſſis ſubdit, *mittet in calicem de Sancta*; & ſic apud Amalarium in lib. III cap. XXXI. *Dicit libellus memoratus*, ſcilicet Romanus, CUM DIXERIT, *Pax Domini* &c. MITTIT IN CALICEM DE SANCTA. quæ *Sancta* eadem eſſe videntur quæ ſupra num. 8. & quæ *particula fermenti* infra num. 22. nempe antea conſecrata, & in futurum ſacrificium reſervata : alia vero infra num. 19. Idem Amalarius ibidem adducit ſequentia verba ex libello memorato : *Sed archidiaconus pacem dat*, &c.

c Ita legit Amalarius in lib. III cap. XXXI, melius quam in editis & in codice S. Galli, *quam rumpit, partem ſuper altare relinquit*; rectius etiam quam Colbert. *quam ruperit, tollit, partem aliam ſuper altare*, &c.

d Colbert. *vadunt ad lævam epiſcoporum.*

Pontifice confringunt. Et archidiaconus, evacuato altari oblationibus, [a] præter particulam, quam Pontifex de propria oblatione confracta ſuper altare reliquit, (quia ita obſervant, ut dum Miſſarum ſollemnia peraguntur, altare ſine ſacrificio non ſit) reſpicit in ſcholam, & annuit eis ut dicant *Agnus Dei.* & vadit ad patenam cum ceteris. Expleta confractione, diaconus minor levata de ſubdiacono patena, defert ad ſedem, ut communicet [b] Pontifex. Qui dum communicaverit, de ipſa Sancta, quam momorderit, ponit in manus [c] archidiaconi, dicendo in calice, *Fiat commixtio, & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu Chriſti accipientibus nobis in vitam æternam amen. Pax tecum. Et cum ſpiritu tuo.* & confirmatur [d] ab archidiacono.

20 Deinde venit archidiaconus cum calice ad cornu altaris, & adnunciat [e] ſtationem: & refuſo parum de calice in ſcyphum inter manus acolythi, accedunt primo epiſcopi ad ſedem, ut communicent de manu Pontificis ſecundum ordinem: [f] ſimiliter & presbyteri ut communicent poſt eos. Epiſcopus autem primus accipit calicem de manu archidiaconi, & ſtat in cornu altaris ſequentis ordinis uſque ad primicerium defenſorum. Deinde archidiaconus accepto de manibus illius calice, refundit in ſcyphum, quem ſupra diximus: & tradit calicem ſubdiacono regionario, qui tradit ei pugillarem, cum quo confirmat populum. Calicem autem accipit ſubdiaconus ſequens; * dat acolytho, quem ille revo-

* *Colb.* de acolytho.

a Colbert. *oblationibus, reſpicit ad ſcholam,* ceteris omiſſis; in editis tantum incluſa parentheſi deſunt, habentur autem in codice S. Galli, ſane haud parvi pendenda: ad quæ reſpexit Amalarius in lib. III Officialis cap. XXXV. *Remanetque in altari particula uſque ad finem Miſſæ.* Micrologus in cap. XVII cenſet eam fuiſſe reſervatam pro *communicaturis ſive infirmis.* Sed ratio hic allata videtur potior.

b Nempe ſtans, & quidem converſus ad orientem, ex quarto Ordine Romano de Miſſa epiſcopali num. 10, & ex aliis poſterioribus libellis.

c Paulo aliter Amalarius in lib. III cap. XXXI. *Ponit inter manus archidiaconi in calicem,* ut in ante vulgatis, addito, *faciens crucem ter.* Colbert. *Ponat in calice in manus archidiaconi dicendo, Fiat,* &c. Poſt ſuperiora ita commentatur ibidem Amalarius: *Si hoc ita agitur in Romana eccleſia, ab illis poteſt addiſci, quid ſignificet bis poſitus panis in calicem. Non enim vacat a myſterio quidquid in eo officio agitur juxta conſtitutionem Patrum.*

d Sumendo ſcilicet ſanguinem Dominicum *pro complemento communionis,* ut loquitur Micrologus in cap. XIX. Præclarum hoc ſane ſpecimen communionis generalis, etiam ſacerdotum & epiſcoporum.

e Quo modo hæc denunciatio futuræ ſtationis fieret, leges inferius in libello Benedicti canonici num. 33.

f Colbertinus variat hoc loco: *Sed preſbyteri omnes accedant ut communicent ad altare.* quæ lectio convenit cum aliis duobus libellis infra. Paulo poſt idem Colbert. *Deinde archidiaconus de manu illius ſuſcipiens calicem, refundit in ſcyphum,* &c. Clarius, ſed eodem ſenſu.

eat in paratorium. Qui dum confirmaverit quos Papa communicat, deſcendit Pontifex a ſede cum primicerio notariorum & primicerio defenſorum, tenentibus ei manus, ut communicet eos qui in ſenatorio ſunt : poſt quem archidiaconus confirmat. * Poſt hæc epiſcopi communicant populum, annuente eis primicerio cum manu ſub planeta, percontato Pontifice. Poſt eos diaconi confirmant. Deinde tranſeunt in partem ſiniſtram, ut faciant ſimiliter. Presbyteri autem, annuente primicerio, juſſu Pontificis communicant populum: & ipſi viciſſim confirmant. Nam mox ut Pontifex cœperit in ſenatorio communicare, ſtatim ſchola incipit antiphonam ad communionem per vices cum ſubdiaconibus, & [a] pſallunt, uſque dum, communicato omni populo, annuat Pontifex ut dicant *Gloria Patri.* & tunc repetito verſu quieſcunt. Et Pontifex mox ut communicaverit in parte mulierum, redit ad ſedem: & communicat regionarios per ordinem, & eos qui in filo ſteterant : & in diebus feſtis de ſchola XII. Nam ceteris diebus in [b] presbyterio communicant. Poſt hos omnes redeuntes nomenculator & ſaccellarius, & acolythus, qui patenam tenet, & qui manutergium tenet, & qui aquam dat, ad ſedem communicant, & poſt Pontificem archidiaconus eos confirmat.

*Colb. Poſt archidiaconem.

21 Adſtat autem ſubdiaconus regionarius ante faciem Pontificis, ut annuat ei. Ille vero contemplans populum, ſi jam communicati ſint, & annuit ei. Et ille [c] vadit ad humerum, aſpicit ad primum ſcholæ, faciens crucem in fronte ſua, annuit ei dicere *Gloriam :* & ille reſalutato, dicit *Gloria, Sicut erat*, & verſum. Finita autem antiphona ſurgit Pontifex cum archidiacono, & veniens ante altare dat orationem ad complendum, [d] directus ad orientem. Nam in iſto loco, cum *Dominus vobiſcum* dixerit, non ſe dirigit ad populum. Finita vero oratione, cui præceperit archidiaconus de diaconi-

a Hinc patet, antiphonam, quæ hodie Communio dicitur, olim pſalmo decantando præmiſſam fuiſſe: quod Micrologus diſerte habet in cap. XVIII. Confer Liturgiam Gallicanam lib. I cap. V num. 27. In Colbertino ſic legitur: *Statim ſchola incipit antiphonam ad communionem & pſallant uſque dum communicat populus omnis. Nam Pontifex mox ut communicaverint in partes mulierum*, &c.

b Colbert. *Nam ceteris diebus preſbyteri ubi potuerint communicent.*

c Colbert. *Et ille aſpicit ad primum ſcholæ.*

d Colbert. his omiſſis ita habet, *dat orationem ad complendum. Qua finita, cui præceperit archidiaconus de diaconibus*, &c. Nunc ſacerdos converſus ad populum dicit *Dominus vobiſcum*, etiam hoc loco.

bus, aſpicit ad Pontificem ut ei annuat, & dicit ad populum, *Ite Miſſa eſt.* Reſpondent, *Deo gratias.* Tunc ſeptem cereoſtata præcedunt Pontificem, & ſubdiaconus regionarius cum thuribulo ad ſecretarium. Deſcendente autem illo in presbyterium, [a] epiſcopi primum dicant, *Jube domne benedicere.* Reſp. *Benedicat nos Dominus.* Reſp. *Amen.* Poſt epiſcopos presbyteri; deinde monachi; deinde ſchola; deinde milites draconarii, id eſt qui ſigna portant: poſt eos bajuli, poſt eos cereoſtatarii; poſt quos acolythi, qui [b] rugam obſervant; poſt eos extra presbyterium cruces portantes; deinde manſionarii juniores: & intrat in ſecretarium.

II. *Si autem ſummum Pontificem, ubi ſtatio fuerit, contigerit non adeſſe; hæc ſunt, quæ ab alio epiſcopo diſſimiliter fiunt.*

22 In primis, quod non illi, ſed diaconi præcedunt cum cereoſtato, vel thuribulo.

Secundum namque quod non ſedet in ſede poſt altare.

Tertio non dicit orationem poſt altare, ſed in dextro latere altaris.

Quartum non ipſe epiſcopus, ſed diaconus in eo loco, ubi conſuetudo eſt, * cinnat. (* f. ſignat.)

Quinto loco, poſt finitum Canonem, ubi dicitur, *Per quem hæc omnia, Domine,* non levatur calix ab archidiacono.

Sexto loco, quando dici debet, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum,* deportatur a ſubdiacono oblationario particula [c] fermenti, quod ab Apoſtolico conſecratum eſt, & datur archidiacono: ille vero porrigit epiſcopo. At ille conſignando tribus vicibus, & dicendo, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum,* mittit in calicem.

Nam & hoc diſſimiliter facit, quod Apoſtolicus non confringit: ipſe vero ſuper pallam, quæ corporalis dicitur, in altare confringit. Deinde communicant omnes præter epiſcopum tantum, quod non ſua manu communicat. Si in ipſius

a Aliter Colbert. *Epiſcopus primus veniat ante eum, dicens,* JUBE DOMNE BENEDICERE, &c.

b Non prætermittenda lectio codicis Colbertini, ubi pro *rugam* legitur *regiam*, id eſt aditum ſeu januam cancellorum quas acolythi obſervare ſolebant. Bajulorum officium habes ſupra num. 3.

c Notandus hic locus de fermento pro eucharistia. Confer num. 8 & 19. ſupra, & Commentarii noſtri prævii caput VI.

manum

manum mittit partem, & ipſe ſe communicat cum propria manu. Similiter facit presbyter presbytero, & diaconus diacono. Nam reliqua omnia ſimiliter ut ſummus Pontifex facit.

Similiter etiam & a presbytero agitur, quando in ſtatione facit Miſſas, præter *Gloria in excelſis Deo:* quia a presbytero non dicitur niſi in Paſcha. Epiſcopi, qui civitatibus præſident, ut ſummus Pontifex, ita omnia peragunt.

III. *Feria IIII initium Quadrageſimæ.*

23 Colligunt ſe omnes ad eccleſiam ſanctæ Anaſtaſiæ circa horam ſeptimam. Ingreditur Pontifex in ſecretarium, induit ſe veſtibus. Schola vero canit antiphonam ad Introitum.

24 Tunc adveniens Pontifex aſcendit ad altare. Ut autem finita fuerit antiphona, ſtans Pontifex a dextris altaris directus ad populum, dicit, *Dominus vobiſcum;* deinde regyrat ſe ad orientem: dicit, *Oremus.* Diaconus, *Flectamus genua;* deinde, *Levate.* ſequitur oratio. Deinde incipitur antiphona, *Per viam.* Ut autem prope eccleſiam venerint, incipient letaniam. Ut autem ingreſſi fuerint eccleſiam, Pontifex ingreditur in ſecretarium. Schola pergit decantando uſque ad altare. Ut autem finierint letaniam, poſt paululum incipiunt antiphonam ad Introitum. Deinde veniens Pontifex aſcendit ad ſedem, dicit, *Oremus.* Diaconus, *Flectamus genua,* &, *Levate.* Deinde poſt orationem legitur lectio, & celebratur Miſſa more ſolito. Poſtquam autem dixerit communionem, a diacono dicitur, *Humiliate capita veſtra Deo.* Clerus reſpondet, *Deo gratias.* & dicitur oratio ſuper populum. Finita oratione dicit diaconus, [a] *Ite Miſſa eſt.* Simili modo agitur ſecunda feria, quarta feria, ſexta feria, & ſabbato per totam Quadrageſimam. Nam ſabbato tempore Adriani inſtitutum eſt, ut flecteretur pro Carolo [b] rege. antea vero non fuit conſuetudo.

25 Tertia feria, ſeu quinta feria ut ad Miſſas intraverint, dicit *Dominus vobiſcum;* & diaconus, *Flectamus genua,* &,

a Nunc per totam Quadrageſimam, exceptis feſtis, dicitur *Benedicamus Domino.* Vide Micrologi caput XLVI, & confer caput XXXIV.

b Nempe Carolo Magno. quæ verba innuunt hæc poſterioris eſſe inſtituti. Vide num. 28.

a *Levate.* Miſſa finita dicit diaconus, *Humiliate* [a] *capita veſtra Deo.* Et inclinant ſe omnes ad orientem. Et dicit Pontifex orationem ſuper populum: diaconus, *Ite Miſſa eſt.* Ceteri vero epiſcopi, aut presbyteri, qui collectam non faciunt, vel ſtatio non fuerit in ipſa eccleſia, per totam hebdomadam ſimiliter faciunt, quomodo iſti in duobus diebus peragunt.
b Item de eo quod [b] *Gloria in excelſis Deo*, uſque in caput Quadrageſimæ in Dominicis diebus cantatur. A presbyteris vero *Gloria in excelſis Deo* minime cantatur, niſi ſolum in Paſcha. Ab epiſcopis autem omni tempore in Dominicis, ſeu feſtis diebus cantatur. Nam quando letania agitur, nec *Gloria in excelſis Deo*, nec *Kyrie eleiſon* poſt Introitum, nec *Alleluia* cantatur, excepto letania majore.

26 Item de reſponſorio graduali, ab incipiente uſque ad finem cantatur, & verſus ſimiliter. Similiter in quotidianis diebus *Alleluia* ſimili modo. In quotidianis vero diebus, ſi voluerint, tantum prima dicitur.

Item candelabra tenentur in manibus uſque dum ad repetitionem incipiunt: poſtea deponuntur in pavimentum. Et poſt primam orationem Miſſæ datam deportantur ante altare. Item *Gloria* dividitur, ſed tantum feſtis diebus. Ad repetendum vero, ſive feſtis diebus, ſeu quotidianis, ſemper incipitur.
c Tantum ſemel de offertorio, ſeu & verſu [c] ipſius, duabus vicibus ad unam Miſſam domno Papæ cantatur.

IV. *Incipit Ordo a Dominica mediana uſque in Octabas Paſchæ.*

d 27 Igitur a Dominica, quam Sedes apoſtolica [d] Medianam voluit nuncupari, uſum obſervantiæ credimus intimandum: unde & ea, quæ ipſa die dicuntur, numerum dierum oſtendunt, ut eſt illud, *Quarta-decima die ad veſperum:* & paulo poſt, *In quinta-decima ſollemnitatem celebrabitis.* A quo die uſque in vigiliam ſanctæ dominicæ reſurrectionis in nullo re-

a De hoc ritu videſis Amalarium in Præfatione altera ad Officialem, ſub finem Præfationis.

b Neque modo *Gloria in excelſis* dicitur a Septuageſima ad Paſcha extra feſta: ſemper vero *Kyrie eleiſon.*

c Duo diſtinguuntur in Offertorio, nempe ipſum Offertorium, & verſus; qualia Offertoria inveniuntur in vetuſtis libris cum duobus aut tribus verſibus. Vide Amalarium in lib. III cap. XIX in fine.

d Sic appellat Dominicam Paſſionis Ordo Romanus vulgatus, in quo multa fuſius quam hic habentur a pag. 41.

ſponſorio decantatur *Gloria*, nec in *Venite*; a Cœna vero Domini, nec in pſalmis, nec in ullo loco decantatur *Gloria* uſque in Paſcha. Dominica in Palmis, cum evangelium legitur, dicit diaconus, *Dominus vobiſcum.* ℟. *Et cum ſpiritu tuo.* Item dicat, *Paſſio domini noſtri Jeſu-Chriſti ſecundum Matthæum.* ℟. *Gloria tibi Domine.*

28 Feria IIII, quæ eſt pridie in Cœna Domini, hora tertia Pontifex cum clero & ordine ſuo procedat ad altare in eccleſia majore, & dicit orationes [a] ſollemnes hoc ordine. *Oremus.* Dat orationem, *Deus a quo & Judas.* Poſt *Amen* ſequitur & dicit orationes ſollemnes, ſicut in Sacramentorum continetur; tantummodo pro ſe intermittit. Dicit orationem pro rege Francorum, deinde reliquas per ordinem, ad ultimum pro Judæis non flectunt genua. Quibus expletis oſculatur altare, & egreditur. Poſtea vero hora octava ingrediuntur ad Miſſas hoc ordine. Dicit ſchola antiphonam ad Introitum, & Pontifex dat orationem. Legitur lectio una, ſicut in [b] Capitulare continetur. Sequitur Gradale, *Ne avertas*, & legitur alia lectio. Poſt quam cantatur canticum, *Domine exaudi*, cum verſibus ſuis. Evangelium vero pronunciabitur ita, *Paſſio domini noſtri Jeſu Chriſti ſecundum Lucam*, & incipit legere: qua perlecta, expletur Miſſa ordine ſuo.

V. *Feria V Cœnæ Domini.*

29 Media [c] nocte ſurgendum eſt, & tangitur ſignum: & poſt hæc non niſi in nocte ſanctum Paſcha ad Matutinum. At vero eccleſia omni lumine decoretur, & more ſolito *Deus in adjutorium meum* non dicant, nec *Gloriam*, nec Invitatorium: ſed cantor incipit in pſalmis antiphonam, ſicut in Antiphonario continetur. Nec presbyter complet in fine [d] oratio-

a Amalarius in lib. I cap. XI obſervat hac die quintam varietatem, nempe ex adjectione unius lectionis & unius reſponſorii cum quinque verſibus, ac ex Paſſione Domini, necnon etiam, *ut ſcriptum habemus in libello qui dicitur Romanus Ordo, ex genuflexione.* Tum addit: *Intimat ſupra dictus libellus, ex Romana conſuetudine debere eadem die ante publicum officium orationes, quas ſolemus in ſexta feria agere, recitari.* quæ verba huc ſpectant. De genuflexione vide Micrologum cap. LII.

b Capitulare appellant indicem Epiſtolarum & Evangeliorum ad Miſſas, quæ in fine librorum ſacrorum antiquitus primis ac poſtremis verbis deſignari ſolebant. Vide tomum 2 Capitularium col. 1310.

c Ergo etiam hoc triduo Romani nocturnas vigilias faciebant media nocte.

d Id eſt, in fine orationis *Reſpice quæſumus Domine*, &c. non addit more ſolito, *Qui tecum vivit*, &c.

nem, ſed tacite ſurgendum eſt, & lector benedictionem non petat; & quando finit, non dicat, *Tu autem;* ſed ex verbis lectionis jubetur facere finem. Lectiones vero legantur tres de lamentatione Hieremiæ prophetæ, ubi dicit, *Quomodo ſedet ſola civitas*, uſque, *Cogitavit Dominus diſſipare murum filiæ Sion.* Tres de tractatu ſancti Auguſtini in pſalmo *Exaudi Domine orationem meam* primo. Tres de Apoſtolo, ubi ait ad Cor. cap. LVII. *Ego accepi a Domino quod & tradidi vobis.* VIIII pſalmos, VIIII lectiones, VIIII reſponſoria. Cum autem
a omnia complenda ſunt, ſequitur [a] Matutinum. Matutino completo non dicatur *Kyrie eleiſon*, nec, *Et ne nos inducas in tentationem.*

30 Hora autem tertia ingreſſi ſacrarium, induuntur dalmaticis, tam Pontifex, quam omnes diaconi, vel omni ornamento, ſedente Pontifice in ſella ſua: & præparantur ampullæ duæ cum oleo, quarum melior defertur Pontifici, ut accepto balſamo, & commiſcitato cum oleo, manu ſua impleat eam: illam vero aliam miniſtri teneant plenam, & Pontifex lotis manibus procedit cum ſeptem cereoſtata ad Miſſas. Dicta autem antiphona ad Introitum dicit *Gloria in excelſis Deo*, & orationem. Legitur Apoſtoli lectio, *Fratres convenientibus vobis in unum*, uſque, *ut non cum hoc mundo damnemur.* Sequitur Gradale: *Chriſtus factus eſt pro nobis.* Legitur evangelium ſecundum Johannem cap. CXII. *In illo tempore ſciens Jeſus quia venit hora ejus*, uſque *quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.* Ante quam dicatur, *Per quem hæc omnia*, benedicitur oleum pro infirmis quod populus affert, & deinceps peragitur Miſſa ordine ſuo. Qua expleta, communicat epiſcopus ſolus ante altare, & diaconus confirmat eum cum calice.

31 Illa tantummodo die, poſtquam communicaverit, ponit calicem ſuper altare: deinde accepta a ſubdiacono patena, ponit juxta calicem de latere ſiniſtro; & ſtatim cooperitur a duobus diaconibus utrumque de ſindone munda, quam prius præparaverant in ora altaris e regione Pontificis, poſt
b corporalem expanſum. Et continuo [b] duo acolythi involutas

a Matutini nomine intelliguntur Laudes, quas vocamus, ut in Regula S. Benedicti.

b Hæc verba, aliaque refert Amalarius in lib. I poſt medium capitis XII. *Dicit libellus Romani Ordinis de conſecratione Chriſmatis:* CONTINUO DUO ACOLYTHI, &c. Idem poſt initium ejuſdem

ampullas cum ſindone alba ſerico, ita ut videri poſſint a medio, tenent in brachio ſiniſtro, projectis ſindonibus ſuper ſcapulam ſiniſtram, ita ut pertingat ſcapulam dextram, qua tentius poſſint dependentia retinere. A quibus ſub humero ſtantibus venit ſubdiaconus, & accipit ampullam commixtam una cum ſindone, & dat eam archidiacono, & ille defert Pontifici ante altare. Tunc Pontifex reſpiciens ad orientem, & diaconus tenet ante ipſum ampullam in ſiniſtro brachio revolutam ſindone, ut ſupra diximus. Hic halat ter in ampullam chriſmatis, & dicit Pontifex *Surſum corda*. Reſp. *Habemus ad Dominum*; & intrat in conſecrationem chriſmatis excelſa voce: ſed antequam benedicatur, inſufflat ter in ampullam. Qua expleta, benedicit ampullam olei ordine quo ſupra delatam: & ſimiliter halat in ipſam, ſed tacite. Ampulla autem, quæ cum chriſmate eſt, ſtatim ut benedicta fuerit, cooperitur, ut a nemine nuda videatur, ſed tenente eam acolytho, omnes eam per ordinem ſalutent, quam epiſcopus & diaconus prius nudam ſalutant. Hoc expleto, ablutis manibus Pontifex venit ante altare, & communicat omnis populus ordine ſuo, & ſervat de Sancta uſque in craſtinum.

32 Ea vero die hora nona faciunt [a] excuti ignem de lapide in loco foris baſilicam: ſi ibidem oratorium non habuerint, in porta ibi excutiunt: ſin vero, in loco in quo conſideraverit Prior, ita ut ex eo poſſit candela accendi, quæ candela in harundine debet poni, & a manſionario eccleſiæ portata præſente congregatione vel populo: & de ipſo igne continuo in eadem eccleſia vel loco, ubi accenditur, lampada [b] una ſervetur uſque in Sabbato ſancto ad inluminandum cereum, qui eodem die benedicendus eſt ordine, quo in Sacramentorum continetur. Ipſa vero die omne diurnale

capitis ait, oleum ſimul conſecrari cum corpore & ſanguine Domini, nec habere proprium officium, ſed eo in loco benedici, *ubi ſolemus*, inquit, *uvas benedicere. Unde intelligimus, embolim eſſe ſupra dicti officii.*

a Memoratu dignum eſt id quod a Theodoro Romanæ eccleſiæ archidiacono ſe accepiſſe tradidit Amalarius in lib. IV cap. XLIV. *Soleo*, inquit Theodorus, *eſſe cum Apoſtolico in Lateranis, quando officium celebratur de Cœna Domini. Nihil enim ibi in eadem nocte obſervatur de exſtinctione luminum. In feria ſexta nullum lumen habetur lampadum ſive cereorum in eccleſia in Ieruſalem, quamdiu domnus Apoſtolicus ibi orationes ſollemnes facit, aut quamdiu crux ſalutatur; ſed tamen in ipſa die novus ignis accenditur, de quo reſervatur uſque ad nocturnale officium.*

b Nonnihil diverſum tradit Zacharias papa in epiſtola XII ad Bonifacium, nempe moris eſſe, *ut quinta feria Paſchæ*, id eſt, ante Paſcha, *quando ſacrum chriſma conſecratur, tres lampades in ſecretiori loco eccleſiæ conſtitutæ ardeant uſque ad tertium diem, id eſt, Sabbatum.*

officium inſimul canunt. A veſpera autem hujus diei nu-
a da [a] ſint altaria uſque in mane Sabbati.

VI. *Feria ſexta.*

33 In Paraſceve media nocte ſurgendum eſt. Dicuntur VIIII pſalmi cum reſponſoriis, tres lectiones de lamentatione Hieremiæ ab eo loco ubi ait, *Cogitavit Dominus diſſipare,* uſque, *Miſericordiæ Domini multæ:* tres de tractatu ſancti Auguſtini de pſalmo LXIII, tres de Apoſtolo ubi ait ad Hebræos cap. V. *Feſtinemus ergo ingredi.* Deinde ſequitur Matutinum. Lucernæ extinguuntur. Luminaria autem eccleſiæ ab initio cantus nocturni inchoantur extingui, hoc tamen ordine, ut ab introitu ipſius eccleſiæ incipiat paulatim * tutare, ut verbi gratia, peracto primo nocturno videatur pars eorum tertia eſſe extincta; medio nocturno iterum tertia; tertio vero expleto, exceptis ſeptem lampadibus nihil luminis relinquitur: quæ in Matutino hoc ordine extinguantur. In initio pſalmi primi ſit cuſtos ſemper paratus in loco dexteræ partis eccleſiæ prope lampadibus, ut ubi audierit antiphonam, tenens cannam in manu ſua, tutat lampadem unam. In finem pſalmi ipſius aliam ſiniſtræ partis. ſic una ex parte una, alia ex alia tutantur, uſque ad evangelium. In evangelio vero tutatur mediana lampada.

* *id eſt,* exſtinguere

34 Hora tertia conveniant omnes presbyteri, tam civitatis, quam de ſuburbanis, & omnis clerus cum populo in eccleſia ſtatuta infra urbem, non tamen in majore eccleſia: & expectant Pontificem, vel qui vicem illius tenuerit. Qui dum veniens de ſacrario proceſſerit ante altare ad orandum ſuper oratorium, ſicut mos eſt; ſtatim ut ſurrexerit, cum ſilentio aſcendit ad ſedem: quo ſedente, ſtatim ſubdiaconus aſcendit ad legendum, & poſt lectionem cantatur canticum, *Domine audivi,* cum verſibus ſuis. Et dicit Pontifex, *Oremus,* & diaconus, *Flectamus genua,* & dicit, *Levate.* Et dat orationem, *Deus a quo & Judas.* Deinde ſequitur altera lectio: poſt quam
b ſequitur tractus, *Qui* [b] *habitat,* vel *Eripe me.* Quo finito, pro-

a Amalarius ſub finem cap. XII. *Reſtat adhuc unum in Romano Ordine, ubi præcipit, ut a quinta feria uſque in Sabbato ſancto nuda ſint altaria.*

b Hic pſalmus etiam aſſignatur ab Amalario in Officialis lib. I cap. XIII ante medium, & lib. IV cap. XXXIV.

nunciat diaconus ita, *Paſſio Domini noſtri Jeſu-Chriſti ſecundum Johannem*, & incipit legere. Hac expleta, ſtatim [a] duo diaconi nudant altare ſindone, quæ prius fuerat ſub evangelio poſita, in modum furantis. Tunc venit Pontifex ante altare, & dicit, *Oremus, dilectiſſimi nobis, in primis pro eccleſia Dei*, & cetera per ordinem, ſicut in quarta feria diximus. Cum autem ventum fuerit ad Judæos, non flectunt genua. Quas ut finierit, omnes tacite exeunt foras. Presbyteri vero eccleſiarum, ſive de urbe, ſive de ſuburbanis, vadunt per eccleſias ſuas, ut hoc ordine cuncta ad veſperum faciant, hoc tantum mutantes, ut ubi Pontifex meminit Apoſtolicum, ipſi nominent epiſcopum ſuum. a

35 Poſt orationes [b] præparatur crux ante altare, interpoſito ſpatio inter ipſam & altare, ſuſtentata hinc inde a duobus acolythis, poſito ante eam oratorio. Venit Pontifex, & adoratam deoſculatur crucem: deinde presbyteri, diaconi, ſubdiaconi, & ceteri per ordinem, deinde populus. Pontifex vero ſedet in ſede, uſque dum omnes ſalutent. Presbyteri vero duo priores, mox ut ſalutaverint, intrant ſecretarium, vel ubi poſitum fuerat corpus Domini, quod pridie remanſit, ponentes eum in patena: & ſubdiaconus teneat ante ipſos calicem cum vino non conſecrato, & alter ſubdiaconus patenam cum corpore Domini: quibus tenentibus accipit unus presbyter patenam & alter calicem, & deferunt ſuper altare nudatum. Pontifex vero ſedet dum perſalutet populus crucem. Nam ſalutante Pontifice vel populo crucem, canitur ſemper antiphona, *Ecce lignum crucis, in quo ſalus mundi pependit, venite adoremus.* Dicitur pſalmus CXVIII, id eſt, *Beati immaculati.* Qua ſalutata & repoſita in loco ſuo, deſcendit Pontifex ante altare, & dicit, *Oremus, Præceptis ſalutaribus moniti. Pater noſter.* ſequitur, *Libera nos quæſumus Domine.* Cum dixerint *Amen*, ſumit de Sancta, & ponit [c] in calicem, nihil dicens: & communicant b c

a Hæc verba refert ex Romano libello Amalarius ſub medium prædicti cap. XIII lib. I.

b Idem Amalarius in lib. I cap. XIV. *Poſt hæc monet libellus memoratus, ut præparetur crux ante altare, quam ſalutant & oſculantur omnes.*

c Idem ipſe Amalarius in prædicto cap. XV. *Qui juxta ordinem libelli per commixtionem panis & vini conſecrat vinum, non obſervat traditionem eccleſiæ, de qua dicit Innocentius, iſto biduo Sacramenta penitus non celebrari.* Verum an commixtio hæc ſit vera conſecratio, in Commentario noſtro examinavimus.

omnes cum ſilentio, & expleta ſunt univerſa. Et dicit Pontifex, *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti, pax tibi.* Reſpondent, *Et cum ſpiritu tuo.* Et poſt paululum veſperam dicit unuſquiſque privatim; & ſic vadunt ad menſam.

VII. *Sabbato.*

36 Media nocte ſurgendum eſt. Dicuntur VIIII pſalmi cum reſponſoriis: tres lectiones leguntur de lamentatione Hieremiæ ab eo loco ubi dicit, *Miſericordiæ Domini multæ*, uſque ad finem. Deinde leguntur homeliæ Sanctorum Patrum ad ipſum diem pertinentes; & in candelis accendendis vel extinguendis, ſicut ſuperius habetur [a].

37 Poſt horam tertiam Sabbato procedunt qui baptizandi ſunt, ad eccleſiam, & ordinantur per ordinem, ſicut ſcripta ſunt, maſculi in dexteram, feminæ in ſiniſtram. Faciens crucem ſacerdos in frontibus ſingulorum, poſtea impoſita manu ſupra capita ſingulorum, dicit, *Nec te latet ſatanas.* Ipſa expleta, tangit ſingulis nares & aures de ſputo, & dicit eis, *Epheta, quod eſt adaperire, in odorem ſuavitatis. Tu autem effugare diabole, appropinquabit enim judicium Dei.* Poſtea tangit de oleo ſancto ſcapulas & pectus, & dicit, *Abrenuncias ſatanæ?* ℟. *Abrenuncio. Et omnibus operibus ejus?* ℟. *Abrenuncio. Et omnibus pompis ejus?* ℟. *Abrenuncio. Ego te lino oleo ſalutis in Chriſto Jeſu domino noſtro propitiatus in vitam æternam. Pax tibi.*

38 Hac expleta, ambulet in circuitum, impoſita manu ſuper capita eorum, dicat tantum excelſa voce, *Credo in Deum.* Vertit ſe ad feminas, & facit ſimiliter. Poſtea dicuntur eis ab archidiacono, *Orate electi, flectite genua.* Et poſt paululum dicit, *Levate. Complete orationem noſtram in unum, & dicite Amen.* Et reſpondent omnes, *Amen.* Iterum admonentur ab archidiacono his verbis, *Catechumini recedant. Si quis catechuminus eſt, recedat. Omnes catechumini exeant foras.* Iterum dicit diaconus, *Filii cariſſimi revertimini in locis veſtris, expectantes horam, qua poſſit circa vos Dei gratia baptiſmum operari.*

a Amalarius ſæpe laudatus in cap. XVII. *Romanus libellus narrat, eodem die benedici ceram oleo mixtam; indeque fieri agnos, eoſque reſervari uſque in Octavas Paſchæ.* quod hoc in libello non reperitur. Sic vero in vulgato Ordine Romano, ubi de Octavis Paſchæ, & in libro, qui Alcuino tribuitur.

39 Hora

39 Hora nona ingrediuntur ſacrarium Pontifex, ſacerdotes & ceteri, & induunt ſe veſtimentis, cum quibus vigilias celebrare debent: & accenſo cereo, procedunt ſimul omnes de ſacrario cum ipſo cereo in eccleſiam cum ſilentio, nihil cantantes; & ponitur in candelabro ante altare. Et unus diaconus rogat unum de ſacerdotibus vel levitis, qui ibidem reveſtiti adſtant, pro ſe orare: & ut ſurrexerit, dicit ipſe diaconus, *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo.* Et dicit orationem, ſicut in Sacramentorum continetur. Poſtea ſedent Pontifex & ſacerdotes in ſediculis ſuis: diaconi permanent ſtantes. Ipſa expleta, dicit, *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo.* Inde, *Surſum corda.* Reſp. *Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo noſtro.* Reſp. *Dignum & juſtum eſt.* Inde vero accedit in conſecrationem cerei, decantando quaſi canonem. Inde vero accenduntur in duobus [a] candelabris duo cerei, & de ipſo igne accendunt in omni domo, quia omnis anterior extingui debet. a

40 Deinde lector exuit ſe planeta: aſcendens in ambonem, [b] non pronunciat, *Lectio libri Geneſis*, ſed inchoat ita, *In principio fecit Deus cælum & terram.* nam & reliquæ omnes ſic inchoantur. In primis [c] græca legitur, deinde ſtatim ab alio latina. Tunc primum ſurgens Pontifex dicit, *Oremus:* & diaconus, *Flectamus genua*, deinde, *Levate:* & datur oratio a Pontifice, & legitur lectio græce, *Factum eſt in vigilia matutina;* & ab ipſo cantatur canticum hoc græce, *Cantemus Domino.* Poſt hæc aſcendit alius, & legit ſupradictam lectionem latine, & canticum cantat ſupraſcriptum latine. Deinde Pontifex ſurgens dicit, *Oremus;* & diaconus ut ſupra; & datur oratio. Poſt hoc legitur lectio græce, *Apprehendent ſeptem mulieres;* & ab ipſo cantatur canticum græce, *Vinea.* Deinde aſcendit alius legere ſupraſcri- b c

a Aliter Amalarius in lib. I cap. XX. *Additur etiam in libello memorato alter cereus, ubi dicitur:* ET TUNC ILLUMINANTUR DUO CEREI, TENENTIBUS DUOBUS NOTARIIS, &c. quæ verba hinc abſunt, ſed adſunt in Appendice quam mox ſubjiciemus.

b Hæc verba citat Amalarius in cap. XXI. *Dicit libellus, de quo ſæpe memoravimus, qui continet Romanum Ordinem:* NON PRONUNCIATUR LECTIO LIBRI GENESIS, &c.

c Appoſite ad hunc locum idem qui ſupra Amalarius initio libri II. *Sex lectiones ab antiquis Romanis græce & latine legebantur, (qui mos apud CP. hodieque ſervatur) ni fallor, propter duas cauſas: unam, quia aderant Græci, quibus incognita erat latina lingua: alteram propter unanimitatem utriuſque populi.* Confer Micrologum ſub finem cap. XXVIII, & Bernonem abbatem Angienſem cap. VII, ubi Amalarii verba ſub nomine *Patrum* adducit.

ptam latine ; canticum latine cantat ſupraſcriptum. Et Pontifex, *Oremus*. Diaconus ut ſupra : & iterum legitur lectio græce, *Scripſit Moyſes canticum* : & alius aſcendens legit eam latine. Deinde Pontifex vel diaconus, ut ſupra. Poſt hoc cantatur pſalmus, *Sicut cervus*, græce ; & alius ipſum pſalmum latine.

41 Poſt hæc Pontifex directus ad populum dicit, *Dominus vobiſcum* : & reſpondent, *Et cum ſpiritu tuo*. & dicit, *Oremus* : & dat orationem directus ad orientem. Poſt finitam, dicit, *Dominus vobiſcum* : & ſtatim veniens unus miniſter tenens ampullas in manibus ſuis, ſtans in dextro cornu altaris, & tunc aſcendit ipſe præcedens Pontificem ad fontes. Tunc deinde ſchola deſcendit ad fontes ad letaniam faciendam, exſpectantes parati Pontificem. Secundus vero ſcholæ tenet vas aureum in manu ſua ſiniſtra ſuper planetam, unde Pontifex mittere debet chriſma in fontem, & juſſi faciunt letaniam ternam. Deinde Pontifex procedit cum omni decore, ſuſtentatus a duobus diaconibus : & illa duo cereoſtata, quæ ante fuerant inluminata, ſemper ante ipſum procedunt, uſque dum omnia finierint.

42 Letania finita, facto ſilentio dicit Pontifex, *Dominus vobiſcum*. Reſpondent, *Et cum ſpiritu tuo*. Dicit, *Oremus*, & dat orationem, *Omnipotens ſempiterne Deus*. Item alia, *Deus qui inviſibili potentia*. Hic primam crucem facit, *Qui hanc aquam*, cum manu ſua dividens aquam in modum crucis. Secundam, *Unde benedico te*. Similiter tertiam, *Benedico te & per Jeſum-Chriſtum*. Hæc omnia expleta, fundit chriſma de vaſculo in fonte ſuper ipſam aquam in modum crucis, & cum manu ſua miſcitat ipſam chriſmam cum aqua, & ſpargit per omnem fontem, vel ſuper omnem populum. Hoc facto, omnis populus, qui voluerit, accipit benedictionem in vaſis ſuis de ipſa aqua, antequam ibi baptizentur parvuli, ad ſpargendum in domibus eorum, & vineis, & campis, & fructibus eorum.

43 Deinde presbyteri aut diaconi, etiam, ſi neceſſe fuerit, & acolythi, diſcalciati, induentes ſe aliis veſtibus mundis vel candidis, ingrediuntur in fontes [a] intro aquam ; & baptizantur primo maſculi, deinde feminæ ſub hac interrogatio-

[a] Idem ritus legitur in codice Gellonenſi, immo etiam in vulgato Ordine Romano.

ne [a] : *Credis in Deum Patrem omnipotentem creatorem cæli & terræ?* Reſp. *Credo. Credis & in Jeſum Chriſtum filium ejus unicum Dominum noſtrum natum & paſſum?* Reſp. *Credo. Credis & in Spiritum-ſanctum, ſanctam eccleſiam catholicam, remiſſionem peccatorum, carnis reſurrectionem, vitam æternam?* Reſp. *Credo.* Et acceptos infantes de parentibus baptizent eos ſub trina merſione, tantum ſanctam Trinitatem ſemel invocantes, ita dicendo, *Baptizo te, in nomine Patris,* & mergit ſemel; *& Filii,* & mergit iterum; *& Spiritus-ſancti,* & mergit tertio.

44 Levatis autem ipſis infantibus in manibus ſuis, offerat eos uni presbytero: ipſe vero presbyter faciens de chriſmate crucem cum pollice in vertice eorum cum invocatione ſanctæ Trinitatis, dicit, *Deus omnipotens, Pater domini noſtri Jeſu Chriſti, qui te generavit ex aqua & Spiritu-ſancto, quique dedit tibi remiſſionem omnium peccatorum; ipſe te linet chriſmate ſalutis in Chriſto Jeſu Domino noſtro in vitam æternam, amen.* Et ſint parati qui eos ſuſcepturi ſunt cum linteis in manibus eorum, & accipiunt ipſos à presbyteris, vel [b] diaconibus qui eos baptizant. Pontifex vero egredietur a fonte, habens compoſitam ſedem in ipſa eccleſia, ubi voluerit ſedens in ea: & deportantur ipſi infantes ante eum: & dat ſingulis [c] ſtolam, caſulam, & chriſmale, & x ſiliquas; & veſtiantur. Induti vero ordinantur per ordinem, ſicut ſcripti ſunt, in circuitu: & dat orationem ſuper eos Pontifex, cum chriſmate faciens crucem in frontibus [d] eorum cum invocatione ſanctæ Trinitatis, & tradit eis ſeptiformem gratiam Spiritus-ſancti. Hoc autem per omnia præcaventes, ut hoc non negligant: quia tunc omne baptiſmum legitimum chriſtianitatis nomine confirmatur.

45 Interim vero ſchola juſſa facit letaniam ante altare: primam [e] ſeptenam; & ſpatio facto faciunt alteram quinam:

a Hæc eſt redditio Symboli, quam Amalarius ait reddi Sabbato ſancto ſecundum *Ordinem Romanum*; aliis in Cœna Domini, in lib. I cap. XII ſub initium.

b Libellus ſeptimus meminit ſolius diaconi pro miniſtro baptiſmi, num. 12.

c Ita etiam in libello ſeptimo. In pleriſque aliis fit mentio tantum de alba veſte & chriſmali. Idem ritus fuſior in Appendice ſequenti.

d Amalarius ſub finem cap. XXVII. *Dicit Romanus libellus, de quo ſæpe commemoravimus*: ORATIONE EXPLETA FACIT CRUCEM, &c. quæ verba leguntur in ſubjecta Appendice.

e Amalarius in fine ſecundæ Præfationis ad librum de eccleſiaſticis Officiis, meminit hujuſce ritus litaniarum poſt baptiſmum, *per ſeptenarium, & quinarium, & ternarium numerum.* Vide Commentarii prævii caput XV.

iterum ſpatio facto faciunt ternas; & dum dicitur *Agnus Dei*, magiſter ſcholæ dicit, *Accendite* : & tunc inluminatur [a] eccleſia. Et procedit Pontifex de ſacrario cum duo cereoſtata, unde, ſicut ſuperius diximus, ſtant, ſicut antea, a dextris & a ſiniſtris altaris. Letania expleta, dicit Pontifex *Gloria in excelſis Deo*, deinde legitur epiſtola, *Alleluia*, *Confitemini Domino*; tractus, *Laudate Dominum omnes gentes.* Non cantant offertoria, nec *Agnus Dei*, nec communionem. Ante evangelium, non portant lumen [b] in ipſa nocte, ſed incenſum.

46 Illud autem de parvulis providendum eſt, ut, poſtquam baptizati fuerint, nullum cibum accipiant, nec lactentur, antequam communicent ſacramenta corporis Chriſti: & omnibus diebus ſeptimanæ Paſchæ ad Miſſas procedant, & parentes eorum offerant pro ipſis, & communicent omnes. Hunc autem ſupradictum ordinem baptiſmi in hoc ſabbato Paſchæ, ſicut & in ſabbato Pentecoſten, omnimodis celebretur.

47 Item ipſa die diuturnale curſum ſeparatim canunt in ipſa nocte poſt gallorum cantum; matutino irrumpente luce tenebras, ſurgentes in eccleſia veniunt, & mutua caritate ſe invicem oſculantes dicunt, *Deus in adjutorium meum;* ſequitur Invitatorium cum *Alleluia.* Sequuntur tres pſalmi cum antiphona, *Beatus vir*, *Quare fremuerunt*, *Domine quid multiplicati ſunt.* Sequuntur vero tres lectiones cum reſponſoriis. Prima lectio de Actibus Apoſtolorum; ſequitur ſecunda, & tertia de homeliis ſancti Auguſtini. Sequitur matutinum cum *Alleluia.* Infra Albas Paſchæ ſuper *Venite*, *Surrexit Dominus vere, alleluia*, & tres pſalmos ſuper nocturna. Imponuntur per ſingulas noctes uſque in octabas Paſchæ, id eſt, feria II, *Cum invocarem*, *Verba mea*, *Domine ne in furore tuo* : feria III, *Domine Deus meus in te ſperavi*, *Domine Dominus noſter*, *In Domino confido* : feria IV, *Salvum me fac Domine*, *Uſquequo Domine*, *Dixit inſipiens* : feria V, *Domine quis habitabit*, *Conſerva me Domine*, *Exaudi Domine juſtitiam meam* : feria VI, *Cæli enarrant*, *Exaudiat te Dominus*, *Domine in virtute tua* : feria VII, *Domini eſt terra*, *Ad te Domine levavi*, *Ju-*

a Idem in cap. XXX. *Quod illuminatio cereorum, ſecundum libellum Romani Ordinis exſpectetur uſque ad* AGNUS DEI, *hoc demonſtrat, quod per illum Agnum, qui tollit peccata mundi, unuſquiſque lumen accipere debet.*

b Amalarius ſub medium cap. XXXI. *Ut opinor, propter mulierum imitationem dicit Romanus libellus, non portari hac nocte ante evangelium aliud, niſi thymiama*, &c.

dica me Domine, quoniam in innocentia. Item a Paſcha uſque in octabas ad omnes curſus non cantatur reſponſorium, nec lectio recitatur : ſed pro verſu [a] & reſponſorio cantatur gradale, *Hæc dies*, tantum prima. Poſt octabas vero Paſchæ ſuper *Venite*, & ſuper omnes pſalmos *Alleluia* cantant. In ſecunda feria ad *Venite*, & ſuper tota hebdomada, *Surrexit Dominus vere, alleluia.*

VIII. *Quod ſequitur habetur in eodem mſ. codice, ſed dimidio folio a præcedentibus ſejunctum.*

48 In diebus feſtis, id eſt, Paſchæ, Pentecoſtes, ſancti Petri, Nativitatis Domini, per has quatuor ſollemnitates habent colligendas presbyteri cardinales, unuſquiſque tenens corporalem in manu ſua : & venit archidiaconus, & porrigit unicuique eorum oblatas tres. Et accedente Pontifice ad altare, dextra lævaque circumdant altare, & ſimul cum illo canonem dicunt, tenentes oblatas in manibus, non ſuper altare, ut vox Pontificis valentius audiatur ; & ſimul [b] conſecrant corpus & ſanguinem Domini : ſed tantum Pontifex facit ſuper altare crucem dextra lævaque. Cum acolythi acceperint hoſtias ab archidiacono de altare, vadunt ad presbyteros, accipientes calices [c] tres qui priores ſunt. Diaconibus vero frangentibus in patenam, vertit ſe archidiaconus ad ſcholam, ut incipiant *Agnus Dei* : quod tamdiu cantatur, uſque dum complent fractionem. Nam, ſi neceſſe fuerit, licet archidiacono quemlibet vocare ad confringendum in patenam. Ibi tamen, ubi Pontifex non fuerit, mox ut perfregerint diaconi excuſſis manibus in patenam, aſpexerit, ſtatim facit ſignum cum manu primus ſcholæ, & finiunt.

49 Quando dixerit, *ab omni turbatione ſecuri*, tunc qui in ordine fuerit diaconus junior, vertit ſe, & recipit patenam de ſubdiacono, deoſculans tenet eam in brachio ſuo : & dum dixerit *Per omnia ſæcula ſæculorum*, rumpit oblatam a latere

a Multa de hoc Romano ritu obſervat Amalarius in lib. IV cap. LII.

b Huc pertinent Amalarii verba in lib. I cap. XII ſub medium : *Mos eſt Romanæ eccleſiæ, ut in confectione immolationis Chriſti adſint preſbyteri, & ſimul cum Pontifice verbis & manibus conficiant.*

c Id eſt, calices miniſteriales, qui alio nomine ſcyphi appellantur. Alias Gregorius II in epiſtola IX ad Bonifacium epiſcopum Moguntinum, non ſcriberet congruum non eſſe, *duos vel tres calices in altario ponere, cum Miſſarum ſollemnia celebrantur.*

dextro ; & partem quam ruperit, cum dicit, *Pax Domini*, mittit in calicem, faciendo crucem ter.

50 Tunc ſic agitur, quando ægritudo Pontificis non fuerit. Stat Pontifex ante altare. Diaconus ponit patenam ſuper altare. Pontifex vero oblationes, quas confringere ſolus debet, ponit in patena, & confringet. Deinde ſtant diacones in parte dextra, & in parte ſiniſtra archipresbyteri, & ſecundus vel quartus, vel quem voluerit Pontifex : & dat unicuique eorum ſingulas oblationes, & confringunt cum ipſo ſuper altare in corporale : ceteras oblationes, quas ſuperfluas habuerit, ponit epiſcopus, ſeu archidiaconus, vel qui fuerit de diaconibus, in ſacculis, quos tenent acolythi : & ſic ipſi deferunt ad ceteros presbyteros, qui ſubterius ſtant ad confringendum. Si autem ægritudo fuerit Pontificis, ordinem quo agere debeat, ſuperius ſcriptum habemus.

51 Igitur diaconus quando dixerit, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, poſt *Gloria in excelſis Deo*, levant planetas in ſcapulas, & ſtant juxta Pontificem : ſimiliter levant & ſubdiaconi, ſed cum ſinu. Subdiaconus vero de ſchola, ſtatim ubi impoſuerit antiphonam ad Introitum, levat planetam cum ſinu. Ad completionem *Alleluia* vel reſponſoria, parat ſe diaconus ad evangelium legendum. Si autem diaconus ibidem non fuerit, presbyter, ſicut diaconus, ſtat juxta Pontificem, ſed non levata planeta. At ubi evangelium relegerit, ibi ſe non parat, ubi & diaconus : ſed ſtatim venit ante altare veſtitus planeta, ornat altare, ſicut diaconus.

APPENDIX.

I. *De officiis in noctibus a Cœna Domini uſque in Paſcha.*

1 IGitur a Dominica, quam Sedes apoſtolica Medianam voluit nuncupari, uſum obſervantiæ credimus intimandum : unde & ea, quæ ipſo die dicuntur, numerum dierum oſtendunt, ut eſt illud, *Quarta-decima die ad veſperum. &* paulo poſt, *& in quinta-decima ſollemnitatem celebrabitis.* A quo die uſque ad vigiliam dominicæ Reſurrectionis in nullo reſponſorio decantetur *Gloria.* A Cœna vero Domini, nec in pſalmis, nec in nullo loco decantatur *Gloria* uſque in Paſcha. Eadem vero nocte ſurgent ad vigilias hora noctis octava : &

tunc eccleſia ſit omni lumine decorata. Nec more ſolito *Deus in adjutorium meum* dicent, nec Invitatorium, nec *Gloriam*: ſed cantor incipit in pſalmis antiphonam, ſicut in Antiphonario continetur. Sed & in fine nocturnæ lector benedictionem non petit, nec presbyter more ſolito benedictionem complet: & quando finit lector, non dicit *Tu autem Domine*, ſed ex verbis lectionis jubetur facere finem.

2 Lumen autem eccleſiæ ab initio cantus nocturnæ inchoatur extingui, hoc tamen ordine, ut ab introitu ipſius eccleſiæ incipiat paulatim * tutari, ut verbi gratia, peracto primo nocturno, videatur eorum pars tertia eſſe exſtincta; medio nocturno iterum tertia: tertio vero expleto, exceptis ſeptem lampadibus, nihil lumen relinquunt. Quæ in matutinis extinguuntur hoc ordine. Initio primi pſalmi ſit cuſtos ſemper paratus in loco dextræ partis eccleſiæ prope lampadibus: ut ubi audierit antiphonam, tenens cannam in manu ſua, tutet lampadam unam: in fine vero pſalmi ipſius tutet aliam partis ſiniſtræ. In ſecundo pſalmo, cum antiphonas audierit, tutet dextra parte aliam. Sic una ex parte una, alia ex alia tutantur uſque ad [a] evangelium: in evangelio vero tutatur mediana lampada. Ea die vero Cœna Domini, hora nona, faciunt excuti ignem de lapide, in loco foris baſilica; ſi ibidem oratorium habuerit, in portam ibi excutiunt: ſin vero, in loco quo conſideraverit prior, ita ut ex eo poſſit candela accendi. Quæ candela in arundine debet poni, & a manſionario eccleſiæ portari præſente populo; & de ipſo igne continuo in eadem eccleſia loco ſecreto accendatur lampada una, & ſervetur uſque in ſabbato ſancto ad inluminandum cereum, qui eodem die benedicendus eſt ordine, quo in Sacramentorum continetur. Et hic ordo cerei benedicendi in ſuburbanis civitatibus agitur.

* *id eſt* extingui.

3 Nam in catholica eccleſia infra civitatem Romanam, mane prima, ſabbato ſancto in Lateranis venit archidiaconus in eccleſia, & fundit ceram in vas mundum majorem, & miſcitat ibidem oleo, & benedicit ceram, & ex ea fundit in ſimilitudinem agnorum, & ſervat eos in loco mundo. In octabas vero Paſchæ dantur ipſi agni ab archidiacono in eccleſia poſt Miſſas & communionem populo, & ex eos fa-

a Id eſt, uſque ad canticum *Benedictus*, ex evangelio Lucæ deſumtum. Eum ad modum canticum *Magnificat* deſignatur infra.

ciunt in domos ſuas incenſum ad ſuffumigandum pro qualecumque eis eveniente neceſſitate. Similiter in ſuburbanis civitatibus de cera faciunt.

4 Hoc expleto, accipit manſionarius prior jam ſatam candelam in manu ſua inluminatam in canna, proſequente eum populo cum ſupplici ſilentio, ita ut ſummitas candelæ, quæ inluminatur, ad altare verſa inclinata reſpiciat illam eccleſiam, quam ſunt ingreſſuri, quæ tamen prius abſque lumine erit, præparatis ante altare ſeptem lampadibus, ita compoſitis, ut abſque ullo impedimento cujuſcumque retardationis manu manſionarii cum eadem candela poſſint accendi: ac deinceps præparatis cuſtodibus omni lumine decoretur eccleſia. Et ita ingrediuntur ad Miſſas, ſicut in Sacramentorum continetur vel Antiphonario. Miſſa expleta communicant ordine conſtituto, & ſervant de Sancta uſque in craſtinum juxta conſuetudinem. Sed & ipſa eccleſia uſque ad vigilias inluminata permaneat, & ſicut in iſto die taxavimus, ſic & ſexta feria faciendum eſt; ſimiliter & ſabbato, ea tantum ratione, ut ad horam nonam excutiant ignem de lapide, ſicut diximus, & a manſionario quinta feria portetur: ſexta feria ab archidiacono; in ſabbato ſancto ab epiſcopo juniore portetur. Si vero hic ordo in monaſteriis agitur, quinta feria ipſe ignis a cuſtode eccleſiæ portetur; ſexta feria a præpoſito; ſabbato vero ſancto ab abbate portetur.

II. *Feria quarta, quod eſt pridie Cœnæ Domini.*

5 Hora tertia conveniunt omnes presbyteri, tam civitatis, quam & de ſuburbanis, & omnis clerus cum populo in eccleſia ſtatuta infra urbem exſpectantes Pontificem, qui ſemper in eccleſia majore per ſe orationes ſollemnes ipſo die, ſicut in Sacramentorum continetur, complet. Qui dum veniens de ſacrario proceſſerit ante altare ad orandum ſuper oratorium; mox ut ſurrexerit, dicit *Oremus*, & diaconus, *Flectamus genua*: poſtea dicit, *Levate*. Et * Pontifex dicit, *Oremus dilectiſſimi nobis in primis pro eccleſia Dei*, & ceteras per ordinem; tantummodo pro ſe intermittit: ad ultimum pro Judæis non flectunt genua. Quibus expletis, oſculatur altare, & egreditur. Presbyteri vero eccleſiarum ſive de urbe, ſeu de ſuburbanis, vadunt per eccleſias ſuas, ut hoc ordine cuncta faciant.

* *al.* preſbyter.

6 Feria

feria ſexta hora tertia, hoc ſcientes, ut ubi Pontifex de ſe intermiſit, ipſi illum nominent. Poſtea vero hora * octava ingrediuntur ad Miſſam hoc ordine. Dicit ſchola antiphonam ad introitum, & Pontifex dat orationem. Legitur lectio una, ſicut in Capitulare commemoratur. Sequitur gradale, *Ne avertas faciem tuam.* Sequitur altera lectio: poſt quam canticum, *Domine exaudi,* cum verſibus ſuis. Evangelium pronunciabitur ita: *Paſſio Domini noſtri Jeſu-Chriſti ſecundum Lucam.* Qua perlecta, expletur Miſſa ordine ſuo. * *al.* nona.

III. *Feria quinta Cœnæ Domini.*

6 Hora tertia ingreſſi ſacrarium induuntur dalmaticis, tam Pontifex, quam omnes diaconi, vel omni ornamento, ſedente Pontifice in ſella ſua; & præparantur ampullæ duæ cum oleo: quarum melior defertur Pontifici, ut accepto balſamo & commiſcitato cum oleo manu ſua impleat eam. Illam vero aliam miniſtri retineant plenam. Et Pontifex lotis manibus procedit cum ſeptem cereoſtata ad Miſſas. Dicta antiphona ad Introitum, dicit orationem. Legitur Apoſtoli lectio, *Fratres, convenientibus vobis in unum,* uſque *ut non cum hoc mundo damnemur.* Sequitur grad. *Chriſtus factus eſt pro nobis.* Legitur evangelium ſecundum Johannem cap. * CXII. *In illo tempore, ſciens Jeſus quia venit hora ejus,* uſque, *quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.* Et deinceps peragitur Miſſa ordine ſuo. Qua expleta, communicat ſolus Pontifex ante altare, & diaconus confirmat eum cum calice illa tantummodo die. Poſtquam communicaverit, ponet calicem ſuper altare. Deinde accepta a ſubdiacono patena, ponit juxta calicem de latere ſiniſtro, & ſtatim cooperitur a duobus diaconibus utrumque de ſindone munda, quam prius præparaverant in ora altaris e regione Pontificis. * *al.* CXVII

7 Poſt corporalem expanſam, continuo duo acolythi involutas ampullas cum ſindone alba ſerico, ita ut videri poſſint, a medio tenent in brachio projectis ſindonibus ſuper ſcapulam ſiniſtram, ita ut pertingant ſcapulam dextram, quatenus poſſint dependentia retineri: a quibus ſub humero ſtantibus venit ſubdiaconus, & accipit ampullam commixtam unam cum ſindone, & dat eam archidiacono, & ille defert Pontifici ante altare. Tunc Pontifex reſpiciens ad orientem,

* *al.* archidiaconus.

* & diaconus tenet ante ipſum ampullam in ſiniſtro brachio revolutam ſindone, ut ſupra præfiximus. Et dicit Pontifex, *Surſum corda.* Reſpondetur, *Habemus ad Dominum.* Et intrat in conſecratione chriſmatis excelſa voce. Sed antequam benedicatur, halat ter in ampullam. Qua expleta, benedicit
a ampullam olei [a] tacite, ordine quo ſupra delatam, & ſimiliter halat in ipſa ter. Ampulla autem quæ cum chriſmate eſt, ſtatim ut benedicta fuerit, cooperitur, ut a nemine nuda videatur: ſed tenente eam acolytho, omnes eam per ordinem ſalutant. Nam epiſcopus & diaconi prius eam nudam ſalutant. Hoc expleto, ablutis manibus Pontifex venit ante altare, & communicat omnis populus ordine ſuo. A feria quinta veſpere nuda ſint altaria uſque mane ſabbati, & ipſa die ad veſperos non cantatur reſponſorium.

b 8 Feria ſexta [b] hora tertia procedit Pontifex, vel qui vicem illius tenuerit, in eccleſia ſtatuta infra Urbem, non tamen in majore eccleſia. Qui dum veniens de ſacrario proceſſerit ante altare ad * orandum ſuper oratorium, ſicut mos eſt; ſtatim ut ſurrexerit, cum ſilentio aſcendit ad ſedem. Quo ſedente, ſtatim ſubdiaconus aſcendit ad legendum: & poſt lectionem cantatur canticum, *Domine audivi*, cum verſibus ſuis. Et dicit Pontifex, *Oremus.* Diaconus, *Flectamus genua. Levate.* Et dat orationem, *Deus à quo & Judas.* Deinde ſequitur
c alia lectio: poſt quam ſequitur tractus [c] *Qui habitat.* Quo finito, legitur Paſſio Domini ſecundum Johannem. Qua perlecta uſque, *ſuper veſtem meam miſerunt ſortem*: ſtatim duo diaconi nudant altare ſindone, quæ prius fuerat ſub evangelio poſita, in modum furantis. Finito evangelio, tunc venit Pontifex ante altare, & dicit *Oremus*, & diaconus *Flectamus genua*; & orat diutiſſime, & dicit *Levate. Oremus dilectiſſimi nobis in primis pro Eccleſia Dei*, & cetera per ordinem, ſicut ſupra in quarta feria diximus. Quas ut finierit, omnes
d tacite exeunt foras. [d] Presbyteri vero eccleſiarum, ſive de Ur-

* *al.* adorandum.

a Deeſt *tacite* in Ordine ſuperiori num. 30. In Colbertino, *benedicit chriſmatis ampullam olei, ordine quo ſupra delatam: & ſimiliter halat in ipſa, ſed tacite ipſam benedicat ampullam, quæ cum chriſmate eſt. Statim ut benedicta fuerit, &c.*

b Colbert. *Feria* VI. *hora tertia conveniant omnes preſbyteri, tam civitatis, quam de ſuburbanis, & omnis clerus cum populo in eccleſia ſtatuta infra Urbem, non tamen in majore eccleſia, & exſpectent Pontificem vel qui vicem illius tenuerit. Qui dum veniens de ſacrario*, &c.

c In Colbert. *Eripe me Domine*; in ſuperiori vero Ordine, *Qui habitat* vel *Eripe me.*

d Hæc deſunt in codice Romano uſque ad hæc verba, *Ad veſperum vero*, &c.

be, ſeu de ſuburbanis, vadunt per eccleſias, & hoc ordine cuncta ad veſperum faciant, hoc tantum mutantes, ut ubi Pontifex meminit Apoſtolicum, ipſi nominent ſuum. Ad veſperum vero tam in eccleſia, in qua Pontifex dicit orationes, quam in ceteris eccleſiis presbyterorum, poſt orationes præparatur crux ante altare, interpoſito ſpatio inter ipſam & altare, ſuſtentata hinc inde a duobus acolythis. * Poſito ante eam oratorio venit Pontifex, & adoratam deoſculatur crucem: deinde epiſcopi, presbyteri, diaconi, & ceteri per ordinem, deinde populus. Pontifex vero ſedet in ſede uſquedum omnes ſalutent. Presbyteri vero duo priores mox ut ſalutaverint, intrant in ſacrarium, vel ubi poſitum fuerat corpus Domini, quod pridie remanſit, ponentes eum in patenam, & ſubdiaconus teneat ante ipſos calicem cum vino non conſecrato, & alter ſubdiaconus patenam cum corpore Domini. Quibus tenentibus, accipit unus presbyter prior patetenam, & alter calicem, & deferunt ſuper altare nudatum. Pontifex vero ſedet dum perſalutat populus crucem. Nam ſalutante Pontifice vel populo crucem, canitur ſemper antiphona, *Ecce lignum crucis, in quo ſalus mundi pependit, venite adoremus*. Dicitur ad repetendum pſalmus CXVIII. Qua ſalutata, & repoſita in loco ſuo, deſcendit Pontifex ante altare, & dicit, *Oremus. Præceptis ſalutaribus. Pater noſter.* Sequitur, *Libera nos quæſumus Domine.* Cum dixerint, *Amen*, ſumet de Sancta, & ponet in calice, nihil dicens; & communicant omnes cum ſilentio: & expleta ſunt univerſa.

* al. Poſita ea ante oratorium.

9 Sabbato ſancto veniunt omnes in eccleſiam, & tunc inluminantur duo cerei, tenentibus [a] duobus notariis, unus in dextro cornu altaris, & alter in ſiniſtro. Et aſcendit lector in ambone. Non pronunciat, *Lectio libri Geneſis*, ſed inchoat, *In principio*, plane. Similiter & alias lectiones. Ante *In principio* non dicit orationem. Poſt expletas orationes & lectiones, ſtatim veniens unus miniſter, tenens ampullas in manibus ſuis, ſtans in dextro cornu altaris; & tunc aſcendit ipſe præcedens Pontificem ad fontes. Tunc deinde ſchola deſcendit ad fontes ad letaniam faciendam, exſpectantes parationem Pontificis; & non finiunt letaniam, dicentes *Agnus Dei* ſemper, uſquedum Pontifex venerit, & annuat eis ut ſileant.

a Hæc totidem verbis ex libello Romano refert Amalarius lib. I cap. XX, ut ſuperius præmiſimus.

Secundus vero ſcholæ tenet vas aureum in manu ſua ſiniſtra ſuper planetam, unde Pontifex mittat chriſma in fonte. Deinde Pontifex procedit cum omni decore, ſuſtentatus duobus diaconibus: & illa duo cereoſtata, quæ ante fuerunt inluminata, ſemper ante ipſum præcedunt, uſquedum omnia * finierit. Mox ut venerit ante fontes, ſtans benedicit fontes, ut mos eſt. Hic primum crucem facit, *Qui hanc aquam*, cum manu ſua dividens aquam in modum crucis; ſecundam, *Unde benedico te;* ſimiliter tertiam, *Benedico te per Jeſum-Chriſtum.* Poſt fontes benedictos, mittit chriſma cum vaſe aureo, & * aſpergit aquam cum manu ſua ſuper populum. Tunc baptizat, & redit in ſacrarium, exſpectans, ut cum veſtiti fuerint infantes, confirmet eos.

* *al.* fuerit completa.

* *al.* expandit.

10 Deinde ſchola juſſa facit letaniam ante altare: primam ſeptenam; ſpatio facto faciunt alteram quinam; intervallo facto faciunt tertiam ternam. Et dum dicitur *Agnus Dei*, magiſter ſcholæ dicit excelſa voce, *Accendite;* & tunc inluminatur eccleſia. Et procedit Pontifex de ſacrario cum duobus cereoſtatis, unde ſuperius diximus: & ſtant ſicut antea a dextris & ſiniſtris altaris. Letania expleta, dicit Pontifex *Gloria in excelſis Deo;* deinde legitur Apoſtolus, *Alleluia, Confitemini Domino.* Tract. *Laudate Dominum omnes gentes.* Non cantent [a] Offerenda, nec *Agnus Dei*, nec Communionem. Ante evangelium non portant lumina in ipſa nocte, ſed tantum incenſum. Epiſcopus debet dicere, quando mittit chriſma in frontibus infantum, *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus-ſancti, pax tecum.* Reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.*

11 A Paſcha uſque in Octabas Domini ad omnes curſus non cantatur reſponſorium, nec lectio recitatur; ſed pro verſu & reſponſorio cantatur gradale, *Hæc dies quam fecit Dominus*, tantum [b] ſemel. In Dominicum Paſchæ ſuper *Venite*, dicitur *All.* ante *Præoccupemus faciem ejus*, & per omnes pſalmos cantatur *Alleluia.* In ſecunda feria ad *Venite* & per totam hebdomadam dicunt antiphonam, *Surrexit Dominus vere All.*

12 Ad veſperos diei Paſchæ ſancti, conveniente [c] ſchola

a Appoſite ad hunc locum Walafridus Strabo in cap. XXII exiſtimat, *priſcis temporibus Patres ſanctos ſilentio obtuliſſe vel communicaſſe: quod etiam hactenus*, inquit; *in ſabbato ſancto Paſchæ obſervamus.*

b In quibuſdam mſſ. legitur *prima*, quod ſcriptores male reddiderint (ut quidem puto) hanc notam I. quæ *unum*, *primum*, & *ſemel* pro rei natæ occaſione ſignificat.

c Confer vulgatum Ordinem Romanum a pag. 80, ubi multa quæ hic referuntur, deſunt, omnino vero græca.

temporius cum Epiſcopis & diaconibus in eccleſia majore ad locum [a] crucifixi, incipiunt *Kyrie eleiſon*, & veniunt uſque ad altare. Aſcendentibus diaconibus in [b] pogium, epiſcopi & presbyteri ſtatuuntur in locis [c] ſuis, & ſchola ante altare. Finito [d] *Kyrie eleiſon*, annuit archidiaconus primo ſcholæ : & ille inclinans ſe illi, incipit *Alleluia* cum pſalmo, *Dixit Dominus Domino meo*. Poſt hunc annuit ſecundo, vel cui voluerit : ſed & omnibus incipientibus hoc modo præcipit. Dicit igitur *Alleluia* cum pſalmo centeſimo x. Sequitur poſt hunc primus ſcholæ cum paraphoniſtis infantibus *Alleluia*, & reſpondent paraphoniſtæ. Sequitur ſubdiaconus cum infantibus *Alleluia*, *Dominus regnavit*, & reliqua : & ſemper reſpondent paraphoniſtæ, & adnunciant verſ. II infantibus. ℣. *Parata ſedes tua Deus.* Item verſ. III. *Elevaverunt flumina Domine.* Poſt hos verſos ſalutat primus ſcholæ archidiaconum, & illo annuente incipit *Alleluia* cum melodiis infantium. Qua expleta, reſpondent paraphoniſtæ ſemel. Poſt hanc incipit tertius *Alleluia* cum pſalmo CXI. Hunc ſequitur *Alleluia. Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus.* ℣. *Epulemur in azymis.* Hoc expleto ordine quo ſupra, incipit archidiaconus in [e] Evangelio antiphonam, *Scio quod Jeſum quæritis*, vel, *Jeſum quem quæritis.* Poſt hæc dicit ſacerdos orationem, & deſcendunt ad fontes cum antiphona, *In die reſurrectionis meæ.* Quam ut finierint, dicit primus ſcholæ *Alleluia*, cum pſalmo CXII. Sequitur *Alleluia*, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν. item verſum, καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται). Finito ordine quo ſupra, poſt hanc ſequitur diaconus ſecundus in evangelio ant. *Venite & videte locum, ubi poſitus erat Dominus All. all.* Deinde dicit ſacerdos orationem. & tunc vadunt ad ſanctum Johannem [f] ad Veſtem, canentes

a Id eſt ad locum, ubi crucifixi ſtatua trabi in baſilica tranſverſæ impoſita erat, qui ritus hodie quoque apud nos ſervatur, vix apud Romanos.

b Pogii nomine hic intellige locum cancellorum, quibus ſanctuarium a choro dirimitur: ſic dictum quod per gradus ſenſim aſſurgeret.

c Id eſt pone altare in circuitu apſidæ, ubi presbyterium erat, exſtatque Romæ etiam nunc in antiquioribus baſilicis.

d Idem legitur in vulgato Ordine Romano pag. 80 col. 1. Quamquam hoc videtur contrarium Amalario, cujus hæc verba ſunt in lib. IV cap. XXIII. *Habemus ſcriptum in Romano Ordine, ut non dicatur*, KYRIE ELEISON *ſive* CHRISTE ELEISON *ad ullum curſum in memoratis diebus, ſed ſine retractatione cantemus*, HÆC DIES, &c. Confer num. 12. infra. Numeri Romani poſt verſus exſtant tantum in Colbertino.

e Hoc loco & in conſequentibus *Evangelium* pro cantico *Magnificat* uſurpatur.

f Deeſt in quibuſdam *ad Veſtem*. Apud vulgatum Alcuinum, *ad ſanctum Iohan-*

ant. *Lapidem quem reprobaverunt*, deinde *All.* cum pſalmo CXIII. Deinde primus ſcholæ dicit cum pueris, *All. Venite exultemus Domino.* ℣. II. *Præoccupemus faciem ejus.* ℣. III. *Hodie ſi vocem ejus.* Poſt hoc ſequitur diaconus ant. *Cito euntes dicite diſcipulis ejus.* Deinde oratio ſemper abſque *Kyrie eleiſon*, & tunc vadunt ad ſanctum [a] Andream ad crucem, canentes ant. *Vidi aquam egredientem de templo a latere dextro All. & omnes ad quos pervenit aqua iſta, ſalvi facti ſunt, & dicent All. all.* Poſt hanc dicant *All.* cum pſalmo CXIIII. Quo finito ſchola incipit *All. Venite exultemus Domino*, & reliqua ut ſupra. Poſt dicitur ant. *Cito euntes*, deinde oratio. Deinde deſcendunt primates eccleſiæ ad accubita, invitante notario Vicedomno, & bibunt ter, de Græco [b] ſemel, de Pactis ſemel, de Procoma ſemel. Poſtquam biberint omnes presbyteri, & omnes diaconi, ſeu ſubdiaconi, vel omnes acolythi per ſingulos titulos, redeunt ad faciendos Veſperos, & bibent de dato presbyteri. Hæc ratio per totam hebdomadam ſervabitur uſque in Dominicam in Albis.

13 Feria ſecunda ad Veſperos iterum ad Lateranis ordine quo ſupra ingrediuntur, his *All.* mutantes poſt pſalmum CXI. *All. Domine refugium factus es nobis a generatione & progenie.* ℣. II. *Priuſquam montes fierent aut firmaretur orbis terræ, a ſæculo & uſque in ſæculum tu es Deus.* In evangelio dicit diaconus ant. *Nonne ſic oportuit pati Chriſtum, & intrare in gloriam ſuam All.* Data oratione deſcendunt ad fontes cum ant. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. A Domino factum eſt, & eſt mirabile in oculis noſtris.*
Pſal. 79. 1. & 2. *All. all.* Deinde poſt pſalmum CXII ſequitur *All.* Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ πρόσχες, ὁ ὁδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ. Ὁ κα-
Ibid. 9. & 10. θήμενος ἐπὶ τὸν χερουβὶν ἐμφάνηθι, ἐναντίον Ἐφραὶμ καὶ Βενιαμὶν, καὶ Μανασσῆ. ℣. Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας. ἐξέβαλες ἔθνη καὶ

nem ad Fontes ſeu ad Veſtem. Exſtat nunc quoque oratorium ſancti Johannis Baptiſtæ ad Fontes Lateranenſes, a beato Hilaro papa conſtructum: quod, quia fortaſſe baptizandi veſtes ibi deponebant, eaſdemque jam baptizati ibidem reſumebant, dictum eſt *ſancti Iohannis ad Veſtem.*

a Templum ſancti Andreæ proximum erat baſilicæ Vaticanæ, a Symmacho papa conſtructum.

b In vulgatis legitur, *de Græco primo, de Pactiſi ſecundo, de Procovia tertio.* In codice Vaticano, *de Græco.* I. *de Pactiſi*, & *uno de Procoma*: at in Colbertino diſtincte, *de Græco* I. id eſt, ſemel, *de Pactis* I. *de Procoma* I. Denique in Vindocinenſi, *de Græco primo, de Pactiſi ſecundo, de Procovio tertio.* Pacti & Procoma ſeu Procovium loca erant, ubi hoc genus vini naſcebatur. In editis & in codice Colbertino deſunt hæc verba, *bibunt de dato presbyteri*, quæ habentur in Vaticano.

κατεφύτευσας αὐτήν. Ὡδοποίησας ἔμπροσθεν αὐτῆς, καὶ ἐπλήρωσε τὴν γῆν. Poſt hunc in evangelio ant. *Cognoverunt Dominum All. in fractione panis All.* Et data oratione cum antiphona, qualem volueris pro loco, deſcendunt ad ſanctum Andream, dictoque pſalmo cxiii ſequitur *Alleluia, In exitu Iſrael ex Ægypto, domus Jacob de populo barbaro.* ℣. ii. *Facta eſt.* ℣. iii. *Mare vidit.* In evangelio ant. *Surrexit Dominus vere All. & apparuit Petro All.* ſequitur oratio.

14 Feria iii ad veſperum iterum ad Lateranis. Poſt pſalmum cxi. *Alleluia, Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, cantabo & pſalmum dicam Domino.* ℣. ii. *Exſurge gloria mea.* ℣. iii. *Ut liberentur dilecti tui.* In evangelio ant. *Stetit Jeſus in medio diſcipulorum ſuorum.* Et data oratione deſcendunt ad fontes cum ant. Poſt pſalmum cxii ſequitur *Alleluia.* Προσέχετε λαός μου τῷ νόμῳ μου· κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα Pſal. 77.
τοῦ στόματός μου. ℣. Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς. In evangelio ant. *Vide manus meas*, data oratione. Item ad ſanctum Andream poſt pſalm. cxiii dicit *Alleluia, Confitebor tibi Domine in toto corde meo, in conſpectu Angelorum.* ℣. ii. *Adorabo ad templum ſanctum tuum.* ℣. iii. *Super miſericordia tua.* In evangelio ant. *Iſti ſunt ſermones, quos dicebam vobis.*

15 Feria iiii poſt pſalmum cxi *All. all. Te decet hymnus Deus in Sion.* ℣. *Replebimur in bonis domus tuæ.* In evang. ant. *Mittite in dexteram navigii rete.* Data oratione itur ad fontes. Poſt pſalm. cxiii *Alleluia, Confitemini Domino, & invocate nomen ejus.* ℣. ii. *Cantate ei, & pſallite ei.* Item ℣. iii. *Laudamini in nomine ſancto ejus.* In evangelio ant. *Dixit ille diſcipulus, quem diligebat Jeſus, Petro, Dominus eſt, All.* data oratione. Item ad ſanctum Andream, poſt pſalmum cxiii inchoantes, *Hæc dies;* reſpondent omnes, *Quam fecit Dominus*, ſine antiphonā. In evangelio ant. *Hoc jam tertio manifeſtavit.* Per titulos tantummodo pſalm. cum *Alleluia* dicunt, vel grad. *Hæc dies quam fecit Dominus.* Ant. *Tulerunt Dominum meum, & neſcio ubi poſuerunt eum. Aſcendo ad patrem meum.* Item, *Venit Maria nuncians diſcipulis.*

16 Feria v poſt pſalmum * cxi *All. Lætatus ſum.* ℣. ii. *Stan-* * al. cxii.
tes erant. Item ℣. *Rogate quæ ad pacem ſunt.* In evangelio ant. *Undecim diſcipuli.* Data oratione deſcendunt cum ant. ad

a crucem, ad cubicellum [a] Rigodem. Poſt pſalm. CXIII grad. *Hæc dies quam fecit Dominus.* Ant. *Data eſt mihi omnis.* Inde poſt orationem ad fontes. Poſt pſalmum CXIII. *Alleluia, Qui confidunt in Domino.* ℣. *Montes in circuitu ejus.* Item ℣. III. *Ut non extendant juſti.* In evangelio ant. *Euntes docete omnes gentes.* Item ant. *Dixit Jeſus diſcipulis ſuis, afferte.* Item Ant. *Ecce ego vobiſcum ſum, Alleluia, omnibus diebus, Alleluia.*

b
* al. CXI.

17 Feria VI [b] poſt pſalmum * CXV. *All. Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia.* ℣. *Notum fecit Dominus.* In evangelio ant. *Gaviſi ſunt diſcipuli, All.* Data oratione deſcendunt ad fontes. Poſt pſalmum * CXI. *All.* Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. ℣. Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν. In evang. ant. *Accipite Spiritum Sanctum.*

* al. CXV.
Pſal. 18. 1. & 2.

* al. CX.
Pſal. 94. 1.

18 Sabbato poſt pſalmum * CXI. *Alleluia,* Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ, ἀλαλάξωμεν τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρι ἡμῶν. ℣. Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ. ℣. Ὅτι Θεὸς μέγας κύριος, καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Et in eadem eccleſia ſequitur ant. *Quia vidiſti me Thoma, credidiſti; beati qui non viderunt & crediderunt.* Pſalm. *Beatus vir qui timet Dominum.* Poſt hunc *Alleluia, Omnes gentes plaudite manibus.* ℣. II. *Quoniam Dominus ſummus terribilis.* ℣. III. *Aſcendit Deus in jubilatione.* In evangelio ant. *Mitte manum tuam, & cognoſce.* Item ant. *Miſi digitum meum.* Item ant. *Hæc autem ſcripta ſunt:* & data oratione finitur in nomine Domini.

EXPLICIT FELICITER DEO JUVANTE, AMEN.

a Ita in utroque codice, Vaticano & Colbertino.

b Alium Ordinem Romanum præ oculis habebat Amalarius, cum ſcriberet in libro Antiphonarii cap. LII. *In ſexta feria interponitur reſponſorius,* HÆC DIES . · . · . *inter duo* ALLELUIA . · . · . *de quibus ſcribitur in Ordine Romano:* USQUE AD DIEM OCTAVUM PASCHÆ, JUXTA ROMANAM CONSUETUDINEM, MEMORATUM CURSUM CELEBRAMUS, &c.

ADMONITIO

ADMONITIO
IN II. ORDINEM ROMANUM.

1 QUI *hic ſequitur Ordo Romanus, primo loco editus eſt a Caſſandro & Hittorpio. Onufrius Panvinius exiſtimat eum eſſe Ordinem Gelaſianum, qui a Gregorio M. fuerit emendatus. Attamen Ordo præmiſſus plura continere videtur antiquioris ritus: quale eſt illud, quod* Sancta, *id eſt Euchariſtia, initio Miſſæ pontificalis, nempe in proceſſione ad altare, ex ſecretario ſeu ſacriſtia deferantur: quod eadem in calicem mittantur, præter particulam ex hoſtia recens conſecrata. At in ſequenti Ordine Pontifex ad altare perveniens* adorat Sancta, *quæ proinde in altari jam exſtitiſſe neceſſe eſt, non in ſecretario, ut in alio Ordine Romano: nec mentio fit niſi de una particula in calicem miſſa.*

2 *Verum nihilo minus hic Ordo antiquiſſimus eſt, utpote quem per partes explicavit Amalarius, Egloga in ipſum Ordinem edita: quam V. C. Stephanus Baluzius ex veterrimo codice ſancti Galli vulgavit in Appendice Capitularium. Eamdem viſum eſt hic exhibere inter Probationes librorum ritualium. Hunc ipſum Ordinem Romanum præ oculis habebat Micrologus in cap.* IX, *ubi tria obſervat ex Ordine Romano, quæ in hoc ſolo leguntur: nempe ſignum crucis in fronte & in pectore ad evangelii lectionem: baculorum item depoſitio; & ſtatio diaconi legentis verſus meridiem, non verſus ſeptemtrionem. In editis inſcribitur,* Ordo proceſſionis ad eccleſiam ſive ad Miſſam. *Aptior videtur titulus ſequens.*

II.

ORDO ROMANUS

DE MISSA PONTIFICALI.

1 DENUNCIATA ſtatione diebus feſtis, primo mane præcedit omnis clerus Pontificem ad eccleſiam, exceptis qui obſequio illius comitantur, qui ordine ſuo ſcribuntur, exſpectantes Pontificem in eccleſia. Sed dum venerit Pontifex prope eccleſiam, exeuntes acolythi & defenſores ex regione illa, cujus dies ad officium fuerit in obſequio, præſtolantur eum loco ſtatuto, antequam veniat ubi deſcenſurus eſt. Similiter & presbyter tituli vel eccleſiæ, ubi ſtatio fuerit, una cum majoribus domus illius civitatis, vel Patre diaconiæ, (ſi tamen illa eccleſia diaconiæ fuerit) cum ſubdito ſibi presbytero & manſionario, thymiamateria deferentibus in obſequium illius, inclinato capite dum venerit. Acolythi quidem cum defenſoribus primum, deinde presbyteri cum ſuis petita benedictione, diviſis hinc inde partibus, prout militant, præcedunt Pontificem uſque ad eccleſiam.

2 Cum vero eccleſiam introierit Pontifex, non aſcendit continuo ad altare: ſed prius intrat in ſecretarium, ſuſtentatus a diaconibus, qui cum ſuſceperint de ſellari deſcendentem; ubi cum intraverit, ſedet in ſella ſua. Et diaconi ſalutato Pontifice egrediuntur e ſecretario, & ante fores ejuſdem mutant veſtimenta ſua. Et parat evangelium qui lecturus eſt, reſerato ſigillo ex præcepto archidiaconi ſuper planetam acolythi. Pontifex autem per manus ſubdiaconorum regionariorum mutans veſtimenta ſollemnia, ordinabiliter compoſitis per primicerium & ſecundicerium veſtimentis ejus, ut bene ſedeant; noviſſime per diaconum vel ſubdiaconum, cui ipſe juſſerit, pallio ſuperinduitur, & configitur per acus in planeta retro & ante, & in humero ſiniſtro. Deinde ſubdiaconus regionarius porrigit ei mappulam, inclinans ſe ad genua ipſius.

3 His ita compoſitis, invitante ad regiam ſecretarii præ-

fato ſubdiacono ſcholam, quartus ſcholæ, qui ſemper nunciat Pontifici de cantoribus, adſtans ante faciem Pontificis, & nutum ejus ad pſallendum exſpectans, ſtatim dum innuit ei, egreditur ante fores ſecretarii, & dicit, *Accendite.* Qui dum incenderint, ſtatim ſubdiaconus ſequens, tenens thymiamaterium aureum pro foribus, ponit incenſum, ut pergat ante Pontificem. Et ille quartus ſcholæ ad priorem vel ſecundum ſive tertium, inclinato capite dicit, *Domini jubete.* Tunc ſtatuuntur duæ acies in choro per ordinem ab utroque latere, & mox incipit prior ſcholæ antiphonam ad Introitum. Subdiaconi vero de ſchola levant planetas cum ſinu. quorum vocem diaconi dum audierint, continuo intrant ad Pontificem in ſecretarium.

4 Tunc Pontifex elevans ſe, dat manum dexteram duobus presbyteris; & illi oſculatis manibus ipſius, procedunt cum ipſo ſuſtentantes eum, præcedentibus ante eos diaconibus ſeptem. Tunc miniſtri cum thymiamaterio & thuribulis non amplius ternis, procedunt ante ipſum mittentes incenſum, & ſeptem acolythi portantes ſeptem cereoſtata [a] foras eccleſiam accenſa, procedunt ante Pontificem uſque in chorum. a Poſt thuribula portatur evangelium propius epiſcopo. Eadem autem proceſſio fit ab auſtro in ſeptemtrionem. Tunc procedit Pontifex, & antequam veniat ad ſcholam, dividuntur cereoſtata, quatuor ad dexteram, tria ad ſiniſtram. Et pertranſit Pontifex in caput ſcholæ, & in gradu ſuperiore, inclinato capite ad altare, primo adorat [b] Sancta, & ſtat ſemper inclinatus b uſque ad verſum [c] prophetalem. c

5 Tunc ſurgens, & faciens crucem in fronte ſua, dat pacem presbyteris duobus, & diaconibus omnibus, qui dextera lævaque ſunt, de altiore gradu numero minori: & de inferiore, majori; & reſpiciens ad priorem ſcholæ, annuit ei, ut dicat *Gloria Patri.* Et prior ſcholæ inclinans ſe Pontifici, dat gloriam Trinitati. Et Pontifex a ſæpedictis presbyteris in ſuperiorem ducendus eſt gradum, non omnino ad altare. In quo etiam loco figendus eſt greſſus, uſquequo presbyteri primum, & tunc duo & duo diaconi altaris cornua oſculen-

a Amalarius in Egloga: *Candelæ primo ab acolythis inluminantur extra eccleſiam*, &c.

b Id eſt Euchariſtiam. Amalarii Egloga ad hunc locum: *Epiſcopus veniens ante altare, adorat primo Sancta, & poſtea pacem dat preſbyteris*, &c.

c Id eſt uſque ad repetitionem verſus ſeu antiphonæ ad Introitum: quæ antiphona ex Prophetæ pſalmis ſemper deſumta eſt.

tur, & noviſſime archidiaconus ſolus. Evangelium vero, ſta-
tim poſtquam ad altare ventum fuerit, ſuperponitur. Sub-
diaconi autem quaſi quadam linea porrecti, uſque ad altare
progredientes, ſimul ſe inclinant coram eo, atque Evange-
lio (ut prædictum eſt) ſuperpoſito, redeuntes in chorum,
quatuor in dextera, & tres in ſiniſtra parte conſiſtunt. Dia-
coni vero, ſicut prius, ſtantes retro Epiſcopum inclinati, quan-
do dicitur *Sicut erat in principio*, ſurgunt ut ſalutent latera
a altaris prius, id eſt ante [a] Epiſcopum, duo & duo viciſſim,
& redeunt ad Epiſcopum. Tandem Epiſcopus oſculatur
Evangelium & altare, & pergit ad dexteram altaris ad ſe-
dem ſuam, & ſtat erectus verſus orientem; & diaconi re-
tro illum, unus poſt unum ſtantes erecti, plures ad dexteram,
pauciores ad ſiniſtram altaris. Schola vero ad nutum diaco-
ni imponit litaniam *Kyrie eleiſon, Chriſte eleiſon*, & reliqua.
Et continuo acolythi ponunt cereoſtata in pavimento ec-
cleſiæ, quatuor quidem in dexteram partem, & tria in ſini-
ſtram, vel (ut alii volunt) lineatim ab auſtro in ſeptem-
trionem.

6 Litania finita, incipit ſolus Pontifex clara voce hym-
num, *Gloria in excelſis Deo*, ſi tempus fuerit. Deinde vero
totus reſpondet chorus, *Et in terra pax hominibus:* & non
ſedet prius Epiſcopus, antequam dicant poſt orationem pri-
mam *Amen.* Poſtea ſalutans populum Pontifex dicit, *Pax
b vobiſcum*, ſive *Pax vobis.* [b] Reſp. *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde
dicit, *Oremus.* Sequitur oratio prima, quam collectam di-
cunt, uſque *Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum filium
tuum, qui tecum vivit & regnat Deus in unitate Spiritus-ſan-
cti, per omnia ſæcula ſæculorum.* Reſp. *Amen.* Tunc tolluntur
cereoſtata de loco, in quo prius ſteterant, ut ponantur in
una linea ab oriente in occidentem per mediam eccleſiam.
c Poſt primam autem datam orationem, Pontifex ſedet [c] ver-
ſus ad populum, & presbyteri cum eo ad nutum ejus, &
diaconi ſtant ante Pontificem. Subdiaconi autem aſcen-
dunt ad altare, ſtatuentes ſe ad dexteram, ſive ſiniſtram.

7 Subdiaconus vero qui lecturus eſt, mox ut viderit poſt

a Hoc nomine Pontifex non raro abſolute appellatur.

b Addunt editi, *Sacerdos autem*, DOMINUS VOBISCUM.

c Addunt libri editi, *tribus horis*, ſed perperam, ut quidem videtur. Certe Amalarius in Egloga ſua nihil de illis *tribus horis* habet. *Ideo* vero *altior locus poſitus eſt epiſcopis, ut ipſi ſuperintendant*, &c. Ita ille.

Pontificem presbyteros reſidentes, aſcendit in ambonem ut legat, non tamen in ſuperiorem gradum, quem ſolus ſolet aſcendere qui evangelium lecturus eſt. Poſtquam legerit, cantor cum cantorio ſine aliqua [a] neceſſitate aſcendit, non ſuperius, ſed ſtat in eodem loco ubi & lector, & ſolus inchoat reſponſorium, & cuncti in choro reſpondent, & idem ſolus verſum reſponſorii cantat. Si fuerit tempus ut dicatur *Alleluia*, bene: ſin autem, tractus: ſin minus, tantummodo reſponſorium. Cantor vero qui inchoat *Alleluia*, ipſe ſolus cantat verſum de *Alleluia*. Ipſe iterum *Alleluia* dicit, ſtans in eodem gradu, id eſt inferiore [b].

8 Deinde diaconus oſculans pedes Pontificis, petitaque benedictione, venit ante altare, & oſculans evangelium, levat in manus ſuas codicem in quo lecturus eſt, & partem ejus in dextero humero ponens, vadit ad ambonem. Et procedunt ante ipſum duo ſubdiaconi cum duobus thuribulis, ſive uno, levantes thymiamaterium de manu ſubdiaconi ſequentis, mittentes incenſum. Et duo acolythi portantes duo cereoſtata, venientes ante ambonem, dividuntur à ſe, & tranſeunt ſubdiaconi & diaconi cum Evangelio per medium eorum. Subdiaconi autem duo cum thuribulis ante evangelium in ambonem ex una parte aſcendentes, & ex altera parte ſtatim deſcendentes, redeunt ſtare ante gradum deſcenſionis ambonis. Ille autem abſque thymiamaterio vertens ſe ad diaconum, porrigit ei brachium ſuum ſiniſtrum, in quo ponit evangelium, ut manu ſubdiaconi aperiatur ei locus, in quo ſignum lectionis poſitum fuerit: inventoque loco lectionis, aſcendit in ambonem in ſuperiorem gradum, & dicit, *Dominus vobiſcum*. Reſpondent omnes, *Et cum ſpiritu tuo*. Quo audito, vertit ſe Pontifex, & omnis ſacerdotalis gradus, ſive omnis populus fidelis ad [c] orientem. Et poſtquam dixerit *Sequentia ſancti evangelii ſecundum Lucam*, ſive *Marcum*, & reliqua, facit crucis ſignum in fronte ſua idem diaconus, & in [d] pectore: ſimiliterque Epiſcopus &

a Forte *ſine aliqua ceſſatione*. Quamquam Egloga innuit, cantorem *indifferenter* poſſe aſcendere ſuperius.

b Editi inſerunt hæc verba: *Sequitur jubilatio, quam Sequentiam vocant*. At de his nihil in Egloga. Certe nec Sequentiæ (quas vocant) id eſt rhythmicæ illæ cantiones, quæ inter *Alleluia* & Evangelium à nobis quandoque inſeruntur, non erant in uſu ante Notkerum Balbulum, qui earum auctor perhibetur, mortuus anno DCCCCXII.

c Ita obſervat Egloga ſæpiſſime laudata.

d Egloga nullam facit mentionem de pectore, ſed tantum de fronte. Micrologus tamen utrumque habet in cap. IX.

omnis populus; & revertuntur ad evangelium. Sed & [a] baculi omnium deponuntur de manibus, & in ipſa hora, neque corona, neque aliud operimentum ſuper capita eorum habetur. Ipſe vero diaconus ſtat verſus ad [b] meridiem, ad quam partem viri ſolent confluere, alias autem ad ſeptemtrionem. Sed & candelæ in pavimento, prædicante eo evangelium, de manibus acolythorum juxta ambonem deponuntur uſque finitum tempus evangelii. Perlecto evangelio, iterum ſe ſigno ſanctæ crucis populus munire feſtinat, & deſcendente diacono de ambone, ſubdiaconus qui in filo ſtat, recipit evangelium: quod tenens ante pectus ſuum ſuper planetam, porrigit oſculandum primum Epiſcopo [c], deinde omnibus per ordinem graduum qui ſteterint, & univerſo clero, necnon & populo: deinde conditur in loco ſuo.

9 Poſt lectum evangelium, [d] candelæ in loco ſuo extinguuntur, & ab Epiſcopo [e] *Credo in unum Deum* cantatur; & thuribula per altaria portantur, & poſtea ad nares hominum feruntur, & per manum fumus ad os trahitur. Deinde ſalutat Epiſcopus populum dicens, *Dominus vobiſcum:* poſtea dicit, *Oremus.* Tunc canitur offertorium cum verſibus. Tunc venit ſubdiaconus, ferens in brachio dextro patenam, & in ſiniſtro calicem, in quo recipiuntur amulæ populorum; & ſuper calicem corporale, id eſt ſindonem, quod accipiens diaconus ponit ſuper altare à dextris, projecto capite altero ad diaconem ſecundum, ut expandant. Deinde tranſit Sacerdos ad ſuſcipiendas oblationes. Interim cantores cantant offertorium cum verſibus, & populus dat oblationes ſuas, id eſt panem & vinum, & offerunt cum fanonibus candidis, primo maſculi, deinde feminæ: noviſſime vero ſacerdotes & diaconi offerunt, ſed ſolum panem, & hoc ante altare. Subdiaconus vero cum calice vacuo ſequitur

a Eglogæ auctor: *Poſt hæc baculi deponuntur è manibus*, &c. Hi erant baculi, quibus innitebantur ſtantes ad orandum, ne ſtatio eſſet moleſtior. Et infra: *Neque coronam, neque aliud operimentum ſuper caput eadem hora tenentes.* Plura inferius de corona pontificali.

b Et id notat Amalarius in Egloga. Verba ſequentia, *alias autem ad ſeptemtrionem*, videntur huc intruſa. Confer Micrologi caput IX.

c In vulgatis additum, *aut preſbytero.*

d Amalarius in Egloga: *Poſt lectum evangelium candelæ extinguuntur.*

e Ex Amalarii Egloga intelligimus, locum hunc de Symbolo non eſſe interpolatum, etſi alio ferat Berno Augienſis, qui ait Symbolum in eccleſia Romana cantatum non fuiſſe ante ſancti Henrici principatum. Nihil tamen de Symbolo habet Micrologus, qui hunc Ordinem ſecutus eſt.

archidiaconum, & Pontifice oblationes populorum ſuſcipiente, archidiaconus ſuſcipit poſt eum amulas, & refundit in calicem majorem, tenente eum ſubdiacono, quem ſequitur cum ſcypho ſuper planetam acolythus, in quem calix impletus refunditur. Oblationes autem à Pontifice ſuſcipit ſubdiaconus, & ponit in ſindonem quæ eum ſequitur, quam tenent duo acolythi. Tunc tenentibus duobus presbyteris manus ejus, Epiſcopus redit in ſedem, & lavat manus ſuas: deinde reſpicit archidiaconus in faciem Pontificis, & innuit ei. Et ille reſalutato eo, & cantantibus adhuc cantoribus, accedit ad altare. Tunc ſubdiaconi levantes oblatas de manu ſubdiaconi ſequentis, porrigunt archidiacono, & ille componit altare. Ornato vero altari, archidiaconus ſumit amulam Pontificis cum vino de ſubdiacono, & refundit ſuper colum in calicem. Deinde deſcendit ſubdiaconus ſequens in ſcholam, & accipit fontem de manu archiparaphoniſtæ, & defert archidiacono; & ille ex amula infundit faciens crucem in calicem: & aſcendunt diaconi ad Pontificem. Tunc ſurgens Pontifex à ſede, & cantantibus adhuc cantoribus, deſcendit ad altare, & orat, & ſalutat altare, & ſuſcipit oblatas de manu presbyterorum & diaconorum, quibus licitum eſt accedere ad altare. Deinde archidiaconus ſuſcipit oblatas duas de oblationario, & dat Pontifici: quas dum poſuerit Pontifex in altare, levat calicem archidiaconus de manu ſubdiaconi, & ponit eum ſuper altare juxta oblationes Pontificis à dextris, involutis anſis cum offertorio ſuo, quod etiam ponit in dextro cornu altaris. Poſt oblationem ponitur incenſum ſuper altare, & Pontifex inclinans ſe paululum ad altare, reſpicit ſcholam, & annuit ut ſileant, & convertit ſe ad populum dicens, *Orate*.

10 Tunc finito offertorio ordinantur presbyteri poſt Pontificem, & archidiaconus à dextris eorum; ſecundus diaconus à ſiniſtris, & ceteri per ordinem diſpoſita acie. Subdiaconi etiam, finito offertorio, vadunt retro altare, adſpicientes ad Pontificem, ſtantes erecti uſquedum dicta oratione ſuper oblationes ſecreta, & Epiſcopo alta voce incipiente *Per omnia ſæcula ſæculorum*, poſt ſalutationem & exhortationem, finita præfatione, incipiant dicere hymnum angelicum, id eſt *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, in quo bis repetitur

a *Hoſanna.* Quæ dum [a] expleverint, ſurgit ſolus Pontifex, b & [b] tacite intrat in canonem, & diaconi & ſubdiaconi & presbyteri in presbyterio omnes permanent inclinati. In quo c etiam canone ſex ordines [c] crucium obſervantur, quorum primus eſt, ubi dicitur, *Ut accepta habeas, & benedicas hæc dona, hæc munera, hæc ſancta ſacrificia illibata.* Secundus quippe eſt, ubi dicitur, *Quam oblationem tu Deus in omnibus quæſumus benedictam, adſcriptam, ratam.* Tertius namque eſt crucis ordo, ubi narratur, *Et accipiens panem in ſanctas ac venerabiles manus ſuas, benedixit.* Item, *Tibi gratias agens, benedixit.* Quartus, ubi ſubinfertur, *Hoſtiam puram, hoſtiam ſanctam, hoſtiam immaculatam, panem ſanctum vitæ æternæ, & calicem ſalutis perpetuæ.* Quintus, ubi dicitur, *Per quem hæc omnia Domine ſemper bona creas, ſanctificas, vivificas, benedicis.* Sextus quidem ordo ſequitur, quando profertur, *Per ipſum, & cum ipſo, & in ipſo,* quando cum oblata calix tangitur. In eodem officio diaconi adhuc inclinati per miniſterium acolythorum lavant manus ſuas. Et ſacerdos quando dicit, *Supplices te rogamus,* humiliato capite, inclinat ſe ante altare. Et cum dixerit aperta clamans voce, *Nobis quoque peccatoribus,* ſurgunt ſubdiaconi, & ſtant in loco, ubi ante ſteterunt, & ſurſum adſpiciunt in faciem Pontificis. Cum dixerit, *Per quem hæc omnia Domine,* erigit ſe archidiaconus ſolus: & cum dixerit, *Per ipſum, & cum ipſo,* levat cum offertorio calicem per anſas, & tenet exaltans illum juxta Pontificem. Pontifex autem tangit è latere calicem, cum oblatis duas faciens cruces, & dicens, *Per ipſum, & cum ipſo,* uſque *per omnia ſæcula ſæculorum.* Et ponit Pontifex oblationes in loco ſuo, & archidiaconus calicem juxta eas, dimiſſo offertorio in anſas ejuſdem.

11 Sequitur in altum præfatio dominicæ orationis, & ora- d tio dominica cum emboli [d] ſua, in qua tres articuli orationis inveniuntur. Subdiaconi autem, poſtquam viderint calicem, in quo ſanguis Domini eſt, fanone circumdatum, &

a His conſentanea ſtatuit Heraldus epiſcopus Turonenſis cap. XVI. *Ut ſecreta*, id eſt, Canonem, *preſbyteri non inchoent, antequam* SANCTUS *finiatur.*

b Non ergo elata voce, ut apud Græcos, canon recitabatur. Vide Eglogam & Remigium Autiſiodorenſem.

c De his ſignis crucium interrogatus à Bonifacio epiſcopo Zacharias papa reſpondet in epiſtola, quæ eſt inter Bonifacianas ordine C XLII.

d Id eſt cum ſubſequenti oratione, *Libera nos quæſumus Domine,* &c.

audierint,

audierint, *Sed libera nos à malo*, vadunt & præparant calices ſive ſindones mundas, in quibus recipiant corpus Domini, ne in terram cadat, & in pulverem [a] vertatur, poſt diaconos a
ſtantes, donec ex eo populus vitæ ſumat confortationem æternæ. Nam quod intermiſimus de patena, quando inchoatur canon, venit acolythus, ſub humero habens ſindonem in collo ligatam, tenens patenam ante pectus ſuum in parte dextera uſque medium canonem. Tunc ſubdiaconus ſequens ſuſcipit eam ſuper planetam, & venit ante altare, exſpectans quando eam ſuſcipiat ſubdiaconus regionarius. Finito autem canone, ſubdiaconus regionarius ſtat cum patena nuda poſt archidiaconem. Quando dixerit, *& ab omni perturbatione ſecuri*, vertit ſe archidiaconus, & oſculata patena dat eam tenendam diacono ſecundo [b]. b

12 Cum dixerit, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, mittit in calicem de Sancta oblata. Sed archidiaconus pacem dat epiſcopo priori; deinde ceteri per ordinem, & populus, ſeparatim viri & feminæ. Tunc Pontifex rumpit oblatam ex latere dextro, & particulam quam rumpit, ſuper altare relinquit: reliquas vero oblationes ſuas ponit in patenam, quam tenet diaconus, & redit ad ſedem.

13 Jam archidiaconus levat calicem, & dat eum archiſubdiacono, quem tenet juxta cornu altaris dextrum: & accedentes ſubdiaconi cum acolythis, qui ſacculos portant, a dextris & a ſiniſtris, extendentibus acolythis brachia cum ſacculis, ſtant à fronte, ut parent ſinus ſacculorum archidiacono, ad ponendas oblationes, prius a dextris, deinde à ſiniſtris. Tunc acolythi vadunt dextera lævaque poſt epiſcopos circa altare: reliqui deſcendunt ad presbyteros, ut frangant hoſtias. Patena præcedit juxta ſedem, deferentibus eam duobus ſubdiaconibus ad diaconos ut frangant. Sed illi adſpiciunt ad faciem Pontificis, ut eis innuat frangere. Et

a Nempe per confractionem, de qua in Ordine ſuperiori. Obſcurum eſt quod habet Egloga hoc loco: *Poſtea*, ſcilicet poſt Orationem dominicam, *commixtum corpus Domini cum vino, ſimulque pace annunciata, aufertur dominicum corpus de altari.* Et infra: *Et ideo quia totus homo ſurrexit, ſimul fas eſt ut ilico cum oblatione calix Domini auferatur de altari*, nempe ad communicandum (ut quidem videtur) Pontificem, qui ad ſedem ſuam communicare ſolet.

b Poſt hæc additur in editis: *Poſt ſolutas (ut in his partibus mos eſt) pontificales benedictiones, cum dixerit, &c.* Quod additamentum eſſe non dubito Gallicani vel Germanici Scriptoris, cum apud Romanos in uſu non eſſent ejuſmodi benedictiones, ut ſuperius notavimus, nec quidquam de illis in Egloga legatur.

dum innuerit, reſalutato Pontifice confringunt, & archidiaconus evacuato altari oblationibus, reſpicit in ſcholam, & innuit eis ut dicant *Agnus Dei*, & vadit ad patenam cum ceteris. Expleta confractione, diaconus minor levatam de ſubdiacono patenam defert ad ſedem, ut communicet Pontifex, qui dum communicaverit, de ipſa Sancta, quam momorderat, ponit inter manus archidiaconi in calicem, faciens crucem ter, dicendo: *Fiat commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu-Chriſti accipientibus nobis in vitam æternam.* Reſp. *Amen. Pax tecum.* ℞. *Et cum ſpiritu tuo.*

14 Deinde venit archidiaconus cum calice ad cornu altaris, & annunciat ſtationem; & refuſo parum in calicem de ſcypho inter manus acolythi, accedunt primum epiſcopi ad ſedem, ut communicent de manu Pontificis ſecundùm ordinem. Sed & presbyteri omnes aſcendunt ut communicent ad altare. Epiſcopus autem primus accipit calicem de manu archidiaconi, & ſtat in cornu altaris, ut confirmet ſequentes ordines. Deinde archidiaconus, accepto de manu illius calice, refundit in ſcypho, quem ſupra diximus, & tradit calicem ſubdiacono regionario, qui tradit ei pugillarem, cum quo confirmet populum. Calicem autem ſubdiaconus accipit ſequens, & dat acolytho, & ille revocat in paratorium. Quos dum confirmaverit, id eſt quos Papa communicat, deſcendit Pontifex à ſede, tenentibus ei manus qui eum duxerint, ut communicet eos qui in ſenatorio ſunt: poſt quem archidiaconus confirmat. Poſteà epiſcopi communicant populum innuente Pontifice, & poſt eos diaconi confirmant. Presbyteri autem juſſu Pontificis communicant populum, & ipſi viciſſim confirmant. Nam mox ut Pontifex cœperit communicare populum in ſenatorio, ſtatim ſchola incipit antiphonam ad communionem, & pſallunt uſquedum communicato omni populo, etiam in parte mulierum, redit in ſedem, & repetito verſu quieſcunt. Poſt omnes hos communicat ad ſedem regionarios per ordinem, & eos qui in filo ſteterant, & ſaccellarium, & acolythum, qui patenam tenet, & qui manutergium tenet, & qui aquam dat: & poſt Pontificem archidiaconus eos confirmat.

15 Pontifex autem contemplans populum communicatum eſſe, innuit per ſubdiaconum primo ſcholæ; & ille reſalutato eo, dicit *Gloria Patri*, & *Sicut erat*, & verſum. Et finita an-

tiphona, ſurgit Pontifex cum archidiacono, & veniens ad altare dat orationem ad complendum. Qua finita, cui præceperit archidiaconus de diaconibus, adſpicit ad Pontificem, ut ei innuat, & dicit ad populum, *Ite, Miſſa eſt.* Reſp. *Deo gratias.* Tunc ſeptem cereoſtata præcedunt Pontificem, & ſubdiaconus cum thuribulo ad ſecretarium. Deſcendente autem illo in presbyterium, epiſcopi primum dicunt, *Jube domine benedicere.* Reſp. *Benedicat vos Dominus.* Reſp. *Amen.* Poſt epiſcopos presbyteri, deinde [a] monachi, deinde de ſchola, deinde omnes proceſſores, & manſionarii; & intrat in ſecretarium.

a Monachi quippe tunc temporis, quando hæc ſcripta ſunt, degebant apud Lateranum, & ad ſanctum Petrum, ex dictis ſupra in Commentarii cap. IV.

ADMONITIO

In III. Ordinem Romanum.

Quo tempore ſcriptus ſit ſubſequens Ordo Romanus, non facile dixerim. Eadem fere continet atque duo ſuperiores. Non defertur euchariſtia ad altare ante Miſſam, nec duplex, ſed unica particulæ conſecratæ commixtio ante communionem. Quod utrumque in ſecundo Ordine Romano etiam deeſſe ſuperius notavimus, ſecus quam in primo. Monaſterii vocabulum pro eccleſia majore, quod in ſequenti Ordine legitur num. 3, non videtur in uſu fuiſſe ante ſæculum nonum. Nullum hujus Ordinis locum ſingularem laudatum invenio nec apud Amalarium, nec apud Micrologum. Unde conjectura eſt, hunc Ordinem non eſſe adeo antiquum atque alios duos, qui ab utroque Auctore laudati fuerunt.

Ceterum nullum tertii hujus Ordinis nobis licuit reperire exemplar, quo, ſi qua ſunt in eo interpolata, diſtinguere poſſimus. Dubium eſt, num ejuſmodi ſint ea quæ num. 18 leguntur, Quia vinum, etiam non conſecratum, ſed ſanguine Domini commixtum, ſanctificatur per omnem modum. *quandoquidem in duobus præmiſſis libellis nihil ſimile habetur, etſi eadem ſeſe offerat occaſio. Sed hac de re fuſius in Commentario noſtro.*

Huic Ordini tertio ſubjiciemus fragmentum quarti Ordinis pontificalis ex mſ. codice, qui fuit olim Conſtantini Cajetani.

III.

ORDO ROMANUS.

In nomine Domini incipit liber de Romano Ordine, Qualiter celebrandum ſit officium Miſſæ.

1 PRIMO omnium obſervandum eſt, ſeptem eſſe regiones eccleſiaſtici ordinis urbis Romæ, & unamquamque regionem ſingulos diaconos regionarios habere, & uniuſcujuſque regionis acolythos per manum ſubdiaconi regionarii diacono regionis ſuæ, cauſa officii ſubditos eſſe: ſuperiores autem vel diaconorum, vel ſubdiaconorum ordines, archidiacono, qui vicarius eſt Pontificis, obedire, ſervato unicuique per eum proprii gradus miniſteriali ordine.

2 Oportet autem, ut poſt numerum eccleſiaſticarum regionum, ſciat qui voluerit numerum dierum per hebdomadam, quo ordine circulariter obſequantur juxta ordinationem antiquitus conſtitutam. Prima enim feria Paſchæ miniſtrabit regio tertia: ſecunda feria regio quarta: tertia feria regio quinta: feria quarta regio ſexta: feria quinta regio ſeptima: feria ſexta regio prima: ſabbato ſecunda regio. Ergo unaquæque regio ordines proprios, tam in proceſſione, quam in eccleſia habebit, vel ubicumque eos propria dies ratione ſui gradus, ſecundum priſcam conſtitutionem, ire vel miniſtrare compulerit: & nullus in aliqua deſignatus regione, a miniſterio Pontificis ſine excommunicationis vel animadverſionis ſententia deeſſe poterit.

3 Denunciata ſtatione diebus feſtis, primo mane omnis clerus debet Apoſtolicum ad eccleſiam præcedere, exceptis officialibus miniſtris, qui in obſequio illius comitantur pro pontificali dignitate, ut ſunt diacones ſtationarii, ſubdiaconi, & omnes acolythi illius regionis, quæ ipſo die Pontifici debet miniſtrare. Sed cubiculario laico hæc cura eſt præſcripta, ut ſella Pontificis in ſacrario ſit parata, donec ille veniat celebraturus divina myſteria. Epiſcopi autem atque presbyteri, exſpectantes in presbyterio Pontificem, cum his

qui præparant ornatum eccleſiaſticum atque vaſa eccleſiæ, ſedebunt ea locali diſpoſitione, ut intrantibus eccleſiam epiſcopi ſint ad ſiniſtram, presbyteri vero ad dexteram: ut quando Pontifex ſederit, & ad eos reſpexerit, epiſcopos ad dexteram, & presbyteros contueatur ad ſiniſtram.

4 Suſcipitur autem Pontifex per presbyteros tituli vel eccleſiæ, ubi indicta eſt ſtatio, una cum majoribus ejuſdem eccleſiæ; & offertur in obſequium illius thymiamaterium incenſi, inclinato offerentium capite: atque petita benedictione & accepta, hinc inde Pontificem præcedunt ad eccleſiam, prout quemque contigit ſecundum ordinem militare. Sed hæc cura erit acolythorum, ut ſacri miniſterii vaſa per manum primi manſionarii, qui eſt cuſtos dominicalis veſtiarii, accepta deferantur per bajulos de majori [a] monaſterio ad celebrandæ ſtationis locum, quæ ſunt aquamanile, hoc eſt vas manuale, patenæ, calices & ſcyphi, atque pugillares aurei ſive argentei, amulæ argenteæ ad vina fundenda paratæ, colatorium aureum ſive argenteum, & cantatorium. Subdiaconus autem qui lecturus eſt, ſub cura ſua habebit Apoſtolum, & archidiaconus Evangelium.

5 Cum vero Pontifex intraverit eccleſiam, non continuo ad altare aſcendit, ſed prius intrat in ſecretarium, ſuſtentatus à diaconibus, qui eum deſcendentem a ſellario accipiunt obviis (ut aiunt) manibus: ubi dum venerit, & in ſella ſua ſederit, diacones, ſalutato Pontifice, egrediuntur de ſecretario cum ordinabili diſciplina, & ante fores ipſius ſecretarii mutant veſtimenta ſua. Egredientibus autem diaconibus de ſecretario, remanent cum Pontifice primicerius atque notarii ipſius ſtationis, & ſubdiaconi jam parati pro ſuo officio: quorum unus pallium Pontificis cum acu ſuper planetam teneat in brachio ſiniſtro: atque Pontifex per manus ſubdiaconorum regionariorum mutat & ipſe veſtimenta ſollemnia, ſicut levitæ faciunt in parte altera.

6 Subdiaconi regionarii ſecundum ordinem ſuum accipiunt ad induendum Pontificem ipſa veſtimenta, alius lineam, alius ambolagium, id eſt amictum, quod dicitur humerale; alius lineam dalmaticam, quam dicimus albam, alius cingulum, alius dalmaticam, alius orarium, alius pla-

[a] Hic monaſterii nomine eccleſiam intellige pro uſu recepto à ſæculo nono.

netam: & ſic per ordinem induunt Pontificem. Primicerius autem & ſecundicerius componunt veſtimenta Pontificis, ut ex honorabili compoſitione exhibeatur circumſtantibus ſpectaculum reverendæ dignitatis. Noviſſime autem, cui juſſerit dominus Pontifex ex diaconibus, ſumit de manu ſubdiaconi ſequentis pallium, & ſuper Pontificem induit, & illud cum acu in planeta retro & ante, & in humero ſiniſtro configit, & ſalutat dominum, & dicit, *Jube domine benedicere.* Reſpondet, *Salvet nos Dominus. Amen.*

7 Deinde ſubdiaconus regionarius referens ad Pontificem, qui debeant legere aut cantare, ponit mappulam in brachio ſiniſtro Pontificis ſuper planetam, cum diſciplinali ad genua ejus inclinatione: & pronunciat talem ſubdiaconum regionarium epiſtolam legere; & talem reſponſorium, & talem *Alleluia* cantare: & poſtea non licet in loco lectoris vel cantoris alterum mutare. quod ſi factum fuerit, excommunicabitur archiparaphoniſta, id eſt quartus ſcholæ, qui ſemper debet Pontifici de cantoribus nunciare. Statuuntur enim per ordinem acies duæ, & paraphoniſtæ quatuor a foris hinc inde: ſed infantes infra per ordinem ab utroque latere. Poſtquam autem Pontifex ad pſallendum annuerit archiparaphoniſtæ, dicit ſive acolythis ſtantibus ante fores ſecretarii cum cereoſtatis, ſive ſubdiacono regionario, qui ante ſe ad proceſſionem debet thymiamaterium portare, *Accendite.*

8 Sed ille quartus ſcholæ perveniens in presbyterium, ubi chorus in quatuor (ut dictum eſt) ordinatus aſſiſtit reverenda diſpoſitione, poſtquam dixerit inclinato capite ad priorem ſcholæ, vel ſecundum, ſive tertium, *Domini jubete,* mox antiphonam ad introitum incipit prior ſcholæ. Quorum voce audita, diaconi intrant ad Pontificem in ſecretarium: & ab archidiacono atque ſecundario acceptis utrimque & oſculatis manibus Pontificis, procedunt cum ipſo ſuſtentantes eum. Reliqui gradus procedunt in ordine ſuo: excepto quod unus de regionariis ſubdiaconibus debet præcedere cum thymiamaterio. Quem ſequuntur ſeptem acolythi illius regionis, cujus dies fuerit, portantes ſeptem cereoſtata accenſa ante Pontificem, uſquedum ad altare venerit. Sed antequam perveniat proceſſio ad ſcholam, dividuntur cereoſtata, quatuor ad dexteram partem, & tria ad ſiniſtram. In hoc honorabili miniſterio debet Pontifex venire

in tribunal eccleſiæ, & inclinare caput contra altare: & poſtquam ſurrexerit, in fronte ſua crucem facere, & uni epiſcoporum de hebdomadariis, & archipresbytero, & diaconis omnibus pacem dare; ac deinde reſpiciens ad priorem ſcholæ, innuit ei ut debeat *Gloriam* dicere. Qui ſe inclinans Pontifici, imponit hymnum, quo datur gloria ſanctæ Trinitati. Sed Pontifex concelebrat interim ſecreto orationem, ante altare inclinatus, uſque ad repetitionem verſus. Nam diaconi, quando dicitur, *Sicut erat in principio*, ſurgunt ab inclinatione, & ſalutantes altaris latera, prius duo & duo viciſſim redeunt ad Pontificem, tenentes locum quiſque pro ſuo ordine. At Pontifex ad repetitionem verſus, ſicut dictum eſt, ſurgens ab oratione, oſculatur Evangelium & altare; ac deinde accedit ad ſedem, & ſtat verſus ad orientem.

9 Schola vero, finita antiphona, imponit *Kyrie eleiſon:* ſed prior ſcholæ debet ad Pontificem cuſtodire, quando præcipiat mutare numerum litaniæ, & innuenti inclinat ſe. Quæ cum finita fuerit, Pontifex incipit, *Gloria in excelſis Deo,* ſi tempus fuerit. Sedere autem non oportet Pontificem, antequam dicant, *Amen*, poſt primam orationem. Deinde debent ſubdiaconi regionarii aſcendere, & ad dexteram altaris & ad ſiniſtram ſe ſtatuere. Sed ille ſubdiaconus, qui lecturus eſt, poſtquam viderit epiſcopos ſive presbyteros poſt Pontificem ſedere, quos ipſe Pontifex nutu ſuo facit ſecum conſidere, tunc aſcendit in ambonem, & legit lectionem. Poſtquam lector legerit, cantor cum cantorio aſcendit, & reſponſorium dicit; ac deinde per alium cantorem *Alleluia*, ſi tempus fuerit, ſive tractus concinitur: ſin minus, reſponſorium tantummodo cantatur.

10 Deinde diaconus, oſculatis pedibus Pontificis, & accepta ab eo hac benedictione, *Dominus ſit in corde tuo & in labiis tuis*, venit ante altare: & oſculatis evangeliis, levat codicem in manibus ſuis. Prior autem de duobus ſubdiaconis, qui ſolummodo debent diaconum præcedere, incenſum mittit in thymiamaterium: ſed alter per proximæ ſtationis ſubdiaconum accipit illud ad portandum. Procedunt ante ipſos duo acolythi cum duobus cereoſtatis: quibus acolythis ante ambonem diviſis, tranſeunt per medium ipſorum ſubdiaconi & diaconus cum evangeliis. Sed ille ſubdiaconus

nus qui abſque thymiamaterio eſt, porrigit brachium ſiniſtrum, ut a diacono accipiat librum evangeliorum, ut per ipſum aperiatur diacono locus, in quo ſignum lectionis fuerit poſitum. Aſcendente autem diacono ad legendum, ipſi duo ſubdiaconi redeunt ſtare ante deſcenſionis gradum. Poſtquam finitum fuerit evangelium, dicit Pontifex, *Pax tibi*, vel *Dominus vobiſcum*. Sequitur reſponſio, *Et cum ſpiritu tuo*. Deſcendente autem diacono, ſubdiaconus ille qui prius aperuerat librum evangeliorum, recipit eum; & reverſus in presbyterium, porrigit illum uni ſubdiaconorum, ut ipſe offerat omnibus ad oſculandum, qui ſteterunt per ordinem graduum. Poſt evangelicam ergo lectionem, reponitur liber evangeliorum in paratorio quodam, ſive in ſecretario.

11 Sed acolythus tenens calicem in brachio ſiniſtro, porrigit corporale ſuperpoſitum diacono, ut ipſe deſuper calicem accipiens, illud expandat ſuper altare, projecto ad ſequentem diaconum capite altero.

12 Pontifex autem ſuſtentatus hinc inde dextra lævaque a primicerio notariorum & primicerio defenſorum, deſcendit ad ſenatorium, quod eſt locus principum, ut ſuſcipiat oblationes eorum. Archidiaconus vero poſt eum amulas ſuſcipit, & in calicem majorem, quem ſubdiaconus regionarius ſequens portat, vacuum refundit: qui cum fuerit impletus, refunditur in ſcyphum, quem ibi tenebit ſequens acolythus. Oblationes vero principum ſubdiaconus regionarius a Pontifice ſuſcipit, ac ſequenti ſubdiacono porrigit, & ipſe in ſindonem, quam tenent duo acolythi, eas ponit. Sed epiſcopus hebdomadarius ſuſcipit poſt Pontificem oblationes reliquorum, quas ipſe manu ſua mittit in ſindonem, quæ ſequitur eum. Poſt quem diaconus ſequens amulas ſuſcipit, & in ſcyphum manu ſua poſt archidiaconum eas refundit. Similiter tranſiens Pontifex in partem matronarum, explet omnia, ut ſupra.

13 Deinde redit ad ſedem, tenentibus primiceriis manus ejus. Archidiaconus autem ſtans ante altare, lavat manus ſuas expleta ſuſceptione. Poſt hoc in faciem Pontificis reſpicit, & cum ei annuerit, reſalutato eo per humilem inclinationem, ad altare accedit. Tunc accipiens per ſubdiacones oblatas, hinc inde porrigentes eas, ponit tantas ſuper altare, quantæ poſſint populo ſufficere. Compoſito igitur altari &

ornato, archidiaconus deinde ſumit amulam Pontificis de ſubdiacono oblationario, & refundit in calicem ſuper colatorium: deinde diaconorum, ac deinde primiceriorum & ſecundiceriorum. Poſtea autem ſubdiaconus ſequens deſcendit in ſcholam, & accipit fontem de manu archiparaphoniſtæ, ac defert ad archidiaconum, & ille infundit faciens crucem in calicem. Aſcendentibus vero diaconis ad Pontificem, primicerius & ſecundicerius, notarii & defenſores regionarii deſcendunt, & in loco ſuo conſiſtunt.

14 Tunc Pontifex ſurgens a ſede, deſcendit ad altare, & ſalutat altare, & ſuſcipit oblatas de manu presbyteri hebdomadarii, & diaconorum, atque primiceriorum. Deinde archidiaconus ſuſcipit oblatas Pontificis de oblationario, & dat Pontifici: quas dum poſuerit Pontifex in altari, levat calicem archidiaconus de manu ſubdiaconi regionarii, & ponit eum ſuper altare juxta oblatam Pontificis à dextris; atque cum offertorio in cornu altaris poſito, involvens per anſas calicem, ſtat poſt Pontificem. Et Pontifex paululum inclinans ſe ad altare, reſpicit ad ſcholam, & annuit ut debeant ſilere.

15 Finito autem offertorio, epiſcopi ſtant poſt Pontificem, primus in medio, deinde per ordinem; & archidiaconus a dextris epiſcoporum, ſecundus diaconus à ſiniſtris, & ceteri diſpoſita acie per ordinem. At ſubdiaconi regionarii, finito offertorio, vadunt retro altare, aſpicientes ad Pontificem, ſtantes erecti uſquedum incipiant dicere hymnum angelicum, id eſt *Sanctus.* Quem dum expleverint, ſurgit Pontifex ſolus, & intrat in canonem. Epiſcopi vero, diaconi, ſubdiaconi, presbyteri permanent in presbyterio inclinati: & cum dixerit, *Nobis quoque peccatoribus*, ſurgunt ſubdiaconi: cum dixerit, *Per quem hæc omnia Domine*, ſurgit archidiaconus ſolus. Cum dixerit, *Per ipſum, & cum ipſo*, levat archidiaconus cum offertorio calicem per anſas, & tenet exaltans illum juxta Pontificem. Pontifex autem tangit e latere calicem cum oblatis, dicens, *Per ipſum, & cum ipſo*, uſque, *Per omnia ſæcula ſæculorum.* Et ponit Pontifex oblationes in loco ſuo, & archidiaconus calicem juxta eas, dimiſſo in anſis ejus offertorio.

16 Ecce autem finito canone ſubdiaconus regionarius ſtat ante altare cum patena poſt archidiaconum, quam in medio canone ſubdiaconus ſequens accipit per acolythum: qui ſci-

licet acolythus, quando inchoat Pontifex canonem, venit, ſub humero habens ſindonem in collo ligatam, & tenet patenam in dextera parte ante pectus ſuum. Quando dixerit Pontifex, *& ab omni perturbatione ſecuri*, vertit ſe archidiaconus, & accipiens patenam, oſculatur eam, & dat diacono ſecundo tenendam. Cum dixerit, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, mittit in calicem de Sancta, ſubjungens hæc verba: *Fiat commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu-Chriſti, accipientibus nobis in vitam æternam.* Sed interim archidiaconus pacem dat epiſcopo priori, qui & ultra dabit juxta ſe ſtanti, ac deinde per ordinem ceteri; atque populus oſculantur ſe invicem in oſculo Chriſti. Tunc Pontifex rumpit oblatam ex latere dextro, & de ipſa Sancta, quam ruperit, particulam ſuper altare relinquit: reliquas vero oblationes ſuas in patenam, quam tunc tenet diaconus, ponit. Nam archidiaconus levat calicem, & ſubdiacono regionario porrigit eum, ut teneat juxta cornu altaris dextrum: & accedentes ſubdiaconi ſequentes cum acolythis, qui ſacculos ad hæc idoneos portant a dextris & a ſiniſtris altaris. Ipſi ergo ſubdiaconi, extendentibus acolythis brachia cum ſacculis, ſequentes à fronte, parant ſinus ſacculorum archidiacono ad ponendum oblationes, prius a dextris, deinde a ſiniſtris. Tum vadunt acolythi dextra lævaque, poſt epiſcopos ſive presbyteros circum altare, ut ipſi ſacerdotes incipiant hoſtias confringere, patena præcedente, quam duo ſubdiaconi regionarii deferunt ad diaconos cauſa confractionis: ut ipſi quoque frangant, quando Pontifex annuerit eis. Sed archidiaconus evacuato altari oblationibus, reſpicit in ſcholam, & annuit eis, ut dicant *Agnus Dei*; ac deinde vadit ad patenam, quam tenent duo ſubdiaconi regionarii, ut ipſe etiam frangat cum ceteris diaconis juxta cornu altaris. Expleta confractione, diaconus minor, levata de ſubdiacono patena, defert eam ad Pontificem, ut communicet corpore dominico. Sed ipſe Pontifex confirmatur ab archidiacono in calice ſancto: de quo parum refundit archidiaconus in [a] majorem calicem, ſive in ſcyphum, quem tenet acolythus, ut ex eodem ſacro vaſe confirmetur populus: quia vinum, a

[a] Tres calices hoc in Ordine aſſignantur, ſcilicet major, in quo recipiebantur primo vini oblationes: ſcyphus ſeu calix miniſterialis, ſupra num. 12. & calix ſacer, in quo fiebat conſecratio.

etiam non conſecratum, ſed ſanguine Domini commixtum, ſanctificatur per omnem modum.

17 Accedunt primum epiſcopi ſecundum ordinem de manu Pontificis communicare; & poſt eos aſcendunt presbyteri omnes, ut communicent ad altare. Cum autem communicaverit archidiaconus, calicem interea tenet primus epiſcopus. [a] Sicut enim in Romana eccleſia ſummo Pontifici miniſtrant epiſcopi, ſic in ceteris eccleſiis debent epiſcopis facere presbyteri. Recepto calice, archidiaconus confirmat omnes ſanguine dominico, quos communicaverit Pontifex corpore dominico. Hoc officio juxta altare peracto, & pugillari cum quo confirmetur populus, per ſubdiaconem regionarium jam accepto, traditur calix ab archidiacono eidem ſubdiacono perferendus acolytho, ut reponatur in paratorio. Deinde deſcendit Pontifex cum primicerio notariorum & primicerio defenſorum, ut communicet principes populorum, & matresfamilias eorum. Et ſicut archidiaconus confirmat quos Pontifex communicat: ſic reliqui diacones confirmant quos epiſcopi ſive presbyteri poſt Pontificem communicant.

18 Sed cum cœperit Pontifex clerum ſive populum communicare, ſchola incipit antiphonam ad communionem pſallere: ac deinde nutu Pontificis, *Gloria Patri, Sicut erat in principio, & nunc & ſemper*, ſubdiacono faciente crucem in fronte, ut ex hoc ſigno intelligat prior ſcholæ, quando poſt communionem debeat gloriam ſanctæ Trinitati dicere, paratus etiam verſum repetitionis ſubjungere. Finita antiphona, quæ repetitur ad repetitionis verſum, Pontifex ad altare dat orationem ad complendum. Qua etiam finita, diaconus, cui præceperit archidiaconus, reſpicit ad Pontificem, ut annuat ei, & dicat ad populum, *Ite, miſſa eſt.* Reſpondet populus, *Deo gratias.* Dicentibus autem epiſcopis, ſive presbyteris, vel ſequentibus ordinibus, *Jube domine benedicere.* reſpondet Pontifex, *Benedicat nos Dominus, amen.* Præcedunt igitur Pontificem ſeptem cereoſtata, & ſubdiaconus regionarius cum thuribulo ad ſecretarium.

a Quæ ſequuntur ad hæc verba, *Recepto calice*, &c. interjecta videntur.

IV.

FRAGMENTUM VETERIS ORDINIS ROMANI

DE MISSA PONTIFICALI.

. . . . *grege numerari. Per Chriſtum Dominum noſtrum.* Hic erigit ſe ſurſum. Oblatam ſolam hic benedicit, *Quam oblationem tu Deus in omnibus quæſumus benedictam, aſcriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris.* Hic ambo ſignat, id eſt oblatam & calicem, *Ut nobis corpus & ſanguis,* uſque *omnipotentem, tibi gratias agens, benedixit, fregit, dedit diſcipulis ſuis dicens,* uſque *item tibi gratias agens, benedixit.* Hic quatuor vicibus ſolam oblatam ſignat: in quinta vice ſuper calicem ſolum crucem faciens: *Hoſtiam puram, hoſtiam ſanctam, hoſtiam immaculatam, panem ſanctum vitæ æternæ, & calicem ſalutis perpetuæ,* uſque *immaculatam hoſtiam.* Hic inclinat ſe iterum juxta altare, dicens, *Supplices te rogamus omnipotens Deus.* Hic orat apud ſe quod voluerit. Deinde dicit, *Jube hæc perferri per manus,* uſque *in conſpectum.* Hic ſe erigit hæc verba dicens, *Ut quotquot ex hac altaris participatione,* uſque *per Chriſtum.* Hæ orationes duæ dicuntur, una ſuper [a] depticios, altera poſt lectionem nominum; & hoc quotidianis, vel in agendis tantummodo diebus: *Memento etiam Domine, & eorum nomina, qui nos præceſſerunt cum ſigno fidei, & dormiunt in ſomno pacis.* Et recitantur nomina. Deinde poſtquam recitata fuerint, dicat, *Ipſis Domine, & omnibus in Chriſto quieſcentibus, locum refrigerii, lucis & pacis ut indulgeas deprecamur, per eumdem. Nobis quoque peccatoribus,* uſque *ſed veniæ quæſumus largitor admitte. Per.* Hic erigens ſe archidiaconus veniet, & involvens calicem mappula, levat illum contra domnum Papam. *Per quem hæc omnia, Domine, ſemper bona creas.* Hic ambo ſignat, id eſt oblatam & calicem,

[a] Id intelligendum de iis, qui ſacris diptychis inſcripti erant, quorum nomina recitari olim mos erat.

tribus vicibus, ſingulis ſingulas faciens cruces : *Sanctificas, vivificas, benedicis, & præſtas nobis.* Hic levat domnus Papa oblatas duas uſque ad oram calicis, & tangens eum de oblationibus, tenente illum archidiacono dicit, *Per ipſum, & cum ipſo, & in ipſo eſt tibi Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus-ſancti omnis honor & gloria.* Tunc dicit in altum, *Per omnia ſæcula ſæculorum.* Tunc reponit oblatam in altari, & dicit in altum, *Oremus.* Deinde dicit, *Præceptis ſalutaribus moniti,* uſque *ſed libera nos.* Tunc dicit domnus Papa, interveniente nullo ſono, hanc orationem, *Libera nos quæſumus Domine,* uſque *Petro, Paulo atque Andrea.* Hic nominatim quales voluerit ſanctos, vel quantos commemorat. Deinde infert, *Cum omnibus ſanctis da propitius,* uſque *Per omnia ſæcula ſæculorum.* Reſpondetur, *Amen.* Deinde dicit, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum.* Non mittit partem de San-
a ‑cta [a] in calicem, ſicut ceteris ſacerdotibus mos eſt. Dum confringit, *Agnus Dei* dicit : & expleta confractione, quando communicat domnus Apoſtolicus, partem ſibi mordet, & reliquam in calice mittit, faciens crucem de ea tribus vicibus ſuper calicem, nihil dicens. Et ſic confirmatur de calice, tenente calicem archidiacono. Quando vero domnus
b Apoſtolicus deſcendit [b] ab altari, incipit communicare populus, & dicitur antiphona ad communionem. Et expleta communione & antiphona, tunc ſurgit domnus Papa : & veniens ad altare, ſalutat altius dicens, *Dominus vobiſcum.* Reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde dicit orationem, *Quod ore ſumpſimus, Domine, mente capiamus, & de munere temporali fiat nobis remedium ſempiternum. Per, &c.*

a Hic una diverſitas, quæ non habetur in duobus primis Ordinibus Romanis : ubi domnus Apoſtolicus mittit in calicem de Sancta prius conſecrata, quem ritum Amalarius ex libello Romano laudat in lib. III cap. XXXI, & poſt eum Micrologus in cap. XVIII.

b En altera diverſitas, quod domnus Apoſtolicus communicat ad altare, non ad ſedem ſuam, ut in præmiſſis Ordinibus. Ex his duobus colligitur, hunc Ordinem eſſe aliis poſteriorem : cujus præmiſſum fragmentum ex vetuſtiſſimo codice, qui olim fuit Conſtantini Cajetani abbatis, poſtea tranſlatus in bibliothecam Sapientiæ Romanæ, accepimus.

ADMONITIO

IN V. ORDINEM ROMANUM.

SEQUENS *Ordo Romanus multæ antiquitatis, in codice vetuſtiſſimo ſancti Galli ſubſequitur libellum* de gradibus Romanæ eccleſiæ, *quem inferius ſubjiciemus. Præmiſſa enumeratione ſacrarum veſtium Pontificis aliorumque miniſtrorum, exhibet ritum Miſſæ epiſcopalis ſecundum morem tunc receptum in eccleſia Romana. Hunc vero Ordinem eſſe Romanæ eccleſiæ intelligitur ex deſignatione initio facta epiſcopi* Romani, *alius a Pontifice, & presbyteri itidem* Romani. *In Miſſæ ritibus multa obſervatione digna. Symbolum CP. poſt evangelium aſſignatur, ut in ſecundo Ordine Romano. quod eſt contra ſententiam Bernonis Augienſis abbatis, exiſtimantis hoc non fuiſſe uſitatum in Miſſa apud Romanos ante Henrici ſancti Imperatoris principatum.*

Priori huic libro de Miſſa epiſcopali ſuccedit alius Ordo ejuſdem argumenti, jam editus, ſed denuo collatus cum antiquis codicibus manuſcriptis.

V.

ORDO ROMANUS

DE MISSA EPISCOPALI PRIMUS.

I. *De veſtimentis pontificalibus.*

a 1 IN primis cam. [a] & cingitur ſupra. Dein linea cum
b cottis, ſerica, & cingulum. Poſt hæc mittitur [b] anagolai; exinde dalmatica minore, poſtea majore dalmatica, & ſupra orarium. Poſt hæc planeta: & ſupra mittitur pallium. Nam in his diebus Natalis Domini, Paſcha, ſancti Petri, & die ordinationis ſuæ, alius coloris planeta induitur.
c Seſtace [c] in manu portat, item calciamenta, in pri [d] odho-
d nes, dein campagos.

II. *Item de veſtimento alii Romani epiſcopi.*

2 In primis cam. & cing. poſtea tunica alba; dein orarium. Poſt hæc planeta; & ſeſtace in manu, calciamenta, odhones, & campagos.

3 Presbyter Romanus ſimiliter, præter tantum ſubtalares, quos mittit presbyter & diaconus. In primis cam. & ſupra cingulum. Poſtea tonica alba & cing. deinde anagolagi:
e poſt hoc [e] brachiale in dextra manu; dalmatica minore & majore, & planeta, uſquedum venitur presbyterio. Ibidem

a Id eſt camiſia, ſcilicet linea, & quidem ſtrictior atque interior, teſte vulgato Alcuino: ſuper quam linea amplior cum cotta, quo nomine undulata ſuperpellicea Romani etiam nunc appellant.

b Anagolagium jam ſæpe pro amictu ſeu ſuperhumerali uſurpatum ſuperius vidimus.

c *Seſtacis* nomine ſudarium, quod extremis digitis antiqui ſacerdotes ac miniſtri ferebant, deſignari exiſtimo

d Forte *inſuper odhones.* Eadem vox iterum infra, qua forſan ſandalia ſignificantur. Nam Ordo Romanus in ordinatione epiſcopi ſandalia diſtinguit a campagis, qui tibiam tegebant. *Caligæ uſque ad genu tendentes* vocantur in Sacramentario Menardi pag. 260.

e Aliud a manicis ſeu chirothecis, de quibus Ordo Romanus vulgatus pag. 99 col. 2, & Sacramentarium Menardi pag. 260. Erat ergo brachiale hic ornamentum brachii dextri.

tollitur

tollitur ab acolytho. Calciamenta ſicut Pontifex. Subdiaconi cam. & cing. deinde anagolagi, & tunica alba, orarium, & ſeſtace in ſiniſtra manu. Acolythi cam. & cing. ſeſtace in ſiniſtra latera ad cing. pendens, tonica alba, & orarium ad collum, & planeta: & quando in gradu pſallitur, planeta abſtollitur, & orarium portat in manu: calciamenta, odhones, & ſubtulares, ſicut & ſubdiac. Reliqui vero inferiores gradus eccleſiæ, qui in gradu pſallunt, ſicut & acolythi. Illi vero qui in ambone non pſallunt, ſi habuerint, ſimiliter induantur: ſin autem non potuerint, ...

4 Item quotidianis diebus qualiter Pontifex induitur. In primis cam. & cing. deinde tonica ſerica, orarium, planeta, & pallium, ſeſtace in manu. Calciamenta vero tam Pontifex, quam etiam & omnes reliqui, ſive feſtis diebus, ſive quotidianis, uno modo induuntur. Item diaconi.

III. *Item unde ſupra.*

5 In primis etenim veſtietur epiſcopus cunctique presbyteri, qui præſentes fuerint reperti, & ſeptem aut quinque vel tres diaconi, & tot numero ſubdiaconi; & acolythi quot fuerint diaconi. Presbyteri vero dum a cantore incipitur Invitatorium, omnes ſtent in loco ſuo, id eſt hinc & inde ex utraque parte chori. Cumque à cantore verſus ad Invitatorium elevatus fuerit, inchoatur proceſſio, præcedentibus videlicet cum thuribulis duobus acolythis. Poſt hos ſequantur ſeptem aut quinque ſive tres acolythi cum candelabris, juxta ſcilicet numerum, ut prædiximus, diaconorum ſeu ſubdiaconorum. Dein ſubſequantur ſubdiaconi bini procedentes, quos ſimiliter bini ſequantur diaconi: quorum duo Pontificem ex utraque parte ſuſtentantes ducant, archidiaconus videlicet ad dexteram, id eſt lecturus evangelium, & alius quilibet ad ſiniſtram. Cumque ante chorum pſallentium pervenerint, ſubdiaconi ſtatim pergant ad loca ſua in chorum; diaconi vero & acolythi candelabra & thuribula geſtantes dividantur ex utraque parte Pontificis, id eſt, ſi ſeptem fuerint, quatuor ſtent ad dexteram, & tres ad ſiniſtram: ſi vero quinque, tres ad dexteram, & duo a ſiniſtris: tres autem ſi fuerint, duo ſtent a dextris Pontificis, & unus ad ſiniſtram. Duo quoque acolythi thuribula portantes ante ordinem ſtantium

presbyterorum diviſi ſtent. Pontifex autem non prolixa completa oratione, vertat ſe ad dexteram, annuatque uno preſbytero ante ceteros ſtanti, oſculeturque eum. Dein ad ſiniſtram ſe vertens alio annuat presbytero, & ſimiliter eum oſculetur. Deinde extremo in dextera parte ſtanti annuat diacono, & oſculetur illum: ac dein extremo in ſiniſtra parte ſtanti annuat, & ſimiliter eum oſculetur: & ſic cunctos diaconos viciſſim ſe vertens oſculetur, noviſſime tamen illum, qui evangelium legere debet.

6 Hoc autem expleto, annuat cantori ut *Gloria* dicat: ipſe vero ductus a diaconibus, pergat ante altare, inclinatiſque ad orationem cunctis, ſtantibus acolythis cum candelabris & thuribulis in loco quo prius oraverat. Prope vero expleta oratione, annuat duobus extremis diaconibus, uno hinc & alio inde, ut vadant, oſculenturque unus dextrum, & alius ſiniſtrum cornu altaris: & ſic cunctis diaconibus annuat ut bini faciant, & noviſſime lecturo evangelium. Ipſe vero Pontifex elevat ſe ab oratione, pergatque & oſculetur evangelium, quod ſuper altare jacuerit, eatque in dexteram altaris partem, ſtantibus etiam eadem parte quatuor aut tribus aut duobus diaconibus, & ex altera tribus vel duobus ſeu uno. Ipſe vero Pontifex cantori annuat, quando excelſiori voce *Kyrie eleiſon* ſive *Chriſte eleiſon* dici debeat. Ipſa autem expleta, dicatur a Pontifice, *Gloria in excelſis Deo*, deponenturque ab acolythis candelabra, & reponentur ſeu ſuſpendentur thuribula.

7 Et *Gloria in excelſis Deo* percelebrata, dicatur à Pontifice, ut mos eſt, oratio: ſedenſque ipſe annuat presbyteris ut ſedeant. Subdiaconus itaque, lectione perlecta, genu oſculetur epiſcopi. Cantores quoque qui gradale vel *Alleluia* cantaverint, ſi in gradu quolibet fuerint ordinati, genu ſimiliter oſculentur epiſcopi: ſi vero extra gradum fuerint, pedibus ejus provolvantur. Epiſcopus vero annuat magiſtro ſcholæ, quando a cantoribus gradale vel *Alleluia* repetere debeat. Cum vero diaconus ad legendum evangelium pergere debet, oſculetur genu epiſcopi; accedenſque elevat evangelia, præcedentibus eum duobus acolythis cum candelabris, & ante illos duobus aliis acolythis cum incenſoriis. Perlecto autem evangelio, dicat epiſcopus, *Pax tibi:* & elevat, *Credo in unum Deum*. Et candelabra ab acolythis extinguantur, &

poſt altare ponantur. Acolythorum autem geſtantium incenſoria unus pergat ad altare incenſionem exhibere circa illud, necnon & epiſcopo ac presbyteris, atque diaconibus, cunctoque clero: alius vero pergat ad populum. Stet autem paratus juxta pulpitum ſubdiaconus qui lectionem legerat: ut dum perlectum fuerit evangelium, accipiat a diacono evangelia, & exhibeat ea ad deoſculandum epiſcopo. quibus exoſculatis, exhibeatur ei & incenſorium.

8 *Credo in unum* itaque decantato, dicatur ab epiſcopo, *Dominus vobiſcum. Oremus.* pergatque epiſcopus, ſuſtentatus à duobus diaconibus & ceteris ſequentibus, primum ad viros oblationem cum vino facientes, dein ad feminas. Acolythus vero unus lineum pallium, ut mos eſt, factum, ante ſe tenens, accipiat à Pontifice oblatas: aliuſque cannam portans, in qua diaconus quilibet libamen vini ſuſcipiens infundat. Rediens itaque a populo Pontifex, accipiat oblationem [a] ſcholæ ſine vino; & pergens ad ſedem ſedeat, offereturque ei aqua, lavetque manus ſuas. Et habeat tunc ſubdiaconus in loco calicem cum vino, & ſuper illum corporale involutum, & acolythus patenam cum oblatis. Accipiens itaque diaconus corporale, eat ad dexteram altaris partem, jactetque illud devolvendo ad alteram altaris partem: quod alius ſuſcipiens diaconus, expandent illud deſuper altare. Redeat quoque diaconus qui evangelium legerat, oſculeturque genu epiſcopi, & accedat ad altare, annuatque acolytho qui oblationem populi & ſcholæ in pallio geſtat: accipiatque ex ipſis oblatis quantum ei videtur; & ponet eas deſuper altare in corporale quod expanderant, infundatque de canna libamen vini in calicem: & pergat ipſe cum alio diacono, & per brachia ſuſtentando ducant epiſcopum ad altare, accedantque preſbyteri offerentes, diaconi deinde ſine uno * videlicet. Hoc autem expleto, accipiat diaconus de manu acolythi, & porrigat epiſcopo: ablatiſque oblatis in illa jacentibus, reddat eam iterum acolytho. Cantor vero per juniorem ſuum cannam cum aqua involutam mappula tranſmittat ſubdiacono calicem in manu tenenti; & ipſe eamdem in calicem

* *f.* vino

a Nempe aquam, qua de re ſupra in primo libello. Id clarius hic in conſequentibus: *Cantor vero per juniorem ſuum cannam cum aqua involutam mappula tranſmittat ſubdiacono.*

infundet aquam, reddatque diacono calicem: qui annuente epiſcopo ponat eum ſuper altare.

9 Subdiaconi itaque, dum canitur *Sanctus*, poſt altare pergant ſtare, verſi videlicet contra diaconos poſt epiſcopum ſtantes. Poſt quos diaconos duo acolythi cum duabus patenis ſtent. Infra actionem igitur detur aqua presbyteris ut lavent manus ſuas. Quando dicitur a Pontifice, *Nobis quoque peccatoribus*, detur diaconibus [a] aqua, & ſubdiaconi redeant ad loca ſua.

10 Unus vero eorum qui lectionem recitaverat, ſtet poſt diaconos juxta acolythos: ut dum dicitur à Pontifice, *Da propitius pacem*, accipiat ab acolythis patenas, oſculeturque eas, & det eas diacono, qui & illas inter manus oſculetur ſubdiaconi; quas etiam diaconus epiſcopo oſculandas præbeat. Acceptis itaque illis, epiſcopus dividat inter eas ſacroſanctum corpus conſecratum, rumpatque unam oblatam, & ex ea particulam unam in corporale mittat, & aliam in calicem, dicendo, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*. Venienteſque duo presbyteri, unus hinc & alius inde, faciant cum eo pacem: deinde archidiaconus, & redeat ad ſedem. Et archidiaconus, evangelium ſcilicet qui legerat, accedat ad altare; elevetque patenas, & donet eas acolythis, jubeatque unam ante presbyteros, & aliam diaconibus coram tenere, ut frangat ſcilicet oblatas ſuperimpoſitas. Elevat etiam & calicem, donatque illum ſubdiacono. Fractis itaque oblatis, jubeat diaconus acolytho ut deferat unam patenam ad ſedem ante Pontificem. Qui ſurgens vertat ſe ad orientem, & communicet. Suſceptumque diaconus ab acolytho calicem porrigat epiſcopo, & confirmet: rurſumque a diacono calix reddatur ſubdiacono.

11 Accedentes quoque presbyteri communicent, quibus epiſcopus donet ſacroſanctum corpus in manus, eantque ad ſiniſtrum cornu altaris, oſculenturque illud, & communicent. Subſequatur etiam eos ſubdiaconus cum calice, donetque eum primo communicanti, qui & tribuat ſubſequenti: & ſic per ordinem unus alteri tribuat, donec omnes confirmet. Similiter quoque poſt illos, diaconos communicent

a Amalarius in lib. III. cap. XXV. *In eodem officio lavant diaconi manus.*

& confirment. Dein clerus communionem ab epiſcopo accipiat, & a diacono confirmetur. Presbyter autem unus, aut duo, vel tres, ſeu quatuor fuerint neceſſarii, aliam accipiant patenam, & ex ea in reliquas partiantur patenas: confirment ſanguine ſacro, & ſic populum communicent, cantante ſchola *Agnus Dei*, & communionem. Omnes qui voluerint habeant communicatum. Diebus vero ſollemnibus, id eſt præcipuam feſtivitatem habentibus, peracta Miſſarum ſollemnitate, procedente Pontifice, occurrat ei cantor cum ſchola, & dicat, *Jube domne benedicere :* reſpondeaturque a Pontifice, *Benedicat nos Deus :* & tota ſchola alta dicat voce, *Amen.* Simili etiam ratione fiat, dum ingredi in ſecretarium debet.

VI.

ORDO ROMANUS,

DE MISSA EPISCOPALI SECUNDUS.

ORDO PROCESSIONIS, *ſi quando epiſcopus feſtivis diebus Miſſam celebrare voluerit, ita ut ab antiquis patribus occidentalium inſtitutione eſt conſtitutus, hic adeſſe cernitur ſcriptus.*

1 POSTQUAM prima hora celebrata fuerit in conventu fratrum, qui apud quoſdam capitulum nuncupatur, à decano vel cantore ſinguli ad Miſſam miniſteria acturi deſtinandi ſunt. Et cum tintinnabulum ad tertiam ſonuerit, omnes ſimul fratres in chorum ordinatim convenire debent, humeralibus & albis, apud quoſdam autem caſulis induti. Sed proceſſionem coram epiſcopo acturis à cuſtode eccleſiæ in ſacrario ornamenta præbenda ſunt, presbyteris duobus, qui epiſcopum ducturi ſunt, cappæ, diaconibus ſtolæ, & dalmaticæ: ſubdiaconibus vero ſibi congruæ veſtes, quæ apud quoſdam ſubdiaconales nominantur; & mappulæ in ſiniſtra manu ferendæ: acolythis candelabra, & thuribula portaturis caſulæ. His cum induti fuerint, acolythis candelabra portantibus, ſubdiaconus archidiacono evangelium fert, in medio ſtanti extra ſacrarium, ſive intra, ubi ſe Pontifex parat: retro acolythis ordinatim ſtandum eſt. Duo autem presbyteri ita, ut ad Miſſam, excepto quod cappis induti ſunt, veſtiti, una cum ſeptem diaconibus coram epiſcopo ſtantes miniſtrent ei, cantantes cum illo ſeptem pſalmos cum letania.

2. Tertia vero a fratribus impleta, procedunt diaconi de ſacrario, dividentes ſe in duas partes, quatuor ad dexteram,

tres ad ſiniſtram: & tunc procedat epiſcopus; ſtetque ex choro ſic prope adeo, ut cantori manu innuere valeat. Cui etiam ſilendum eſt, uſquequo epiſcopus cantare juſſerit. Dehinc innuente epiſcopo cantetur Introitus. Et Pontifex a cuſtode eccleſiæ, qui alba indutus eſſe debet, incenſum accipiens, ponat in thuribulum, & archiſubdiacono apportante evangelium complicatum oſculetur. quo tamen a pleriſque revoluto, illud evangelium, quod illo die legendum eſt, oſculatur. His expletis, cum [a] pſalmus cantatur, innuente epiſcopo præcedant acolythi cum candelabris, primum unus, tum duo & duo, & ſubdiaconi ſimiliter. Protinus diaconi ſecuturi. Et ſic procedat ſacerdos in chorum, ducentibus eum duobus presbyteris, quos cappis jam ante prædiximus eſſe indutos, ſive, ut alii volunt, diaconibus. Apud quoſdam autem in hac proceſſione aliis ſubdiaconibus præcedentibus, ille qui lectionem lecturus eſt, cum evangelio retro diaconos epiſcopum præcedit: coram quem duo acolythi cum candelabris, unuſque cum thuribulo antecedant. Quibus utique in hoc conſentiendum eſſe volumus.

3 Igitur ut omnis proceſſio in chorum venerit, acolythi cum candelabris ſe dividunt; quatuor ſcilicet in dextram, & tres in ſiniſtram: ſimilique modo diaconi faciant. Subdiaconi autem, protinus ut in chorum venerint, quaſi quædam linea porrecti uſque ad altare progredientes, ſimul ſe inclinent coram eo; atque evangelio ſuperpoſito, quatuor in dextro ejus cornu, & tres in ſiniſtro conſiſtant. Pontifex vero poſtquam in medietatem perducitur, presbyteris, qui eum ducebant, ſive diaconibus manus ejus oſculantibus, propriaque repetentibus loca, inclinans ſe Deum pro peccatis ſuis deprecetur. Tunc erectus primum presbyteris duobus, deinde diaconibus per ordinem omnibus pacis oſcula dabit. In quibuſdam enim locis uſus eſt & conſuetudo, ut his finitis miniſter cum thuribulo ſubdiaconum evangelium portantem antecedat ad altare, coram illo incenſum ponens; & ſubdiaconus deſuper evangelium deponens revertatur. In aliis vero non incenſum ad altare portatur, antequam oblationes altari ſuperponantur.

a Quippe olim non unus tantum ex pſalmo verſus, ut modo, decantabatur ad Introitum, ſed pſalmus continuabatur ad nutum ſacerdotis celebrantis. Vide Menardum noſtrum in Sacramentarium Gregorianum pag. 3.

4 Igitur his peractis, cum *Gloria* innuente epiſcopo cantabitur, a ſæpe dictis presbyteris in ſuperiorem ducendus eſt gradum, non omnino ad altare. In quo etiam loco greſſus figendus eſt, uſquequo presbyteri primum, & tunc duo & duo diaconi altaris cornua oſculentur, & noviſſime archidiaconus ſolus. Sed continuo ut epiſcopus in altiora ſcandere incœperit, ſubdiaconus qui prius juxta altare ſtabat, choro *Gloria Patri* canente, ad propria loca revertendum eſt, & quatuor in dextro choro, tribus in ſiniſtro ſtandum erit. Quibus ita finitis, item verſus à choro cantandus eſt, & Pontifex uſque in medietatem altaris ducendus eſt: ubi ſe altari inclinans, evangelium oſculetur: & ſic demum dextro cornu altaris, ubi etiam ſedes ſibi parata eſt, oſculum ferat. Tunc alius presbyter proprium repetat locum, alius autem librum epiſcopo porrigat, atque revolvat: & diaconi quatuor in dextro, tres in ſiniſtro altaris cornu conſiſtant.

5 Peracto itaque Introitu, innuente epiſcopo cantandum eſt *Kyrie eleiſon*, ſine cujus inſinuatione cantorem nihil canere licebit. Et tunc acolythi candelabra in inferiori gradu, quaſi quodam filo, per rectam lineam ponant, vel, ut quidam volunt, in modum crucis. Igitur cum *Gloria in excelſis* percantabitur, & Pontifex ſe ad populum, *Pax vobiſcum* dicturus, convertit, diaconi ſimul cum eo ſe converſuri ſunt. Cumque collectam finierit, lectio legatur. Et ſedente epiſcopo, accedat archidiaconus, & genu flexo ante eum regat veſtimenta illius, & præbens ſe ad pedem, revertatur. Finita vero lectione, illis, qui gradualem & *Alleluia* cantaturi ſunt, juxta pulpitum in inferiori gradu ſtandum eſt.

6 Cum autem omnia uſque ad evangelium impleta fuerint, accedat princeps eccleſiæ ad epiſcopum, pyxidem, in qua thus habetur, manu ferens, ſequente acolytho, qui thuribulum portat: & impoſito in illud incenſo ab epiſcopo, & ſubdiacono in dextra parte altaris diaconum præſtolante, accedat diaconus ad altare, Dominum his verbis adoraturus, *Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam.* Et adorato altari, genua flectens ante epiſcopum, accipiat ab eo benedictionem, & præbens ſe ad pedes ejus, adhibente manum epiſcopo, oſculetur eam: & protinus ad altare progrediens, ſumat evangelium continuo lecturus. Candelabra autem ferentes infra pulpitum contra diaconum

ſtare

ſtare debent. Sed ille qui thuribulum tenet, juxta eum ſtet in ſiniſtra parte, uſquequo evangelium perlegatur. Ut autem diaconus legere incœperit, duo acolythi involuti in ſacrario à cuſtode eccleſiæ ſacra vaſa accepturi ſunt, & ea in chorum portaturi: & alter cum calice corporali cooperto, & vino cum aqua mixta infuſo in dextera parte; alterque cum patena in ſiniſtra parte erit.

7 Itaque perlecto evangelio, accipiat ſubdiaconus pulvinar & evangelium a diacono, eumque præcedat: coram quo etiam unus cum thuribulo, & ſeptem acolythi cum candelabris uſque ad altare antecedant. Quo cum pervenerit, epiſcopus accepto odore incenſi & evangelio deoſculato, ad prædicationem per manus presbyteri & archidiaconi perducendus eſt. Et interim dum ſermonem facit ad populum, ſubdiaconus circumeundo fratribus evangelium apportet, ab omnibus ordinatim deoſculandum. ſin autem epiſcopus prædicare noluerit, alta voce incipiat canere, *Credo in unum Deum:* & ita omnis chorus incipiens, *Patrem omnipotentem*, ad finem uſque perducat. Diaconus vero ſtatim ut a pulpito gradum ad altare aſcenderit, accipiens corporale ab acolytho, alio ſe adjuvante diacono ſuper altare diſtendat. Quod utique linteum ex puro lino contextum eſſe debet, quia ſindone munda corpus Domini legitur involutum in ſepulcro: & tantæ quantitatis[a] eſſe debet, ut totam altaris ſuperficiem capiat.

8 Archiſubdiaconus quippe ut evangelium ab omnibus clericis deoſculatum ſuper altare depoſuerit, accipiens calicem ab acolytho, archidiacono apportet vinum, per [b] colam, quam in ſiniſtra manu Romanus Ordo archiſubdiaconum auriculari digito ferre jubet, purgandum. Quod utique vas in id opus ex aliquo metallo formatum, in medio ſui plurima quaſi acus foramina ad excolandum vinum oſtendit: & illud archiſubdiaconus per totum Miſſæ officium in ſiniſtra manu illo quo prædiximus digito anulo ſuſpenſum portaturus eſt.

9 Quibus ita peractis, & Symbolo finito, dicat Pontifex ad populum, una cum illo diaconis, ut præfati ſumus, conver-

a Nunc longe minus eſt illud corporale, ut omnibus perſpicuum eſt. Ejuſdem magnitudinis eſt in præmiſſis libellis.

b Editi *colum* ſeu colatorium, per quod vinum in calicem, ne quid impurum decidat, infundi mos erat Quod additur hic ex Ordine Romano, in noſtris libris non invenio.

ſis, *Dominus vobiſcum*, & *Oremus*. Et tunc illo innuente Offertorium cantetur à choro: & ille a presbytero & archidiacono ad locum, ubi oblationes a fidelibus laicis ſive viris, ſive feminis offeruntur, eaſdem accepturus ducatur, præcedentibus coram eo ſubdiacono cum calice, & acolytho cum patena. Quo cum pervenerit, diaconus à ſubdiacono calicem accipiens, omnibus qui oblationes obtulerunt, eiſdem ab eo acceptis & in patenam impoſitis, manum ſuam cum calice ad oſculandum præbeat, & illum iterum ſubdiacono det ad portandum: ille autem cum presbytero epiſcopum ad altare reducat ſimiliter ut ante, præcedentibus ipſis cum calice & patena. Ubi cum ventum fuerit, & epiſcopus ſedem petierit, antecedant duo acolythi cum manutergio, & genuflexo ante eum totum illi ſinum de eodem cooperiant, ne lavans manus aqua caſulam ſpargat. Tertius autem acolythus, aquam illi miniſtraturus, in medio duorum genuflectat cum eo. Quod ideo ab antiquis Patribus decretum fertur, ut Pontifex qui cæleſtem panem accepturus eſt, a terreno pane, quem jam a laicis accepit, manus lavando expurget. Lotis autem manibus ſurgat epiſcopus, ut accipiat oblationes a duobus presbyteris, & diaconibus, & ab omnibus clericis: quas non tam Patrum inſtituta jubent, quam proprium arbitrium immolare ſuadet. Quas cum acceperit atque altari ſuperpoſuerit, apportante ſibi archidiacono oblatas in patena a nullo immolatas, accipiat ex illis, quantum ſibi ſufficere videatur, & alias archidiacono reſtituat, quas ille cuſtodi eccleſiæ ad obſervandum committat.

10 Igitur oblatione altari ſuperpoſita, accipiens diaconus calicem ab archidiacono, ſuper altare continuo ponat. Tunc epiſcopus benedicens hoſtias, & dicens, *Veni* [a] *ſanctificator omnipotens æterne Deus, benedic hoc ſacrificium tibi præparatum: Qui vivis & regnas in ſæcula ſæculorum.* convertat ſe, & ſumat incenſum a cuſtode eccleſiæ, ponenſque in thuribulum offerat illud altari, detque archidiacono. Ille vero, poſtquam hoc commendaverit acolytho, eat in locum ſuum, ſcilicet in medio diaconorum; qui omnes coram altari retro epiſcopum per rectam lineam ſtare debent. Tunc epiſcopus dicat ad populum converſus, *Orate pro me*. Hoc cum dixe-

a Micrologus in cap. XI ait hanc orationem recitari *juxta Gallicanum Ordinem*.

rit, ſubdiaconi eant retro altare, & ibi ſtantes cantaturi ſunt quindecim grad. & diaconi coram altari ſimiliter. Apud quoſdam uſus obtinuit ſubdiaconos in choro ſtare, uſquedum *Sanctus* canatur; & hoc finito, eos coram altari retro diaconos aliquot gradibus infra conſiſtere : & tunc retro ſubdiaconos acolythum patenam & fiſtulam habentem inferius ſtare.

11 Ergo cum dictum fuerit *Sanctus*, veniant tres acolythi aquam diaconibus miniſtraturi. qui cum loti fuerint, & archidiaconus cum epiſcopo calicem levaverit, & ille dixerit, *Per omnia ſæcula ſæculorum;* in aliquibus locis ſubdiaconibus in priorem locum euntibus diaconi ibi perſiſtunt uſquedum *Pater noſter* cantabitur : & ſic demum omnes revertuntur. Cumque epiſcopus *Pater noſter* finierit, accipiens archiſubdiaconus patenam ab acolytho, offerat eam archidiacono. Ille autem, ut epiſcopus dicit, *Da propitius pacem*, patenam illi accommodans, humerum ejus oſculetur. Statimque epiſcopo dicente, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, accipiat benedictionalem librum; & converſus ad populum dicat, *Humiliate vos ad benedictionem;* & clero reſpondente *Deo gratias*, porrigat epiſcopo librum.

12 Expleta autem benedictione veniens presbyter accipiat pacem ab epiſcopo, eamdem ceteris oblaturus. Diaconus vero ſumens calicem & patenam ab altari, ſubdiacono patenam porrigat, quam ille acolytho ad tenendum præbeat. Ipſe autem diaconus tenens calicem & fiſtulam ſtet ante epiſcopum, uſquedum ex ſanguine & corpore Chriſti, quantum voluerit, ſumat; & ſic calicem & fiſtulam ſubdiacono commendet. Quo protinus in ſiniſtrum cornu altaris pergente, acolythus ibi cum patena coram epiſcopo conſiſtat. Presbyteri vero & diaconi oſculando epiſcopum, corpus Chriſti ab eo manibus accipiant, in ſiniſtra parte altaris communicaturi. Subdiaconi autem oſculando manum epiſcopi, ore [a] accipiant corpus Chriſti ab eo. Poſtquam vero diaconi in ſiniſtro cornu altaris de ſanguine Chriſti communicent, venientes ſubdiaconi ordinatim accipiant ſanguinem ab archidiacono, manum ejus oſculantes. Et eidem archidiacono ni-

[a] Obſervandus hic diverſus communicandi ritus, ut preſbyteri & diaconi euchariſtiam manibus, ſubdiaconi ore accipiant.

mis caute procurandum eſt, ne quid in calice aut patena ſanguinis vel corporis Chriſti remaneat.

13 His ita peractis, duo diaconi complicantes corporale ponant ſuper calicem, fiſtula adhuc in eo remanente. Interim autem cantetur, *Agnus Dei*, & quæ tunc canenda ſunt. Dehinc omnes cum jam communicaverint, acolythus qui patenam portat, in ſiniſtram altaris partem pergens cum ſubdiacono conſiſtat. Sedente vero epiſcopo ſecundum prædictum ordinem, tres acolythi genu flexo ante eum aquam manibus miniſtrant. Lotis autem manibus, ſurgente epiſcopo, convertente ſe ad populum, & dicente *Dominus vobiſcum*, ſubdiaconus cum calice, & acolythus cum patena una cum diaconibus ſe converſuri ſunt. Cumque epiſcopus collectam finierit, & diaconus *Ite Miſſa eſt*, & clerus *Deo gratias* dixerit; duo diaconi accipientes manus epiſcopi, & ſubdiaconus cum calice, & acolythus cum patena eum antecedentes, ut prædiximus intrantem, ita exeuntem cum omni proceſſione ad ſacrarium reducant.

ADMONITIO

In VII. Ordinem Romanum.

POst *libellos veteres Ordinis Romani ſequuntur antiqui libelli tres, unus de Baptiſmo, ac duo de Ordinationibus ſacris. Primum ex his nobis ſuppeditavit eruditus Joſephus Maria Thomaſius, eumdemque contulimus cum pervetuſto codice Colbertino, n. 416. Idem libellus cum multis interpolationibus habetur in vulgato Ordine Romano a pag. 61. Ejus antiquitatem vel lectio ipſa probat. Multa his conſimilia occurrunt in Sacramentario Gelaſiano a pag. 47 editionis Thomaſianæ.*

VII.

ORDO ROMANUS.

Incipit Ordo Scrutinii ad electos, qualiter debeat celebrari.

Denunciatio ſcrutinii, quod tertia hebdomada in Quadrageſima, ſecunda feria initiatur.

1 SCrutinii diem, dilectiſſimi fratres, quo electi noſtri « divinitus inſtruantur, imminere cognoſcite. ideoque « ſollicita devotione ſuccedente ſequenti quarta feria, circa « horam * tertiam convenire dignemini: ut cæleſte myſte- « rium, quo diabolus cum ſua pompa deſtruitur, & janua re- « gni cæleſtis aperitur, inculpabile Deo juvante miniſterio per- « agere valeamus. Per. Ut autem ad eccleſiam venerint, ſicut « diximus, quarta feria, hora tertia ſcribantur [a] nomina infantium, vel eorum qui ipſos ſuſcepturi ſunt ab acolytho, & vocentur ipſi infantes ab acolytho in eccleſia per nomina, vel ordine ſicut ſcripti ſunt, ita dicendo: *Ille puer;* & ſic per ſingulos. Et ſtatuuntur maſculi ſeorſum ad dexteram partem; feminæ ad ſiniſtram. Et tunc inprimitus faciat presbyter in ſingulorum frontibus crucem cum pollice dicendo, *In nomine Patris & Filii & Spiritus-ſancti.* Et imponens manum ſuper capita eorum, dicit hanc orationem, *Omnipotens ſempiterne Deus, Pater Domini noſtri Jeſu-Chriſti.* Item ſuper feminas faciat ſimiliter. Et poſtea benedicet ſal hoc modo: *Exorcizo te creatura ſalis.* Et mittit in ore infantium de ipſo ſale per ſingulos ita dicendo, *Accipe ill. ſal ſapientiæ propitiatus in vitam æternam.* Et dicat poſt datum ſal hanc benedictionem, *Deus patrum noſtrorum, Deus univerſæ conditor veritatis.*

* al. diei ſextam

2 Inde vero exeant foris eccleſiam, exſpectantes horam

a Habebant ergo nomina jam ante baptiſmum. Quamquam non raro nomina tunc imponebantur. Lege Menardum in Sacramentarium pag. 98.

quando revocentur. Tunc incipiat clerus antiphonam ad Introitum, *Dum ſanctificatus fuero in vobis.* qua finita, aſcendit ſacerdos ad altare, & dicit orationem, *Oremus. Da quæſumus Domine electis noſtris.* Et poſtea ſedet in ſede ſua, & vocentur infantes a diacono dicente, *Catechumini procedant.* Et vocantur infantes ab acolytho per nomina, vel ordine ut ſcripti ſunt, & ſtatuuntur ut prius, maſculi ad dexteram, feminæ ad ſiniſtram: & poſtmodum commonentur a diacono ita, *Orate electi, flectite genua.* Et poſtquam oraverint, dicit, *Levate. Complete orationem veſtram in unum, & dicite, Amen.* Et reſpondent omnes, *Amen.* Item dicit diaconus, *Signate illos, accedite ad benedictionem.* Et ſignent illos infantes in frontibus eorum patrini vel matrinæ de pollicibus ſuis, dicentes, *In nomine Patris & Filii & Spiritus-ſancti.* Tunc venit acolythus iterum faciens crucem in frontibus ſingulorum, dicendo, *In nomine Patris & Filii & Spiritus-ſancti.* Et imponit manum ſuper eos, dans orationem ſuper eos excelſa voce, his verbis, *Deus Abraham.* Qua expleta, vertit ſe ad feminas, & faciens crucem in frontibus ſingularum, ut ſuperius, imponit manum ſuper capita ſingularum, dicendo, *Deus cæli, Deus terræ.* Et adnunciat diaconus dicens, *Orate electæ,* & reliqua, ſicut ſuperius. Et ſignant patrini ut prius. Et ſequitur alius acolythus, ſuper maſculos faciens crucem, ſicut primus fecit; & imponet manum ſuper eos, dicens, *Audi maledicte ſatanas.* Item ſuper feminas ſimiliter faciens crucem, & imponens manus ſuper eas dicendo, *Deus Abraham, Deus Iſaac.* Item dicit diaconus ut orent electi, & reliqua ut prius, & ſignant patrini, ſicut prius. Inde tertius acolythus facit crucem in frontibus puerorum, ſicut anterior fecit, & imponet manum ſuper capita puerorum dicendo, *Exorcizo te immunde ſpiritus.* Item ſuper feminas faciens crucem ut prius, & imponet manum ſuper capita ipſarum dicendo, *Exorcizo te immunde ſpiritus.* Iterum admonet diaconus, *Orate electæ,* & reliqua ſicut antea; & ſignent patrini, ſicut prius. Et tunc presbyter accedit faciens crucem in ſingulorum frontibus, ſicut prius, & imponet manum ſuper capita ipſorum, dicens orationem hanc, *Æternam ac juſtiſſimam pietatem tuam.* Idem ipſe facit ſuper feminas, ſimiliter dicens ipſam orationem. Iſta omnia conſummata, iterum ammonentur à diacono ita, *Orate electi, flectite genua.* Et poſt pau-

lulum dicit, *Levate. Complete orationem veſtram in unum, & dicite, Amen.* Iterum dicit, *Signate illos, ſtate cum diſciplina & cum ſilentio.* Et ſignant patrini, ut prius.

3 Inde revertit ſacerdos ad ſedem ſuam, & legitur lectio Hiezechiel prophetæ, *Hæc dicit Dominus: Effundam ſuper vos aquam mundam*, uſque *& ſalvabo vos ex univerſis inquinamentis veſtris.* Sequitur * gradale, *Aſpiciam vos, & creſcere faciam.* Poſtea ammonentur a diacono ita, *Catechumini recedant. Si quis catechuminus eſt, recedat. Omnes catechumini exeant foras.* Et egrediuntur ipſi electi, exſpectantes pro foribus, uſquedum completa fuerint Miſſarum ſollemnia. Deinde legitur evangelium ſecundum Matthæum, *In illo tempore reſpondens Jeſus dixit: Confiteor tibi Pater cæli*, uſque *jugum enim meum ſuave eſt, & onus meum leve.* Et offeruntur oblationes a parentibus, vel ab his qui ipſos ſuſcepturi ſunt, & ponat ipſas ſacerdos ſuper altare, & dicit orationem ſecreto, *Miſeratio tua Deus ad hæc percipienda myſteria.* Ubi dicit, *Memento Dominè famulorum famularumque tuarum*, recitantur nomina virorum ac mulierum, qui ipſos infantes ſuſcepturi ſunt. Item infra actionem, *Hanc igitur;* expleta autem recitentur nomina electorum. Poſtquam recitata fuerint, dicit, *Hos Domine fonte baptiſmatis innovandos.* Finita vero Miſſarum ſollemnia, communicent omnes præter ipſos infantes. Deinde adnunciat presbyter, ut in ipſa hebdomada revertantur ad ſcrutinium, ita dicendo, *Die ſabbati venite, collegite vos temporius ad eccleſiam ill. vel ill.*

* *al.* reſponſoriũ

4 Venientes autem omnes ad ipſum diem, ſicut eis denunciatum fuit, & faciunt ipſum ſcrutinium, & Miſſam per omnem ordinem, ſicut ſuperius ſcriptum eſt. Iterum adnunciat presbyter, qualem diem voluerit in ſequenti hebdomada, quæ ab initio Quadraginſimæ eſt quarta, ita dicendo, *Illa feria venite, collegite vos temporius ad eccleſiam illam*, qualem ipſe denunciaverit. Et ut venerint ad eccleſiam die quo eis fuerit adnunciatum, clamat diaconus dicens, *Catechumini procedant.* & vocantur infantes ab acolytho per nomina, vel ordine ſicut prius, & faciunt ſcrutinium per omnia, ſicut illos priores fecerunt, uſque ad ubi dicit, *Signate illos, ſtate cum diſciplina & cum ſilentio.* Et tunc leguntur duæ lectiones in aurium apertionem. *Lectio Eſaiæ prophetæ: Hæc dicit Dominus, Audite audientes me, & comedite bonum,*

uſque *ad Dominum Deum noſtrum, quoniam multus eſt ad ignoſcendum.* Sequitur gradale, *Venite filii.* Item alia lectio ad Coloſſenſes: *Fratres, exſpoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis,* uſque *& quidem in omnem terram exivit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Sequitur gradale, *Beata gens.*

5 Inde vero procedunt quatuor diacones de ſacrario cum quatuor libris evangeliorum, præcedentibus eos duobus candelabris cum thuribulo & incenſo, & ponunt ipſa evangelia in quatuor angulos altaris, & antequam aliquis eorum legat, tractet presbyter his verbis: *Aperituri vobis, filii cariſſimi, evangelia, id eſt geſta divina,* & reliqua. His expletis, adnunciet diaconus, dicens, *State cum ſilentio, audientes intente.* Et tunc accipiens unus diaconus deſuper angulo primo altaris ſiniſtro librum evangelii, præcedentibus ante eum duobus candelabris cum thuribulo, aſcendit ad legendum, & legit, *Initium ſancti evangelii ſecundum Matthæum,* uſque *ipſe enim ſalvum faciet populum ſuum a peccatis eorum.* Et poſtquam legerit, ſuſcipit de eo ſubdiaconus ipſum evangelium ſuper linteum, & portet in ſacrario, & tractet presbyter his verbis: *Filii cariſſimi, ne diutius vos teneamus.* Ipſa expleta, item adnunciat diaconus, *State cum ſilentio, audientes intente.* Iterum accipit diaconus deſuper alio ſiniſtro angulo altaris alium librum evangelii, præcedentibus cereis & thuribulo, ſicut ſuperius. Iterum dicit: *Initium ſancti Evangelii ſecundum Marcum,* uſque *ego baptizo vos in aqua: ipſe vos baptizabit Spiritu-ſancto.* Et poſtmodum ſequitur presbyter his verbis: *Marcus Evangeliſta leonis gerens figuram.* Ipſa expleta, item adnunciat diaconus, *State cum ſilentio, audientes intente.* Et accipit diaconus deſuper tertio angulo dextro altaris tertium librum evangelii ſecundum Lucam, uſque *parare Domino plebem perfectam.* Et tractet presbyter his verbis: *Lucas Evangeliſta,* &c. Ipſa expleta, iterum adnunciet diaconus ut ſupra. Et accipit diaconus deſuper quarto angulo dextro altaris quartum librum evangelii ſecundum Johannem, *In principio erat Verbum,* uſque *plenum gratia & veritate.* Iterum proſequitur presbyter his verbis: *Johannes Evangeliſta,* &c.

6 Deinde dicit præfationem Symboli, *Dilectiſſimi nobis, accepturi ſacramenta baptiſmatis.* Ipſa expleta, tenens acolythus

thus unum ex ipſis infantibus maſculum in ſiniſtro brachio, & interroget ei presbyter, dicens: *Qua lingua confitentur Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum?* Reſpondet, *Græce. Adnuncia fidem ipſorum qualiter credant.* Et dicit acolythus Symbolum græce, decantando his verbis, πιϛεύω εἰς ἕνα. Hoc expletum, vertit ſe ad feminas, & facit ſimiliter. Iterum acolythus alter accipiens ex Latinis infantibus unum in ſiniſtro brachio, ponens manum dextram ſuper caput ipſius, & interroget ei presbyter: *Qua lingua confitentur?* ſicut prius: & reſpondet, *Latine*. Dicit ei presbyter: *Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, viſibilium.* Hoc expletum, vertit ſe ad feminas, & facit ſimiliter. Deinde ſequitur presbyter his verbis: *Hæc ſumma eſt fidei noſtræ, dilectiſſimi nobis.* Ipſa expleta, adnunciat diaconus dicens, *State cum ſilentio, audientes intente.* Inde ſubſequitur ſacerdos hanc præfationem dominicæ Orationis: *Dominus & Salvator noſter.* Ipſa expleta, ammonentur a diacono: *State cum ſilentio, audientes intente.* Et dicit presbyter, *Audiſtis dilectiſſimi Dominicæ orationis.* Ipſa expleta, adnunciat diaconus, *Catechumini recedant. Si quis catechuminus eſt, recedat. Omnes catechumini exeant foras.*

7 Egreſſi vero parentes cum infantibus eorum, foris relinquant ipſos infantes in cuſtodia: & iterum ingrediuntur in eccleſiam, tam parentes, quam illi qui ipſos infantes ſuſcepturi ſunt, cum oblationibus eorum, & offeruntur pro ipſis. Ipſi vero infantes pro foribus exſpectant, donec conſummentur Miſſarum ſollemnia. Expleta vero Miſſa, communicent omnes, præter ipſos infantes.

8 Iterum adnunciat presbyter, qualem diem voluerit ſequenti hebdomada, quæ eſt ab initio Quadraginſimæ, ut revertantur ad ſcrutinium. Et ut venerint, celebratur ipſum ſcrutinium per omnem ordinem, ſicut illi duo priores ante auris apertionem fuerunt. Et poſtea adnunciat presbyter, ut ipſa hebdomada, qualem diem vel ad qualem eccleſiam voluerit, ut revertantur ad ſcrutinium quartum. Et ut venerint, facit ipſum ſcrutinium per omnem modum, ſicut anterius fecit. Hoc expletum, iterum adnunciat eis, ſicut ſuperius, ut revertantur ad ſcrutinium ſextum, in ſequente hebdomada ultima ante Paſcha, qualem diem vel ad qualem eccleſiam voluerit; & complet ipſum ſcrutinium vel ipſa omnia, ſicut anterius fecit. Ita tamen agendum eſt, ut a

primo ſcrutinio, qui incipit tertia hebdomada in Quadraginſimum, uſque in Sabbato ſancto vigilia Paſchæ, ſeptem ſcrutinia eſſe debeant ſecundum formam ſeptem donis Spiritus-ſancti: ut dum ſeptem ſeptenario numero implebuntur, detur illis gratia ſeptiformis Spiritus-ſancti.

9 Item annunciat presbyter, ut in ipſo ſancto Sabbato hora tertia revertantur ad eccleſiam: & tunc catechizantur, & reddunt Symbolum, & baptizantur, & complebuntur ſeptem oblationes eorum. Ordo vero qualiter catechizantur, ita eſt. Poſt tertiam horam ſabbati procedant ad eccleſiam, & ordinentur per ordinem, ſicut ſcripti ſunt, maſculi in dexteram, feminæ in ſiniſtram; & faciens crucem ſacerdos in frontibus ſingulorum, poſtea impoſita manu ſuper capita ſingulorum dicat: *Nec te latet ſatanas.* Ipſa expleta, tanget presbyter ſingulorum nares & aures de ſputo oris ſui, & dicit uniuſcujuſque ad aurem, *Effeta, quod eſt adaperire, in odore ſuavitatis*, & reliqua. Hac expleta, ambulat in circuitu impoſita manu ſuper capita eorum, decantando excelſa voce, *Credo in unum Deum*, & reliqua. Vertitque ſe ad feminas, & facit ſimiliter. Poſtea dicitur eis ab archidiacono: *Orate electi, & flectite genua.* Et poſt paululum dicit, *Levate. Complete orationem veſtram in unùm, & dicite, Amen.* Et reſpondent omnes, *Amen.* Iterum ammonentur ab archidiacono his verbis, *Catechumini ſecedant. Si quis catechuminus eſt, ſecedat. Omnes catechumini exeant foras, exſpectantes horam, qua poſſit circa vos Dei gratia baptiſmum operari.* Poſtea impletur benedictio. Inde ſequuntur lectiones per ordinem cum canticis ad ipſum diem pertinentes.

10 Hoc expleto, procedit Pontifex de eccleſia cum omni * ordine ſacerdotum, letaniam cantantes, hoc eſt *Kyrie eleiſon*, uſquedum veniunt ad Fontes, præcedentibus ante eum notariis cum duobus cereos ardentes ſtaturam hominis in altum habentes, cum tyrabulis & thymiamateriis; & incipiunt letaniam, quam ſubſequitur *Chriſte audi nos*, & reliqua. Ipſa expleta in circuitu Fontis, adſtante clero omni vel cuncto populo cum multis luminibus, facto ſilentio dicit Pontifex, *Dominus vobiſcum*, reſpondentibus cunctis, *Et cum ſpiritu tuo:* & dicit *Oremus*, & dat benedictionem, *Omnipotens ſempiterne Deus.* Item alia, *Deus qui inviſibili potentia tua*, & reliqua. Item alia, *Hæc nobis præcepta ſervantibus.* Hæc omnia ex-

* *al.* ornatu

pleta, fundit chriſma de vaſculo aureo intro in Fontes ſuper
ipſam aquam in modum crucis, & cum manu ſua miſcitat
ipſum chriſma cum aqua, & adſpargit ſuper omnem Fontem
vel populum circumſtantem. Hoc facto, omnis populus, qui
voluerit, accipiet [a] benedictionem unuſquiſque in vaſis ſuis a
de ipſa aqua, antequam ibi baptizentur parvuli, ad ſpargen-
dum in domibus eorum, vel in vineis, campis, vel fructibus
eorum.

11 Deinde Pontifex baptizat unum, aut duos, vel quan-
tos ei placuerit de ipſis infantibus: ceterique a diacono [b], cui b
ipſe juſſerit, baptizantur. Levantes autem ipſos infantes in
manibus [c] ſuis, offerunt eos uni presbytero. Ipſe vero pre- c
sbyter faciens de chriſma crucem cum pollice in [d] vertice d
eorum, ita dicendo, *Deus omnipotens pater Domini noſtri Jeſu
Chriſti*, & reliqua. Et ſint parati qui eos ſuſcepturi ſunt cum
linteis in manibus eorum, & accipiant eos a Pontifice vel
diaconibus qui eos baptizarunt. Pontifex vero egreditur de
Fonte, habens compoſitam ſedem in eccleſia, ubi voluerit:
ſedens in eam, & deportantur ipſi infantes ante eum, & dat
ſingulis ſtolam, caſulam & chriſmale, & decem [e] ſiclos, & e
veſtiuntur.

12 Induti vero ordinantur per ordinem, ſicut ſcripti ſunt,
in circuitu; & dat orationem Pontifex ſuper eos, confirmans
eos cum invocatione ſeptiformis gratiæ Spiritus-ſancti. Ora-
tione expleta, facit crucem cum pollice & chriſma in ſin-
gulorum frontibus, ita dicendo, *In nomine Patris & Filii &
Spiritus-ſancti, pax tibi.* Et reſpondet, *Amen.* Et hoc omni-
no præcavendum eſt ut hoc non neglegatur: quia tunc om-
ne baptiſmum legitimum chriſtianitatis nomine confirmatur.
Poſt hoc ingrediuntur ad Miſſas, & communicant omnes
ipſos infantes; illud providentes, ut poſtquam baptizati fue-

a In Colbertino, *accipiat de ipſa aqua in vaſis ſuis, antequam... vel fructibus eorum. Et interrogante ſacerdote Symbolum, tenentes ipſos qui eos ſuſcepturi ſunt, ita dicit:* CREDIS IN DEUM PATREM OMNIPOTENTEM? *R.* CREDO, *& cetera. Baptizat vero epiſcopus unum, &c.*

b Presbyteros vel diaconos baptiſmi miniſtros ſuggerit primus libellus num. 42.

c In libro Sacramentorum edito a noſtro Menardo: *Et infantes quidem in brachiis dextris tenentes: majores vero pedem ponunt ſuper pedem patrini ſui.*

d Mirum eſt infantes (ita enim recens baptizatos, etiam adultos, appellari mos erat) ungi primum in vertice a preſbytero, mox ab epiſcopo in fronte. quem ritum apud Romanos uſitatum obſervat vulgatus Alcuinus pag. 64.

e In primo Ordine Romano ſupra num. 44. legitur *decem ſiliquas.*

rint, nullum cibum accipiant, nec allactentur, antequam communicent. Et poſtea per totam hebdomadam Paſchæ omnibus diebus ad Miſſam debent venire, & parentes eorum pro ipſis offerre. Hoc autem ſupra ſcripto ordine baptiſmum, ſicut in Sabbato ſancto Paſchæ, ſic & ſabbato Pentecoſten omnimodis celebretur.

ADMONITIO

IN VIII. LIBELLUM ORDINIS ROMANI.

HIc *libellus ſuperiori fragmento* de officiis in noctibus a Cœna Domini uſque ad Paſcha *continenter ſubjicitur in pervetuſto codice Palatino-Vaticano, ſignato n. 487. Non dubium quin ſequens libellus contineat puriorem Ordinem Romanum de ordinatione ſacrorum miniſtrorum, quam qui in vulgatis habetur, ut facta comparatione facile quivis intelliget. Obſervat porro Amalarius in lib.* II *cap.* I, primos Apoſtolicos *ſeu Romanos Pontifices, ſemper* in Decembrio conſecrationes miniſtraſſe uſque ad Simplicium, qui fuit a beato Petro XLIX, primuſque ſacravit in Februario. *Adde Micrologum in cap.* XXVIII, *qui huc auctoritatem adducit* Pontificalis Romani. *quo nomine librum de geſtis Romanorum Pontificum ſine dubio intelligit. Plura de his in Commentarii prævii cap.* XV.

2 *Alium libellum itidem de Ordinationibus ſacris ſecundum morem eccleſiæ Romanæ viſum eſt item huic Ordini adjicere ex antiquo codice ſancti Galli: ut ex mutua collatione res amplius illuſtretur. Secundus iſte Ordo magis convenit cum vulgato Ordine Romano, qui tamen longe multo auctior eſt. Alios libros rituales, qui apud Menardum noſtrum & Morinum typis vulgati ſunt, hic recudere non viſum eſt operæ pretium.*

VIII.

ORDO ROMANUS.

I. *Quomodo in ſancta Romana eccleſia acolythi ordinentur.*

1 DUM Miſſa celebrata fuerit, induunt clericum illum planetam & orarium. Dumque venerit epiſcopus, aut ipſe domnus Apoſtolicus ad communicandum, faciunt eum venire ad ſe, & porrigit in ulnas ejus [a] ſacculum ſuper planetam: & proſternit ſe in terram cum ipſo ſacculo, & dat ei orationem ſic: *Intercedente beata & glorioſa ſemperque virgine Maria, & beato apoſtulo Petro, ſalvet & cuſtodiat & protegat te Dominus. Amen.*

2 Et ſi ad ſubdiaconatus officium voluerit eum provocari, adducitur ad medium, & jurat coram ſancta Chriſti evangelia de quatuor [b] capitula ſecundum canones: & tunc porriget ei archidiaconus vel epiſcopus calicem ſanctum in ulnas foras planeta: & ſe in terra proſternet, & dat ei orationem, ut ſupra diximus.

3 Et ſi ad diaconatus ordinem voluerit eum provocare, dum Introitus Miſſæ inchoatur, ipſe ſubdiaconus indutus tunicam albam, & tenens orarium ſuum in manu, ſtat ante rugas altaris. Non dicitur tunc *Kyrie eleiſon*; ſed completo Introitu, dat orationem epiſcopus, & legitur Apoſtolus ad Timotheum, *Fratres, diaconos eſſe oportet pudicos, non bilingues*, uſque in finem, *quæ eſt in Chriſto Jeſu Domino noſtro.* Et pſallitur gradale. Deinde exuitur ipſe ſubdiaconus planeta a diacono. Tunc epiſcopus dicit, *Oremus dilectiſſimi Deum Patrem omnipotentem, ut ſuper hunc famulum ſuum, quem ad ſacrum Ordinem dignatur adſumere, benedictionis ſuæ gratiam*

a Ejuſmodi ſacculus erat ad recipiendam & deferendam euchariſtiam. quod officium olim fuiſſe acolythorum vidimus in ſuperioribus.

b Quatuor hæc capitula explicantur infra num. 5. continentque quatuor genera vitii carnalis.

clementer effundat, eique donum conſecrationis indulgeat, per quod eum ad præmia æterna perducat. Et tunc ſchola initiat *Kyrie eleiſon.* Et proſternit ſe epiſcopus ante altare, & poſt eum ipſe ſubdiaconus: & expleta letania, ſurgent a terra, & ſtatim dat ei orationem conſecrationis. Dum vero conſecratus fuerit, dat oſculum epiſcopo & ſacerdotibus, & ſtat ad dexteram epiſcoporum jam indutus dalmatica.

4 Si vero voluerit eum conſecrare ibi ipſum presbyterum; tenens eum archidiaconus ducit foras rugas altaris, exuit eum dalmatica, & ſic eum induit planeta: & ducit iterum ad epiſcopum. Et tunc aliam illi dans orationem, conſecrat eum presbyterum, dans oſculum epiſcopo vel ceteris ſacerdotibus, & ſtat in ordine presbyterorum. & dicitur *Alleluia*, vel tractus & evangelium, & quod ſequitur: & completur Miſſa ordine ſuo.

II. *Item quomodo epiſcopus ordinatur.*

a 5 Dum [a] a civitate & loco epiſcopus fuerit defunctus, a populo civitatis eligitur alius: & fiet a ſacerdotibus clero &
b populo [b] Decretus, & veniunt ad domnum Apoſtolicum, adducentes ſecum & ſuggeſtionem, hoc eſt rogatorias litteras, ut eis epiſcopum conſecret, quam ſecum deportati ſunt. Tunc domnus Apoſtolicus præcipit ſacellario vel numinculatori, ut eum ad archidiaconum dirigat, & eum inquirat de quatuor capitulis ſecundum canones, id eſt arſenochita, quod eſt maſculo; pro ancilla Dei ſacrata, quæ a Francis Nonnata dicitur; pro quatuor pedes; & pro muliere viro alio conjuncta; aut ſi conjugem habuit ex alio viro, quod Græcis dicitur deuterogamia. Et dum nulli horum ipſe vir conſcius fuerit, evangeliis ad medium deductis jurat ipſe electus archidiacono. Et poſt hæc tradito ſubdiacono, pergit cum præfato electo apud aulam beati Petri apoſtoli, ibique in ejus ſacratiſſimum corpus confirmat, quod non cognoviſſet ſuperius nominata capitula. Alio vero die nunciatur ab archidiacono ſicut actum eſt.

6 Tunc domnus Apoſtolicus induit ſe palleum, & ſedet

a Confer editum Ordinem Romanum a pag. 97. & vulgatum Alcuinum, apud quem eadem fere leguntur pag. 73. itidemque apud Morinum pag. 315.

b Ejuſmodi Decreti formulam habes in libro diurno Pontificum Romanorum.

in ſede: advocans ad ſe epiſcopos vel presbyteros, jubet eos ſibi conſedere. Stante autem univerſo clero, præcipit vero ſacellario ſuo, ut plebs civitatis ingrediatur. Ille dum perrexit eos introducendum, eligit ex illis, id eſt ex ſacerdotibus, perſonam, qui rationem reddat, dum fuerit interrogatus. Et dum fuerint introducti, interrogantur a domno Apoſtolico ſic: *Quid eſt, fratres, quod vos fatigaſtis?* Illi reſpondent: *Ut nobis, domine, concedas patronum.* Reſpondet domnus Apoſtolicus, *Habetis veſtrum?* Reſpondent, *Habemus. Quo honore fungitur?* Reſpondet, *Diaconus, presbyter*, aut quod fuerit. Interrogantur, *Quantos annos habet in diaconato, aut presbyterato?* Reſpondent quantos, & quomodo. Domnus Apoſtolicus dicit: *De ipſa eccleſia eſt, an de alia?* Reſpondent, *De ipſa.* Et ſi dixerint de alia, dicit domnus Apoſtolicus: *Dimiſſoriam habet ab epiſcopo ſuo?* Reſpondent, *Habet.* & mox offerunt eam. Domnus Apoſtolicus dicit: *Conjugem habuit? diſpoſuit de domo ſua?* Reſpondent, *Diſpoſuit.* Domnus Apoſtolicus dicit: *Quid vobis complacuit de eo?* Reſpondent: *Et caſtitas, hoſpitalitas, benignitas, & omnia bona, quæ de eo ſunt prolata.* Domnus Apoſtolicus dicit: *Videte, fratres, ne aliquam promiſſionem feciſſet vobis. ſcitis quod ſimoniacum & contra canones eſt.* Reſpondent, *Abſit a nobis.* Domnus Apoſtolicus dicit, *Vos videritis.* Et iterum dicit, *Habetis Decretum?* Reſpondent, *Habemus.* Et dum eum offerunt, jubet ſacellario ut relegatur. Et dum relectus fuerit, jubet domnus Apoſtolicus introducere electum.

7 Dum vero introductus fuerit electus, & ſubdiaconus a longe tertia vice ſe in terra proſternet; tunc domnus Apoſtolicus orationem dicit ſic: *Protegat nos Dominus.* Reſpondent omnes, *Amen.* Domnus Apoſtolicus interrogat eum: *Quid te fatigaſti, frater?* Reſpondet: *Ad quod non ſum dignus, iſti conſamuli mei me adduxerunt.* Et dicit: *Quo honore fungeris?* Reſpondet, *Diaconi aut presbyteri*, vel quod eſt. Et interrogat eum domnus Apoſtolicus: *Quantos annos habes in diaconato, aut in presbyterato?* Reſpondet quantos. Iterum interrogat eum domnus Apoſtolicus: *Habuiſti conjugium, & de domo tua diſpoſuiſti?* Ille reſpondet ſi habuit, aut non; & quia de domo ſua diſpoſuit. Item interrogatur a domno Apoſtolico, ſi aliquam dationem aut promiſſionem feciſſet? Reſpondet, *Abſit.* Iterum domnus Apoſtolicus interrogat eum:

Quales codices in eccleſia tua leguntur? Reſpondet, *Octateuchum, regnorum, prophetarum, actuum apoſtolorum, evangelium, & apoſtolum.* Domnus Apoſtolicus interrogat: *Noſti canones?* Reſpondet, *Doce nos domine.* Dicit domnus Apoſtolicus: *Ordinationem ſi feceris,* [a] *aptis temporibus fac, id eſt, primi, quarti, ſeptimi, & decimi menſis. Bigamos aut curiales ad ſacros Ordines ne promoveas. attamen dabitur tibi edictum de ſcrinio, quomodo debeas converſari.* Tunc præcipit archidiacono domnus Apoſtolicus, & releget petitionem, quam ipſe electus a populo domno Apoſtolico obtulerat. Et dum relecta fuerit, dicit domnus Apoſtolicus: *Quomodo vota omnium in te conveniunt? Hodie te abſtinueris: & craſtino, ſi placuerit Deo, conſecrandus eris.* Reſpondet archidiaconus: *Juſſiſti domne.* Et dat domnus Apoſtolicus ipſo electo oſculum, & egredientur foras.

8 Alia vero die, quod eſt Dominica, procedit domnus Apoſtolicus in eccleſia: ibique epiſcopi & presbyteri cum eo, & ceteri ordines clericorum conſiſtunt: & ingreditur domnus Apoſtolicus ſecretarium, & jubet ſcholam pſallere. Et procedit de ſacrario cum omni decore in eccleſia ipſa, ſicut mos eſt. Completo vero Introitu, non dicunt tunc *Kyrie eleiſon;* ſed mox domnus Apoſtolicus dat orationem. Deinde dicitur Apoſtolus ad Timotheum, *Cariſſime, fidelis ſermo ſi quis epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat,* & cetera. Et dum pſallitur gradale, egrediatur archidiaconus cum acolythis & ſubdiaconis, & induit eum dalmatica, planeta & * campobus, & introducit eum. Dumque introductus fuerit, vocet eum domnus Apoſtolicus: *Cleros & plebs conſentiens civitatis tal. cum adjacentibus parrochiis ſuis, elegerunt ſibi illum talem diaconum, vel presbyterum epiſcopum conſecrari. Oremus itaque pro eodem viro, ut Deus & Dominus noſter Jeſus-Chriſtus tribuat ei cathedram epiſcopalem ad regendum eccleſiam ſuam & plebem univerſam.* Deinde ſchola incipit *Kyrie eleiſon* cum letania. Proſtratus domnus Apoſtolicus cum ſacerdotibus & ipſo electo in terra ante altare, completa letania ſurgent: & tunc [b] benedicent eum. Et benedictione expleta, dat oſculum domnus Apoſtolicus: & tenens eum ar-

* *l.* compagis

a Hæc leguntur in edito Ordine Romano pag. 104. ſed multo prolixiora.

b Forte legendum, *ſurgent, & tunc benedicet*, ut notavimus in Commentarii prævii cap. XV.

chidiaconus

chidiaconus deportat eum; & ſic dat oſculum epiſcopis & presbyteris. Et tunc jubet eum domnus Apoſtolicus ſupra omnes epiſcopos ſedere: & dum ſederit, dicitur *Alleluia*, deinde evangelium, & expletur Miſſa.

9 Dum vero venerit ad communicandum, domnus Apoſtolicus porrigit ei formatam atque ſacratam oblationem: & eam ſuſcipiens epiſcopus ipſe ex ea communicat ſuper altare, & ſibi ceterum ex ea reſervat ad communicandum uſque ad dies [a] quadraginta: & poſtmodum ex præcepto domni Apoſtolici communicat omnem populum. a

a Idem ritus legitur tum in vulgato Ordine Romano pag. 102, tum in Fulberti ſecunda epiſtola ad Einardum, tum apud Morinum pag. 324 & 326.

IX.

ORDO ROMANUS.

De gradibus Romanæ eccleſiæ.

1 PRIMUM [a], in qualicumque ſchola reperti fuerint pueri bene pſallentes, tolluntur inde, & nutriuntur in ſchola cantorum, & poſtea fiunt cubicularii. Si autem nobilium filii fuerint, ſtatim in cubiculo nutriuntur. Ex hac accipient primam benedictionem ab archidiacono, ut liceat eis ſuper linteum velloſum ſedere, quod mos eſt ponere ſuper ſellam equi. Dein, ſicut Sacramentorum codex continet, quando & ubi libitum fuerit, uſque in ſubdiaconatus officium ordinantur: diaconi vero atque presbyteri numquam niſi in publica ordinatione. Fit enim conventus populi & congregatio regionum, primum ad ſanctum Adrianum: & inde pergit Pontifex una cum populo, præcedente ſolito apparatu, id eſt cruces, thuribula, vel tale, uſque ad ſanctam Mariam ad præſepem. Accedente Pontifice ad altare, ſchola cantorum a

a Confer vulgatum Ordinem Romanum a pag. 86, ubi quædam ex his leguntur, ſed multum aucta.

repetit letaniam, dein Introitum, & Pontifex dicit, *Oremus.* & diaconus, *Flectamus genua.* Poſt collectam aſcendit lector in ambonem, & elevata voce legit lectionem de quarta feria, & ſequitur gradale. Dein dicit Pontifex, *Dominus vobiſcum.* Diaconus ut ſupra. Poſt collectam aſcendit lector in ambonem, & elevata voce legit brevem in auribus populi, ſic continentem: *Cognoſcat fraternitas veſtra, quia ill. & ill. vocantur in tali officio. Si quis habet contra hos viros aliquam querelam, exeat confidenter propter Deum & ſecundum Deum, & dicat. Memor ſit tamen omnino* [a] *communionis ſuæ.* Quod ſi nullus contradictor exſtiterit, ſequitur lectio, & reſponſorium.

2 Poſt hæc advocantur ſurſum, & ſtatuuntur in ſiniſtra parte altaris, uſquedum Pontifex Miſſam percompleat. Dein advocantur VI feria ad ſanctos Apoſtolos eo tenore, ut ſupra. Sabbato vero egreditur Pontifex ad ſanctum Petrum, & univerſæ regiones cum eo letaniam canendo. Ingrediente Papa in ſacratarium, ipſi præſtolantur adventum ejus in presbyterio. Schola cantorum canit Introitum, & Pontifex dat orationem. Subdiaconi legunt lectionem, & cantatur gradale, exſpectantes illi qui benedicendi ſunt ſub ambonem, donec V lectiones compleantur. Deinde Apoſtolicus legit ipſe advocationis brevem coram populo, & ſtant parati ſingulorum miniſtri cum indumento, donec archidiaconus veniat, & ſingulis ſingula ſua manu tribuat. Poſt hæc autem deſcendit archidiaconus innuente Pontifice, & dat uni ex ipſis manum, ceteri vero ſequuntur eum, & aſcendunt ad altare, & proſternit ſe Pontifex cum ipſis in orationem, clero interim canente letaniam. Surgentes autem ab oratione, Pontifex ſtat in ſede ſua, ſingillatim imponens manus capitibus eorum, & benedicit eos. Accedens autem archidiaconus tollit orarios de [b] confeſſione, qui de heſterna die repoſiti ſunt ibi; imponit ſuper eos: & Pontifex induit eos planetis, & ſtant induti. Diaconilia indumenta tollunt qui diacones eſſe debent de medio eorum, & complentur benedictiones eorum qui presbyteri ordinantur; & tunc deſcendunt in preſbyterium: & ſtatim unus ex novitiis diaconibus legit evange-

a Ita etiam legitur in codice Gelaſiano pag. 29 editionis Thomaſianæ, & apud Morinum pag. 267, 310 & 327.

b Id eſt ex tumulo ſancti Petri. Hic locus illuſtratur ex num. 8.

lium, & ad ipſam Miſſam miniſtrant unuſquiſque ſecundum officium ſuum. Tollit vero Pontifex oblatas integras, & dat ſingulis novitiis presbyteris, & inde communicantur uſque dies [a] VIII. a

3 Expletis omnibus, Miſſa rite completa, ſtant regiones paratæ ad ſingulos titulos pertinentes cum candelabris & thuribulis, ut proprium ſuſcipiant ſacerdotem. Pontifex autem donat eis ſacerdotalia indumenta, & miniſteria Miſſæ, aurum vel argentum, vinum, frumentum, & oleum. Egredientes autem de baſilica ſancti Petri, præcedent unumquemque vel triginta candelabra cum thuribulis. Ipſe ſedet ſuper equum album: præcedens & ſubſequens populus canit ei laudem. Similiter etiam feminæ diaconiſſæ [b] & presbyteriſſæ, quæ eodem die benedicuntur. b Plateæ autem civitatis, unde tranſituri ſunt, coronantur lauro & palliis, & cum tanta gloria ad ſtatutos titulos deducunt proprios ſacerdotes: & ipſe facit eis illo die convivium.

4 Epiſcopi autem omni tempore benedicuntur: nunc vero mos eſt, ut nocturno tempore benedicantur. Secunda namque inciſione, id eſt lectione ſexta, egreditur Pontifex de eccleſia ſancti Petri, & aſcendit monaſterium ſancti Martini, quod ſub tegna ipſius eccleſiæ ſitum eſt, ſimpliciter cum reliquo clero incedens; & ſtat foris oſtium oratorii. Schola cantorum incipit Introitum: poſtea dicit Pontifex, *Gloria in excelſis Deo.* Sequitur oratio, & exeuntes ab altare unus presbyter, & alter diaconus, induunt eum veſtimenta pontificalia, in primis linea & cingulo, dein anagolagium grande, poſtea dalmatica minore & cingulo, brachiale, & orarium brevem, deinde dalmatica majore, clero interim canente reſponſorium, *Immola Deo;* tractum, *Qui ſeminat;* evangelium, *Miſit illos binos ante faciem ſuam.* Et tunc advocatur in baſilicam, presbyter a dextris ejus, & diaconus a ſiniſtris. Ipſe vero inclinato capite in medio eorum incedit, uſquedum veniat ante altare. Tunc exuuntur caſula; & induit eum Pontifex planeta, & legit brevem hunc modum continentem: *Cives*, inquit, *noſtri elegerunt ſibi illum Paſtorem. Oremus itaque pro hoc viro, ut Deus omnipotens infundat*

a Dies quadraginta habet Fulbertus epiſcopus Carnutenſis in epiſtola ſecunda ad Einardum, ubi hac de re diſerte agit.

b Obſervandus hic locus de tempore ordinandi diaconiſſas & presbyteriſſas.

in eo gratiam ſpiritus ſui, & dignus habeatur ad cathedram epiſcopatus regendam. Et reſpondetur ab ſchola, *Chriſte audi nos :* & canunt letaniam. Et tunc accedit propius ad altare ſubnixo capite. Pontifex vero ponet manum ſuper caput ejus, & dicit unam orationem in modum collectæ; alteram
a eo modulamine, quo ſolet [a] conteſtata cantari : & ſedet Pontifex in ſella ſua. Ipſe vero oſculatur pedem ejus, & ſuſcipitur ad pacem : & ſic conſummatur conſecratio illius. Et ipſo die, ubicumque Apoſtolicus Miſſam celebrat, de manu ejus communionem accipiat.

5 Summus namque Pontifex quando benedicitur, eligi-
b tur [b] unus de cardinalibus, de qualicumque titulo fuerit: tantum ut a præceſſore ſit Pontifice ordinatus, aut presbyter, aut diaconus. nam epiſcopus eſſe non poterit. Egrediturque cum eo univerſus clerus vel populus ad baſilicam ſancti Petri. Ingrediens vero ſacratarium, induitur indumenta pontificalia; & veniens ad confeſſionem ſancti Petri, proſternit ſe in orationem, ſchola canente Introitum, *Elegit te Dominus.* Surgens vero aſcendit ad altare, & proſternit ſe in orationem, & omnis clerus cum eo. Poſtea erigitur ab epiſcopis, & ſtatuitur inter ſedem & altare; & tenent evangelium ſuper caput vel cervicem ipſius. Et accedit unus epiſcopus, & dat orationem ſuper eum, & recedit; & alter ſimiliter. Accedit tertius, & conſecrat illum. Archidiaconus autem imponit ei pallium : & tunc inter archidiaconum & diaconum elevatur in ſede. Stans vero in gradibus ipſius ſedis, elevata voce dicit, *Gloria in excelſis Deo.* Poſt hæc, data pace, ſchola cantorum canit ei laudem, & patroni regionum ſimiliter. Celebrat igitur ipſe Miſſam per ordinem, & communicat omnes. Peracta Miſſarum ſollemnitate, præcedit & ſubſequitur eum omnis apoſtolicus apparatus : & ſtatuuntur acies dextra lævaque; ipſe vero incedit in medio conſtipatus agmine ſacerdotum, & omnes ſcholæ flagitant ab eo benedictionem. quo benedicente, reſpondent ei omnes cum ſtrepitu, *Amen.*

6 Ingreſſus in ſacratarium, jam tunc ſedet in ſella apoſtolica. Egrediens inde, cum ad inferiores gradus ſancti Petri

a In editis *conteſtatio*, quo nomine Præfatio (quam vocamus) Miſſæ olim ſignificabatur, maxime apud Gallos.

b Hic ritus multum differt a vulgato Ordine Romano pag. 106.

deſcendit, ibi ſtat equus vel ſella præceſſoris Pontificis, & ad ſedendum paratus. Et accedunt patroni regionum uno incipiente, ceteris reſpondentibus, in hunc modum canunt ei laudem: *Domnus Leo* [a] *Papa, quem ſanctus Petrus elegit in ſua ſede multis annis ſedere.* Hoc uſque ter dicto, accedit prior ſtabuli, & inponit ei in capite regnum, quod ad ſimilitudinem caſſidis ex albo fit indumento. Et tunc demum aſcendit ſuper equum, & vallatur a judicibus, conſtipanturque plateæ immenſis cuneis populorum, exſpectantium eum, & cantantium laudem. a

Ordo IIII Temporum.

7 Jejunii primi, quarti, ſeptimi & decimi menſis, id eſt in primo menſe, a quarta & ſexta feria vel ſabbato, in prima hebdomada de menſe primo primum jejunium celebretur. In quarto menſe, quod facit ipſe menſis IIII & VI feria, vel ſabbato conſummatur. Tertium temporis jejunium venit ſeptimi menſis, id eſt Septembris, tertia hebdomada ipſius menſis, IIII & VI feria vel ſabbato conſummatur. Quartum temporis jejunium venit decimi menſis, id eſt Decembris, IIII & VI feria vel ſabbato proximo ante natale Domini: b & ſi vigilia [b] natalis Domini in ſabbato venit, in antecedente hebdomada ſupra ſcriptum jejunium die ſabbati celebretur.

8 Hora tertia, vel quali voluerit, ingrediuntur Pontifex vel levitæ in ſacratarium, & induunt ſe veſtimentis religioſis, cum quibus debent celebrare Miſſarum ſollemnia, canentibus interim clericis antiphonam ad ipſum diem pertinentem ad Introitum. Ipſa finita, dicunt *Kyrie eleiſon:* dein Pontifex dicit, *Oremus:* diaconus, *Flectamus genua:* &, ut ſurrexerint, dicit, *Levate.* Proſequitur ſacerdos orationem primam, ſicut in ſacramentorum continetur. Sequitur lectio: & tunc pronunciat lector lectionem libri, & legitur in ſenſu lectionis, ſicut epiſtolæ Pauli diebus Dominicorum: dein reſponſorium. Inde dicit ſacerdos, *Oremus:* diaconus, ut ſupra: & dicit orationem poſt primam lectionem, & ſuper unamquamque lectionem ſicut ſuperius. Expleta autem le-

a Hic locus forſan intelligendus de Leone tertio, cujus tempore ſcriptus ſit iſte liber.

b Confer Micrologi caput XXXIII.

a ction, quæ eſt Danihel prophetæ, canit [a] benedictionem : & b dum benedictio canitur, qui ordinandi ſunt, ſtant in boïo [b] ſub gradibus; & tunc deſcendit ad eos archidiaconus, & reveſtit eos. Si enim diaconi ordinandi ſunt, orarios & dalmaticas; ſi vero presbyteri, orarios & planetas. Porro orarii qui dandi ſunt, primum per totam noctem ſuper altare ſunt repoſiti, & de altari ab archidiacono tollantur, & a Pontifice ſuper eorum colla ponantur. Benedictione completa, incipit clerus letaniam : & dum ipſa canitur, qui ordinandi ſunt, ante altare ſemper proſtrati jaceant, adſtante ſuper eos Pontifice inclinato capite ad altare. Letania vero finita ſurgit Pontifex, aſcendit ad ſedem, ſtat verſus orientem conſecrans illos.

Sabbato Pentecoſtes in XII lectionibus ſtatio ad ſanctum Petrum.

9 Si autem ipſa hebdomada in menſe quarto venerit, jejunium faciant IIII & VI feria & in ſabbato uſque ad horam nonam, & eas lectiones legant, quæ in menſe quarto ſcriptæ ſunt, cum reſponſoriis quatuor, & benedictione. Sin autem inantea, tempore ſuo agatur. Cum autem leguntur, non pronunciat lector lectionem libri, ſed inchoat plane. Si vero tempore ſuo agitur, tunc pronunciat, & in ſenſu lectionis, ſicut epiſtolæ Pauli, legantur. Similiter & in reliquis tribus temporibus.

Ad marginem ſequentia leguntur.

XII lectiones propter XII lectores dicuntur, non propter XII varietates ſententiarum.

a Id eſt canticum trium puerorum.

b Legendum *in poïo* ſeu *pogio*, quæ vox ambonem hoc loco ſignificat, ex præmiſſis num. 2. *Exſpectantes illi qui benedicendi ſunt ſub ambonem*, qui proinde cavus eſſe debebat. Vide Commentarii noſtri caput III.

ADMONITIO

IN SEQUENTEM LIBRUM.

1 *IN veteri codice equitis Maffæi Romani reperitur Opuſculum ſequens, quod continet Ordinem Romanum de triduo ante Paſcha; item Ordinem ad dandam pænitentiam, ad ungendum & communicandum infirmos, atque ad clericos ſepeliendos. Prima pars, quæ eſt de Cœna Domini, occurrit etiam in codice Romano, quo uſus eſt Onufrius in ſcribenda Vaticanæ baſilicæ hiſtoria.*

2 *Quo tempore ſcriptus ſit hic liber, nullo certo conſtat indicio. Antiquior eſt ſæculo tertio-decimo, & ad undecimum videtur revocandus. Triplex immerſio præſcribitur in baptiſmo: ſervantur etiam in hoc libro pænitentiæ leges; abſolutionis forma ante Scholaſticorum ætatem recepta; unctio infirmorum ante viaticum; communio eorumdem ex particula vino intincta; cinis & cilicium pro moribundis. quæ omnia bonam ſpirant antiquitatem. Forma unctionis infirmorum deprecativa eſt, non indicativa, cui illa ſucceſſit.*

3 *Præclarus in primis ritus eſt in Ordine ſepeliendi* clericos Romanæ fraternitatis. *Idem ritus tranſlatus eſt ab alio auctore in alium ritualem Romanæ eccleſiæ librum, quem quidem Florentiæ in bibliotheca ſanctæ Crucis vidimus: ſed ordo Viatici mutatus eſt in prædicto Rituali, poſtpoſita unctione. Hujus Ritualis quædam fragmenta retulimus in Itinere Italico.*

4 *Amalarius in Antiphonarii cap.* LXXIX *tradit, ſe inveniſſe in Romano & in Metterſi Antiphonariis* Ordinem ſcriptum, quomodo fungi officio conveniat circa fines hominum, & circa ſepulturam eorum. *Id ſequenti Ordini convenire non auſim affirmare. Neque enim tantæ mihi videtur antiquitatis. In codice Vindocinenſi, qui Ordinem Romanum vulgatum continet, poſt Ordinem pænitentiæ, aliaque apud Morinum in fine librorum de Pænitentia pag. 22 ex codice Siculo edita, exſtat*

Obſequium circa morientes, vel qualiter agatur circa infirmum morte detentum, *quod officium ita incipit. Mox ut viderint infirmum ad exitum propinquare, communicandus eſt de ſacrificio ſancto, etiamſi comediſſet ipſo die : & faciant letaniam. Et antequam anima exeat de corpore, dicat ſacerdos antiphonam,* Exibit ſpiritus ejus, & revertetur in terram ſuam, in illa die videbit Deum creatorem ſuum. Deus miſericors, Deus clemens, qui multitudine indulgentiarum, *&c. Tunc presbyter det viaticum, & poſt hæc dicat orationem,* Aſcendant ad te Domine preces noſtræ, & animam famuli tui gaudia æterna ſuſcipiant : ut quem feciſti adoptionis participem, jubeas hereditatis tuæ eſſe conſortem. Per. *Finita autem iſta oratione, incipiatur ab omnibus iſtud reſponſ.* Subvenite ſancti Dei, *&c. Si autem quiddam ſupervixerit, canantur pſalmi, vel agatur letania, & poſt hanc dicitur hæc oratio,* Omnipotens ſempiterne Deus, qui humano generi animam ad ſimilitudinem, *&c. Item antiph. poſt exitum animæ,* Chorus angelorum te ſuſcipiat, *&c. Pſal.* Dilexi quoniam, *uſque ad* Ad Dominum; *& ita per ordinem uſque* Super flumina; *&, ſi amplius neceſſe eſt, uſque ad finem pſalmorum. Deinde oratio,* Diri vulneris novitate perculſi, *&c. Tunc roget ſacerdos omnes pro eo orare, & ipſe & omnes dicant,* Kyrie eleiſon, *&c.* Tibi Domine commendamus, *&c. fere ut in editis. Delato corpore in eccleſiam, dicitur officium* in vigilia defuncti, *antiph.* Dirige Domine, *&c. ut in noſtris libris, uti & priores quinque lectiones. Nam ſexta eſt,* Spiritus meus attenuabitur, *&c. Lectiones tres ſequentes ex Enchiridio ſancti Auguſtini : ſeptima,* Ergo dilectiſſimi cum ſacrificium altaris, ſive quarumcumque eleemoſynarum, pro defunctis omnibus baptizatis offertur, *&c. Octava,* Conſolemur ergo in his ſermonibus noſtris invicem, *&c. Nona,* Egregius namque conſolator, *&c. Sequuntur Laudes : deinde Veſperæ.* Quibus peractis deputandi ſunt qui ipſum corpus cuſtodiant : quouſque pro ipſa anima Miſſæ celebrentur cum oblationibus, corpore interim in eccleſia jacente. *Modum tumulandi prætereo, qui in multis cum noſtro convenit. Facta a ſingulis presbyteris benedictione ſuper ſepulcrum, dicunt iidem presbyteri,* Signum Chriſti ſit ſuper te. Amen.

X.

ORDO ROMANUS.

INCIPIT ORDO ROMANUS,
Qualiter agendum ſit quinta feria in Cœna Domini.

Statio ad S. Johannem ad Lateranum.

1 HAc die ſacrificium ſacri corporis & ſanguinis ab ipſo Domino noſtro Jeſu-Chriſto celebrationis ſumſit initium. Hac die in toto orbe ſanctum chriſma conficitur. Hac etiam die pænitentibus [a] pro indulgentia ſubvenitur. a Mane hujus diei primo manſionarii præparent omnia, quæ neceſſaria ſunt ad conſecrationem chriſmatis: tres ampullas oleo mundiſſimo plenas, maximam vero ampullam, quæ ad chriſma debet fieri de panno ſerico albo; alias autem de alio ſerico coopertas. Sit autem pannus adeo ſubtilis, quod ampullæ poſſint videri per eum. Hora vero tertia vel ſexta ſonetur ſignum, & veniant omnes ad eccleſiam, in qua chriſma conſecrari debet. Tunc egrediantur pænitentes de loco, in quo pænitentiam fecerunt, ut gremio eccleſiæ præſententur a Pontifice, qui ſedere debet præ foribus eccleſiæ, & reconciliare eos cum antiphonis & orationibus, quas require. Quibus finitis, pulſentur campanæ, ſicut mos eſt in ſollemnibus diebus: & extunc ſileant campanæ uſque ad diem ſabbati.

2 Antequam domnus Papa exeat de camera, dicit Tertiam. Hora vero ſexta exit domnus Papa de palatio cum epiſcopis & cardinalibus, & cum toto apparatu curiæ veniens ad palatium majus, ubi ſolet eſſe hoſpitium epiſcopi Albanenſis, ſtans ibi in loco eminenti ſermocinatur ad populum, ut moris eſt, & poſtea recitantur ſententiæ: & facta confeſſione per diaconum cardinalem, & abſolutione per Pa-

a Formula, quæ tempore Gelaſii in uſu erat ad recipiendos pænitentes, exſtat apud Morinum de Pænitentia pag. 696.

pam, datur populo indulgentia. Peractis iis omnibus, deſcendit ad eccleſiam Lateranenſem, & intrat eccleſiam ſancti Thomæ, & dicit cum capellanis ſuis Nonam. Sed ſi eſt ad eccleſiam ſancti Petri, deſcendit ad præfatam eccleſiam, veniens ante ſecretarium ad capellam ſancti Gregorii, & dicit ibi Nonam.

3 Deinde tam Pontifex, quam epiſcopi, presbyteri, diaconi, & alii clerici, quiſque induatur ornatu ſui Ordinis. Pontifex induit veſtimenta alba, epiſcopi pluvialia, presbyteri planetas, diaconi dalmaticas pro reverentia chriſmatis. Pontifex vero jam indutus dalmatica, habens mantum ad collum, ſedeat in ſede ſua. cui præſentetur ampulla, quæ major eſt, cum oleo ab acolythis, & balſamum: & ipſe Pontifex balſamum cum oleo commiſceat & conficiat, circumvolvendo cum palmis baculum immiſſum in ampullam. Omnes vero ampullæ remaneant ibi, & diligenter cuſtodiantur, quouſque ad altare portentur.

4 Poſtmodum autem Pontifex lotis manibus, indutus planeta procedit cum epiſcopis, presbyteris, diaconibus, & ſubdiaconibus & acolythis, & omnibus ordinibus: & habeant in proceſſione crucem, evangelium, ſeptem candelabra, thuribulum cum incenſo; & ſic proceſſionaliter pergant ad altare cum ampulla: & facta confeſſione & reverentia, aſcendit ſedem ſuam. Interim autem decantetur à cantoribus Introitus ſine *Gloria Patri*; & finito verſu primo, repetatur Introitus. Deinde Pontifex dicit excelſa voce, *Gloria in excelſis Deo.* Dicta oratione, lecta epiſtola & evangelio, factoque ſermone ad populum, ſi voluerit, & *Credo in unum Deum* decantato, proſequatur Miſſa ordine ſuo, [[a] & conficiat duas hoſtias, unam ſcilicet ſumendam, alteram reſervandam in craſtinum, ac tot, quot neceſſariæ fuerint pro iis, qui hodie ſunt communicaturi.]

5 Poſtquam domnus Papa intrat ad ſacrificandum, tunc acolythus conducit juniorem diaconum cardinalem, & cum eo plures ſubdiaconi. Unus autem ex eis ſubdiaconis portet crucem, acolytho antecedente cum thuribulo & thure. Et ſic proceſſionaliter vadunt ad eccleſiam ſancti Thomæ vel

a Quæ anſulis incluſa ſunt, non leguntur in codice Maffeano, ſed tantum in codice Onufrii. Sed hoc intelligendum, cum Pontifex ſacra facit extra eccleſiam Lateranenſem, ubi ſolus communicat, infra num. 9.

ſancti Gregorii, ubi ampullæ cum chriſmate & oleo conſervantur. Cardinalis diaconus accipit illam ampullam, quæ eſt chriſmatis: duo alii ſubdiaconi accipiunt illas duas olei exorcizati & olei infirmorum, portantes eas ſuper brachium ſiniſtrum, & eo modo quo iverunt revertantur. Venientes autem ad altare, antequam domnus Papa dicat, *Per quem hæc omnia*, ſubdiaconus qui bajulat ampullam olei infirmorum, repræſentet eam ſummo Pontifici ad benedicendum. Pontifex vero & omnes epiſcopi & presbyteri cardinales, & alii exſiſtentes, dicant plana voce, *Exorcizo te immundiſſime ſpiritus*, &c. *& per nomen dilectiſſimi filii ejus Domini noſtri Jeſu-Chriſti, qui venturus eſt judicare vivos & mortuos & ſæculum per ignem.* Benedictio olei infirmorum. *Emitte quæſumus Domine*, &c. *permanens in viſceribus noſtris, in nomine Domini noſtri Jeſu-Chriſti, qui venturus eſt.*

6 His benedictionibus peractis, revertatur ad altare, & dicat, *Per quem hæc omnia*, &c. uſque *Per omnia ſæcula ſæculorum amen. Oremus; Præceptis ſalutaribus moniti*, &c. uſque *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum. Agnus Dei* non cantatur: pax non datur.

7 Verumtamen ſcire nos convenit, quod ſi fuerit Pontifex Laterani, decantato *Credo in unum Deum*, & antequam intret ad ſacrificandum, a diaconibus & ſubdiaconibus levatur [a] menſa de altari palliis deſuper complicatis, & cum reverentia & omni devotione ab eiſdem reportetur in capella ſancti Pancratii juxta clauſtrum canonicorum: quia ibi eſt locus reſervationis, & cum omni cautela uſque in diem ſabbati cuſtoditur.

8 Deinde Pontifex venit ad altare, accipiens ampullam vitream, quæ intus ſe continet quoddam vaſculum aureum, & in illo vaſculo eſt lapis precioſus concavus; & in illa concavitate lapidis eſt diligenter precioſus Chriſti ſanguis incluſus, qui annualiter extrahitur, & reponitur in concavitate arcæ: & tunc levatur a Pontifice, & oſtenditur, ut tota turba populi valeat cum timore & reverentia & omni devotione eum videre. Poſtea traditur cuſtodienda priori & canonicis ejuſdem eccleſiæ uſque in diem ſabbati. Tunc Pon-

a De hoc ritu levandi menſam altaris apud Lateranum, mentio fit in libro tum Benedicti canonici, tum Cencii camerarii infra. Vide Commentarii prævii caput X.

tifex ad ſacrificandum intrat ſolus infra arcam, ut ſignificetur quod in veteri teſtamento ſcriptum eſt, quia ſolus Pontifex intrabat ſemel in anno in ſancta ſanctorum, tantum cum cruce & linteamine ſuppoſitis, epiſcopo vel cardinali cum capellano ſacerdote miniſtrante ſibi.

9 Confecto itaque ſacrificio, Pontifex ſolus communicat ſuper altare ſine miniſtris; & non cum calamo, ſed cum calice tantum ſe confirmet illo die, & ſexta feria, & ponit illam quartam partem in calice. Poſtquam autem communicavit, ponit calicem ſuper altare, & patenam juxta eum cum corpore Domini reſervato, quia ſexta feria de ipſo ſacrificio reſumit: & cooperitur utrumque ſindone munda.

10 Percepto itaque corpore & ſanguine Domini noſtri Jeſu-Chriſti, Pontifex aſcendit ad ſedem ligneam, & continuo duo acolythi deferunt ampullas involutas cum ſindone alba ſerica in ſiniſtro brachio, ita ut videri poſſit a medio: & diaconus, qui aſſiſtit domno Papæ, accipit ampullam unam mixtam cum balſamo, & repræſentat eam ſummo Pontifici, tenens eam in ſiniſtro brachio involutam. Tunc Pontifex halet ter in illam: halent etiam in ipſam omnes epiſcopi, qui aſſiſtunt ibi, & presbyteri cardinales, & dicant ſine cantu & ſine *Dominus vobiſcum, Exorcizo te creatura olei*, &c. *ut fias omnibus qui ex te ungendi ſunt in adoptionem filiorum per Spiritum † ſanctum, in nomine Dei Patris omnipotentis, & Jeſu-Chriſti filii ejus Domini noſtri, qui cum eo regnat & vivit Deus in unitate ejuſdem Spiritus-ſancti.* Deinde dicit excelſa voce, epiſcopi & presbyteri dicant ſubmiſſe, *Per omnia ſæcula ſæculorum. Amen. Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo. Surſum corda.* Reſp. *Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo noſtro.* Reſp. *Dignum & juſtum eſt. Vere dignum & juſtum eſt, æquum & ſalutare, nos tibi ſemper & ubique gratias agere, Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui in principio inter cetera bonitatis*, &c. *ut ſit iis, qui renati fuerint ex aqua & Spiritu-ſancto, chriſma ſalutis, eoſque æternæ vitæ participes & cæleſtis regni facias eſſe conſortes, per eumdem*, &c.

11 Tunc epiſcopus ſalutet chriſma nudum, & ceteri omnes. quo expleto, benedicat ampullam olei delatam eo ordine quo ſupra: & ſimiliter halet Pontifex ter in ipſam, ſed tacite; & præter ipſum omnes epiſcopi & presbyteri cardinales

& alii epiſcopi halent ter in ipſam. Et tunc dicit ſine cantu & ſine *Dominus vobiſcum*, *Exorcizo te creatura olei in nomine*, &c. *ad omnem gratiam ſpiritualem accipiendam ſanctificata, per eumdem*, &c. Et dicit Pontifex, *Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo. Oremus.* Oratio. *Deus incrementorum & profectuum ſpiritualium remunerator*, &c. *in ſacramento ſunt baptiſmatis adepturi, per eumdem Dominum noſtrum*, &c. Poſt benedictionem vero iſtam omnes epiſcopi, & presbyteri cardinales, & alii epiſcopi ſalutent ſanctum chriſma, & oleum, ter pro quolibet, & in ſalutando inclinent capita dicentes, *Ave ſanctum chriſma*, ter pro quolibet; & deoſculentur ampullam ſemel tantum, & deferatur a ſubdiacono ampulla olei: & ſummus Pontifex ſalutet oleum, & deoſculando ampullam, ſicut fecit de chriſmate, & ceteri omnes ſalutent per ordinem ampullam in deoſculando. Poſtea reportentur ampullæ proceſſionaliter, ſicut fuerunt adductæ, ad ſacrarium, vel locum ubi ſedere debent: & inde diſtribuatur unicuique, ſicut decet, & fuerit opportunum. Pontifex vero in ſede ſua communicat illos, qui communicare volunt. Reſerventur tamen oblatæ integræ de corpore Domini in die Paraſceve: ſanguis vero Domini penitus aſſumatur. Pacis oſculum non datur. *Agnus Dei* dicatur, & communio *Dominus Jeſus Chriſtus*.

12 Sed antequam Pontifex revertatur ad altare ad complendam Miſſam, junior presbyterorum cardinalium portet corpus Domini poſitum in pyxide ad locum præparatum, præcedentibus cum cruce & luminaribus, & papilione deſuper. Tunc Pontifex revertitur ad altare, & dicit hanc orationem, *Refecti vitalibus alimentis*. qua expleta diaconus dicit, *Ite Miſſa eſt*. Miſſa igitur ſollemniter peracta, indutus Pontifex aſcendit palatium, comitantibus eum tam epiſcopis, quam presbyteris & diaconibus, omnibus paratis ſecundum ordinem ſuum. Pontifex vero ingreditur baſilicam ſancti Laurentii[a], & ſine planeta reſidens in ſede, facit Mandatum duodecim ſubdiaconorum. Interim cantores cantant Veſperas ante eum, ut mos eſt. Finitis omnibus parati accedunt ad menſam. a

a Addit codex Onufrii, *vel ſancti Nicolai, ſi eſt apud ſanctum Petrum*.

Feria ſexta Paraſceve.

13 Hora ſexta conveniant omnes ad Lateranenſem eccleſiam, vel ad aliam eccleſiam, & dicant ſeptem pſalmos. Tunc dominus Papa induat ſe ornatu ſuo quadrageſimali tantum, epiſcopi pluvialibus, presbyteri, diaconi, ſubdiaconi planetis. Tunc junior presbyterorum cardinalium ferat adornatum capſidem cum dominico corpore heſterna die reſervato: & ſic ſubdiaconus cum papali cruce proceſſionem præcedente, omnes diſcalceati ſine cantu pſallendo ad eccleſiam ſanctæ Crucis, quæ eſt Jeruſalem, ubi ſtatio fieri debet, ordinate tamen, procedant, quando dominus Papa eſt Laterani. Cum autem illuc pervenerint, ingrediuntur eccleſiam ſine cantu, & proſtrati in medio eccleſiæ diutius orent. Presbyter, qui portat corpus Chriſti, in ſecretario ponat illud, dum dominus Papa præparat ſe. Illo præparato, reportet illud ante dominum Papam in proceſſione ad altare. Surgentes ab oratione, dominus Papa cum clero intret ſecretarium: & abſtracta planeta cum pallio, ſedeat in ſede ſua, & lotis pedibus miniſtri calcient eum quotidiana calciamenta. Veniens ad faldiſtorium, dicit Nonam: & poſt paululum reindutus planeta & pallio, præeunte eum cruce & evangelio, ſine luminaribus & incenſo, cum ſilentio ordinate ad altare procedant: & tunc omnes proſtrati diutius orent.

14 Interim autem miniſtri unam tantum tualeam extendant ſuper altare nudatum. Completa vero oratione nihil aliud dicat, nec confeſſionem faciat. Pontifex deoſculato altari aſcendat ſedem more ſolito, non tamen in ſede ornata & ſollemni; ſed in faldiſtorio ad dextrum altaris, quaſi ante ad gradus, ubi ſtat ſubdiaconus in Miſſa: & ſubdiaconus ſtatim procedat ad legendum, & ſine titulo ſic incipiat, *Hæc dicit Dominus: In tribulatione ſua.* In tono lectionis legantur lectiones ſine reverentia & oſculo pedum. Finita lectione cantatur tractus, *Domine audivi auditum tuum.* Finito tractu, dicat Pontifex, *Oremus*, & diaconus, *Flectamus genua.* Reſp. *Levate.* Et dicat orationem, *Deus a quo & Judas.* Qua finita, ſubdiaconus legat ſimiliter ſine titulo, *In diebus illis dicit Dominus ad Moyſen.* Tractus, *Eripe me Domine.* quo finito, diaconus facta reverentia, ſine benedictione, procedit cum

evangelio, ſine faculis & ſine incenſo, & aſcendens nudum pulpitum ſimiliter incipit, *Paſſio Domini noſtri Jeſu-Chriſti ſecundum Johannem.* Et nullo reſpondente legat, *In illo tempore egreſſus Jeſus trans torrentem.* Qua finita, dicit orationes, *Oremus, dilectiſſimi.* Alius a domino Papa dicit has orationes ſuper altare. Quibus finitis adorat crucem. Deinde repræſentat eam populo, cantans antiphonam, *Ecce lignum crucis.* Adorata cruce, diaconus expandat corporale ſuper altare: ſuper quo poſito corpore Domini, & calice cum vino & aqua, dicat Pontifex plena voce, ut mos eſt, ſine *Per omnia ſæcula ſæculorum amen. Oremus. Præceptis ſalutaribus moniti,* &c. *Pater noſter.* Similiter in eadem voce, *Libera nos. Oremus. Quæſumus Domine.* Finita vero oratione, *Pax Domini* non dicatur. *Agnus Dei* non cantatur, nec pacis oſculum datur, nec poſtcommunio cantatur.

15 Communicat autem ſolus Pontifex ſine miniſtris, non ad ſedem ſollemniter, ſed ibi tantum eo die ante altare, ob humilitatem reverentiæ Dei & paſſionem Chriſti. Et feria ſexta * præcedenti, & quando celebratur pro defunctis, perfuſionem facit in calice, & ipſe ſumit, & poſtea lavat cum aqua in bacilibus. Deinde rediens ad ſedem exuat ſe, & cum clericis ſuis dicat Veſperas præteriti diei, non cantando, ſed recitando.

* *f* præſenti

In Sabbato ſancto.

16 Hora ſexta conveniunt omnes ad eccleſiam excuſſo novo igne de cryſtallo, ſive de lapide, unde cereus debet a diacono accendi. Benedictio quæ debet fieri a juniore presbytero cardinali. Oratio. *Deus qui per Filium tuum, angularem ſcilicet lapidem,* &c. *valeamus feſta pertingere, per eumdem,* &c. Alia oratio, *Domine Deus, Pater omnipotens, lumen indeficiens,* &c. *ut ad vitam & lucem æternam pervenire mereamur. Per.* Alia oratio, *Domine ſancte Pater omnipotens,* &c. *& adjuva nos, qui vivis & regnas cum eodem Unigenito tuo & Spiritu-ſancto Deus, per omnia ſæcula ſæculorum. Amen.* Benedictio incenſi, *Veniat quæſumus omnipotens Deus,* &c. *virtus tuæ majeſtatis aſſiſtat. Per.* Benedicto igne aſpergatur aqua benedicta, & adoleatur incenſo. Deinde procedatur ad benedictionem cerei.

17 Interim dum cereus benedicitur, Pontifex cum car-

dinalibus & ceteris ſcholis procedit ad altare : & facta reverentia aſcendit ad ornatam ſedem. Subdiaconus vero, finita benedictione cerei, aſcendens ambonem incipit legere ſine titulo, *In principio creavit Deus cælum & terram.* Eo vero completo, ſi dominus Papa velit, græcus ſubdiaconus eamdem lectionem græce relegit. qua expleta dicit Pontifex, *Oremus.* Diaconus, *Flectamus genua.* Et poſt paululum, *Levate.* Et viciſſim dicant diaconi, ſi plures ſunt, *Flectamus genua,* & *Levate.* Deinde ſequitur oratio, & ſic per ordinem XII latine, & XII græce, ſicut domino Papæ placet, viciſſim leguntur. Cum autem ventum fuerit ad lectionem, qua legitur Nabucodonoſor, ad illam orationem quæ ſequitur, dicitur *Oremus,* & non *Flectamus genua,* eo quod rex ille omnem populum ſub ditione coëgerat flectere genua ante ſtatuam auream, quam erexerat. quod Eccleſia reputans factum in contemtum Dei omnipotentis, poſt illam lectionem non flectuntur genua.

18 Sed inter hæc dum lectiones leguntur, ſeptem ſubdiaconi crucem portantes, præcedentibus eos acolythis, reverenter deſcendunt ad benedictionem fontium, & faciunt ibi letaniam ſeptenam, quinam, & trinam. Et unus ſacerdotum canonicorum in competenti loco catechizat repræſentatos ſibi infantes, & faciens crucem cum pollice in frontibus ſingulorum, dicit, *In nomine Patris † & Filii † & Spiritus † ſancti. Amen.* Poſtea poſita manu ſuper capita eorum dicit hanc orationem, *Non te lateat ſatana, &c. per aquam regenerationis, &c. in nomine Domini noſtri Jeſu-Chriſti, qui venturus eſt.*

19 Poſt hæc tangit nares & aures ſingulorum de ſputo, & dicit, *Effeta, quod eſt adaperire, in odorem ſuavitatis. Tu autem effugare diabole, appropinquavit enim judicium Dei.* Tunc invocato nomine uniuſcujuſque dicit, *Abrenuncias ſatanæ?* Reſp. *Abrenuncio. Et omnibus operibus ejus?* Reſp. *Abrenuncio. Et omnibus pompis ejus?* Reſp. *Abrenuncio.* Poſtea tangit de oleo ſancto pectus & inter ſcapulas, faciendo crucem cum pollice, & dicit, *Et ego te linio oleo ſalutis in Chriſto Jeſu Domino noſtro in vitam æternam, amen.* Tunc impoſita manu iterum ſuper capita eorum, dicat orationem dominicam & Symbolum.

20 Infantibus vero catechizatis, & finitis lectionibus, & orationibus

orationibus & canticis decantatis, Pontifex cum omni ſchola clericorum deſcendit ad benedicendos fontes, præcedentibus ſubdiaconibus cum cruce & facula, & alia neceſſaria ad benedictionem fontium, primicerio & cantoribus decantante tractum, *Sicut cervus deſiderat ad fontes aquarum;* ſubdiacono vero & reliquis de clero letaniam facientibus. Sed antequam intret ad benedictionem, dicit hanc orationem juxta fontem, *Omnipotens ſempiterne Deus,* &c. *animam corpuſque ſanctificet. Per.* Deinde aſcendit gradus, aſtantibus miniſtris hinc inde cum faculis, factoque ſilentio dicit, *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo. Oremus. Omnipotens ſempiterne Deus, adeſto,* &c. *tuæ virtutis impleatur effectu. Per Dominum.*

21 Præfatio, *Per omnia ſæcula ſæculorum, amen. Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo. Surſum corda.* Reſp. *Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo noſtro.* Reſp. *Dignum & juſtum eſt. Vere dignum & juſtum eſt,* &c. *omnipotens æterne Deus, qui inviſibili potentia,* &c. *aures tuæ pietatis inclina. Deus, cujus ſpiritus ſuper aquas,* &c. *aquarum natura conciperet. Deus qui nocentis mundi,* &c. *gratiam de Spiritu-ſancto.* Hic cum manu dividat aquam in modum crucis, *Qui hanc aquam,* &c. *inficiendo corrumpat.* Hic aqua manu tangat, *Sit hæc ſancta & innocens creatura,* &c. *indulgentiam conſequantur.* Hic faciat crucem ſuper fontem, *Unde bene † dico te,* &c. *cujus ſpiritus ſuper te ferebatur.* Hic dividat aquam in quatuor partes, dicens: *Qui te de paradiſi fonte,* &c. *& ſitienti populo de petra produxit.* Hic iterum crucem faciat, *Bene † dico te per Jeſum-Chriſtum,* &c. *baptizantes eos in nomine Patris, & Filii & Spiritus-ſancti, amen.* Hic mutet vocem, quaſi lectionem legens, *Hæc nobis præcepta,* &c. *& purificandis mentibus efficaces. Per Dominum noſtrum Jeſum.* Hic ponit cereos in aquam, & dicat ſecundum priſtinum tonum, *Deſcendat in hanc plenitudinem fontis virtus Spiritus-ſancti.* Hic ſufflet in aquam tribus vicibus in hunc modum, *totamque hujus aquæ ſubſtantiam regenerandi fecundet officium.* Hic tollantur cerei, *Hic omnium peccatorum maculæ deleantur,* &c. *novam infantiam renaſcatur. Per Dominum noſtrum,* &c. Hic tollatur de aqua benedicta ad ſpargendum in omni loco, ubicumque voluerit. Poſtea infundat chriſma in fontem in modum crucis ſuper ipſam aquam, dicens,

Sancti † ficetur, fecundetur fons iſte in nomine Pa † tris & Fi † lii & Spiritus † ſancti, amen. Tunc miſceat ipſum chriſma cum eadem aqua, & ſpargat cum manu per totum fontem.

22 Benedictione completa, ſecedit paululum ibi in ſecretario juxta fontes: & abſtracta planeta & pallio, acolythi præparant eum, ſicut conſuetudo eſt. Præparatus vero regreditur ad fontes, & præſentatis ſibi infantibus, Johanne ſcilicet, ſive Petro & Maria, interroget offerentem, *Quis vocaris?* Reſp. *Johannes.* Inculcat & dicit, *Johannes, credis in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ?* Reſp. *Credo.* Interrog. *Credis & in Jeſum-Chriſtum, filium ejus unicum, Dominum noſtrum natum & paſſum?* Reſp. *Credo.* Interrog. *Credis & in Spiritum-ſanctum, ſanctam Eccleſiam catholicam, ſanctorum communionem, remiſſionem omnium peccatorum, carnis reſurrectionem, vitam æternam?* Reſp. *Credo.* Interrog. & dicit, *Johannes, vis baptizari?* Reſp. *Volo.* Tunc baptizat eum ſub trina immerſione, ſanctam Trinitatem ſemel tantum invocando ſic, *Et ego te baptizo in nomine Patris*, & immergat ſemel; *& Filii*, & immergat ſecundo; *& Spiritus-ſancti*, & immergat tertio, *ut habeas vitam æternam.* Reſp. *Amen.* ſimiliter Petrum & Mariam. His vero tribus baptizatis, immantatus manto ſupra dalmaticam Pontifex vadit ad chriſmarium, juniore diaconorum cardinalium & ſacerdotibus canonicis baptizantibus reliquos parvulos. Baptizatos autem ſacerdos ſacro chriſmate in vertice eos perungit dicens, *Pax tecum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo.* Oratio. *Deus omnipotens*, &c. *ipſe te linivit chriſmate ſalutis in Chriſto Jeſu Domino noſtro in vitam æternam.* Reſp. *Amen.*

23 Deinde veſtitur infans veſtimentis, dicente ſacerdote, *Accipe veſtem ſanctam candidam & immaculatam, quam perferas ante tribunal Domini noſtri Jeſu-Chriſti, ut habeas vitam æternam.* Reſp. *Amen.* Poſtea dat ei candelam dicens, *Accipe lampadem irreprehenſibilem; cuſtodi baptiſmum tuum, ut cum Dominus venerit ad nuptias, poſſis occurrere in aula cæleſti.* Reſp. *Amen.*

Ordo ad conſignandum pueros ſive infantes.

24 Hic cum infantes in dextris brachiis tenentur; majores vero pedem ponunt ſuper pedem patrini ſui: per ordinem

diſpoſitis ante Pontificem, ipſe Pontifex impoſita manu ſuper capita ſingulorum, dicat orationem ſuper eos cum invocatione ſeptiformis gratiæ Spiritus-ſancti, ſic dicens, *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo. Oremus. Omnipotens ſempiterne Deus, qui regenerare,* &c. *ſanctum paraclitum de cælis.* Reſp. *Amen. ſpiritum ſapientiæ & intellectus.* Reſp. *Amen. ſpiritum conſilii & fortitudinis.* Reſp. *Amen. ſpiritum ſcientiæ & pietatis.* Reſp. *Amen. Adimple eos ſpiritu timoris tui, & conſigna eos ſigno crucis Chriſti in vitam propitiatus æternam. Per... in unitate ejuſdem.* Tunc Pontifex intincto pollice in chriſmate, & interrogato uniuſcujuſque nomine, faciat crucem in frontibus ſingulorum, ſic dicens, *Johannes*, vel alio quovis nomine invocans eos, *ſigno te ſigno* † *crucis, & confirmo te chriſmate ſalutis in nomine* † *Patris, & Fi* † *lii & Spiritus* † *ſancti. Pax tecum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo.* Conſignatis omnibus dicat hos verſus, *Ecce ſic benedicetur omnis homo, qui timet Dominum. Benedicat vos Dominus Deus ex Sion, & videatis bona Jeruſalem omnibus diebus vitæ veſtræ. Gloria Patri,* &c. *Pax tecum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo. Oremus. Deus qui Apoſtolis tuis,* &c. *inhabitando perficiat. Qui cum Deo Patre.* Deinde faciat crucem ſuper eos, dicens, *Bene* † *dicat vos omnipotens Deus, Pater* † *& Filius &* † *Spiritus-ſanctus.* Reſp. *Amen.*

Ordo ad dandam Pænitentiam.

25 Quando peccata ſua vult aliquis confiteri, ſacerdos dicat apud ſe hanc orationem: *Domine Deus omnipotens, qui non vis mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat, propitius eſto mihi peccatori, & ſuſcipe orationem meam, quam fundo ante conſpectum clementiæ tuæ, quo & me pariter, & hunc à peccatis omnibus exuas, & peccare de cetero caveamus efficias. Per Dominum.*

26 Ad hoc interroget pænitentem dicens, *Frater, pro qua cauſa veniſti ad iſtam eccleſiam?* Peccator reſpondet, *Ego veni agere pænitentiam de peccatis meis.* Tunc peccator mittat manus ſuas inter manus ſacerdotis, & dicat ad Deum tribus vicibus, *In manus tuas, Domine, commendo ſpiritum meum.* Deinde dicat ſacerdos, *Suſcepimus Deus miſericordiam tuam in medio templi tui.* Pſal. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis. Gloria.* Verſ. *Sicut audivimus. Kyrie. Pater noſter.* &c

capitula ut ſuperius ſcripta ſunt, & dicat, *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo. Oremus. Deus, cui proprium eſt miſereri ſemper & parcere, ſuſcipe deprecationem noſtram, & famulum tuum ad confeſſionem & pœnitentiam veramque emendationem, & veniam tuæ pietatis inſpiratione compunctum, quem delictorum catena conſtringit, miſeratio tuæ pietatis abſolvat. Per.* Alia oratio. *Deus miſericors, Deus clemens, Deus indulgentiæ, Deus pietatis & pacis, qui pro amore hominum in cruce manus expandiſti, qui Cananæam & Publicanum vocaſti ad pœnitentiam, convertere dignare famulum tuum, qui ante tuum ſanctum altare ſuum confitetur reatum, & humilem ſe recognoſcit, & facinorum omnium ſibi veniam petit; & præſta miſericors ei pœnitendi ſpatium, dignos pœnitentiæ fructus & finem pœnitentialiter fructuoſum. Per.* Alia oratio. *Deus ſub cujus oculis omne cor trepidat, & conſcientiæ cunctæ paveſcunt, propitiare famuli tui N. gemitibus, & cunctorum ejus omniumque moderare languoribus: ut ſicut nemo liber eſt a culpa, ita nemo ſit alienus a venia. Per.*

27 His actis interroget diligenter eum, ſi recte credit, & ne forte alicui iram vel odium teneat; & ſi vult parcere illis qui in ſe peccaverunt, & ſi vult abſtinere a peccatis, quæ hactenus geſſit, & emendare ſi quid abſtulit. Et cum promiſerit hæc omnia ſe facturum, continuo moneat eum ſe confiteri Deo & ſibi peccata. Confeſſum vero interroget, quale miniſterium facit. Et ſi eſt comes, aut judex, dicat illi ut non accipiat præmia, nec judicet injuſte. ſi eſt eſcarius, non teneat annonam familiæ. ſi monetarius aut negotians, non gravet aliquem in negotio, & in contracambio. ſi habet patrem, aut matrem, honoret eos, & det illis neceſſaria. ſi animalia paſcit, non damnum aliis. ſi eſt [a] maſſarius, non ſit fraudulentus ſeniori de labore ſuo. ſi habet viduam aut orphanos, faciat cum eis miſericordiam. ſi ſervus eſt, ſit fidelis domino ſuo, & laboret in quantum poteſt: & qui malefaciunt, emendet eos. ſi habet uxorem, non concumbat cum ea feſtivis diebus, nec in Quadrageſima uſque ad octavas Paſchæ. ſi eſt monachus, aut monacha, aut presbyter, aut diaconus, aut clericus, ſervent quod promiſerunt. Deinde conſideret, ſi eſt dives aut pauper; ſi dominus aut ſervus; ſi ſanus aut infirmus; ſi ſit conjugatus, aut non; ſi ſit

a Id eſt colonus, qui maſſam ſeu fundum aliquem procurat

juvenis aut puer. Omnia conſideret, & ſecundum quod potuerit agere, imponat illi pænitentiam. & cui non poteſt imponere jejunium, imponat eleemoſynam, vel orationem; & ut flectat genua per diem ac noctem. Sed antequam imponat pænitentiam, debet oſtendere, quam grande eſt illud malum, & quot annis debeat pænitere. Debet tamen eum admonere, ut non deſperet: quia Dominus miſericors eſt, & ei omnia peccata dimittet, tamen ſi emendaverit.

28 Tunc ſacerdos ei dicat, quibus annis, temporibus, & diebus debet pænitentiam obſervare. Iſti ſunt dies qui non computantur in pænitentia: Nativitas Domini uſque in Epiphaniam; a Paſcha uſque ad Pentecoſten; Nativitas ſancti Johannis Baptiſtæ, ſancti Laurentii, Aſſumptio ſanctæ Mariæ, feſtivitas duodecim Apolorum, feſtivitas omnium Sanctorum, & omnes dominici dies, vel illorum ſanctorum, quorum reliquiæ poſſident feſtivitates. Pænitentiales vero dies ſunt, Quadrageſima major, ſabbatum Pentecoſtes, quatuor tempora, vigilia ſancti Johannis Baptiſtæ, vigilia Apoſtolorum, vigilia ſancti Laurentii, vigilia ſanctæ Mariæ, vigilia omnium Sanctorum, & aliis diebus, id eſt feria ſecunda, feria tertia, & feria ſexta, quibus Dominus dederit ad certamen adjutorium jejunandi.

29 Tunc ſacerdos faciat ei confeſſionem. Deinde dicat orationem, *Exaudi, Domine, quæſumus ſupplicum preces, & confitentium tibi parce peccatis: ut quos conſcientiæ ſuæ reatus accuſat, indulgentia tuæ miſerationis abſolvat. Per.* Alia oratio. *Deus omnipotens, qui dedit poteſtatem beato Petro apoſtolo, & ceteris apoſtolis, deinde epiſcopis & ſacerdotibus ligandi atque ſolvendi; ipſe te a tuis peccatis omnibus abſolvat, & liberet. Per.* Abſolutio. *Abſolvimus te vice beati Petri apoſtoli, cui poteſtas ligandi, atque ſolvendi a Deo conceſſa eſt, cujus vicem, quamvis indigni, nomine tamen, non autem merito gerimus, & oramus, ut quoad tua meretur accuſatio, & ad nos pertinet culpæ remiſſio, omnipotens Deus omnium tuorum peccaminum ſit pius indultor. Qui vivit.* Alia oratio. *Ex auctoritate omnipotentis Dei beatus Petrus, cæleſtis regni claviger, qui habet poteſtatem in cælo & in terra ligandi atque ſolvendi, cujus, quamvis immeriti, divina tamen ſuffragante gratia vicem gerimus, ipſe te abſolvat ab omnibus peccatis tuis. Per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum filium.*

Ordo ad reconciliandum Pænitentem.

30 Dicit ſacerdos capitula, *Averte faciem tuam a peccatis meis.* Reſp. *Et omnes iniquitates meas dele.* Verſ. *Cor mundum crea in me Deus.* Reſp. *Et ſpiritum rectum innova in viſceribus meis.* Verſ. *Domine exaudi orationem meam.* Reſp. *Et clamor meus ad te veniat.* Oratio. *Majeſtatem tuam, Domine, ſupplices deprecamur, ut huic famulo tuo N. longo ſqualore pænitentiæ macerato, miſerationis tuæ veniam largiri digneris: ut nuptiali veſte recepta, ad regalem menſam, unde ejectus fuerat, mereatur intrare.* Alia oratio. *Omnipotens de Deo Deus, qui habet poteſtatem peccata dimittendi, & qui latroni jam in cruce ſuſpenſo peccata remiſit, & eum ad paradiſi delicias perduxit; & ſancto Petro, cui dedit poteſtatem ligandi atque ſolvendi in cælo & in terra, & ad alios diſcipulos dixit, Quorum remiſeritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta erunt; ipſe te ſecundum magnam miſericordiam ſuam abſolvat ab omnibus peccatis tuis, & faciat te peragere veram pænitentiam; & ſic ad finem perſeverare in bonis operibus, ut dicat tibi, Jam non te condemnabo, vade, & amplius noli peccare. Qui cum Patre & Spiritu-ſancto,* &c. Sequitur benedictio. *Bene† dicat te Dominus, & cuſtodiat ſemper. Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi, & miſereatur tui. Convertat Dominus vultum ſuum ad te, & veram det tibi pacem, qui vivit.* Alia benedictio. *Bene † dicat te omnipotens Deus, & per abundantiam Spiritus-ſancti cor tuum corroboret, mentem tuam ſanctificet, vitam tuam amplificet, caſtimoniam decoret, atque ſenſum tuum in omnibus operibus confirmet: proſpera tibi tribuat, pacem concedat, ſalutem conferat, quietem tribuat: caritate muniat, & ab omnibus diabolicis & humanis inſidiis ſua te ſemper protectione & virtute defendat; & quæcumque poſtulaveris juſte, clementer concedat. Auferat omnia mala quæ geſſiſti: tribuat tibi gratiam quam ſemper rogaſti, ipſo adjuvante, & præcedente nos ad regna cælorum, qui cum Patre.* Alia benedictio. *Bene † dicat te Deus Pater, cuſto † diat te Dei Filius, & illumi † net te Spiritus-ſanctus, corpus tuum cuſtodiat, animam tuam ſalvet, & ad perpetuam vitam te perducat Chriſtus Dei filius, qui tecum vivit,* &c.

Ordo ad visitandum infirmum.

31 Sacerdos ſit indutus ſacris veſtibus, & miniſtri accipiant oleum ſanctum pro infirmo, & aquam benedictam, & crucem, & cinerem ſanctum vitis, & duo candelabra; & pergant ad domum infirmi, cantantes hunc pſalmum, *Miſerere mei Deus* : & intrans domum dicat ſacerdos, *Pax huic domui*. Reſp. *Adjutorium noſtrum in nomine Domini*. Mox ait ſacerdos, *Dominus vobiſcum*. Reſp. *Et cum ſpiritu tuo*. Oratio. *Introeat domum hanc, Domine Jeſu-Chriſte, ſub noſtræ humilitatis ingreſſu æterna felicitas, divina proſperitas, ſerena lætitia, caritas fructuoſa, ſanitas ſempiterna. Effugiat ex hoc loco acceſſus dæmonum : adſint angeli pacis, domumque hanc deſerat effugata diſcordia. Magnifica ſuper nos, Domine, nomen tuum, & bene † dic noſtræ converſationi : ſanctifica noſtræ humilitatis ingreſſum, qui ſanctus & pius es, & permanes cum Patre & Spiritu-ſancto in ſæcula ſæculorum*. Oratio. *Oremus & deprecemur Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, ut benedicendo bene † dicat hoc tabernaculum, & omnes habitantes in eo : & det eis angelum bonum cuſtodem, & faciat eos ſervire ſibi ad conſiderandum mirabilia de lege ſua. Avertat ab eis omnes contrarias poteſtates, eripiat eos ab omni perturbatione, ac ſanos in hoc habitaculo cuſtodire dignetur. Qui vivis*. Alia oratio. *Exaudi nos Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, & mittere digneris ſanctum angelum tuum de cælis, qui cuſtodiat, foveat, protegat, viſitet & defendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per Chriſtum*. Alia oratio. *Omnipotens & miſericors Deus, qui immenſam pietatem tuam, ut ad preces humilitatis noſtræ ſalutifere viſitare digneris hunc famulum tuum N. ſicut viſitaſti Tobiam, Sarram, ſocrum Petri, puerum Centurionis : quo priſtina corporis & animæ ſanitate recepta, & majeſtati tuæ debitas in eccleſia laudes exſolvat. Per*. Alia oratio. *Deus qui famulo tuo regi Ezechiæ ter quinos annos potenter ad vitam donaſti : quæſumus, ut hunc famulum tuum a lecto ægritudinis miſericorditer erigas ad ſalutem. Per Dominum*. Alia oratio. *Deus qui beatum Petrum apoſtolum ad Tabitam famulam tuam miſiſti, quatenus ejus precibus ſuſcitaretur ad vitam; exaudi nos quæſumus, & huic famulo tuo N. quem in nomine tuo viſitat noſtra fragilitas, deſiderata clementiæ tuæ medela ſubve-*

niat. Oramus te, Domine Jeſu-Chriſte, & cum omni ſupplicatione rogamus, ut hunc famulum tuum per angelum ſanctum tuum viſitare, lætificare, & confortare, atque liberare & ſanare digneris: qui vivis & regnas.

32 Deinde ſacerdos cum aqua benedicta faciat crucem ſuper infirmum, & aſpergat per totam domum aquam, dicendo, *Aſperges me Domine hyſſopo & mundabor*, cum *Miſerere mei Deus.* Deinde dicat, *Ad quid me vocaſti, frater?* Reſpondet infirmus, *Ut confitear Deo & tibi peccata mea, & ut vice Dei tu illa mihi condones, & des mihi pænitentiam, & infundas ſancti Spiritus unctionem.* Sacerdos reſpondet, *Condonet tibi Dominus Jeſus-Chriſtus omnia peccata tua, & ſalutiferam tibi tribuat unctionem. Tamen ſi te Deus reſpexit & ſanaverit Dominus, cuſtodies illam?* Reſpondet, *Cuſtodiam.* Tunc ſacerdos ſupra pectus faciat crucem cum aqua & cinere, ſuperimponens cilicium ita dicens, *Apud Dominum miſericordia eſt, & copioſa apud eum redemptio. Ita enim lapſis hominibus ſubvenit, ut non ſolum per baptiſmi & confirmationis gratiam, ſed etiam per pænitentiæ & unctionis medicinam ſpiritus humanus vitæ reparetur æternæ.* Reſpondet infirmus, *Deo gratias.* Tunc ſuſcepta confeſſione, & indicta pænitentia, ſequantur ſeptem pſalmi pænitentiales & letania. Deinde dicitur *Kyrie, Chriſte eleiſon, Kyrie; Pater noſter.* Verſ. *Et ne nos inducas.* Reſp. *Sed libera nos.* Verſ. *Salvum fac ſervum tuum.* Reſp. *Deus meus.* Verſ. *Mitte ei Domine auxilium.* Reſp. *Et de Sion.* Verſ. *Eſto ei Domine turris.* Reſp. *A facie.* Verſ. *Nihil proficiat inimicus.* Reſp. *Et filius.* Verſ. *Domine exaudi orationem meam.* Reſp. *Et clamor.* Oratio. *Omnipotens ſempiterne Deus, qui per beatum Jacobum apoſtolum tuum inducere presbyteros eccleſiæ, & ungere oleo infirmos præcepiſti, præſta quæſumus, ut digneris per manus noſtras hunc famulum tuum infirmum de oleo ſanctificato ungere, & bene † dicere: & quod fideliter poſtulantes exterius amplectimur, hoc interius ſpiritualiter divina tua virtus inviſibiliter operetur.* Alia oratio. *Domine Deus, qui per apoſtolum tuum locutus es, Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros eccleſiæ, & orent ſuper eum, ungentes eum oleo ſancto in nomine Domini, & oratio fidei ſalvabit infirmum, & alleviabit eum Dominus, & ſi in peccatis ſit, dimittentur ei: cura quæſumus Redemptor noſter gratia Spiritus-ſancti languores iſtius infirmi, & ſua ſana vulnera, ejuſque dimitte peccata, atque dolores cunctos cordis & corporis ab eo expelle, plenamque ei interius exteriuſque*

ſanitatem

ſanitatemmiſericorditer redde : ut ope miſericordiæ tuæ reſtitutus, ad pristina reparetur officia. Per.

ORDO *compendioſus & conſequens ad ungendum infirmum.*

33 Intincto namque pollice in oleo infirmorum, ſacerdos in ægri corpore ſignum crucis faciat in ſeptem, vel in aliquantis locis, ita dicens, ad caput, *In nomine † Patris & Filii † & Spiritus-ſancti † extinguatur in te omnis virtus diaboli per impoſitionem manuum noſtrarum, immo per invocationem omnium ſanctorum angelorum, archangelorum, patriarcharum, prophetarum, apoſtolorum, martyrum, confeſſorum, virginum, atque omnium ſimul ſanctorum.* Reſp. *Amen.* Alia oratio. *Per iſtam ſanctam unctionem, & ſuam piiſſimam miſericordiam parcat tibi Dominus quicquid oculorum vitio deliquiſti.* Reſp. *Amen.* Ad aures : *Per iſtam ſanctam unctionem, & ſuam piiſſimam miſericordiam parcat tibi Dominus quicquid aurium vitio deliquiſti.* Reſp. *Amen.* Ad nares : *Per iſtam ſanctam unctionem, & ſuam piiſſimam miſericordiam parcat tibi Dominus quicquid narium vitio deliquiſti.* Reſp. *Amen.* Ad os : *Per iſtam ſanctam unctionem, & ſuam piiſſimam miſericordiam parcat tibi Dominus quicquid linguæ, vel oris vitio deliquiſti.* Reſp. *Amen.* Ad manus : *Per iſtam ſanctam unctionem, & ſuam piiſſimam miſericordiam parcat tibi Dominus quicquid tactus, vel inceſſus, aut lumborum, ſeu carnis vitio deliquiſti.* Reſp. *Amen.* Poſt hæc dicat ſacerdos, *Reſpice quæſumus Domine famulum tuum infirmitate ſui corporis fatiſcentem, & animam refove, quam creaſti : ut caſtigationibus emendatus, ſe ſentiat tua medicina ſalvatum. Per.* Alia oratio. *Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui benedictionis tuæ gratiam ægris infundendo corporibus, facturam tuam multiplici pietate cuſtodis, ad invocationem tui nominis benignus aſſiſte : ut famulum tuum ab ægritudine liberatum, & ſanitati donatum, dextera tua erigas, virtute confirmes, poteſtate tuearis, eccleſiæ tuæ ſanctiſque tuis altaribus cum omni deſiderata proſperitate reſtituas. Per.* Alia oratio. *Dominus Jeſus-Chriſtus apud te ſit, ut te defendat; intra te ſit, ut te reficiat; circa te ſit, ut te conſervet; ante te ſit, ut te deducat; poſt te ſit, ut te cuſtodiat; ſuper te ſit, ut te bene † dicat, qui in Trinitate.*

ORDO *ad communicandum infirmum.*

34 Lavat ſacerdos manus ſuas, & lavaturam projicit in piſcinam, vel ignem : & tunc facit ægrum adorare & oſculari crucem, & ait, *Dominus Jeſus-Chriſtus, qui dixit diſcipulis ſuis, Quæcumque ligaveritis ſuper terram, erunt ligata, & quæcumque ſolveritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cælis, de quorum numero, quamvis indignos, nos eſſe voluit : ipſe te abſolvat per miniſterium noſtrum, & ab omnibus peccatis tuis quæcumque cogitatione, locutione, operatione negligenter egiſti; & a nexibus peccatorum abſolutum perducere dignetur ad regna cælorum : Qui cum Patre, &c.* Tunc tradat ei ſacerdos euchariſtiam Dominici corporis intinćti vino, & vinum tali intinćtione ſanćtificatum [a] in Chriſti ſanguinem tranſmutatum, dicens, *Accipe frater viaticum corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu-Chriſti, qui te cuſtodiat ab hoſte maligno, & perducat te ad vitam æternam.*

Poſt communionem dicitur oratio, *Domine ſanćte, Pater omnipotens, æterne Deus, te fideliter deprecamur, ut accipienti fratri noſtro ſanćtum corpus & ſanguinem Domini noſtri Jeſu-Chriſti filii tui, tam corpori, quam animæ proſit ad remedium ſempiternum. Per eumdem Dominum.*

Benedićtio cilicii. *Omnipotens, & miſericors Deus, qui peccatoribus pietatis tuæ miſericordiam quærentibus hoc indumento veſtitis miſericordiam & veniam tribuiſti; oramus clementiam tuam, ut hoc indumentum, quod vocatur cilicium, bene † dicere, & ſanćti † ficare digneris : ut quicumque eo pro peccatis ſuis indutus fuerit, & miſericordiam imploraverit, veniam & indulgentiam tuæ miſericordiæ conſequatur. Per.*

Benedićtio cineris. *Deus pietatis, Deus indulgentiæ & miſericordiæ, qui Nivivitis cinere & cilicio indutis, & miſericordiam tuam clamantibus ſubveniſti; exaudi nos propitius, ut hanc creaturam cineris, quo peccatores indulgentiam tuæ miſericordiæ implorantes utuntur, bene † dicere, & ſanćti † ficationis tuæ gratiam ſuper eum infundere digneris : ut quiſquis illius aſperſus pulvere fuerit, indulgentiam & remiſſionem cunćtorum*

a In Rituali Romano, quod Florentiæ in bibliotheca ſanćtæ Crucis aſſervatur, his omiſſis ita legitur, *tali intinćtione ſanćtificatum, dicens : Accipe, frater, Viaticum*, &c. Vide Commentarii prævii caput XI.

a te pio Domino percipere mereatur delictorum. Per.

35 Tunc extendatur in terra cilicium, & de cinere benedicto ſuper illud a ſacerdote fiat crux, & aquæ benedictæ aſperſio; & ſuper illud ponatur infirmus: & ſimiliter fiat crux & aſperſio ſuper pectus illius, & dicat ei ſic, *Recordare quia cinis es, & in cinerem reverteris.* Ait rurſus ei ſacerdos, *Placent tibi cinis, & cilicium ad teſtimonium pœnitentiæ tuæ ante Dominum in die judicii?* Reſp. *Placent.*

ORDO *ſepeliendi clericos Romanæ fraternitatis.*

36 In primis annunciatio nocte fit a nuntiis per omnes eccleſias Romanæ urbis ex mandato rectorum. Mane autem facto, poſt pulſatas campanas, clerici congregantur ex omnibus eccleſiis ſecundum diſpoſitionem prælatorum in eccleſia, ubi clericus defunctus eſt ſepeliendus: & quiſque ſacerdos cum ſuis clericis cantet vigiliam IX lectionum. Interim epiſcopus vel cardinalis, ſeu quilibet magnus de archipresbyteris, niſi dies Dominica inſtet, juſſu rectorum Miſſam celebrat pro defuncto. Finita vero Miſſa, clerici omnes congregantur circa feretrum in modum rotæ, & de mandato rectorum cantant clerici illius eccleſiæ, cui a rectoribus injungitur, reſponſorium, *Subvenite.* Verſ. *Suſcipiat.* Finito reſponſorio, unus ex rectoribus dicat, *Orate omnes*, & omnes ſub ſilentio cantent, *Pater noſter.* Tunc prædictus rector præcipit alicui de majoribus ut abſolvat: ille vero dicit, *Et ne nos.* Verſ. *In memoria æterna.* Verſ. *A porta inferi.* Verſ. *Requieſcat.* Verſ. *Domine exaudi.* Verſ. *Dominus vobiſcum.* Oratio, *Abſolve*, ut ſupra.

37 Finita vero oratione, prædictus rector præcipit alicui eccleſiæ ut cantet antiphonam, *Requiem æternam.* Pſalm. *Te decet.* Poſtea præcipit alicui eccleſiæ ut cantet antiphonam, *Sitivit.* Pſalm. *Sicut cervus.* Antiphona finita, cantent *Kyrie, Chriſte eleiſon, Kyrie eleiſon, Pater noſter.* Iſtis cantantibus, interim quatuor epiſcopi vel presbyteri cardinales, vel archipresbyteri, induti ſacris veſtibus cum pluvialibus, & cum quatuor thuribulis, aſcendant ad altare, & incenſent illud. Poſtea unus qui major eſt ex iſtis quatuor, alta voce abſolvat, & dicat, *Et ne nos.* Reſp. *Sed libera.* Capitula, ut ſupra. Capitula non dicit niſi primus. Orationes dicuntur in tono

orationum Miſſæ. Oratio. *Non intres in judicium*, &c. *ſignaculo ſanctæ Trinitatis. Qui vivis & regnas per omnia.* Finita oratione reincipiat eamdem ille qui eſt contradictorie poſitus, dicens verſ. *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo.* Oratio. *Non intres in judicium.* Poſt ille qui oppoſitus eſt illi ſubalterne, eodem modo repetat prædictam orationem. Poſtea quartus. Finita vero oratione, ad mandatum prædicti incipiat cantare collegium alicujus eccleſiæ reſponſorium, *Adeſto dolori.* Verſ. *Verſa eſt in luctum.* Dum cantatur reſponſorium, illi quatuor aſcendunt ad altare, ut ſupra dictum eſt, & faciunt ut ſupra dictum eſt. Tamen ille qui primus eſt in dicendo orationem ſequentem, primus debet incenſare. Cum vero reverſi ad feretrum fuerint, ille qui fuit ultimus in prædicta oratione, incipiat, *Dominus vobiſcum*, ſine capitulis. Oratio. *Deus cui omnia vivunt*, &c. *abluas indulgendo. Per Chriſtum Dominum.* Et faciant de iſta oratione ſicut de prima. Finita oratione, de mandato prædicti rectoris collegium alterius eccleſiæ incipiat reſponſorium, *Ne recorderis.* Verſ. *Ne intres*; repetenda, *Requiem.* Et dum reſponſorium cantatur, illi vero quatuor cum incenſo aſcendant ad altare, & faciant ſicut primus: & ille qui fuit ſecundus in prima oratione, debet primo incenſare, & incipere, *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum.* Oratio. *Fac quæſumus Domine*, &c. *ſociet angelicis choris. Per Dominum noſtrum Jeſum-Chriſtum.* Et quater iſta dicantur, ſicut prima & ſecunda.

38 Poſtea de mandato prædicti rectoris Pater [a] ſpiritualis veniat in medium, & reddat teſtimonium pro defuncto, ſi fuerit unctus, ſi confeſſus, & de vita ſua. Audito teſtimonio ſæpe dictus rector quærit a toto clero, dicens: *Placet vobis ut abſolvatur frater iſte defunctus?* Reſp. *Placet.* Tunc rector rogat de voluntate omnium eum, qui major eſt inter eos, vel qui fuit primus in oratione, ut ipſe abſolvat. Ille vero cui injungitur, dicit, *Orate omnes. Pater noſter.* Verſ. *Et ne nos.* Reſp. *Sed libera.* Verſ. *In memoria*, ut ſupra. Oratio. *Abſolve.* Finita oratione jam dictus rector præcipit ſubdiacono & diacono, ut accipiant feretrum. Illi accipientes deportant eum ad tumulum, cantantes antiphonam, *Chorus Angelorum*: &

a Hoc eſt *teſtimonium Sanctuli redditum*, de quo in Officio clericorum defunctorum apud Thomaſium in Reſponſoriali pag. CCXI. Romani patrinum hactenus *Sanctulo* vocant.

dicatur oratio, *Deus qui fundaſti terram*, &c. *cum ſanctis omnibus vera reſuſcitatio, præſtante eodem Domino noſtro Jeſu-Chriſto*, &c.

39 His actis in perſona defuncti dicatur ant. *Aperite mihi portas:* & mox aperiatur ſepultura. Pſal. *Confitemini Domino*. Item in perſona ejuſdem dicatur antiphona, *Ingrediar in locum*, & ſepelitur. Pſal. *Sicut cervus*; & ſepulto item in perſona ejuſdem dicatur ant. *Hæc requies mea in ſæculum ſæculi*. Pſalm. *Memento Domine David*. Ant. *De terra plaſmaſti me Domine, & carne induiſti me, redemptor meus ſuſcita me in noviſſimo die*. Pſalm. *Domine probaſti me*. Antiph. *Non intres in judicium*. Pſalm. *Domine exaudi* II. Antiph. *Omnis ſpiritus laudet Dominum*. Pſalm. *Laudate Dominum de cælis*. Antiph. *Ego ſum*. Pſalm. *Benedictus*. Oratio. *Oremus, fratres cariſſimi, pro ſpiritu fratris noſtri*, &c. *reſuſcitari faciat. Per Chriſtum Dominum noſtrum*. Reſp. *Amen*. Oratio. *Deus cui omnia vivunt*, &c. *quam præparaſti diligentibus te. Per Dominum noſtrum, amen*. Oratio. *Temeritatis quidem eſt Domine*, &c. *in parte dextra coronandus. Per Chriſtum Dominum*. Oratio. *Opus eſt miſericordiæ Domine ſancte*, &c. *in ſinum Abrahæ transferatur. Per Chriſtum Dominum*. Reſp. *Amen*. Alia oratio. *Debitum humani corporis*, &c. *& perenni felicitate perfrui mereatur. Per Chriſtum*. Oratio. *Omnipotens ſempiterne Deus, qui humano corpori*, &c. *æternis ſedibus præcipias ſociari. Per Dominum noſtrum*.

40 Item ad abſolvendum, poſtquam ſepultus fuerit, cum aqua ſancta aſpergitur antequam populus recedat, & dicat ſacerdos, *Pater noſter*. Verſ. *Et ne nos*. Verſ. *Non intres in judicium*. Reſp. *Quia non*. Verſ. *A porta inferi*. Verſ. *Erue Domine*. Verſ. *Domine exaudi*. Reſp. *Et clamor*. Verſ. *Dominus vobiſcum*. Reſp. *Et cum*. Oratio. *Tibi Domine commendamus*, &c. *miſericordiſſimæ pietatis abſterge. Per Dominum*, &c. Pro cimiterio pſal. *Miſerere mei Deus*. *Pater noſter*. Verſ. *Et ne nos*. Verſ. *Requiem æternam*. Verſ. *A porta inferi*. Verſ. *Domine exaudi*. Reſp. *Et clamor meus*. Verſ. *Dominus vobiſcum*. Reſp. *Et cum*. Oratio. *Deus cujus miſeratione*, &c. *tecum ſine fine lætentur. Per Dominum*. Poſtremo dicatur oratio, *Abſolve Domine*. Et ſubjungatur, *Anima ejus & omnium fidelium defunctorum requieſcant in pace, amen*. Deinde redeant in eccleſiam, cantando ſeptem pſalmos pænitentiales cum oratione, *Abſolve*.

XI.

BENEDICTI,

BEATI PETRI CANONICI,

LIBER POLLICITUS,

Ad Guidonem de Caſtello, tunc cardinalem S. Marci, qui poſtmodum factus eſt Cæleſtinus II.

1 PERSPICUÆ ſcientiæ & profundæ ſapientiæ magiſtro [a] GUIDONI de Caſtello, divino nutu ſanctæ Romanæ eccleſiæ presbytero cardinali tit. ſancti Marci, BENEDICTUS, beati Petri apoſtoli indignus canonicus & Romanæ eccleſiæ cantor, intimæ dilectionis affectum, & inter ſanctorum antiſtitum agmina coronam immarceſcibilem. Divinæ pietatis miſericordiæ, Pater reverende, pro meæ tenuis ſcientiæ viribus immenſas gratias ago, quoniam veſtræ ſalutis curam & eccleſiaſtici ordinis ſollicitudinem vos habere concerno. Unde magnam Dei miſericordiam & multiplicium ſuarum miſerationum copioſam bonitatem humiliter imploro, quatinus in hoc tambono propoſito, uſquedum ipſe veniet ad movendum de loco ſuo candelabrum, vos corroborando ſtabiliat. Ceterum ſuper petitionem eccleſiaſtici Ordinis totius anni, & præcipue apoſtolicæ dignitatis & totius curiæ, de qua placuit veſtræ illuſtri ſapientiæ & egregiæ prudentiæ a me famulo veſtro opuſculum expetere, qualiter Deo favente domnus Apoſtolicus cum curia ſua, & tota Romana eccleſia in præcipuis ſollemnitatibus & quotidianis officiis valeat ſe regere, prout melius mihi Deus conceſſerit, licet ſit ardua, & officio profeſſionis non indebita, elucidare aggrediar. Sed mirandum valde eſt, cur a me idiota, & quaſi nullius ſcientiæ, quæritis aperire, quæ in apotheca cordis

[a] Proinde ſcriptus fuit hic liber ante annum M C XLIII, quo Guido iſte ad pontificatum aſſumtus eſt, dictus Cæleſtinus II.

non habeo enucleare quæ inveſtigare non valeo; propinare quæ ſitibundus pincerna haurire a vobis geſtio. Quis enim noſcere poteſt, quid agat flos campi & lilium convallium, dum montes transgreditur, & colles tranſilit, niſi quem torrente voluptatis ſuæ potavit, & domus ſuæ ubertate inebriavit? Verumtamen, ut dixi, veſtra dilectione, & aſſidua pulſatione commotus, quod de dignitate Romani Pontificis, & presbyterorum cardinalium, & diaconorum, ceterorumque ordinum curiæ, necnon de eccleſiaſtico officio totius anni per multa temporum ſpatia vidi, & a ſapientibus curiæ audivi, & quod alii doctores eccleſiæ in ſuis ſcriptis reliquerunt, ad perpetuæ recordationis memoriam ſcribere curabo.

2 IN Adventu Domini, quando annualiter fit recapitulatio officii & librorum qui in eccleſia leguntur, ſabbato in vigilia Adventus Domini, ad veſperas incipit antiphona, *In illa die ſtillabunt montes.* Sub iſta antiph. omnes pſalmi hujus veſperi cantantur. Qua antiphona finita, dicitur verſus, *Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam.* Ad *Magnificat*, *Spiritus-ſanctus in te deſcendit Maria.* Finita antiphona dicitur * oratio. * *al.* orationes.

3 Ad matutinum invitatorium, *Regem venturum*, cum ſuo *Venite.* Quo finito incipit prima antiphona, *Miſſus eſt Gabriel angelus.* Pſalmus, *Beatus vir*, uſque *Domine ne in ira*, & dicitur antiphona. Deinde dicitur ſecunda antiphona, *Ave Maria gratia plena;* pſalmus, *Domine Deus meus in te ſperavi*, uſque, *In Domino confido.* Antiphona finita, dicitur tertia antiphona, *Ne timeas Maria;* pſalmus, *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit ſanctus*, uſque ad pſalmum, *Domine quis habitabit.* Antiph. finita, dicitur verſus, *Oſtende nobis Domine.* Tres lectiones leguntur de Iſaia propheta. Prima lectio *Viſio Iſaiæ.* Reſp. *Aſpiciens a longe*, quo finito dicitur verſ. *Quique terrigenæ*, totum: deinde repetenda, *Ite obviam & dicite.* Verſ. *Qui regis Iſrael intende*, totum: repetenda, *Nuncia nobis ſi tu es ipſe.* Verſ. *Tollite portas, principes, veſtras*, totum: repetenda, *Qui regnaturus es in populo Iſrael. Gloria Patri & Filio & Spiritui-ſancto.* Incipit à capite, *Aſpiciens a longe.* In ſecunda lectione ſecundum reſp. *Aſpiciebam in viſu noctis*, cum duobus verſibus, *Ecce dominator Dominus*, &, *Poteſtas ejus poteſtas æterna*, cum repetendis ſuis, ſicut ſu-

perius; & *Gloria Patri*, & reſponſorium a capite. In tertia lectione reſp. *Miſſus eſt Gabriel angelus*, cum duobus verſibus, *Ave Maria*, &, *Dabit ei Dominus Deus*. Repetenda prima, *Ne timeas Maria*; & repetenda ſecunda, *Et vocabitur*, & reliqua. *Gloria Patri*. Qua finita, reſponſorium a capite cantetur. Hæc tria reſponſoria ita debent cantari in congregationibus. Prior & ſecundus cantant reſponſorium primum ante altare cum omnibus verſibus, & repetendis uſque ad finem. Tertius & quartus ſecundum reſponſorium ſicut prius: quintus & ſextus tertium reſponſorium. In ſecundo nocturno incipit antiphona, *Ecce ancilla Domini*; pſalmus, *Conſerva me Domine*. Alia antiphona, *Angelus Domini*; pſalmus, *Exaudi Domine juſtitiam meam*. Tertia antiphona, *Antequam convenirent*; pſalmus, *Diligam te Domine*, totoque finito cum antiphona, dicitur verſus, & tres lectiones leguntur de ſermone ſancti Auguſtini, & ſancti Leonis, & tria reſponſoria cantantur ſicut mos eſt. In tertio nocturno antiphona, *Beata es Maria, quæ credidiſti Domino*; &, *Beatam me dicent omnes generationes*; &, *Dabit ei Dominus*, cum ſuis pſalmis, *Cæli enarrant*, *Exaudiat te Dominus*, & *Domine in virtute tua*. Verſus & duæ lectiones de [a] epiſtola, tertia de homilia. Quibus finitis, cantatur *Te Deum laudamus*. quo finito, incipiunt matutinæ laudes, & antiphona, *In illa die*, cum omnibus aliis antiphonis & pſalmis. Quibus finitis, dicitur verſ. Quo finito, incipit antiphona, *Spiritus-ſanctus in te deſcendit Maria*, &, *Benedictus Dominus Deus Iſrael*, &c.

4 Deinde dicit Primam, & incipit ſecundam antiphonam matutini, *Jucundare*, cum pſalmis. Quibus finitis, dicit lectionem epiſtolæ, & verſum, & orationem diei. Mane ſtatio ad ſanctam Mariam majorem, quo dominus Papa cum omnibus ordinibus venit: ibique honorifice, ſicut mos eſt, cantat Miſſam cum *Gloria in excelſis Deo*, ſicut in aliis dominicis uſque ad Natalem Domini, & coronatur. Ad Tertiam canitur tertia antiphona; ad Sextam quarta antiphona; ad Nonam quinta antiphona; ad Veſperum cum omnibus antiphonis, ſed non dicitur *Miſſus eſt Gabriel*, neque *Ecce Dominus veniet*, niſi infra hebdomadam, ſed tantum oratio.

5 Infra hebdomadam, officium de Adventu ad matutinum

a Nempe de epiſtola Leonis Magni ad Flavianum, quæ magna cum dignitate explicat myſterium Incarnationis contra errorem Eutychetis, de qua infra num. 9.

invitatorium,

invitatorium, *Regem venturum.* Noct. cum antiphona de pſalmiſta. Verſus de Adventu, & legitur de Iſaia propheta. Ad matutinas laudes canitur una antiphona, *In illa die ſtillabunt montes*, ſub qua omnes pſalmi cantentur. Prima canitur cum lectione de Adventu & capitulis, ſicut eccleſia conſuevit, genu flexo. Tertia, Sexta, Nona cum antiphonis de Adventu in terram proſtrati, cum capitulis & pſalmis & oratione, ſicut mos eſt. Ad Veſperum omnes pſalmi feriales cantentur ſub una antiphona, *In illa die ſtillabunt montes*, & ad finem cantentur iſtæ antiphonæ, *Miſſus eſt Gabriel angelus, Ave Maria gratia plena, Dominus tecum*, cum oratione, *Deus qui de beatæ Mariæ virginis utero*, & antiphona, *Ecce Dominus veniet, & omnes ſancti ejus cum eo.* Verſ. *Exultabunt ſancti in gloria.* Miſſa de Adventu uſque in quinta feria. Sexta feria canitur Miſſa de Cruce. quod non convenit in Adventu. Sabbato de ſancta Maria, ſi non fuerit feſtivitas novem lectionum; & ſi fuerit, omne officium ſit feſtivitatis : & ſi fuerit trium lectionum feſtivitas, in vigilia ad Veſperum pſalmi diei cantentur ſub una antiphona de Adventu. Cum venerit ad *Magnificat*, verſus dicatur de feſtivitate cum antiphona & oratione ſancti ; & fit commemoratio de Adventu, *Miſſus eſt Gabriel angelus*, &c. Matutinum totum de ſancto, tamen cum nocturno diei : matutinæ laudes, ſi habent proprias antiphonas, cantentur : ſin autem, ſub una antiphona communali omnes pſalmi cantentur. Prima cantetur cum una antiphona feſtivitatis & lectione diei; & omne officium non proſtrati, ſed ſtando cantetur. Tertia & Sexta de feſtivitate, Nona & Veſperum de Adventu.

6 Dominica ſecunda leguntur tres lectiones de eodem propheta Iſaia, & tres lectiones de ſermone, & duæ lectiones de epiſtola, tertia de homilia, & canitur de hiſtoria ſua. Mane ad Miſſam fit ſtatio ad Jeruſalem in palatio Suſurriano, ubi dominus Pontifex cum tota curia debet cantare Miſſam, & accipere coronam, & eam celebrare, ſicut mos eſt.

7 Dominica de *Gaudete*, ſtatio ad ſanctum Petrum. Cum dominus Papa cum omnibus ſcholis ad Veſperum venit, ibique dominus manet : tunc dominus Pontifex accipit xx ſolidos de confeſſione, & expendium curiæ, & equorum ſuorum. Cardinales vero & diaconi, primicerius cum ſchola,

ſubdiaconi, baſilicarii & ſubdiaconi regionarii, & acolythi accipiunt quinque ſolidos den. Papienſium, quod vocatur

* al. cenatica

* cœnaria: & archidiaconus accipit XVIII denarios pro reſponſoriis, qui expenduntur per manus ſuas; & canonici eccleſiæ debent habere de presbyterio XII ſol. de eadem confeſſione.

* al. Auguliæ

Prælibati vero ſacri palatii ordines hoſpitantur in domo * Aguliæ, & dominus hoſpitii debet præparare lectos de ſuis bonis linteaminibus, & accipere in ſtabulis ſuis equos eorum, & cuſtodire: & ſi oportuerit facere cœnam ejus diei, tamen de præſcriptis denariis, qui vocantur cœnatica, non ſolum in

* al. quocumque

ſtationibus, verum etiam per totum annum, * quandocumque venerint cardinales cantare Miſſam cum primicerio & cantoribus vel aliis palatinis clericis, & ille dominus hoſpitii debet habere pro beneficio omni die unam monetam de

* al. oblationibus

* oblatis Miſſæ, & lacrymas ceræ, quæ remanent de offerenda Miſſæ. Hic prælibatus ordo debet eſſe in omnibus nocturnis ſtationibus ſancti Petri: in diurnis vero dantur tantum quinque ſol. ſed dominus Papa in nocturnis & in diurnis accipit XX ſolidos, ſicut ſupra dictum eſt.

8 Media autem nocte ſurgens audito ſigno dominus Papa, cum omnibus ordinibus ad ſanctum Leonem venire debet, ibique manſionarius præparat thuribulum epiſcopo, & epiſcopus Pontifici, omnibus indutis de ſuis indumentis. Cubicularii vero cum duabus faculis accenſis, & camerarii cum duobus candelabris & faculis accenſis debent ire ante Pontificem. Pontifex autem primum incenſat altare ſancti Leonis: deinde cum proceſſione incedens per porticum pontificium ad ſanctum Gregorium, primum incenſat altare ejus, & altare ſancti Sebaſtiani, & altare ſancti Tiburtii: deinde duo altaria in mediana ad crucifixos, ubi ab antiquis patribus audivimus requieſcere apoſtolos Simonem & Judam. Poſtea vadit ad ſudarium Chriſti, quod vocatur Veronica, & incenſat, & altare ſanctæ Mariæ ſimiliter. Poſtea aſcendit ad ſanctum Paſtorem juxta arcum triumphalem, & incenſat. Deinde deſcendens ad corpus, incenſat altare ſuper ſepulcrum S. Petri: & ſic ſedet in ſubſellio cum candelabris ante ſe. Paraphoniſta cum ſchola incipit vigilias, *Ex Ægypto vocavi filium meum;* pſalmus, *Beatus vir.* Secunda ant. *Ecce apparebit Dominus ſupra nubem candidam;* pſalmus, *Quare fremuerunt gentes.* Tertia ant. *Ecce veniet Dominus, quem Johannes prædicavit;* pſalmus, *Domine*

quid multiplicati ſunt. Deinde duo ſubdiaconi baſilicarii dicunt verſum : acolythi tenent librum ſtationalem, & cubicularii faculas, & baſilicarii legunt lectiones, *Gaudens gaudebo in Domino.* diaconus præcinit, *Tu autem.* Primicerius cum ſchola cantat reſponſoria. Finitis tribus lectionibus, primicerius dicit, *Te Deum laudamus.* Subdiaconus regionarius porrigit Sacramentarium epiſcopo, & epiſcopus tenet ante Pontificem; & baſilicarii tenent candelabra, & Pontifex dicit orationem. Diaconus dicit, *Benedicamus Domino*, & dominus Papa benedicit.

9 Deinde [a] exiens inde aſcendit ad altare majus, & incenſat : & deſcendit ad [b] pectorale ante altare; circa eum diaconi induti. Epiſcopi ſtant ad aliud pectorale, cardinales in choro cum canonicis eccleſiæ. Cubicularii & camerarii ponunt faculas ante Pontificem. Pontifex vero incipit Matutinum, *Domine labia mea aperies.* Cantores cantant invitatorium : quo finito, primicerius incipit, *Ex Ægypto vocavi filium;* pſalmus, *Beatus vir,* & omnes pſalmi primi nocturni cum antiphonis ſuis. Primo nocturno finito, canonici eccleſiæ legunt tres lectiones, *Gaudens gaudebo,* & cantant tria reſponſoria : cetera cantores & baſilicarii. Deinde epiſcopi legunt quartam & quintam lectionem de epiſtola ſancti Leonis Papæ, miſſa Flaviano epiſcopo de incarnatione Domini contra Eutychen hæreticum; cardinales ſextam & ſeptimam; Prior baſilicarius octavam de expoſitione epiſtolæ, *Gaudete in Domino ſemper;* nonam vero ibi, ubi intrat, legit Pontifex de homilia, & dicit, *Jube domine benedicere.* Nullus benedicit eum, niſi Spiritus-ſanctus; tantum omnes reſpondent, *Amen.* Finita lectione Pontificis, primicerius dicit, *Te Deum laudamus,* & alii reſpondent ; & incipit antiphonas ad matutinas laudes. Quo finito, baſilicarii cantant verſum ante altare. Primicerius nunciat Pontifici antiphonam ad *Benedictus Dominus Deus Iſrael.* Epiſcopus repræſentat librum Pontifici, ſibi datum a ſubdiacono regionario ; Pontifex dicit orationem; diaconus dicit, *Benedicamus Domino.* Miſſa a Pontifice celebratur, & dicitur *Gloria in excelſis Deo*, & fit laus a diaconis, & ſubdiaconis, & notariis; & coronatur a ſancto Pe-

a Aliquid hic videtur deeſſe ad ſignificandum diem.

b Ita cancellum appellant, eum ad modum, quo Græci στήθεα vocant columellas ordine diſpoſitas, ac ſuperiori epiſtilio junctas, ut ex Goaro in Cedrenum obſervat doctiſſimus Cangius.

tro per mediam civitatem uſque ad palatium cum omnibus ordinibus, ſicut mos eſt. A feſtivitate ſancti Nicolai uſque ad feriam ante Natalem Domini cantantur hæ antiphonæ ad Matutinum, *O Sapientia*, ad *Benedictus*, & ceteræ omnes in quatuor temporibus.

10 Feria quarta ſtatio ad ſanctam Mariam majorem. Fit collecta ad ſanctum Petrum ad vincula in Eudoxia. Primicerius cum ſchola, & ſubdiaconi regionarii, & acolythi cum cruce [a] ſtationali ſancti Petri, levant inde crucem cum collecta proceſſionali, cantando uſque ad ſanctam Mariam-majorem. Ibi dominus Papa præparatus cantat Miſſam more quadrageſimali, & ibi nunciat quem ordinare diſponit hoc modo : *Auxiliante Domino & ſalvatore noſtro Jeſu-Chriſto elegimus hunc diaconum in presbyteratum. Si quis habet contra eum pro Deo, cum fiducia exeat, & dicat. Verumtamen memor ſit conditionis ſuæ.*

11 Sexta feria ſtatio ad ſanctos Apoſtolos cum proceſſione.

12 Sabbato ſtatio ad ſanctum Petrum, ubi debet ordinatio fieri a Pontifice, & celebrare Miſſam. Dum vero cantatur officium celeberrime a ſchola, & hymnus trium puerorum, *Benedicite omnia opera Domini Domino*, deſcendit Pontifex ab altari, & vadit ad ſanctum Andream. Ibi facit conſecrationem. Facta conſecratione revertitur ad altare : quia ad hoc altare nulla conſecratio debet fieri, niſi de Romano Pontifice. Et ſic in omnibus quatuor temporibus debet fieri.

13 Dominica de *Canite tuba* legitur de Johel Propheta, *Canite tuba in Sion*, & de ſermone, & epiſtola, & de homilia. Cum venerint autem feriales antiphonæ, omnes per ordinem cantentur ad Matutinum. Ad Veſperum omnes pſalmi cantentur ſub prima antiphona. Ad *Magnificat* cantetur propria antiphona.

14 In vigilia Natalis Domini ad Matutinum invitatorium, *Chriſtus adveniet nobis, venite adoremus.* Ant. *Dominus dixit ad me*; pſalmus, *Quare fremuerunt gentes.* Antiph. *In ſole poſuit tabernaculum*; pſalmus, *Cæli enarrant.* Antiph. *Elevamini portæ æternales*; pſalmus, *Domini eſt terra.* Verſus, *Hodie ſcietis quia veniet Dominus*, & quinque lectiones, & quinque

a Crux ſtationalis, quæ ſolita deferri ad ſtationes : quæ ſolebat reponi ſuper altare, inferius num. 29.

reſponſoria. Quarta lectio ſermo S. Auguſtini, *Vos, inquam, convenio, o Judæi.* In quarta cantantur ſibyllini verſus, *Judicii ſignum, tellus ſudore madeſcit.* Quinta de homilia. Eo die non dicitur *Te Deum laudamus*, ſed tantum *Deus in adjutorium meum intende*, cum antiphonis vigiliæ, & pſalmus, *Dominus regnavit*, cum aliis pſalmis. Prima cum antiphona vigiliæ, & lectio, *Paulus ſervus Jeſu-Chriſti*, cum verſu, ſine *Kyrie*, tantum dicatur oratio diei. Tertia, Sexta & Nona cum ſuis antiphonis. Non proſtrati, ſed tantum ſtando dicantur orationes. Iſto die ſtatio ad ſanctam Mariam-majorem, ubi dominus Papa debet Miſſam cantare cum ſcholis clericorum & familia palatii; & epiſcopus Albanenſis debet facere cœnam optimam toti curiæ, & debet mittere ad curiam duo optima buſta porcorum. Ad Veſperas & ad Vigiliam debet ibi remanere Pontifex per totam noctem.

15 In prima vigilia legunt canonici eccleſiæ tres lectiones de Iſaia propheta, & cantant tria reſponſoria. *Primo tempore alleviata eſt terra Zabulon*; &, *Conſolamini*; &, *Conſurge*: & ita fit officium per cardinales & epiſcopos & cantores, ſicut nocturnalibus ſtationibus ſancti Petri. In ſecunda vigilia de ſermonibus. In tertia de eiſdem ſermonibus, & de homilia. Et ad præſepium debet cantare Miſſam, & dicere *Gloria in excelſis Deo*, & unam orationem tantum, & *Credo in unum Deum.* Primicerius cum ſchola officiat Miſſam: qua peracta, primicerius revertitur ad chorum, cantando, *Ecce Maria genuit nobis ſalvatorem*, cum pſalmis & antiphona, ſicut in Antiphonario ſcriptum eſt. Finitis iſto [modo] matutinis laudibus cum oratione, incipit Pontifex [a] Matutinum. Schola dicit Invitatorium, & eo ordine fit Matutinum, ſicut Vigiliæ fuerunt. a

16 Mane dicit Miſſam ad ſanctam Anaſtaſiam: qua finita, deſcendit cum proceſſione per viam juxta porticum Gallatorum ante templum Sibyllæ, & inter templum Ciceronis & porticum * Cimorum; & progrediens inter baſilicam Jovis & arcum Flamineum, deinde vadit juxta porticum Severinum: & tranſiens ante templum Craticulæ, & ante inſulam

* *al.* Crinorum

a Obſerva hic diſtingui Vigilias a Matutino, licet idem ſit officium: quod illæ ſumma nocte diviſis nocturnis, quaſi totidem vigiliis; hæ mane celebrarentur. Vide num. 60 & 63 infra. Amalarius hanc diſtinctionem deſignat in Antiphonarii cap. xv. *Reperi*, inquit, *in Romano Antiphonario duo officia nocturnalia in una eademque nocte poſita*, ſcilicet in Nativitate.

Milicenam & draconariorum, & ſic ſiniſtra manu deſcendit ad majorem viam Arenulæ, tranſiens per theatrum Antonini, & per palatium Cromatii, ubi fuit * Holomitreum, & ſub arcu Gratiani Theodoſii & Valentiniani imperatorum; & intrans per pontem Adriani ante templum ejus, & juxta obeliſcum Neronis, & ante memoriam Romuli, & per porticum aſcendens in Vaticanum ad baſilicam ſancti Petri, ubi eſt ſtatio. & ibi honorifice cantatur Miſſa cum omnibus ordinibus palatii, ſicut decet: & debet ibi accipere coronam in capite ſuo, & per mediam urbem cum proceſſione redire ad palatium, perficere feſtum coronæ.

* *al.* Oloritreum

17 Sed propter parvitatem diei & difficultatem viæ, facit ſtationem ad ſanctam Mariam-majorem, & vadit in ſecretarium. Cubicularii cuſtodiunt ſecretarium. Prior epiſcopus ſervit de libro, archidiaconus de evangelio; ſubdiaconus regionarius prior de mappula; prior baſilicarius de epiſtola, primicerius & ſchola de cantu: & ſic ſuſtentatus a duobus diaconis, archidiaconus ſine ſocio ſolus procedit ante Pontificem, & ſic intrat in proceſſione; omnis ordo in ſuo loco, bini & bini procedunt: acolythi cum candelabris, & crux domini Pontificis ante proceſſionem. In introitu eccleſiæ cubicularii alte portant mappulam ſuper caput Pontificis. Cum autem intrat presbyterium, manſionarius eccleſiæ porrigit ei arundinem cum cereo accenſo. Tunc Pontifex accipit eam, & ponit ignem in ſtupa poſita ſuper capita columnarum ad figuram finis mundi per ignem. In medio presbyterii progrediens ſiſtit iter. Primicerius deponit mitram de capite ſuo, & oſculatur dextram ſcapulam Pontificis, & Pontifex benedicit eum. Cumque venerit ante altare, cubicularii offerunt [a] mappulam ſuper caput Pontificis; ipſe vero Pontifex dat pacem priori epiſcopo, qui ei ſerviturus eſt; deinde duobus cardinalibus, priori & ſecundo.

18 Aſcendens cum primo ad altare facit confeſſionem, oſculatur evangelium, quod ſubdiaconus tenet ante eum, & intrat ad altare: & inclinato capite dicit orationem. qua peracta, oſculatur altare, & erigit ſe dans pacem archidiacono & omnibus diaconibus. Acolythus repræſentat thuribulum & capſam cum incenſo archidiacono, qui lecturus

a Infra, num. 40, *cum linteo extenſo ſuper caput ejus.* Hinc *Mappularii* dicti, quibus id muneris conceſſum eſt, de quibus in ſequenti libello Cencii.

eſt evangelium. Pontifex autem accipit capſam, & ponit incenſum in thuribulum, & incenſat altare, & archidiaconus retinet planetam ne impediatur. Poſito incenſo, aſcendit ad ſedem, & cardinales deſcendunt ad chorum in locis ſuis, & epiſcopi in dexteram in locis ſuis juxta Pontificem. Interim paraphoniſta cum ſchola cantat Introitum, & *Kyrie eleiſon.* Pontifex incipit, *Gloria in excelſis Deo,* & ſchola reſpondet, *Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis,* uſque in finem. Et Pontifex dicit, *Pax vobis:* ſchola reſpondet non in illa voce, ſed alta, *Et cum ſpiritu tuo;* & dicitur una oratio.

19 Interea archidiaconus cum diaconibus & ſubdiaconibus in filo ſtantibus ad dexteram juxta altare, & notarii * juſum in choro pluvialibus induti ſtantes, archidiaconus alta voce cum omnibus dicit, *Exaudi Chriſte.* Reſpondent notarii: *Domino noſtro* [a] *Innocentio, a Deo decreto ſummo Pontifici & univerſali Papæ, vita.* Tribus vicibus dicit archidiaconus cum ſuis; tribus vicibus reſpondent notarii. *Sancta Maria,* dicit archidiaconus: reſpondent notarii, *Tu illum adjuva. Sancta Maria,* reſpondent ſimiliter de unoquoque choro tribus, ſanctos duabus vicibus. In fine *Kyrie* tribus vicibus archidiaconus cum diaconibus & ſubdiaconibus: & accipiunt tres ſol. pro laude.

* *id eſt* deorſum

a

20 Prior ſubdiaconus latinus, & ſubdiaconus græcus portant libros ante pectus ſuum cum duobus ſubdiaconis, & uno acolytho camiſo induto, antecedente eum * oblationario in manu faciendo viam. Duo cantores, prior & ſecundus, iſto die & die ſancti Paſchæ deſcendunt in ambonem, & acolythus ſtat ante in ambone. Finita laude ſubdiaconus latinus legit epiſtolam latinam, deinde ſubdiaconus græcus legit epiſtolam græcam. Redeunt ad altare gratias habentes, & oſculantur pedes Pontificis. Cantores vero incipiunt gradale, & *Alleluia;* & primicerius cum ſchola reſponſorium. Archidiaconus & diaconus græcus ferentes librum ante pectora ſua cum quatuor ſubdiaconis, acolythi ferentes candelabra ante eos manent cum candelabris accenſis ante pulpitum: illi vero legunt evangelia. Deſcendentes portant evangelia obviam Pontifici; & Pontifex oſculatur ea, aſcendit in pulpitum, & prædicat evangelium. Ad finem vero facit confeſ-

* *al.* blacionario

[a] Quippe hic liber ſcriptus eſt vivente ac ſedente pontifice Innocentio ſecundo, cui hæ laudes aptantur.

ſionem, benedicit, & redit ad ſedem, & dicit, *Credo in unum Deum.* Baſilicarii reſpondent & cantant. Primicerius cum ſchola cantant Offerenda. Tunc VII cardinales aſcendunt ad altare cum libris, tres ex una parte, & quatuor ex alia parte, & Pontifex a diacono ſuſtentatus intrat ad altare in Canonem ad ſacrificandum hoſtiam cum cardinale. Perfecta præfatione baſilicarii cantant, *Sanctus, Sanctus, Sanctus,* &c.

21 Finita Miſſa, Pontifex ab archidiacono coronatus aſcendit equum, & procedit cum proceſſione ad palatium hoc modo. Poſt eum præfectus indutus manto precioſo, & calceatus zancha una aurea, altera rubea: circa eum judices pluvialibus induti ante Pontificem, archidiaconus & diaconus cum primicerio bini & bini, deinde ſubdiaconi: ante quos cardinales; ante cardinales cantando ante eos notarii; ante notarios epiſcopi; ante epiſcopos crux domini Papæ; ante crucem milites draconarii, portantes XII vexilla, quæ bandora vocantur; & equus domini Papæ ornatus, ſed vacuus; dirungarii circa proceſſionem; duo præfecti navales, qui dicuntur * dilungarii, cum baculis in manibus, pluvialibus induti: majorentes vero mantellis ſericis & baculis, qui vocantur ſchola ſtimulati, cuſtodientes proceſſionem, ne aliquis ſe intromittat.

* *al.* dirungarii

22 Cum autem venit Pontifex ad baſilicam Zachariæ papæ, antequam deſcendat, deſcendunt cardinales ad faciendum laudes. Tunc prior cardinalis ſancti Laurentii foris muros, depoſita mitra dicit, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit eum. Qui alta voce dicit: *Summo & egregio, ac ter beatiſſimo papæ Innocentio vita.* Reſpondent cardinales omnes: *Deus conſervet eum,* tribus vicibus. *Salvator mundi.* Cardinales reſpondent: *Tu illum adjuva,* & vicibus tribus. *Sancta Maria, tu illum adjuva,* per omnem chorum ſanctorum tres ſanctos. In fine, *Omnes ſancti adjuvate illum,* tribus vicibus. *Kyrie* tribus vicibus. Et pro laude accipiunt tres ſolid. judices vero ſe repræſentant, & dicit primicerius, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit eum, & alta voce dicit: *Hunc diem.* Reſpondent judices: *Multos annos,* tribus vicibus. *Tempora bona habeas.* Reſpondent judices: *Tempora bona habeamus omnes.* Tunc dominus Pontifex deſcendit de equo: primicerius defenſorum, & ſecundicerius ſuſcipiunt eum per manus, &

ducunt

ducunt uſque in cameram. Ibi dat presbyterium omnibus ordinibus. Iſto vero die Natalis Domini & die ſanctæ Paſchæ dat omnibus prioribus [a] manum, id eſt presbyterium duplum: præfecto ſcilicet xx ſolid. dominus Papa & manum: primicerio judicum IIII ſolid. & manum; unicuique judicum quatuor ſolid. priori epiſcopo quatuor ſolid. & manum; unicuique epiſcoporum [tres ſolid.] IIII ſolid. priori cardinali & manum, unicuique card. III ſolid. archid. III ſolid. & manum; unicuique diaconorum III ſolid. primicerio cantorum III ſolid. & manum; ſecundicerio cantorum II ſolid. priori baſilicario II ſolid. & VIII den. pro honorantia; unicuique cantori II ſolid. priori baſilicario II ſolid. & manum; unicuique ſubdiacono II ſolid. priori regionario II ſolid. & manum; unicuique eorum duos ſolid. unicuique acolytho duos ſolid. duobus dilungariis VIII ſolid. ſcrinariis x ſolid. majorentibus v ſolid. draconariis v. ſolid. & aliis ordinibus, ſicut mos eſt.

23 Dato presbyterio, intrant ad menſam præparatam. Epiſcopi & cardinales ſedent in dextra parte; archidiaconus, & diaconus, & primicerius, & prior baſilicarius, & prior regionarius in ſiniſtra; omnis ordo in ſuo loco. Oſtiarius ponit lectorium cum libro homiliarum in medium. Circa medium convivium ex præcepto archidiaconi ſurgit diaconus, & legit lectionem: ipſe vero archidiaconus imponit finem. Tunc Pontifex [b] mandat acolythum, ut ſurgant cantores, & cantent [c] Sequentiam modulatis vocibus. qui ſurgentes faciunt imperata. Finita Sequentia, vadunt & oſculantur pedes Pontificis, & accipiunt a ſacellario unum byzantium, & dominus Papa dat eis coppam plenam potione ex [d] ore ſuo, & bibunt. Finito convivio, omnes redeunt ad domos ſuas: cardinales mitti ſolent ad propria.

24 In feſtivitate ſancti Stephani tres lectiones de Actibus Apoſtolorum, *Stephanus autem plenus gratia & fortitudine*, & tres de ſermone ſancti Stephani, cum ſuis antiphonis & reſponſoriis. In tertio nocturno de Natali Domini, cum III pſalmis, verſu & lectionibus, & ſuis antiphonis. Matutinæ

a Hinc vulgatum manciæ vocabulum pro dono clientibus facto profluxiſſe exiſtimo.

b Id eſt mittit, modo Italis hodie quoque familiari.

c Sequentia hæc erat illa quæ incipit a voce, *Lætabundus*, ex Cæremoniali Urbani VI.

d Hæret etiam nunc hic loquendi modus apud nos, *du vin de ſa bouche*.

Laudes de ſancto Stephano. Finita oratione ſancti Stephani dicitur antiphona, *Virgo hodie fidelis*, cum oratione de Natali. Tertia, Sexta & Nona de ſancto Stephano : Veſperæ vero de Natali Domini; antiphona & oratio de ſancto Stephano & ſancto Johanne, & aliarum feſtivitatum ſimiliter. Summo mane dominus Pontifex egrediens a palatio coronatus, cum proceſſione honorifice vadit ad ſanctum Stephanum, ubi eſt ſtatio. Ibi cantant Miſſam, ſicut in Natali Domini, cum laude. qua finita, rediens ad palatium coronatus, acceptis laudibus a cardinalibus & judicibus, & dato presbyterio ſive manibus, & convivio celebrato, ſicut ſupra ſcriptum eſt, ſic omnes recedunt.

25 In feſtivitate ſancti Johannis Evangeliſtæ tres lectiones de Apocalypſi, & tres de ſermone ſancti Johannis, cum ſuis antiphonis, pſalmis & reſponſoriis. Quidam volunt ejus paſſionem legere. In tertio nocturno antiphonæ & tres pſalmi, & tres lectiones de Natali, cum ſuis reſponſoriis. Matutinæ Laudes de ſancto Johanne, & commemoratio, ſicut ſupra, prima de ſancto Johanne; oratio de Natali.

26 In natali Innocentium ad Matutinum tres lectiones de Apocalypſi, & tres de ſermone. In tertio nocturno revertitur ad Natale Domini. Non cantatur *Te Deum*, ſed incipiunt Matutinæ Laudes. Prima cantatur, ſicut ſupra. Ad Miſſam non cantatur *Gloria in excelſis Deo*, nec *Allel.* niſi venerit in Dominica, ſed omne officium eſt quadrageſimale. Iſto die Romani non comedunt carnem, nec ſagimen, niſi venerit in dominico die.

27 In vigilia Epiphaniæ, officium Natalis Domini. In Epiphania ſtatio ad ſanctum Petrum, ubi dominus Papa cum tota curia cantat verſus, ſicut in Dominica de *Gaudete*, ea die qua ſuperius notatum eſt. Nocte vero media ſurgit, & omnes ordines cum eo congregantur ad altare ſancti Leonis; ibique cum proceſſione, ſicut prælibatum eſt, incenſando altaria uſque ad corpus, ubi facit vigilias trium lectionum. quibus peractis, aſcendit ad altare majus, & incenſat. Deſcendit ad pectorale, & omnes ordines in ſuo loco. Annuit primicerio, ut incipiat vigilias. Ille autem incipit antiph. *Afferte Domino filii Dei*, &c. Tunc leguntur tres lectiones de Propheta, *Surge, illuminare Jeruſalem*, & aliæ lectiones de ſermone, præter nonam lectionem homeliæ, quæ eſt domini

Papæ, eo ordine, quo in Dominica de *Gaudete*. Miſſam vero honorifice cum laudibus debet cantare, & accipere coronam, & coronatus redire ad palatium, & agere ſicut in aliis coronis. Infra octavas ad Matutinum quotidie tres pſalmi & tres lectiones de ſermone cum ſuis antiphonis & reſponſoriis, excepta Dominica, quoniam fiunt novem lectiones. Poſt octavas leguntur epiſtolæ Pauli. Quidam legunt de expoſitione pſalterii.

28 Dominica prima poſt octavas Epiphaniæ leguntur epiſtolæ Pauli, & ponitur hiſtoria de Pſalmiſta, *Qui meditabitur in lege Domini*, uſque in Septuageſimam. In primo & ſecundo nocturno Matutini cantantur antiphonæ de eiſdem pſalmis, *Servite Domino in timore*, &c. In tertio nocturno in loco antiphonarum cantatur *Allel.* Ad Matutinas Laudes cantatur *Allel.* in tono, *Lux orta eſt ſuper nos*, & ceterarum antiphonarum, ſicut in Antiphonario continetur. Ad Primam, ad Tertiam, Sextam & Nonam cantatur *Alleluia*. Veſperum de Pſalmiſta. In omnibus ex prædictis Dominicis totius anni ita cantatur ad prælibatas Horas, exceptis Dominicis a Septuageſima uſque in octavas Pentecoſtes, & ab Adventu Domini uſque in octavas Epiphaniæ, necnon in feſtivitatibus Dominicarum. In feriis autem, ſi non eſt feſtivitas, cantatur ad Primam antiphona hæc, *Benedictus es Domine, doce me juſtificationes tuas;* ad Tertiam antiphona, *Inclina cor meum Deus in teſtimonia tua;* ad Sextam, *Domine vivifica me ſecundum verbum tuum;* ad Nonam, *Aſpice in me Domine, & miſerere mei.*

29 In Purificatione beatæ Mariæ leguntur ſermones ejuſdem feſtivitatis. Mane ſtatio ad ſanctam Mariam-majorem. Exeunt XVIII [a] imagines a diaconis, & cum clericis & populo veniunt ad ſanctum Adrianum, ubi fit collecta. Sed dominus Pontifex deſcendit ad ſanctam Martinam cum epiſcopis, & cardinalibus, & ceteris ſcholis. Ibi cum omnibus induitur. Quidam cardinales benedicunt cereos adductos a curia & cubiculariis. Pontifex egreditur inde, & aſcendit ſedem ante eccleſiam, quos ita expendit. Prius dat epiſcopis, deinde cardinalibus, poſtea diaconibus, & aliis ordinibus, & populo. Deinde vadit ad ſanctum Adrianum, ubi eſt crux ſtationalis. Archidiaconus annuit ut cantet ſchola. Primicerius incipit, & cantat, *Exurge Domine, adjuva nos.* Finita antiphona, Ponti-

a De his imaginibus iterum infra num. 33.

ſex dicit, *Oremus*; diaconus, *Flectamus genua*, alius [a] diaconus dicit, *Levate*, & Pontifex dicit orationem. Diaconus dicit, *Procedamus cum pace*. Schola reſpondet, *In nomine Chriſti*. Tunc ſubdiaconus regionarius levat crucem ſtationalem de altari, plane portans eam in manibus uſque ad eccleſiam. Cum autem venerit foras, levat eam ſurſum. quam fert ante Pontificem in proceſſione uſque ad ſanctam Mariam-majorem. Primicerius in manu læva retro regendo pallium Pontificis cum cantoribus cantat antiphonam, *Adorna thalamum tuum Sion*. Pontifex cum aliis dicit pſalmos : & ſic procedens diſcalceatus ante arcum Nervæ, intrat per forum Trajani : &
al. domũ exiens arcum Aureæ in porticu abſidata aſcendit per * di-
b rectum juxta Eudoxiam, & tranſiens per ſilicem [b] domum Orphei, aſcendit per titulum ſanctæ Praxedis uſque ad ſanctam Mariam-majorem; ibique finita antiphona a ſchola, ſubdiaconus regionarius more ſolito portat crucem ad altare, & facit litaniam, reſpondente ſchola cum acolythis. Et dominus Papa cantat Miſſam, ſed non cantatur *Kyrie eleiſon* propter litaniam.

30 Sabbato Septuageſimæ ad Veſperum tacetur *Alleluia*, & dicitur *Laus tibi Domine*. Sub una antiphona, *Voca operarios*, omnes pſalmi cantantur. Finitis veſperis, apud ſanctum Petrum legitur Pentateuchus in tribus lectionibus uſque ad Matutinum. Ad Matutinum ponitur Geneſis, unde leguntur ſex lectiones, *In principio Deus creavit cælum & terram*; ſeptima & octava de expoſitione epiſtolæ, nona de homilia. Deinceps tacetur *Te Deum*, & *Gloria in excelſis Deo*, niſi fuerit feſtivitas novem lectionum. Ad Matutinas Laudes omnes antiphonæ per ordinem cantentur. Ad Miſſam non dicatur *Gloria in excelſis Deo*, ſed gradale & tractus infra hebdomadam legitur de Levitico uſque in tertiam feriam Quadrageſimæ. Iſta Dominica Septuageſimæ ſtatio eſt ad ſanctum Laurentium foris muros, ubi dominus Pontifex debet cantare Miſſam, & in prædicatione tractare de introitibus ipſius Do-
„ minicæ & futurarum Dominicarum. *Circumdederunt me ge-*
„ *mitus mortis* dicit peccator, & in tanta afflictione poſitus cla-
„ mat, *Exurge, quare obdormis Domine* : & cum ulterius non

a Non alius, ſed idem qui dixerat *Flectamus genua*, primis illis temporibus ſubdebat *Levate*, ut ſuperius vidimus.

b Additur infra num. 52, *ubi cecidit Simon Magus*.

poſſit pati tantum dolorem, dicit, *Eſto mihi Domine in protectorem.* Jam vero ipſe confidens de miſericordia Dei, dicit, *Miſerere mei ſecundum magnam miſericordiam tuam.* Dominus autem tantis lamentationibus pulſatus, dicit, *Invocavit me, & ego exaudiam eum.* Sed peccator cognita Dei miſericordia reſpirans, dicit, *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo? Oculi mei ſemper ad Dominum, quoniam ipſe evellet de laqueo pedes meos.* Et hunc tractum debet jungere cum evangelio.

31 Dominica Sexageſimæ legitur de Noe: in Quinquageſima de Abraham, in Quadrageſima de ſermonibus: in tertia Dominica de Jacob & Eſaü; in quarta de Joſeph; in quinta de Moyſe. In cathedra ſancti Petri legitur ſicut in die natalis ejus. tamen ad Veſperas & Matutinas Laudes canitur, *Ecce ſacerdos magnus.* Statio in ejus baſilica. Dominus Papa debet ſedere in [a] cathedra ad Miſſam.

32 In Annunciatione beatæ Mariæ virginis, ad Veſperas antiphona, *Miſſus eſt angelus Gabriel*; pſalmus, *Dixit Dominus*: antiphona, *Ave Maria*; pſalmus, *Laudate pueri*: antiphona, *Ne timeas*; pſalmus, *Lætatus ſum*: antiphona, *Dabit ei Dominus*; pſalmus, *Niſi Dominus*: antiphona, *Ecce ancilla*; pſalmus, *Lauda Jeruſalem*: verſus, *Ave Maria.* In evangelio, *Spiritus-ſanctus in te deſcendet*: pſalmus, *Magnificat.* Ad Matutinum, *Regem virginum*, cum ſuo *Venite.* In primo nocturno antiphona, *Miſſus eſt Gabriel*; pſalmus, *Domine Dominus noſter*: antiphona, *Ave Maria*; pſalmus, *Cæli enarrant*: antiphona, *Ne timeas Maria*; pſalmus, *Domini eſt terra & plenitudo ejus*: verſus, *Ave Maria.* In ſecundo nocturno antiph. *Angelus Domini annunciavit*; pſalmus, *Eructavit*: antiphona, *Antequam convenirent*; pſalmus, *Domine Dominus noſter*: antiphona, *Dabit ei Dominus Deus*; pſalmus, *Fundamenta*; verſus, *Benedicta tu in mulieribus.* In tertio nocturno antiph. *Ecce ancilla Domini*; pſalmus, *Cantate Domino*, primo: antiphona, *Beata es Maria*; pſalmus, *Dominus regnavit*: antiph. *Beatam me dicent omnes*; pſalmus, *Cantate*, ſecundo: verſus, *Ecce ancilla Domini.* Hæc ſunt reſponſoria, *Miſſus eſt Gabriel, Antequam veniant, Suſcipe verbum, Ecce virgo, Salvatorem expectamus; Lætentur cæli, Orietur ſtella, Beatam me dicent.*

a Id eſt in ipſa cathedra ſancti Petri, quam hodie quoque baſilica Vaticana aſſervat.

Legitur de ſermone & homilia ſancti Ambroſii.

33 Mane fit collecta ad ſanctum Adrianum, ubi dominus Papa convenit cum omnibus ordinibus palatii: & expenſis cereis benedictis, cum XVIII imaginibus diaconorum diſcalceati pergunt proceſſionaliter ad ſanctam Mariam-majorem, ſicut dictum eſt in Purificatione; & ibi cantat Miſſam & Veſperas, ſicut in vigilia dictum eſt.

34 Quarta feria initii Quadrageſimæ, ſtatio ad ſanctam Sabinam; & collecta ad ſanctam Anaſtaſiam, quo dominus Papa cum tota curia venit: ibique indutus ipſe & omnes alii ordines aſcendunt ad altare. Ibi dominus Pontifex dat cinerem, & primicerius cum ſchola cantat antiphonam, *Exaudi nos Domine.* Facta collecta, Pontifex diſcalceatus, & omnes alii cum proceſſione pergunt ad ſanctam Sabinam. Primicerius cum ſchola retro cantando, *Immutemur habitu.* Cum venerit ad eccleſiam, ſubdiaconus regionarius depoſita cruce cum letania vadit ad altare, reſpondentibus ſchola & acolythis: ubi dominus Pontifex cantat Miſſam ſine *Kyrie*, propter [a] litaniam. Ante communionem vero ſtat ſubdiaconus regionarius juxta altare, dicens alta voce: *Craſtina die veniente ſtatio erit in eccleſia ſancti Georgii martyris ad Velum aureum.* Reſpondet ſchola, *Deo gratias.* Et ſic poſtea primicerius cantat communionem. Finita Miſſa, acolythus debet tollere [b] papyrum, & intingere in oleo candelæ, & diligenter extergere, & portare ad palatium ante Pontificem dicens, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit. Ille vero dicit: *Hodie fuit ſtatio ad ſanctam Sabinam, quæ ſalutat te.* Pontifex reſpondet, *Deo gratias.* Acolythus repræſentat ei papyrum. qui oſculatur eum pro devotione Sanctæ, & dat eum cubiculario. Cubicularius reponit, & diligenter obſervat uſque ad mortem Pontificis. Et ſic fit in omnibus ſtationibus. Ad mortem facit ex eis pulvillum, & ponit ſub capite ejus in ſepulcro.

35 Quando efficitur collecta, ad Miſſam non cantatur *Kyrie*, quia regionarius dixit in litania. Et per totam Quadrageſimam reiteratur gradale infra hebdomadam, niſi fuerit aliquis tractus. Collecta fit ſecunda feria, quarta & ſex-

a Id eſt propterea quod dictum ſit *Kyrie eleiſon*, in præmiſſa litania, infra num. 35.

b Sic appellabant veteres ellychnium in lucernis & cereis adhibitum. Adi Gloſſarium Cangianum ad vocem *Papyrus*.

ta, & ſabbato per totam Quadrageſimam; & in quatuor temporibus totius anni, & in quinta feria ad ſanctam Mariam trans Tiberim, & ad ſanctum Apollinarem.

36 Dominica *Lætare Jeruſalem*, ſtatio ad Jeruſalem in palatio Seſſoriano, ubi dominus Pontifex honorifice cantat Miſſam, habens in manu ſua [a] roſam de auro cum muſco. Poſt evangelium aſcendit pulpitum, & prædicat de flore, & rubore roſæ, & odore; oſtendens eam populo. Deinde tractat de evangelio. Factis laudibus, & finita Miſſa, ibi accipit coronam, & coronatus cum proceſſione, ſicut mos eſt, redit ad palatium. Longe ante deſcenſum Pontificis deſcendit præfectus, & pedeſter adextrat eum uſque ad locum, ubi Pontifex deſcenſurus eſt. ibi dat ei roſam, & præfectus oſculatur pedes ejus. Acceptis laudibus, & celebrata corona, ſicut mos eſt, omnes redeunt ad propria.

37 Dominica de Paſſione ponitur Jeremias propheta. Tres lectiones de eodem Propheta, tres de ſermone, ſeptima & octava de expoſitione [b] epiſtolæ, nona de homilia; & aliud officium [c] totum ſicut ſcriptum eſt. Ab iſto die uſque in ſabbato ſancto in nullo reſponſorio, & in nullo *Venite*, & Introitu cantatur *Gloria Patri*.

38 Dominica in Palmis, ad Matutinum tres lectiones de Jeremia, tres de ſermone Paſſionis; duæ de Epiſtola, nona Evangelium paſſionis. Matutinæ Laudes cum ſuis antiphonis, ſicut in Antiphonario continetur: reliquum officium ſicut eccleſia conſuevit. Mane ſtatio ad Lateranum, ubi palmæ ſunt ab acolythis collectæ in baſilica ſancti Silveſtri, de quibus dant * acolythi baſilicæ ſancti Petri, & accipiunt de altare * VIII ſolidos. Palmas autem prædictæ baſilicæ ſancti Silveſtri unus de cardinalibus ſancti Laurentii baſilicæ in palatio benedixit, quas oſtiarii portant in baſilicam Leonianam ad Pontificem. Indutis omnibus ordinibus palatii, Pontifex expendit palmas. Poſtea exit inde cum proceſſione; primicerius cum ſchola cantando, *Pueri Hebræorum*, & alias antiphonas uſque ante oſtium eccleſiæ ſancti Salvatoris: ibique ſuper gradus poſito ſubſellio Pontifex ſedet. Primicerius cum ſchola incipit, *Gloria, laus & honor*. Prior baſilicarius ad clau-

* *al.* datur acolythis

* *al.* duos

a De hac roſa videſis obſervata in Gloſſario Cangiano.

b Forſan epiſtolæ ad Hebræos ex cap. XI, *Chriſtus aſſiſtens pontifex*, &c.

c Nimirum Laudes matutinæ, & aliæ Horæ diurnæ.

ſum oſtium cum ſubdiaconibus ſtans reſpondet, & cantat verſus, *Cui puerile decus.* Ad omnes duos verſus reſpondet ſchola, & dicit, *Gloria, laus & honor.* Quibus finitis, aperto oſtio intrant eccleſiam cantando, *Ingrediente Domino.* In ſecretario Pontifex induitur, & intrat ad Miſſam ſine mappula. Primicerius cantat Introitum ſine *Gloria Patri.* Diaconus dicit evangelium hoc modo, *Dominus vobiſcum.* Reſpondet ſchola & dicit, *Et cum ſpiritu tuo.* Et dicit, *Paſſio Domini noſtri Jeſu-Chriſti ſecundum Matthæum.* Reſpondet ſchola,
a [a] *Gloria tibi Domine.* Et poſtea legitur evangelium, & non prædicatur. In quarta vero feria & ſexta ſolummodo cum pronunciatione legitur evangelium Paſſionis, ſine ſalutatione, & ſine reſponſione.

39 In Cœna Domini uſque in Sabbato ſancto, *Deus in adjutorium meum intende* non dicitur, nec Invitatorium, nec *Gloria Patri* in pſalmis: ſed incipit, *Zelus domus tuæ*, ſicut in Antiphonario continetur. Nec presbyter dicit *Oremus*; lector non petit benedictionem: quando finit, non dicit *Tu autem Domine*, ſed ex verbis lectionis jubetur facere finem. Lectiones leguntur novem, tres de lamentatione Jeremiæ prophetæ, aliæ de expoſitione evangelii; novem pſalmi & VIII reſponſoria. Sequitur Matutinum cum ſuis antiphonis & pſalmis. quo completo non dicitur *Kyrie*, ſed cantatur, *Chriſtus factus eſt pro nobis obediens uſque ad mortem*, & tacendo recedunt. In Paraſceve protendunt, *Mortem autem crucis*: in ſabbato ſimiliter, *Propter quod & Deus exaltavit illum, & dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen.*

40 Ad Miſſam deſcendit dominus Pontifex in ſecretarium. Præparatis ampullis plenis oleo, miſcitat balſamum cum oleo. Deinde ſe induit cum omnibus aliis, & habet ſeptem candelabra ante ſe accenſa: & cum proceſſione procedit ad altare, cum linteo extenſo ſuper caput ejus. Primicerius oſculatur ſcapulam Pontificis, & cantat Introitum cum *Gloria Patri*, & *Kyrie.* Pontifex incipit, *Gloria in excelſis Deo*: primicerius cum ſchola reſpondet. Qua finita, Pontifex unam tantum orationem dicit. Subdiaconus legit epiſtolam in ambone. Duo cantores incipiunt gradale, *Chriſtus factus eſt pro nobis obediens.* Primicerius cum ſchola reſpondet, & illi duo cantores reiterant gradale. Diaconus legit evangelium. Eo

a Omittitur hoc tempore.

die,

die, dum dominus Pontifex prædicat, cardinales levant [a] menſam de altari, & denudant altare, & ponunt eam in ſecuro loco. Peracta prædicatione, facit remiſſionem, populo benedicit, & deſcendit ad ſedem, ubi nunciat, *Credo in unum Deum.* Offerenda non dicitur, ſed ſolus Pontifex intrat ad altare ad ſacrificium: de quo ſacrificio ſervat pro alio die Paraſcevæ. Sanctificat chriſma & oleum, ſicut in Ordine epiſcopali dictum eſt. Primicerius cum ſchola cantat *Agnus Dei*, tribus vicibus, *Miſerere nobis*, & dicit communionem, *Dominus Jeſus poſtquam cœnavit cum diſcipulis ſuis.*

41 Finita Miſſa, domnus Pontifex ita indutus redit in palatium in baſilica S. Laurentii, ibique exſpoliat ſe uſque ad dalmaticam; & poſita pelle [b] ad collum ejus ſedet. Cubicularii ponunt concham ante eum, & linteum mundum. Duodecim ſubdiaconi manent extra baſilicam: duo oſtiarii accipiunt priorem in ulnis, & portant eum ante Pontificem. Pontifex vero aqua calida lavat pedes ejus, & tergit linteo; oſculatur eos, & dat ei * v ſolid. ſic facit unicuique eorum XII. Interim primicerius cum cantoribus & cardinalibus & diaconibus cantant Veſperum. Quo finito, cantant, *Dominus Jeſus poſtquam cœnavit*, & dominus Papa dat unicuique epiſcopo quatuor ſolid. unicuique cardinali tres ſolid. primicerio tres ſolid. unicuique cantori duos ſolid. Quibus finitis, vadunt ad cœnam in baſilicam Theodori, quæ eſt Panetaria, ubi fit continua lectio a ſubdiacono. Perfecta cœna, redit in cameram, ubi ſe exſpoliat.

* *al.* duos

42 In Paraſceve epiſcopus hebdomadarius facit officium in baſilica Salvatoris. Dominus Papa deſcendens de palatio, ibi poſt altare cum aliis ordinibus ſe induit, & diſcalceatus pergit cum proceſſione, & omnes cum eo, cantando pſalterium, uſque ad ſanctam Crucem. Quidam cardinalis honorifice portat corpus Domini præteriti diei, conſervatum in [c] capſula corporalium: ſubdiaconus regionarius ferens ad pectus crucem ſtationalem coopertam. Cum venit ad eccleſiam prædictæ baſilicæ Pontifex, lotis pedibus, calceatus aſcendit ad

a Quid ſit *levare menſam de altari*, de quo etiam mentio in ſequenti libro Cencii, num. 19, patet ex præcedente decimo Ordine Romano, num. 7.

b Sic almutia (quæ vocant) nonnulli collo circumponebant contra frigus.

c Obſervandus hic locus de capſula corporalium, in quo Euchariſtia a Cœna Domini in ſequentem Paraſceven aſſervabatur. Confer primum libellum Ordinis Romani initio, num. 8.

altare : prius orat, & poſtea reſidet. Quidam baſilicarius vadit ad pulpitum, & incipit legere : deinde omne aliud officium, ſicut in libro ſcriptum eſt. Peracto, *Pater noſter qui es in cælis*, accipit corpus Domini, quod cardinalis adduxerat, & confirmat de [a] vino miſſo in calice. Finito officio, ita in-
a duti redeunt eadem proceſſione ſicut prius, tamen calceati, uſque ad palatium, cantando reſiduos pſalmos. In camera dominus Papa ſe exſpoliat : alii autem exſpoliati recedunt.

43 In Sabbato ſancto, mane ſurgit archidiaconus, & miſcitat oleum & chriſma annotinum in cera munda. Acolythus conficit eam & colat, & facit ex ea in ſimilitudinem agnorum, quos dominus Pontifex expendit in ſabbato de Albis. Ad Sextam Sabbati ſancti efficitur novus ignis, & cereus benedicitur; & leguntur duodecim lectiones latine, & duodecim græce, & cantantur tria cantica, *Cantemus Domino glorioſe*, *Vinea facta eſt*, *Attende cælum.* Finito hoc officio, dominus Pontifex deſcendit ad fontem cum diaconis & ſubdiaconis regionariis, cantando litaniam. Primicerius cum ſchola cantando, *Sicut cervus*, uſque in porticum ſancti Venantii : ibi præparato * faciſtorio, Pontifex ſedet. Cardinales autem qui remanſerunt in choro, exeunt per poſterulam poſt abſidem, & intrant per porticum ſancti Johannis, & vadunt in eccleſiam ſancti Venantii. Tunc archidiaconus præcipit duobus, ut eant ad oſtium ſancti Venantii. Qui obediunt, accipiunt priorem cardinalium per manus, adextrantes eum uſque ante Pontificem : omnes cardinales ſequentes eum. Prior autem inclinat ſe, & dicit, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit eum. Progrediens parum, facit ſimiliter, & benedicit. Tertia vice ſimiliter, & benedicit eum Pontifex,
b & dicit, *Ite, baptizate* [b] *omnes gentes in nomine Patris, &*
c *Filii, & Spiritus-ſancti.* Cardinales vero ita induti cum [c] equitibus revertuntur ad titulos ſuos. Tunc Pontifex intrat ad baptiſmum. Quo finito, redit in loco chriſmali : chriſmat infantes, & lavat manus. Deinde revertitur ad altare cum

* *al.* faldiſtorio

a Non dicit de vino conſecrato ex contactu particulæ euchariſticæ in calicem immiſſæ.

b Hæc eſt miſſio cardinalium ad baptizandum infantes in eccleſiis baptiſmalibus, quæ Romæ non paucæ erant : qualis in primis eccleſia ſanctæ Mariæ-majoris, de qua infra num. 45. Vide Cencium infra.

c Id eſt cum equis, more quorumdam veterum.

litania facta a ſubdiacono regionario. Primicerius cum cantoribus cantat, *Kyrie* : dominus Pontifex incipit, *Gloria in excelſis Deo.* Primicerius cum ſchola reſpondet. Ea finita, dicit orationem ; ſubdiaconus legit epiſtolam, & Pontifex nuntiat *Alleluia.* Primicerius in pulpito cantat eam : cui ſchola reſpondet. Quo cantu finito, deſcendit primicerius, vadens ad Pontificem : oſculatur pedes ejus, & debet ei donare unum optimum pluvialem. Eo die non cantatur *Credo*, nec Offerenda, nec *Agnus Dei*, nec Communio : ſed dicitur ad Veſperas, *Alleluia ;* pſalmus, *Laudate Dominum omnes gentes :* antiphona, *Veſpere autem ſabbati*, *Magnificat :* & dicitur oratio, & *Ite miſſa eſt*, cum benedictione.

44 In die ſanctæ Reſurrectionis ad Matutinum ſuper *Venite, Alleluia.* Quidam dicunt, *Surrexit Dominus vere.* Tres antiphonæ & tres pſalmi, *Beatus vir*, *Quare fremuerunt gentes*, & *Domine quid multiplicati ſunt.* In loco harum trium antiphonarum cantatur *Alleluia*, ſicut in Romano Antiphonario ſcriptum eſt. Verſus, *Hæc dies quam fecit Dominus*, cantetur ſicut gradale. Tres lectiones de evangelio cum ſuis reſponſoriis. Quibus finitis, cantatur *Te Deum laudamus.* Matutinæ Laudes cum antiphonis ſuis & pſalmis. Perfectis antiphonis, pro verſu cantatur gradale, *Hæc dies quam fecit Dominus :* antiphona, *Surrexit Dominus de ſepulcro ;* pſalmus, *Benedictus Dominus Deus Iſrael*, & oratio tantum feſtivitatis. Prima ſine antiphona cum tribus pſalmis. quibus peractis, cantatur gradale, *Hæc dies*, & oratio diei.

45 Ad Miſſam una tantum oratio dicitur. Iſto die ſtatio eſt ad ſanctam Mariam-majorem. Mane ſurgit dominus Pontifex ; vadit & intrat in baſilicam ſancti Laurentii. Poſita ibi capella & ſubſellio, prius orat : poſtea induitur a diaconibus & ſubdiaconibus regionariis uſque ad dalmaticam. Surgit & ingreditur ad Salvatorem, aperit imaginem, & oſculatur pedes ejus, dicens alta voce cantando tribus vicibus, *Surrexit Dominus de ſepulcro, qui pro nobis pependit in ligno, alleluia.* Alii reſpondent : & redit ad ſubſellium. Prius dat pacem archidiacono, qui revertitur ad locum ſuum ; deinde ſecundo diacono, qui revertitur, & dat pacem [a] archidiacono, & redit in filo. ſic ceteri diacones faciunt. Deinde pri-

[a] Sic infra num. ſequenti, Pontifex prius dat pacem priori epiſcopo, deinde ſecundo : qui reverſus ad locum ſuum, *dat pacem priori ſuo.*

micerius cum cantoribus accipiunt pacem ; ſimiliter redeunt in filo : deinde prior baſilicarius cum ſubdiacono accipiunt pacem, & redeunt in filo ; deinde acolythi, & alii palatini ordines. Finita pace, tunc dominus Pontifex induit ſe planeta alba, & ab iſto die uſque in octavas Paſchæ ſimiliter, & induit pallium & mitram. Cum eis omnibus ordinibus deſcendit de palatio. Præparatis equis cum albis mappulis ſuper ſellas, coronatur, & equitat cum proceſſione ad ſanctam Mariam-majorem. Cum autem venerit in Merolanam, ſtat notarius ibi, & alta voce dicit, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit eum. Notarius dicit: *In eccleſia* [a] *ſanctæ Mariæ in hac nocte baptizati ſunt tot maſculi, & tot feminæ.* Pontifex reſpondet, *Deo gratias.* Et notarius accipit a ſaccellario unum byzantium. Secunda feria ſimiliter fit ad ſanctum Petrum: tertia feria ſimiliter ad ſanctum Paulum.

46 Cum autem venerit dominus Pontifex ad ſanctam Mariam, ubi fit ſtatio, deſcendit de equo; deponit coronam de capite, quam dat ſtratoribus, ut diligenter ſervent eam. Canonici eccleſiæ cum thuribulo & incenſo, & aqua benedicta ſuſcipiunt eum cum proceſſione, cantando : ſed Pontifex ponit incenſum in thuribulo, & aſpergit aquam ſuper populum. Deinde intrat eccleſiam, & orat, & vadit ad ſecretarium : ubi, paratis omnibus ordinibus, prius dat pacem priori epiſcopo, qui ei ſerviturus eſt, & redit in locum ſuum. Deinde ſecundo epiſcopo, qui rediens dat pacem priori ſuo, & redit in filo; & aliis ſimiliter : deinde cardinalibus ſimiliter. poſtea præfecto & judicibus, delungariis quoque, id eſt præfectis navalibus, & majorentibus, qui dicuntur ſchola Stimulati, & ceteris laicis principibus. Tunc ſurgunt duo ſubdiaconi baſilicarii, & accipiunt priorem ſubdiaconum regionarium, per manus adextrantes eum ab introitu ſecretarii ante Pontificem. Qui alta voce dicit, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit eum. deinde parum producunt eum, & iterum dicit, *Jube domne benedicere*, & benedicit. Progreditur ante, & dicit, *Jube domne benedicere.* Dominus benedicit eum, & dicit, *Servi Domini noſtri Jeſu-Chriſti; Servi Domini noſtri Jeſu-Chriſti ; Servi Domini noſtri Jeſu-Chriſti, G. archidiaconus legat evangelium, Hyacinthus ſubdiaconus legat epiſtolam, G. primicerius & ceteri cantores cantent.*

a Idem ritus ſuperius in primis Ordinibus Romanis.

47 Tunc ſurgit dominus Pontifex a duobus ſuſtentatus, in proceſſione progrediens, ſicut mos eſt. Cubicularii in introitu eccleſiæ habent mappulam extenſam, quam portant ſuper caput ejus uſque ante altare. Cum intrat presbyterium eccleſiæ, manſionarius præparat ei arundinem cum cereo accenſo, quam accipit, & ponit ignem in ſtupa ſuper capita columnarum, quæ ibi ſtant. Cum autem venerit ad primum cereum, primicerius deponit mitram, & oſculatur ſcapulam dextram Pontificis, qui benedicit eum. Cum venerit ante altare, cubicularii auferunt mappulam ſuper caput ejus. deinceps facit officium, ſicut eccleſia conſuevit. Primicerius autem cum cantoribus cantant Introitum, *Reſurrexi & adhuc ſum tecum.* Dominus Pontifex nunciat, *Gloria in excelſis Deo.* qua peracta, Pontifex dicit orationem. Archidiaconus vero cum diacono & ſubdiacono ſtantes juxta altare ordinate, & notarii juſum in choro cum pluvialibus, archidiaconus cum ſociis alta voce dicit, *Exaudi Chriſte.* Reſpondent notarii: *Domino noſtro papæ Innocentio, a Deo decreto ſummo Pontifici & univerſali Papæ, vita.* Archidiaconus & diaconus iterum dicunt, *Exaudi Chriſte.* Notarii reſpondent ſimiliter. Sic dicitur tribus vicibus, &c. quæ ſequuntur in laude. Facta laude, prior ſubdiaconus baſilicarius legit epiſtolam latinam, ſubdiaconus græcus legit epiſtolam græcam. Duo cantores in pulpito cantant gradale, *Hæc dies quam fecit Dominus.* Primicerius cum ſchola reſpondet. Finitis cantibus, archidiaconus legit evangelium latinum, diaconus græcus legit evangelium græcum. In ſecreta deſcendunt duo diaconi ante altare, & duo ſubdiaconi, ordinate ſtantes cum ſilentio. Dum Pontifex dicit, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, nullus ei reſpondet, ſed incipit, & dicit, *Pater noſter qui es in cælis*, &c. quæ ſequuntur.

48 Finita Miſſa, coronatur, & cum proceſſione redit ad palatium per montem Exquilinum, intrans ſub arcum, ubi dicitur macellum * Lunanum, progreditur ante templum Marii, quod [a] vocatur Cimbrum, tranſiens per Merulanam, aſcendens ad palatium juxta Fulloniam. In introitu baſilicæ Zachariæ papæ, acceptis laudibus a cardinalibus & judicibus, ſicuti in aliis coronis, deſcendit de equo: ſuſcipitur a

* *al.* Eumanum

[a] In alio codice, *quod nominatur arcus Galliani, nunc S. Viti in macello Nardini, tranſiens per Merulanam, aſcendens ad palatium Cimbrum juxta Fulloniam.*

primicerio, & ſecundicerius judicum deponit coronam, & dat cubiculario, quam curioſe reponit in ſcrinio. Judices autem ducunt eum illo die in baſilicam magnam Leonianam in cameram, ubi ſunt præparata XI ſcamna, & unum ſubſellium circa menſam domini Pontificis, & lectus ejus bene præparatus in figura XII Apoſtolorum circa menſam Chriſti, quando comederunt Paſcha. Ibi jacent in cubitis quinque cardinales, & quinque diaconi, & primicerius ad prandium, dato prius presbyterio in camera cum manibus, ſicut in die Natalis Domini. Surgit inde, & venit ad locum qui dicitur Cubitorum, ubi agnus aſſus benedicitur. quem benedicit, & redit ad præparatum lectum menſæ. Prior baſilicarius ſedet in ſubſellio ante lectum. Tunc dominus Pontifex tollit parum de agno, & prius porrigit priori baſilicario, dicens: *Quod facis, fac citius. ſicut ille accepit ad damnationem, tu accipe ad remiſſionem.* & mittit in os ejus, qui accipit & comedit. Reliquum agni dat XI diſcumbentibus, & aliis quibus placet; & ſic omnes comedunt. Ad dimidium vero convivium ex præcepto archidiaconi ſurgit quidam diaconus, & legit lectionem. Cantores autem ex præcepto domini Pontificis cantant Sequentiam, quæ ſit conveniens Paſchæ, modulatis organis: eaque finita, eunt, & oſculantur pedes Pontificis, qui dat eis coppam plenam potione. qui bibunt, & accipiunt a ſaccellario unum byzantium.

49 Finito convivio, deſcendit in baſilicam Salvatoris ad ſecretarium, ubi parum pauſat. qui ſurgens, dicta prius Nona, intrat ad Veſperas eo ordine, ſicut in Antiphonario ſcriptum eſt. Finitis tribus Veſperis, in baſilica Salvatoris, & ad Fontes, & ad ſanctam Crucem, redit dominus Pontifex in præparatam porticum: poſito ibi * faciſtorio, ſedet ipſe, & alii ordines circa eum. Architriclinus autem cum aliis juvenibus ordinate præparat ante dominum Pontificem potionem, & vinum bibit ipſe, & omnes alii bibunt. Interim cantores ſurgunt, & cantant hanc Sequentiam græcam, *Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον.* qua Sequentia finita, eunt, & oſculantur pedes Pontificis: & dat eis bibere coppam potionis. Sic omnes læti recedunt.

* *al.* faldiſtorio

50 Secunda feria ſtatio ad ſanctum Petrum. Ad Matutinum ſuper *Venite*, *Surrexit Dominus vere, allel. Venite, exultemus.* In loco trium antiphonarum cantatur *Alleluia*, & tres pſal-

mi, * *Cum invocarem, Verba mea, Domine ne in ira tua.* Verſus, *Hæc dies quam fecit Dominus;* tres lectiones de homilia, & duo reſponſoria diei; *Te Deum laudamus.* Matutinæ Laudes cantentur cum ſuis antiphonis, & pſalmis, & verſibus alterius diei prioris. Mane autem facto, omnes palatini ordines congregantur ad palatium cum Pontifice, & deſcendunt de palatio, & equitat dominus Pontifex. Intrat per campum juxta ſanctum Gregorium in Martio; deſcendit in viam majorem ſub arcu formæ, & dextra manu ante ſanctum Clementem, declinans in lævam juxta colliſeum. Tranſiens per arcum * Aureæ ante forum Trajani uſque ad ſanctum Baſilium, aſcendit per montem circa militias Tiberianas: deſcendit per ſanctum Abbacyrum, & tranſiens ante ſanctos Apoſtolos, manu læva deſcendens in via Lata, & declinans per viam Quirinalem, & proficiſcens ad ſanctam Mariam in Aquiro ad arcum Pietatis, ſic aſcendit ad campum Martis, tranſiens ante ſanctum Trifonem juxta poſterulas, uſque ad pontem Adrianum: intrat per pontem, & exit per portam * Collinam ante templum & caſtellum Adriani: proficiſcens ante obeliſcum Neronis, intrat per porticum juxta ſepulcrum Romuli; aſcendit ad Vaticanum in baſilica beati Petri apoſtoli, ibique cum omni populo Romano cantat Miſſam.

* al. *In Domino*

* *al.* Nerviæ

* *al.* Colinam

51 Qua finita, coronatur ante baſilicam ſancti Petri in loco, ubi aſcendit equum, & coronatus cum proceſſione revertitur ad palatium per hanc viam Sacram, per porticum & per prælibatum pontem, intrans ſub arcu triumphali Theodoſii, Valentiniani & Gratiani imperatorum, & vadit juxta palatium [a] Cromacii, ubi Judæi faciunt laudem. Proſiliens per Parionem inter circum Alexandri & theatrum Pompeii, deſcendit per porticum Agrippinam [b]. aſcendit per Pineam juxta Palatinam, proſiliens ante ſanctum Marcum aſcendit ſub arcu Manus carneæ per clivium argentarium, inter inſulam ejuſdem nominis & capitolium, deſcendit ante privatam Mamertini; intrat ſub arcu triumphali inter templum Fatale & templum Concordiæ, progrediens inter forum Trajani & forum Cæſaris; ſubintrat arcum Nerviæ inter templum ejuſdem Deæ, & templum Jani, aſcendit ante aſylum per

a Alius codex habet commentarii, ut conjicio, vice, *ante palatium ſancti Stephani in piſcina di Bachi.*

b Item idem codex addit explicandi cauſa, *ſanctæ Mariæ Rotundæ, Pantheon.*

ſilicem, ubi cecidit Simon Magus, juxta templum Romuli; pergit ſub arcu triumphali Titi & Veſpaſiani, qui vocatur Septem lucernarum; deſcendit ad Metam ſudantem ante triumphalem arcum Conſtantini, reclinans manu læva ante amphitheatrum, & per Sanctam viam juxta * Coloſeum, revertitur ad Lateranum: ibique honorifice ſuſceptus, factis laudibus cardinalium & judicum, aſcendit palatium; dat presbyterium ſine manibus, celebrat convivium in eadem baſilica Leoniana. Peracto convivio, deſcendit ad Veſperas, & facit officium ſicut ſcriptum eſt.

* *al.* Colliſeum

52 Infra Albas Paſchæ ad Matutinum, Invitatorium, *Surrexit Dominus*, cum ſuo *Venite*. Feria tertia tres pſalmi, *Domine Deus meus in te ſperavi, Domine Dominus noſter, In Domino confido*. Verſus, *Hæc dies*, tres lectiones cum ſuis reſponſoriis. Matutinæ Laudes ſicuti convenit diei, & ad aliud officium. Feria quarta pſalmi, *Salvum me fac Domine, Uſquequo Domine, Dixit inſipiens*. In loco antiphonarum cantatur *Alleluia*, & cum verſu, *Hæc dies*, & cum tribus lectionibus & reſponſoriis. Matutinæ Laudes & aliud officium ſicut ſupra. Feria quinta, pſalmi, *Domine quis habitabit, Conſerva me Domine, Exaudi Domine*; * cum tribus antiphonis *Alleluia*, & cum verſu, *Hæc dies*, & cum tribus lectionibus & reſponſoriis. Matutinæ Laudes & aliud officium, ſicut ſupra. Feria ſexta pſalmi, *Cæli enarrant, Exaudiat te Dominus, Domine in virtute tua*. Verſus, *Hæc dies*, tres lectiones cum ſuis reſponſoriis diei. Matutinæ Laudes ſicut ſupra, & aliud officium.

* *f.* pro

53 Sabbato de Albis ad Matutinum tres pſalmi, *Dominus regit me, Domini eſt terra, Judica me Deus*. In loco trium antiphonarum cantetur *Alleluia*; verſus, *Hæc dies*, tres lectiones cum reſponſoriis. Matutinæ Laudes & ceterum officium ſicut ſupra. Mane ad Miſſam ſtatio Lateranis, ubi dominus Apoſtolicus cantat Miſſam, ibique mutatur gradale in *Alleluia*, & cantantur duo *Alleluia*, cum ſuis verſibus. Dum primicerius cum ſchola cantat *Agnus Dei*, domnus Apoſtolicus expendit agnos per populum, hac ratione, ut ſicut filii Iſrael in Ægypto poſiti præcepto Domini de ſanguine immaculati Agni in liminibus domorum ſcripſerunt hoc ſignum T, ne ab Angelo percuterentur: ita & nos de ſanguine paſſionis immaculati Agni Chriſti debemus hoc ſignum ſcribere in limine domorum noſtrarum per fidem, ne a diabolo &

a vitiis percutiamur, & a poteſtate diaboli liberemur. Aliud propter infantes noviter baptizatos, in eccleſia deponentes veterem tunicam, qui annunciant *Alleluia*, id eſt gloriam beatitudinis cæleſtis patriæ. Tertium, quia quicumque habuit de cera prædictorum agnorum, & ex ea in domo ſua crucem habuerit, vel ſecum portaverit, non lædetur ab aliquo phantaſtico ſpiritu, & a tonitruo. A Paſcha uſque in ſabbato ad Sextam, ad omnes verſus officii non dicitur reſponſorium ad Primam, Tertiam, Sextam & Nonam, & Completorium, nec lectio in eis recitatur; ſed pro lectione, verſu, reſponſorio cantatur gradale, *Hæc dies*, & dicitur verſus, ſicut in aliis diebus futuris.

54 Mane ſtatio ad ſanctum Pancratium. Ad Veſperum debet eſſe dominus Pontifex ad ſanctos Coſmam & Damianum, cum omnibus ſcholis, ibique honorifice cantare Veſperas, ſicut in die ſancti Paſchatis, & habere cœnam de eccleſia, ipſe & omnes ordines palatii, videlicet panem, vinum, lacteas & lactucas.

55 A Paſcha uſque in vigiliam Aſcenſionis cantentur tres pſalmi uniuſcujuſque nocturni ejuſdem feriæ, & tres lectiones in loco antiphonarum. Apud Romanos non ſunt niſi tria *Alleluia*, tam in Dominicis diebus, quam in feriis & feſtivitatibus: ita quod ad terminum prædictum finiatur pſalterium non genu flexo in ullo officio; & non cantatur antiphona, ſed in loco antiphonæ cantetur *Alleluia*, niſi cum fuerint dominicales antiphonæ cum *Alleluia*; & antiphona alicujus feſtivitatis, ſimiliter cum *Alleluia*. Infra hebdomadam ad Matutinum Invitatorium *Alleluia*, cum ſuo *Venite*. In Laudibus ſub una *Alleluia*. In tono *Noli flere Maria*, cantantur omnes pſalmi; ad Veſperas ſimiliter, niſi in dominicis diebus & feſtivitatibus. In omnibus matutinis Laudibus & veſpertinis Horis fit commemoratio Paſſionis Chriſti & Reſurrectionis; antiphona, *Crucem ſanctam ſubiit*, &, *Noli flere Maria*, cum verſibus & orationibus ſuis. Secunda feria poſt octavam Paſchæ ponitur Apocalypſis, & hiſtoria, *Ego ſum vitis*, uſque in Dominicam de *Modicum*.

56 In Letaniis majoribus omnes cruces Romanæ civitatis cum clero & populo honorifice cum proceſſione procedunt ad ſanctum Marcum. Prius cantant antiphonam, *Domine Dominus noſter, qui cum patribus noſtris*; deinde pſalmus, *Bea-*

tus vir, & reliquos. Cum autem ad eccleſiam venerint, cantatur reſponſorium, *Famule Dei Marce.* Finito reſponſorio, faciunt collectam, *Populus Sion convertimini ad Dominum.* Finito cantu, dicunt, *Flectamus genua*, *Levate*, & orationem; *Procedamus cum pace*: reſpondent, *In nomine Jeſu-Chriſti.* Exeuntes de eccleſia redeunt ad proceſſionem, per viam cantando antiphonas & pſalmos, & in ſtatutis locis letanias, ſicut mos eſt, uſque ad ſanctum Petrum: & accipiunt a curia domini Papæ presbyterium ſecundum conſuetudinem hujus diei.

57 Interim convenientibus omnibus patriarchiarum canonicis cum ſuis crucibus in baſilicam Salvatoris, quæ vocatur Conſtantiniana, ubi dominus Pontifex poſt altare ejuſdem eccleſiæ induit ſe cum epiſcopis, cardinalibus, & aliis ordinibus ſacri palatii; tunc primicerius cum cantoribus cantat, *Populus Sion.* Finito cantu, dominus Pontifex dicit, *Oremus*; archidiaconus, *Flectamus genua*; alius reſpondet, *Levate*; & Pontifex dicit orationem. Schola reſpondet, *Amen.* Archidiaconus nunciat, *Procedamus cum pace*; ſchola reſpondet, *In nomine Chriſti.* Subdiaconus vero regionarius elevat crucem ſtationalem de altari, quam plene portat in brachio, ut oſculetur ab omnibus, in proceſſione ante Pontificem uſque in exitu eccleſiæ; deinde levat eam erectam. Primicerius cum ſchola poſt domnum Papam tenens pallium cum læva, primum incipit antiphonam, *Domine Dominus noſter.* Deinde Lateranum eamdem antiphonam; poſtea ſancta Maria-major: in quarto loco ſanctus Petrus. Finitis patriarchiis, primicerius iterum incipit eamdem antiphonam; & hoc ordine cantantur aliæ antiphonæ per totam viam, dum Pontifex cantat pſalmos. Cum autem venerit proceſſio ante Coloſeum, ſubdiaconus regionarius incipit [a] ſeptiformem letaniam. Baſilicarii vero reſpondent illud idem uſque ad ſeptimum. Cum autem venerit ante ſanctam Mariam Novam, in præparato lecto dominus Pontifex cum epiſcopis, cardinalibus, & diaconibus quieſcit, donec letania finiatur. Qua finita, ſurgit dominus Pontifex, dicit, *Oremus*; diaconus, *Flectamus genua*: reſpon-

a Nota hic ſeptiformem, quinqueformem, triformem, & ſimplicem letaniam. Septiformem litaniam inſtituit Gregorius M. quæ in ſeptem choros diſtributa erat. Lege Menardum in Notis ad Sacramentarium pag. 94. Confer etiam primum Ordinem Romanum ſupra, num. 43.

detur, *Levate*. Pontifex dicit orationem: diaconus, *Procedamus cum pace*, & redeunt omnes in proceſſione per viam Sacram ad clivum argentarii prælibatum. Subdiaconus incipit quinqueformem letaniam eo ordine quo prius, uſque ad lectum ante ſanctum Marcum, ubi Dominus ſe pauſat, ſicut in primo. Deinde revertuntur in proceſſione uſque ad arcum triumphalem Theodoſii, Valentiniani, & Gratiani imperatorum, ubi incipit triformem letaniam uſque ad lectum in ponte Adriano. Venientes ad ſanctum Laurentium in porticu majore, ubi incipit ſimplicem letaniam uſque ad lectum cantari ante ſanctam Mariam in * Virgari in fine cortinæ.

* *al.* Virgariorum

58 Finita letania, aliiſque officiis, aſcendit ad baſilicam ſancti Petri, ubi eſt ſtatio: ibique dominus Pontifex cantat Miſſam. In hac ſtatione habet dominus Pontifex xx ſolid. den. Papienſ. cardinales vero, & diaconi, & primicerius cum cantoribus accipiunt xl ſolidos Lucenſes: & prior baſilicarius, & ſcrinarii ſcribunt omnes cruces, & de unaquaque habent unum Lucenſem, de quibus habent acolythi medietatem, & medietatem baſilicarii. x ſolid. [diaconi,] ſubdiaconi regionarii vi ſolid.

59 Dominica de *Modicum* ponuntur epiſtolæ canonicæ uſque in tertiam Dominicam, *Pater, cum eſſem cum eis*. In hac Dominica ponitur Actus Apoſtolorum uſque in vigilia Aſcenſionis, & cantatur de prælibata hiſtoria, *Si oblitus*, & leguntur de hoc libro tres lectiones in Aſcenſione Domini, tres in Dominica de Roſis, & duæ in Pentecoſten.

60 In Aſcenſione Domini ſtatio ad ſanctum Petrum, ubi dominus Pontifex cum epiſcopis, cardinalibus, diaconibus & ceteris ſcholis debet cantare Veſperas; &, ſicut in nocturnis ſtationibus, media nocte ſurgere, incenſando altaria, prius ad corpus vigilias celebrare, deinde in choro ante altare majus eaſdem vigilias incipere. Tres lectiones de Actibus Apoſtolorum, quinque de ſermonibus feſtivitatis, nona de homilia eo ordine quo ſuperius diximus. Ad Miſſam fiunt laudes ab archidiacono, & diaconibus & ſubdiaconibus, & notariis ſeptem. Dum laudes efficiuntur, Pontifex ſtat. quibus finitis, canitur aliud officium Miſſæ, eaque finita, coronatur, & ſic glorioſius revertitur ad palatium. Infra hebdomadam uſque in ſabbato Pentecoſtes, in unaquaque feria cantantur tres antiphonæ,

& tres pſalmi prædictæ feſtivitatis; & leguntur tres lectiones de ſermonibus.

61 Dominica de Roſa, ſtatio ad ſanctam Mariam Rotundam, ubi Pontifex debet cantare Miſſam, & in prædicatione dicere de adventu Spiritus-ſancti, quia de altitudine templi mittuntur roſæ in figura ejuſdem Spiritus-ſancti.

62 Sabbato Pentecoſtes ad officium baptiſmi leguntur ſex lectiones latinæ, & ſex græcæ, & aliud officium ſicut in Sacramentario ſcriptum eſt.

63 Dominica, ſtatio ad ſanctum Petrum, quo dominus Pontifex ad Veſperas vigiliæ cum omnibus ordinibus venit; & in nocte ad Matutinum, ſicut in nocturnis ſtationibus. Ad corpus vigilias trium lectionum facit: deinde ad altare majus Matutinum. Invitatorium *Alleluia*, ſicut in die Reſurrectionis, cum ſuo *Venite.* Alii cantant *Alleluia, Spiritus Dominus replevit orbem terrarum, venite adoremus allel.* Antiph. *Alleluia;* pſalmi, *Beatus vir, Quare fremuerunt gentes, Domine quid multiplicati ſunt:* alii dicunt, *Factus eſt repente de cælo ſonus. Confirma hoc Deus. Emitte Spiritum tuum & creabuntur*, cum ſuis pſalmis. Tres lectiones leguntur. Primam lectionem legunt canonici eccleſiæ, *Dum complerentur;* & cantant primum reſponſorium. Secundam lectionem legunt cardinales de ſermonibus; reſponſorium cantant cantores & baſilicarii: tertiam lectionem legit Pontifex. Ceterum officium facit primicerius cum omnibus. Miſſam cantat Pontifex, cum laudibus. Poſt Miſſam coronatus redit ad palatium, ſicut mos eſt. Infra hebdomadam legitur de ſermonibus. Sabbato quatuor temporum ad lectiones non flectuntur genua propter Paſcha, ſed in loco gradalium canitur *Alleluia*, cum ſuis verſibus. *Kyrie* non dicitur propter letaniam proceſſionis, ubi dictum eſt *Kyrie:* ſed ſolummodo finito hymno trium puerorum, Pontifex incipit Miſſam, *Gloria in excelſis Deo*, & reliquum.

64 Dicitur Paſcha annotina, quia eſt in anniverſario præteriti Paſchatis.

65 Dominica octava Pentecoſtes ponitur liber Regum, uſque in Kalendas Auguſti; deinde nocturna pſalmorum & capitula cum genu flexo, ſicut ratio requirit. Ad Primam omni tempore oratio diei non mutatur, niſi infra dies Paſchatis, & magnis feſtivitatibus Sanctorum, quando non dicitur niſi

oratio feſtivitatis, & infra octavam.

66 In vigilia ſancti Johannis Baptiſtæ, ad Matutinum Invitatorium, *Regem Præcurſoris Dominum*, cum *Venite*. Tres autem hiſtoriæ feſtivitatis, & tres lectiones de Sancto. Non dicitur *Te Deum laudamus*, ſed incipit matutinas Laudes, *Deus in adjutorium meum intende*. Nunciatur una antiphona Matutini, ſub qua omnes pſalmi cantantur. Ad Primam antiphona, & tres pſalmi, & lectio vigiliæ feſtivitatis, cum verſu & oratione. Veſperas facit, & vigilias noctis in baſilica ſancti Johannis ad Fontes: Græci autem in baſilica Salvatoris. Ad Matutinum Græci faciunt officium ad Fontes: & curia in baſilica Salvatoris. Miſſam cantat Pontifex ibi, ubi fit ſtatio. In vigilia ſancti Petri, & in vigilia ſancti Laurentii, & in vigilia ſanctæ Mariæ, & in vigilia ſancti Andreæ, & in vigilia Natalis Domini, hoc officium fit ad Matutinum, ſicut in vigilia ſancti Johannis Baptiſtæ prædiximus. Ad Primam, Tertiam, Sextam & Nonam cantatur & legitur de Sancto: ad Miſſam non cantatur *Alleluia*, propter jejunium, ſed tantum gradale.

67 In feſtivitate ſancti Petri conveniunt curiales in baſilica ejuſdem Apoſtoli, cum domino Papa, ubi cantatur Veſperum. Antiphonæ, *Juravit Dominus, & non pænitebit eum*, & aliæ antiphonæ cum ſuis pſalmis. Ad *Magnificat*, *Significavit Dominus Petro*. In primo nocturno [a] Vigiliæ incipit primicerius antiphonam, *In omnem terram exivit ſonus eorum*; pſalm. *Cæli enarrant*, & aliæ antiphonæ Apoſtolorum nocturnales cum ſuis pſalmis. Tres lectiones legunt canonici de Actibus Apoſtolorum, *Petrus & Johannes aſcendebant in templum*, & cantant tria reſponſoria. Deinde judices legunt duas lectiones de ſermonibus Apoſtolorum Petri & Pauli; ſextam legit epiſcopus, ſeptimam cardinalis, octavam prior baſilicarius; nonam legit dominus Papa de expoſitione evangelii. Reſponſoria cantant cantores & baſilicarii. Finita vero lectione domini Papæ, primicerius dicit *Te Deum*, & Papa dicit orationem, & benedicit. Ad Matutinum cantores cantant Invitatorium, *Regem Apoſtolorum Dominum*, & *Venite*. Antiphona, *Si diligis me Simon Petre*; pſalmus, *Beatus vir*,

a Hic iterum, ut ſupra in Nativitate, diſtinguuntur Vigiliæ a Matutino. Amalarius in Antiphonarii cap. LX, *duas Vigilias* vocat. *Ex Romano*, inquit, *Antiphonario poſui duas Vigilias in noſtro Antiphonario*, ſcilicet pro feſto ſancti Petri.

& aliæ antiphonæ cum ſuis pſalmis, ſicut in Antiphonario invenitur ſcriptum. Lectiones leguntur eo ordine, quo in vigilia ſive in Dominicis. Tres pſalmi cantantur, ſicut prius. Matutinæ Laudes cantantur cum antiphona, *Petrus & Johannes*, & reliquis antiphonis cum pſalmis. Mane ad Miſſam domini Papæ debent eſſe laudes, & coronari in tanta feſtivitate, cujus vicarius eſt.

68 Infra octavas ſancti Johannis, & ſancti Petri, & ſancti Laurentii, & ſanctæ Mariæ, & Natalis Domini, & Epiphaniæ, hoc officium fit. Tres pſalmi & tres lectiones, & omne officium de feſtivitate, niſi fuerit inter eos dies feſtivitas IX lectionum.

69 In feſtivitate ſancti Pauli vadit Pontifex illuc cum omnibus ſcholis; facit Veſperas, & habet cum omnibus cœnam de eccleſia. Perfecta cœna, intrat ad Vigilias. Monachi eccleſiæ legunt tres lectiones, *Saulus adhuc ſpirans minarum;* cantant tria reſponſoria: pro unoquoque reſponſorio accipiunt ab archidiacono II denarios de decem & octo denariis, quos archidiaconus acceperat ab eis. Poſt reſponſorium in quarta lectione ſurgit dominus Pontifex, & intrat ad arcam altaris ſancti Pauli, ubi eſt foramen in fundo arcæ ſuper corpus Apoſtoli. Diſcooperto eo, mittit manum deorſum, & apprehendit thuribulum in unco plenum carbonibus & incenſo, & trahit foras. Incenſum & carbones dat archidiacono: archidiaconus autem dat per populum, hac ratione, ut quicumque febricitans devote in fide Apoſtoli ex his biberit, ſanetur. Iterum replet thuribulum de carbonibus, & ponit ſuper eos candelam vitream plenam incenſo: accendit carbones, & candela incipit * bullire: & reponit thuribulum in prælibato unco, & cooperitur foramen arcæ a Pontifice ſuper corpus ejus. In quarta lectione annualiter, ſicut in vigiliis ſancti Pauli, duas lectiones legunt epiſcopi; duas cardinales; octavam ſubdiaconus; nonam Pontifex: reliqua quinque reſponſoria cantant cantores & baſilicarii, & accipiunt ab archidiacono XVIII denarios. Aliud officium efficitur, ſicut mos eſt. Mane Pontifex celeberrime cantat Miſſam, & ſcholæ accipiunt ab eccleſia pro beneficio feſtivitatis XV ſolid. de monetis.

* *al.* bollire

70 In Kalendis Auguſti ponitur liber Salomonis uſque in Kalendas Septembris. In feſtivitate ſancti Laurentii dominus

Pontifex in baſilica ejus in agro Verano, ubi requieſcit, cum omnibus ſcholis facit Veſperum, & officium per totam [a] noctem. Mane facit Miſſam Romano populo, & accipiunt ſcholæ pro beneficio ab eccleſia VIII ſolidos denariorum. a

71 In vigilia ſanctæ Mariæ, mane dominus Papa cum cardinalibus, diſcalceatis pedibus, facit VII genua, & aperit imaginem, & oſculatur pedes Domini, & deponit * juſum, cantando, *Te Deum laudamus.* quod conſtituit Leo quartus Papa.

* *id eſt* deorſum

72 In Aſſumptione ſanctæ Mariæ, dominus Papa cum omni curia facit Veſperum, & Vigilias novem lectionum in eccleſia ſanctæ Mariæ-majoris. Cum fuerint finitæ, revertitur Lateranum. Cardinales & diacones accipiunt imaginem Jeſu-Chriſti, & abſtrahunt de baſilica ſancti Laurentii cum omni populo, portantes eam per campum Lateranum juxta baſilicam ſancti Gregorii. Crucem ſtationalem portat regionarius poſt eam: poſt quam proceſſio curiæ ordinate procedens, cantando pſalmos, primicerius cum ſchola reſponſorium de eadem feſtivitate. Præfectus cum duodecim viris accipit a curia XII faculas: Oſtiarii vero alias XII, portantes accenſas ante imaginem. Dum imago tranſit per campum, cubicularii ſtant in culmine ſancti Georgii, tenentes duas faculas accenſas, quas imagine tranſacta extingunt faculas. Cumque imago venerit ad ſanctam Mariam Novam, deponunt eam ante eccleſiam, & lavant pedes ejus de baſilico. Interim ſcholæ faciunt Matutinum in eccleſia, trium ſcilicet lectionum. Populi vero laudantes & benedicentes Dominum, tollunt eam inde, & portant ad ſanctum Adrianum; & ibi lavant pedes. Exeuntes autem de eccleſia, redeunt per viam qua venerunt, & portant eam per arcum in Lathone, quia antiquo tempore magna perſecutio erat ibi diaboli. Deinde tranſeunt juxta domum Orphei propter baſiliſcum, qui tunc temporis latitabat ibi in caverna, cujus fœtore & ſibilo homines ibi tranſeuntes infirmabantur, & moriebantur. Idcirco Sergius Papa conſtituit hanc proceſſionem in hac tanta feſtivitate: quatenus per laudes tantorum populorum, & interceſſionem ſanctiſſimæ virginis Mariæ apud Deum, populus Romanus ab his perſecutionibus liberaretur. Aſcendentes ad

a In Sacramentario Gregoriano aſſignatur pro hoc feſto *prima Miſſa de nocte*, pag. 120 apud Menardum.

ſanctam Mariam, dominus Pontifex præparatus cantat Miſſam, benedicit populum fatigatum : omnes recedunt.

73 Dominica prima menſis Septembris ponitur liber Job & Tobiæ, Judith & Heſter, uſque in Dominica prima menſis Octobris. In quo menſe eſt Nativitas ſanctæ Mariæ, quæ ita celebratur a Pontifice celeberrime in ſancto Adriano, ubi fit collecta, ſicut in Purificatione & Annunciatione ſanctæ Mariæ.

74 In Exaltatione ſanctæ Crucis, ſtatio Laterani. Fit collecta ad ſanctam Mariam-majorem : ubi crux ſtationalis, & ſchola, & regionarii, & acolythi coadunantur cum cruce ſancti Johannis & canonicis, & cruce ſanctæ Mariæ & canonicis. Primicerius cum ſchola cantat collectam ; ſubdiaconus regionarius portat crucem ſtationalem. In proceſſione ante cantores, & proceſſionaliter procedunt uſque ad Lateranum. Primicerius cum ſchola primum cantat antiphonam, *Nos autem gloriari oportet.* Deinde canonici ſanctæ Mariæ venientes in campum juxta Fulloniam, ibi cum omni populo exſpectant Pontificem & [a] Sanctuaria a palatio. Pontifex vero indutus, diſcalceatis pedibus, cum aliis ordinibus deſcendit de palatio. Cardinales portant ſanctuaria in proceſſione, ſcilicet de ligno crucis Domini, & ſandalia Jeſu-Chriſti, & Circumciſionem ejus ad baſilicam Salvatoris, ubi eſt ſtatio. Ibi Pontifex cantat Miſſam : & cantata, omnes læti cum benedictione recedunt.

75 Dominica prima menſis Octobris ponitur liber Machabæorum, uſque in Dominica prima menſis Novembris. Mediante Octubrio, in futuris Dominicis ad matutinas Laudes, quando dicitur, *Benedicite omnia opera Domini Domino,* cantantur hæ antiphonæ, *Dum perdurant, Tres video viros,* & aliæ, quæ in Antiphonario inveniuntur. Dominica prima menſis Novembris ponitur Daniel propheta, & legitur in Dominicis diebus uſque ad Adventum Domini. Infra hebdomadas legitur de Ezechiele, & de XII Prophetis.

76 In feſtivitate ſancti Andreæ debet eſſe dominus Pontifex cum omnibus ſcholis ad ſanctum Andream in Vaticano, ibique honorifice, ſicut in feſtivitate ſancti Petri, Veſperas & Vigilias celebrare. Matutinum vero ad fratrem ejus

a Id eſt reliquias, ut ex conſequentibus intelligitur. In duobus codicibus deſunt hæc verba, *& Sanctuaria a palatio.*

facere,

facere, id eſt ad altare ſancti Petri. Mane canitur Miſſa ſuper altare beati Andreæ, ut omnis populus cum benedictione lætus recedat. Præfectus cum adjutorio decimæ illuminat eccleſiam, & facit prandium curiæ. DEO GRATIAS.

Additio ex cod. Valli-cellano.

HÆ ſunt feſtivitates, in quibus dominus Pontifex debet coronari. In feſtivitate videlicet ſanctorum quatuor Coronatorum, in feſtivitate ſancti Martini, ubi dicitur titulus Æquitii; in feſtivitate ſancti Clementis; in Dominica de Adventu; in Dominica de *Jeruſalem;* in Dominica de *Gaudete*, in feſtivitate Domini, in feſtivitate ſancti Stephani, in Epiphania, in Dominica *Lætare Jeruſalem*, in Paſcha, in feria ſecunda ad ſanctum Petrum, in Dominica *Ego ſum Paſtor bonus*, in Aſcenſione, in Pentecoſtes, in feſtivitate ſancti Petri, in anniverſario ſuo, in feſtivitate ſancti Silveſtri.

Hæ ſunt nocturnales ſtationes ſancti Petri. Dominica de *Gaudete*, Epiphania, Aſcenſio Domini, Pentecoſtes, feſtivitas ſancti Petri, & ejus Octava; feſtivitas ſancti Andreæ. In unaquaque earum ſtationum ſcholæ palatii, ſcilicet cardinales, diacones, ſubdiacones, cantores regionarii, acolythi debent habere quinque ſolid. den. de altari ſancti Petri pro cœnatica. Archidiaconus XVIII den. pro his qui cantant LX. canonici XII ſolid. & ad Miſſam medietatem altaris inter eos & capellanos domini Papæ uſque ad finem. Si deerit dominus Pontifex, & venerit cardinalis ſolus cantare Miſſam; in quacumque ſtatione totam medietatem altaris habent prædictæ ſcholæ. Cardinalis qui cantat Miſſam, habet tertiam partem oblationis: ſed ſi habet aliquem ſocium cardinalem, non fit ita; ſed oblatio, ſicut mos eſt, communiter dividatur per ſcholas.

Hæ ſunt ſancti Petri diurnæ ſtationes. In omnibus ſabbatis quatuor temporum, in Dominica Quinquageſimæ, Dominica in Paſſione, feria ſecunda poſt Paſcha, Dominica *Ego ſum Paſtor bonus*, in Letanias majores, in Dedicatione, & in Cathedra ſancti Petri. In unaquaque harum ſtationum accipiunt quinque ſolid. & oblationem. Sed dominus Pontifex accipit

xx ſolid. in nocturnis ſtationibus, quando accenduntur [a] retia; & in diurnis, quando accenduntur candelæ.

a Pharum alio nomine appellant, id eſt lucernam orbicularem cum certo lucernarum aut candelarum numero.

APPENDIX.

JOHANNIS PAPÆ XIX [a] DIPLOMA,

Quo facultatem concedit epiſcopo Silvæ-candidæ divina officia certis diebus celebrandi in eccleſia ſancti Petri in Vaticano.

JOHANNES epiſcopus, ſervus ſervorum Dei, dilecto filio PETRO Dei gratia epiſcopo Silvæ-candidæ eccleſiæ, & per te eidem venerabili epiſcopio, ſucceſſoribuſque tuis in perpetuum. Convenit apoſtolico moderamini pia religione pollentibus benevola compaſſione ſuccurrere, & poſcentium animis alacri devotione impertiri aſſenſum. *Et paulo poſt*. Iterumque concedimus & confirmamus vobis in perpetuum eccleſiam ſanctarum Rufinæ & Secundæ, ſitam Romæ juxta palatium noſtrum, cum omnibus ad eam pertinentibus: & concedimus & confirmamus vobis in perpetuum eccleſiam ſanctæ Mariæ, cum omnibus ſuis pertinentiis infra hanc civitatem Romanam, non longe a monte, qui Auguſta dicitur. Pariterque concedimus & confirmamus vobis veſtriſque ſucceſſoribus in perpetuum, ſicuti a memorato ſancto Papa, ſive a ceteris prædeceſſoribus noſtris Pontificibus conceſſa & confirmata fuerunt, videlicet monaſteria quinque, ſancti Stephani, & ſanctæ Mariæ, ſanctorumque Johannis & Pauli, & beati Martini, atque Jeruſalem, conſtituta juxta magnam eccleſiam ſancti Petri, cum omnibus eorum pertinentiis, omneſque conſecrationes quæ ibidem ſunt, aut in præfata eccleſia ſancti Petri, aut in ceteris eccleſiis, quæ ſunt conſtitutæ in tota civitate Leoniana: &, ſi neceſſarium fuerit eas conſecrare, nullus alius epiſcopus ad tale miniſterium, vel conſecrationem accedere præſumat, niſi vos veſtrique ſucceſ-

a Qui nobis Johannes XX, cujus annus tertius coincidit in annum MXXVI. Indictione tertia a Septembri incœpta.

ſores epiſcopi ſanctæ Silvæ-candidæ eccleſiæ in perpetuum. Concedimus & confirmamus vobis veſtriſque ſucceſſoribus in perpetuum ſanctum diem Sabbatum ad baptiſmi ſacramentum celebrandum, & totum officium faciendum in eccleſia ſancti Petri apoſtoli, & ſupra magnum altare : in quo venerabili altari, ſeu in confeſſione, quicquid auri vel argenti, pallii vel ceræ, ſive aliarum rerum, poſitum & oblatum, ſive jactatum fuerit, vel vobis oblatum, ab hora videlicet diei tertia, qua ingredi eccleſiam ad ordinandum, & peragendum divinum officium vos volumus, uſquequo expletam ſanctæ Dominicæ diei Miſſam habueritis, per veſtros curatores in veſtram veſtrorumque ſucceſſorum, remota omni contradictione, deveniat poteſtatem.

Et quia uſque ad noſtrum tempus in præfata eccleſia ſancti Petri, a qua pæne omnes eccleſiæ doctrinam acceperunt, ſicut a magiſtra & domina, dies Dominica Palmarum, & dies Cœnæ Domini, & Paraſceve tam irreverenter colebantur, ut nec proceſſio cum palmis in ipſa die Dominica ibi fieret, nec in die Cœnæ Domini [a] *Gloria in excelſis Deo* diceretur; & in Paraſceve non tam reverenter, ut decebat, officium ibi fiebat, condoluimus; & meliorare hoc cupientes per vos veſtroſque ſucceſſores, ſtatuimus, ut omni annua die Dominica Palmarum cum proceſſione ab eccleſia ſanctæ Mariæ in Turri exeatis: & venientes ad magnum altare ſancti Petri Miſſam celebretis. Similiter & omni anno in die Cœnæ Domini vos veſtrique ſucceſſores Miſſam ſuper eodem altare ſancti Petri celebrare, *Gloria in excelſis Deo* dicere, ſanctum chriſma conficere, & quod ad epiſcopum pertinet agere volumus. Et omni anno die Paraſceve ſuper ipſum altare majus ſancti Petri totum officium reverenter, ut decet, vos veſtroſque ſucceſſores facere volumus. In quibus tribus Miſſis, ſcilicet in Miſſa Palmarum, ſeu in Miſſa Cœnæ Domini, & in officio Paraſceve, quicquid auri vel argenti, pallii ſeu ceræ, vel aliarum rerum ſuper jam dicto ſacro altari beati Petri, ſive in confeſſione poſitum, aut jactatum fuerit, vel vobis oblatum ab hora, qua ipſa Miſſa & officium inchoata fuerint & expleta, per veſtros cuſtodes in veſtram veſtrorumque ſucceſſorum ſimiliter, remota omni contradictione, de-

[a] Quippe a ſimplicibus preſbyteris olim non dicebatur *Gloria in excelſis* in Miſſa, niſi in ſolo Paſcha, ex Sacramentario Gregoriano.

veniat poteſtatem. In quibus dictis quinque diebus, ſi vobis veſtriſque ſucceſſoribus utile viſum fuerit, aliquem diaconorum noſtrorum miniſtrare ob honorem ſancti Petri, & veſtram reverentiam volumus petere. Poteſtatem autem ejuſdem eccleſiæ ſancti Petri, & ſupra dictorum monaſteriorum ſuorum, & cuncta eccleſiæ judicia ipſorum, ſeu totius civitatis Leonianæ, vobis veſtriſque ſucceſſoribus concedimus & confirmamus.

Simili modo ad ungendum conſecrandumque imperatorem primum veſtrum & veſtrorum ſucceſſorum epiſcoporum fraternitatem convocamus: ut quibus regimen totius eccleſiæ ſancti Petri, & civitatis Leonianæ commiſſum eſt, ab his primum ſit benedictus. Necnon cuncta ſacra officia ſeu myſteria, quæ nos & ſucceſſores noſtri facere debemus, ſi ægritudine vel aliqua cura impediti facere non poſſumus, tam in ſupra dicta eccleſia ſancti Petri, & monaſteriis ſuis, quam & per totam civitatem Leonianam, per vos veſtroſque ſucceſſores fieri apoſtolica auctoritate decrevimus. Conſecrationes vero altarium eccleſiæ ſancti Petri, & aliorum monaſteriorum, necnon conſecrationes eccleſiarum, altarium, ſacerdotum, clericorum, diaconorum, ſeu diaconiſſarum totius civitatis Leonianæ, vobis veſtriſque ſucceſſoribus in perpetuum, ſicut prælibatum eſt, concedimus & confirmamus: ſuper quæ & eccleſiæ ſanctarum Rufinæ & Secundæ, cui Deo auctore præſidetis, vobis veſtriſque ſucceſſoribus in eodem venerabili epiſcopio in perpetuum donamus, largimur, concedimus, & confirmamus atque ſtabilimus perenniter in uſum & utilitatem ipſius venerabilis epiſcopii, & ipſorum qui per tempora tenebunt ipſam eccleſiam: ſtatuentes quippe apoſtolica cenſura ſub divini judicii obteſtatione & anathematis interdicto, ut nulli umquam noſtrorum ſucceſſorum Pontificum, vel qui publica functi fuerint actione, vel alia quælibet magna parvaque perſona audeat vel præſumat aliquid de omnibus, quæ ſupra continentur, contra hoc noſtrum pontificale privilegium agere, vel alienare, aut auferre: ſed potius firma atque ſtabilia perpetuis temporibus, ſicut a nobis ſtatuta & confirmata ſunt, decernimus permanenda. Si quis autem (quod non optamus) temerario auſu contra hoc noſtrum apoſtolicum privilegium in quoquam ire & tranſgreſſor eſſe præſumſerit, vel frangere auſus fuerit, & in

omnibus inobediens & non obſervator eſſe præſumſerit; ſciat ſe auctoritate Dei omnipotentis, & domini noſtri Apoſtolorum principis Petri, cujus, licet immeriti, Dei tamen aliqua dignatione gerimus vices, anathematis vinculo innodatum, & a regno Dei alienum, atque cum Juda traditore Domini noſtri Jeſu-Chriſti, & omnibus impiis ſocius ſit in inferno. Qui vero pio intuitu cuſtos & obſervator hujus noſtri privilegii exſtiterit, meritis atque precibus beati Petri Apoſtolorum principis, & ſanctarum martyrum Rufinæ & Secundæ, in æthereis arcibus præmia & benedictionis gratiam atque miſericordiam a juſto judice Domino Deo noſtro, vitamque æternam percipere & invenire mereatur in ſæcula ſæculorum, amen. Scriptum per manum Gregorii notarii regionarii atque ſcriniarii S. R. E. in menſe Decembris, Indict. ſupra ſcripta x.

THEOBALDUS Velitrenſis eccleſiæ epiſcopus ſubſ. PETRUS ſanctæ Oſtienſis eccleſiæ epiſc. STEPHANUS presbyter cardinalis tt. ſanctæ Cæciliæ. PETRUS presbyter cardinalis tt. ſancti Damaſi. JOHANNES presbyter cardinalis tt. ſancti Marci papæ. JOHANNES presb. card. tt. ſancti Calliſti tranſtiberim. RODULFUS indignus presb. & abbas ex monaſterio ſancti Laurentii, qui ponitur in Clauſura. JOHANNES presb. card. tt. ſancti Chryſogoni. BENEDICTUS archidiaconus. Hugo diaconus. Creſcentius diaconus. Johannes Dei gratia diaconus. Creſcentius diaconus. Franco diaconus. Rainerius diaconus. Johannes ſubdiaconus. Johannes ſubdiaconus de Mira.

Datum XVI Kal. Januarii, per manum Boſonis epiſcopi ſanctæ Tiburtinæ eccleſiæ & bibliothecarii ſanctæ apoſtolicæ Sedis.

Datum prid. Kal. Januarii per manus Benedicti epiſcopi Portuenſis, & vice Peregrini Colonienſis archiepiſcopi, bibliothecarii ſanctæ apoſtolicæ Sedis, anno pontificatus Domini noſtri Johannis ſummi Pontificis & univerſalis XIX papæ in ſacratiſſima ſede beati Petri apoſtoli ſedentis III. menſe Decembris, Indict. x.

EXCERPTA

Ex libro Petri Mallii canonici S. Petri ad Alexandrum III.

De feſtivitatibus, in quibus dominus Papa coronabatur. *caput* XXVII.

HÆ ſunt feſtivitates, in quibus dominus Papa ſolebat coronari. In feſto videlicet ſanctorum Quatuor Coronatorum; in feſtivitate ſancti Martini Papæ, qui dicitur titulus Æquitii; in feſto ſancti Clementis, in Dominica de Adventu ad ſanctam Mariam in Præſepe; in Dominica de *Jeruſalem* ad ſanctam Crucem; in Dominica de *Gaudete* ad ſanctum Petrum; in Nativitate Domini; in feſto ſancti Stephani; in Epiphania Domini ad ſanctum Petrum; in Dominica *Ego ſum Paſtor bonus;* in Aſcenſione Domini, in Pentecoſte, in feſtivitate ſancti Petri, in feſtivitate ſancti Silveſtri, in anniverſario ſuo.

Nocturnales & diurnæ ſtationes.

Hæ ſunt nocturnales ſtationes ſancti Petri. Dominica tertia Adventus Domini, quæ dicitur de *Gaudete.* Epiphania Domini, Aſcenſio Domini, Pentecoſtes, feſtivitas ſancti Petri & octava ejus, feſtivitas ſancti Andreæ.

Hæ ſunt ſancti Petri diurnæ ſtationes. In omnibus ſabbatis quatuor temporum, in Dominica de Quinquageſima, Dominica de Paſſione, feria ſecunda poſt Paſcha, Dominica *Ego ſum Paſtor bonus;* in Letaniis majoribus in die ſancti Marci, in Dedicatione eccleſiarum apoſtolorum Petri & Pauli, in Cathedra ſancti Petri.

In unaquaque harum ſtationum accipiunt ſcholæ quinque ſolidos denariorum Papienſium, ex oblatione ſcilicet: & dominus Pontifex accipit viginti ſolidos denariorum Papienſium. In nocturnis ſtationibus, quando accenduntur retia; & in diurnis, quando accenduntur quatuor candelæ per Capitulum, ſimiliter.

Quando lectorium beati Petri ornabatur. cap. XXX.

In memoriam poſterorum ſcribimus nos canonici baſilicæ ſancti Petri, in quibus noctibus lectorium ejuſdem baſilicæ de conſuetudine ornatur mappula & facula librarum duarum a confeſſione traditis, videlicet Dominica de *Gaudete*, Nativitas Domini, Epiphania Domini, Dominica Septuageſimæ, Dominica de carne [a] levario, Cathedra beati Petri; in Dedicatione altaris facta a papa Calliſto, Dominica de Paſſione Domini, Dominica Palmarum, feria quarta poſt Palmas, in Cœna Domini, Paraſceve, Sabbato ſancto, Paſcha, feria ſecunda poſt Paſcha, Dominica de *Paſtor bonus*, in Aſcenſione Domini, Pentecoſten, feſtum ſancti Petri, octava ejuſdem, in Aſſumptione beatæ Mariæ, in Letaniis majoribus, in dedicatione baſilicarum Petri & Pauli, in feſto omnium Sanctorum.

Certum eſt nos canonicos beati Petri propter alias rationes & conſuetudines, quas habemus in oblatione Miſſæ altaris majoris beati Petri, de antiquiſſima conſuetudine habere ſemper decimam hebdomadam de novem hebdomadibus totius anni, quæ ſic dividuntur. Septem primas hebdomadas accipiunt ſeptem cardinales ſancti Petri. Septem hebdomadas accipiunt diaconi cardinales, præter Dominicalia totius anni, quæ ad eos ſpectant, excepta Dominica Palmarum, & Paſcha ; & niſi forte ſit ſtatio. Nonam hebdomadam cantores : decimam hebdomadam canonici eccleſiæ : undecimam ſchola baſilicaria. Qua finita, reincipiunt prædicti cardinales ſancti Petri a capite : & ſic fit per totum annum. Oblatio itaque, quæ ſpectat ad hebdomadam, eſt illa, quæ venit ad manus cardinalis cantato evangelio : & quæ venit ad altare, poſtquam calix eſt poſitus, dividitur per medium: medietas eſt altaris; & altera medietas eſt illius, cujus eſt hebdomada. Ille igitur, cujus eſt hebdomada, primo loco dat tria capita, id eſt tres monetas, de communi manſionariis, qui ſerviunt ad altare : deinde pro quantitate oblationis tribuit diacono & ſubdiacono, & illis qui ſerviunt de pluviali : poſtea datis piſcibus domino cardinali, dat ſextam par-

[a] Forte *de carne levanda*, pro Dominica Quinquageſimæ, quæ apud veteres aliquando vocatur *Dominica ad carnes tollendas* ſeu *levandas*.

tem cantoribus, & duas de melioribus faculis.

De epiſcopis cardinalibus per patriarchias diſpoſitis. caput XXXI.

Septem cardinales presbyteri, qui ad ſacroſanctum altare beati Petri per hebdomadas ſuas Miſſarum ſollemnia celebrare debent, hi ſunt: S. Mariæ in tranſtiberim, S. Chryſogoni, S. Cæciliæ, S. Anaſtaſiæ, S. Laurentii in Damaſo, S. Marci, Sanctorum Martini papæ & Silveſtri, qui vocantur tit. Æquitii.

Cardinales ſancti Pauli ſunt hi: ſanctorum Nerei & Achillei, S. Xyſti, S. Marcelli, S. Suſannæ.

Cardinales ſanctæ Mariæ-majoris ſunt hi: ſanctorum Apoſtolorum, S. Cyriaci in Thermis, S. Euſebii, S. Pudentianæ, S. Vitalis, SS. Marcellini & Petri, S. Clementis.

Cardinales ſancti Laurentii foris murum ſunt hi: S. Praxedis, S. Petri ad Vincula, S. Laurentii in Lucina, S. Crucis in Jeruſalem, S. Stephani in monte Cælio, SS. Joannis & Pauli, SS. Quatuor Coronatorum.

Diaconiæ.

Diaconiæ ſunt XVIII. S. Mariæ in Dominica, ubi debet eſſe archidiaconus ſanctæ Luciæ in circo juxta Sæpta ſolis; S. Mariæ-novæ, SS. Coſmæ & Damiani, S. Adriani, SS. Sergii & Bacchi, S. Theodori, S. Gregorii, S. Mariæ in Schola græca, S. Mariæ in Porticu, S. Nicolai in Carcere, S. Angeli, S. Euſtachii, S. Mariæ in Aquiro, S. Mariæ in via Lata, S. Agathæ in equo marmoreo, S. Luciæ in capite Suburræ, S. Quirici, [SS. Viti & Modeſti.]

Abbatiæ.

Abbatiæ ſunt iſtæ. S. Cæſarii in palatio, S. Gregorii in clivo Scauri, S. Mariæ in Aventino, S. Alexii, Sancti Sabæ, ubi dicitur Cella-nova; S. Pancratii in via Aurelia. Intra urbem Ravennantium, ſcilicet tranſtiberim, eſt abbatia ſanctorum Coſmæ & Damiani in vico-aureo. Intra urbem eſt abbatia S. Silveſtri inter duos hortos, quam ædificare cœpit Stephanus papa II. ſed Paulus papa explevit. Hi duo Apoſtolici requieſcunt

cunt in eccleſia beati Petri. Eccleſia S. Mariæ in Capitulo, ubi eſt ara Filii Dei. S. Baſilii juxta palatium Trajani imperatoris; S. Agathæ virginis, quæ eſt Suburræ monte; S. Laurentii in Panis-perna, ubi poſitus fuit in craticula; ſancti Thomæ juxta formam Claudiam, S. Baſilii in Campo-ſancto, S. Trinitatis Scottorum. Extra urbem, in via Flaminia, eſt abbatia S. Valentini: ab alia parte Romæ, via Oſtienſi, eſt abbatia S. Pauli, & abbatia S. Anaſtaſii. Iterum in urbe eſt abbatia S. Mariæ in Pallara, ubi fuit ſagittatus ſanctus Sebaſtianus; S. Mariæ in monaſterio ad S. Petrum ad Vincula; S. Mariæ in Caſtro-aureo.

Quot lampades ardeant quotidie in eccleſia B. Petri, caput XXXVII.

Ad luminaria in altare beati Petri VIII lampades in corpore die noctuque: ante pectoralia tres lampades; in unoquoque capitulo una, & in unaquaque corona una candela per totam noctem accendatur, donec Miſſa finiatur. Quæ nimirum capitula ſunt ad minus XXXIIII uſque ad crucifixos. Omnes igitur lampades ab altari beati Petri uſque ad crucifixos ſunt quinquaginta omni nocte.

In ſtationibus vero unoquoque capitulo quatuor candelæ: in rete, quod eſt in atrio eccleſiæ, XII. in virga XVIII. ante Veronicam X die noctuque: ante imaginem beatæ Mariæ, quæ eſt de moſibo poſt Veronicam, I. In ſancto Proceſſo I. ad ſanctam Mariam de Cancellis III. In arcu majori, ubi audivimus requieſcere corpus beati Mathiæ apoſtoli, I nocte & die: nocte vero tota VIII. ad ſanctam crucem I. In ſancto Johanne ad Fontes I. in ſancta Lucia I. ad ſanctum Paſtorem I. ad ſanctum Gregorium I nocte dieque, in unoquoque iſtorum in Vaticano I. in ſancta Maria in Oratorio I. ad ſanctum Leonem quartum I. Petro & Paulo I. ad ſanctum Bartholomæum I. ante crucifixos II. in rete IV. in virga III. ante portas eccleſiæ deforis V. in unoquoque porticalium III. in ſancta Petronilla II. in ſancto Andrea I.

Omnes igitur candelæ, quæ quotidie ardent in eccleſia beati Petri, ſunt CXV. ad minus omni nocte: in ſtationibus vero ſunt CCL. In Dedicatione, in Aſcenſione, & feſto ſancti Petri & octava ejus, retia accendantur: ſed rete magnum, quod

eſt in atrio eccleſiæ, ſcilicet ante portam Argenteam, in feſto ſancti Petri & octava tantum.

Præter ea quatuor funes de antiqua conſuetudine extenduntur in feſto ſancti Petri & octava ejus in atrio ejuſdem eccleſiæ, id eſt in paradiſo, in modum crucis; & ligantur de porticalibus ad pineam æneam, quæ eſt in paradiſo; & in unoquoque fune VI candelæ ſuſpenduntur. In gradibus vero, ſcilicet ante eccleſiam ſanctæ Mariæ in Turri, extenditur unus magnus funis a porticali, quod eſt ſuper gradus mortuorum, uſque ad domum Petri Johannis de Pampano, in qua de jure debet ligari ſecundum tenorem locationis: & ſuſpenduntur in eo XVIII candelæ.

De conſuetudinibus Confeſſionis, cap. XXXVIII.

Hæc ſunt quæ dominus Papa de conſuetudine recepturus eſt ab illis, qui emunt confeſſionem beati Petri pro tribus partibus; canonici vero pro quarta parte.

In primis planetas, camiſos, tunicas, amictos, ſtolas, manuales, cingulos, crucem, thuribulum aureum, qui ſit aptus ad cantandum Miſſam; libros & alia vaſa, quæ ad officium altaris ſpectant; candelabra, tobalias friſatas & opertas, quæ totum altare colligant ſine friſio, tantum friſatas, non parvas vel magnas: tres denarios ad pondus de balſamo, & decem libras ceræ pro facula de ſabbato ſancto; & tres ampullas majores, & tres minores; & tres fanones, & oleum pro chriſmate, & duodecim denarios Papienſes pro palmis canonicis beati Petri: ſolidos ſex in ſex ſtationibus, in unaquaque VI, & ſex ſolidos in feſtivitate ſancti Andreæ, & duas aquaricias olei pro feſto ejuſdem.

In reſarciendo tecta & mutandis trabibus dantur duo denarii Papienſes unicuique magiſtrorum & manualium in unoquoque die, donec opus compleatur. Quando ſandialarii capiunt trabes, duos ſolidos denariorum Papienſium, & quatuor libras ceræ.

Quando dominus Papa pergit ad ſanctum Petrum in ſtationibus, viginti ſolidos denariorum Papienſium, & tres aquaricias clareti cardinalibus & capellanis Papæ. Aliis ſcholis medietas altaris datur, ex quo tobalia extenditur ſuper altare. Et in unaquaque ſtatione unum par facularum de duabus

libris ad Veſperas & ad Matutinas, & candelas pro lectionibus. Ad Miſſam ſimiliter unum par facularum. Cardinalibus quinque ſolidos denariorum Papienſium in ſtatione, & tres ſolidos Lucenſes pro reſponſoriis.

In quatuor tempora, in unoquoque ſabbato, quinque ſolidos Lucenſes cardinali diacono, ſubdiacono, cantoribus, & acolythis.

A feſto ſancti Gregorii Papæ uſque ad feſtum Pentecoſtes in unoquoque die duodecim denarios Papienſes dantur domino Papæ; & mille libræ ceræ per ſingulos annos; & in unoquoque menſe una aquaricia olei & una libra olibani, ſi eſt in urbe vel circa urbem, per unum diem.

Ex conſuetudine in majori hebdomada dominus epiſcopus ſanctæ Rufinæ jus conſuevit habere, videlicet aram & altare, ex quo pulſatur ad Matutinum, & uſquedum finitur officium; & ex quo pulſatur ad Miſſam uſque ad finem, ſalva medietate canonicorum & cantorum, quam habent in altari cum domino epiſcopo. Tota namque medietas oblationis, quæ venit in altari, eſt altaris domini epiſcopi: altera medietas eſt inter prædictum dominum epiſcopum & canonicos eccleſiæ & cantores æqualiter dividenda. Nam una pars eſt domini epiſcopi, alia canonicorum, & alia cantorum, ſi interfuerint conſtitutis officiis: ſi non, eſt canonicorum, ſervata prius conſuetudine ad altare ſervientium, quæ debet eſſe de communi omnium partium, & domini epiſcopi, & aliorum.

Die Jovis, ex quo pulſatur ad officium matutinale & ad Miſſam uſque ad finem officiorum; ſimiliter & in die Veneris ſancti; ſimiliter & in ſabbato ſancto, ex quo pulſatur ad officium matutinale, & ex quo pulſatur ad baptiſmale officium, nocte & die tota habent jus ſuum, & uſque ad finem Miſſæ majoris in Paſcha, canonici baſilicæ ſancti Petri, & accipiunt decem libras ceræ pro facula de ſabbato ſancto, & tres denarios de balſamo ad pondus, & tres ampullas majores & tres minores, & tres fanones, & oleum pro chriſmate.

Item dominus Papa decem libras ceræ pro agnis in ſancto Laurentio de Palatio. Una aquaricia olei, una libra ceræ, & dimidia de olibano per menſem: & in unaquaque hebdomada, quando dominus Papa non eſt Romæ, duo ſolidi Lucenſes oſtiariis.

In Purificatione ſanctæ Mariæ quinque libras ceræ, & qua-

tuor denarios pro [a] vincis : in Annuntiatione totidem.

In Dominica Palmarum acolythis duodecim denarios pro palmis : manſionariis ſancti Petri totidem pro palmis.

In Letaniis majoribus viginti ſeptem libras Lucenſes pro presbyterio crucum, & lectis, & lobiis, epiſcopis & cardinalibus, & omnibus ſcholis palatii.

Pro eleemoſyna ſanctæ Rufinæ, & ſanctorum Quatuor, & ſancti Clementis, & ſancti Pancratii, una aquaricia olei, & quinque libræ ceræ, & dimidia de olibano : & in unaquaque hebdomada pro eleemoſynis pauperum undecim ſolidos Lucenſes : & dum ſtrata currit, extra id quod datur ejectis. Et de olibano abundanter ſerviant beato Petro, & omnia alia jura obſervent.

Sententialibus præfecti, ſi ſuſpendant aliquem, quinque ſolidos : quando decollant, ſimiliter : quando cæcant, duodecim denarios pro unoquoque oculo : quando truncant aliquod membrum, ſimiliter.

In unaquaque iſtarum ſtationum ſcholæ palatii, ſcilicet presbyteri & diaconi cardinales, ſubdiaconi, cantores regionarii, & acolythi, debent habere quinque ſolidos denariorum Papienſium de altario beati Petri pro cœnatica. Archidiaconus debet habere decem & octo denarios Papienſes pro his, qui cantant reſponſoria, & ad Miſſam medietatem altaris. Prædictæ ſcholæ habent inter eos & capellanos domini Papæ uſque ad finem Miſſæ. Canonici vero beati Petri duodecim ſolidos accipiebant antiquitus ; ſed modo habent ſex per ſtationem.

Si vero abſens fuerit Pontifex, & venerint cardinales ſollemniter cantare Miſſam ; in quacumque ſtatione totam medietatem altaris habent prædictæ ſcholæ. Cardinalis vero qui cantat Miſſam, habet tertiam partem oblationis : ſed ſi habet aliquem ſocium, non fit ita, ſed oblatio, ut mos eſt, communiter dividatur per ſcholas,

[a] Ita legitur in codice, tam Vaticano, quam regio. Occurrebat conjectura *pro vineis*. Sed quid ad rem ? Apud Cencium legitur in cap. v. *Eccleſia ſancti Petri dat quindecim libras cereas pro his cereis.* Verum id huic loco non facit ſatis.

ADMONITIO

IN SEQUENTEM LIBRUM CENCII.

QUIS *fuerit Cencius conſequentis libri auctor, nemo id melius explicaverit quam Onufrius Panvinius in ea Præfatione, quam eidem libro præfixit in magno Ritualium veterum opere, quod Romæ in bibliotheca pontificia-palatina, & apud Pariſios in regia ſervatur. Hæc autem Præfatio ſic habet.*

Fr. ONUFRIUS PANVINIUS pio Lectori ſalutem.

Cum veteris bibliothecæ palatinæ, omnium inſtructiſſimæ, libros evolverem, ut aliquid invenirem, quo in ſcribenda hiſtoria eccleſiaſtica ſublevari poſſem; forte incidi in pervetuſtum codicem, qui CENSUUM inſcribitur, ante annos plus minus quadringentos collectum, & in unum corpus redactum a CENCIO quodam diacono cardinali ſanctæ Luciæ in Orpheo, & S. R. E. camerario ſub Cæleſtino papa III, qui poſt Innocentii III mortem Romanus pontifex renunciatus, HONORIUS III nominatus eſt. In eo cum omnibus S.R.E. redditibus, vectigalibus, & cenſibus ab eodem Cencio ſumma diligentia, cum ſingulorum publicis inſtrumentis, in unum redactis, hic etiam omnium vetuſtiſſimus ritualis, ſive ceremonialis liber deſcriptus eſt: in quo ſanctæ illius & venerandæ vetuſtatis puritas & ſinceritas, atque Romanæ eccleſiæ in tractandis ſacris, & re divina celebranda, ſumma cura & obſervantia inſpicitur. Multa inſuper cognitu non indigna, & ad eccleſiæ præſentis ſtatus primordia dignoſcenda idonea inde hauriri poſſunt. Quem librum cum ego hominum lectione digniſſimum exiſtimaſſem, illum in brevem hanc formam contractum, eccleſiaſticæ antiquitatis ſtudioſorum manibus terendum evulgavi: cum nihil, quod ad ejuſmodi ſtudia ſublevanda pertinere exiſtimem, in obſcuro, quantum a me fieri poteſt, jacere permittam.

Hactenus Onufrii Præfatio: ex qua intelligitur, ab eo librum Cencii in aliam ab ea, quam auctor inſtituerat, formam reda-

ctum fuiſſe. Hæc autem nova forma ſic ſe habet. Totum opus dividitur in tres partes. Prima pars conſtans capitibus XXVIII *continet omnes ritus, qui ab Adventu Domini ad Exaltationem ſanctæ Crucis uſitati ſunt in eccleſia Romana. Secunda pars eſt de presbyteriis per annum erogari ſolitis, deque variis officialibus Pontificis; habetque capita* XXIII. *Tertia eſt de electione & conſecratione Pontificis; ac de coronatione Imperatoris. Nobis vero purum putum Cencii librum ſatius viſum eſt exhibere. Felix Cantelorius, archivii Vaticani ſecreti olim cuſtos, in epiſtola ad cardinalem Barbarinum, cum ei prædicti libri tranſſcriptum dono daret, aſſerit, Ritualem hunc vetuſtiſſimum, ante annum* MCXCII *in Romana eccleſia uſurpatum, a Cencio inſertum fuiſſe libro de Cenſibus. Cencius tamen libri ſcriptor cenſendus ex num. 72. etſi ritum ante ſuum tempus receptum & obſervatum tradidit. Idem Cancellarius fuit ſub Cæleſtino III, Sabellus cognominatus.*

Illuſtriſſimus Fabrettus hanc nobis notitiam de Cencio noſtro „ ſuppeditavit. Sub mœnibus Ardeæ, vetuſtiſſimæ Rutulorum ci- „ vitatis, exſtat templum ſanctæ Marinæ dicatum: in cujus portæ „ limine ſuperiori viſuntur hinc inde duo orbes diametri palma- „ ris, in quibus opere anaglypho ſcalpti ſunt duo monachi cuculla- „ ti ſe invicem aſpicientes cum hiſce titulis, in primo quidem „ ABBAS, *in altero autem orbe* PATER S. MARINÆ. *Sub „ ipſo limine, qua parte terram reſpicit, adſunt hi duo verſus:*

Cencius, excelſæ tunc cancellarius urbis,
Obtulit hanc portam virgo Marina tibi.

„ Denique in impluvio cœnobii ſancti Bartholomæi ad inſulam „ Tiberinam exſtat fragmentum cum his verſibus:

Cencius, excelſæ tibi cancellarius urbis,
Se pia commendat Jeſſe clariſſima virgo,
Qui Benedictorum fuit ortus ſtemmate....
Huic peccatorum veniam da....
Cencius atque bona genitor genitrixque....
Inſpiciens.... mino cum dictis......

XII.

ROMANUS ORDO,

DE CONSUETUDINIBUS ET OBSERVANTIIS, preſbyterio vel ſcholari, & aliis eccleſiæ Romanæ in præcipuis ſollemnitatibus.

Auctore CENCIO DE SABELLIS *cardinale.*

I. *Quid debeat dominus Papa facere tempore Adventus, & in Natali Domini.*

1 A Dominica de Adventu, uſque ad Nativitatem Domini, dominus Papa non portat aurifrixiatam mitram, excepto in Dominica, qua cantatur *Canite tuba*, ad eccleſiam Apoſtolorum pro feſto: nec cantatur *Te Deum laudamus*, niſi in præcipuis feſtis. Et in eadem die Adventus idem dominus Papa pergit ad ſtationem ſanctæ Mariæ-majoris. In [a] lectionario ſancti Hieronymi, *Ad ſanctam Mariam de nocte primo galli cantu.*

2 In vigiliis Nativitatis Domini, in mane dominus Papa vadit ad baſilicam ſanctæ Mariæ-majoris pro cantanda Miſſa, & in ſero pro celebrandis Veſperis; & remanet ibi nocte ipſa, & celebrat ibi Vigilias, & poſt Vigilias celebrat ibi Miſſam ad præſepe: ubi quidquid offertur, quamdiu dominus Papa Miſſam celebraverit, ſive ad manus, ſive ad pedes ipſius domini, vel ſuper altare, capellanorum eſt, excepto pane, qui eſt acolythorum, ſi recipere voluerint. Hoc idem ſciendum de Miſſa, quam celebrat apud ſanctam Anaſtaſiam. In aurora vadit ad ſanctam Anaſtaſiam, & celebrat ibi ſecundam Miſſam. qua finita, revertitur ad baſilicam ſanctæ Mariæ-majoris, & intrat ſacrarium cum epiſcopis, cardinalibus, diaconibus, ſubdiaconibus, & reliquis ordinibus, & dicunt Tertiam. qua dicta, induunt ſe, & proceſſionaliter va-

[a] Hoc Lectionarium vocatur *Liber Comitis*, editus apud Pamelium. Vide Appendicem Capitularium Baluzianam.

dunt ad altare, ſicut eſt moris. Notandum quod ſeptem faculæ debent eſſe in Miſſa ſuper altari, & curia debet dare. Deinde dominus Papa incipit Miſſam, & poſt primam orationem diaconi cardinales, & ſubdiaconi, & alii ordines
a cum [a] ſcrinariis faciunt laudes domino Papæ taliter ordinati. Archidiaconus cum aliis diaconibus & ſubdiaconibus ordinati ſtant juxta altare in duobus filis, ſcrinariis vero ſtantibus deorſum in choro cum pluvialibus. Tunc archidiaconus cum diaconibus & aliis, ſic incipit laudem alta voce, *Exaudi Chriſte:* ſcrinarii quoque reſpondent, *Domino noſtro Pape vita.* Iterum archidiaconus dicat, *Exaudi Chriſte:* ſcrinarii quoque reſpondent ſimiliter. Tertio archidiaconus dicit, *Exaudi Chriſte:* ſctinarii reſpondent ſicut prius. Iterum archidiaconus dicit, *Salvator mundi*, tribus vicibus; ſcrinariis totidem vicibus ei reſpondentibus, *Tu illum adjuva.* Et archidiaconus dicit, *Sancta Maria*, duabus vicibus: & ſcrinarii reſpondent duabus vicibus, *Tu illum adjuva.* Deinde archidiaconus dicit, *Sancte Michael*, duabus vicibus: ſcrinarii reſpondent duabus vicibus, *Tu illum adjuva.* Eodem modo dicitur, *Sancte Gabriel*, *ſancte Raphael*, *Sancte Johannes*, *ſancte Petre*, *ſancte Paule*, *ſancte Andrea*, *ſancte Stephane*, *ſancte Laurenti*, *ſancte Vincenti*, *ſancte Silveſter*, *ſancte Leo*, *ſancte Gregori*, *ſancte Benedicte*, *ſancte Baſili*, *ſancte Saba*, *ſancta Agnes*, *ſancta Cæcilia*, *ſancta Lucia.* His finitis, archidiaconus dicit, *Kyrie eleiſon:* ſcrinarii ſimiliter reſpondent, *Kyrie eleiſon.* Iterum archidiaconus dicit, *Kyrie eleiſon:* ſcrinarii reſpondent, *Kyrie eleiſon.* Tertio vero archidiaconus cum diaconibus, ſubdiaconibus & ſcrinariis una voce dicunt, *Kyrie eleiſon.* Finitis laudibus, legitur prius latina epiſtola, & poſtmodum græca. Expleta vero Miſſa, dominus Papa coronatur ad portam ipſius eccleſiæ ab archidiacono, cum uno diacono, reditque cum proceſſione ad palatium. Tunc judices & advocati veniunt ei obviam ſub gradibus in porticu; ibique prior cardinalis ſancti Laurentii foris murum, cum judicibus & advocatis faciunt ei laudes: & ibi dominus Papa deſcendit, & depoſito regno accipit mitram. Deinde judices ducunt eum uſque ad locum illum, ubi datur presbyterium. Tunc vero exuunt eum planeta, & appoſito manto ſuper ſcapulas ſedet in * fonſlatorio ſeu cathedra, & largitur

* *al.* foſteſtorio

[a] Ita conſtanter hic *ſcrinarii*, non *ſcriniarii*.

presbyterium

presbyterium cunctis ordinibus propria manu taliter.

3 Et in eadem die Adventus, idem dominus Papa pergit ad ſtationem ſanctæ Mariæ-majoris. In ſecunda vero Dominica Adventus Papa vadit ad ſtationem ſanctæ Crucis. In ſabbato de *Gaudete* pergit ad Veſperas ad ſanctum Petrum, ubi dominus Papa eidem primicerio adnunciando antiphonam, *Juſte & pie vivamus*, dat unum marabotinum vice ipſius projiciens. Ubi autem dominus Papa debet facere, & vigiliis intereſſe, & omnia alia ibi facit & recipit cum camerario & cancellario, ſicut inferius dicetur in Dedicatione ſanctorum Petri & Pauli, & quibuſdam aliis feſtivitatibus.

II. *Quomodo datur presbyterium.*

4 Priori igitur epiſcoporum Romanæ eccleſiæ dat dominus Papa duplicatum presbyterium, ſcilicet quatuor melequinos, & quatuor ſolidos in den. Papienſ. omnibus autem epiſcopis, & aliis curiæ duos marabotinos, & duos ſolidos Papienſ. ſinguli ſimiliter. Si forte archiepiſcopus aliquis extraneus tunc præſens fuerit, pro voluntate domini noſtri Papæ dat ei presbyterium: ſed de portione tantum debet habere, quantum ſupra dictus prior epiſcoporum, quatuor ſcilicet melequinos, & totidem ſolidos: ſi vero aliquis epiſcopus extraneus fuerit, unum melequinum debet habere, & duodecim den. Papienſ. Priori presbyterorum cardinalium dat dominus Papa duos melequinos, & totidem ſolidos, pro prioratu. Priori presbyterorum ſancti Laurentii foris muros pro laude duos ſimiliter melequinos, & totidem ſolidos: omnibus & ſingulis aliis presbyteris cardinalibus unum melequinum, & duodecim denarios Papienſes. Priori autem diaconorum cardinalium quatuor melequinos, & totidem ſolidos pro prioratu, presbyterio, & laude diaconorum & ſubdiaconorum: omnibus aliis diaconibus & ſingulis unum melequinum, & duodecim denarios Papienſ. Diacono græco unum melequinum, & duodecim denarios Papienſes. Si forte aliquis abbas mitratus præſens fuerit, dat ei unum melequinum, & duodecim denarios Papienſes. Primicerio...., dat ei unum melequinum, & duodecim denarios Papienſes. Priori ſubdiaconorum unum melequinum; omnibus aliis ſubdiaconibus ſimiliter. Si etiam centum eſſent, videlicet quinque, vel plus aut mi-

nus, duodecim melequinos. Subdiacono græco unum melequinum. Unicuique ſcholæ cantorum unum melequinum: unicuique ſcholæ Crucis, qui eſſe debent de jure ad plus quatuor, & non plures. Prior presbyterorum capellanorum, qui ſunt duo, & non plures, unum melequinum: unicuique capellanorum domini Papæ unum melequinum. Præfecto urbis XL ſolidos den. Papienſ. qui videlicet præfectus ab eccleſia ſanctæ virginis Mariæ uſque ad palatium indutus manto
a preciofo, & calceatus zanca [a] una aurea, id eſt una caliga, altera rubea, eadem die & ſecunda die, & etiam in duabus diebus Paſchæ, & quando Papa eligitur, juxta dominum Papam collateraliter nullo medio equitando incedit. Senatorum vero, qui tunc urbi præſunt, medietas accedit pro presbyterio, & ad comedendum cum domino Papa: quorum uni dominus Papa, vel duobus pro omnibus aliis, presbyterium pro unoquoque ſenatore ſimiliter unum melequinum; dat dominus Papa unicuique judicum urbis unum melequinum, & XII ſolidos den. Papienſ. excepto priore, qui debet habere unum melequinum ultra pro prioratu, & unum melequinum pro laude. Unicuique advocatorum unum melequinum, & duos ſolidos den. Papienſ. Omnibus ſcrinariis, quotquot ſunt, ſex melequinos & ſex ſolidos den. Papienſ. Præfectus navalium, qui dicitur Sangari, duos melequinos, & quatuor ſolid. den. Papienſ. Et ſciat ſecutura poſteritas, quod nulli alii dominus Papa propria manu, niſi ſuperius nominatis, debet presbyterium dare. Presbyterium, ut ſuperius dictum eſt, dat dominus Papa.

5 Sic indutus ducitur a magiſtro ſeneſcalco, & a magiſtro ad menſam in baſilica Leonis papæ III. Ad menſam vero legit unus de diaconis cardinalibus cum pluviali: circa vero finem menſæ ſchola cantorum debet cantare Sequentiam.

III. *Quid dominus Papa debet facere in feſto ſancti Stephani.*

6 In die autem ſancti Stephani ſummo mane conveniunt omnes ordines ſuperius prætaxati, tam clerici, quam laici, induti ſericis pannis in baſilica, diaconibus cardinalibus, &

a Formam hujuſmodi calceorum, aliorumque Præfecti urbani ornamentorum habes in libro Felicis Contelorii de Præfecto urbis.

ſubdiaconibus exceptis, qui induti dominum Papam ducunt de camera ſua ad baſilicam ipſam, ubi cardinales univerſi exhibent ei reverentiam; ibique induit ſe planeta alba. Et deſcendens de palatio uſque ad porticellum, ibique invenit equum faleratum cum novo ſcarlati: ita tamen quod ſecundum conſuetudinem antiquam equus ipſe domini Papæ non debet habere collum faleratum. Et aſcendens equum, & de manu adextratorum regnum recipiens, induit ipſum. Sicque vadit ad eccleſiam beati Stephani in Cælio monte coronatus.

7 Ut autem omnibus, tam præſentibus, quam futuris pateat, qualiter ordines ſupra dicti cum domino Papa vadunt proceſſionaliter, ſciendum eſt, quod, ſicut ſcribetur inferius, ordinati incedunt, & cum eodem domino Papa ad palatium modo ſimili revertuntur. Præfectus igitur urbis indutus, ut ſuperius dictum eſt, juxta dominum Papam incedit, & circa eum judices pluvialibus induti. Ante dominum Papam aliquantulum ſequeſtratus incedit prior ſubdiaconus regionarius cum toalea, ut cum voluerit dominus Papa ſpuere, poſſit illo gauſape os ſuum mundare. Et diaconi cardinales proximi Papæ bini incedunt; & poſt ipſos ſubdiaconi baſilicarii, quos præcedunt tam ſubdiaconi regionarii, quam ſchola cantorum cum græcis, qui conſueverunt evangelium & epiſtolam legere. Iſtos antecedunt ſcrinarii & advocati: ante eos presbyteri cardinales, ante iſtos epiſcopi cardinales, & abbates urbis: & præcedunt iſtos, ſi qui ſunt, forenſes epiſcopi aut archiepiſcopi. Ante iſtos duo præfecti navales pluvialibus induti: ante hos vero portantes duodecim vexilla, quæ bandora vocantur; & unus equus domini Papæ faleratus, ſed vacuus. Ante hos omnes minor ſubdiaconus baſilicarius cum cruce domini Papæ. Sed archidiaconus & prior baſilicæ cum ferulis debent, ut ſcriptum eſt, ordinare proceſſiones; &, ne quis ipſam interrumpat, debent diſcurrere, & frequenter ad propria loca redire. Archidiaconus inter dominum Papam & cardinales diaconos; prior baſilicæ juxta primicerium inter diaconos cardinales & ſubdiaconos.

8 Cumque ſic ad prædictam eccleſiam ſancti Stephani pervenerint, depoſito regno, intrat eccleſiam: factaque oratione, vadit ad ſacrarium, & depoſita planeta alba, induit rubeam, & celebrat Miſſam, ſicut heſterna die, in omnibus. Miſſa

vero finita, reſumit planetam albam, & induit regnum. Cetera vero fiunt ſicut prima die, excepto presbyterio, quod ſic datur. Unicuique namque epiſcoporum curiæ dat dominus Papa duos melequinos, & duos ſolidos Papienſes; unicuique presbyterorum cardinalium unum melequinum, & duodecim denarios Papienſes, excepto presbytero ſancti Laurentii, cui dantur duo pro laude & presbyterio. Unicuique diacono cardinali unum mel. & duodecim denarios Papienſes, excepto priore, cui datur unus amplius pro laude. Unicuique archiepiſcoporum II; unicuique epiſcoporum forenſium unum mel. & duodecim denarios Papienſes: omnibus aliis, ſicut altera die, eo excepto, quod ſubdiaconi omnes non habent, niſi duodecim mel. cum priore, & etiam præfectus non habet, niſi duodecim ſolid. den. Papienſ. Dato presbyterio ducitur dominus Papa ad menſam ſicut die prima.

IV. *Quod dominus Papa ire debeat in Epiphania ad ſanctum Petrum.*

9 Sciendum tamen quod dominus Papa in Epiphania in Veſperis pergit ad ſanctum Petrum, & omnia ibi facit & recipit cum camerario & cancellario, ſicut adnotatur in feſto Aſcenſionis, & octava ſancti Petri.

V. *Quid dominus Papa facere debeat in Purificatione beatæ Mariæ virginis.*

10 In Purificatione beatæ Mariæ virginis dominus Papa vadit ad ſanctam Martinam cum cardinalibus in mane: & ibi cantat Tertiam. Deinde induit ſe in eccleſia ipſa uſque ad dalmaticam: & induto manto, apponit mitram; omneſque cardinales induunt ſe: ibique vaſtararii cum oſtiariis baſilicæ ſacri palatii repræſentant cereos ad benedicendum. quos minor presbyterorum cardinalis in ordine benedicit. Notandum vero quod eccleſia ſancti Petri dat * quindecim libras cereas pro his cereis. Et his factis, dominus Papa exit ab eccleſia cum cardinalibus, & aſcendit ſedem, quæ eſt præ foribus illius eccleſiæ, & manu propria populo cereos porrigit. Deinde vadit ad porticum ad eccleſiam ſancti Adriani, &

* *al.* decem

aſcendit ſedem, quæ eſt poſt altare, ibique cantat Sextam: & cantata, accipit faculam accenſam a priore epiſcoporum; &, ſi non eſt præſens, a priore presbyterorum. Sed ſchola cantat hymnum, *Lumen ad revelationem*, cum pſalmo. Poſt dationem candelarum ſubdiaconus regionarius extendit toaleam, & dominus Papa abluit manus, & mittit chirothecas, & planetam, & pallium; & ſingulis cardinalibus, & camerario tantummodo duas dat candelas; ſubdiaconibus & aliis tam clericis, quam laicis pro voluntate ſua.

11 Et notandum quod decem & octo ſunt in urbe diaconatus, quorum clerici, poſtquam Miſſas in eiſdem celebraverint, a ſingulis diaconibus imagines accipiendo, venient cum imaginibus iſtis & populo proceſſionaliter cantando ad eccleſiam beati Adriani. Quibus in eadem eccleſia coadunatis, primicerius cum ſchola incipit antiphonam, *Exurge Domine.* Interim dominus Papa diſcalceat ſe, & omnes qui ſunt induti, vadunt cum eo in proceſſione, & dominus Papa reaccipit [a] planellos. Completa vero a primiceriis antiphona, dominus Papa dicit, *Oremus*, & diaconus, *Flectamus genua*, & alii diaconi, *Levate*, & dominus Papa dicit orationem de collecta, ſcilicet [b] *Preces populi tui*, &c. Finita oratione, diaconus dicit, *Procedamus in pace;* & omnis chorus reſpondet, *In nomine Chriſti.*

12 His ſic completis, imagines præcedunt dominum Papam proceſſionaliter cantando uſque ad eccleſiam beatæ Mariæ-majoris; & dominus Papa ſequitur proceſſionem. Cumque venerit ad portam ipſius eccleſiæ, exuit planellos, & nudis pedibus vadit cum aliis in proceſſione uſque ad prædictam eccleſiam beatæ Mariæ-majoris. Sciendum tamen quod dominus Papa in omnibus proceſſionibus, in quibus pedes vadit, pedibus diſcalceatis incedit, una tantum excepta in Exaltatione ſanctæ Crucis, ſcilicet menſe Septembris. Cum autem dominus Papa ad eccleſiam ſanctæ Mariæ venerit, primicerius cum ſchola cantorum in introitu ipſius eccleſiæ cantat, *Te Deum laudamus:* & deinde dominus Papa intrat ſacrarium, & exuit planetam: ubi ſchola mappulariorum, &

a Planellorum nomine, quos hic *reaccipit* Pontifex, intelliguntur calcei, quos antea depoſuerat. Id patet ex num. ſequenti.

b Alia aſſignatur oratio *ad collectam* in Sacramentario Gregoriano, nempe *Erudi quæſumus Domine plebem tuam.* Eſt autem oratio ad collectam illa, quæ dicitur in loco, ubi fit collecta ſeu conventus ad proceſſionem, qua de re ſupra in Commentario noſtro.

cubiculariorum habent aquam calidam paratam ad abluendos pedes domini Papæ, & dominus Papa ablutis pedibus calceat caligas cum ſandaliis pro Miſſa cantanda, & induit planetam albam, & aurifrixiatam mitram. Diaconus cardinalis & ſubdiaconus, exutis planetis, induunt dalmaticas; & ita cum proceſſione vadunt ad altare majus, & ibi celebratur Miſſa de more. Miſſa cantata, cuncti ad propria revertuntur.

VI. *Quid debeat facere dominus Papa in Annunciatione, & Nativitate beatæ Mariæ virginis.*

13 In Annunciatione & Nativitate ejuſdem ſanctæ Mariæ dominus Papa equitat ad ſanctam Mariam cum cardinalibus, & facit ibi, & in eccleſia ſancti Adriani & ſanctæ virginis Mariæ-majoris omnia, ſicut prædictum eſt in Purificatione ejuſdem ſanctæ Mariæ.

VII. *Quid debeat facere dominus Papa in Aſſumptione beatæ Mariæ virginis*

14 In Aſſumptione ejuſdem ſanctæ Mariæ taliter fit. Dominus Papa etenim vadit ad Veſperas cum cardinalibus: quibus cantatis, dominus Papa ibi remanet atque jacet; & in propria perſona debet in nocte cantandis Vigiliis intereſſe. Sciendum quod minor diaconorum debet *Benedicamus Domino* dicere. Notandum vero quod ubicumque dominus Papa vadit ad Veſperas, eccleſia, ubi eſt ſtatio, ipſa debet dare omnes faculas tam in veſperis, quam in nocte. Vigiliæ autem tali ordine celebrantur. Canonici ejuſdem eccleſiæ tres primas lectiones legunt, & tria reſponſoria ſimiliter cantant; & dominus Papa legentibus illis tres lectiones benedictionem, & ei iidem diaconi cardinales præcinunt, *Tu autem*, &c. Unicuique etiam illorum trium prior diaconus dat duos denarios de ſenatu: ad unamquamque inſuper lectionem dominus Papa cum thuribulo accedit ad majus altare & præſepe; & ante ipſum mappularii portant duas faculas poſitas ſuper candelabra domini Papæ. Faculas autem dat eadem eccleſia. Quarta autem lectio legitur a ſcrinariis, quinta a priore epiſcoporum, ſexta a priore presbyterorum, ſeptima a priore

diaconorum, octava a priore ſubdiaconorum, nona autem a domino Papa. De thuribulo autem portando ad altare dominus Papa præcipit unicuique cardinali pro voluntate. Ad lectionem domini Papæ nullus dat benedictionem: & tamen ipſe dicit, *Jube Domine*, *&c.* ſcilicet dicitur quod Dominus ei benedicat: circumſtantes reſpondent, *Amen.* Alia reſponſoria decantantur ab uno ſubdiacono & alio cantore, & quilibet eorum recipit duos denarios ab illo, qui domino Papæ aſſiſtit, & omnes denarii debent eſſe de eccleſia. Quatuor vero denarii, qui reſtant, acolythorum ſunt. Quamdiu autem lectiones leguntur, duæ faculæ cum candelabris ejuſdem eccleſiæ debent eſſe ſuper pulpitum, & reſiduum eſt de acolythis. Illud vero quod remanet de faculis, quas portant mappularii, eorumdem mappulariorum ſunt. His per ordinem ſic celebratis, dominus Papa dicit orationem vigiliæ, & intrat lectum. Et ſummo mane dominus Papa dicit orationem, & celebrat Miſſam. Qua finita, revertitur ad palatium. Eſt notandum, quod ſicut dictum eſt ſuperius, ita fit in Vigiliis ſollemnitatum omnium patriarchatuum Urbis.

VIII. *Quid debeat dominus Papa facere feria quarta in capite Quadrageſimæ.*

15 Feria [a] quarta in capite Quadrageſimæ dominus Papa circa mediam tertiam equitat cum epiſcopis & cardinalibus ad ſanctam Anaſtaſiam, & receptus in proceſſione a clericis ipſius eccleſiæ, intrat ſacrarium, & induit ſe cum cardinalibus & aliis ordinibus. Interim autem cinis benedicitur a juniore presbytero cardinali. Deinde dominus Papa vadit cum cardinalibus & ſchola cantorum ad ſedem poſt altare: & præſentato ei cinere, prior epiſcoporum imponit ei cinerem, dicens hæc verba, [b] *Memento quia pulvis es, & in pulverem reverteris.* Poſtmodum vero dominus Papa imponit cinerem epiſcopis, cardinalibus, & aliis ordinibus. Quibus expletis, primicerius cum ſchola cantorum incipit antiphonam, *Exurge Domine, adjuva nos.* Qua completa, dominus Papa di-

a Hoc loco indicat Onufrius veterem librum ceremonialem, editum nomine Caroli M. qui liber modo circumfertur ſub nomine Alcuini. Hunc confer cum Ordine Romano vulgato, cujus pleræque orationes, quæ ad hunc diem pertinent, deſunt in codice Vindocinenſi

b Omittebantur hæc verba tempore Urbani VI. erga Papam, ex Ceremoniali Petri Amelii inferius.

cit, *Oremus*; & diaconus, *Flectamus genua*; & alius diaconus deinde, *Levate*: & dominus Papa dicit orationem de collecta, videlicet *Preces populi tui.* qua finita, junior diaconorum cardinalium dicit, *Procedamus cum pace*; & omnis chorus reſpondet, *In nomine Chriſti.* Sciendum quod dominus Papa a Septuageſima uſque ad Paſcha non portat aurifrixiatam mitram, nec cantat *Te Deum laudamus*, niſi in præcipuis feſtis, & in *Lætare Jeruſalem*, in quo die diaconi cardinales utuntur planetis curtis. Deinde præcedentibus in ordine ſuo, dominus Papa nudis pedibus cum pſalmodia ſequitur proceſſionem uſque ad ſanctam Sabinam, & ipſum præcedit crux ſua, quam portat unus de ſubdiaconibus ſuis; & crux ſancti Petri, quam portat prior ſubdiaconus regionarius. Cumque intraverit eccleſiam, intrat ſecretarium; & mappulariorum & cubiculariorum ſchola habent ibi aquam calidam paratam ad abluendos pedes ipſius.

16 Sciendum vero eſt, quod in introitu eccleſiæ acolythi debent recipere crucem ſancti Petri, & portant uſque ad altare cum ſubdiaconis regionariis faciendo litaniam. Et pedibus ablutis, dominus Papa paratus ad altare accedit. Et Miſſa de more cantata, palafredum aſcendit, & ad palatium revertitur.

17 Dominica vero qua cantatur *Lætare Jeruſalem*, camerarius repræſentat domino Papæ in camera roſam auream cum muſco & balſamo: quam dominus Papa portat in manu propria uſque ad ſanctam Crucem, ubi ea die debet Miſſam celebrare: eamdem deferens in reverſione ſua ſimiliter uſque ad locum in quo deſcendit, ubi debet eſſe Præfectus, cui dominus Papa tunc dat roſam ipſam, & eadem die portat mitram aurifrixiatam. Sciendum eſt quod ipſa hora qua camerarius repræſentat roſam, dominus Papa debet accipere mitram aurifrixiatam.

IX. [a] *De Dominica Palmarum.*

18 Die Dominica Palmarum præparatur quoddam [b] portatorium

a Nihil hic dicitur de ſabbato ante Palmas, quo potiſſimum die Pontifex eleemoſynam tribuit in memoriam facti Mariæ ſororis Lazari, quæ ante ſex dies Paſchæ unxit pedes Domini. Ideo hæc ſabbati dies *a ſtatione publica vacat*, ut habet vulgatus Alcuinus, *non tamen a celebratione Miſſæ*, quæ ex præcedentibus feriis repetitur. De fermento eodem die diſtribuendo lege Commentarium noſtrum. Hoc caput cum ſequente in ſolo codice regio invenimus.

b De hoc portatorio ſeu feretro actum eſt in Commentario prævio.

tatorium honeſtiſſime, in quo intromittitur ſanctum Evangelium, quod intelligitur Chriſtus : & ſtatuitur in eccleſia ante aram, unde clerus proceſſurus eſt. Deinde adunantur palmæ & flores, atque diverſa genera [frondium.] Dicitur oratio, *Omnipotens Deus, qui antequam filium tuum Dominum noſtrum pro nobis mortem perpeti ſineres.* Sequitur benedictio palmarum ſeu frondium, *Omnipotens Deus Chriſte.* His finitis, dantur a cuſtodibus palmæ : accipienteſque populi ramos arborum olivarum, ſive florum, inchoatur antiphona, *Pueri Hebræorum.* Deinde ſuſcipitur a diaconis prædictum portatorium cum evangelio, bajulantes cum ingenti exultatione jugum Chriſti ſuave, & onus ejus leve, præcedente aqua benedicta cum candelabris atque thymiamateriis cum aliis ornamentis: inſuper etiam laïcorum ſchola cum vexillis atque cum fanonibus longe præeunte. Exeunte enim clero ſeu populo ab eccleſia, inchoatur antiphona, *Cum appropinquaret Ieſus.* qua finita, inchoat ſchola antiphonam, *Cœperunt omnes* ; item, *Cum audiſſet* ; item, *Appropinquante.* Cum ingreſſi fuerint atrium eccleſiæ, dicitur reſponſorium, *Ingrediente Domino* ; item, *Collegerunt* ; item, *Vnus * etiam.* * *ſ. autem.*

19 His finitis, ante atrium eccleſiæ ſeu loco competente ſubſiſtit ſchola cum baculis & reliquo ornatu : & clerus ſeu populus exſpectant in loco atrii, inchoantes antiphonam, *Occurrunt.* Reſpondet ſchola cum antiphona, *Cum angelis.* Hac finita, inchoatur a duobus cantoribus quidam verſus Iſrael ſupra ſcriptum evangelium ſanctum, *Gloria, laus & honor tibi ſit rex Chriſte redemptor.* Eo ordine ſequuntur alii verſus.

20 His finitis, incipit ſchola cum baculis antiphonam, *Pueri Hebræorum :* & tunc proſternit omnis plebs hinc inde frondes ſeu flores, decantantes antiphonam, *Hoſanna filio David*, uſque ad altare : & ſic intrant ad Miſſam. Miniſtri vero tenent palmas uſque ad completionem Miſſæ. Intermittunt aliqui ſalutationem in Paſſione, id eſt *Dominus vobiſcum.* quod non legitur in Ordinibus, ſed in Paraſceve tantum, ubi reticetur officium ſacerdotale.

X. *De feria quarta majoris hebdomadæ.*

21 Feria quarta majoris hebdomadæ hora tertia procedit Apoſtolicus cum omni clero ſeu populo ad eccleſiam, & di-

cit orationes ſollemnes, ſicut in ſexta feria. His expletis, oſculato altari egreditur. Presbyteri vero urbani eccleſiarum, ſuburbanique revertuntur ad titulos ſuos. Et hoc ordine feria ſexta compleant, ſcientes quod ubi Pontifex pro ſe intermittit: ibi illum commemorent.

22 Poſtea vero hora octava ingrediuntur ad Miſſam more ſolito; ideoque hæ orationes hodie celebrantur, quia in hac feria quarta conſilium fecerunt Judæi, ut occiderent Chriſtum. Cujus diei Miſſa duas lectiones & duo reſponſoria cum Paſſione habet, quæ ſine ſalutatione pronunciatur. Per tres continuos, qui ſequuntur, dies, id eſt quinta, ſexta, & ſeptima feria, triduanam Domini ſepulturam celebramus. *Gloria Patri* non dicitur: campanæ ſilent.

XI. *Quid dominus Papa facere debeat in Cœna Domini.*

23 Feria quinta in Cœna Domini deſcendit dominus Papa ad eccleſiam ſancti Johannis Lateranenſis cum mitra ſine friſio, hora ſexta: & facta oratione ante cruces, pergit ad ſecretarium ad eccleſiam ſancti Thomæ cum epiſcopis, cardinalibus, & aliis ordinibus; ibique cantat Nonam. Deinde vero induit ſe uſque ad dalmaticam, & induunt ſe diaconi cardinales dalmaticis, preſbyteri planetis & mitris. Tunc præſentantur domino Papæ. Sciendum eſt quod acolythi debent recipere de altari ſancti Petri unam aquaritiam olei, & fanones, & ampullas: & camerarius debet tres denarios penſati balſami. Præſentatur major ampulla cum oleo a priore diacono, & reſidente ipſo in ſede ſua, mittit balſamum in ipſa ampulla, & miſcet balſamum oleo cum quibuſdam palmarum ramuſculis. Poſtmodum vero reponitur ampulla ſuper altare ſancti Thomæ: quo facto, induit ſe dominus Pontifex planetam & mitram aurifrixiatam; pergitque ad Miſſam, præcedentibus ſeptem cereis in ſeptem candelabris cum proceſſione, ſicut conſuevit in feſtivis aliis diebus.

24 Notandum vero quod faculas & candelabra curia debet dare. Introitus, *Gloria Patri*, *Kyrie eleiſon*, *Gloria in excelſis Deo*, omnia iſta dicuntur. Non dicant ſymbolum. Ita habetur in libro papæ [a] Gelaſii. Sed nos dicimus ſymbolum

[a] Nihil ejuſmodi legitur in libro Sacramentorum Gelaſiano, quem eruditus Thomaſius publici juris fecit.

propter conſecrationem chriſmatis. Pacem inter ſe non dent: ſervetur de oblatis: ſanguis penitus conſumatur. Irenæus: Abſit ut diſſonantia feſti, caritatis & unitatis conſonantiam cor- « rumpat. Omnia ſigna productius ſolito pulſentur in claſſicum. « Cantatur *Gloria in excelſis Deo* ſine ſymbolo, atque dicatur *Agnus Dei* abſque oſculo. Poſt prædicationem vero domini Papæ diaconi cardinales levant menſam de altari, & nudato altari ponunt eam in ſecreto loco: & extractis duabus ampullis cum ſanguine & aqua Chriſti, cooperiunt ipſum altare linteo, & poſt Miſſam per quatuor angulos illud ſigillatur. Cum autem Præfatio inchoatur, vadunt diaconi cardinales cum ſubdiaconis & acolythis pro ampullis afferendis ad benedicendum, præcedente crucem thuribulo & duobus cereis; antequam dicatur *Per quem hæc omnia*, dominus Pontifex benedicit oleum pro infirmis, ſicut in Ordine continetur. Poſtquam vero dixerit, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, communicat ſolus Pontifex ante altare, & diaconus confirmat eum cum calice illa tantummodo die. Deinde ponit calicem ſuper altare, & patenam juxta eam, & continuo cooperit utrumque de ſindone munda poſt corporale expanſum: ſtatimque duo acolythi tenent ampullas involutas cum ſindone alba ſerica in ſiniſtro brachio, ita ut videri poſſint a medio: & veniens unus de diaconibus accipit unam ampullam de balſamo mixtam, & portat archidiacono; & ille defert Pontifici ante altare. Tunc Pontifex reſpiciens ad orientem, diacono tenente ampullam ante ipſum in ſiniſtro brachio involutam ſindone, halat ter in ampullam, ut intret in conſecrationem chriſmatis. Et dicit excelſa voce, *Surſum corda*; reſpondetur, *Habemus ad Dominum. Gratias agamus*, &c. ſicut in Ordine continetur. Completa benedictione, benedicit ampullam olei, delatam ordine quo ſupra: & ſimiliter halat in ipſam, ſed tacite; & dicit, *Dominus vobiſcum.* Oratio, *Deus incrementorum*, &c. Porro ampulla, quæ cum chriſmate eſt, ſtatim ut benedicta fuerit, cooperiatur, ut a nemine videatur: ſed diacono tenente, dominus Papa ſalutat eam, & dicit, *Ave ſanctum chriſma*, tribus vicibus, & oſculatur eam. Acolythus vero recipit ampullam; & eo tenente, omnes per ordinem ſalutant nudam eam, tam epiſcopi, quam presbyteri & diaconi. Quibus expletis, Pontifex ablutis manibus venit ante altare, & communicat populum ordine ſuo, & ſervat de Sacramento in craſtinum in

corporali. Ipſa vero die ſchola cum ceteris omne divinum ſine organo canit officium.

25 Miſſa tandem finita, Pontifex indutus cum ceteris ad palatium in baſilica ſancti Laurentii revertitur, ibique exſpoliat ſe uſque ad dalmaticam: & appoſita chlamyde rubea, ipſi ad collum ſedet. Cubicularii ergo parant aquam calidam pro abluendis pedibus ſubdiaconorum, & ponunt pelvim coram eo: & diaconus cardinalis, qui ſervit ei, ponit toaleam, quam camerarius dat pro ipſo ſervitio ſuper genua domini Papæ. Duodecim autem ſubdiaconi cum priore remanent extra baſilicam diſcalceati; & ſchola oſtiariorum & mappulariorum accipiunt priorem baſilicæ & alios undecim ſubdiaconos in ulnis ſuis: ſicque per ordinem portant eos unum poſt alium ante dominum Papam. Pontifex autem lavat pedes eorum, & tergit cum linteo, & poſtmodum oſculatur, & dat unicuique duos ſolid. denar. Papienſ.

XII. *Quomodo datur presbyterium in Cœna Domini.*

26 Prior vero baſilicæ ſecundum conſuetudinem antiquam marabotinum unum debet habere ſine denariis. Interim primicerius cum cantoribus & aliis ordinibus cantant veſperum: quo finito, cantant, *Dominus Ieſus poſtquam cœnavit.* Sed dum iſta geruntur, ſummus Pontifex ita presbyterium largitur. Unicuique epiſcoporum Romanæ eccleſiæ duos marabot. & duos ſolidos den. Papienſ. Si forte archiepiſcopus intereſſet, tantumdem. Unicuique epiſcoporum forenſium, & presbyterorum cardinalium, & diaconorum cardinalium unum marabot. & duodecim denarios Papienſes. Primicerius debet habere unum marabot. ſine denariis: quiſque cantorum duodecim denarios Papienſes. Et notandum, quod nec ſchola Crucis, nec clericus alius vel laicus eadem die habet presbyterium. Manus [a] etiam prioratus nemini datur. In exitu autem baſilicæ de accepto presbyterio janitoribus & cubiculariis duos denarios Papienſes pro unoquoque ſolido, exceptis prioribus, qui non dant aliquid: quiſque largitur.

27 Sicque dominus Papa cum aliis omnibus ſupradictis vadit indutus ad baſilicam Zachariæ, quæ Panetaria diebus his nuncupatur: ibique indutus cum dalmatica & pluviali, ſedent

[a] Manus eſt preſbyterium duplex, ex ſuperiori libro Benedicti canonici num. 21.

ordinati cum mitris, lavantes manus ſupra menſam, ſicut moris eſt. Sed dominus Papa ſolus eſt in menſa. Archiepiſcopus vero, ſi adfuerit, debet ex uno latere primus ſedere: deinde epiſcopi, & presbyteri cardinales: ex alio latere diaconi cardinales cum primicerio. Ex alio latere acolythus repræſentat librum, & minor diaconorum legit verſus duos ad menſam. Comeſtione finita, dominus Papa intrat cameram, ibique incontinenti facit Mandatum abluendo tredecim pauperibus pedes, & extergendo, & poſtmodum oſculando. Ibi etiam camerarius eſt paratus, qui domino Papæ porriget marabotinos ſingulos, ſingulis pauperibus erogandos. Hoc facto, dominus Papa dat eiſdem pauperibus manu propria ad potandum. His ita completis, quiſque feſtinat ad propria remeare, & dominus Papa cubiculum intrat. Sciendum quod toalea, de qua dominus Papa, dum abluit pedes ſubdiaconorum, in baſilica eſt ſuccinctus, diaconi cardinalis eſt qui ei ſervit: alia vero toalea, cum qua abſtergit pedes ſubdiaconorum, cubiculariorum cameræ eſt.

XIII. *Quid dominus Papa facere debeat feria ſexta in Paraſceve.*

28 Feria ſexta in Paraſceve, in aurora dominus Papa facit omnes capellanos coram ſua præſentia evocari, & voce mediocri cantat pſalterium: quo cantato, revertuntur capellani. Sexta vero hora dominus Papa cum omnibus cardinalibus intrat baſilicam [a] ſancti Laurentii: & facta oratione, ibi accedit ad altare; & aperto altari extrahit inde capita apoſtolorum Petri & Pauli, & duas cruces. Quæ omnia poſtquam dominus Papa cum cardinalibus oſculatus fuerit, reponit ibidem: & accepta una cruce, & iterum ſigillato altari, unus presbyterorum cardinalium crucem accipit, & ſic vadit uſque ad eccleſiam Lateranenſem, ſine aliquo cantu & pſalmis: factaque ibi oratione aſcendit cathedram poſt altare. Tunc dominus Papa induit quadrageſimalia indumenta, & excalceatur. Epiſcopi vero induunt pluvialia, presbyteri autem cardinales & diaconi, atque ſubdiaconi induunt planetam. Et deinde juniori presbytero cardinali accepto corpore Chriſti in capſella ante pectus ſuum heſterna die reſervato,

[a] Hæc baſilica ſancti Laurentii adhæret palatio Lateranenſi.

& alio prædictam crucem accipiente, & ſubdiacono regionario cum populo ſuo præcedente, omnes diſcalceati cum domino Papa & primicerio, ſine cantu pſallendo pſalterium pergunt ad ſanctam Crucem. Epiſcopus vero hebdomadarius remanet ad faciendum officium in baſilica Lateranenſi. Pontifex autem cum ad eccleſiam venerit, & eccleſiam ipſam ſine cantu intraverit, & diutius coram crucibus oraverit, intrat cum omnibus aliis clauſtrum, & vadit ad ſecretarium: & exuta planeta cum pallio, mappularii habentes aquam calidam paratam abluunt pedes ipſius; & eo ſedente in ſede, miniſtri calceant eum, non ſandalia, ſed quotidiana calceamenta, & induunt planetam & palleum: & ſic ad altare cum proceſſione accedit, præeunte eum cruce & evangelio, ſine luminaribus & incenſu cum ſilentio.

29 Sed notandum quod dominus Papa cum proceſſione non debet ire ad altare ante cruces more ſolito, ſed per viam quæ eſt in capite chori, juxta gradus altaris. Unus autem de miniſtris apponit unam ſindonem tantum ſuper altare nudatum, & oſculato altari, dominus Papa aſcendit ſedem: & ſtatim ſubdiaconi aſcendentes pulpitum, legunt more lectionis prophetiam ſine titulo: & cetera, ſicut in Ordine continetur, fiunt. Poſtmodum diaconus cardinalis, non oſculatis pedibus, facta reverentia, aſcendit pulpitum nudum, & ibi ſine faculis & incenſo incipit Paſſionem hoc modo, *Paſſio Domini noſtri*, &c. Cum autem venerit diaconus ad locum ubi dicitur, *Poſt hæc autem rogavit Pilatum Joſeph*, &c. acolythi repræſentant ex more thuribulum cum incenſo, & portant ad evangelium: finitoque evangelio, ſubdiaconus repræſentat domino Papæ evangelium ad oſculandum. quo facto, dominus Papa dicit orationes. Cum autem ad orationem Judæorum venerit, non dicitur, *Flectamus genua*, quia ipſi hac die Dominum irridendo genua flectebant. Eccleſia illorum horreſcens facinus, genua pro ipſis non flectit in oratione. Finitis orationibus, Pontifex procedit ad altare, & adorat crucem cum aliis, ſicut in Ordine continetur. Sciendum tamen, quod ſecundum antiquam conſuetudinem, quidquid ſuper crucem offertur, ſcholæ Crucis debet eſſe. Oſculata vero cruce a clero & populo, dominus Papa revertitur ad altare: & facta confeſſione, ſine capitulo, ſine incenſo, & ſine oſculo evangelii, communicat de corpore Chriſti,

quod cardinales adducunt. Et notandum quod hodie *Pax Domini* non dicitur, *Agnus Dei* non cantatur, neque pacis oſculum datur, neque poſtcommunio canitur. Sciendum vero, quod acolythi repræſentant incenſum ad calicem. Pontifex etiam non communicat ad ſedem, ſed ante altare ob humilitatem reverentiæ Dei & paſſionis Chriſti: expletoque officio, exuit ſe cum aliis ordinibus, & cantat ibi Veſperas in die Jovis recitatas. Et deinde revertitur ad palatium: & intrans baſilicam ſancti Laurentii, crucem quam acceperat ab altari, reponit, & hinc ad cameram ſuam accedit. Et notandum quod dominus Papa eadem die nulli de familia ſua vinum dat ad potandum, nec coctum ad comedendum: dat vero eis tantummodo panem & aquam, & herbas de conſuetudine. Hac die eccleſia ſanctæ Crucis non dat faculas.

XIV. *Quid debeat dominus Papa facere in Sabbato ſancto.*

30 In Sabbato ſancto, hora ſexta efficitur novus ignis in atrio ante portas Lateranenſis eccleſiæ, & benedicitur a juniori presbyterorum cardinalium, cum incenſo & aqua benedicta. Deinde pergunt in eccleſiam cum novo igne poſito in canna, & diaconus dicit, *Lumen Chriſti*, tribus vicibus; poſtmodum cereus benedicitur ab ipſo diacono. Leguntur duodecim lectiones latinæ, & duodecim græcæ; & cantantur tria cantica, *Cantemus Domino glorioſe*, &, *Vinea facta eſt*, *Attende cælum.* Finito hoc officio, dominus Pontifex deſcendit ad fontem, cum diaconis & ſubdiaconis regionariis, cantando litanias: primicerius cum ſchola cantando, *Sicut cervus*, uſque in porticum ſancti Venantii. Ibi præparato faldiſtorio Pontifex ſedet. Cardinales autem, qui remanſerunt in choro, exeunt per poſterulam poſt abſidam, & intrant per porticum ſancti Johannis, & veniunt ad præſentiam domini Papæ. Prior autem induit ſe, & dicit, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit eum. Progrediens parum facit ſimiliter, & benedicit tertia vice eum ſimiliter. Benedicit eum Pontifex, & dicit, *Ite, baptizate omnes gentes.* Cardinales vero ita induti cum equitatibus revertuntur ad titulos ſuos. Tunc Pontifex ſurgit, & vadit ad eccleſiam ſancti Johannis Evangeliſtæ, & aliquantulum requieſcit ibi. Deinde procedit ad fontes, & benedicit eos. Hoc facto, revertitur ad eamdem ec-

cleſiam, ibique exuit ſe de pallio & planeta, & induit bracalia [a] cerata; & revertitur ad fontes, & baptizat tres parvulos: & junior diaconus baptizat ceteros cum canonicis Lateranenſibus. Poſtmodum Pontifex ad locum chriſmandi revertitur, & chriſmat tres infantes. Sic itaque ablutis manibus, cum litania facta a ſubdiaconis regionariis regreditur ad altare ante eccleſiam ſancti Pancratii; ibique modicum quieſcit, & induit planetam.

31 Interim vero diaconi cardinales reportant menſam altaris, & aptant eam ſuper ipſo altari, ſicut prius fuerat. Pontifex autem cum proceſſione & litania vadit ad altare, & celebrat Miſſam. Sciendum quod in Miſſa ſeptem faculæ cum ſeptem candelabris ſunt: ſed non dicit, *Credo in unum Deum*, nec Offerendam, nec *Agnus Dei*, neque communionem. Porro poſt epiſtolam, ipſe Pontifex nunciat *Alleluia*. Primicerius cum ſchola cantat eam in pulpito. Ad evangelium vero non vadunt faculæ accenſæ. Ad Veſperam autem dicitur *Alleluia*; pſalmus, *Laudate Dominum omnes gentes*: antiphona, *Veſpere autem ſabbati*: oratio; *Ite Miſſa eſt.*

XV. *Quid dominus Papa facere debet in die Paſcha.*

32 In die Paſchæ mane poſt Primam indutus albo pluviali Romanus Pontifex, cum diaconis cardinalibus indutis, cum ſubdiaconis ceteriſque minoribus ordinibus, dalmaticis, & mitris, & tunicis indutis, & capellanis ſuis, vadit ad baſilicam ſancti Laurentii. Presbyteri cardinales induunt ſe planetis, epiſcopi pluvialibus in loco, qui dicitur baſilica ſancti Gregorii: ubi poſt orationem induitur uſque ad dalmaticam; & exſurgens ingreditur ad adorandum Salvatorem. Aperit imaginem, oſculatur pedes Salvatoris, dicens alta voce tribus vicibus, *Surrexit Dominus de ſepulcro*; & omnes ei reſpondent, *Qui pro nobis pependit in ligno, alleluia.* Tunc acolythi ponunt crucem capellæ ſuper altare, & dominus Papa adorat eam. Poſt oſculationem Salvatoris, cum omnibus aliis deinde redit ad ſedem, & dat pacem archidiacono re-

[a] Ita etiam legit Panvinius. An femoralia cerata? Lege Anaſtaſium in Vita Hadriani papæ, ubi Carolus M. Romam ingreſſus ſabbato, *in baſilica Salvatoris juxta Lateranum* dicitur ſtetiſſe, *quouſque baptiſmatis ſacramentum Pontifex perficeret.* quod Onufrius notavit. Vide ibidem eumdem Anaſtaſium de ſequentibus diebus.

deunti

deunti ab oſculo pedum ejus imaginis, dicens, *Surrexit Dominus vere;* & ille reſpondet, *Et apparuit Simoni.* Secundus quoque diaconus oſculatis pedibus Salvatoris, accedit ad pacem ſummi Pontificis & archidiaconi, & ponit ſe in filo; ceteri vero diaconi cardinales ſimiliter faciunt. Deinde primicerius cum cantoribus eo modo ad pacem vadit, & in filo ſe dirigit. Prior quoque baſilicæ cum diaconis ſimiliter; poſtmodum ſubdiaconi regionarii cum acolythis & capellanis, &aliis palatinis ordinibus, eodem modo pacem faciunt. Interim ſchola canit, *Crucifixum in carne*, &, *Ego ſum alpha & omega.*

33 Completa pace Pontifex induit planetam albam, pallium, & mitram ſollemnem; deſcendenſque de palatio uſque ad exitum porticelli, ubi albus palafredus cum nacco ſcarlatæ ſuperpoſito & argenteo freno ſollemniter præparatus eſt a magiſtro ſeneſcalco, & ab adextratoribus, imponitur ei regnum ab archidiacono: & ita coronatus palafredum aſcendit, & equitando incedit, præcedentibus in ordine ſuo bandulariis, archiepiſcopis, epiſcopis, cardinalibus presbyteris, abbatibus, ſubdiaconis, diaconis cardinalibus, & ſubſequentibus præfecto, aliiſque nobilibus Romanorum, uſque ad ſanctam Mariam-majorem, ſicut & ſuperius in feſto ſancti Stephani enarratur. Cum autem per Merulanam tranſierit, ſcrinarius in loco antiquitus conſtituto ei obviat, & alta voce dicit, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit eum, & ſcrinarius dicit: *In eccleſia beatæ Mariæ in hac nocte baptizati ſunt tot pueri maſculi, & tot feminæ.* Pontifex reſpondet, *Deo gratias.* Tunc autem ſcrinarius ſuſcipit a camerario pro nunciatione unum marabotinum. Similiter fit apud ſanctum Petrum in ſecunda feria. Perveniente autem Pontifice cum proceſſione ad porticum ſanctæ Mariæ, deſcendit ad Petram papalem, in loco antiquitus conſtituto: & depoſito regno ducitur a judicibus ad eccleſiam: & ſuſcepta proceſſione a canonicis ipſius eccleſiæ, & facta benedictione, vadit ad ſecretarium; exuenſque palleum & planetam, poſito pluviali ſuper humeros incipit Tertiam. Finita vero Tertia, prior epiſcoporum, qui ei ſervire debet in Miſſa, ducitur ante Pontificem a duobus epiſcopis: & tertio poſtulata benedictione, accedit ad pacem Pontificis, & ſurgens ponit ſe in ordine ad dextrum latus ejus. Deinde ſecundus epiſcopus accedit ad pa-

cem Pontificis, & porrigens oſculum priori ſuo, ſtat in filo ab alio latere Pontificis. Ceteri vero epiſcopi ſimiliter faciunt, accedendo ad pacem Pontificis, & ponendo ſe in filo. Prior quoque presbyterorum cardinalium ductus ante Pontificem a duobus presbyteris, & tertio poſtulata benedictione, accedit ad pacem Pontificis & epiſcoporum, & dirigit ſe in filo. Subſequuntur ceteri presbyteri cardinales; præfectus quoque, judices, præfecti navalium, advocati, ſcrinarii, ſenatores, majorentes, qui vocantur ſchola Stimulati, ac ceteri laici majores & minores, in ordine ſuo ad pacem ſuſcipiendam. Poſtmodum vero ſurgunt duo ſubdiaconi baſilicarii, & accipientes priorem ſubdiaconum regionarium, per manus eum adextrant ab introitu ſecretarii uſque ad medium atrii, ante Pontificem. qui alta voce dicit: *Jube domne benedicere*, tribus vicibus; & tertio benedictione ſuſcepta a Pontifice, ſubjungit: *Servi Domini noſtri Jeſu-Chriſti*, tribus vicibus; & dicit: *Dominus archidiaconus legat evangelium, ſubdiaconus legat epiſtolam, primicerius & ceteri cantores cantent.*

34 His vero completis, ſurgit Pontifex, & reſumta planeta, pallio & mitra, proceſſionaliter vadit ad altare, & incipit Miſſam de more. Poſt orationem vero, antequam legatur epiſtola, deſcendit archidiaconus cum diacono & ſubdiacono, & ordinate ſtant juxta altare in duobus filis, ſcrinariis vero ſtantibus cum pluvialibus: & tunc archidiaconus cum diacono & ſubdiacono, & aliis ordinibus, incipit laudes alta voce, & alii reſpondent, ſicut ſuperius ſcriptum eſt in feſto beati Stephani. Finitis vero laudibus, legitur latina epiſtola prius, & poſtmodum græca; & evangelium latinum & græcum. In ſecreta vero, cum præfatio incipit, deſcendunt duo diaconi cum duobus ſubdiaconis deorſum, & ſtant in fronte altaris ordinatim cum ſilentio; quando autem Pontifex dicit, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, nullus ei reſpondet; & tunc diaconus & ſubdiaconus revertuntur ſuperius.

35 Finita vero Miſſa coronatur, reditque cum proceſſione ad palatium, ſicut ſupra dictum eſt, in ſupradicto feſto ſancti Stephani: & acceptis laudibus a cardinale ſancti Laurentii, ducitur a primicerio & ſecundicerio judicibus cum mitra in baſilica magna Leoniana, quæ dicitur Caſa-major, ubi ſunt præparata undecim ſcamna circa menſam Pontificis, presby-

teris, diaconis, primicerio : & lectus ipſius Pontificis ibidem ſollemniter præparatus in figura undecim Apoſtolorum recumbentium circa menſam Chriſti. Tranſiens Pontifex per ipſam baſilicam intrat cameram : ubi recepto presbyterio a camerario in ſcypho argenteo, & dato ſicut in Nativitate Domini, ſurgit & ducitur a magiſtro ſeneſcallo & pincerna ad locum, qui dicitur Cubitorium : ibique a juniori presbytero cardinali agnus aſſus benedicitur ; & exinde redit ad præparatum lectum menſæ. Et accipiens idem Pontifex parum de ipſo agno, porrigit priori baſilicario ſedenti in ſubſellio ante lectum ipſius, dicens : *Quod facis, fac citius. ſicut ille accepit ad damnationem, tu accipe ad remiſſionem.* Reliquum vero agni diſtribuit diſcumbentibus & aliis circumſtantibus. In medio vero convivii ſurgit unus de diaconis cardinalibus de mandato archidiaconi, & legit ad menſam. Finito autem convivio, cantores proſam cantant, quæ ſit conveniens Paſchæ, de mandato Pontificis. Poſtea vero deſcendit in eccleſiam Lateranenſem ad Veſperas, ſicut continetur in Antiphonario. Celebratis tribus Veſperis in baſilica Salvatoris, & ad Fontes, atque ad ſanctam Crucem, revertitur ad porticum ſancti Venantii ; ibique ſedet cum epiſcopis, cardinalibus ceteriſque ordinibus, & aliis tam laicis, quam clericis, in terra ſuper tapeta reſidentibus. Deinde propinatur ſibi claretum vinum, & omnibus circumſtantibus, ab archidiacono & aliis pincernis.

36 Interim vero primicerius cum cantoribus ſurgit, & canit proſam græcam hujuſmodi. [a] Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον ἀνεδεικνύθη, πάσχα καινὸν, ἅγιον πάσχα, μυστικὸν πάσχα, πανσέβασμον πάσχα Χριστοῦ τοῦ λυτρωτοῦ, πάσχα ἄμωμον, πάσχα μέγα, πάσχα τῶν πιστῶν, πάσχα τὰς πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνέῳγε, πάσχα πάντας ἀναπλάττων βροτοὺς, καινὸν Πάπαν Χριστὲ φύλαξον. & his decantatis, omnes ad propria revertuntur.

XVI. *Quid debeat facere dominus Papa in ſecunda die Paſchæ.*

37 In ſecunda feria poſt Paſcha ſummo mane dominus

a Interpretatio ad verbum : *Paſcha ſacrum nobis hodie oſtenſum eſt, Paſcha novum, ſanctum Paſcha, myſticum Paſcha, maxime venerabile Paſcha Chriſti redemptoris, Paſcha immaculatum, Paſcha magnum, Paſcha fidelium, Paſcha portas nobis paradiſi reſeravit, Paſcha omnes reformans mortales, novum Papam Chriſte conſerva.*

Pontifex congregatis omnibus palatinis ordinibus in palatium, & deſcendens per porticum, & inveniens equum non faleratum, ſed ſicut moris eſt, pergit ad ſanctum Petrum: ibique celebrata Miſſa de more, & laudibus atque ſollemnitatibus univerſis, ſicut heſterna die, peractis, coronatur ad gradus baſilicæ; revertitur Lateranum: & eo incipiente equitare, ſeneſcallus poſt eum vadens facit de denariis jactum unum, ut ſic multitudo populi, quæ impedimentum præſtat domino Papæ, removeri poſſit, denariis ipſis colligendis intendens. Poſtquam vero dominus Papa pervenit ad turrim Stephani Serpetri, quæ eſt in capite Parionis, unus de curialibus domini Papæ exiſtens in ipſa turri facit ibi unum jactum ob cauſam ſupraſcriptam. Cum autem dominus Papa ad palatium Centii Muſcæ in * Punga in via de Papa venerit, ſimiliter quidam de curialibus aſcendit palatium, & facit unum jactum ob memoratam cauſam. Quando autem pervenit ad ſanctum Marcum, quidam ſimili modo de curialibus, & ob eamdem cauſam facit ibi quartum jactum. Cum vero pervenerit ad ſanctum Adrianum, quidam alius de curialibus aſcendit palatium ſanctæ Martinæ, & facit ibi quintum jactum ob memoratam cauſam.

* *al.* Perunga.

38 Sciendum tamen quod domino Papæ ante turrim primo dictam Judæi occurrunt, & ei legem ſuam præſentant, faciuntque laudes: pro quibus laudibus recipiunt a camerario in presbyterium viginti ſolid. proveſinos. Notandum præterea quod a ſancto Petro uſque ad palatium domini Papæ fiunt arcus a Romanis honorabiles in via per quam tranſit; & clerici omnes Romani occurrunt eidem induti undecumque poſſunt cum thuribulo: in remunerationem cujus honoris Romanis pro arcubus datur presbyterium triginta quinque librarum proveſinarum & dimidiæ; clericis vero pro thuribulis triginta trium librarum proveſinarum, ut in ſequentibus plenius apparebit. Cum vero dominus Papa ad palatium venerit, & laudibus factis a cardinali ſancti Laurentii & judicibus, deſcendens, regno depoſito, ducitur in palatium a primicerio & ſecundicerio: & intrans cameram dat presbyterium abſque manibus, ſicut in die ſancti Stephani: & deinde ducitur, ſicut heſterna die, ad convivium. Sed hodie in baſilica Leoniana, quæ eſt juxta cameram, celebratur. Finitoque convivio, deſcendit ad eccleſiam Lateranenſem: & celebratis

tribus veſperis, & propinato clareto & aliis, ſicut heſterna die, omnes ad propria revertuntur.

XVII. *De presbyterio quod datur pro arcubus; quomodo, & quibus detur.*

39 Preſbyterium triginta quinque librarum, quod eſt ſuperius nominatum, datur illis qui arcus faciunt; diſtribuitur tali modo. In primis magiſtris ſancti Petri, qui ſuper gradibus arcum faciunt ferramentorum, XII ſol. proveſini. A Pallеariis uſque ad S. Gregorium XIV ſol. proveſini. A Negotiatoribus uſque ad Fiolarios XLII ſol. proveſ. A ſancto Gregorio uſque ad viculum XV ſol. proveſ. ſcilicet a Fiolariis uſque ad porticum Romanum Marci VI ſol. proveſ. Deinde uſque ad Piſces VIII ſol. proveſ. Deinde uſque ſub Fontanam VIII ſol. proveſ. A Fontana per totum alium porticum X ſol. proveſ. In caſtello Creſcentii VI ſol. proveſ. In Ponte II ſol. proveſ. A domo Stephani Theobaldi uſque ad ſanctum Celſum tres ſol. proveſ. Deinde uſque ad arcum, ubi eſt domus Johannis Pauli, XXVIII ſol. proveſ. Deinde uſque ad domum Stephani de Girone X ſol. proveſ. Deinde uſque ad domum Stephani Nizot XXVII ſol. proveſ. Deinde uſque ad domum, quæ eſt Marmorata, XX ſol. proveſ. Deinde per totam regionem Parionis VI lib. proveſ. Deinde uſque ad domum Maximi XII ſol. proveſ. Deinde uſque ad turrim Odonis Boni Filii X ſol. proveſ. Deinde uſque ad domum Falconcellorum X ſol. proveſ. Deinde uſque ad domum Johannis cum Zoccolis cum caſalino Nicolai de Hugone X ſol. proveſ. Deinde uſque ad domum Gonzii VI ſol. proveſ. Deinde uſque ad viam de Calcariis VI ſol. proveſ. Deinde uſque ad domum Johannis de Cæſario XXIV ſol. proveſ. & gratis IV ſol. proveſ. Deinde uſque ad Amygdalam X ſol. proveſ. Ab Amygdala uſque ad ſanctum Laurentium penſilem X ſol. proveſ. Ad porticum ſancti Marci XI ſol. in porticu II ſol. Deinde uſque ad domum Nicolai Gazzi VII ſol. proveſ. Deinde ad angulum quatuor columnarum VII ſol. proveſ. Deinde uſque ad Gizubam VII ſol. proveſ. Deinde uſque ad domum Nicolai Ferri V ſol. proveſ. Deinde uſque ad arcum de Cairande IX ſol. proveſ. Ab arcu uſque ad porticum ſancti Coſmæ V ſol. proveſ. cum Monaſterio, cui dantur duo ſol. Oliverico II ſol proveſ Johanni de Anagnia IV den. Johanni de Roberto II ſol. proveſ. Pho-

ca Manieti xvi den. Clericis ſancti Coſmæ ii ſol. Theophylacto ii ſol. proveſ. In loco ubi fuerunt ſalacia fragmina pannorum, iii ſol. proveſ. Romano de Bonella xii den. Johanni Adulterino ii ſol. proveſ. Citæ viii den. Johanni de Tinto vi den In domo Johannis de Gregorio vi den. In domo Saiſonis Macellarii viii den. In domo Gregorii de Benedicta ii ſol. proveſ. In domo Dodæ xii den. In domo Ptolomæi v den. In domo Rainucii de Franco v den. In domo Rainucii de Conella vi den. In domo Michinæ iv den. In domo Benedictæ de Pagano xii den. In domo Adelaſiæ viii den. In horto ii ſol. in domo Scriniarii v ſol. proveſ. Johanni Machino pro domo ſua & nepotis xx den. pro domo Petri de Mantino viii den. In domo Petri de Paulo xii ſol. prov. Familiæ Fraipanorum de Çartularia vii ſol. den. proveſ. In domo Sanſonis Manchino ii ſol. proveſ. In domo Sanſonis de Olianta xii den. In domo Brobotiani xii ſol. proveſ. In domo Romani de Petro Ocilenda xii den. In domo Johannis Wlgarelli viii den. In tota domo Balnei ii ſol. prov. In domo Gerardi ii ſol. proveſ. In domo Griſoli viii den. In domo Ulixæ xii den. In domo Johannis de Benedicto iv den. In domo Mariæ Johannis de Rainucio iv den. In domo Eſoni Lornarii iv den. In domo Mariæ de Mancino iv den. In domo Regiminæ iv den. In domo Benedicti de Romano iv den. In domo Uxi preſbyteri iv den. In domo Benedictæ iv den. In domo Johannis de Gregorio xviii den. In domo Petri de Roberti xxx den. In domo Romani Craſſi xxx den. In domo Robatiani Romani de Rainucio vi den. In domo Odonis Romani Craſſi xxx den.In domo Marmoratæ uſque ad Sambucas x ſol. & dehinc uſque ad ſanctum Nicolaum de Coliſſæo v ſol. den. prov. Deinde uſque ad ſanctam Mariam de Ferrariis x ſol. Deinde uſque ad domum Johannis Papæ vii ſol. proveſ. Deinde uſque ad angulum ſancti Clementis viii ſol. prov. Ab angulo ipſo uſque ad palatium Lateranenſe xv ſol. Et licet horum nomina tranſacta ſint, & termini ſive ſigna mutata; nihilominus tamen preſbyterium ipſum, ſicut prædiximus, per loca dividitur ſupra ſcripta.

XVIII. *De presbyterio pro thuribulo dato; quibus, & quomodo detur.*

40 Hoc eſt preſbyterium ſuperius nominatum, quod datur preſbyteris Romanis pro thuribulo. Eccleſiæ beati Petri viii

ſol. ſanctæ Mariæ-majori III ſol. ſancto Johanni Lateran. IV ſol. ſancto Laurentio in Lucina II ſol. ſancto Marcello II ſol. ſancto Marco II ſol. ſancto Laurentio in Damaſo II ſol. ſancto apoſtolo Petro ad Vincula II ſol. ſancto Martino in Montibus II ſol. ſanctæ virgini Praxedi II ſol. ſancto Euſebio II ſol. ſanctæ Pontianæ II ſol. ſancto Vitali II ſol. ſanctæ Suſannæ II ſol. ſanctæ Cruci II ſol. ſancto Stephano in Cælio monte II ſol. ſanctis Johanni & Paulo II ſol. ſanctæ Priſcæ II ſol. ſancto Sixto II ſol. ſancto Nereo II ſol. ſanctæ Balbinæ II ſol. ſancto Clementi II ſol. ſanctæ Anaſtaſiæ II ſol. ſancto Cyriaco II ſol. ſanctæ Sabinæ II ſol. ſanctis Petro & Marcellino II ſol. ſanctæ Mariæ in tranſtiberim II ſol. ſancto Chryſogono II ſol. ſanctæ Cæciliæ II ſol. ſanctæ Mariæ in Dominica II ſol. ſanctæ Luciæ in Septem-ſoliis XVIII den. ſanctæ Mariæ-novæ XVIII den. ſanctæ Luciæ in Silice XVIII den. ſancto Vito XVIII den. ſancto Goſmato XVIII den. ſancto Adriano XVIII den. ſanctis Sergio & Baccho XVIII. ſancto Theodoro XVIII den. ſancto Georgio ad Velum-aureum XVIII den. ſanctæ Mariæ Scholæ græcæ XVIII den. ſanctæ Mariæ de Porticu XVIII den. ſancto Nicolao de Carcere XVIII den. ſancto Angelo Piſcium venditorum XVIII den. ſanctæ Agathæ XVIII den. ſanctæ Mariæ in via Lata XVIII den. ſanctæ Mariæ in Aguiro XVIII den. ſancto Euſtachio XVIII den. ſancto Laurentio in Miranda II ſol. monaſterio Palladii II ſol. monaſterio Agathæ II ſol. ſanctis Quatuor II ſol. ſancto Cæſario Græcorum II ſol. ſanctæ Mariæ in monaſterio II ſol. monaſterio dominæ Roſæ II ſol. ſanctæ Trinitatis Scotorum II ſol. monaſterio de Villa XVIII den. monaſterio ſancti Pancratii II ſol. ſancto Blaſio Gatru ſecuta II ſol. ſancto Blaſio XVIII den. ſanctæ Mariæ in Capitolio II ſol. ſancto Vincentio XVIII den. ſancto Sergio Palatii Caruli XII den. S. Stephano Nuzino XII den. ſancto Salvatori Torrionis VI den. ſancto Zenoni VI den. ſancto Martino Bergariorum VI den. ſancto Juſtino VI den. ſancto Peregrino VI den. ſancto Ægidio VI den. ſancto Gregorio de Curtina VI den. ſancto Laurentio Piſcium VI den. ſancto Martino de Curtina VI den. ſancto Salvatori Coxæ caballi VI den. ſancto Michaeli VI den. ſanctæ Mariæ Saxiæ VI den. ſanctæ Mariæ Tranſpontinæ VI den. ſancto Abbacyro XII den. ſancto Salvatori Miliciarum VI den. ſancto Nicolao Funariorum VI den.

ſancto Andreæ inde v i den. ſanctæ Mariæ Canapariæ v i den. ſanctæ Mariæ de Guinizzo vi den. ſanctæ Mariæ de Macello v i den. ſanctæ Mariæ Arcus aurei v i den. ſanctis Petro & Marcellino v i den. ſancto Andreæ tranſtyberim vi den. ſanctæ Mariæ in Turri tranſtyberim v i den. ſanctæ Bonoſæ v i den. ſancto Laurentio de Piſcinula v i den. ſanctæ Mariæ de Capella v i den. ſancto Benedicto in Piſcinula v i den. ſancto Salvatori Pedemontis x i i den. ſanctæ Agathæ tranſtyberim v i den. ſancto Stephano inde v i den. ſancto Blaſio de Mercato v i den. ſanctæ Mariæ in Prætorio ii den. ſancto Salvatori Trium imaginum v i den. ſancto Triphoni x i i den. ſancto Stephano de Pila vi den. ſancto Nicolao Macelli v i den. ſanctæ Mariæ Rotundæ x v i i i den. ſanctæ Mariæ Campitelli v i den. ſancto Salvatori de Cere v i den. ſanctæ Virgini Mariæ de arca Noe v i den. ſancto Johanni de campo Turriclano v i den. ſancto Celſo x v i den. ſancto Anaſtaſio de Trivio v i den. ſancto Andreæ de Mortarariis v i den. ſanctæ Mariæ de Cannella v i den. ſanctæ Mariæ Balneapolim v i den. ſancto Salvatori Divitiarum v i den. ſanctæ Mariæ cunctis donæ Micinæ v i den. ſanctæ Mariæ in Tofella v i den. ſancto Laurentio de Muſo v i den. ſancto Nicolao de Marmoratis v i den. ſancto Laurentio de Baſcio v i den. ſancto Anaſtaſio inde v i den. ſanctæ Annæ v i den. ſancto Salvatori in Marmorata v i den. S. Mariæ de Gradella v i den. S. Gregorio de Gradella v i den. S. Mariæ Secundicerii v i den. S. Gregorio de Ponte v i den. S. Laurentio a flumine v i den. S. Stephano Rotundo v i den. ſancto Laurentio Modezzarii v i den. ſancto Geminiano v i den. ſancto Gregorio Græcorum v i den. ſanctæ Mariæ Johannis Bovis v i den. ſanctæ Mariæ de Vallicella v i den. ſancto Sergio de Forma v i den. ſancto Johanni de Inſula v i den. ſancto Bartholomæo x v i i i den. ſanctæ Martinæ x v i i i den. ſanctæ Mariæ in Minerva x i i den. ſanctæ Mariæ in Cambiatoribus v i den. ſanctis Abdon & Sennen v i den. ſancto Pantaleoni muri Clibanorum v i den. ſancto Silveſtro in Biberatica v i den. ſancto Thomæ de Parione v i den. ſancto Mamiato v i den. ſanctæ Cæciliæ de Taffo v i. den. ſancto Sebaſtiano de via Papæ v i den. ſancto Blaſio Acceptorum v i den. ſancto Johanni de Horrea v i den. ſancto Petro inde v i den. ſancto Andreæ de Columna v i den. S. Andreæ de Urſa v i den. S. Stephano de Curte v i den. S. Andreæ de

Curtis

Curtis v i den. ſancto Blaſio Curtium v i den. ſancto Benedicto de Piſcina v i den. ſancto Andreæ Putei de Proba v i den. ſancto Mauro x i i den. ſancto Nicolao Forbitorum v i. den. ſancto Salvatori Scotorum v i den. ſancto Nicolao de Trivio v i den. ſancto Thomæ de Spanis x i i den. ſancto Andreæ inde v i den. ſancto Laurentio Biberaticæ v i den. ſancto Salvatori inde v i den. ſancto Anaſtaſio Ariolæ v i den. ſancto Salvatori Sibura v i den. ſancto Salvatori Maximinorum v i den. ſanctæ Cæciliæ Cencii Pantaleonis v i den. ſanctæ virgini Eugeniæ Suburræ v i den. ſancto Johanni Portæ-latinæ x i i den. ſancto Leoni inde x v i i i den. ſancto Thomæ Fraternitatis x v i i i den. ſancto Valentino Bomomizimo v i den. ſancto Salvatori Cacabari v i den. ſanctæ virgini Mariæ inde v i den. ſancto Simeoni de Puſterula v i den. ſancto Calixto tranſtyberim v i den. ſanctæ Rufinæ v i den. ſancto Blaſio v i den. ſancto Angelo in Janiculo v i den. ſancto Johanni de Poſta v i den. ſancto Silveſtro v i den. ſanctis Quadraginta v i den. ſancto Laurentio de Curtibus v i den. ſancto Salvatori de Rota Colizæi v i den. ſancto Stephano v i den. ſancto Salvatori Primicerii vi den. ſancto Petro * Motæ vi den. ſanctæ Luciæ de Pinea v i den. ſancto Martino de Maximo v i den. ſancto Johanni Crib. plumbi v i den. ſanctæ Mariæ de Foria v i den. ſancto Laurentio de Porto v i den. ſanctæ Mariæ in Via v i den. S. Coſmæ de Pinea v i den. ſancto Anaſtaſio de Pinea v i den. ſanctæ Cæciliæ Nicolai Mareſcalci v i den. ſancto Nicolao Arſionum v i den. ſancto Laurentio de Calcario v i den. ſancto Silveſtro de Thermis v i den. ſancto Salvatori de Caballo v i den. ſancto Martino de Pinarella v i den. ſanctæ Mariæ in Campitello.... ſancto Hippolyto v i den. ſanctæ Virgini Mariæ de Berta v i den. ſancto Salvatori Curtium v i den. ſanctæ Barbaræ v i den. ſancto Stephano de Caballo v i den. ſancto Andreæ in Pallacina v i den. ſanctæ Mariæ in Publico v i den. ſancto Nicolao de Formis v i den. ſancto Coſmæ ſanctæ Mariæ-majoris v i den. ſancto Adriano in Maſſaio Juliana ſanctæ Mariæ-majoris v i den. ſancto Adriano Marſaio ſanctæ Mariæ-majoris v i den. ſancto Nicolao de Colomna Adriani v i den. ſancto Apollinari x v i i i den. ſancto Johanni de Pinea v i den. ſancto Salvatori de Deo-campo v i den. ſancto Nicolao de Pinea v i den. ſancto Stephano de Piſcina vi den. ſancto Martino de Pila v i den.

* *al.* in Monte-aureo

ſancto Danieli de Forma vi den. S. Mariæ in Puſterula vi.den. S. Cæciliæ Stephani de Petro vi den. S. Mariæ Fluminum vi den. ſancto Benedicto Sconchio vi den. ſancto Saturnino de Caballo vi den. ſancto Nicolao Melienorum vi den. ſanctæ Mariæ de Curte vi den. ſancto Benedicto de Cacabis vi den. Cellæ de Franſſa vi den. ſancto Tatiano vi den. S. Euterio vi den. Salvatori de Gallia vi den. ſanctæ Agneti Agonis vi den. ſancto Nicolao inde vi den. ſancto Martino de Monticello vi den. ſancto Salvatori de Lauro vi den. ſancto Nicolao Calcariorum vi den. ſancto Bartholomæo Johannis Gaietani vi den. ſancto Salvatori de Præfecto vi den. ſancto Martino de Monteria vi den. ſancto Quirico vi den. ſanctæ Mariæ Haſtariorum vi den. SS. Quadraginta Calcariorum vi den. ſancto Nicolao Gregorii Cencii vi den. ſancto Blaſio Milonis Saraceni vi den. ſancto Salvatori de Inſula & Coliſæo vi den. ſancto Sergio de Suburra vi den. ſancto Silveſtro vi den. ſanctæ Virgini Mariæ de Aguarichariis vi den. ſancto Sixto de Gallis Alberti vi den. ſancto Angelo de Auguſto vi den. ſancto Blaſio de * Puna vi den. ſancto Andreæ Arcus-auri vi den. ſancto Pantaleoni vi den. ſancto Stephano Orphanotrophii vi den. ſancto Salvatori Inverſorum vi den. ſanctæ Mariæ de Ferrariis vi den. ſancto Nicolao de Coloſſo vi den. ſanctæ Mariæ de Monticello vi den. ſanctæ Virgini Mariæ de Catenariis xii den. ſancto Johanni de Ficoſſia vi den. ſancto Stephano Arſionum vi den. ſancto Andreæ de Suburra vi den. ſancto Urſo vi den. ſancto Blaſio de Oliva vi den. ſancto Nicolao Præfecti vi den. ſancto Salvatori Baroncinorum vi den. ſancto Nicolao de Toſo vi den. ſanctæ Cæciliæ Campi-Martis vi den. ſancto Benedicto Ariolæ vi den. ſancto Cæſario de Appia vi den. ſancto Thomæ Vincarum vi den. S. Andreæ Johannis Ancillæ Dei vi den. ſanctis Quadraginta Coliſæi vi den. ſancto Johanni in Argina vi den. S. Mariæ Inter-duas-vias vi den. ſanctæ Luciæ de Confinio vi den. ſancto Blaſio de * Arrerſao vi den. ſancto Felici in Pinciis vi den. ſancto Paulo de Areola vi den. ſancto Nicolao de Hoſpitali vi. den. ſancto Nicolao de Furca vi den. ſancto Stephano de Capite Africæ vi den. ſanctæ Mariæ in Foro vi den. ſancto Coſmæ Montis-granatorum vi den. ſancto Andreæ Milonis Saraceni vi den. ſanctæ Marinæ vi den. ſanctæ Mariæ de Manu vi den.

* *al.* de Priſma.

* *al.* Aſceſa

ſanctæ Mariæ in Poſterula VI den. ſancto Stephano de Pinea VI den. ſancto Laurentio Nicolai Nazonis, VI den. ſancto Salvatori de bono Eccleſiæ... ſanctæ Mariæ in Monaſterio VI den.

41 Iſtæ ſunt eccleſiæ, quæ ſunt ignotæ, & ſine clericis: ſanctæ Mariæ in Sueſſia VI. den. ſanctæ Virgini Mariæ in Campo-cano VI den. ſancto Cæſario VI den. ſancto Salvatori Johannis Bovis VI den. ſancto Eraſmo VI den. ſancto Thomæ de Caſtro VI den. ſancto Blaſio de Citello VI den. ſancto Bartholomæo Lateran. VI den. ſancto Laurentio ſancti Cyriaci VI den. ſancto Laurentio Arſionum VI den. ſancto Marcello de Taurello VI den. ſanctæ Mariæ in Campicaro-Leonis VI den. ſancto Andreæ de Caballo VI den. ſanctæ Luciæ Capium-ſecuta VI den. ſanctæ Mariæ in Majurente VI den. ſancto Laurentio Oculi-bovis VI den. ſancto Vito in Campo VI den. ſancto Nicolao de Alvioto VI den. ſancto Cæſario Græcorum VI den. ſanctæ Mariæ in Turri VI den. ſancto Gregorio de Maſſa VI den.

XIX. *Quibus ſcholis datur presbyterium, & quantum.*

42 Hoc eſt presbyterium ſcholarum Urbis, quod eiſdem ſcholis in feſto Nativitatis Domini & Paſchæ per manus camerarii datur in tanta quantitate, ſeu tali numero. In feſto Paſchæ Domini, in Nativitate ejuſdem, & e converſo annis ſingulis, ſine diminutione donatur.

Adextratoribus decem ſol. proveſ. & duo ſol. pro regno.
Oſtiariis decem ſol. proveſ.
Mappulariis quinque ſol. proveſ. & XII den. pro toalea.
Majorentibus quinque ſol. proveſ.
Cubiculariis quatuor ſol. proveſ.
Vaſtarariis quatuor ſol. proveſ.
Fiolariis quinque ſol. proveſ.
Ferrariis pro columm. quatuor ſol. proveſ.
Calderariis quatuor ſol. proveſ.
Bandonariis coloſæi decem ſol. proveſ.
Coſpalariis quatuor ſol. proveſ.
Mandatariis decem ſol. proveſ.
Muratoribus ſancti Petri octo ſol. proveſ.
Carbonariis octo ſolid. proveſ.
Aliis muratoribus quinque ſol. proveſ.
Bandonariis cacabarii decem ſol. proveſ.

Judæis viginti ſolid. proveſ.

Notandum quod presbyterium ſupradictum prædictis ſcholis donatur propter ſervitium quod exhibent curiæ Romanæ, ut inferius ſubſcribetur.

XX. *De Adextratoribus.*

43 * Adextratores ſemper, quando dominus Papa coronatur, cuſtodiunt regnum, & ipſum uſque ad eccleſias, ad quas equitare debet, adextrant, in eundo ſcilicet & redeundo. Propter quod in qualibet die coronationis, & etiam in introitu domini Papæ, omnes de ſchola ipſa comedunt coram domino Papa, pro comeſtione recipientes. In omnibus præterea ſtationibus, ad quas dominus Papa equitat, ipſum adextrant. Propter quod in eadem die quatuor de ipſa ſchola comedunt cum eodem domino Papa, neque plus, neque, etiam ſi ipſi voluerint, minus. De jure omnes illos qui ad dominum ipſum Papam pro conſecratione accedunt, ſive ſint archiepiſcopi, ſive epiſcopi, vel abbates, debent adextrare in urbe tantum, & non extra. Propter quod equitaturam hujus conſecrati habere, & cum ipſo conſecrato quatuor ipſius ſcholæ, & cum domino Papa comedere debent, excepto quando dominus Papa conſecrat in capella. Tunc enim omnes comedunt cum conſecratis. Et quia grave eſt conſecratis dare equitaturas; de antiqua & prima conſuetudine eſt, quod camerarius loco equitaturæ facit adextratoribus ipſis a conſecratis ſecundum qualitatem ipſorum conſecratorum in denariis provideri. Hoc ſiquidem adextratores ipſi, etſi non tanta quantitate, debent habere, etiamſi conſecrati epiſcopi nullatenus equitarent. Sciendum tamen quod ipſi debent habere, ſi ab alio quam a domino Papa conſecraretur in urbe.

* *al.* Addextratores

XXI. *De Oſtiariis.*

44 Oſtiarii autem accipiunt a domino Papa ſingulis diebus pro cuſtodiendo palatio comeſtionem pro duobus ſcholæ ipſius. Quando vero dominus Papa coronatur, omnes pro voluntate camerarii ad palatium debent accedere, & ipſum palatium cuſtodire. Propter quod eadem die comeſtionem a domino Papa debent habere. Oſtiariorum duo ſemper, quan-

do dominus Papa equitat, ad ſtationes debent ire cum eo ad ſecretarium cuſtodiendum: & ea die, præter ſupradictos quotidianos duos, comedunt cum domino Papa. Quotieſcumque autem camerarius vocat eos, vel partem pro palatio cuſtodiendo, debent venire vocati. Omnes inſuper domino Papæ debent jurare, prout inferius deſcribetur plenius. Iſtis autem camerarius in feſto Paſchæ unam pecudem debet dare, & in feſto Nativitatis Domini porcaſtrum unum. Notandum vero quod ipſi debent facere omnes palmas olivarum, quas in Dominica palmarum dominus Papa dat populo Romano, & debent portare in palatio ante cameram, & poſt dominum Papam uſque ad eccleſiam. Sciendum vero, quod quando dominus Papa non eſt in urbe, pro cuſtodiendo palatio debent XII den. Papienſ. ad altare ſancti Petri in unaquaque hebdomada habere.

XXII. *De Mappulariis & Cubiculariis.*

45 Mappularii atque cubicularii unum fere officium exercentes, quando dominus Papa coronatur, & in ſtationibus omnibus debent accedere ad palatium domini Papæ: & accipientes carpetam, tapetum, faceſtorium, pulvinar & predelam, debent portare ad equitaturam: quæ omnia iſta debent portare cum ſcriniis capellæ ducta a mareſcallis uſque ad locum, ad quem dominus Papa propoſuit equitare. Cum autem ibi capella deponitur, prædictæ ſcholæ debent intereſſe, & omnia, quæ ſupra diximus, accipere, ſicut prius, & ad ſecretarium deportare. Ubi cum dominus Papa exuit mantum & ſtolam atque mitram, debent, donec officium celebratur, ſtudioſius cuſtodire. Item etiam carpetam & alia ſupra dicta debent uſque ad altare afferre, facientes cælum de quadam cappa ſuper caput domini ipſius. Portant eum ſic: duo ab anteriori parte, duoque a poſteriori ligatam in ſummitate quatuor baculorum, & extenſam uſque ad altare, quam toalcam acolythi eiſdem de ſcriniis domini Papæ aſſignant, ab ipſis poſtmodum recepturi. Quamdiu etiam dominus Papa celebrat, vel prædicat, ipſi illud officium, quod pertinet ad ipſos, exercent. Idem præterea carpetam, tapetum, & omnia alia memorata in receſſu domini Papæ iterum debent portare ad gradus, ubi eſt equitatura. Ipſa uſque ad palatium

deportantur, ubi debent eſſe ipſi parati, & prædicta ad locum, ubi acceperunt, reportare.

46 Notandum quod ipſarum ſcholarum omnes in die coronationis debent comedere cum ipſo: in diebus vero ſtationum cujuſque ſcholæ ipſorum quatuor, neque plures. Quando aliquis conſecratur a domino Papa, propter ſervitium quod eidem conſecrato exhibent, debent habere ſuum pluviale & bacilia atque toaleam: ſed de bacilibus atque toalea fit diviſio inter ipſos & acolythos. Et quia videbatur grave conſecrato dare ipſis pluviale, camerarius facit eiſdem provideri de pecunia a conſecrato juxta qualitatem & facultatem ipſius: & cujuſcumque ſcholæ duo cum ipſo comedunt conſecrato, & cum domino Papa nullus, ſi conſecraverit in capella: ſi vero extra conſecraverit, cujuſcumque ſcholæ duo comedant cum domino Papa. Sciendum tamen quod, quæ ſupra dicta ſunt, debent habere, etiamſi ab alio quam a domino Papa conſecrarentur in urbe. Si vero extra urbem, camerarius dat & facit eum adextrare ſecundum ſuam voluntatem: & tam ipſi quam adextratores debent, cum requiſiti fuerint, jurare domino Papæ. Sed notandum quod ſi forte, quando dominus Papa eſt in ſecretario, & poſt Miſſam celebratam aliquid fuerit pedibus Papæ oblatum, ipſorum eſt de jure, auro excepto & argento laborato, pannos etiam ſeu toaleas, quæ omnia ſunt de camera, excepta ratione guidonum ſcholæ, quam debet habere. Hoc idem dico de adextratoribus. Quod ſi forte aliquid, quando adextrant dominum Papam, ad pedes ipſius per viam oblatum fuerit, illorum debet eſſe, exceptis prædictis. Hoc addito, quod tam ſchola mappulariorum & cubiculariorum, quam adextratorum, quando dominus Papa equitat ad aliquam eccleſiam, ubi eadem die non eſt ſtatio, cum eodem domino comedere non debent, nec officium aliquod exercere. Sciendum quod ipſi mappularii, ſicut ſuperius eſt enarratum, debent ſemper in proceſſione aquam calidam domino Papæ præparare: & in die ſancto Jovis manuum medietatem ſubdiaconi habere debent.

XXIII. *De Majorentibus, qui Stimulati dicuntur.*

47 Majorentes autem ad curiam accedere non debent pro ſervitio aliquo faciendo, ſeu pro alio, niſi in die coronatio-

nis domini Papæ, qui, dum equitat, baculos habentes in manibus viam parant, multitudinem populi removendo: propter quod ipſa die comedere debent cum domino Papa. Iidem etiam majorentes Stimulati ſchola vocantur.

XXIV. *De Vaſtarariis.*

48 Vaſtarariis vero in omnibus ſollemnitatibus ſanctæ Mariæ, Aſſumptione excepta, faciunt candelas de [a] vinetis vivis, papyrum pro candelis aptantes. Et propter hoc cum domino Papa comedunt in die coronationis ſuæ, & pro univerſis vinetis recipiunt de altare ſancti Petri quatuor proveſ. pro ipſis vinetis. Et eſt ſciendum, quod iſti pro ſervitio iſta habent medietatem manuum * cartæ majoris in die Paſchæ. [a] *al. caſſæ

XXV. *De Fiolariis.*

49 Fiolarii ſecundum antiquam conſuetudinem dare debent de proprio lampadas & candelas pro palatio illuminando, quoties eſt neceſſe. Propter quod cum domino Papa comedunt in die coronationis ſuæ.

XXVI. *De Ferrariis columnæ & ſancti Angeli.*

50 Ferrarii de columna debent facere circulos caldariæ, quotiens a ſupercoquis domini Papæ fuerint requiſiti, & tripodes ſimiliter. Et propter hoc debent ſimiliter comedere in die coronationis cum domino Papa. Propter laborem etiam prædictum dantur eis cibi de curia, quando laborant unicuique quatuor den. ſed carbo etiam & ferrum pro opere.

XXVII. *De Ferrariis ſancti Angeli.*

51 Ferrarii ſancti Angeli idem per omnia facere & recipere debent.

XXVIII. *De Bandonariis.*

52 Bandonarii coloſæi & cacabarii, quando dominus Papa coronatur, in eundo & redeundo ipſum cum vexillis præcedunt. Quaſi etenim una ſchola eſt; & eadem die debent

[a] Hinc illuſtrari poteſt locus obſcurus ſupra pag. 164. ubi *pro vineis* forſan legendum.

comedere cum eodem domino Papa.

XXIX. *De Caldarariis.*

53 Caldararii debent facere caldaras novas, & veteres reparare; & novas conchas, & veteres reparare, quando a ſupercoquis requiruntur. Et quando laborant, de curia eis datur cibus, & unicuique quatuor den. ſcilicet & ferrum etiam & carbo ipſis datur.

XXX. *De Scopalatiis.*

54 Scopalatii in die coronationis domini Papæ debent gradus ſcholæ & porticum uſque ad locum, ubi dominus Papa deſcendit, mundare.

XXXI. *De Carbonariis.*

55 Carbonarii in die coronationis domini Papæ dant carbones coquinæ, & pro caldariis reparandis.

XXXII. *De Judæis.*

56 Judæi vero repræſentant domino Papæ in die coronationis ſuæ legem in via, & ei faciunt laudes, & tres libras, unam piperis, & duas libras de cinnamomo, afferunt ad cameram.

XXXIII. *De presbyterio Officialium cameræ Camerarii.*

57 Hoc eſt presbyterium quod datur officialibus cameræ camerarii, & officialibus aliis & curialibus. Unicuique curialium, qui Corteſiani vocantur, dantur duo marabotini; ſcriptori cameræ duo melechini, cambiatori duo melechini, ſartori cameræ duo ſaraceni, cuſtodi cameræ duo ſaraceni, ſeneſcalco domini Papæ VI melechini: eidem etiam datur in Nativitate Domini porcaſtrum unum, in Paſcha pecus unum. Unicuique coquorum unum melech. unicuique brodariorum aliquam benedictionem. Notandum quod coqui & brodarii debent habere ſticchas in Paſcha & in Nativitate Domini.

Domini. Unicuique panetariorum duo melechini, & pannum quem emerunt pro feſto. Unicuique buticulariorum duo melechini, mareſcalco equorum alborum tres melechini & naccum; alii mareſcalco duo melechini; ſingulis oſtiariorum domini quatuor melech. Scutiferis, capellanis, ſubdiaconis, & acolythis de capella debet comeſtio duplicari, & in Nativitate Domini ſimiliter. Priori quoque ſubdiaconorum unam pecudem in Paſcha, & in Nativitate porcaſtrum. Mareſcalcis vero & aliis de familia dat camerarius pro voluntate ſua. Verumtamen mareſcalci debent habere unum porcum, & in Paſcha pecudem unam. Notandum vero quod mareſcalci debent, quando vadunt ad herbas, vel paleas, vel ad fœnum, habere miſtum & furcas. Sciendum quoque quod cancellariæ debet duplicari comeſtio in iſtis duobus diebus, & in Nativitate Domini ſimiliter.

XXXIV. *Quid debeat habere & facere magiſter Seneſcalcus.*

53 Seneſcalcus major, qui ſervit domino Papæ in coronatione ultima in Paſcha & in Nativitate Domini, & in conſecratione domini Papæ, debet habere unam ſcutellam argenteam trium marcarum & dimidiæ in ſingulis prædictis feſtivitatibus, ſi coronatur; & debet recipere victualia pro quindecim hominibus unoquoque die coronationis; & debet comedere in panetaria cum ſociis ſuis, antequam dominus Papa redeat a Miſſa; & debet recipere a pincerna unam aquariciam clareti, & unam vini; & debet habere ad domum ſuam ſex capita porcorum parata, & ſex aquariciolas clareti unoquoque die coronationis; & debet habere in unaquaque coronatione medietatem cepi, & medietatem de omnibus coriis beſtiarum, quæ veniunt in menſa domini Papæ, dum feſtum duraverit.

XXXV. *Quid debet habere magiſter Pincerna, & facere.*

59 Magiſter pincerna, qui domino Papæ in die coronationis ſuæ ad menſam ſervit, debet habere cuppam unam trium marcarum & dimidiæ argenti. Ipſe vero pincerna debet eadem die dare buticulariis quotidianariis domini Papæ zonam unam de ſerico; debet etiam comedere, antequam dominus

Papa veniat de Miſſa, pro quindecim ſociis comeſtionem accipiens; & debet habere ſex capita porcina aptata, & ſex aquaricias clareti, quæ ad domum ſuam tranſmittit, & in comeſtione ſua unam aquariciam clareti, & aliam vini; & in die Paſchæ, & die lunæ poſt Paſcha, poſt Veſperas ad ſanctum Johannem in Fonte unum barile plenum vino, & unam bonam aquariciam plenam clareti, ut det domino Papæ & omnibus adſtantibus.

XXXVI. *Quid debent Senatores habere.*

60 Senatores, quando comedunt, habere debent [a] lavinam mediam vini, & mediam clareti in unaquaque die coronationis. Eiſdem etiam datur toalea, ubi comedunt, a panetariis; & poſtmodum redditur ipſis. Pro quadraginta comeſtionem recipiunt unaquaque die coronationis.

XXXVII. *Quid debet habere Præfectus urbis.*

61 Præfectus urbis debet habere in comeſtione pro quindecim ſociis, & barile unum ferratum clareti, & aliud vini.

XXXVIII. *Quid debet dominus Papa facere in ſabbato ſequenti poſt Paſcha.*

62 Sabbato in Albis ſtatio eſt apud ſanctum Johannem Lateranenſem, ubi cum dominus Papa eodem die celebrat Miſſarum ſollemnia, & *Agnus Dei* cantatur a primicerio & ſchola cantorum, ipſe dominus Papa diſtribuit agnos confectos chriſmate & cera, per epiſcopos, cardinales & alios, tam clericos, quam laicos, hac ratione: ut ſicut filii Iſrael in Ægypto poſiti præcepto Domini de ſanguine immaculati agni in liminibus domorum ſcripſerunt hoc ſignum T, ne ab Angelo percuterentur: ita & nos de ſanguine paſſionis immaculati Agni Chriſti debemus hoc ſignum ſcribere in limine domorum noſtrarum per fidem, ne a diabolo & a vitiis percutiamur, & a poteſtate diaboli liberemur: vel propter infantes noviter baptizatos in eccleſia, deponentes veterem tuni-

[a] Onufrius reddidit *pſalmam* ſeu *ſalmam*, quo nomine ſagma ſeu onus ac ſarcina equi aliuſve animalis oneriferi intelligitur.

cam, qui annunciant *Alleluia*, id eſt gloriam beatitudinis cæleſtis patriæ : vel quod quia quicumque habebit de cera prædictorum agnorum, & ex ea crucem in domo ſua habuerit, vel ſecum portaverit, non lædetur ab aliquo phantaſtico ſpiritu, vel a tonitruo. Et notandum quod acolythi domini Papæ prædictos agnos Dei debent facere ad altare ſancti Petri, x lib. ceræ recipientes; & præſentare domino Papæ hora prædicta. Debent etiam de prædictis agnis Dei plenam ſcutellam argenteam domino Papæ, dum comedit, præſentare, & aliam camerario familiæ diſtribuendam.

XXXIX. *Qualiter dominus Papa pergit in Litania majori in feſto ſancti Marci.*

63 In feſto ſancti Marci, Litania majori, ſanctiſſimus dominus Papa deſcendit cum epiſcopis, cardinalibus univerſis, & aliis ordinibus ad eccleſiam Lateranenſem : ubi veniens poſt altare, & cantata Tertia, induunt ſe omnes planetis; & excalceati ordinantur in proceſſione ab archidiacono & ſubdiacono baſilicæ & priore ſubdiaconorum, habentibus in manibus ferulas, ut ſuperius in aliis proceſſionibus eſt narratum, primicerio præſente cum ſua ſchola & ſuum officium exercente, ſicut convenit in collecta : ſicque proceſſionaliter eccleſiam exeunt, cruce ſancti Laurentii foris murum præcedente, & deinde cruce ſanctæ Mariæ-majoris, quæ de conſuetudine dici talis ad eccleſiam Lateranenſem debet afferri: tertia fertur crux ejuſdem eccleſiæ Lateranenſis. Poſt has vero crux quotidiana domini Papæ : ſic autem feruntur ordinate uſque ad ſanctum Marcum.

64 Cum autem dominus Papa venerit cum proceſſione ad eccleſiam ſancti Clementis, ibi quieſcit in lecto, ſuperpoſito tapete & herbis circumquaque poſitis, quæ tamen fiunt a clericis ejuſdem eccleſiæ ſancti Clementis. Poſtquam vero quieverit, ſurgens vadit prædicto modo uſque ad eccleſiam ſanctæ Mariæ-novæ : ubi dum prædicto modo quieſcit, unus de ſchola Crucis cantat letaniam. Surgens pergit prædicto modo uſque ad eccleſiam ſancti Marci, ubi, ſicut ſuperius ſcriptum eſt, requieſcit. Et poſtquam pauſaverit, ſurgit, & memorato modo incedit uſque ad locum, qui Parion nuncupatur, cruce ſancti Petri, quæ de conſuetudine ipſa die apud ſanctum Marcum debet afferri, poſt crucem ſancti Lau-

rentii, & ante crucem ſanctæ Mariæ-majoris in ordine præcedente. Ibi autem dominus Papa prædicto modo quieſcit, & poſt quietem incedit, ſicut prius præmiſſum eſt, uſque ad pontem ſancti Petri: ibique modo prælibato quieſcit, & ab illo loco ſurgens prætaxato modo incedit uſque ad locum, qui dicitur Cortina: & quieſcit lecto ibi a ſchola virgarum prædicto modo aptato: ſurgenſque accedit ad gradus eccleſiæ ſancti Petri; & ſuper gradibus vergens faciem ad orientem, primitus intrat eccleſiam, primicerio cum ſchola cantorum *Te Deum laudamus* cantante; factaque oratione poſt *Te Deum laudamus* ſuper rota in introitu quaſi eccleſiæ, pergit ad ſecretarium, & ablutis pedibus ibi indutus, ſicut moris eſt & alibi ſcriptum, ad altare pro Miſſa cantanda accedit.

65 Notandum ſiquidem quod unus de ſubdiaconis & alter de acolythis, juxta diſpoſitionem prioris baſilicæ, debent ire ſummo mane apud ſanctum Petrum, & ibi cum uno de ſcrinariis exiſtens ſcribere univerſa nomina eccleſiarum, quæ cum crucibus ad eamdem eccleſiam venerunt in proceſſione. Sciendum præterea quod unaquæque eccleſia, quæ eadem die pergit proceſſionaliter apud ſanctum Petrum, presbyterium habet de xxv lib. den. quæ de altari ſancti Petri propter hoc accipiuntur. Univerſi vero mitrati quadraginta ſol. in presbyterio, qui ſimiliter de prædicto altari habentur, & inter omnes æqualis proportionis libramine dividuntur. Item cardinales mitrati ſolummodo cum primicerio & ſchola ſua cantorum, & ſubdiaconorum, & ſchola crucis & acolythis x ſol. habent eadem die de prædicto altari, qui taliter dividuntur a priori diacono cardinali, in cujus manu traduntur. Dat itaque in primis presbyteris cardinalibus xxii den. deinde diaconis cardinalibus xxii den. poſtea ſubdiaconis xxii den. primicerio poſtmodum cum ſchola xxii den. ſcholæ vero crucium xxii den. ultimo acolythis x den. Ad hoc dominus Papa habet xl ſol. eadem die, & de eodem loco. Et notandum quod in omni ſtatione apud ſanctum Petrum habet dominus Papa xl ſol. de altari, quando celebrat Miſſam. Etiam cardinales, ſubdiaconi, primicerius cum ſchola cantorum, ſchola crucis & acolythi præfatos x ſol. ſic diviſos in omni ſtatione, etiamſi dominus Papa interfuerit, & aliquis cardinalis celebraverit, ibi de eodem altari debent habere. Si vero dominus Papa extra urbem fuerit, & vicarius vel

aliquis cardinalis ſeu aliquis extraneus epiſcopus de mandato domini Papæ interfuerit, ibique divina celebraverit; ſimiliter debent de eodem loco x ſol. dari, & ille qui tunc, ſicut dixi, de mandato domini Papæ celebraverit, x ſol. recipit de ipſo altari, quos dominus Papa reciperet, ſi tunc celebraret divina. Prædicti vero x ſol. qui mitratis dantur, etiamſi dominus Papa fuerit extra urbem, de eodem loco ipſis, ſi interfuerint, exhibentur. Si autem in urbe fuerit, & non perrexerit in proceſſione ſeu celebratione, nihilominus habent. Clerici tamen urbis ſemper habent ſupradictas xxv lib. ſive dominus Papa ſit in urbe, ſive extra; ſeu cantaverit, aut non: quæ diſtribuuntur ut inferius deſcribentur.

66 Hoc ſiquidem eſt nullatenus prætermittendum, quod ſi forte ex quo toalea exponitur a capellanis ſuper altare, aliquid oblatum fuerit Papæ, ipſorum capellanorum eſt, nullo alio cum ipſis participante: & ita durat, donec ad altare pro Miſſa cantanda dominus Papa accedat. Quidquid vero dominus Papa, poſtquam acceſſerit ad altare, donec idem pronunciaverit *Ite miſſa eſt*, ſuper altare oblatum fuerit, ſic dividetur. In primis dantur mareſcallis xii den. Et notandum quod in omni ſtatione, in qua dominus Papa celebrat divina, de oblationibus altaris apud ſanctum Petrum tantumdem debent habere. In omnibus etiam aliis ſtationibus aliarum eccleſiarum, ubi dominus Papa celebrat divina, de oblationibus altaris, ſi quæ fiunt, poſt evangelium domini Papæ, prædictis mareſcallis dantur ſex den. Quod ſi forte contigerit oblationem aliquam non eſſe, niſi illam quæ debet eſſe mappulariorum, mareſcalli ipſi de eadem oblatione ſex den. habent. Si vero oblatio non affuerit, eleemoſynarius dat eis de eleemoſyna ſex den. Quotieſcumque dominus Papa cantat, & quocumque loco cantet, quando non eſt ſtatio, debet eiſdem mareſcalcis eleemoſynarius de eleemoſyna dare xii den. mareſcalcis, ſicut dictum eſt ſuperius. Datur melior moneta primicerio, deinde de reſiduo datur ſexta pars primicerio & ſcholæ cantorum: reliquæ vero partis medietas datur cardinalibus diaconis & ſubdiaconis, alia vero medietas capellanis ſolummodo. Miſſa vero de more cantata, dominus Papa revertitur ad palatium; ſi vero camerarius voluerit, diſtribuet viginti quinque libras in preſbyterium ſupradictum. Sin autem, priori baſilicæ & rectoribus urbis diſtribuendum com-

mittet, illis qui interfuerant ad ſcribendum adjunctis.

67 De iſto preſbyterio dantur in primis ſancto Petro xx ſol. ſancto Johanni Lateranenſi vi ſol. ſanctæ Virgini Mariæ-majori v ſol. ſancto Laurentio foris murum v ſol. unicuique cardinalium iii ſol. illis exceptis qui lectos ſupraſcriptos in proceſſione parant, qui propter hoc xvi den. amplius habent. Unicuique diaconorum ii ſol. excepta ſancta Maria-nova, quæ pro lecto ultra xii den. habet, & excepta eccleſia ſancti Theodori, quæ pro lancea debet habere xii proveſ. Ultra unicuique monaſterio extra urbem iii ſol. Iſtis autem monaſteriis in urbe dantur iii ſol. monaſterio ſancti Cæſarii, monaſterio ſanctæ Agathæ, monaſterio Paniſpernæ, monaſterio de Pallaria, monaſterio ſancti Coſmæ tranſtyberim, monaſterio ſancti Silveſtri in Capite, monaſterio in Capitolio, monaſterio ſancti Alexii, monaſterio ſancti Sabæ, monaſterio Clivi Scauri, monaſterio ſancti Baſilii, monaſterio ſanctæ Crucis, ſanctæ Mariæ in Monaſterio. Iſtis vero monaſteriis & eccleſiis ii ſol. monaſterio Juliæ, monaſterio ſanctæ Bibianæ, monaſterio Campi Martis, monaſterio dominæ Roſæ, monaſterio Tempoli, monaſterio ſancti Johannis portæ Latinæ, monaſterio Maximæ, monaſterio Biberaticæ, monaſterio ſancti Thomæ de Formis, monaſterio Mirandæ, monaſterio ſanctæ Trinitatis, monaſterio ſancti Johannis de Inſula, monaſterio ſancti Leonis, monaſterio ſancti Cæſarii Monachorum, monaſterio ſancti Cyriaci. Iſtis eccleſiis xviii den. ſanctæ Mariæ de Monticello, ſancti Thomæ de Fraternitate, ſanctæ Mariæ, ſancti Tryphonis, ſanctæ Mariæ Rotundæ, ſancti Apollinarii, ſancti Celſi. Iſtis capellis xii den. ſancto Vincentio, ſancto Michaeli, ſanctæ Mariæ in Saxia, Lecto graduum, ſanctæ Mariæ Synodochia, ſanctæ Mariæ in Catenara, Salvatori Campi, ſancto Paulo Aureolæ, ſancto Anaſtaſio Areolæ, ſancto Quirico, ſancto Abacyro, ſanctæ Mariæ a Flumine, ſancto Stephano de Pinea, ſancto Macuto, ſanctæ Virgini Mariæ de Canella, ſancto Laurentio Piſcinulæ, ſancto Laurentio de Mundeſariis, ſanctæ Mariæ in Petrochia, ſanctæ Virgini Mariæ Secundicerii, ſancto Valentino extra urbem, hoſpitali, ſancto Blaſio de Mercato, ſanctæ Mariæ in Tranſpadina. Omnes autem aliæ eccleſiæ urbis ſingulariter debent habere viii denarios.

XL. *De Virgariis.*

68 Virgarii debent habere pro lecto x ſol. proveſ.
Scholæ guidonum x ſol.
Scrinarii ix ſol.
Scriptorii xii den.
Rectores fraternitatis de rectoribus xii ſol. qui tamen ſibi a paucis retro temporibus hoc uſurpavere. Ipſi etenim licet quandoque, ſicut dictum eſt, preſbyterium iſtud diſtribuatur, non debent aliquid inde recipere, nec etiam cantorum ſchola, mappulariorum, cubiculariorum, adextratorum, oſtiariorum: neque ulla alia ſchola vel perſona, excepto priore ſubdiaconorum cum acolythis, qui de preſbyterio eccleſiarum, quando datur, ut ſupra dictum eſt, recipit manus, prout in antiquis rationibus Innocentii, Eugenii, Adriani, & aliorum plurium Romanorum Pontificum ſcriptum plenarie invenitur.

XLI. *Quid dominus Papa facere debeat in Aſcenſione Domini.*

69 In Aſcenſione dominus Papa pergit ad Veſperas apud ſanctum Petrum, & ibi debet jacere, omniaque facit & recipit cum camerario & cancellario, ſicut ſcribitur in feſtivitate & Dedicatione. In feſto Pentecoſtes dominus Papa pergit ad Veſperas ad ſanctum Petrum, & ibi debet jacere: & omnia facit & recipit cum camerario & cancellario, ſicut dicitur in feſtivitate & dedicatione ſancti Petri.

XLII. *Quid dominus Papa debet facere in Nativitate ſancti Johannis Baptiſtæ.*

70 In Nativitate ſancti Johannis deſcendit dominus Papa ad eccleſiam Lateranenſem pro Veſperis celebrandis cum cardinalibus, & ſchola cantorum, & aliis, ſicut ſcriptum eſt ſupra in Aſſumptione beatæ Mariæ; & talem ibi exercent ſollemnitatem, tam in Veſperis, quam de nocte, de conſuetudine antiqua, qualem in prædicta beatæ Mariæ Aſſumptione, hoc excepto, quod canonici ejuſdem eccleſiæ Vigiliis domini Papæ non interſunt. Cetera vero fiunt omnia, ſicut in prædicto feſto beatæ Virginis Mariæ.

XLIII. *Quid dominus Papa facere debet in feſto ſancti Petri apoſtoli.*

71 In feſtivitate beati Petri dominus Papa vadit ad eccleſiam cum cardinalibus, & ſchola [a], & aliis, pro celebrandis ibidem Veſperis, ſicut ſuperius eſt enarratum; & remanet ibi, & talem exercet ſollemnitatem, tam in Veſperis, quam in nocte, qualem in prædicta Aſſumptione beatæ Mariæ: & de faculis in Veſperis & nocte, & de mappulariis & ſchola, & de omnibus aliis facit ſimiliter. Notandum vero quod dominus Papa debet habere duas aquaricias clareti, & duas vini ſtatim poſt Veſperas, ut bibat cum cardinalibus & aliis, & duas [b] ſacimas mortulæ, & pro implendo domini Papæ ſaccone debet habere XVIII proveſ. & camerarius debet habere unam aquariciam clareti; &, ſi cancellarius reſidet, debet habere aliam aquariciam. Sin autem, dominus Papa ipſam habet. Hæc omnia de altari ſancti Petri accipiuntur. De oblatione vero altaris & pedibus domini Papæ ita fiet, ſicut ſcriptum eſt in feſto ſancti Marci in Litania majori. Hoc autem nullatenus eſt prætermittendum, quod dominus Papa poſt quartam lectionem Vigiliæ deſcendit ad aream altaris, & inde extrahit thuribulum cum candela, quæ alia feſtivitate ibi a domino Papa fuit repoſita cum carbonibus & incenſo: & poſtmodum thuribulum cum candela ſimili ibidem remittit.

XLIV. *Quid debet facere dominus Papa in feſto ſancti Laurentii.*

72 In feſtivitate ſancti Laurentii dominus Papa vadit ad Veſperas cum omnibus ordinibus, ſicut ſupra dictum eſt in Aſſumptione beatæ Mariæ, & talem ibi exercet ſollemnitatem tam in Veſperis, quam in nocte, de conſuetudine antiqua, qualem in prædicta Aſſumptione beatæ Mariæ, excepto quod primicerius ſcholarum non interſit. Cetera vero fiunt omnia ſicut in prædicto feſto beatæ Mariæ.

a Leo IV. conſtituit, teſtante Anaſtaſio, ſtut in baſilica ſancti Petri Veſperæ a cuncto clero, & a ſchola in die natalis ejus pſallerentur

b Onufrio *duas ſalmas mortella.* De ſalma ſuperius dictum: quid autem ſit mortella ſeu mortula, aliis divinandum relinquo. Infra num. 75 legitur *ſex faſcios mortula pro camera ſua*, Onufrio *mortella.*

XLV.

XLV. *Quid facere debet dominus Papa in feſto ſancti Pauli apoſtoli.*

73 In feſtivitate beati Pauli dominus Papa vadit cum cardinalibus pro ibidem celebrandis Veſperis: & cantatis, comedit ibi cum omnibus cardinalibus, & capellanis, & aliis ordinibus: & exercent talem ibi ſollemnitatem, tam in Veſperis, quam in nocte, qualem in Aſſumptione beatæ Mariæ eſt enarratum. Cetera fiunt ſicut in prædicto feſto. Sciendum eſt quod in octava ſancti Petri omnia fiunt ſicut in feſto ejuſdem ſancti Petri, hoc excepto quod dictum eſt de thuribulo.

XLVI. *Quid dominus Papa facere debeat in Exaltatione ſanctæ Crucis.*

74 In Exaltatione ſanctæ Crucis menſe Septembri ſanctiſſimus dominus Papa cum cardinalibus intrat baſilicam ſancti Laurentii in mane: ubi trahens reliquias apoſtolorum Petri & Pauli, & lignum [a] ſanctæ Crucis, & oſculans porrigit eas cardinali deferendas ad eccleſiam ſancti Silveſtri; & dominus Papa cantat *Te Deum laudamus* cum cardinalibus in baſilica, & capellanis. Primicerius cum ſchola extra baſilicam ſancti Silveſtri ſtant cantantes antiphonas de Laudibus cum pſalmis & *Benedictus*; & dominus Papa dicit orationem. Ante portam in tabula quadam ab oſtiariis poſita, & mappis ſive toaleis honorabiliter, ſicut convenit, cooperta, deponunt reliquias ipſas: & adoratis ipſis primitus a Papa & cardinalibus, adorantur poſtmodum ab omni populo in eodem loco. Et interim Prima a Papa & cardinalibus ibidem cantatur: & poſtquam adoraverunt dominus Papa & cardinales ibidem parati, prout ſupra dictum eſt in aliis proceſſionibus, junioribus preſbyteris cardinalibus reliquias ipſas portantibus, aſcendunt per gradus ſcalæ: & ſic per viam communem pergunt proceſſionaliter uſque ad eccleſiam ſancti Johannis Lateranenſis.

75 Notandum quod canonici Lateranenſes veniunt obviam domino Papæ uſque ad gradus ſcalæ cum cruce, primicerio cum ſchola cantorum cantante. Reliquiis a portatoribus ſuper altare poſitis, dominus Papa pergit ad ſecretarium, &

a Quomodo hanc crucem Sergius papa primus invenerit, Anaſtaſius tradit.

cantat Tertiam: & indutus pergit ad altare, & celebrat divina. Et poſt celebrationem cum reliquiis revertitur ad baſilicam per palatium. Et notandum, quod dominus Papa & cardinales in omnibus aliis proceſſionibus, præter iſtam, pedibus excalceatis incedunt. Sciendum etiam quod proceſſio tantum fit in hac die, & non in Inventione ejuſdem ſanctæ Crucis, quæ eſt in menſe Maio.

XLVII. *Quid dominus Papa facere debeat in Dedicatione eccleſiarum ſanctorum Petri & Pauli.*

76 In Dedicatione eccleſiarum Petri & Pauli dominus Papa vadit cum cardinalibus ad Veſperas ad eccleſiam ſancti Petri. Quibus cantatis, dominus Papa ibi remanet atque jacet, & in propria perſona debet in nocte cantandis Vigiliis intereſſe: & talem ibi exercet ſollemnitatem, tam in Veſperis, quam in nocte, qualem in prædicta Aſſumptione glorioſæ Virginis Mariæ; hoc addito, quod dominus Papa debet habere de altari duas aquaricias clareti, & duas vini; & unam camerarius, & quartam cancellarius. De oblatione vero altaris & ad pedes domini Papæ ita fiet, ſicut ſcriptum eſt in feſtivitate beati Marci: & debet habere Papa ſex faſcios mortulæ pro camera ſua, & quatuor pro camera ſua camerarius, & XII den. pro implendo ſaccone domini Papæ, & III ſol. pro lignis in camera domini Papæ: &, ſicut præmiſſum eſt in feſto ejuſdem ſancti Petri, accipiuntur omnia hæc de altari.

XLVIII. *Quomodo debeat ſummus Pontifex eligi; & ſive eligatur in Urbe, ſeu electus & conſecratus, vel electus & non conſecratus ad Urbem accedat, quid faciendum poſtmodum ſit.*

77 Mortuo Romano Pontifice & ſepulto, omnes cardinales ad propria revertuntur ſecundum antiquam conſuetudinem. Secunda vero die conveniunt in eccleſia, & Miſſa mortuorum cantata, omnes ſimiliter ſecundum conſuetudinem antiquam recedunt. Tertia autem die iterum omnes in eccleſia congregati, Miſſa ſancti Spiritus ibidem primitus celebrata, tractant de electione; & perſcrutata omnium cardinalium voluntate ab aliquibus de ipſis, in quem major & melior pars convenerit cardinalium, prior diaconorum ipſum de plu-

viali rubeo ammantat, & eidem electo nomen imponit; ipſumque deinde duo de majoribus cardinalibus adextrant uſque ad altare: ubi proſtratus adorat, primicerio cum ſchola cantorum & cardinalibus cantantibus *Te Deum laudamus.* quo finito, ab epiſcopis cardinalibus ad ſedem ducitur poſt altare, & in ea, ut dignum eſt, collocatur. In qua dum ſedet electus, recipit omnes epiſcopos & cardinales, & quos ſibi placuerit ad pedes, poſtmodum ad oſculum pacis.

78 Surgenſque de ſede ducitur a cardinalibus ad ſedem lapideam, quæ ſedes dicitur Stercoraria, quæ eſt ante porticum baſilicæ Salvatoris patriarchatus Lateranenſis: & in ea eumdem electum ipſi cardinales honorifice ponunt, ut vere dicatur: *Suſcitat de pulvere egenum, & de ſtercore erigens pauperem, ut ſedeat cum principibus, & ſolium gloriæ teneat.* Poſt aliquantulum ſtans juxta eamdem ſedem, electus accipit de gremio camerarii tres pugillatas denariorum, & projicit, dicens: *Argentum & aurum non eſt mihi ad delectationem; quod autem habeo, hoc tibi do.* Tunc autem accipit ipſum electum prior baſilicæ Salvatoris patriarchatus Lateranenſis, cum uno de cardinalibus vel uno de fratribus ſuis. Venientibus autem per eamdem porticum juxta ipſam baſilicam Salvatoris exclamatur: *Dominum* [a] *Cæleſtinum ſanctus Petrus elegit.* Sicque ducitur ab illis uſque ad gradus portæ, quæ videlicet porta eſt in introitu palatii venientibus de eccleſia ad palatium ipſum; ibique judices eumdem electum accipientes, ducunt eum per palatium uſque ad baſilicam ſancti Silveſtri.

79 Ubi vero ventum eſt ante baſilicam ipſam, ſuper cujus arcum, qui ſuſtentatur de duabus columnis porphyricis, eſt imago quædam Salvatoris, quæ a quodam Judæo percuſſa olim in fronte ſanguinem emiſit, ſicut hodie cernitur; idem electus ſedet ad dexteram in ſede porphyrica, ubi prior baſilicæ ſancti Laurentii de palatio dat ei ferulam, quæ eſt ſignum regiminis & correctionis, & claves ipſius baſilicæ & ſacri Lateranenſis palatii: quia ſpecialiter Petro principi apoſtolorum data eſt poteſtas claudendi & aperiendi, & ligandi atque ſolvendi, & per ipſum apoſtolum omnibus Romanis pontificibus: & cum ipſa ferula & clavibus accedit ad alteram ſedem ſimilem, & ejuſdem lapidis: & tunc reddit eidem priori tam ferulam, quam etiam ipſas claves. In qua dum aliquantula

a Hinc patet librum hunc tempore Cæleſtini III ſcriptum fuiſſe.

mora quieſcit, cingitur ab eodem priore zona rubea de ſerico, in qua dependet burſa purpurea, in qua ſunt XII ſigilla pretioſorum lapidum, & muſcus. Qui ſiquidem electus in illis duabus ſedibus ſic ſedere debet, ac ſi videatur inter duos lectulos jacere, id eſt ut accumbat inter principis apoſtolorum primatum Petri, & Pauli doctoris gentium prædicationem. In zona notatur continentia caſtitatis, in burſa gazophylacium, quo pauperes Chriſti nutriantur & viduæ. In XII ſigillis XII apoſtolorum poteſtas deſignatur: muſcus includitur ad percipiendum odorem, ut ait Apoſtolus: *Chriſti bonus odor ſumus Deo.* In qua ſecunda ſede dum ſedet electus, recipit omnes officiales palatii ad pedes, & poſtea ad oſculum: & deinde ſedens ibidem recipit de manu camerarii denarios argenteos val. x ſol. proveſ. & projicit eos ſuper populum: & hoc facit tertio, dicendo, *Diſperſit, dedit pauperibus, juſtitia ejus manet in ſæculum ſæculi.*

80 His peractis, ducitur per ipſam porticum ſub iconas ſanctorum Petri & Pauli apoſtolorum, quæ per mare Romam venerunt nullo ductore, & intrat baſilicam ſancti Laurentii; in qua poſtquam peregerit prolixam ante proprium & ſpeciale altare orationem, pergit ad papalem cameram: ubi cum ſua voluntate pauſaverit, vadit ad menſam.

81 Poſt hæc autem in proxima die Dominica electus cum omnibus ordinibus ſacri palatii & nobilibus Romanis vadit ad eccleſiam beati Petri: ubi ad altare majus, prout in Ordine continetur, ab epiſcopo Oſtienſi ſpecialiter & aliis epiſcopis de curia conſecratur, hoc addito, quod ſi forte epiſcopus Oſtienſis præſens non fuerit, archipreſbyter Oſtienſis ſeu Veliternus intereſſe debet conſecrationi. Qua conſecratione finita, prior ſancti Laurentii ſacri palatii ponit palleum ſuper altare, quod ipſe prior propria manu debet parare: & ſtatim archidiaconus cum ſecundo diacono dant in manu Pontificis, & ſolus archidiaconus dicit Pontifici; *Accipe palleum, plenitudinem ſcilicet pontificalis officii, ad honorem omnipotentis Dei & glorioſiſſimæ Virginis ejus genitricis, & beatorum apoſtolorum Petri & Pauli & ſanctæ Romanæ eccleſiæ*; & nihil aliud. Statimque ipſe archidiaconus cum priore baſilicario aptat idem palleum ſuper Pontificem; & intromiſſis ſpinulis aureis tribus ante, & retro, & ſiniſtro latere, in capite quarum ſunt innixi tres hyacintini lapides: & ſic ornatus accedit Pontifex ad altare, & ibi cele-

brat honorifice Miſſam. Et notandum quod laudes ab archidiacono cum cardinalibus & ſubdiaconis & ſcrinariis, epiſtola latina cum græca, & evangelium latinum cum græco, & omnes aliæ ſollemnitates tunc fiunt, ſicut in feria ſecunda poſt Paſcha.

82 Miſſa autem celebrata, revertitur ad palatium coronatus cum proceſſione & honore arcuum, repræſentatione legis a Judæis, & thuribulorum a clericis Romanis, & jactibus totidem, & tanta quantitate factis, ſicut in prædicta ſecunda feria poſt Paſcha. Sciendumque quod cardinales omnes græci, primicerius cum ſchola cantorum, præfectus, ſenatores, judices & advocati, ſcrinarii, præfecti navales, ſchola crucium, & capellani tale preſbyterium & taliter datum accipiunt, quale in die Paſchæ ſuperius nominatum recipiunt: ſubdiaconi autem ſinguli ſingulos melequinos habent. quod tamen non fit in aliqua prædictarum ſollemnitatum. Non dantur enim eis, ſicut ibidem ſcriptum plenius invenitur, etiam ſi xxx vel amplius eſſent xii melechini. Univerſæ etiam ſcholæ palatii, clericis Romanis pro thuribulis, Judæis pro repræſentatione legis, laicis Romanis pro arcu, tale preſbyterium datur, & taliter, quale datur in coronationibus aliis domini Papæ. Pincerna inſuper & mareſcallus tam de comeſtione, quam de aliis donariis remunerantur ſimiliter, excepto quod capita porcorum aptata non habent, neque claretum. Familia quoque & curiales preſbyterium habent juxta camerarii voluntatem.

83 Si vero electio facta eſt in eccleſia ſancti Petri, poſt nominationem ducitur electus a duobus cardinalibus cantando *Te Deum laudamus* ad altare: ubi proſtratus poſtquam adoraverit, ponitur in ſede poſt altare, & ibi epiſcopos & cardinales, & quos ſibi placuerit, recipit ad pedes, & poſtmodum ad oſcula pacis. Et proxima die Dominica ſequenti conſecratur ibidem, cantata Miſſa cum ſollemnitatibus ſuperius nomitatis: & coronatus revertitur ad palatium, factis omnibus aliis, ſicut eſt ſuperius enarratum, per ordinem. Antequam intrat palatium, deſcendit ad ſedem ſtercoratam: ibique ſedens, prout moris eſt, & faciens jactum ter replicatum, ſicut ſuperius dictum eſt, accipitur a cardinalibus, & ducitur per porticum ipſam ad eccleſiam baſilicæ Lateranenſis: & aſcendens ſedem poſt altare, recipit canonicos ejuſdem eccleſiæ ad pedes, &

deinde ad oſculum pacis. Quo facto, pergit ad palatium uſque ad ſedem ſancti Silveſtri; ibique ſedet, & facit omnia in eodem loco & in antea, ſicut dictum eſt ſuperius, ordinate.

84 Si autem extra Urbem fuerit electus, & non conſecratus; omnia fiunt ordine ſupradicto, ſive fiat deſcenſus & conſecratio ejuſdem electi in eccleſia ſancti Petri, ſeu in eccleſia Lateranenſi idem electus deſcendat. Quod ſi electus & conſecratus fuerit extra Urbem; & a porta Lateranenſi venerit ad Urbem; omnes Romani clerici occurrunt ei extra Urbem induti, cum crucibus & thuribulis, in proceſſione: & ſic intrat eccleſiam Lateranenſem, & fiunt alia omnia, ſicut ſuperius eſt enarratum: hoc excepto, quod cum deſcenderit ad ſedem ſtercoratam, & per porticum vadens eccleſiam Lateranenſem intraverit, non ſtatim aſcendit ad altare ſeu ad ſedem: ſed veniens interius ex choro majori ante cruces, finito *Te Deum laudamus*, dicit, *Adjutorium noſtrum in nomine Domini*, &c. *Sit nomen Domini benedictum*, &c. *Benedictio Dei Patris & Filii*, &c. *Benedictio Dei omnipotentis Patris & Filii & Spiritus-ſancti deſcendat ſuper vos, & maneat ſemper.* Hoc facto, ducitur ad altare, & proſtratus orat. qui poſtquam oraverit, ſedem majorem aſcendit, & ibi canonicos ejuſdem eccleſiæ ad pedes recipiet & ad oſculum pacis. Si vero deſcenderit ad eccleſiam ſancti Petri conſecratus, omnia fiunt ſicut in eccleſia Lateranenſi: hoc excepto, quod ibi non eſt ſedes ſtercorata. Et proxima die ſequenti, celebrata Miſſa, non coronatus revertitur ad palatium. Antequam intret eccleſiam, deſcendit ad ſedem ſtercoratam: ibique ſedens, prout eſt moris, & faciens jactum, ſicut ſuperius eſt narratum, accipitur a priore Lateranenſi & cum uno cardinale, & ducitur per porticum ad eccleſiam: & omnia fiunt, ſicut ſuperius eſt notatum.

85 Sciendum vero quod preſbyterium ſcholarum non ita datur, ſicut ſi fuerit conſecratus in Urbe. De preſbyterio enim eorum tunc medietas reſecatur, exceptis Judæis & clericis Urbis, & adextratoribus. Præterea ſenatores Urbis dominum Papam debent adextrare, ſive venerit conſecratus, ſive non conſecratus, a porta civitatis uſque ad locum, ubi fuerit deſcenſus: ſive deſcenderit ad eccleſiam Lateranenſem, ſive ad eccleſiam beati Petri: in remuneratione cujus ſervitii x ſol. pro equo debent habere. Verumtamen ſchola adextratorum debet habere xx ſol.

Iuramentum ſenatorum Urbis.

86 Ego N. urbis Romæ ſenator ab hac hora in antea fide- «
lis ero tibi domino meo Papæ Urbano. Non ero in facto, ne- «
que in conſilio, neque in conſenſu, ut perdas vitam, aut mem- «
brum, aut capiaris mala captione. Conſilium quod mihi cre- «
des per te, vel per litteras aut nuntium, me ſciente ad damnum «
tuum nulli pandam. Tuum certum damnum ſi ſcivero, pro «
poſſe meo illud impediam. Quod ſi per me impedire non po- «
tero, illud tibi ſignificabo per meipſum, vel per litteras aut «
nuntium, ſeu talem perſonam, de qua pro certo credam, quod «
illud tibi debeat fideliter inſinuare. Papatum Romanum & «
regalia beati Petri quæ habes ad retinendum & defendendum; «
quæ vero non habes, ad recuperandum, & recuperata ad re- «
tinendum & defendendum, contra omnes homines adjutor «
ero ſecundum poſſe ac ſcire meum; nominatim autem ſanctum «
Petrum, urbem Romanam, civitatem Leoninam, tranſtybe- «
rim inſulam, caſtellum Creſcentii, ſanctam Mariam Rotun- «
dam, ſenatum, monetam, honores & dignitates Urbis, por- «
tum Oſtienſem, & tenimentum Tuſculani, & generaliter omnia «
regalia intra Urbem & extra. Cardinalibus, familiis tuis, & «
eorum venientibus ad Romanam eccleſiam, morantibus apud «
eam, & recedentibus ab ea, plenam & veram ſecuritatem «
præſtabo. Hæc omnia juro me obſervaturum bona fide, ſic me «
Deus adjuvet & hæc ſancta Dei evangelia. «

87 Cum datur procuratio, ſi fuerit cancellarius de parte cardinalium, recipiat de duobus cardinalibus, ſive in denariis, ſive in victualibus detur: ſi vero non fuerit cancellarius, de tota procuratione communiter de parte domini Papæ & cardinalium pro duobus cardinalibus cancellaria recipiat, ſi detur in victualibus. Sed ſi detur in denariis, tunc cancellaria pro uno tantum cardinali recipiat, ſed de parte tantummodo cardinalis.

XLIX. *Ordo* [a] *ad benedicendum Imperatorem, quando coronam accipit.*

88 In nomine Chriſti promitto, ſpondeo atque polliceor ego «

[a] Fuſior & diſtinctior eſt Ordo apud Onufrium Panvinium: at ſatius viſum eſt codicem noſtrum, uti jacet, exhibere.

N. Imperator coram Deo & beato Petro, me protectorem [a] & defenſorem eſſe, &c.

89 Dehinc orationem primam debet dicere Albanenſis epiſcopus ante portam argenteam baſilicæ ſancti Petri.

Oratio.

Deus in cujus manu corda ſunt Regum, inclina ad preces humilitatis noſtræ aures miſericordiæ tuæ, & Imperatori noſtro N. famulo tuo regnum tuæ appone ſapientiæ: ut hauſtis de tuo fonte conſiliis, & tibi placeat, & ſuper omnia regna præcellat, &c.

Orationem vero ſecundam debet epiſcopus Portuenſis recitare inter eccleſiam beati Petri in medio rotæ.

Oratio.

Deus inenarrabilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperii, confirmator regni, qui ex utero fidelis amici tui patriarchæ noſtri Abrahæ præelegiſti Regem ſæculis futuris; tu præſentem Regem hunc cum exercitu ſuo per interventionem omnium Sanctorum tuorum uberi benedictione locupleta, & in ſolium regni firma ſtabilitate connecte. Viſita eum, ſicut Moyſen in rubo, Ieſu Nave in prœlio, Gedeon in agro, Samuelem in templo, & illi eum benedictione....... ac ſapientiæ tuæ perfunde, quam beatus David in pſalteterio, Salomon filius ejus te renuntiante percepit e cælo. Sis ei contra acies inimicorum lorica, in adverſis galea, in proſperis......... in protectione clypeus ſempiternus. Præſta ut illi gentes teneant fidem, proceres ſui habeant pacem, diligant caritatem, abſtineant ſe a cupiditate, loquantur juſtitiam, cuſtodiant veritatem: & ita populus ille..... coalitus benedictione æternitatis & ſemper maneant tripudiantes in pace victores, quod ipſe præſtare dignetur.

90 Deinde vadit ante confeſſionem beati Petri apoſtoli, & proſternat ſe pronum in terram; & archidiaconus faciat letaniam. Qua finita, epiſcopus Oſtienſis ungat ei de oleo exorcizato brachium dextrum & inter ſcapulas, & dicat hanc orationem.

Domine Deus omnipotens, cujus eſt omnis poteſtas & dignitas, te ſupplici devotione atque humillima prece depoſcimus, ut huic famulo tuo proſperum Imperatoriæ dignitatis concedas effectum, ut in ſua diſ-

b. Eadem fere verba ab Henrico I Imperatore dicta refert Ditmarus initio lib. VII.

poſitione

poſitione conſtituto ad regendam eccleſiam tuam ſanctam nihil ei præſentia officiant, futuraque non obſiſtant: ſed inſpirante ſancti Spiritus dono, populum ſibi ſubditum æquo juſtitiæ libramine regere valeat, & in omnibus operibus ſuis te ſemper timeat, tibi jugiter placere contendat. Per Dominum, &c. Sequitur alia oratio, *Deus Dei filius Jeſus-Chriſtus Dominus noſter, qui a Patre oleo exultationis accinctus eſt præ participibus ſuis, ipſe per præſentem ſacri ungiminis effuſionem Spiritus paracliti ſuper caput tuum infundat benedictionem, eamdem uſque ad interiora cordis tui penetrare faciat: quatenus hoc viſibili & tractabili dono inviſibile percipere, & temporali regno juſtis miſcrationibus aſſecuto æternaliter cum eo regnare merearis, qui ſolus ſine peccato vivit & regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus,* &c.

91 Demum vero Pontifex Romanus ſurſum altare imponit ei diadema, in eo dicens: *Accipe ſignum gloriæ, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus-ſancti, ut ſpreto antiquo hoſte, ſpretiſque contagiis vitiorum omnium, ſic judicium & juſtitiam diligas, & ita miſericorditer vivas, ut ab ipſo Domino noſtro Jeſu-Chriſto in conſortio ſanctorum æterni regni coronam percipere merearis. Qui cum Patre & ſancto Spiritu vivit,* &c.

IN CHRISTI NOMINE AMEN.

BREVE[a] RECORDATIONIS, DE CONSUETUDINE *altaris ſancti Salvatoris, quid ſcilicet clericis ejuſdem eccleſiæ, vel ipſi eccleſiæ competat, de medietate ſcilicet epiſcoporum.*

IN primis in Nativitate Domini eccleſia debet condiri[b]: & duo paria facularum, unum ante altare, & aliud in lectorio; & quattuor denarii manſionariis dari debent.

In feſto ſancti Johannis Evangeliſtæ eccleſia condiatur; & una aquaricia olei ad fontes; & quod ſupererit, ſit eccleſiæ: & duodecim denarii Papienſes clericis, & vinum ad potandum ante vigiliam: & tria paria facularum, unum clericis, & aliud acolythis: & ſi deſunt acolythi, ſunt clericorum ec-

a Hoc ex codice Cencii eruit Onufrius, noſque ex ipſo Onufrio.

b Nempe ſuffitu & odoribus, ut quidem videtur.

cleſiæ; aliud ad Miſſam.

In Dominica prima Quadrageſimæ eccleſia debet condiri: & quattuor denarii manſionariis, & par facularum ad Miſſam; & reſidua ſunt * de clericis, ſi deeſt acolythus.

* *f.* pro

A Dominica prima uſque in octavam Pentecoſtes quotidie debent habere manſionarii unum [a] caput de communi: in ſabbato vero pro emundatione eccleſiæ tria capita.

Feria quarta in hebdomada quarta, quando clerici vadunt cum cruce per cœmeteria ad ſanctum Paulum & ad ſanctam Anaſtaſiam, totum altare eſt clericorum, donec crux egreditur & deportatur: aut, ſi clericis placuerit, panem, & vinum, & piſces inde habeant ad [b] cœnam.

In Dominica Palmarum condiatur eccleſia: & quattuor denarii manſionariis, & par facularum ad Miſſam.

In Cœna Domini ſimiliter etiam quattuor denarii manſionariis, & unum pro ablutione ampullarum & alia præparatione.

In Sabbato ſancto par facularum ad Miſſam, & precium mundationis paradiſi & chriſmatis, & porticus clauſæ: & eccleſia condiatur.

In die ſancto Paſchæ par facularum ad Veſperas. Feria ſecunda ſimiliter. Sabbato in Albis debet condiri eccleſia; & par facularum ad Miſſam; & quattuor denarii manſionariis.

In Litania majori, donec crux vadit & redit, totum altare ſit clericorum, unde debent habere piſces feria tertia, panem & vinum, ova & caſeum.

In ſabbato ſancto Pentecoſtes par facularum ad Miſſam; & unum denarium illis, qui flores ſuper dominum Papam jactant: & eccleſia condiatur more ſolito.

In Nativitate ſancti Johannis Baptiſtæ eccleſia principaliter condiatur; & duodecim denarii, & una libra olibani, & unum rotulum de cereis Græcis, & XVIII denarii cantoribus, & una aquaricia olei ad fontes, & ſeptem paria facularum, & unam libram pro pari, unum acolythis, aliud Græcis, aliud ante altare ad fontes, alia vero ad Miſſam: quæ omnia ſunt clericorum, ſi curia deeſt: & quattuor denarii

a Petrus Mallius ſupra, *tria capita, tres monetas* interpretatur.

b Hic cœna vocatur una illa refectio, quæ in Quadrageſima ſumenda erat ad Veſperam.

manſionariis, & vinum ad potum [a] ante vigiliam omnibus clericis, græcis & latinis.

In vigilia ſancti Petri vinum ad potum clericis ante vigiliam. In vigilia ſancti Pauli ſimiliter. In vigilia ſanctorum Pancratii & Venantii martyrum, ſanctarum Rufinæ & Secundæ ſimiliter.

In Aſſumptione ſanctæ Mariæ eccleſia conditur; & vinum ante vigiliam clericis: & ſex paria facularum, & quattuor denarii manſionariis.

In vigilia ſancti Laurentii vinum ante vigiliam.

In Decollatione ſancti Johannis eccleſia condiatur, & vinum ante vigiliam.

In Exaltatione ſanctæ Crucis eccleſia condiatur; & par facularum ad Miſſam, & quattuor denarii manſionariis, & vinum clericis: & ab iſta feſtivitate uſque in octavam ſancti Martini quotidie manſionarii habent duo capita.

In ſollemnitate ſancti Salvatoris eccleſia debet condiri: & ſex paria facularum, unum cubiculariis, aliud acolythis; aliud ante altare, aliud in lectorio; aliud ad Miſſam, aliud clericis; & duodecim denarii clericis, & quattuor manſionariis; & una aquaricia vini ante vigiliam: & omnia reſidua facularum de nocte & de Miſſa ſunt clericorum, ſi acolythi deſunt.

Per totum annum debet habere eccleſia de medietate altaris, videlicet epiſcoporum, oleum quotidie ad x v lampades, una ad abſidam, v i i ante altare, una ante grandem imaginem ſuper columnas æreas, quinque in crate, una ante imaginem ſanctæ Mariæ, quæ eſt ſuper horologium. Et funes ad appendendum candelas, & tintinnabula ænea, & olibanum quotidie ad Miſſas, & in nocte candelas ad lectiones & pſalmos & accendendas lampades & * quærendum eccleſiam *ſic* ſufficienter. Et in omnibus ſtationibus, quando dominus Papa deſcendit celebrare Miſſam, ſubminiſtratur de altari vinum ad ſacrificium & communicandum: & tunc oblatio altaris deſuper eſt ſcholarum, & inferius clericorum eccleſiæ. Omnes [b] cinturæ, tam altaris, quam imaginum, clericorum ſunt.

a Sic in vigiliis paſſim datur vinum ante vigiliam, quod cœnulæ noſtræ quoddam præludium eſt.

b An cincturæ? pro illis ornamentis, quibus cingunt imagines.

Conſuetudo etiam eſt clericorum, ut quando curam faciunt altari, ſecundum tempus procurentur, & inde accipiant denarium unum Papienſem. Pro abluendis quoque vel reſarciendis pannis vel cortinis eccleſiæ, clavibus & oſtiis, precium datur de altari de medietate epiſcoporum. Omnes lampades & baciles canonicorum ſunt. Omnes oblationes, quæ veniunt ad manus epiſcopi hebdomadarii altaris majoris, medietas eſt ipſius epiſcopi, & medietas canonicorum, præterquam de pane & vino, quod eſt canonicorum.

In Natale Domini de medietate epiſcoporum duas* laumas de merlis pro eccleſia: & ſimiliter in Reſurrectione, Natali ſancti Johannis Baptiſtæ, & feſto ſancti Salvatoris.

* *f.* ſaumas

Aliud ſcriptum recentius.

IN nomine Domini amen. Anno M CC XXXII, Indict. V, conventio talis facta eſt inter Lateranenſem eccleſiam, & primicerium & ſcholam cantorum, quod ipſe in feſto ſancti Johannis Baptiſtæ cum decem cantoribus veniat dictus primicerius, ita quod ipſe ſit XI, & officiabunt eccleſiam in Vigilia, Matutinis, & Miſſa: & procurabuntur ipſi & duo eorum ſervientes decenter & honeſte in illis cibariis, quibus conventui ſervietur in ipſa die: & pro ſua mercede recipient ſextam partem oblationum majoris altaris, dumtaxat in ſpatio, quo Miſſa celebratur, ſuper illud cadentium.

Inſuper ipſe primicerius recipit ab eccleſia duos ſolidos Proviſinorum ſenatus pro mercede; & unuſquiſque canonicorum XII denarios, computatis in præſente ſumma denariis illis, qui dantur cantoribus pro reſponſoriis. Hoc autem utraque pars obſervare tenetur in omnibus illis feſtis, quæ Lateranenſis eccleſia voluerit prædicto ordine celebrare, & ad ea primicerium cum ſchola duxerit invitandos. Sed in omnibus ſtationibus Lateranenſis eccleſiæ primicerius & ſchola, etiam non invitati, venire debent ad ſerviendum in officio Miſſæ tantum, pro ſua mercede nihil aliud percepturi, niſi ſextam partem oblationum majoris altaris tantum, ſicut ſupra ſcriptum eſt.

XIII.

CÆREMONIALE ROMANUM

EDITUM JUSSU GREGORII X.

1 QUIA omni potentatui vita brevis, idcirco ſæpe contingit quod Romani Pontifices, qui in ſubcæleſti hierarchia primatum obtinent, infra breve temporis ſpatium vitam finiant, & carnis ergaſtulo de iſto ad libertatem tranſeant ſupernorum. Et cum talis ac tanta hierarchia non debeat eſſe acephala quaſi monſtrum, ſanxerunt proinde Patres ſancti, ut defuncti Præſidis corpore eccleſiaſticæ tradito ſepulturæ, per viam canonicam defuncto Præſidi ſubſtitueretur alius, qui tanto præſit oneri & honori. Verum quia circa modos & formas qualiter ſe habere debeat eccleſia erga hujuſmodi ſubſtituendos, cum aliquando aliqui in diverſis majoribus Ordinibus eccleſiaſticis conſtituti ad onus hujus aſſumantur, frequenter exſtitit dubitatum; propter hoc ſanctiſſimus pater, & communis dominus dominus noſter papa GREGORIUS X, qui olim in diaconatus ordine conſtitutus exſtitit ad ejuſdem pontificatus apicem dignitatis, volens per ea quæ circa ipſum acta ſunt, dubitationes hujuſmodi amputare; ad cautelam præſentium & memoriam futurorum hæc quæ ſequuntur in ſcriptis fecit redigi, & brevis ſtili officio exarari.

2 Siquidem in primis Romana eccleſia Paſtore vacante, ille qui fuerit concorditer ab omnibus cardinalibus, vel a duabus partibus electus in Papam, ab univerſali eccleſia Romanus Pontifex habeatur. qui ſi fuerit abſens, vel de collegio cardinalium non fuerit, ad locum, in quo cardinales ſunt, in conſiſtorio venire debet vocatus; & ipſe coëlectionis de ſe facit conſenſum præſente. Prior diaconorum exuit eum cappam ſeu chlamydem qua utitur, & ponit ei, ſi non habet, albam Romanam, camiſiam, & orarium ad modum presby-

teri ſuper humeros, ſi eſt presbyter; vel ſuper lævam partem, ſi eſt diaconus, & non in presbyterii ordine conſtitutus: & poſtea ponit ei mantum, & dicit, *Inveſtio te de Papatu Romano, ut præſis urbi & orbi;* & tradit ei etiam anulum, quo uti conſueverunt prædeceſſores ipſius, & ei mitram competentem ipſi ſuper caput imponit: & petens ab eo, quo nomine vocari velit, & ipſum eo nomine quo ei placuerit vocabunt. Quo facto, facit eum ſedere in ſede ſeu in faldiſtorio, & depoſitis communibus calceis, ſi habentur rubea calceamenta papalia, calciantur eidem: & ſic cardinales omnes per ordinem, primo epiſcopi, ſecundo presbyteri, tertio diaconi veniunt coram eo flexis genibus; & idem electus ipſos ordinate ad pedem recipit & ad pacis oſculum, necnon & omnes alios capellanos ſuos, & ceteros clericos & laicos venientes ad ejus reverentiam, infimos, mediocres & majores. Quibus expeditis, cruce præeunte papali proceſſionaliter ducitur a cardinalibus & a tota curia ad cathedralem, vel aliam majorem eccleſiam loci, in quo eſt curia, ſi locus, in quo eligitur, civitas non exiſtit: in qua eccleſia ad altare ducitur, & ante ipſum altare orat diutius proſtratus: & dum orat, *Te Deum laudamus* ab omnibus clericis decantatur. quo decantato, prior epiſcoporum dicit, *Pater noſter*, & ſuffragia conſueta, & orationem, *Omnipotens ſempiterne Deus nuper electo noſtro.* Qua finita, idem electus ſurgit ab oratione, & dicit, *Sit nomen Domini benedictum,* & facit benedictionem.

3 Qua expleta, revertitur, oſculatur altare, & ut ordinate venit ad eccleſiam, ſic redit ad cameram ſuam, & ſignando ſemper in eundo & redeundo: & poſtquam redierit ad cameram, deponit pluvialem & mitram, & aſſumit rubeum mantellum, & habere debet caligas de rubeo panno ſine pedulibus & cum ſtafilibus, & infulam rubeam de ſcarleto: & poſtea parvos calceos de panno eodem, & calceos religioſos uſque ad medium de corio rubeo, & tunicas & veſtes de ſcarleto, & deſuper pannos albam camiſiam, & erit ſubcinctus cingulo de ſerico rubeo ſuper camiſiam: & ipſa camiſia erit ita longa, quod elevata competenter ſuper ipſum cingulum reflectatur.

4 Idem vero electus, in quocumque Ordine fuerit, ſi ſcribat aliquas litteras alicui ante ſuam conſecrationem, bullare faciet litteras ipſas cum illa parte bullæ in qua ſunt capita Apoſtolorum ex una parte; ex altera vero erit plana, cum

nondum ſit conſecratus in Papam : & in ſalutatione ſcribit nomen ſuum ſic, *G. electus ſervus ſervorum Dei, dilect.* &c. *ſalutem & apoſtolicam benedictionem.* Addit in fine ante datam litterarum, *Nec quod bulla exprimens nomen noſtrum non eſt appenſa præſentibus, quia ante conſecrationis & benedictionis noſtræ ſollemnia non tranſmittitur his quæ ſiunt, hactenus in Romanos electi Pontifices conſueverunt bullam habere ante ſuæ conſecrationis munus, medium hujuſmodi obſervare.* Et poſt dat. in tali loco, &c. hujus manu, *ſuſcepti a nobis apoſtolatus officii anno primo.* & pænitentiarii dicunt in data ſuarum literarum, *Datum etiam anno primo præſulatus domini epiſcopi Papæ electi in Romano pontificatu.*

5 Idem autem electus, in quocumque Ordine conſtitutus, promovebitur ad majores Ordines ſecundum formam, qua alii ordinantur : hoc tamen ſalvo, quod ipſe electus amictu & alba indutus, & cingulo ſubcinctus, cum manipulo tantum, ſi eſt ſubdiaconus; ſi vero eſt diaconus, cum ſtola ſuper lævam partem, ſedebit in faldiſtorio ſuo, tenens mantum ſuum, pluviale non indutum, ſed poſt collum, & mitram in capite ipſo congruam : & ſic debet ordinari. Ordinator venit coram ipſo, & orationes debitas dicet, & alia faciet, quæ in Ordine quem confert, fieri conſueverunt. Et attende quod dum idem electus ordinatur, diaconus cardinalis & ſubdiaconus capellanus aſſiſtent ei lavando manus & induendo, ſicut alias fieri conſuevit, dum Papa celebrat : & erunt induti veſtimentis ſacris debitis, & eidem electo poſtmodum duo debent aſſiſtere diaconi cardinales qui ei ſerviant, ut eſt moris : & iſti etiam veſtibus ſacris congruis erunt veſtiti, etſi alii cardinales cujuſcumque Ordinis non eſſent induti. Ordinator vero habebit ſuos miniſtros, qui ei in ſubdiaconi & diaconi habitu miniſtrent. Et hæc de Ordine.

6 Quo electo ad Ordinem ordinato, poſt ſuſceptum Ordinem, & veſtimentis ordinibus debitis receptis, mantum ſive pluviale, ſicut dictum eſt, poſt collum reſumet : & cum venerit ad horam coronandi, ordinatus ad ipſum ordinatorem ad altare venit, & ordinator eum reverenter coronabit : & ſic omnibus peractis, & reverenter Miſſa expleta, ipſe electus dicit, *Sit nomen Domini*, & facit benedictionem. qua dicta, ordinator ter dicit eidem electo, *Multos annos*, flectendo ter genua coram eo, ut eſt moris; & altiori voce ſemper dicen-

do. Idem electus nullum ſervitium in altari faciet ordinatori, nec epiſtolam, nec evangelium cantabit, nec ante receptionem Ordinis diaconatus dicetur illa poſtulatio, *Poſtulat mater eccleſia noſtra*, &c. Illa petitio non eſt neceſſaria in Papa, quia ſcimus per omnia eſſe dignum: nec etiam cum promovetur ad Ordinem presbyterii, eadem poſtulatio dicetur: ſed cum ad Ordinem presbyteratus ordinari debebit, induetur cum ea ſollemnitate, qua dictum eſt, habendo ſtolam ſuper humerum, & manipulum in brachio; nec tamen habebit tunicellam, nec dalmaticam; nec calciabitur ſandalibus, nec habebit pectorale, nec fanonem, ſed ſolum amictum & albam: & fiet letania, ut conſuevit. Et demum ordinator coram ipſo ſtans ordinat eum more conſueto in aliis, & manus oleo ſancto inungit, imponendo ei primo manum; & omnes presbyteri cardinales, qui aſſiſtunt, ſimiliter: & ponit ei caſulam, reflexo ei primo orario, ut eſt moris, ſuper utrumque humerum. quibus omnibus, ut in ordinatione presbyterorum continetur, peractis, & caſula ei extenſa ad dorſum per ordinatorem, & peracta a miniſtris, idem electus lavabit manus ſuas cum mica panis, ut moris eſt. Quo facto, recipit ad pedem & oſculum omnes epiſcopos, presbyteros, & diaconos cardinales, necnon & alios prælatos, qui adſunt, in ordine ſuo. quo facto, cantatur evangelium. quo cantato, idem electus oſculatur ſibi delatum evangelium, ut eſt moris: & poſt dictum, *Dominus vobiſcum*, &, *Oremus*, per ordinatorem, idem ordinator venit coram eodem electo, & recipit de manu ejus duos magnos panes, duas phialas vini, & duo torticia, oſculando ei manum. quo facto, redit ad altare ordinator & ordinatus, & unus presbyter cardinalis eidem electo ordinato ſervit de libro in altari in Miſſa, docendo & inſtruendo ipſum. Eodem tempore debito, poſtquam ordinator coronaverit, præfatus electus de manu ordinatoris ſuper altare coronabitur, & omnia rite agentur uſque ad finem Miſſæ. Qua finita, ordinator dicit, *Multos annos*, ut dictum eſt. *Sit nomen Domini benedictum* præcinetur per ipſum electum, prout ſuperius eſt expreſſum. quo facto, idem electus exuetur reverenter, ut moris eſt, dicendo pſalmos debitos, ſcilicet, *Benedicite*, & *Laudate Dominum*, antiphona trium puerorum. Et ordines hujuſmodi recipiet presbyteris omnibus præſentibus, & a quocumque epiſcopo ſibi placuerit,

cardinale,

cardinale, ſive alio. Totum hoc agetur die ſabbati: die vero Dominico ſequenti conſecrabitur, ſi ſibi placuerit. Si vero conſecrari noluerit, ſi ex aliqua cauſa differet conſecrationem, quouſque conſecretur, Miſſam nec publice, nec private cantabit.

6 Dum electus in Papam preſbyter fuerit conſecrandus, talis ordo debet ſervari. Primo idem electus dum dicit pſalmum, *Quam amabilia*, &c. calciabitur ſandaliis & caligis, & lotis manibus induetur omni ornamento ſuo, ſcilicet primo alba, cingulo, cum ſubcinctorio: poſtea pectorale, demum fanone, poſtea ſtola, deinde tunicella, & poſtea dalmatica. Subſequenter recipit chirothecas, & demum caſulam & mitram in capite ſine pallio & anulo paſtorali, quæ poſtea recipiet in loco ſuo: & veſtimenta erunt coloris tempori convenientis. Cardinales omnes, tam epiſcopi, quam preſbyteri, diaconi, ſubdiaconi, & alii prælati, omnes erunt in veſtibus congruis tempori: & cruce papali præeunte cum faculis VII & incenſo, omnes de loco, in quo eſt veſtitus, veniunt proceſſionaliter ad altare. Nulla tamen fit examinatio primo nec ſecundo illa conſueta in conſecratione aliorum epiſcoporum quæ incipit, *Antiqua*: & vadit electus ad altare, & facit confeſſionem, interim choro vel ſchola cantante Introitum & *Kyrie eleiſon.* quo facto, venit coram altare, & ibi genuflectet ſuper faldiſtorium paratum, & omnes alii ſimiliter prælati: & duo diaconi cardinales qui ad ſerviendum ei ad dextram lævamque aſſiſtunt, & capellanus ſubdiaconus dicit letaniam cantando, aliis capellanis reſpondentibus: & dum venerit ad illum locum, *Vt conſecrandum*, &c. repetet bis, & quilibet prælatus una cum ordinatore electum ipſum ſignabit. Qua letania dicta, ordinator venit coram eodem electo, & dicit illud, quod eſt in Pontificali epiſcoporum. Quo dicto, redeunt poſt altare: & tunc venit unus ex epiſcopis cardinalibus, & dicit illam orationem, *Adeſto*; & poſtmodum venit alius epiſcopus cardinalis, & dicit illam orationem, *Oremus dilectiſſimi*, & additur in ea, *utilitati univerſalis eccleſiæ*: & demum venit ordinator ſive conſecrator, & ponit apertum codicem evangeliorum ſuper caput electi verſus collum, & codex ſic apertus tenetur a duobus cardinalibus, & omnes prælati ſtant in circuitu induti quilibet cum ſuo libro; & ordinator incipit & procedit, ut continetur in libro, omnibus aliis prælatis ſecum dicentibus in

voce depreſſa, & ordinatore in cantu, *Deus homini*, &c. prout in libro; eo tamen ſalvo, quod mittatur in loco ſuo illud, *Et idcirco*, quod ſpecialiter ponitur in conſecratione Papæ. Qua finita, depoſitis chirothecis, ordinator ponat unum capiturgium ſubtile in modum ſcuti ſuper caput electi, pendentibus capitibus capiturgii poſt collum: & ſic mittit chriſma ſuper caput ejus in modum crucis, & dicit illam orationem, *Vngatur*, &c. & addit aliam orationem, *Hoc Domine*, & in loco ſuo additur, *illud tribue*, &c. Qua finita, ungit manum electi cum chriſmate, & dicit illam orationem, *Deus*, &c. qua finita, non datur ei baculus, nec dicitur illa oratio, *Accipe baculum*, ſed dat ei anulum, & dicit orationem, *Accipe*, &c. & addit *ſanctam univerſalem Eccleſiam*; & iterum dat ei librum evangeliorum, & dicit, *Accipe*, &c. & addit, *univerſalem populum tibi committo*, &c. Quibus omnibus expletis per conſecratorem, idem ſummus Pontifex ſedet in faldiſtorio, & lavat manus cum mica panis & aqua, & unus epiſcopus cardinalis venit coram ipſo, & tergit ejus caput, quod fuit unctum, cum mica panis & cum cortic. leviter, & tergit cum linteamine ſive ſubtili tobalea. Quo finito, ipſe ſummus Pontifex recipit conſecratorem & omnes epiſcopos preſbyteros & diaconos cardinales ad oſculum oris.

7 Dum vero quis epiſcopus in Papam eligitur, non conſecratur aliter, ſed fiunt omnia quæ continentur in iſto libro ad hunc numerum, *Primo electus*, uſque ad illud verbum, *proceſſionaliter ad altare*. In fine facta confeſſione aſcendit ſedem præparatam, & ibi coram ipſo veniunt epiſcopi cardinales, & dicunt orationes illas tres, quæ ſunt in Ordinario, ſecundum ordinem in ipſo Ordinario ſcriptas. Quo finito, ſedet in ſede, & recipit dictos cardinales & prælatos alios, & facit ea quæ hic continentur a verbo illo, *Omnes alios prælatos ad pedem & ad oſculum*. Quibus receptis, venit ad altare, & inibi deſuper ſumat pallium paratum per priorem ſubdiaconorum capellanorum, ſive per priorem baſilicæ Sanctæ Sanctorum: & duo priores diaconi cardinales tenent pallium ipſum: & tunc prior illorum duorum ſolus dat pallium ſummo Pontifici ſub his verbis, *Accipe pallium plenitudinem pontificalis officii ad honorem omnipotentis Dei, glorioſiſſimæ Mariæ Virginis ejus genitricis, beatorum apoſtolorum Petri & Pauli, & ſanctæ Romanæ eccleſiæ*: & aptato pallio ipſo ſuper eum cum tribus ſpinulis aureis, ut eſt moris,

aſcendit ſummus Pontifex ad altare, & facit incenſum; & demum redit ad eminentem ſedem, & dicit, *Dominus vobiſcum*, vel *Pax vobis*, cum *Gloria in excelſis*, ut dies requirit: & poſtea dicit orationem Dominicæ alte, & aliam dicit pro ſe ſecrete. Qua oratione finita, dominus Papa reſidet in ſede; & prior diaconus cardinalis portans ferulam in manibus cum diaconis, ſubdiaconis, ſcrinariis & judicibus, omnes induti ſollemniter, deſcendit ante altare, & facit duas acies ſive fila, unam ex una parte, & unam ex reliqua, æqualiter dividendo: & ponit primo diaconos juxta altare, ſecundo ſubdiaconos, tertio judices, quarto ſcrinarios in ordine: & ipſe prior diaconus incipit laudem ſic alta voce, tamen quaſi legendo, *Exaudi Chriſte*: & judices & ſcrinarii procedent ſimiliter in cantu quaſi legendo, *Domino noſtro Papæ à Deo decreto ſummo Pontifici & univerſali Papæ vita*. Item idem prior dicit ſecundo, *Exaudi Chriſte*; & judices & ſcrinarii antiphonam ut prius: & ſic facit tertio. Idem prior dicit, *Salvator mundi*; & judices & ſcrinarii antiphonam, *Tu illum adjuva*, & cetera facit. Tertio item idem prior dicit bis *Sancta Maria*; & illi antiph. *Tu illum adjuva*. Eodem modo dicit tamen ſemel, *Sancte Gabriel*, *ſancte Raphael*, *ſancte Johannes Baptiſta*, *ſancte Petre*, *ſancte Paule*, *ſancte Andrea*, *ſancte Stephane*, *ſancte Leo*, *ſancte Gregori*, *ſancte Benedicte*, *ſancte Baſili*, *ſancte Saba*, *ſancta Agnes*, *ſancta Cæcilia*, *ſancta Lucia*; aliis reſpondentibus, *Tu illum adjuva*. Quibus finitis, prior dicit *Kyrie*, &c. & illi reſpondent *Kyrie eleiſon*, &c. & hoc facit tertio: & poſtea omnes ſimiliter dicunt alta & una voce *Kyrie*, &c. Laudibus finitis, legitur epiſtola latina, & ſubſequitur græca ſuper pulpitum; ita & de evangelio. Ille vero epiſcopus cardinalis qui eum conſecrat, dum eſſet omni pontificali indumento ornatus abſque baculo paſtorali, eumdem ſummum Pontificem conſecrat. Qua conſecratione finita, deponit omnia ornamenta prædicta; & aſſumpto pluviali cum ſuperpelliceo, ſervit eidem ſummo Pontifici in altari, ut eſt moris. Et ſic Miſſa ordine ſuo procedit uſque ad finem: & conſecrabit cum ſollemnitate, non ſuper altare, ſed ad ſedem. Poſt Miſſam dicit idem ſummus Pontifex, *Sit nomen Domini benedictum*. Conſecrator tamen non dicit, *Multos annos*.

8 Omnibus rite peractis, ipſe ſummus Pontifex & omnes cardinales, & alii prælati & ſubdiaconi, quilibet in gradu ſuo indutus veſtimentis precioſis albi coloris, epiſcopi pluviali-

bus, preſbyteri caſula, diaconi dalmatica, ſubdiaconi tunicella, acolythi ſuperpelliciis; & alii capellani, epiſcopi, archiepiſcopi, abbates, & patriarchæ pluvialibus; & judices, ſcrinarii, ſimiliter præfecti & advocati erunt induti pluvialibus; ipſe in pluviali & mitra & ſollemniter in ſuperpelliciis ut Papa omnia precioſa ornamenta habebit, & pallium, & mitram optimam, & chirothecas, & anulum paſtoralem: & ſic cum omnibus venit ad portam, ſive ad gradus eccleſiæ: ibi prior diaconus cardinalis exuit mitram, & ponit ei coronam, quæ vocatur regnum, in capite, toto populo clamante *Kyrie*, &c. & ſic cum omni ornatu quilibet cardinalis & prælatus equitat equum opertum panno albo; ſubdiaconi vero, capellani, ſcrinarii, & alii equitant ornate veſtiti, non tamen habent equos coopertos. Papa equitat equum magnum phaleratum & coopertum tantum ex parte poſteriori, & de ſcarleto; in parte vero anteriori non coopertum.

9 Sic omnibus equos aſcendentibus, prior diaconorum cum ferula ordinat proceſſionem hoc modo. Primo procedit equus domini Papæ phaleratus: ſecundo vadit ſubdiaconus cum cruce, tertio duodecim bandonarii cum duodecim vexillis rubeis, & duo alii cum duobus Cherubin cum lanceis; quarto duo præfecti navales induti pluvialibus; quinto ſcrinarii, ſexto advocati, ſeptimo judices, octavo cantores, nono diaconi & ſubdiaconi qui legant epiſtolam & evangelium in græco; decimo abbates forenſes, undecimo epiſcopi, duodecimo archiepiſcopi, decimo tertio abbates Urbis, decimo quarto patriarchæ & epiſcopi cardinales, decimo quinto preſbyteri cardinales, decimo ſexto diaconi cardinales, decimo ſeptimo dominus Papa & ſubdiaconi cum tobalea, & ſerviens qui portet umbraculum; & ſic venit uſque ad palatium ſuum, ſive ad eccleſiam juxta palatium ſuum: ubi cum deſcendit de equo, deponit regnum de capite, & recipit mitram; & preſbyter cardinalis facit ibi laudes cum tabellionibus & judicibus. quibus factis, deponit pallium & caſulam tantum ac chirothecas, & reſumit pluviale poſt collum: venit ad aliquem locum præparatum decentem, & ibi dat cuilibet cardinali & prælato preſbyterium; & ſic fit. Ipſe Papa ſedet in ſede, & quilibet cardinalis & prælatus vadit coram eo, & flexis genibus exuet ſibimet cardinalis ſive prælatus mitram, & tenet apertam ante Papam; & ipſe projicit illam pecuniam, quam dat ei in uno

ſcypho argenteo camerarius, & quam dicit liber Camerarius, qui vocatur * Politicus: & ille qui recipit pecuniam in mitra, oſculatur genu domini Papæ; & idem camerarius habet ante ſe magnam menſam coopertam tobalea, ubi ſunt hujuſmodi: & aſſiſtunt ipſi camerario clericus tantum & duo equitatores; ipſe vero camerarius & clericus cameræ ſunt in ſuperpelliciis. quo preſbyterio dato, idem dominus ducitur a duobus cardinalibus diaconis ad menſam ſollemniter paratam, & ibi ſedet, epiſcopo cardinali ſibi dante aquam, & duobus diaconis tobaleam tenentibus: & eo loco vadunt omnes ſedere, & ſedet in una menſa eminente ſolus Papa cum diverſis & magnis vaſis aureis & argenteis: in alia menſa ſedent epiſcopi, in alia preſbyteri poſt eos; in alia parte ad ſiniſtram diaconi cardinales, & poſtmodum menſæ omnium prælatorum & aliorum nobilium. Et attende quod Papa ſtabit, dum comedit, indutus & calceatus, ut dictum eſt, & cum mitra: cardinales vero omnes habebunt ſuperpellicium cum camiſiis & mantello, & mitra alba ſimplici in capite: & comedent omnes prælati ſimiliter cum mitra. Coram Papa ſervient laici majores natu & nobiliores qui ſunt præſentes. Qua comeſſatione finita, Papa lavabit manus ut prius, & quilibet cardinalis ſimiliter ſedendo lavabit, ſerviente fundente aquam cardinali lavanti. Cardinales qui aſſiſtunt, tenent tobaleam, unus ex una parte lavantis, alter ex altera: & ſic ſibi ad invicem mutuo ſerviant. quibus omnibus lotis, & redditis gratiis, Papa reducitur a duobus cardinalibus ad cameram & capellam; & diſcalceant & exuunt eum: & poſtea Papa quieſcit. Cardinales vero & alii prælati redeunt ad hoſpitia ſua cum mitris equitantes, & parati ſicut ſteterant in comeſtione. Et attende, quod dum venit coronatus, debet in quatuor locis facere miſſilia, id eſt pecuniam diverſam mixtam projicere ſuper homines.

* *l.* Polyptycus.

10 Si vero Papa fuerit Romæ apud ſanctum Petrum ordinatus & conſecratus, dum debet conſecrari, inducitur ad capellam ſancti Gregorii, & venit proceſſionaliter ad altare; & fiunt cetera, ut ſupra dictum eſt. quibus finitis, coronatur ad gradus, & redit Lateranum per viam Papæ: & poſtquam equitaverit, fit ibi in eodem loco jactus pecuniæ per ſeneſcalcum vel per alium ter, & poſt Papam projicit. Item cum pervenit ad turrim Stephani Petri qui eſt Parionis, & hodie dicitur Turris de Campo, unus de familia Papæ facit ibi alium

jactum, ſtando in aliquo loco eminenti : & ibi dominus Papa ſtat, & veniunt illuc Judæi cum lege, facientes ei laudem, & offerunt ſibi legem ut adoret : ſimiliter dum pervenerit ad palatium [a]...... in Punga, unus de familia Papæ de dicto palatio facit unum jactum : ſimiliter facit alium jactum, cum pervenerit ad ſanctum Marcum : ſimiliter cum pervenerit ad ſanctum Adrianum, facit alium jactum, ſtando in feneſtra palatii ſanctæ Martinæ ; & ſic venit ad plateam Lateranenſem, & ducitur ad porticum, quæ vadit ad eccleſiam ſancti Johannis Laterani ; & ibi ante porticum ſtat prior Laterani & canonici cum eorum comitiva, induti ſollemniter, & cum cruce proceſſionali Papam, cum deſcendit, recipiunt. Et poſtquam Papa deſcendit, faciunt eum ibi ſedere in quadam ſede marmorea, quæ vocatur Stercoraria : & veniunt omnes cardinales, honorifice elevantes eum, ut vere dicere poſſint, *Suſcitat de pulvere egenum, & de ſtercore erigit pauperem, ut ſedeat cum principibus, & ſolium gloriæ teneat.* Et ipſe dominus Papa ſtando juxta ipſam ſedem, accipit tres pugillatas denariorum de gremio camerarii, & projicit inter populum, dicens, *Argentum & aurum non eſt mihi : quod autem habeo, hoc tibi do.* & poſtea priore & canonicis præeuntibus, cantando ducitur per ipſam porticum ad eccleſiam baſilicæ Lateranenſis, ubi orat, & dicit, *Sit nomen Domini* ; & deponit regnum, & aſſumit mitram, & ſedet in magna ſede poſt altare, ubi recipit prædictos priorem & canonicos Lateranenſes ad pedem & ad oſculum. Quo facto, ducitur ad palatium : & dum venerit ad portam palatii, unde intratur palatium per eccleſiam, ponitur ibi faldiſtorium, & ibi Papa ſedente, prior preſbyterorum cardinalium ordinatis judicibus & ſcrinariis in filo, facit ibi laudem, ſicut diaconi cardinales fecerant in Miſſa ante epiſtolam poſt orationem. Poſtea ducitur ab ipſis cardinalibus per palatium uſque ad portam eccleſiæ ſancti Silveſtri, ubi ſunt duæ ſedes porphyreticæ : & primo ſedet in illa quæ eſt ad dexteram, ubi prior baſilicæ ſancti Laurentii dat ei ferulam, quæ eſt ſignum correctionis & regiminis, & claves ipſius baſilicæ & ſancti Laterani palatii, in quibus deſignatur poteſtas claudendi, aperiendi, ligandi atque ſolvendi : & cum ipſa ferula & aliis clavibus accedit ad aliam ſedem ſimilem, quæ eſt ad ſiniſtram : & tunc reſtituit

[a] Cencius in cap. 14 habet, *ad palatium Cencii Muſcæ in Punga.* Confer cap. 10. Jacobi Caietani.

eidem priori ferulam & claves, & incipit ſedere in illa ſecunda ſede. Et poſtquam aliquantulum ſedit, idem prior cingit eidem domino Papæ zonam de ſerico rubeo, in qua dependet burſa purpurea, in qua ſint duodecim lapides precioſi cum ſigillo & muſco : & dum in ipſa ſede ſedet, recipit officiales palatii ad pedem & ad oſculum : & ſedens ibi recipit de manu camerarii denarios argenteos valentes x ſolidos, & projicit eos ſuper populum ; & hoc facit ter, dicendo ſingulis vicibus: *Diſperſit, dedit pauperibus, juſtitia ejus manet in ſæculum ſæculi.* Et iſtis duabus ſedibus Papa taliter ſe habet, ut videatur potius jacens, quam ſedere : & nulla iſtarum ſedium, nec etiam Stercoraria, eſt cooperta vel parata, ſed nuda. Demum ducitur ad Sancta ſanctorum, ubi intrat ; & ante altare ſuam orationem facit : & poſtea reducitur ad capellam ſancti Silveſtri, in qua intrat, & ſedet in loco præparato, & facit preſbyterium, de quo ſupra dictum eſt. Poſtea redit ad cameram, in qua deponit caſulam & pallium, & aſſumit mantum, & vadit comedere, ut ſupra dictum eſt. Primo tamen recipit juramentum ſecundum formam, *Ego talis*, &c. a ſenatore.

11 Si vero dominus Papa conſecratur vel eligitur extra Urbem, cum venerit ad Romam ad capellam ſanctæ Mariæ Magdalenæ ad radicem montis Mali, deſcendit & intrat cum cardinalibus ipſam capellam, & ibi recipit pluviale & mitram ; & poſtea equitat & procedit, & Judæi ſibi occurrunt cum lege & laudibus : & omnes eccleſiæ Urbis ei obviant honorificè cum proceſſione, & veniunt omnes clerici induti cum crucibus & vexillis & thuribulario & capſa cum thure ; & quælibet eccleſia occurrit ipſi Papæ cum thuribulo & ipſa capſa ; & idem dominus Papa de thure cum cochleare in thuribulo ponit, & illi Papam cum eo incenſant : & faciunt ita omnes eccleſiæ, & ſic ducitur per porticum uſque ad gradus ſancti Petri, ubi eſt proceſſio parata ; & archipreſbyter & canonici ſancti Petri, a quibus recipitur reverenter, & cantantibus ipſis canonicis introducitur in eccleſia a priore canonicorum, tenente ipſum Papam ex una parte, & priore cardinalium ex altera : & ſic introducitur in eccleſiam tenentibus eum. Sed prior dimittit eum ante portam eccleſiæ ipſius baſilicæ, & alius cardinalis aſſumit eum ex illa parte : & in medio eccleſiæ veniunt, & cantant coram ipſo cardinales Preſbyteri, *Protector noſter aſpice Deus, & reſpice in facie Chriſti tui.* quo

dicto, ducitur ad altare, & ibi orat: & dum orat, cantant canonici, *Te Deum laudamus.* quo cantato ſurgit Papa ab oratione, & dicit, *Sit nomen Domini*; & poſtea oſculatur altare beati Petri, offerendo ſuper altare precioſum pannum aureum, & ſemper Papa offert pannum ſericum ſuper altare cujuſcumque eccleſiæ, cum primo ejus altare aſcendit. Demum ad magnam & eminentem ſedem poſt altare beati Petri ducitur, & in ea a priore diacono cardinale inthronizatur & ponitur: & ibi ſedens recipit ad pedem & ad oſculum oris omnes cardinales ordinate, & omnes canonicos ſancti Petri. Quo facto, ducitur ad cameram ſuam, ut ibi quieſcat. Cum vero venerit ad Lateranum, recipitur prima vice, ut ſupradictum eſt de ſedibus, & de omnibus, præterquam de laudibus: & offert ad altare ut dictum eſt. His omnibus quæ circa dominum Papam fiunt, taliter ſub brevitate tranſcurſis, qualiter idem dominus Papa in officiis habere ſe habeat in eccleſia vel extra, breviter videamus.

12 Primo notandum eſt, quod dominus Papa tres mitras diverſas habet, quibus diverſis temporibus utitur, ſcilicet unam albam totam, unam cum aurifriſio in titulo ſine circulo, & mitram aurifriſiatam in circulo & in titulo. Mitra aurifriſiata in circulo & in titulo utitur in officiis diebus feſtivis & aliis, excepto a Septuageſima uſque ad Paſcha, & ab Adventu uſque ad Natale, & quando cantat pro defunctis. Et eſt illa ratio, quia coronam repræſentat, & activæ & contemplativæ vitæ diſcurſum. Mitra vero cum aurifriſio in titulo ſine circulo utitur, cum ſedet in conſiſtorio, & judicat: unde coronam regalem repræſentat. Alba utitur diebus Dominicis & aliis non feſtivis ab Adventu Domini uſque ad vigiliam Nativitatis Domini in Veſperis, præterquam in tertia Dominica de Adventu, quæ dicitur Dominica de *Gaudete*, in quo die in Laudibus eſt quinta antiphona, *Iuſte*, quia tunc dominus Papa facit quamdam ſollemnitatem, quæ talis eſt. Cum ipſo die Dominico ſit ſtatio ad ſanctum Petrum, die ſabbati in vigilia ejuſdem Dominicæ in veſpere Papa & cardinales conveniunt ad ſanctum Petrum, & ibi omnes, Papa & cardinales, induti ſoli epiſcopalibus propter feſtum ſtationis, incipiunt Veſperas de die, non dicendo de beata Virgine, cum ſit propter feſtum ſtationis officium, & dicuntur in Veſpere antiphonæ de Laudibus, & primicerius cantabit cum ſchola. Primicerius prænunciat primam antiphonam

nam Papæ, alias vero tres dicunt ſcholenſes, & canonici S. Petri quintam, quæ eſt *Juſte*, prænunciant Papæ, & idem dominus Papa poſt talem prænunciationem accipit monetam auream de manu camerarii, & ponit in ore ipſius prænunciantis eodem prænunciatore tenente os apertum. Et hoc facto, ipſe Papa incipit ſollemniter *Juſte*, & deinde pſalmos Dominicales cum ultimo pſalmo, *Laudate Dominum omnes gentes*, & fiunt omnia ut in officio diebus Dominicis. Dictis Veſperis, omnes redeunt.

13 Mane ipſius tertiæ dominicæ Papa equitat ad ſanctum Petrum, & portat mitram aurifriſiatam in eundo & redeundo, & in Miſſa utitur pannis ſerici coloris, & violaceis anaglypho opere contextis, & caſula eſt ornata perlis: & ſolum hac Dominica & in Quadrageſima utitur eis: aliis vero Dominicis & feriis diebus utitur pannis coloris violacii in Miſſa, & diaconus & ſubdiaconus ſimiliter, niſi ſit feſtum, in quo utuntur pannis illius coloris quod feſtum requirit. Et nota quod VII diebus ante vigiliam Nativitatis, die Dominico excepto, cantantur ſeptem magnæ antiphonæ ad *Magnificat*, & quaſi jubilando, & cantantur ante pſalmum & poſt pſalmum. Et non dicitur *Kyrie eleiſon*, nec ſuffragia, ſed abſolute incipitur, *Dominus vobiſcum*, & dicitur oratio Dominicalis, etiam de feriis, ſi habeatur. Et attende quod ſemper dum cantatur de mortuis, ſive de feria ab Adventu uſque ad Natale, & a Septuageſima uſque ad Paſcha, & in quatuor temporibus, & in vigiliis Sanctorum, in quibus jejunatur, & miniſtri capſula utuntur, niſi in vigilia Pentecoſten, & in quatuor temporibus ejuſdem feſti officium non facit Papa, ut continetur in Breviario de die & de beata Virgine, unum tamen epiſcopale eſt ab ipſa die ſabbati uſque ad Veſperas vigiliæ Nativitatis Domini, quod officium beatæ Virginis in Matutinis, & in Veſperis primis non dicitur: aliis vere diebus dicitur legendo; ab ipſa vero prima Dominica de Adventu uſque ad feſtum Natalis, cum jejunatur quadrageſimaliter.

14 In Vigilia Nativitatis Domini venit Papa, omnes cardinales & prælati vocati per curſores, & capellani, & alii ſimiliter ad Veſperas, & induitur Papa pretioſo pluviali rubeo, & mitra pretioſa; alii vero omnes albi coloris veſtibus, epiſcopi & diaconi cardinales, & alii prælati pluvialibus, presbyteri vero caſula; & ſic ſollemniter dicunt Veſperas, & incipit

Papa Veſperas in loco ſuo ornato, capellanis in habitu decenti cantantibus coram eo. Et ſi eſt Romæ, prænunciat primicerius ſcholæ, & ſecundum cantum ſcholæ: ſi vero eſt alibi, pronunciat alius capellanus Papæ hebdomadarius, & prænunciat ſic. primam primus Papa: ſecundam prior epiſcoporum: tertiam prior presbyterorum, quartam prior diaconorum, quintam alter diaconus poſt priorem. Poſtea Papa facit incenſum, & incenſando ſolum altare, quod paratum dictum eſt eſſe; & eo incenſato redit ad locum ſuum, & cardinalis qui ei ſervit de libro, recipit thuribulum, & incenſat Papam, cardinales & omnes prælatos indutos & capellanos ordinate. Capitulum dicit capellanus, & prænunciatur Papæ hymnus & antiphona ad *Magnificat*, & aſſiſtunt ipſi Papæ duo diaconi cardinales, unus ad dextram antiquior, & junior ad ſiniſtram; & epiſcopus ſive presbyter cardinalis, qui ſervit de libro, cum dominus Papa dicit orationem. Et cum dicit, duo capellani tenent magna candelabra argentea cum cereis ante ipſum, & dicto *Dominus vobiſcum*, junior diaconus dicit, *Benedicamus Domino*, & Papa dicit: *Sit nomen Domini*. Quo finito, redeunt ad aulam Papæ, ubi parata ſunt vina multa & diverſa, & claretum & ſpecies.

a 15 Si vero Papa eſt Romæ, facta cœna in [a] meridie, vadit cum familia ſua ad ſanctam Mariam-majorem, & ibi dicit Veſperas ſollemnes cum tota curia, ut dictum eſt, & ibi pernoctat, & cantat ibi Matutinas in eccleſia ipſa, & tres cardinales epiſcopi, duo diaconi, & unus presbyter juniores aſſiſtunt ei, & fit officium ut continetur in ordine Breviarii. Cantat ibi dominus Papa Miſſam de nocte ad altare, quod vocatur præſepe; & dum exuit ſe, cantant capellani Laudes matutinales coram eo. quibus dictis, vadit requieſcere. Et ſummo mane ante ſolis ortum vadit cum tota curia ad eccleſiam ſanctæ Anaſtaſiæ, & cantat ibi Miſſam. qua dicta, redit ad dictam eccleſiam ſanctæ Mariæ-majoris, & cantat ibi ad altare majus tertiam Miſſam, & in omnibus Miſſis utitur colore albo. qua dicta, redit Lateranum, dicit Veſperas ſuas in capella cum capellanis ſuis. Eodem die omnes pœnitentiarii cum eorum famulis, & eleemoſynarius hebdomadarius & vicancellarius cum tota cancellaria veniunt videre Papam, & Papa dat omnibus ſpecies & vinum.

a Ergo jam tunc cœna ſeu refectio diebus jejunii fiebat ad meridiem.

16 In feſto beati Stephani fit officium ſicut continetur in Ordinario.

17 In feſto ſancti Johannis fit officium ſimiliter ut habetur in Breviario, & utitur colore albo.

18 In feſto Innocentium fit officium, ut continetur in libro: tamen in Miſſa utitur colore violaceo, & ſubdiaconus & diaconus utuntur planetis, & Papa mitra ſimplici. In eorum octavis utitur in Miſſa colore rubeo, ut in diebus feſtivis. In aliis vero feſtis ſequentibus, ſive feſtum Confeſſorum, ſive Virginum, utitur colore albo, rubeo in Dominicis a Nativitate uſque ad octavam Epiphaniæ: ſi facit de Dominica, non de aliquo feſto, utitur albo colore. Ab octava vero Epiphaniæ uſque ad Septuageſimam diebus Dominicis & ferialibus utitur colore viridi.

19 A Septuageſima vero uſque ad primam diem Quadrageſimæ, utitur colore nigro, & facit proceſſionem de ſancta Anaſtaſia uſque ad ſanctam Sabinam, & vadit Papa & alii diſcalceati, & diſcalceatur ipſe Papa in porta eccleſiæ: & propter hoc induitur ſacris veſtibus, & non calciatur ſandalibus. Et poſtquam veniunt illuc, Papa intrat ſacriſtiam, & lavat pedes, & calceatur, & poſtea cantat Miſſam. In eundo vero idem dominus Papa cum diacono capellano & aliis eum concomitantibus vadit dicendo pſalterium; ſcholenſes vero cantant, & alia fiunt ut continetur in Ordine Romano; excepto quod in Quadrageſima uſque ad Paſcha, & ab octava Pentecoſten uſque ad Natale, & ab octava Epiphaniæ uſque ad Quadrageſimam, in diebus ferialibus, cum dicuntur orationes, ſive in officio diei, ſive defunctorum aut beatæ Virginis, in omnibus Horis debemus genua flectere; & in Miſſa ſimiliter debemus ſtare flexis genibus in orationibus ante epiſtolam, & poſt cantum ad elevationem corporis Chriſti. In elevatione vero corporis Chriſti, cum antea parum debeant ſurgere, proſternant ſe ad terram, & adorent [a] reverenter in facies cadendo: & ſic proſtrati ſtent uſque ad *Per omnia*, ante *Agnus Dei*, & dant pacem, & iterum ſe proſternunt, & ſtant ſic proſtrati, quouſque ſacerdos corpus & ſanguinem ſumat. Quo ſumpto, dum perfunditur, ſedeant, & debeant ſtare capitibus diſcoopertis ab elevatione corporis

[a] Nota ritum adorandi euchariſtiam in Miſſa, quem ritum hodie retinent Carthuſiani.

Chriſti uſque ad ſumptionem. Iterum dum dicunt orationes poſt communionem, debent genua flectere, & ſtare uſque ad finem Miſſæ. In Quadrageſima vero ſurgent & ſtabunt, dum dicitur oratio ſuper populum. Tunc diſcooperientur capita, & inclinabunt ſe, dum ipſa oratio dicitur. Miſſa vero finita, Papa dicit, *Sit nomen Domini*, ut moris eſt.

20 A primo die Quadrageſimæ uſque ad Paſcha, ſi Papa cantat, unam tantum orationem conſuevit publice dicere: capellani vero dicunt quinque, primam de die, ſecundam *A cunctis*, tertiam, *Omnipotens ſempiterne Deus, qui vivorum*, quartam, *Exaudi quæſumus Deus ſupplicum;* quintam de Papa, & ſic fit diebus ferialibus uſque ad Dominicam de Paſſione. A Dominica vero de Paſſione in Miſſa uſque ad Paſcha dicitur tantum de die, *Eccleſiæ tuæ*, & de Papa. Alia vero officia uſque ad Dominicam de *Lætare Jeruſalem* fiunt, ut habetur in Ordine. in qua Dominica Papa portat mitram cum aurifriſio, & vadit cantare ad ſanctam Crucem, ſi eſt Romæ. Et ſi eſt alibi, ubi placet: & portat in manu quamdam roſam auream miro opere operatam, in qua intus ſunt muſcus & balſamum, & tenet ipſam in manu, dum dicit Tertiam; & dum calciatur & cum induitur, ſervat eam camerarius, & juxta ipſum hodie ſervat eam diaconus. Si Papa non celebrat, & induitur precioſis, quibus induitur in Dominica de *Gaudete*, & tenet ipſam roſam, cum ſermocinatur, & in Miſſa ſervat ipſam ſubdiaconus juxta ipſum qui ſervit de tobalia; & dicta Miſſa, reportat eam in manu, & præfecto Urbis vel alteri cui placet eam dare, qui adextrat Papam tenendo frænum equi pedes ad locum, in quo Papa deſcendit & præcedit ſubſequendo uſque ad cameram; & Papa dat ei roſam, & ille oſculatur ejus manus & pedes, & redit ad domum ſuam cum roſa decenter.... Si Papa celebrat, dat roſam poſt deſcenſum ſuum; ſi vero non celebrat, dat roſam in camera ſua. Quid vero roſa hæc, aurum, muſcus, & balſamum, quæ ſunt intus in ea, & quod tali die portatur, ſignificent, diligenti inquiſitori ſervatur.

21 In Dominica Ramis Palmarum fiat officium, ut continetur in Ordine; hoc tamen ſalvo, quod dum cantatur Paſſio, dominus Papa tenet palmam ſuam in manibus, & quibuſlibet alius. Et eſt iſta ratio, quod illa duo repræſentant Eccleſiæ laudem & improperium, quorum primum in palmis & floribus, alterum in epiſtola & Paſſione Miſſæ exprimitur. & li-

cet eccleſia [a] Gallicana rubeis utatur veſtibus; Romana tamen violaciis utitur: cetera uſque ad diem Jovis in Cœna Domini fiunt, ut ponuntur in Ordine.

22 In Cœna Domini in nocte & die dicuntur omnia ut continentur in Ordine, hoc tamen ſalvo, quod in ipſo die legunt tres pſalmos, lectiones de Threnis tres de capella juniores, in ſecundo die tres ſeniores, in tertio capellani presbyteri. Hora vero ſexta ipſius diei venit Papa cum tota curia, tum omnes epiſcopi cardinales in pluvialibus, presbyteri in caſula, diaconi in dalmatica, ſubdiaconi in tunicellis, prælati omnes in pluvialibus coloris albi, & alii capellani, qui habent ſervire, in ſuperpelliciis; & ipſe dominus Papa cum precioſo pluviali & mitra cum auro, & ibi fit per ipſum dominum Papam ſermo. Quo finito, Papa reſidet in faldiſtorio, & leguntur per capellanum excommunicationes; & diaconus cardinalis exponit, & ſicut de quolibet proceſſu. Quibus lectis & expoſitis, veniunt multæ candelæ accenſæ, ex quibus ipſe Papa tenet aliquas, & quilibet cardinalis & prælatus tenet ſuam accenſam, & in terram ponit extinguendo, dicendo, *Prædictos omnes excommunicamus*; & tunc campanæ inſimul ſine ordine compulſantur. Et hic quæri poſſet, quare ſic candelæ accenſæ projiciuntur. Et reſpondetur quod ſicut cum candela accenſa projicitur, extinguitur; ſic per excommunicationem ab Eccleſia Spiritus-ſancti gratia, quæ ſignificatur per lucem, ab eis removetur: & ſicut in pulſatione ordinata Eccleſia fideles congregat, ſic inordinata infideles diſpergit. Ad hoc vero quæri poteſt quare hoc die, & in Aſcenſione Domini, & in feſto Dedicationis baſilicæ duodecim Apoſtolorum hujuſmodi excommunicationes fiant in Eccleſia Dei, cum magis viderentur illis diebus ſilendæ, cum in diebus feſtis actus judiciales non debeant exerceri. Et reſpondetur, quod eſt illa ratio feſtorum trium. Primo, hac die Jovis ſacramentum corporis & ſanguinis Chriſti habuit principium, in quo omnes fideles communicant. Ad oſtendendum vero quod excommunicati in hoc non communicant, eo die ab eccleſia excluſi oſtenduntur. In Aſcenſione vero legitur Deus rogaſſe pro fidelibus. unde cantat Eccleſia, *Pater ſancte ſerva eos*, &c. unde oſtendit Eccleſia, quod pro his non oravit, & eos tales denunciat. In feſto vero Dedicationis oſtenditur lo-

[a] Nunc eccleſia Gallicana ritum Romanum obſervat.

cus qui fidelibus ad adorandum deputatur: & quod infidelibus locus ille apertus non eſt, in ipſo die ab eccleſia expelluntur. Et hoc totum fit pro utilitate excommunicatorum, ut videntes ſe a tot bonis tantorum dierum excludi, facilius ad reconciliationis gratiam condeſcendant. Ad diem vero feſtum reſpondetur quod hoc non eſt ſententiæ prolatio, ſed excluſionis oſtenſio, & non per viam judicialem, ſed ammonitionem & correctionem materialem. Qua prædicatione & excommunicatione completa, fit confeſſio, & ſequitur indulgentiæ datio, quæ eſt talis: indigenis datur annus, & XL dies: extraneis duo anni & duæ quadragenæ: ultramontanis III anni & IV XL. His qui tranſiverint mare IV ann. & IV XL, & fit abſolutio per Papam, & ea facta vadit ad eccleſiam, & facit omnia ut continentur in ordinatione, & Miſſa, & confectione chriſmatis, & lotione pedum in ſuis locis, & datione presbyterii, quæ ita fit. Prælati coram Papa veniunt, ut dictum eſt in coronatione, &c. & comedit.

23 Feria ſexta Paraſceve, dicitur officium nocte & die ut continetur in Ordinario. Prima vero hora hujus diei in conſiſtorio ante lectum Papæ conveniunt omnes capellani induti ſuis cappis & camiſiis rotundis, & non forratis vel precioſis, ſed ſimplicibus & cum ſilentio, qui triſti facie ſedent in terra. Demum venit dominus Papa aſſiſtentibus ſibi duobus capellanis, indutus ſua cappa ſimplici de ſcarleto non forrato, & ſedet non in ſede, neque in faldiſtorio, ſed in ſcabello, & per choros dicunt totum pſalterium continuatim; hoc tamen ſalvo, quod prælati, ſi dominus Papa ſurgeret ad abſolutionem peregrinorum, vel ad alia, tacent, & eo redeunte reſumit unus quod dimiſſum eſt. Quo finito, cum aliis ut habetur in Ordinario, dicit ipſe Papa litaniam, ſi ſibi placuerit, & orationes. Conſuevit enim hac die, & in primo die Quadrageſimæ ipſe dicere litaniam: orationes vero & benedictiones ſemper ipſe dicet, niſi fuerit impeditus. Demum fit proceſſio hora debita in nigris veſtibus, & alia omnia, ut habentur in Ordinario. Hoc tamen ſalvo, quod Papa redit cum cappa, non cum pluviali & cum capello, ſi eſt eques, vel cum mitra ſimplici.

24 Die ſabbati omnia fiunt ut continetur in Ordinario.

25 Dominica ſanctum Paſcha, ſurgit Papa ad Matutinum, & omnes capellani induti ſuperpelliciis conveniunt in capel-

la, quæ bene ornata dicitur eſſe, cum pluribus cereis & magnis faculis: & demum venit Papa indutus pluviali albo, quod portare debet quotidie uſque ad diem ſabbati in Miſſa, & aliis Horis, conducentibus eum duobus capellanis venit ad capellam, & officium agit, & cetera fiunt eodem die & per octavam uſque ad diem ſabbati in Veſperis, in quo reſumit pluviale rubeum, ut in Ordine continetur, & omnia officia fiunt ſemper uſque ad Aſcenſionem, ſicut in Ordinario habetur. Hoc tamen attende, quod die Lunæ [a] & die Martis non comedit curia carnes, ſed caſeum & ova. Die vero Mercurii vigilia Aſcenſionis jejunat, & tempeſtive comedit, & parum quieſcit; & poſtea vadit Papa cum tota curia ad ſanctum Petrum, & ibi cum omni ſollemnitate cantat Veſperas, cardinalibus & prælatis aſſiſtentibus veſtibus ſollemnibus indutis. Utuntur colore albo in iſto feſto & per octavam, niſi veniat feſtum aliquod quod impediat. Et capellani ſimiliter erunt omnes induti ſuperpelliciis. nam capellani in Paſcha, duobus diebus ſequentibus, in Aſcenſione, in Pentecoſte, & duobus diebus ſequentibus, & in omnibus feſtis duplicibus a Paſcha uſque ad feſtum omnium Sanctorum, in primis & ſecundis Veſperis, in Matutinis & in Miſſa, ſi fiat de feſto in capella, debent uti ſuperpelliciis. Eodem die vigiliæ dominus Papa cum capellanis ſuis in ſancto Petro pernoctat, & dicit in capella ſua Matutinum cum capellanis ſuis, & mane in ſancto Petro cantat Miſſam, & ante Miſſam dicit Tertiam, & induit ſe more ſolito. Indutus cum omni ornatu, ipſe, cardinales, & omnes prælati, & alii aſcendent pulpitum paratum: & ſermocinatur, & omnia fiunt de excommunicatione, ſicut in Cœna Domini. Quibus finitis, proſequitur Miſſa; & ea finita, redit Lateranum. Et attende quod quotiens in feſtis duplicibus Papa vadit ad primas Veſperas, ſemper facit incenſum ſuper altare, in tertio nempe pſalmo: & ſi eſt in ſancto Petro, incenſat altare majus, & aliud quod eſt infra in confeſſione, & tertium quod eſt extra in exitu confeſſionis, in quo prænudatæ fuerint reliquiæ beatorum Apoſtolorum Petri & Pauli. In ſecundis Veſperis, ſi eſt Romæ vel alibi, conſueverunt cantores de ſchola loco hymni proſam cantare, *Rex omnipotens*, cum melodiis.

[a] Nempe ob triduum Rogationum, quæ abſtinentia hodie quoque ſervatur, non vero jejunium in vigilia Aſcenſionis.

26 A die Aſcenſionis uſque ad octavam, & etiam ad vigiliam Pentecoſtes fit officium ut in die Aſcenſionis, & fiunt feſta inter octavam, & dicitur officium beatæ Virginis. In vigilia Pentecoſtes ad Veſperas conveniunt Papa, cardinales, & alii prælati, quia ſollemnes ſunt & duplices; & fit prout in aliis duplicibus, & utuntur colore rubeo hoc ſero & per totam octavam; & ſi eſt Romæ, vadit ad ſanctum Petrum. Et attende quod cum eſt in ſancto Petro, in Veſperis ipſe Papa tantum incipit antiphonam, prænunciante ſibi priore ſcholæ, & ultimam ad Matutinum: alias vero antiphonas viciſſim canonici ſancti Petri & cantores ſcholæ prænunciant qui cantant: alii vero prælati non cantant, ibi incipiendo aliquis antiph. In nocte & per hebdomadam dicuntur Matutino tres lectiones, ſicut in hebdomada Paſchæ. Et eſt illa ratio propter neophytos baptizatos, ne ex longo officio faſtiditi retro reſpiciant. Hac die & per totam hebdomadam dicitur Tertia: id eſt vero propter hymnum, *Veni creator Spiritus*, qui dicitur in Tertia: & in Miſſa quotidie cantatur *Alleluia*, *Veni ſancte Spiritus*, & proſa, *Sancti-Spiritus adſit nobis gratia*: cetera officia dicuntur, ſicut continetur in Ordinario. Quarta feria hujus hebdomadæ dicuntur duæ lectiones, unde dicto *Kyrie eleiſon*, dicit ſacerdos, *Oremus*, ſine *Flectamus genua*; & poſtea dicitur oratio. Qua finita, legitur lectio: qua lecta, dicitur *Alleluia*, cum ſuo verſiculo. quibus dictis, dicit ſacerdos, *Gloria in excelſis Deo*, & procedit in Miſſa ordine conſueto.

27 Die ſabbati dicuntur quinque lectiones, & cantatur *Alleluia*, cum verſiculo ut dicitur in Ordinario, cum orationibus. quibus dictis, dicitur *Gloria in excelſis Deo*, & procedit Miſſa ordine debito. His tribus diebus, quamquam ſint quatuor tempora, utuntur tamen rubeis veſtibus, & tunica, & dalmatica propter ſollemnitatem Pentecoſtes, & duobus diebus ſequentibus, ut in Paſcha, & duobus diebus ſequentibus, & in Nativitate & in duobus diebus ſequentibus. Si cantat dominus Papa, debent omnes ſubdiaconi indui tunicellis in Miſſa: & iſti ſubdiaconi debent eſſe parati duodecim in Cœna Domini, ut laventur pedes eorum, ut continetur in Ordinario; & debent portare ſeptem candelabra cum faculis, & crucem in proceſſione; & debent etiam cantare *Patrem omnipotentem* de *Credo*, & *Sanctus* in ipſa Miſſa:

&

& aſſociatur diaconus cardinalis, cum vadit legere evangelium; & in vigilia Paſchæ debent legere lectiones, & ire ad fontes, & facere letaniam. Si quæratur, quæ eſt ratio, quare ſubdiaconi ſic canunt aliqua, & poſtea non canunt: reſpondetur, quod ſtatum Eccleſiæ primitivæ repræſentant. Idcircoque tres linguæ in Miſſa cantant, latina, græca, & hebræa. Latina in Introitu, epiſtola & evangelio, & orationibus: græca *Kyrie eleiſon*; hebræa *Hoſanna*. De iſtis antiquitus duæ fuerunt in Eccleſia Dei; græca & latina: & earum quælibet cantabat in Symbolo fidei, & etiam laudibus in Sanctis. Verum quod poſtea græca non duravit, ſubdiaconi poſt *Sanctus* ſilent.

27 In Dominica prima poſt feſtum Pentecoſtes, quæ caret octava, die ſabbati in Vigilia ipſius Dominicæ uſque ad Dominicam primam de Adventu Domini, fit officium de die & nocte, ut continetur in Ordinario, & utitur Eccleſia colore viridi.

ADMONITIO
IN SEQUENS ORDINARIUM.

IN *apographo illuſtriſſimi Ciampini, a quo noſtrum exemplum accepimus, nullum auctoris nomen exſtat ſequenti Ordinario præfixum. At quoniam in Cæremoniali Petri Amelii, quod huic proxime (ſi locus patiatur) ſuccedet, liber* JACOBI GAYTANI *laudatur multis in locis, nempe in capitibus* XXIV *&* XXV, LII, LVII, LVIII, LXXVI *&* LXXXV. *quæ omnia loca in ſubjecto reperiuntur Ordinario; non dubito prædictum Iacobum Gaïetanum ejuſdem Ordinarii eſſe auctorem. Fuit autem Iacobus diaconus cardinalis ſancti Georgii in Velo-aureo ſeu Velabro, creatus a Bonifacio VIII, cujus & ipſe nepos erat: idemque floruit ſub pontificatu Benedicti XI, Clementis V, Iohannis XXII, Nicolai V, Benedicti XII, & Clementis VI, ſub quo vivere deſiit. Legatur ſequentis Ordinarii caput* CXVII, *in quo multa referuntur de creatione quorumdam cardinalium, qui a præmiſſis Pontificibus creati ſunt, teſte ac ſpectante (ut videtur) aucto-*

re : quem proinde Iacobum Caïetanum appellabimus, ſuffragante præter Amelium Auguſtino Patricio, qui eumdem Iacobum Gaïetanum laudat in lib. II *cap.* LX *de lectione græca prophetiæ primæ in Sabbato ſancto, de qua hic in cap.* XCIII. *Nec obſtat quod in ſequenti Ordinario quædam afferuntur ex Cæremoniali cardinalis Rotomagenſis de Stoutavilla, qui ab Eugenio IV creatus eſt. Hæc enim poſtmodum addita ſunt ex Cæremoniali Petri Amelii epiſcopi Senogallienſis : cujus exemplo, quod olim fuerat in poteſtate Guillelmi cardinalis de Stoutavilla, uſus eſt auctor prædictarum additionum. Ita etiam Cæremoniali Petri Amelii nonnulla inſerta ſunt a Petro Oloycenſi epiſcopo, qui vixit pontificatu Martini V. Hunc vero de prædicto Cæremoniali Petri Amelii ſub nomine cardinalis Rotomagenſis ſæpius hic citato ſenſum eſſe patet ex ultima additione apographi Ciampiniani : in quo ea quæ apud Petrum Amelii leguntur cap.* CXLIII *de Pontifice ægrotante, referuntur* ex Cæremoniali domini Cardinalis Rotomagenſis de Stoutavilla, quem edidit dominus Petrus Senogallienſis epiſcopus : ex quo libro ſunt omnes poſtillæ poſitæ ſuperius in marginibus in diverſis locis. *Nullum itaque dubium relinquitur, pleraſque ex illis additionibus excerptas fuiſſe ex Cæremoniali Petri Amelii, id eſt ex illo ejus exemplo, quod olim fuerat Cardinalis Rotomagenſis.*

XIV.

ORDINARIUM S. R. E.

AUCTORE, UT VIDETUR, JACOBO CAÏETANO CARDINALE.

Incipit tabula rubricarum istius Ordinarii.

Cap. 1 *De modo qui ſervari conſuevit per dominos cardinales, quando inſiſtunt ſuper electione ſummi Pontificis, & eligunt per viam procedere compromiſſi.*

2 *Qualiter proceditur ad electiones ſummi Pontificis per viam ſcrutinii.*

3 *De modo ſcrutandi & deponendi votum in ſcrutinio.*

4 *De ſcrutatoribus ſcrutatorum.*

5 *De modo deponendi.*

6 *Quod in ſcrutinio dicitur fieri collectio de numero ad numerum ſolummodo.*

7 *Quod per ordinem antiquitatis dicunt omnes pont.*

8 *De quibuſdam ſingularibus obſervatis in electione ſummi Pontificis.*

9 *De via compromiſſi.*

10 *De inveſtitione papatus fienda per priorem diaconorum cardinalium.*

11 *De pronuntiatione nominis aſſumpti per electum in Papam fienda populo per priorem diaconorum cardinalium, narrando modum electionis.*

12 *De epiſcopo in Papam electo, & ejus benedictione, & coronatione.*

13 *De proceſſione, qualiter fieri debet.*

14 *De benedictione danda per Papam in proceſſione.*

15 *De pallio dando Papæ per priorem diaconorum cardinalium.*

16 *De laude incipienda per priorem diaconorum cardinalium.*

17 *De epiſtola latina & græca, & evangelio latino & græco cantandis ſuper pulpitum.*

18 *De indumentis epiſcopi cardinalis.*

19 *De corona, quæ vocatur Regnum, imponenda Papæ per priorem diaconorum cardinalium.*

20 *De ordine proceſſionis poſt Miſſam ſpectante ad priorem diaconorum cardinalium.*

21 *Quando Papa ducitur ad Sancta ſanctorum.*

22 *De officio ſenatorum Urbis in ipſa ſollemnitate.*

23 *De clericis Romanis occurrentibus Papæ.*

24 *Qualiter dominus Papa ad menſam ducitur, & de ordine ſedendi in ea.*

25 *De coronatione Papæ extra Urbem, & de prima reverentia fienda ſibi per cardinales & alios prælatos.*

26 *De mitra imponenda Papæ per diaconum cardinalem, & de anulo pontificali dando per epiſcopum cardinalem.*

27 *De ordine proceſſionis ante Introitum Miſſæ.*

28 *De confeſſione quæ fit ad altare, & Introitu Miſſæ, & orationibus quæ dicuntur ſuper eum prope altare.*

29 *De ſecunda reverentia prælatorum.*

30 *De pallio dando per priorem diaconorum cardinalium.*

31 *De aſcenſu Papæ ad altare, & incenſatione altaris, & de tertia receptione cardinalium & prælatorum ad reverentiam, dum eſt in eminenti ſede.*

32 *De rebus ſtatuum ordinandis per priorem diaconorum cardinalium, & de laudibus per eumdem incipiendis ante epiſtolam.*

33 *De Epiſtola latina & græca, & de Evangelio, Graduali &* Alleluia.

34 *De communione domini Papæ ad ſedem eminentem fienda.*

35 *De his quæ fiunt poſt Miſſam, & paramentis domini Papæ, cardinalium & aliorum prælatorum.*

36 *De coronatione domini Papæ per priorem diaconorum facienda.*

37 *De indulgentia danda populo.*

38 *De ornatu equorum in proceſſione.*

39 *De ordine proceſſionis ſollemnis poſt coronationem domini Papæ.*

40 *De jactu pecuniæ quinquies faciendo in diverſis locis.*

41 *De lege offerenda per Judæos, & reſponſione Papæ.*

42 *De his quæ fiunt poſt proceſſionem, tam de laudibus per priorem diaconorum cardinalium, quam de preſbyterio dando.*

43 *De inductione Papæ ad cameram ſuam & menſam.*

44 *De ſollemnitatibus, & indumentis & paramentis tam domini Papæ, quam cardinalium & prælatorum, & aliorum quæ fiunt in menſa.*

45 *De reverſione cardinalium & prælatorum ad dominum Papam.*

46 *Ordo qualiter Romanus Pontifex ad baſilicam beati Petri apoſtoli debeat conſecrari.*

47 *Quæ ſunt illa quæ debent cardinales facere, & alii prælati de curia, camerarius & alii familiares domini Papæ, quando coronatur.*

48 *De miniſterio epiſcopi vel preſbyteri cardinalis ſervientis Papæ in Miſſarum ſollemniis.*

49 *De his quæ obſervanda ſunt circa miniſterium, quando epiſcopus cardinalis ſollemnia celebrat; & quos miniſtros debet habere; & de veſtimentis ſeu ornamentis Pontificis & ipſorum.*

50 *De diverſitate colorum quibus Romana eccleſia in ſacris utitur.*

51 *De colore rubeo.*

52 *De colore viridi.*

53 *De colore violaceo.*

54 *De colore nigro.*

55 *De uſu planetarum diaconi & ſubdiaconi.*

56 *De officio capellani qui debet ſervire de mitra.*

57 *De communione eorum qui ordinantur.*
58 *De communione epiſcoporum qui conſecrantur, & abbatum qui benedicuntur.*
59 *De Miſſis defunctorum.*
60 *Si epiſcopus cardinalis celebret in præſentia Papæ.*
61 *De Miſſis quæ celebrantur coram cardinale in capella ejus per capellanum ipſius.*
62 *De miniſterio preſbyteri cardinalis aſſiſtentis ſummo Pontifici, cum coram eo celebratur Miſſa, in capella vel in aula.*
63 *Quoties & quando accipitur mitra de capite Papæ, dum celebrat.*
64 *De incenſatione Papæ in Miſſa.*
65 *De uſu mitræ.*
66 *Quibus diebus dicatur* Gloria in excelſis & Credo.
67 *De officio vigiliæ Nativitatis Domini in officio papali.*
68 *De Miſſa noctis Natalis Domini.*
69 *Qualiter agatur in Matutinis & Miſſa in nocte Natalis Domini coram Papa.*
70 *De Miſſa in mane Natalis Domini.*
71 *De Miſſa ultima in die Natalis Domini.*
72 *De his quæ obſervanda ſunt circa Introitum Miſſæ, dum Papa celebrat: & de ſecunda Miſſa Natalis Domini.*
73 *De Miſſa in die beati Stephani.*
74 *Item de eodem.*
75 *In die ſancti Johannis.*
76 *De officio ſanctorum Innocentium.*
77 *In Circumciſione Domini.*
78 *In Epiphania.*
79 *De benedictione cereorum, quæ fit in die Purificationis beatæ Mariæ.*
80 *De officio Cinerum quarta feria. Caput jejunii.*
81 *De officio quartæ Dominicæ Quadrageſimæ, quæ vocatur Dominica de Roſa.*
82 *De officio in die Palmarum.*
83 *De officio feriæ quintæ in Cœna Domini.*
84 *De Mandato fiendo per Papam in die Jovis ſancto.*
85 *De largitione preſbyterii.*
86 *De comeſtione in Cœna Domini.*
87 *De ordine ſedendi in Miſſa.*
88 *De ſervitoribus Miſſæ Papæ.*
89 *De ſecunda lotione manuum in Cœna Domini.*
90 *De benedictione menſæ in Cœna Domini.*
91 *De Mandato & aliis ſupradictis fiendis, Papa non exiſtente in Urbe.*
92 *Qualiter & quibus diebus fiant proceſſus generales.*
93 *De officio feriæ ſextæ in Paraſceve.*
94 *De ordine officii in Sabbato ſancto.*
95 *De officio in die ſancto Paſchæ reſurrectionis Domini.*
96 *De Sabbato primo poſt Paſcha.*

97 *Quomodo fiunt Agnus Dei cerei.*
98 *Quibus diebus & ſollemnitatibus conſueverunt Romani Pontifices Miſſarum ſollemnia in perſona Papæ celebrare.*
99 *Additio facta tempore domini Joannis Papæ XXII.*
100 *Ordinatio domini Alexandri Papæ quarti de ſuffragiis faciendis pro ſummis Pontificibus & cardinalibus defunctis.*
101 *Quibus diebus & feſtivitatibus conſueverunt Romani Pontifices a conſiſtoriis abſtinere.*
102 *De pronunciatione prælatorum.*
103 *De ordinatione diaconi cardinalis.*
104 *Ordo qui obſervatur in celebratione Concilii generalis.*
105 *Ordo ad benedicendum imperatorem quando coronatur.*
106 *De coronatione imperatricis.*
107 *De unctione & coronatione regis.*
108 *De unctione reginæ.*
109 *De coronatione reginæ.*
110 *De communione euchariſtiæ, quam regina recipit de manu Papæ.*
111 *De canonizatione unius Sancti.*
112 *Quando Papa audit Miſſam in diebus feſtivis.*
113 *Quando in die feriato.*
114 *De Miſſis defunctorum.*
115 *De canonizatione Sanctorum.*
116 *De creatione cardinalium.*
117 *Cæremoniæ ſolitæ ſervari in creatione preſbyterorum cardinalium, quando eis committitur titulus epiſcopalis.*
118 *De creatione cardinalium legatorum vel nunciorum.*

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT ORDINARIUM S. R. E. auctore JACOBO GAÏETANO cardinale.

I. *Modus qui ſervari conſuevit per dominos cardinales, quando inſiſtunt ſuper electione ſummi Pontificis, & eligunt per viam procedere compromiſſi.*

IN nomine Domini amen. Anno Domini milleſimo, &c. *die Jovis ſexta, die menſis talis. Nos epiſcopi, presbyteri & diaconi S. R. E. cardinales, omnes & ſinguli in conſiſtorio exiſtentes, videlicet ego Oſtienſis, ego Albanenſis*, & ſic de ſingulis epiſcopis nominatim. Deinde fiat idem per ordinem de preſbyteris nominatim. & poſtea de diaconibus per ordinem, *Diaconi cardinales tractantes de electione ſummi Pontificis elegimus & eligimus per viam procedere compromiſſi, & unanimiter, & concorditer, nemine diſcrepante, ele-*

*gimus compromiſſarios venerabiles patres dominos N. epiſcopum, &c. fratrem N. presbyterum, &c. & L. ſancti Angeli diaconum cardinalem: quibus damus plenariam poteſtatem providendi Romanæ & univerſali Eccleſiæ de Paſtore, ſub hac forma: videlicet quod duo ex eis poſſint eligere tertium de ſeipſis, & omnes tres concorditer de collegio, vel de extra poſſint Romanæ & univerſali Eccleſiæ providere. Et volumus quod dicta poteſtas duret uſque ad conſumptionem candelæ ſeu faculæ ex conſenſu ſingulorum accenſæ: & promittimus nos illum pro Romano Pontifice * habituros, quem prædicti compromiſſarii in forma prædicta duxerint eligendum.* * *al.* intuituros

II. *Qualiter proceditur ad electionem ſummi Pontificis per viam ſcrutinii.*

Si in electione Romani Pontificis velint cardinales per viam ſcrutinii procedere, ſolent eligi tres ſcrutatores collegii, & alii tres ſcrutatores ſcrutatorum.

Modus autem ſcrutinandi & deponendi votum in ſcrutinio in porta talis eſt.

Nos eligimus tres ſcrutatores collegii, prout cardinales concordaverint, puta *frater Nicolaus Oſtienſis epiſcopus, frater N. tituli ſancti Euſebii presbyter, & Neapoleo ſancti Adriani diaconus cardinalis*: & eliguntur immediate tres alii ſcrutatores ſcrutatorum, puta *dominus Berengarius Tuſculanus epiſcopus; Arnaldus tit. ſanctæ Priſcæ presbyt. & N. ſancti Nicolai in Carcere Tullianen. diaconus cardin.*

III. *De ſcrutatoribus ſcrutatorum.*

Primo prædicti ſcrutatores ſcrutatorum remanent in conſiſtorio, & ſedentes ſcrutantur ſecreto & ſingillatim vota ſcrutatorum collegii, & in ſcriptis redigunt: primo videlicet epiſcopi, ſecundo preſbyteri, tertio diaconi ſcrutatorum. quæ vota diaconus ſcribere conſuevit.

Scrutatis votis ſcrutatorum collegii, ut prædictum eſt, recedunt de conſiſtorio ſcrutatores ſcrutatorum, portantes ſecum ſecrete depoſitiones ſcrutatorum collegii prædictas, & remanent in conſiſtorio ſoli ſcrutatores collegii, v. g. Oſtienſis Nicolaus & Neapoleo ſupradicti: & conſequuntur ceteri cardinales in ordine antiquitatis quantum ad ſtatum cardinalatus: pri-

mo epiſcopi, ſecundo preſbyteri, tertio diaconi ſecrete & ſingillatim ſua vota deponunt; & ipſi etiam ſcrutatores ſcrutatorum, ut alii ſuo ordine & loco deponunt: quæ vota cardinalium diaconus cardinalis unus ex ſcrutatoribus collegii, puta dominus Neapoleo, ſcribere conſuevit.

Notandum quod ſcrutatores, tam collegii, quam ſcrutatorum, & cardinales, ſua vota deponunt, cum ſedent & tenent buretrum, ſi volunt; niſi forte ex devotione vel reverentia aliquis cardinalis ſtare vellet buretro depoſito, dum deponit.

IV. *Modus vero deponendi talis eſt.*

Ego Iacobus ſancti Georgii ad Velum aureum diacon. cardinalis nomino & eligo venerabilem patrem dominum Matthæum ſanctæ Mariæ in porticu diaconum cardinalem in ſummum Pontificem. Et notandum, quod cautelæ eſt & decentiæ, quod ſcrutator omnem dat depoſitionem ſcriptam ipſi deponenti, ne per incuriam in aliquo ſit erratum.

Et quia unuſquiſque poteſt in ſcrutinio nominare unum vel plures, poteſt ſic dicere: *Ego Iacobus ſancti Georgii ad Velum aureum diac. cardin. nomino & eligo dominum Matthæum*, &c. *& dominum Nicolaum Oſtienſem epiſcopum, in ſummum Pontificem.* vel ſic: *Ego Iacobus ſancti Georgii ad Velum aureum diac. card. nomino & eligo dominum Matthæum*, &c. *& dominum Nicolaum Oſtienſem de intus; de extra venerabilem patrem dominum Pampanianum epiſcopum Parmenſem, in ſummum Pontificem.* Et ſic unum vel plures, ſive de intus, ſive de extra, ſive partem de intus, ſive partem de extra, prout & quot voluerint, deponens poterit nominare. Decentiæ tamen eſt, & fortaſſis expedientiæ, quod non multi ab uno in ſcrutinio nominentur, licet hodie ab aliquibus contrarium obſervetur; cum in ſcrutinio nominent valde multos.

Completis depoſitionibus ſingulorum, omnes domini cardinales ad conſiſtorium revocantur: & ſingulis in ſuis locis & ordinibus more ſolito reſidentibus, petunt ſcrutatores collegii, an placeat omnibus quod aperiatur ſcrutinium, & in communi publicetur. Et reſpondentibus, quod placet; diaconus ſcrutator collegii, puta dominus Neapoleo, legit ut ſcriptum eſt, videlicet: *In nomine Domini amen. Ego Berengarius Tuſculanus epiſcopus nomino & eligo*, &c. ut ſupra. & ſic de aliis. Et

ut melius cardinales ſinguli comprehendant depoſitiones fratrum, idem diaconus legit eas bis vel pluries.

Lectis depoſitionibus ſingulorum de collegio, ſcrutatores ſcrutatorum petunt, an placeat omnibus quod aperiantur & publicentur in communi depoſitiones ſcrutatorum collegii. Et reſpondentibus quod placet; diaconus ſcrutator ſcrutatorum, puta dominus Æmilius, legit, ut ſcriptum eſt: videlicet, *In nomine Domini amen. Ego frater Nicolaus Oſtienſis & Velletrenſis epiſcopus nomino & eligo*, &c. ut ſupra, & ſic de aliis ſcrutatoribus ſcrutatorum: & ut melius cardinales ſinguli comprehendant depoſitiones fratrum, idem diaconus, puta dominus Æmilius, legit eas, bis vel pluries.

Poſt hæc non fit collatio meriti ad meritum, zeli ad zelum; ſed ſolum numeri ad numerum. Aliquis alius diaconus cardinalis ſcribit in aliqua charta omnia nomina dominorum cardinalium ſingulatim, per hunc modum qui ſequitur, ut collatio numeri ad numerum fiat ut debet.

Dominus N. Oſtienſis & Velletrenſis epiſcopus habet....

Dominus N. Tuſculanus epiſcop. habet....

Et ſic ponuntur per ordinem ſuæ antiquitatis omnes epiſcopi.

Dominus Nicolaus tit. ſancti Euſebii presbyter cardin. habet...

Dominus Arnaldus tit. ſanctæ Priſcæ presbyter cardinalis habet....

Et ſic ponuntur per ordinem omnes presbyteri.

Dominus Neapoleo ſancti Adriani diaconus cardinalis habet...

Dominus Æmilius ſancti Nicolai in Carcere Tulliano diaconus cardin. habet...

Et ſic ponuntur per ordinem omnes diaconi. Fiat itaque numeri ad numerum collatio, ut ſequitur.

Nam a capite reincipit diaconus unus ex ſcrutatoribus collegii, puta dominus Neapoleo, legere ſcrutinium per ordinem, ut ſcriptum eſt. *Ego Berengarius Tuſcul. epiſcopus nomino & eligo venerabiles patres dominos N. Oſtienſ. epiſcopum. N. tit. ſancti Euſebii presbyterum. N. ſancti Adriani diaconum cardin.* &c. ut ſupra. Et alius diaconus cardinalis qui ſcripſerat nomina cardinalium, ut ſupra in charta, addit ubi dicebatur, *Dominus Oſtienſ. & Velletrenſ. epiſcopus habet dominum Berengarium Tuſculan. epiſcopum.*

Dominus Nicolaus tit. ſancti Euſebii presbyter cardin. habet

dominum Tuſculanum epiſcopum.

Dominus Neapoleo ſancti Adriani diaconus cardinalis, dominum Tuſculanum epiſcopum.

Ulterius diaconus, ſcilicet dominus Neapoleo, proſequitur, & legit ſcrutinium.

Ego Arnaldus Sabinenſis epiſcopus nomino & eligo venerabiles Patres, dominos videlicet Tuſculanum epiſcopum, Arnaldum tit. ſanctæ Priſcæ presbyterum, Æmilium ſancti Nicolai in Carcere Tullianenſi diaconum cardinalem, &c. ut ſupra, *& Arnaldum ſanctæ Mariæ-novæ diaconum cardinalem.* Et prædictus diaconus qui ſcripſerat nomina in charta, ut ſupra, addit ubi dicebatur, *Dominus Berengarius Tuſculan. epiſcop. habet dominum Sabinenſem epiſcopum.*

Dominus Arnaldus tit. ſanctæ Priſcæ presbyter card. habet dominum Sabinenſem Epiſcopum.

Dominus Nicolaus ſancti Nicolai in Carcere Tullian. diaconus card. habet dominum Sabinenſem epiſcopum.

Et ulterius dominus Neapoleo diaconus proſequitur, & legit ſcrutinium, & alius diaconus addit nomina cardinalium in locis ſuis, prout nominati ſunt a diverſis.

Quibus expletis, prædictus diaconus, dominus Franciſcus ſanctæ Mariæ in *Coſmedin*, diaconus cardinalis qui ſubſcripſerat nomina, & addiderat ut ſupra, legit prædictam chartam cum ſuis additionibus per hunc modum.

VIII. *Singularia quædam in electione Romani Pontificis obſervantur, ut infra ſcribitur.*

Non ſolent citari abſentes qui ſunt extra terram, ut ſunt duæ partes collegii: ſed ſic poſſunt eſſe reliqui in vicino quod præſentes condicunt ſe certa die incœpturos ſuper negotio electionis procedere, qui dies per aliquem vel aliquos amicos abſentium poteſt notificari eiſdem.

Solent eligi tres ſcrutatores collegii, & alii tres ſcrutatores ſcrutatorum. Duæ partes collegii requirantur vocem in electione habentium, non computato electo.

Forma decretalis, *Quia propter*, in omnibus ſuis capitulis non ſervatur.

Sufficit quod in idem tempus certum ſit duas partes concurrere in eamdem perſonam, ea non computata, & eam electam

a duabus partibus & receptam.

Solet etiam fieri ex conſenſu duarum partium communis electio: licet forſan non ſit de ſubſtantia, ut communis electio ſubſequatur, ex quo electus a duabus partibus nominatur & recipitur per conſenſum adhibitum in ſcrutinio, vel per acceſſum.

Non fit collatio meriti ad meritum, zeli ad zelum, ſed ſolum numeri ad numerum, etiamſi efficiatur a majori parte collegii nominatus.

Unuſquiſque poteſt in ſcrutinio unum nominare, vel plures, ſimiliter ad unum accedere, vel ad plures.

Si per diſpoſitionem in ſcrutinio factam, duo vel plures a duabus partibus eligantur, ſive electi habeant probabiliter duas partes, ſive inter hujuſmodi duas partes habentes unus habeat plures quam alter, ſive non; nulli ex taliter electis acquiritur; ſed eſt reincipiendum a capite, ac ſi nihil penitus actum eſſet.

Similiter ſi in eodem concurſu per acceſſum imperceptibiliter, aut in confuſione vocum principales duas partes haberent, neuter eſſet.

Si plures ab aliquo nominentur in ſcrutinio, quorum unus primo, alius ſecundo, tertius tertio, & ſic de aliis nominentur; omnes intelliguntur nominati in eodem momento, & nulli ex ſcripturæ ordine jus majus acquiritur.

IX. *De via compromiſſi.*

Ad viam compromiſſi non proceditur uno volente ſcrutinium, cum ſit magis ordinaria via ſcrutinii.

Non valet compromiſſum, niſi omnes conſentiant, cum ſit decentiæ, non neceſſitatis.

Compromiſſarii ſolent & de ſe ipſis, & de aliis compromittentibus collationes habere, ſed differenter: quia quando tractant de ſe ipſis, ille de quo tractatur, ſecedit in partem: quando vero de compromittentibus, & in communi, & inter ſe poſſunt loqui de abſente.

Hæ commendationes & laudes, & verba verialia, quibus compromiſſarii utuntur cum de fratribus ſuis, vel aliis loquentur, habeantur pro confeſſione. Et ad vitanda pericula quæ poſſent ſequi, ſolent compromiſſarii invicem condicere

& procertari quod nihil quod dicunt habeatur pro efficaci conſenſu, niſi unuſquiſque eorum conſenſum ſuum in ſcriptis redigat. quo redacto, ita quod quilibet ſuum conſenſum ſcripſerit. & tunc ſolet dici, quod conſenſum revocare non poſſent, & ipſum collegium ſic intelligit, quod condicant & proteſtentur, & ipſis non contradicentibus vel proteſtantibus.

Compromiſſa ut plurimum fiunt ſine ſcriptura, ſed tutius eſt cum ſcriptura.

An compromiſſarii, poſtquam electi fuerint, poſſint revocare, &c. Reſpondeo ſic, a duobus partibus compromittentium re integra, ſcilicet Papa non facto.

Quæ hic dicuntur quæ non ſunt de jure, tamdiu ſtent firma in hac vacatione, quouſque totum collegium & ſinguli, vel duæ partes totius collegii vocem in electione habentium ea duxerint immutanda. Hodie in conſiſtorio, abſente tamen Tuſculano nec requiſito, fuerunt lectæ iſtæ obſervantiæ. Et placuit quod iſta deberent ſervari. Addidit tamen unus, quod iſta eſſent ſicut fuerunt hactenus, & ſecundum ſanum intellectum ſine fraude. & tamen non fuerunt petita conſilia circularia, nec ſcio quod omnes conſenſere.

X. *De inveſtitione Papatus fienda per priorem diaconorum cardinalium poſt electionem in Papam electi.*

Romana eccleſia Paſtore vacante, ille qui fuerit concorditer ab omnibus cardinalibus, vel a duabus partibus electus in Papam, vel ab univerſali eccleſia, Romanus Pontifex habeatur. qui ſi fuerit abſens, vel de collegio cardinalium non fuerit, ad locum in quo cardinales ſunt in conſiſtorio, venire debet vocatus, & eo electioni de ſe factæ conſenſum præſtante, prior diaconorum exuit eum cappa, ſive chlamyde qua utitur, & ponit ei, ſi non habet, albam, rochetum, camiſiam, & ornamentum ad modum presbyteri ſuper humeros, ſi eſt presbyter; vel ſuper lævam partem, ſi eſt diaconus, & non in presbyterii Ordine conſtitutus: & poſtea ponit ei mantum, & dicit, *Inveſtio te de Papatu Romano ut præſis urbi & orbi.* & tradit ei etiam anulum, quo uti conſueverunt prædeceſſores ipſius, & ei mitram competentem tempori ſuper caput imponit: & petens ab eo quo nomine vocari velit, ipſum eo

nomine quo ei placuerit vocabunt. quo facto, facit eum ſedere in ſede, ſive in faldiſtorio: & depoſitis communibus calceis, ſi habentur rubea calceamenta papalia, calciatur eidem. Et ſic cardinales omnes per ordinem, primo epiſcopi, ſecundo presbyteri, tertio diaconi, veniunt coram eo flexis genibus: & idem electus ipſos ordinate ad pedem recipit & ad pacis oſculum, necnon & omnes alios capellanos ſuos, ac ceteros clericos & laicos venientes ad ejus reverentiam, infimos, majores, & mediocres. Quibus expeditis, cruce præeunte papali ducitur proceſſionaliter a cardinalibus, & a tota curia ad cathedralem, vel ad aliam majorem eccleſiam loci, in quo eſt curia, ſi locus in quo eligitur, civitas non exiſtit: in qua eccleſia ad altare ducitur, & ante ipſum altare proſtratus orat diutius: & dum orat, *Te Deum laudamus*, ab omnibus clericis ſollemniter decantatur. quo decantato, prior epiſcoporum dicit, *Pater noſter*, & ſuffragia conſueta, & orationem, *Omnipotens ſempiterne Deus, miſerere electo noſtro.* Qua finita, idem electus ſurgens ab oratione dicit, *Sit nomen Domini benedictum*, & facit benedictionem. qua expleta, reverenter oſculatur altare, & ut ordinate venit ad eccleſiam, ſic redit ad cameram ſuam, & ſignando ſemper in eundo & redeundo. Et poſtquam redierit ad cameram, deponit pluviale & mitram, & aſſumit rubeum mantellum, ac habere debet caligas de panno rubeo ſine pedulibus & conſtaphilibus, & infulam rubeam de ſcarleto, & poſtea parvos calceos de panno eodem, & calceos religioſos uſque ad medium crus de corio rubeo, & tunicas & veſtes de ſcarleto albo, & deſuper pannos albam camiſiam; & erit ſubcinctus cingulo de ſerico rubeo ſuper camiſiam: & ipſa camiſia erit ita longa, quod elevata competenter ſuper ipſum cingulum reflectatur.

XI. *De pronunciatione nominis aſſumpti per electum in Papam fienda populo per priorem diaconorum cardinalium, narrando modum electionis.*

Cum autem prædictæ Romanæ eccleſiæ fuerit de Paſtore proviſum, prior diaconorum dictam electionem populo annunciat, dicens, *Si placet ave annuncio vobis gaudium magnum*, vel aliud thema ſicut placebit: & narrat quomodo

concorditer, vel a duabus partibus cardinalium per viam ſcrutinii, compromiſſi, vel Spiritus-ſancti de collegio, vel extra collegium elegerunt, nominando & laudando perſonam electi, & pronunciando nomen de novo aſſumptum.

XII. *De Epiſcopo in Papam electo, & ejus benedictione & coronatione.*

Epiſcopus qui in Papam electus eſt, non conſecratur denuo, ſed benedicitur aliquo die Dominico, quo & coronatur: & deſcendens de palatio ſuo apud ſanctum Petrum, intrat eccleſiam more ſolito cum rubeo pluviali, & mitra in loco ſolito. Oratione facta, receptis omnibus cardinalibus & prælatis ad reverentiam, & dicto, *Sit nomen Domini benedictum;* & reſponſo, *Ex hoc nunc & uſque in ſæculum*, & benedictione data, vadit ad veſtiarium, capellam videlicet ſancti Gregorii: & ibi ſervitur ei per epiſcopum & diaconum cardinales ad hoc aſſumendos, & per priorem diaconorum, ſeu per priorem baſilicæ, qui & portat mitram, & anulum, & habet ferulam: & ibidem electus in Papam induitur omnibus paramentis precioſis & ſollemnibus aptis tempori & diei, & ponitur precioſiſſima mitra in capite, & datur ſibi anulus pontificalis per eumdem Epiſcopum; & cubicularius primum anulum imponit digito ſummi Pontificis. Et dum dominus Papa dalmaticam recipit, ipſe epiſcopus induit ſe ſuperpellicio, amictu, & pluviali coloris diei, & portat mitram ſimplicem. Cum autem dominus Papa planetam induit, venit idem epiſcopus ad latus ſummi Pontificis: & accepto anulo de manu acolythi, ponit eum in manu domini Papæ parati omnibus paramentis & mitra ſollemnibus: & cubicularius ponit primum anulum. Et epiſcopus accepta navicula cum incenſo de manu acolythi, porrigit eam Papæ, & oſculatur manum ipſius; & impoſito incenſo in thuribulum per Papam, epiſcopus vadit ad locum ubi ſunt alii epiſcopi cardinales proceſſionaliter ordinati, factis impenſis obſequiis quæ fieri ſolent & impendi, quando Romani Pontifices parantur, ſalvo quod tunc in ipſa proceſſione non portat pallium, quod, ut infra ſequitur, accipiet in altari. quam proceſſionem ordinat archidiaconus, vel prior diaconorum infra ſcripto modo.

XIII. *De proceſſione qualiter fieri debet.*

Procedit ſubdiaconus cum cruce, indutus tunicella propter ſollemnitatem. Hunc ſequuntur abbates, epiſcopi & archiepiſcopi. Poſt hos vadunt presbyteri cardinales: quos ſequuntur epiſcopi cardinales ſecundum prioritates ſuas. Poſt hos vadunt acolythi cum navicula, thuribulo & incenſo: poſt ipſos ſeptem ſubdiaconi cum tunicellis, portantes ſeptem candelabra cum facula: in medio quorum vadit ille qui dicturus eſt epiſtolam, portans librum evangeliorum, & cum eo qui lecturus eſt epiſtolam græcam; & poſt eos qui lecturus eſt evangelium græcum. Diaconi cardinales ſequuntur ordine ſuo: inter quos eſt ille qui dicturus eſt evangelium, ultimus vel cum ultimo duo diaconi cardinales, unus a dextris, & alius a ſiniſtris, ducunt dictum Papam: circa quos eſt ſubdiaconus qui ſervit de mitra portans tobaleam.

XIV. *De benedictione danda per Papam in proceſſione.*

Procedens autem dominus Papa ſic proceſſionaliter per eccleſiam, continue benedicit. Cum autem pervenerit ad chorum, obviant ei tres presbyteri cardinales, qui aptant ei planetam: quos ad pacem recipit, & ipſi oſculantur cum reverentia pectus ejus. Inde procedens vadit proceſſionaliter uſque ad altare, ſed non aſcendit ad altare. Tunc facta confeſſione aſcendit ſedem præparatam non eminentiorem, ſed ſedet in faldiſtorio in plano poſito inter altare, & ſedem eminentiorem: & ibi coram ipſo veniunt Albanenſis, Portuenſis & Oſtienſis epiſcopi, vel archipresbyter Oſtienſis, ſi non ſit epiſcopus. qui Albanenſis dat primam orationem, ſcilicet,

Oremus.

Deus, qui adeſſe non dedignaris ubicumque devota mente invocaris: adeſto quæſumus invocationibus noſtris, & huic famulo tuo N. quem ad culmen apoſtolicum commune judicium tuæ plebis elegit, ubertatem ſupernæ benedictionis infunde, ut ſentiat ſe tuo munere ad hunc apicem perveniſſe. Per, &c.

Secundam epiſcopus Portuenſis.

Oratio.

Supplicationibus, omnipotens Deus, effectum conſuetæ pietatis

impende, & gratia Spiritus-ſancti hunc famulum tuum N. perfunde: ut qui in capite eccleſiarum noſtræ ſervitutis myſterio conſtituitur, tuæ virtutis ſoliditate roboretur. Per.

Tertiam epiſcopus vel archipresbyter Oſtienſis.

Oratio.

Deus, qui apoſtolum tuum Petrum inter ceteros coapoſtolos primatum tenere voluiſti, eique univerſæ Chriſtianitatis molem ſuperimpoſuiſti: reſpice propitius, quæſumus, hunc famulum tuum N. quem de humili cathedra violenter ſublimatum in thronum ejuſdem Apoſtolorum Principis ſublimamus: ut ſicut profectibus tantæ dignitatis augetur, ita virtutum meritis cumuletur: quatenus eccleſiaſticæ univerſitatis onus te adjuvante digne ferat, & a te, qui es beatitudo tuorum, meritam vicem recipiat. Qui vivis.

Et vero quod primicerius cum ſchola, poſtquam primo Papa pervenit ante altare, cantabit Introitum & *Kyrie eleiſon*, cantu Romano: & ſtans in faldiſtorio in plano poſito recipit dominus Papa dominos cardinales omnes, tam diaconos, quam presbyteros & epiſcopos & prælatos, ad pedem & oſculum.

XV. *De pallio dando Papæ per priorem diaconorum cardinalium.*

Quibus receptis venit, ad altare, ubi eſt deſuper pallium paratum, per priorem diaconorum capellanorum, ſive per priorem baſilicæ Sanctæ ſanctorum: & duo priores diaconi cardinales tenent pallium ipſum: & tunc prior illorum duorum ſolus dat pallium Pontifici ſub his verbis: *Accipe pallium, plenitudinem ſcilicet pontificalis officii, ad honorem omnipotentis Dei,glorioſæ Mariæ virginis ejus genitricis, beatorum Petri & Pauli, ac ſanctæ Romanæ eccleſiæ.* Et aptato pallio ipſo ſuper eum cum tribus ſpinulis aureis, ut eſt moris, aſcendit ſummus Pontifex ad altare, & facit incenſum: & demum redit ad eminentem ſedem, & recipit omnes cardinales ad oſculum pedis & oris, & dicit, *Dominus vobiſcum*, vel *Pax vobis*, ſive *Gloria in excelſis Deo*, ut dies requiret; & dicit orationem Dominicæ alte, & aliam dicit pro ſe ſecreto. qua oratione completa, & ſecuta reſponſione, *Amen*, Papa reſidet in ſede, & prior diaconorum cardinalium portans ferulam in manibus

bus cum diaconis & ſubdiaconis ſcriniariis, & judicibus, omnibus indutis ſollemniter, deſcendit ante altare, & facit duas acies ſive filas, unam ex una parte, & unam ex reliqua, æqualiter dividendo, ita quod in qualibet acie ſint de quolibet ordine: & ponit primo diaconos juxta altare, ſecundo ſubdiaconos, tertio judices, quarto ſcriniarios in ordine.

XVI. *De Laude incipienda per priorem diaconorum cardinalium, rubrica.*

Tunc ipſe prior diaconorum incipit laudem ſic alta voce, quaſi legendo, *Exaudi Chriſte*; & judices & ſcriniarii reſpondent ſimiliter in cantu, quaſi legendo, *Domino noſtro N. a Deo decreto ſummo Pontifici & univerſali Papæ vita*; & ſic ducitur, & reſpondetur ter. Item idem prior dicit, *Salvator mundi*; judices & ſcriniarii reſpondent, *Tu illum adjuva*; & ſic faciunt ter. Item idem prior dicit bis, *Sancta Maria*; & illi reſpondent, *Tu illum adjuva.* Eodem modo dicit tantum ſemel,

Sancte Michael. reſpondetur, *Tu illum adjuva.*
Sancte Gabriel. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Raphael. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Iohannes Baptiſta. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Petre. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Paule. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Andrea. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Stephane. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Leo. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Gregori. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Benedicte. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Saba. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancta Agnes. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancta Cæcilia. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancta Lucia. reſp. *Tu illum adjuva.*
Sancte Baſili. reſp. *Tu illum adjuva.*
Dicit *Kyrie eleiſon* ter; & reſpondetur ter, *Kyrie eleiſon.*

XVII. *De epiſtola latina & græca, & evangelio latino & græco, cantandis ſuper pulpitum.*

Et poſtea omnes ſimul una & alta voce dicunt, *Kyrie eleiſon*;

& laudibus finitis, legitur epiſtola latina & græca ſubſequenter ſuper pulpitum: ſic etiam evangelium latinum & græcum.

XVIII. *De indumentis epiſcopi cardinalis.*

Ille vero epiſcopus cardinalis, qui ſervit Papæ, debet eſſe indutus ſuperpellicio, amictu & pluviale, & habere mitram ſimplicem: & ſic Miſſa ſuo ordine procedit uſque ad finem: & communicabit cum ſollemnitate, non ſuper altare, ſed ad ſedem eminentem.

XIX. *De corona, quæ vocatur regnum, imponenda Papæ per priorem diaconorum cardinalium.*

Poſt Miſſam idem ſummus Pontifex dicit, *Sit nomen Domini benedictum*; & reſpondetur, *Ex hoc nunc & uſque in ſæculum.* Hujuſmodi autem epiſcopus qui ſervit, non dicit, *Multos annos*: ſed omnibus rite peractis, ipſe ſummus Pontifex & omnes cardinales & alii prælati & ſubdiaconi, quilibet in gradu ſuo, induentur veſtimentis precioſis albi coloris; epiſcopi pluvialibus, preſbyteri caſulis, diaconi dalmaticis, ſubdiaconi tunicellis, acolythi ſuperpelliciis & alii capellani; archiepiſcopi, epiſcopi, abbates, patriarchæ pluvialibus; & judices & ſcriniarii, ſimiliter & advocati erunt induti pluvialibus; & primicerius in pluviali & mitra, & cantores in ſuperpelliciis. Et Papa omnia precioſa ornamenta habebit, & pallium, & mitram optimam, & chirothecas, & anulum paſtoralem: & ſic cum omnibus venit vel ad portam, vel ad gradus eccleſiæ: & ibi prior diaconorum cardinalium extrahit ſibi mitram, & ponit ei coronam, quæ vocatur regnum, in capite, toto populo acclamante, *Kyrie eleiſon*; & ſic cum omni ornatu quilibet cardinalis & prælatus equitat equum coopertum panno albo; ſubdiaconi vero, capellani, ſcriniarii, & alii equitant ornate veſtiti, non tamen equos coopertos. Papa equitat equum faleratum, non coopertum a parte anteriori; ex parte vero poſteriori coopertum de ſcarleto.

XX. *De ordine proceſſionis poſt Miſſam, ſpectante ad priorem diaconorum cardinalium.*

Sic omnibus equos aſcendentibus, prior diaconorum cum ferula ordinat proceſſionem hoc modo. Primo præcedit equus domini Papæ faleratus: ſecundo vadit ſubdiaconus cum cruce; tertio duodecim bandonarii cum duodecim vexillis rubeis, & duo alii cum duobus Cherubin in * cameri in lanceis; quarto duo, qui hodie non ſunt, præfecti navales, induti pluvialibus; quinto ſcriniarii, ſexto advocati, ſeptimo judices, octavo cantores, nono diaconi qui legunt epiſtolam & evangelium in græco; decimo abbates forenſes, undecimo epiſcopi, duodecimo archiepiſcopi, decimo tertio abbates Urbis, decimo quarto patriarchæ, & epiſcopi cardinales, decimo quinto preſbyteri cardinales, decimo ſexto diaconi cardinales, decimo ſeptimo dominus Papa, & ſubdiaconus cum tobalea, & ſerviens qui portat umbraculum. Sic venit proceſſionaliter uſque ad Lateranum ad ſedem Stercorariam, ubi cum deſcendit de equo, deponit regnum, & aſſumit mitram.

* *f.* camurinis

Proceſſionaliter autem procedens a ſcalis beati Petri, poſtquam equitaverit uſque ad dictam ſedem Stercorariam per viam ſacram ſeu Papæ, fiunt in eodem loco equitationis poſt eum per ſeneſcalcum vel alium ter miſſilia ſeu jactus pecuniæ: ut alias in tribus locis fiunt miſſilia, ſcilicet ad turrim de Campo, ubi unus de familia Papæ facit alium jactum ſtando in loco aliquo eminentiori: & ibi dominus Papa ſtat, & veniunt illuc Judæi cum Lege, facientes ei laudem, & offerunt ei Legem, ut adoret: & tunc Papa commendat Legem, & damnat obſervantiam Judæorum ſive intellectum, quia quem dicunt venturum, Eccleſia docet & prædicat jam veniſſe dominum Jesum-Christum. Similiter cum pervenerit ad palatium Cencii Muſca in Punga, unus de familia Papæ facit unum jactum. Similiter facit alium jactum, cum pervenerit ad ſanctum Marcum. Similiter cum pervenerit ad ſanctum Adrianum facit alium jactum, ſtando in feneſtra palatii ſanctæ Martinæ; & ſic venit ad plateam Lateranenſem, & ducitur ad porticum quæ vadit ad eccleſiam ſancti Johannis Lateranenſis; & ibi ante porticum nunc deſtructam ſtatim Lateranenſes canonici cum eorum comitiva, induti ſollemniter, & cum cruce pro-

ceſſionali Papam recipiunt, cum deſcendit. qui deſcendit ad dictam ſedem Stercorariam, & deponit regnum, & accipit mitram: & poſtquam Papa deſcendit, ſedet in dicta ſede marmorea, quæ vocatur Stercoraria; & veniunt omnes cardinales, & honorifice elevant eum, ut vere dicere poſſit, *Suſcitat de pulvere egenum, & de ſtercore erigit pauperem: ut ſedeat cum principibus, & ſolium gloriæ teneat.* Et idem dominus Papa ſtando juxta ipſam ſedem, accipit tres pugillatas denariorum de gremio camerarii, & projicit inter populum, dicens, *Argentum & aurum non eſt mihi; quod autem habeo, hoc tibi do.* Et tunc duo cardinales miniſtrant ei, & accipientes eum ducunt ad eccleſiam ſancti Salvatoris per viam, ubi erat dicta porticus.

Venientibus autem eis a dicta ſede Stercoraria acclamatur, *D. N. ſanctus Petrus eligit.* Sicque ducitur per dictos cardinales uſque poſt altare; & ibi orat. quo intrante & orante, cantatur a canonicis, *Te Deum laudamus.* Poſtquam vero oraverit, dicit ſuper altare & ſuper populum, *Sit nomen Domini benedictum*; & reſpondetur, *Ex hoc nunc & uſque in ſæculum:* & poſtea ducitur ad ſedem eminentem marmoream, & ibi recipit Lateranenſes canonicos ad pedem & oſculum. quo facto, ducitur per cardinales ad palatium Zachariæ papæ, quod vulgariter dicitur Caſa-major; & venit ad portam palatii. Inde intrat palatium per eccleſiam. Intra portam, qua aſcenditur ad dictum palatium, & portam ipſius palatii, ponitur faldiſtorium, ubi ſedet dominus Papa, in illis ſcilicet gradibus, ubi ſolet ſedere, quando cantatur *Gloria, laus*, &c. & ibi Papa ſedente, prior preſbyterorum cardinalium, ordinatis judicibus & ſcriniariis in filo, facit ibidem laudem, ſicut diaconus cardinalis fecerat in Miſſa ante epiſtolam poſt orationem in baſilica ſancti Petri. Poſtea ducitur ab ipſis cardinalibus per palatium uſque ad portam eccleſiæ ſancti Silveſtri, ubi ſunt duæ ſedes porphyreticæ, & Papa ſedet in illa quæ eſt ad dextram: ubi prior baſilicæ ſancti Laurentii dat ei ferulam, quæ eſt ſignum correctionis & regiminis; & claves ipſius baſilicæ & ſacri palatii Lateranenſis, in quibus ſignificatur poteſtas claudendi & aperiendi, ligandi atque ſolvendi: & cum ipſa ferula & clavibus accedit ad aliam ſedem ſimilem, quæ eſt ad ſiniſtram: & tunc reſtituit eidem priori ferulam & claves, & incipit ſedere in illa ſede ſecunda. Et poſtquam aliquantulum ſederit, idem prior ſuper planetam cingit eidem domino Papæ zo-

nam de ſerico rubeo, in quo debet pendere burſa purpurea, in qua ſint duodecim lapides precioſi cum ſigillis, & muſcus. Et dum in ipſa ſede ſedet, recipit officiales palatii ad pedem & oſculum ; & ſedens ibi recipit de manu camerarii denarios argenteos valentes decem ſolidos Proveſinos, & projicit ſuper populum : & hoc facit ter, dicendo ſingulis vicibus, *Diſperſit, dedit pauperibus ; juſtitia ejus manet in ſæculum ſæculi* In iſtis duabus ſedibus debet Papa taliter ſe habere, ut potius videatur jacere quam ſedere, & nulla iſtarum ſedium erit cooperta vel parata, nec etiam Stercoraria, ſed nuda.

XXI. *Quando Papa ducitur ad Sanctum ſanctorum.*

Deinde ducitur ad Sancta ſanctorum per ipſam porticum ſub iconas ſanctorum Apoſtolorum, quæ per mare venerunt nemine ducente ; & intrat dictam baſilicam ſancti Laurentii, quæ vulgariter dicitur Sancta ſanctorum ; & ante altare ſuam orationem facit, cantantibus priore & canonicis baſilicæ ipſius Sanctæ ſanctorum, *Te Deum laudamus* ; & poſtea reducitur ad capellam ſancti Silveſtri, in qua intrat & ſedet in loco parato cum ornamentis ſuis, tenente eo mantum ſuper ſcapulas, & mitram ſuper fanonem ſeu orarium ; & dat preſbyterium. Poſtea redit ad cameram, in qua deponit caſulam & pallium, & aſſumit mantum, & vadit comedere. Solebat tum primo recipere juramentum a ſenatore ſecundum formam, *Ego talis*, &c. verum hujuſmodi juramenti receptio diu eſt quod fuit omiſſa.

XXII. *De officio ſenatorum Urbis in ipſa ſollemnitate, rubrica.*

Item notandum, quod ſenatores poſtquam dominus Papa de equo falerato deſcendit juxta ſedem Stercorariam, ipſum equum recipiunt & adducunt : quem curialiter reddunt camerario, ut eſt moris.

Item notandum, quod a ſancto Petro ad Lateranum fiunt domino Papæ arcus triumphales, & clerici Romani occurrunt eidem induti in via ſacra, ubicumque poſſunt, cum thuribulis & incenſo : & in renuntiatione dantur Romanis pro arcubus triginta quinque libræ, & clericis pro thuribulis XIII libræ & dimidia.

XXIII. *Qualiter dominus Papa ad menſam ducitur, & de ordine ſedendi in ea, rubrica.*

Cum autem vadit comedere, duo diaconi cardinales ducunt ipſum ad menſam: & eo ſedente, epiſcopus cardinalis dat ſibi aquam duobus diaconibus cardinalibus tenentibus tobaliam, nec debet tenere mantellum. quo loco facta benedictione, vadunt ad menſam: in parte dextra ſedent epiſcopi & preſbyteri cardinales; in ſiniſtra vero diaconi. Et attende quod dominus Papa, dum eſt in menſa, indutus eſt omnibus paramentis menſalibus, excepto quod tenet mantum ad ſcapulas & fanonem; in capite vero mitra deſuper: cardinales vero omnes habent ſuperpellicia cum mantellis, & mitras ſimplices. Cum autem lavari debent, ſurgit epiſcopus & duo diaconi cardinales, & dant aquam ut prius. qua data, redeunt ad propria loca in menſis: & potu recepto, dictoque *Tu autem*, ſurgit diaconus, & tenet thunitiam, dum gratiæ referuntur. Quibus finitis, dextrantibus eum duobus diaconibus intrat cameram, ubi per capellanos exuitur omnibus paramentis. Omnes vero cardinales ad propria revertuntur, ſicut in menſa, ſed eunt induti. Attendendum, quod in ultima lotione cardinales debent ſedendo in menſa lavari, & unus alii tenere tobaleam, domicello fundente aquam.

XXIV. *De coronatione Papæ extra Urbem, & de prima reverentia fienda ſibi per cardinales & alios prælatos.*

In primis ſummo mane hora decenti dominus Papa indutus pluviali rubeo cum mitra frigiata intrabit eccleſiam ſancti Johannis, ubi coronatio debet celebrari. Cum autem dictam eccleſiam intraverit, in medio eccleſiæ parato ſibi faldiſtorio orabit. Oratione facta, ſtando receptis omnibus cardinalibus & prælatis ad reverentiam ordine ſuo, dicet, *Sit nomen Domini benedictum*; & reſpondetur, *Ex hoc nunc*, &c. Benedictione data, divertet ad locum ubi debebit indui: & dicta Tertia cum capellanis, aſſiſtente ſibi epiſcopo cardinale qui tenere debet librum, cum oratio dicitur a Papa in fine Tertiæ, calciabitur caligis & ſandaliis a ſubdiacono & uno ex acolythis, dicentibus capellanis viciſſim pſalmos, videlicet *Quam amabilia*, cum

ceteris quæ dici ſolent. Quibus expletis cum orationibus conſuetis, lavabit manus fundente ſibi aquam epiſcopo cardinale, qui eidem in officio aſſiſtere debebit. Ablutione facta, & epiſcopo cardinale ad locum ſuum reverſo, induetur omnibus ornamentis viridibus, precioſis & ſollemnibus, (quia dies dominicus hoc requirit) quibus Romanus Pontifex uti ſolet in Miſſarum ſollemniis, per diaconum cardinalem & ſubdiaconum, eiſdem per acolythos miniſtratis. Cum autem dominus epiſcopus cardinalis ad locum ſuum reverſus fuerit, ut prædictum eſt, induetur ſuperpellicio, amictu, & pluviali viridi cum mitra ſimplici.

XXV. *De mitra imponenda Papæ per diaconum cardinalem, & de anulo pontificali dando per epiſcopum cardinalem.*

Poſtmodum impoſita mitra precioſa domino Papæ per diaconum cardinalem, dabitur ſibi anulus pontificalis per eumdem epiſcopum qui ſibi ſerviet, uno ex cubiculariis digito domini Papæ prædictum anulum imponente. Deinde accepta navicula de manu acolythi per epiſcopum qui ſibi miniſtrabit, præſentabit eam domino Papæ, & oſculabitur manum ipſius: & impoſito incenſo in thuribulo per dominum Papam, epiſcopus ibit ad locum ſuum, ubi fuerint alii epiſcopi cardinales proceſſionaliter ordinati. Præmiſſis itaque omnibus rite completis, quæ fieri & impendi ſolent quando reveſtiuntur Romani pontifices & parantur, excepto quod in proceſſione quæ ſequitur, non portabit pallium, ſed ipſum recipiet; alias, ut inferius deſcribetur, dicta proceſſio per priorem diaconorum cardinalium modo infra ſcripto ordinabitur.

XXVI. *Ordo proceſſionis ante Introitum Miſſæ.*

Primo procedit ſubdiaconus cum cruce indutus tunicella, & poſt eum ſequuntur abbates, epiſcopi, archiepiſcopi, induti pluvialibus & mitris ſimplicibus: & poſtmodum ſequuntur preſbyteri cardinales planetis induti cum mitris ſimplicibus: deinde epiſcopi cardinales induti pluvialibus cum mitris ſimplicibus, & quilibet ordine ſuo; poſtmodum ſequuntur duo acolythi ceroferarii, & alius cum navicula thuribulo & incenſo, induti ſuperpelliciis. Poſt dictos acolythos ordinabuntur ſeptem ſubdiaconi cum tunicellis portantes ſeptem candelabra; & in medio dictorum

ſeptem erit ſubdiaconus qui dicturus eſt epiſtolam, portans librum evangeliorum ante pectus: & juxta dictum ſubdiaconum ibit unus alius ſubdiaconus qui dicturus eſt epiſtolam græcam. Poſt prædictos ſubdiaconos ſubſequitur diaconus qui lecturus eſt evangelium in græco. Subſequenter incedent diaconi cardinales ordine ſuo, induti dalmaticis: inter quos eſt ille cardinalis qui dicturus eſt evangelium ultimus. Deinde duo diaconi cardinales, unus a dextris, & alius a ſiniſtris, ducunt dominum Papam extenſa mappa ſuper caput ejus, ut moris eſt: & ultimo ſubſequitur ſubdiaconus qui ſerviet de mitra, cum tobalea procedens ante. Dominus Papa ſic proceſſionaliter per eccleſiam continue benedicet. Cum autem ad thronum pervenerit, obviabunt ſibi tres preſbyteri cardinales, quos ad pacem recipiet, & ipſi oſculabuntur cum reverentia pectus ejus; & ultimus aptabit planetam Papæ.

XXVII. *De confeſſione quæ fit ad altare, & Introitu Miſſæ, & orationibus quæ dicuntur ſuper eum prope altare.*

Subſequenter procedens ibit proceſſionaliter uſque ad altare, ſed non aſcendit tunc ad altare: ſed abſtracta ſibi mitra per diaconum cardinalem, facit confeſſionem, ut eſt moris. Et dum fit confeſſio, incipiunt cantores Introitum, & ſubſequenter *Kyrie eleiſon.* Et facta confeſſione, dominus Papa recipit mitram, & ibit ad ſedem ſuam, non eminentem, ſed ſedebit in faldiſtorio in plano poſito inter chorum & altare propter diſpoſitionem eccleſiæ, verſa tamen facie ad altare. Domino Papa ſic ſedente, venient tres epiſcopi cardinales coram ipſo, ſcilicet Albanenſis, Portuenſis & Oſtienſis: quibus ſic adſtantibus coram Papa, Albanenſis dicit primam orationem, ſcilicet, *Deus qui adeſſe dignaris*, &c. ut ſupra.

Secundam dicet epiſcopus Portuenſis vel ejus ſubrogatus, ſcilicet, *Supplicationibus noſtris*, &c. ut ſupra.

Tertiam dicet epiſcopus Oſtienſis, ſcilicet, *Deus qui apoſtolum tuum Petrum*, &c. ut ſupra.

XXVIII. *De ſecunda reverentia prælatorum.*

Sciendum eſt tamen, quod quando dictæ orationes dicentur, dominus Papa non ſedebit, ſed ſtabit, & ſine mitra: & poſtmodum

dum dominus Papa ſedens in faldiſtorio in planis poſito, recipiet dominos cardinales & prælatos omnes ad pedem & oſculum.

XXIX. *De pallio dando per priorem diaconorum cardinalium.*

Quibus receptis, veniet ad altare, ubi erit pallium paratum per priorem ſubdiaconorum capellanorum: & duo priores diaconorum cardinalium tenebunt pallium ipſum: & tunc prior illorum duorum diaconorum cardinalium ſolus dabit pallium Pontifici ſub his verbis: *Accipe pallium, plenitudinem ſcilicet pontificalis officii, ad honorem omnipotentis Dei, glorioſæ Mariæ virginis ejus genitricis, beatorum Petri & Pauli, ac ſanctæ Romanæ eccleſiæ.*

XXX. *De aſcenſu Papæ ad altare, & incenſatione altaris, & de tertia receptione cardinalium & prælatorum ad reverentiam, dum eſt in eminenti ſede.*

Et aptato pallio ipſo ſuper eum cum tribus ſpinulis aureis per diaconum cardinalem & ſubdiaconum, ut moris eſt, aſcendit dominus Papa ad altare, & incenſabit altare. quo incenſato, aſcendet ad eminentem ſedem: & ſedens in dicta ſede palliatus, recipiet omnes cardinales & prælatos ad pedis & oris oſculum iterato. Qua receptione finita, ſtando incipit, *Gloria in excelſis Deo.* quo hymno angelico cantato a cantoribus, dicet in eadem ſede, *Pax vobis;* & reſponſo, *Et cum ſpiritu tuo,* incipit orationem Dominicæ alte. qua oratione completa, & ſecuta reſponſione, *Amen,* poteſt dicere aliam orationem ſecrete pro ſe ipſo, ſi voluerit. Exprimatur tamen oratio per extenſum: poſtmodum reſidebit in ſede.

XXXI. *De rebus ſtatuum ordinandis per priorem diaconorum cardinalium, & laudibus per eumdem incipiendis ante epiſtolam.*

Ipſo igitur domino Papa ſic in ſua ſede reſidente, prior diaconorum portans ferulam in manibus cum diaconibus & ſubdiaconibus, ſcriniariis & judicibus, omnibus pluvialibus ſollemniter indutis, deſcendet ante altare, & faciet duas acies,

unam ex parte una, & aliam ex parte alia, æqualiter dividendo, ita quod in qualibet acie ſit de quolibet ordine: & ponet primo diaconos juxta altare, qui poterunt tenere mitras, ſi voluerint: ſecundo ſubdiaconos, tertio judices, quarto ſcriniarios. Quibus aciebus ſic ordinatis, prior diaconorum incipit laudem alta voce, quaſi legendo, & ſtabit ſine mitra, *Exaudi Chriſte;* & judices & ſcriniarii ſimiliter reſpondebunt in cantu, quaſi legendo, *Domino noſtro N. a Deo decreto ſummo pontifici & univerſali Papæ vita:* & ſic dicetur ter per dictum priorem cardinalem; & reſpondetur ter a judicibus & ſcriniariis. Subſequenter idem prior diaconorum dicet, *Salvator mundi:* & judices & ſcriniarii reſpondebunt, *Tu illum adjuva;* & ſic dicetur ter, & reſpondebitur ter. Item idem prior diaconorum dicet, *Sancta Maria;* & prædicti reſpondebunt bis, *Tu illum adjuva.* Eodem modo dicet idem prior tantum ſemel, *Sancte Michael*, &c. ut ſupra.

Quibus finitis prior diaconorum dicet, *Kyrie eleiſon*, & prædicti judices & ſcriniarii reſpondebunt, *Kyrie eleiſon*, & hoc ter dicetur, & ter reſpondebitur: poſtmodum omnes ſimul dicent una & alta voce, *Kyrie eleiſon.*

XXXII. *De epiſtola latina & græca, & evangelio, & graduali, &* Alleluia.

Laudibus ſic finitis, dicitur epiſtola latina, & ſubſequenter græca ſuper pulpitum eminentem. quibus lectis, cantabitur graduale & *Alleluia:* & poſtmodum dicetur evangelium latinum, & ſubſequenter græcum, in eminenti pulpito & convenienti, ut moris eſt, ſeptem ſubdiaconibus cum ſeptem faculis præcedentibus dictos diaconos, & thuribulo cum incenſo, ut eſt fieri conſuetum: & ſic Miſſa procedit ordine ſuo uſque ad finem.

XXXIII. *De communicatione domini Papæ ad ſedem eminentem fienda, rubrica.*

Communicabit tamen dominus Papa congruo tempore cum ſollemnitate, non tamen ſuper altare, ſed ad ſedem eminentem. Sollemnitas autem hujuſmodi communionis ſervabitur, quæ ſervari in aliis Miſſis ſollemnibus conſuevit. Miſſa vero completa, dominus Papa dicit, *Sit nomen Domini benedictum;*

& reſpondetur; *Ex hoc nunc & uſque in ſæculum*, & dat benedictionem. Et benedictione data, epiſcopus qui ſervivit, non dicet domino Papæ, *Multos annos.*

XXXIV. *De his quæ fient poſt Miſſam, & paramentis domini Papæ, cardinalium, prælatorum, & aliorum.*

Omnibus, ut præmiſſum eſt, ritè peractis, ipſe dominus Papa & omnes cardinales, & alii prælati & ſubdiaconi, judices & ſcriniarii, quilibet in gradu ſuo, depoſitis paramentis viridibus, induentur veſtimentis albis precioſi coloris, ſi habuerint; epiſcopi pluvialibus, presbyteri caſula, diaconi dalmaticis, ſubdiaconi tunicellis, acolythi & alii capellani ſuperpelliciis; patriarchæ, archiepiſcopi, abbates pluvialibus; judices & ſcriniarii pluvialibus erunt induti, & cantores ſuperpelliciis.

XXXV. *De coronatione domini Papæ per priorem diaconorum facienda.*

Dominus Papa omnia precioſa veſtimenta habebit, pallium & mitram precioſam, chirothecas & anulum pontificalem: & ſic ornatus cum omnibus veniet ad portam, vel ad gradus eccleſiæ, & aſcendet cadafalcum ſeu pulpitum ligneum, ubi inveniet ſedem ſuam ſollemniter præparatam: & ſedenti in ſede prior diaconorum cardinalium extrahet ſibi mitram, & imponet capiti ſuo coronam quæ vocatur regnum, toto populo clamante, *Kyrie eleiſon.*

XXXVI. *De indulgentia danda populo.*

Et ibidem per priorem epiſcoporum cardinalium auctoritate domini Papæ indulgentia populo dabitur, prout domino Papæ placebit.

XXXVII. *De ornatu equorum in proceſſione.*

Quo facto, deſcendent pulpitum, & quilibet cardinalis & prælatus cum omni ornatu equitabit equum coopertum panno albo: ſubdiaconi vero, capellani, judices, ſcriniarii & alii

equitabunt ornate veſtiti, non tamen equos coopertos. Papa vero equitabit equum magnum faleratum ex parte poſteriori de ſcarleto.

XXXVIII. *Ordo proceſſionis ſollemnis poſt coronationem domini Papæ.*

Omnibus equos ſic aſcendentibus, prior diaconorum portans ferulam in manibus proceſſionem ordinabit hoc modo. Primo præcedit equus domini Papæ faleratus : ſecundo ibit ſubdiaconus cum cruce; tertio ſubſequentur duodecim bandalarii cum duodecim vexillis rubeis, & duo alii cum duobus Cherubin & lanceis : quarto duo præfecti navales induti pluvialibus; quinto ſcriniarii, ſexto advocati, ſeptimo judices, octavo cantores, nono diaconi & ſubdiaconi qui legerunt epiſtolam & evangelium in græco : decimo abbates, undecimo epiſcopi, duodecimo archiepiſcopi, decimo-tertio patriarchæ & epiſcopi cardinales, decimo-quarto presbyteri cardinales, decimo-quinto diaconi cardinales, decimo-ſexto ſubdiaconus cum tobalea, ſerviens cum umbraculo, qui duo ibunt aliquantulum ſequeſtrati a Papa, decimo-ſeptimo dominus Papa.

XXXIX. *De jactu pecuniæ quinquies faciendo in diverſis locis.*

Proceſſione taliter ordinata, dominus Papa aſcendit equum. In eodem loco poſt eum per mareſcallum, vel alium fient ter miſſilia, vel jactus pecuniæ. Cum autem pervenerit ad plateam, ante eccleſiam ſancti Nicenii, aliquis familiaris domini Papæ ſtans in aliquo loco eminenti faciet alium jactum pecuniæ : & ibi dominus Papa trahet aliquam moram.

XL. *De Lege offerenda per Judæos, & reſponſione Papæ.*

Et venient Judæi cum Lege ſua, & facient ei laudem, & offerent ei Legem ut adoret. Et tunc dominus Papa commendabit Legem, & damnabit obſervantiam Judæorum, ſive intellectum : quia quem dicunt venturum, Eccleſia docet & prædicat jam veniſſe dominum Jeſum-Chriſtum. Similiter cum pervenerit ad plateam, ubi moratur D. P. de Columna,

unus de familiaribus domini Papæ, vel idem familiaris facit jactum pecuniæ: ſimiliter cum pervenerit ad quadrivium, ubi moratur electus Viterbienſis, idem familiaris facit alium jactum pecuniæ. Subſequenter cum pervenerit in introitum palatii, idem familiaris facit alium jactum.

XLI. *De his quæ fiunt poſt proceſſionem, tam de laudibus fiendis per priorem diaconorum, quam de presbyterio dando.*

Via igitur ſic completa, pervento ad introitum palatii, ſeu domus Prædicatorum, fratres Prædicatores induti ſollemniter cum cruce, incenſo, & aqua benedicta, dominum Papam proceſſionaliter recipient reverenter, *Te Deum laudamus* decantando. Cum autem dominus Papa pervenerit ad eccleſiam, antequam deſcendat de equo, prior presbyterorum cardinalium ordinatis judicibus & ſcriniariis in filo, faciet idem laudem, ſicut diaconus cardinalis fecerat in Miſſa ante epiſtolam poſt orationem. Et poſtquam de equo deſcenderit, prior diaconorum cardinalium, qui ducit eum, deponit ſibi regnum de capite, & imponit ei mitram: & idem prior erit a dextris, & ducet eum uſque ad altare; & alius a ſiniſtris: ubi orabit in faldiſtorio ſibi præparato. Oratione facta, dabit benedictionem, dicens, *Sit nomen Domini benedictum;* & reſpondetur, *Ex hoc nunc & uſque in ſæculum.* Quo facto, ducetur ad ſedem eminentem, & ſedebit in loco parato cum ornamentis ſuis, amota planeta & pallio & chirothecis, tenente eo manum ſuper ſcapulas, & mitram ſuper fanonem ſeu orarium; & dabit cuilibet cardinali presbyterium hoc modo. Ipſe dominus Papa ſedens in ſede, & quilibet cardinalis & prælatus extracta ſibimet mitra deferens eam in manu, vadit coram eo; & flexis genibus tenebit mitram apertam ante Papam: qui ponit in illam pecuniam, quam præſentabit ei in uno bacili camerarius, prout in libro cameræ invenitur. Et illi qui recipient pecuniam in mitra, deoſculabuntur genu domini Papæ.

XLII. *De deductione Papæ ad cameram ſuam & menſam.*

Ipſe vero camerarius & clerici cameræ in ſuperpelliciis aſſiſtent domino Papæ. Dato presbyterio, dominus Papa duce-

tur a duobus diaconibus cardinalibus ad cameram ſuam, & ducetur ad menſam ſibi ſollemniter præparatam: & eo ſedente, epiſcopus cardinalis, ſcilicet prior, dabit ſibi aquam, duobus diaconibus cardinalibus tenentibus tobaleam; nec debent tenere mantellum.

XLIII. *De ſollemnitatibus, indumentis, & paramentis domini Papæ, & cardinalium, & prælatorum, quæ fiunt in menſa.*

Quo loco, factaque benedictione menſæ, vadunt ad menſam, & in parte dextra domini Papæ ſedent epiſcopi & presbyteri cardinales, & in ſiniſtra vero diaconi. Et attende quod dominus Papa, dum eſt in menſa, eſt indutus omnibus paramentis miſſalibus, exceptis caſula, pallio & chirothecis: & tenebit mantum ad ſcapulas, & fanonem in capite cum mitra deſuper. Cardinales vero omnes habebunt * ſuperpelliciam cum mantellis, & mitras ſimplices; & omnes prælati ſimiliter. Coram domino Papa ſervient laici nobiliores, qui præſentes erunt, & poſt menſas cardinalium erunt menſæ omnium prælatorum & aliorum nobilium. Comeſtione ſumpta, dominus Papa lavabit manus ut prius, miniſtrantibus ſibi duobus diaconibus cardinalibus, fundente ſibi aquam epiſcopo cardinali. Et ſimiliter quilibet cardinalis lavabit manus, domicello fundente aquam cardinali lavanti. Cardinales autem qui aſſiſtunt, teneant tobaleam, unus ex parte lavantis, & alter ex altera: & ſic ſibi ad invicem fiunt mutuo. Quibus omnibus lotis, & redditis gratiis, dominus Papa reducetur a duobus diaconibus cardinalibus ad cameram ſuam, aſſumptis mantellis: ubi exutus ſacris veſtibus, & diſcalceatus ſandaliis a ſubdiacono, quieſcit.

* *ſic*

XLIV. *De reverſione cardinalium & prælatorum ad dominum Papam.*

Cardinales vero & alii prælati redibunt ad hoſpitia ſua * eques cum mitris, parati ſicut in comeſtione ſteterunt, equis tamen non coopertis. Notandum quod nobiliores laici, etiamſi reges eſſent, conſueverint adextrare Papam equitantem, & partiuntur loca inter ſe viciſſim ſecundum quod voluerint, & ordinatum fuerit, ut primis adextrantibus dimittentibus alii bini ſuccedant.

* *ſic*

In menſa primum ferculum ponit coram Papa aliquis de principalioribus nobilibus, etiamſi rex eſſet. quo poſito, rex vadit ad ſedendum in menſa. Alii autem nobiles majores, etiamſi eſſent filii regum, ſerviunt Papæ in menſa, unus videlicet de cupa, alius de cultello ad incidendum: alii aſtant comedenti, alii ſequuntur portantem fercula, portantes & ipſi inciſoria Papæ & cardinalibus, prout ordinatum erit.

Utrum autem aliqui ex prædictis ſervientibus Papæ nobilibus, puta filii regum, vel ex ſimilibus, ſedeant, vel non ſedeant in menſa, & ubi & qualiter, nunc dicere omittamus.

Memorandum quod Judæis non fiat aliqua oppreſſio, cum offerent Legem.

XLV. *Incipit ordo qualiter Romanus Pontifex apud baſilicam beati Petri Apoſtoli debeat conſecrari, rubrica.*

In primis ipſe qui conſecrandus eſt, mane diei Dominicæ veniat ad baſilicam beati Petri, in qua proceſſionaliter a canonicis recipietur: & facta reverentia eidem a cardinalibus & prælatis, ſicut fieri ſolet Romano Pontifici, ſtans in medio dicat, *Sit nomen Domini benedictum*; & reſp. *Ex hoc nunc*, &c. deinde vadat in capellam ſancti Gregorii: ubi dicta Tertia, calciabitur caligis & ſandaliis, dicendo pſalmos, *Quam amabilia*, &c. qui ſolent dici. Deinde lotis manibus induatur omnibus ornamentis, quibus Romanus Pontifex uti ſolet in Miſſarum ſollemniis, exceptis dumtaxat pallio & anulo pontificali. Erunt autem veſtimenta coloris tempori congruentis. Deinde ordinata ſollemni proceſſione, in qua debent eſſe ſeptem candelabra cum ſeptem faculis, ſicut in præcipuis feſtis fieri ſolet, videlicet cardinalium, prælatorum & ceterorum ordinum, qui omnes debent habere indumenta coloris tempori congruentis; conſecrandus ipſe extenſa ſuper eum mappa procedat ſignando, ut moris eſt, ad majus altare, & ſtans poſt ipſum altare faciat confeſſionem.

Notandum vero eſt, quod in conſecratione Romani Pontificis omittitur illa examinatio, quæ ſuperius poſita eſt in conſecratione aliorum epiſcoporum, quæ incipit, *Antiqua ſanctorum Patrum*, &c. Facta vero confeſſione ipſe conſecrandus ſedeat in faldiſtorio ſuo præparato inter altare & gradus pontificalis ſedis: & ſchola cantet Introitum, *Kyrie*

eleiſon. Interim epiſcopus Oſtienſis, qui Romanum Pontificem conſecrare debet, in aliquo apto loco prope altare calciet ſe caligis & ſandaliis, dicendo pſalmum, *Quam amabilia*, &c. accipiat etiam omnia pontificalia ornamenta, ac ſi Miſſam ſollemniter celebrare deberet, abſque baculo paſtorali: accipiat quoque mitram ſimplicem vel precioſam ſecundum exigentiam temporis: & cantatis Introitu, & *Kyrie eleiſon*, conſecrator & ceteri epiſcopi cardinales, necnon alii archiepiſcopi & epiſcopi, & qui de presbyteris præſentes ſunt, accedunt ad exſequendum conſecrationis officium.

Sciendum eſt quod in conſecratione Romani Pontificis non pronunciatur illud, *Epiſcopum oportet*, &c. nec dicitur illa oratio, *Oremus, dilectiſſimi nobis*, quæ dicuntur in conſecratione aliorum epiſcoporum: ſed conſecrandus verſa facie ad altare, aſſiſtentibus ei duobus diaconibus cardinalibus, incumbere debet ſuper faldiſtorium præparatum inter gradus pontificalis ſedis & majus altare. Conſecrator etiam & ceteri epiſcopi cardinales, necnon alii epiſcopi a dextris & a ſiniſtris ſuper ſua faldiſtoria, vel, ſi ea non habent, ſuper tapeta, procumbere debent: & prior baſilicæ, vel alius capellanus prior ſubdiaconorum incipiat, & proſequatur letaniam cum cantu, reſpondentibus aliis capellanis & ceteris, qui aſſiſtunt. Cum autem venerint ad locum illum, *Ut hunc conſecrandum benedicere*, &c. debet hoc dicere bis; & tam conſecrator, quam omnes alii epiſcopi aſſiſtentes elevata manu verſus conſecrandum faciunt ſuper eum bis ſignum crucis. Finita letania, erigant ſe omnes, & conſecrator ſtet in infimo gradu ſub ſede papali, quæ eſt poſt altare, verſo vultu ad ipſum altare. Conſecrandus vero ſtet ſub gradu prædicto, verſa facie ad ipſum conſecratorem, aſſiſtentibus ipſi conſecrando diaconibus cardinalibus & acolythis. Stabunt autem juxta epiſcopum Oſtienſem a dextris & a ſiniſtris epiſcopus Albanenſis, & epiſcopus Portuenſis, induti pluvialibus, & habentes oraria, ſive ſtolas: & omnes alii epiſcopi in circuitu ſtabunt ad inſtar coronæ, tenentes ſinguli libros pontificales, in quibus ſcriptum eſt conſecrationis officium, quod ſinguli dicere debent ſubmiſſa voce. Tunc epiſcopus Albanenſis dat primam orationem cum nota, dicens:

Oratio.

Adeſto ſupplicationibus noſtris, omnipotens Deus: ut quod humilitatis

humilitatis noſtræ gerendum eſt miniſterio, tuæ virtutis impleatur effectu. Per.

Deinde epiſcopus Portuenſis dat orationem ſuam, dicens cum nota:

Oremus.

Propitiare Domine ſupplicationibus noſtris, & inclinatus ſuper hunc famulum tuum N. gratiæ ſacerdotalis benedictionis tuæ in eum infunde virtutem. Per.

Poſt hæc epiſcopus Oſtienſis ponit apertum librum evangeliorum ſuper cervicem conſecrandi, ſicut fit in conſecratione aliorum epiſcoporum, tenentibus ipſum duobus cardinalibus uſque ad conſecrationem finitam. Libro ſic præpoſito, tunc conſecrator imponat manum dextram ſuper caput conſecrandi, nihil dicendo: & ſimiliter faciant omnes epiſcopi cardinales, & alii archiepiſcopi & epiſcopi qui aſſiſtunt. Poſt hæc ipſe Oſtienſis epiſcopus elevata voce dicit in modum præfationis, *Per omnia ſæcula ſæculorum*; reſpondetur, *Amen*: & proſequitur præfationem illam, *Honor omnium dignitatum*, &c. quæ [a] ſuperius in conſecratione aliorum epiſcoporum poſita eſt, excepto quod ubi dicitur, *Et idcirco huic famulo tuo N.* in conſecratione Romani Pontificis eleganter fit hæc additio, & dicitur ſic, *Et idcirco huic famulo tuo N. quem apoſtolicæ ſedis præſulem, & primatem omnium qui in orbe terrarum ſunt ſacerdotum, ac univerſalis eccleſiæ doctorem dediſti, & ad ſummum ſacerdotii miniſterium elegiſti, hanc quæſumus Domine gratiam largiaris*, &c. uſque *de profectu omnium conſequatur.* Conſequenter vero ubi dicitur, *Tribuas ei*, &c. in conſecratione Romani Pontificis dicatur ſic, *Tribuas ei Domine cathedram pontificalem ad regendam eccleſiam tuam, & plebem tuæ ſortis intra mundi limites univerſam. Sit ei auctoritas*, & reliqua. Conſecratione manuum facta, conſecrator immittit anulum in digitum anularem dextræ manus Papæ conſecrati, dicens, *Accipe anulum, fidei ſcilicet ſignaculum, quatenus ſponſam Dei, videlicet ſanctam univerſalem eccleſiam*, &c. ut ſupra: & deinde dat ei ſecundum modum præſcriptum librum evangeliorum, dicens, *Accipe evangelium, & vade, prædica populo univerſo. Potens eſt enim*, &c. ut ſupra. Poſt hæc archidiaconus imponat ei pallium, dicens, *Accipe pallium, ſcilicet pontificalis officii, ad honorem omnipotentis Dei, & glorioſiſſimæ*

[a] Id eſt in antiquo Ordine Romano, non in hoc libro Gaietani.

virginis Mariæ ejus genitricis, & beatorum Petri & Pauli, & S. R. E. Deinde aſcendit Papa ad ſedem, & recipit ad oſculum pedis & oris omnes epiſcopos, presbyteros, & diaconos cardinales, & alios prælatos: quo facto, dicat, *Gloria in excelſis Deo*, ſive *Dominus vobiſcum*, ut tempus requirit. Ille autem epiſcopus cardinalis, qui Papam conſecravit, conſecratione finita, deponit pontificalia ornamenta: & aſſumpto ſuperpellicio, pluviali, & mitra ſimplici, ſervit eidem ut moris eſt in Miſſa. Papa vero poſt *Dominus vobiſcum*, & *Gloria in excelſis*, ſi eſt dicendum, dicit orationem Dominicæ alte, & aliam pro ſe ſecrete. quibus dictis, reſidet in ſede, & prior diaconorum cardinalium portans ferulam in manibus cum diaconibus, ſubdiaconibus, ſcriniariis, judicibus omnibus ſollemniter deſcendit ante altare, & facit duas acies, unam ex parte una, & unam ex reliqua, æqualiter dividendo, ponens primo diaconos juxta altare, ſecundo ſubdiaconos, tertio deorſum in choro judices, quarto ſcriniarios ordinate. quo facto, ipſe prior diaconorum incipit laudem ſic alta voce in cantu, quaſi legendo, *Exaudi Chriſte:* & judices & ſcriniarii reſpondent ſimiliter in cantu quaſi legendo, *Domino noſtro N. a Deo decreto ſummo Pontifici & univerſali Papæ vita.* Item idem prior diaconorum ſecundo dicit, *Exaudi Chriſte:* & judices & ſcriniarii reſpondent, *Tu illum adjuva*, & ſic facit tertio. Item idem prior diaconorum, *Salvator mundi:* & judices & ſcriniarii reſpondent, *Tu illum adjuva*, & ſic faciunt tertio. Item idem prior dicit bis, *Sancta Maria*, & reſpondetur, *Tu illum adjuva.* Eodem modo dicit tantum ſemel, *Sancte Michael*, &c. ut ſupra.

Quibus finitis, prior dicit, *Kyrie eleiſon*, & illi reſp. *Kyrie eleiſon*, & hoc faciunt ſimiliter ſecundo; & poſtea omnes, ſcilicet prior diaconorum & ſubdiaconi, & alii tertio ſimul dicunt una & alta voce, *Kyrie eleiſon.* Laudibus ſic finitis, legitur epiſtola latina & ſubſequenter græca ſuper pulpitum: & ita etiam fit de evangelio. Et ſic Miſſa ordine ſuo procedit uſque ad finem: & communicabit Papa cum ſollemnitate, non ſuper altare, ſed ad ſedem.

Poſt Miſſam dicit Papa, *Sit nomen Domini benedictum*, & reſp. *Ex hoc nunc*, &c. & dat benedictionem. Quibus rite peractis, ipſe Papa & omnes cardinales, & alii prælati & ſubdiaconi, quilibet in gradu ſuo, induentur veſtimentis pre-

cioſis albi coloris, epiſcopi pluvialibus, presbyteri caſulis, diaconi dalmaticis, ſubdiaconi tunicellis, acolythi & alii capellani ſuperpelliciis, patriarchæ, archiepiſcopi, epiſcopi, abbates pluvialibus; & ſimiliter judices, ſcriniarii, præfecti, & advocati erunt induti pluvialibus, & ſcholenſes ſuperpelliciis. Papa vero cum planeta omnia precioſa ornamenta habebit, & pallium, & mitram optimam, & chirothecas, & anulum pontificalem: & ſic ornatus cum omnibus venit ad portam ſive gradus eccleſiæ, & ibi ſedet in ſede ſibi præparata: & prior diaconorum cardinalium extrahit ei mitram, & ponit coronam, quæ vocatur regnum, in capite, toto populo clamante, *Kyrie eleiſon.*

Quo facto, quilibet cardinalis & prælatus equitat equum coopertum panno albo; ſubdiaconi vero, capellani, ſcriniarii & alii equitant ornate veſtiti, non tamen habebunt equos coopertos. Papa vero equitat equum magnum faleratum, & coopertum tantum ex parte poſteriori de ſcarleto: & poſtquam equitavit, fit ibi in eodem loco jactus pecuniæ ſex miſſilium per ſeneſcalcum, vel alium ter, & poſt Papa projicit. Sic autem omnibus equum aſcendentibus, prior diaconorum cum ferula ordinat proceſſionem hoc modo. Primo procedit equus domini Papæ faleratus: ſecundo vadit ſubdiaconus cum cruce: tertio duodecim branderarii cum duodecim vexillis rubeis, & duo alii cum duobus aliis cherubinis & lanceis: IV duo præfecti navales induti pluvialibus, V ſcriniarii, VI advocati, VII judices, VIII cantores, IX diaconi & ſubdiaconi qui legerunt epiſtolam & evangelium in græco, X abbates forenſes, XI epiſcopi, XII archiepiſcopi, XIII abbates Urbis, XIV patriarchæ & epiſcopi cardinales, XV presbyteri cardinales, XVI diaconi cardinales, XVII dominus Papa, & ſubdiaconus cum tobalea, & ſerviens qui portat umbraculum. Proceſſione taliter ordinata, dominus Papa cum ea per viam Papæ incedens revertitur Lateranum: ſed cum pervenerit ad turrim Stephani quæ eſt in Parione, & hodie dicitur Turris de Campo, unus de familia Papæ facit ibi alium jactum, ſtando in aliquo loco eminenti: & ibi dominus Papa ſtat, & ibi veniunt Judæi cum Lege, facientes ei laudem: & offerunt Legem ſibi ut adoret. Similiter dum pervenit ad palatium Cintæ Muſca in Punga, unus de familia Papæ de dicto palatio facit unum jactum. Similiter facit alium jactum,

cum pervenerit ad ſanctum Marcum. Similiter cum pervenerit ad ſanctum Adrianum, facit alium jactum de palatio ſanctæ Martinæ.

Pervento autem ad plateam Lateranenſem, ducitur Apoſtolicus ad porticum, quæ vadit ad eccleſiam ſancti Johannis Lateranenſis: & ibi ante porticum ſtant prior Lateranenſis, & canonici cum eorum comitiva induti ſollemniter, & cum cruce proceſſionali Papam, cum deſcendit, recipiunt, & faciunt eum ibi ſedere in quadam ſede marmorea, quæ vocatur Stercoraria: ad quam venientes omnes cardinales honorifice elevant eum, ut vere dicere poſſit, *Suſcitat de pulvere egenum, & de ſtercore erigit pauperem: ut ſedeat cum principibus, & ſolium gloriæ teneat.* Ipſe autem dominus Papa ſtando juxta ipſam ſedem, accipit tres pugillatas denariorum de gremio camerarii, & projicit inter populum, dicens, *Argentum & aurum non eſt mihi; quod autem habeo, hoc tibi do.* Et deinde priore & canonicis poſt euntibus, cantando ducitur per ipſam porticum ad eccleſiam baſilicæ Lateranenſis, ubi orat, & dat benedictionem, dicens, *Sit nomen Domini benedictum*, & reſp. *Ex hoc nunc*, &c. & deponit regnum, & aſſumit mitram, & ſedet in magna ſede poſt altare, ubi recipit prædictos priorem & canonicos Lateranenſes ad pedem & oſculum. quo facto, ducitur ad palatium: & dum venerit ad portam palatii, inde intratur palatium per eccleſiam. Ponitur ibi faldiſtorium, & ibi Papa ſedente, prior presbyterorum cardinalium, cum ipſis presbyteris & judicibus & ſcriniariis ordinatis in filo, facit laudem, ſicut prior diaconorum cardinalium fecerat in Miſſa ante epiſtolam poſt orationem. Poſtea ducitur Papa a cardinalibus per palatium uſque ad portam eccleſiæ ſancti Silveſtri, ubi ſunt duæ ſedes porphyreticæ: & primo ſedet in una quæ eſt in dextera, ubi prior baſilicæ ſancti Laurentii dat ei ferulam, quæ eſt ſignum correctionis & regiminis, & claves ipſius baſilicæ & ſacri Lateranenſis palatii, in quibus deſignatur poteſtas claudendi & aperiendi, ligandi atque ſolvendi: & cum ipſa ferula & aliis clavibus accedit ad aliam ſedem ſimilem, quæ eſt ad ſiniſtram; & tunc reſtituit eidem priori ferulam & claves, & incipit ſedere in illa ſecunda ſede. Et poſtquam aliquantulum ſederit, idem prior cingit eidem domino Papæ zonam de ſerico rubeo, in qua debet pendere burſa purpurea, in qua ſunt duodecim lapides pre-

tioſi cum ſigillis & muſcis ; & dum in ipſa ſede ſedet, recipit officiales palatii ad pedem & oſculum. Recipit etiam de manu camerarii poſtea denarios argenteos valentes decem ſolidos Proveſinorum, & projicit eos ſuper aſtantes : & hoc facit ter, dicendo ſingulis vicibus, *Diſperſit, dedit pauperibus ; juſtitia ejus manet in ſæculum ſæculi* : & in iſtis duabus ſedibus debet Papa taliter ſedere, ut videatur potius jacere quam ſedere : & nulla iſtarum ſedium, nec etiam Stercoraria, erit cooperta vel parata, ſed nuda.

Deinde ſurgens ducitur ad baſilicam ſancti Laurentii, quæ dicitur Sancta ſanctorum, ubi intrat, & ante altare ſuam orationem facit : & poſtea reducitur ad capellam ſancti Silveſtri, in qua intrat : ibique depoſitis pallio, caſula & chirothecis, & accepto manto ad ſcapulas, ſedet in loco præparato, & dat cuilibet cardinali & prælato presbyterium ſolitum hoc modo. Ipſe Papa ſedet in ſede, & quilibet cardinalis & prælatus, extracta ſibimet mitra, deferens eam in manu vadit coram eo; flexis genibus tenet mitram apertam ante Papam, qui ponit in illam pecuniam, quam dat ei in uno ſcypho argenteo camerarius, & quam dicit liber cameræ, qui vocatur Polyptycus: & ille qui recipit pecuniam in mitra, oſculatur genu domini Papæ. Idem vero camerarius habet ante ſe magnam menſam coopertam tobalea, ubi ſunt hujuſmodi monetæ; & aſſiſtunt ipſi camerario clericus cameræ & duo mercatores. Ipſi vero camerarius & clericus cameræ ſint induti ſuperpelliciis.

Dato presbyterio, idem dominus Papa a duobus cardinalibus diaconibus ducitur ad menſam ſollemniter paratam, & ſedet ibi, epiſcopo cardinale ſibi dante aquam, duobus diaconibus tobaleam tenentibus : & eo loto, factaque benedictione menſæ, vadunt omnes ſedere. Sedet autem Papa in una ſede eminenti ſolus, diverſis & magnis vaſis aureis & argenteis ſuper menſam poſitis. In alia vero menſa, quæ eſt ad dexteram, ſedent epiſcopi, & poſt eos presbyteri cardinales : in parte ſiniſtra diaconi cardinales; & poſt menſas cardinalium erunt menſæ omnium prælatorum & aliorum nobilium. Et attende quod Papa ſtabit, dum comedit, indutus & calceatus, ut dictum eſt, cum mitra. Cardinales vero omnes habebunt ſuperpellicia cum camiſiis, & mantellis, & mitris albis ſimplicibus : & ita comedent, & omnes prælati ſi-

militer. Coram Papa ſervient laici majores natu & nobiliores, qui præſentes erunt. Comeſtione ſumpta, Papa lavabit manus ut prius; & quilibet cardinalis ſimiliter ſedendo lavabit ſe, ſerviente fundente aquam cardinali lavanti. Cardinales autem qui aſſiſtunt, teneant tobaleam, unus ex ſua parte lavantis, alter ex altera, & ſic ſibi adinvicem mutuo ſerviant. Quibus omnibus lotis, & redditis gratiis, Papa reducitur a duobus cardinalibus ad cameram: ubi ſacris exutus quieſcit. Cardinales vero & alii prælati redeunt ad hoſpitia ſua eques cum mitris paratis, ſicut in comeſtione ſteterunt.

Item benedictio Papæ de epiſcopo facti, quæ exhibenda eſt in eodem loco; quæ conſecratio facienda videbitur inter ultimum *Kyrie eleiſon* Miſſæ, & *Gloria in excelſis Deo*, vel *Dominus vobiſcum.* Peractis ſcilicet prius omnibus aliis, quæ conſecrationem præcedunt, ut ſupra; & hoc amplius, quia Papa debet cum aliis ornamentis habere anulum pontificalem. Stabunt autem, dum hæc benedictio legitur, tam Papa, quam epiſcopus qui benedicit, & alii cardinales & epiſcopi, modo & ordine tradito ſuperius in conſecratione. Orationem primam dat epiſcopus Albanenſis, *Deus, qui adeſſe non dedignaris*, &c. ut ſupra in coronatione domini Papæ. Secundam orationem dat Portuenſis epiſcopus, *Supplicationibus noſtris omnipotens Deus*, &c. Tertiam orationem dat Oſtienſis epiſcopus vel archipresbyter, ſi deſit epiſcopus, ita dicens, *Deus, qui apoſtolum tuum Petrum*, &c. Hac benedictione peracta, imponitur Apoſtolico pallium, & dicuntur & fiunt cetera conſecrationis Papæ, quæ impoſito pallio dicenda ſunt & agenda ordine ſupradicto.

XLVI. *Infra ſcripta ſunt illa, quæ domini cardinales & alii prælati de curia, camerarius & alii familiares Papæ facere debent, quando coronatur.*

Primo quilibet epiſcopus & dominus cardinalis ſuper camiſiam; ſuperpellicium, amictum, ſtolam, & pluviale coloris convenientis tempori habeat, ſive induat; ſed in proceſſione album habeant pluviale. Item habeat ordinarium ſuum & mitram, & equum coopertum cooperimento albo: & in menſa depoſito pluviali, recipiat mantellum, & cum mantello & mitra in capite comedat in aula cum domino Papa.

Item quilibet de dominis cardinalibus habebit in menſa caſulam coloris congruentis tempori, quo contigerit conſecratio & coronatio celebrari, vel pluviale ſecundum quod tempus requiret. In proceſſione autem habeat tunicam & dalmaticam albi coloris precioſas, & equum coopertum cooperimento albo, & in menſa cum domino Papa erit, ſicut ſupra ſcriptum eſt de aliis dominis cardinalibus.

Item quilibet epiſcopus, ſive prælatus, qui repertus fuerit in curia, habeat camiſiam, ſuperpellicium, amictum, ſtolam & pluviale coloris ſecundum quod tempori convenit in Miſſa. Item habeat ordinarium & mitram, & in proceſſione pluviale album, mitram & equum coopertum cooperimento albo. Cum autem venerit ad palatium cum domino Papa, ubi paratum eſt ad comedendum, deponat pluviale, & recipiat mantellum, & cum mitra in capite comedat cum domino Papa.

Item dominus camerarius debet præcedere dominum Papam cum cruce, aſſociatis ſibi capellanis, uſque ad eccleſiam, ubi debet fieri conſecratio & coronatio, & in Miſſa ſtet in loco conſueto. Qua finita, accedat ad locum in eccleſia, ut ordinatum eſt, & fiat presbyterium: & ſic paratus una cum uno de clericis cameræ, & mercatoribus, miniſtret domino Papæ diverſas monetas exhibendas pro presbyterio dominis cardinalibus, prælatis, & aliis, de quibus conſuetum eſt: & idem camerarius & clericus ſint induti ſuperpelliciis. quo facto, camerarius erit cum domino Papa, quouſque dominus Papa ſit in menſa; & poſtea vadat, vel revertatur ad cameram ad comedendum cum omnibus capellanis domini Papæ, qui ſunt in curia, pænitentiariis, & aliis pluribus bonis viris, qui ex parte camerarii invitantur.

Item quilibet capellanus domini Papæ, non ſubdiaconus domini Papæ, habeat ſuperpellicium; & ſic equitabit in proceſſione, & ſtudeat ire ornate cum ſocio ſibi dato.

Item duo Græci de monte Cryptæ-ferratæ, etiamſi eſſent in curia alii Græci, dummodo curia ſit in tali loco, quod de ipſo monte poſſint haberi, alioquin de aliis, ſicut fieri poteſt, interſit in Miſſa: quorum unus indutus alba & tunicella legat epiſtolam congruentem diei: alius ſit indutus paramento & dalmatica, & cantet evangelium quod congruat diei; & habeant paratos equos poſt Miſſam, & veniant cum proceſſione uſque ad palatium domini Papæ.

Item theſaurarii habeant paramenta parata precioſa pro domino Papa competentia ſecundum tempus, cum conſecrabitur, & alba pro Miſſa celebranda & proceſſione, mitra, regnum, & ſeptem candelabra cum cereis, tobalea, caputergium, chriſma, & alia eis dicta.

Item duodecim vexilla & duo cherubini in lanceis, qui dabuntur quatuordecim curſoribus, ut portent ea juxta Papam; & unus ex ipſis theſaurariis, cum dominus Papa coronabitur, aſſignata corona, recipiet mitram, & præcedet, & exſpectabit in porta eccleſiæ, & dabit mitram, & recipiet coronam. Item ſtabit paratus recipere pallium & caſulam, quando Papa recipiet mantum; & poſt comeſtionem recipiet indumenta & ſandalia, quæ Papa deponet.

Frater N. mareſcalcus mareſcalliæ habebit paratos equos, cum faleris & aliis neceſſariis equo, quem equitabit Papa, cum cooperimento poſterius de ſcarleto; & faciat alia conſueta ſibi injuncta.

Servientes albi erunt parati ad dextrandum equum, & ad portandum ſoleclum & calcaria, capellum & cappam contra aquam ne pluat, & mitrale.

Item ſervientes nigri portabunt capellam, capitia, faldiſtoria, ſcabella & alia conſueta, quando dominus Papa vadit cantare in ſollemnibus feſtis. Item micam de tribus panibus. Item quatuor inciſoria de pane in una tobalea pro manibus lavandis. Item de aqua frigida & calida pro manibus lavandis. Item portabunt in eccleſia locum ubi ſe debet induere, & locum poſt altare, ubi debet ſedere: & faldiſtorium erit paratum ante altare, in quo incumbat cum fiet litania.

Item in eccleſia parabitur locus ad ſedendum, ubi fiet presbyterium, & ubi erit faldiſtorium ad ſedendum. Item ſubdiaconi domini Papæ, tam capellani, quam alii, ſint induti tunicellis, & ſerviant & cantent laudes cum priore diaconorum cardinalium, & faciant ſervitia, quæ erunt eis injuncta: & habeant equos, & veniant eques cum proceſſione cum Papa; & unus eorum ſit paratus ad portandum crucem, alius ad faciendum litaniam, & tertius ad ſerviendum de tobalea; & diaconus qui cantavit epiſtolam, in proceſſione portabit librum evangeliorum, & prior eorum portabit pallium ſuper altare tempore debito.

XLVII. *De miniſterio epiſcopi vel presbyteri card. ſervientis Papæ Miſſarum ſollemnia celebranti in officio capellani, rubrica.*

Sciendum eſt quod Romano Pontifici Miſſarum ſollemnia celebranti ſervire ſolet in officio capellani epiſcopus cardinalis diebus qui proceſſionales vocantur: in quibus idem Pontifex longe ab altare ſacris indutus veſtibus, & cum ordinata proceſſione, mappa ſuper caput ejus extenſa, ad ſacrum altare procedit. Aliis vero diebus, in quibus non fit hujuſmodi proceſſionis ſollemnitas, ſervire ſolet preſbyter cardinalis. Sed a feria quarta in capite jejunii, licet dicta proceſſio fieri ſoleat, tamen preſbyter cardinalis ſervire debet. Quando autem Pontifex alicui epiſcopo vel preſbytero cardinali committit ſermonem faciendum in Miſſa, is qui prædicaturus eſt, ſervire debet, etiamſi alias ad alium pertinere ſervitium videatur.

Cum vero Pontifex in eccleſiam, in qua celebraturus eſt, venerit, ipſo divertente ad locum ubi ſacris veſtibus indui debet, epiſcopus ſive preſbyter cardinalis qui ſerviturus eſt, eidem Pontifici aſſiſtere debet, dum dicit Tertiam vel aliam Horam, quæ dicenda eſt ante Miſſam ſecundum exigentiam temporis. Et cum idem Pontifex orationem ſive collectam illius Horæ dicturus eſt, dictus cardinalis detecto capite manum ſiniſtram producit per anteriorem fiſſuram cappæ ſuæ, qua indutus eſt; dexteram vero proferat ſub ora cappæ: & accipiens duabus manibus librum porrigendum ſibi per aliquem de capellanis aſtantibus, in quo dicenda oratio ſcripta eſt, teneat ipſum ſuper caput ſuum ante ipſum Pontificem, dum dicit orationem. Si vero ſit dies ferialis, in qua Pontifex incumbens ſuper faldiſtorium orationem dicere debeat, idem cardinalis genu flexo coram Pontifice librum teneat ad pectus ſuum vel alio modo, qui pro ipſo Pontifice ad legendam orationem accommodius videatur. Dicta oratione, cardinalis reddat ei a quo recepit, & remaneat cum ipſo Pontifice, donec finiatur officium beatæ Mariæ, ſi dicendum eſt: in quo tamen liber ad orationem dicendam teneri non ſolet. Finita Hora, divertat cardinalis prædictus ad locum aliquem non remotum, & ſi epiſcopi cardinales ſedeant, non longe a Pontifice cum eis ſedere poterit, ſive ſit epiſcopus, ſive preſbyter. Sedeat autem in loco qui ſibi competit ſecundum ordinem ſuum, quouſque Pon-

tifice calceato ſandaliis, vocetur ipſe cardinalis ab aliquo ex acolythis Pontifici ſervientibus ad miniſtrandum aquam manibus ejuſdem Pontificis. Tunc accedens ipſe cardinalis coram Pontifice, utramque manum producet extra cappam juxta modum ſuperius poſitum : & de manu alicujus ex familiaribus Pontificis, qui pelves cum aqua eidem cardinali tradere debet, accipiat ſuperiorem pelvim ſiniſtra manu ; & genu flexo coram Pontifice ſupponat eam manibus ejus : & accipiens inferiorem pelvim, dextera manu fundat aquam manibus Pontificis, quamdiu Pontifex accipere volet. Deinde pelves reſtituens ei a quo acceperat, revertatur ad locum ad quem antea diverterat. Cumque Pontifiex planetam aſſumpſerit, tunc & ipſe cardinalis qui ſervit, depoſita cappa aſſumat cottam vel ſuperpellicium, amictum, & pluviale coloris qui tempori congruat: & ſi ſit preſbyter cardinalis, ipſe qui ſibi ſervit, nihilo minus pluviale induere debet, & conſequenter accipere mitram ſuam. Poſt hæc tradente ſibi uno ex acolythis pontificalem anulum, accedat ad Pontificem, cui per diaconum cardinalem mitra impoſita fuerit : ipſe depoſita mitra ſua, eumdem anulum immittat anulari digito dexteræ manus Pontificis, oſculando eamdem manum. Demum accipiens de manu acolythi naviculam cum thure & cochlear, porrigit ipſi Pontifici, ut incenſum ponat in thuribulo, quod idem acolythus tenere debet. Accipiente vero Pontifice cochlear ipſum, cardinalis prædictus manum ejus oſculari debet ; & ſimiliter faciat quando Pontifex cochlear ipſum reponit in naviculam. Hoc enim regulariter obſervatur, quando quicumque cardinalis aliquid tradit in manus Pontificis, vel recipit de manu ipſius, manum eamdem reverenter oſculari debet.

Poſt hæc ſi proceſſio facienda eſt, ordinata ipſa proceſſione per ipſos quorum intereſt, cardinalis ipſe præcedit, ſi eſt epiſcopus, cum aliis epiſcopis, tenendo locum quem alias tenere debet : ſi vero preſbyter eſt, præcedat prius omnes preſbyteros cardinales, quaſi unus ex junioribus epiſcopis cardinalibus. Sic autem præcedat cum aliis cardinalibus ipſe qui ſervit, donec ad altare perveniant ; & juxta dextrum cornu altaris exſpectet, donec Pontifex ipſe perveniat ad altare. Quod ſi dies proceſſionalis non eſt, ſed talis in qua Pontifex prope altare ſacris induitur ; poſtquam cardinalis ipſe Pontifici dederit anulum, ſtatim veniat ad dextrum cornu altaris, & exſpe-

ctet Pontificem, ut dictum eſt. Veniente autem Pontifice ad altare, & aſtantibus eidem duobus diaconibus hinc & inde, epiſcopus ſive preſbyter cardinalis qui ſervit, ſtare debet juxta diaconum qui eſt ad dextram Pontificis, donec ipſe Pontifex confeſſionem & abſolutionem compleverit. In fine vero abſolutionis accipiat dominus cardinalis de manu acolythi naviculam cum thure, & offerat Pontifici, ut thus in thuribulo ponat juxta modum qui ſuperius ponitur. Deinde cardinalis ipſe vadat & exſpectet Pontificem juxta ſedem ipſi Pontifici præparatam in dextra ejus parte. Cumque Pontifex ad eamdem ſedem venerit, aſcendat dictus cardinalis, & aſſiſtens ei ex parte dextra, dicat cum ipſo Introitum Miſſæ & *Kyrie eleiſon*, legendo. Deinde vadat ad ſedendum in loco ſuo.

Sciendum vero eſt quod cardinalis qui ſervit in loco capellani, ſi eſt epiſcopus, faldiſtorium ſuum habere debet ad dexteram partem ſedis prædictæ ſuper alios epiſcopos cardinales qui ſedent in eadem parte: ſi autem preſbyter eſt, non debet habere faldiſtorium, ſed locum habebit ante pedes Pontificis in dextera parte juxta duos diaconos cardinales qui eidem Pontifici aſſiſtunt. Cumque Pontifex incœpturus eſt hymnum angelicum, ſurgit dictus cardinalis qui ſervit, & aſſiſtat Pontifici, & proſequatur cum eo hymnum prædictum, & deinde ſedeat in loco ſuo. Cum autem dicturus eſt Pontifex, *Pax vobis*, vel *Dominus vobiſcum*, ſurgat idem cardinalis, & accipiat librum miſſalem tradendum ſibi per aliquem capellanum, vel alium clericum, cui liber ipſe commiſſus fuerit; & ipſum teneat apertum ſuper caput, vel aliter decenti modo, prout commoditas loci permiſerit, ante Pontificem, donec dixerit omnes orationes dicendas: quas idem cardinalis præſcire debet, ac diligenter in libro quærere, ac ordinate Pontifici præſentare. Finitis orationibus, cardinalis reddat librum ei a quo recepit, & ſedeat uſque ante horam qua legendum eſt evangelium. Tunc ſurgens accipiat de manu acolythi naviculam cum thure, & exhibeat eam Pontifici eo modo qui ſuperius deſcriptus eſt, ut Pontifex ponat incenſum in thuribulo, quod portandum eſt ad evangelium. quo poſito, dictus cardinalis iterum ſedeat, donec inchoetur evangelium. quod cum legitur, aſſiſtat Pontifici in dextra parte ſedens.

Finito evangelio, dictus cardinalis accipiat thuribulum de manu acolythi redeuntis a loco, in quo lectum eſt evangelium;

& incenſet ipſum Pontificem. Et eſt conveniens quod incenſando ter, admoveat thuribulum ante pectus Pontificis. Hoc facto, ſi Pontifex ipſe prædicaturus eſt, cardinalis ipſe qui ſervit, pergat ad locum in quo faciendus eſt ſermo, & ſit in dextera parte Pontificis dum prædicat, videlicet ſtans, ſi Pontifex ſtat; aut ſedens in aliquo apto loco, ſi Pontifex ſedeat. Et facto ſermone, cum ipſo Pontifice redeat ad ſedem ipſius, præcedens ipſum. Si autem ipſe qui ſervit, ſermonem facturus eſt; poſtquam incenſavit Pontificem, genu flexo ante ipſum oſculatur pedem ejus, & petat benedictionem dicens, *Iube domne benedicere.* Recepta benedictione, reverenter quærat a Pontifice, quantam Indulgentiam placeat ei concedere: & audito beneplacito ejus, pergat ad locum, ubi prædicare debet, & proſequatur ſermonem ſuum. Quo finito, maneat in eodem loco, donec facta ſit confeſſio per diaconum cardinalem: & tunc antequam Pontifex det abſolutionem, dictus cardinalis qui prædicaverit, annuntiet Indulgentiam talibus vel ſimilibus verbis: *Dominus ſummus Pontifex auctoritate omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli apoſtolorum ejus & ſua, omnibus vere pænitentibus & confeſſis concedit Indulgentiam unius anni & quadraginta dierum*, vel plus, ſicut Pontifici placuerit: & conſequenter data abſolutione per Pontificem, ipſe cardinalis redeat ad eum, & dicens *Credo*, ſi dicendum eſt, aſſiſtat & proſequatur cum eo ſymbolum, & ſedeat: & cantato ſymbolo ſurgat & aſſiſtat Pontifici dicenti, *Dominus vobiſcum.*

Poſtea reſidente eo, acolythus ſuper ipſius gremium debet extendere tobaleam ſeu mappam, & amovere chirothecas ejus, amoto prius anulo pontificali de digito Pontificis per cardinalem prædictum, qui eum ſervare debet immiſſo alicui digito ſuo: & genu flexo a dextera parte Pontificis, debet tenere tobaleam decenter obvolutam circa juncturam brachii & manus dexteræ Pontificis, ſubdiacono tenente ſimiliter a parte ſiniſtra; & aliquo de cubiculariis ipſam tobaleam elevante paululum ante pectus Pontificis, ne forte, dum Pontifex lavat manus, aliquæ guttæ proſiliant de aqua, & ſacras veſtes maculare poſſint. Tunc epiſcopus cardinalis antiquior ex aliis qui ſedent circa Pontificem, ſurgat & accipiat pelves tradendas ſibi ab uno de familiaribus Pontificis, cui commiſſum fuerit: & miniſtret aquam ad manus Pontificis abluendas, ſicut ſuperius de prima ablutione dictum eſt. Quibus ablutis & ex-

terſis, prædictus cardinalis qui ſervit, immittat anulum digito Pontificis, & ſurgens ſtet juxta Pontificis ſedem, donec inſtante hora qua Pontifex proceſſurus eſt ad altare, ipſe procedat, & præparet librum miſſalem in ſiniſtra parte altaris, ſuppoſita ei tobalea complicata, cum qua Pontifex manus abſterſit, quam clericus, qui eidem cardinali ſervit de mitra, recipere debet de manu acolythi, quando Pontifex ſurgit ut veniat ad altare. Præfatus autem cardinalis diligenter quærere debet in prædicto libro omnia quæ Pontifex dicturus eſt, ſive offerendo patenam & calicem, ſive thurificando, ſive etiam proſequendo ſecretas orationes, & cetera quæ ad officium Miſſæ ſpectant. Debent etiam, cum opus eſt, ſollicite ac modeſte vertere folia, & oſtendere Pontifici digito quæ dicenda ſunt, ſi quando fuerit opportunum. Sic autem Pontifici aſſiſtat juxta librum attentus & reverens uſque ad *Agnus Dei.* In elevatione tamen dominici corporis poterit ad modicum flectere genua, & idem ſimiliter facere in elevatione calicis, adorando videlicet corpus & ſanguinem conſecratum.

Ceterum poſtquam dixerit *Agnus Dei* cum Pontifice, & ipſe Pontifex incœperit dicere orationem, *Domine* JESU-CHRISTE *qui dixiſti*, &c. quæ videlicet dicitur ante pacem; tunc ſæpe dictus cardinalis relicto libro in ſiniſtra parte altaris, transferat ſe ad dextram, & Pontifice ſe convertente ad dandam ei pacem, ipſe cardinalis inclinet ſe ante eum profundè; non tamen flectat genua: & cito ſe erigens, reverenter accipiat pacem a Pontifice, ac ſubſequenter oſculatur crucem pallii quæ eſt in pectore Pontificis: deinde prout opportunum fore proſpexerit, aptet ei planetam primo ſuper dextrum, poſtea ſuper ſiniſtrum brachium; poterit etiam trahere a parte anteriori. Subſequenter aptet pallium hoc modo. Partem illam fanonis, quæ dependet ante pectus Pontificis, aptet decenter ſub prædicta cruce pallii: deinde ſuper eamdem crucem ponat digitos manus dextræ ſuæ, & cum ſiniſtra trahat pallium inferius, & collocet in loco debito ſuper dextrum brachium Pontificis: poſtea digitos manus ſuæ ſiniſtræ imponens eidem cruci, cum manu ſua dextra trahat & aptet ſiniſtram partem pallii. Eſt autem locus conveniens pallii ſuper brachia, ut videlicet nec tantum aſcendat, quod appropinquet ad cubitum: ſed ſit quaſi in medio..... ut cubitum ultimam partem, anteriorem pallii, quæ videlicet dependet inferius, faciat certe de-

pendere per medium planetæ. Modus autem aptandi planetam & pallium, ut ſupra tangitur, melius percipi poteſt exemplo diaconorum cardinalium, quorum eſt hoc frequenter facere in Miſſa, quam poſſit per ſcripturam tradi.

His peractis, cardinalis prædictus convertens ſe ad antiquiorem ex diaconibus cardinalibus, qui circa altare aſſiſtunt, det ei pacem; ita tamen quod ſi is qui evangelium legit, eſt antiquior, non ei, ſed antiquiori poſt eum pax dari debet. Deinde cardinalis prædictus vadat ad epiſcopos cardinales, & det pacem antiquiori in parte dextra, & alteri antiquiori in parte ſiniſtra. Subſequenter vadat ad preſbyteros cardinales, & det pacem antiquiori in parte ſiniſtra. Ultimo ad alios prælatos qui ſacris induti ſunt, & det pacem uni qui primum locum tenet, vel pluribus eorum, ſi forte non omnes fuerunt in ordine eodem reſidentes. Ipſum autem cardinalem ſic euntem ad dandam pacem præcedere debet unus de acolythis, & aliquis vel aliqui de curſoribus domini Papæ.

Data pace, revertatur ad Pontificem quem invenerat receſſiſſe ab altari, & veniſſe ad ſedem ſuam, eique communicanti aſſiſtat. Nec oportet multum ſollicitari eum de libro tempore communionis: ſed ipſe, cui liber eſt commiſſus, tenere debet ante Pontificem aptata dextra ſuper ipſum librum, ut legere poſſit quæ illo tempore dicenda ſunt. Ipſe vero cardinalis accipiens de manu acolythi pannum, cum quo abſterſurus eſt Pontifex os & digitos poſt communionem & ablutionem, & cum ipſo panno accipiens calamum, cum quo Pontifex dominicum ſanguinem ſumere debet; quando Pontifex ſumpſerit partem hoſtiæ, quæ ſumenda eſt ab eo, & debuerit ſumere ſanguinem, dictus cardinalis porrigit ei calamum, oſculans manum ejus. Cumque Pontifex poſt datam ſacram communionem diacono cardinali & ſubdiacono reſederit, dictus cardinalis tenens prædictum pannum ſuum in manu dextra ſua, genua flectat a dextra parte Pontificis, & tobaleam extendendam per acolythum ſuper gremium ejus teneat manu ſiniſtra, eodem modo quo ſuperius ſcriptum eſt. Tunc ille epiſcopus qui aquam miniſtraverit, accipiens de manu acolythi manu ſua dextra urceolum cum vino, & manu ſiniſtra vaſculum, in quo ablutio recipienda eſt, vaſculum ipſum ſupponat digitis Pontificis, & cum urceo ſuperfundat vinum paulatim & modeſte, & alius epiſcopus cardinalis antiquior poſt illum ac-

cipiat pelves exhibendas ſibi per aliquem de familiaribus Pontificis, & ſubſequenter ſuper eoſdem digitos aquam fundat eo modo, quo ſupra in ablutione manuum traditur. Ablutis digitis, ſæpe dictus cardinalis qui ſervit, porrigit dictum pannum Pontifici ad extergendum digitos. Præfatus autem epiſcopus qui vinum fundit, urceum reddens acolytho, vaſculum cum ablutione portet ad altare diacono cardinali qui evangelium legit, qui eamdem ablutionem bibere debet, & vaſculum epiſcopo reddere; ac ipſe epiſcopus vaſculum tradere acolytho, & ſic redire ad locum ſuum. Cardinalis vero qui ſervit, exſpectet manens ſic genu flexo, donec ſubdiaconus offerat Pontifici calicem cum vino, & ipſe Pontifex ſumat de eo ad abluendum os: & tunc iterum dictus cardinalis porrigit ei pannum prædictum ad os abſtergendum: & exinde cardinalis reſtituens dictum pannum acolytho, ſurgere debet, & inſtante hora Pontifex ad altare redire debet. Ipſe cardinalis præcedat eum, & ſit in dextra parte, habens ibi librum miſſalem cum tobalea ſuppoſita, ut ſupra dicitur: & veniente Pontifice ad altare, aſſiſtat ei dum dicit orationes dicendas poſt communionem, quas diligenter quærere & ordinatè ſtudeat præſentare Pontifici. Cumque, finitis orationibus omnibus, Pontifex dicit *Per Dominum noſtrum* JESUM-CHRISTUM, &c. cardinalis prædictus oſculatur primo altare, demum crucem pallii quæ eſt ſuper dextrum brachium Pontificis, & ſic recedat ab altari, & vadat ad locum in quo ſedit, ſtans ibi donec poſt benedictionem datam Pontifex redeat ad ſedem ſuam, juxta quam dictus cardinalis aſſiſtens amoveat anulum de manu Pontificis, & reddet acolytho. Deinde divertens exuat ſe ſacras veſtes, & induat communes; ac denuo redeat ad Pontificem, & aſſiſtat eidem, & ſerviat in Hora illa, quæ poſt Miſſam dicenda eſt, ſicut dictum eſt ſuperius de Hora, quæ Miſſam præcedit. Si autem exuto Pontifice ſacris veſtibus imponenda eſt ei mitra, dictus cardinalis adſit, & nullus diaconus cardinalis advenerit, ſæpe dictus cardinalis mitram imponit ipſi Pontifici. Finita vero Hora prædicta, cardinalis ipſe recedere poteſt, peracto videlicet miniſterio ſuo.

XLVIII. *De his quæ obſervanda ſunt circa myſterium, quando epiſcopus cardinalis Miſſarum ſollemnia celebrat; & quos miniſtros debet habere; & de veſtimentis ſeu ornamentis Pontificis & ipſorum.*

Quando epiſcopus cardinalis Miſſarum ſollemnia celebraturus eſt in eccleſia aliqua, clerici ejus, quibus capellæ cura committitur, præcedere debent ad eamdem eccleſiam cum ipſa capella, & ſollicite providere quod omnia deferant quæ neceſſaria ſunt ad miniſterium tam pro perſona Pontificis, quam pro miniſtris ejus, & pro ſacro altari. Miniſtri autem, quos Pontifex omni tempore habere debet, ſunt hi: capellanus, diaconus & ſubdiaconus, & quatuor acolythi ad minus, videlicet unus qui mitram ſervare debet, unus qui ſit thuriferarius, & duo qui ſint ceroferarii. Cum opus eſt, poterunt nihilo minus aliqui alii de clericis celebrantis induti ſuperpelliciis eidem aſſiſtere cum prædictis miniſtris. Veſtimenta vero ſeu ornamenta pro perſona Pontificis deferenda hæc ſunt: caligæ, ſandalia, amictus, alba, cingulum cum ſubcinctorio, quod habet ſimilitudinem manipuli, & dependere debet a cingulo in ſiniſtra parte; crux pectoralis, ſtola, tunicella, dalmatica, chirothecæ, planeta ſeu caſula, & manipulus, pallium cum tribus ſpinulis aureis, ſi Pontifex pallio utitur; mitra & anulus pontificalis. Cambuta ſeu baculo paſtorali non utuntur ſummi Pontifices, nec epiſcopi cardinales in Romana curia. Sunt neceſſaria pro perſona Pontificis pecten & tobalea circumponenda collo ejus quando pectinatur, pelves & tobalea ad abſtergendum manus, faldiſtorium cum ſcabello & cuſſinis ſupponendis faldiſtorio, & pannum ad tergendum ipſum.

Capellanus autem camiſeam lineam ſuper communes veſtes, ſuperpellicium ſeu cottam, amictum, & pluviale habere debet. Diaconus amictum, albam, cingulum, ſtolam, dalmaticam & manipulum. Subdiaconus amictum, albam, cingulum, tunicellam, & manipulum. Acolythi omnes debent eſſe induti cottis ſecundum conſuetudinem ſanctæ Romanæ eccleſiæ. Et notandum quod diaconus & ſubdiaconus diebus, quibus eſt uſus violacei ſeu nigri coloris, non dalmaticas & tunicellas, ſed planetas ſacerdotales habere debent.

Provideant etiam prædicti clerici, quod deferant cum capella

pella altare portatile, niſi ſciant quod altare, in quo celebrandum eſt, ſit conſecratum; & pannum ſericum, qui dicitur dorſale, & aurifrigium ad adornandam faciem altaris, crucem ponendam ſuper ipſum altare, pallam, corporale, calicem, patenam, mappulam ad tergendum calicem, ampullas pro vino & aqua ad ſacrificium, vaſculum quod continet hoſtias, barillum ſeu vas unde deferant vinum pro ſacrificio, & aliud vas pro aqua neceſſaria in miniſterio. Deferant etiam thuribulum & naviculam cum thure & cochleari; & libros, videlicet miſſalem, librum evangeliorum, & librum epiſtolarum; tobaleas etiam, quarum unam tenet capellanus, vel aliquis alius de miniſtris porrigendam Pontifici, cum opus fuerit, ad tergendum os, vel nares. Tobaleas habeat is qui ſerviat mitram, ad tenendam ipſam mitram: aliam etiam ad extendendum ſuper gremium Pontificis, quando ſedet. Nihilo minus habeant paratas & alias tobaleas aliquas, & aliquem alium pannum, ſeu pannos ſericos, quibus uti poſſint ad alia myſteria quæ prædicta ſunt, ſi neceſſe fuerit, utpote ad ornandum ambonem, vel poſteriorem partem altaris, ſi ejus diſpoſitio id requirat, vel aliquem alium ornatum. Deferant quoque æſtivo tempore flabella ad abigendum muſcas a miniſterio: inſuper deferant tapetia plura ſternenda ſub faldiſtorio, & ante altare & ſuper ſedilia, in quibus debeant ſedere miniſtri. Præterea prævideant ſupradicti clerici capellæ, quæ veſtimenta Pontifici & miniſtris conveniant, & ſint coloris tempori congruentis.

XLIX. *De diverſitate colorum, quibus Romana eccleſia in ſacris veſtibus diverſis temporibus uti ſolet.*

Circa quod ſciendum eſt, quod ſancta Romana eccleſia quinque coloribus utitur in ſacris veſtibus, videlicet albo, rubeo, viridi, violaceo, & nigro. Quidam autem duos hos ultimos pro uno reputant. Colore albo utitur a Veſperis in vigilia Nativitatis Domini uſque ad octavam Epiphaniæ incluſive, exceptis feſtis Martyrum, quando interveniunt. Item feria quinta in Cœna Domini. Item a Sabbato ſancto in officio Miſſæ uſque ad octavam Aſcenſionis Domini incluſive, quandocumque officium de tempore agitur, præter dies Rogationum, & præter Miſſam quæ dicitur in die ſancti Marci de officio Letaniæ. Item in omnibus feſtis ſanctæ Dei

genitricis Mariæ. In receptione tamen candelarum in feſto Purificationis beatæ Mariæ virginis utitur colore violaceo, & poſtea in Miſſa albo. In feſto omnium Sanctorum, in feſtis Angelorum, in feſto Nativitatis ſancti Johannis Baptiſtæ, in principali feſto ſancti Johannis Evangeliſtæ, in Converſione ſancti Pauli, in Cathedra ſancti Petri, in feſtis omnium Confeſſorum, & omnium Sanctarum, quæ martyres non ſunt. In Dedicationibus eccleſiarum, & per octavas prædictorum feſtorum quæ octavas habent, quando de ipſis octavis agitur.

L. *De colore rubeo.*

Rubeo colore utitur a vigilia Pentecoſten in Miſſa uſque ad ſabbatum poſt feſtum ipſum incluſive. Item in feſtis ſanctæ Crucis, in feſto Decollationis ſancti Johannis Baptiſtæ, in feſto omnium Apoſtolorum, & Evangeliſtarum, præter principale feſtum ſancti Johannis Evangeliſtæ, & præter feſta Converſionis ſancti Pauli, & Cathedræ ſancti Petri. Item in feſtis omnium ſanctorum & ſanctarum Martyrum, præter feſtum ſanctorum Innocentium, quando extra Dominicam venit: ſed ſi in Dominica veniat, utitur rubeo, & in octava rubeo, quacumque die veniat: ſi autem extra Dominicam veniat, tunc utitur violaceo colore, ſed in octava rubeo utendum eſt: per octavas prædictorum feſtorum quæ octavas habent, quando de ipſis octavis agitur.

LI. *De colore viridi.*

Colore viridi utitur inter octavam Epiphaniæ & Septuageſimam, & inter feſtum Pentecoſten & Adventum, quando dominicale officium agitur.

LII. *De colore violaceo.*

Colore violaceo utitur a prima Dominica Adventus uſque ad Miſſam in Natale Domini incluſive, & a Septuageſima uſque ad officium Miſſæ in vigilia Paſchæ excluſive, quandocumque in prædictis temporibus officium de tempore agitur, exceptis feria quinta in Cœna Domini, & feria ſexta in Paraſceve. Et eſt intelligendum, quod in Sabbato ſancto in toto officio, quod agitur ante Miſſam, utendum eſt violaceo; hoc excepto, quod diaconus qui cantat benedictionem cerei indutus dalmatica, ſubdiaconus, vel ſubdiaconi, qui illa die

miniſtrant induti, tunicellis utuntur albis : ſed benedictione cerei cantata, diaconus, amota dalmatica, aſſumit planetam violacei coloris, & teneat eam uſquedum inchoatur officium Miſſæ : ſubdiaconi vero non mutant veſtes. Utitur autem colore violaceo in quattuor temporibus ſemper, ut in vigiliis Sanctorum, in quibus eſt jejunium, quando Miſſa eſt de vigilia, & in diebus Rogationum, & in Miſſa quæ dicitur in die ſancti Marci de officio Letaniæ. Item in die feſti ſanctorum Innocentium, quando extra Dominicam occurrit. Item in feſto Purificationis beatæ Mariæ in receptione candelarum in proceſſione.

LIII. *De colore nigro.*

Colore nigro utitur feria ſexta in Paraſceve, in Miſſis defunctorum, & in proceſſionibus, quas Romanus Pontifex nudis pedibus facit. Sciendum tamen eſt, quod diebus quibus eſt uſus nigri coloris, uti violaceo non eſt inconveniens.

Cum ergo prædicti clerici, capellæ curam habentes, pervenerint ad eccleſiam cum eadem capella, de convenienti loco, in quo Pontifex ſacris veſtibus indui debeat, provideant, ita quod ſi in ipſa eccleſia ſecretarium ſit ſive ſacriſtia conveniens, in qua Pontifex celebraturus indui ſoleat, ibidem faciant deponi capellam, & ſternantur tapete ſeu tapetia, & præparent faldiſtorium cum coſſino & panno qui ipſum cooperiat, & ſcabello. Exponant etiam in apto loco, prout melius poterunt, ſacras veſtes, quibus Pontifex & miniſtri induendi ſunt, & alia quæ ad myſterium ſunt opportuna, ut in promptu haberi poſſunt. Si vero in eadem eccleſia non ſit ſecretarium ſeu ſacriſtia conveniens, deponatur capella, ut fiant quæ prædicta ſunt, in aliquo apto loco prope altare : & ſi forte in eccleſia illa conſuetum eſſet, quod Pontifex longe ab altari induatur, & cum ordinata proceſſione ad altare procedat, conſuetudo ſervanda eſt.

Præterea dicti clerici ſternant ante altare ſacrum tapete ſeu tapetia, & provideant quod ipſum altare, priuſquam Pontifex accedat, ſit decenter ornatum, ſive pannis, quos ipſi deferant, ſive ſint ejuſdem eccleſiæ. Ponant inſuper ſuper ipſum altare crucem, quæ ſit contra faciem Pontificis, quando ſtabit in medio altaris. Hoc vero quod dicitur de ornamento altaris, differri poteſt uſque poſt evangelium vel poſt prædica-

tionem, quando nimius eſt concurſus populi. Ad ipſum altare debent ipſi clerici induti cottis ſacra ornamenta tractare.

Igitur Pontifex ad eccleſiam veniens, poſtquam inclinaverit, & breviter oraverit ante altare, divertat ad locum ubi capella præparata eſt, & ſtando dicat cum clericis ſuis Tertiam, vel aliam Horam, quæ dicenda eſt ante Miſſam pro tempore: & quando dicet orationem, capellanus ejus, ſi opus eſt, teneat ante ſe ipſum librum, in quo oratio ſcripta eſt. Cum autem ipſe dicet prædictam Horam, diaconus & ſubdiaconus induant ſe omnibus ſacris veſtibus præter manipulos, exceptis diebus in quibus iidem miniſtri planetis uti ſolent: tunc enim ipſas planetas non debent induere uſque in hora, qua Pontifex proceſſurus eſt ad altare. Capellani vero & ceteri miniſtri ſint induti cottis, ut ſerviant ipſi Pontifici dum induitur. Poſtquam ergo Pontifex dictam Horam compleverit, reſideat in faldiſtorio, & incipiat ac proſequatur pſalmos, *Quam amabilia*, &c. cum orationibus quæ dici ſolent, dum Pontifex calceatur. Interea unus de familiaribus ejus accedens detrahat ei calciamenta communia, & ſubdiaconus deferens caligas & ſandalia genuflectat coram ipſo, & calciet eum, ita quod primo calciet dextrum pedem, deinde ſiniſtrum, & unus de acolythis eumdem juvet ad calciandum.

Calciatus Pontifex ſurget, & ſtans ſuper ſcabellum cappam deponat, & remaneat in camiſia linea, quam ſemper debet habere ſupra laneas veſtes, quando ad celebrandum vadit, etiamſi religioſus ſit. Et ipſo Pontifice ſuper faldiſtorio reſidente, diaconus & ſubdiaconus accipientes ab acolythis tobaleam ſuam & pecten, extendant tobaleam circa collum, & caput ejus leviter & decenter pectinent, videlicet primo diaconus a parte dextra, deinde ſubdiaconus a ſiniſtra. Quod ſi diaconus & ſubdiaconus ad hoc docti non ſint, capellanus hoc faciat vice eorum. Quo facto, acolythus extendat ſuper gremium ipſius Pontificis aliam tobaleam, & Pontifex amoto anulo ſuo, quo utitur communiter, tradat ipſum ſervandum capellano: qui accipiens ab acolytho pelves cum aqua, & tenens inferiorem pelvim manu ſiniſtra, ſuperiorem vero dextra manu, flexis genibus fundat aquam ſuper manus Pontificis, aſſiſtentibus interim ipſi Pontifici diacono a parte dextra, & ſubdiacono a parte ſiniſtra genibus flexis, & tobaleam prædictam tenentibus.

Cumque Pontifex manus abluerit & abſterſerit, ſurgens & ſtans ſuper ſcabellum, & miniſtri reverenter & diligenter induant eum, ita quod acolythi deferant veſtes, & diaconus a parte dextra & ſubdiaconus a ſiniſtra recipiant eaſdem veſtes, & induant eum: quos juvare poterunt capellani & alii clerici Pontificis induti cottis aſtantes, prout opportunum fuerit. In primis ergo acolythi deferant amictum, quem ponat ſuper caput Pontificis diaconus, & ejuſdem amictus chordulam ſiniſtram diaconus, dextram ſubdiaconus accipiat, & poſt tergum Pontificis ducant & reducant ad anteriorem partem ſuper cingulum, quas invicem colligare poterit ipſe Pontifex. Deinde induant eum alba, quam diligenter aptent circa collum & circa manus; & ſubſequenter ſubcingat eum cingulo cum ſubcinctorio, uno de miniſtris levante ipſam albam anteriori parte circa pectus, & ipſius cinguli chordulas diaconus invicem liget & ſtringat, vel ipſe Pontifex ſtringere poterit, ſicut ei placuerit. Miniſtri vero albam ipſam aptent circa fimbrias, ut ipſæ fimbriæ terram non tangant, & æqualiter diſtent a terra. Aptent etiam manicas ipſius albæ, complicando eas decenter inter armum & cubitum. Conſequenter accipiat Pontifex crucem pectoralem, ipſamque deoſculans appendat collo ſuo, ita quod pendeat ante pectus. Deinde accipiat ſtolam, & deoſculatam circa medium ejus ponat circa collum ſuum, nec reducat partes ipſius ſtolæ hinc & inde in modum crucis ante pectus, ſed permittat eas inferius dependere, ſicut a collo veniunt; & miniſtri utramque partem ſtringunt cum cingulo, ne defluere poſſit. Poſt hæc miniſtri induant eum tunicella, aptantes eam circa collum & circa manus: deinde induant eum dalmatica, aptantes eam circa collum & manicas ejus replicantes, ita quod ipſæ manicæ non tangant manus Pontificis, ſed diſtent ab eis, quaſi per ſpatium dimidii palmi.

Poſt hæc Pontifex iterum reſideat, & recipiat chirothecas offerendas ſibi ab acolytho, immittente eas manibus ejus diacono dextræ, & ſubdiacono ſiniſtræ. quibus acceptis, ſurgat, & prædicti miniſtri imponant ei planetam: & ſi Pontifex utatur pallio, impoſita planeta immediate, acolythus offerat ei pallium, tenens ipſum cum pulcra tobalea manibus extenſis, ita quod dextra manu teneat pallium circa crucem ſiniſtram, & ſiniſtra manu circa crucem dextram. Ipſe autem Pontifex

oſculetur pallium in cruce poſteriori. Deinde miniſtri imponant ei pallium ipſum, diacono elevante partem illam, quæ debet poſterius dependere. Et attendant miniſtri, quod illa pars pallii, quæ duplex eſt, veniat ſupra ſiniſtrum humerum. Poſt acolythum deferentem pallium ſequatur is, qui mitram ſervare debet, deferens eam in manu dextera mediante tobalea, & in ſiniſtra ſpinulas infigendas pallio. Quo impoſito, miniſtri infigant ſpinulas ipſas, videlicet diaconus unam in cruce anteriori, aliam ſubdiaconus in cruce ſuper ſiniſtrum humerum, tertiam unus ex aliis miniſtris in cruce poſteriori. Ipſæ autem ſpinulæ ſic infigendæ ſunt, quod quælibet tertio tranſeat per crucem cui infigitur, & quarta vice acumen ſpinulæ infigatur pallio ultra crucem, proviſo quod numquam ſpinula perforet pallium, & nullo modo acumen ejus tangat planetam: proviſo etiam quod cujuſlibet ſpinulæ caput, in quo eſt gemma, ſit a dextra parte infigentis ipſam ſpinulam. Subſequenter diaconus a dextris, & ſubdiaconus a ſiniſtris planetam ſuper brachia Pontificis apte complicent. Et ſi Pontifex prope altare induitur, ſubdiaconus in ipſa plicatura ſiniſtri brachii collocet, & quaſi abſcondat manipulum Pontificis tradendum ſibi ab acolytho. Quod ſi Pontifex longe ab altari veſtiatur, non debet ſubdiaconus tunc imponere manipulum, ſed debet ipſum portare cum libro evangeliorum: & cum Pontifex pervenerit ad altare, imponat & aptet manipulum prædicto modo. Planeta vero complicata, ut prædictum eſt, diaconus de capite Pontificis amictum deponat, & aptet circa collum ejus; & provideat quod planeta plane jaceat ſuper humeros, & trahat ipſam a parte anteriori: deinde pallium componat ita, quod crux anterior ſit ante pectus ſuper aurifrigium planetæ, & ipſi cruci ponens extenſos digitos dextræ manus cum manu ſiniſtra trahat pallium ſuper dextrum brachium Pontificis verſus cubitum: poſtea imponens eidem cruci digitos ſiniſtræ manus, cum dextra manu pallium ſuper ſiniſtrum brachium Pontificis trahat, providens quod ipſum pallium ſuper brachia deſcendat quaſi ad medium inter armum & cubitum: & juxta hunc modum aptetur pallium, quotiens videbitur opportunum. Deinde diaconus accipiens mitram ab eo qui ipſam ſervat, imponat eam capiti Pontificis. Interim capellanus induat ſe pluviali; & impoſita mitra Pontifici, ipſe capellanus immittat

pontificalem anulum anulari digito dextræ manus Pontificis, oſculando eum. quod ſemper facere debet, quando immittit ei, aut quando amovet ipſum anulum. Poterit etiam poſt pontificalem anulum immitti alter anulus parvus, qui ipſum pontificalem fixum teneat, & hoc epiſcopaliter aptetur. Immiſſo anulo, capellanus accipiat de manu thuriferarii naviculam cum thure & cochleari, & thuriferario præſentante Pontifici cum igne, quem, dum Pontifex induitur, ipſe thuriferarius præparare debet; capellanus porrigat Pontifici naviculam detectam: & Pontifex accipiens dextra manu cochlear cum thure ponat in igne thus, & cochlear in navicula reponat, ipſumque thus poſitum in igne benedicat ſigno crucis. Capellanus vero oſculari debet manum Pontificis, & quando cochlear accipit, & quando ipſum reponit: & cochleari repoſito per Pontificem, naviculam ipſam thuriferario reddat. Hoc autem quod dictum eſt de poſitione incenſi, obſervandum eſt, quando Pontifex longe ab altari induitur. Nam ſi juxta altare induatur, non oportet incenſum ponere, uſque poſt factam confeſſionem. Induto Pontifice prædicto modo, diaconus & ſubdiaconus accipiant manipulos ſuos, & induant planetas, ſi tempus requirit. His peractis, ſi ſint longe ab altari, procedant ad ipſum, præcedente thuriferario, & poſt ipſum duo ceroferarii, deinde ſubdiaconus cum libro evangeliorum: poſt quos ſequitur Pontifex, deducentibus eum capellano a parte dextra, & diacono a ſiniſtra. Is autem qui mitram ſervat, & alii clerici induti cottis ſequantur poſt Pontificem. Quando Pontifex pervenerit ante gradus altaris, diaconus deponat ei mitram, accipiens eam una manu per anterius cornu, & cum alia manu complanet capillos Pontificis, ſi opus eſt: quod ſemper facere debet is qui mitram removet: & ſic amota mitra, diaconus tradat ei, qui ipſam ſervat, qui ſemper eam recipere debet de manu diaconi, vel capellani amoventis ipſam, & tradere eam illi, cum fuerit imponenda.

Quod ſi Pontifex juxta altare induatur, non oportet hujuſmodi proceſſionem fieri: ſed ipſo Pontifice accedente ad altare, deducentibus ipſum capellano & diacono, ceroferarii ſint parati juxta altare, & accipiant de altare candelabra cum cereis accenſis. Thuriferarius quoque ſit paratus in ſiniſtra parte cum thuribulo, in quo ſit ignis, & cum navicula. Pontifex autem inclinatus paululum ante altare confeſſionem faciat,

aſſiſtentibus ei capellano a parte dextra, & diacono a ſiniſtra. Subdiaconus vero, ſi debet immittere, manipulum Pontifici immittat. Et dum Pontifex facit confeſſionem, ſtet cum libro evangeliorum juxta gradum altaris in ſiniſtra parte, & ceroferarii ſtent circa altare, unus in dextera, alius in ſiniſtra parte. Alii miniſtri poſſunt ſtare poſt Pontificem. Facta confeſſione & data abſolutione per Pontificem, priuſquam dicat, *Deus tu converſus*, &c. capellanus accipiat de manu thuriferarii naviculam cum thure, quam ille ſibi porrigere debet inter Pontificem & altare : & Pontifex ponat thus in thuribulo, capellano naviculam & thuriferario thuribulum offerentibus ei, ſicut ſuperius dictum eſt. Quo facto, Pontifex dicendo, *Deus tu converſus*, &c. aſcendens ad altare, & inclinatus ante ipſum, dicit orationem, *Aufer a nobis*, &c. qua dicta, oſculatur altare, & poſtea oſculetur librum evangeliorum, quem apertum in eo loco, in quo eſt evangelium legendum in Miſſa, offerre debet ei ſubdiaconus : & oſculatum per Pontificem dimittat clauſum ſuper altare, niſi ex cauſa alibi reponendus videatur. Oſculato libro, ſignet ſe Pontifex ſigno crucis : & tunc chorus incipere poteſt Introitum. Cumque Pontifex ſignaverit ſe prædicto modo, vertat ſe ad dextram partem altaris : & diaconus accipiens thuribulum de manu thuriferarii tradat Pontifici ; & ipſe Pontifex incenſat altare, incipiens ab ejus medio contra faciem ſuam : & prius incenſat partem dextram, & poſtea ſiniſtram ; deinde a ſiniſtro latere redeat ad dextram, incenſando anteriorem partem ipſius altaris. Quo incenſato, reddat thuribulum diacono, qui oſculari debet manum Pontificis, & quando tradit ei thuribulum, & quando recipit ab ipſo. Diaconus vero accepto thuribulo de manu Pontificis, incenſet ipſum Pontificem, deinde altare per circuitum : poſtea tradat thuribulum thuriferario, & ipſe accedat ad ſedem Pontificis.

Pontifex autem poſtquam incenſaverit, ut dictum eſt, deducentibus eum capellano & ſubdiacono, vadat ad ſedem ſuam, videlicet ad faldiſtorium præparatum in dextra parte altaris, ſeu poſt ipſum altare, ſecundum qualitatem & conſuetudinem loci : ubi vero conſuetum eſt, quod Pontifex ſedeat in altiori ſede lapidea vel lignea, ſervetur conſuetudo. Cumque Pontifex ad ſedem venerit, ſtans ſuper ſcabellum dicat ſine cantu cum ſuis miniſtris Introitum, & *Kyrie eleiſon*, capellano

capellano interim aptante veſtes ejus, videlicet manicas dalmaticæ componendo in debita plica, & ſimiliter componendo planetam ſuper brachia, & extendendo eam ſuper humeros & trahendo à parte anteriori, aptet pallium juxta modum ſuperius deſcriptum. Et hoc quod dictum eſt de aptandis veſtibus Pontificis, capellanus ſeu diaconus ſemper facere debent, quando videtur opportunum, & ſpecialiter quando Pontifex ſurgit. Aptatis veſtibus Pontifex ſedeat, diacono imponente ei mitram, & uno de acolythis expandente ſuper gremium ejus pulcram tobaleam, quam Pontifex ſemper habere debet dum ſedet: & ſi opportunum videbitur, is qui mitram ſervat, ſtans juxta Pontificem, & flabellum tenens abigat ab eo muſcas. Quandocumque autem ſurgere debet, diaconus, vel, ſi ei non vacat, capellanus, accipiens eamdem tobaleam, extendat manus ſuas, & mediante ipſa tobalea reverenter accipiat manus Pontificis, & eumdem adjuvet ad ſurgendum: deinde tobaleam tradat acolytho. Et hoc quod dictum eſt de tobalea expandenda ſuper gremium Pontificis, ſemper obſervandum eſt, quando Pontifex reſidet; & quando ſurgere debet, juvandus eſt prædicto modo, vel per diaconum vel per capellanum. Reſidente Pontifice, ut dictum eſt, miniſtri ſedeant circa ipſum, prout commodius poterunt, ſecundum qualitatem loci.

Cantatis Introitu & *Kyrie eleiſon* a choro, ſurgat Pontifex, & diaconus aptet ei veſtes, prout opus eſt. Ipſe autem Pontifex ſtans ſuper ſcabellum, amota ei mitra per diaconum, elevet manus juxta altitudinem humerorum, ita quod dextra ſit ante dextrum humerum, & ſiniſtra ante ſiniſtrum, extenſis utriuſque manus digitis, ſed non disjunctis: & manibus ſic elevatis incipiat *Gloria in excelſis*, ſi dies requirat; & cum dixerit *Deo*, jungat manus ante pectus, & ipſum hymnum angelicum proſequatur ſine nota cum ſuis miniſtris. Quo ſic dicto, reſideat, & diaconus imponat ei mitram: & poſtquam eumdem hymnum chorus cantaverit, iterum ſurgat, & amota ei mitra per diaconum, elevatis manibus, ut ſupra dictum eſt, dicat, *Pax vobis*; deinde proſequatur orationem, vel orationes ſecundum exigentiam temporis, capellano tenente librum miſſalem ante faciem ejus, & orationes dicendas eidem præſentante, ac diacono à dextris, & ſubdiacono à ſiniſtris ſuſtentantibus eum. Cumque poſt ultimam orationem dicet, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, jungat manus ante pectus: & poſtquam

dixerit orationes dicendas cum nota, poterit dicere ſubmiſſa voce duas orationes, unam pro ſe, videlicet illam, *Suppliciter*, &c. vel illam, *Omnipotens ſempiterne Deus, qui me peccatorem*, vel aliam, quæ ſacerdoti conveniat pro ſe ipſo, & aliam orationem pro vivis & mortuis, videlicet illam, *Omnipotens ſempiterne Deus, qui vivorum*, &c. Hæ tamen duæ orationes in ſollemnitatibus omitti poſſunt. Si vero non debeat dici *Gloria in excelſis*, cantato *Kyrie eleiſon*, ſurgat Pontifex, & elevatis manibus prædicto modo dicat, *Dominus vobiſcum*, & proſequatur orationem ſeu orationes, ut dictum eſt.

Et eſt attendendum, quod Pontifex, quando dicit *Pax vobis*, vel *Dominus vobiſcum* in Miſſa, ſemper habeat faciem ad populum, hoc ſalvo, quod quando dicit *Dominus vobiſcum* ante præfationem, ſeu antē ipſum, ſive poſt ipſum ſit populus, vertere ſe non debet. Quando autem dicit *Gloria in excelſis*, vel orationes, vel *Credo*, faciem habeat ad illam partem, ad quam aſpicere debet, proſequendo Miſſam in altari ſecundum diſpoſitionem altaris. Dictis orationibus Pontifex reſideat, ſubdiaconus vero dum Pontifex dicit orationem ſeu orationes, tempore opportuno vadit cum libro epiſtolarum ad locum, in quo epiſtola legenda eſt, præcedente eum uno de acolythis: & tunc unus de aliis miniſtris ſuſtentet Pontificem loco ſubdiaconi; & completis orationibus quas Pontifex dicit cum nota, ſubdiaconus incipiat & proſequatur epiſtolam. qua finita, redeat cum eodem libro ad Pontificem, & genuflectens coram eo præſentet ei librum prædictum clauſum, ſuper quem ponat manum dextram, quam ſubdiaconus oſculatur, & Pontifex benedicat ei ſigno crucis. Similiter facere debent, qui prophetias legunt, quando prophetiæ leguntur in Miſſa.

Poſt epiſtolam verò ſubdiaconus, ſi non debet prædicari in Miſſa, ablutis digitis præparet in apto loco calicem prope altare, ponens in eo vinum, & deſuper patenam cum hoſtia; & utrumque cooperiat mappula. quod ſi non ſit prope altare locus aptus, ſuper ipſum altare præparetur calix. Deinde ſubdiaconus ſedeat cum aliis miniſtris. Si vero prædicandum eſt, hujuſmodi præparatio differri poteſt uſque poſt prædicationem.

Diaconus autem opportuno tempore, priuſquam finiantur ea quæ cantanda ſunt ante evangelium, genuflectens ante Pontificem oſculetur manus ejus, nihil dicendo. Deinde accedens

ad altare genibus flexis dicat, *Munda cor meum*, &c. ſurgenſque accipiat de medio altaris librum evangeliorum, qui ante horam illam poni debet ibidem per acolythum: & tenendo librum ante pectus, converſus ad Pontificem, ſtans inclinato capite petat benedictionem ſubmiſſa voce dicens, *Jube domne benedicere.* quem Pontifex ſignet ſigno crucis, dicens, *Dominus ſit in corde tuo*, &c. Cum autem diaconus ad altare accedit oraturus, ut dictum eſt, thuriferarius thuribulum cum igne deferens ante Pontificem, flectat genua, & tradat naviculam cum thure capellano, qui ſimiliter genu flectat: & ipſe Pontifex incenſum ponat in thuribulo, & benedicat eo modo, qui ſupra deſcribitur in prima poſitione incenſi. Accepta benedictione diaconus ferens librum evangeliorum ante pectus ſuum, præcedentibus eum primo loco thuriferario, ſecundo ceroferariis, pergat ad locum, in quo evangelium legi debet, ſubdiacono eum ſequente: & finitis omnibus, quæ in choro cantari debent ante evangelium, incipit *Dominus vobiſcum*, & proſequatur evangelium, ſubdiacono tenente manum ſiniſtram ſub libro evangeliorum. Et eſt attendendum, quod evangelium legatur in ambone ſeu pulpito eminenti. Ceroferarii & thuriferarius in medio eorum ſtare debent inferius ante ipſum pulpitum, habentes facies verſas ad diaconum. Si verò evangelium legatur in inferiori loco, nihilo minus ceroferarii & thuferarius in medio eorum ſtare debent ante faciem diaconi. Et dum evangelium legitur, Pontifex amota mitra & aptatis veſtibus per capellanum, ſtet ſuper ſcabellum, habens faciem verſam ad locum, ubi legitur evangelium.

Et finito evangelio, ſi tunc prædicari non debeat, elevatis manibus, ut ſupra dictum eſt, incipiat *Credo*, ſi eſt dicendum; & cum dixerit *Deum*, jungat manus ad pectus, & proſequatur ipſum ſymbolum ſine nota cum iis, qui ſibi aſſiſtunt. Si autem *Credo* dici non debet, finito evangelio, dicat Pontifex *Dominus vobiſcum, Oremus.* Diaconus autem lecto evangelio oſculetur librum: deinde reverti debet ad officium Pontificis, præcedentibus eum thuriferario & ceroferariis eodem ordine, quo iverunt, præcedente etiam ſubdiacono ipſum diaconum immediate, & deferente librum evangeliorum apertum. Quibus redeuntibus, capellanus accipiat thuribulum de manu thuriferarii, & incenſet Pontificem: deinde ſubdiaconus præſentet librum evangeliorum apertum Pontifici; & ipſe ſtans detecto

capite oſculetur evangelium quod lectum eſt : capellanus autem reddat thuribulum thuriferario, poſtquam incenſaverit Pontificem. Et reſidente Pontifice, diaconus imponat ei mitram : & ſi dicetur *Credo*, ipſo cantato à choro, iterum ſurgat Pontifex ; & amota ei mitra per diaconum, dicat *Dominus vobiſcum*, & *Oremus* ; deinde reſideat. Ceterum ſi Pontifex prædicare debet, non incipiat *Credo* vel *Dominus vobiſcum* ; ſed exſpectet donec diaconus redeat : & oſculato evangelio, ſicut prædictum eſt, accedens ante altare inclinet, & oret breviter detecto capite. Quod ſi locus, in quo lectum eſt evangelium, diſtet à ſede Pontificis ; priuſquam diaconus redeat, poteſt Pontifex accedere ad orationem prædictam, & poſt ipſam recipere incenſum, & oſculari librum. Deinde impoſita ei mitra per diaconum, pergat ad locum, in quo prædicaturus eſt : ubi diaconus aptet ei veſtes, prout opus eſt ; & Pontifex prædicet cum mitra.

Finita prædicatione, faciat confeſſionem diaconus ; & ipſe Pontifex concedat ſive annunciet Indulgentiam. Deinde amota ei mitra per diaconum, faciat abſolutionem, clara voce dicendo cum nota, *Precibus & meritis*, &c. *Indulgentiam*, &c. Ultimo det benedictionem dicendo, *Et benedictio Dei omnipotentis*, &c. ſignando populum circum circa. His peractis, reaſſumpta mitra redeat ad ſedem ſuam, & incipiat *Credo*, &c. vel *Dominus vobiſcum*, ut ſuperius dictum eſt. Quod ſi Pontifice celebrante alius inferior eo prædicare debuerit ; poſt evangelium accedat is qui prædicare debet ad Pontificem, & flexis genibus benedictionem petat dicens, *Iube domne benedicere* ; & Pontifex faciat ſuper eum ſignum crucis dicens, *Dominus ſit in corde tuo & in labiis tuis ad annunciandum digne & fructuoſe verba ſancta, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti amen.* Tunc is qui prædicaturus eſt, pergat ad locum, in quo prædicare debet, & prædicationem proſequatur. qua finita, diaconus ſtans juxta Pontificem faciat confeſſionem. qua finita per diaconum, is qui prædicaverit, ſtans in loco in quo prædicavit, annunciet Indulgentiam, ſi annuncianda eſt : poſtea Pontifex faciat abſolutionem, deinde incipiat *Credo*, vel *Dominus vobiſcum*, ut dictum eſt. Is autem qui prædicavit, poſtquam annunciaverit Indulgentiam, redire poteſt ad locum ſuum. Cumque Pontifex incœperit *Credo*, vel dixerit *Dominus vobiſcum* & orationem, quando non dicitur *Credo* ; acolythi exten-

dant pallam ſuper altare, & ponant librum miſſalem ſuper cuſſinum in ſiniſtra parte ejus: unus autem de acolythis, poſtquam Pontifex dixerit *Dominus vobiſcum* & *Oremus*, deferens tobaleam expandit ſuper gremium ejus, ac detrahat ei chirothecas, amoto prius anulo pontificali per capellanum. Tunc diaconus à dextris, & ſubdiaconus à ſiniſtris, flexis genibus obvolvant manicas tunicellæ Pontificis juxta manus cum dicta tobalea, & eamdem elevent ante pectus Pontificis: & capellanus accipiens pelves, flexis genibus ante eum fundat aquam ſuper manus ejus eo modo, qui ſuperius ponitur. Quod ſi eo tempore diaconus occupetur circa præparationem calicis, loco ejus ſerviat is qui mitram ſervat. Quod ſi Pontifex manus abluerit, diaconus ablutis digitis ad altare accedens extendat corporale ſuper pallam.

Pontifex autem exterſis cum tobalea manibus, ac reſumpto anulo pontificali immittendo digito ejus per capellanum, ſurgat, & aptatis veſtibus ejus per eumdem capellanum, pergat ad altare, deducentibus eum capellano & ſubdiacono, vel illo qui ſervit mitram: & cum venerit ad altare, diaconus ſtans in dextra parte amoveat mitram ejus, quæ tunc reponi ſuper altare vel in alio loco apto poteſt. Tunc ſubdiaconus accipiens dextra manu, mediante mappula, calicem cum patena & hoſtia ſuperpoſitis, & cum ſiniſtra manu vaſculum cum aqua, quæ admiſcenda eſt cum vino, ſtans in dextra parte altaris præſentet calicem & patenam diacono, & ipſe diaconus cum quatuor digitis utriuſque manus accipiat patenam cum hoſtia, ita quod manipulum ſuum ponat inter extremitatem patenæ & ſuperiores digitos, quibus ipſum tenet: ſicque patenam cum hoſtia offerre debet Pontifici oſculando manum ejus. qui eamdem patenam elevet cum hoſtia, dicens orationem illam, *Suſcipe ſancte Pater*, &c. capellano providente quod Pontifex orationem illam & ſequentem legere poſſit in libro miſſali; & circa finem prædictæ orationis Pontifex collocet hoſtiam ſuper corporale, non directe contra faciem ſuam, ſed paululum ad ſiniſtram partem; & patenam deponat in dextra parte extra corporale. Qua depoſita, ſubdiaconus tenens calicem, vaſculum cum aqua offerat eidem, & Pontifex convertens ſe ponat aquam in calicem, dicendo illam orationem, *Deus qui humanæ ſubſtantiæ*, &c. Deinde diaconus accipiat de manu ſubdiaconi ipſum calicem, & tenens dextra manu faciat cum eo ſu-

per corporale ſignum crucis, & collocet eum ſuper idem corporale, non recte in medio contra faciem Pontificis, ſed pauliſper ad dextram partem: & cum digitis utriuſque manus accipiens corporale illud, quod non * explicatur, cooperiat [a] cum ipſo calicem. Dum etiam diaconus ſic ponit ſuper altare, Pontifex dicat orationem illam, *Offerimus tibi Domine*, &c. & ſubſequenter illam, *In ſpiritu humilitatis.* Deinde faciens ſignum crucis unum ſuper calicem & hoſtiam, ſimiliter dicat orationem illam, *Veni ſanctificator*, &c.

* *al.* explicatum

a

Diaconus vero poſtquam calicem collocaverit, accipiens patenam tradat eam ſubdiacono, qui eam recipiat cum dextra manu mediante mappula, cujus extremitas defluere debet poſt dextrum humerum ejus: ipſamque patenam teneat tectam & elevatam, ſtans retro poſt Pontificem uſque poſt *Pater noſter.* Data patena à ſubdiacono, thuriferarius deferat thuribulum cum navicula ad diaconum in dextra parte altaris, & diaconus ponat thus in thuribulo, petita prius benedictione à Pontifice. Pontifex verò poſtquam dixerit, *Veni ſanctificator*, &c. convertens ſe ſignum crucis faciat contra ipſum thuribulum, dicendo illam orationem, *Per interceſſionem*, &c. Et diaconus accipiens ipſum thuribulum tradat Pontifici oſculando manum ejus: & Pontifex accepto thuribulo cum dextra manu ſtans in medio altaris verſa facie ad ipſum altare, elevet pauliſper in altum ipſum thuribulum, dicendo illam orationem, *Incenſum iſtud*, &c. deinde cum ipſo thuribulo faciat ter crucem ſuper calicem & hoſtiam ſimul, dicendo ter illum verſiculum, *Dirigatur Domine*, &c. ſubſequenter proſequendo illos verſiculos, *Elevatio manuum*, uſque ad finem illius verſus, *Ut non declines cor meum*, &c. & circumferat ter ipſum thuribulum in gyro circa calicem & hoſtiam. Deinde thurificet totum altare, incipiens in medio contra faciem ſuam, & procedens ad dextram partem; poſtea rediens ad medium, inde procedat ad ſiniſtram partem; deinde à ſiniſtro latere altaris procedat thuriferando anteriorem partem uſque ad dextrum latus.

Facta thurificatione prædicto modo, tradit thuribulum diacono, dicendo illam orationem, *Accendat Dominus*, &c. Et diaconus oſculando manum Pontificis, accipiens ipſum thuribulum thurificet ipſum Pontificem: & tradens thuribulum ſer-

a Ita etiam nunc actitant Cartuſiani.

vandum thuriferario, aptet veſtes Pontificis, prout fuerit opportunum. Quibus aptatis, recipiat thuribulum de manu thuriferarii, & thurificet altare per circuitum, primo à parte dextra, deinde à ſiniſtra: poſtea thurificet capellanum qui ſervit Pontifici. Poteſt etiam thurificare Prælatos & digniores perſonas, ſi quæ interfuerint Miſſæ. Deinde reddat thuribulum thuriferario, qui thurificet ipſum diaconum & alios miniſtros, & reliquos aſtantes, prout videbitur faciendum.

Pontifex vero poſtquam thuribulum diacono reddiderit, poteſt ad majorem munditiam abluere digitos ſuos in dextra parte altaris, capellano fundente aquam cum pelvibus: quamvis hoc non ſervetur communiter in eccleſia Romana. Et attendat, quod tunc cum duobus digitis, videlicet pollice & indice utriuſque manus, cum quibus tractare debet ſacram hoſtiam, nihil aliud tangat uſque poſt communionem: ſed calicem & patenam & alia, quæ tangere opportuerit, tangat cum reliquis digitis. Ablutis vero, & abſterſis digitis, inclinet ſe ante medium altaris, dicendo illam orationem, *Suſcipe ſancta Trinitas*, &c. & ea dicta, oſculetur altare ſuper corporale circa ſiniſtram partem hoſtiæ. Poſtea ſe erigens verſa facie ad populum, dicat, *Orate fratres*, &c. Et notandum, quod quandocumque diſpoſitio altaris requiret ut Pontifex ſtans ſuper altare ſe vertat ad populum, debet ſe vertere ex dextra parte, & ex eadem convertere ad altare, excepto quod cum dixerit *Orate fratres*, &c. debet ſe convertere ad altare ex parte ſiniſtra: & ſtans in medio altaris verſa facie ad librum, & manibus elevatis, ut ſuperius dictum eſt, dicat ſecretas orationes correſpondentes illis, quas antea dixit, ſive cum [a] cantu, ſive ſubmiſſe. Diaconus verò poſtquam reddiderit thuribulum thuriferario, ſtet immediate poſt Pontificem, videlicet inter ipſum & ſubdiaconum, paratus ad miniſterium opportunum. Juxta ipſum diaconum ſtare poteſt in parte dextra is, qui mitram ſervat: &, ſi tempus requirit, teneat flabellum; & nihilo minus capellanus, vel aliquis alius de miniſtris aliud tenere poteſt ad abigendum muſcas. Acolythi & alii clerici cottis induti ſtare poſſunt circa ſubdiaconum, parati ad miniſterium, prout opus fuerit.

Pontifex autem poſtquam dixerit ſecretas orationes, deponat manus ſuper altare, & elevata voce dicat, *Per omnia ſæ-*

a Nunc ſemper dicuntur ſubmiſſe.

cula ſæculorum : & cum dixerit, *Surſum corda*, ſurſum elevet manus, & proſequatur præfationem. Qua completa, jungat manus ad pectus, & dicat, *Sanctus, Sanctus*, &c. ſubmiſſa voce cum miniſtris ſibi aſtantibus. Poſtea capellano præſtante ſibi librum miſſalem, oſculetur imagines, quæ debent eſſe depictæ in eodem libro ante canonem Miſſæ. Subſequenter manibus junctis inclinatus ante altare incipiat ſubmiſſa voce, *Te igitur*, &c. & cum dicet, *uti accepta habeas*, erigat ſe, & oſculetur altare in parte ſiniſtra prope hoſtiam. Deinde proſequatur ipſum canonem, ſicut in libro habetur, faciendo ſignum crucis ſuper calicem & hoſtiam ſimiliter, quando dicit, *hæc dona*, & iterum quando dicit, *hæc munera*, & iterum quando dicit, *hæc ſancta ſacrificia illibata*. Cum autem dixerit, *Memento Domine famulorum famularumque tuarum*, ſubſiſtat modicum à prolatione verborum, & mente habeat coram Deo memoriam vivorum, pro quibus orare intendit : & poſt paululum reſumat illud, *& omnium circumſtantium*, &c.

Cumque pervenerit ad illum locum, *Quam oblationem*, &c. faciat ſignum crucis ſuper calicem & hoſtiam ; ſimiliter dicendo, *benedictam*, & iterum dicendo, *aſcriptam*, & tertio dicendo, *ratam*, &c. & cum dicet, *ut nobis corpus*, faciat ſignum ſuper hoſtiam tantum. Similiter cum dicit, *ſanguis*, faciat crucem ſuper calicem tantum : dicendo autem, *dilectiſſimi filii*, &c. junctis manibus ad pectus ſuſpiciat pauliſper in altum. Deinde dicendo, *Qui pridie*, &c. tergat paululum ſuper corporale utriuſque manus pollicem & indicem, & accipiat cum ipſis digitis hoſtiam ; nec multum elevet ſuper ipſum altare : dicendo autem, *elevatis oculis in cælum*, elevet ipſe oculos ; & dicendo, *benedixit*, faciat cum dextra manu ſignum crucis ſuper hoſtiam, quam teneat manu ſiniſtra. quo facto, iterum teneat hoſtiam cum digitis utriuſque manus, & proferat diſtincte ac devotè verba conſecrationis. quibus dictis, ipſe primo adoret inclinato capite ſacrum divinum corpus : deinde reverenter & attentè ipſum elevet in altum adorandum à populo, & adoratam ſacram hoſtiam deponet in loco ſuo. Et attendat quod ex a tunc utriuſque manus pollicem cum indice [a] junctum teneat, nec disjungat ipſos digitos uſque poſt communionem, niſi quando ipſum oportet contingere ſacram hoſtiam, vel ſigna facere.

a Id jam in uſu erat ſæculo XI. quo tempore Micrologus hunc ritum improbat in cap. XVI. *Non ergo digiti ſunt contrahendi, ut quidam præ nimia cautela faciunt.*

Depoſita

Depoſita hoſtia, ut dictum eſt, dicendo, *Simili modo*, &c. accipiat calicem ipſum diſcoopertum, ut prius teneat cum utraque manu pauliſper elevatum ſuper altare, & cum dicit, *benedixit*, depoſito ſuper altare calice, faciat ſuper ipſum calicem crucem cum dextra manu, tenendo eum cum ſiniſtra. quo facto, reſumens cum utraque manu, & elevans paululum ad altare, proſequatur verba conſecrationis uſque ad illum locum, *remiſſionem peccatorum*. Quibus finitis, inclinato paululum capite adoret ſacrum Domini ſanguinem, & elevet adorandum a populo, ut ſupra de corpore dictum eſt. Nec oportet quod vel corpus, vel ſanguinem diu teneat elevatum; ſed poſt brevem moram deponat, ita tamen quod elevationes & depoſitiones faciat cum debita reverentia & maturitate. Deponendo autem calicem dicat hæc verba, *Hæc quotieſcumque*, &c. Depoſito calice, & collocato in loco ſuo, elevatis manibus ut prius, proſequatur illud, *Unde & memores*, &c. Et cum dicet, *hoſtiam puram*, faciat ſignum crucis ſuper calicem & hoſtiam ſimul; & iterum faciat dicendo, *hoſtiam ſanctam*, & iterum faciat dicendo, *hoſtiam immaculatam*; & cum dicet, *panem ſanctum vitæ æternæ*, faciat ſignum ſuper hoſtiam tantum. Similiter cum dicit, *& calicem ſalutis perpetuæ*, faciat ſignum ſuper calicem tantum. Cum autem dicet, *Supplices te rogamus*, &c. manibus cancellatis ante pectus, ita quod dextrum brachium ſit ſupra ſiniſtrum, inclinet ante altare: & cum dicturus eſt, *ex hac altaris participatione*, &c. erigit ſe, & oſculetur altare in ſiniſtra parte prope hoſtiam. Subſequenter dicendo, *ſacroſanctum*, &c. faciat ſignum crucis ſuper hoſtiam, & aliud faciat ſuper calicem dicendo, *& ſanguinem*. Cumque dicet, *omni benedictione*, &c. ſignet faciem ſuam. Cum autem dixerit, *Memento*, &c. faciat memoriam pro defunctis, ſicut ſuperius de vivis dictum eſt. Et cum pervenerit ad illud, *Nobis quoque peccatoribus*, &c. dicendo, *nobis*, elevet paululum vocem ſine nota, & percutiat pectus ſuum cum digitis dextræ manus, non pollice & indice, ſed aliis. Deinde proſequatur quæ ſcripta ſunt uſque ad illum locum, *per quem omnia*, &c. & dicendo, *ſanctificas*, faciat ſignum ſuper calicem & hoſtiam ſimiliter, & iterum faciat dicendo, *vivificas*, & tertio dicendo, *benedicis*. Poſt hæc diaconus detegat calicem, amovendo corporale quod ipſum tegit, & ipſum calicem per pedem teneat firmum cum digitis dextræ manus:

& tunc idem Pontifex cum reverentia recipiat corpus Domini cum dextra manu, & faciat cum eo ſignum crucis ſuper ora calicis a labio uſque ad labium, dicendo, *per ipſum;* idem faciat ſignum paululum juxta calicem, dicendo, *& in ipſo.* Cumque dicet, *eſt tibi Deo,* &c. faciat cum eadem hoſtia ſignum crucis inter ſe & calicem contra labium calicis, & iterum faciat ſignum contra pedem ipſius calicis, dicendo, *in unitate Spiritus-ſancti*, &c. Quo facto, deponat ipſam hoſtiam in loco ſuo, & diaconus calicem tegat cum corporali, ac oſculetur altare & dextrum humerum Pontificis: & ſic redeat ad locum ſuum poſt Pontificem.

Ipſe autem Pontifex poſtea in loco ſuo, depoſitis manibus, elevata voce dicat, *Per omnia ſæcula ſæculorum,* & proſequatur, *Oremus, Præceptis ſalutaribus moniti*, &c. & cum incipit, *Pater noſter*, elevet manus, ut ſupra. Cumque poſt *Pater noſter*, dicet orationem, *Libera nos*, &c. diaconus accipit patenam de manu ſubdiaconi, & tradet eam Pontifici, oſculando manus ejus; & Pontifex ipſam accipiens cum dextra manu, quando dicit, *intercedente beata Dei genitrice Maria,* &c. faciat ſibi cum ipſa patena ſignum crucis: & quando dicit, *Da propitius pacem*, oſculetur ipſam patenam in ſuperiori ejus parte. Quo facto, proſequendo ipſam orationem, accipiat cum manu ſiniſtra hoſtiam, & patenam deponat juxta calicem in loco, ubi fuerit hoſtia: & hoſtiam tenens ſuper calicem cum digitis utriuſque manus, dividat eam per medium, & mediam partem, quæ remanet in dextra manu, ponat ſuper patenam circa prædictam mediam partem hoſtiæ. Interim diaconus poſitis digitis dextræ manus ſuper pedem calicis teneat ipſum firmum.

Pontifex autem tenens in dextra manu partem hoſtiæ, quæ remanſit in ea, & duos digitos manus ſiniſtræ junctos ſuper calicem, incipiat elevata voce, *Per omnia ſæcula ſæculorum:* & dicendo, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, faciat cum eadem parte hoſtiæ ter ſignum crucis intra calicem. Deinde ponat ipſam in calice, dicendo, *Fiat commixtio*, &c. Quo facto, diaconus tegat calicem, ut prius, & Pontifex junctis ante pectus manibus, dicit, *Agnus Dei*, ſubmiſſa voce cum miniſtris aſtantibus. Deinde dicat illam orationem, *Domine Jeſu-Chriſte, qui dixiſti*, &c. qua dicta, oſculetur altare in ſiniſtra parte prope calicem & hoſtiam. Capellanus vero, dum

Pontifex dicit prædictam orationem, dextram accedat ad partem altaris : & Pontifex oſculato altari, convertat ſe ad ipſum, & det ei pacem, dicendo, *Pax tecum*, quam ille recepturus prius inclinet reverenter ante Pontificem abſque genuflexione : deinde recepta pace, reſpondet, *Et cum ſpiritu tuo ;* & oſculetur pectus Pontificis, & aptet ei veſtes, prout viderit opportunum. Poſtea det pacem diacono, & diaconus ſubdiacono, & ſubdiaconus ei qui ſervat mitram, & ille uni de acolythis, & ille aliis : & ſic pax diffundatur per circumſtantes. Capellanus vero data pace diacono, ſi epiſcopi adſunt in Miſſa, vel alii prælati, ſeu principes, portet eis pacem. qui ſi ſimiliter ſtent, ſufficit quod det uni eorum qui primum locum tenet : ſi vero ſtent in diverſis locis, accedat ad eos, prout viderit expedire ; & data eis pace, revertatur ad Pontificem. Et eſt obſervandum, quod ſi adſunt communicaturi in fine Miſſæ, ipſi non debent pacem recipere, quando aliis datur.

Pontifex autem data pace, ut prædictum eſt, capellano, convertens ſe ad altare inclinet ante hoſtiam & calicem, & junctis manibus dicat reverenter illas orationes, *Domine* [a] *Jeſu-Chriſte fili Dei vivi*, &c. & alias orationes, quæ dicendæ ſunt ante ſumptionem corporis, prout habentur in libro. Subſequenter accipiens cum digitis ſiniſtræ manus illas duas partes hoſtiæ, quæ ſunt ſupra patenam, ſumat eaſdem cum omni devotione & reverentia ; & dum habet in ore ſacrum Domini corpus, teneat manus ante pectus junctas in modum orantis. Poſtea detecto per diaconum calice, poterit ſuper eum detergere paululum patenam cum pollice dextro : ut ſi quid in ea remanſit de hoſtia, cadat in calicem : & dicat illos verſus, *Quid retribuam*, &c. *Calicem*, &c. & alia dicenda ante ſumptionem ſanguinis, prout in libro habentur. Demum ſumat ſanguinem cum parte hoſtiæ, quæ in calice eſt, cum omni reverentia & cautela. Quo ſumpto, recipiat modicum de vino in calice, infundente illud ſubdiacono ; & illud ſumat ad abluendum os ſuum. Poſtea dicendo illas orationes, *Quod ore ſumpſimus*, &c. & *Corpus tuum*, tenens ſuper calicem digitos utriuſque manus, quibus tetigit hoſtiam, abluat ipſos modicum, ſubdiacono iterum infundente vinum : & antequam illud ſumat, abluat iterum eos

a Hanc orationem, *non ex Ordine Romano, ſed ex religioſorum traditione* haberi exiſtimat Micrologus in cap. XVIII.

digitos cum aqua, quam infundat capellanus cum pelvibus, & ipſa aqua [b] projiciatur in loco mundo. Pontifex ablutis digitis prædicto modo, cum aqua abſtergat os cum panno terſorio, quem ei porrigat is qui mitram ſervat. Poſtea ſumpto vino, quod erat in calice, tergat os ſuum cum eodem panno. Interea diaconus ablutis digitis corporalia complicet, & reponat in loculo in quo ſervari debent.

Peracta communione, diaconus aptet veſtes Pontificis, prout opus fuerit: ſubdiaconus abluat calicem cum aqua munda, quæ projicienda eſt in loco mundo: poſtea ipſum abſtergat; & decenter obvolvat ipſum ſimul cum patena, & tradat acolytho reponendum. Acolythi vero removeant de altari pallam, & complicatam reponant. Denique cantata communione a choro, Pontifex dicat orationes dicendas poſt communionem: ita quod ſi in principio Miſſæ dixit ſubmiſſe orationes pro ſe & pro vivis ac pro defunctis, correſpondentes illis dicat, antequam dicat principalem orationem: & illis dictis ſubmiſſa voce, oſculetur altare circa medium ejus: & elevatis manibus dicat elevata voce, *Dominus vobiſcum;* & ſi diſpoſitio altaris requirat quod ſe vertat ad populum, ipſo ſe vertente vertant etiam ſe diaconus & ſubdiaconus. Diaconus vero, antequam Pontifex convertat ſe ad altare, ipſe convertat & trahat paululum planetam Pontificis ab anteriori parte. Pontifex autem converſus ad altare, & ſtans circa dextrum cornu ejus, proſequatur orationes, quæ dicendæ ſunt: & cum dicit poſt ultimam orationem, *Per Dominum noſtrum,* &c. redeat ad medium altaris, & capellanus oſculetur altare ac dextrum ejus humerum. Pontifex autem dicendo poſt ultimam orationem, *Per omnia ſæcula ſæculorum,* jungat manus ante pectus: deinde oſculato iterum altari, & manibus elevatis, dicat, *Dominus vobiſcum*: & ſi diſpoſitio altaris requirat, ut vertat ſe ad populum, diaconus & ſubdiaconus ſimiliter vertant ſe ſimiliter. Ipſe autem Pontifex dicto, *Dominus vobiſcum,* revertat ſe ad altare, & diaconus dicat, *Ite Miſſa eſt,* vel *Benedicamus Domino,* pro tempore: ita quod ſi ſecundum diſpoſitionem altaris Pontifex vertit ſe ad populum, dicendo, *Dominus vobiſcum,* diaconus etiam vertat ſe dicendo, *Ite Miſſa eſt:* ſed ſi *Benedicamus Domino* dicat, vertere ſe

b Modo aqua ſimul cum vino ad purificationem, ut loquuntur, miſcetur in calice, atque utrumque haurit ſacerdos.

non debet. Et poſtquam chorus reſponderit, *Deo gratias*, Pontifex dicat cum nota, *Sit nomen Domini benedictum*, &c. & det benedictionem ſignando populum, & vertendo ſe, dum ſignat, prout ſecundum qualitatem loci videtur expedire. Demum inclinatus ante altare dicat ſubmiſſe illam orationem, *Placeat tibi*, &c.

Qua dicta, deducentibus eum capellano & diacono, pergat ad locum ubi exui debet, dicendo cum miniſtris antiphonam illam, *Trium puerorum*, & *Benedicite*, & *Laudate Dominum in ſanctis*, cum repetitione dictæ antiphonæ, & oratione dominica cum verſiculis, & orationibus dicendis poſt Miſſam. Et ſi Pontifex exui debet juxta altare, non debet accipere mitram recedendo ab altari: ſi vero debeat ire ad ſacrarium ſive ad ſacriſtiam exuendus, ibidem cum mitra vadat, præcedentibus eum duobus ceroferariis & ſubdiacono, ac deducentibus eum capellano & diacono. Cumque pervenerit ad locum in quo exuendus eſt, ſtet ante faldiſtorium ſuper ſcabellum: & ſi pallium habet, acolythi accipiant ſpinulas pallii, & diaconus deponat ei mitram, ſi detulit; & capellanus extrahat anulum pontificalem, quem tradat acolytho reponendum. Deinde diaconus & ſubdiaconus, amotis tantum manipulis ſuis, exuant eum omnibus aliis veſtibus ordinate & modeſte, acolythis recipientibus ipſas veſtes: & ſi Pontifex pallio utitur, quando ipſum pallium amovetur ab ipſo, oſculetur crucem ejus poſteriorem. Similiter oſculetur ſtolam & crucem pectoralem, quando amovetur ab eo. Demum depoſita alba, recipiat cappam ſuam communem, quam debet habere paratam unus de famulis ejus; & capellanus vel alius qui ſervat anulum ejus cotidianum, reſtituat ſibi anulum. Cum autem finierit prædictas orationes dicendas poſt Miſſam, incipiat Sextam vel aliam Horam, quæ poſt Miſſam dicenda ſit pro tempore: & proſequendo eam cum miniſtris, reſideat in faldiſtorio; & ſubdiaconus indutus, ſicut in Miſſa fuit, abſque manipulo cum uno de acolythis detrahat ei ſandalia & caligas, quibus uſus eſt in miniſterio, aſſiſtente uno famulo, & calciante eum calciamenta communia. qui calciatus ſurgit; & finiat Horam prædictam. Interea diaconus & alii miniſtri ſe exuant præter acolythos, qui non debent deponere cottas, donec recollegerint & complicaverint ſacras veſtes. Pontifex autem, finita prædicta Hora, recedere poteſt, remanentibus

acolythis cum capella, donec ipſam faciant reportari.

LIV. *De uſu planetarum diaconi & ſubdiaconi, rubrica.*

Circa præmiſſa ſciendum eſt, quod quando diaconus & ſubdiaconus utuntur planetis ſecundum exigentiam temporis, earum uſus talis debet eſſe. Diaconus indutus alba & ſtola, ſubdiaconus alba, debent ſervire Pontifici dum ſe induit. quo induto, accipiant manipulos & planetas, nec plicent eas a dextris, nec a ſiniſtris, ſicut faciunt ſacerdos, ſed ab anteriori parte [a] elevent eas ſuper brachia, ut miniſtrare poſſint prout fuerit opportunum. Subdiaconus autem, quando pergere debet ad legendum epiſtolam, deponat planetam, & in alba cum manipulo epiſtolam legat; & rediens ad altare reſumat planetam, & teneat uſque poſt Miſſam finitam. Diaconus quoque inſtante hora, quando pergere debet ad legendum evangelium, deponat planetam, & acolythi decenter eam complicent, & imponant ſuper ſiniſtrum humerum ejus, ac ſub dextro brachio ligent eam, ut melius poterunt, ita quod ab humero ſiniſtro deſcendat ad latus dextrum, ſicut diaconalis ſtola deſcendit: & hoc modo diaconus planetam teneat dum legit evangelium, & uſquequo dicatur ultimæ oratio poſt communionem. Tunc adjuvante uno de acolythis, amoveat planetam deſuper humerum, & induat eam, ſicut fuerat in principio Miſſæ. Qua finita, tam ipſe, quam ſubdiaconus venientes cum Pontifice ad locum, in quo exui debent, planetas deponunt, & ſerviant Pontifici exuenti ſacras veſtes: cetera omnia faciant diaconus & ſubdiaconus, quando utuntur planetis, quæ facere debent, quando utuntur dalmatica & tunicella.

LV. *De officio capellani, qui debet ſervire de mitra.*

Sciendum eſt etiam, quod in præcipuis feſtis ad prædictos miniſtros ſuperaddi poteſt unus, qui de mitra ſerviat, indutus pluviali ſicut capellanus: & tunc ipſe debet a parte ſiniſtra deducere Pontificem cum capellano, quocumque Pontifex procedat; & ipſe debet eidem facienti confeſſionem aſſiſtere in parte ſiniſtra. Debet ſemper Pontifici deponere & amovere mitram, excepto quod, quando primo imponitur

a Hinc videas qua ratione dictæ ſunt planetæ plicatæ.

mitra, diaconus ipſam imponere debet, & ipſe diaconus debet amovere mitram, quando Pontifex acceſſerit ad altare, tam in principio Miſſæ, quam poſt evangelium: & quando Pontifex redit cum mitra ad ſecretarium. Quando autem ipſe, qui de mitra ſervit, prædicto modo deducit Pontificem, tunc diaconus debet præcedere Pontificem immediate: & quando idem qui de mitra ſervit, ſtat juxta Pontificem facientem confeſſionem, ut dictum eſt, vel reſidentem in ſede ſua; tunc diaconus debet ſtare in dextra parte poſt capellanum. Ipſe quoque de mitra ſerviens, quando ſic eſt indutus pluviali, debet Pontifici ſede ſua ſurgenti porrigere manus, & ipſum juvare ad ſurgendum: & dum Pontifex ſtat ſuper altare, ipſe debet ſtare poſt eum in dextra parte diaconi: &, ſi tempus requirat, flabellum teneat ad abigendum muſcas. Ipſe etiam teneat, ac Pontifici porrigat pannum terſorium poſt communionem. Intelligendum vero eſt, quod quando ipſe de mitra ſerviens utitur pluviali, nihilo minus debet alius eſſe indutus cotta, qui mitram amotam ſervet, & imponendam tradat.

In prædictis ergo diebus, in quibus diaconus & ſubdiaconus utuntur planetis, & quando is qui ſervit de mitra, utitur pluviali; provideant clerici capellæ, qui deferant prædictas veſtes pro ipſis. Circa hæc attendere debent omnes miniſtri, ut ea quæ facere debent, ſinguli ſecundum ſuum miniſterium faciant prompte, ordinate, ac reverenter, non tarde, ac præpoſtere, aut impetuoſe: & ſi aliqui eorum minus experti fuerint in miniſterio, quod ad eos pertinet, aliqui, qui magis experti ſunt, debent eos docere quomodo agere debeant, vel etiam ſupplere vicem eorum. Verbi gratia, ſi diaconus neſciat mitram imponere, aut aptare veſtes Pontificis; capellanus, qui doctus eſt, faciat hæc vice ipſius. Similiter ſi ſubdiaconus non ſit doctus, qualiter & quando calicem præparare debeat; capellanus vel diaconus, ſi doctus fuerit, ſuppleat vicem ejus: aut ſi idem ſubdiaconus non ſit doctus calceare Pontificem, unus de acolythis vice ipſius hoc faciat; & ſic de aliis. Ea vero quæ ab acolythis facienda ſunt, facere poſſunt quicumque clerici induti cottis.

LVI. *De communione eorum, qui ordinantur.*

Præter prætermiſſa notandum eſt, quod ſi Pontifex celebret

Ordines, ii qui promoventur ad ſacros, communicare debent ex honeſtate; & prædicendum eſt eis, ut digne ſe præparent: & acolythi inquirere debent, qui ex eis ſint communicaturi; ut annuncient hoc ſubdiacono, quando calicem præparare debet, ut præparet hoſtias, quæ neceſſariæ fuerint. Cumque Pontifex circa finem Miſſæ ſanguinem ſumpſerit, poſt primam ejus ablutionem, antequam digitos abluat, accedant ad eum, qui communicari debent, primo ſacerdotes, ſecundo diaconi, tertio ſubdiaconi. Duo autem ex miniſtris extendant mappulam, qua tegitur calix, vel aliam decentem, & teneant extenſam inter Pontificem, & communicantes. Pontifex vero accipiens cum ſiniſtra manu patenam, & ſupponens hoſtias conſecratas non multas, ſimiliter convertat ſe ad eos qui communicaturi ſunt, & porrigat ſingulis cum dextra manu ſacram communionem, dicendo, *Corpus Domini noſtri JeſuChriſti cuſtodiat animam tuam in vitam æternam amen.* Is autem qui communicatur, flexis genibus oſculetur prius manum Pontificis, poſtea hoſtiam ſumat: &, ſi presbyter eſt vel diaconus, Pontifex data hoſtia immediate accipiat eum ad
a oſculum pacis: ſubdiaconus vero ponat [a] vinum in calice, & porrigat iis, qui communicaverunt, ut ex eo ſumant, & os abluant. Quod ſi multi ſunt communicantes, poterit diaconus vel alius de miniſtris alium tenere calicem cum vino, & communicantibus porrigere.

LVII. *De communione epiſcoporum qui conſecrantur, & abbatum qui benedicuntur.*

Præterea ſi Pontifex aliquando vel aliquos epiſcopos conſecrare debuerit, ſubdiaconus opportuno tempore præparet hoſtiam, vel hoſtias pro conſecrando, vel conſecrandis, conſecrandam, vel conſecrandas: & provideat, quod tantum de vino in calice ponat ad conficiendum ſanguinem Domini, quantum ſufficere poteſt ipſi Pontifici & conſecrando, ſeu conſecrandis, qui de ſanguine communicare debent. Pontifex autem, quando communicat de ſanguine, non totum ſumat, ſed partem ejus cum parte hoſtiæ quæ in calice dimiſſa fuit: reliquum vero dimittet in calice. Det ſacram hoſtiam

a Jam ergo deſierat uſus ſacri calicis in communione etiam pro miniſtris ſacris.

conſecrato

conſecrato ſeu conſecratis, qui communicare debent, ſicut ſupra de ſacerdotibus ordinatis dictum eſt, excepto quod genua flectere non debent: & ſi ſint unus vel duo conſecrati tantum, ac diſpoſitio loci permittat quod ſtantes circa cornua altaris, ſicut ſteterunt concelebrando Miſſam, communicare poſſint, ibidem ſtando communicent. alioquin accedentes ad ipſum Pontificem ſacram communionem recipiant. Subſequenter, diacono eis porrigente calicem, communicent de eodem ſanguine. qui poterunt eum ſumere cum calamo, ſi habeatur paratus. alioquin ſumant cum ipſo calice. Poſtea Pontifex abluat digitos cum vino ſuper calice, & de ipſo vino iterum abluat os: de quo etiam ad abluendum os conſecratus vel conſecrati ſumere debent cum prædicto calamo; ita tamen quod ſi is qui ultimo ſumit, ſive ſanguinem, ſive vinum, poſtquam ſumpſit cum calamo, quantum ſumere poteſt, reſiduum ſine calamo hauriat, ut nihil in calice remaneat: nihilo minus ſugat ex utraque parte calami, ſi quid forte in ipſo remanſerit; & tandem eumdem calamum ſubdiaconus tergat cum panno, quo tergitur calix.

Quando Pontifex abbatem vel abbates benedixerit, præparandæ ſunt hoſtiæ pro ipſis, & ipſi tempore opportuno accedentes ad Pontificem, communicare debent modo prædicto, non tamen ſumere de ſanguine.

LIX. *De Miſſis defunctorum.*

Ceterum quando Pontifex ſollemniter celebrat pro defunctis, hæc obſervanda ſunt: videlicet, quod poſtquam diaconus poſt offertorium thuriferaverit Pontificem, nullum alium thuriferare debet. Item epiſtola & evangelium non debent legi in ambone ſeu altiori pulpito, ſed in ipſo preſbyterio prope altare. Lecto autem evangelio, non eſt deferendus liber evangeliorum ad Pontificem ab eo oſculandus, ſicut fit in aliis Miſſis. Item poſtquam Pontifex dixerit *Agnus Dei*, non debet dicere illam orationem, *Domine* Jesu Christe, &c. nec oſculari tunc altare, quia pax non datur. Item non debet dici, *Sit nomen Domini benedictum*, poſt Miſſam. Cetera fiant ſicut in aliis Miſſis.

LX. *Si epiſcopus cardinalis celebret in præſentia Papæ.*

Præterea ſi epiſcopus cardinalis celebret in præſentia Papæ, hoc principaliter convenit obſervari. In primis Pontifex ſacris veſtibus indutus, poſtquam cum ſuis miniſtris pervenerit ad altare, ſpectet dominum Papam, qui veniens ſtare debet in medio contra altare: & Pontifex celebraturus ſtans ad ſiniſtram Papæ incipiat Introitum, &c. & proſequatur more ſolito pſalmum, *Judica me.* Quo dicto, dominus Papa dicit, *Adjutorium*, &c. & ipſe facit confeſſionem, & dat abſolutionem. qua data vadit ad ſedem ſuam, & Pontifex dicens, *Deus tu converſus*, &c. aſcendit ad altare: ipſe autem dominus Papa ponit thus in thuribulo, quotieſcumque ponendum eſt, videlicet poſt confeſſionem, & ante evangelium, & poſt offertorium, thuriferario deferente ad ipſum dominum Papam thuribulum cum navicula, quam tradere debet preſbytero cardinali aſſiſtenti domino Papæ: & thure per ipſum dominum Papam poſito, eamdem naviculam reddat thuriferario. Item poſt confeſſionem thuriferato altari per Pontificem, ac demum ipſo Pontifice & altari thuriferatis per diaconum, thuriferarius recipiens thuribulum de manu ipſius, debet illud portare cardinali prædicto, & ipſe incenſare debet dominum Papam, deinde reddere thuribulum thuriferario: nec debent incenſari alii in principio Miſſæ. Item ſubdiaconus lecta epiſtola non debet reverentiam facere Pontifici celebranti, ſed ire debet ad oſculum pedis domini Papæ. Item diaconus lecturus evangelium ire debet ad pedem ejuſdem, & accepto libro de altari, ab ipſo benedictionem debet petere. Item lecto evangelio, thuriferarius ferens thuribulum debet illud tradere cardinali ſupradicto, qui thurificare debet dominum Papam: & conſequenter veniens ſubdiaconus cum libro evangeliorum, apertum præſentare debet ipſi domino Papæ oſculandum, niſi Miſſa fuerit pro defunctis. Item quando dominus Papa ponit thus in thuribulo poſt offertorium, pontifex celebrans debet omittere illam orationem, *Per interceſſionem*, &c. Item poſtquam pontifex thurificaverit oblata poſt offertorium, diaconus accepto thuribulo thurificare debet ipſum pontificem celebrantem, poſtea altare, deinde ipſum thuribulum tradere acolytho, qui portet ipſum cardinali aſſiſtenti domino Papæ, ut ipſe thurifi-

cet dominum Papam, qui ſolus thurificandus erit, ſi Miſſa ſit pro defunctis : in aliis vero Miſſis, thurificato domino Papa, thurificentur & alii hoc modo. Poſtquam cardinalis thurificaverit dominum Papam, tradat thuribulum thuriferario, qui thurificare debet primo eumdem cardinalem, deinde diaconum cardinalem aſſiſtentem domino Papæ a dextris, & ſubſequenter diaconum aſſiſtentem a ſiniſtris : poſtea cardinales alios qui ſunt a dextris domini Papæ, demum cardinales qui ſunt a ſiniſtris, deinde alios prælatos & reliquos aſtantes, prout viderit expedire. Item poſtquam cardinalis prædictus aſſiſtens domino Papæ, dixerit cum ipſo domino Papa, *Agnus Dei*, pergat ad altare ; & cum pontifex celebrans convertit ſe ad dandam pacem, recipiat ipſam ab eo, & portet domino Papæ. qui dat eam primo diacono aſſiſtenti a dextris, & poſtea diacono aſſiſtenti a ſiniſtris : & ipſi duo dant eam duobus de cardinalibus aliis aſſiſtentibus hinc & inde, & illi dant eam aliis ; & ſic pax diffunditur per circumſtantes. Item poſt Miſſam ; quæ non fit pro defunctis, ipſe dominus Papa dicit, *Sit nomen Domini benedictum.* Item ſi prædicatur per ipſum celebrantem, finita prædicatione, & dicto *Confiteor* per diaconum, & data Indulgentia per celebrantem, dominus Papa dicit, *Precibus & meritis*, &c. *Indulgentiam*, &c. *Benedictio*, &c.

LXI. *De Miſſis, quæ celebrantur coram cardinale in capella ejus per capellanum ipſius.*

Hæc ſunt quæ ſpecialiter obſervari conſueverunt in Miſſa, quando in præſentia cardinalis celebratur in capella ejus. Sacerdote ſiquidem induto ſacris veſtibus, cardinalis accedat ante medium altaris : & ſtans ſacerdos ad ſiniſtram ejus incipit Introitum, & cetera, & proſequatur more ſolito pſalmum, *Judica me*, &c. Quo finito, cardinalis dicat, *Adjutorium*, &c. & faciat confeſſionem : & data abſolutione, pergat ad locum ſuum, & ſacerdos aſcendat ad altare. Acolythus ſerviens in Miſſa thuribulum, & unus de capellanis aſtantibus naviculam cum thure coram cardinale deferant, & ipſe cardinalis thus in thuribulo ponat. Is autem qui naviculam tenet, oſculari debet manum cardinalis, quando cochlear accipit, & quando ipſum reponit. Acolythus vero, qui tenet thuribulum, poſtquam in eo thus poſitum fuerit, deferat ipſum ad ſacerdotem,

qui incenſare debet altare. quo incenſato, reddat thuribulum acolytho, qui incenſet ipſum ſacerdotem: & ſtans juxta ipſum, dicat cum eo Introitum & *Kyrie eleiſon.* quibus dictis, incenſet altare per circuitum, incipiens circa medium ejus ab anteriori parte, & procedens ad dextram ac rediens ad ſiniſtram: alios non oportet incenſare hac vice. Cardinalis autem, poſtquam facta confeſſione ad locum ſuum venerit, ſtans cum adſtantibus ſibi Introitum & *Kyrie eleiſon* ſine cantu dicit. quibus dictis, reſidere poteſt. Similiter faciat, quando dicitur *Gloria*, &c. & *Credo*. Cumque ſacerdos dicet, *Dominus vobiſcum*, ſurget: & ſi ſit Miſſa de feria vel pro defunctis extra tempus paſchale, vel extra octavas feſtorum quæ habent octavas, ſtet genibus flexis, dum dicuntur omnes orationes: aliis verò diebus ſtet rectus, niſi ex ſpeciali devotione ad aliquam orationem genu flectere vellet. Dictis orationibus ſedeat uſque ad evangelium.

Lecta epiſtola, is qui legit, accedat ad cardinalem cum libro epiſtolarum, & oſculetur manum ejus: & ipſe benedicat cum ſigno crucis. Quando autem legendum eſt evangelium, cardinalis ponat thus in thuribulo juxta modum ſuperius deſcriptum. Advertant autem illi, qui thuribulum & naviculam cum thure ad ipſum deferunt, ut ſi cardinalis ſedeat, flectant coram ipſo genua, dum thus in thuribulo ponit. Similiter faciat acolythus dum incenſat ipſum. Si vero cardinalis ſtet, genu flectere non debet. Sacerdos autem lecturus evangelium, ſtans juxta altare verſus ad cardinalem, inclinato capite petat benedictionem, dicendo ſubmiſſa voce, *Jube domne benedicere.* quam ille det, faciens contra ſacerdotem ſignum crucis, & dicens, *Dominus ſit*, &c. & ſacerdos proſequatur evangelium, acolytho ſtante cum thuribulo circa ſiniſtram partem altaris, ubi evangelium legitur. Quo lecto, incenſet ſacerdotem & librum evangeliorum ſimul, amovendo ipſum thuribulum contra utrumque: deinde accedens acolythus ad cardinalem incenſet eum ſolum: & capellanus prædictus, qui detulit naviculam cum thure, portet librum evangeliorum apertum ad cardinalem. qui ſtans detecto capite oſculetur ipſum librum, niſi ſit in Miſſa pro defunctis. Cum autem ſacerdos dicit ante offertorium, *Dominus vobiſcum*, & *Oremus*, cardinalis ſtet. quibus dictis, ſedere poteſt uſque ad præfationem. Et dum cantatur offertorium, cardinalis iterum ponat incenſum præ-

dicto modo. quo poſito, acolythus deferat thuribulum ad ſacerdotem. qui poſtquam thurificaverit oblata & altare, reddat acolytho, & acolythus primo incenſat ipſum ſacerdotem, poſtea altare, deinde cardinalem, ultimo alios adſtantes, niſi forte Miſſa ſit pro defunctis. Tunc enim nullus incenſari debet niſi ſacerdos celebrans.

Quando ſacerdos dicit, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, ante præfationem, cardinalis ſurgat; & dicta præfatione, dicat ſine nota, *Sanctus*, &c. cum adſtantibus ſibi: &, ſi non ſit Miſſa de feria vel pro defunctis, ſtet uſque ad elevationem dominici corporis. Inſtante autem ipſa elevatione flectat genua, & ſtet flexis genibus uſque poſt conſecrationem ſanguinis; vel ſi ei placet, uſque ad *Per omnia ſæcula ſæculorum*, ante *Pater noſter*. Si vero ſit Miſſa de feria vel pro defunctis extra tempus paſchale, poſtquam chorus cantaverit *Sanctus*, ſtet flexis genibus uſque ad *Per omnia ſæcula ſæculorum*, quod dicitur ante *Agnus Dei*; ita tamen quod detecto capite faciem erigat in elevatione dominici corporis, & erecta facie flexis genibus ſtet uſque poſt conſecrationem ſanguinis, & tam corpus, quam ſanguinem reverenter adoret. Cumque ſacerdos dicet, *Pax Domini*, &c. tunc cardinalis ſurgens dicat, *Agnus Dei*, ſine cantu cum adſtantibus ſibi: &, ſi non ſit Miſſa pro defunctis, capellanus ille, qui detulit cardinali evangelium oſculandum, poſtquam ſacerdos dixerit ſubmiſſe, *Agnus Dei*, accedat ad altare, & recipiens pacem a ſacerdote trahat ab anteriori parte planetam ejus: deinde accedens ad cardinalem, inclinet ſe ante ipſum, & det ei pacem. Ipſe autem cardinalis det pacem adſtanti ſibi propinquo, & capellanus det acolytho, & ille det alteri acolytho, ſi ſint duo; & per eum qui recipit pacem a cardinale, ac demum per capellanum & acolythos ſeu acolythum diffundatur pax per circumſtantes. Cardinalis vero poſtquam dederit pacem adſtanti ſibi, ut dictum eſt, ſi ſit Miſſa de feria, iterum proſternat ſe, uſquequo ſacerdos dominicum ſanguinem ſumpſerit. Idem faciat poſtquam dixerit, *Agnus Dei*, ſi ſit Miſſa pro defunctis: alioquin ſtet erectus. Et ſumpto ſanguine à ſacerdote, reſidere poteſt, uſquequo ſacerdos dicat, *Dominus vobiſcum*. Tunc ſurgat: at in Miſſis ferialibus vel pro defunctis flectat genua, dum dicuntur omnes orationes poſt communionem: in aliis vero ſtet erectus uſque ad finem Miſſæ. Qua finita, ſi non ſit Miſſa pro defunctis, dicat

cardinalis, *Sit nomen Domini benedictum*, & det benedictionem. qua data, ſi non dicatur Miſſa de beata Virgine, ſacerdos qui celebravit, revertens ad cardinalem indutus ſacris, oſculatur manum ejus, & cardinalis benedicat eum. Si vero dicatur prædictum officium, ſacerdos exuere ſe poteſt; & poſtquam exutus fuerit, venire ad oſculum manus, & benedictionem recipere.

Sciendum tamen eſt, quod ſi aliquis prælatus interſit Miſſæ, cui cardinalis deferre velit, tunc ipſe innuente cardinale, confeſſionem facit; & omnes prædictæ reverentiæ, quæ fieri ſolent cardinali, faciendæ ſunt prædicto prælato; & ipſe benedictionem debet dare. De præmiſſis obſervantiis nonnulla omitti poſſunt, prout cardinali placuerit, præſertim in Miſſis, quæ minus ſollemniter ſive cum feſtinatione dicuntur.

LXII. *De miniſterio presbyteri cardinalis aſſiſtentis ſummo Pontifici, cum coram eo celebratur Miſſa in capella vel in aula.*

In primis aſſiſtens ei a dextro latere prædictus preſbyter ad celebrandum, ducat ſummum Pontificem de camera ſua, vel de ſede ad altare: & ſi eſſent ibi duo diaconi cardinales præſentes, ipſi tantum ducant eum, aſſiſtente ſemper a dextris in principio preſbytero cardinali. Cum autem ſummus Pontifex eſt ante altare, ipſe preſbyter cardinalis, ſi non eſſet ibi diaconus cardinalis, accipiat mitram de capite, ipſe reverenter & cum manu dextra teneat eam: & tunc ſacerdos celebraturus incipit *Introibo*, & pſalmum *Iudica me*, &c. His dictis, ſummus Pontifex dicit, *Adjutorium*, &c. & facit confeſſionem ſuam. Poſtmodum cardinales ibi præſentes, & celebraturus, & adſtantes faciunt confeſſionem ſuam; & ea facta, ſummus Pontifex dat abſolutionem, *Miſereatur*, &c. Preſbyter cardinalis aſſiſtens ex parte dextra, tenens mitram cum manu dextra, debet cum manu ſiniſtra accipere mantum ſeu pluviale circa medium, & porrigere aſſiſtenti Papæ ex parte ſiniſtra, ut cooperiatur pars anterior Papæ. Quibus ſic peractis, dum celebraturus incipit dicere, *Deus tu*, &c. cardinalis reddit Papæ mitram: & tunc ſummus Pontifex modo prædicto reducitur ad ſedem ſuam: & ibidem, antequam dicatur Introitus à Papa, ipſe preſbyter cardinalis oblatam ſibi naviculam offert ſummo Pontifici. Et diligenter attendatur, quod ſemper cochlear

ſit ex illa parte naviculæ, quæ eſt verſus ipſum preſbyterum cardinalem: & cum Papa recipit de ipſa navicula cochlear ad ponendum incenſum in thuribulo exiſtenti in manu acolythi, ipſe preſbyter cardinalis oſculetur manum ejus: & ſimiliter oſculetur manum, cum ipſe reponit cochlear in navicula. Et a preſbytero cardinali reddita navicula ipſi acolytho, acolythus ipſe cum thuribulo vadit ad altare: & preſbyter celebraturus recipiens thuribulum ſibi oblatum de manu acolythi incenſat altare modo dicto: & reddito thuribulo ipſi acolytho, acolythus ipſe incenſat altare de circumcirca: & tunc vadit ad ſummum Pontificem, & preſbyter cardinalis recipiens thuribulum de manu acolythi incenſat ſummum Pontificem, ducendo thuribulum ter ante pectus ejus, ſtando ſi Papa ſtet, & genu flexo ſi Papa ſedeat. Quo taliter incenſato, reddit ipſum thuribulum acolytho, & acolythus cum thuribulo revertitur ad altare: & tunc, vel etiam parum ante, coram ſummo Pontifice dicitur Introitus Miſſæ. Et ipſe preſbyter cardinalis cum ipſo domino Papa & adſtantibus proſequitur Introitum & *Kyrie eleiſon*, &c.

Dicta autem epiſtola, dum dicitur graduale, & cetera quæ ſunt dicenda, præcipue quando inchoatur *Alleluia* ante evangelium; item ab acolytho offeratur ipſi preſbytero cardinali navicula cum thure & cochleari; & ipſe recipiens eam, offert eam ſummo Pontifici, & Pontifex ponit incenſum in thuribulo modo prædicto: & tunc acolythus cum navicula & thuribulo ſine aliqua incenſatione revertitur ad altare. Et cum preſbyter celebraturus dicturus fuerit evangelium, preſbyter cardinalis, ſi non ſit ibi diaconus cardinalis, accipiat mitram de capite Papæ; & cum ipſe preſbyter dixerit, *Sequentia ſancti evangelii ſecundum*, &c. Interim dum reſpondetur, *Gloria tibi Domine*, acolythus ipſe incenſat ipſum preſbyterum, & preſbyter incenſatus proſequitur evangelium. Dicto vero evangelio, reddit Papæ mitram modo prædicto. Et tunc acolythus ipſe cum thuribulo de altari redit ad ſummum Pontificem: & preſbyter cardinalis iterum oblatum ſibi thuribulum de acolytho recipiens, Papam incenſat ducendo thuribulum ter ante pectus ejus, ſtando ſi Papa ſtet; ſi vero ſedeat, flectat genua coram eo: & eo taliter incenſato, ſurgens preſbyter cardinalis reddit thuribulum acolytho, & acolythus cum thuribulo redit ad altare: & tunc preſbyter celebraturus recipiens thu-

ribulum de manu acolythi incenſat altare; & reddito thuribulo ipſi acolytho, acolythus ipſe iterum incenſat altare circumcirca. Et taliter incenſato altari, iterum ipſe acolythus cum thuribulo redit ad ſummum Pontificem, & ipſe preſbyter cardinalis iterum ſibi oblatam naviculam cum thure & cochleari recipiens de manu acolythi, offert ipſam naviculam ſummo Pontifici modo prædicto: & Papa iterum ponit incenſum in thuribulo; & incenſo poſito, preſbyter cardinalis recipiens thuribulum ſibi oblatum ab acolytho, iterum prædicto modo incenſat ſummum Pontificem, & eo incenſato, reddit thuribulum acolytho, & redit ad locum ſuum: & tunc acolythus incenſat ipſum preſbyterum cardinalem & ceteros cardinales ibidem præſentes, & alios adſtantes ordinate. Et taliter incenſatione facta, acolythus revertens ad altare, reddit thuribulum clerico, ſeu cuſtodi capellæ: & ab ipſo clerico recipiens bacilia cum aqua, affert aquam preſbytero celebranti ad abluendum manus: & ablutis manibus, ſubdiaconus offert tobaleam ipſi preſbytero ad abſtergendum manus.

Cum autem debet fieri elevatio corporis Chriſti, ſummus Pontifex deſcendit de ſede ad faldiſtorium, & presbyter cardinalis, ſi non ſit ibi diaconus cardinalis, accipit mitram de capite ejus modo prædicto: & aſſiſtens ad dextram, flectit genua in elevatione corporis Chriſti; & ſtat flexis genibus, quouſque facta eſt elevatio ſanguinis. Qua elevatione facta, cum Papa ſurrexerit, presbyter cardinalis reddit ſibi mitram, & Pontifex redit ad ſedem. Cum autem presbyter celebrans finierit orationem, *Libera nos quæſumus Domine*, &c. & fecerit fractionem; antequam incipiat dicere, vel ſaltem tunc cum incipit, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, &c. ipſe presbyter cardinalis accipit mitram de capite Papæ, & aſſiſtens cum eo dicat ter *Agnus Dei.* Quo dicto, tradit mitram aſſiſtenti Papæ a latere ſiniſtro, & vadit ad altare, & oſculatur illud in parte dextra: & facta inclinatione aliqua ad presbyterum celebrantem, pacem recipit ab ipſo, & planetam trahit aliquantulum inferius à parte anteriori, & poſtmodum redit ad ſummum Pontificem: & inclinatione facta coram eo profunde, non tamen flexis genibus, ipſi Pontifici dat pacem; & recipiens mitram de manu ejus cui tradiderit, redit ad locum ſuum; & ibidem ſubdiacono, qui dixit epiſtolam, dat pacem; & ipſe ſubdiaconus dat pacem ceteris. Summus autem Pontifex

tifex dat pacem omnibus cardinalibus ibidem adſtantibus, & data pace, ipſe presbyter cardinalis reddit mitram Papæ.

Dictis autem communione & poſtcommunionibus ſeu orationibus a presbytero celebrante, & *Ite Miſſa eſt*, vel *Benedicamus Domino*, presbyter cardinalis accipiat mitram de capite Papæ: & tunc cum Papa incipit dicere, *Sit nomen Domini benedictum*, &c. cubicularius flexis genibus coram Papa ſtante recipit mantum ex parte dextra, cooperiens anteriorem partem Papæ uſque ad partem manti a parte ſiniſtra: & data benedictione a Papa, & dicto ab eo, *Pater noſter*, ſecreto, & dicto ab eo, *Benedicite*, & *Dominus nos benedicat*, &c. presbyter cardinalis reddit mitram, oſculando manum modo prædicto.

Et ſciendum, quod quotieſcumque eſt ibidem diaconus cardinalis, ipſe ſemper accipit mitram de capite Papæ, & reddit. Item eſt ſciendum, quod quotieſcumque epiſcopus cardinalis eſt ibi præſens in officio prædicto, ipſe epiſcopus facit officium prædictum ſeu miniſterium ipſi presbytero cardinali incumbens. Item eſt ſciendum, quod quotieſcumque ipſe presbyter cardinalis reddit mitram Papæ, oſculatur manum ejus. Item eſt ſciendum, quod quandocumque in tali Miſſa Papa utitur pluviali, ſeu manto habente aurifrigia cum perlis, cardinalis ſerviens manibus propriis imponit ſemper Papæ mitram in capite. Cum vero non habuerit hujuſmodi aurifrigia cum perlis, tunc ipſe cardinalis ſerviens tradit mitram in manibus Papæ modo prædicto.

LXII. *Quoties, & quando accipitur mitra de capite Papæ, dum celebrat.*

Ex præmiſſis patet, quod presbyter cardinalis quinquies accipit mitram de capite Papæ. Primo, cum ductus fuerit ad altare, ut fiat confeſſio: redditur autem ei mitra, dum facta confeſſione reducitur ad ſedem. Secundo accipitur, cum dicendum fuerit evangelium: redditur autem eo dicto, & Papa incenſato, & libro evangeliorum oſculato. Tertio, accipitur in elevatione corporis Chriſti: redditur autem, cum facta elevatione ſanguinis reducitur ad ſedem. Quarto, accipitur cum dicendum fuerit, *Agnus Dei*: redditur ei data pace ſummo Pontifici. Quinto, accipitur cum finito officio debet di-

cere, *Sit nomen Domini benedictum*, &c. redditur autem, cum data benedictione Papa dixerit, *Benedicat*, &c.

LXIII. *De incenſatione Papæ in Miſſa.*

Item patet ex præmiſſis, quod presbyter cardinalis offert ter Papæ naviculam cum thure & cochleari ſibi datam ab acolytho, & ter incenſat Papam. Primo autem cum facta confeſſione reductus fuerit Papa ad ſedem, tunc incenſato altari primo, modo debito ipſe presbyter cardinalis incenſat Papam. Secundo, offert naviculam ante evangelium: & tunc non incenſatur Papa, ſed demum dicto evangelio. Tertio, offert naviculam, cum presbyter celebrans incenſaverit altare; ſimiliter poſt illam orationem, *Veni ſanctificator*, &c. & tunc presbyter cardinalis incenſat ipſum Papam modo prædicto; & poſtmodum incenſatur presbyter cardinalis, & alii adſtantes.

LXIV. *De uſu mitræ.*

Mitra aurifrigiata non utitur eccleſia Romana ab Adventu Domini uſque ad feſtum Nativitatis Domini, excepto quod dominus Papa utitur in Dominica de *Gaudete*; nec a Septuageſima uſque ad feriam quintam majoris hebdomadæ, excepto quod dominus Papa utitur in Dominica quarta Quadrageſimæ, qua cantatur, *Lætare Jeruſalem*: nec in omnibus vigiliis, de quibus jejunium celebratur, nec in omnibus quatuor temporibus, nec in Rogationibus, nec in Letaniis, nec in officiis defunctorum.

LXV. *Quibus diebus dicatur* Gloria in excelſis Deo, *&* Credo.

A Dominica de Adventu uſque ad Nativitatem Domini non cantatur *Gloria in excelſis Deo*, niſi in feſto novem lectionum. A Septuageſima uſque ad Paſcha ſimiliter non cantatur, niſi in feſtis novem lectionum, præterquam in feria quinta ante Paſcha. In reliquis autem diebus Dominicis & feſtivis generaliter cantatur. Item nota, quod ſi infra hebdomadam cantetur Miſſa de Dominica vel de Cruce, vel de beata Virgine, non dicitur *Gloria in excelſis Deo*. Item no-

ta, quod a Paſcha uſque ad octavam Pentecoſten, dicitur *Gloria in excelſis Deo.* Item ſi feſtum novem lectionum venerit in die Dominico, & fiat de feſto, dicimus *Credo in unum Deum*, non propter feſtum, ſed propter Dominicam diem. Nota quod *Gloria* dicitur ſemper in Miſſa, quando *Te Deum laudamus* dicitur ad Matutinum, ut dicitur *Ite Miſſa eſt*, ſecundum morem Romanæ eccleſiæ.

Item his ſubſcriptis diebus *Credo in unum Deum* cantatur, videlicet omnibus diebus Dominicis totius anni. In Epiphania & per octo dies: in Converſione ſancti Pauli, in Purificatione beatæ Mariæ, in Annunciatione ejuſdem, in Cathedra ſancti Petri, feria quinta in Cœna Domini, in feſto Reſurrectionis, & per octo dies; in octava beati Johannis, quæ eſt infra octavam Apoſtolorum; in Pentecoſten, & per octo dies; in feſto ſancti Johannis ante portam Latinam, in feſto apoſtolorum Petri & Pauli, & per octo dies; in feſto ſancti Petri ad Vincula, in Aſſumptione beatæ Virginis, & per octo dies; in octava ſancti Laurentii, eo quod venit infra octavam beatæ Virginis; in Nativitate beatæ Virginis, & per octo dies; in feſtis Angelorum, in feſto ſanctæ Crucis, in feſto omnium Sanctorum, in feſto Apoſtolorum & Evangeliſtarum, & ſancti Barnabæ; in omnibus conſecrationibus eccleſiarum, & altarium, & Pontificum.

LXVI. *De officio vigiliæ Natalis Domini in officio presbyteri.*

In vigilia Nativitatis Domini ſtatio ad S. Mariam-majorem. Conſueverunt Romani Pontifices hactenus pergere ad ſanctam Mariam-majorem, & cantare ibi Miſſam de vigilia, & cœnare ibi, & poſt cœnam Veſperas decantare. Peractis autem Veſperis, datur potus in aula; & dominus Papa remanebat ibi & pernoctabat, & ibi ſtabat, toto ibidem apparatu curiæ exiſtente. Primo epiſcopus vel presbyter cardinalis, qui aſſiſtit domino Papæ in nocte Natalis Domini, debet aſſociare dominum Papam, ut moris eſt, indutus pluviali albo. Deinde videlicet debet tenere mitram, dum incipit, *Domine labia, &c.* & *Deus in adjutorium*, & ſtare ibi officio, ut moris eſt. Cum vero cantatur ultimo tertia antiphona, accipit capſulam cum incenſo de manu acolythi, & incenſat domino Papæ, ut moris eſt: deinde vadit ad altare, & incenſat ipſum,

deinde dominum Papam, & reddit acolytho: & idem facit in ſecundo & tertio nocturno, & debet legere lectionem quartam unus presbyter cardinalis.

Si autem debeat Miſſam cantare in galli cantu, vel in mane, primo induit ſe omnibus indumentis albis, & vadit ad altare: & ſtans a ſiniſtris domini Papæ, incipit dicens, *Introibo*, & pſalmum *Judica;* deinde repetitur, *Introibo*, & reſponſo ab circumſtantibus, *Ad Deum*, &c. Dominus Papa dicit verſiculum, *Adjutorium*, &c. & facit confeſſionem & abſolutionem. Deinde ſacerdos dicit verſiculum, *Deus tu converſus*, &c. & antequam incipiatur Introitus, incenſat altare; & poſtea redit ad ſedem, & dicit Introitum, *Kyrie eleiſon*, & proſequitur Miſſa in ordine ſuo. Item in primo nocturno legunt tres lectiones clerici ejuſdem eccleſiæ, & cantores pro ipſa eccleſia cantant tria reſponſoria. Lectionem quartam legit unus ex cardinalibus presbyteris; lectionem quintam aliquis judex, vel ſeptimanarius; lectionem ſextam aliquis diaconus Romanæ curiæ; lectionem ſeptimam homeliam aliquis diaconus cardinalis qui ſervit Papæ a parte ſiniſtra, & aliam homeliam alter diaconus cardinalis; nonam vero lectionem legit dominus Papa, in qua dicit, *Jube domne benedicere;* & nullus benedicat ei, niſi tantummodo quod omnes reſpondent alta voce, *Amen*. Finita lectione, dicatur *Te Deum laudamus*, & eo finito, dominus Papa dicit orationem, ſcilicet, *Concede quæſumus*.

Ex Cæremoniali antiquo domini [a] Rotomagenſis de Stoutavilla.

In iſtis Matutinis Papa venit indutus cappa lanea de ſcarleto rubeo, clauſa uſque ad medium pectoris, cum bireto connodato ſubtus barbam propter frigus, & ſine mitra ſedet in dictis Matutinis, quas ipſe incipit more ſolito. Nec ſtant ante altare cardinales diaconi, ſed ſedent in cappis juxta ordinem ſuum. Duas primas lectiones legunt acolythi, vel clerici capellæ; tertiam legit minor clericus cameræ theſaurariæ; quartam minor presbyter cardinalis; quintam nobilior in genere, qui tunc ſit in curia; ſextam prior ſubdiaconorum;

a Id eſt ex Cæremonialis Petri Amelii epiſcopi Senogallienſis exemplo, quod fuit quondam Guillelmi de Stoutavilla, archiepiſcopi Rotomagenſis & cardinalis.

ſeptimam minor diaconus cardinalis, qui ſtat a ſiniſtris Papæ; octavam prior diaconorum cardinalium, qui ſtat a dextris Papæ; nonam Papa, in qua dicit ſolum, *Jube domne benedicere*, & cantores reſpondent, *Amen*. Et nota quod cardinales, qui legunt lectiones hac nocte, non veniunt ad oſculandum pedem Papæ. Et nota quod Matutinæ non mandantur, ſed omnes tres Miſſæ per Papam dicuntur, ſive debent dici: neque eſt, &c.

LXVII. *De Miſſa noctis Natalis Domini.*

Omnibus iis finitis, dominus Papa præparat ſe ad Miſſam cantandam ad Præſepe, ubi quidquid offertur, quamdiu dominus Papa celebraverit, ſive ad manus, ſive ad pedes ipſius domini, vel ſuper altare, capellanorum eſt, excepto pane, qui eſt acolythorum, ſi recipere voluerint. In qua Miſſa utitur dominus Papa mitra frigiata. Mitra frigiata non utitur eccleſia Romana ab Adventu uſque ad feſtum Nativitatis Domini, excepto quod dominus Papa utitur in Dominica de *Gaudete*; nec a Septuageſima uſque ad ſecundam feriam majoris hebdomadæ, excepto quod dominus Papa utitur in Dominica quarta Quadrageſimæ, qua cantatur *Lætare Jeruſalem*; nec in omnibus vigiliis, de quibus jejunium celebratur, nec in quatuor temporibus, nec in Rogationibus, nec in Letaniis, nec in officiis defunctorum. Item dicitur in Miſſa noctis, *Gloria in excelſis Deo*, & *Credo*, & præfatio, *Quia per incarnati* &c. & *Communicantes*.

In Cæremoniali domini Rotomagenſis de Stoutavilla habetur ut legitur.

Item in præſenti Miſſa ſolus Pontifex communicat, & ſuper altare; & ſine calamo bibit ſanguinem, & nihil aliud, quia habet celebrare illam de terriis: ſed cum digitis bene tergat calicem: & cum aqua infra lavet digitos, prout moris eſt in Miſſis parvis; & communicantur qui volunt. In nocte autem Nativitatis Domini ſtatio ad Præſepe. Peracto officio Miſſæ cantantur laudes, deinde vadit quieſcere.

Si imperator vel rex ſit in curia hac nocte, ſacriſta & clerici præſentant ſibi librum legendarum, in quo debet legere

quintam lectionem, & eum honeſte inſtruunt de ceremoniis obſervandis in petendo benedictionem, in levando enſem cum vagina, & extrahendo, ipſum vibrando, & de pluviali, pileo, & aliis.

Item notabiliter paretur per ſacriſtam & clericos cameræ enſis cum vagina, corrigia & pileo ſecundum nobilitatem principis: & dum cantatur quartum reſponſorium, ſi ſit imperator, vel rex, camerarius, ſacriſta, & clerici capellæ parant unum pulcrum pluviale album, & ante pulpitum deponunt ſibi capucium, & ipſum induunt ad modum chlamydis illud pluviale, ita quod ſciſſura ſit ad manum ejus dextram, & cingunt ei enſem; & ipſemet extrahit, & facit vibrare, & ponunt ſibi ſuper caput pileum, & ipſe inclinat caput ad Papam, & petit benedictionem, & legit lectionem ſibi prædictis adſtantibus. qua lecta, ducunt ſic indutum cum pileo ſuper caput enſe extracto in manu ad oſculum pedis Papæ, & quilibet revertitur ad locum ſuum.

Notandum etiam quod ſi Papa ſit Romæ, hanc Miſſam debet celebrare ad Præſepe Domini, & de ſero ibidem cantare Veſperas, & cum clericis & nobilibus Urbis facere potum in aula.

LXVIII. *Qualiter agitur in Matutinis & Miſſa in nocte Natalis Domini coram Papa, rubrica.*

Primo epiſcopus vel presbyter cardinalis, qui aſſiſtit domino Papæ in nocte Natalis Domini, debet aſſociare dominum Papam ad altare, ut moris eſt, indutus pluviali albo: deinde debet tenere mitram, dum incipit, *Domine labia mea aperies*, & *Deus in adjutorium*, & ſtare ſibi in officio, ut moris eſt. Cum vero cantatur ultimo tertia antiphona, accipit capſulam cum incenſo de manu acolythi, qui miniſtrat domino Papæ, ut moris eſt: deinde vadit ad altare, & incenſat altare, & deinde dominum Papam, & reddit acolytho: & idem facit in ſecundo & tertio nocturno; & debet legere quartam lectionem unus presbyter cardinalis. Si autem deberet Miſſam cantare in galli cantu vel in mane, primo induit ſe omnibus veſtimentis albis, & venit ad altare: & ſtans a ſiniſtris domini Papæ, incipit, *Introibo*, & pſalmum, *Judica me*, &c. & deinde repetit, *Introibo*, & reſponſo a circumſtantibus,

Ad Deum, &c. dominus Papa dicit, *Adjutorium*, &c. & facit confeſſionem & abſolutionem. Deinde ſacerdos dicit, *Deus tu converſus*, &c. & antequam incipiat Introitum, incenſat altare, & poſtea redit ad ſedem, & dicit Introitum, & *Kyrie eleiſon*, & proſequitur Miſſam ordine ſuo.

LXIX. *De Miſſa in mane Natalis Domini.*

Summo igitur mane indutus miſſalibus veſtimentis vadit ad ſanctam Anaſtaſiam, ut celebret ibi Miſſam ſecundam cum *Gloria* & *Credo*, & utitur mitra frigiata. Statio ad ſanctam Anaſtaſiam. Poſtea finita Miſſa, revertitur ad ſanctam Mariam-majorem, & intrat ſacrarium cum epiſcopis cardinalibus, diaconibus & ſubdiaconibus, & reliquis ordinibus, & dicunt Tertiam. qua dicta, induunt ſe ſollemniter veſtimentis albis, & proceſſionaliter vadunt ad altare, ſicut moris eſt.

Nota quod ſemper, quando Papa celebrat ſollemniter, debent poni ſuper altare faculæ ſeptem, niſi aliquibus paucis diebus, & curia debet dare. Deinde dominus Papa incipit Miſſam, & poſt primam orationem fiunt laudes ejus, ſicut habentur in Polyptycho. Finitis laudibus, legitur primo latina epiſtola, & poſtmodum græca; ſicut etiam legitur evangelium latinum, & græcum. Diaconus vero cardinalis dicto evangelio revertitur ad altare, nec exſpectat diaconum Græcum, licet ſimul iverint cum cardinali, ſequens ipſum: & proſequitur Papa Miſſam ſuo ordine.

LXX. *De Miſſa ultima in die Natalis Domini.*

In die Nativitatis Domini ſtatio ad ſanctam Mariam-majorem. Expleta vero Miſſa, ad portam ipſius eccleſiæ recipit regnum de manu prioris diaconorum vel mareſcalli majoris, & geſtat illud in capite uſque ad gradus palatii. Tunc judices & advocati veniunt ei obviam ſub gradibus in porticu, & faciunt ei laudes, prout in libro Polyptycho ſcriptum eſt: & ibi dominus Papa deſcendit, & depoſito regno accipit mitram. demum judices ducunt eum uſque ad locum, in quo datur presbyterium. Tunc vero exuunt eum planeta, & appoſito manto ſuper ſcapulas ſedet in conſiſtorio vel cathedra, & manibus propriis dat presbyterium.

Sciendum eſt, quod capellani recipiunt pro presbyterio illa die unum malachinum, & in omni coronatione ſua tantum. Dato presbyterio, ſic indutus vadit ad menſam; & eodem die conſuevit legere ad menſam aliquis diaconus cardinalis indutus pluviale. Circa vero finem Miſſæ ſchola cantorum debet cantare ſequentiam.

Ex Cæremoniali antiquo domini cardinalis Rotomagenſis de Stoutavilla.

Miſſam de aurora Romanus Pontifex, ſi ſit in Urbe, conſuevit celebrare: & egrediens de ſancta Maria-majori ſummo mane, indutus miſſalibus veſtimentis vadit ad ſanctam Anaſtaſiam, & ibi celebrat. In hac Miſſa dicitur *Credo in Deum*, & *Gloria in excelſis Deo*, non dicitur *Lætatus ſum.* Oblationes ut in alia Miſſa de nocte media. Etiam ſolus Papa communicat ut in prima. Qua finita, ſic indutus revertitur ad ſanctam Mariam-majorem, & depoſitis paramentis quieſcit modicum in camera ſua. Et hora competenti intrat ſacrarium ſeu veſtiarium cum epiſcopis, presbyteris, diaconibus cardinalibus, capellanis, ſubdiaconibus, & reliquis ordinibus; & cantant Tertiam. qua dicta, induunt eum ſollemniter ſacris albis veſtibus, & quilibet in ordine ſuo ſic proceſſionaliter accedunt ad altare cum cruce & ſeptem faculis, & curia debet dare, &c.

Quod ſi Papa non ſit in Urbe, cardinalis qui habet titulum ſanctæ Anaſtaſiæ, conſuevit hanc Miſſam celebrare; & in abſentia ejus, ſi Papa non celebraret, prior presbyterorum cardinalium, &c.

Notandum eſt, quod ſi Papa vellet has duas Miſſas celebrare; ſi vellet, poſſet ambas celebrare abſque eo quod deponeret ſacras veſtes: ſed propter [a] honeſtatem & nocturnam fatigationem rationale eſt quod fiat aliqualis interpauſatio ſecundum temporis congruentiam, & prout expedit brevitati temporis & diei.

Nota quod ſi Papa ſtet in Laudibus ſacris veſtibus indutus, cardinalis qui ſibi ſervit, debet incenſare altare.

In hac ſecunda Miſſa communicat omnes diaconos cardi-

a Notandus hic locus de honeſtate interpauſationis inter Miſſas Natalis Domini.

nales,

nales, protonotarios, commenſales, & auditores, & omnes famulantes, qui in dignitate epiſcopali non ſunt conſtituti, quoniam tales per ſe celebrare tenentur. Et in iſta communione, & in illa diei Paſchatis, parantur tres calices magni: unus pro conſecratione, alius cum quo Papa bibit vinum, alius pro communicantibus. Poſt ſumptionem euchariſtiæ vinum ſumunt de manu alicujus acolythorum: oblationes verò dividunt, ut notatur in alio loco fol. XLIX.

In ſecundis Veſperis Papa venit cum pluviali rubeo de..... & mitra aurifrigiata: ſubdiaconus dat capitulum, cantores hymnum, Papa orationem.

LXXI. *De iis, quæ obſervanda ſunt circa Introitum Miſſæ dum Papa celebrat, & de ſecunda Miſſa Natalis Domini, rubrica.*

Indutus dominus Papa omnibus pontificalibus, dicit ante altare verſic. *Introibo ad altare Dei:* reſpondetur, *Ad Deum, qui lætificat juventutem meam.* Deinde Papa incipit pſalm. *Judica me Deus*, & completur tam per eum, quam per adſtantes: demum repetit, *Introibo ad altare Dei*: reſpondetur, *Ad Deum*, &c. Poſtea Papa dicit, *Adjutorium noſtrum*, &c. reſpondetur, *Qui fecit*, &c. demum Papa dicit, *Confiteor Deo omnipotenti, beatæ Mariæ ſemper virgini, beato Michaeli archangelo, beato Johanni Baptiſtæ, ſanctis apoſtolis Petro & Paulo, omnibus ſanctis, & tibi frater, quia peccavi nimis cogitatione, delectatione, conſenſu, verbo, & opere, mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatam Mariam ſemper virginem, beatum Michaelem archangelum, beatum Johannem Baptiſtam, ſanctos apoſtolos Petrum & Paulum, omnes ſanctos, & te frater orare pro me ad Dominum Deum noſtrum.* Poſtea adſtantes dicant, *Miſereatur veſtri omnipotens Deus & dimiſſis peccatis veſtris perducat vos ad vitam æternam*; reſpondetur, *Amen.* Subſequenter dicant, *Confiteor* ut ſupra: demum dicat Papa, *Precibus & meritis beatæ Mariæ ſemper virginis, beati Michaelis archangeli, beati Joannis Baptiſtæ, beatorum apoſtolorum Petri & Pauli & omnium ſanctorum, miſereatur veſtri omnipotens Deus, & dimiſſis peccatis veſtris, perducat vos ad vitam æternam*; reſpondetur, *Amen.* Subſequenter dicat Papa, *Indulgentiam, abſolutionem & remiſſionem peccatorum veſtrorum tribuat vobis omnipotens & miſericors Deus.* reſpondetur, *Amen.* Poſtea Papa ponat thus in thuribulo; demum dicit in-

fraſcriptos verſus, *Deus tu converſus*, &c. *Et plebs tua*, &c. *Oſtende nobis*, &c. *Et ſalutare tuum*, &c. *Domine exaudi*, &c. *Et clamor*, &c. *Dominus vobiſcum.* reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.* Subſequenter Papa dicit *Oremus*, & dicit orationem, *Aufer à nobis quæſumus Domine cunctas iniquitates noſtras, ut ad ſancta ſanctorum puris mereamur mentibus introire, per Chriſtum Dominum noſtrum.* reſpondetur, *Amen.* Et inclinatus dicit ſub ſilentio hanc orationem. Oratio. *Oramus te Domine per merita ſanctorum tuorum, quorum reliquiæ hic ſunt, & omnium ſanctorum, ut indulgere digneris omnia peccata mea.* Demum oſculatur altare in medio, & ſubſequenter evangelium, quod debet cantare illa die offerendum ſibi per ſubdiaconum in ſiniſtra parte altaris. Hoc facto, vertat ſe ad diaconum cardinalem qui ſibi ſervit, recipiens thuribulum de manu ipſius cardinalis, & incenſat altare. quo incenſato, reddat thuribulum diacono cardinali: demum recipiet omnes diaconos cardinales ad pacis oſculum.

Poſtea vadit ad ſedem ſuam, & ſedendo incipit Introitum, *Lux fulgebit hodie ſuper nos, quia natus eſt nobis*, &c. Pſalmus, *Dominus regnavit, decorem*, &c. verſ. *Gloria Patri*, complendo ipſum & *Kyrie eleiſon* cum cardinalibus ſibi adſtantibus. Deinde ſedeat in ſede ſua, & decantatis Introitu & *Kyrie eleiſon* per chorum, dicat, *Gloria in excelſis Deo.* quo cantato per chorum, ſtando dicat, *Pax vobis*, verſus populum: deinde dicat orationem, *Da quæſumus omnipotens Deus, ut qui nova incarnati Verbi tui luce perfundimur, hoc in noſtro reſplendeat opere, quod per fidem fulget in mente, per eumdem.* Alia oratio pro ſancta Anaſtaſia, *Da quæſumus omnipotens Deus, ut qui beatæ Anaſtaſiæ martyris tuæ ſollemnia colimus, ejus apud te patrocinia ſentiamus, per.* Poſtea pauſet in ſede ſua. *Lectio epiſtolæ beati Pauli apoſtoli ad Titum. Cariſſime apparuit benignitas & humanitas ſalvatoris noſtri Dei*, &c. Dicta epiſtola, & oſculato pede Papæ per ſubdiaconum, Papa ſignat ipſum graduale, *Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, & illuxit nobis. A Domino factum eſt, & eſt mirabile*, &c. *Dominus regnavit, decorem*, &c. Et decantato graduali & primo *Alleluia* a choro, dat benedictionem diacono cardinali, qui debet legere evangelium eunti ad pedem, ſignando ipſum, ac dicendo, *Dominus ſit in corde tuo & in labiis tuis, ut digne & competenter annuncies evangelium ſuum.* Deinde ponat thus in thuribulo, ſignando, poſtquam poſuerit, ſemel ſigno crucis; & iterum cum idem diaconus petit

ad altare benedictionem a Papa, Papa ſignet eum ſedendo. Sed cum incipitur evangelium, Papa ſtet detecto capite. *Evangelium ſecundum Marcum. In illo tempore paſtores loquebantur ad invicem*, &c. Quo dicto, oſculetur dictum evangelium, quod ſibi ſubdiaconus offerat.

Deinde dicat, *Credo in unum Deum*, &c. Quo dicto per chorum, dicat, *Dominus vobiſcum.* reſp. *Et cum ſpiritu tuo.* Poſtea dicat, *Oremus*, deinde pauſet in ſede ſua. Offertorium, *Deus firmavit orbem terræ*, &c. & dum cantatur offertorium per chorum, ſedendo lavat ſibi manus. Lotis vero manibus & offertorio cantato, vadat ad altare, & ibi recipiat patenam cum hoſtia, quam ſibi offert diaconus cardinalis: & eam aliquantulum elevans dicat hanc orationem, *Suſcipe ſancte pater omnipotens, æterne Deus, hanc immaculatam hoſtiam, quam ego indignus famulus tuus offero tibi Deo meo*, &c. Deinde ponat hoſtiam ſuper corporale cum patena ad partem ſiniſtram, & patenam ponat ad manum dextram juxta corporale. Et poſtea recipiat ampullam cum aqua de manu ſubdiaconi, & ponat de aqua in calicem dicens, *Deus, qui humanæ ſubſtantiæ dignitatem mirabiliter condidiſti*, &c. & reddat ampullam ſubdiacono. Deinde ſignet ſupra calicem ſemel: & dum ponitur calix ſupra corporale in loco ſuo per diaconum cardinalem, Papa dicat, *Offerimus tibi Domine calicem ſalutarem*, &c. *cum odore ſuavitatis aſcendat donum.* Et cum per dictum cardinalem calix cooperitur, Papa dicat antiphonam, *In ſpiritu humilitatis*, &c. ſubſequenter dicat, *Veni ſanctificator*, &c. ſignando ſuper hoſtiam & calicem: & poſtea vertat ſe ad diaconum cardinalem, & benedicat incenſum ſignando dicens, *Ab ipſo ſanctificeris, in cujus honore cremaberis.* Deinde recipiat thuribulum de manibus dicti cardinalis, & incenſet ſuper calicem & hoſtiam in modum crucis dicendo, *Incenſum iſtud à te bene † dictum aſcendat ad te † Domine, & deſcendat † ſuper nos miſericordia tua. Dirigatur oratio mea*, &c. *Elevatio manuum mearum*, &c. *Pone Domine cuſtodiam ori meo*, &c. *Et non declinet cor meum*, &c. Et continuando incenſet [a] cruces & imagines ſtantes ſuper altare, & ipſum altare deſuper: poſtea incenſet iterum ſupra hoſtiam & calicem. Deinde reddat thuribulum dicto cardinali, dicendo, *Accendat Dominus in nobis*

[a] Ita etiam *cruces* infra in Miſſa ſancti Stephani. Erant ergo plures ſuper altare cruces, nempe crux *ſtationalis*, de qua ſupra, & quæ alias ſuper altare poni debebat.

ignem ſui amoris, & flammam æternæ caritatis, amen. Deinde inclinatus ante altare dicat hanc orationem, *Suſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem*, &c. Subſequenter erigat ſe, & oſculetur altare in medio; deinde dicat verſus populum, *Orate fratres*, &c. Circumſtantes verò reſpondeant, *Suſcipiat Dominus ſacrificium*, &c. Subſequenter dicat ſecretam, *Munera noſtra, quæſumus Domine*, &c. Alia ſecreta, *Accipe quæſumus Domine munera*, &c.

Ex Ceremoniali Rotomagenſis cardinalis.

Item quicquid offertur, ſive ad pedes, vel ſuper altare, capellanis cameræ ſolvendum eſt, excepto pane & vino, quod acolythorum eſt: & ſic de omnibus, quæ veniunt per totam Miſſam ſuper altare. Et iſte modus ſemper debet obſervari in omnibus Miſſis papalibus, prout continetur in libro Polyptyco ſanctorum, quod dicitur Jacobi Caietani Et presbyteri, cum capellanis recipiunt duodecim denarios à Papa, & vocatur presbyterium, de quibus medietas eſt ſacriſtæ juxta ordinationem Urbani. In hac die, nec in ſequenti cardinales non conſueverunt venire ad reverentiam Papæ, quoniam bis in die non tenentur. Sed quod obſervatum ſit alibi invenies, niſi tantummodo illi tres juniores cardinales presbyteri, &c. illi numquam fallunt. Contrarium ordinavit dominus Urbanus VI. ſed in ſecunda Miſſa de aurora non veniunt, ſed in prima & tertia benedictione.

Per omnia ſæcula ſæculorum. reſpondetur, *Amen. Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo. Surſum corda.* reſp. *Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo noſtro.* reſp. *Dignum & juſtum eſt. Vere dignum & juſtum eſt, æquum & ſalutare, nos tibi ſemper & ubique gratias agere, Domine ſancte Pater omnipotens, æterne Deus, quia per incarnati Verbi myſterium*, &c.

Te igitur clementiſſime Pater per JESUM-CHRISTUM *filium tuum Dominum noſtrum ſupplices rogamus ac petimus*; hic erigens ſe oſculetur altare, & erectis manibus dicat, *uti accepta habeas & benedicas*; hic ter ſignat tam ſuper hoſtiam, quam ſuper calicem: *hæc † dona, hæc † munera, hæc † ſancta ſacrificia illibata: in primis, quæ tibi offerimus pro eccleſia tua ſancta catholica, quam pacificare, cuſtodire, adunare & regere digneris toto orbe terrarum, una cum famulo tuo Papa N. & antiſtite noſtro N. & omnibus or-*

thodoxis, atque catholicæ & apoſtolicæ fidei cultoribus.

Commemoratio pro vivis.

Memento Domine famulorum, famularumque tuarum N. & omnium circumſtantium, quorum tibi fides cognita eſt, & nota devotio, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc ſacrificium laudis pro ſe, ſuiſque omnibus, pro redemptione animarum ſuarum, pro ſpe ſalutis & incolumitatis ſuæ, tibique reddunt vota ſua æterno Deo vivo & vero.

Infra actionem.

Communicantes & diem ſacratiſſimum celebrantes, quo beatæ Mariæ intemerata virginitas huic mundo edidit ſalvatorem, ſed & memoriam venerantes in primis ejuſdem glorioſæ ſemper virginis Mariæ genitricis ejuſdem Dei *& Domini noſtri* Jesu-Christi, *ſed & beatorum apoſtolorum & martyrum tuorum Petri & Pauli, Andreæ, Iacobi, Iohannis, Thomæ, Iacobi, Philippi, Bartholomæi, Matthæi, Simonis, Thadæi, Lini, Cleti, Clementis, Sixti, Cornelii, Cypriani, Laurentii, Chryſogoni, Ioannis & Pauli, Coſmæ & Damiani, & omnium ſanctorum tuorum, quorum meritis precibuſque concedas, ut in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio. Per eumdem Chriſtum Dominum noſtrum, amen.*

Alia infra actionem.

Hanc igitur oblationem ſervitutis noſtræ, ſed & cunctæ familiæ tuæ quæſumus Domine ut placatus accipias, dieſque noſtros in tua pace diſponas, atque ab æterna damnatione nos eripi, & in electorum tuorum jubeas grege numerari. Per Chriſtum Dominum noſtrum, amen. Subſequenter dicat, *Quam oblationem tu Deus in omnibus quæſumus,* hic communiter ſignet ter tam ſuper hoſtiam, quam ſuper calicem: *bene † dictam, aſcrip † tam, ra † tam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris, ut nobis.* Hic ſemel ſeparatim ſignet ſuper hoſtiam, & poſtea ſuper calicem dicens, *Cor † pus & ſan † guis fiat dilectiſſimi filii tui Domini noſtri* Jesu Christi. Hic accipiens hoſtiam reverenter, junctis manibus, levet eam, non movendo manus de altari, dicens: *Qui pridie quam pateretur, accepit panem in ſanctas ac venerabiles manus ſuas, & elevatis oculis in cælum ad te Deum patrem ſuum omnipotentem, tibi gratias agens:* hic tenens hoſtiam manu ſiniſtra, dextra ſemel ſignet ſupra eam dicens, *bene † dixit, fregit, deditque diſcipulis ſuis dicens: Accipite & manducate ex hoc omnes, hoc eſt enim corpus meum.* Hic elevet hoſtiam reverenter adorandam a populo, & reverenter reponat eam unde elevavit. Subſe-

quenter diſcooperiat calicem, & teneat eum cum ambabus manibus, dicens:

Simili modo poſtquam cœnatum eſt, accipiens & hunc præclarum calicem in ſanctas ac venerabiles manus ſuas, item tibi gratias agens; hic teneat calicem manu ſiniſtra, & cum dextra ſignando ſanguinem benedicat dicendo, *bene † dixit, dedit diſcipulis ſuis, dicens, Accipite & bibite ex eo omnes. Hic eſt enim calix ſanguinis mei, novi & æterni teſtamenti, myſterium fidei, qui pro vobis & pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum.* Hic elevet calicem adorandum a populo, & reverenter reponat in loco ſuo ſolito, dicendo, *Hæc quotieſcumque feceritis, in mei memoriam facietis.* Hic ampliet manus & brachia.

Unde & memores Domine nos ſervi tui, ſed & plebs tua ſancta ejuſdem Chriſti filii tui Domini noſtri tam beatæ paſſionis, necnon ab inferis reſurrectionis, ſed & in cælos glorioſæ aſcenſionis, offerimus præclaræ majeſtati tuæ de tuis donis ac datis. Et ibi reducens ad ſe manus & brachia, ſignet ter ſuper hoſtiam & calicem, quarto ſuper hoſtiam tantum, & quinto ſuper calicem, dicendo, *hoſtiam † puram, hoſtiam † ſanctam, hoſtiam † immaculatam, panem † ſanctum vitæ æternæ, & calicem † ſalutis perpetuæ.* Subſequenter dicat:

Supra quæ propicio ac ſereno vultu reſpicere digneris, & accepta habere, ſicut accepta habere dignatus es munera pueri tui juſti Abel, & ſacrificium patriarchæ noſtri Abrahæ, & quod tibi obtulit ſummus ſacerdos tuus Melchiſedech, ſanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam. Demum inclinet ſe, & ponat brachia in modum crucis.

Supplices te rogamus omnipotens Deus, jube hæc perferri per manus ſancti Angeli tui in ſublime altare tuum, in conſpectu divinæ majeſtatis tuæ. Hic erigens ſe oſculetur altare, dicendo, *Ut quotquot ex hac altaris participatione ſacroſanctum Filii tui;* hic primo ſuper hoſtiam, demum ſuper calicem ſignet, dicendo, *Corpus † & ſanguinem † ſumpſerimus*, hic ſignet ſe ipſum dicens, *Omni benedictione cæleſti & gratia repleamur, per eumdem Chriſtum Dominum noſtrum.* Poſtea dicat commemorationem defunctorum: *Memento etiam Domine famulorum, famularumque tuarum N. qui nos præceſſerunt cum ſigno fidei, & dormiunt in ſomno pacis. Ipſis Domine & omnibus in Chriſto quieſcentibus locum refrigerii, lucis & pacis, ut indulgeas deprecamur. Per eundem Chriſtum Dominum noſtrum. Amen.*

Hic percutiens pectus ſuum, aliquantulum dicens altius, *No-*

bis quoque peccatoribus famulis tuis de multitudine miſerationum tuarum ſperantibus partem aliquam, & ſocietatem donare digneris cum tuis ſanctis Apoſtolis & Martyribus, cum Johanne, Stephano, Matthia, Barnaba, Ignatio, Alexandro, Marcellino, Petro, Felicitate, Perpetua, Agatha, Lucia, Agne, Cæcilia, Anaſtaſia & omnibus ſanctis tuis, intra quorum nos conſortium non æſtimator meriti, ſed veniæ quæſumus largitor admitte. Per Chriſtum Dominum noſtrum. Per quem hæc omnia Domine ſemper bona creas, hic ter ſemel ſignet ſuper hoſtiam & calicem, dicendo, *ſancti † ficas, vivi † ficas, bene † dicis & præſtas nobis.* Hic diſcooperto calice per diaconum cardinalem, accipiat hoſtiam manu dextra, & cum ea ter ſignet ſuper calicem & ſanguinem, dicens, *Per ipſum † & cum † ipſo & in ip † ſo.* Hic cum ipſa hoſtia bis inter ſe & calicem ſignet, dicens, *Tibi Patri omnipotenti in unitate Spiritus-ſancti omnis honor & gloria.* Hic reponat hoſtiam in loco ſolito, & cooperto calice per diaconum cardinalem, ac depoſitis manibus Papa ſuper altare dicat:

Per omnia ſæcula ſæculorum. Amen. Oremus præceptis ſalutaribus moniti, & divina inſtitutione formati audemus dicere: Pater noſter, qui es in cælis. Sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra. Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie, & dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Et ne nos inducas in tentationem. reſpondetur, *Sed libera nos a malo. Amen.* Deinde dicat orationem.

Libera nos quæſumus Domine ab omnibus malis præteritis, præſentibus & futuris, & intercedente beata & glorioſa ſemper virgine Dei genitrice Maria, & beatis apoſtolis tuis Petro & Paulo, atque Andrea cum omnibus ſanctis, da propicius pacem in diebus noſtris, ut ope miſericordiæ tuæ adjuti, & a peccato ſimus ſemper liberi, & ab omni perturbatione ſecuri.

Hic accipiat patenam, & ſignet ſe cum ipſa, & ſubmittens eamdem hoſtiæ, ponat hoſtiam in patena; & diſcooperto calice per diaconum cardinalem, accipiat hoſtiam, & cum reverentia frangat eam per medium ſuper calicem & ſanguinem, & mediam de ſiniſtra manu ponat in patena: & de illa, quæ eſt in dextra, accipiat particulam; & quæ remanet in ſiniſtra, adjungat particulæ quæ eſt in patena, dicendo, *Per eumdem Dominum noſtrum* JESUM-CHRISTUM *filium tuum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus-ſancti Deus.* Hic illam partem, quæ remanet in dextra, teneat ſuper ſanguinem & calicem, & dicat, *Per om-*

nia ſæcula ſæculorum. reſpondetur, *Amen.* Hic cum ipſa particula ter ſignet ſuper calicem dicendo, *Pax † Domini, ſit † ſemper vo † biſcum.* reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.* Hic adjungat particulam illam aliis particulis, quæ ſunt in patena. Demum dicat junctis manibus duabus vicibus, *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miſerere nobis.* Et tertia, *dona nobis pacem.* Et in fine cujuſlibet percutiat pectus ſuum, poſtea inclinatus dicat hanc orationem, *Domine Jeſu-Chriſte, qui dixiſti apoſtolis tuis, Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis, ne reſpicias peccata mea, ſed fidem eccleſiæ tuæ, eamque ſecundum voluntatem tuam pacificare & coadunare digneris, qui vivis.* Hic elevat ſe, & oſculetur altare, dans pacem epiſcopo vel presbytero cardinali, qui ſervit ei, dicendo, *Pax tecum.* reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.* Hic Papa dimittat totum ſacramentum in altari, & vadit ad ſedem ſuam: & ſtando detecto capite exſpectet ſubdiaconum cum patena & hoſtia, & diaconum cardinalem cum calice & ſanguine; & iſtis ſtantibus ſicut decet cum prædictis coram eo, dicat hanc orationem, *Domine Jeſu-Chriſt fili Dei vi, qui ex voluntate Patris, cooperante Spiritu-ſancto per mortem tuam mundum vivificaſti, libera me per hoc ſacrum corpus, & ſanguinem tuum ab omnibus iniquitatibus meis & univerſis malis, & fac me tuis ſemper obedire mandatis, & a te numquam ſeparari permittas, qui vivis & regnas cum eodem Deo Patre in unitate Spiritus-ſancti Deus, per omnia ſæcula ſæculorum. Amen.* Alia oratio, *Perceptio corporis tui Domine Jeſu-Chriſte, quam indignus ſumere præſumo, non mihi proveniat in judicium, & condemnationem, ſed pro tua pietate proſit mihi ad tutamentum mentis & corporis, & ad medelam percipiendam. qui vivis & regnas cum eodem Deo Patre in unitate ejuſdem Spiritus-ſancti Deus, per omnia ſæcula ſæculorum amen.* Hic cum reverentia accipiat de patena majorem partem hoſtiæ, & dicat, *Panem cæleſtem accipiam, & nomen Domini invocabo.* Hic tenens partem prædictam hoſtiæ cum quatuor digitis ſuper ſanguinem & calicem, dicit reverenter tribus vicibus, *Domine non ſum dignus ut intres ſub tectum meum, ſed tantum dic verbo, & ſanabitur anima mea.* Poſtea ſignet ſe cum ipſo corpore, & reverenter ſumat totum illud quod eſt extra digitos prædictos; & quod infra digitos remanet, ponat in calice cum ſanguine dicens, *Fiat commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Jeſu-Chriſti accipientibus in vitam æternam amen.*

Subſequenter

Subſequenter dicat, *Corpus Domini noſtri Jeſu-Chriſti cuſtodiat animam meam in vitam æternam amen.* Demum accipiat calamum de manu epiſcopi cardinalis, & tenens ipſum cum ambabus manibus ponat eum in calice, dicendo, *Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi? Calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini invocabo. Laudans invocabo Dominum, & ab inimicis meis ſalvus ero.* Hic ſumat de ſanguine Chriſti ſugendo cum dicto calamo; deinde dicat, *Sanguis Domini noſtri Jeſu-Chriſti cuſtodiat animam meam in vitam æternam amen.* Poſtea det dictum calamum ſupradicto diacono cardinali, non removendo ipſum de calice: & terſis digitis cum perfuſorio, quod ibi offert epiſcopus cardinalis, poſtquam communicaverit, dicat orationem, *Quod ore ſumpſimus Domine, pura mente capiamus, & de munere temporali fiat nobis remedium ſempiternum.* Subſequenter aliam orationem, *Corpus tuum Domine, quod ſumpſi, & ſanguis, quem potavi, adhæreat viſceribus meis, & præſta ut in me non remaneat ſceleris macula, quem pura & ſancta refecerunt ſacramenta. Qui vivis & regnas cum eodem Deo Patre in unitate ejuſdem Spiritus-ſancti Deus, per omnia ſæcula ſæculorum amen.* Deinde recipiat partem unam hoſtiæ, quæ eſt in patena, & ponat in ore diaconi cardinalis ſupradicti, dicendo, *Corpus Domini Jeſu-Chriſti cuſtodiat animam tuam in vitam æternam amen.* Subſequenter recipiat ipſum ad oſculum pacis: poſtea recipiat aliam particulam hoſtiæ, quæ in patena remanſit, & ponat in ore ſubdiaconi, dicendo: *Corpus Domini noſtri Jeſu-Chriſti*, ut ſupra. Demum ſedeat in ſede ſua, & perfundat ſupra ſcyphum aureum. Subſequenter lavet ſibi manus, & ſedendo exſpectet ſubdiaconum, qui ſibi apportat calicem cum vino. quem calicem Papa recipiat cum duabus manibus, & de vino cum calice ſumat ad lavandum ſibi os, quantum placet.

Communio, *Exulta ſatis filia Sion*, &c. Et cantata per chorum communione, ſurgat, & vadit ad altare, & ſubſequenter dicat, *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo.* Deinde poſt communionem hanc orationem, *Hujus nos Domine ſacramenti*, &c. Alia poſtcommunio, *Satiaſti Domine familiam tuam*, &c. Et cantato, *Ite Miſſa eſt*, per diaconum cardinalem prædictum, non recedendo de altari, benedicat populum: *Sit nomen Domini benedictum.* reſp. *Ex hoc nunc*, &c. *Adjutorium noſtrum in nomine Domini.* reſp. *Qui fecit cælum*

& terram. Benedicat vos omnipotens Deus Pater † & Filius † & Spiritus † ſanctus. reſpondetur, *Amen.* Poſtea ſecrete dicat hanc orationem, *Placeat tibi ſancta Trinitas*, &c. Poſt Miſſam exuens ſe Papa veſtibus pontificalibus dicat hanc antiphonam, *Trium puerorum cantemus hymnum, quem cantabant in camino ignis benedicentes Dominum.* Pſal. *Benedicite omnia opera Domini Domino*, totum. *Laudate Dominum in ſanctis ejus.* Deinde repetat antiphonam, *Trium puerorum*, *Kyrie eleiſon, Chriſte eleiſon. Pater noſter. Et ne nos inducas*, &c. Reſp. *Sed libera nos a malo.* Verſ. *Confiteantur tibi Domine opera tua.* Reſp. *Et ſancti tui benedicant tibi.* Verſ. *Exultabunt ſancti in gloria.* Reſp. *Lætabuntur in cubilibus ſuis.* Verſ. *Non nobis, Domine, non nobis.* Reſp. *Sed nomini tuo da gloriam.* Verſ. *Domine exaudi orationem meam.* Reſp. *Et clamor meus ad te veniat.* Verſ. *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo. Deus qui tribus pueris*, &c. *Actiones noſtras*, &c.

LXXII. *In feſto ſancti Stephani Introitus.*

Sederunt principes, & adverſum me loquebantur. Pſalmus, *Beati immaculati in via. Gloria Patri.* Complendo ipſum, & *Kyrie eleiſon*, cum cardinalibus ſibi adſtantibus, deinde ſedeat in ſede ſua : & decantato Introitu, dicat, *Gloria in excelſis.* Quo cantato per chorum, ſtando dicat, *Pax vobis*, verſus populum. Oratio, *Da nobis quæſumus Domine imitari quod colimus*, &c. Commemoratio de Nativitate, *Concede quæſumus*, &c. Lectio Actuum Apoſtolorum, *Stephanus autem*, &c. Et dicta epiſtola, & oſculato pede Papæ per ſubdiaconum, Papa ſignet ipſum. Grad. *Sederunt Principes*, &c. *Alleluia.* Verſ. *Video cælos apertos*, &c. Et decantato graduali & primo *Alleluia* a choro, dat benedictionem diacono cardinali legenti evangelium, eunti ad pedem, ſignando ipſum, ac dicendo, *Sit Dominus in corde tuo, & in labiis tuis*, &c. Deinde ponat thus in thuribulo, ſignando, poſtquam poſuerit, ſemel ſigno crucis: & iterum cum idem diaconus petit benedictionem a Papa, Papa ſignet ipſum ſedendo. Sed cum incipitur evangelium, Papa ſtet detecto capite. *Secundum Matthæum. In illo tempore, dicebat Jeſus turbis Judæorum & principibus ſacerdotum : Ecce ego mitto ad vos Prophetas*, &c. Et oſculato libro evangeliorum per Papam, fiat ſermo aut per eum, aut

per aliquem cardinalem, cui ipſe Papa commiſerit faciendum. Et facto ſermone, ſubſecuta confeſſione per diaconum cardinalem, ſi Papa ſermonem fecerit, ipſe Papa pronunciet indulgentiam prout ei placet. *Auctoritate Dei omnipotentis, Patris, & Filii, & Spiritus-Sancti, beatorum Petri & Pauli apoſtolorum ejus, & noſtra, omnibus, qui venerunt hodie, qui ſunt in ſtatu veræ pœnitentiæ, concedimus indulgentiam unius anni, & quadraginta dierum,* vel plurium ad voluntatem ſuam. Poſtmodum dicat, *Precibus & meritis beatæ Mariæ ſemper virginis, beati Michaelis archangeli, beati Johannis Baptiſtæ, ſanctorum apoſtolorum Petri & Pauli, & omnium Sanctorum, miſereatur veſtri omnipotens Deus, & dimiſſis peccatis veſtris perducat vos ad vitam æternam, amen.* Deinde dicit, *Indulgentiam, abſolutionem & remiſſionem peccatorum veſtrorum tribuat vobis omnipotens & miſericors Dominus, amen.* Subſequenter dicit ſignando populum in modum crucis, *Et benedictio Dei omnipotentis, Patris, & Filii, & Spiritus-ſancti deſcendat ſuper vos, & maneat ſemper.* Si autem cardinalis ſermonem fecerit, cum vadit ad pedem Papæ, oſculando petat benedictionem a Papa flexis genibus, dicens, *Jube domne benedicere.* Papa ſedendo dat benedictionem, & ſignando & dicendo, *Sit Dominus in corde tuo & in labiis tuis, ut digne & competenter annuncies verbum ſanctum ſuum.* Deinde dictus cardinalis reverenter quærat a Papa, quantam indulgentiam placeat ſibi concedere. qua pronunciata, Papa dat abſolutionem, ut ſupra, & Papa concedit ſicut placet ſibi. quam indulgentiam ipſe cardinalis pronunciat. Tum Papa ſtando in ſede ſua ſuper ſcabellum, incipiat, *Credo in unum Deum.* Quo dicto, & per chorum cantato, dicat, *Dominus vobiſcum.* Reſp. *Et cum ſpiritu tuo. Oremus.* Deinde ſedeat in ſede ſua. Offerenda, *Elegerunt apoſtoli Stephanum levitam,* &c. Et dum cantatur per chorum, ſedendo lavet ſibi manus. Lotis vero manibus, & offertorio cantato, vadat ad altare, & ibi recipiat patenam cum hoſtia, quam ſibi offert diaconus cardinalis, & eam aliquantulum elevans, dicat, *Suſcipe ſancte Pater,* &c. Demum ponat hoſtiam ſuper corporale cum patena ad partem ſiniſtram, & patenam ponat ad manum dextram juxta corporale, & poſtea recipiat ampullam cum aqua de manu ſubdiaconi, & ponat de aqua in calice, dicens, *Deus qui humanæ ſubſtantiæ,* &c. & reddat ampullam ſubdiacono. Demum ſignat ſuper calicem ſemel: & dum ponitur calix ſu-

per corporale in loco ſuo per dictum Papam, dicit, *Offerimus tibi Domine*, &c. Et cum per dictum cardinalem calix cooperitur, dicat antiphonam, *In ſpiritu humilitatis*, &c. Subſequenter dicat, *Veni ſanctificator*, &c. ſignando ſuper hoſtiam & calicem; & poſtea vertat ſe ad diaconum cardinalem, & benedicat incenſum, dicendo, *Ab ipſo ſanctificeris, in cujus honore cremaberis.* Demum recipiat thuribulum de manibus dicti cardinalis, & incenſet ſuper calicem & hoſtiam in modum crucis decenter, dicendo, *Incenſum iſtud a te benedictum † aſcendat ad te Domine †, & deſcendat † ſuper nos miſericordia tua. Dirigatur oratio mea*, &c. Et continuando incenſet cruces & imagines ſtantes ſuper altare, & ipſum altare deſuper; poſtea incenſet iterum ſuper hoſtiam & calicem: demum reddat thuribulum dicto cardinali, dicendo, *Accendat in nobis Dominus ignem*, &c. Demum inclinatus ante altare, dicat, *Suſcipe ſancta Trinitas*, &c. Subſequenter erigat ſe, & oſculetur altare in medio. deinde dicat verſus populum, *Orate pro me fratres*, &c. Circumſtantes vero reſpondeant, *Suſcipiat Dominus ſacrificium de manibus tuis*, &c. Subſequenter dicat ſecrete orationem, *Suſcipe Domine munera*, &c. Alia oratio, *Oblata Domine munera*, &c. Præfatio & alia dicuntur, ut ſupra.

Ex Ceremoniali Card. Rotomagenſis.

Completa Miſſa, ſi Papa ſit in Urbe, recipit regnum de manu mareſcalli majoris, & geſtat illud uſque ad gradus palatii. Tunc judices & advocati veniunt ei obviam ſub gradibus in porticu, & faciunt iterum ei laudes, prout in libro Polyptyco ſcriptum eſt: & ibi dominus Papa deſcendit, & depoſito regno accipit mitram. Deinde judices ducunt eum uſque ad locum, in quo datur presbyterium. Tunc depoſita planeta, & appoſito mantello ſuper ſcapulas, ſedens in cathedra manibus propriis dat presbyterium capellanis, prout in coronatione. Dato presbyterio, ſic indutus vadit ad menſam, &c. & diaconus cardinalis legat in menſa cum pluviali; & in fine cantores cantant ſequentiam, *Lætabundus*. Quod ſi Papa non celebraret, presbyter cardinalis tit. ſancti Stephani prædicti conſuevit coram Papa celebrare illa die.

Illa die capellani commenſales, acolythi & auditores & pæ-

nitentiarii comedunt cum Papa ſplendide, & in collatione datur presbyterium.

In ſecundis Veſperis Papa venit cum pluviali & mitra.

§ LXXIII. *De officio ſancti Stephani. Statio ad ſanctum Stephanum in Cælio monte.*

Miſſa & Sermo mandantur [a]. a

In die ſancti Stephani ſummo mane conveniunt omnes ordines, tam clerici, quam laici, induti pannis ſericis, in baſilica, diaconis cardinalibus & ſubdiaconis exceptis, qui induti dominum Papam ducunt ad baſilicam ipſam, ubi cardinales & prælati omnes exibunt ei ad reverentiam: ibique induit ſe planeta alba, & deſcendens de palatio uſque ad porticellum, ibique invenit equum phaleratum, ſed non ipſius collum, nacta ſcarleti: & aſcendens equum, & de manu diaconi, qui a dextris ejus ſtat, regnum recipiens, induit ipſum. ſicque vadit ad eccleſiam beati Stephani in Cælio monte coronatus cum ordinibus proceſſionaliter, ſicut ſcribitur in Polyptyco. Cumque ſic ad prædictam eccleſiam ſancti Stephani, in qua ipſo die eſt ſtatio, devenerit; depoſito regno, intrat eccleſiam, factaque oratione vadit ad ſacrarium; & depoſita planeta alba, induit rubeam, & celebrat Miſſam, ſicut heſterna die in omnibus ad Miſſam. Miſſa vero finita, reſumit planetam albam, & induit regnum, & revertitur ad palatium. Cetera vero omnia fiunt, prout in Polyptyco ſcriptum eſt.

LXXIV. *In die ſancti Johannis.*

Miſſa & Sermo mandatur, quam conſuevit dicere aliquis cardinalis. Ad quam Papa venit cum pluviali rubeo de ſcarleto, & mitra aurifriſiata cum presbyteris, prout in conſiſtorio. Et ita in ſecundis Veſperis, in quibus omnes acolythi debent eſſe cum ſuperpelliciis, primo commenſales, auditores, & ſubdiaconi; deinde acolythi & capellani horum.

a Quæ ſequuntur uſque ad caput 78, paucis exceptis, conveniunt cum Ceremoniali Petri Amelii.

LXXV. *De officio feſti Innocentium.*

In hoc feſto conſuevit eſſe Miſſa & Sermo; ſed modo non obſervatur, nec Papa venit ad ſecundas Veſperas ad capellam.

In Natali ſanctorum Innocentium ſtatio ad ſanctum Paulum. In Miſſa non dicitur *Gloria in excelſis*, nec *Alleluia*, ſed tractus cantatur. *Credo* vero cantatur propter octavam Nativitatis Domini; & paramenta debent eſſe violacea, & præfatio de Nativitate. Nec *Ite Miſſa eſt* dicitur, nam *Ite Miſſa eſt* ſemper ſequitur *Gloria in excelſis*. Dicuntur tamen iſta in octava eorum. Si feſtivitas iſta in Dominica venerit, ad Matutinas *Te Deum laudamus* cantatur, & paramenta debent eſſe rubea. Ad Miſſam *Gloria in excelſis Deo* cantatur, & *Alleluia*, cum *Credo*, & præfatione de Nativitate.

LXXVI. *In Circumciſione Domini.*

Miſſa & Sermo mandantur tantummodo. Licet antiquitus Romani Pontifices conſueverunt in primis Veſperis hujus dici ſollemniter venire induti pluviali precioſo albo & mitra ſollemni, & ſervatur nunc, & bene. Verumtamen modernis temporibus non obſervatur, ſed ſolum venit cum pluviali de ſamito, & mitra aurifriſiata. Totum hoc ſtat ex voluntate Papæ.

Item ſi Papa ſit in Urbe hac die Circumciſionis, & non celebret, ſed faciat per aliquem cardinalem celebrari in eccleſia ſancti Petri; antequam cardinalis induatur, præſentetur bulla, quomodo Papa diſpenſat cum eo, quatenus poſſit celebrare ſuper aram beati Petri: & per totam diem pendeat ante regias, & ita in omnibus aliis Miſſis, quæ ſuper illud celebrantur.

LXXVII. *In Epiphania.*

Miſſa & Sermo mandantur, & Veſperæ conſueverunt mandari, Sermo non. In utriſque Veſperis Papa intereſt cum pluviali de ſcarleto rubeo, & mitra aurifriſiata. Hanc etiam Miſſam Antiſtes Urbis celebrare conſuevit, & ſemper faciunt de communi curſu, niſi infirmitate aut nimio frigore detenti.

Item anno Domini M CCC LXXXIX, pontificatus domini Urbani VI anno X, feſtum ſancti Antonii venit in prima Dominica poſt Epiphaniam, & nihil fecimus de feſto ſancti Antonii, ſed totum officium fuit de Dominica; & eramus in Urbe.

Ad octavas Epiphaniæ quotidie ad Miſſam dicitur oratio prima, ſive feſtiva, ſive ſit ferialis: ſecunda fit commemoratio de ſancta Maria, videlicet, *Deus qui ſalutis æternæ;* tertia de ſancto Petro, *Deus cujus dextera,* &c. quarta, *Eccleſiæ tuæ;* quinta, *Deus omnium fidelium paſtor.* Et hoc obſervatur uſque ad Purificationem beatæ Mariæ. A Purificatione vero uſque ad quartam feriam, quæ eſt caput jejunii, prima oratio dicitur de die; ſecunda, *A cunctis;* tertia, *Deus omnium.* Incipiat hebdomadarius. Quod ſi tempus breve eſt a Dominica poſt octavas Epiphaniæ uſque ad Septuageſimam, quod nequeant diebus ſuis dici officia Dominicalia, videlicet Introitus & orationes, epiſtolæ & evangelia; ita diſtribuat, quod non poteſt habere Dominicas per dies feriales infra hebdomadam, facit decantare utiliter, ſi coaptentur; ita quod compleantur in ultima hebdomada. Illud idem obſervatur de Dominicis poſt octavam Pentecoſten uſque ad Adventum.

LXXVIII. *De benedictione cereorum, quæ fit in die Purificationis beatæ Mariæ.*

Tantummodo Miſſa mandatur. Non habet Veſperas præcedentes mandatas: tamen cardinales in primis Veſperis veniunt, & incipiunt antiphonas. Et ſi feſtum hoc cadit in Septuageſima, vel Sexageſima, transfertur in diem Lunæ. In primis Veſperis Papa venit cum pluviali ſimplici de ſamito & mitra aurifriſiata.

In feſto Purificationis beatæ Mariæ cerei benedicuntur per juniorem presbyterum cardinalem, qui eſſe debet indutus rocheto albo, amictu, ſtola, & pluviali albi coloris, & mitra ſimplici de garnello, cum aqua benedicta & incenſo, & ſociis indutis cum ſuperpelliciis, & duobus ceroferariis cum faculis accenſis: & ſic benedicat candelas, ut in Miſſali & Pontificali Romano continetur. Et benedictione completa, aſpergantur cerei aqua benedicta, & thure adolentur per eumdem presbyterum cardinalem. Deinde diſtribuantur cerei ut infra

ſequitur. Nam Papa indutus manto rubeo, tenens mitram de vernello in capite, venit ad locum præparatum ad hoc more conſueto, cum duobus diaconibus. Tunc facta reverentia conſueta per cardinales presbyteros, & poſt reverentiam paratis omnibus, tam cardinalibus, quam aliis, violaceis; diaconibus ſcilicet cotta, amictu, & planeta; & presbyteris cardinalibus ſimiliter & cum planeta; epiſcopis ſimiliter, & cum pluviali; & ceteris etiam prælatis ſimiliter, & cum pluvialibus violaceis ſe habent: tunc ſcilicet prior epiſcoporum cardinalium, depoſita mitra ſua, ſtans Papæ ſedenti in faldiſtorio & cum mitra, faculam [a] non accenſam, quæ aliis major eſt, nihil dicendo dat, oſculando manum Papæ. Deinde ipſe prior epiſcoporum, vel ſubprior genuflexus recipit faculam de manu Papæ non accenſam, & oſculetur genu dextrum domini Papæ. Et ſic deinde omnes cardinales faciunt, primo epiſcopi, ſecundo presbyteri, tertio diaconi, & prælati omnes, qui ſunt parati, mitris ſuis depoſitis oſculando genu, & modo quo epiſcopus, vel presbyter cardinalis celebrat coram Papa; & ſic paratus antequam veniat ad recipiendum cereum, non exuit planetam. Camerarius vero, notarii, auditor contradictarum, & corrector, etiamſi aliqui ipſorum eſſent epiſcopi, quia non ſunt parati; & etiam capellani, tam commenſales, qui debent eſſe in cottis, quam alii capellani & ſimiles, necnon pænitentiarii, & breviter omnes alii familiares Papæ, etiam laici, & quicumque alii non familiares, qui poſſunt illuc venire, recipiunt faculam de manu Papæ, & oſculantur non genu, ſed pedem. Et ſciendum eſt, quod faculæ tam Papæ, quam aliis dantur non accenſæ, ſed receptæ ſtatim accenduntur.

Sciendum tamen quod quando rex eſt præſens, immediate poſt cardinales ante omnes alios prælatos etiam paratos modo prædicto, recipit cereum modo prædicto de manu Papæ: & poſt receptionem cerei oſculatur pedem, & non genu. Tamen modernis temporibus conſuevit recipere rex, ſicut ſedet, poſt priorem epiſcoporum cardinalium: & ita in ramis palmarum, & in die cinerum.

Si imperator eſſet præſens, poſt priorem recipit cereum, & oſculatur pedem, & non genu.

[a] Sic etiam in Ceremoniali Petri Amelii cereus non accenſus porrigitur: ſed ſtatim accenditur, infra.

Item

Item notandum, quod poſt priorem epiſcoporum cardinalium, ſi aliquis interſit patriarcha, candelam recipit de manu Papæ. Quod ſi rex ſit præſens, poſt regem candelam recipit ſubprior epiſcoporum cardinalium, & in ejus abſentia prior presbyterorum: & tunc patriarcha, etiamſi plures ſint patriarchæ, quilibet recipit poſt cardinales qui eum antecedunt: & ſemper inter duos cardinales, etiam in proceſſionibus & in Miſſis, ſtare debent patriarchæ. Proceſſio ordinatur per priorem diaconorum cardinalium, qui dicit alta voce facie verſa ad proceſſionem, *Procedamus in pace*, & reſpondet chorus, *In nomine Chriſti amen.* Deinde movetur proceſſio, & dominus noſter Papa indutus pluviali rubeo cum perlis & aurifriſiis, depoſito alio poſt diſtributionem cereorum vel palmarum in die ſuo, cum mitra aurifriſiata, quam in proceſſione portat, & tenet faculam accenſam, vel palmam die ſuo in manu ſiniſtra; & manu dextra ſignat. Et Papa incedit aliquantulum per capellam proceſſionaliter ſub pallio, quatuor militibus deferentibus cum mappulariis, ſi ſint in Urbe, aut quatuor de nobilioribus Urbis, vel clientibus armorum in illorum abſentia; ſicque pergit ad regias. Et primo ad partem dextram, ſecundo ad ſiniſtram veniendo projicit candelas populo, poſtea regreditur ad ſedem ſuam, in qua ſedens, extenditur ſuper genua ſua una tobalea per duos capellanos, ipſam tenentes flexis genibus, unum a dextris, alium a ſiniſtris: & ſic lavat manus ſuas aquam infundente nobiliori.

Aliqui dicunt, quod Papa numquam mutat pluviale in proceſſionibus iſtis, ſed ſolum mitram aurificatam & ſine perlis; quoniam pluviale debet ſemper portare in proceſſionibus & diebus ferialibus. quod certe credo, ubicumque ſit ſine perlis. Ideo ſunt duo pluvialia & tres mitræ, alba aurificata cum perlis, & alia ſine perlis aurifriſiata, quam defert diebus feriatis.

Quibus ſic peractis, deponitur ei mitra aurifriſiata, & recipit ſimplicem de garnello albam & planam. Cantatis antiphonis & pſalmo, *Nunc dimittis*, Papa aſſurgit in ſede ſua; & depoſita ſibi mitra per diaconum cardinalem a dextris ſibi adſtantem, Papa cantando dicit, *Oremus*, & immediate diaconus a dextris dicit cantando, *Flectamus genua.* Cardinalis vero a ſiniſtris aſſiſtens dicit cantando, *Levate.* Subſequenter Papa dicit cantando orationem, *Exaudi quæſumus Domine*, &c.

deinde, ſi Papa celebrat, vadit ad reveſtiarium, ſi ſit; ſi non ſit, ad cathedram ſuam longe ab altare paratam ad partem ſiniſtram altaris: & depoſita mitra alba & plana cum pluviali & ſtola, induitur ſacris & precioſis albis veſtibus, ſervato ordine alibi ſignato.

Notandum etiam quod in hoc feſto Purificationis, & in receptione cinerum, & in receptione palmarum, cardinales & prælati, ut ſupra dictum eſt, ſive Papa celebraturus ſit, ſive non, parati eſſe debent, cum recipiunt faculas, cinerem vel palmam. Sed dicto Introitu cum Papa, ſi non celebrat, cardinales deponunt paramenta, & reſumunt cappas laneas; prælati vero ſtatim receptis cineribus paramenta deponunt. Cum vero dicitur evangelium, omnes tenent faculas accenſas vel palmam in manibus, ſtantes recti in cappis, non parati. In die Palmarum, in paſſione Papa etiam tenet faculam accenſam vel palmam in evangelio & paſſione: ſed dicto evangelio vel paſſione, faculas & palmas commendat ſervitoribus. Si vero Papa celebrat his tribus diebus, Purificationis, Cinerum, & in die Palmarum, cardinales & prælati non deponunt paramenta violacea, quouſque facta ſit proceſſio, ſi fiat: & in proceſſione, ſi fiat, dominus Papa indutus manto rubeo, ut dictum eſt, habens mitram de garnello, tenet faculam accenſam vel palmam in die Palmarum in manu ſiniſtra, quia vadens cum dextra ſignat. Omnes etiam alii tenent faculas accenſas vel palmas in proceſſione ornamentis violaceis parati cum mitris in capite de garnello. Ordinatur autem proceſſio per priorem diaconorum: qua ordinata, ultimus diaconorum cardinalium dicit alta voce cum nota, *Procedamus in pace*, verſa facie ad proceſſionem, & reſpondetur cum nota alta, *In nomine Chriſti amen.* Facta proceſſione, commendant faculas ſervitoribus, vel palmas: & tunc hac die Purificationis in albis omnes, tam dominus Papa, quam alii more conſueto parantur. Sed in die Cinerum & Palmarum tenent paramenta violacea, uſquequo Miſſa ſit completa. In evangelio vero dominus Papa & omnes reſumunt faculas, vel in paſſione palmas: & dicto evangelio vel paſſione, eas ſervitoribus recommendant.

Idem obſervatur ſuo modo in die Palmarum in palmis recipiendis, oſculatione genu, vel pedis, proceſſione & aliis, ut infra dicetur. Advertendum, quod ſi proceſſiones hujuſmodi

fierent Romæ per Papam & ſollemniter in locis, ubi Papa his tribus diebus eſſet celebraturus, Papa paratus eſſet ſollemniter etiam in proceſſione paramentis pontificalibus & cum pallio, & iret diſcalciatus ipſe & omnes cardinales & prælati in proceſſione, ſaltem in hac die Purificationis, ab eccleſia ſancti Adriani uſque ad ſanctam Mariam-majorem ; & in die Cinerum ab eccleſia ſanctæ Suſannæ uſque ad ſanctam Sabinam, ubi eſt ſtatio.

In Cathedra ſancti Petri nec Miſſa, nec Sermo conſueverunt mandari, quia non ſunt ſecundum modernos, ſed antiquitus conſueverunt eſſe. Et dominus Urbanus papa VI in primo anno, & in ſecundo anno mandavit fieri. In primo fecit ſermonem cardinalis Gradenſis, in ſecundo fecit cardinalis Bonaventura de Padua Auguſtinenſis in eccleſia ſancti Petri in Urbe, Urbano Miſſam celebrante in dicta eccleſia.

Memorandum quod cantetur *Lumen ad revelationem gentium.*

LXXIX. *De officio Cinerum quarta feria caput jejunii.*

Feria quarta caput jejunii, non eſt prætermittendum de officio Cineris. Illa die, ſi Papa fuerit in Urbe, conveniunt omnes ad ſanctam Anaſtaſiam : ſed antequam veniat dominus Papa, fiunt cineres ibi de palmis præteriti anni, & benedicuntur a juniori presbytero cardinali, cum miniſtris paratis in albis tantum. Tunc dominus Papa vadit ad dictam eccleſiam, comitante cum tota curia, & dicit ibi Sextam, quia antequam deſcendat de palatio, debet dicere Tertiam. Poſtmodum imponitur ei cinis benedictus a priore epiſcoporum, ſi præſens eſt ; ſin autem, a ſubpriore presbyterorum. Demum dominus Papa ipſe imponit cineres ſuper capita eorum, dicens, *Memento homo*, &c. Poſtea per priorem diaconorum ordinatur proceſſio. Si dominus [a] Papa vult pergere pedes, debet ſe induere veſtimentis miſſalibus uſque ad dalmaticam : poſt impoſitionem cinerum debet ſe diſcalciare, & indui nigra caſula, & pergere proceſſionaliter uſque ad ſanctam Mariam Scholæ Græcorum, & uſque ad ſanctam Sabinam, ubi ſtatio eſt, pedibus diſcalceatis. Interim ſcholenſes cantent per viam antiphonam : demum ſequuntur litaniæ. His finitis, dominus Papa ablutis pedibus ad ſanctam Sabinam in ſacriſtia, & recalceatus dicit

[a] Eadem apud Petrum Amelii in cap. XXXVII.

Nonam : deinde procedit ad altare ad divina peragenda. Solet dominus Papa hac die ad Miſſam unam [a] tantum orationem cantare & in omnibus dominicis diebus : ſed in ferialibus, quando celebrat in capella, dicit tres orationes, videlicet orationem diei, & orationem *A cunctis*, & orationem *Omnipotens ſempiterne Deus, qui vivorum*, &c. Et quando venit ad orationem ſuper populum, dicit, *Per omnia ſæcula ſæculorum, amen.* Poſtea dicit, *Oremus. Humiliate capita veſtra Deo*; poſtea oratio ſuper populum. In hac Miſſa dicitur præfatio Quadrageſimæ, *Qui corporali jejunio*, & deinceps uſque ad Dominicam [b] Palmarum, tam in feria, quam in dominicis diebus feſtivis, dicitur præfatio quæ competit. Peracto Miſſæ officio, non dicit Veſperas, quia in tota illa hebdomada non dicit Veſperas poſt Miſſam, ſed in ſero, ſicut in aliis tranſactis diebus retro.

Notandum quod ab initio quartæ feriæ caput jejunii quiſque dies proprias habet orationes, & prophetias & evangelium, & antiphonas ad *Benedictus*, & ad *Magnificat*. Orationes vero quæ fiunt in Miſſa ſuper populum, dicuntur in Veſperis, præter diem ſabbati : in die vero ſabbati ad Veſperum dicitur oratio de Dominica. Sciendum eſt, quod ab hac die uſque Cœnam Domini, ſecundum Romanam conſuetudinem, non dicimus *Flectamus genua*, niſi quando plures prophetias ad Miſſam legimus. Quando vero legimus unam prophetiam, dicitur in modum epiſtolæ, & dicitur *Dominus vobiſcum.* Notandum quod quando duæ prophetiæ ad Miſſam leguntur, prima legitur in modum lectionis, & dicitur, *Flectamus genua :* ſecunda in modum epiſtolæ, & dicitur, *Dominus vobiſcum.* Ex conſuetudine hactenus obſervata, quando aliquod feſtum trium lectionum in diebus Quadrageſimæ veniebat, videlicet a quarta feria caput jejunii uſque ad feriam quartam majoris hebdomadæ, nihil de feſto faciebamus præter commemorationem : ſed nunc non obſervatur. Unde ſi feſtum ſanctæ Scholaſticæ venerit in Quadrageſima, Miſſam dicimus de feria, cum commemoratione de feſto : etiam Tertia, Sexta & Nona de feſto, ſi aliquod feſtum non ſequatur, de feria dicuntur. Notandum quod camerarius Papæ exit [c] regias, & dat cineres

a In Ceremoniali Petri Amelii : *Notandum quod ſecundum dominum Iacobum Gaytani in hac Miſſa, non debet dici niſi tantum una oratio, licet modernis temporibus conſueverunt dici tres.*

b A Dominica Paſſionis dicitur præfatio de Cruce.

c Id eſt extra cancellos. Vide Petrum Amelii cap. XXI & XXXV.

ſtando pedes illis qui ſunt extra: & in ejus abſentia alius prælatus, cui Papa mandat.

Ante orationem non dicit, *Pax vobis*, ſed tantum *Dominus vobiſcum*, & ſic in omnibus feriis dominicis tam Quadrageſimæ, quam & Adventus, exceptis Dominica *Gaudete* & *Lætare*.

Et notandum quod in tractu, qui hac die cantatur, quando pervenitur ad verſum *Adjuva nos*, dictus dominus Papa depoſita mitra ſtat genuflexus in ſede ſua, quamdiu cantatur ille verſus. Si Papa non celebraret, ſed alius coram eo, debet ire ad cathedram cum ſcabello coram altare paratam: & ibi ſtat, quamdiu verſus ille cantatur, depoſita mitra; & ipſo finito, debet redire ad ſedem ſuam repoſita mitra: & etiam dicto, *Sanctus*, ſi non celebret, ſtatim debet accedere ad eamdem cathedram, & ibi ſtare uſque ad *Agnus Dei* cum mitra. Et dum incipit *Per omnia*, redit ad ſedem ſuam. Hoc idem facit Papa non celebrans, quandocumque dicuntur primæ & ultimæ orationes in Miſſis de feria, vigilia, aut diebus quatuor temporum, ſive ſollemniter celebretur, aut ferialiter. Quamdiu enim orationes dicuntur, ſemper ſtat flexis genibus, ut ſupra, cum mitra in capite, niſi illam ex devotione ſpeciali deponere vellet: & orationibus finitis, dum dicitur, *Per Dominum*, vel quando vult, ſurgit & revertit ad cathedram ſuam.

Notandum [a] quod anno Domini MCCCXCV Bonifacius IX Peruſii dedit cineres. quibus datis, depoſito pluviali, recepit chlamydem: & ſic abſque mitra ſtetit in Miſſa propter frigus: neque cardinales diaconi ſederunt ante eum, ſed in locis ſuis. Dominus cardinalis Bononienſis dixit Miſſam, & dedit cinerem Papæ, & immediate Papa dedit ſibi cineres ante omnes cardinales. Verum quod non fuit aliquis epiſcopus cardinalis tunc, & prædictus dominus noſter Papa ordinavit, quod iſte modus debet ſemper obſervari, quod ille qui celebrat, imponat Papæ cineres, anno quinto pontificatus ſui in die ſancti Matthiæ: & tunc fecerunt de feria, & non de ſancto, ſed die Jovis immediate ſequentis factum fuit de feſto.

Notandum quod quandocumque aliquis cardinalis facit officium coram Pontifice, omnes cardinales exſpectare debent illum, quouſque ille depoſuerit ſacra veſtimenta, & reaſſumpſerit quotidiana: & cum eo vadunt ad cameram Papæ cum dictis illis duobus diaconibus, qui Papam antecedunt: vel ſi omnes

a Eadem obſervatio apud Petrum Amelii in cap. XXXIX.

exſpectare noluerint, ſaltem duo exſpectare debent.

Si vero dominus Papa non eſt in Urbe, conveniunt omnes ad eccleſiam ſanctæ Sabinæ, & dicta Tertia benedicuntur cineres a Pontifice, vel a ſacerdote, qui debet cantare Miſſam more ſolito, ut ſupra. Finita benedictione, Pontifici vel ſacerdoti celebraturo Miſſam imponitur cinis a Pontifice alio vel ſacerdote, ſi adeſt. Sin autem, idem Pontifex, vel ſacerdos imponit ſibi ipſi cineres, deinde clero & populo, dicendo, *Memento homo*, &c. Interim cantantur, *Immutemur habitu*, & *Juxta veſtibulum*, &c. Finita impoſitione cinerum, dicitur oratio, *Concede quæſumus*, ut ſupra. Poſtmodum procedit ad altare ad divina peragenda. Hoc idem ſervatur in capella domini Papæ, quando Papa non celebrat, excepto quod ſibi & omnibus adſtantibus imponit cineres.

LXXX. *Dominica prima Quadrageſimæ.*

Dominica prima Quadrageſimæ Sermo & Miſſa mandantur: & in hac Dominica & deinceps in diebus dominicis uſque ad Dominicam de Palmis, cum coram Papa celebratur præſentibus cardinalibus, Papa induitur manto rubeo cum aurifriſiis ſine perlis, portans mitram albam & planam de garnello ſine perlis, excepta quarta Dominica, de qua infra.

Secundum Jacobum Gayetani in iſta Dominica, nec in aliis Quadrageſimæ, non debet dici niſi una oratio tantum. Verumtamen modernis temporibus preſbyteri conſueverunt dicere unam pro dicta die, ſecundam *Eccleſiæ tuæ*, tertiam *Deus omnium fidelium*, quartam *Omnipotens ſempiterne Deus, qui vivorum*.

Ille qui debet facere ſermonem, oſculatur pedem dextrum Papæ, & petit benedictionem a Papa. qua recepta, Papa ſibi committit, quatenus ex parte ſui denunciet vere pænitentibus & confeſſis, qui ſunt vel erunt in ſtatu gratiæ, infra octo dies, tres annos & tot quadragenas de indulgentiis. Notandum tamen quod in Dominicis iſtis conſueverunt v anni & v quadragenæ & in quarta Dominica de *Lætare* VII. qui VII anni numquam ſolent dari, niſi Pontifex celebret in dicta Dominica de *Lætare* & in Dominica *Gaudete*. Et iſto prædicto, Miſſa & ſermo in aliis tribus Dominicis Quadrageſimæ, &c. fuerunt ut ſupra.

LXXXI. *De officio quartæ Dominicæ Quadrageſimæ, quæ vocatur Dominica de Roſa, & de Annunciatione.*

Dominica quarta Quadrageſimæ, ſtatio ad ſanctam Crucem. In hac Dominica dominus Papa portat nobilem mitram frigiatam, cum vadit Miſſam celebrare ad eccleſiam ſanctæ Crucis, quæ dicitur Jeruſalem. Illo etiam die portat roſam auream cum balſamo & muſco ſibi in camera a camerario præſentatam; bajulatque eam in eundo ab eadem camera uſque ad ſanctam Crucem, & cum prædicat, in manu tenet eam, reducetque eam in redeundo uſque ad Lateranum. Ad aſcenſionem & deſcenſionem equi præfectus Urbis indutus ſcarleto vel purpura, habens unam caligam rubeam & aliam deauratam, tenet ei ſtapham, & dominus Papa dat ei roſam auream, cum deſcendit.

In hac Dominica Miſſa finita, dominus Papa roſam portat uſque ad cameram ſuam; vel, ſi ſit in Urbe, uſque ad Lateranenſe palatium: & dum revertitur, ſequuntur eum omnes nobiles in curia præſentes: & dum ad cameram ſuam redierit, ſi ſit extra Urbem, dat roſam nobiliori, vel illi cui ſibi placet magis; & ille incontinenti flectit genua, & oſculatur pedem Papæ, dato etiam quod eſſet rex. Deinde Papa recipit eum ad oſculum oris: deinde ille recedit comitantibus eum duobus diaconibus antiquioribus cardinalibus, & cum illo equitant aliquantulum, quantum ſibi placebit.

Anno Bonifacii IX Pontificatus IV Peruſii hac die roſa fuit miſſa in magna capella, & ſermoni omnes cardinales interfuerunt, ſed non Papa, quia erat infirmus. Roſam ad Miſſam portavit ſuper altare, & reportavit junior clericus cameræ, & Papa dedit roſam in camera ſua.

Notandum quod antequam Papa det roſam, debet dicere aliqua verba brevia de conditionibus & proprietatibus roſæ, quæ habet colorem gaudioſum, odorem confortativum, aſpectum lætificum, prout eſt in libro rationali divinorum officiorum.

In die Annunciationis beatæ virginis Mariæ Miſſa & Sermo mandantur. quod feſtum ſi venerit in Quadrageſima, Papa non venit ad primas Veſperas cum pluviali & mitra, nec cardinales conſueverunt venire, quia cantantur ante prandium,

niſi venerit die Lunæ : quia tunc Dominica de ſero ſunt Veſperæ papales, & antiphonas incipiunt cardinales.

Et notandum quod hoc feſtum, in quocumque tempore veniat, in Miſſa non dicitur niſi oratio de beata Maria virgine, & nihil de feria. Dicta Miſſa, immediate data benedictione, Pontifex ſtans in ſede ſua ſine mitra incipit Veſperas, quæ ſunt ſollemnes : & incœpta prima antiphona, deponit paramenta, & reſumit pluviale rubeum, & omnes cardinales & prælati deponunt paramenta, & recipiunt cappas laneas. Nec cardinales incipiunt antiphonam in iis Veſperis. Epiſcopus vero cardinalis qui ſervivit Papæ in Miſſa, non deponit paramenta, quoniam habet portare Papæ naviculam cum incenſo hora debita, & incenſare altare & cophinum, in quo reſervatur Corpus Domini, & ſimiliter Papam : & habet etiam tenere librum coram Papa, cum dicit orationem ; & debent dici duæ orationes, una de feſto, altera de feria, ſi veniat in tempore. quibus finitis, Papa dat benedictionem.

Conſueverunt antiquitus in ſecundis Veſperis cujuſque feſti cardinales dicere antiphonas, & numquam alius in ſecundis Veſperis, licet temporibus domini Joannis XXII, Benedicti XII & Clementis VII nunquam fuerit obſervatum.

In Dominica de Paſſione, quæ eſt quinta Quadrageſimæ, Sermo & Miſſa mandantur : omnia alia ut ſupra in aliis Dominicis Quadrageſimæ eſt fieri conſuetum.

LXXXII. *De ordine ſeu officio in die Palmarum, &c.*

Dominica in Palmis, ſecunda hora diei mediante, junior [a] cardinalis ſacerdos & omnis clerus conveniant in eccleſiam ſancti Silveſtri in palatio Lateranenſi, miſſalibus veſtimentis induti : expoſitiſque in medio palmarum vel olivæ, ſeu aliarum arborum ramis, benedicit cardinalis vel ſacerdos ſalem & aquam : deinde ſequitur antiphona, *Hoſanna filio David.* Deinde pro graduali cantatur reſp. *Collegerunt.* ℣. *Unus autem.* vel reſp. *In monte Oliveti.* ℣. *Vigilate.* Dicta oratione, expandantur palmæ, & canente clero & populo, hoc modo deferuntur palmæ benedictæ in palatio Lateranenſi ante capellam, ſi ibi eſt curia. Dominus exiens dat unicuique epiſcopo & cardinali ſpa-

a Apud Petrum Amelii, *Secundum dominum Iacobum Gaytani, junior preſbyter cardinalis debet benedicere palmas.*

tulam

tulam palmarum & aliis, ſi ſuperſint palmæ : deinde projicit folia palmarum ſeu olivarum ſuper populum, & aliquibus aliis dat manu ; & cantor incipit antiphonam.

In hac die non conſuevit eſſe ſermo, nec Romani Ponti- «
fices officiare conſueverunt, ſed bono mane in capella ſecre- «
ta celebrant Miſſam ſuam : eunt tamen & diſtribuunt palmas : «
licet aliquando modernis temporibus celebrent. «

Et notandum, quod ſi Pontifex non facit officium, quicum- «
que alius dicit Miſſam, dum tamen ſit cardinalis, benedicit «
ramos, & non junior presbyter : & ita de candelis & cineri- «
bus eſt obſervandum. Et in omnibus ſpectantibus ad hanc «
ſollemnitatem palmarum recede ad ea , quæ ſunt notata in «
die Candelarum & Cinerum. «

Si Papa hac die Palmarum celebraret, portare debet para- «
menta violacea, vel viridis coloris ſine perlis, & ſandalia «
ſine perlis ; mitram ſimplicem de garnello, & chirothecas ſine «
perlis, & palmam. Verum eſt quod modernis temporibus con- «
ſueverunt portare mitram ſollemnem & precioſam, & chiro- «
thecas precioſas, omnia alia ſimplicia. «

Notandum [a] quod anno Domini M CCC LXXXVIII do- « a
minus Urbanus VI hac die ramis palmarum non fecit offi- «
cium, quia nondum erat coronatus : ſed bene dedit palmas «
& ramos, & interfuit Miſſæ indutus pluviali rubeo & mitra «
alba : quam Miſſam dixit cardinalis Florentinus in magna «
capella. & ſic per dominos cardinales etiam illæ Miſſæ de «
hebdomada ſancta fuerunt celebratæ ipſo præſente, ut ſupra. «

In die Lunæ non eſt Miſſa papalis. Item in die Martis Do- «
minus noſter audivit Miſſam magnam in ſua capella parva, «
quam celebravit unus de cantoribus, & legit Paſſionem. «

Item in die Mercurii ſancta idem obſervatur. Sed notan- «
dum, quod ſi ſint peregrini, de gratia ſpeciali Papa poſt Miſ- «
ſam conſuevit dare indulgentiam populo, in qua eſt in- « b
dutus [b].... «

Item notandum, quod die Mercurii ſancta de ſero hora «
competenti Papa venit ad audiendum officium in capella ſim- «
pliciter cum chlamyde rubea & capucio ſuper caput, non ta- «
men replicato, ſicut in aliis diebus conſuevit, ſed ſolum ex- «

a Hæc totidem verbis leguntur apud Petrum Amelii cap. L I X.

b Cetera ſupplet Petrus Amelii in cap. L X I. *indutus pluviali rubeo ſine perlis, & cum mitra ſimplici alba.*

» tenſo ſuper oculos. Et his tribus diebus poſt officium Papa » debet dare benedictionem; & cardinales conſueverunt veni- » re de ſero ad audiendum officium in capella Papæ iſtis tribus » diebus, non tamen mandati, ſed libere devotionis cauſa.

» Notandum etiam quod Romani Pontifices his tribus diebus » non conſueverunt dicere officium cum epiſcopis & commen- » ſalibus ſuis, cum dicuntur Matutinæ, ſed devote audire of- » ficium, & poſtea in camera ſua cum cubiculariis ſuis dicere.

LXXXIII. *De officio feriæ quintæ in Cœna Domini.*

Feria quinta in Cœna Domini, ſtatio ad ſanctum Johannem ad Lateranum. Hac die ſacrificium ſacri corporis & ſanguinis ab ipſo Domino noſtro Jeſu-Chriſto celebrationis ſumpſit initium. Hac die in toto orbe ſanctum chriſma conficitur: hac die etiam pænitentibus per indulgentiam ſubvenitur. Mane hujus diei primo manſionarii præparent omnia quæ neceſſaria ſunt ad conſecrationem chriſmatis: tres ampullas oleo mundiſſimo plenas, maximam vero ampullam, quæ ad chriſma debet fieri, de panno ſerico albo, alias autem de alio ſerico coopertas. Sit autem pannus adeo ſubtilis, quod ampullæ poſſint videri per eum. Hora vero tertia ſonetur ſignum, & veniant omnes ad eccleſiam, in qua chriſma conſecrari debet. Tunc egrediantur pænitentes de loco, in quo pænitentiam fecerunt, ut gremio eccleſiæ præſententur a Pontifice, qui ſedere debet præ foribus eccleſiæ, & reconciliare eos cum antiphonis & orationibus. quibus finitis, pulſentur campanæ, ſicut mos eſt in ſollemnibus diebus, & extunc ſileant campanæ uſque ad diem ſabbati. Antequam dominus Papa exeat de camera, dicit Tertiam & Sextam. Hora vero ſexta exit dominus Papa de palatio cum epiſcopis & cardinalibus & toto apparatu curiæ, veniens ad palatium majus, ubi ſolet eſſe hoſpitium. Epiſcopus Albanenſis ſtans ibi in loco eminenti ſermocinatur ad populum, & facit proceſſiones, ſi fuerint faciendæ, ut moris eſt. Peractis his omnibus, deſcendit ad eccleſiam Lateranenſem: & intrat eccleſiam, veniens ante ſacrarium ad eccleſiam ſancti Georgii, & dicit ibi Nonam.

Deinde tam Pontifex, quam presbyteri, & diaconi, & alii clerici, & quiſque induatur ornatu ſui Ordinis. Pontifex induit veſtimenta alba, epiſcopi pluvialia, presbyteri planetas,

diaconi dalmaticas pro reverentia chriſmatis. Pontifex vero jam indutus dalmatica ſedeat in ſede ſua : cui præſentetur ampulla, quæ melior eſt, cum oleo ab acolythis, & balſamum cum oleo commiſceat nihil dicens, & conficiat. Omnes vero ampullæ remaneant ibi, & diligenter cuſtodiantur, quouſque ad altare portentur. Poſtmodum autem Pontifex lotis manibus, indutus planeta procedit cum presbyteris, diaconibus, & acolythis & omnibus ordinibus, & habent in proceſſione crucem, evangelium, ſeptem candelabra, thuribulum cum incenſo; & ſic proceſſionaliter pergant ad altare cum mappula : & facta confeſſione & reverentia, aſcendit ad ſedem ſuam. Interim autem decantetur a cantoribus Introitus ſine *Gloria Patri;* & finito verſu repetatur Introitus: poſtea a cantoribus decantatur *Kyrie eleiſon.* Quibus finitis, dominus Papa dicit excelſa voce, *Gloria in excelſis Deo.* Dicta vero oratione, *Deus a quo,* &c. lectis epiſtola & evangelio, factoque ſermone ad populum, ſi voluerit, & *Credo in unum Deum* decantando, proſequatur Miſſam ordine ſuo. Tamen ſciendum eſt, quod non fit ſermo, niſi quando fuit proceſſio.

Notandum quod in hac Miſſa non conſuevit eſſe ſermo, « niſi Papa vellet facere proceſſionem. Tunc ſi Papa illum ſer- « monem facere non vellet, ſacriſta committit de ejus manda- « to ſermonem alicui de dominis cardinalibus epiſcopis, vel « presbyteris, quoniam diaconi numquam coram Papa prædi- « cant, aut alicui prælato, vel magiſtro in theologia. «

Notandum quod abbates nunquam conſueverunt prædica- « re, nec doctores decretorum, nec legum, niſi dumtaxat præ- « lati & magiſtri in theologia : ſed modo abbates prædicant. «

Poſtquam dominus Papa intrat ad ſacrificandum, & confecit duas hoſtias; tunc acolythus conducit juniorem diaconum cardinalem, & cum eo plures ſubdiaconos. Unus autem ex iis, ſubdiaconibus portat crucem, acolytho antecedente cum thuribulo & thure : & ſic proceſſionaliter vadunt ad eccleſiam ſancti Johannis, vel ſancti Georgii, ubi ampullæ cum chriſmate & oleo conſervantur. Cardinalis diaconus accipit illam ampullam, quæ eſt chriſmatis : duo alii ſubdiaconi accipiant illas duas alias ampullas olei exorcizati & olei infirmorum, & eo modo, quo iverunt, revertantur. Venientes autem ad altare, antequam dominus Papa dicat, *Per quem hæc omnia,*

ſubdiaconus qui bajulat ampullam olei infirmorum, repræſentet eam ſummo Pontifici ad benedicendum. Pontifex dicat plana voce, *Exorcizo te immundiſſime.* Iis benedictionibus peractis, vertitur ad altare, & dicit, *Per quem hæc omnia,* &c. Scire nos convenit, quod ſi fuerit Pontifex Laterani, decantato *Credo in unum Deum,* & antequam intret ad ſacrificandum, a diaconibus levatur menſa de altari palliis deſuper complicatis, & cum reverentia & omni devotione ab eiſdem reportetur in capellam ſancti Pancratii juxta clauſtrum canonicorum, quod ibi eſt locus conſervationis; & cum omni cautela uſque in die ſabbati cuſtoditur.

Deinde Pontifex venit ad altare, accipiens ampullam vitream, quæ intus ſe continet quoddam vaſculum aureum, & in illo vaſculo eſt lapis precioſus concavus, & in illa con-
a cavitate lapidis eſt diligenter precioſus Chriſti ſanguis [a] incluſus, qui annualiter extrahitur, & reponitur ibi in concavitate arcæ: & tunc levatur a Pontifice, & oſtenditur, ut tota turba populi valeat cum timore & reverentia, & omni devotione eum videre. Poſtea traditur cuſtodienda priori & canonicis ejuſdem eccleſiæ uſque in diem ſabbati. Tunc Pontifex ad ſacrificandum intrat ſolus, & intrat arcam: ut ſignificetur, quod in veteri teſtamento ſcriptum eſt, quia ſummus Pontifex intrabit ſemel in anno in Sancta ſanctorum; tamen & cruce & linteamine ſuperpoſitis, epiſcopo vel cardinali cum capellano ſacerdote miniſtrante ſibi.

Confecto itaque ſacrificio, Pontifex ſolus communicat ſuper altare ſine miniſtris, & non cum calamo, ſed cum calice tantum ſe confirmat illa die & ſexta feria: & ponit illam quartam partem in calice. Poſtquam autem communicaverit, ponit calicem ſuper altare, & patenam juxta eum cum corpore Domini reſervato, quia ſexta feria de ipſo reſumit: & cooperitur utrumque ſindone munda. Receptis corpore & ſanguine Domini, Pontifex aſcendit ligneam ſedem: & continuo duo acolythi deferunt ampullas involutas cum ſindone alba ſerica in ſiniſtro brachio, ita ut videri poſſint a medio; & diaconus, qui aſſiſtit domino Papæ, accipit ampullam unam mixtam cum balſamo, & repræſentat eam Pon-

a Apud Johannem canonicum eccleſiæ Lateranenſis hæc leguntur in cap. 131, ubi agitur de reliquiis, quæ ſunt in baſilica Salvatoris, *De ſanguine & aqua lateris Domini ampullæ duæ.* Eadem ſuperius pag. 99.

tifici, tenens eam in ſiniſtro brachio involutam. Tunc Pontifex halet ter in ipſam; & poſt eum halent etiam in ipſam omnes epiſcopi, qui aſſiſtunt ibi, & presbyteri cardinales; & dicit ſine cantu, *Dominus vobiſcum. Exorcizo te creatura olei,* &c. Poſt benedictionem vero iſtam omnes epiſcopi & cardinales ſalutent per ordinem ſanctum chriſma, & in ſalutando inclinent capita dicentes, *Ave ſanctum chriſma*, & deoſculentur ampullam. Facta ſalutatione chriſmatis ab epiſcopis & presbyteris, ſtatim debet fieri ſalutatio olei ab eiſdem, hoc videlicet modo.

Dominus Papa ſalutat chriſma, & ſtatim poſtea oleum, dicens, *Ave ſanctum oleum:* ita & ſinguli facere debent. Poſtea reportentur ampullæ proceſſionaliter, ſicut fuerunt adductæ ad ſacrarium, vel ad locum ubi ſedere debent. Deinde diſtribuatur unicuique, ſicut debetur & fuerit opportunum. Pontifex vero in ſede communicat illos, qui communicari volunt. Reverenter tamen oblatæ integræ de corpore Domini in diem Paraſceve reſervantur: ſanguis vero Domini penitus aſſumatur. Pacis oſculum non datur, *Agnus Dei* dicatur, & communio, *Dominus Jeſus-Chriſtus*, &c. Tunc Pontifex revertitur ad altare, & dicit hanc orationem, *Refecti*, &c. qua expleta, diaconus dicit, *Ite Miſſa eſt.*

LXXXIV. *De Mandato fiendo in die Jovis ſancto, rubrica.*

Miſſa igitur ſollemniter peracta, indutus Pontifex, ſicut cantavit, aſcendit ad palatium, comitantibus eum tam epiſcopis, quam presbyteris & diaconibus, omnibus peractis ſecundum ordinem ſuum. Pontifex vero ingreditur baſilicam ſancti Laurentii de palatio, vel capellam ſancti Martini, ſi eſt ad ſanctum Petrum: & exuit planetam, & aſſumit ſibi mantum in ſcapulis: impoſito ſuper caput ſuum fanone cum mitra facit Mandatum, duodecim ſubdiaconibus rochetum cum ſuperpelliceo portantibus. Cubicularii ponunt concham ante eum: ipſe vero præcinctus linteo, habens ante ſe linteum mundum, quo unus diaconus qui ei ſervit, ſecundum dominum Jacobum [a] Gaietanum, ipſum Papam præcingit, bra- a

[a] Hinc patet, hoc non eſſe purum putum Jacobi Gaietani Ordinarium, ſed ab aliquo alio interpolatum quibuſdam in locis, maxime iis (ut videtur) in locis, ubi rubricæ vocabulum in titulo apponitur.

cheolam ad hoc portatam habens in brachiis, & linteum mundum ante ſe tenens. quæ omnia debent parari per theſaurarium, vel fratres de * Prognota, & duodecim ſubdiaconi manent foris baſilicam diſcalciati: duo vero oſtiarii accipiunt priorem in ulnis, & portant eum ante Pontificem. Pontifex vero cum aqua calida, quam infundere debent cubicularii, lavat pedes ejus, & tergit linteo, & deoſculatur pedem ejus dextrum, & dat ei duos ſolidos: & ſic facit unicuique ſubdiaconorum, & dat ei duodecim denarios. Interim cantores cantant Veſperum, ante eum ſtantes, cum antiphona ad Veſperum, *Calicem ſalutaris*, &c. His dictis, lectio non dicitur, nec verſus, ſed antiphona cantatur, *Cœnantibus autem*, &c. Omnibus completis, dicit Pontifex orationem legendo, *Reſpice, quæſumus Domine, ſuper hanc familiam tuam*, &c. ut moris eſt, prout in Veſperorum officiis hujus diei plenius continetur.

* *al.* Pignotta

LXXXV. *De largitione presbyterii.*

Dictis Veſperis, & Mandato facto per Papam, ut ſupra dictum eſt, ſummus Pontifex presbyterium largitur cardinalibus & legatis. Nam indutus paramentis uſque ad dalmaticam incluſive, habens mantum rubeum ad ſcapulas, fanonem ſuper caput, & ſuper ipſum mitram aurifrigiatam, ducitur ad capellam ſancti Silveſtri per duos diaconos cardinales, in quam intrat: & ſic paratus ſedet in faldiſtorio ſuo, & dat cuilibet cardinali ſingulariter & prælato presbyterium ſolitum, primo videlicet epiſcopis cardinalibus, ſecundo presbyteris, tertio diaconibus ſecundum ordinem antiquitatis ſingulorum in ſtatu, in quo tunc eſt cardinalatus; conſequenter omnibus aliis prælatis ſingulis ſingulariter. Nam quilibet cardinalis & prælatus extracta ſibimet mitra, deferens eam in manibus, vadit coram eo flexis genibus: tenet mitram apertam ante Papam, qui ponit in illam pecuniam, quam dat ei in uno ſcypho [a] argenteo camerarius, & quam dicit liber cameræ, qui vocatur Polyptychus: & ille qui recipit pecuniam in mitra, oſculatur genu domini Papæ. Idem vero camerarius habet ante ſe magnam menſam coopertam tobalea, ubi ſunt hujuſmodi monetæ, & aſſiſtunt ipſi camerario clerici ca-

[a] Hæc Petrus Amelius citat in cap. LXVII, *ſecundum dominum Jacobum Gaitani.*

meræ & duo mercatores. Ipſi vero camerarius & clerici tantum ſunt in ſuperpelliciis ſive cottis.

LXXXVI. *De comeſtione in Cœna Domini.*

Dato [a] presbyterio, dominus Papa ſic paratus, ut diximus, a duobus diaconibus cardinalibus ducitur ad menſam ſollemniter paratam, & ibi ſedet, epiſcopo cardinale ſibi dante aquam, & duobus diaconibus cardinalibus, uno a dextris, alio a ſiniſtris tobaleam tenentibus, ipſoque, qui a dextris, etiam anulum tenente, dum lavatur. a

Notandum quod prædicti tres cardinales in prima & ſecunda manuum lotione, & menſæ benedictione miniſtrant Papæ ſine mantellis, mitra ſibimet depoſita dum miniſtrant: ſed in gratiarum actione reſumunt mantellos ſuos & mitram loco ſuo. Eo loto prima manuum lotione, factaque benedictione menſæ, de qua infra ſerioſius dicetur, vadunt omnes ſedere: & tunc omnes cardinales lavant, cum ſederint, manus ſuas, & ſibi mutuo ſerviunt, ut infra in alia lotione dicetur.

LXXXVII. *De ordine ſedendi in menſa.*

Sedet autem Papa in una menſa eminenti ſolus, diverſis & magnis vaſis aureis & argenteis ſuper menſam poſitis. In alia vero menſa, quæ eſt ad dextram Papæ, in longum aulæ ſedent epiſcopi cardinales: inter quos etiam ſedent, ſi ſint, patriarchæ quatuor eccleſiarum patriarchalium principalium ſecundum ordinem prioritatis & poſterioritatis eccleſiarum ſuarum: ita tamen quod quilibet patriarcha ſedeat inter duos epiſcopos cardinales, & poſt eos in alia menſa presbyteri cardinales.

In parte autem ſiniſtra, quæ etiam eſt in longum aulæ, ſedent diaconi cardinales, omnes ſecundum ordinem prioritatis ſingulorum in ſtatu, in quo ſunt cardinalatus. Nam priores primo in menſa ſedent; & poſt menſas cardinalium erunt menſæ omnium aliorum prælatorum & nobilium. Et attende, quod Papa ſtabit dum comedit, ſic paratus, ut dictum eſt, ſcilicet uſque ad dalmaticam incluſive, habens mantum

a Hæc & ſequentia capita ad XCI totidem fere verbis leguntur apud Petrum Amelii a cap. LXIX.

rubeum ad ſcapulas, fanonem in capite, & mitram aurifrigiatam ſuper fanonem, & anulum precioſum non pontificalem in digito, & ſandalia in pedibus. Cardinales vero omnes, tam ſæculares, quam religioſi, habebunt cottas cum...... ſine camiſiis albis & mitris ſimplicibus de garnello in capite, & mantellis ad ſcapulas: ſed ſæculares habebunt mantellum de brunetto roſaceo; religioſi autem habebunt mantellum coloris ſuæ religionis: & ita parati comedent, & alii omnes prælati ſimiliter, facta tamen inter eos diſtinctione de ſæcularibus & religioſis quoad mantellos in colore, ſicut dictum eſt in cardinalibus.

LXXXVIII. *De ſervitoribus menſæ Papæ.*

Coram Papa ſerviunt laici majores natu & nobiliores, qui præſentes erunt, ſecundum officia illis diſtributa per magiſtrum hoſpitii. Notandum tamen quod in menſa primum ferculum ponit coram Papa aliquis de principalibus nobilibus, etiamſi eſſet rex. quo poſito, ſi rex foret, vadit ad ſedendum in menſa a ſiniſtris inter primos duos diaconos cardinales: & ſic faciebat dominus CAROLUS primus rex Siciliæ, & deſcendentes ab eo reges, maxime quia imperator Conſtantinopolitanus, qui tunc temporis erat in curia, & ſedebat a dextris inter duos primos epiſcopos cardinales, qui primum fortaſſis ferculum poſuerat Papæ, ſecundum vero rex Siciliæ. Alii etiam nobiles majores, etiamſi eſſent filii imperatorum vel regum, ſerviunt Papæ in menſa, unus videlicet de cupa, alius de cultello ad incidendum. Alii aſtant comedenti; alii ſequuntur fercula, portantes & ipſi inciſoria Papæ, & cardinales, prout ordinatum erit.

LXXXIX. *De ſecunda lotione manuum in Cœna Domini.*

Comeſtione ſumpta Papa lavat manus, miniſtrantibus ſibi epiſcopo & duobus diaconibus cardinalibus ut prius. qui tres cardinales reſumptis mantellis & mitris ſuis redeunt ſedere cum aliis cardinalibus in ſuis menſis. Tunc tam ſinguli ipſorum, & quilibet cardinalis, & unuſquiſque ſimiliter ſedendo lavabit manus ſuas, ſerviente fundente aquam cardinali lavanti. Cardinales autem qui aſſiſtunt, teneant tobaleam,

unus

unus ex una parte lavantis, alius ex altera : & ſic ſibi invicem mutuo ſerviant. Quibus omnibus lotis, dantur ſpecies & vinum. In fine remotis menſis, ſurgit dominus Papa, & omnes: & ipſo ſtante ſuper ſcabellum ſuum, miniſtrantibus ſibi duobus diaconibus & epiſcopo, cardinalibus redduntur gratiæ, ut infra ſequitur. Illis autem redditis, Papa reducitur a duobus diaconibus prædictis ad cameram vel anticameram ſuam, ibique ſedet in faldiſtorio cum cardinalibus tantum fratribus ſuis, ipſo & eis paratis ut fuerant in menſa. Conſequenter ſacris exutus veſtibus, diſcalciatis ſandaliis requieſcit. Cardinales vero & alii prælati redeunt ad hoſpitia ſua parati cum mitris [a]...... ſicut in comeſtione ſteterunt. Memorandum quod omnes capellani domini Papæ commenſales & non commenſales debent eo die comedere cum domino camerario ſplendide. a

Item notandum quod numquam aliqua mulier comedit in præſentia Romani Pontificis, etiamſi eſſet imperatrix, vel regina. Ita exſtitit obſervatum tempore domini Clementis V, domini Joannis XXII, domini Benedicti XII, domini Clementis VI, & domini Innocentis VI. nec fuit auditum quod aliquo tempore fuerit factum contrarium, & tempore domini Urbani V, domini Gregorii XII, aut Urbani VI.

Notandum quod ſi Papa non conficiat ſanctum chriſma, non habent locum prædictæ cæremoniæ.

Item ſi cardinales non comedant cum ipſo Papa, non habent locum prædictæ ſollemnitates.

XC. *Benedictio menſæ in Cœna Domini.*

In Cœna Domini ad benedicendum menſam dicitur abſolute ſine nota verſ. *Chriſtus factus eſt pro nobis obediens uſque ad mortem.* Deinde immediate dicitur *Pater noſter* ſecreto. quo completo, ſine pronunciatione aliqua dominus Papa ſignat menſam tam ſuam, quam alias. Nec *Jube domne* dicitur, nec *Tu autem Domine.* In fine prandii repetitur verſus, *Chriſtus factus eſt,* &c. ut ſupra. Poſtea immediate dicitur hinc inde pſalmus, *Miſerere mei Deus,* ſine *Gloria Patri :* poſtea ſecreto dicitur, *Pater noſter.* quo finito, dicit Papa abſolute orationem, *Reſpice quæſumus Domine ſuper hanc familiam,* &c. & non pronunciatur,

a Apud Petrum Amelii additur, *eques, tamen equis non paratis, ſed coopertis.*

Qui tecum, nec *Fidelium animæ*, ſed ſolum ſine aliqua permutatione dominus Papa ſignat ſe & omnes devote. Tunc reſumpto fanone & mitra ſuper caput cum manto ad ſcapulas, reducitur, ut dictum eſt, a duobus diaconibus cardinalibus ad cameram vel anticameram ſuam.

XCI. *Item de Mandato & aliis ſupradictis, Papa non exiſtente in Urbe.*

Dicta ultima oratione per dominum Papam, & *Ite Miſſa eſt* per diaconum, & *Sit nomen Domini benedictum*, ut moris eſt; dominus Papa indutus omnibus paramentis, ſicut celebravit, vadit cum omnibus cardinalibus, epiſcopis, preſbyteris & diaconibus ſecundum ordinem ſuum ad aliquem locum præparatum, ut faciat ibi Mandatum. Reſidens itaque in faldiſtorio, depoſita planeta & pallio, & aſſumpto manto in ſcapulis, tenens fanonem in capite & ſuper ipſum mitram; præcinctus linteo, quo unus diaconus, qui ei ſervit, Papam præcingit, braceola ad hoc parata habens in brachiis, poſita concha per cubicularios ante eum, lavat pedes duodecim diaconibus, vel capellanis in defectum ipſorum in ſuis. . . & cottis, qui parati tunicellis & diſcalciati debent in aliquo loco ſeparato exſpectare. Tunc duo oſtiarii vel ſervientes accipiunt priorem illorum ſubdiaconorum, & portant ante Pontificem, & ſic de ſingulis. Summus Pontifex cum aqua calida lavat pedes eorum ſingulariter portatorum, & tergit linteo, & deoſculatur pedes eorum, & dat ſingulis duos ſolidos denariorum. Interim cantores cantant Veſperas, & capella coram Papa cum nota. Pontifex vero dicit orationem, *Reſpice quæſumus Domine*, ſine nota. His peractis, ſummus Pontifex preſbyterium largitur, & vadit ad menſam, ut ſupra ſerioſius dictum eſt.

De benedictione olei infirmorum, & olei exorcizati, & conſecratione chriſmatis dictum eſt ſupra in officio præfatæ feriæ quintæ Cœnæ Domini.

XCII. *Qualiter & quibus diebus fiant proceſſus generales.*

Proceſſus namque generales ſecundum conſuetudinem approbatam fiunt tribus diebus in anno, videlicet feria quinta in Cœna Domini, item in Aſcenſione Domini, item in De-

dicatione baſilicarum Apoſtolorum Petri & Pauli: & prædictis tribus diebus fiunt etiam aliqui proceſſus ſpeciales, prout expedit, ſive contra aliquas communitates, vel perſonas notabiles, etiamſi reges, vel imperatores eſſent, contra quos eorum..... ad monitionem, citationem, ſuſpenſionem, excommunicationem, interdictum, & privationem, vel ad alias ſpirituales & temporales pœnas & ſententias procederetur: & in proceſſibus ſunt omnes cardinales & præfati curiæ parati in albis. Dominus tamen Papa habet pluviale rubeum, & alia obſervantur ut infra proxime ſequuntur.

Feria quinta in Cœna Domini ordo qui ſequitur, obſervatur. Nam dicta per dominum Papam in camera Tertia & Sexta ſine nota, habens ipſe dominus Papa ſtolam ad collum more conſueto, & indutus pluviali rubeo, habente aurifrigium ſollemne cum perlis, & geſtans mitram cum perlis, miniſtrantibus ſibi duobus diaconibus indutis cappis ſuis de lana, ut ſolitum eſt; hora tertia, vel ſexta, præcedentibus ipſum cum cruce diaconibus cardinalibus & capellanis & aliis, progreditur ad locum ſollemnem & eminentem paratum ad prædicandum, & ut fiant proceſſus qui fuerint faciendi.

Ad locum perveniens, ſedens in faldiſtorio recipit ad reverentiam cardinales & prælatos nondum paratos, licet quandoque parati ad reverentiam veniant, de proceſſura timentes. Qua reverentia facta, dominus Papa ſermocinatur ad populum in vulgari, aſſumpta tamen auctoritate in latino, & breviter, quia multa ea die ſunt peragenda: vel committit ſermonem alteri, ſcilicet alicui epiſcopo, vel preſbytero cardinali. In ſermone poteſt fieri mentio, ſi placet, de ſollemnitate diei, & aliquid etiam tangi de proceſſibus faciendis.

Si ipſe dominus Papa ſermocinetur, ipſo prædicante, omnes ſunt parati, tam cardinales, quam prælati, in albis, ſinguli in ſuo habitu; diaconi in dalmaticis & tunicellis, preſbyteri in planetis, epiſcopi in pluvialibus, capellani in ſcutis & cotta ſeu ſuperpelliceo. Subdiaconi domini Papæ poſſunt eſſe in tunicellis, qui ea die deberent eſſe duodecim.

Si vero aliquis epiſcopus, vel preſbyter cardinalis ſermocinaretur, ipſe prædicans debet eſſe paratus: ſed alii cardinales & prælati poſſunt differre recipere paramenta, quouſque incipiantur proceſſus, vel quouſque diaconus cardinalis ipſos incipiat vulgarizare.

Sed in omnem eventum duo diaconi, qui miniſtrant domino Papæ, & ille diaconus, qui debet vulgarizare proceſſus, & unus epiſcoporum, ſaltem qui prædicat, poſſunt recipere paramenta, ſtatim facta reverentia, ut ſint magis parati ad ſuum miniſterium exſequendum.

Sic igitur iſte conſuevit eſſe ordo, ut dominus Papa veniens ad locum proceſſuum, in faldiſtorio ſedeat, eatur ad reverentiam; fiat brevis ſermo ad populum per Papam, vel per aliquem cardinalem; revertatur dominus Papa ad ſedendum. Si prædicavit aliquis capellanus, vel plures, ſi ſint plures proceſſus, in cotta & ſcuta ſtans verſus populum, cito & intelligibiliter legant proceſſus [a] in vero, ad modum quo leguntur lectiones in eccleſia. Unus diaconorum in paramentis albis tenens mitram in capite verſus populum, lectum proceſſum per capellanum ſaltem in ſubſtantia vulgarizet. Et deinceps ſecundo proceſſu lecto, idem diaconus vulgarizet. Idem faciat & eodem ordine, ſi fuerint plures proceſſus.

Et ſciendum qnod proceſſus communes, qui fiunt contra hæreticos, & contra piratas maris, & contra imponentes nova pedagia, & contra falſarios bullæ, & portantes prohibita Sarracenis, & impedientes euntes & redeuntes ad curiam, non conſueverunt omitti.

Quibus peractis, dominus Papa aſcendit pulpitum verſus ad populum, duobus diaconibus aſſiſtentibus, uno a dextris, altero a ſiniſtris, & uno epiſcopo a dextris: ceteri vero epiſcopi & preſbyteri cardinales, prout locus patitur, ſtent a dextris, & diaconi a ſiniſtris, & alii prælati, ſive a dextris, ſive a ſiniſtris, ut poterunt; omnes tamen inſpiciant populum cum mitris in capite.

Tunc dominus Papa ſtans verſus populum, aliquid poteſt dicere de proceſſibus lectis & expoſitis, prout ſibi placet, ſcilicet quod ipſos approbat, ratificat, & facit, prout lecti ſunt, & ſicut diaconus expoſuit: & circa ultimum verborum habens aliquos torticios accenſos in manu, projicit ipſos dominus Papa verſus populum ad terram. Hoc idem faciunt ſinguli cardinales & prælati, tenentes tantummodo ſinguli unum torticium in manu, nihil dicendo: & cum candelæ projiciuntur, debent campanæ eccleſiæ inordinate pulſari.

Completis proceſſibus, diaconus miniſtrans ſummo Ponti-

a Forte *in latino*, ut apud Petrum Amelii in cap. LXIII.

ſici a ſiniſtris, depoſita ſibimet mitra, & digitis utriuſque manus ante pectus invicem in oppoſitum cancellatis, dicit alta voce, *Confiteor Deo*, cum nota more ſolito. quo finito, dominus Papa reſumit valde breviter ad populum, maxime ſi ipſe prædicavit, quod ſicut inobedientes & mali debent pœnas & graves proceſſus de ſua malitia reportare, ſic boni & obedientes debent gratias & præmia obtinere : & dat indulgentiam omnibus, qui interfuerint prædicationi & proceſſibus, vel alteri ipſorum, qui talis conſuevit eſſe : indigenis datur annus & quadraginta dies ; extraneis duo anni & duæ quadragenæ ; ultramontanis tres anni & tres quadragenæ ; iis qui tranſierunt mare, quatuor anni & quatuor quadragenæ.

Tunc diaconus miniſtans a dextris deponat mitram domino Papæ : qui manibus elevatis, ſicut cum dicit orationem in Miſſa, facit abſolutionem, dicendo clara voce, ſicut conſuetum eſt, *Sit nomen Domini benedictum*, videlicet, *Precibus & meritis*, &c. & reſponſo *Amen*, dicit ſimiliter, *Abſolutionem, Indulgentiam*, &c. & reſponſo *Amen*, ultimo dat benedictionem dicendo, & ſignando populum, *Et benedictio Dei omnipotentis Patris & Filii & Spiritus-ſancti deſcendat ſuper vos, & maneat ſemper.* Poſt hæc repoſita ſibi mitra per diaconum, vadit ad eccleſiam, cruce, ceteris cardinalibus & prælatis, ſubdiaconibus & capellanis paratis, ut poſt ipſum, præcedentibus : & ibi facto, vel omiſſo, *Sit nomen Domini*, ut ſibi placet, omnia peragat, ut in Ordinario continetur & dictum eſt ſupra.

XCIII. *De officio feriæ ſextæ in Paraſceve.*

Feria ſexta omnia dicantur per ordinem. Prima hora hujus diei capellani omnes vocantur ad dicendum pſalterium, domino Papa ſedente ante lectum ſuum. Omnes capellani ſedent etiam juxta pedes ejus, & viciſſim totum pſalterium complent. quo finito, ſacerdos cum aliis dicit antiphonam, *Ne reminiſcaris*, poſtea letaniam, *Pater noſter* privatе, *Miſerere mei Deus* ſine capitulo, & *Dominus vobiſcum* ; oratio, *Deus cui proprium eſt miſereri*, & ceteræ omnes quæ conſueverunt dici omnibus diebus Quadrageſimæ, & in fine oratio ſicut in aliis officiis. Die ipſo ſancto Paraſceve, dicta Prima cum oratione ſua, *Reſpice quæſumus Domine*, & pſalmo lecto, in hora qua convenit, dicitur Tertia. Hora vero ſexta conveniant omnes ad Latera-

nenſem baſilicam, vel ad aliam eccleſiam, & dicant Sextam. Tunc dominus Pontifex induat ſe omni ornatu quadrageſimali tantum, epiſcopi vero pluvialibus, preſbyteri, diaconi, & ſubdiaconi planetis.

„ Iſta die cardinales non veniunt ad reverentiam Papæ, ſed
„ immediate in ipſa cathedra deponunt cappam de ſcarleto.

„ Et eſt ſciendum, quod iſta die dominus Papa, antequam va-
„ dit ad eccleſiam ſeu capellam pro officio faciendo, bis venit ad
„ feneſtram pro indulgentia more ſolito populo danda, videlicet
„ de mane ſemel, ſecundo cum ad capellam vult ire pro officio
„ faciendo: & qualibet vice portat pluviale rubeum & mitram
„ planam de garnello ſine aurificiis. qua indulgentia ſecundo
„ data, vadit ad cameram, & ibi deponit pluviale, & recipit cap-
„ pam de ſcarleto rubeo, apertam a medio pectoris uſque ad pe-
„ des, & eamdem mitram albam & planam de garnello abſque
„ aurificiis & perlis in capite portans, cum cardinalibus intrans
„ capellam pro officio faciendo.

a Tunc junior [a] preſbyterorum cardinalium ferat adornatam capſidem cum dominico corpore heſterno die reſervato: & ſic ſubdiaconus cum populi cruce proceſſionem præcedente, omnes diſcalceati ſine cantu pſallendo ad eccleſiam ſanctæ Crucis, quæ eſt in Jeruſalem, ubi ſtatio fieri debet, ordinate procedant, quando dominus Papa eſt Laterani: quando autem illuc pervenerint, ingrediantur eccleſiam ſine cantu, & proſtrati in medio eccleſiæ diutius orent. Preſbyter, qui portat corpus Domini, ponat illud in ſecretario, dum dominus Papa præparat ſe. Illo præparato, reportet illud ante Papam in proceſſione ad altare. Surgentes ab oratione dominus Papa cum clero intret ſecretarium, & abſtracta planeta cum pallio ſedet in ſede ſua, & lotis pedibus miniſtri calcient eum, non ſandalia, ſed quotidiana calciamenta. Veniens ad faldiſtorium dicit Nonam, & poſt paululum reindutus planeta & pallio * præeunte eum cum cruce & evangelio ſine luminaribus, cum incenſo, ordinate cum ſilentio ad altare procedunt. Et tunc omnes proſtrati ſuper tapetia ſtrata diutius orant. Interim cum miniſtri..... capellam unam tantum tobaleam ſindonem, non aurifigiatam, extendunt ſuper altare nudatum. Comple-

* *al.* præcedente

a Huc ſpectant verba Petri Amelii in cap. LXXVI. *Secundum dominum Iacobum Gaytani junior preſbyter cardinalis corpus Chriſti antiquitus ad altare portare conſuevit.*

ta vero oratione nihil aliud dicat, nec etiam confeſſionem faciat : ſed Pontifex deoſculato altari aſcendit ſedem mediam more ſolito; & ſubdiaconus ſtatim procedit ad legendum, & ſine titulo & ſine reverentia & oſculo pedum in modum lectionis ſic incipit, *Hæc dicit Dominus : In tribulatione*, &c. Omnes lectiones tam hodie, quam in die ſabbati, leguntur in modum lectionis. Qua finita, cantatur tractus, *Domine audivi*; & finito tractu, dicit Pontifex, *Oremus*, & diaconus, ſcilicet prior diaconorum, *Flectamus genua*, poſtea alter diaconus qui aſſiſtit Papæ, *Levate*, & dicat orationem, *Deus a quo*, &c. qua finita, diaconus ſimiliter ſine titulo legat aliam epiſtolam, *In diebus illis, dixit Dominus ad Moyſen*, &c. Lectione completa, cantatur tractus, *Eripe me*, &c. Antequam finiatur tractus, diaconus Paſſionem dicturus debet exuere planetam, & eam planetam ad modum ſtolæ recipere debet ſuper humerum ſiniſtrum, ita quod capita ejus firmentur ad latus dextrum quaſi retro.

Notandum quod in principio Paſſionis Papa ſurgit de cathedra, & depoſita ſibi mitra, ſtat pedes contra altare circa medium : qui ſuſtentans ſe ſuper illud retro in ſcapulis, reſpiciens ad illum qui legit Paſſionem, junctis ante pectus manibus; & ſic ſemper ſtat quouſque perveniat ad locum Paſſionis, ubi dicitur, *& inclinato capite*, &c. & tunc Papa genua flectit ibidem verſa facie ad altare, ſtatque genuflexus per tantum ſpatium, quod ſemel poſſit dici, *Pater noſter*. Poſtea ſurgit, & ſtat ſicut prius. Similiter & omnes alii faciunt. Quo finito, diaconus facta reverentia coram altari, ſine benedictione & pedis oſculo procedat cum evangelio ſine faculis & ſine incenſo : & aſcendens nudum pulpitum, non dicat, *Dominus vobiſcum*, ſed ſimpliciter dicit, *Paſſio Domini noſtri* Jesu-Christi, &c. & nullo reſpondente legat, *In illo tempore egreſſus eſt*, &c. Cum autem ventum fuerit ad eum locum, ubi dicitur, *tradidit ſpiritum*, ſtatim diaconus genuflectit ad Deum, & omnes ſimiliter, & ſtant genibus flexis quantum dici poſſet *Pater noſter*. Tunc ſurgens diaconus & alii, & proſequitur ut inchoaverat Paſſionem. Cum autem ventum fuerit ad eum locum ubi dicitur, *Poſt hæc autem rogavit Pilatum*, acolythi repræſentent ex more thuribulum, & Pontifex imponat incenſum, quod acolythi portant ad evangelium, & portant etiam faculas accenſas. Finito vero evangelio, reportatur liber cum incenſo deoſculandus Pontifici.

Poſt hæc ſecundum modernos conſuevit fieri ſermo per aliquem magiſtrum in theologia, vel prælatum : & ille qui facit ſermonem, genibus flexis ante Papam petit benedictionem, ſed non deoſculatur pedem ; ſed habita benedictione, & recepta indulgentia pronuncianda per ſermonem, vadit ad locum ſolitum pro ſermone faciendo. Cum autem fit ſermo, Papa ſedet in cathedra nuda ante altare, tenens mitram in capite. Quo ſermone finito, non dicitur, *Confiteor*, ſed ſtatim ille qui fecit, pronunciat indulgentiam de mandato & auctoritate Papæ, verbi gratia de ſeptem annis & ſeptem quadragenis.

Notandum quod prior diaconus cardinalis, qui aſſiſtit Papæ a dextris, in iſtis orationibus dicit, *Flectamus genua*, & ſecundis dicit, *Levate* : quod poſtea dicit ſecundus, *Flectamus genua*, & tertius diaconus dicit, *Levate* : quod tertius diaconus poſtea dicit, *Flectamus genua*, & quartus reſpondet, *Levate*, & ſic uſque ad ultimum ; &, ſi oportet repetere, ad primum diaconum.

Tunc Pontifex ſurgens dicit has ſollemnes orationes, *Oremus dilectiſſimi nobis*, &c. In hac igitur oratione pro Judæis dicitur *Oremus*, ſed non dicitur *Flectamus genua*, quia ipſi hac die Domino irridendo genua flectebant. Ideo Eccleſia illorum exhorreſcens facinus, pro ipſis non flectit genua in oratione, *Omnipotens*, &c. Finitis orationibus, procedit Pontifex ad altare ; & ſtans ad dextrum cornu altaris accipit crucem a miniſtris ſibi præparatam ſindone munda coopertam : & diſcooperiens eam a ſummitate, elevatis manibus ſolus incipit antiphonam, *Ecce lignum crucis*, adjuvantibus eum in cantu qui aſſiſtunt ei. Cum autem *Venite adoremus* cantaverint, omnes proſtrati reverenter adorent, & uſque ad terram ſe inclinent : & repetitur antiphona, *Ecce lignum*, &c. a cantoribus in choro. Iterum Pontifex paululum procedens, & crucem ad medietatem diſcooperiens, amplius elevatis manibus, exaltando vocem, eamdem antiphonam ſolus incipit, in cantando juvantibus eum qui circa ipſum ſunt ; & ſecundo a cantoribus antiphona repetitur. Et tertio procedit Pontifex ante altare, diſcooperiens crucem totam, erectis ſurſum manibus altius incipit, *Ecce lignum crucis* ; & tertio a cantoribus repetitur antiphona : & tertio dum cantatur *Venite adoremus*, adoratur ab omnibus. Tunc Pontifex cum chirothecis nondum extractis deponit manibus ſuis crucem ſuper ſtratum pallium & mundiſſima

diſſima linteamina ad radicem altaris, & diſcalceatus tertio proſtratus ſolus crucem adorat. quo facto, revertitur ad ſedem ſuam, & ibi recipit depoſita calciamenta.

Notandum quod dominus Gregorius XI, necnon dominus Urbanus VI, Romani Pontifices, numquam voluerunt ſe diſcalceare in cathedra prope altare, creditur quod propter reverentiam altaris, quia ambo devoti erant; ſed in alia magna cathedra etiam nuda longe ab altare, ubi conſueverunt ſe induere in ſollemnitatibus. Poſtea omnes cardinales diſcalceati in locis ſuis per eorum familiares, nudis pedibus vadunt bini ad adorandum crucem ſecundum ordinem ſuum, & non flectunt genua. Similiter & omnes alii ibidem præſentes eo modo eamdem crucem adorant.

Poſtmodum omnis chorus ordinate adorent. Interim autem cantores cantent viciſſim, *Agios*, repetentes, *Sanctus Deus, ſanctus fortis*, &c. antiphona, *Popule meus, quia eduxi te de terra. Quid ultra debui facere*, cum toto improperio; & alias antiphonas, *Adoramus te Chriſte, Crucem tuam*, & *Salva nos Chriſte, ſalva*; & pſalmus, *Deus miſereatur*, & hymnus, *Pange*, & *Crux fidelis.*

Finita adoratione crucis, ſacriſta vel alius ad hoc deputatus deponit crucem in ſuo loco ſuper altare, & accendit luminaria in altare, & pecuniam oblatam in crucis adoratione ſacriſta recipit ſola hac die, quoniam ſua eſt: in aliis vero eſt capellani. Ipſa ergo cruce ita collocata, dominus camerarius, vel alius ejus gerens vices, aliam crucem portat extra regias, comitantibus eum clericis cameræ & capellæ, ad adorandum aliis.

Notandum [a] quod temporibus Romanorum Pontificum Johannis XXII, Benedicti XII, Clementis VI, Innocentii VI, Urbani V, Gregorii XI, & Urbani VI, fuit obſervatum, quod Papa reverſus ad cathedram, ut hic dicitur, in ea ſtando reſumpſit planetam nigram & pallium cum ſpinulis de manu diaconi cardinalis qui dixit Paſſionem; & ſic progreſſus ad altare ſine mitra & ſine confeſſione conſueta, aſſiſtentibus ſibi duobus diaconibus cardinalibus. deinde ivit cum cruce & luminaribus, & incenſo ad armariolum ſeu cophinum, in quo heſterna die fuerat corpus Chriſti cum calice reſervatum. Et ita fuit hactenus obſervatum, quod Romanus Pontifexmet

a Hæc apud Petrum Amelii in cap. LXXVI.

„ ad armariolum ſeu cophinum vadit, & corpus Chriſti portat
„ ad altare cum illa tobalea de ſerico coopertum cum uno ca-
„ pite, & cum alio quod ſibi pendet ſuper humerum ſiniſtrum.

His finitis, Pontifex chirothecis depoſitis, quas amplius non reſumit, & lotis manibus, ac cruce locata inter faculas in al-
a tare, vel [a] altare ingrediatur. Presbyter cardinalis portat corpus Chriſti, & ponit ſuper altare, & dominus Papa aperit capſulam, & cum manu accipit, & ponit corpus in patena: quam accipit diaconus a ſubdiacono, & tenet in manu: & diaconus offert ei in patena Corpus Domini, quod pridie fuerit reſervatum. quod accipiens collocet ſuper corporale ab eodem diacono prius ſuper ſindonem expanſum. Offerat ei calicem ſimiliter cum puro vino, & ſubdiaconus offerat ampullam cum aqua, quam Pontifex vino commiſceat: ut repræſentet quod eo die emanaverunt ſacramenta eccleſiæ, videlicet ſanguis & aqua de corpore.

„ Notandum quod in Miſſa iſta in officio capellani ſervit Pa-
„ pæ unus presbyter cardinalis, vel ille cui Papa mandavit, vel
„ cui prior diaconorum ex præcepto Papæ hoc facere commi-
„ ſerit.

b In quibuſdam vero eccleſiis [b] purum vinum hodie ſine aqua offertur, ut in puro & forti vino crudelitas Judæorum repræſentetur, & aſperitas paſſionis Chriſti. Collocato autem calice de conſuetudine ad latus dominici corporis a diacono, offerat ei incenſum: & Pontifex, ut mos eſt, utrumque adoleat: deinde inclinat ſe ante altare orans, & dicens, *In ſpiritu humilitatis*; & erectus Pontifex vertit ſe ad populum, dicens, *Orate fratres.* Deinde dicat plana voce, ut mos eſt, *Per omnia ſecula ſæculorum. Oremus, Præceptis ſalutaribus. Pater noſter*, &c. Oratione dominica completa, dicat hanc orationem in eadem nota, *Libera nos quæſumus Domine ab omnibus malis*, &c. Reſponſo autem, *Amen*, frangit hoſtiam ſecundum conſuetudinem, ponens de ea in calice, nihil dicens. Sanctificatur enim vinum non conſecratum per corpus Domini immiſſum. *Pax Domini* non datur. *Agnus Dei* non cantatur, nec pacis oſculum datur, nec poſtcommunio cantatur. Com-

a Forte *ad altare progrediatur*, ubi ſcilicet repoſitum fuerat Chriſti corpus, ex præmiſſis.

b Petrus Amelii ſcribit in cap. LXXVI. *In quibuſdam vero eccleſiis ſecundum dominum Jacobum Gaitani purum vinum ſine aqua offertur: ut in puro & forti*, &c.

municat autem ſolus Pontifex ſine miniſtris, non ad ſedem ſollemniter, ſed ibi tantum eo die ante altare ob humilitatem reverentiæ diei & paſſionis Chriſti: [a] perfundit in calice, & ipſe ſumit, & poſtea cum aqua in bacilibus. Deinde rediens ad ſedem, exuat ſe, & cum clericis ſuis dicat Veſperos præteriti diei, non cantando, ſed recitando. Antiphona, *Calicem ſalutaris*, uſque in finem ſine lectione, ſine hymno, & ſine verſiculo; ad *Magnificat*, antiphona, *Cum accepiſſet acetum*; alia antiphona ad *Magnificat*, *Ait latro ad latronem*, & in aliis omnibus non dicitur *Gloria Patri*. Quibus expletis, dicatur, *Chriſtus factus eſt pro nobis*, &c. totum poſtea ſine *Kyrie eleiſon*, ſub ſilentio dicatur *Pater noſter*; pſalmus, *Miſerere mei Deus*, & oratio, *Reſpice*, &c. His omnibus expletis, quiſque cum pace & abſque confabulatione ad invicem revertitur ad propria. Dominus Papa eo die non cœnat cum capellanis, nec capellani cum eo: ſed qui velit cœnare, cœnat aliquis cum quo vult, & quando vult.

Item de ſero ad officium Matutinorum Papa venit ad capellam cum cappa clauſa de ſcarleto rubeo, foderata de herminis, clauſa a medio pectoris ſurſum, & aperta deorſum. Cocullam ſemper tenet ſuper caput, & ſine mitra in cathedra nuda ſedet: nec diaconi cardinales ſedent ante pedes ejus in iis tribus Matutinis, neque in fine dat benedictionem in ipſis.

XCIV. *Ordo officii de Sabbato ſancto.*

Sabbato ſancto hora ſexta a miniſtris eccleſiæ ignis excutitur de [b] cryſtallo ſive lapide, & accenditur. Junior presbyterorum cardinalium ſacris indutus veſtibus, cum cruce, aqua benedicta, & incenſo, benedicit novum ignem. Oratio, *Deus qui per Filium tuum, angularem*, &c. *Domine Deus, Pater omnipotens, lumen indeficiens*, &c. *Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedictionibus nobis*, &c. *Veniat quæſumus omnipotens*, &c.

Benedicto igne, aſpergatur aqua benedicta, & adoleatur incenſo de ipſo igne in thuribulo poſito. Deinde diaconus

a Quædam hic ſupplet Petrus Amelii; *& non cum calamo, ſed cum calice ſumit ſanguinem, & vinum poſt ſumptionem ſanguinis in calice funditur per ſacriſtam.*

b Non probat hoc Zacharias papa in epiſtola XII ad Bonifacium. Idem tamen legitur apud Petrum Amelii cap. LXXVII.

junior diaconorum cardinalium, dalmatica indutus, venit, & de manu miniſtrorum accipit arundinem trium cubitorum & dimidii cubiti, triplicem candelam, quam de novo igne illuminatam imponit arundini, comitantibus eum ſubdiaconibus, cantoribus & reliquis de clero cum populo, præcedentibus miniſtris cum cruce & incenſo, ſtans in porta eccleſiæ, elevatis paululum manibus dicit magna voce, *Lumen Chriſti*; reſpondent alii, *Deo gratias*. Procedit uſque ad oſtium chori, & elevatis manibus amplius excelſius dicit, *Lumen Chriſti*; reſpondentibus iterum, *Deo gratias*. Procedit uſque ad medium chori: & plus elevatis manibus, tertio altius dicit, *Lumen Chriſti*; reſpondentibus omnibus, *Deo gratias*. Aſcendit ad ornatum pulpitum, & illuminato magno cereo, & incenſato libro, incipit abſolute benedictionem cerei, *Exultet jam angelica tuba cælorum*, &c. ſicut in libris habetur. Omnia luminaria debent eſſe extincta, ut de novo igne accendantur. Interim autem dum cereus benedicitur, Pontifex dicat Tertiam & Sextam in camera ſua: Nonam vero dicat in eccleſia. Dictis ipſis, calceatus induitur omni ornatu ſuo quadrageſimali, epiſcopi pluvialibus, presbyteri & diaconi planetis: ſubdiaconi vero non planetis, ſed tunicis induuntur, ut compoſiti induti ſint, ut magis expediti ad lectiones legendas. Tunc Pontifex cum omnibus egreſſus a ſacrario, præcedente cum ſubdiacono cum cruce, & alio ſubdiacono cum evangelio, proceſſionaliter, cum ſilentio tamen, procedit ad altare: & facta reverentia ad ornatum, aſcendit ſedem, circumſedentibus hinc inde juxta ordinem ſuum omnibus. Finita benedictione cerei, ſubdiaconus aſcendens ambonem incipit legere lectionem ſine titulo, *In principio creavit Deus cælum & terram*. Eo vero complente, ſi dominus Papa velit, græcus ſubdiaconus eamdem græce relegit. Qua completa, dicit Pontifex, *Oremus*: diaconus qui eſt a dextris, *Flectamus genua*; & poſt paululum alter diaconus, qui eſt a ſiniſtris, *Levate*. deinde ſequitur oratio, & reliquæ, prout in Ordinario continentur.

Et intelligendum eſt quod in Sabbato ſancto in toto officio, quod agitur ante Miſſam, utendum eſt violaceo colore, hoc excepto quod diaconus, qui cantat benedictionem cerei, indutus eſt dalmatica: ſubdiaconus, vel ſubdiaconi, qui illa die erunt induti, tunicellis utuntur albis; ſed benedictione

cerei cantata, diaconus amota dalmatica, aſſumit planetam violacei coloris, & tenet eam uſquedum inchoatur officium Miſſæ; ſubdiaconi vero non mutant veſtes.

XCV. *Officium in die ſanctæ Paſchæ reſurrectionis Domini.*

Dominica ſancta Paſchæ ſtatio ad ſanctum Johannem Lateranenſem. Summo mane dominus Papa dicta Prima vadit in baſilicam ſancti Laurentii, quæ dicitur Sancta ſanctorum. Poſita ibi capella in faldiſtorio prius orat: poſtea induitur a diacono & ſubdiacono uſque ad dalmaticam. tunc ſurgit & ingreditur ad Salvatorem, aperitque imaginem Salvatoris, & deoſculatur pedes ipſius imaginis. Tunc venit ad altare ſumens crucem..... quæ poſita eſt ibi a capellanis: & tenendo eam in manu cantat voce convenienti antiphonam, *Surrexit Dominus de ſepulcro, qui pro nobis pependit in ligno, alleluia.* Capellani, qui aſſiſtunt & juvant eum in cantando, duabus aliis vicibus ipſam antiphonam reiterando; & ſemper altius imponendo, ſicut primo incipiat. Deinde revertitur ad faldiſtorium. Omnes diaconi cardinales ibi eſſe debent, & prior ſubdiaconorum cum omnibus ſubdiaconis de capella, & omnes alii capellani: prædicti vero diaconi induuntur dalmaticis, ſubdiaconi vero tunicis, alii vero capellani albis togis. Tunc dominus Papa ſedens in faldiſtorio, prior diaconorum flectens genua ſua coram ipſo, dat oſculum pacis; ſed prius oſculatur pedem. Tunc dominus Papa dando pacem dicit, *Surrexit Dominus vere;* reſpondet ille qui accipit, *Et apparuit Petro:* & ipſe diaconus revertitur ad filum juxta Papam in locum ſuum. Poſt hæc omnes diaconi & ſubdiaconi, & alii capellani & ceteri ordines curiæ recipiunt pacem a ſummo Pontifice, & viciſſim dant & recipiunt pacem, a primo incipientes veniunt uſque ad ultimum.

Deinde dominus Papa induet ſe planeta alba: & redimitus mitra cum omnibus aliis ordinibus deſcendit de palatio, præparatis equis cum mappulis albis ſuper ſellam, coronatus, equitatque cum proceſſione ad ſanctam Mariam-majorem. Cum autem venerit ad Merolanam, quidam ſcriniarius electus ab omnibus ſcriniariis Urbis, dicit alta voce, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit ei. Item ſcriniarius: *In eccleſia ſanctæ Mariæ dominæ noſtræ,* dicit cantando hac voce, *baptizati ſunt tot maſculi & tot feminæ.* Pontifex reſpondet,

Deo gratias. Eodem modo fit ſecunda feria ad ſanctum Petrum; tertia ad ſanctum Paulum. Cum autem venerit dominus Papa ad ſanctam Mariam, ibi fit ſtatio. Statim deſcendit de equo, deponit coronam de capite, quam dat dextratoribus, ut diligenter ſervent eam. Canonici eccleſiæ cum thuribulo & incenſo, & aqua benedicta ſuſcipiunt eum cum proceſſione cantando: ſed Pontifex ponit incenſum in thuribulo, & aſpergit aquam ſuper populum: deinde intrat eccleſiam, & orat, & vadit ad locum præparatum, aſcendit ad ſedem ſuam, & dicit Tertiam.

Finita Tertia, reſidente domino Papa induto uſque ad dalmaticam, prior epiſcoporum accedens ad eum recipit pacem ab eo, & redit ad locum ſuum. Deinde ſecundus epiſcopus, qui rediens dat pacem priori ſuo, & ſtat juxta eum in filo. ſic faciunt omnes epiſcopi cardinales presbyteri. Poſtea præfectus, ſenatores, & omnes ordines. His peractis, ſurgunt duo ſubdiaconi baſilicarii, & accipiunt priorem ſubdiaconorum religioſorum ſuſtentantes, ac dextrantes eum ab introitu ſecretarii uſque ad medium ſecretarii ante Pontificem, qui alta voce dicit, *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit ei. Deinde parum producunt eum, & iterum dicit, *Jube domne benedicere*; & iterum benedicit. Progreditur ante, & dicit, *Jube domne benedicere*; & iterum benedicit. Tunc ille ſubdiaconus dicit tribus vicibus, *Servi Domini noſtri Jeſu-Chriſti*, qualibet vice vocem exaltando. Deinde ſtatim ſubjungit, *Dominus N. ſancti Adriani diaconus cardinalis legat evangelium. Dominus Johannes domini Papæ ſubdiaconus & capellanus legat epiſtolam. J. primicerius & ceteri cantores cantent.* Tunc ſurgens dominus Pontifex a duobus diaconibus ſuſtentatus in proceſſione progreditur, ſicut mos eſt. Mappularii in introitu eccleſiæ habent mappulam extenſam, quam portant ſuper caput ejus uſque ante altare. Cum intrat preſbyterium eccleſiæ, manſionarius præparat eidem arundinem cum cereo accenſo, quem accipit & ponit in ſtupa ſuper capita columnarum, quæ ibi ſtant. Cum venit ad primicerium, primicerius deponit mitram, & oſculatur ſcapulam dextram. qui benedicit ei, cum venerit ante altare. Mappularii auferunt mappulam ſuper caput ejus: deinde celebrat officium, ſicut conſuetum eſt; & laudes proferuntur, ſicut in Polyptycho habentur. In ſecreta vero deſcendent duo diaconi ante altare,

& duo ſubdiaconi ordinate ſtantes cum ſilentio. Cum Pontifex dicit, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, nullus ei reſpondet, *Amen*, ſed incipit *Pater noſter*, & cetera quæ ſequuntur. Finita Miſſa, coronatur, & revertitur ad palatium.

Sciendum quod quando dominus Papa tali die non vadit ad ſanctam Mariam-majorem, oſcula pacis recipiunt epiſcopi & presbyteri cardinales in porticu ante baſilicam ſancti Laurentii de palatio: ubi fiunt examinationes epiſcoporum electorum ad Miſſam.

XCVI. *De ſabbato primo infra Paſcha.*

Iſto ſabbato ſtatio ad ſanctum Johannem Lateranenſem. Hac die dominus Papa debet ibi Miſſam cantare, ibique mutatur graduale in *Alleluia*, in ſuis verſibus. Dum *Agnus Dei* a ſchola cantatur, dominus Papa expendit agnos. Primo dat epiſcopis, ſecundo presbyteris, tertio diaconibus indutis paramentis propriis, & ponit agnos in mitra eorum; & oſculantur genu: & idem alii prælati, ſi parati ſint. ſi vero non ſint parati, & alii qui veniunt ad recipiendum agnos, oſculantur pedem, etiamſi eſſet rex, qui immediate poſt cardinales venit ad recipiendum candelas, tenens & palmam & agnos. Et dantur duo cuilibet prælato, & aliis unum. Notandum tamen quod antequam prior presbyterorum cardinalium recipit paramenta, recipit pacem a prælato, celebrante illo coram Papa: & ipſa data, vadit ad parandum ſe, prout alii cardinales presbyteri. Nec fit ſermo illa die: ſed ſi ipſe Papa celebraret, fit eodem modo.

Finita Miſſa, dominus Papa redit ad palatium: veniens ad domum, in qua comedere debet, aſcendit ad ſedem ſuam manibus ablutis, data benedictione, menſa ante eum poſita. Acolythus, cujus eſt hebdomada ſerviendi, accipit tobaleam; manibus vero ſuppoſitis accipit bacile plenum de illis agnis, & veniens ad oſtium domus dicit alta voce, *Domine, Domine iſti ſunt agni novelli, qui annunciaverunt alleluia, modo veniunt ad fontes, repleti ſunt claritate, alleluia*, & inclinat ſe. Tunc paululum progrediens plus alte dicit idem: tertio progrediens ſtans coram ſummo Pontifice altius refert, *Domine, Domine iſti ſunt agni*, &c. Poſt hæc ponit bacile in menſa. Dominus Papa expendit illos agnos per familiam ſuam: ſed

primo dat ſacerdotibus, capellanis, & acolythis, & omnibus aliis.

XCVII. *Quomodo fiunt agnus Dei cerei, &c.*

Diſcamus quomodo ipſi agni fiant. Acolythi recipiunt ceram mundam ab altari beatiſſimi Petri principis Apoſtolorum, & conficiunt illam ceram cum chriſmate, quod remanſit anno præterito, & imponunt illa ſigilla in formulis propter hoc adinventis.

Dominica octava Paſchæ. Oratio, *Præſta quæſumus omnipotens Deus*, &c. In illis vero diebus, qui ſuperſint poſt octavam Aſcenſionis, videlicet ſexta feria & ſabbato, ſi feſtivitas alicujus venerit, de feſto facimus totum officium Miſſæ cum commemoratione de Dominica. Si vero non eſt feſtum de Dominica, facimus totum officium Miſſæ, & dicitur præfatio, *Qui aſcendens ſuper omnes cælos*, & non dicitur *Credo*; ſed ſi feſtum aliquod in iſto ſabbato venerit, totum officium facimus de feſto, Miſſa vero dicitur de vigilia, cum commemoratione feſti. Eodem die ſabbati omnes jejunare debent devote.

Hora vero nona conveniunt omnes in eccleſiam, & omne officium vel ordinem, ſicut in Sabbato ſancto vigiliarum Paſchæ facimus, eodem modo facere debemus, excepto quod nec cereus, nec ignis benedicitur. Omnibus igitur præparatis, ſubdiaconus procedit ad legendum, & ſine titulo incipit lectionem. Prima, *Tentavit Deus*, &c. Qua finita, dicit Pontifex, vel ſacerdos orationes, ſine *Flectamus genua. Deus qui Abrahæ.*

Finitis lectionibus, tractibus, & orationibus, & omnibus lampadibus eccleſiæ tunc accenſis, Pontifex vel ſacerdos deſcendit ad fontes, præcedentibus eum clericis letaniam decantando, & tractum, *Sicut cervus.* Quibus expletis, antequam intret ad benedictionem, dicit hanc orationem, *Concede quæſumus omnipotens Deus*, &c. Oratione completa, ſequitur benedictio fontis, prout in ſabbato ſancto habetur. Et poſt celebrationem baptiſmi, Pontifex & clerus ingreditur ad ſacrarium. Indutus vero ſollemniter rubeis veſtimentis cum omni apparatu & letania proceſſionaliter procedit ad altare. Finita lectione, & *Kyrie eleiſon*, poſt confeſſionem ſtatim Pontifex aſcendit ad ſedem ſuam, & dicit ſollemniter, *Gloria in excelſis Deo.* Qua finita, dicit, *Pax vobis*, deinde

ſequitur

ſequitur Miſſam ordine ſuo. *Credo* non dicitur, offertorium dicitur, & *Agnus Dei* ſimiliter, & pacis oſculum datur, & poſtcommunio. Oratio, *Præſta quæſumus*, &c.

Urbanus quintus pro magno munere miſit Imperatori unum agnum cum his verſibus.

Balſamus & munda cera cum chriſmatis unda
Conficiunt agnum, quem do tibi munere magnum,
Fonte velut natum, per myſtica ſanctificatum.
Fulgura deſurſum depellit, & omne malignum.
Prægnans ſervatur, ſine væ partus liberatur.
Portatus munde ſervat de fluctibus undæ:
Peccatum frangit, ut Chriſti ſanguis, & angit:
Dona confert dignis, virtutes deſtruit ignis.

XCVIII. *Quibus diebus & ſollemnitatibus conſueverunt Romani Pontifices Miſſarum ſollemnia in perſona celebrare.*

In diebus & ſollemnitatibus infra poſitis conſueverunt Romani Pontifices Miſſarum ſollemnia celebrare in propria perſona: ſed prædicare conſueverunt in eiſdem diebus & ſollemnitatibus in propria perſona, quando placeret, & facere prædicari coram ſe per aliquem cardinalem, prout ſequitur; non tamen per alium prædicatur coram domino, quam per cardinales, quando dominus Papa celebrat.

In prima Dominica de Adventu Domini, & prædicatur.

In ſecunda Dominica Adventus, & prædicatur.

In tertia Dominica Adventus, quæ vocatur Dominica de *Gaudete*, & prædicatur, & habet Veſperos præcedentes papales ſollemnes cantandos in eccleſia; & datur potus poſt Veſperos in aula. Dicuntur autem Veſperi papales, quando dominus Papa, cardinales & prælati omnes debent eſſe parati. In eccleſia autem parati non ſunt cardinales & prælati in Veſperis, niſi dicantur Veſperi in eccleſia.

In Nativitate Domini in tribus Miſſis: & habet Veſperos præcedentes papales ſollemnes tantum, & habet Matutinum papale; & non prædicatur hodie, licet antiquitus prædicaretur in Miſſa: ſed communicant omnes diaconi cardinales & officiales curiæ de manu ſummi Pontificis.

In feſto ſancti Stephani protomartyris, & prædicatur.

In feſto ſancti Johannis Evangeliſtæ, & prædicatur.

In feſto Innocentium, & prædicatur.

In Circumciſione Domini, & prædicatur.

In Epiphania, & prædicatur, & habet Veſperos præcedentes papales ſollemnes, &c.

In prima Dominica poſt Octavam Epiphaniæ, quæ dicitur Dominica de *Nuptiæ*, cum eſt Romæ; & prædicatur ante Miſſam.

In Converſione ſancti Pauli, & prædicatur.

In feſto Purificationis, & prædicatur ante Miſſam.

In Cathedra ſancti Petri, & prædicatur.

In Septuageſima, & prædicatur.

In Quinquageſima, & prædicatur.

In die Cinerum, & prædicatur.

In prima Dominica Quadrageſimæ, & omnes Dominicæ Quadrageſimæ ſunt papales: ſpecialiter Dominica qua cantatur *Lætare Jeruſalem*, eſt ipſa Dominica, in qua fit ſollemnitas roſæ aureæ, & prædicatur in eis, præterquam in Dominica de Palmis, in qua, quatenus ſit papalis, non prædicatur.

In Dominica de Paſſione, & prædicatur.

In Dominica in Ramis palmarum non prædicatur, ſed ante Miſſam dantur palmæ benedictæ cardinalibus & prælatis paratis, & aliis tam clericis, quam laicis; & fit proceſſio.

In die Jovis ſancto, & prædicatur ante Miſſam. Proceſſus generales fiunt: & etiam aliqui ſpeciales, prout expedit: & in proceſſibus ſunt omnes cardinales & prælati curiæ parati in albis.

In Paraſceve non prædicatur.

In Sabbato ſancto non prædicatur.

In Paſchate non prædicatur hodie, licet antiquitus prædicaretur: ſed omnes diaconi cardinales & officiales curiæ communicant de manu ſummi Pontificis, & ante Miſſam fiunt quædam ſollemnitates tam de adoratione crucis, quam de oſculo.

In die Lunæ in craſtino Paſchæ, & prædicatur.

In die Martis poſt Paſcha, & prædicatur.

In Sabbato in Albis conſuevit celebrare prior epiſcoporum cardinalium, vel alius cardinalis coram domino Papa, licet antiquitus Papa celebraret. Et dicto *Agnus Dei*, parantur cardinales ſecundum morem in ſuo ordine, & dantur agnus Dei per ipſum Papam tam cardinalibus, ceteriſque prælatis, quam

aliis : & poſtea Miſſa finitur. Poſtmodum Papa comedit cum capellanis, & fiunt aliquæ ſollemnitates, & dantur eis agnus Dei per dominum Papam.

In Annunciatione beatæ Virginis, & prædicatur.

In Dominica qua cantatur *Ego ſum paſtor bonus*, & prædicatur.

In feſto ſancti Marci, id eſt in Letaniis majoribus, Romæ non prædicatur. Sed hodie non ſervatur de Miſſa papali, ſed celebrat unus cardinalis, Papa præſente & cardinalibus.

In Aſcenſione Domini, & prædicatur ante Miſſam, & habet Veſperos papales præcedentes ſollemnes, &c. Et proceſſus generales fiunt, & etiam aliqui ſpeciales, prout expedit : & in proceſſibus ſunt omnes cardinales & prælati curiæ parati in albis. Proceſſus vero fiunt ante Miſſam.

In feſto Pentecoſten, & prædicatur, & habet Veſperos papales præcedentes ſollemnes cantandos in eccleſia, & datur potus poſt Veſperos in aula.

In die Lunæ craſtino Pentecoſtes, & prædicatur.

In die Martis ſequenti, & prædicatur.

In Nativitate beati Johannis Baptiſtæ, & prædicatur, & habet Veſperos papales ſollemnes præcedentes, &c.

In feſto apoſtolorum Petri & Pauli, & prædicatur, & habet Veſperos papales præcedentes ſollemnes.

In Commemoratione ſancti Pauli, & prædicatur, & habet Veſperos papales præcedentes ſollemnes Romæ, &c.

In feſto Nivis, quod eſt die quinta Auguſti, & prædicatur.

In feſto ſancti Laurentii, & prædicatur, & habet Veſperos papales præcedentes Romæ, & etiam alibi : ſi moraretur dominus Papa juxta eccleſiam ſancti Laurentii, Veſperos ſiquidem ſollemnes cantandos in eccleſia ; & datur potus prælatis in aula.

In feſto Aſſumptionis beatæ Virginis, & prædicatur, & habet Veſperos papales præcedentes ſollemnes, &c.

In anniverſario ſummorum Pontificum & cardinalium, quod eſt quinta die Septembris, non prædicatur.

In feſto Nativitatis beatæ Virginis, & prædicatur.

In Dedicatione ſancti Michaelis in Septembre, & prædicatur.

In feſto omnium Sanctorum, & prædicatur, & habet Veſperos papales præcedentes ſollemnes.

In anniverſario omnium animarum, quod eſt in craſtino omnium Sanctorum, non prædicatur.

In Dedicatione baſilicæ Salvatoris, quæ eſt v Idus Novembris, & prædicatur, & habet Veſperos papales præcedentes Romæ ſollemnes.

In Dedicatione baſilicarum apoſtolorum Petri & Pauli, quæ eſt in octava beati Martini, & prædicatur ante Miſſam, & habet Veſperos papales præcedentes ſollemnes, &c. Et proceſſus generales fiunt, & etiam aliqui ſpeciales, prout expedit: & in proceſſibus ſunt omnes cardinales & prælati parati in albis. Proceſſus non fiunt ante Miſſam.

In anniverſario Romani Pontificis prædeceſſoris ſemel, id eſt primo anno tantum, non proceditur.

a XCIX. *Additio* [a] *facta tempore Joannis Papæ XXII.*

In anniverſario conſecrationis ſeu coronationis Romani Pontificis, idem Romanus Pontifex toto tempore ſuo celebrat Miſſam papalem de illo feſto, quod ea ſcilicet die anniverſarii occurrit, cardinalibus & ceteris prælatis paratis more ſo-
b lito: & prædicatur in præſentia domini Papæ non per [b] ipſum, ſed per aliquem cardinalem: & poſt orationem feſti dicit dominus Papa quamdam orationem pro ſe, quæ debet eſſe ſcripta in libro papali. Et licet dictum anniverſarium non habet Veſperos papales, dico quod non vocantur cardinales, ut parati ſericis in Veſperis; tamen in capella ſua dominus Papa cantat Veſperos feſti, & fiunt quædam ſollemnitates poſtea. Nam dicta oratione feſti, repetitur *Gloria Patri, Sicut erat*, ſollemniter, & dicitur verſ. *Elegit te Dominus ſacerdotem ſibi*, &c. & Papa dicit poſtmodum orationem pro ſe, quæ debet eſſe ſcripta in libro.

Tamen advertendum, quod ſi anniverſarium domini noſtri fiat die Lunæ, quia eadem die Lunæ eſt anniverſarium ſummorum Pontificum & cardinalium, quod etiam eſt papale. Nam Papa debet celebrare, & cardinales ſunt parati, licet non prædicetur, induti violaceis vel nigris. Poterit enim dictum anniverſarium Paparum & cardinalium differri in ſequentem diem, ſi domino placebit.

a Ergo hoc Ordinarium ſcriptum fuit ante pontificatum Johannis XXII.

b Olim id fiebat per ipſum Pontificem, ut patet ex ſermone ſancti Leonis.

Iſta conſueverunt ſervari : domini tamen eſt facere quod ſibi placebit.

In feſto ſancti Andreæ, & prædicatur, & Romæ habebat antiquitus Veſperos papales & Matutinum, licet hodie non ſic ſervetur.

Item præter ſollemnitates ſuperius dictas erant aliquæ ſollemnitates antiquæ, in quibus Romani Pontifices ſollemniter celebrabant : ſed hodie non ſic communiter obſervatur.

Item quandocumque Romanus Pontifex facit Ordines, vel conſecrationes epiſcoporum, celebrat, ſed non prædicatur in Miſſa.

Item in feſtis principalioribus civitatum, in quibus moratur, & in feſtis aliis, prout devotio ipſum movet, celebrat, & prædicatur.

Item quamvis conſueverint Romani Pontifices iſtas ſollemnitates ſuperius dictas obſervare, ſi tamen ſint impediti ex debilitate vel alia rationabili cauſa, poſſunt ipſas omittere, & conſueverunt quandoque committere alicui epiſcopo, vel presbytero cardinali, quod celebret, & ſermonem faciat in eccleſia, cujus feſtum eſt : & etiam, ſi placet, committit quod celebret epiſcopus vel presbyter cardinalis in eccleſia cathedrali civitatis, vel alibi, ſicut placet, & ſermonem faciat.

C. *Ordinatio domini Alexandri Papæ quarti de ſuffragiis faciendis pro ſummis Pontificibus & cardinalibus defunctis.*

Dum fideles animas defunctorum, ſibi ſalutis procurare conſilium nequeuntes, caritatis inſtinctu conveniat orationum ſuffragiis adjuvari, ſanctiſſimus dominus pater Alexander papa quartus, de fratrum ſuorum unanimi conſilio & aſſenſu, anniverſarium ſacroſanctæ Romanæ eccleſiæ Pontificum & cardinalium obeuntium Nonas Septembris annis ſingulis, Veſperis & Vigiliis pro defunctis, cum novem lectionibus, & cum nota ſollemniter decantatis, ſtatuit celebrari. Ipſe Romanus Pontifex aſſiſtentibus ſibi cardinalibus, ut moris eſt, Miſſam pro defunctis celebret ſollemniter, ipſa die ducentos pauperes refecturus, & viginti quinque reficiat cardinalis unuſquiſque, necnon dominus Papa ducentas Miſſas faciet decantari.

Ordinavit etiam de dictorum fratrum conſilio & aſſenſu, ut cum Romanum antiſtitem e vita migrare contigerit, diem de-

functionis ipſius cardinales ſollemniter & cum nota celebrent pro defunctis, & eſum quinquaginta pauperibus pro anima defuncti cardinalis quilibet adminiſtret: & Miſſas totidem pro defunctis facient poſtmodum decantari.

Ordinavit etiam, ut cardinali obeunte, tam idem ſummus Pontifex, quam cardinales in capellis ſuis cantent cum nota ſollemniter pro defunctis: idemque Romanus Pontifex ducentos pauperes pro ejus anima paſcat, & viginti quinque quilibet cardinalis, immo & ipſe dominus Papa Miſſas pro defunctis ducentas; & viginti quinque cardinales quilibet poſtmodum faciat celebrari.

CI. *In quibus diebus & ſollemnitatibus conſueverunt Romani Pontifices a conſiſtoriis abſtinere.*

Notandum quod in diebus & feſtivitatibus infra poſitis conſueverunt Romani Pontifices regulariter a conſiſtoriis abſtinere, prout hæc partim experientia docuit, & partim majorum noſtrorum relatio patefecit.

In primis ſciendum, quod nullo die dominico per totum annum fit conſiſtorium.

Item nullo die Jovis per totum annum fit conſiſtorium, etiamſi ſit aliqua feſta in ſeptimana.

Item a vigilia Nativitatis Domini incluſive uſque ad feſtum Epiphaniæ incluſive nec fit conſiſtorium. Quandoque tamen poſt Circumciſionem vocantur aliqua die cardinales ad conſiſtorium, non ad negotiandum, ſed ad revidendum, ſi placet domino Papæ.

Item prima die Quadrageſimæ, ſcilicet in die Cinerum, non eſt conſiſtorium, nec etiam eſt conſiſtorium duobus diebus præcedentibus, ſcilicet die Lunæ, & die Martis in carniſprivio, ſi curia ſit in Urbe, propter inſolentias, quæ illis diebus fieri conſueverunt: ſed ſi alibi ſit curia, ſignanter duobus diebus carniſprivii præcedentis, fit conſiſtorium.

Item a Dominica Palmarum incluſive uſque ad Dominicam proximam poſt Paſcha incluſive non fit conſiſtorium, hoc ſalvo, quod ſi fieri debent proceſſus in die Jovis ſancto, tunc conſuevit eſſe conſiſtorium in die Mercurii ſancto, vel aliquo die ſeptimanæ ſanctæ ad revidendum proceſſus, qui fuerint faciendi: licet aliter pluries forte dominus Papa conſuluerit

cum fratribus ſuis ſuper proceſſibus faciendis, ſalvo etiam quod ſi deberet fieri ordinatio cardinalium, bene tunc fieret conſiſtorium pluribus diebus ipſa ſeptimana ſancta. Quandoque tamen die Veneris proxima poſt Paſcha vocantur cardinales ad conſiſtorium, non ad negotiandum, ſed ad revidendum, ſi placebit domino Papæ, ut dictum eſt in Natali.

Item in die Aſcenſionis Domini & die præcedenti ipſam, & in octava Aſcenſionis non fit conſiſtorium, & ſunt Veſperi papales ſollemnes in vigilia cantandi in eccleſia; & datur potus in aula. Sed bene quandoque ipſa die præcedenti Aſcenſionem ante Veſperos confert dominus Papa cum cardinalibus, ſi ſit neceſſe, de proceſſibus, qui fieri debent in ipſa die Aſcenſionis: licet ante pluries forte dominus Papa conſuluerit cum fratribus ſuis ſuper proceſſibus faciendis.

Item in vigilia Pentecoſten incluſive, in qua vigilia ſunt Veſperi papales ſollemnes, qui ſunt cantandi in eccleſia, & datur potus, uſque ad diem Martis proximi poſt feſtum incluſive non fit conſiſtorium, ſed in die Mercurii ſequenti, vel die Veneris conſueverunt cardinales vocari ad conſiſtorium.

Item in quatuor feſtis beatæ glorioſæ virginis Mariæ, videlicet Nativitatis, Annunciationis, Purificationis, & Aſſumptionis, non fit conſiſtorium, nec in Vigilia Aſſumptionis ejus, nec in octava ejuſdem feſti: nec conſuevit eſſe conſiſtorium modernis temporibus die præcedenti Nativitatem beatæ Virginis, nec in octava ejuſdem feſti, nec in die præcedenti Purificationem.

Item in feſto Nivis, quod eſt feſtum beatæ Virginis, & eſt quinta die Auguſti, non fit conſiſtorium.

Item in Vigilia & in feſto Nativitatis beati Johannis Baptiſtæ non fit conſiſtorium, nec in octava ejuſdem.

Item in feſtis omnium Apoſtolorum, & etiam in feſtis Evangeliſtarum, tam principalibus, quam non principalibus, & præcipue apoſtolorum Petri & Pauli, non fit conſiſtorium; nec etiam in vigilia apoſtolorum Petri & Pauli, nec in octava eorumdem Petri & Pauli fit conſiſtorium.

Item in feſto beati Laurentii, & in octava ejus non fit conſiſtorium, nec etiam in vigilia feſti Romæ fit conſiſtorium; nec etiam alibi fit conſiſtorium in præſenti vigilia, dum tamen moretur dominus Papa juxta eccleſiam ſancti Laurentii.

Item in duobus feſtis beati Michaelis, videlicet Apparitionis, & Dedicationis, non fit conſiſtorium.

Item in duobus feſtis ſanctæ Crucis, videlicet Inventionis, & Exaltationis, non fit conſiſtorium.

Item in feſto omnium Sanctorum non fit conſiſtorium.

Item in anniverſario omnium animarum, quod eſt in craſtino omnium Sanctorum, non fit conſiſtorium.

Item in anniverſario conſecrationis, ſeu coronationis Romani Pontificis præſidentis, non fit conſiſtorium

Item in omnibus feſtis duplicibus non fit conſiſtorium.

Item in quibuſdam aliis feſtis non duplicibus non fit conſiſtorium, ut infra ponitur.

Item in feſtis principalioribus civitatum, in quibus civitatibus dominus Papa moratur, maxime quando celebrat, non fit conſiſtorium, ſed hoc eſt epiſcopi ordinare.

Item quandocumque ſunt Veſperi papales ſollemnes, in reverentiam alicujus feſti, non eſt conſiſtorium. Veſperi autem papales dicuntur, quando dominus Papa & prælati debent eſſe parati in eccleſia. Parati autem non ſunt cardinales & prælati, niſi dicantur Veſperi in eccleſia.

Et notandum quod quædam de prædictis feſtis habent Veſperos papales, ut infra ponitur per ſingulos menſes.

Ut autem prædicta generalia clarius eluceſcant, ſubjicientur per ſingulos menſes ſingula feſta, in quibus a conſiſtoriis regulariter conſueverunt Romani Pontifices ceſſare.

In Januario.

In die Circumciſionis Domini non fit conſiſtorium.

In octava ſancti Stephani non fit conſiſtorium

Item in octava ſancti Johannis non fit conſiſtorium.

Item in octava ſanctorum Innocentium non fit conſiſtorium.

Item in vigilia Epiphaniæ non fit conſiſtorium.

Item in Epiphania Domini non fit conſiſtorium.

Item in octava Epiphaniæ non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſanctorum Fabiani & Sebaſtiani non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſanctæ Agnetis non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſanctorum Vincentii & Anaſtaſii non fit conſiſtorium.

Item in Converſione ſancti Pauli non fit conſiſtorium.

In

In Februario.

In vigilia, ſeu die proxima præcedente Purificationem, non fit conſiſtorium.

Item in feſto Purificationis non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſanctæ Agathæ non fit conſiſtorium.

Item in Cathedra ſancti Petri non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſancti Matthiæ non fit conſiſtorium.

In Martio.

In feſto ſancti Gregorii Papæ non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſancti Benedicti non fit conſiſtorium.

Item in feſto Annunciationis beatæ Mariæ virginis non fit conſiſtorium.

In Aprili.

In feſto ſancti Marci non fit conſiſtorium.

In Maio.

In feſto apoſtolorum Philippi & Jacobi non fit conſiſtorium.

Item in feſto Inventionis ſanctæ Crucis non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſancti Johannis ante Portam Latinam non fit conſiſtorium.

Item in feſto Apparitionis ſancti Michaelis non fit conſiſtorium.

In Junio.

In feſto ſancti Barnabæ apoſtoli non fit conſiſtorium.

Item in vigilia beati Johannis Baptiſtæ non fit conſiſtorium, & ſunt Veſperi papales ſollemnes cantandi in eccleſia, & datur potus.

Item in feſto Nativitatis ejuſdem Sancti non fit conſiſtorium.

Item in vigilia apoſtolorum Petri & Pauli non fit conſiſtorium; & ſunt Veſperi papales cantandi in eccleſia, & datur potus.

Item in feſto ſanctorum apoſtolorum Petri & Pauli non fit conſiſtorium; & ſi ſit Papa Romæ, eodem die feſti ſunt Veſperi papales ſollemnes cantandi in eccleſia, & datur potus.

Item in Commemoratione ſancti Pauli non fit conſiſtorium, & conſueverunt quandoque fieri vacationes ex tunc uſque ad octavam Nativitatis beatæ Virginis, vel circa, ſecundum di-

verſas formas, prout dominus Papa ordinat in conſiſtorio cum fratribus ſuis.

In Julio.

In octava ſancti Johannis non fit conſiſtorium.

Item in octava apoſtolorum Petri & Pauli non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſanctæ Mariæ Magdalenæ non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſancti Jacobi apoſtoli non fit conſiſtorium.

In Auguſto.

In feſto ſancti Petri ad Vincula non fit conſiſtorium.

Item in feſto Nivis, quod eſt quinta die Auguſti, non fit conſiſtorium.

Item in vigilia ſancti Laurentii Romæ, & etiam alibi, ſi moratur dominus Papa juxta eccleſiam beati Laurentii, non fit conſiſtorium; & ſunt Veſperi papales ſollemnes cantandi in eccleſia: & datur potus Romæ, & etiam in loco, ubi dominus Papa eſſet juxta eccleſiam, ut dictum eſt.

Item in feſto beati Laurentii non fit conſiſtorium.

Item in vigilia Aſſumptionis beatæ Virginis non fit conſiſtorium, & ſunt Veſperi papales cantandi in eccleſia, & datur potus.

In feſto Aſſumptionis beatæ Virginis non fit conſiſtorium.

Item in octava beati Laurentii non fit conſiſtorium, ut puto.

Item in octava Aſſumptionis non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſancti Bartholomæi non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſancti Auguſtini non fit conſiſtorium.

Item in feſto Decollationis beati Johannis non fit conſiſtorium.

In Septembre.

In Anniverſario ſanctorum Pontificum & cardinalium, quod eſt quinta die intrante Septembre, non fit conſiſtorium.

Item in vigilia ſeu die proxima præcedente feſtum Nativitatis beatæ Virginis non conſuevit fieri conſiſtorium.

Item in feſto Nativitatis beatæ Virginis non fit conſiſtorium.

Item in feſto Exaltationis ſanctæ Crucis non fit conſiſtorium.

Item in octava Nativitatis beatæ Virginis non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſancti Matthæi apoſtoli & evangeliſtæ non fit conſiſtorium.

Item in feſto Dedicationis ſancti Michaelis non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſancti Hieronymi non fit conſiſtorium.

In Octobre.

In feſto beati Franciſci non conſuevit fieri conſiſtorium; quod Romani Pontifices concedunt ob reverentiam Sancti.

Item in feſto apoſtolorum Simonis & Judæ non fit conſiſtorium.

Item in vigilia omnium Sanctorum non fit conſiſtorium, & ſunt Veſperi papales ſollemnes cantandi in eccleſia, & datur potus.

In Novembre.

In feſto omnium Sanctorum non fit conſiſtorium.

Item in anniverſario omnium animarum, quod eſt in craſtino omnium Sanctorum, non fit conſiſtorium.

Item in anniverſario Romani Pontificis prædeceſſoris ſemel, id eſt primo anno tantum, nam tunc dominus Papa celebrat, non fit conſiſtorium.

Item in Dedicatione baſilicæ Salvatoris, quæ eſt quinta Idus Novembris, non fit conſiſtorium; & ſunt Veſperi papales die præcedenti Romæ ſollemnes cantandi in eccleſia, & datur potus, & ſic per conſequens non eſt conſiſtorium die præcedenti Dedicationem prædictam baſilicæ Salvatoris.

Item in feſto ſancti Martini epiſcopi & confeſſoris non fit conſiſtorium.

Item in anniverſario conſecrationis ſeu coronationis Romani Pontificis præſidentis non fit conſiſtorium: & licet non habeat Veſperos papales præcedentes, tamen in capella ſua Papa audit Veſperos, & fiunt quædam ſollemnitates.

Item in Dedicatione baſilicarum apoſtolorum Petri & Pauli, quæ eſt in octava beati Martini, non fit conſiſtorium, & ſunt Veſperi papales ſollemnes cantandi in eccleſia, & datur potus in die præcedenti: & ſic per conſequens non eſt conſiſtorium die præcedenti Dedicationem prædictam Apoſtolorum: ſed bene quandoque ante Veſperos, vel poſt Veſperos confert dominus Papa cum cardinalibus, ſi ſit mentio de proceſſibus, qui fieri debent die ſequenti.

Item in feſto ſanctæ Cæciliæ non fit conſiſtorium.

Item in feſto ſancti Clementis non fit conſiſtorium.
Item in feſto ſancti Andreæ non fit conſiſtorium.

In Decembre.

In feſto ſancti Nicolai non fit conſiſtorium.
Item in feſto ſancti Ambroſii non fit conſiſtorium.
Item in ſabbato proximo præcedente tertiam Dominicam de Adventu, quæ vocatur Dominica de *Gaudete*, non fit conſiſtorium, & ſunt Veſperi papales cantandi in eccleſia, & datur potus.
Item in feſto ſanctæ Luciæ non fit conſiſtorium.
Item in feſto ſancti Thomæ apoſtoli non fit conſiſtorium.
Item in vigilia Nativitatis Domini non fit conſiſtorium, & ſunt Veſperi papales ſollemnes cantandi in eccleſia, & datur potus.
In die Natalis Domini non fit conſiſtorium.
Item in feſto ſancti Stephani protomartyris non fit conſiſtorium.
Item in feſto S. Johannis evangeliſtæ non fit conſiſtorium.
Item in feſto ſanctorum Innocentium non fit conſiſtorium.
Item in vigilia ſancti Thomæ archiepiſcopi Cantuarienſis non fit conſiſtorium.
Item in feſto ſancti Thomæ prædicti non fit conſiſtorium.
Item in feſto ſancti Silveſtri non fit conſiſtorium.
Item, ut ſupra dictum eſt in principio, in feſtis principalioribus civitatum, maxime ſi Papa celebret, & in die Cinerum, & in Paſchate, & quibuſdam diebus præcedentibus Paſcha & ſequentibus, & in Aſcenſione, & Pentecoſten, & quibuſdam diebus ſequentibus, & vigiliis, & quibuſdam aliis diebus, conſueverunt Romani Pontifices a conſiſtoriis abſtinere.
Item quandoque ſunt vacationes in æſtate a feſto beati Petri uſque ad octavam Nativitatis beatæ Virginis, vel circa, ſecundum diverſas formas: & tunc non fit conſiſtorium, niſi vocentur, vel niſi ſint certi dies ad conſiſtorium ordinati. Quandoque etiam ſunt feriæ repentinæ, vel propter motum curiæ, vel ſecundum quod alia negotia occurrunt, & placet domino Papæ: & tunc quandoque per plures dies vacatur a conſiſtoriis; & ante receſſum & poſt adventum ad locum plus & minus, ſecundum quod per dominum fuerit ordinatum: & conſuevit in conſiſtorio ordinari de vacationibus & forma ipſarum; & conſuevit etiam ſignificari curialibus, quando di-

mittatur, & quando, & ubi ſit audientia reſumenda : ut bene ſibi provideant, & nepoſſint per adverſarios circumſcribi.

Item cum cardinales legati, vel cardinales miniſtri, vel qui diutius abſuerunt, recedunt vel revertuntur ad curiam, vel imperatores, reges, vel eorum filii veniunt, vel recedunt, ad curiam cardinales conſueverunt eos aſſociare : & ſic cum aſſociant recedentes, non conſuevit eſſe conſiſtorium. Cum vero aſſociant venientes, non eſt conſiſtorium ordinarium ad negotiandum : ſed receptis prædictis venientibus in publico, quia in publico recipi conſueverunt per dominum Papam ad pedem & oſculum, & aliis ipſorum familiaribus ad pedem, & prælatis ad pedem & oſculum, & aliis majoribus ad pedem & oſculum, quos vellet dominus Papa honorare; deinceps omnes alii a conſiſtorio excluduntur, remanentibus ſolum cum ſummo Pontifice cardinalibus & prædictis imperatoribus, regibus, & eorum filiis per modicam horam in aliquibus affabilibus & curialibus collocutionibus. qui poſtmodum recedentes a præſentia dominis aſſociari debent a duobus diaconibus cardinalibus uſque ad oſtium, vel uſquequo familiam ſuam habeant; & etiam quandoque in primo adventu uſque ad domum ſuam aſſociant venientem; & regulariter quandocumque ſtante domino Papa in conſiſtorio cum cardinalibus veniunt, vel redeunt prædicti imperatores, vel reges, aſſociari debent a duobus diaconibus uſque ad oſtium cameræ, vel uſque ad ſuos. Quandoque etiam idem obſervatur, ſi non nimis ſæpe veniant filii imperatoris, vel regum. Et notandum quod quando diu ceſſatum eſt a conſiſtorio, quamvis certum ſit qua die regulariter debeat eſſe, nihilo minus tamen cardinales conſueverunt ſpecialiter ad conſiſtorium evocari.

Notandum etiam quod ſi quando dominus Papa mandet quod cardinales non veniant ad conſiſtorium die, qua alias regulariter venire debent cardinales; ex tunc non vadunt ad conſiſtorium, niſi ſpecialiter fuerint vocati, vel niſi dominus Papa in conſiſtorio, vel alibi eis dixerit, qua die ad conſiſtorium venire deberent.

Attendendum etiam, quod ante Natale, &, ſi ſit neceſſe, quandoque ante carniſprivium, & ante Paſcha, & ante longas vacationes, ſi fiant, & ante motum curiæ, & cum conſiſtoria reſumuntur poſt longas moras ſeu intermiſſiones conſiſtorii ex cauſis prædictis vel aliis, conſuevit dominus Papa

tenere aliqua conſiſtoria publica, & audire advocatos & alios proponentes, & ordinare de negotiis, & ipſa ponere in ſtatu, prout ſuæ placuerit ſanctitati.

CII. *De pronunciatione prælatorum.*

Iſta non ſervantur hodie, ſed fiunt in creatione cardinalium, & plura quam hic contineantur.

Item regulariter quandocumque pronunciat prælatos aliquarum eccleſiarum, maxime ſi plures pronunciat, & etiam ſi unum tantum alicujus ſollemnis eccleſiæ, conſuevit exire extra in conſiſtorio publico, & pronunciare prælatos vel prælatum promovendos in abſentia ipſorum: & facta aliqua commendatione per Papam de prælatis in promovendorum abſentia, poſtmodum ipſis promovendis venientibus ad præſentiam domini, brevibus & paucis dictis ipſis promovendis per Papam vadunt promovendi ad pedem domini, & non ad oſculum: & incœpto *Te Deum laudamus* per aliquem ex capellanis, ſummo Pontifice nihilo minus in ſede ſua reſidente, promoti ducuntur ad altare, quod ibi paratum eſt, ante quod debent orare genuflexi, & proſtrati: & ducuntur ſecundum ordinem ſuæ pronunciationis ſinguli a duobus cardinalibus diaconibus ſecundum ordinem ſuæ prioritatis. Et dicto *Te Deum laudamus*, & poſtmodum dictis duabus orationibus cum nota per priorem ipſorum cardinalium, qui eſt ibi, & fuſa magis ſubmiſſa voce benedictione per eum ſuper ipſos, & ipſis electis ſurgentibus & deoſculantibus altare, & conſequenter ipſis receptis ab omnibus & ſingulis cardinalibus ad oſculum, epiſcopis primo, presbyteris ſecundo, diaconibus tertio, reducuntur a diaconibus cardinalibus ordine, ut ſupra, ad pedes domini. Qui ſinguli primo ad pedem, deinde ad oſculum a domino Papa recipiuntur. Poſt hæc dominus reingreditur cameram, ſi placet.

Attendendum etiam quod cum magna negotia, publica tamen, proponenda ſunt, ſive per ambaſciatores imperatoris, vel regum, provinciarum, vel * comitatuum ſollemnium, vel etiam alia magna negotia, de quibus ſæpe curia renovatur, dominus Papa audire conſuevit in conſiſtorio publico; & maxime primas propoſitiones electionum, quæ ad ſedem

* *f.* communitatum

apoſtolicam deferuntur, ne aliqui fraudulenter dicerent ſe in concordia electos, cum tamen electio eſſet in diſcordia celebrata : & etiam quando ſummus Pontifex multum vult honorare ambaſciatores, vel ſollemnes nuncios venientes, etiamſi tunc nihil magni proponant, in publico conſiſtorio recipere conſuevit.

Memorandum de feſtis, quæ transferuntur.

Item quod quando diu vacatur, debeat mitti pro cardinalibus.

CIII. *De ordinatione diaconi cardinalis.*

Die ſabbati in quatuor temporibus dominus Papa veniet ad eccleſiam. Fit reverentia more ſolito, quam faciet ordinandus cum aliis, ſi velit : & ſtatim ſecedit ad partem, ubi ſuo tempore paramenta recipiet ; & dicitur Tertia, Sexta & Nona.

Paratur dominus Papa quadrageſimalibus ; progreditur verſus altare : fit reverentia trium presbyterorum ad oſculum & ad pectus. Dicitur *Introibo*, &c. Ingreditur ad altare : fit reverentia diaconorum ad oſculum & ad pectus. Miſſa procedit ſuo ordine uſque ad ultimum verſum tractus : in qua Miſſa ſunt quinque prophetiæ, & in qualibet dicitur, *Flectamus genua, Levate.*

Ante ultimum verſum tractus, ordinandus in diaconum cardinalem paratus more ſubdiaconi, videlicet cum ſcuta, cotta, parvo amictu ad ſcapulas, camiſo ſeu alba, cinctorio, ſeu manipulo, dalmatica vero, & ſuper eam ſtolam [a] ſex manus & brachia portans a priore diaconorum, & alter diaconus cardinalis ducitur ſine mitra uſque ad præſentiam Papæ, coram quo genuflectitur. Tunc prior diaconorum dicit : *Poſtulat mater eccleſia catholica, ut hunc præſentem patrem reverendum dominum N. ſubdiaconum, & ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalem ad onus diaconi ordinetis.* Papa cum mitra : *Scitis illum dignum eſſe ?* Reſpondet offerens, *Quantum humana fragilitas eſſe ſinit & ſcio, teſtificor ipſum dignum eſſe ad hujus onus officii.* Papa ſedendo cum mitra, dicit, *Diaconum opor-*

[a] Forte *per manus & brachia portatus a priore diaconorum & altero diacono cardinali.*

tet offerre, &c. ordinando genuflexo. Tunc Papa legendo & ſedendo cum mitra, dicit, *Auxiliante Deo*, &c. Fiat letania, Papa recumbente cum mitra ſuper faldiſtorio, & ordinando proſtrato ante altare, dalmatica cum ſtola interim, ſi velit, aſſignata alicùi. Qua completa, Papa revertitur ad ſedem. Ordinandus ſtet ante faciem ejus reverenter. Papa ſtans cum mitra dicit, *Commune votum*, &c. deinde Papa, ordinando ſtante inclinato ante ipſum, dicat in modum præfationis, *Oremus dilectiſſimi*, &c. Papa dicit, *Oremus*; diaconus dicit, *Flectamus genua*; diaconus a ſiniſtris, *Levate*. Papa dicit, *Adeſto quæſumus*, &c. per modum præfationis, licet aliqui dicant legendo. Qua completa, ſolus Papa ponat manum ſuam ſuper caput ordinandi, dicens cum mitra, *Emitte*, &c.

Ad conſummandum diaconi officium dominus Papa accipiens ſtolam, quam ordinandus ſuper dalmaticam tenebat, dicat ſine nota, *Accipe ſtolam*, &c. quam ſuper humerum ordinandi ponit, & a ſiniſtris ſub latere dextro circumdata ligatur. Deinde dominus Papa dat librum evangeliorum in manibus ordinandi, dicens ſine nota, *Accipe poteſtatem*, &c. deinde dat benedictionem ſeu orationem, dicens cum nota, *Exaudi Domine*, &c. Conſequenter facta præfata oratione, cardinalis tunc ordinatus induitur a miniſtris tunicella alba; & ſtatim idem ordinandus dalmatica alba induatur, Papa tangente ipſam dalmaticam ſuper humerum, & dicente ſibi ſine nota, *Induat te Dominus veſtimento*, &c. Ultimo ordinatus oſculetur pedem domini Papæ. Et Papa recipit eum ad oſculum: ordinatus vero ſtatim poſt recipitur ad oſculum ab omnibus diaconibus cardinalibus, & etiam ab omnibus epiſcopis & presbyteris cardinalibus.

Quibus factis, accipit manipulum in armilla ſiniſtra ſuper tunicellam & mitram in capite: vadit, depoſita mitra, ad reverentiam domini Papæ more conſueto. Genu flectit etiam coram altari, dicens baſſe, *Munda cor meum*, &c. recipit librum evangeliorum de altari, petit inclinato capite benedictionem a domino Papa, dicens baſſe, *Jube domne benedicere*; & recepta benedictione, vadit cum libro ad pulpitum, & incipiens dicit, *Dominus vobiſcum*, *Et cum ſpiritu tuo. Sequentia ſancti evangelii*, &c. ſignando librum & ſe. *Gloria tibi Domine. In illo tem-*

pore,

pore, &c. Dicto evangelio oſculetur principium dicti evangelii, in cetero vero miniſtret ut diaconus, & faciat quæ incumbunt.

Dum dicitur offertorium, offerat more conſueto duos torticios magnos accenſos, duos panes & duas amphoras vini: & offerendo ſingula manum Papæ oſculetur. Papa vero oblata leviter tangit.

In oratione ſuper populum Papa dicit, *Oremus*. Diaconus ordinatus dicit, *Humiliate capita veſtra Deo.* In fine, completa oratione Miſſæ, diaconus ordinatus dicit, *Benedicamus Domino*, verſa facie ad altare. Papa dicit, *Sit nomen Domini benedictum*, &c. Diaconus ordinatus ſtans in dextro cornu altaris ſine mitra dicit ter, *Multos annos*, qualibet vice altius, & qualibet vice genu flectendo coram Papa ſtante cum mitra. In fine ordinatus oſculetur pedem Papæ, & recipitur ad oſculum a Papa.

CIV. *Ordo*, [a] *qui obſervatur in celebratione Concilii generalis.*

Ante ſolis ortum ejiciantur omnes ab eccleſia, obſeratiſque foribus cunctis ad unam januam, per quam ſacerdos ingredi oportet, oſtiarii ſtabunt. Et convenientes omnes epiſcopi pariter introibunt, & ſecundum ordinationis ſuæ tempus reſidebunt. Poſt ingreſſum omnium epiſcoporum atque conſeſſum, vocentur deinde preſbyteri, quos cauſa probaverit introire: nulluſque ſe inter eos ingerat, quos ordo popoſcerat intereſſe. Et corona facta de ſedibus epiſcoporum, preſbyteri a tergo eorum reſideant, quos tamen ſeſſuros ſecum metropolitanus elegerit, qui utique & cum eo judicare [b] aliquid, & definire poſſunt. Diacones in conſpectu epiſcoporum ſtent.

Deinde ingrediantur laici, qui electione Concilii intereſſe meruerint.

Ingrediantur quoque notarii, quos ad recitandum vel recipiendum ordo requirit.

Obſeratiſque januis, & ſedentes in diuturno ſilentio ſacerdotes, atque cor totum habentes ad Deum, dicturus eſt archidiaconus, *Orate*. ſtatimque omnes in terram proſternuntur, tam epiſcopi, quam preſbyteri: & orantes diutius tacite cum

a Alius eſt hic Ordo ab eo, qui in vulgato Ordine Romano aſſignatur pag. 150.

b Obſervandus hic locus de ſuffragiis preſbyterorum in Concilio etiam provinciali.

fletibus; atque unus ex epiſcopis ſenioribus ſurgens, orationem palam fundat ad Deum, cunctis adhuc in terram jacentibus, dicens hanc orationem.

Oratio.

Aſſumus Domine ſancte Spiritus, aſſumus peccati quidem immanitate detenti, ſed in nomine tuo ſpecialiter aggregati. Veni ad nos, & eſto nobiſcum, & dignare illabi cordibus noſtris. Doce nos quid agamus, quo gradiamur; & oſtende quid efficere debeamus: ut te auxiliante tibi in omnibus placere valeamus. Eſto ſalus, & ſuggeſtor, & effector judiciorum noſtrorum, qui ſolus cum Deo Patre & ejus Filio nomen poſſides glorioſum. Non nos patiaris perturbatores eſſe juſtitiæ, qui ſummam diligis æquitatem: ut in ſiniſtrum nos ignorantia non trahat, non favor inflectat, non acceptio muneris, vel perſonæ corrumpat: ſed junge nos tibi efficaciter ſolius tuæ gratiæ dono, ut ſimus in te unum, & in nullo deviemus a vero: qualiter in nomine tuo collecti, ſic in cunctis teneamus cum moderamine pietatis juſtitiam, ut hic a te in nullo diſſentiat ſententia noſtra, & in futuro pro bene geſtis conſequamur præmia ſempiterna.

In qua oratione *Pater noſter* non dicatur. Finita autem oratione, & reſponſo ab omnibus *Amen*, rurſus dicat archidiaconus, *Erigite vos.* Confeſtim omnes ſurgant, & cum omni timore Dei & diſciplina, tam epiſcopi, quam preſbyteri ſedeant: ſicque omnibus in ſuis locis in ſilentio conſedentibus, diaconus alba indutus codicem proferens, capitula de Conciliis agendis pronunciet, id eſt,

Ex Concilio Toletano tertio era XVIII. Item ex Concilio Toletano quarto era III. Item ex capitulis Orientalium Patrum, quæ Martinus epiſcopus de Græco in Latinum vertit era XVIII. De Synodo facienda. Item ex Concilio Chalcedonenſi era XVIII. Item ex Concilio Agathenſi era XXV, vel aliud de canonibus, quod Metropolitano aptius viſum fuerit ut legatur.

» Finitiſque titulis Metropolitanus epiſcopus concilium alloquatur exhortatione ita dicens: Ecce, ſanctiſſimi ſacerdotes, præmiſſis Deo precibus fraternitatem veſtram cum pia exhortatione convenio, & per divinum nomen obteſtor, ut ea quæ a nobis de Deo & ſanctis ordinibus, vel ſanctis moribus vobis fuerint dicta, cum omni pietate ſuſcipiatis, & cum ſumma reverentia perficere intendatis. Quod ſi forſitan aliquis veſtrum aliter quam dicta fuerint, ſenſerit; ſine aliquo ſcrupulo con-

tentionis in noſtrorum copulatione ea ipſa, de quibus dubitaverit, conferenda reducat: qualiter Deo auxiliante, aut doceri poſſit, aut doceat. Deinde ſimili vos obteſtatione obſecro, ut nullus veſtrum in judicando, aut perſonam accipiat, aut quolibet favore vel munere pulſatus, a juſto judicio ſcienter avertatur ut diſcedat: ſed cum tota pietate quidquid cœtui noſtro ſe judicandum intulerit retractate: ut nec diſcordans contentio ad ſubverſionem juſtitiæ inter vos locum inveniat, nec item in perquirenda æquitate vigor noſtri ordinis, vel ſollicitudo tepeſcat. « « « « « « « « « «

Poſt hanc exhortationem introibunt omnes quique fuerint preſbyteri, diaconi, vel religioſi univerſi ad audiendam doctrinam. Sicque archidiaconus lecturus canonem Toletani Concilii undecimi era prima, *Ne tumultu Concilium agitetur.* Quo canone perlecto Concilium Epheſinum ex ordine perlegatur. Deinde collatio pariter & inſtructio de myſterio ſanctæ Trinitatis habeatur; ſimulque & de ordinibus officiorum, ſi in omnibus ſedibus ejuſdem celebratis unitas teneatur. Pro iis quoque cauſis, prout ſpatium diei permiſerit, & epiſtolæ Papæ Leonis ad Flavianum epiſcopum de erroribus [Eutychetis] & myſterio Trinitatis legendæ ſunt. Canones quoque de unitate officiorum, nec aliud aliquid antea tranſeatur, quam iſta omnia explicentur: ita tamen ut totos tres dies letaniarum nihil aliud agatur nec retractetur niſi de myſterio ſanctæ Trinitatis, & de Ordinibus ſacris vel officiorum inſtitutis; ita ut hæc tota partiantur per totos illos tres dies, ut nihil aliud, ſicut dictum eſt, niſi ſola quæſtio de iis, quæ prædicta ſunt, habeatur, ita ut lectio ſemper congruens ordini cauſæ, & quæ quærenda eſt, antecedat.

Poſt hæc in quarto die reliquæ per ordinem admittendæ ſunt: ſicque omnes, qui de religioſis in retroactis diebus pro ſpirituali inſtructione interfuerant in Concilio, foris egrediantur, reſidentibus aliquibus preſbyteris in Concilio, quos metropolitanus probaverit honorandos. Per ſingulos tamen illos tres dies rogationum letaniarum epiſcopi vel preſbyteri cum admonitore primum orationibus ſe proſternant: ſicque collecta a metropolitano oratione conſurgant, & de divinis tantum, ut dictum eſt, rebus collationem habeant.

In reliquis autem diebus, cunctis aſtantibus oratio colligenda eſt: & ſic conſedentes cauſarum negotia juſte & religioſe

colligant; nullus tamen tumultus aut inter conſedentes, aut inter aſtantes habeatur.

Eodem tamen modo, eodemque ordine ad Concilium omnes per ſingulos dies ingrediantur, quo ſuperius jam præmiſſum eſt.

Nam & ſi preſbyteri reliqui, aut diaconi, clerici, ſive laici, de iis quæ foris ſteterint, Concilium pro qualibet re crediderint appellandum, eccleſiæ metropolitanæ archidiacono cauſam ſuam intiment, & ille Concilio denunciet. Tunc illis & introeundi ſingillatim, & proponendi licentia concedatur. Nullus autem ipſorum a cœtu communi recedat, antequam hora generalis ſeceſſionis adveniat.

Concilium quoque nullus ſolvere habeat, niſi fuerint cuncta determinata: ita ut quæcumque deliberatione communi finiuntur, epiſcoporum ſingulorum manibus ſubſcribantur: ita tamen ut ante duos vel tres dies, quam ſolvatur Concilium, omnes conſtitutiones a ſe editas diligenti conſideratione retractent, ne in aliquo offendiſſent.

Item in die quo Concilium abſolvendum eſt, canones, qui in ſancta ſynodo conſtituti ſunt, coram eccleſia in publico relegantur. Quibus explicitis, reſpondeatur in choro, *Amen.* Deinde ad locum redeuntes, ubi in Concilio reſederint, canones ipſos ſubſcribant. Admonendi quoque a metropolitano ſunt de Paſcha venturo, quo veniat die. Admonendi etiam ſunt, quo tempore ſupervenienti anno ad faciendum Concilium veniant. Eligendi etiam de epiſcopis, qui cum metropolitano dies feſtos Natalis Domini & ſanctum Paſcha debeant celebrare. Poſt hæc dicente archidiacono, *Orate*, omnes ſimul pariter in terra ſe proſternent, ubi diutiſſime orantes hanc unus ex majoribus orationem dicat.

Oratio.

Nulla eſt, Domine, humanæ conſcientiæ virtus, quæ inoffenſe poſſit tuæ voluntatis judicia expedire. Et ideo quod imperfectum noſtrum viderunt oculi tui, perfectioni deputa quæſumus, quæ perfecto æquitatis fine concludere peroptamus. Te in noſtris principiis occurſorem popoſcimus: te quoque in hoc fine judiciorum noſtrorum exceſſibus adeſſe precamur: ſcilicet ut ignorantiæ parcas, ut & errori indulgeas; & perfectis votis perfectam operis efficaciam largiaris. Et ſi... nos traxerit in errorem, aut præceps forſitan voluntas impulerit juſtitiam declinare: ob hoc te poſcimus, te rogamus, ut ſi quid offenſionis

in hac Concilii celebritate contraximus, condonare aut remiſſibile facere digneris: ut in eo quod ſoluturi ſumus aggregatum Concilium, a cunctis primum abſolvamur noſtrorum nexibus delictorum; qualiter & tranſgreſſores venia, & confitentes tibi ſubſequatur remuneratio ſempiterna.

Huic orationi Oratio *Pater noſter* adjungatur; & cunctis adhuc jacentibus hæc benedictio explicetur: *Chriſtus* [a] *Dei filius, qui eſt initium & finis, complementum vobis tribuat caritatis. Amen. Ut qui vos ad expletionem hujus fecit pervenire Concilii, abſolutos vos efficiat ab omni congregatione delicti. Amen. Ut ab omni reatu liberiores effecti, abſoluti etiam per donum Spiritus-ſancti, felici reditu veſtrarum ſedium cubilia repetatis illæſi. Amen. Quod ipſe præſtare dignetur, cujus regnum & imperium permanet in ſæcula ſæculorum, amen.*

In nomine Domini noſtri JESU-CHRISTI *eamus cum pace omnes.*

Ilico ſurgentes pariter reſidente metropolitano, ab ipſo primum incipiente officium, oſculum ſibi invicem pariter dabunt. Sicque data ſibi invicem pace conventus Concilii diſſolvatur.

Oratio ſecundi diei.

Noſtrorum tibi Domine curvantes genua cordium, quæſumus, ut bonum quod a nobis a te requiritur, exſequamur: ſcilicet ut prompta tecum ſollicitudine gradientes, diſcretionis arduæ ſubtile judicium faciamus, ac miſericordiam diligentes valeamus ſtudiis tibi placere.

Oratio tertii diei.

Ad te Domine interni clamoris vocibus proclamantes unanimiter poſtulamus: ut reſpectu gratiæ tuæ ſolidati, præcones virtutis efficiamur intrepidi, tuumque valeamus verbum cum omni fiducia loqui. Amen.

CV. *Incipit ordo ad benedicendum imperatorem, quando coronatur.*

Cum [b] rex in imperatorem electus pervenerit ad portam Collinam, quæ eſt juxta caſtellum Creſcentii, recipiatur honorifice a clero Urbis cum crucibus & thuribulis, & proceſſionaliter deducatur uſque ad gradus baſilicæ ſancti Petri, cantantibus univerſis, *Ecce mitto angelum meum*; camerariis ejus miſ-

a Eædem benedictiones in vulgato Ordine Romano pag. 157.

b Hæc multum diverſa ab editis in Ordine Romano pag. 136. præter quaſdam orationes.

ſilia ſpargentibus ante ipſum, & præfecto Urbis gladium præferente. Cum autem pervenerit ante baſilicam in platea, quæ Cortina vocatur, dextrandus eſt a ſenatoribus uſque ad gradus prædictos : ubi eo deſcendente tradendus eſt equus, cui rex inſederat, illis. Interim ſummus Pontifex cum omnibus ordinibus ſuis præparet ſe in ſecretario, tamquam celebraturus divina : & proceſſionaliter exiens uſque ad ſuggeſtum arcæ, quæ eſt in capite graduum, ſuper faldiſtorium ibi ſedeat conſedentibus ſuper gradus a parte dextra epiſcopis & preſbyteris ; a ſiniſtra diaconibus cardinalibus, & in proximiori gradu ſubdiaconis, & acolythis, primicerio & cantoribus aſtantibus circa illos cum magnatibus & officialibus, & nobilibus, & miniſtralibus aulæ papalis.

Tunc rex cum archiepiſcopis & epiſcopis, principalibus & magnatibus ſuis aſcendens ad ſummum Pontificem, reverenter oſculetur pedes ipſius ; & offerens ei aurum, quantum ſibi placuerit, benigne accipiatur ab eo ad oſculum & ad amplexum. Quo demum ſurgente, ipſe rex a parte dextra, & prior diaconorum a parte ſiniſtra, deducant eum uſque ad eccleſiam ſanctæ Mariæ in Turribus : ubi ante altare ſubdiacono evangelicum textum tenenente, rex ſuper eum corporaliter præſtet hujuſmodi juramentum.

„ Ego N. rex Romanorum, annuente Domino futurus imperator, promitto, ſpondeo, & polliceor atque juro Deo & beato Petro, me de cetero protectorem ac defenſorem fore ſummi Pontificis & ſanctæ Romanæ eccleſiæ in omnibus neceſſitatibus & utilitatibus ſuis, cuſtodiendo & conſervando poſſeſſiones & honores & jura ejus, quantum divino fultus fuero adjutorio, ſecundum ſcire & poſſe meum, recta & pura fide : ſic me Deus adjuvet & hæc ſancta Dei evangelia.

Deinde ſummus Pontifex cum omnibus ordinibus ſuis ad altare procedit : & facta ibi oratione, ad ſedem aſcendit, rege cum ſuis & tribus epiſcopis, videlicet Oſtienſi, & Portuenſi, & Albanenſi in eccleſia ſanctæ Mariæ in Turribus remanente : ubi a canonicis ſancti Petri receptus in fratrem, imperialibus induatur inſignibus, dato ipſius pallio camerario domini Papæ. Qui præcedentibus illis canonicis cantantibus, *Petre amas me*, cum ad oſtium baſilicæ principis Apoſtolorum pervenerit, quæ porta Argentea nuncupatur, deducentibus eum hinc inde Comite Lateranenſis palatii & primicerio judi-

cum canonicorum, Albanenſis epiſcopus ante ipſam portam Argenteam hanc ſuper eum benedictionem infundat.

Oratio.

Deus in cujus manu ſunt corda regum, inclina ad preces humilitatis noſtræ aures miſericordiæ tuæ, & Imperatori noſtro famulo N. regimen tuæ appone ſapientiæ: ut hauſtis de tuo fonte conſiliis, & tibi placeat, & ſuper omnia [regna] præcellat. Per.

Cum autem intra eccleſiam in medio rotæ pervenerit, Portuenſis epiſcopus hanc orationem ſuper ipſum decantet.

Oratio.

Deus inenarrabilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperii, confirmator regni, qui ex utero fidelis amici tui patriarchæ noſtri Abrahæ præelegiſti regem ſæculis profuturum; tu præſentem regem hunc, cum exercitu ſuo per interceſſionem omnium ſanctorum uberi bene † dictione locupleta, & in ſolium regni firma ſtabilitate connecte. Viſita eum, ſicut viſitaſti Moyſen in mari rubro, Jeſum Nave in prælio, Gedeon in agro, Samuelem in templo; & illa eum bene † dictione ſyderea, ac ſapientiæ tuæ rore perfunde, quam beatus David in pſalterio, Salomon filius ejus te remunerante percepit de cælo. Sis ei contra inimicorum acies lorica, in adverſis galea, in proſperis patientia, in protectione clypeus ſempiternus: & præſta, ut gentes illi teneant fidem, proceres ſui habeant pacem, diligant caritatem, abſtineant ſe a cupiditate, loquantur juſtitiam, cuſtodiant veritatem: & ita populus iſte pullulet coalitus bene † dictione æternitatis, ut ſemper maneant tripudiantes in pace victores. Per.

Qui cum ad confeſſionem beati Petri pervenerit, proſternat ſe pronus in terram, & prior diaconorum ſuper eum faciat letaniam. Qua finita, epiſcopus Oſtienſis annunciet; priorque preſbyterorum dicat, *Pater noſter.* verſ. *Et ne nos.* ℣. *Salvum fac regem tuum.* ℟. *Deus meus ſperantem in te.* ℣. *Eſto ei Domine turris fortitudinis.* ℟. *A facie inimici.* ℣. *Nihil proficiat inimicus in eo.* ℟. *Et filius iniquitatis.* ℣. *Domine exaudi orationem meam.* ℟. *Et clamor meus ad te veniat.* ℣. *Dominus vobiſcum.* ℟. *Et cum ſpiritu tuo.*

Oremus.

Prætende quæſumus Domine famulo tuo dexteram cæleſtis auxilii: ut te toto corde perquirat, & quæ digne poſtulat, aſſequi mereatur. Per.

Actiones noſtras, quæſumus Domine, aſpirando præveni, & adjuvando proſequere: ut omnis noſtra oratio & operatio a te ſemper incipiat, & per te cœpta finiatur. Per.

Poſt hæc procedant ad altare ſancti Mauricii, ubi Oſtienſis epiſcopus ſibi ungat de oleo exorcizato brachium dextrum, & inter ſcapulas, hanc orationem dicendo.

Alia oratio.

Domine Deus omnipotens, cujus eſt omnis poteſtas & dignitas, te ſupplici devotione atque humillima prece depoſcimus, ut huic famulo tuo N. proſperum imperatoriæ majeſtatis concedas effectum: ut in tua diſpoſitione conſtituto, ad regendam eccleſiam tuam ſanctam nihil ei præſentia officiant, futura nihil obſiſtant: ſed inſpirante ſancti Spiritus dono, populum ſibi ſubditum æquo juſtitiæ..... regere valeat, & in omnibus operibus ſuis te ſemper timeat, tibique jugiter placere contendat. Per... in unitate ejuſdem.

Sequitur oratio.

Deus Dei filius JESUS CHRISTUS *Dominus noſter, qui a Patre oleo exultationis unctus eſt præ participibus ſuis, ipſe per præſentem ſacri ungiminis infuſionem Spiritus paracliti ſuper caput tuum infundat bene † dictionem, eamdemque uſque ad interiora cordis tui penetrare faciat: quatinus hoc viſibili ac tractabili dono inviſibilia percipere, & temporali regno juſtis moderationibus exſecuto æternaliter conregnare ei merearis, qui ſolus ſine peccato rex regum vivit cum Deo Patre in unitate Spiritus-ſancti. Per.*

His itaque peractis aſcendit rex ad altare beati Petri, ubi ſummus Pontifex recipiat eum ad oſculum, ſicut unum ex diaconibus; ipſeque procedat ad pulpitum vel ambonem, ubi thalamus conſtructus de lignis, & ornatus de palliis, debet ei eſſe paratus, cum ſuis archiepiſcopis & epiſcopis, principibus & magiſtratibus ſecundum capacitatem loci conſiſtat. Primicerius autem & ſchola cantorum in choro ante altare decantet Introitum: & poſt *Kyrie eleiſon*, & hymnum angelicum decantatum, ſummus Pontifex dicit orationem, quæ competit illi diei, & hanc orationem pro ipſo imperatore.

Oratio.

Deus regnorum omnium & chriſtiani maxime protector imperii, da ſervo tuo N. imperatori noſtro triumphum virtutis tuæ ſcienter excolere: ut qui tua conſtitutione eſt princeps, tuo ſemper munere ſit potens. Per.

Secreta.

Suſcipe Domine preces & hoſtias eccleſiæ tuæ pro ſalute famuli tui N. ſupplicantis, & protectione fidelium populorum antiqua brachii tui operare miracula: ut ſuperatis pacis inimicis, ſecura tibi ſerviat chriſtiana libertas. Per.

Poſt

Poſt communionem.

℣ *Deus, qui ad prædicandum æterni regni evangelium Romanum imperium præparaſti : prætende famulo tuo imperatori noſtro N. arma cæleſtia, ut pax eccleſiæ nulla turbetur tempeſtate bellorum. Per.*

Cumque lecta fuerit epiſtola, & graduale cantatum, imperator procedit proceſſionaliter ad altare, ubi ſummus Pontifex imponit ei mitram clericalem in capite, ac ſuper mitram imperatorium diadema, dicens ut ſequitur : *Accipe ſignum gloriæ, diadema regni, coronam imperii, in nomine Patris † & Filii † & Spiritus † ſancti, ut ſpreto antiquo hoſte, ſpretiſque contagiis vitiorum omnium, ſic juſtitiam, miſericordiam & judicium diligas, & ita juſte, miſericorditer & pie vivas, ut ab ipſo Domino noſtro Jeſu-Chriſto in conſortio ſanctorum æterni regni coronam percipias, qui cum Patre,* &c.

Deinde ſceptrum & pomum aureum tradat ei.

Sciendum eſt, quod peracta communione cum ipſo, in impoſitione diadematis dicere, ſi forte velit Apoſtolicus, valet orationes hujuſmodi, *Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo.*

Oratio.

Proſpice, quæſumus Domine omnipotens Deus, ſerenis obtutibus hunc glorioſum famulum tuum N. ut ſicut benedixiſti Abraham, Iſaac & Jacob, ſic illi largiaris benedictiones ſpirituales gratiæ, cumque plenitudine tuæ potentiæ irrigare, atque perfundere digneris : ut tribuas ei de rore cæli, & de pinguedine terræ abundantiam frumenti, vini & olei, & omnium frugum opulentiam, & ex largitate divini muneris longæva tempora : ut illo regnante ſit ſanitas corporis in patria, pax inviolata ſit in regno, & dignitas glorioſa regalis palatii, maximo ſplendore regiæ poteſtatis, oculis omnium fulgeat, luce clariſſima coruſcare, atque ſplendeſcere, quaſi ſplendidiſſimi fulgoris maximo perfuſa lumine videatur. Tribue ei omnipotens Deus, ut ſit fortiſſimus protector patriæ & conſolator eccleſiarum, atque cœnobiorum ſanctorum, maxima pietate regalis munificentiæ; atque ut ſit fortiſſimus regum, triumphator hoſtium, ad opprimendos rebelles & paganas nationes; ſitque ſuis inimicis ſatis terribilis maxima fortitudine regalis potentiæ; optimatibus quoque atque præcelſis proceribus, ac fidelibus ſui regni ſit magnificus & amabilis & pius, & ab omnibus timeatur atque diligatur; & poſt glorioſa tempora atque felicia vitæ præſentis gaudia, in perpetua beati-

tudine habitare mereatur. Per.

Benedic † Domine, quæſumus, hunc principem noſtrum N. quem ad ſalutem populi nobis a te credimus eſſe conceſſum. Fac annis eſſe multiplicem, ſalubri corporis robore vigentem poſt ſenectutem ad optatam pervenire ſalutem. Sit nobis fiducia obtinere gratiam populo, quam Aaron in tabernaculo, Eliſeus in fluvio, Ezechias in lecto, Zacharias vetulus impetravit in templo: ſit nobis regendi auctoritas, qualem Joſue ſuſcepit in caſtris, Gedeon ſumpſit in prœliis, Petrus accepit in calice, Paulus eſt uſus in dogmate. Et ita paſtorum circa tuum proficiat in ovile, ſicut Iſaac profecit in fruge, & Jacob eſt dilatatus in grege; quod ipſe præſtare dignetur.

Alia oratio.

Deus Pater æternæ gloriæ ſit adjutor tuus, tuus protector, & omnipotens bene † dicat tibi, preces tuas in cunctis exaudiat, & vitam tuam in longitudine dierum adimpleat; thronum regni tui jugiter firmet, & gentem populumque tuum in æternum conſervet, & inimicos tuos confuſione induat, & ſuper te ſanctificatio Chriſti floreat: ut qui tribuit in terris imperium, ipſe in cælis conferat præmium. Qui vivit.

Interpolata ergo cantilena, coram altari beati Petri præſentatur domino Papæ in ſupereminenti ſpecula reſidenti. Is itaque tunc ad ipſum altare aſcendit, & gladium evaginatum de altari ſumit, & ei tradit curam intelligens imperii totius in gladio, ſic dicens:

Accipe gladium deſuper beati Petri corpore ſumptum, per noſtras manus, licet indignas, vice tamen & auctoritate beatorum Apoſtolorum conſecratas imperialiter tibi conceſſum, noſtræque benedictionis officio in defenſionem ſanctæ Dei eccleſiæ divinitus ordinatum ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum: & memor eſto de quo Pſalmiſta prophetavit, dicens: Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime: ut in hoc vim æquitatis per eumdem exerceas, molem iniquitatis potenter deſtruas, & ſanctam Dei eccleſiam ejuſque fideles propugnes ac protegas; nec minus ſub fide falſos, quam Chriſtiani nominis hoſtes execres ac diſpergas; viduas, ac pupillos clementer adjuves, ac defendas; deſolata reſtaures, reſtaurata conſerves; ulciſcaris injuſta, confirmes bene diſpoſita: quatinus in hoc agendo, virtutum triumpho glorioſus, juſtitiæ cultor egregius, cum mundi Salvatore, cujus typum geris in nomine, ſine fine regnare merearis. Qui cum Deo.

His verbis expletis, accingit illi enſem iterans ita dictum, *Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime, & attende quia ſancti non in gladio, ſed per fidem vicerunt regna.*

Sed ſciendum eſt, quod in aliquibus libris primo datur gladius, poſtea diadema: ſed dato gladio ponitur iſta rubrica: Mox autem ut coronandus accinctus enſe fuerit, eximit eum " de vagina, & viriliter ter eum vibrat, & vaginæ continuo " recommendat. "

Eo igitur ſic accincto, & beati Petri milite mirabiliter facto, ſubſequenter Apoſtolicus de altari diadema ſumit, & ponit in capite coronandi, & dicit: *Accipe ſignum gloriæ, diadema regni, coronam imperii in nomine Patris † & Filii † & Spiritus † ſancti: ut ſpreto antiquo hoſte, ſpretiſque contagiis vitiorum omnium, ſic juſtitiam, miſericordiam & judicium diligas, & ita juſte miſericorditer & pie vivas, ut ab ipſo Domino noſtro Jeſu-Chriſto in conſortio ſanctorum æterni regni coronam percipias. Qui cum Patre.*

Ilico procedens nuper coronatus oſculatur Apoſtolico pedes: quibusglorioſiſſime geſtis, Apoſtolicus ad eminentiam redeat ſpeculæ tribunalis, & imperator ad faldiſtorium ſcandit, ei in amplo gradu ſub Apoſtolici dextera præparatum. Qui coronatus incedens, pomum in dextera manu portat, in ſiniſtra ſceptrum; & ſic ad thalamum redeat, ipſoque ibi cum ſuis principibus conſiſtente, prior ſubdiaconorum cum ſubdiaconis Romanæ curiæ, & capellanis aulæ imperialis ad [a] pectorale dextrum ante crucifixum argenteum laudem imperatori alta voce dicant hoc modo, *Exaudi Chriſte.* Scriniarii vero Urbis, ſericis cappis induti, ante pectorale conſiſtentes in choro reſpondeant, *Domino N. invictiſſimo Romanorum imperatori ſemper auguſto ſalus & victoria.* Qua laude tertio repetita, prior ſubdiaconorum cum ſuis, tribus vicibus dicat, *Salvator mundi*, & ſcriniarii viciſſim reſpondeant, *Tu illum adjuva:* deinde iſte cum ſuis duabus vicibus dicat, *Sancta Maria;* & illi viciſſim reſpondeant, *Tu illum adjuva*, & ſic deinceps, *Sancte Michael*, &c. ut ſupra.

Quibus finitis, iſti bis cantant, *Kyrie eleiſon*, ac deinde ſimul omnes dicant, *Kyrie eleiſon.* Poſt hæc evangelio decantato, imperator corona & manto depoſitis, accedat ad ſum-

[a] Pectoralis nomine hoc loco intelligitur cancellus. Adi Gloſſarium Cangianum.

mum Pontificem, & offerat ad pedes ejus aurum, quantum ſibi placuerit: ipſoque Pontifice deſcendente pro perficiendis Miſſarum myſteriis ad altare, imperator more ſubdiaconi offerat calicem & ampullam, & ſtet ibi, donec Pontifex ad ſedem reverſus communicet: factaque communione, de manu ejus ſuſcipiat cum oſculo pacis. & ſic ad thalamum rediens in ambonem reſumat mantum pariter & coronam.

Miſſa finita, pontificalem benedictionem reverenter accipiat, & ſtatim præcedat ad locum, ubi debet ſummus Pontifex equitare: & cum ipſe Pontifex equum aſcenderit, teneat ſtapedium ſellæ ejus, & arrepto freno aliquantulum ipſum adextret: moxque ſuum equum aſcendens, procedat juxta ſummum Pontificem uſque ad eccleſiam ſanctæ Mariæ in Tranſpadina: ubi dato ſibi oſculo adinvicem, non corde, ſed corpore ſeparentur.

CVI. *De coronatione reginæ.*

Si vero regina fuerit coronanda, debet ſuper lectorium ex oppoſito thalamus præparari, ubi cum duabus ad minus puellis, & aliquibus ex principibus imperii, tam eccleſiaſticis, quam mundanis, reſideat.

Item benedictio reginæ vel imperatricis. Ad ingreſſum eccleſiæ ſic oratur.

Omnipotens ſempiterne Deus, fons & origo totius bonitatis, qui feminei ſexus fragilitatem nequaquam reprobando avertis, ſed dignanter comprobando potius eligis; & quod infirma mundi eligendo fortia quæque confundere decreviſti, quique etiam gloriæ virtutiſque tuæ triumphum in manu feminæ olim Judaicæ plebi de hoſte ſæviſſimo reſignare voluiſti: reſpice quæſumus ad preces humilitatis noſtræ, & ſuper hanc famulam tuam N. quam ſupplici devotione in reginam, vel in imperatricem eligimus, bene † dictionum tuarum dona multiplica, eamque dextera potentiæ tuæ ſemper & ubique circumda: & ut dono tui muneris undique firmiter protecta, viſibilis ſeu inviſibilis hoſtis nequitias triumphaliter expugnare valeat; & una cum Sarra & Rebecca, Lia atque Rachele, beatis reverendiſque feminis, fructu uteri ſui fecundari ſeu gratulari mereatur ad decorem totius regni vel imperii, ſtatumque ſanctæ Dei eccleſiæ regendum, necnon & protegendum. Per Chriſtum Dominum noſtrum, qui ex

beatæ & intemeratæ Mariæ virginis alvo naſci, viſitare ac renovare hunc dignatus eſt mundum. Qui tecum vivit & gloriatur Deus in unitate Spiritus-ſancti, per immortalia ſæcula ſæculorum.

Et poſt coronationem imperatricis deducatur ad altare ante ſummum Pontificem amicta regalibus indumentis: & ſummus Pontifex det ſuper eam hanc benedictionem, dicens.

Deus, qui ſolus habes immortalitatem, lucemque habitas inacceſſibilem, cujus providentia in ſua diſpoſitione non fallitur, qui feciſti ea quæ futura ſunt, & vocas ea quæ non ſunt, tamquam ea quæ ſunt; qui ſuperbos æquo moderamine de principatu dejicis, atque humiles dignanter in ſublime provehis: ineffabilem miſericordiam tuam ſupplices exoramus, ut ſicut Heſter Iſraëliticæ cauſa ſalutis de captivitatis ſuæ compede ſolutam ad regis Aſſueri thalamum, regnique ſui conſortium tranſire feciſti; hanc famulam tuam N. humilitatis noſtræ bene † dictione, chriſtianæ plebis ſalutis gratia, ad dignam ſublimemque regis, vel imperatoris noſtri copulam, & regni vel imperii ſui principium miſericorditer tranſire concedas: & ut imperialis vel regalis fœdere conjugii ſemper permanens pudica, proximam virginitati palmam continere queat, tibique Deo vivo & vero in omnibus, & ſuper omnia jugiter placere deſideret, & te inſpirante, quæ tibi placita ſunt, toto corde perficiat. Per.

In ſacri olei unctione.

Spiritus-ſancti gratia noſtræ humilitatis officio vitæ copioſa deſcendat, ut ſicut manibus noſtris, licet indignis, oleo materiali oblita pingueſcis exterius, ita ejus inviſibili ungimine delibuta impinguari merearis interius; ejuſque ſpirituali unctione perfectiſſime ſemper imbuta, & illicita declinare tota mente, & ſpernere diſcas & valeas, & utilia animæ tuæ cogitare jugiter, optare, atque operari queas & optes, auxiliante Domino noſtro Jeſu-Chriſto, qui cum Patre & Spiritu-Sancto.

Deinde ſummus Pontifex ei mitram imponat, ita quod cornua mitræ ſint a dextris & a ſiniſtris, & ſuper mitram coronam imponat, dicendo:

Officio noſtræ indignitatis in reginam, vel imperatricem ſollemniter benedicta, accipe coronam regalis, vel imperialis excellentiæ, quæ licet ab indignis, epiſcopalibus tamen manibus capiti tuo imponitur: unde ſicut exterius auro & gemmis redimita enites, ita & interius auro ſapientiæ, virtutum gemmis decorari

contendas : hujus ſæculi cum prudentibus virginibus ſponſo perenni Domino Jeſu-Chriſto digne & laudabiliter occurrens regina, cæleſtis aulæ merearis ingredi januam, auxiliante eodem Domino noſtro Jeſu-Chriſto, qui cum Deo Patre & Spiritu vivit & regnat per infinita ſæcula ſæculorum.

Coronata vero regina reducatur ad thalamum, & poſt evangelium ducatur ad oblationem ſummo Pontifici exhibendam, ſtetque in gradibus juxta abſidam verſus altare ſancti Leonis, donec de manu ſummi Pontificis poſt imperatorem ſacram coronationem accipiat; & tunc ad thalamum reducta permaneat uſque ad finem Miſſæ.

Conſuevit autem imperator larga presbyteria omnibus ordinibus exhibere, quibus ea, cum coronatur, ſummus Pontifex elargitur, videlicet epiſcopis, presbyteris & diaconibus cardinalibus, primicerio & cantoribus, ſubdiaconis, baſilicariis, & regionariis, & univerſitati cleri Romani, capellanis & ceteris officialibus, & miniſterialibus curiæ, præfecto Urbis, ſenatoribus, judicibus, advocatis, & ſcriniariis, ac præfectis navalium.

Conſuevit autem rex, quando deſcendit de Monte-gaudii, & venit ad Ponticellum, præſtare hoc juramentum Romanis.
» Ego enim N. rex futurus imperator juro me ſervaturum
» Romanis bonas conſuetudines ſuas: ſic me Deus adjuvet, &
» hæc ſancta Dei evangelia.

Rubrica quæ inferius ponitur, fuit ordinata de mandato domini Clementis Papæ V per aliquos cardinales, quibus hoc in conſiſtorio commiſſum fuit, cum ROBERTUS rex Siciliæ cum ſua conjuge peteret unctionem & coronationem apud Avenionem, ubi tunc Romana curia reſidebat. Nam nihil inveniebatur litteris traditum, qualiter reges & reginæ debent inungi & coronari, eo quod in Pontificali Romano non habetur, niſi de unctione & coronatione imperatoris & imperatricis. Propter quod de prædicto Pontificali hæc rubrica extracta eſt, additis, detractis, & mutatis quibuſdam, quæ ad eadem non competunt aliis regibus, quæ obſervari oportet in unctione & coronatione imperatoris.

CVII. *De unctione & coronatione regis, rubrica.*

In unctione & coronatione regis poteſt decenter modus, qui ſequitur, obſervari. Nam illa quidem videntur ſervanda, quæ in imperatore ſervantur, exceptis quibuſdam, quæ ſoli imperatori pertinere dinoſcuntur.

In primis itaque dominus noſter ſummus Pontifex ingreſſus eccleſiam, ibique paratus veſtibus ſacris coloris convenientis tempori, nunc ſcilicet viridibus, ut eſt moris, cum ordinibus ſuis ad altare aſcendat, & ſedeat: & antequam incipiatur Introitus Miſſæ, rex ingreſſus eccleſiam, cum ad confeſſionem beati Petri pervenerit, ſeu cum pervenerit ante altare, proſternat ſe pronus in terram, & aliquis ſubdiaconus domini Papæ ſuper eum faciat letaniam, ceteris ſubdiaconibus & capellanis in ipſa letania reſpondentibus, ut alias fieri conſuevit.

Qua finita, prior presbyterorum cardinalium, dicat, *Pater noſter*, cum aliis verſiculis & reſponſoriis, & duabus orationibus, ſcilicet, *Prætende quæſumus*, & *Actiones noſtras*, uſque *Per Dominum noſtrum* ſecundæ orationis, prout ſupra de imperatore. quibus finitis, rex ſurgat. Poſſet etiam quod dictum eſt de letania, verſiculis & orationibus, fieri per epiſcopum cardinalem, qui eum inunget juxta aliquod altare ad partem, & ibi proſequatur poſtmodum officium unctionis, & alia quæ incumbunt: tamen Ordinarium dicit de imperatore, quod *Pater noſter*, verſiculi, & orationes prædictæ dicuntur per priorem presbyterorum cardinalium.

Poſt hæc juxta aliquod altare, aliud tamen, ſi poſſibile eſt, ab altari domini Papæ, Oſtienſis epiſcopus ungat eum de oleo exorcizato ſuper brachium dextrum, & inter ſcapulas, & eas, ſi velit, inungat ſibi manus & pectus, & ſcapulas ambaſque compages brachiorum ejus, hanc orationem dicendo, prout ſequitur, *Deus omnipotens*, &c. mutato ubi dicitur, *imperatoriæ dignitatis*, dicatur, *regiæ dignitatis*; & ubi dicatur, *ad regendam eccleſiam tuam ſanctam*, &c. ut ſequitur. Item alia oratio, dicendo, *Deus Dei filius*, uſque in finem. Et hinc immediate poſt regem debet regina inungi.

His itaque peractis, rex precioſis & regalibus indumentis indutus aſcendat ad altare, ubi ſummus Pontifex recipiat eum ad oſculum oris & pectoris, ſicut unum ex diaconibus

cardinalibus, ſcilicet poſt primum diaconum cardinalem: ipſeque rex procedat ad pulpitum ſeu ambonem, ubi thalamus conſtructus eſt, ut ſupra in rubrica imperatoris continetur. Omnia prædicta fiant ante Introitum. Cantato Introitu, poſt *Kyrie eleiſon* & hymnum angelicum decantatum, ſummus Pontifex dicit orationem cum cantu, quæ competit ipſi diei, & hanc orationem in eodem throno pro rege. *Deus omnium regnorum protector, da ſervo tuo N. regi noſtro,* &c. ut ſequitur. Removetur enim de oratione, *& chriſtiani imperii,* & verbum *imperatori:* & ubi dicit, *eſt princeps,* dicatur, *eſt rex,* in ſecreta. Oratio, *Suſcipe Domine,* ſicut jacet, ut ſupra: poſt communionem vero loco orationis, *Deus, qui ad prædicandum,* ut ſupra, dicatur oratio, quæ ſequitur, *Omnipotens ſempiterne Deus, prætende famulo tuo N. regi noſtro arma cæleſtia, ut pax eccleſiæ nulla turbetur tempeſtate bellorum. Per Dominum,* &c.

Cumque lecta fuerit epiſtola & graduale cantatum, rex procedat proceſſionaliter ad altare, ſuper quo debet ſummus Pontifex Miſſarum ſollemnia celebrare; ipſeque rex præſentatur coram altari domino Papæ in ſupereminenti ſpecula reſidente. Iis geſtis, ad altare accedat dominus Papa, & gladium evaginatum de vagina ſumit, & regi tradit, dicens, *Accipe gladium,* &c. uſque ad finem; hoc ſalvo quod ubi dicitur, *deſuper corpore beati Petri ſumptum,* vel omittatur, vel dicatur, *de ſacro altari ſumptum;* & etiam ubi dicitur, *imperialiter,* dicatur, *regaliter.* His verbis completis, accingit illi enſem, iterans jam dictum, *Accingere,* &c. uſque in finem. Mox autem ut coronandus accinctus enſe fuerit, rex extrahit eum de vagina, viriliterquē illum vibrat ter, & vaginæ continuo recommendat. Eo igitur ſic accincto, & beati Petri milite mirabiliter facto, ſubſequenter Apoſtolicus de altari diadema ſumit, & ponit in capite regis coronandi, & ait, *Accipe ſignum,* &c. uſque in finem, ut ſupra: ſed ubi dicit, *coronam imperii,* poteſt omitti. Rex autem debet eſſe genuflexus, cum ſibi imponitur diadema, vel in impoſitione diadematis genuflectat.

Deinde ſceptrum & pomum tradit ei aureum. qui rex debet eſſe genuflexus, vel in receptione ipſorum genuflectat.

Sciendum eſt quod in impoſitione diadematis dicere, ſi velit Apoſtolicus, valet hujuſmodi orationes, *Dominus vobiſcum, Et cum ſpiritu tuo.* Oratio, *Proſpice quæſumus Domine,* &c. ut ſupra:

ſupra : ſed ubi dicitur, *ſit fortiſſimus regum*, dicatur, *fortiſſimus rex*; & ubi dicitur, *ad opprimendum rebelles & paganas nationes*, omittatur.

Benedictio [a] *regis, quam facit Apoſtolicus.*

Benedic Domine, &c. uſque in finem, ut ſupra, ſed ubi dicitur, *hunc principem noſtrum*, dicatur, *hunc regem noſtrum*. Alia oratio, *Deus Pater*, &c. ut ſupra, ſed ubi dicitur, *ut qui tribuit in terris imperium*, dicatur, *ut qui tribuit in terris regnum.* Ilico his peractis, procedens rex oſculetur Apoſtolico pedes, qui ipſum ad oſculum recipiat; etiam ab omnibus diaconibus ad oſculum recipiatur, & poſtmodum ab epiſcopis cardinalibus, & conſequenter a preſbyteris cardinalibus.

Quibus glorioſiſſime geſtis, Apoſtolicus ad eminentiam redeat ſpeculæ tribunalis, & rex ad faldiſtorium ſcandit, ei ſub apoſtolica dextra præparatum, ibique moram trahit aliquantulum.

Et eſt attendendum, quod rex coronatus pomum in dextera portat, & in ſiniſtra ſceptrum. Demum ante inchoatum *Alleluia* & verſum, rex ad thalamum ſuum redeat, qui eſt in pulpito vel ambone conſtitutus : ipſoque rege cum ſuis magnatibus & nobilibus conſiſtente, regina ad altare per manus ſummi Pontificis coronetur, ut infra ponitur. Deinde cantatur *Alleluia*, & repetitur *Alleluia*; & evangelium per diaconum cardinalem.

Poſt hæc dicto, *Credo in unum Deum*, dum dicitur offertorium, & dominus Papa more ſolito manus lavat, rex de thalamo ſuo venit ad altare : ipſoque Pontifice deſcendente pro perficiendis Miſſarum myſteriis ad altare, rex depoſita corona, ſceptro, & pomo aureo, ponat ſe in ordine diaconorum cardinalium, ita quod diaconus, qui cantavit evangelium, ſit medius recte poſt Papam, rex vero a dextris ipſius diaconi. Et ne ordo diaconorum ſolitus confundatur, antiquior diaconorum aliorum ſit ad dextram regis, rex ſecundus; poſt eum antiquior ſit ad ſiniſtram diaconi qui cantavit evangelium; & ſic deinceps ſecundum antiquitatem ſint ad dextram vel ad ſi-

a In Diario Alexandri VI per Johannem Brucciardum fuſius deſcribitur coronatio Alfonſi Neapolitani regis, per Johannem tit. ſanctæ Suſannæ preſbyterum cardinalem ac legatum facta Neapoli anno MCCCCXCIV. Miſſæ interfuit orator Turcici imperatoris uſque ad præfationem Miſſæ. qua incœpta, mandato regis, ſuggerente magiſtro cæremoniarum, receſſit ab eccleſia prædictus orator.

niſtram more ſolito, donec diaconorum numerus ſit completus: ibique ſtet rex inter diaconos, donec Pontifex ad ſedem reverſus communicet, & diaconus qui cantavit evangelium, & ſubdiaconus qui cantavit epiſtolam, communicaverint de manu domini Papæ, ac precioſum ſanguinem Domini noſtri Jesu-Christi ſumpſerint in altari, ut eſt moris. Et tunc ſacram communionem rex genuflexus de manu Papæ ſedentis, & mitram tenentis in capite, ſuſcipiat cum oſculo pacis: ante tamen oſculetur Pontificis manum; & tunc reverenter hoſtiam ſumat: reverſuſque ad altare idem rex ſacratiſſimum ſanguinem Domini noſtri Jesu-Christi ſumat de calice per miniſterium diaconi cum calamo. quibus expletis, ad thalamum rediens, reſumat coronam, ſceptrum & pomum.

Miſſa vero finita, pontificalem benedictionem reverenter accipiat, communiter in Miſſis papalibus conſuetam: ſtatimque præcedat ad locum, ubi debet ſummus Pontifex equitare: ut cum ipſe Pontifex equum aſcendit, teneat ſtapedum ſellæ ejus, habens coronam in capite: & arrepto freno aliquantulum ipſum adextret. Moxque ſuum equum aſcendens, præcedat uſque ad locum, ubi ſummus Pontifex in palatio ſuo de equo deſcendet: ibique ſimiliter aliquantulum de equo deſcendat, & ut prius arrepto freno aliquantulum ipſum adextret, teneat ſtapedum ſellæ ejus, cum dominus Papa de equo deſcendit. Rex autem aſcendens equum ſuum regalibus indumentis indutus, coronam gerans in capite, pomum aureum in manu dextra, & ſceptrum regium in ſiniſtra, (niſi forte ratione conſuetudinis aliud debet obſervari, ſcilicet quod pomum in ſiniſtra, & ſceptrum in dextra portaretur) ad domum ſuam revertatur, ſi ſit inſignis, vel ad locum, ubi debet convivium exhibere. Equus autem regis debet eſſe faleratus.

CVIII. *De inunctione reginæ.*

Rege itaque inuncto & ad ſuum thalamum reverſo, ut ſuperius eſt expreſſum, inungatur etiam regina ante Introitum e veſtigio oleo exorcizato, per epiſcopum Oſtienſem juxta idem altare, juxta quod rex fuit inunctus, vel in pectore, vel ſecundum quod alias in regina Maria matre regis Roberti exſtitit obſervatum, dicta prius, non ad ingreſſum eccleſiæ, ſed juxta altare, ubi unctio iſta fiet, per epiſcopum Oſtienſem, vel

omiſſa, ut volet, illa oratione, *Omnipotens ſempiterne Deus*, &c. ut ſupra: & ſi dicatur, omiſſo verbo, *vel imperatrice*; & omiſſo, *vel imperii*; & ubi dicitur, *ſtatumque Romanæ eccleſiæ regendum, necnon & protegendum*, dicatur ſolummodo, *ſtatumque ſanctæ eccleſiæ defendendum.* In ipſa vero ſacri olei unctione reginæ dicatur oratio, *Spiritus-ſancti gratia*, ut ſupra, uſque in finem. Qua unctione finita, ipſa regina procedat ad pulpitum, ubi pro ipſa eſt thalamus præparatus, cum duabus dominabus vel puellis ad minus ſui regni, tam eccleſiaſticis, quam mundanis.

CIX. *De coronatione reginæ.*

Rege itaque coronato & ad thalamum ſuum reverſo, ut eſt ſuperius expreſſum, immediate regina juxta altare per ſummum Pontificem coronatur, amicta regalibus indumentis, nihil velaminis tenens in capite: ſed expanſis crinibus & ſolutis, & dicta vel omiſſa per ſummum Pontificem illa oratione, *Deus qui ſolus*, &c. ut ſupra, & ſi dicatur, dicatur omiſſo illo verbo, *vel imperatoris*, & omiſſo, *vel imperii*, & omiſſo, *imperialis*; idem ſummus Pontifex capiti reginæ coronam imponat, dicendo, *Officio noſtræ indignitatis*, &c. uſque in finem, ut ſupra, omiſſo verbo, *vel imperatoriæ*, *vel imperialis.* Quibus dictis, regina pedes domini Papæ oſculatur. Regina autem debet eſſe genuflexa, cum corona capiti ſuo imponitur, vel cum imponitur corona, genu flectat. Coronata vero regina reducatur ad thalamum ſuum.

CX. *De communione Euchariſtiæ, quam regina recipit de manu Papæ.*

Coronatis itaque rege & regina, *Alleluia*, verſ. & repetito *Alleluia* per chorum; evangelium vero per cardinalem diaconum decantetur. Dicto evangelio, *Credo in unum Deum*, offertorium; poſt communionem Papæ, & poſtquam rex communicaverit, & ſacrum ſanguinem Domini noſtri Jesu-Christi ſuſceperit, regina genuflexa, de manu Romani Pontificis ſedentis, & mitram tenentis in capite, conſecratam hoſtiam reverenter ſumat, & ad ſuum thalamum revertitur: & poſt finem Miſſæ recepta benedictione a Papa communiter in Miſſis papalibus fieri conſueta, regalibus indumentis amicta,

nihil, ut ſupra dictum eſt, velaminis tenens in capite, ſed expanſis crinibus & ſolutis, coronam geſtans in capite, ſedens in equo cum ſua comitiva regem præcedat, & rex ſequatur ornatus regalibus, ut ſuperius eſt expreſſum.

CXI. *De canonizatione* [a] *unius ſancti.*

Ipſa die canonizationis mane, deſcendente Papa ad eccleſiam, occurrat proceſſio: poſt quam recipit dominus Papa cardinales & prælatos, ut moris eſt, ad reverentiam in medio eccleſiæ, & facit, *Sit nomen Domini benedictum.* Accipit pulpitum cum cardinalibus tantum, & ibi parantur cardinales albis, prælati pariter; & ſtant inferius in navi eccleſiæ a lateribus. Dominus Papa habens mitram, & manto indutus ſtans vel ſedens prædicat. Finita prædicatione, prædicit ſe oraturum: hortatur ut orent. Incipit *Veni Creator* cum nota, & genu flectit, & poſt ſtatim ſurgit: ceteri proſequuntur, ſi placebit. Diaconus a dextris dicet, *Flectamus genua*, & dominus Papa & ceteri baſſe & ſecrete orabunt: & poſt morulam diaconus, qui eſt a ſiniſtris, dicet, *Levate:* & dominus Papa & omnes ſurgent. Dominus Papa ſtans cum mitra diffinit ſanctorum catalogo adſcribendum, & tamquam ſanctum ab omnibus venerandum; ipſumque ſanctorum catalogo adſcribit, ſtatuens ut ab univerſali eccleſia in die obitus ſui feſtum ejus, ſicut pro uno Confeſſore pontifice, devote & ſollemniter celebretur. Inſuper accedentibus annis ſingulis ad ſepulcrum ipſius in die obitus ſui unum annum ſeu quadraginta dies de injuncta pœnitentia miſericorditer relaxat. Incipit ſine mitra, *Te Deum laudamus*, cantando, quod ceteri proſequuntur. Diaconus a ſiniſtris dicit, *Ora pro nobis*, &c. *alleluia*; ceteri reſpondent, *Ut digni*, &c. *alleluia.* Dominus Papa dicit, *Dominus vobiſcum*, reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo. Oremus*, & dicit orationem, finiendo ipſam, *Per Chriſtum Dominum noſtrum, amen.* Tunc diaconus qui eſt a ſiniſtris, dicit, *Confiteor*, &c. ut moris eſt, & faciat mentionem de beato N. confeſſore in ſuis locis. Finita confeſſione, dat dominus Papa indulgentiam gratioſam more conſueto. Data indulgentia, dominus Papa mitra depoſita facit abſolutionem more conſueto, *Precibus & meritis*, &c. faciendo mentionem ſuo loco de beato N. confeſſore, *Indulgentiam*, &c. Ultimo annunciat ſe celebraturum de more con-

[a] Alius ritus fuſius aſſignatur infra in cap. CXV.

ſueto : in loco ordinato recipiet paramenta, & Deo dante Miſſam ſollemniter celebrabit. Forma pronunciandi ſerioſe erit talis.

Ad honorem Dei omnipotentis Patris & Filii & Spiritus- «
ſancti, & exaltationem fidei & chriſtianæ religionis augmen- «
tum, auctoritate ipſius omnipotentis Patris & Filii & Spiritus- «
ſancti, beatorum Petri & Pauli & noſtra, de fratrum noſtro- «
rum conſilio decernimus & definimus bonæ memoriæ N «
quondam epiſcopum....... ſanctorum catalogo adſcribendum, «
& tamquam ſanctum eſſe ab omnibus venerandum ; ipſumque «
dictorum ſanctorum catalogo adſcribimus, ſtatuentes ut ab uni- «
verſali eccleſia in die obitus ſui, videlicet...... feſtum ipſius & «
officium ſicut pro uno Confeſſore pontifice devote & ſollemni- «
ter celebretur. Inſuper eadem auctoritate omnibus vere pœ- «
nitentibus & confeſſis, qui annis ſingulis ad ſepulcrum ejuſ- «
dem in die obitus ſui devote acceſſerint, unum annum & qua- «
draginta dies ; accedentibus vero annis ſingulis infra octavas «
dicti feſti ad ſepulcrum ipſius quadraginta dies de injuncta ſibi «
pœnitentia miſericorditer relaxamus. «

CXII. *Quando Papa audit Miſſam in diebus feſtivis.*

Veniens vadit ante altare, deponit mitram, ſacerdos a ſiniſtris, & ſacerdos incipit, *Introibo:* & Papæ poſt *Confiteor*, facta confeſſione, diaconus reponit mitram. Stans in loco ſedis Papa dicit Introitum cum omnibus cardinalibus, & *Kyrie eleiſon ;* & interim reponit incenſum, epiſcopo vel preſbytero miniſtrante. Poſt ſedet, & recipit ſacerdos incenſum ab acolytho, & cum incenſaverit altare, defert acolythus thuribulum, & epiſcopus vel ſacerdos cardinalis, qui miniſtrat, incenſat tantum Papam genuflexus, ſi Papa ſedet ; & nullus alius incenſatur. Tunc mitra non deponitur Papæ in diebus feſtivis, niſi in *Confiteor* ante altare, & cum dicitur evangelium, uſquequo dictum fuerit *Credo*, & librum fuerit oſculatum ; & poſtquam deſcendit in elevatione corporis Chriſti : & tunc reponit, cum redit ad ſedem, & tenens mitram ; cum ſacerdos dicit alta voce ſecundum *Per omnia ſæcula ſæculorum*, & ſtat capite detecto, uſquequo ſacerdos incipit recipere vinum perfuſionis ; & poſt in fine Miſſæ, cum deberet dicere, *Sit nomen Domini benedictum*, deponit mitram : & tunc dicto, *Sit nomen*, & *Bened.* reponitur mitra.

Dicta epiſtola, ſubdiaconus oſculatur pedem Papæ, & non ante. Dicente ſubdiacono epiſtolam, aſſociat eum acolythus, ſtans a ſiniſtris ſubdiaconi. Cum dicitur verſ. *Alleluia*, Papa ponit in thuribulo incenſum, miniſtrante epiſcopo ut prius, nec incenſatur Papa, ſed evangelium tantum. Dicto evangelio, ſubdiaconus portat evangelium, & offert Papæ: & Papa oſculatur evangelium dictum: demum incenſatur Papa tantum ab epiſcopo & preſbytero cardinali, ut prius in principio Miſſæ. Poſt hæc cum dicitur offertorium, interim portat acolythus naviculam a ſiniſtris, thuribulum a dextris; & epiſcopus vel ſacerdos, ut prius, offert naviculam cum cochleari; & Papa ponit incenſum in thuribulo; nec incenſatur, ſed ſacerdos incenſat altare, & acolythus incenſat preſbyterum; deinde, ut prius, Papa incenſatur ab epiſcopo vel preſbytero cardinalibus. Acolythus deinde incenſat omnes hoc ordine; primo epiſcopum vel ſacerdotem miniſtrantem, deinde duos diaconos, demum epiſcopos & preſbyteros cardinales, deinde diaconos, demum cancellarios, deinde archiepiſcopos & alios prælatos, deinde capellanos, deinde thuribularios, demum oſtiarios, deinde alios qui ſunt in Miſſa. Et ſic Papa ter ponit incenſum, & ter incenſatur: poſt Introitum, poſt evangelium, & cum dicitur offertorium incenſatur: & ter ponit incenſum in thuribulo, in Introitu, ad evangelium, & cum dicitur offertorium: ſed in Introitu primo altare & ſacerdos, in offertorio Papa, ſed poſt evangelium tantum Papa.

CXIII. *De Miſſis quæ dicuntur coram Papa tempore feriato.*

In Quadrageſima in ferialibus Papa ad primas orationes Miſſæ, & ſtatim dicto cum cardinalibus *Sanctus* uſque ad poſtcommunionem, & in ultimis orationibus, deſcendat de ſede, & incumbit ſuper faldiſtorium cum mitra, quam deponit, cum ſacerdos incipit facere crucem ſuper oblata; & reſumit poſt ſanctam elevationem ſanguinis: & tunc incumbit faldiſtorio, & in ſecundo *Per omnia*, diaconus ſibi deponit uſque ad vinum perfuſionis; & recepta pace, ſtando juxta faldiſtorium, a preſbytero, & data diaconis ſervientibus, incumbit faldiſtorio. Diaconus eam dat primis aliorum cardinalium, & epiſcoporum, & diaconorum; & in ultimis orationibus cum mitra incumbit faldiſtorio, nec ſurgit: licet aliqui dicant quod

ſic, ſed primum eſt honeſtius; & cum dicit, *Humiliate*, &c. deponit mitram, incumbit faldiſtorio ſine mitra, & in fine revertitur ad ſedem cum mitra. Et mitra eſt alba ſine fregio. Et ſic ſemper in Adventu, etiam diebus dominicis, & in Quadrageſima, tamen niſi ſit feſtum, præter Dominicam de *Gaudete* & *Lætare Jeruſalem*. Dominicis vero diebus in Quadrageſima ſervat modum conſuetum alias, nec incumbit ſuper faldiſtorium.

Si dicitur *Flectamus genua* in feriali officio, Papa cum mitra flectit, in *Levate* ſurgit, & iterum incœpta oratione incumbit ſuper faldiſtorium cum mitra. Et iſte modus ſervatur quandocumque hoc fit cum Miſſam audit.

Si ſit feſtum in Quadrageſima, in Miſſa feſti [habet mitram] cum aurifrigio; in Miſſa vero feriæ eadem die alba mitra. Poſt Miſſam reſumit mitram cum aurifrigio, & in Veſperis feſti cum mitra frigiata.

Si non ſit aliquis cardinalis epiſcopus vel ſacerdos, diaconus aſſiſtens in Miſſa Papæ facit de incenſo & aliis, ſicut epiſcopus vel ſacerdos faceret, ſi intereſſet.

Si dicatur Miſſa vigiliæ, ſervat eumdem modum & in genuflectendo, & mitra, & aliis, ſicut in feria.

In Quadrageſima ad tractum cum dicitur, *Adjuva nos Deus ſalutaris*, cum Papa audit Miſſam, deſcendit ad faldiſtorium, & diaconus deponit ſibi mitram; & ipſe faldiſtorio incumbit: & ſtatim dicto uſque ad partem illam, *ſalutaris noſter*, incluſive, reſumit mitram diacono miniſtrante, & ad ſedem revertitur, etiam cum celebrat in Quadrageſima, & idem tractus fuerit dicendus.

In feriali officio idem omni tempore obſervatur quod ſupra dictum eſt in Quadrageſima & in vigiliis; idem etiam omni tempore, quoad genuflexionem & alia.

Cum dicitur, *Ite Miſſa eſt*, diaconus vertit ſe ad populum, quouſque totum dixerit, alias inſpicientibus diaconis altare in [a] ſancto Paulo, & in locis ſimilibus. Ad *Benedicamus Domino* ſemper diaconus inſpicit altare; & ibi, & alibi. Papa in ſancto Paulo & ſimilibus cum incipit *Gloria*, vertit ſe ad tribunam: cum dicit *Dominus vobiſcum*, vel *Pax vobis*, inſpicit populum, ſtans in ſede verſus altare: ſed cum dicit, *Oremus*, & orationes, & cum incipit *Credo*, inſpicit tribunam, ſed proſe- a

a Nempe quia Papa celebrans in his locis, habet faciem converſam ad populum, renes ad tribunam ſeu apſidem, in qua eſt chorus ſacerdotum.

quitur *Credo*, legendo verſus altare cum aliis. Cum dicit, *Sit nomen*, ſemper incipit a medio altaris verſus altare.

Diaconi vero ſic ſe habent in inſpiciendo populum vel altare, ſicut Papa celebrans in ſancto Paulo & conſimilibus. In ultimis orationibus poſt Miſſam, cum dicit Papa ſtans ad altare, *Dominus vobiſcum*, vertit ſe ad populum, & diaconi: ſed diaconus, qui cantavit evangelium, facie verſa ad Papam parat ſibi paramenta in primo dicere. Cum dicitur *Confiteor*, diaconus a ſiniſtris, & diaconus a dextris, interim parat fanonem & alia Papæ. Si ſit aliquod feſtum ſpeciale, de quo Miſſa celebretur, fit memoria in *Confiteor*, hoc modo, *ſanctis apoſtolis Petro & Paulo, & beato Georgio martyri.* Item ſic, *ſanctis apoſtolis Petro & Paulo & Jacobo.* Item ſic, *ſanctis apoſtolis Petro & Paulo, & Johanni evangeliſtæ*, licet aliqui dixerint, *beato Johanni baptiſtæ & evangeliſtæ*, vel ſic, *ſanctis apoſtolis Petro & Paulo & Johanni evangeliſtæ.* Sed primus modus magis placet, & eſt magis rationabilis. In eccleſia ſancti Laurentii extra muros, ſi ſit ibi feſtum, item, *ſanctis apoſtolis Petro & Paulo, & beatis martyribus Stephano & Laurentio*, licet aliquis ſic denominaverit Stephanum, ſed male..... *nobiſcum*, non in alio, *Dominus vobiſcum*, quod dicitur in ultima oratione. nam tunc debet diaconus eſſe paratus dicere vel *Ite Miſſa eſt*, vel *Benedicamus Domino*, prout tempus requirit.

De vacante ſede.

Vacante ſede apoſtolica, ſedent epiſcopi a dextris, poſt ipſos preſbyteri; a ſiniſtris vero diaconi cardinales, omnes ſuo ordine, gradu & loco, ſicut faciebant Papa præſente; hoc tamen ſalvo, quod interdum non dimittitur locus medius inter epiſcopos & diaconos: & tunc etiam epiſcopi ſedent a dextris, ut dictum eſt, & preſbyteri poſt eos: a ſiniſtris vero, juxta tamen epiſcopos, immediate ſedet prior diaconorum, & alii poſt priorem.

Eſt tamen differentia in hoc, quod Papa vivente in Conciliis relatio & ordo votorum prædictus [ſervatur] quantum ad epiſcopos, vel preſbyteros; ad diaconos vero mutatur. Nam prima vox eſt poſt preſbyteros primi diaconi, & ſic deſcendendo venitur ad juniorem diaconum, cujus vox eſt ultima ſede vacante.

Item ordo & modus ſervatur inter diaconum eſſe Papa vivente, cum dicat diaconus Concilia auxiliaria, ubi agitur de ordinatione

ordinatione cardinalis, vel de aliquo legato cardinali mittendo, vel ſi aliquod aliud Concilium auxiliare Papa peteret.

Si quis cardinalis tarde veniat, aliis cardinalibus ſedentibus, vel in conſiſtorio, vel alibi, Papa præſente, omnes qui ſedent in eadem banca, ubi ſeſſurus eſt, veniens, facta Papæ per venientem reverentia, ſurgunt, & cum ipſo poſt ſedent: poſt, ſi quis cardinalis ſurgat miſſus vel alias, ac revertatur, tantum ſibi aſſurgunt duo in ordine venientis proximi.

Idem ſervatur ſede vacante. Dum ſedent in conſiſtorio cardinales, tenent bireta; in collationibus bireta deponunt, & ſunt ſine bireto, dum conferunt, ſive cum Papa, ſive inter ſe; & uterque conferentium, ſi ad invicem conferunt vel diſputent, eſt ſine bireto. Sede tamen vacante, incipiens conferre biretum deponit, ſed ſtatim alii non patiuntur, & tunc conferens biretum reponit.

Nullus debet conſulentem interrumpere, niſi Papa, ſi vult: & ſtatim conſulens ſuum biretum deponit: ſed cum reſumit ſuum conſilium conferens, reponit ſibi biretum.

Papa vero conferens & definiens mitram tenet: ſed ipſo definiente primo, dum præambula dicit, cardinales tenent bireta. Cum vero definit in conſiſtorio, deponunt bireta: cum confert cum aliquo, tunc ille eſt ſine bireto.

CXIV. *De Miſſis defunctorum, quæ celebrantur coram Papa, rubrica.*

Notandum quod Papa non conſuevit celebrare ſollemniter Miſſam pro defuncto, quantumcumque rege magno; ſed facere celebrari ſollemniter, & prædicari coram eo per unum epiſcopum, vel presbyterum cardinalem, vocatis omnibus cardinalibus: & tunc cum cardinalis celebrat pro defuncto, Papa aſſiſtentibus ſibi duobus antiquioribus diaconibus cardinalibus tunc, & etiam in tota Miſſa, cum illo qui celebrat, more ſolito facit confeſſionem ante Introitum Miſſæ. Qua confeſſione facta, cardinales & prælati illa die non veniunt ad reverentiam Papæ, pro eo quod non portat pluviale ibi indutum, ſed cappam de ſcarleto, vel mitram albam planam ſine perlis & aurifrigiis, ſecundum quod magis ei placebit. Notandum quod ad omnes orationes Miſſæ,

ſi celebretur extra tempus paſchale, vel extra octavas feſtorum quæ habent octavas, Papa debet genuflectere ante altare, ubi eſt cathedra cum ſcabello parata, mitram tenendo in capite. Epiſtola & evangelium non debent legi in ambone ſeu in pulpito, ſed in ipſo presbyterio prope altare: dictoque evangelio, non portatur liber Papæ ad oſculandum. Poſtquam vero poſt offertorium ille qui celebrat, thurificaverit altare, Papa ſolus per priorem presbyterorum cardinalium in Miſſa ei aſſiſtentem thurificatur, & nullus alius.

Notandum eſt etiam, quod immediate Papa, poſtquam dixerit, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, &c. deſcendit de ſede ſua, & vadit ad cathedram coram altari: ubi genuflexus moratur, quouſque celebrans incipit, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, ante *Agnus Dei:* & tunc Papa ingreditur ad ſedem ſuam, & ſtat ibi pedes, quouſque celebrans dicit, *Pax Domini*, &c. & tunc deponitur ſibi mitra, & ſtat capite diſcooperto, donec ipſe celebrans corpus & ſanguinem Domini ſumpſerit. Poſt *Pater noſter*, non dicitur pſalmus, *Lætatus ſum*, nec orationes pro pace fiunt. Item ille qui celebrat, poſtquam dixerit, *Agnus Dei*, non debet dicere illam orationem, *Domine Jeſu-Chriſte, qui dixiſti*, &c. nec oſculari tunc altare, quia pax non datur. Item non debet dici, *Sit nomen Domini benedictum*, poſt Miſſam, nec dari indulgentia.

Sermo qui fit pro defuncto coram Papa, immediate fit poſt Miſſam. Et ſciendum quod ille qui facit ſermonem, genuflectendo coram Papa inclinatus petit benedictionem. Finita vero Miſſa, & finito ſermone immediate ſine *Benedicamus*, quod non dicit, *Sit nomen*, &c. Papa recedit intus cameram ſuam. Orationes & abſolutiones, & cantus ſoliti pro defuncto fieri, poſt Miſſam non fiunt: cetera ſicut in aliis Miſſis fiunt per illum, qui celebrat coram Papa, & per Papam, & Papæ.

CXV. *Modus, qui ſervari conſuevit circa canonizationem alicujus ſancti, rubrica.*

Audita per dominum noſtrum Papam fama alicujus ſancti, & ab aliquibus honeſtis & authenticis perſonis eidem domino noſtro Papæ negotio denunciato, ac ſupplicato eidem continuatis vicibus ac pluries inſtanter pro canonizatione hujuſmodi ſancti facienda, dominus noſter Papa conſuevit hoc

proponere inter fratres, ſcilicet cardinales, & de ipſorum conſilio committit aliquibus epiſcopis patriæ illius, qui dicitur ſanctus, vel aliis perſonis authenticis, honeſtis, diſcretis, & incorruptibilibus, ut inquirant de fama & devotione populi, quam habent ad illum qui dicitur ſanctus, & de miraculis & aliis, quæ eidem domino noſtro Papæ ſunt nunciata: & illi quibus commiſſum fuerit, debent inquirere & referre de fama & devotione populi, & aliis, quæ ſuper miraculis illius, qui dicitur ſanctus, invenerint in genere, & non in ſpecie, & quoad famam, non quoad veritatem: & an videatur eis quod ſuper veritate & ſpecie ſit inquiſitio committenda. Et ſi reſcribant talia propter quæ inquiſitio veritatis committi debeat, dominus noſter Papa requirit iterum conſilia cardinalium, & de ipſorum conſilio diffinit in conſiſtorio, utrum ſecundum relata, ſit inquiſitio prædicta ſuper veritate committenda, vel non: & ſi committenda videatur, iterum ſcribit dominus Papa eiſdem vel aliis, de quibus ſibi videbitur, quod veritatem de prædictis inquirant, videlicet de fide & excellentia vitæ & miraculis, ac operatione miraculorum illius, qui petit canonizari, exacte, diligenter, fideliter & prudenter ſecundum articulos & interrogatoria, quæ ſub bulla ſua tranſmittit eiſdem & aliis: & illi, quibus committitur, facta hujuſmodi inquiſitione, eam remittere debent dicto domino Papæ ſub ſigillis ſuis fideliter intercluſam.

Qua inquiſitione ſic remiſſa, dominus Papa conſuevit ipſius inquiſitionis examinationem committere in curia aliquibus capellanis ſuis, vel aliis perſonis authenticis & diſcretis, & in talibus expertis, quæ ordinent & forment rubricas ſuper inquiſitione prædicta: & ipſis rubricis cum exacta diligentia ordinatis & formatis, committitur per dominum Papam, examinatio ipſarum rubricarum & totius inquiſitionis tribus dominis cardinalibus, videlicet uni epiſcopo, alii presbytero, & alteri diacono.

Qui domini cardinales, viſis per eos & diligenter examinatis contentis in commiſſionibus, rubricis, & inquiſitione prædictis, debent referre in conſiſtorio domino Papæ plene in genere omnia ſupradicta, & quæ invenerint in eiſdem, hoc excepto, quod ſuper vita & miraculis & depoſitionibus teſtium ſuper ipſis productorum nihil tunc in ſpeciem referunt: ſed poſtea in conſiſtorio in præſentia domini Papæ, &

aliorum dominorum cardinalium ſingulariter & ſingillatim leguntur depoſitiones teſtium ſuper vita & miraculis productorum. Primo enim leguntur depoſitiones teſtium ſuper vita productorum. Lectis & diligenter auditis per dominum Papam & cardinales, antequam ad aliud procedatur, dominus Papa de conſilio cardinalium determinat, utrum vitæ excellentia illius, de quo agitur, ſit plene probata, vel non: & ipſa determinatione facta, proceditur modo prædicto ad lecturam miraculorum, & depoſitionum teſtium ſuper ipſis miraculis productorum.

Notandum tamen quod lecta in conſiſtorio depoſitione cujuſlibet teſtis ſuper quolibet articulo, vel ſaltem teſtium melius probantium, dominus Papa de conſilio cardinalium definit, utrum illi teſtes plene probent articulum de quo agitur, vel non, vel utrum..... & hæc ſcribi debent ibidem per unum de dominis cardinalibus, de quo domino Papæ placuerit.

Quibus omnibus factis, & diligenter per dominum Papam & cardinales examinatis, dominus Papa debet inquirere conſilia ipſorum cardinalium, & petere ab eis, an videantur probata talia, propter quæ ſit canonizatio merito facienda: & ſi facienda videatur, dominus Papa ibidem in conſiſtorio ſecrete inter cardinales definit ipſam canonizationem eſſe faciendam. Poſtea vero definitione hujuſmodi facta per dominum Papam, debent vocari omnes prælati, qui tunc in curia ſunt præſentes: & dominus Papa narrat eis publice in conſiſtorio ea quæ facta ſunt, & probata ſecreta definitione prædicta jam facta ſuppreſſa; & requirit conſilia eorumdem prælatorum.

Deinde aſſignatur per dominum Papam certa dies ad aliquem locum aptum ad hoc, ubi convenire habeant idem dominus noſter Papa, & cardinales, & alii prælati de curia, ac clerus & populus: & interim extra conſiſtorium deputantur per dominum Papam octo vel ſeptem prælati ad minus, de quibus eidem domino noſtro Papæ videbitur faciendum, qui dicta die aſſignata habeant publice prædicare. Habet etiam idem dominus noſter Papa ordinare gradus inter ipſos prælatos, qui prædicare habebunt, ut videlicet talis primo prædicet, & talis ſecundo, & ſic de aliis. Conſuevit enim dicta dies aſſignari per unum menſem ante, vel per tres ſeptimanas ad minus, ad finem quod prædicti prælati diligenter collationes

ſuas potuerint ſtuduiſſe, quas ipſa die aſſignata ſuccincte & breviter in publico facere habebunt. Concluſiones vero dictarum collationum debent eſſe tales, videlicet quod oſtendant per rationes, quod dicta canonizatio eſt merito facienda, & ſupplicent dicto domino noſtro Papæ, ut facere dignetur eamdem.

Facta autem prædicta definitione ſecreta per dominum Papam, & prælatis vocatis, ac die certa ad faciendum collationes ipſis prælatis, ut præmittitur, aſſignata, dominus Papa interim in conſiſtorio conſuevit ſecrete committere duobus dominis cardinalibus, potiſſime religioſis, qui noverint in ſacra pagina, ut unus ipſorum legendam ſeu lectiones ordinet ſuper vitam illius ſancti, & aliqua de miraculis probatis in ipſis lectionibus recitando: alius vero ordinet reſponſoria & antiphonas, ac orationem, ut ipſi ordinati dicti duo domini cardinales omnia legere debeant in conſiſtorio temporibus opportunis.

Pervento itaque ad dictam diem aſſignatam, mane hora conſiſtorii conveniant ad locum ordinatum, dominus Papa more conſiſtoriali, videlicet cum manto ſeu pluviali rubeo & mitra aurifrigiata cum perlis, & omnes cardinales & prælati cum omnibus veſtimentis, videlicet cum cappis laneis; & etiam clerus & populus ibi conveniant. Dictus vero dominus noſter Papa veniendo ad dictum locum, aſſociatur per cardinales tunc præſentes, duobus diaconibus cardinalibus ſibi a dextris & a ſiniſtris, ut eſt moris, aſſiſtentibus: & in dicto loco debet eſſe faldiſtorium ſeu cathedra cum ſcabello parata, in qua dictus dominus Papa ſedere poſſit. Reſidente vero ipſo in dicta cathedra, fit ei reverentia ſolita per ſolos dominos cardinales. qua reverentia facta, ſedeat ſuo ordine more conſiſtoriali. Domini cardinales & duo diaconi cardinales Papæ aſſiſtant, ut ſuperius eſt jam dictum: prælati vero alii ſtent ex oppoſito domini Papæ a dextris & a ſiniſtris, prout locus patietur.

Quibus reſidentibus, ſurgere habet procurator hujuſmodi negotii exiſtens ex oppoſito dicti domini Papæ; & aſſumpta ſibi aliquali auctoritate, narrare debet aliqua de hujuſmodi negotio, & ſupplicare ipſi domino noſtro, ut ſanctitas ſua audire dignetur aliquos prælatos, qui ſuper prædictis prædicare intendunt: & nihilo minus quod placeat ſanctitati ſuæ defi-

nire illum, de quo agitur, eſſe ſanctum, & ſanctorum catalogo adſcribendum, & tamquam ſanctum eſſe a fidelibus venerandum; ac feſtum ejus anno quolibet perpetuo certa die, de qua ipſi domino noſtro Papæ videbitur, celebrandum. Et hujuſmodi ſupplicatione per dictum procuratorem facta, ſurgat ille prælatus, qui primo prædicare ſeu collationem ſuam facere debet juxta ordinationem jam dictam: & incipiat collationem ſuam, & eam proſequatur ſuccincte & breviter. qua finita, ſurgat ſecundus, & faciat ſimiliter, & ſic de aliis.

Finitis vero omnibus collationibus ſupradictis, dominus noſter Papa ſurgit, & diaconus cardinalis qui aſſiſtit ei a ſiniſtris, dicit more ſolito *Confiteor.* quo dicto, datur indulgentia per dominum noſtrum Papam de uno vel duobus annis, & totidem quadragenis, vel plus, prout domino Papæ placuerit. Qua indulgentia data, dominus Papa depoſita ſibi mitra facit abſolutionem, & dat benedictionem: deinde pronunciatur dicta indulgentia per unum de dominis cardinalibus; & ipſis expletis revertitur ad cameram ſuam.

Poſt hæc vero in conſiſtorio ordinatur certa dies ad aliquam certam eccleſiam, in qua convenire habeant dominus Papa, cardinales, & prælati, alii de curia, ac clerus & populus pro ſollemnitate canonizationis hujuſmodi facienda. Qua quidem die adveniente, ſternatur tapetis eccleſia, & paretur, & illuminentur in ea cerei multi; & mane deſcendente dicto domino noſtro Papa ad eamdem eccleſiam, occurrit ei proceſſio cleri illius eccleſiæ. Cum autem eſt in eccleſia, orat aliquantulum ante altare; deinde aſcendit ſedem ſuam in medio eccleſiæ paratam, & ibi recipit cardinales & alios prælatos more ſolito ad reverentiam: & ipſa reverentia facta, cardinales & prælati alii parantur paramentis albis. quibus paratis, Papa, prout de camera venit, ſcilicet cum pluviali rubeo & mitra aurifrigiata cum perlis, vadit ad cathedram eminentem ante altare cum ſcabello paratam; & ibi ſedendo facit ſermonem, mitram tenendo in capite, ut eſt moris, proceſſum recitando & probata, ac inducendo populum ad orandum pro eo, quod Deus non permittat eum errare in hoc negotio.

Finito vero ſermone hujuſmodi, dominus Papa prædicet ſe oraturum, & hortatur alios ut orent, ut ſupra, ſcilicet quod Deus non permittat eum errare in hoc negotio. Deinde flexis genibus fit devota oratio, & Papamet debet incipere can-

tando hymnum, *Veni creator Spiritus.* quo incœpto, genuflectit, & in fine primi verſus ſurgere debet, & continuatur totus hymnus ab omnibus aliis cantando. quo hymno cantato, ſi domino Papæ placet, diaconus cardinalis a dextris Papæ aſſiſtens, dicit, *Flectamus genua;* & dominus Papa & ceteri alii baſſe & ſecrete genibus flexis orent; & devota oratione facta, poſt morulam diaconus cardinalis, qui eſt a ſiniſtris, dicet, *Levate;* & tunc omnes ſurgent. quibus levatis, dominus Papa tenendo mitram in capite, definit publice illum, de quo agitur, eſſe ſanctum, & ſanctorum catalogo eſſe adſcribendum, & tamquam ſanctum eſſe ab omnibus venerandum, ipſique ſanctorum catalogo adſcribit, ſtatuens ut ab univerſali eccleſia in die tali feſtum ejus & officium devote & ſollemniter celebretur. quam definitionem facere poterit ipſe dominus noſter Papa, ut ſequitur.

« Ad honorem Dei omnipotentis Patris & Filii & Spiritus-ſancti, & exaltationem Fidei catholicæ ac chriſtianæ religionis augmentum, auctoritate ipſius Dei omnipotentis Patris & Filii & Spiritus-ſancti, beatorum apoſtolorum Petri & Pauli, & noſtra, de fratrum noſtrorum conſilio decernimus ac definimus, bonæ memoriæ N. ſanctum eſſe, & ſanctorum catalogo adſcribendum; ipſumque dictorum ſanctorum catalogo adſcribimus, ſtatuentes ut ab univerſali eccleſia anno quolibet in die tali feſtum ipſius & officium, ſicut pro uno confeſſore, ſi ſit confeſſor, vel ſicut pro uno martyre, ſi ſit martyr, devote & ſollemniter celebretur. Et, ſi domino Papæ placuerit, poterit addere iſta verba: Inſuper eadem auctoritate omnibus vere pænitentibus & confeſſis, qui annis ſingulis ad ſepulcrum ejuſdem in die tali devote acceſſerint, unum annum & quadraginta dies; accedentibus vero annis ſingulis infra octavas dicti feſti ad ſepulcrum ipſius quadraginta dies de injunctis ſibi pænitentiis miſericorditer relaxamus. »

Quibus verbis per dictum Papam prolatis, ipſe dominus Papa mitra depoſita, incipit cantando pſalmum, *Te Deum laudamus*, quem ceteri cantando proſequuntur. quo finito, diaconus cardinalis a ſiniſtris Papæ aſſiſtens dicat verſiculum, *Ora pro nobis beate N. alleluia;* & ceteri reſpondent, *Ut digni efficiamur gratia Dei, alleluia.* Si vero hujuſmodi ſollemnitas fuerit a Septuageſima uſque ad Paſcha, in prædicto verſiculo omittitur, *Alleluia.* Deinde dominus Papa cantan-

do dicat, *Dominus vobiſcum*, & reſponſo, *Et cum ſpiritu tuo*, dicat, *Oremus*, & poſtea orationem, quæ competat illi ſancto, finiendo ipſam orationem, *Per Chriſtum Dominum noſtrum*, & reſpondeatur, *Amen*.

Sed ipſa oratione finita, dictus diaconus cardinalis a ſiniſtris Papæ aſſiſtens dicat, *Confiteor*, &c. ut moris eſt; & locis debitis, ſcilicet immediate poſt Apoſtolos, faciat mentionem de dicto ſancto. Qua confeſſione finita, dominus Papa dat indulgentiam gratioſam ſeptem annorum & ſeptem quadragenarum. Et data indulgentia per dominum noſtrum Papam, ac mitra eidem depoſita, facit abſolutionem, & dat benedictionem more conſueto, dicendo, *Precibus & meritis*, &c. faciendo mentionem loco ſuo de ſancto canonizato.

Quibus factis, accedat dominus noſter Papa ad locum conſuetum, ubi recipiat pontificalia paramenta, ſcilicet alba; & poſtea more ſolito Miſſam celebret ſollemniter in honore dicti ſancti canonizati. Qua Miſſa finita, & data iterum indulgentia in fine Miſſæ de ſeptem annis & ſeptem quadragenis, & depoſitis paramentis, ad cameram ſuam, ſive ad palatium revertatur cum pluviali & mitra, prout primitus ad eccleſiam venerat.

CXVI. *Cæremoniæ & ſollemnitates ſolitæ ſervari in creatione novorum cardinalium.*

Sequuntur cæremoniæ & ſollemnitates ſolitæ ſervari in creatione novorum cardinalium, & in datione anuli, & aſſignatione tituli eis facienda, & quando presbytero cardinali non noviter creato providetur de titulo epiſcopali cardinalari, & de adventu ad curiam novorum cardinalium, ſi ſuæ creationis tempore a curia ſint abſentes.

Et primo de iis, qui interveniunt in creatione novorum cardinalium.

Sciendum quod in creatione novorum cardinalium modus qui ſequitur, conſuevit ſervari.

Die Mercurii quatuor temporum dominus Papa in conſiſtorio conſuevit quærere a cardinalibus, an expediat fieri creationem novorum cardinalium, faciendo ibi primitus aliqualem breviſſimam collationem, quod expediat creare novos cardinales. Cardinales vero poſtea omnes quilibet ſecundum ordinem

ordinem ſuum conſueverunt reſpondere, & conſulere, an expediat fieri, vel non. Quo facto, dominus Papa conſuevit dicere: *Nos ſequimur conſilium dicentium, quod fiant*, vel *non fiant*, ſecundum quod melius videbitur ei faciendum. Et ubi eligit viam quod fiant immediate; interrogat cardinales de quanto numero videtur eis faciendum. Quo reſponſo per eos ut ſupra, dominus Papa dicit: *Nos ſequimur conſilium dicentium, quod fiant uſque ad talem numerum.* Deinde ibidem dicit: *Cogitabimus, & cogitetis de perſonis nominandis, & die Veneris proxima agemus ſuper iis Deo dante.*

Iſta ſunt vera, quando cardinales ſunt omnes in conſiſtorio præſentes. Si autem ſint aliqui in domibus ſuis infirmitate detenti, eſt conſuetum in conſiſtorio per dominum Papam mandari duobus cardinalibus, quod vadant ad cardinales abſentes, & requirant & habeant eorum conſilium ſuper prædictis duabus quæſtionibus. Et relatione facta poſtea domino Papæ in conſiſtorio, audientibus omnibus cardinalibus per illos cardinales deputatos, dominus Papa poſtmodum eligit in conſiſtorio, an velit ſequi conſilium cardinalium dicentium, quod fiat nova creatio cardinalium, & de quoto numero.

Die Veneris vero ſequenti mandatur etiam in conſiſtorio per dominum Papam duobus cardinalibus, quod vadant ad requirendum & habendum conſilium cardinalium abſentium ſuper perſonis in cardinales de novo creandis. Quo conſilio habito, veniunt ad conſiſtorium, dum dominus Papa audit conſilia auricularia cardinalium, & ei referunt ad partem, dum eſt in cathedra ſua, conſilia cardinalium abſentium.

Qua die Veneris, facta primitus reverentia Papæ per cardinales, Papa mandat quod portetur cathedra nuda. Quo dicto, omnes cardinales exeunt conſiſtorium, & ponent ſe in fine illius aulæ vel cameræ, ubi tenetur conſiſtorium; excepto priore epiſcopo cardinali, qui remanet ibi, & ponit ſe ad ſedendum ſupra cathedram nudam, quæ debet eſſe ad latus Papæ dextrum parata.

Dominus vero Papa conſuevit dicere illi cardinali, & aliis poſt eum venientibus ſecundum ordinem ſuum: *Nos cogitamus de talibus perſonis*, quas ibi nominat: *dicatis, quid vobis de iſtis, vel de aliis videtur eſſe fiendum.* Tunc cardinalis ille & alii ſucceſſive poſtea per ordinem ſuum venientes, reſpondent quod eis videtur, ſecundum quod Deus eis miniſtravit: & cum om-

nes cardinales ſucceſſive ſecundum ordinem ſuum reſponderint, omnes redeunt ad ſedendum in conſiſtorio ſecundum ordinem ſuum.

Quo facto, dominus Papa conſuevit eis dicere, *Deo gratias, nos habemus de perſonis concordiam omnium fratrum*, vel qui minimum, vel majoris partis ſecundum quod fuerint, nihil tamen aliud ſupra ipſa concordia ſpecifice exprimendo: & immediate ipſe ibi creat cardinales tam præſentes in curia, quam
„ abſentes, dicendo: Auctoritate Dei omnipotentis, ſanctorum
„ apoſtolorum Petri & Pauli, & noſtra, talem, ſi ſit prælatus,
„ abſolvimus a vinculo, quo tenebatur eccleſiæ ſuæ; & ipſum
„ aſſumimus in preſbyterum ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardina-
„ lem. Ubi vero ille non eſſet prælatus, dicit: Talem aſſumimus
„ in preſbyterum, vel diaconum ſanctæ Romanæ eccleſiæ car-
„ dinalem; ſecundum quod eidem domino Papæ magis placebit
„ ſuper hoc ordinare.

Quibus cardinalibus creatis, dominus Papa vadit ad cameram ſuam, & cardinales ibidem publicant proviſionem novorum cardinalium, quibus eis placet. Dominus vero Papa interdum ibidem, cum ad cameram ſuam redierit, conſuevit novis cardinalibus creationem de eis mandare per domicellum ſuum, interdum non.

Die ſabbato ſequente dominus Papa, facta ei reverentia in conſiſtorio per cardinales, mandat, quod aperiantur portæ aulæ, ubi tenetur conſiſtorium, omnibus intrare volentibus: & ibidem debet venire ad conſiſtorium, & infra conſiſtorium infra ſedere camerarius, & notarii, & capellani domini Papæ, & auditores palatii, & clerici cameræ domini Papæ: alii vero debent ſtare pedes extra conſiſtorium.

Omnes vero cardinales novi debent tunc temporis eſſe extra conſiſtorium in aula vel camera ibi ſatis prope, quouſque dominus Papa mandet eos vocari.

Dominus vero Papa facit ibi in præſentia omnium unum brevem ſermonem; in fine vero ſermonis deſcendit per ordinem ad nominationem cardinalium, tam præſentium in curia, quam abſentium, quos creavit, quemlibet eorum commendando de ſcientia, fidelitate, prudentia, & alia, prout merita cujuſlibet requirent: & in fine commendationis dicit cuilibet novorum cardinalium ſic: *Talem abſolvimus a vinculo, quo eccleſiæ ſuæ tenebatur, & eum aſſumpſimus & aſſumimus in presby-*

terum ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalem. Si vero non ſint prælati, non fit mentio de *abſolvimus*, ſed dicit, *aſſumpſimus & aſſumimus in presbyterum, vel diaconum ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalem.*

Quo facto, dominus Papa facit vocari cardinales novos, qui debent venire ad eum ſecundum ordinem, quem dominus Papa dederat in eos nominando, & ſtare pedes retro conſiſtorium, & firmare ſe retro bancam, quæ eſt ab oppoſito ſedis cathedræ domini Papæ, ubi ſedent alii antiqui domini cardinales: & tunc dominus Papa debet dicere novis cardinalibus aliqua ad inſtructionem eorum, quales debent eſſe in conſiliis, & aliis agendis. Quibus dictis, vocat eos quod veniant ad eum: & in introitu conſiſtorii duo diaconi cardinales antiquiores recipiunt novum cardinalem primo nominatum per dominum Papam, alii vero duo diaconi cardinales antiquiores poſt primum recipiunt illum cardinalem ſecundo nominatum; & ſic deinceps faciunt alii cardinales diaconi per ordinem ſuum, ſi ſint plures cardinales de novo creati, & ad eos adducunt ad oſculum pedis domini Papæ.

Quibus per Papam ad oſculum pedis receptis, immediate omnes cardinales antiqui & ceteri ſupra nominati ſurgunt, & in capellam Papæ venientes, *Te Deum laudamus* incipiunt alta voce, & cardinales antiqui ſecundum ordinem ſuum bini & bini primo vadunt ad altare quod debet in aula, ubi dominus Papa tenet conſiſtorium, tunc temporis eſſe paratum, ſine cruce tamen; & poſt eos duo diaconi cardinales antiquiores ducunt novum cardinalem ad altare primo nominatum per dominum Papam: alii vero duo diaconi cardinales alium; & ſic deinceps faciunt alii duo diaconi cardinales, ſi ſunt plures cardinales de novo creati ſecundum ordinem ſupradictum: & cum pervenerint ad altare, cardinales novi debent ſtare flexis genibus ante altare proſtrati, quamdiu cantatur *Te Deum laudamus*, &c.

Quo completo, prior epiſcoporum cardinalium debet dicere ſubmiſſa voce, *Pater noſter:* poſtea cantando verſiculum, *Et ne nos inducas in tentationem*, reſpondetur, *Sed libera nos a malo.* ℣. *Salvos fac ſervos tuos*; reſpondetur, *Deus meus ſperantes in te.* ℣. *Mitte ei auxilium de ſancto*; reſpondetur, *Et de Sion tuere eos.* ℣. *Domine exaudi orationem meam*; reſpondetur, *Et clamor meus ad te veniat.* ℣. *Dominus vobiſcum*; reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.*

Oremus.

Omnipotens ſempiterne Deus miſerere famulis tuis, & dirige eos ſecundum clementiam tuam in viam ſalutis æternæ, ut te donante tibi placita cupiant, & tota virtute perficiant.

Alia oratio.

Actiones noſtras quæſumus Domine aſpirando præveni, & adjuvando proſequere, ut cuncta noſtra operatio & oratio a te ſemper incipiat, & per te cœpta finiatur. Per Chriſtum Dominum noſtrum. reſpondetur, *Amen.*

Prædicta tamen debent dici per epiſcopum prædictum in libro, qui ſupra altare debet eſſe paratus. Quibus finitis, capellani domini Papæ, bini & bini, recipiunt novos cardinales, & eos faciunt oſculari altare : deinde ipſos adducunt ſecundum ordinem ſuum ad oſculum oris cardinalium antiquorum. Et primo veniunt ad epiſcopos, ſecundo ad preſbyteros, ſubſequenter ad diaconos cardinales, quemlibet eorum ſecundum ordinem ſuum oſculando.

Quo facto, antiqui cardinales bini & bini redeunt ad conſiſtorium ad ſedendum ſecundum ordinem ſuum : diaconi vero cardinales antiquiores ducunt iterum bini & bini novos cardinales ſecundum ordinem ſupradictum ad oſculum pedis & oris domini Papæ ; & poſtea eos ducunt uſque ad ſedem, in qua debent ſedere in conſiſtorio, ſecundum ordinem per dominum Papam in nominatione eorum eis datum.

Poſtea omnes alii non cardinales recedunt : poſt quorum receſſum dominus Papa imponit ſilentium dominis cardinalibus novis, quouſque ipſe dominus Papa de conſilio antiquo-
» rum cardinalium os duxerit eis aperire. Et tunc dicit eis, qua-
» liter debent cum reverentia loqui in conſiſtorio, cum loquen-
» tur aliis cardinalibus, &c. cum loquentur, tam in viam con-
» ſilii, quam in viam collationis, non contradicendo ſeu impu-
» gnando dicta aliorum cardinalium, ſed alia dicendo pruden-
» ter & cum reverentia, quod eis Dominus miniſtrabit : & qua-
» liter etiam alios cardinales debeant honorare ; qualiter etiam
» in conſiliis dandis debeant Deum præ oculis habere, & in men-
» te & in ore tunc temporis ſanctitatem & puritatem habere, re-
» mota omnium partialitate amoris, odii, vel favoris.

Aliquando conſuevit tamen eis ſilentium imponere illo tunc, & reliqua proxime præcedentia eis dicere, dum eis decreverit os aperire.

Quibus dictis, Papa ſurgit & vadit ad cameram ſuam, & cardinales omnes remanere conſueverunt in domo Papæ, quouſque menſæ pro prandio ſint paratæ : & illa die omnes cardinales comedunt in aula cum Papa. Et cum dominus Papa exit de camera, & venit ad prandium, aſſociant ipſum duo diaconi cardinales antiquiores uſque ad menſam ipſum præcedendo : & poſt prandium ſimili modo aſſociant eum uſque ad cameram. Et ſedent cardinales in menſa primo ſecundum ordinem ſuum, a parte dextra Papæ epiſcopi & preſbyteri cardinales, tam antiqui, quam novi : a parte vero ſiniſtra ſedent ſecundum ordinem ſuum tam antiqui, quam novi diaconi cardinales juxta modum conſiſtorii.

Poſt prandium vero eumdem ordinem ſervant in ſedendo, tam antiqui, quam novi cardinales : & cum fuerit tempus recedendi, dominus Papa ſedendo in cathedra ſua dat capellum rubeum novis cardinalibus, ſecundum ordinem per eum in nominando eos eis datum ; & ipſum capellum cujuſlibet ipſorum capiti imponit ipſis cardinalibus novis ſtantibus coram eo genuflexis : & immediate familiaris domini Papæ, qui debet eſſe paratus, capellum de capite ipſius cardinalis recipit ; & tunc quilibet eorum poſt prædictam impoſitionem capelli immediate ſecundum ordinem ſuum pedem domini Papæ oſculatur, & poſtea dominus Papa quemlibet eorum ad oſculum oris recipit ſecundum ordinem prædictum : & quilibet novorum cardinalium, oſculo per eum a domino Papa recepto, ad ſedem ſuam ibi redit.

Quo facto, dominus Papa ſurgit, & etiam omnes cardinales ; & poſtea, ſi eccleſia cathedralis ſit ibi prope, novi cardinales aliquotiens ad orandum conſueverunt immediate ire, deinde ad domos ſuas redire.

Sequenti autem die novi cardinales debent ſimul incipere viſitationem omnium cardinalium antiquorum, quemlibet ipſorum in domibus, quas inhabitant, viſitando, non attendendo in viſitatione cardinalium antiquorum, qui fuerint, vel ſint antiquiores cardinales, ſed ſecundum quod cardinalibus novis magis placebit : & ipſi cardinales antiqui debent novos cardinales tunc, dum viſitantur, in camera ſua ſecrete inſtruere, quomodo dominum Papam & cardinales antiquos debeant verbo & facto honorare, ac etiam revereri : & quem modum, quando loquentur in conſiſtorio & alibi, cum domino Papa

vel cardinalibus, in viam conſilii, vel in collationes, ſeu alia loquendo, vel in ſedendo, debeant obſervare. Poſtquam vero cardinales novi cardinales antiquos viſitaverint in ſuis domibus, cardinales antiqui debent cardinales novos ſingulariter & ſinguli in eorum domibus viſitare, & interdum ex ſpecialitate aliquos novos cardinales & in domibus propriis immediate, cum ſint creati per Papam.

Dominus Papa in conſiſtorio ſecundo quod tenuerit, vel ad tardius in tertio, conſuevit os cardinalibus novis, de conſilio cardinalium antiquorum aperire, & tunc eos hortari, quomodo debeant in conſiſtorio loqui reverenter, & alia bona verba, prout ſupra dictum eſt, tunc temporis eis dicendo.

Advertendum tamen eſt, quod dum prædictum conſilium petitur, cardinales novi debent exire conſiſtorium, & ſtare in aliqua camera ibi prope, donec datis prædictis conſiliis per cardinales antiquos, poſtea per juniorem antiquum cardinalem de mandato Papæ vocentur quod redeant ad conſiſtorium. Quibus reverſis, Papa conſuevit eis os aperire.

Papa vero ſingulis novis cardinalibus in conſiſtorio, die qua eis os aperuit, dare conſuevit titulos & anulos in fine conſiſtorii: & quilibet novus cardinalis conſuevit tunc temporis, dum Papa imponit anulum digito ipſius, genua flectere, & immediate poſt dationem anuli manum & pedem dicti domini Papæ oſculari; & oſculo per eum a domino Papa recepto poſtea redire ad ſedem ſuam.

Novi vero cardinales anulos portare non debent, etiamſi antequam cardinales fuerint, prælati exiſterent, quouſque dominus Papa in conſiſtorio det eis titulos & anulos, ut eſt dictum; nec debent in capellis, vel domibus propriis dare benedictionem, quouſque titulum & anulum receperint, ut dictum eſt.

Norma vero, quæ antiquitus conſuevit ſervari in apertione oris novorum cardinalium, & aſſignatione titulorum, ac datione anulorum, eſt infra ſcripta, videlicet quod poſtquam ſederint cardinales, tam antiqui, quam novi, in ordine ſuo in conſiſtorio, tunc quando domino Papæ placebit, dicitur per eum novis cardinalibus, quod ſedeant ad partem: & ipſis abſentibus dantur conſilia circularia per cardinales antiquos, an ora ipſorum novorum cardinalium ſint aperienda: & ſi conſulant quod ſint, revocantur ad conſiſtorium iidem cardinales abſen-

tes, & ſedent in locis ſuis. Et tunc dominus Papa, propoſita aliqua auctoritate, ſi placet, cum brevi vel modica, abſque ulla ipſius proſecutione ora ipſorum aperit, dicendo, *Nos aperimus tibi os*, vel *vobis*, ſi ſint plures, *tam in collationibus, quam conſiliis, & in electione Romani Pontificis, & in omnibus actis, tam in conſiſtorio, quam extra, quæ ad cardinales ſpectant, & quos ſunt ſoliti exercere.* Ipſi vero ad propoſita non reſpondent.

Poſt hæc in fine conſiſtorii, vel ibidem poſt apertionem prædictam, ſecundum quod domino Papæ videbitur, ſinguli cardinales novi, ſingulariter unus poſt alium, genu flectit coram domino Papa: & tunc dominus Papa recipit unum ex anulis præparatis ad hoc, & immittit digito cardinalis novi, dicendo tunc hæc vel ſimilia verba quæ ſequuntur.

Ad honorem Dei omnipotentis, ſanctorum apoſtolorum Petri & Pauli, & ſanctæ Priſcæ, vel alterius ſanctæ, vel ſancti, ad cujus honorem eſt fundata eccleſia, quam cardinali novo committit, *committimus tibi eccleſiam ſanctæ Priſcæ cum clero & populo & capellanis ſuis*, ſi eſt in preſbyterum cardinalem aſſumptus; & ſic in ſimilibus, & interdum additur, *ſecundum formam, qua committi cardinalibus conſuevit, qui eamdem eccleſiam in titulatam pro tempore habuerunt.*

Si vero eſſet in diaconum cardinalem aſſumptus, dicitur, *Ad honorem*, &c. ut ſupra, *committimus eccleſiam ſanctæ N. cum clero & populo ſuis*, & omittitur *capellanis.*

Cardinalis vero qui recipit anulum, oſculatur manum & pedem domini Papæ, & dominus Papa ipſum poſt ad oſculum oris recipit: & ſic conſequenter de aliis novis cardinalibus obſervatur. Quibus completis, vadunt prædicti domini cardinales novi ſedere in locis ſuis, nec tunc etiam cardinales novi aliquid prædictis verbis & factis reſpondent.

Attendendum etiam quod dominus Papa tunc præſentibus omnibus cardinalibus ordinat, quos titulos habere debeant novi cardinales abſentes, ut inde ſollicitudo tollatur.

Attendendum eſt etiam, quod præmiſſa, quantum ad apertionem oris, & donationis anuli & tituli, interdum conſueverunt fieri extra conſiſtorium, quando dominus Papa vocat omnes cardinales ad cameram ſuam pro conſilio ſuper negotiis habendo: & tunc omnes præmiſſæ ſollemnitates per omnia ſervantur ſecundum modum ante dictum, prout factum

a fuit anno a nativitate Domini [a] milleſimo CCC XXXIX, XVI menſis Januarii Avinione per dominum Papam Benedictum XII, in perſonas dominorum cardinalium Ebredunenſis, cui tunc fuit commiſſus titulus ſancti Marci; & Albi, cui tunc etiam commiſſus fuit titulus quatuor Coronatorum; & Mortis Olivi, cui commiſſus fuit tunc etiam titulus ſancti Stephani in Cælio-monte in camera prædicti domini Papæ Benedicti.

Sciendum, quod quando creatur cardinalis novus aliquis, qui eſt extra curiam, & fuit creatus cum aliis in curia Romana præſentibus, die qua intrare debet curiam, omnes cardinales & camerarius Papæ, cum clericis cameræ & ſervientibus armorum ejuſdem domini Papæ, exeunt ſibi obviam extra villam; & in obviatione cardinalis alii amotis capellis & biretis recipiunt ipſum ad oſculum. quo facto, retrocedentes vadunt ad conſiſtorium, duobus tantum diaconibus cardinalibus junioribus cum ipſo cardinali novo remanentibus, & eum aſſociantibus uſque ad aulam, ubi Papa tenet conſiſtorium. Et cum illuc pervenerit, & poſtea dominus Papa de camera ſua ad conſiſtorium venerit, antiqui cardinales præter duos diaconos cardinales juniores cum novo cardinali extra conſiſtorium in fine aulæ, ubi tenetur conſiſtorium, remanentes, faciunt reverentiam more ſolito domino Papæ. qua facta, duo antiquiores diaconi cardinales occurrentes novum cardinalem in introitu conſiſtorii recipiunt; & prædicti duo diaconi cardinales juniores, qui eum aſſociaverant, eum dimittunt, & accedunt ad reverentiam ſolitam faciendam: & ea facta, redeant ad ſedendum in conſiſtorio in locis conſuetis. Poſtea eum dicti duo antiquiores diaconi cardinales deducunt ad dominum Papam, qui eum ad oſculum pedis, & poſtmodum oris recipit. Deinde idem duo diaconi cardinales antiquiores eum ducunt ad ſedem debitam, per dominum Papam ſibi ſecundum ſuæ creationis gradum & ordinem aſſignatam.

Poſtquam omnibus cardinalibus ſedentibus, ceteris repulſis aliis, dominus Papa allocutione & collatione aliqualibet, ut

a Onufrius hanc creationem revocat ad annum M CCC XXXVII. & quidem ad XV Kal. Januarii. qua die Bertrandus de Deucio archiepiſcopus Ebredunenſis preſb. card. tit. S. Marci; frater Guillelmus Curti de Divano, abbas Montis-olivi preſb. card. tit. SS. IV Coronatorum; & Guillelmus Albus preſb. card. tit. ſancti Stephani in Cælio-monte renunciati dicuntur cum aliis tribus. Sed præferenda hujus Cæremonialis auctoritas.

eſt

eſt moris, factis ad inſtructionem ipſius, ut ſupra de cardinalibus præſentibus in curia Romana noviter creatis recitatum eſt, ſilentium novo cardinali imponit, quouſque de conſilio aliorum cardinalium os ei duxerit aperiri. Subſequenter dominus Papa cum omnibus cardinalibus, cum fuerit tempus recedendi, dat in camera ſedendo novo cardinali capellum rubeum, vel ante prandium, ſi non eſſet in ſtatu illa die ſollemne prandium faciendi. Reliqua vero debent per dominum Papam in apertione oris, & datione tituli & anuli dici, fieri & ſervari iſti novo cardinali, & per eumdem cardinalem in viſitatione & aliis præmiſſis per eum faciendis, prout in cardinalibus novis creatis in curia præſentibus eis per dominum Papam, & per eos dici, fieri & ſervari eſt ſuperius recitatum.

Item ſciendum eſt, quod ſi vacaret ſedes apoſtolica tempore quo rediret ad curiam cardinalis antiquus, ſive noviter creatus, qui fuiſſet legatus aut nuncius; tunc cardinales alii, etiamſi non eſſent in conclavi pro electione futuri ſummi Pontificis, non vadunt cardinali obviam venienti, pro eo, quia ſede vacante perſonam Papæ quodammodo repræſentant.

Sciendum, quod ſi die qua cardinalis novus tempore ſuæ creationis abſens intrat curiam, dominus Papa diſcretiatus non teneat conſiſtorium, in camera dat capellum rubeum ipſi novo cardinali, præſentibus cardinalibus; & ipſa die os non clauditur, ſed in primo venienti conſiſtorio conſuevit.

Regulariter autem cardinali novo abſenti capellus rubeus per dominum Papam non mittitur. Interdum tamen de gratia ſpeciali mitti ei per dominum Papam conſuevit, quando antea miſſus legatus, vel nuncius per eum fuerat pro pace inter reges, vel regem & principes tractanda, ac etiam conſummanda, ad finem quod ipſe cardinalis per ipſos in majori reverentia habeatur, & ex hoc ad pacem melius & facilius inducatur.

Item notandum, quod cardinalis noviter creatus, antequam receperit titulum, ſi Papa ſollemniter celebret, vel audiat Veſperas ſollemnes, venit ad reverentiam Papæ ſecundum gradum ſuum; & poſtea recipit & portat paramenta ſua, ſicut ceteri cardinales gradus ſui, ſi receperit ordinem ad quem eſt electus; aliter non.

Notandum, quod quando cardinalis, qui creatur per Papam in presbyterum, vel diaconum cardinalem, non eſt presbyter, vel diaconus, ſi ſit in presbyterum electus, non portat in Veſperis vel Miſſa, quas Papa ſollemniter facit & dicit præſentibus aliis cardinalibus antiquis, paramenta, quæ alii cardinales antiqui portant tunc temporis, quouſque de manibus Papæ receperit ordinem presbyteri: & ſi ſit in diaconum electus, ita non portat paramenta diaconi, quouſque de manibus Papæ receperit ordinem diaconatus: ſed ſtat ultimus inter cardinales gradus ſui indutus cappa de ſcarleto.

Minores Ordines conſueverunt dari prædictis cardinalibus novis per epiſcopum cardinalem ex commiſſione Papæ extra quatuor tempora. Minores vero Ordines per Papam regulariter in quatuor temporibus, & interdum extra quatuor tempora & ſecreto, præſentibus tantum tribus antiquis cardinalibus, & paratis ſuis paramentis uno epiſcopo vel presbytero & duobus diaconibus. Conſueverunt etiam dari per Papam ſimul omnes Ordines majores cardinalibus ſupradictis.

CXVII. *Cæremoniæ ſolitæ ſervari in creatione presbyterorum cardinalium, quando eis committitur titulus epiſcopalis, rubrica.*

Quando vero titulus cardinalis epiſcopi vacat tempore quo novi cardinales per dominum Papam creantur, conſuevit interdum dominus Papa alicui de antiquis presbyteris cardinalibus in curia Romana præſentibus, de illo, per modum qui ſequitur, providere, & in die Veneris, quando cardinales de novo creandos nominat, antiquis cardinalibus per ordinem ſuum venientibus pro conſilio ad cathedram, juxta cathedram domini Papæ pro ipſis cardinalibus antiquis paratam, eos ſingulariter interrogat, de quo antiquo presbytero cardinali eis videretur eccleſiæ, ut præmittitur, vacanti fore providendum, neminem tamen de cardinalibus eis nominando: & reſponſo per ordinem per eos, dum poſtea omnes cardinales ad conſiſtorium ad ſedendum ſecundum ordinem ſuum redierint, dominus Papa antiquo cardinali presbytero ibidem præſenti vel abſenti providet de eccleſia epiſcopali, ut præmittitur, vacante, antequam creet alios novos cardinales.

Præferuntur tamen aliqui ratione legationis noviſſimi preſbyteri cardinales in proviſione tituli epiſcopalis antiquioribus presbyteris cardinalibus, prout factum fuit tempore domini Johannis Papæ XXII. quo tempore erat legatus dominus BERTRANDUS de Poëto, qui ſtando in ſua legatione fuit factus epiſcopus Oſtienſis, licet dominus* SANTELMUS JOHANNES, qui poſtea lapſu temporis fuit epiſcopus Albanenſis, & P. DE ROBLAYO, qui fuerat cancellarius Franciæ, presbyteri cardinales præcederent eum. * *al.* Santelinus

Præferuntur etiam noviſſimi presbyteri [a] cardinales in proviſione dicti tituli epiſcopalis illi, qui ante promotionem ad cardinalatum fuerint archiepiſcopi, vel epiſcopi conſecrati, aliis antiquorum cardinalium, qui non fuerunt epiſcopi conſecrati ante promotionem cardinalatus, ut tempore præfati domini Johannis Papæ, quo tempore dominus PETRUS DE PRATIS, tunc presbyter cardinalis, qui fuerat archiepiſcopus conſecratus Aquenſis, fuit factus epiſcopus Præneſtinenſis, licet prædicti domini Santelmus Johannes & P. de Roblayo presbyteri cardinales præcederent eum, & eſſent antiquiores in cardinalatu: & tempore domini Clementis Papæ VI, quando dominus Dalbia, qui fuerat epiſcopus Ruthenenſis, fuit factus epiſcopus Portuenſis; & dominus cardinalis Bononienſis, qui fuerat conſecratus archiepiſcopus Lugdunenſis, factus fuit epiſcopus Portuenſis; & dominus cardinalis Claromontenſis, qui poſtea fuit papa Innocentius VI, fuit habitus epiſcopus Oſtienſis, licet dominus cardinalis Montis-olivi præcederet eos, & eſſet antiquior ipſis in cardinalatu. At tempore domini Innocentii Papæ VI, quo dominus Atrabatenſis presbyter cardinalis fuit factus epiſcopus Oſtienſis, & dominus ISPANUS etiam presbyter cardinalis, qui tunc erat legatus in Lombardia, fuit epiſcopus Sabinenſis, quamvis dominus Montis-olivi, qui fuerat abbas Montis-olivi Benedictinus; & cardinalis Sucellenſis creatus dicti domini Clementis Papæ VI, qui fuerat electus Sucellenſis, & non fuerat conſecratus, præcederent omnes: & ſubſequenter creavit alios novos cardinales per modum ſupradictum.

[a] Quando primum diaconi quidam cardinales, excluſis presbyteris, prælati ſint ad titulos epiſcopales, vide Auguſtinum Patricium tit. VIII, cap. XVII, ubi quædam exempla refert ex Gregorio XI, qui cardinalem Lemovicenſem diaconum promovit ad epiſcopatum Præneſtinenſem; ex Pio II, qui Johannem *Carvaſal* S. Angeli ad epiſcopatum Portuenſem, &c.

Die vero ſabbati ſequenti dictus cardinalis antiquus, cui die Veneris præcedenti proviſum eſt de titulo cardinalari epiſcopali, debet eſſe extra conſiſtorium cum aliis novis cardinalibus die Veneris præcedenti creatis, quouſque ex parte domini Papæ vocetur quod veniat ad eum cum aliis cardinalibus de novo creatis: & tunc primitus debet venire cum eis, & ſtare primus pedes cum novis cardinalibus, & omnia alia facere cum eis, quæ novi cardinales facere debent juxta modum ſuperius recitatum, hoc excepto, quod cum omnes ſollemnitates præmiſſæ ſint completæ, quod per duos diaconos cardinales antiquiores primus ducitur ad ſedendum in conſiſtorio immediate juxta ultimum antiquum epiſcopum cardinalem. Silentium etiam ei non imponitur, quod novis cardinalibus eſt imponi conſuetum: nec per Papam anulus ei poſtea datur, nec exhortatur per Papam, quomodo debeat ſe habere in conſiſtorio & extra; nec capellus rubeus ei per Papam datur. Viſitat tamen omnes cardinales, ut de novis cardinalibus ſuperius eſt jam dictum. Si vero eſt abſens a curia, quando dominus Papa ei providet, debet cum redierit omnes cardinales in eorum domibus ſingulariter viſitare.

Sciendum eſt autem, quod titulus epiſcopalis cardinalatus non conſuevit committi alicui cardinali, niſi primo fuerit epiſcopus conſecratus, poſito quod tempore, quo talis titulus epiſcopalis vacat, ſit prior presbyterorum cardinalium primus, qui non fuit epiſcopus conſecratus ante promotionem ſuam ad cardinalatum. Et ita factum fuit, quando dominus cardinalis de Bolonia fuit factus epiſcopus Portuenſis, qui erat ſubprior presbyterorum cardinalium, quod fuerat ante cardinalatum archiepiſcopus Lugdunenſis conſecratus; & dominus cardinalis Montis-olivi erat prior presbyterorum cardinalium: ſed ipſe dominus Montis-olivi non fuerat epiſcopus conſecratus ante promotionem ſuam ad cardinalatum, ideo non fuit ſibi commiſſus titulus epiſcopatus prædictus.

Notandum tamen eſt, quod tempore prædicti domini Johannis Papæ, dominus Santelmus Johannes presbyter cardinalis, licet non fuiſſet electus neque conſecratus in epiſcopum vel archiepiſcopum, fuit factus epiſcopus Albanenſis.

Tempore vero Benedicti XII & domini Clementis VI, poſt receptionem ad oſculum oris, dominus Papa conſuevit dare anulos nobiles epiſcopis noviter creatis, quando ſunt in

curia præſentes : abſentibus autem etiam, cum ad ipſam curiam redierint, dare non eſt conſuetum. Ita fuit obſervatum per dominum Clementem Papam VI, quando dominus Petragoricenſis cardinalis fuit creatus epiſcopus Albanenſis, & dominus cardinalis Ruthenenſis factus epiſcopus Portuenſis: quibus dati fuerunt anuli per dominum Papam prædictum, ut dictum eſt, quia erant in curia præſentes. Domino cardinali Ebredunenſi vero, qui erat abſens a curia, quando fuit creatus epiſcopus Sabinenſis, in regreſſu ſuo per Papam anulus non fuit ei datus. Domino cardinali Albo, cum factus fuit epiſcopus Tuſculanenſis, datus fuit anulus, quia erat tunc in curia præſens per dictum Clementem papam prædictum, modo & tempore prædictis : & idem fecit domino cardinali de Bolonia, quando ei providit de epiſcopatu Portuenſi.

Interdum tamen dominus Papa conſuevit antiquo presbytero cardinali in curia Romana præſenti ſine quatuor temporibus, & ſine creatione novorum cardinalium de epiſcopali titulo per modum ſupra plene recitatum providere : & illa die omnes cardinales conſueverunt cum Papa prandium facere ; & cardinalis ille in craſtinum habet omnes cardinales ſingulariter in eorum domibus, ut ſupra præmiſſum eſt, viſitare.

Si vero cardinalis ille ſit abſens a curia Romana, omittuntur ſollemnitates prædictæ, hoc excepto, quod auricularia conſilia per dominum Papam cardinalibus in curia Romana præſentibus per modum prædictum petuntur. Quibus per eos datis, & poſtea ad conſiſtorium reverſis, dominus Papa facit tunc proviſionem prædictam cardinali abſenti per modum antedictum.

Et notandum, quod licet regulariter omnes dicti cardinales veniant ad reverentiam domini Papæ, quando idem dominus Papa venit ad conſiſtorium; tamen ſi ipſe dominus Papa, ſive in loco ſuo, ſive in camera ſua, ſeu alibi cum mantello & bireto, vel cum cappa, non portando paramenta ſolita, ut fit aliquando propter frigus, vel ex cauſa alia, teneat conſiſtorium; tunc quando non portat paramenta ſolita, non veniunt domini cardinales ad reverentiam conſuetam.

Sciendum eſt, quod quando dominus noſter Papa creat cardinales, ſive diaconos, ſive presbyteros, poſt creationem & commiſſionem eccleſiarum, ad quas intitulantur per dictum

dominum noſtrum Papam eis factam; idem dominus noſter conſuevit diſpenſare ad partem, ut dicti cardinales poſſint obtinere omnia beneficia, quæ ante dictam creationem obtinebant, cum eccleſiis eiſdem commiſſis.

Sciendum etiam, quod quando dominus noſter Papa providit alicui presbytero cardinali de aliquo epiſcopatu cardinalari, tunc dominus noſter non dicit, *committimus*, ſed *providemus de tali epiſcopatu*, &c. & hujuſmodi proviſione facta, dictus dominus noſter Papa non in publico, ſed ad partem diſpenſat cum ipſo epiſcopo cardinali, ut beneficia, quæ obtinebat ante dictam proviſionem, una cum dicto epiſcopatu poſſit obtinere.

Notandum eſt etiam, quod dicti cardinales, qui mittuntur nuncii vel legati, die qua debent arripere iter legationis ſuæ, ambo ſimul vadunt cum famulis ſuis, tamen primo ad eccleſiam majorem civitatis vel villæ, ubi curia eſt: demum debent arripere & continuare iter ſuæ legationis. Omnes vero alii cardinales, qui habent remanere in curia, habent præcedere legatos, & exſpectare quaſi per mediam leucam extra civitatem, & ibi recipiunt licentiam ab ipſis. Qua licentia ab omnibus recepta, continuant ad uſque proſecutionem iter ſuum.

Sciendum eſt etiam, quod cardinales nuncii vel legati in exceſſu eorum de curia, & regreſſu habent viſitare omnes cardinales in curia remanentes: ipſi vero in dictis receſſu & regreſſu non viſitantur, niſi hoc fieret ex affectione ſpeciali, licet ſecundum uſum modernorum, quaſi per omnes viſitentur.

Item ſciendum eſt, quod cardinalis legatus vel nuncius non conſuevit redire ad curiam Romanam, niſi præhabita ſuper hoc licentia ſpeciali domini Papæ.

CXVIII. *De creatione cardinalium legatorum, vel nunciorum.*

Sciendum eſt, quod quando dominus Papa vult ordinare de cardinali, vel de cardinalibus, legato, vel legatis, nuncio, vel nunciis, mittendo, vel mittendis ad aliquas partes, ſeu regiones; dominus Papa primo petit publice in conſiſtorio a cardinalibus, utrum ſit expediens mittere, vel non, di-

cendo aliqua propter quæ mittendum videatur : & ſi expediens videatur mittere, ordinat etiam publice in conſiſtorio, utrum ſint mittendi unus, duo, vel plures : & ordinato de mittendo, fiunt auricularia conſilia de perſonis mittendis, ut in cardinalibus creandis eſt fieri conſuetum, & dominus Papa petit tunc auriculariter a quolibet, de quo, vel quibus videtur bonum ordinare mittendis.

Et conſiliis completis, poſtmodum per Papam interdum ſumpta aliqua auctoritate, ſed ipſam parum proſequendo, regulariter tamen ſine aſſumptione auctoritatis, ibidem vel in craſtinum, ſecundum quod Papæ placuerit, dicitur per dictum Papam : *Omnes* vel *major pars fratrum noſtrorum concordant*, vel *concordat in unam perſonam*, vel *duas perſonas*, vel *plures*, ſi duæ vel plures ſint mittendæ; *& nos de conſilio ipſorum fratrum noſtrorum ordinamus, quod vos talis vel tales*, ſi ſint, duo vel plures, *vadatis ad tales partes, & paretis vos ad eundum*, &c. Interdum vero Papa conſuevit addere poſt verbum, *ordinamus & injungimus.* Quo dicto per Papam, cardinalis mittendus ibidem conſuevit ſumere aliquam auctoritatem, & aliqualiter ſe excuſare, quod ipſe non eſt ſufficiens ad id quod dominus Papa eum ordinavit mittendum : ſed ejus excuſatione non admiſſa per Papam, cardinalis ipſe venit ad oſculum pedis & oris Papæ, cardinali antiquiori diacono primitus pedes Papæ diſcooperiendo. Quibus factis, Papa ſurgit, & vadit ad cameram. Aliæ ſollemnitates non fiunt, nec dicuntur, niſi quod ſi cardinalis aliquis eſt abſens propter infirmitatem, mittuntur duo cardinales ad eumdem pro conſilio ejus habendo, juxta modum ſervatum in creationibus novorum cardinalium. Illa vero die qua ſic ordinantur legatus, vel legati, nuncius, vel nuncii cardinales, mittendus, vel mittendi, non conſueverunt omnes cardinales cum Papa comedere : ſed tantum ille, vel illi, quis, vel qui, legatus, vel legati, nuncius, vel nuncii ordinatur, vel ordinantur.

Attendendum eſt etiam, quod ſi forte ſint duo legati, vel nuncii creati, & unus illorum proceſſu temporis forſitan ſe excuſet, vel Papa eum excuſet, utrum illi qui remanet, ſit alius legatus, vel nuncius adjungendus, vel non adjungendus, & de perſona adjungenda ſuper hoc ſit auriculare conſilium, ſicut prius : & hoc propter illum primo creatum, ſe non excuſantem, qui remanet nuncius, vel legatus, qui in

hoc tantum cardinalium vota ſcire non debet. Et ita fuit obſervatum tempore domini Clementis Papæ VI, pontificatus ſui anno IV, quando dictus dominus Papa excuſavit dominum cardinalem de Bolonia, qui fuerat electus legatus una cum domino cardinali Ebredunenſi per eumdem ad partes Italiæ & regni Siciliæ.

Notandum eſt etiam, quod dominus Papa debet ordinare & facere, ut ſupra dictum eſt, hujuſmodi legatos, vel nuncios in conſiſtorio. Interdum tamen conſuevit ipſos ordinare & facere in camera ſua, vocatis omnibus cardinalibus: & ſi forte Papa in dicta ordinatione non portat pluviale & mitram; tamen in pronunciatione ipſorum legatorum, vel nunciorum ipſe debet portare pluviale aurifrigiatum, & mitram conſiſtorialem nuncupatam. Si tempus ſit nimis frigidum, Papa in eadem pronunciatione poteſt recipere pluviale de ſamito fulrato de pellibus, & caputium de eodem. quo pluviali recepto, ante dictam legatorum vel nunciorum pronunciationem omnes cardinales debent venire ad reverentiam Papæ, prout eſt conſuetum.

Item notandum, quod cardinalis vel nuncius, ante receſſum ſuum de curia, debet omnes & ſingulos cardinales in eorum domibus viſitare; & illud idem debet facere in regreſſu. Ipſe vero legatus, vel nuncius, non conſuevit ab eis viſitari, niſi per aliquos ſibi ſpeciales: ſed in die receſſus ipſius omnes cardinales debent extra villam in convenienti campo exſpectare ipſum, ab eo facto primitus oſculo, depoſitis capellis & bireto per eoſdem. Si vero ſint duo, vel plures legati, vel nuncii, debent ipſi convenire bene mane in eccleſia majori civitatis, vel loci, ubi reſident Papa & cardinales, & idem recipere ſimul viam ſuam, & venire ad cardinales extra villam, ut ſupra dictum eſt, exſpectantes pro commeatu recipiendo.

Cum autem hujuſmodi legati, vel nuncii redeunt de legatione ſua, & volunt intrare curiam, omnes cardinales de curia debent exire eis obviam extra villam, & eoſdem legatos, vel nuncios exſpectare in convenienti campo, ut ſuperius in receſſu eſt dictum: & deinde omnes cardinales cum dictis legatis vel nunciis debent aſcendere palatium, ubi recipiuntur prædicti legati, vel nuncii in conſiſtorio per dictum Papam ad oſculum pedis & oris: & ſi non ſit niſi unus legatus, vel nuncius,

nuncius, ilic aſſociatur a loco ubi fuit per cardinales receptus extra villam uſque ad palatium Papæ per duos juniores diaconos cardinales.

Si vero ſint duo legati vel nuncii, ipſorum legatorum vel nunciorum prior in ordine cardinalatus aſſociatur a loco prædicto per duos juniores diaconos, & legatorum vel nuntiorum alter aſſociatur modo prædicto per alios duos penultimos juniores diaconos cardinales, ſecundum ſuæ prioritatis ordinem incedendo. Quibus legatis vel nunciis receptis per Papam ad oſculum pedis & oris, vadunt ipſi legati vel nuncii ad ſedendum in ſede ſua ſecundum ordinem ſuum: ipſi vero diaconi cardinales, qui eoſdem legatos vel nuncios aſſociaverint, poſt eos veniunt ad reverentiam Papæ, prout eſt fieri conſuetum: & demum vadunt ad ſedendum in loco ſuo.

Quibus reſidentibus, Papa recipit aliquod thema, & facit quamdam collationem ad commendationem & laudem ipſorum legatorum vel nunciorum, prout videtur Papæ: in qua collatione ipſi legati vel nuncii ſedent in locis ſuis, capitibus omnino diſcoopertis, etiam abſque biretis; & ſic eſt quamdiu laus & commendatio illius collationis ipſis diriguntur per Papam: & ipſa collatione finita, remanent illa die omnes cardinales ad comedendum cum Papa. Dicta namque collatio, quæ fit per Papam in adventu nunciorum, vel legatorum, fuit introducta per dominum Benedictum Papam XII, & obſervata per dominum Clementem VI. tamen temporibus domini Clementis V & domini Joannis XXII non obſervabatur.

In primo vero conſiſtorio ſecuto dicti nuncii vel legati referunt, ſeu relationem faciunt de geſtis per eos in legationibus ſuis: & hoc per modum collationis, recipiendo thema aliquale. Et iſtud ſervatur, etiamſi ſint duo legati vel nuncii, ſive plures, pro quibus facit ſuam relationem per modum collationis. Si autem ipſi legati vel nuncii non erunt parati referre in proximo conſiſtorio poſt eorum adventum, conſuevit eis deſignari per Papam certa dies ad referendum.

Eſt etiam notandum, quod cardinalis legatus vadens ad legationem ſuam, cum exit territorium civitatis vel loci, in quo Papa cum cardinalibus reſidet, ſtatim deponit cappam communem, & recipit cappam rubeam de ſcarleto & biretum rubeum, quibus in tota legatione ſua utitur: & cum intrat territorium ſupradictum, ſtatim dimittit ſignare, & deponit cappam rubeam &

cappam rubeam &biretum rubeum, & aſſumit cappam communem, & biretum tale, ſicut alii cardinales portant, & deinde inrtat curiam per modum ſupra proxime deſcriptum.

Iſta vero quoad aſſumptionem, necnon depoſitionem cappæ rubei coloris & bireti & crucis ſignationem, non habent locum quoad nuncios, ſed tantum quoad legatos.

Attende tamen quod crux non portatur ante legatum, nec ante nuncium.

Sciendum eſt autem quod cardinalis legatus, poſtquam receſſerit de curia, quouſque redierit de legatione ſua ad curiam, nihil recipit de cenſibus eccleſiæ, nec de ſervitiis prælatorum per dominum Papam medio tempore factorum, nec de aliis cameræ domini Papæ medio tempore debitis, in quibus cardinales præſentes partem dimidiam habere & percipere conſueverunt, exceptis anul. card. medio tempore decedentium, in quibus anul. card. legati abſentes a curia tantum recipiunt, ac ſi eſſent præſentes. Nuncius vero miſſus tantum recipit in abſentia de prædictis, quantum reciperet, ſi in curia eſſet præſens.

Notandum etiam quod cardinalibus, qui debent ire legati vel nuncii, conſuetum eſt ad parandum ſe & iter arripiendum unius menſis terminus communiter aſſignari, licet propter periculum grande, quod imminebat & timebatur..... fortius in regno Majoricarum, quod rex Aragonum cum armis intraverat, & civitatem Majoricam jam receperat, & ad locum Perpignani accedens capere nitebatur eumdem, dominus B. cardinalis Ruthenenſis, ad ipſa regna ordinatus legatus, die duodecima poſt diem ſuæ publicatæ legationis iter ſuum arripuit verſus illa.

Item notandum quod cardinales legati vel nuncii in regreſſu de legatione ſua conſueverunt cardinalibus in curia remanentibus aliqua, prout placet, dare jocalia.

Item notandum, quod quando domini cardinales ſunt coram domino Papa, & habent ibidem loqui vel reſpondere de aliqua materia, primo loquitur primus epiſcopus cardinalis, & ſubſequenter alii epiſcopi cardinales; & poſt eos presbyteri cardinales; & demum junior diaconus cardinalis, & per ordinem omnes diaconi cardinales uſque ad antiquiorem diaconum cardinalem, qui loquitur ſeu reſpondet ultimus. Cum autem vacat ſedes apoſtolica, & domini cardinales ſimul

congregantur, & loquuntur; tunc non ſervatur iſte modus, quod antiquior diaconus cardinalis loquitur immediate poſt ultimum preſbyterum cardinalem, & demum ſinguli diaconi cardinales uſque ad juniorem diaconum cardinalem, qui tunc ſede vacante loquitur ultimus omnium.[a] a

a Quædam hic alieno charactere addita erant de verbo ex Cæremoniali ſequenti Petri Amelii, quæ omittenda viſa ſunt.

ADMONITIO
IN LIBRUM SEQUENTEM.

1 ETSI *in veteri codice, quem nobis utendum pro ſua benevolentia conceſſit eminentiſſimus cardinalis Caſanata, nullum auctoris nomen ſequenti libro ſit præfixum; ex variis tamen ejuſdem libri locis conſtat, eum eſſe Petrum Amelii, Gallum Electenſem, ex eremita Auguſtiniano Urbani V ſacriſtam, dein Gregorii XI pænitentiarium ac bibliothecarium; poſtea Senogallienſem epiſcopum, archiepiſcopum Tarentinum, tum patriarcham Gradenſem & Alexandrinum, atque eccleſiæ Aquenſis adminiſtratorem. Is nimirum ſe ipſe prodit in ſequentis libri cap.* LXXIX. Ita vidi ego frater Petrus Amelii, Senegalienſis epiſcopus, obſervari. *Item in cap.* CXLI *Auguſtinum* Patrem noſtrum vocat: *idemque in cap.* XC *teſtatur, ſe* ſacriſtam & epiſcopum Senogallienſem, *agnos Dei (ut vocant) confeciſſe anno* MCCCLXXVIII. *Ad hæc in cap.* CLVIII *ait ſe* Gradenſem patriarcham *una cum patriarcha CP. proceſſus generales in crimínoſos feria quinta in Cœna Domini pronunciaſſe anno* MCCCXCIII. *Denique in vivis erat ad annum* MCCCXCVIII, *inſtante obitu Bonifacii IX ex cap.* CLXV. *Falluntur itaque qui eum anno* MCCCLXVIII *obiiſſe ferunt: cum poſt annos decem agnos Dei confecerit ſacriſta & epiſcopus Senogallienſis. Sedit ut patriarcha inter cardinales epiſcopos anno* MCCCXCI *ex cap.* CLIII. *Iter Gregorii XI Avenione Romam verſibus cecinit: cujus operis meminit in ſequenti cap.* CXLII. Quære in itinerario meo de domino papa Gregorio XI. *Hoc Itinerarium exſtat apud Maſſonum & Ciaconium de ſummis Pontificibus in Gregorio XI. Ex his manifeſtum eſt, non alium a Petro Amelii ſequentis libelli eſſe ſcriptorem, de quo Auguſtinus Patricius in lib.* II *cap.* LX.

2 *Quædam tamen additiones ab aliis auctoribus hinc inde reſperſæ ſunt, nimirum in cap.* LXI, *ubi quædam obſervantur de tempore Eugenii IV. tum in cap.* LXIII, *ubi exſequiæ cardinalis Novarienſis, qui anno* MCCCCXXXIV *obiit, referuntur. Harum additionum auctorem eſſe Petrum epiſco-*

pum Oloycenſem conjicere licet ex cap. LXXXV. Et ita vidi ſervari ego Petrus epiſcopus Oloycenſis tempore domini Bonifacii IX, Innocentii VI, Gregorii XI, Johannis XXIII, & Martini V.

INCIPIUNT CAPITULA ſequentis Ordinarii.

1 *DE prima Dominica Adventus Domini.*
2 *De ſecunda Dominica Adventus Domini.*
3 *De tertia Dominica Adventus Domini.*
4 *De quarta Dominica Adventus Domini.*
5 *De Vigilia Nativitatis Domini in primis Veſperis.*
6 *Ordo antiphonarum annunciandarum.*
7 *De Matutinis.*
8 *De lectionibus legendis.*
9 *De prima Miſſa Nativitatis Domini.*
10 *De ſecunda Miſſa.*
11 *De tertia Miſſa.*
12 *De ſecundis Veſperis.*
13 *De die ſancti Stephani.*
14 *De ſecundis Veſperis.*
15 *De die ſancti Johannis.*
16 *De die ſanctorum Innocentium.*
17 *De Circumciſione Domini.*
18 *De Epiphania Domini.*
19 *De die Purificationis beatæ Mariæ in primis Veſperis & Miſſa.*
20 *De benedictione candelarum.*
21 *De proceſſione.*
22 *De ſerviendo Papæ in aſſiſtendo ipſa die.*
23 *De Cathedra ſancti Petri.*
24 *De die Cinerum.*
25 *De Miſſa & oratione.*
26 *De ſerviendo Papæ diebus proceſſionalibus.*
27 *De Indulgentiis.*
28 *De prælato qui ſervit Papæ.*
29 *De officio diaconi cardinalis, quando dicit evangelium.*
30 *De receptione cinerum.*
31 *Quando rex recipit cineres.*
32 *Quomodo ſedere debet patriarcha.*
33 *Quomodo ſedere debet rex.*
34 *Quando Papa non celebrat hac die.*
35 *De illo qui celebrat coram Papa.*
36 *Quando Papa eſt in Urbe.*

37 *Quando Antiſtes velit pergere pedes.*
38 *Quando Papa non eſt in Urbe.*
39 *De modo incedendi Romani Pontificis.*
40 *De prima Dominica Quadrageſimæ.*
41 *Quod in Dominicis Quadrageſimæ prior preſbyterorum cardinalium ſervit Papæ in officio capellani.*
42 *De extractione mitræ.*
43 *De Indulgentiis dandis in Miſſa.*
44 *De extractione mitræ.*
45 *De feſtis duplicibus venientibus in Quadrageſima.*
46 & 47 *De ſecunda & tertia Dominica Quadrageſimæ.*
48 *De quarta Dominica Quadrageſimæ, quæ vocatur de Roſa.*
49 *De feſto Annunciationis beatæ Mariæ in primis Veſperis & ſecundis.*
50 *De Miſſa eodem die.*
51 *De collectis.*
52 *De Dominica in Paſſione.*
53 *De Dominica in Ramis palmarum.*
54 *De benedictione palmarum.*
55 *De planeta & pluviali.*
56 *Quando cantores incipiunt cantare,* Hoſanna filio David.
57 *Quando movetur proceſſio.*
58 *De Papa eunte ad altare, & cardinalibus occurrentibus.*
59 *De ſubdiacono portante tunicellam in proceſſione.*
60 *Quando diaconus cardinalis cantat Paſſionem.*
61 *De diebus Lunæ & Martis hebdomadæ ſanctæ.*
62 *De die Mercurii.*
63 *De die Jovis ſancta in Miſſa & officio chriſmatis.*
64 *De lectione proceſſus.*
65 *De ampullis.*
66 *De officio chriſmatis.*
67 *Si Papa nolit facere Mandatum.*
68 *De electione pauperum.*
69 *De Mandato fiendo per Papam ipſo die.*
70 *De comeſtione in Cœna Domini.*
71 *De ordine ſedendi in menſa.*
72 *De ſecunda manuum lotione.*
73 *De benedictione menſæ & gratiarum actione.*
74 *Quod non licet quod aliqua mulier interveniat in comeſtione ſummi Pontificis.*
75 *De officio ſextæ feriæ.*
76 *De prima, & ſecunda, & tertia oſtenſione Crucis.*
77 *De adoratione Crucis.*
78 *De officio Sabbati ſancti.*
79 *Si Papa velit Ordines facere, vel cardinales conſecrare.*
80 *De preſbytero cardinali ſerviente ipſa die ſummo Pontifici.*
81 *Quod non dicitur* Credo, *nec offertorium.*

82 *De incenſatione & communione.*
83 *Quando Papa non celebrat ipſa die.*
84 *De die ſancto Paſchæ in officio Miſſæ.*
85 *De communione diaconorum cardinalium & aliorum prælatorum.*
86 *De ſecundis Veſperis.*
87 *De diebus Lunæ & Martis Paſchæ.*
88 *De die ſabbati in albis.*
89 *De his quæ debent fieri in eodem ſabbato, quando Papa non celebrat.*
90 *Quando Papa celebrat.*
91 *De feſto Aſcenſionis Domini.*
92 *De Vigilia ſanctæ Pentecoſtes, de Miſſa.*
93 *De primis Veſperis & Matutinis.*
94 *De officio in feſto Pentecoſtes.*
95 *De proceſſione ipſa die & Miſſa.*
96 *De feſto ſanctæ Trinitatis.*
97 *De Matutinis & Miſſa.*
98 *De feſto Corporis Chriſti.*
99 *De Matutinis & Miſſa.*
100 *De feſtivitatibus quæ veniunt intra octavas Corporis Chriſti.*
101 *De rubricis quæ veniunt in menſe Januarii, primo de Circumciſione Domini.*
102 *De ſancta Agnete.*
103 *De Converſione ſancti Pauli.*
104 *De menſe Februarii. Purificatio beatæ Mariæ.*
105 *De menſe Martii, de Annunciatione beatæ Mariæ.*
106 *De menſe Aprili, de ſancto Marco.*
107 *De menſe Maii, de Inventione ſanctæ Crucis.*
108 *De Dominicis diebus quæ veniunt intra Pentecoſten & Adventum Domini.*
109 *De menſe Junii, de ſancto Barnaba.*
110 *De Nativitate ſancti Johannis Baptiſtæ.*
111 *De Vigilia apoſtolorum Petri & Pauli, de primis Veſperis.*
112 *De menſe Julii, de ſancto Martiale.*
113 *De Viſitatione beatæ Mariæ.*
114 *De officio pro defunctis fratribus & Romanis Pontificibus.*
115 *De ſancto Jacobo.*
116 *De feſto ſanctorum Proceſſi & Martiniani.*
117 *De ſancta Anna.*
118 *De menſe Auguſti, ſanctorum Machabæorum.*
119 *De ſancto Euſebio.*
120 *De Aſſumptione beatæ Mariæ in primis Veſperis.*
121 *De ſancto Auguſtino.*
122 *De ſancto Hermete.*
123 *De ſancta Sabina.*
124 *De menſe Septembris, de hiſtoriis ponendis.*
125 *De ſancto Ægidio.*

126 *De Nativitate beatæ Mariæ.*
127 *De ſancto Adriano.*
128 *De Exaltatione ſanctæ Crucis.*
129 *De menſe Octobris, de ſanctis Sergio & Baccho, & ſancto Marco Papa.*
130 *In Novembri. De feſtivitate omnium Sanctorum in Veſperis & Miſſa.*
131 *De ſecundis Veſperis.*
132 *De officio Mortuorum.*
133 *Rubrica de feſtis in feriis.*
134 *De ſermone in Miſſis defunctorum.*
135 *De ſancto Martino & ſancto Clemente.*
136 *De mitra, rubrica.*
137 *De cappa portanda in die Paraſceven.*
138 *De cappa & mitra portanda in officiis Mortuorum.*
139 *De cappa in Nativitate Domini.*
140 *De indumentis mutandis in Veſperis omnium Sanctorum.*
141 *De rubricis novis & eorum declaratione, quæ defectuoſe in libris reperiuntur.*
142 *De feſtis in feriis Adventus vel Quadrageſimæ.*
143 *De Papa ægrotante.*
144 *De Papa jam mortuo.*
145 *Quando fiunt pro Papa exſequiæ.*
146 *De Miſſis per totam novenam.*
147 *De panno diſtribuendo poſt mortem Papæ.*
148 *De novena Papæ.*
149 *Rubrica de conclave.*
150 *Qualiter Papa Bonifacius IX venit in Veſperis Nativitatis B. M.*
151 *De diebus Mercurii, Jovis, Veneris, & ſabbati hebdomadæ ſanctæ.*
152 *De obviatione cardinalis intrantis in Romanam curiam.*
153 *De canonizatione ſanctæ Brigidæ.*
154 *De additionibus in die Cinerum.*
155 *De Dominica Roſarum.*
156 *De Annunciatione B. M.*
157 *De Dominica in Ramis palmarum.*
158 *De die Jovis ſancta.*
159 *De eodem die facto prandio.*
160 *De die Veneris ſancta & ſabbati.*
161 *De diebus Paſchæ, Aſcenſionis, & Pentecoſtes, & Trinitatis.*
162 *De ſancto Johanne Baptiſta.*
163 *De ſanctis apoſtolis Petro & Paulo.*
164 *De Purificatione B. M.*
165 *De Nativitate Domini, nota.*
166 *De exſequiis cardinalium.*
167 *Quando dominus Ladiſlaus rex Neapolitanus Romam intravit.*

LIBER
PETRI AMELII
EPISCOPI SENEGALLIENSIS
De Cæremoniis S. R. E.

I. *De Dominica prima Adventus Domini, rubrica.*

IN prima Dominica Adventus Domini Sermo & Miſſa mandantur. Hac die camerarius Papæ conſuevit celebrare magnam Miſſam, niſi aliquis cardinalis vel prælatus faceret ſermonem, quia tunc talis debet celebrare totum officium. In hac Miſſa ſummus Pontifex indutus alba, ſtola, & pluviali rubeo ſimplici & ſine perlis, & cum mitra alba, venit ad Miſſam : & ſic in Dominicis Adventus & Quadrageſimæ : & antequam exeat cameram, occurrunt ei ad oſculum manus cum aurifriſio pluvialis ſupra manum dexteram duo diaconi minores cardinales, qui ibidem ſint ; vel preſbyteri, ſi non ſint diaconi : & eum antecedunt uſque ad capellam. In iſta Miſſa deſcendit de cathedra ſua, & vadit ad aliam ante altare, dum dicitur, *Hanc igitur*, & ad [a] *Lætatus ſum* tantummodo.

II. *De Dominica ſecunda.*

In ſecunda Dominica Adventus Sermo & Miſſa mandantur, ut alias ſupra. Item ſciendum quod curia Romana in Dominicis Adventus, necnon in Quadrageſima, quantumcumque ſit feſtum duplex, & in ipſis cadat, numquam conſuevit de feſto illa die facere, ſed transfertur in ſequentem feriam ; nec commemorationem, quoniam iſtæ Dominicæ habent hiſtorias proprias.

III. & IV. *De tertia Dominica & quarta.*

In tertia Dominica Adventus & Miſſa & Sermo mandantur. Si camerarius non dicit Miſſam in prima Dominica, iſtam debet celebrare, niſi cardinalis aut aliquis prælatus faceret ſermonem. quoniam tunc talis faciet officium totum. In hac die prælatus utitur mitra cum perlis & paramentis precioſis violaceis. Portat dominus Papa etiam pluviale de

[a] Pſalmus *Lætatus ſum* dicebatur ante communionem, inferius in cap. XLIII.

ſindone

ſindone ſeu ſamito cum aurifrigiis de perlis, & mitra aurifrigiata cum perlis utitur; in prima oratione dicitur, *Pax vobis*, & non *Dominus vobiſcum*.

In quarta Dominica Adventus Sermo & Miſſa mandantur. Omnia & ſingula ut ſupra in prima.

V. *De vigilia Nativitatis Domini.*

In vigilia Nativitatis Domini non eſt Sermo nec Miſſa. Veſperæ [a] mandantur. Potus fit in aula poſt Veſperas.

In primis Veſperis ſacriſta Papæ bona hora facit parare pluviale album precioſum cum imaginibus & perlis, aquilam & mitram precioſam cum magnis ſapphiris, vel aliam juxta voluntatem Papæ: quibus indutus Pontifex ad Veſperas venit; & duo diaconi, antequam exeat cameram, faciant ſibi reverentiam oſculando manum cooperto aurifriſio pluvialis Papæ. Et iſto modo ſemper obſervatur, quandocumque Papa indutus exit cameram. Et facta reverentia flexis genibus ante altare, ſupra cathedra mitra depoſita per antiquiorem diaconum primo; ſed duo minores diaconi in cappis laneis remanent cum Papa; & alii omnes cardinales cappis depoſitis ſacra recipiunt paramenta, ſcilicet amictum, latum ſuperpliceum & pluviale: & ſic revertuntur duo antiquiores cardinales. Et ſurgens ab oratione, duo diaconi cardinales antiquiores a dextris, & alii a ſiniſtris recipiunt oram pluvialis, & alia manu fimbriam retro: & ſic ducunt eum ad cathedram ſollemnem longe ab altari paratam: & ipſo ſedente, antiquior ſtet a dextris ipſius, & junior a ſiniſtris, capitibus diſcoopertis. Et tunc veniunt omnes cardinales ordine ſuo ad reverentiam Papæ more ſolito. Primo prior epiſcoporum cardinalium; poſt eum Patriarcha, ſi eſt ibi; ſecundo loco ſubprior epiſcoporum cardinalium; & poſt eum alius patriarcha, ſi eſt ibi: & ſic deinceps ſecundum ordinem ſuum.

VI. *Ordo antiphonarum annunciandarum.*

Quo facto, Papa ſurgit: ſtando ibidem, & depoſita mitra per illum qui ſtat a dextris, verſa facie ad altare, ſignando ſe incipit, *Deus in adjutorium meum intende*, & dicto, *Gloria Patri*, ſubdiaconus Papæ ſtando capite inclinato ſubmiſſa voce incipit, *Rex pacificus*, & poſtea flectit genua ante eum, & iterum Papa reincipit antiphonam: qua dicta, ſedet. Statim chorus reincipit: & ponitur ſibi mitra per unum diaconum cardinalem, qui ſibi adſtat a dextris, & per alium, retro caudas aptantes. Secundam antiphonam incipit diaconus qui ſtat a dextris: tertiam incipit epiſcopus cardinalis, qui ſervit in officio preſbyteri: quartam incipit prior preſbyterorum cardinalium: quintam diaconus cardinalis qui ſtat a ſiniſtris: & iſte ordo obſervatur quandocumque ſunt Veſperæ papales.

[a] Id eſt ſignificantur cardinalibus, &c.

Nota quod ſubdiaconus cum uno acolythorum denunciat antiphonam Papæ & cardinalibus. Capitulum dicit ſubdiaconus : hymnum incipit aliquis de ſenioribus auditoribus vel acolythis : & ſtatim Papa eumdem hymnum reincipit. Deponitur ſemper ſibi mitra quando cantat. Subdiaconus vero incipit antiphonam de *Magnificat* ; & ſtatim Papa eam reincipit. Poſt quam cantores incipiunt *Magnificat* : Papa deſcendit de ſede, & vadit thurificandum altare. Hoc facto, revertitur ad ſedem, & thurificatur per epiſcopum cardinalem in dicta ſede : & poſtea ipſe epiſcopus, dicti duo diaconi a dextris & a ſiniſtris, & poſtea ſubſequenter omnes cardinales induti pluvialibus per unum acolythorum ; & poſtea dicit orationem.

Nota quod Matutinæ non mandantur, ſed omnes tres Miſſæ, neque eſt Sermo.

VII. *De Matutinis.*

In Matutinis vero Papa venit indutus cappa lanea. Modernis temporibus eſt de veluto cremoſino, foderata de ermelinis. Hoc adinvenit Bonifacius IX. Cappa lanea de ſcarleto rubeo, clauſa uſque ad medium pectoris, cum bireta connodata ſubtus barbam propter frigus ; & ſine mitra ſedet in dictis Matutinis, quas ipſe incipit more ſolito. Nec ſtant ante ipſum, nec ad latera cardinales diaconi, ſed ſedent in ſcamnis ſuis juxta ordinem ſuum.

VIII. *De lectionibus legendis.*

Duas primas lectiones legunt acolythi vel clerici capellæ ; tertiam legit junior theſaurariæ clericus ; quartam minor preſbyter cardinalis ; quintam nobilior in genere, qui tunc ſit in curia ; ſextam prior ſubdiaconorum ; ſeptimam junior diaconus cardinalis, qui ſtat a ſiniſtris Papæ ; octavam prior diaconorum cardinalium, qui ſtant a dextris Papæ ; nonam Papa, in qua dicit ſolummodo, *Jube domine benedicere*, & cantores reſpondent, *Amen.*

Nota quod cardinales qui legunt lectiones iſta nocte, poſt lectionem non veniunt ad oſculandum pedem Papæ : ſed alii dicentes lectiones vadunt ad oſculandum pedem Papæ, ſed non cardinales : & quando dicunt lectiones, omnes habent ſuperplicia, præterquam cardinales, qui ſtant cum cappis, dicentes lectiones : & lectione lecta per Papam, ſubdiaconus incipit ante Papam, *Te Deum laudamus*, & Papa iterum reſumit *Te Deum* ; & cantores perficiunt totum. Dum cantatur *Te Deum*, ſacriſta facit parari paramenta ſuper altare albi coloris, primo caſulam, ſecundo dalmaticam ; ſuper parte ſiniſtra tunicellam ; ſuper parte dextra ſtolam pectoralem, chirothecas, anulos, pallium, tres acus ſive ſpinolas, ſandalia ſuper eadem parte ; manipulum infra librum evangeliorum ; in ſiniſtra parte mitram, in medio altaris albam ſimplicem, & ab una parte cinctorium cum ſuccinctorio verſus mitram, & fanum a parte dextra : & ſic idem ſacriſta ſucceſſive & ordinate cum ho-

neſtare tradit & diſtribuit capellanis, commenſalibus, auditoribus, & acolythis juxta ordinem ſuum ſummo Pontifici deferendis.

Completo vero *Te Deum*, portantur duo candelabra cum faculis per acolythos ante Papam, & miſſale per aliquem epiſcopum de ſibi adſtantibus ; & ponit ſuper caput primi preſbyterorum qui ſibi ſervire debet in hac Miſſa, & Papa dicit collectam. qua finita, non datur benedictio, ſed acolythi cantant *Benedicamus Domino.* Et interim Papa ſtando duo diaconi cardinales deponunt ſibi illa veſtimenta præciſe uſque ad camiſiam ſeu albam Romanam, & induunt ipſum ſacris veſtibus, prout ſcripta ſunt & notata ſuperius, ordine contrario : quia primo traditur ei alba per illum qui habet legere evangelium, qui etiam debet eſſe in habitu diaconi a parte dextra Papæ ; & per ſubdiaconum ex parte ſiniſtra. Ambo ſimul induunt Papam. Secundo cinctorium cum ſuccinctorio : & caveat, quod illud pendeat ad latus ſiniſtrum. tertio crucem pectoralem, quarto fanum, & ſic deinceps.

IX. *De prima Miſſa Nativitatis Domini.*

In hac Miſſa veniunt Papæ obviam, eo deſcendente de cathedra, tres juniores preſbyteri cardinales induti rochetto, amictu, ſuperplicio, & planeta ſeu caſula ; & eodem modo in omnibus Miſſis ſollemnibus papalibus, prout notatur in ordine ipſorum, & in fine continetur libri. Poſt thurificationem altaris, Papa ſtante vel ſedente in ſede ſua, omnes cardinales faciunt reverentiam Papæ, & non in Matutinis. Dicta Miſſa, & data benedictione papali, & denunciata Indulgentia per cardinalem, qui ei ſervit in officio capellani, de VII annis & ſeptem quadragenis, Papa revertitur ad magnam cathedram : & mitra depoſita per cardinalem qui ſibi adſtat a dextris, incipit laudes, *Deus in adjutorium meum intende*, & revertitur ad reveſtiarium, ubi debet ſemper indui. Si Papa velit celebrare ſecundam Miſſam ſine intervallo, non exuit ſe, ſed dicta per eum oratione, & data benedictione, vadat ad altare. Si autem per alium celebratur, & immediate ; non cappam, ſed pluviale deponit, cum aurifriſiatam mitram recipit. Si eſt infra capellam, & ibi exſpoliat ſe ſacris veſtibus legendo Laudes cum capellanis ſuis ; & ibidem tantummodo dicit collectam, & dat iterum benedictionem, cantato per cantores *Benedicamus Domino.* Quod ſi non ſit reveſtiarium, iſta fiunt in cathedra ſua. Reſumit cappam clauſam quam prius depoſuerat, & revertitur ad cameram, ſi ſibi placet, uſque ſit tempus incipiendi Miſſam de aurora.

Nota quod in hac Miſſa nec in ſecunda non dicitur, *Lætatus ſum.* Item in præſenti Miſſa ſolus Pontifex communicat, & ſuper altare : & ſine calamo bibit ſanguinem, & nihil [a] aliud : quia habet celebrare illam de tertiis ; ſed cum digitis bene tergat calicem, & cum aqua in- a

a Huc ſpectat rubrica Sacramentarii Gregoriani in vigilia apoſtolorum Petri & Pauli, ſcilicet quod Apoſtolicus, *quando celebrat duas Miſſas una die, non lavat os niſi poſt officium.*

ſta lavet digitos, prout moris eſt in parvis Miſſis.

Notandum etiam quod imperator vel rex, ſi ſit in curia hac nocte de ſero, clericus capellæ portat ſibi librum legendarum, in quo debet legere quintam lectionem : & eum honeſte inſtruit de ceremoniis obſervandis in petendo benedictionem, in cingendo enſem cum vagina, extrahendo, & ipſum vibrando, pileo & aliis. Item notandum, paretur per camerarium & clericos enſis cum vagina, corrigia, & pileo ſecundum nobilitatem principis. Item dum cantatur quartum reſponſorium, ſi ſit imperator vel rex, camerarius, ſacriſta & clerici capellæ parant unum pulcrum pluviale album, & ante pulpitum ſibi deponunt caputium, &
a ipſum induunt ad medium chlamydis illud pluviale, ita quod fiſſura [a] ſit ad manum ejus dexteram ; & cingunt ei enſem, & ipſemet extrahit & facit vibrare ; & ponunt ſibi ſuper caput pileum, & ipſe inclinat caput ad Papam, & petit benedictionem, & legit lectionem ſibi prædictis adſtantibus. qua lecta, ducunt eum ſic indutum cum pileo ſuper caput, enſe extracto ad manum, ad oſculum pedis Papæ ; & quilibet revertitur ad locum ſuum.

Notandum etiam quod ſi Papa ſit Romæ, hanc Miſſam debet celebrare ad Præſepe Domini, & de ſero ibidem cantare Veſperas, & potum cum clericis & nobilibus Urbis facere in aula.

Item quidquid offertur ſive ad manus Papæ vel pedes, vel ſuper altare, capellanorum commenſalium eſt, excepto pane & vino, quod acolythorum eſt, & quicquid venit per totam Miſſam ſuper altare. Et iſte modus debet ſemper obſervari in omnibus Miſſis papalibus, prout con-
b tinetur in libro [b] Politico, ſecundum quod dicit Jacobus Gaietani : & preſbyteri cum capellanis recipiunt XII denarios a Papa, qui vocatur preſbyterium : de quibus medietas eſt ſacriſtæ juxta ordinem Urbani.

In hac Miſſa nec in ſequenti cardinales non conſueverunt venire ad reverentiam Papæ, quoniam bis in die non tenentur, (ſed quod obſervatum ſit alibi invenies) niſi tantummodo illi tres juniores preſbyteri, illi numquam fallunt. Contrarium ordinavit dominus Urbanus ſextus. Sed in ſecunda Miſſa de aurora non veniunt, ſed in prima & tertia. Bene.

X. *De ſecunda Miſſa.*

Miſſa de aurora mandatur, quam Romanus Pontifex, ſi ſit in Urbe, conſuevit celebrare. Et egrediens de ſancta Maria-majori ſummo mane indutus miſſalibus veſtimentis, vadit ad ſanctam Anaſtaſiam ; & ibi celebrat. In hac Miſſa dicitur, *Credo in unum Deum*, & *Gloria in excelſis*. Non dicitur, *Lætatus ſum* ; & oblationes ut in alia Miſſa de media nocte. Etiam Papa ſolus communicat ſuper altare ut in prima, &c.

Qua finita, ſic revertitur indutus ad ſanctam Mariam-majorem ; &

a Id non paſſus eſt Fridericus tertius imperator, in Muſei Italici tomo I pag. 263.

b Id eſt in libro Cencii camerarii ſuperius edito, qui in hoc Cæremoniali paſſim *Politicus*, rectius *polyptychus*, aliquando *Camerarius* appellatur.

depoſitis paramentis quieſcit modicum in camera ſua, & hora competente intrat ſacrarium ſeu veſtiarium cum epiſcopis, preſbyteris, diaconis cardinalibus, capellanis, ſubdiaconis & reliquis ordinibus; & cantant Tertiam. qua dicta, induunt eum ſollemniter ſacris veſtibus albis, & quilibet in ordine ſuo: & ſic proceſſionaliter procedunt ad altare cum cruce & ſeptem faculis: & curia debet dare preſbyterium, &c.

Quod ſi Papa non ſit in Urbe, cardinalis qui habet titulum ſanctæ Anaſtaſiæ, conſuevit hanc Miſſam celebrare, & in ejus abſentia, ſi Papa non celebret, prior preſbyterorum cardinalium.

Notandum quod ſi Papa vellet has duas Miſſas celebrare, ſi vellet, poſſet ambas dicere, abſque quod deponeret veſtes ſacras: ſed propter honeſtatem & nocturnam fatigationem rationabile eſt quod fiat aliqualis interpolatio ſecundum temporis congruentiam, & prout expedit propter brevitatem temporis & dierum. quod etiam notandum eſt. Quo dicto *Te Deum laudamus*, duo ceroferarii accedunt ante Papam cum candelabris & candelis accenſis, & Papa dicit orationem, & illi *Benedicamus Domino*, cantando. nec Papa dat benedictionem conſuetam, ſed poſt Laudes. Sciendum quod ſi dictam ſecundam Miſſam celebrare velit, dicta prima, ſacras veſtes non deponit, ſed cum illis dicit Laudes: quibus dictis, dat benedictionem, & iterum reincipit ſecundam Miſſam.

Hora ergo competente indutus ſollemniter ſummus Pontifex cum capellanis, ſubdiaconis, acolythis proceſſionaliter cum ſeptem faculis, cruce & incenſo incipit Miſſam. Ei occurrunt tres juniores cardinales preſbyteri ad oſculum oris & pectoris. Sciendum quod lecta oratione conſueverunt laudes ejus fieri, ſicut habetur in Politico, & notatur in ejus coronatione. Finitis illis laudibus, cantatur epiſtola latina, poſtmodum græca. Subdiaconus latinus exſpectat ſubdiaconum græcum; & poſtea ambo vadunt ad oſculandum pedem Papæ, ducti per clericum ceremoniarum. Sic etiam legitur evangelium græcum & latinum. Diaconus vero cardinalis dicto evangelio revertitur ad altare, nec exſpectat diaconum græcum, licet iverunt ſimul: ſed græcus ſequens illum. Ad evangelium latinum portantur ſeptem candelabra, & immediate dicitur evangelium græcum cum duobus candelabris accenſis, & alia quinque portantur in altari. In hac die Papa in Miſſa conſuevit facere aliquas novitates. Quære in additionibus.

Nota quod ſi Papa ſtet in Laudibus ſacris veſtibus indutus, cardinalis qui ſibi ſervit, debet incenſare altare.

XI. *De tertia Miſſa.*

In hac Miſſa communicant omnes diaconi cardinales, protonotarii, commenſales, & auditores, & omnes in Chriſto vere famulantes, qui in dignitate epiſcopali non ſunt conſtituti: quoniam tales per ſe celebrare populo tenentur.

Nota quod in iſta communione & in die Paſchæ parantur tres calices magni : unus pro pro conſecratione, alius cum quo Papa vinum bibit, alius pro communicantibus poſt ſumptionem euchariſtiæ. Vinum ſumunt de manu alicujus acolythorum, oblationes vero dividantur ut in prima.

XII. *De ſecundis Veſperis.*

In ſecundis Veſperis Papa venit cum pluviali rubeo de ſamito & mitra aurifriſata. Subdiaconus dicit capitulum, cantores hymnum, Papa orationes.

Completa Miſſa, ſi ſit in Urbe, recipit regnum de manu mareſcalchi majoris, & geſtat illud uſque ad gradus palatii. Tunc judices & advocati veniunt ei obviam ſub gradibus in porticu, & faciunt iterum laudes, prout in libro Politico ſcriptum eſt : & ibi dominus Papa deſcendit, & depoſito regno accipit mitram. Quæ hic continentur non ſervantur modernis temporibus. Deinde judices ducunt eum uſque ad locum, in quo datur preſbyterium. Tunc depoſita planeta, & appoſito manto ſuper ſcapulas, ſedens in cathedra, manibus propriis dat preſbyterium capellanis, commenſalibus, & aliis, prout in coronatione. Dato preſbyterio, ſic indutus vadit ad menſam, & diaconus cardinalis legit in menſa cum pluviali, & in fine cantores cantant Sequentiam *Lætabundus.*

XIII. *De ſancto Stephano.*

In die ſancti Stephani Miſſa & Sermo mandantur. Interdum Romani Pontifices conſueverunt iſta die celebrare. Ideo nota ſi Papa ſit in Urbe.

Summo ergo mane conveniunt omnes ordines, tam clerici, quam laici, induti pannis ſericis in baſilica, diaconi cardinales & ſubdiaconi, exceptis illis qui induti veſtibus conſimilibus in camera Papæ, & de quo ducunt ipſum ad baſilicam, ubi cardinales & omnes prælati exeunt & veniunt ad reverentiam Papæ : ibique induit ſe planeta alba ; & deſcendens de palatio uſque ad porticellam, ibique inveniet equum faleratum, ſed non collum ipſius, ſed nates de ſcarleto : & aſcendens equum, & de manu diaconi qui ſtat a dextris, regnum recipiens, induit ipſum ; ſicque vadit ad eccleſiam ſancti Stephani in Cælio-monte coronatus cum ordinibus proceſſionaliter, ut ſcriptum eſt in Politico. Cum ad prædictam eccleſiam pervenerit, depoſito regno intrat eccleſiam, & facta oratione vadit ad ſacrarium : & depoſita planeta alba induit rubeam, & celebrat Miſſam, ſicut heſterna die in omnibus ad Miſſam. Qua finita reſumit planetam, & induit regnum, & revertitur ad palatium : cetera ſumit prout in Politico continetur.

Quod ſi Papa non celebret, preſbyter cardinalis tit. ſancti Clementis Miſſam ſancti Stephani prædicti conſuevit coram Papa celebrare illa die.

Iſta die commenſales capellani, acolythi, auditores, & pænitentiarii comedunt cum Papa ſplendide, & in collatione datur piper. ſed de iſtis duobus diebus ſanctorum Stephani & Johannis non conſueverunt celebrare Veſperas : & male.

XIV. *De ſecundis Veſperis.*

In ſecundis Veſperis Papa venit cum pluviali rubeo & mitra.

XV. *De ſancto Johanne.*

In die ſancti Johannis Miſſa & Sermo mandantur, quam conſuevit dicere aliquis cardinalis : ad quam Papa venit cum pluviali rubeo de ſamito, & mitra aurifriſata cum perlis, prout in conſiſtorio. Et ita in ſecundis Veſperis : in quibus omnes acolythi debent eſſe cum ſuperpliciis, primo commenſales, auditores, & ſubdiaconi, deinde acolythi & capellani [a] honoris.

XVI. *De Innocentibus.*

In die ſanctorum Innocentium conſuevit eſſe Miſſa & Sermo : ſed modo non obſervatur ; nec Papa venit in ſecundis Veſperis ad capellam.

Nota quod ſi veniat Dominica, in Matutinis dicitur *Te Deum laudamus*, & in Miſſa *Gloria in excelſis* & *Credo in unum*, & paramenta rubea. Quod ſi non veniat in Dominica, nec *Te Deum*, nec *Gloria*, nec *Credo* dicitur ; & paramenta debent eſſe violacea.

XVII. *De Circumciſione Domini.*

In Circumciſione Domini Miſſa & Sermo mandantur tantummodo. Licet antiquitus Romani Pontifices conſueverunt in primis Veſperis hujus diei venire ſollemniter induti cum pluviali precioſo albo & mitra ſollemni ; modernis temporibus [b] venit ſollemniter cum pluviali precioſo : & bene. b

Hanc Miſſam Romani Pontifices ſemper conſueverunt celebrare ; nec fit commemoratio de Sanctis propter rubricam Clementis ſexti.

Item nota, ſi Papa ſit in Urbe hac die, & non celebret, ſed facit dici Miſſam per aliquem cardinalem in eccleſia ſancti Petri ; antequam cardinalis induat, præſentetur bulla, quomodo Papa diſpenſat cum eo quatenus poſſit celebrare ſuper aram ſancti Petri. & per totam diem pendet ante [c] regias : & ita in omnibus aliis Miſſis, quæ ſuper illud celebrabuntur. c

a Hinc corrigenda lectio Jacobi Gaïetani ſupra pag. 341. verſu ultimo, & legendum, ut hoc loco, *capellani honoris.*

b Legendum videtur, *non venit.* Conſer Ceremoniale Petri Gaïetani cap. LXXVII.

c Etſi hæc vox *regiæ* non raro portas baſilicæ ſignificat apud alios auctores ;

XVIII. *De Epiphania Domini, rubrica.*

In Epiphania Domini Miſſa & Sermo mandantur, & Veſperæ non conſueverunt mandari. Tamen modo mandantur Veſperæ, & Papa portat pluviale precioſum album, & inchoantur antiphonæ per Papam & cardinales. In utriſque Veſperis Papa intereſt cum pluviali de ſamito rubeo & mitra aurifriſata.

Hanc etiam Miſſam antiſtites urbis celebrare conſueverunt, & de communi curſu ſemper faciunt, niſi infirmitate aut nimio frigore detenti. In hac die aliquando pronunciaverunt novos cardinales, ſicut in Miſſa tertia Nativitatis Chriſti.

Item anno Domini M CCC LXXXIX pontificatus Domini Urbani VI anno X feſtum beati Antonii venit in prima Dominica poſt Epiphaniam Domini: nihil fecimus, de ſancto Antonio, ſed totum de Dominica retinuimus in Urbe.

XIX. *De Purificatione beatæ Mariæ Virginis, rubrica.*

In die Purificationis beatæ Mariæ virginis tantummodo Miſſa mandatur. Non habet Veſperas præcedentes mandantes: ſed tamen cardinales in Veſperis ſint, & incipiant antiphonas, & habent paramenta alba.

Sciendum quod ſi iſtud feſtum cadat in Septuageſima aut Sexageſima, transfertur uſque in diem Lunæ.

In primis Veſperis Papa venit cum ſimplici pluviali de ſamito, & mitra aurifriſata.

XX. *De benedictione Candelarum.*

Sciendum quod in die Purificationis beatæ Mariæ virginis cerei benedicantur ſummo mane per juniorem preſbyterum cardinalem, qui eſſe debet indutus rochetto, alba, amictu, ſtola & pluviali albi coloris, & mitra ſimplici de garnello, cum aqua benedicta, incenſo, & ſociis indutis cum ſuperpliciis, & duobus ceroferariis cum faculis accenſis benedicit candelas, prout in Miſſali & Pontificali Romano continetur.

Completa ergo benedictione, dominus noſter Papa in camera paramenti induit ſe albam ſive Romanam camiſiam, ſtolam & pluviale rubeum de ſamito cum aurifriſiis ſive perlis & mitra alba de garnello: & cum pervenerit ad capellam, orat ante altare, aliquantulum accumbens ſuper cathedram & ſcabellum paratum ad illud. Quod ſi non ſit ibidem

in his tamen libris paſſim ſumitur pro cancellis altaris, ut infra capp. XXI & XXXV. Vide ſupra Jacobum Gaïetani cap. LXXVI, & cap. XX Commentarii noſtri prævii. Certe hujuſmodi bulla ibidem appendi ſolet etiamnunc: atque ita factum vidimus die feſto ſancti Petri in baſilica Vaticana; ubi ad unam e columnis, quæ ciborium ſuſtinent, hæc bulla poſita eſt. Lege ſis Iter noſtrum Italicum pag. 56.

capella,

capella, accedet ad cathedram ſuam, & ibi ſedet. Poſtea veniunt cardinales & prælati non parati ad reverentiam Papæ, ut alias eſt conſuetum fieri. qua facta reverentia, vadunt cardinales & ceteri prælati ad recipiendum paramenta ſua violacea vel Indii coloris; preſbyteri & diaconi cardinales induunt ſuperplicium, amictum latum, & planetam: epiſcopi vero pluviale, necnon & ceteri prælati ſimiliter pluvialia recipiunt coloris violacei. quibus paratis, paratur una tobalea per ſacriſtam de lino ſuper genua Papæ, quam tenent duo capellani ab utroque latere, aut duo acolythi flexis genibus, unus a dextris, alius a ſiniſtris. Tunc prior epiſcoporum cardinalium, vel, ſi abſit, ſubprior, ſic deſcendendo, mitra depoſita, ſtans ante Papam, ſedente eo in ſede ſua, cereum recipit de manu camerarii vel alicujus epiſcopi Papæ aſſiſtentis: & ſtans dictum cereum de cera alba groſſiori aliis & majori, non accenſum, nihil dicendo dat Papæ, oſculando manum Papæ; & iterum alium eodem modo dat Papæ: & ibidem ipſe qui porrigit Papæ non accenſos, & oſculatur dextrum genu Domini Papæ; & ſic inde omnes cardinales faciunt, primo epiſcopi, ſecundo preſbyteri, tertio diaconi & prælati aſſiſtentes, & conſequenter omnes prælati induti genu oſculantur: camerarius verò, notarii, auditor contradictarum & corrector, etiamſi aliqui ipſorum eſſent archiepiſcopi vel epiſcopi, quia non conſueverunt venire induti, ſed cum cappis laneis, & etiam capellani, tam commenſales, qui debent eſſe cum ſuperpliciis, quam alii capellani, necnon pænitentiarii, & breviter omnes familiares Papæ, & laïci, & quicumque alii non familiares, etſi eſſet rex, flexis genibus recipiunt cereum de manu Papæ, & ipſo recepto oſculantur pedem, & non genu.

Sciendum etiam, quod modernis temporibus conſuevit recipere rex ſicut ſedet poſt priorem epiſcoporum cardinalium, & ita in ramis Palmarum, & Cinerum.

Sciendum, quod ſi imperator eſſet præſens, poſt priorem recipit cereum, & oſculatur pedem, & non genu.

Item notandum, quod poſt priorem epiſcoporum cardinalium, ſi aliquis interſit patriarcha, candelam recipit de manu domini Papæ. Quod ſi rex eſt præſens, poſt regem candelam recipit ſubprior epiſcoporum, & in ejus abſentia prior preſbyterorum: & tunc patriarcha. Et ſic ſi plures ſint ibidem patriarchæ, quilibet recipit poſt cardinalem qui eum antecedit. Semper debent ſtare patriarchæ inter duos cardinales: & ſic in proceſſionibus & in Miſſis ſtare debent patriarchæ.

Notandum quod omnes cerei, tam Papæ, quam alii, non accenſi dantur: ſed recepti ſtatim accendantur. Interim vero ordinatur proceſſio per priorem diaconorum cardinalium, qui dicit alta voce verſa facie ad proceſſionem, *Procedamus in pace*; & reſpondet chorus, *In nomine Chriſti amen.*

XXI. *De proceſſione.*

Nota quod immediate ante diſtributionem candelarum & cinerum,

antequam recipiat aliud pluviale & mitram aurifriſatam, lavat manus.

Deinde movetur proceſſio, & dominus Papa indutus pluviali rubeo cum perlis aurifriſiis, depoſito alio poſt diſtributionem cereorum vel palmarum in die ſua cum mitra aurifriſata, quam in proceſſione candelarum ſeu palmarum deponit, & tenet faculam accenſam vel palmam ſuo die in manu ſiniſtra, atque vadens cum dextra ſignat. Omnes etiam alii tenent faculas accenſas vel palmas in proceſſione, paramentis violaceis parati, cum mitris in capite gradiuntur: & Papa incedit aliquantulum poſt capellam proceſſionaliter ſub pallio, quattuor militibus pallium deferentibus cum * manipulariis, ſi ſit in Urbe; aut quattuor de nobilioribus viris vel clientibus armorum in illorum abſentia: ſicque pergit ad regias. Et primo ad dexteram partem, ſecundo ad ſiniſtram veniendo projicit candelas populo, & poſtea regreditur ad ſedem ſuam; & ibi ſedens, extenditur ſuper genua ſua tobalea per duos capellanos ipſam tenentes flexis genibus, uno à dextris, alio à ſiniſtris; & ſic lavat manus ſuas aquam effundendo nobiliore, &c.

* *f.* mappulariis.

Notandum quod aliqui dicunt, quod numquam Papa mutat pluviale in proceſſionibus iſtis, ſed ſolum mitram aurifriſiatam & ſine perlis, quam debet ſemper portare in proceſſionibus & diebus. Quod certe credo quod ubicumque ſit ſine perlis. Ideo ſunt duo pluvialia & tres mitræ, alba aurifriſata cum perlis, & alia aurifriſata ſine perlis, quas deferunt diebus feriatis. quibus ſic peractis, deponitur ei mitra aurifriſiata, & recipit ſimplicem de garnello albam & planam. Cantatis antiphona & pſalmo *Nunc dimittis*, Papa aſſurgit in ſede ſua, & depoſita ei mitra per diaconum cardinalem a dextris ei aſſiſtentem, Papa cantando dicit orationem, & immediatè diaconus a dextris dicit cantando, *Flectamus genua*; cardinalis vero a ſiniſtris aſſiſtens dicit cantando, *Levate.* Subſequenter Papa dicit cantando orationem, *Exaudi quæſumus Domine plebem tuam.* Deinde, ſi Papa celebrat, dicta oratione vadit ad reveſtiarium, ſi ſit: ſi non, ad cathedram ſuam longe ab altari paratam a parte ſiniſtra altaris, & deponit mitram albam & planam, ſimiliter & pluviale cum ſtola, & remanet cum alba prout prius, lectis *Quam dilecta*, & orationibus illis debitis: & cum dicuntur, calceatur ſandalibus. quibus expletis, lavat manus, & induitur ſacris & precioſis albis veſtibus. Similiter omnes cardinales & prælati alii juxta ordinem ſuum, videlicet epiſcopi pluvialia, preſbyteri caſulas, diaconi tunicellas & dalmaticas, prout moris eſt: quibus utantur per totam Miſſam. Receptis paramentis per Papam, traditur ſibi mitra nobilis & ſollemnis, qua utitur per totam Miſſam; & poſtea venit ad altare. Veniendo debent ei occurrere tres preſbyteri cardinales juniores ad oſculum oris & pectoris juxta ordinem ſuum. Deinde coram altari facit confeſſionem more ſolito: & antequam faciat confeſſionem, deponitur ſibi mitra per diaconum à dextris; & thurificato altari, reponitur ei, aſſiſtentibus capellano a parte dextra, & diacono a ſiniſtra. Subdiaconus vero remittat Pontifici manipulum, dum Pontifex facit confeſſionem, oſculando ei manum. quo facto, recipiat librum evangeliorum, ſtet juxta gradum altaris in ſiniſtra parte; alii miniſtri ſtent retro Papam

facta confeſſione : poſt quam dicat, *Deus tu converſus.* Cardinalis qui ſervit in officio capellani, accipiat de manu thuriferarii naviculam cum thure, quam ille porrigere ſibi debet inter Pontificem & altare: & Pontifex ponat thus in thuribulo, capellano naviculam, thuriferario thuribulum offerentibus Pontifici. quo facto, dicit Pontifex, *Deus tu converſus*, &c. & ſic accedat ad altare, duobus acolythis pannos anteriores elevantibus modicum: & inclinatus ante altare dicit orationem, *Aufer a nobis*, & oſculetur altare & librum evangeliorum, quem apertum in eo loco, in quo eſt evangelium legendum in Miſſa, offerre debet ei ſubdiaconus; & oſculatum per Pontificem dimittit clauſum ſuper altare. quo oſculato ſignet ſe Pontifex ſanctæ crucis ſigno. Tunc chorus incipiat introitum Miſſæ, & Pontifex vertat ſe ad dexteram partem altaris; & accipiens thuribulum de manu diaconi lecturi evangelium, incenſet altare, incipiens ab ejus medio contra ſuam faciem; & prius incenſet partem dexteram, poſtea ſiniſtram: & deinde a ſiniſtro latere redeat ad dexteram, incenſando anteriorem partem altaris. quo incenſato, reddat thuribulum diacono, qui oſculari ſibi debet manum in dando & recipiendo. Non thurificatur Papa in altari, ſed in ſede per aſſiſtentem epiſcopum vel preſbyterum cardinalem, facta prius ei reverentia per omnes cardinales. Diaconus vero, incenſato Pontifice, incenſat deinde altare per circuitum : ſed prius Papa recipit prædictum diaconum ad oſculum oris & pectoris, conſequenter omnes diaconos juxta ordinem ſuum; & ultimus parat ſibi pallium & ſubtus capita fani a parte anteriori : & ſic capellani & alii diaconi deducunt Papam ad ſedem ſuam. Tunc diaconus incenſet. Quo facto, legat introitum Miſſæ ſuper altare cum ſacriſta, ſi ſit epiſcopus; vel cum alio epiſcopo, qui ſervit ſibi in officio archipreſbyteri. Cumque Pontifex ad ſedem ſuam venerit, ſtans ſuper ſcabellum dicat ſine cantu cum cardinali Introitum, *Kyrie eleiſon* : cetera fiunt prout ſunt notata, quando Papa celebrat.

XXII. *De ſerviendo Papæ.*

Nota de ſerviente Papæ in aſſiſtendo quandocumque celebrat. Notandum quod in prædicta Miſſa ſervit Papæ in officio capellani prior epiſcoporum cardinalium, & ſemper in Miſſis, quæ per Papam celebrantur, ipſe dominus cardinalis ſervit Papæ in dicto officio; & ipſe epiſcopus ſedere debet ſuper faldiſtorium ſuum ad dexteram partem ſedis Papæ ſupra alios epiſcopos cardinales, qui ſedere etiam debent in eadem parte. Sed nota quando fit ſermo, & quando cantatur evangelium, & quando incipitur præfatio, dum dicitur *Per omnia*, quando alius prælatus facit officium coram Papa, ipſe vadit ad ſedendum in ordine ſuo & in loco ſuo, niſi [a] Papamet faceret ſermonem, quoniam tunc haberet ſedere in ordine diaconorum cardinalium, ſcilicet ante illum qui Papæ aſſiſtet a dextris : quoniam tunc Papa ſederet ſuper parvam cathedram, quaſi ante medium altaris, apodiatus ad altare.

a Eadem voce *Papamet*, id eſt Papa ipſemet, utitur auctor inferius non ſemel, ſic in ſuperiori libro *Pontifexmet* ag. 369.

Nota qualiter debet ſedere & ubi Papa, quando faceret ſermonem.

Si vero Papa non celebrat illa die, ſtatim datis cereis, & finita per eum oratione *Exaudi quæſumus*, &c. vadit coram altari ad faciendum more ſolito confeſſionem, incipiendo *Introibo ad altare Dei*, cum illo qui celebrat, exiſtente a ſiniſtris verſa facie ad Papam, junctis manibus cum miniſtris ſuis duobus diaconis cardinalibus Papæ aſſiſtentibus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris, Papa etiam vultu verſo & ſine mitra erga celebrantem. Qua confeſſione facta, & data abſolutione Papæ, Papa vadit ad ſedem ſuam, & ſtando dicit introitum Miſſæ cum cardinalibus ante ipſum in modum coronæ ſemper remanentibus, duobus diaconis juxta latera ſua, vel aliquo epiſcoporum de ſibi aſſiſtentibus non cardinalibus librum inter manus tenentibus: & dicto etiam ibidem *Kyrie*, Papa ſedet in ſede ſua. Si Papa non celebrat iſta die, ante confeſſionem cardinalis & prælati deponunt ſacra paramenta, & exinde omnes cardinales deponunt paramenta, &c. & reſumunt cappas laneas, & etiam omnes ſubdiaconi, auditores, & capellani, &c. prælati vero ſecundum modum antiquum debent receptis candelis paramenta deponere; ſed modernis temporibus conſueverunt in proceſſionibus ſemper Papam ſacris indutum veſtibus aſſociare poſt eum, antecedentibus cardinalibus: & quando cardinales deponunt paramenta, ipſi etiam debent deponere. Eſt honeſtius, ut prælati ſtent parati etiam per totam Miſſam incluſive, ſi Papa celebret: & ſi non, ſaltem quamdiu cardinales tenebunt paramenta.

Sciendum, quod incœpto evangelio, etiam ſi Papa celebraret, cardinalis diaconus in ſiniſtra parte aſſiſtens recipit cereum accenſum de manu militis vel domicelli Papæ ſtantis etiam a parte ſiniſtra, & ponit eum in manu Papæ, ipſam manum deoſculando in dando & recipiendo: & ipſum tenet Papa accenſum, & cardinales etiam, & omnes alii ſuos in manibus ſuis accenſos tenent cereos ſive candelas, quouſque evangelium ſit cantatum. quo finito, prædictus diaconus de manu Papæ cereum recipit, & eum accenſum domicello ſeu militi reddit; & etiam cardinales & ceteri prælati ſuis ſervitoribus tradunt ſuos cereos accenſos uſque ad finem Miſſæ tenendos, ſicut, antequam evangelium legeretur, tenebant: hoc excepto, quod quando debet incipi ſermo, ſi fit, quod non eſt conſuetum modernis temporibus, omnes cerei debent extingui: ſed ſtatim finito ſermone iterum accendi, & debent teneri per militem accenſum ſeu domicellum Papæ, & alios ſervitores cardinalium & aliorum prælatorum uſque ad finem Miſſæ. Sciendum tamen quod cardinalibus dantur cerei groſſiores & majores aliis, & etiam prælatis, ſed minores cardinalium illis, tamen de eadem cera. Ceteris exiſtentibus in Miſſa dantur candelæ competentes; deinceps officialibus Papæ, qui aliquantulum majores recipiunt. Cetera fiunt prout in aliis Miſſis fieri conſuetum eſt.

XXIII. *De Cathedra Sancti Petri, rubrica.*

In Cathedra ſancti Petri nec Sermo, nec Miſſa conſueverunt mandari: quia non ſunt ſecundum modernos, licet antiquitus conſuevit eſſe: ſed

dominus Urbanus Papa ſextus in primo anno & in ſecundo anno mandavit fieri. In primo fecit ſermonem cardinalis Gradenſis, in ſecundo fecit cardinalis Bonaventura de Padua Auguſtinenſis in eccleſia ſancti Petri de Urbe, Urbano Miſſam celebrante in ſancto Petro.

XXIV. *De prima die Quadrageſimæ ſeu Cinerum.*

In die Cinerum feria quarta in capite Jejunii, ſcilicet prima die Quadrageſimæ, Sermo & Miſſa mandantur.

Hac die fiunt cineres de ramis palmarum olivarum anni præteriti per ſacriſtam vel ejus clericum qui capellæ curam gerit. Secundum dominum Jacobum Gaitani benedicuntur per juniorem preſbyterum cardinalem cum miniſtris albis tantum paratis : & ipſe paratus cum pluviali, incenſo & aqua benedicta, antequam Papa exeat de camera ſua, illos benedicit. Poſt hæc vero, ſi Papa non fuerit in Urbe, dominus Papa indutus manto ſive pluviali rubeo ſine aurifriſiis ſive perlis, & mitra etiam ſine aurifriſiis & perlis, alba & plana de garnello, veniens de camera ſua vadit ad capellam, & orat more ſolito ante altare : ubi debet eſſe cathedra ſcabello præparata. Deinde vadit ad ſedem ſuam, panno de veluto violaceo ornatam per primicerium ſeu ſolcarium ; & ibi ſedet : & tunc veniunt cardinales ad reverentiam. Facta reverentia ſolita Papæ per cardinales & alios prælatos, omnes cardinales & alii prælati vadunt ad recipiendum paramenta, videlicet diaconi cardinales cottam, amictum latum, planetam ; preſbyteri cardinales ſimiliter, & planetam ; epiſcopi vero cardinales & omnes alii prælati ſimiliter, & pluvialia violacei coloris recipiunt. Quibus paramentis per cardinales receptis & per omnes alios prælatos, extenditur quædam tobalea linea, quam ſacriſta porrigere debet, per duos capellanos ſuper genua Papæ, flexis genibus ipſam tenentes, uno a dextris, & alio a ſiniſtris : & tertius capellanus vel prior ſubdiaconorum ...... planetæ violacei coloris, recipiens pelvim cum cineribus de manu ſacriſtæ coram Papa, flexis genibus a parte dextra Papæ, tenet baſinum de argento prædictum cum cineribus, qui debent dari Papæ, aſſiſtentibus duobus diaconibus more ſolito, uno a dextris, & alio a ſiniſtris, paratis : & depoſita mitra Papæ per diaconum cardinalem a dextris ſibi aſſiſtentem, prior epiſcoporum cardinalium, ſi eſt præſens ; ſin autem, ſubprior epiſcoporum aut prior preſbyterorum, & ſic deſcendendo, ſtando, & nihil dicendo, imponit cineres ſuper caput Papæ ad modum crucis, inclinante Pontifice caput, & ſedente. Deinde idem prior genuflexus ponit caput ſuum inter genua Papæ, & Papa eodem modo ponit cineres ſuper caput ejus dicens, *Memento homo*, poſtea genu oſculatur dextrum Papæ.

Nota quod ſi ſit imperator vel rex, poſt ipſum recipit cineres, & pedem Papæ, & non genu oſculatur : deinde omnes cardinales, primo epiſcopi, ſecundo preſbyteri, tertio diaconi, & omnes alii prælati, qui ſunt parati, genu Papæ oſculantur in receptione cinerum, patriarchæ poſt : camerarius vero Papæ, notarii, auditores contradictarum, & corrector, etſi aliquis ipſorum eſſet epiſcopus vel prælatus, quia non conſueverunt venire

parati, ſed cum cappis laneis, & capellani tam commenſales, quam continui alii, qui debent eſſe in cottis, necnon pænitentiarii, & breviter omnes alii familiares, etiam ſi eſſet rex, dux, aut comes, flexis genibus recipiunt cineres a Papa; & ipſis receptis oſculantur pedem Papæ, & non genu.

Sciendum quod ſi rex eſſet præſens, cineres recipit poſt priorem epiſcoporum cardinalium, prout dictum eſt: ſed filii regum, ſi etiam interſint, eodem modo quo ſedent inter cardinales, cineres recipiunt, & patriarchæ etiam, de quibus dicetur inferius in ſuo loco. Quibus cineribus datis & ablutis Papæ manibus, extenſa alia tobalea linea per acolythos & capellanos, dominus noſter Papa ſurgit de ſede, & ibidem ſtando, depoſita mitra, dicit cantando, *Dominus vobiſcum.* Et nota quod non dicatur, *Flectamus genua*, ſed ſtatim dicit hanc orationem, *Concede quæſumus Domine præſidia.* Qua completa oratione, Papa recedit, & vadit ad recipiendum paramenta ſua in reveſtiario, paratis ſollemniter per ſacriſtam & ejus clericos nigri aut violacei Indii coloris. Verumtamen modernis temporibus Romana eccleſia iſtis tribus utitur quaſi pro uno colore: ſed hac die Papa utitur violaceis paramentis vel Indii coloris. Quibus receptis, & mitra ſibi repoſita, venit coram altari, & veniendo occurrere debent ei tres juniores preſbyteri cardinales parati; & ipſe debet eos recipere ſecundum ordinem ſuum ad oſculum oris & pectoris. Deinde coram altari facit more ſolito confeſſionem ſuam; poſtea vadit ad oſculandum altare & librum: & accepto thuribulo a priori epiſcoporum, qui ſibi ſervit, altare thurificat. Quo facto, & repoſita ei mitra, ſubdiaconus retro cum ambabus manibus tenet eum in ſcapulas: deinde vertit ſe ad diaconos cardinales, qui ei more ſolito faciunt ibidem reverentiam: & ipſe eos recipit ſecundum ordinem ſuum ad oſculum oris & pectoris: & ſic fiunt omnia, prout in aliis Miſſis eſt fieri conſuetum. Poſtmodum vadit ad ſedem ſuam magnam, ubi ſtando cum cardinalibus dicit Introitum Miſſæ & *Kyrie eleiſon.*

XXV. *De Miſſa & oratione.*

Notandum quod ſecundum dominum Jacobum Gaytani in hac Miſſa non debet dici niſi tantum una [a] oratio, licet modernis temporibus conſueverunt dici tres. Item in prima oratione dicitur, *Dominus vobiſcum*, & non *Pax vobis.*

Item notandum quod in hac Miſſa dicitur tractus, *Domine non ſecundum peccata noſtra*, & dum perventum fuerit ad verſum, *Adjuva nos Deus ſalutaris noſter*, dominus Papa, depoſita mitra, ſtat genuflexus in ſede ſua, quamdiu cantatur ille verſus. Sed ſi Papa non celebraret, ſed alius coram eo, debet ire ad cathedram cum ſcabello ante altare paratam; & ibi ſtat quamdiu verſus ille cantatur depoſita mitra: & ipſo finito, debet redire ad ſedem ſuam repoſita mitra. Et etiam dicto *Sanctus*, ſi non celebret, ſtatim debet accedere ad eamdem cathedram, & ibi ſtare uſque ad *Agnus Dei* cum mitra. Et cum incipitur *Per omnia*, &c. redit ad ſedem ſuam.

a Ita in ſuperioris Cæremonialis cap. LXXX.

Sciendum quod in hac Miſſa etiam dicitur præfatio Quadrageſimæ, videlicet *Qui corporali jejunio*, & dicitur in tono feriali.

Item notandum quod in fine dicitur oratio ſuper populum, *Inclinantes ſe*, &c. Finita vero ultima oratione, & reſponſo *Amen*, Papa dicit *Oremus*; & ille qui legit evangelium verſa facie ad Papam, dicit alta voce, *Humiliate capita veſtra Deo*. Finita vero Miſſa, iterum verſa facie ad Papam dicit, *Benedicamus Domino*. & ibidem ante medium altaris verſo vultu ad populum dominus Papa dat benedictionem more conſueto: deinde vadit ad ſedem ſuam, & deponit paramenta, prout habetur in aliis Miſſis.

XXVI. *De ſerviendo Papæ diebus proceſſionalibus.*

Sciendum quod in largitione candelarum in hac die Cinerum, in die ramis Palmarum, & ſemper in diebus proceſſionalibus, prior epiſcoporum ſervit Papæ, dum diſtribuit illas. Sed notandum, quod datis cineribus, prior epiſcoporum vadit ad ſedem ſuam, prius lotis Papæ manibus: deinde venit prior preſbyterorum, & ſervit Papæ per totam iſtam Miſſam in officio capellani ſeu archipreſbyteri.

XXVII. *De Indulgentiis.*

Item notandum quod in hac Miſſa, poſito quod Papa non celebret, conſueverunt dari VII anni & VII quadragenæ, licet aliqui dicunt, quod non debent dari niſi in caſu quod ipſe celebret. Verumtamen propter majorem devotionem dantur VII anni.

XXVIII. *De prælato qui ſervit Papæ.*

Nota etiam quod prælatum qui ſervit Papæ, tam in præſenti Miſſa, quam etiam ſollemnibus Miſſis in officio archipreſbyteri de libro miſſali, debet ſubdiaconus thurificare immediatè poſt cardinalem & omnes Papæ aſſiſtentes: & clerici debent dare poſtea immediate poſt cardinales ante ambaſſiatorem & patriarcham.

XXIX. *De officio diaconi cardinalis, quando dicit Evang. in die Cinerum.*

Notandum de officiis diaconi cardinalis dicturi evangelium iſta die, quod dum Papa legit Tertiam cum capellanis ſuis, ipſe diaconus vadit ad ſedem ſuam cottam, amictum *... & albam cum cingulo, & ſtolam ſuper humerum ſiniſtrum: & cum eo ſubdiaconus, etiam cum alba & manipulo indutus, induunt Antiſtitem ut moris eſt. quo ſollemniter induto, more ſolito antequam deſcendat de cathedra, diaconus & ſubdiaconus planetas recipiunt, & alii cardinales, quas levare debent a parte anteriori ſuper brachia uſque ad pectus medium, ita quod aliquantulum dependeat infra ante pectus.

* *f.* latum.

Nota quod ſubdiaconus, antequam legat epiſtolam, deponit plane-

pam : & dicta epiſtola eam recipit, & librum portat miſſalem ante Papam, oſculato prius pede. Cum autem cantores incipiunt cantare, *Domine non ſecundum peccata*, diaconus cardinalis recepto prius manipulo in brachio ſiniſtro de manu capellani ſibi in prædicta Miſſa ſervientis, ſurgit, & exuit planetam, & plicatur ei ad modum ſtolæ per miniſtros ſuos & clericos, quam tunc portat ſuper humerum ſiniſtrum, & firmantur capita planetæ ad latus dextrum inter cinctorium : & ſic tenet eam per totam Miſſam, quouſque ipſe & ſubdiaconus communicaverint de manu Papæ, & ſanguinem ſumpſerint ſuper altare, prout eſt fieri conſuetum : & ſtatim facta communione, ipſe induit planetam ad modum aliorum diaconorum cardinalium, & ſic etiam tenet uſquequo Papa dederit benedictionem. qua data, planetam deponit, & ſubdiaconus etiam : & remanent cum albis, prout erant quando Papam induerunt : & ſic exſpoliant Papam. quo facto, deponunt paramenta.

Sciendum quod ſi Papa non celebret illa die, ſed alius coram eo, modus & omnes ritus obſerventur in proceſſione in recipiendis cineribus, & aliud, prout ſupra notatum eſt.

XXX. *De receptione cinerum.*

Notandum quod ſi ille qui facit hac die coram Romano Pontifice officium, ſi ſit epiſcopus, non tamen prior epiſcoporum, poſt priorem cardinalium epiſcoporum debet recipere cineres de manu Papæ, etiam ſi rex eſſet præſens ; & rex poſt ipſum immediate : & debet eſſe indutus paramentis ſacris uſque ad caſulam incluſive, & non cum pluviali, ſed cum mitra alba ſimplici recipit cineres.

XXXI. *Quando rex recipit cineres.*

Nota quod ſi rex recipit cineres, ſit indutus ſacris veſtibus, & mitra alba.

Item notandum quod ſi ille qui facit officium in hac die, & in die Purificationis, ac in die Palmarum, ſi ſit cardinalis, ipſe benedicit candelas, cineres, & ramos, & non junior preſbyter cardinalis, indutus ſacris veſtibus uſque ad caſulam.

Item notandum quod ſi ille non ſit cardinalis, ſed alius, primas, archiepiſcopus, aut epiſcopus, debet candelas, cineres, & ramos recipere ante diaconum cardinalem, ſacris indutus veſtibus, ratione officii & perſonæ Papæ quam repræſentat.

XXXII. *Quomodo debet ſedere patriarcha.*

Item notandum, quod ſi eſſet patriarcha, qui ſemper ſedere debet inter epiſcopos cardinales, debet candelas & cineres recipere poſt priorem epiſcoporum. quod ſi rex eſſet, immediate poſt, ante omnes alios.

Advertendum tamen, prout dicit rubrica antiqua, & eſt vera, quod ille qui

qui facit officium coram Papa, quicumque ſit, ſive cardinalis ſit, ſive non, repræſentat perſonam Papæ. Idcirco deberet ratione officii cineres recipere ante omnes cardinales immediate poſt priorem epiſcoporum cardinalium. Modo non obſervatur, niſi inter religioſos iſta regula. Cardinalis qui ſedet poſt regem.... Sed quid de hoc conſuetum ſit fieri, in additionibus notabo ſaltem meis temporibus.

XXXIII. *Quomodo rex debet ſedere.*

Notandum quod ſi rex eſſet, tunc ſedet inter priorem epiſcoporum cardinalium, & illum qui ſervit Papæ in officio capellani ſuper cathedram ſuam nudam & baſſam.

XXXIV. *Quando Papa non celebrat hac die, rubrica.*

Item ſciendum, quod ſi Papa non celebret, datis cineribus, & lotis manibus, & finita oratione per eum, *Concede nobis quæſumus præſidia*, Papa vadit coram altari ad faciendum more ſolito confeſſionem cum illo qui celebrat. qui ſtat inclinatus, ante pectus junctis manibus, ad latus ſiniſtrum Papæ duobus diaconibus antiquioribus ſibi aſſiſtentibus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris. Papa incipit, *Introibo ad altare Dei* qua confeſſione facta, Papa redit ad ſedem ſuam, & ſtando & ſine mitra dicit Introitum Miſſæ cum cardinalibus more ſolito. quo finito, Papa ſedet in ſede ſua. Deponunt deinde omnes cardinales paramenta ſua, & recipiunt cappas ſuas laneas : prælati vero alii ſtatim receptis cineribus paramenta deponunt.

XXXV. *De illo qui celebrat coram Papa.*

Notandum, quod cum ille qui celebrat coram Papa in hac die, & etiam in alio tempore, quando eſt Miſſa de feria, vigilia, aut quatuor temporibus, ſive ſollemniter celebretur aut ferialiter, & etiam ſecrete, Papa, dum ſacerdos dicit primas & ultimas orationes, deſcendit de cathedra ſua magna, & vadit ad cathedram baſſam cum ſcabello pro eo paratam : & ibi mitram tenens in capite, ſtat genuflexus, niſi cauſa devotionis eam velit deponere : & ſic ſtat quouſque orationes fuerint dictæ. quibus finitis, dum dicitur, *Per Dominum noſtrum*, &c. aut *Qui vivis*, ſurgit & revertitur ad ſedem ſuam.

Nota etiam, dicto *Sanctus* per eum, incontinenti vadit ad cathedram ante altare, & genuflexus ibi reſidet uſque ad *Agnus Dei*.

Item notandum etiam, quod quando dicitur oratio illa ſuper populum, dicto *Humiliate capita veſtra Deo*, deponitur mitra per diaconum cardinalem ſibi a dextris aſſiſtentem. qua completa, regreditur ad ſedem ſuam, & reponitur ei mitra per eumdem cardinalem. Item notandum, quod quando dicitur ille verſus tractus, *Adjuva nos Deus*

ſalutaris noſter, Papa, deſcendit de cathedra & vadit ante altare, ut ſupra notatum eſt.

Notandum, quod dum celebrans dicit, *Per omnia ſæcula ſæculorum* ante *Agnus Dei*, Papa ſurgit, & regreditur ad ſedem ſuam: & ibi ſtat pedes, quouſque celebrans dicit, *Pax Domini*: & tunc deponitur ſibi mitra, & ſtat capite diſcooperto, donec ſanguinem & corpus celebrans ſumpſerit. Reliqua fiant ut ſupra notata ſunt.

Advertendum etiam, quod cardinalis qui celebrat iſta die coram Papa, dum recipit cineres a Papa, non deponit planetam: ſed totus paratus cineres recipit per modum ſuperius notatum, licet in donatione candelarum venire debeat cum pluviali, & non tantum caſula, ratione proceſſionis. Notandum etiam, quod camerarius exit regias, & dat cineres ſtando pedes illis qui ſunt extra, & in ejus abſentia alius prælatus cui mandatur.

XXXVI. *Quando Papa eſt in Urbe.*

Sciendum, quod ſi Papa fuerit hac die Cinerum in Urbe, omnes conveniunt ad ſanctam Anaſtaſiam. Sed antequam veniat dominus noſter, ibidem fiunt cineres de palmis præteriti anni, & benedicuntur a juniori preſbytero cardinali cum miniſtris paratis in albis tantum. Deinde dominus [a] Præſul vadit ad dictam eccleſiam comitante eum tota curia, & dicit ibi Sextam: quoniam antequam deſcendat de palatio, debet dicere Tertiam. Poſtmodum imponitur ei cinis benedictus per priorem epiſcoporum aut per ſubpriorem. Deinde dominus Papa ipſe reponit cineres ſuper capita eorum dicens, *Memento homo.* Poſtea ordinatur proceſſio per priorem diaconorum cardinalium.

XXXVII. *Quando Antiſtes velit pergere pedes.*

Notandum, quod ſi dominus Antiſtes velit pergere pedes, debet ſe induere veſtimentis miſſalibus uſque dalmaticam incluſive, antequam cineres recipiat. Poſt impoſitionem cineris debet ſe diſcalciare per ſuos cubicularios, & indui nigra caſula vel violacea, & pergere proceſſionaliter uſque ad ſanctam Mariam Scholæ Græcorum, & uſque ad ſanctam Sabinam, ubi eſt ſtatio, pedibus diſcalceatis. Interim ſchola ſeu cantores cantent per viam antiph. demum ſequuntur letaniæ, prout ſunt in Politico. His finitis, dominus Papa ablutis pedibus ad ſanctam Sabinam ſecrete in ſacriſtia per cubicularios ſuos ſubdiaconos & commenſales, aqua parata calida cum herbis odoriferis per prædictos cubicularios; tapeta vero, bancalea, & alia neceſſaria ad illud per febrarium cum curſoribus. quibus lotis pedibus, calceatur ſandaliis violaceis ſine perlis legendo Nonam, & *Quam amabilia tabernacula tua Domine Deus virtutum.* Perinde induitur ſacris violaceis paramentis, &

a Similiter Papa vocatur in titulo capitis ſequentis *Antiſtes*, & in contextu *dominus Antiſtes.*

ſine perlis : & ſic procedit ad divina peragenda, prout eſt moris. Solet dominus Papa hac die ad Miſſam unam tantum orationem cantare, & in omnibus diebus Quadrageſimæ.

XXXVIII. *Quando Papa non eſt in Urbe, rubrica.*

Si vero dominus Papa non ſit in Urbe, conveniant vero omnes clerici & populi ad eccleſiam ſanctæ Sabinæ; & dicta Tertia, benedicantur cineres a pontifice vel a ſacerdote qui debet cantare Miſſam more ſolito, prout in Miſſali continetur. Finita benedictione Pontificis vel ſacerdotis, dum ponitur cinis illi qui celebrat Miſſam per alium epiſcopum vel ſacerdotem, ſi adeſt; ſin autem, ipſe ſibi imponit; deinde imponit clero & populo, dicendo cuilibet, *Memento homo*, &c. Interim cantatur, *Emendemus in melius*, &c. Finita impoſitione cinerum, dicitur oratio, ſcilicet *Quæſumus*, &c. ut ſupra. Poſtmodum procedit ad altare ad divina peragenda. Hoc idem ſervatur in capella Papæ, quando Papa non celebrat, hoc excepto, quod ſibi & omnibus per alium imponitur cinis.

Idcirco notandum quod Papa numquam debet ſibi imponere cineres, ſed in abſentia cardinalis ille qui celebrat tunc ſibi debet imponere cineres ſoli, & Papa tunc aliis.

XXXIX. *De modo incedendi Romani Pontificis.*

Nota de modo incedendi Romani Pontificis, in diebus pœnitentialibus & proceſſionalibus in loco ſuo. In pontificatu domini Bonifacii IX anno quarto Peruſium ipſe dedit cineres indutus pluviali & mitra ſine perlis. quibus datis, depoſito pluviali & mitra, reaſſumpta chlamyde abſque mitra, ſic ſtetit per totam Miſſam propter frigus.

Nota quod anno M CCC XCV dominus Bonifacius nonus dedit cineres. quibus datis, depoſito pluviali recepit chlamydem; & ſic abſque mitra ſtetit in Miſſa propter frigus : neque cardinales diaconi ſederunt ante eum, ſed in locis ſuis. Dominus cardinalis Bononienſis dixit Miſſam, & dedit cineres Papæ, & immediate Papa dedit ſibi cineres ante omnes cardinales. Verum quod tunc non fuit aliquis epiſcopus cardinalis: & prædictus dominus noſter Papa ordinavit, quod iſte modus ſemper obſervari debet, quod ille qui celebrat, imponat Papæ cineres; anno pontificatus ſui quinto in die ſancti Mathiæ. Tunc fecimus de feria, & non de feſto : ſed die Jovis immediate ſequenti factum fuit de feſto.

XL. *De Dominica prima Quadrageſimæ, rubrica.*

Dominica prima Quadrageſimæ Sermo & Miſſa mandantur. Notandum quod hac die & deinceps in diebus Dominicis uſque ad Dominicam in Ramis palmarum tantum coram Papa celebratur præ-

ſentibus cardinalibus. Papa indutus manto rubeo cum aurifriſiis ſine perlis, portans mitram albam & planam de garnello ſine perlis, excepto quarta Dominica, de qua dicetur infra : & ſic venit ad capellam, & orat more ſolito coram altari, ubi debet eſſe cathedra cum ſcabello parata : & facta oratione, amota prius per clericum aut ſervitorem capellæ cathedra & ſcabello prædictis, Papa facit confeſſionem cum illo qui celebrat. qui ſtare debet a parte ſiniſtra juxta diaconum cardinalem, aſſiſtentibus duobus diaconibus cardinalibus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris, de antiquioribus. Depoſita mitra, Papa incipit, *Introibo ad altare Dei*, &c. qua facta confeſſione, vadit ad ſedem ſuam, & dicit Introitum Miſſæ & *Kyrie eleiſon.* Primo fit ei reverentia per omnes cardinales ſemper antequam incipiat : poſtea ſedet, & tunc fit ei reverentia per omnes alios prælatos more ſolito.

XLI. *Quod in Dominicis Quadrageſimæ prior preſbyterorum cardinalium ſervit Papæ in officio capellani.*

Notandum etiam, quod in ipſis diebus dominicis Quadrageſimæ prior preſbyterorum cardinalium ſervit Papæ in officio capellani. qui ſtare debet ſuper ſcabellum ante diaconum qui ſtat a dextris, prout notatur in ſuo loco.

Notandum quod ſecundum dominum Jacobum Gaitani in iſta Dominica, nec in aliis Dominicis Quadrageſimæ, non debet dici niſi tantum una oratio in Miſſa. Numquam dicatur illa oratio, *Eccleſiæ tuæ*, in capella Papæ. Et ratio eſt, quia ſemper dicitur, *Deus omnium fidelium.* Et iſtæ non dicantur ſimul, niſi copulative ponantur. Verumtamen modernis temporibus plures conſueverunt dici, videlicet prima de die, ſecunda *A cunctis*, tertia *Deus omnium fidelium*, quarta *Omnipotens ſempiterne Deus qui vivorum*, &c.

Notandum etiam, quod dum dicuntur prædictæ orationes primæ & ſecundæ ſeu ultimæ, Papa non deſcendit de cathedra, ſed ſtat pedes in ſede ſua; nec deponitur ſibi mitra, niſi cauſa majoris devotionis.

Item notandum, quod Romanus Pontifex numquam deſcendit de cathedra ſua, dum dicuntur orationes in Miſſa, niſi in vigiliis, letaniis, & ferialibus diebus.

Notandum etiam, quod dum celebrans incipit primam orationem in Quadrageſima & in Adventu, ſemper debet dicere, *Dominus vobiſcum*, & non *Pax vobis*, exceptis Dominicis de *Gaudete* & *Lætare*, quibus dicitur, *Pax vobis*, dato etiam quod Papamet celebraret.

XLII. *De extractione mitræ, rubrica.*

In evangelio extrahatur mitra de capite Papæ per diaconum cardinalem qui ei aſſiſtet a dextris. quo dicto, reponitur ei per eumdem, ſemper adjuvante alio qui ſtat a ſiniſtris : & veniens ille qui habet facere, oſculatur dextrum pedem Papæ, & petit benedictionem a Papa. qua

recepta, Papa ſibi committit quatenus ex parte ſui denunciet omnibus vere pœnitentibus & confeſſis, qui ſunt vel erunt in ſtatu gratiæ infra VIII dies, tres annos & tres quadragenas de indulgentia. Finito vero ſermone, diaconus qui dixit evangelium, dicit coram Papa *Confiteor* per modum conſuetum. quo finito, incontinenti qui prædicavit, denunciet Indulgentiam. qua denunciata, ſi ſit prælatus celebrans, deſcendit cito de cathedra ſeu de ambone, & vadit ad baſſam ſuam cathedram mitra ſua repoſita, ſive ſit prælatus, ſive non: vadit ad locum ſuum, & Papa depoſita mitra dicit quaſi legendo, *Miſereatur veſtri*, &c. & dat benedictionem ſignando: & camerarius vel alius de circumſtantibus Papæ & ejus domeſticus levat oram Papæ chlamydis cum ambabus manibus: & tunc celebrans dicit, *Credo in unum*.

Notandum tamen quod in Miſſis dominicalibus conſueverunt dari quinque anni & quinque quadragenæ de Indulgentiis, & in quarta Dominica de *Lætare* VII.

XLIII. *De Indulgentiis dandis in Miſſa.*

Notandum etiam, quod Romanus Pontifex numquam conſuevit dare VII annos, niſi ipſe celebraret in Miſſis, niſi in Dominicis de *Gaudete* & *Lætare*. Papa extracta mitra cum cardinalibus dicit, *Credo in unum*, & dum ipſe & cantores cantant illa verba, *Et incarnatus eſt de Spiritu-ſancto*, &c. Papa genuflectit, & ſemper extrahitur ſibi mitra, & etiam dum dicitur, *Ave Maria* in [a] principio ſermonis.

XLIV. *De extractione mitræ.*

Item extrahitur mitra Papæ, dum dicitur *Sanctus*. quo dicto, ponitur ſibi. Item notandum, quod quando celebrans incipit facere crucem ſuper panem & vinum conſecrandum, tunc vadit ad cathedram ante medium altaris cum ſcabello paratam: & dum debet elevari corpus Chriſti, extrahitur ſibi mitra. quo elevato, ſurgit & redit ad ſedem ſuam, & ibi ſtat pedes cum mitra in capite, quouſque dicitur, *Pater noſter*, *Et ne nos*, &c. & tunc deſcendit, & vadit ad baſſam cathedram ante medium altaris una cum ſcabello paratam; & ibi flexis genibus ſuper ſcabello cum celebrante dicit, *Lætatus ſum*. Et dictis tribus orationibus per celebrantem, ſemper habet mitram in capite. Tunc ſurgens revertitur ad ſedem ſuam: & cum celebrans dicit, *Pax Domini*, &c. deponitur ſibi mitra, & dicit cum cardinali, *Agnus Dei*, & ſic ſemper ſtat ſine mitra, quouſque ille ſumpſerit corpus Chriſti & ſanguinem. quo facto, reponitur ei mitra, & eam tenet in capite, quouſque in finem Miſſæ dicit cantando, *Sit nomen Domini benedictum*, &c. &

[a] Hinc patet, ſæculo XV jam uſum invaluiſſe, ut ſalutatio angelica præmitteretur *in principio ſermonis* ſeu concionis: ſive id intelligas abſolute de principio ante exordium, ut fit hodie quoque in quibuſdam Italiæ & Germaniæ locis, quod commodius & opportunius videtur: ſive de principio poſt exordium, uti apud nos.

cantando dat benedictionem. Et antequam dicat, *Sit nomen Domini benedictum*, deponitur ei mitra, & ſubdiaconus ante ipſum tenet crucem, ita quod crucifixus ſit ante faciem Papæ : & camerarius tenens flexis genibus oram chlamydis, ſi non ſit cardinalis, dat benedictionem. qua data, reponitur ei mitra : & ſic revertitur ad cameram ſuam, aſſiſtentibus ei duobus diaconibus cardinalibus more ſolito antecedentibus immediate.

Notandum etiam, quod in fine dictarum Miſſarum dicitur, *Benedicamus Domino*, per diaconum qui legit evangelium, & dicitur verſa facie ad altare.

Notandum etiam, quod quando aliquis cardinalis facit officium Miſſæ coram Papa, omnes cardinales exſpectare debent illum, quouſque ille depoſuerit ſacra paramenta, & reſumpſerit quotidiana : & cum eo vadunt ad cameram Papæ poſt eum. Deinceps demptis illis duobus diaconibus, qui Papam antecedunt, vel ſi omnes exſpectare noluerunt, ſaltem duo exſpectare debent.

XLV. *De feſtis duplicibus venientibus in Quadrageſima.*

Notandum quod ſi aliquod feſtum duplex quodcumque, etiam ſi ſit feſtum tituli cardinalis, ſi venerit in Dominicis Quadrageſimæ & Adventus, quarum quælibet habet hiſtoriam propriam, nullo modo fit de feſto, ſed de Dominica, nec commemoratio : ſed transfertur in ſecundam feriam. De aliis vero feſtivitatibus, quæ cadunt in ipſis Dominicis per circulum totius anni, nota rubricam Breviarii quæ ibi in principio notatur, *Quod ſi aliquod feſtum novem lectionum*, &c.

XLVI. *De ſecunda Dominica Quadrageſimæ.*

Dominica ſecunda Quadrageſimæ Sermo & Miſſa mandantur : alia fiant ut ſupra.

XLVII. *De tertia Dominica Quadrageſimæ.*

Dominica tertia Quadrageſimæ Sermo & Miſſa mandantur : alia fiant ut ſupra.

XLVIII. *De quarta Dominica Quadrageſimæ, quæ vocatur de Roſa.*

Dominica quarta Quadrageſimæ, quæ vocatur de Roſa ſeu *Lætare Jeruſalem*, Sermo & Miſſa mandantur. Statio ad ſanctam Crucem. Si Papa ſit in Urbe, bono mane celebrat ſecrete & baſſe Miſſam ſuam, niſi vellet facere ſermonem : quia tunc etiam diceret Miſſam. Id certo nota, quod quandocumque Romanus Pontifex facit ſermonem, debet etiam Miſſam celebrare ; & etiam quicumque alius prælatus eodem modo. Finita ergo Miſſa, intrat cameram ſuam, & parat ſe eundi ad magnam Miſſam.

Quod ſi Papa fuerit in Urbe, paret ſe in camera more ſolito cum mitra aurifriſiata nobilem, ſed non precioſam; alias portaret aurifriſiatam ſimplicem: ſed propter proceſſionem portat nobilem illam cum imaginibus. quo induto, venit camerarius cum roſa aurea, & flexis genibus præſentat Papæ, & oſculatur ei manum: & ſacriſta præſentat balſamum cum muſqueto, quæ debet recipi ab aliquo cubiculariorum Papæ: & Papa infundat ſuper roſam balſamum & muſquetum. & ſic bajulans roſam exit de camera, & vadit ad capellam ſuam; vel, ſi in Urbe fuerit, ad ſanctam Crucem in Jeruſalem. In manu ſiniſtra eam tenet, & cum alia ſignat; & ſic eam tenet quando facit confeſſionem, etſi non celebrat: quoniam tunc dum incipiet *Confiteor*, dictam roſam tradet diacono cardinali qui eum ſervit a dextris; & poſt oſculationem altaris & incenſationem iterum recipit, dicto prius Introitu Miſſæ, de manu prædicti diaconi: & ſic tenet eam. Quod ſi aliquis celebret coram eo, illam non dimittit in tota Miſſa, niſi dum flectit genua ante medium altaris, & in elevatione corporis Chriſti, & dum dicitur, *Lætatus ſum*; & etiam dum dicit illas orationes, dimittit.

Nota quod ſemper diaconus cardinalis in capiendo & dando dictam roſam debet oſculari manum Papæ.

Nota quod in præſenti Miſſa, ſi eſſet aliquis rex, & Papa non celebraret, ipſe rex ſederet inter primos duos epiſcopos cardinales. Quod ſi Papa faceret officium, ſederet ſuper baſſam & nudam cathedram ſine ſcabello ad latus dextrum Papæ prope epiſcopum cardinalem, qui Papæ ſervit, quaſi inter ipſum & ſubpriorem epiſcoporum.

Notandum quod in Miſſa præſenti, dato quod Papa non celebraret, conſueverunt dare VII annos & VII quadragenas de Indulgentia. Miſſa vero finita, dominus Papa dictam roſam in manu portat uſque ad cameram ſuam: vel, ſi ſit in Urbe, uſque ad Lateranenſe palatium: & dum revertitur, ſequuntur eum omnes nobiles in curia præſentes. Et dum ad cameram ſuam redierit, ſi ſit extra Urbem, dat ipſe dominus Papa roſam nobiliori, vel illi ſoli cui magis placet: & ille incontinenti flectit genua, & oſculatur pedem Papæ, dato, etiam ſi eſſet rex. deinde Papa recipit ipſum ad oſculum oris. quo facto, ille recedit eum comitantibus duobus diaconibus antiquioribus cardinalibus, & cum illo equitant aliquantulum per civitatem, quantum ſibi placet.

Sic etiam ſi ſit rex vel imperator, aliqui de aliis cardinalibus eum modicum equitando aſſociare conſueverunt: & ſic revertitur ille ad comedendum cum Papa: & facto prandio, cum gente ſua equitat per civitatem abſque cardinalibus, cum ſuis nobilibus & principibus.

Quod ſi Papa ſit Romæ, roſam prædictam defert Papa uſque gradus palatii Lateranenſis, ubi quieſcere debuit nocte præcedente: & in deſcenſu equi præfectus Urbis indutus ſcarletto vel purpura, habens unam caligam & aliam deauratam, tenet Papæ ſtapam; & dominus Papa cum deſcendit, dat ei auream roſam; & ille flexis genibus oſculatur pedem Papæ dextrum, & dominus Pontifex eum recipit ad oſculum oris. quo facto, Papa aſcendit palatium, & ille incontinenti cum

nobilibus Romanis equitat cum magno triumpho per Urbem.

Notandum, quod cardinales non conſueverunt in Urbe aſſociare præfectum, quia ſatis habet de comitalibus. Notandum, quod Papa antequam det roſam, debet dicere aliqua verba brevia de conditionibus & proprietatibus roſæ, quia habet colorem gaudioſum, odorem confortativum, aſpectum lætificum, prout eſt in libro rationali divinorum Officiorum.

Anno quarto pontificatus domini Bonifacii Papæ noni in Peruſio hac die roſa fuit miſſa in magna capella, & Sermoni omnes interfuerunt, ſed non Papa, quia infirmus. Roſam ad Miſſam portavit ſuper altare & reportavit junior clericus cameræ, & Papa dedit roſam in camera ſua.

XLIX. *De feſto Annunciationis beatæ Mariæ in primis Veſperis.*

In die Annunciationis beatæ Mariæ Virginis Sermo & Miſſa mandantur.

Sciendum, quod quando veniet in Quadrageſima hæc feſtivitas, non venit Papa indutus cum pluviali & mitra in primis Veſperis: quia in vigilia, dicta Miſſa, incontinenti cantores incipiunt Veſperas, & Papa remanet ibi prout fuit indutus dum audiebat Miſſam. Nec cardinales conſueverunt venire, quia cantantur ante prandium. niſi veniret die Lunæ. Tunc Dominica de ſero Veſperæ papales: antiphonas incipiunt cardinales.

Item notandum, quod quando veniet infra feriam quartam majoris hebdomadæ, nihil eſt tunc de feſto, ſed transfertur uſque ad diem Lunæ poſt *Quaſi modo geniti*; & illa die fit ſollemniter officium, & Papa venit in primis Veſperis cum pluviali rubeo & mitra aurifriſiata cum perlis, & cardinales veniunt, non tamen induti.

L. *De Miſſa eadem die.*

Item in Miſſa omnes debent eſſe induti albis veſtimentis. Quod ſi in Quadrageſima veniat, bono mane Papa audit Miſſam de feria. qua dicta, parat ſe more ſolito in camera ſua: deinde vadit ad magnam capellam, & ibi induitur ſacris veſtibus albi coloris.

Item notandum quod in hac Miſſa, in quocumque tempore veniat, non dicitur oratio niſi de beata virgine Maria, & nihil de feria.

LI. *De Collectis, rubrica.*

Propter hoc ſciendum, quod numquam Romanus Pontifex in magnis Miſſis & pontificalibus conſuevit dicere niſi unicam collectam, licet contra rubricam quæ dicit, quod de illis, de quibus facimus commemorationem in Veſperis & Matutinis, debemus etiam in Miſſa facere. Licet ipſe Papa facit in utriſque Veſperis & Matutinis commemorationem,

nem, numquam tamen in magnis Miſſis.

Nota quod in hac Miſſa prior epiſcoporum cardinalium ſervit Papæ in officio capellani.

Finita ergo Miſſa per Papam, & data benedictione, ipſe Papa revertitur ſic indutus ad ſedem ſuam magnam: & ſtans ſine mitra incipit Veſperas, cantando *Deus in adjutorium meum intende*: & dicto *Gloria Patri*, ſubdiaconus ante eum incipit primam antiphonam cantando, & Papa etiam cantando reincipit: & hoc idem ante ipſum in antiphona de *Magnificat*: cetera omnia inchoantur per cantores uſque ad orationem, quam Papa debet dicere. Incœpta autem prima antiphona, deponit illa paramenta, & reſumit pluviale rubeum: & omnes cardinales & prælati deponunt paramenta, & recipiunt cappas laneas; nec cardinales incipiunt antiphonas in Veſperis. Epiſcopus vero cardinalis qui Papæ ſervit in Miſſa, non deponit paramenta niſi dictis Veſperis: quoniam habet portare Papæ naviculam cum incenſo hora debita, & Papa debet inde recipere cochlear cum incenſo, & ponere incenſum in thuribulo præſentando ſibi per unum de acolythis. Deinde idem cardinalis habet incenſare altare, & [a] cophinum, in quo ſervatur Corpus Chriſti; poſtea dominum Papam: & etiam habet tenere librum ante Papam, dum dicit orationem prædictam. Finitis vero Veſperis, in quibus debent dici duæ orationes, videlicet una de feſto, alia de feria, ſi tamen incidat infra tempus prædictum. quibus finitis, Papa dat benedictionem. a

Item nota, quod ſi cardinales haberent paramenta in ſecundis Veſperis iſtius feſti ſic in Quadrageſima celebrati, incipient antiphonas, quoniam in primis non incœperunt, nec tale feſtum debet prætermitti ſine Veſperis ſollemnibus.

Item certo nota, quod numquam cardinales incipiunt antiphonas in ſecundis Veſperis coram Papa, niſi ſi præſens feſtivitas ſit in Quadrageſima celebrata.

Supradicta fiunt per modum prædictum, quando diaconi cardinales non ibi habent pluvialia parata. nam ſi haberent, ipſa reciperent. Licet temporibus Johannis XXII, Benedicti XII, & Clementis VI Romanorum pontificum, non conſueverint recipere in dictis ſecundis Veſperis prædicta paramenta, nec incipere antiphonas, prout in aliis feſtivitatibus in primis Veſperis eſt fieri conſuetum: ſed ſecundam antiphonam diaconus cardinalis a dextris Papæ; tertiam vero epiſcopus cardinalis ſerviens in Veſperis prædicta paramenta; quartam preſbyter cardinalis qui ſtat in ſede ſecundum ordinem ſuum; quintam diaconus cardinalis qui aſſiſtit Papæ a ſiniſtris. quas antiphonas ſemper incipit ſubdiaconus cum acolytho coram eis [b] cantando. b

a Confer cap. CXXXI infra de ſecundis Veſperis omnium Sanctorum, in quibus incenſatur *cophinum ubi ſtat Corpus Chriſti*; & Conſtitutiones Lateranenſes infra num. XVIII.

b Id eſt eis præcinendo, uti hactenus fieri conſuevit.

LII. *De Dominica in Paſſione, quæ eſt quinta Quadrageſimæ.*

In Dominica de Paſſione, quæ eſt quinta Quadrageſimæ, Sermo & Miſſa mandantur. Omnia alia ut ſupra in aliis Dominicis Quadrageſimæ eſt fieri conſuetum.

LIII. *De Dominica Palmarum.*

In die Palmarum Miſſa & Officium mandantur. Illa die non fit Sermo, quia die illa, ſecundum dominum Jacobum Gaietani, junior presbyter cardinalis debet benedicere palmas olivarum & aliarum arborum ramos, indutus prout in die Cinerum, cum aqua benedicta & incenſo. quibus benedictis, deponit paramenta, ſi celebrare non debeat. Et dominus Papa bono mane celebrat Miſſam ſuam in capella ſua ſecreta. qua dicta, indutus pluviali rubeo ſine perlis, & mitra ſimplici alba de garnello ſine aurifriſiis & perlis, intrat capellam vel locum, in quo debent diſtribui palmæ : ubi debet eſſe cathedra cum ſcabello parata, & ibi ſedet. Deinde omnes cardinales & ceteri prælati nondum parati veniunt ad reverentiam, prout eſt alias fieri conſuetum, oſculando manum aurifriſio pluvialis coopertam, non genu, nec pedem, ut ſupra in Quadrageſima.

Nota quod antequam Papa diſtribuat ramos, omnes cardinales & prælati cum cappis laneis veniunt ad reverentiam Papæ ad oſculandum manum coopertam aurifriſio pluvialis, non genu, nec pedem.

Sciendum quod hac die Romani Pontifices officiare non conſueverunt, ſed bene dant & diſtribuunt ramos. Nota quod ſubdiaconus debet habere tunicellam per totum officium, & non fit proceſſio. Modernis autem temporibus eſt Miſſa papalis.

Nota etiam quod ille qui debet Miſſam celebrare, ſi ſit epiſcopus, & Papa non celebret, primo habet benedicere aquam cum ſale, prout fit in Dominicis diebus : deinde benedicit ramos. Dum ſpargit ramos aqua benedicta, dicit, *Aſperges me Domine.* Dato vero quod Papa celebret, junior preſbyter cardinalis benedicit.

LIV. & LV. *De benedictione Palmarum.*

Nota quod quicumque dicit Miſſam, ſi tantum ſit cardinalis, ille ramos benedicit, & non junior preſbyter cardinalis : ita & candelas & cineres.

Sciendum, quod hac die prior epiſcoporum cardinalium, ſi celebret coram Papa, facta reverentia, prout eſt moris, ab omnibus cardinalibus, ipſe indutus pluviali dat Papæ palmam, & ſtatim a Papa recipit : deinde vadit & parat ſe ad celebrandum. Duæ palmæ dantur Papæ.

Notandum etiam, quod ſi eſſet rex præſens, immediate poſt eum

flexis genibus palmam recipit de manibus Papæ, pedem dextrum oſculando, & non genu. qua reverentia facta cum cappis laneis per cardinales & omnes prælatos, prout in die Candelarum, cardinales & omnes prælati violacea recipiunt paramenta, videlicet epiſcopi cardinales ſuperplicia, amictus latos, & pluvialia; presbyteri vero ſimiliter & diaconi paramenta prædicta, & recipiunt planetas & non pluvialia. Alii vero prælati ſimiliter pluvialia, & non planetas, coloris violacei recipiunt. quibus paramentis receptis, paratur una tobalea, quam tradere debet ſacriſta, & extenditur ſuper genua Papæ per duos capellanos ejus lateribus aſſiſtentes, & dictam tobaleam flexis genibus tenentes, a dextris uno, a ſiniſtris alio, & duobus antiquioribus cardinalibus diaconis Papæ more ſolito aſſiſtentibus. Tunc prior epiſcoporum, vel, ſi non ſit, ſubprior epiſcoporum cardinalium, depoſita mitra ſua ſtans pedes, Papa ſedente in cathedra ſua & cum mitra ſpatulam aliam palmæ pulcriorem, nil dicendo dat Papæ, manum ejus oſculando. Incontinenti Papa tradit uni de domicellis ſuis conſervandam: & ibidem ipſe prior vel ſubprior genuflexus recipit ſpatulam palmæ de manu Papæ, & oſculatur genu dextrum Papæ. Et ſic deinceps omnes cardinales juxta ordinem ſuum: deinde omnes prælati induti, mitris depoſitis, genuflexi recipiunt ſpatulam palmæ de manu Papæ, & genu oſculantur pluvialibus violaceis induti.

Camerarius Papæ, notarius, auditor contradictarum, & corrector, etiamſi aliqui ipſorum eſſent epiſcopi vel archiepiſcopi, quia non conſueverunt eſſe induti paramentis, ſed ſolum cum cappis laneis; & quicumque alii prælati non parati, & etiam capellani, tam commenſales, quam alii capellani Papæ, qui debent eſſe ſpecialiter commenſales, in cottis; necnon pænitentiarii, & breviter omnes alii familiares, etiam laici, & quicumque alii non familiares, etiamſi rex eſſet, flexis genibus recipiunt palmas, & alios ramos aliarum arborum, de manu Papæ, & ipſis receptis pedem Papæ dextrum oſculantur, & non genu.

Notandum, quod in hac Miſſa dicitur tantum una oratio: & dum dominus Papa ipſam inchoare debet, dicit, *Dominus vobiſcum*, & non *Pax vobis*: poſtea dicit orationem.

Notandum etiam, quod ſi celebraret Papa, prior epiſcoporum cardinalium ſervit Papæ in hac Miſſa in officio capellani de libro: ſi vero Papa non celebret, ſervit ei in officio capellani prior presbyterorum cardinalium.

Item nota, quod ſi patriarchæ interſint, poſt primum cardinalem, ſi ſint induti pluvialibus, ramum palmæ recipiunt. quod ſi rex ſit præſens, poſt cardinalem qui ſtat, &poſt regem palmam recipiunt, ita quod ſemper unus cardinalis præcedat patriarcham; ſic ſucceſſive.

Nota quod diſtributis ramis Papa deponit pluviale & mitram, & recipit aliud cum perlis, & mitram aurifriſatam cum perlis.

Nota quod ſi Papa hodie celebraret, portare deberet ſacra paramenta violacea vel Indii coloris ſine perlis, & ſandalia ſine perlis, mitram ſimplicem & planam de garnello, & etiam chirothecas ſine perlis. Ve-

rum eſt quod modernis temporibus conſueverunt portare mitram ſollemnem & precioſam, & chirothecas precioſas; omnia alia ſimplicia.

L VI. *Hic cantores incipiunt cantare*, Hoſanna filio David.

Sciendum, quod poſtquam primus cardinalis palmam recepit de manibus Papæ, cantores cantant *Hoſanna filio David* cum omnibus aliis antiphonis, prout ſunt in Miſſali. Interim ordinatur proceſſio per priorem diaconum cardinalem. qua proceſſione ordinata ut ſupra in die Candelarum, qui Papæ aſſiſtit a ſiniſtris, dicit alta voce, *Procedamus cum pace*, & chorus reſpondet alta voce, *In nomine Chriſti amen.*

L VII. *Hic movetur proceſſio.*

Deinde movetur proceſſio, & graditur, & primo ſervientes armorum cum virgis ſuis ante ſubdiaconum bajulantem crucem, qui debet eſſe indutus cum tunicella violacei vel Indii coloris, & circa eum duo ceroferarii cum luminibus & uno acolythorum cum thuribulo & incenſo.

Nota quod ſicut Papa ſurgit de cathedra, quatuor nobiliores qui ibidem ſunt, erigunt pannum [a] ſuper eum baculis & angulis in ſummitatibus: & ſic ſemper Papa ſtat ſubtus pannum, quouſque pervenerit ad collectam, quam dicit poſt largitionem palmarum; & ſemper ante ipſum cardinalis juxta ordinem ſuum, & patriarchæ. Cum autem Papa exierit tinellum vel capellam, & eſt in porticu per quam itur ad capellam magnam, vadit ad feneſtram, quæ reſpicit ad plateam magnam palatii: & ibi projicit populo ramos palmarum & olivarum & aliarum arborum ramos. Cum autem pervenerit ante oſtium capellæ, cantatur *Gloria, laus*, &c. per cantores ab extra, aliis ab intra reſpondentibus. quæ porta tunc clauſa debet eſſe, cantantibus omnibus illis, prout in Miſſali Romano continetur. Dominus Papa non percutit cum cruce portam, ſicut ſæculares conſueverunt: ſed prædicto dicto officio aperitur porta. Deinde dominus Papa cum cardinalibus & prælatis proceſſionaliter intrat capellam, & more ſolito orat aliquantulum coram altare, ubi debet eſſe cathedra cum ſcabello parata: & facta oratione ſurgit, & vadit uſque ad regias capellæ in parte dextra; & ibi projicit ramos & folia olivarum populo per foramina regiarum, & poſtea venit ad magnam cathedram longe ab altari paratam, quæ debet eſſe cooperta panno violaceo: & extracta mitra, ſtando verſus altare, epiſcopo cardinali librum ante eum tenente, dicit orationem quæ competit in Miſſali.

L VIII. *De Papa eunte ad altare, & cardinalibus occurrentibus.*

Deinde vadit ad cathedram longe ab altari paratam, & ibidem more

[a] Umbellam appellamus ſeu baldachinum.

ſolito violacea recipit paramenta. Et diaconus cardinalis dicturus Paſſionem parat Papam : & cum parat eum, ipſe diaconus cardinalis portat tantum parando ſuperplicium, amictum, ſericum album, cingulum, ſtolam : ſed Papa parato ipſo diacono planetam recipit violaceam ad modum aliorum diaconorum cardinalium. Papa vero parato, & mitra prædicta repoſita, non nobilis, ſed ſimplex alba de garnello, aſſiſtentibus ei duobus diaconibus cardinalibus antiquioribus, more ſolito proceſſionaliter vadit ad altare : & in medio eundo occurrunt tres juniores preſbyteri cardinales, & ipſe eos recipit juxta ordinem ſuum ad oſculum oris & pectoris. Mitram precioſam interdum in Miſſa dicta, ſi ipſemet celebret, Papa conſuevit portare. Poſtea vero coram altari facit confeſſionem ſuam, prout eſt conſuetum ; & cum dicit, *Miſereatur*, ſubdiaconus tradit ſibi manipulum oſculando manum, antequam dicat, *Deus tu converſus*, &c. Epiſcopus cardinalis, qui ſervit ſibi, præſentat ei incenſum, prout eſt fieri conſuetum, & oſculatur altare & librum evangeliorum : poſtmodum vertit ſe ad diaconos cardinales, & ipſos recipit ad oſculum oris & pectoris ſecundum ſuum ordinem : & ultimus parat ſibi fanum ſubtus pallium ſuum. quod in aliis Miſſis regulariter conſuevit fieri. Deinde vadit ad ſedem ſuam : ubi ſtando dicit Introitum cum cardinalibus, illo ſolo dempto, qui debet dicere evangelium, qui remanet ſuper altare cum ſacriſta & ſubdiacono ; & omnes legunt Introitum & *Kyrie eleiſon* ſuper altare, & Papa exinde procedit in Miſſa, prout eſt alias fieri conſuetum.

Nota quod anno Domini M CCC LXXV die XV Aprilis, in prædicta die ramis Palmarum dominus Gregorius Papa XI fecit officium. qui portavit omnia paramenta ut ſupra ; portavit etiam chirothecas & precioſam mitram. Nota etiam quod ante eum ponitur ſcabellum, dum Paſſio legitur : in quo ponitur palma, ſi ſibi non placet in manibus tenere.

LIX. *De ſubdiacono portante tunicellam in proceſſione.*

Nota etiam quod ſubdiaconus in proceſſione portat tunicellam, & non planetam. Item notandum, quod poſtquam altare thurificaverit, antequam diaconos cardinales recipiat ad oſculum, ſibi reponitur mitra per illum qui debet dicere Paſſionem vel evangelium : quam portare debet, quouſque ſit ſollemniter indutus ; & ſtatim etiam deponit, & recipit planetam violaceam, quam ante epiſtolam deponit, & lecta epiſtola iterum eam recipit.

Nota etiam quod Papa non dat alicui palmam ſuam, ſed eam portat ad cameram ſuam, & illam cuſtodiri facit.

Nota quod ſi Papa hodie non faceret officium, debet flectere genua ante altare, quando dicitur, *Et incarnatus eſt*, &c. & ante elevationem corporis Chriſti, & quando dicitur, *Lætatus ſum :* & ſemper tradat ſpatulam diacono cardinali ſibi a dextris aſſiſtenti ; & ille ſemper accipiendo & tradendo oſculatur manum Papæ.

Nota quod omnia ſupradicta fuerunt reſarciata per dominum Gregorium Papam XI in Urbe in ſancto Petro anno Domini M CCC LXXVII. Sciendum quod hodie dicitur præfatio, *Qui ſalutem humani generis*. Sciendum etiam quod omnia ſupradicta obſervata ſunt per dominum Urbanum VI in Urbe in ſancto Petro anno Domini M CCC LXXXI. & ſecundo. qua die fuit determinatum, quod quidquid venit ſuper altare, capellanorum eſt, prout rubrica de præſepe in nocte Nativitatis Domini dicit.

L X. *Quando diaconus cardinalis cantat Paſſionem.*

Cum autem cantatur tractus ante ultimum verſum, diaconus cardinalis dicturus Paſſionem, recepto prius manipulo de manu capellani ſibi in Miſſa ſervientis, ſurgit, & exuit planetam; & poſtea ſibi traditur planeta plicata ad modum ſtolæ, quam portat ſuper humerum ſiniſtrum; & firmantur capita planetæ ad latus dextrum quaſi retro: & ſic tenet ipſam planetam, quando dicit Paſſionem, & per totam Miſſam, donec ipſe & ſubdiaconus communicaverint: & ſtatim facta communione, ipſemet induit planetam ad modum aliorum cardinalium diaconorum. Tractu vero finito, prædictus diaconus cardinalis dicturus Paſſionem oſculatur more ſolito pedem Papæ, & reverſus ad altare genu flectit ante illud, & dicit baſſe, *Munda cor meum*, &c. & ſurgens recipit de altari librum evangeliorum, deferens ipſum ante pectus, ita quod tabula libri, ubi eſt crucifixus, a populo videri poſſit: & non petit benedictionem a Papa, ſed recte vadit ad pulpitum coopertum cum tobalea, & ibi abſque luminaribus & incenſo, & ſine *Dominus vobiſcum*, abſolute incipit, *Paſſio domini noſtri Jeſu Chriſti*; nec reſpondetur, *Gloria tibi Domine*, ſed ſubſequenter dicit Paſſionem more ſolito. Cum autem ipſe diaconus dixerit in Paſſione illa verba, *emiſit ſpiritum*, ſtatim Papa & ipſe diaconus, & omnes alii genuflectunt ad Deum verſus altare: & ſic manent genuflexi per ſpatium quo poſſet dici *Pater noſter* ſemel. Poſtmodum ſurgit, & dictus diaconus Paſſionem proſequitur ſuo modo, ac pervento ad illam partem, *Altera autem die*, ipſe diaconus cardinalis in eodem loco vertit ſe ad Papam: & ſtans inclinato capite profunde, non tamen genuflexo, baſſe petit benedictionem ab eo, dicens, *Jube domne benedicere.* qua benedictione data per Papam, portantur ipſi diacono cardinali duo candelabra cum cereis accenſis per acolythos vel auditores, ſicut conſuetum eſt fieri ad evangelium; & etiam incenſum cum thuribulo prius benedictum per Papam, præſentante epiſcopo cardinali, qui ſibi ſervit in officio capellani cum acolytho, prout moris eſt. qui idem acolythus præſentat ipſi diacono thuribulum, & ipſe incenſat librum. quo incenſato, reddit eidem acolytho thuribulum, & facit crucem cum pollice ſuper evangelium & ſibimet tam in fronte, quam in labiis & pectore more ſolito. Deinde proſequitur reſiduum Paſſionis, videlicet in prædicta parte, *Altera autem die*, &c. uſque ad finem evangelii. quo reſiduo completo, idem diaconus cardinalis oſculatur partem prædictam; poſtea portatur ille liber Papæ ad oſculandum

per ſubdiaconum. quo facto, cardinalis qui ſibi ſervit in officio capellani, incenſat Papam tribus ictibus, genu flexo ſuper primum gradum, ſi Papamet celebrat; alias ſtans inclinatus profunde illum incenſet. quo facto, Papa incipit, *Credo in unum Deum*, deinde procedit prout in aliis Miſſis regulariter eſt fieri conſuetum.

Notandum quod ſtatim incœpta Paſſione cardinalis diaconus a ſiniſtris Papæ aſſiſtens recipit ſpatulam palmæ de manu militis vel domicelli Papæ, & ponit eam in manu Papæ, ipſam manum oſculando: & ipſam tenet Papa, & cardinales etiam ſuas, & alii prælati in manibus ſuis tenent palmarum ſpatulas & aliarum arborum ramos, quouſque Paſſio fuerit completa. Prædictus diaconus cardinalis de manu Papæ ſpatulam palmæ recipit, & eam tradit militi domicello Papæ prædicto: & etiam cardinales & ceteri prælati ſuas tradunt ſervitoribus ſuis tenendas uſque ad finem Miſſæ.

Sciendum quod in hac Miſſa non eſt Sermo: ſed Paſſione finita incipit, *Credo in unum Deum*, oſculato primum libro. In fine vero Miſſæ diaconus cardinalis, qui legit Paſſionem, dicit, *Benedicamus Domino*, verſa facie ad altare: & facta benedictione ſolita per Papam, prior epiſcoporum cardinalium, qui ſervit ſibi in Miſſa in officio capellani, pronunciat Indulgentiam de mandato & auctoritate Papæ, videlicet de ſeptem annis, & ſeptem quadragenis: & dum pronunciatur Indulgentia, diaconus cardinalis qui dixit Paſſionem, deponit planetam, & in albis ſicut diaconus vadit ad Papam ad deveſtiendum eum, ſeu removendo ſibi paramenta, & poſtea ſtolam, pluviale, & mitram induendo. Deinde ipſe diaconus deponit paramenta, & omnes etiam alii prælati ſua deponunt paramenta, & cappas laneas reſumunt. Papa vero depoſitis ſacris veſtibus, indutus manto rubeo, & mitra prædicta ſibi repoſita, vadit ad cameram ſuam, aſſiſtentibus ei duobus diaconibus cardinalibus antiquioribus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris.

Nota quod anno Domini M CCC LXXXVIII Romæ dominus Urbanus VI hac die ramis Palmarum non fecit officium, quia nondum erat coronatus: ſed bene dedit palmas & ramos, & interfuit Miſſæ indutus pluviali rubeo & mitra alba. quam Miſſam dixit cardinalis Florentinus in magna capella. Et ſic per dominos cardinales illæ etiam tres Miſſæ de hebdomada ſancta fuerunt celebratæ ipſo præſente ut ſupra.

LXI. *De diebus Lunæ & Martis hebdomadæ ſanctæ.*

Item die Lunæ non eſt Miſſa papalis.

Item in die Martis dominus noſter audit Miſſam magnam in ſua capella parva, quam celebrat unus de cantoribus, & legit Paſſionem.

LXII. *De die Mercurii.*

Item in die Mercurii ſancta illud idem obſervatur.

Sed notandum, ſi ſint peregrini, de gratia ſpeciali Papa poſt Miſſam conſuevit dare indulgentiam populo, in qua eſt indutus pluviali rubeo

abſque perlis, & cum mitra ſimplici alba; & paratur ibi ubi datur benedictio, vel in anticamera. Et primo venit cum chlamyde de ſcarletto cum capuceo in capite abſque mitra; & ſic venit ad Matutinum, & ſtet cum dicto capuceo non extenſo ſuper frontem, ſed replicato. Et iſtud fuit Florentiæ tempore Eugenii quarti. Et fit die Jovis idem ad benedictionem.

Item notandum quod de ſero hora competenti venit ad audiendum officium in capella ſimpliciter cum chlamyde rubea & capuceo ſuper caput, non tamen duplicato, prout aliis diebus conſuevit, ſed ſolum extenſo ſuper oculos.

Item nota quod his diebus tribus poſt officium Papa non debet dare benedictionem, & non portatur crux.

Item nota quod cardinales bene conſueverunt venire de ſero ad audiendum officium in capella Papæ iſtis tribus diebus, non tamen mandati, ſed libere & ſponte, devotionis cauſa.

Item nota quod Romani Pontifices his tribus diebus non conſueverunt dicere officium cum epiſcopis & conventibus ſuis, dum dicuntur Matutinæ: ſed devote debent dicere officium, & poſtea in camera ſua cum cubiculariis ſuis dicere.

Item in die Mercurii de ſero hora competenti dominus Papa venit ad officium Matutinarum cum chlamyde de ſcarletto cum capuceo extenſo ſuper fronte, non replicato, & ſine mitra.

Item ſciendum quod de his tribus diebus, & etiam quandocumque Papa venit ad capellam cum chlamyde & capuceo, non portatur crux coram eo.

Item de ſero ad officium Matutinarum dominus Papa venit ad capellam cum cappa clauſa de ſcarletto rubeo, foderata de hermelinis, clauſa medio pectoris ſurſum & aperta deorſum: cocullum ſemper tenet ſuper caput, & ſine mitra in cathedra nuda ſedet: nec diaconi cardinales ſedent ante pedes ejus in his tribus Matutinis, neque in fine dat benedictionem in ipſis Matutinis.

LXIII. *In die Jovis ſancta, de Miſſa, & de officio chriſmatis.*

Item in die Jovis ſancta in Cœna Domini, hac die Miſſa tantummodo mandatur, neque eſt Sermo hodie. De jure Romani Pontifices conſueverunt primo dare populo Indulgentiam, ſed de gratia in die Mercurii poſt Miſſam.

Sciendum quod Romani Præſules in primo anno coronationis conſueverunt conficere ſacrum chriſma, & facere Mandatum, & conficere [a] agnus Dei, nota de ſingulis locis ſuis, & numquam plus niſi de ſeptem in ſeptem annis, quoniam tunc multa obſervanda ſunt.

Anno ergo illo in quo vere conficitur ſanctum chriſma, ſummo mane quaſi in ortu Solis, dominus noſter Papa venit ad regias ferreas, ad dandum Indulgentiam populo, indutus pluviali rubeo, cum aurifriſiis cum

[a] Sic infra in cap. LXXXVIII. ubi de Sabbato in Albis, *quando dantur agnus Dei*; & in cap. ſeq. *agnus Dei duo*; & paullo poſt, *tres agnus Dei*. Adde caput XC.

perlis,

perlis, mitra, ſtola cum perlis modo conſiſtoriali. qua data, depoſitis paramentis, audit ſecrete Miſſam: qua finita, confitetur peccata ſua.

Miſſa ergo parva finita, reaſſumit paramenta prædicta, & cardinalibus omnibus indutis ſacris veſtibus albis ſecundum ordinem ſuum, ſcilicet epiſcopi pluvialia, preſbyteri caſulas, diaconi tunicellas & dalmaticas, & alii prælati pluvialia recipiunt cum ſeptem candelis, ſi ſint proceſſiones generales, ut conficiatur ſanctum chriſma; alias vero ſanctum chriſma cum duobus cereis & cruce proceſſionaliter vadit ad locum, ubi ſolent publicari proceſſus: & ibi ſedet in cathedra parata panno albo nobili, & omnes cardinales & prælati ſedent in locis ſuis cum mitris, ſed antea fit reverentia per cardinales.

Item nota quod quilibet cardinalis & prælatus indutus tenet unam faculam accenſam de cera communi, quam tradit magiſter ceremoniarum, & Papa de duabus libris de cera quaſi alba, quas projiciunt anathematibus.

LXIV. *De lectione proceſſus.*

Item nota, quod ſubdiaconus legit proceſſus in latino, indutus habitu diaconi, & junior diaconus cardinalis eadem verba nobiliter & intelligibiliter dicit in idiomate illo in quo ſtat. quibus lectis, Papa ſignat, & dicit, *Anathematizamus, vel ita faciamus.* & projicit candelam inferius, & omnes alii candelas ſuas projiciunt, ſed non ceroferarii, ſive acolythi illas de candelabris, quia proceſſionaliter revertuntur, ſicut iverunt. quas demum ſacriſta Papæ recipit. Incontinenti ibidem diaconus cardinalis, qui Papæ a ſiniſtris aſſiſtit, dicit, *Confiteor Deo*, &c. & Papa dat more ſolito benedictionem. qua data, junior diaconus cardinalis de manu Papæ denunciat Indulgentiam de ſeptem annis & VII quadragenis: & ſic omnes proceſſionaliter vadunt ad magnam capellam, vel ubi ipſa die debet fieri officium: & facta oratione ante altare, vadit ad reveſtiarium, & induitur ſacris veſtibus albis, & mitra cum perlis etiam ſollemni. & ſic procedit ad Miſſam more ſolito.

Feria ergo quinta in Cœna Domini ſacrificium ſacri corporis & ſanguinis Jeſu-Chriſti Domini noſtri.

LXV. *De ampullis.*

Mane hujus diei primo manſionarii, ſacriſta, & clerici capellæ ad hoc deſtinati, præparent omnia quæ neceſſaria ſunt ad conſecrationem chriſmatis, videlicet tres ampullas de argento, non tamen ejuſdem quantitatis, quoniam major debet eſſe de ſancto chriſmate, mundiſſimo oleo plenas. Maxima vero ampulla quæ ad chriſma debet fieri, de panno ſirico albo tenuiſſimo cooperitur: aliæ autem de alio panno ſirico diſſimili coopertæ habeantur: ſed tamen pannus adeo ſubtilis, quod ampullæ poſſint videri per Papam, & alios.

Hora vero tertia dominus Papa indutus manto rubeo, & cum mitra aurifriſiata, etiam cum perlis exit de camera ſua, & vadit ad capellam: &

ante altare debet eſſe cathedra cum ſcabello parata : ubi orat aliquantulum, ut eſt moris. Deinde vadit ad aliam cathedram longe ab altari paratam; & ibi alba recipit paramenta, & omnes cardinales & prælati, prout moris eſt, videlicet epiſcopi pluvialia, preſbyteri planetas, diaconi vero tunicellas & dalmaticas pro reverentia chriſmatis. Papa vero indutus jam dalmatica ſedeat in ſede ſua : cui præſentetur ampulla quæ major eſt, cum oleo ab acolythis, & balſamum per camerarium, aut per ſacriſtam : & balſamum cum oleo Papa miſceat, nihil dicens; & bene commiſceatur vel conficiat. Omnes vero ampullæ, id eſt aliæ duæ, ibidem ſuper menſam remaneant coopertæ, & diligenter cuſtodiantur, quouſque ad altare portentur : & Papa facta lectione recipit planetam, chirothecas, & omnia alia paramenta, ut eſt moris, & debent eſſe XII ſubdiaconi induti ſine priore ſubdiaconorum.

Poſtmodum Papa lotis manibus, indutus planeta & mitra ſollemni in capite, procedit cum epiſcopis, & preſbyteris, diaconibus, acolythis, & omnibus ordinibus. Eſſe debent in proceſſione VII candelabra cum cruce, evangelio, & ampulla quæ eſt chriſmatis, aliis ibidem remanentibus.

Nota quod ſi non conficeretur hodie ſanctum chriſma, non eſſent niſi duo candelabra in proceſſione. Notandum etiam, quod omni anno debent ſanctum chriſma conſecrare cum puriſſimo & mundiſſimo oleo olivarum, & addimus cum tribus guttis de finiſſimo balſamo, quas epiſcopus non commiſcere debet cum oleo : ſed ita per alios, & non per Papam, niſi de VII in VII annos, nec alium in ejus præſentia, prout ſupra notatum eſt.

Portatur thuribulum ſemper cum incenſo, & ſic proceſſionaliter pergant ad altare cum ampulla : & facta confeſſione & reverentia, prout eſt conſuetum, Papa aſcendit cathedram ſuam. Incenſato altare, ampulla reportatur ad locum inter duas alias. Interim cantatur vero a cantoribus Introitus Miſſæ ſine *Gloria Patri;* & finito verſu, repetatur Introitus. poſtea cantatur *Kyrie eleiſon.* quibus finitis, dominus Papa incipit *Gloria in excelſis Deo.* In oratione Papa dicit, *Pax vobis.* Etiam in hac Miſſa dicitur, *Credo in unum Deum*, &c. & ſic Miſſa proſequatur ordine ſuo.

Nota quod in hac Miſſa non conſuevit eſſe ſermo, niſi Papa velit facere proceſſus contra aliquem in ſpeciali : & etiam generales proceſſiones tunc, ſi Papa illum ſermonem facere non vellet, ſacriſta committit de ejus mandato alicui de dominis cardinalibus epiſcopis vel preſbyteris, quoniam diaconi coram Papa numquam prædicant, aut altero prælato, vel magiſtro in theologia.

Nota, abbates non conſueverunt prædicare, nec doctores decretorum, nec legum, niſi dumtaxat prælati & magiſtri in theologia, ſed modo abbates prædicant.

Poſtquam dominus Papa intrat ad ſacrificandum, conficit duas hoſtias, unam pro ſe, & aliam pro die Veneris. Facta ergo elevatione corporis Chriſti, vel poſt *Sanctus*, ſi expediat, unus acolythorum ducit juniorem diaconum cardinalem, & cum eo plures ſubdiaconos : unus ex eis ſub-

diaconibus portat crucem, acolytho antecedente cum thuribulo & thure ſine luminaribus: & ſic proceſſionaliter vadunt ad capellam ſancti Thomæ, vel ſancti Gregorii, vel ubi ampullæ cum chriſmate & cum oleo ſervantur: & cardinalis diaconus prædictus accipit illam ampullam, quæ eſt chriſmatis; & duo ſubdiaconi accipiunt alias duas olei exorcizati, & olei infirmorum, ſuper brachium ſiniſtrum eas portantes: & eo modo quo venerunt, poſtea revertantur. Dominus vero Papa, vel ille qui conficit ſanctum chriſma, aut celebrat iſta die, antequam dicat, *Per quem hæc omnia*, deſcendet ad ſedem, ſive cathedram ſuam ante altare paratam, verſa facie ante altare: & ſubdiaconus qui bajulat ampullam infirmorum olei, repræſentat eam ſummo Pontifici ad benedicendum. Et Papa dicat plana voce, *Exorcizo te immundiſſime*, &c. quibus benedictionibus peractis, Papa revertitur ad altare, & dicit, *Per quem hæc omnia.*

Nota quod confecto iſto ſacrificio ſolus Pontifex communicat ſuper altare ſine miniſtris, & non cum calamo; ſed cum calice tantum ſe confirmat illa die & VI feria in Paraſceven, & ponit illam quartam partem in calice. Poſtquam autem communicaverit, ponit calicem ſuper altare, & patenam juxta eum cum corpore Domini noſtri Jeſu-Chriſti, & reſervato uſque in feriam VI de ipſo ſacrificio reſumit, & cooperietur utrumque munda ſindone.

.Percepto corpore & ſanguine Domini noſtri Jeſu-Chriſti cum calice & ſine calamo, antequam abluat manus, ipſum calicem cum corpore Domini noſtri reſervato, non illum calicem in quo celebravit, ſed ſolum magnum de auro, ſibi præſentet coopertum cum magna reverentia ſacriſta papalis cum ſindone, cum luſtris aureis: e ſiniſtro brachio pendet unum caput, & in dextra manu portat calicem coopertum alio capite, & reverenter ponit prædictum calicem prope Papam circa medium altaris cum alia tobalea de ſirico, cum qua cooperitur calix, in quo eſt corpus Chriſti. Et nota, quod antequam abluat digitos dominus Papa, corpus Chriſti cum reverentia magna infra prædictum calicem ponit, & ſuper calicem corporalia illa; pars minor corporalium, & ſuper corporale patenam, & ſuper patenam caput illius tobaleæ de ſindone: ſtatim, quo facto, abluit digitos infra calicem cum quo celebravit, & bibit illud: & antequam abluat manus in magnis bacilibus Papæ, ipſe Papa vel epiſcopus cardinalis qui ſervit ſibi in Miſſa, prædictum calicem cum corpore Chriſti ſic coopertum, & ſuper humerum ſiniſtrum pendet aliud caput illius tobaleæ, & tenens cum ambabus manibus calicem per medium portat ad armariolum, in quo conſervatur uſque in craſtinum, antecedentibus luminaribus, cruce & incenſo proceſſionaliter cum devotione. quo repoſito, genuflexus thurificat corpus Chriſti. quo facto, revertitur ad altare; & ſic lavat manus ut moris eſt.

LXVI. *De officio chriſmatis.*

Poſtea Papa, ſi facit ſanctum chriſma, aſcendit ad cathedram coram altari paratam, verſa facie ad altare: & continuo duo acolythi deferunt

ampullas involutas cum tobalea ſubtili albo ſirico in ſiniſtro brachio, ita ut videri poſſint medio, id eſt per medium ſiricum, & à medio ſurſum; & diaconus cardinalis junior qui aſſiſtit Papæ, accipit ampullam unam mixtam cum balſamo, & repræſentat eam Papæ tenens eam in ſiniſtro brachio involutam panno ſirico. Tum Papa halet ter in ipſam, & poſtea halent etiam in ipſam omnes epiſcopi qui aſſiſtunt ibi induti ſacris veſtibus, & etiam preſbyteri ſive ſint cardinales, ſive non. quo facto, Papa dicit ſine cantu, *Dominus vobiſcum, Exorcizo te creatura Dei*, &c.

Poſt benedictionem vero iſtam omnes epiſcopi & preſbyteri cardinales ſalutent poſt Papam ſanctum chriſma per ordinem ſuum. qui quidem ordo ſic debet obſervari, primo a latere dextro Papæ epiſcopi cardinales, & poſt eos preſbyteri cardinales; patriarchæ vero inter epiſcopos cardinales: diaconi cardinales a lateribus Papæ hinc inde juxta ordinem ſuum a latere ſiniſtro; archiepiſcopi, epiſcopi, preſbyteri cardinales induti ſecundum ordinem ſuum, & in halando ſalutando poſt epiſcopos cardinales. Archiepiſcopi, epiſcopi debent præcedere preſbyteros cardinales: quoniam ad ſolos epiſcopos pertinet ſeu ſpectat ſanctum chriſma conficere; & epiſcopos ſalutent preſbyteri cardinales, & in ſalutando quilibet inclinet caput, dicens, *Ave ſanctum chriſma*, ter; & poſt ſalutationem quilibet deoſculatur ſemel immediate. Facta ſalutatione & deoſculatione chriſmatis ab epiſcopis & presbyteris, Papa benedicat ampullam olei delatam in ordine quo ſupra: & ſimiliter halet Pontifex ter in ipſam, ſed tacite: & omnes epiſcopi & presbyteri cardinales, & etiam alii epiſcopi halent ter in ipſam. Hic mutatur ordo inter presbyteros cardinales, & epiſcopos non cardinales: & dum halatur in ampullis ab aliis, Pontifex ſedet: ſed quando ſalutat, ſtant omnes alii etiam. Deinde ſurgens dicit ſine cantu, *Dominus vobiſcum*, &c. *Exorcizo te creatura olei*, &c.

Poſt benedictionem vero iſtam omnes epiſcopi & preſbyteri cardinales ſalutent per ordinem ſuum ſanctum chriſma, & in ſalutando inclinent capita, dicentes, *Ave ſanctum chriſma*, & deoſculantur ampullam. Facta ſalutatione chriſmatis ab omnibus epiſcopis & preſbyteris, ſtatim debet fieri olei ſalutatio ab eiſdem hoc modo. Salutet Papa chriſma, & ſtatim poſtea oleum, dicens, *Ave ſanctum oleum.* Ita & ceteri ſinguli dicere debent.

Poſtea reportantur ampullæ proceſſionaliter, ſicut fuerunt adductæ, ad ſacrarium, vel ad locum quem ſacriſta ordinavit, ubi ſtare debent. Deinde idem ſacriſta diſtribuit unicuique ſicut debetur, & fuerit opportunum. Papa vero communicat in ſede ſua magna illos, qui communicare volunt. Reſerventur tamen oblatæ integræ hoſtiæ per diaconum cardinalem, prout eſt moris, ac etiam corpus Domini integrum reſervatur in diem Paraſceve. Sanguis vero Domini aſſumatur: quem ſolus Papa bibit cum calice, & ſine calamo: illi qui communicant, non bibunt.

Nota, diaconus nec ſubdiaconus hodie non communicant, niſi forte vellent communicare cauſa devotionis, & communicarent ante alios, nec biberent ſanguinem. Verum tamen non eſt de more. Pacis oſculum non datur, *Agnus Dei* cantatur; & communio, *Dominus Jeſus Chriſtus.*

Tunc Papa revertitur ad altare, & dicit hanc orationem, *Refecti.* qua expleta, diaconus dicit, *Ite, miſſa eſt.*

LXVII. *Si Papa nolit facere Mandatum.*

Nota, ſi Papa nolit facere Mandatum, prout inferius ſequitur, vel ſi cardinales non comedant iſta die cum eo; ſtatim in fine Miſſæ data benedictione per Papam, & Indulgentia pronunciata per epiſcopum cardinalem qui ei ſervivit in Miſſa, Papa & omnes cardinales ibidem in capella deponunt paramenta. Interim vero cantantur Veſperæ per cantores, & in fine Veſperarum, dum dicitur pſalmus, *Miſerere mei Deus*, vadit Papa ad cathedram coram altari cum ſcabello paratam: ubi genu flectens dicit cum aliis prædictum pſalmum legendo, & orationem, *Reſpice*, &c. legendo ſine *qui tecum*, &c. deinde ſurgit, & vadit ad cameram ſuam.

LXVIII. *De electione pauperum, quando fit Mandatum.*

Item eodem die poſt prandium Papa non potuit lavare pedes pauperum, ſed patriarcha Gradenſis confeſſor de mandato Papæ lavit pedes pauperum in parva capella, indutus rochetto, amictu, ſuperplicio, & pluviali cum mitra alba: audivit Evangelium, cantando cum luminaribus, cruce & incenſo more ſolito. quo cantato, cantores incœperunt cantare: & ipſe depoſito pluviali, cinctus linteo, & mitra in capite, incœpit lavare pedes. quibus finitis, dixit orationem, & cardinalis camerarius dedit florenos cum carlino, & noluit dare illas petias de tela ad tergendum pedes pauperum, niſi duas per totum. ſed omnia reportavit ſecum; & male, dicit gloſſa.

Nota de his quæ fiunt quando conficitur ſanctum chriſma, & fit Mandatum de largitione. Omnibus ſupradictis peractis ſecundum ordinem ſuum, & finita Miſſa, ut ſuperius dictum eſt, Papa indutus paramentis cum quibus celebravit, vadit ad aliquem locum adhærentem capellæ ſeu eccleſiæ, in qua celebravit, comitantibus eum omnibus cardinalibus ſecundum ordinem ſuum, & aliis capellanis & ſubdiaconibus, qui in Miſſa interfuerunt parati: & in loco prædicto Papa exuit pallium & planetam. Poſtea ſedet ibi ſuper faldiſtorium, tenendo pedes ſuper ſcabellum, & aſſumit ſibi manum in ſcapulis impoſita ſuper caput fanone, capiti ejus impoſita mitra alba, ſacriſta extendit tobaleam ſuper genua ſua, quam tenere debent duo acolythi, unus a dextris, alius a ſiniſtris.

Quo facto, ſecundum dominum Jacobum Gaitani, cardinalis camerarius Papæ eidem debet tradere Papæ in quodam magno ſcypho argenteo, vel in bacilibus groſſos & monetam ordinatam pro preſbyterio, & dictus camerarius debet ante ſe habere unam magnam menſam coopertam tobalea, ubi ſunt hujuſmodi monetæ, & debent ei aſſiſtere clerici cameræ, & duo mercatores. Ipſi vero camerarius & clerici cameræ debent eſſe in ſuperpliciis & cottis. Poſtea veniunt cardinales, quilibet ſecundum ordinem ſuum, ſoli cum mitris in manibus deferentibus, apertas tamen: & flectunt genua coram Papa, & ipſe ſummus Pontifex dat & ponit pro preſbyterio

in mitra cujuſlibet ipſorum XIII groſſos Turonenſes argenti; & immediate quilibet ipſorum cardinalium recepto in mitra ſua a Papa preſbyterio, oſculatur genu dextrum Papæ, & ſic quilibet ſecundum ordinem ſuum.

LXIX. *De Mandato fiendo per Papam ipſo die.*

Dato vero per Papam preſbyterio ut dictum eſt, ipſe Papa facit Mandatum XII ſubdiaconibus rochettum cum ſuperplicio portantibus: & cubicularii portant & ante eum ponunt concham ſeu pelvim. Ipſe vero Papa præcinctus linteo, quo unus diaconus, qui ei ſervit ſecundum dominum Jacobum Gaitani, ipſe Papa brachiolam ad hoc paratam habens in manibus, & linteum mundum ante ſe tenens, quæ omnia debent parari per theſaurarium vel fratres de Pignotta: & dicti XII ſubdiaconi manent in aliquo loco remoto diſcalceati. Duo vero oſtiarii Papæ, ſive ſervientes armorum, portant quemlibet dictorum ſubdiaconorum ante Papam: quorum pedes ipſi oſtiarii ſive ſervientes tenere conſueverunt ſuper manus ſuas dum portantur. Papa autem ſedendo cum aqua calida lavat pedes cujuſlibet illorum, quam infundere debent cubicularii: & ſtatim tergit linteo, & deoſculatur pedem dextrum cujuſlibet ipſorum; & ſecundum dictum domini Jacobi Gaitani dat cuilibet duos ſolidos: & lotis pedibus illorum per Papam, eodem modo reportari debent per oſtiarios eoſdem ſive ſervientes in locis eorum, ſcilicet ubi eos acceperunt.

Item cantores non cantant Veſperas poſt: ſed capellani Papæ legendo dicunt ipſas Veſperas ante Papam, incipiendo antiphonam, *Calicem ſalutaris accipiam*, &c. Dictis autem pſalmis, capitulum non dicitur, ſed antiphona ad *Magnificat* incipiatur per Papam cantanda, videlicet, *Cœnantibus autem*, ſi tunc compleverint Mandatum. alias non, ſed cantores totum faciunt.

Nota etiam quod modernis temporibus non obſervatur, quod Papa illam antiphonam incipiat ad *Magnificat*, nec in aliis, niſi in Veſperis mandatis. Omnibus ergo completis, Papa dicit legendo genu flexo, *Reſpice quæſumus Domine*, &c. prout plenius in officio hujus diei in Breviario continetur Romano.

Quibus peractis, Papa indutus per modum prædictum, proceſſionaliter vadit ad cameram ſuam, aſſociantibus eum omnibus cardinalibus paratis, qui in prædicto Mandato ſic induti, prout in Miſſa fuerunt, intereſſe debent, ſedendo in ſuis ſedibus juxta ordinem ſuum, dum Papa facit prædictum Mandatum; ac etiam prædictis capellanis Papæ cereos accenſos portantibus cum cruce ante Papam & ante cardinales.

LXX. *De comeſtione in Cœna Domini, rubrica.*

Die prædicta dominus Papa ſic paratus, ut ſupra notatum eſt, a duobus diaconis cardinalibus antiquioribus ducitur ad menſam ſollemniter paratam, & ibi ſedet, epiſcopo cardinali ſibi dante aquam, & duobus cardinalibus prædictis, uno a ſiniſtris, & alio a dextris tobaleam tenentibus,

ipſoque qui a dextris eſt, etiam anulum Papæ tenente dum lavatur.

Notandum etiam, quod prædicti tres cardinales in prima & in ſecunda manuum lotione & menſæ benedictione debent eſſe ſine mantellis & mitra, dum Papæ miniſtrant; ſed in gratiarum actione reſumunt mantellos ſuos & mitras loco ſuo: & facta per Papam prima manuum lotione & menſæ benedictione, de qua infra ſerioſius dicetur, in ſecunda lotione vadunt omnes ad ſedendum. Et tunc omnes cardinales, cum ſederint, manus ſuas ſupra menſam in platellis ſuis lavant, & ſibi mutuo ſerviunt, ut infra in alia lotione dicetur.

Et attende quod Papa, dum comedit, ſit paratus, ut dictum eſt ſupra, uſque ad dalmaticam incluſive, habens mantum rubeum ad ſcapulas, fanonem ſive orale in capite, & mitram aurifriſiatam ſuper fanonem, & anulum precioſum non pontificalem in digito, & ſandalia in pedibus, prout in Miſſa, demptis chirothecis, pallio, & caſula. Cardinales vero omnes, tam ſæculares, quam religioſi, habebunt cottas ſine ſuperpliciis cum ſubtis ſeu rochettis tantum, & mitras ſimplices de garnello in capite, & mantellos de brunetto ad ſcapulas: ſed ſæculares habebunt mantellos de brunetto roſaceo; religioſi vero habebunt mantellos coloris ſuæ religionis: & ita parati comedunt, & omnes alii prælati ſimpliciter ſic induti; facta tamen inter eos diſcretione de ſæcularibus & religioſis quoad mantellos in colore, ſicut dictum eſt de cardinalibus.

Sed nota modum mantellorum omnium, tam ſæcularium, quam religioſorum. Retro inter duas ſcapulas conjunguntur duæ partes chlamydis, & bene ſumitur per ſpatium palmi, & ſtat diſſutum; & illud quod eſt ſutum, quod conjungit duas partes chlamydis, ſtat ſuper collum; & chlamys pendet ante pectus ab utraque parte uſque ad terram, & etiam retro uſque ad terram dumtaxat & ſine cauda, ſed in forma circulari & ſphærica, nec partes conjunguntur chlamydis ante pectus.

LXXI. *De ordine ſedendi in menſa.*

Sedet autem ipſe Papa in una menſa eminenti ſolus, diverſis & magnis aureis vaſis & argenteis ſuper menſam poſitis, vel in triſſadorio, ſeu teloneo ſitis propter menſam a latere ſiniſtro Papæ.

In alia vero menſa, quæ eſt ad dexteram Papæ, in longum aulæ ſeu tinelli, ſedent epiſcopi cardinales: inter quos ſedent patriarchæ, ſi ſint, quattuor principalium eccleſiarum patriarchalium ſecundum ordinem prioratus & poſterioratus eccleſiarum ſuarum: ita tamen quod primus ſedeat inter primum epiſcopum cardinalem & ſecundum epiſcopum, niſi eſſet ibi rex: quia ille ſederet inter duos epiſcopos, & patriarcha inter ſecundum epiſcopum, tertius poſt tertium, & ſic deinceps; ita tamen quod ſemper inter duos epiſcopos cardinales quilibet eorum ſedeat; & ita in Miſſa.

In ſecunda menſa ejuſdem lateris, vel in eadem ſic ſatis longa, ſedent preſbyteri cardinales poſt epiſcopos cardinales & patriarchas: in parte vero ſiniſtra, quæ etiam eſt in longum aulæ ſeu tinelli, ſedent dia-

coni cardinales omnes ſecundum ordinem ſuum & prioritatem ſingulorum, in quo ſtatu ſint cardinalatus, nam priores primo in menſa ſedent: & poſt menſam cardinalium erunt menſæ omnium aliorum prælatorum & nobilium.

Coram Papa ſervient laici majores natu & nobiliores, qui præſentes erunt, ſecundum officia illis diſtributa per magiſtrum hoſpitii.

Notandum tamen, quod in menſa primo primum ferculum ponit coram Papa aliquis de principalioribus & nobilibus, etiamſi eſſet rex. quo poſito, ſi rex foret, vadit ad ſedendum inter duos primos epiſcopos cardinales, niſi Romanorum imperator: quia tunc iret ad menſam ſuam a latere dextro Papæ paratam cum thalamo, gradu minori & baſſiori illo de Papa: & ſecundum ferculum portaret rex. quo etiam poſito, vadit ad ſedendum in menſa a ſiniſtris inter primos duos diaconos cardinales. & ſic faciebat dominus CAROLUS primus rex Siciliæ, & omnes deſcendentes ab eo reges.

Et nota, quoniam tunc imperator Conſtantinopolitanus erat in curia, & ſedebat inter duos primos epiſcopos cardinales, qui primo & primum ferculum coram Papa poſuerat: ſecundum rex Siciliæ, qui tunc erat præſens: alii autem nobiles majores. qui ſi eſſent filii imperatoris vel regum, ſerviunt Papæ in menſa, videlicet unus de cupa, alius de tucellis ad incipiendum: alii adſtant comedenti, alii ſequuntur portantem ferculum, & ipſi in ferculo Papæ & cardinalium, prout fuit ordinatum.

LXXII. *De ſecunda lotione manuum.*

Comeſtione ſumpta, Papa lavat manus, miniſtrantibus ſibi epiſcopo & duobus diaconis cardinalibus, ut prius: qui tres cardinales, reſumptis mantellis & miniſtris ſuis, redeunt ſedere cum aliis cardinalibus in locis ſuis in menſa. Tunc tam ſinguli epiſcoporum, & quilibet cardinalium, & unuſquiſque ſimiliter ſedendo lavent ſuas manus, ſerviente reinfundente aquam cardinali lavanti: cardinales autem qui aſſiſtunt, teneant tobaleam unam ex parte una lavantis, alter ex alia: & ſic ſibi mutuo adinvicem ſibi ſervient.

Quibus omnibus lotis dantur ſpecies. In fine vero remotis menſis ſurgit dominus Papa, & omnes ipſo ſtante ſuper ſcabellum ſuum pedes, miniſtrantibus ſibi duobus diaconibus & epiſcopo, redduntur gratiæ ut infra ſequitur. Illis autem redditis, Papa reducitur a duobus diaconibus prædictis ad cameram, vel antecameram ſuam, ibique ſedet in faldiſtorio cum cardinalibus tantum fratribus ſuis: ipſe & illi parati ut erant in menſa conſequenter, exutis veſtibus, diſcalceatus ſandaliis requieſcit. Cardinales vero, & alii prælati redeunt ad eorum hoſpitia cum mitris eques, tamen equis non paratis, nec alias coopertis: ſicut in comeſtione ſteterunt, ita recedunt.

Memorandum quod omnes capellani domini noſtri Papæ commenſales, quaſi non commenſales, debent eo die comedere cum domino camerario ſplendide.

LXXIII.

LXXIII. *De benedictione menſæ, & gratiarum actione.*

In Cœna Domini ad benedicendum menſam dicitur abſolute ſine *Gloria Patri*, verſiculus, *Chriſtus pro nobis factus eſt obediens uſque ad mortem*, & non amplius: & deinde dicitur *Pater noſter* ſecrete. quo completo, ſine pronunciatione aliqua dominus Papa ſignat tam menſam ſuam, quam alias. Hodie non dicitur, *Jube domne benedicere*, nec *Tu autem*: ſed menſis ſignatis, ut dictum eſt, vadunt ad ſedendum, prout eſt ſuperius ordinatum.

In fine prandii in regratiarum actiones repetitur verſiculus, *Chriſtus factus eſt obediens*, ut ſupra: dicitur immediate, *Pater noſter*. quo finito, Papa dicit abſolute orationem, *Reſpice quæſumus Domine*, &c. nec pronunciat, *Qui tecum*, nec *Fidelium animæ*, ſed ſolum ſine aliqua pronunciatione dominus Papa ſignat ſe, & omnes alios devote, nihil dicendo. Tunc repoſito fanone & mitra ſuper caput ejus, cum manto ad ſcapulas, reducitur, ut dictum eſt, à duobus diaconibus cardinalibus ad cameram vel ad anticameram, quæ vocatur camera paramenti.

Notandum quod ſi Papa non conficiat ſanctum chriſma, non habent locum prædictæ ceremoniæ.

Item notandum quod ſi cardinales non comedant cum Papa, non habent locum predictæ ſollemnitates.

LXXIV. *Non licet quod aliqua mulier interveniat in comeſtione ſummi Pontificis.*

Item notandum, quod aliqua mulier numquam comedit in præſentia Romani Pontificis, etiam ſi eſſet imperatrix vel regina. Ita extitit obſervatum tempore domini Clementis quinti, & domini Johannis XXII. domini Benedicti XII. Clementis VI. nec fuit auditum quod aliquo tempore fuerit factum.

Contrarium tamen tempore domini Urbani V. domini Gregorii XI. aut Urbani VI. Contrarium autem ejus etiam fuit obſervatum tempore Bonifacii noni & Johannis XXIII. ſummorum Pontificum; & [a] male.

LXXV. *De Officio in feria ſexta in Paraſceven.*

Feria ſexta; videlicet die Veneris ſancta, ut omnia dicantur per ordinem, prima hora hujus diei ſecundum Jacobum Gaitani omnes capellani vocantur ad dicendum pſalterium domino Papa ſedente ante lectum ſuum: capellani etiam juxta pedes ejus viciſſim totum pſalte-

a Addidit in codice non nemo recentiori manu: *immo optime ſervare. Nam & Chriſtus comedit cum mulieribus. Itaque recte fecerunt Innocentius, Alexander, & reliqui.* Verum id magnopere improbat in Alexandro Jacobus Diarii ipſius Alexandri auctor.

rium complent. quo finito, ſacerdos cum aliis dicit antiphonam, *Ne reminiſcaris.* poſtea dicuntur Letaniæ & *Pater noſter* privatè, & pſalmus *Miſerere mei Deus* ſine *Gloria*, &c. deinde capitula, & ſine *Dominus vobiſcum* abſolutè dicuntur orationes, *Deus cui proprium eſt miſereri*, & ceteræ omnes, quæ conſueverunt in Quadrageſima; & in fine dicitur oratio illa, *Reſpice quæſumus.*

Sciendum quod iſta die dominus Papa, antequam vadat ad eccleſiam ſeu capellam pro officio faciendo, bis venit ad feneſtram pro Indulgentia more ſolito danda, videlicet de mane ſemel, & ſero, cum ad capellam vult ire pro officio faciendo: & qualibet vice portat pluviale rubeum & mitram planam de garnello ſine aurifriſiis & perlis. Qua Indulgentia ſero data, vadit ad cameram, & ibi deponit pluviale, & accipit cappam de ſcarletto rubeo, apertam a medio pectoris uſque ad pedes; & eamdem mitram albam & planam de garnello abſque aurifriſiis & perlis in capite portans cum cardinalibus intrat capellam pro officio faciendo. Cum autem Papa eſt in capella, ilico vadit ad altare, ubi eſt cathedra nuda cum ſcabello parata: & ibi genuflexus, & ſibi depoſita mitra per diaconum cardinalem qui eſt a dextris, orat aliquantulum; & poſtea ſurgit, & reponitur mitra ſibi. Deinde vadit ad aliam cathedram nudam, longe ab altari cum ſcabello paratam.

Notandum tamen quod iſta die cardinales non veniunt ad Papæ reverentiam: ſed immediate in ipſa cathedra de ſcarletto prædicto, & ipſa depoſita, diaconus cardinalis dicturus Paſſionem, indutus ſuperplicio, alba, amictu, ſtola lata, abſque planeta, ſic indutus induit Papam ſacris veſtibus nigri coloris vel violacei, prout ſibi placet.

Sciendum tamen quod iſta die Papa non calceatur ſandaliis, ſed quotidianis calceamentis.

Ipſe vero dominus Papa paratus, idem dominus cardinalis accipit planetam nigri coloris. Similiter omnes cardinales recipiunt paramenta, videlicet epiſcopi cottas, amictum latum, & pluvialia: preſbyteri vero & diaconi ſimiliter, non tamen pluvialia, ſed planetas nigri coloris, ſicut Papa. Quibus paramentis receptis, Papa progreditur ad cornu dextrum altaris a parte ante, ubi eſt cathedra baſſa, nuda, & ſine ſcabello: & ibi ſedet reſpiciendo ad caput ſiniſtrum altaris; & etiam omnes alii ſedent in locis ſuis, prout eſt conſuetum.

Notandum tamen, quod ſi aliquis rex illa die eſſet præſens in dicto officio, ipſe non ſederet in cathedra more ſolito, id eſt quando Papa facit officium, ſed ſedet in ordine epiſcoporum cardinalium, videlicet inter duos primos epiſcopos cardinales: & ſtatim omnibus ſedentibus, unus capellanus abſolute ſine titulo in modum lectionis prophetiam dicit, *Hæc dicit Dominus: In tribulatione.* Qua finita, cantatur tractus, *Domine audivi.* Finito vero tractu, Papa ſurgit, & ibidem reſpiciendo ad altare dicit, *Oremus*, & prior diaconus cardinalis ſtans a dextris Papæ dicit, *Flectamus genua*, & immediate diaconus cardinalis qui eſt a ſiniſtris Papæ, dicit, *Levate*; & tunc Papa dicit orationem, *Deus a quo*, &c. & in fine reſpondetur, *Amen.*

Qua finita, ſubdiaconus depoſita planeta legit ſine titulo prophetiam, *In diebus illis dixit Dominus ad Moyſen.* qua finita, cantatur tractus, *Eripe me*, &c. Diaconus vero cardinalis dicturus Paſſionem, antequam terminetur tractus prædictus, debet exuere planetam, & eam plicatam ad modum ſtolæ quaſi recipere debet ſuper humerum ſiniſtrum, ita quod capita ipſius firmentur ad latus dextrum quaſi retro; & finito tractu ipſe diaconus cardinalis facta reverentia genuflexus coram altari, ſine benedictione & pedis oſculo, procedit cum libro evangeliorum ſine cereis & incenſo ad pulpitum nudum : & abſolute ſine *Dominus vobiſcum* incipit, *Paſſio domini noſtri Jeſu Chriſti ſecundum Johannem*, & abſque aliquali reſponſione dicit, *In illo tempore egreſſus Jeſus*, &c. In principio Paſſionis Papa ſurgit de cathedra, & depoſita ſibi mitra ſtat pedes contra altare circa medium, quaſi ſuſtentans ſe ſuper illud retro in ſcapulis, reſpiciens ad illum qui legit Paſſionem junctis ante pectus manibus : & ſic ſemper ſtat, quouſque perveniatur ad locum Paſſionis, cum dicitur, *& inclinato capite* &c. & tunc Papa genuflectit ad altare, & ſtat genuflexus per tantum ſpatium, quod ſemel poſſet dici *Pater noſter*. Poſtea ſurgit, & ſtat ſicut prius : ſimiliter & omnes alii faciunt.

Sciendum quod Papamet Paſſionem legit, dum cantatur per diaconum cardinalem : tunc autem quando per alium quam per Papam legitur, ſcilicet per diaconum, & pervenitur ad locum illum qui debet dici in tono evangelii, videlicet, *Poſt hæc autem rogavit Pilatum*, diaconus cardinalis inclinando ſe, ſubmiſſa voce petit benedictionem a Papa ibidem, & acolythi repræſentant more ſolito thuribulum cum incenſo, & Papa ponit incenſum benedictum, quod acolythus portabit ad diaconum pro evangelio incenſando : & alii duo acolythi vel capellani portant cereos accenſos.

Finita vero Paſſione, una cum evangelio reportatur ipſe liber Papæ more ſolito oſculandus, videlicet in loco prædicto, *Poſt hæc*, &c. Exinde ſecundum modernos conſuevit fieri Sermo per aliquem magiſtrum in theologia vel prælatum : & ille qui facit ſermonem, genibus flexis ante Papam petit benedictionem, ſed non oſculatur pedem : ſed habita benedictione & recepta Indulgentia pronuncianda poſt ſermonem, vadit ad locum ſolitum pro ſermone faciendo. Cum autem fit ſermo, Papa tenens mitram in capite ſedet in cathedra nuda ante, ut ſupra. quo finito, non dicitur, *Confiteor*, ſed ſtatim ille qui fecit ſermonem, pronunciat indulgentiam de mandato & auctoritate domini noſtri Papæ, videlicet de VII annis & VII quadragenis.

Quibus peractis, Papa ſurgit, & ibidem amota cathedra & depoſita mitra, dicit has orationes ſollemnes, videlicet, *Oremus dilectiſſimi*, & omnes alias, prout ſunt in Ordinario ſeu in Miſſali Romano poſitæ; ſed in fine harum orationum, cum Papa dicit *Oremus*, prædictus diaconus cardinalis qui ſtat a dextris & ſiniſtris Papæ, qui in prima flexione genu dixerat, *Levate*, dicit nunc, *Flectamus genua*, & penultimus diaconus dicit, *Levate* : & in quarta oratione penultimus cardina-

lis dicit, *Flectamus genua*, & tertius diaconus cardinalis dicit, *Levate*; & ſic faciunt omnes diaconi cardinales ſecundum ordinem ſuum juxta prioritates ipſorum uſque ad ultimum, quouſque omnes orationes ſint completæ: & ſi fortè plures orationes ſunt quam diaconi cardinales, ſtatim cum ultimus diaconus in ordine ſuo dixerit, *Flectamus genua*, prior diaconus prædictus dicit, *Levate*, & deinde faciunt ſicut prius uſque ad finem ipſarum orationum.

Notandum tamen quod in oratione, quæ dicitur pro Judæis, non dicitur, *Flectamus genua*, quia ipſi Judæi hac die Domino irridentes genua flectebant. Et ideo pro ipſis non flectit Eccleſia genua in oratione quæ pro eis dicitur. Quibus orationibus finitis, Papa ibidem ſtando in altari deponit ſpinellos, pallium, planetam, & mitram, & vadit ad cornu altaris dextrum a parte retro: & ibidem ſacriſta, ſi eſt epiſcopus, vel alius epiſcopus familiaris, non tamen cardinalis, paratus cum pluviali nigro, qui etiam epiſcopus ſervit Papæ in Miſſa, tradit Papæ crucem: qui tenens in manibus verſa facie ad populum, indutis chirothecis diſcooperit crucem ſiniſtram partem crucis.

LXXVI. *De prima, ſecunda, & tertia oſtenſione crucis.*

Qua parte diſcooperta, Papa ſolus incipit cantando antiphonam, *Ecce lignum crucis*: & quando tunc incipit, eum adjuvant in cantu adſtantes, quouſque finita ſit antiphona ipſa; & cantores cantant, *Venite adoremus.* Qua finita, Papa progreditur parum ultra quaſi in cornu altaris, & diſcooperit aliam partem crucis, videlicet dextram: & ipſa diſcooperta, Papa iterum vocem altius elevando ſolus incipit antiphonam prædictam, *Ecce lignum*, ut ſupra adjuvantes eum. qua finita antiphona, Papa progredietur ultra quaſi in medio altaris, diſcooperiendo totam crucem, & elevando vocem altius incipiendo, quæ eſt tertia, antiphonam prædictam, *Ecce lignum crucis*, adjuvantes eum in cantu ut ſupra. Interim vero fulcarius ponit tapetum cum pulvinari & munda tobalea ante altare. Qua finita, chirothecis non extractis deſcendens gradus altaris, & genibus flexis ponit crucem ſuper prædictam mundiſſimam tobaleam, & ſuper illam ornatam de ſirico, quam ponit ſacriſta ante altare in terra ſuper pulvinare extenſam cum illa etiam cum qua cooperta fuerat crux: & ipſa cruce ſic poſita ibi per Papam, ſtatim ſubdiaconus flexis genibus a parte dextra crucis, cum manu una tenet pedem crucis, & cum alia ejus ſummitatem cum illa tobalea de ſirico. Cruce vero poſita per Papam, Papa vadit ad cathedram nudam & baſſam ſine ſcabello paratam; & ibi ſedendo calceamenta deponit, quæ ſui cubicularii deponere conſueverunt, uno epiſcoporum cum pluviali ſuo cooperiente ea: & nudis pedibus, & mitra ſibi depoſita cum chirotheeis in manibus vadit quaſi ad portam regiarum capellæ, comitantibus eum prædictis duobus antiquioribus diaconibus cardinalibus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris: & verſa facie ad altare ibi genuflectit, inclinando caput ad terram junctis manibus: & hoc facit tribus vici-

bus, antequam perveniat ad crucem, ſurgendo & progrediendo paulisper uſque ad locum, ubi crucem poſuerat: & proſtratus ibi ad terram, ipſam crucem adorat eam deoſculando: & poſtea ſurgens revertitur ad cathedram ſupradictam; & ibi ſedens calceatur a prædictis cubiculariis, non tamen ſandalibus, ſed quotidianis calceamentis.

Nota quod dominus Gregorius XI, necnon dominus Urbanus VI Romani Pontifices numquam voluerunt ſe diſcalceare in cathedra prædicta prope altare, credo propter reverentiam altaris, quia ambo devoti: ſed in illa magna cathedra etiam nuda longè ab altari, ubi conſueverunt ſe induere in ſollemnitatibus.

LXXVII. *De adoratione crucis ipſa die, & communione.*

Poſtea vero omnes cardinales diſcalceati in locis ſuis per eorum familiares, nudis pedibus vadunt per modum prædictum bini & bini ad adorandum crucem ſecundum ordinem ſuum, & ter flectunt genua: ſimiliter & omnes alii ibidem præſentes eodem modo eamdem crucem adorant. Interim vero cantores cantant, *Agios*, &c. viciſſim repetentes, *Sanctus Deus*, *Sanctus fortis*, &c. *Popule meus quid feci*, &c. & alias antiphonas, prout in Miſſali Romano continetur. Papa etiam prædictas antiphonas & omnia prædicta legit ſedendo in cathedra, dum ipſa crux adoratur per cardinales & alios. Finita vero crucis adoratione, ſacriſta vel alius ad hoc deputatus eam reponit in loco ſuo ſuper altari, & pecuniam oblatam in crucis adoratione clericus capellæ recipit ſola hac die, quoniam ſua eſt, in aliis capellanorum. Ipſa igitur cruce in altari inter faculas ſeu cereos collocata, dominus camerarius vel vices ejus gerens aliam crucem portat extra regias, comitantibus eum clericis cameræ & capellæ ad adorandum aliis.

Facta ergo adoratione in capella, dum illi de extra aliam crucem adorant, Papa lotis manibus, & depoſitis chirothecis, quas amplius non reſumit, ſurgens de cathedra, ibi ſtando reſumit prædictam planetam nigram & pallium cum ſpinellis de manu diaconi cardinalis qui dixit Paſſionem: & ſic progreditur ad altare ſine mitra & ſine confeſſione conſueta, aſſiſtentibus ſibi dictis duobus diaconis cardinalibus: deinde vadit cum cruce, luminaribus & incenſo ad armariolum ſeu cophinum, in quo die heſterna fuit calix cum corpore Chriſti reſervatus. Ita extitit hactenus obſervatum tempore Johannis XXII, domini Benedicti XII, domini Clementis VI, domini Innocentii VI, domini Urbani V, domini Gregorii XI, domini Urbani VI, Romanorum Pontificum. Qui Papamet ad armariolum ſeu cophinum vadit, & corpus Chriſti portat ad altare cum illa tobalea de ſirico coopertum cum uno capite, & cum alio qui ſibi pendet ſuper humerum ſiniſtrum. Licet ſecundum dominum Jacobum Gaytani junior preſbyter cardinalis corpus Chriſti [a] antiquitus ad altare portare conſuevit. Accipiens a igitur Papa ipſum calicem in manibus, prius flexis genibus incenſa-

[a] Id patet ex antiquioribus libellis Ordinis Romani, quos ſupra retulimus.

tum ſeu thurificatum, coopertum quodam panno nobili de ſindone ſeu de ſirico, portat ad altare: & diſcooperto calice, recipit ab inde tamen manu corpus, & ipſum ponit ſuper patenam, quam diaconus qui dixit Paſſionem, tenet in manu: & ipſe diaconus corpus Chriſti cum patena offert Papæ. quam Papa ſuſcipiens collocat ſuper altare ibidem extenſo corporali. Poſtea calicem ſacriſta præſentat Papæ abſque lotione & terſione propter ſacramentum, ne aliquid de fragmentis intus eſſet, & nihil dicendo infra dictum calicem ponit ſacriſta. Poſtea prædictus diaconus cardinalis offert prædictum calicem cum mero & puro vino; & ſubdiaconus offert ampullam cum aqua, quam Papa vino commiſceat, nihil dicendo: & reputet quod iſta die emanaverunt ſacramenta Eccleſiæ, videlicet ſanguis & aqua de corpore Chriſti. In quibuſdam vero eccleſiis, ſecundum dominum Jacobum Gaitani, purum vinum ſine aqua offertur, ut in puro & forti crudelitas Judæorum repræſentetur & aſperitas paſſionis Chriſti.

Collocato autem per modum conſuetum ad latus dominici corporis [calice] a diacono cardinali prædicto, offerat ipſe diaconus cardinalis Papæ thuribulum, manum Papæ oſculando in dando & recipiendo: & Papa, ut moris eſt, incenſat tam corpus Chriſti, quam calicem. Deinde Papa vadit ad cornu altaris, & ibi lavat aliquantulum digitos cum aqua in duobus bacilibus per unum de militibus ſeu domicellis ſuis, vel per nobiliorem ibidem præſentem, ipſum juvante priore epiſcoporum qui ſervit in officio capellani: & ipſa ablutione facta, vadit Papa ante medium altaris abſque confeſſione, prout dictum eſt, inclinat ſe orans & dicens, *In ſpiritu humilitatis*, & erigens ſe vertit ſe ad populum dicens, *Orate pro me fratres*, &c. deinde dicit plana voce, ut moris eſt, ſine *Per omnia ſæcula*, &c. & ſine *Te igitur*; ſed abſolute incipit cantando, *Oremus præceptis ſalutaribus moniti*, &c. *Pater noſter*, &c. & quando erit in illo loco, ubi dicitur, *ſicut in cælo & in terra*, celebrans accipiens corpus Chriſti, elevat ipſum, ita ut poſſit videri a circumſtantibus, & incontinenti reponit eum ubi prius; & in fine *Pater noſter* reſpondetur, *Sed libera nos a malo:* ſacerdos vero ſub ſilentio dicit, *Amen*, & ſtatim in eodem tono ſine *Oremus* dicit hanc orationem *Libera nos quæſumus Domine*, & in fine reſpondetur, *Amen*. Et tunc diaconus offert Papæ patenam, ac deinde Papa frangit hoſtiam conſecratam ſecundum conſuetudinem, ponens de ea tertiam particulam in calicem, nihil dicendo. Sanctificatur enim vinum non conſecratum per corporis Domini miſſionem. *Pax Domini* etiam non dicitur, nec *Agnus Dei* cantatur, nec pacis oſculum datur, nec poſtcommunio dicitur.

Communicat autem ſolus Papa ſine miniſtris, non ad ſedem ſollemniter, ſed ibi tantum eo die ante altare, ob humilitatem reverentiæ & paſſionis Chriſti; & non cum calamo, ſed cum calice ſumit ſanguinem; & vinum poſt ſumptionem ſanguinis in calice funditur per ſacriſtam, vel alium epiſcopum, qui ſibi in Miſſa ſervit; & ſumitur cum calice in cornu altaris: & ibidem cum aqua, in bacilibus per unum de

militibus vel domicellis portata, lavat manus. Et deinde depoſitis ad altare ſpinellis, cum quibus firmatur pallium & planeta, vadit ad ſedem altam nudam, & ibi deponit paramenta, & cum miniſtris & capellanis ac clericis ſuis dicit Veſperas diei præteriti, non cantando, ſed legendo, etiam antiphonam *Calicem ſalutaris*, cum aliis ſequentibus & pſalmis, prout ſunt notatæ in Breviario Romano, ſemper ſine *Gloria*, & ſine capitulo, & ſine verſu. Nec incipit antiphonam ad *Magnificat* ipſe Papa, ſed omnia dicuntur legendo. quibus completis, dicitur, *Chriſtus factus eſt pro nobis*, &c. & ſine *Kyrie eleiſon*, & ſub ſilentio dicitur, *Pater noſter.* Et nota quod poſt *Chriſtus factus eſt*, &c. ſtatim Papa deſcendit de cathedra magna, & vadit ad illam ante medium altaris, & nudam cum ſcabello: & ibi genibus flexis dicit pſalmum *Miſere mei Deus*, &c. quo completo ſine *Gloria Patri*, dicit *Oremus*, *Reſpice*, &c.

Sciendum eſt enim quod iſta die ſervit Papæ in officio capellani unus preſbyter cardinalis, videlicet ille cui Papa mandavit, vel cui prior diaconorum cardinalium ex præcepto Papæ hoc facere commiſerit. Epiſcopus autem cardinalis ſervit, ſi Papa celebret hodie.

Peractis ergo omnibus ſupradictis, Papa cum pluviali rubeo & mitra plana prædicta, comitantibus omnibus cardinalibus indutis cappis laneis, duobus tamen diaconis cardinalibus antiquioribus ſibi aſſiſtentibus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris, vadit ad dictam feneſtram in qua conſuevit dare Indulgentiam: & ibidem in præſentia cardinalium facit abſolutionem more ſolito & benedictionem; poſtea dat Indulgentiam populo & omnibus aſſiſtentibus, videlicet de VII annis & VII quadragenis: quam Indulgentiam pronunciat de mandato Papæ junior diaconus cardinalis, vel ille cui Papa mandaverit. Et poſtea intrat in cameram ſuam, in qua pluviale & mitram deponit, & veſtes conſuetas recipit: & cardinales abſque confabulatione ad propria revertuntur.

LXXVIII. *De officio ſabbati ſancti.*

Notandum quod die ſabbato ſancto, in vigilia Paſchæ, antequam dominus Papa veniat ad capellam ſeu eccleſiam pro officio faciendo, bis venit ad feneſtram pro Indulgentia danda more ſolito populo, ſcilicet de mane ſemel, & ſero, cum vult ire ad capellam pro officio faciendo: & qualibet vice portat pluviale rubeum & mitram planam & albam de garnello ſine aurifriſiis & perlis. Ipſa etiam die extrahitur ignis novus de cryſtallo vel alio lapide, & benedicitur in capella præſente domino Papa per juniorem preſbyterum cardinalem ſacris indutum veſtibus, cum cruce & aqua benedicta & incenſo, legendo orationes ſine nota. Ignis benedicitur antequam Papa veniat ad capellam.

Hora vero debita omnibus prædictis primo completis, ut dictum eſt, Papa indutus manto rubeo & cum mitra prædicta venit ad capellam, eum aſſociantibus cardinalibus qui ſunt ibi in camera cum eo præſentes, cum duobus antiquioribus diaconis cardinalibus ſibi aſſiſtentibus,

ut moris eſt, uno a dextris, & alio a ſiniſtris: & depoſita ſibi mitra per diaconum cardinalem qui eſt a dextris ejus, flexis genibus orat aliquantulum ante altare, ubi eſt cathedra cum ſcabello & pulvinari parata. Et facta oratione ſurgit & vadit ad ſedem ſuam magnam, quodam panno nobili coopertam: & repoſita ſibi mitra ſedet. Deinde veniunt cardinales more ſolito ad reverentiam Papæ. qua reverentia facta, junior diaconus cardinalis, qui debet benedicere cereum, indutus paramentis albis, videlicet amictu, ſuperplicio ſtricto, alba, ſtola, tunicella, dalmatica & manipulo, exit regias capellæ; & præcedentibus eum miniſtris cum cruce, concomitantibus eum capellanis & cantoribus & reliquis de clero & populo, vadit quaſi ad finem capellæ, & recipit de manu acolythi vel miniſtri arundinem trium cubitorum & dimidii cubiti, triplicem candelam accenſam de novo igne illuminatam habentem: & ibi genuflectendo arundini, elevatis paululum manibus cum arundine, dicit cantando, *Lumen Chriſti*; & reſpondentibus omnibus aliis, *Deo gratias*, vadit quaſi ad portam regiarum dictarum, & ibi ſecundo genuflectit, & plus ſolito manibus elevatis vocem magis elevando dicit, *Lumen Chriſti*; & omnibus reſpondentibus, *Deo gratias*, poſtmodum vadit uſque ante altare, & ibi tertio genuflectit, & plus elevatis manibus, elevando vocem magis dicit, *Lumen Chriſti*; & omnibus reſpondentibus, *Deo gratias*, poſtea aſcendit ad pulpitum adornatum, & abſolute incipit benedictionem cerei, & cantando dicens ut ſequitur, *Exultet jam angelica turba cælorum*, continuando ipſam benedictionem uſque ad finem: & tempore debito ponuntur per ipſum diaconum cardinalem quinque grana incenſi in dicto cereo ad modum crucis. Poſtea tempore debito accendatur cereus de igne novo prædicto, prout in rubricis in dicta benedictione poſitis præcipitur & mandatur.

Facta igitur benedictione cerei, Papa deſcendit de ſede illa, & vadit ad reveſtiarium longe ab altari paratum, ſi ſit; alias vero, ſi non ſit, ibidem calceatur ſandalia, legendo *Quam dilecta*, quæ debent eſſe alba cum perlis, quia ea non mutat. Deinde induitur omni ornatu ſuo quadrageſimali violacei coloris, ſcilicet alba abſque paramentis, cinctorio & ſuccinctorio albi coloris, pectorali, fanone, ſtola cum perlis, (& iſta non mutat) tunicella, dalmatica violacea, (interdum veſtes iſtas duas propter tædium exſpoliandi & induendi Romani Pontifices conſueverunt portare albi coloris: verum tamen totum ſtat in bene placito eorum) planeta violacea per diaconum cardinalem qui fecit benedictionem cerei, ſtantem in alba tantum cum ſtola. Et poſtquam Papa chirothecas induerit, omnes cardinales paramenta ſua recipiunt, videlicet epiſcopi cottam, amictum latum, & pluvialia; ſed planetas violacei coloris recipiunt: & etiam ipſe diaconus cardinalis qui induit Papam, Papa induto induit ſibimet planetam violaceam, ſicut & alii diaconi cardinales: ſubdiaconus vero non planeta, ſed tunicella alba utitur in toto officio & in Miſſa, ut magis ſit compoſitus & expeditus ad legendum lectiones, & alia quæ ſibi illa die agenda incumbunt. Quibus

bus paramentis receptis, & mitra Papæ prædicta repoſita per dictum diaconum cardinalem, recipit anulos, ſcilicet pontificalem & minorem, de manu epiſcopi vel preſbyteri cardinalis ſibi in Officio vel in Miſſa de libro ſervientis. Deinde Papa proceſſionaliter vadit ad ſedem ſuam magnam prædictam longe ab altari cum ſilentio, aſſiſtentibus ſibi duobus diaconis cardinalibus prædictis antiquioribus. Hoc ſane intelligas, ſi induatur in ſacrario ſeu reveſtiario, ibidem etiam ſic proceſſionaliter vadit. Quod ſi Papa induatur in ipſa cathedra, & non in reveſtiario, ibidem etiam ſedet duobus diaconis cardinalibus & preſbytero cardinali ſibi in officio & Miſſa ſervienti ante eum ſuper ſcabellas, ut moris eſt; aliis vero diaconibus cardinalibus ante altare in loco ſolito ſedentibus. Similiter & omnes alii cardinales ſedent in locis ſuis, prout eſt conſuetum.

Poſtea unus de clericis capellæ ſeu acolythis vadit ad pulpitum nudum, ubi debet eſſe liber epiſtolarum paratus ad legendum lectiones: & abſolute ſine titulo incipit & legit lectionem, *In principio Deus creavit cælum & terram*, &c. & ipſa lectione finita, ſi Papa velit, græcus diaconus legit eam in græco. qua completa, Papa in prædicta ſede ſtando, ac depoſita ei mitra per diaconum cardinalem ſibi a dextris aſſiſtentem, dicit, *Oremus*; & diaconus cardinalis qui eſt a dextris Papæ, immediate dicit, *Flectamus genua*; deinde alter qui eſt a ſiniſtris, dicit, *Levate*: & poſtea Papa dicit orationem quæ competit: & reliqua fiunt & leguntur, prout in Miſſali ſeu Ordinario ſunt notata.

LXXIX. *Si Papa velit Ordines facere, vel cardinales conſecrare.*

Notandum vero ſi Papa velit aliquos Ordines facere, & aliquos de cardinalibus hac die conſecrare, iſte modus obſervandus eſt. Primo lecta prima prophetia, fiunt minores Ordines in ſede prædicta; & lecta ſecunda prophetia alii Ordines acolythatus, prout in Pontificali domini Guillelmi Durandi continetur. Verumtamen eccleſia Romana iſtum modum obſervare conſuevit, quod lectis XII prophetiis minores Ordines diſtribuuntur, & dicto novies *Kyrie eleiſon* cum letaniis, prout in Miſſali continetur, & *Gloria in excelſis Deo* decantato, ante primam collectam Ordo ſubdiaconatus diſtribuitur; & ultimus ordinatus legit epiſtolam. Diſtributis ergo minoribus Ordinibus, & etiam ſubdiaconatu, lectis orationibus, epiſtola, graduali, uſque ad ultimum verſum vel *Alleluia*, prout notantur omnia in ordinatione diaconi & preſbyteri cardinalis. Tunc archidiaconus præſentet eos Papæ. Cetera quære in loco ſuo. Sciendum tamen, quod diaconi cardinales ſecundum ordinem ſuum in principio orationum dicendarum per Papam dicunt, *Flectamus genua*, & etiam *Levate*, juxta modum heſternum in rubrica declaratum. Omnes vero aliæ lectiones leguntur per capellanos Papæ ſuperpliciis tantum ſuper rochettis indutos: quibus lectis, lector poſt finem ſuæ lectionis vadit ad oſculandum pedem Papæ.

LXXX. *De preſbytero cardinali ſervienti Papæ.*

De preſbytero cardinali iſto die ſerviente in officio capellani ſciendum eſt, quod in toto officio hodierni diei ſervit Papæ in officio capellani unus preſbyter cardinalis, videlicet ille, cui Papa mandaverit, vel alicui priorum diaconorum cardinalium ex præcepto Papæ hoc facere commiſerit, videlicet de libro, quando Papa dicit dictas orationes, poſt quamlibet lectionem tenens librum ſupra caput ſuum, & in altari etiam poſt receptionem paramentorum tradit Papæ anulos, ſcilicet pontificalem & minorem in eodem digito; & etiam quando Papa deponit paramenta, ipſe preſbyter cardinalis recipit dictos anulos de manu Papæ, & ſemper in dando & extrahendo oſculatur manum Papæ.

Nota quod in rubrica iſta modernis temporibus prior epiſcoporum vel prior preſbyterorum, vel ſubpriores in priorum abſentia, ſemper Papæ ſerviunt in dicto officio capellani. Ita vidi ego frater PETRUS AMELII, Senegalienſis epiſcopus, obſervari tempore domini Urbani quinti, Gregorii XI & Urbani VI Romanorum Pontificum. Completis vero orationibus, lectionibus & tractis, ſubdiaconus tunicella alba, ut prædicitur, indutus vadit ad pulpitum, ubi lectiones lectæ fuerunt: & ibi cantando dicit letaniam, & reſpondetur ſibi per omnes qualibet vice, verba ipſius ſubdiaconi & in eadem nota repetendo. In principio letaniæ Papa depoſito pallio, ſpinellis, & planeta, deſcendit de ſede prædicta, & vadit ad cathedram coram altari paratam cum ſcabello & pulvinari, mitram prædictam tenens in capite: & ibi ſtat genibus flexis, quouſque perveniatur ad locum ubi dicitur, *Peccatores te rogamus audi nos.*

Tunc vero Papa ſurgens vadit ad aliam cathedram longe ab altari paratam, vel ad reveſtiarium, ſi ſit: & depoſitis paramentis violaceis prædictis, induitur ipſe Papa paramentis albis & ſollemnibus per diaconum cardinalem qui evangelium eſt dicturus. qui quidem diaconus paratus debet eſſe paramentis albis, quando induit Papam, prout erat in cerei benedictione. Similiter & omnes alii cardinales paramenta alba recipiunt, videlicet epiſcopi cardinales cottam, amictum latum, pluviale: preſbyteri vero cardinales ſimiliter, non tamen pluvialia, ſed planetas recipiunt: diaconi vero cardinales & ſimiliter amictum ſtrictum, tunicellam & dalmaticam recipiunt; & omnes prælati pluvialia. quibus paramentis per Papam receptis, imponitur ſibi mitra nobilis & ſollemnis, & recipit ambos anulos de manu preſbyteri cardinalis, ut ſupra: & aſſiſtentibus ſibi prædictis duobus antiquioribus diaconis cardinalibus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris, vadit proceſſionaliter ad altare; & veniendo occurrunt ei tres preſbyteri cardinales parati: & ipſe, ut moris eſt, recipit eos ſecundum ordinem ſuum ad oſculum oris & pectoris. Deinde vadit ad altare, & facit confeſſionem ſuam more ſolito; & poſtea oſculatur altare, & librum evangeliorum in principio evangelii dicendi in Miſſa; & vertit ſe ad diaconos

cardinales, qui more ſolito faciunt ei reverentiam, & Papa per ordinem ſuum eos recipit ad oſculum oris & pectoris : & exinde recipit thuribulum de manu diaconi, qui illa die debet dicere evangelium. Dominus de Francia cardinalis introduxit conſuetudinem, quod cardinalis qui ſervit Papæ, præſentet thuribulum cum navicula ; & Papa ponit incenſum : & altari incenſato reponitur ſibi mitra. Et tunc recipit diaconos cardinales ad reverentiam, & altare incenſat more ſolito.

Poſtmodum vadit ad ſedem ſuam : ubi ſtando abſque Introitu dicit, *Kyrie eleiſon*, & poſtea ſedet : & finito novies per cantores *Kyrie eleiſon*, Papa ſurgit ; & depoſita ſibi mitra per diaconum cardinalem qui ſtat a dextris, incipit ſollemniter, *Gloria in excelſis Deo.* Et tunc pulſatur magna campana. quo cantato, ſurgit, & mitra depoſita, ut ſupra, dicit, *Pax vobis* ; & reſpondentibus omnibus, *Et cum ſpiritu tuo*, dicit, *Oremus. Deus qui hanc ſacratiſſimam noctem*, &c. qua oratione finita, ſubdiaconus dicit epiſtolam : & immediate epiſtola finita idem ſubdiaconus inclinando ſe aliquantulum ante Papam dicit cantando plana voce, *Annuncio vobis gaudium magnum, videlicet Alleluia*, & nihil ei reſpondetur ; & vadit ad oſculandum pedes Papæ. quo facto, ſtatim Papa ſurgit, & ille ſubdiaconus vel capellanus Papæ alta voce incipit ſemel tantum coram Papa cantando, *Alleluia* : & Papa ſtando, & mitra depoſita, ipſum *Alleluia* cantando ter incipit, ſecunda vice altius, & in tertia altius vocem elevando ; & qualibet vice immediate poſt Papam chorus repetit cantando ipſum *Alleluia*. quo *Alleluia* ter cantato, ut præmittitur, duo cantores ſollemniter cantant verſum, *Confitemini Domino* ; deinde cantatur tractus, *Laudate Dominum omnes gentes*. Quo finito, recepto prius manipulo diaconus cardinalis de manu capellani ſibi ſervientis de mitra, vadit ad oſculum pedis Papæ ; deinde revertatur ad altare, ubi more ſolito recipit librum evangeliorum flexis genibus oſculando medium altare. quo libro recepto, pars illa ubi eſt crucifixus, ſtet ante altare verſus Papam ; & ibidem ſtando aliquantulum inclinatus ad Papam, ſic ſemper tenendo prædictum librum ante pectus ſuum, petit a Papa ſummiſſa voce benedictionem. qua habita, vadit ad evangelium dicendum. Ad evangelium vero iſta die non portantur luminaria, ſed incenſum tantum. quo evangelio finito, portatur ille liber evangeliorum per ſubdiaconum ad oſculandum Papæ, ut moris eſt : & Papa ſtando dicit, *Dominus vobiſcum*, &c. diaconus vero revertitur ad altare.

LXXXI. *Quod non dicitur* Credo, *nec offertorium.*

Notandum tamen quod *Credo in unum*, nec Offertorium dicitur in Miſſa præſenti, nec fit Sermo : ſed extractis chirothecis lavat manus, deinde more ſolito vadit ad altare : & depoſita ſibi mitra per diaconum cardinalem qui dicit evangelium, extenſa tobalea de auro ſuper altare per acolythos & per ſacriſtam, idem diaconus extendit corporalia in medio altaris ; & epiſcopus non cardinalis, ſed ſacriſta, portat cali-

cem cum pyxide hoſtiarum & parvo cochleari, coopertum velo ſirico; & parat calicem cum tribus hoſtiis, unam pro ſacramento, & duas pro proba: & in Papæ præſentia facit probam de vino & de pane, & fundit vinum in calicem tantum, quantum durat cretulus hoſtiæ: & poſt aquæ benedictionem ponit cum cochleari tres guttas aquæ; & tunc facit probam, & ponit patenam cum hoſtia ſuper calicem: & tunc prædictus diaconus cardinalis recipit cum cauda manipuli patenam ipſam cum hoſtia, & offert Papæ nihil dicendo, ſed oſculatur manum Papæ: poſtea offert calicem, faciendo tribus vicibus crucem cum calice ſuper altare, tenendo ipſum cum ambabus manibus per medium, nihil dicendo,

LXXXII. *De incenſatione & communione.*

Poſtea recipit thuribulum cum incenſo de manu acolythi, & offert Papæ, & ipſemet diaconus ponit incenſum infra thuribulum oſculando manum Papæ, & tradit Papæ prædictum thuribulum, oſculando manum; & ſemper caudam thuribuli, ubi ſunt anuli, teneat in manu dextera, & capit prope ignem in manu ſiniſtra: & ſic Papa recipit & incenſat altare, ut moris eſt. Et exinde ipſe diaconus cardinalis recipit thuribulum de manu Papæ, ſemper manum ejus oſculando in tradendo & recipiendo. quo recepto, incenſat Papam ter: & tradito thuribulo acolytho, parat ſibi planetam & pallium cum fano. Poſtea incenſat altare & preſbyterum cardinalem qui ipſo die ſervit Papæ; deinde duos diaconos cardinales antiquiores, qui Papæ aſtiterunt in M[illegible]a; poſtea alios diaconos cardinales; deinde regem, ſi ſit ibi; & poſtea epiſcopos cardinales & preſbyteros cardinales, & alios prælatos paratos, prout in aliis Miſſis fieri eſt conſuetum; deinde Papam, prout moris eſt* tantum in hac Miſſa. Dicitur præfatio, *Te quidem Domine omni tempore, ſed in hac potiſſimum nocte*, &c. & alia dicuntur, prout in Miſſali continentur. Et cum Papa dixerit loco debito, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum*, reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo:* ſed *Agnus Dei* non dicitur, nec pacis oſculum datur. Verum tamen dicit Papa nihilo minus illam orationem, *Domine* JESU-CHRISTE *qui dixiſti Apoſtolis tuis, Pacem*, &c. nec communio dicitur, ſed immediate Papa deſcendit ab altari, & vadit ad ſedem ſuam, comitantibus duobus diaconis; & diaconus cardinalis factis tribus circulis, bina vice vertendo ſe ante medium altaris, patena cum corpore Chriſti elevata ante frontem ad partem dextram, & in tertia ad ſiniſtram, & tunc tradit hoſtiam cum patena flexis genibus ſubdiacono ipſam Papæ deferendam more ſolito. Et poſtea idem diaconus recipit more ſolito calicem cum ſanguine, & facit tribus vicibus circulum, & portat Papæ ad ſedem: & ipſe ibi ſtando ſollemniter communicat: & poſt diaconum ſacriſta epiſcopus defert calicem vacuum coopertum cum nobili panno ſirico in manu dextra, & in ſiniſtra papilionem cum fiſtula & tribus punctis, quam tradit preſbytero cardinali qui ſervit Papæ: & poſt eum venit acolythus cum vi-

* *al.* tamen

materiis & duobus [a] taxeis. Et Papa ſanguinem cum calamo ſugit : & ſtatim diaconus corpus Chriſti de manu Papæ recipit, & poſt eum ſubdiaconus. quo recepto, dictus diaconus cardinalis portat calicem cum ſanguine ad altare, & ibidem de ipſo ſanguine cum ipſo calamo ſugit ; & poſtea dat ſubdiacono reſiduum ſanguinis : & poſtea recipit perfuſionem Papæ de manu cardinalis portantis, prout eſt fieri alias conſuetum. a

Notandum tamen quod cum Papa ponit corpus Chriſti in ore diaconi cardinalis qui cum ipſo communicat, non debet eum recipere ad oſculum oris, ut in aliis diebus fieri ſolet, quando in ſede communicat : nec etiam ipſe diaconus cardinalis debet ſubdiaconum poſt receptionem ſanguinis oſculari, pro eo quod quia in iſta Miſſa non datur pacis oſculum, ut ſupra dictum eſt.

Communione autem facta, & omnibus prædictis expletis, Papa repoſita ſibi mitra ſedet, & cantores cantant antiphonam, *Alleluia, alleluia, alleluia.* qua cantata, cantatur pſalmus, *Laudate Dominum omnes gentes,* &c. cum *Gloria Patri*, &c. & in fine reiteratur antiphona prædicta. Capitulum, hymnus, verſus non dicuntur : ſed immediate ſubdiaconus ſtans coram Papa incipit cantare antiphonam, *Veſpere autem ſabbati :* & ipſa incœpta, Papa depoſita mitra, cantando incipit ipſam antiphonam, & cantores cantant ipſam cantando uſque ad finem : & poſtea cantatur pſalmus *Magnificat* totum cum *Gloria Patri,* &c. & in fine reiteratur dicta antiphona per cantores. Et omnia prædicta debet dicere in ſede Papa ſtando, legendo cum miniſtris. quibus finitis, Papa ſurgens de ſede vadit ad altare, & ibi deponitur ſibi mitra : & verſa facie ad populum dicit, *Dominus vobiſcum ;* & reſpondetur, *Et cum ſpiritu tuo.* Poſtea dicit, *Oremus. Spiritum nobis Domine.* Deinde verſa facie ad populum dicit, *Dominus vobiſcum ;* & reſponſo, *Et cum ſpiritu tuo*, Papa vertit ſe ad altare, & diaconus cardinalis qui dixit evangelium, verſa facie ad populum dicit, *Ite Miſſa eſt* cum duplici *Alleluia ;* & reſpondetur etiam cum duplici *Alleluia Deo gratias.* Deinde Papa facit more ſolito benedictionem. qua benedictione facta, preſbyter cardinalis qui ſervivit in Miſſa, de mandato & auctoritate Papæ pronunciat Indulgentiam de ſeptem annis & ſeptem quadragenis.

Hic nota quod ſi Papa facit officium ut præmittitur, incœpto pſalmo *Magnificat* deſcendit de cathedra, & ſine mitra thurificat altare, nec ultra revertitur ad prædictam cathedram, ſed ibimet in altari dicit orationem, *Spiritum nobis Domine.*

Quibus omnibus peractis, Papa ſibi repoſita mitra totus paratus, cum omnibus cardinalibus etiam paratis & cum mitris in capitibus, & ſecundum ordinem ſuum proceſſionaliter gradientibus, aſſiſtentibus tamen ſibi duobus diaconis cardinalibus antiquioribus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris, præcedentibus ſubdiacono parato cum cruce & capellanis omnibus ſuperpliciis indutis, cum cereis accenſis vadit ad feneſtram,

a Eadem vox infra non ſemel in cap. LXXXV.

in qua Indulgentia populo conſuevit dari : & ibi præſentibus omnibus cardinalibus paratis, facta benedictione ſolita per Papam, & data Indulgentia populo, omnibus præſentibus cardinalibus & aliis prælatis, ut ſupra, videlicet de VII annis & VII quadragenis per unum cardinalem ut ſupra, ſicut venerunt proceſſionaliter, etiam omnes ſic revertuntur. Deinde intrat cameram ſuam cum cardinalibus, & cum eo remanet ſolus diaconus qui dixit evangelium pro juvando ipſum dominum Papam ad deponendum paramenta : & alii extra cameram deponunt. quibus depoſitis, Papa recipit veſtes albas de lana in hac die portari conſuetas. Sacriſta vero facit plicari paramenta munde & honeſte : & cardinales paramentis depoſitis & cappis laneis reaſſumptis, ad domos proprias revertuntur.

LXXXIII. *Quando Papa non celebrat ipſa die.*

Item ſi in ipſa die ſabbati ſancti Papa non facit officium, quia Romani Pontifices non conſueverunt facere officium, iſte modus eſt tenendus. Primo igitur dominus Papa vadit ad dandum Indulgentiam populo, & in reverſione audit parvam Miſſam ſecrete, in qua non dicitur *Alleluia*, quia conſuevit eſſe de Miſſis votivis, niſi diceretur de die. qua Miſſa finita, interim vadit ad dandum Indulgentiam. Interim extinguuntur omnia luminaria, & excutitur de lapide novus ignis per magiſtrum capellæ : & junior presbyter cardinalis indutus ſacris veſtibus, ſcilicet amictu, ſtola, alba, manipulo, & pluviali cum mitra alba & ſimplici, ipſum ignem benedicit cum miniſtris ſuis indutis ſuperpliciis, prout in Miſſali continetur.

Sciendum tamen, quod ſi ille qui facit officium, ſit cardinalis, ille benedicit ignem, & debet eſſe indutus ſacris veſtibus uſque ad caſulam excluſive : loco cujus portat pluviale & cum cruce aqua benedicta & incenſo, legit omnes illas orationes ſine cantu. quibus lectis, deponit pluviale, & recipit caſulam, ſive ſit cardinalis, ſive non.

Notandum tamen, quod quicumque facit officium, debet eſſe indutus paramentis violaceis vel Indii coloris : diaconus vero & ſubdiaconus albi coloris. Conſueverunt interdum etiam prælati tunicellam & dalmaticam portare albi coloris, & caſulam Indii coloris. Sandalia debent eſſe alba, & non mutantur, nec ſtola, nec manipulus. Indutus igitur prælatus qui facit officium, ſedet ſuper cathedram ſuam coopertam faldiſtorio : & data Indulgentia per Papam populo, ſecunda vice Papa venit ad capellam ; & facta oratione aliqualiter ante altare, & ſurgens aſcendit ad cathedram ſuam, indutus prout erat quando Indulgentiam populo dedit : & ibi ſedet cum mitra ; & duo diaconi cardinales ante eum, & presbyter, & qui ſervit ſibi. Indutus igitur prælatus cum miniſtris ſuis ut ſupra, ſedet diaconus qui debet legere evangelium ; portat arundinem tricubitem cum candelis accenſis de novo igne, & cum duobus acolythis cum candelabris & faculis accenſis. Et ſubdiaconus præcedit eos bajulans crucem : & ſic pergunt omnes quaſi

uſque ad finem capellæ : & ibi alta voce diaconus dicit, *Lumen Chriſti*; & reſpondebit chorus, *Deo gratias*, & flectit genua : & iterum magis appropinquat ad regias capellæ ; & iterum flectit, altius intonando, *Lumen Chriſti*, reſpondentibus illis, *Deo gratias*. intrat capellam & vadit ad cereum paſchale cum dictis miniſtris, & ibi ſuper pulpitum incipit abſolute, *Exultet jam angelica turba*, &c. petens prius a Papa benedictionem.

Finita cerei benedictione, prout in Miſſali Romano continetur, diaconus deponit dalmaticam albi coloris, & unus clericus vel de cantoribus legit lectionem primam, conſequenter omnes aliæ leguntur per clericos aut per cantores ; & prælatus legit omnes in cathedra ſua ſedendo cum mitra.

Orationes vero prælatus legit in cathedra ſua cantando, non in cornu altaris, & ſine mitra : & unus de clericis ſuis tenet ſibi ante librum, & ipſe verſa facie ad altare legit orationes. Lectis igitur XII prophetiis, Papa ſurgit, & vadit ante medium altaris, & flectit genua ; & prælatus accumbit ſuper faldiſtorio ſuo, ubi conſueverunt ſtare prælati quando faciunt officium ante Papam. Interdum vidi quod deſcenderunt de illo loco magis inferius ex latere dextro Papæ. De hoc non eſt jus. Ipſis vero proſtratis, ſubdiaconus vadit ad pulpitum, ubi lectæ fuerunt lectiones ; & cantant letaniam : & cum perventum fuerit ad illum locum, *Peccatores te rogamus audi nos* ; ille qui facit officium, ſurgit, & deponit paramenta violacea, & etiam miniſtri ſui recipiunt albi coloris, & mitram pretioſam, Papa ſemper accumbente ſuper cathedram ſuam ante medium altaris : & cum cantores incipiunt primum *Kyrie eleiſon*, Papa ſurgit, & ibimet cum duobus diaconis cardinalibus & prælato qui facit officium, qui ſtare debet a latere ſiniſtro Papæ cum ſuis miniſtris, facit confeſſionem more ſolito : & facta confeſſione faciens officium aſcendit ad altare, & Papa revertitur ad cathedram ſuam, ponens incenſum in thuribulo : & incenſato altari incenſatur ipſe ; & prælatus procedit ad Miſſam. Et dum incipitur *Gloria in excelſis Deo*, Papa deponit pluviale rubeum, & ſtolam, & mitram, quæ omnia debent eſſe ſine perlis : & ſubdiaconus, vel ille qui cuſtodit prædicta cum mitra conſiſtoriali cum perlis. Sacriſta vero vel ejus ſocius tradit pluviale album de ſamito cum aurifriſiis de perlis & cum cordonibus : & diaconus qui ſtat a dextris Papæ, induit Papam : & dum incipitur *Gloria in excelſis Deo*, parvæ campanæ debent pulſari, & etiam illa magna conſiſtorialis : & Papa dicit, *Gloria in excelſis Deo*, cum cardinalibus ſibi aſſiſtentibus ante ad modum circuli. Omnia alia fient prout in Miſſali Romano continentur.

Notandum quod lecta epiſtola, ſubdiaconus qui ipſam legit, debet venire ad prælatum qui facit officium : & verſa facie ad ipſum alta voce dicit, *Annuncio vobis gaudium magnum, videlicet Alleluia* ; & incontinenti prælatus ſurgit, & depoſita mitra dicit, *Alleluia*, & tribus vicibus incipit, ſemper vocem exaltando in qualibet vice.

Recepto igitur corpore & ſanguine Domini noſtri Jeſu-Chriſti, faciens officium remanet ſuper cornu dextrum altaris : & ſubdiaconus Papæ incipit antiphonam, *Veſpere autem ſabbati*, &c. ante Papam ; & ſummus Pon-

tifex incipit dictam antiphonam depoſita mitra, & ponit incenſum in thuribulum : & ille qui facit officium, thurificat ante altare : & cantato per cantores, faciens officium dicit collectam in cornu altaris prædicto, & non Papa ; & ſemper ſtat ſine mitra in ſede ſua dum dicitur collecta. Aliqui Romani Pontifices conſueverunt ſtare per totum *Magnificat* ſine mitra. Nota quod in iſta Miſſa non dicitur, *Lætatus ſum.*

Data benedictione per Papam, vadit ad dandum Indulgentiam populo, comitantibus cardinalibus : deinde revertitur ad cameram ſuam, & deponit paramenta, & recipit chlamydem cum capuceo de ſcarletto albo, quibus utitur per totam octavam incluſive, vel ſaltem uſque ad Dominicam in albis poſt prandium, ſed melius eſt quod portet per totam diem ; cum quibus etiam vadit ad menſam & ad Miſſam in capella ſua.

LXXXIV. *In die ſancto Paſchæ de officio Miſſæ, rubrica.*

Dominica in feſto Paſchæ Miſſa tantum mandatur, neque eſt Sermo : ſed audita bono mane Miſſa parva, dominus Papa indutus pluviali albo cum mitra aurifriſiata cum perlis, vadit ad dandum Indulgentiam populo. Deinde venit ad capellam, aſſociantibus eum cardinalibus tunc præſentibus ſecundum ordinem ſuum ante eum gradientibus, aſſiſtentibus ei duobus diaconis cardinalibus antiquioribus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris ; ſubdiacono crucem portante ante Papam & ante cardinales. Cum autem Papa eſt in capella, ſtatim vadit ante altare, ubi debet eſſe cathedra pulvinari parata : & repoſita ſibi mitra per diaconum qui eſt a dextris, genuflectit, & ibi aliquantulum orat, ut moris eſt.

Deinde ſibi mitra repoſita, vadit ad aliam cathedram longe ab altari paratam, & ibi ſedet ; & facta ei reverentia ſolita per cardinales & alios prælatos, Papa incipit more ſolito alte Tertiam, quam dicit ipſe legendo, & capellani cum cantoribus ante eum ipſam cantando. qua finita, Papa dicit orationem, & prior epiſcoporum tenet ei librum ſuper caput ſuum, & duo acolythi cantant, *Benedicamus Domino alleluia, alleluia,* &c. deinde Papa ſedet, & ſubdiaconus cum uno de cubiculariis calceat ſibi ſandalia, & ipſe Papa interim legit, *Quam dilecta*, cum illis orationibus, &c. deinde lavat manus, prout conſuetum eſt, & ſacris aliis induitur paramentis. Similiter & omnes cardinales ſecundum ordinem ſuum & ſecundum quod eis competit, alba etiam recipiunt paramenta.

Quibus paramentis receptis, imponitur Papæ mitra ſollemnis : & deinde aſſiſtentibus prædictis duobus cardinalibus, uno a dextris, & alio a ſiniſtris, & priore epiſcoporum eum aſſociante & præcedente qui ipſa die ſervire ſibi debet de libro & aliis quæ ſibi competunt in officio capellani, proceſſionaliter cum cruce, incenſo & ſeptem faculis vadit ad altare ; & veniendo occurrunt ei tres juniores preſbyteri cardinales parati ; & ipſe, ut moris eſt, recipit eos ſecundum ordinem ſuum ad oſculum oris & pectoris. Deinde more ſolito facit confeſſionem ſuam ante altare, & alia quæ in aliis ſollemnibus Miſſis ſunt fieri conſueta. Deinde vadit ad ſedem ſuam : ubi ſtando dicit Introitum Miſſæ, & *Kyrie eleiſon* cum cardinali-

bus.

bus. Deinde ſedet, & ſic proceditur in Miſſa ſecundum quod alio tempore eſt regulariter fieri conſuetum.

Notandum quod in hac Miſſa poſt *Alleluia* & verſum *Confitemini* cantatur per cantores, & incipitur per eoſdem, non per Papam, Sequentia, *Victimæ paſchali laudes*, & in fine reiteratur *Alleluia*.

Notandum quod iſta die non fit Sermo, ſed immediate finito evangelio, diaconus qui aſſiſtebat a parte ſiniſtra, dicit, *Confiteor Deo*, &c. & Papa more ſolito dat benedictionem abſque pronunciatione Indulgentiæ. In fine Miſſæ debet dari, quandocumque non eſt Sermo. Data benedictione, Papa dicit, *Credo in unum Deum*, &c. Item nota quod inveni in ſpatio libri extra, quod licet non fiat Sermo, tamen dicitur *Confiteor*, & datur Indulgentia. Notandum etiam quod ſacriſta hodie ponit mitras precioſas & ſollemnes ſuper cornu ſiniſtrum altaris, & ſemper in illis diebus proceſſionalibus.

Item notandum, quod paulo ante inchoationem præfationis duo diaconi cardinales ultimo electi vadunt retro altare ad ſimilitudinem ſeu repræſentationem Angelorum monumentum cuſtodientium: & ibi morantur erecti verſa facie ad populum uſque ad intonationem *Agnus Dei*. quo incœpto, redeunt ad loca ſua priſtina, & non ante. Notandum vero, quod cum Papa dicit ante inchoationem *Pater noſter*, *Per omnia ſæcula ſæculorum*, non reſpondetur, *Amen*: ſed immediate dicit, *Oremus præceptis ſalutaribus*, *Pater noſter*, &c. In fine reſpondetur, *Sed libera nos a malo*. & *Pax Domini* dicitur, & omnia alia, quæ in alio tempore dici ſolent: & dicitur, *Lætatus ſum*, *Pater noſter*. Et iſto die Papa communicat in ſede ſua ſollemniter, ut moris eſt. Notandum etiam quod ſacriſta debet portare hodie tres calices, magnum pro Miſſa; alium, cum quo Papa bibit vinum; tertium pro communione. Parat etiam cuſtodiam deauratam, & tot hoſtias parvas quot ſunt neceſſariæ.

LXXXV. *De communione diaconorum cardinalium & aliorum prælatorum.*

De communione diaconorum cardinalium & aliorum prælatorum, clericorum & laicorum ſciendum eſt, quod iſta die, ſi dominus Papa celebrat, omnes diaconi communicant in capella Papæ, necnon & notarii & capellani ipſius domini Papæ, ac clerici, & laici.

Nota de pace danda ut ſequitur immediate poſt Papam: cujus contrarium reperitur in Cæremoniale domini Jacobi Gaitani: ſed iſte modus plus placet mihi. Scilicet quod Papa data pace priori epiſcoporum cardinalium qui ſervit Papæ in Miſſa, immediate Papa dat pacem diaconis cardinalibus, dempto illo qui legit evangelium; & ille recipit ſtatim poſtquam habuit in ore corpus Chriſti de manu Papæ. Et data pace, Papa aſcendit magnam cathedram, aſſociantibus diaconis cardinalibus ſecundum ordinem ſuum: & ille qui dicit evangelium, flectit genua, & recipit patenam cum corpore Chriſti ſtando pedes, & eam elevat, tenendo ipſam ambabus manibus elevatis quaſi ad ſuos oculos, & vertit ſe ad partem dex-

tram, ac ſi vellet dicere, *Dominus vobiſcum;* & per eamdem partem revertitur, & vertit ſe ſimili modo ad partem ſiniſtram: & genuflectit, & tradit ſubdiacono etiam genuflectenti, qui portat eam Papæ cum corpore Chriſti. Et recipit calicem diſcoopertum, & facit ſimili modo circulum, & portat Papæ Chriſti ſanguinem.

Recepto ergo corpore Chriſti, accepto a Papa oſculo pacis revertitur ad altare cum calice: & ibi cum calamo ſugit modicum de ſanguine Chriſti, & dat ſubdiacono etiam, & oſculatur eum. quo facto, recipit cum deſcenſus eſt, quia epiſcopus ſacriſta qui ſervit Papæ, ponit hoſtias conſecratas intra coppam, & non diaconus cardinalis, cum tenaculis. & ita vidi ſervari ego Petrus epiſcopus Oloycenſis tempore domni Bonifacii IX, Innocentii ſexti, Gregorii XI, Johannis XXIII, & Martini quinti, & tempore quo cum........ tenaculis de auro hoſtias conſecratas, & ponit illam in coppam magnam deauratam ad hoc dedicatam; & eodem modo facit circulum: & ſic tradit ſubdiacono, ambobus genuflectentibus. quam ſubdiaconus portat Papæ, & ſemper ante Papam tenet, quouſque omnes communicaverint: & diaconus remanet in altari, tenendo cum manu ſiniſtra ſuper cornu dextrum altaris calicem, & cum manu dextra fiſtulam, cum qua dat ad bibendum omnibus qui communicaverunt de manu Papæ de Chriſti ſanguine, dicendo cuilibet, *Sanguis domini noſtri Jeſu-Chriſti cuſtodiat animam * meam in vitam æternam amen*, & oſculatur quemlibet.

* *l.* tuam

Notandum quod primo communicant diaconi cardinales juxta ordinem prioratus ſui bini & bini, videlicet poſt diaconum & ſubdiaconum: ſecundo capellani, auditores, acolythi, cum cottis & ſuperpliciis bini & bini. Nota quod Papa oſculatur tantummodo cardinales qui communicant hodie, & nullum alium in dicta communione. Tertio notarii cum cappis laneis, & pænitentiarii. quarto barones & milites juxta ordinem ſuum, depoſitis mantellis & capuccis: ultimo quicumque voluerit vere confeſſus & pænitens. Nota etiam quod quilibet, qui communicat, conſuevit offerre aliquid ſuper altare poſtquam communicaverit; & totum illud eſt ſacriſtæ & capellanorum. Item nota quod quilibet poſt ſumptionem Chriſti ſanguinis debet bibere modicum de vino cum calice de manu ſacriſtæ vel acolythi calicem tenentis.

Notandum quod dominus noſter Papa hac die non conſuevit lavare digitos cum vino, nec vinum ſumere, prout conſuevit, poſtquam communicavit ſubdiaconum, ſed tunc poſtquam omnes communicaverint; nec ita parum: nec ſubdiaconus non bibit vinum, niſi poſtquam omnes communicaverint, & eo quod ſi aliquid de corpore Chriſti in patena remaneret, ſolus Papa debet ſumere: & ſi aliquid de ſanguine Chriſti in calice, ſubdiaconus debet ſumere. Et poſtquam omnes communicaverint, venit confeſſor Papæ, ſi ſit epiſcopus; quod ſi non eſſet, unus alius epiſcopus de domo Papæ, portat calicem coopertum cum capite tobaleæ de auro, & alio capite pendente ſuper humerum ſiniſtrum, prout moris eſt; & antiquior acolythorum poſt ipſum epiſcopum bajulat ampullas cum vino & aqua, & duabus taxeis, coopertas cum panno illo, cum quo cooperitur pallium; & epiſcopus prædictus pergit cum dicto acolytho ante Papam, & ſubprior

epiſcoporum abluit parvam taxeam de auro cum vino; deinde infundit vinum ſuper digitos Papæ, & dictam perfuſionem digitorum idem ſubprior portat ad altare: quam bibit diaconus cardinalis cum ſubdiacono, prout conſuetum eſt. Confeſſor abluto calice infundit vinum, & acolythus aquam intra calicem, genuflectentibus ante Papam: & dominus Papa abluit os, & ſumit vinum cum calice prædicto: & ſi aliquid remanet, ſubdiaconus ſumit ſuper altare. Deinde Papa lavat manus in magnis bacilibus de auro: quibus lotis, Papa accedit ad altare; & ſic perficit Miſſam ſuam. Nota quod omnis homo, cujuſcumque conditionis & ſtatus exiſtat, qui ſit vere confeſſus & vere pænitens corde contritus, abſque licentia epiſcopi [a], plebani vel alterius majoris, hodie poteſt recipere corpus Chriſti de manibus Papæ. a

Notandum quod buticularii Papæ debent portare tres vel quatuor magnas quartas vini puri & optimi pro communione. Vinum vero quod remanet tam in magnis Miſſis, quam in parvis papalibus, ſemper eſt ſacriſtæ: & cum omnes communicantes ſanguinem ſumpſerunt, dominus diaconus dat fiſtulam ſeu calamum ad ſugendum ab utroque capite ſubdiacono; & poſtea calicem ad ſumendum illud quod ſupereſt de ſanguine Chriſti. quibus factis, diaconus plicat corporalia, & tobaleam ſuper altare poſitam etiam amovet. Deinde Papa veniente ad altare, mitram idem diaconus deponit ei, & poſtmodum ad locum redit, & Papa complet Miſſam ſuam, & diaconus dicit, *Ite Miſſa eſt*, cum duplici *Alleluia*. Deinde data benedictione per Papam more ſolito, epiſcopus cardinalis qui ſervivit Papæ de libro in Miſſa, pronunciat Indulgentiam de mandato & auctoritate Papæ ſeptem annorum & ſeptem quadragenarum. qua Indulgentia pronunciata, Papa totus paratus ut in Miſſa fuit, præcedentibus ejus capellanis portantibus cereos accenſos, deinde cruce, & omnibus cardinalibus paratis ut in Miſſa fuerunt, & cum miniſtris ſuis ſecundum ordinem ſuum coram eo binis & binis incedentibus, junioribus tamen cardinalibus ſecundum ordinem ſuum præcedentibus, & duobus diaconibus cardinalibus qui ei in Miſſa aſtiterunt, tunc cum eo aſſiſtentibus, vadit ad feneſtram ad dandum populo Indulgentiam de VII annis & VII quadragenis. Deinde modo prædicto vadit ad cameram ſuam, ubi debet eſſe cathedra cum ſcabello parata: & cum Papa venerit, diaconus qui ei ſervivit, traditis prius anulis epiſcopo cardinali qui ei de libro ſervivit, exuit ipſum dominum Papam omnibus paramentis ſuis, quæ pro Miſſa dicenda ſumpſerit, & per ordinem dat Papæ ad oſculandum ſtolam, fanum, crucem paſtoralem: & cum omnia paramenta depoſuerit, dictus diaconus cardinalis paramenta deponit, & omnes cardinales recipiunt veſtes quotidianas, & ſic ad propria revertuntur. Et Papa recipit capuceum & chlamydem de ſcarletto albo, quibus utitur per totam octavam: & ſic vadit ad menſam. Acolythi vero & clerici, & ſacriſta plicant illa paramenta, & hodie comedunt cum Papa, auditores a latere dextro,

a Id obſervatum ob legem communionis paſchalis, in propria cujuſque eccleſia ſumendæ.

primo unus auditor, ſecundo unus pænitentiarius, & ſic per ordinem: a latere ſiniſtro primo ſubdiaconus, ſecundo unus commenſalis, qui eſt magiſter palatii, vel unus alius, tertio unus acolythus, & ſic deinceps. Et datur piper in collatione poſt prandium.

LXXXVI. *De ſecundis Veſperis eadem die.*

In ſecundis Veſperis Papa venit cum pluviali albo & mitra aurifriſiata conſiſtoriali.

LXXXVII. *De diebus Lunæ & Martis Paſchæ.*

Item die Lunæ nec die Martis non eſt Sermo, neque Miſſa papalis, nec Papa venit ad Veſperas his duabus diebus, ſicut facit in Nativitate Domini, ex eo quia non eſt Miſſa papalis; nec venit ad Veſperas, nec eſt Sermo.

LXXXVIII. *De die ſabbati in Albis, rubrica.*

Sabbato primo poſt Paſcha, quod dicitur in Albis, antiquitus conſuevit celebrare coram Papa prior epiſcoporum cardinalium, vel alius cardinalis, licet Papa de communi curſu hac die celebrare conſuevit. Perficitur igitur Miſſa quomodocumque dicatur uſque ad *Agnus Dei.* quo dicto, parantur cardinales ſecundum modum ſuum, ſi Papa non celebret, & in ordine paramentis ſuis albis, & dicitur *Agnus Dei* per dominum Papam cum cardinalibus ceteris, tam prælatis, quam aliis: & poſtea ſervitur Miſſa more conſueto. Sciendum quod iſta ſollemnitas non fit, niſi quando dantur [a] agnus Dei, videlicet in primo anno & in ſeptimo. Quod ſi Papa celebret, tunc cardinales & prælati omnes induunt ſe paramentis albis in principio Miſſæ, ut in aliis Miſſis papalibus eſt conſuetum fieri. Si autem alius celebrat coram Papa, ſive ſit cardinalis, ſive prælatus, nullus debet ſe parare, quouſque fuerit data pax omnibus, & facta communione in altari per celebrantem. Notandum quoque quod in hac Miſſa non conſuevit eſſe Sermo, ſed ſola Miſſa mandatur: nec habet Veſperos præcedentes papales.

LXXXIX. *De his quæ debent fieri in eodem ſabbato, quando Papa non celebrat.*

Sciendum tamen eſt, quod quando Papa non celebrat, illa die audita parva Miſſa, ipſe venit paratus cum pluviali plano albo cum aurifriſiis tantum, & mitra alba cum perlis conſiſtoriali: & illa die ſervit Papæ prior preſbyterorum cardinalium cum ſuperpliciis, amictu lato, & pluviali; preſbyter etiam, ſed cum planeta, & non pluviali; diaconi cardinales cum amictu ſtricto, ſuperpliciis, tunicella, & dalmatica; &

[a] Vide ſupra cap. LXI initio.

omnes alii prælati etiam cum pluviali ; & ſic veniunt cum mitris ad Papam : & extracta mitra, coram Papa genuflectunt, & ipſe cuilibet ponit in mitra, quam tenet in manu, agnus Dei duo. quibus ſic receptis, oſculantur genu dextrum Papæ, & revertuntur ad loca ſua, & deponunt paramenta, reaſſumendo cappas laneas. Similiter & alii prælati veniunt parati ad recipiendum agnus Dei, non tamen cum mitris in capite, ſed in manu eas deferunt, nec genu dextrum oſculantur : alii vero non induti pedem ; ceteri prælati parati, & omnes alii qui ad eum veniunt pro accipiendo agnus Dei, dextrum Papæ pedem oſculantur, & non genu : etiamſi eſſet rex, immediate poſt cardinalem venit ad recipiendum candelarum, cinerum, palmarum, agnorum & cereorum ad talia ſeu conſimiles actus pertinentium. & dantur duo agnus Dei cuilibet prælato ; aliis vero unum, tam clericis, quam laicis.

Notandum tamen quod antequam prior preſbyterorum cardinalium recipiat paramenta, recipit pacem a prælato celebrante illa die coram Papa, & dat pacem Papæ ; & ipſa data, vadit ad parandum ſe prout eſt dictum.

Et ſciendum quod dominus Clemens Papa VI, pontificatus ſui anno VII, anno Domini M CCC quinquageſimo, dedit cuilibet cardinali tres agnus Dei, licet tempore domini Johannis Papæ XXII & Benedicti XII, non eſſet conſuetum dare niſi duo cardinalibus & prælatis, aliis vero unum. Datis omnibus exiſtentibus in capella infra regias, Papa abluit aliquantulum manus ſuas in cathedra. Poſtea cantatur per cantores poſtcommunio, & finitur Miſſa. Deinde benedictione facta per Papam, prælatus qui facit officium Miſſæ illa die, de mandato Papæ pronunciat Indulgentiam VII annorum & VII quadragenarum, quia non conſuevit eſſe Sermo illa die.

XC. *Quando Papa celebrat.*

Nota etiam quod ſi Papa celebraret, quod tamen modernis temporibus non eſt conſuetum fieri, dantur agnus Dei loco, tempore, & modo ſupradicto. Præterea ſciendum, quod Romani Pontifices non conſueverunt facere illam ſollemnitatem in hac die, nec per ſe, nec per alium, niſi in primo anno ſuæ creationis & in ſeptimo anno, & deinceps ſic de VII in VII annis. Et bene verum, quod in primo anno in propria perſona tenentur facere officium hac die. Idem fecerunt Pontifices Urbanus V, Gregorius XI in Avinione, & dominus Urbanus VI Romæ in ſancta Maria Tranſtiberim. Verum quod iſte dedit etiam poſt prandium agnus Dei omni volenti, & miſit eum parionibus regionum & officialibus Urbis anno Domini M CCC LXXVIII.

Sciendum quod anno Domini M CCC LXXVIII dominus Urbanus ſextus Romæ in eccleſia ſanctæ Mariæ Tranſtiberim, in ſecundo anno ſuæ creationis dedit, quoniam in primo non potuit, quia non fuerat ante electus niſi per tres ſeptimanas : & ea dedit Dominica in Albis, non ſabbato ; & celebravit in pontificalibus ; nec fuit Sermo in

Miſſa, in qua iſtum ritum tenuit, & obſervavit. Dicto, *Agnus Dei*, cooperto[a], cum uno velo ſirico pulcro tenuiſſimo, acceſſit circa medium eccleſiæ: quem antecedebat ſubdiaconus cum cruce, ceroferarii ſeu acolythi cum candelabris & candelis accenſis: ubi ſubdiaconus incœpit cantare iſtum verſum, *Sanctiſſime Pater, iſti ſunt agni novelli qui annunciaverunt nobis Alleluia, modo venerunt ad fontem, & repleti ſunt claritate Alleluia.* & chorus reſpondit, *Deo gratias alleluia.* & iterum ſecundo eumdem modum tenuit, cum pervenit ante fores capellæ ſeu chori, altius inchoando: tertio cum pervenit ante altare Papa, ſemper ſedendo in cathedra ſua magna, eumdem modum tenuit, ſed altius inchoando, & qualibet vice flectit genua. Et extenſa tobalea ſuper genu Papæ, prædictus ſubdiaconus flexis genibus ſemper tenet platellum cum agnus ante Papam, & Papa dedit cuilibet cardinali tres, & cuilibet prælato duo, aliis vero clericis & laicis unum. quibus ſic diſtributis, lavit manus, & perfecit Miſſam ſuam. Depoſitis magnis paramentis ſacris, reaſſumptis pluviali & mitra aurifriſiata, conſiſtorialiter ſedit infra cancellum capellæ, & unum pedem extra regias tenebat, & omni venienti dedit unum agnus Dei: & quilibet oſculatur ſibi unum pedem, cardinales & prælati induti ut in Candelis.

Poſt prandium vero redditis gratiis venerunt cubicularii cum magno platello cum agnus Dei, & Papa dedit ſervitoribus & familiaribus ſuis cuilibet duos agnos Dei. Fuerunt facti illo anno per fratrem Petrum epiſcopum Senegalienſem ſacriſtam XXIV.

Sciendum quomodo dictus frater Petrus epiſcopus fecit dictos agnus Dei. Primo namque cera munda & albiſſima fuit poſita ſupra altare beati Petri apoſtoli. Deinde ſibi tradita per clericos cameræ & per magiſtrum ceræ Papæ. qua recepta, confecit illam diem cum chriſmate antiquo quod remanſit de anno præterito. Verum quod etiam miſcuit cum chriſmate novo propter majorem devotionem, & impreſſit illam in illis ſigillis ſeu formulis ad hoc deditis: deinde benedixit, ſicut benedicuntur candelæ in die Candelarum, mutatis vocabulis: demum eos immerſit in aquam benedictam.

Præterea ſciendum eſt, quod Papa conſuevit deferre albam planetam ſine paramentis & ſine aliquo aurifrigio, omni tempore, ſive in Miſſa, ſive in Veſperis, vel alias, quandocumque eſt Miſſa principalis & Veſperæ, & quandocumque fuerit proceſſus, & venit ad publicum.

Ceterum in die Jovis ſancta, nec in die Paſchæ, nec in vigilia, nec in ſabbato in Albis, nec in feſto Natalis Domini conſuevit eſſe Sermo, nec in Purificatione beatæ Mariæ virginis, nec in die Palmarum.

XCI. *De feſto Aſcenſionis Domini, rubrica.*

In die Aſcenſionis Domini Sermo & Miſſa mandantur, non tamen Veſperæ, licet Papa veniat cum pluviali rubeo de ſamita, & mitra aurifriſiata conſiſtoriali; & cardinales etiam debent venire cum pluvia-

[a] Supple *altari* vel *calice*.

ſibus albi coloris, & antiphonas incipiunt prout eſt in aliis Veſperis.

Nota quod iſta die poſſunt & conſueverunt fieri proceſſiones generales, & ſpeciales, ſecundum quod neceſſitas exigit, de mane antequam Papa veniret ad Miſſam.

XCII. *De Vigilia Pentecoſtes, de Miſſa rubrica.*

In vigilia Pentecoſtes, ſi Papa velit celebrare ſecrete & baſſe Miſſam ſuam, ipſemet legit lectiones omnes illas, prout in Miſſali Romano ſcribuntur, & more ſolito facit confeſſionem ante primam lectionem.

In magna Miſſa Papa facta reverentia ante altare more ſolito, Papa aſcendit ad magnam cathedram, & ſedet ; & tunc legitur prima lectio, & conſequenter omnes. Ad letanias Papa flectit genua ante altare : & dum dicitur, *Peccatores*, ſurgit, & facit confeſſionem, nec deſcendet ad orationes ad flectendum genua ſicut inferius. Item ſunt Veperæ mandatæ, & potus in aula, in quibus Papa venit cum pulcro pluviali rubeo cum perlis & imaginibus, & cum mitra precioſa & ſollemni ; & cum in ſecundis Veſperis venit, ſimpliciter veniunt in primis cardinales cum pluvialibus rubei coloris. Miſſa & Sermo etiam mandantur.

XCIII. *De primis Veſperis & Matutinis.*

In primis Veſperis dominus Papa incipit primam antiphonam, hymnum, & illam ad *Magnificat*. Cardinales vero incipiunt alias antiphonas. Incœpto ſemper *Veni creator ſpiritus.* ante Papam per unum de capellanis, Papa reincipit *Veni creator Spiritus.* quo incœpto Papa deſcendit de ſede ſua, & vadit ante cathedram coram altari paratam, & ibi genuflectit, & ſtat genibus flexis ſine mitra, quamdiu cantatur primus verſus hymni per eum incœpti : primo verſu finito, redit ad ſedem ſuam. Omnia alia fiunt, prout in aliis Veſperis ſollemnibus eſt fieri conſuetum.

In Matutinis quæ cantantur de ſero bona hora, dominus Papa venit ſine mitra & ſine pluviali. Ipſe incipit Matutinas, & dat illis benedictiones in principio lectionum, & dicit orationem, & nil plus.

Nota quod domini prælati ſtant juxta eum, & antiquior ſervit ſibi de libro & incenſo ad ponendum in thuribulo, dato quod non eſſent ibi alii majores illo, ſive protonotarii, aut alii.

XCIV. *De officio in feſto Pentecoſtes, rubrica.*

In feſto Pentecoſtes, ſi dominus Papa celebrat, ipſe incipit Tertiam cantando, *Deus in adjutorium meum intende.* Antequam recipiat paramenta pontificalia, incipit hymnum & antiphonam : poſt quam acolythus cantando per capellanos & cantores ; & Papa depoſita mitra per diaconum cardinalem a dextris aſſiſtentem, dicit cantando orationem.

qua dicta, reponitur ei mitra in capite per eumdem diaconum cardinalem, & dicit ſedendo, *Quam dilecta*, &c. & illas orationes : & interim calceatur ſandaliis.

XCV. *De proceſſione & Miſſa ipſo die.*

Nota quod in proceſſione ſunt ſeptem candelabra. Poſtea vero Miſſa incipitur. Poſt *Alleluia*, videlicet ſecundum, dum debet inchoari per cantores, *Veni ſancte ſpiritus*, Papa deſcendit de ſede ſua, & vadit ad cathedram coram altari paratam : & ibi genuflectit, & deponitur ei mitra, & ſtat ibi uſque *tui amoris* dicitur. Deinde dum debet incipi proſa ſancti Spiritus, Papa ſurgit de ſede ſua : & ibi ſtando depoſita mitra, & unus de capellanis cantando coram eo eam reincipit, & Papa cantando dicit, *Sancti Spiritus*, & ſedet deinde quouſque proſa ſit dicta. Alia fiunt prout eſt conſuetum. Sed iſta die ſervit Papæ in officio capellani prior epiſcoporum cardinalium. Sciendum per totam iſtam octavam quod utimur paramentis rubeis, etiam die Mercurii, Veneris, & ſabbato in Miſſis, quantumcumque faciamus de temporibus. Ipſa igitur die ſabbati, ſi Papa celebret baſſe & ſecrete Miſſam ſuam, antequam faciat confeſſionem, & antequam planetam recipiat, ſuper cornu altaris legit omnes illas lectiones cum letaniis, prout in Miſſali Romano continentur. quibus lectis, induit planetam, & facit confeſſionem more ſolito, & dicit, *Gloria in excelſis.*

XCVI. *De feſto ſanctiſſimæ Trinitatis.*

In die ſanctæ Trinitatis, quod eſt in octavis Pentecoſtes, utimur paramentis albis. Sermo & Miſſa mandantur. Habet Veſperas præcedentes, non tamen mandatas, licet cardinales ſint induti in albis, & Papa cum pluviali rubeo de ſamito & aurifriſiata mitra conſiſtoriali.

XCVII. *De Matutinis & Miſſa.*

In Matutinis Papa de ſero cum ſuis prælatis conſuevit audire & alia facere prout in aliis. Quod ſi dominus Papa celebret illa die, ſervit ſibi in officio capellani prior epiſcoporum cardinalium.

In Miſſa non fit commemoratio de Dominica, quamvis in primis Veſperis & Matutinis fiat nona lectio, & ad benedictionem commemoratio, & in ſecundis Veſperis. Iſtud feſtum prædictum non habet octavas. Nihilo minus ſi veniet in feſto ſancti Barnabæ, de Trinitate faciamus, & nullam commemorationem de ſancto Barnaba.

Nota quod anno Domini M CCC XII pontificatus domini Bonifacii VIII, in die ſanctæ Trinitatis, celebravit [a] coram in capella ma-

[a] Mendoſus locus, qui videtur ita reſtituendus. *Anno Domini* M CCC XC *primo pontificatus domini Bonifacii IX, in die ſanctæ Trinitatis celebravit Coſmas.* ſcilicet cardinalis Bononienſis, de quo in capite centeſimo.

gno, quia Papa erat minus bene diſpoſitus; & fuit Sermo.

XCVIII. *De feſto Corporis Chriſti, rubrica.*

In die Corporis Chriſti Sermo & Miſſa mandantur. Conſueverunt Veſperæ præcedentes mandari de gratia ſpeciali cauſa devotionis: & tunc Papa venit cum pulcro pluviali & mitra precioſa & ſollemni. Quod ſi non mandentur, venit cum ſimplici de ſamito. Quoquomodo ſit; cardinales veniunt, & ſunt parati cum paramentis albis, & inchoant antiphonas.

XCIX. *De Matutinis & Miſſa.*

Matutinæ etiam cantantur de ſero, & Papa intereſt cum chlamyde ſine mitra.

Si fiunt proceſſiones, epiſcopi cardinales induuntur pluvialibus, presbyteri cardinales planetis, diaconi cardinales dalmaticis.

In Miſſa utimur albis paramentis, in qua ſervit Papæ, ſi celebret, prior epiſcoporum cardinalium in officio capellani. quod ſi non celebret, ſervit ſibi prior preſbyterorum cardinalium.

C. *De feſtivitatibus quæ veniunt infra octavas Corporis Chriſti.*

De feſtivitatibus quæ infra octavas Corporis Chriſti veniunt, nihil fit, exceptis feſtivitatibus beati Johannis Baptiſtæ, Johannis & Pauli, apoſtolorum Petri & Pauli. Si feſtum ſancti Johannis Baptiſtæ in die feſti Corporis Chriſti venerit, nihil fit de eo, ſed in craſtinum celebratur: & octavæ beati Johannis Baptiſtæ, cadentes in octavis Corporis Chriſti, in craſtina celebrentur, & tertia die fit commemoratio ſancti Pauli.

Item nota, quod anno Domini M CCC LXXXII, anno quinto ſanctiſſimi in Chriſto patris domini Urbani ſexti, feſtum beati Barnabæ apoſtoli venit die Mercurii infra octavas Corporis Chriſti; & nihil de eo fecimus, nec commemorationem, nec aliquid: nec fuit conſiſtorium, ſed fecimus de octavis, & ita per totam; & in die Veneris fecimus de ſancto Barnaba poſt octavam. Ita factum fuit anno M CCC LXXXIX. Quod ſi feſtum beati Johannis in die octavæ Corporis Chriſti veniat, fiat de ſancto Johanne cum commemoratione de octavis, & die Veneris [a] celebrentur octavæ.

In die corporis Chriſti in primis Veſperis non fuit prædictus Papa, quia paſſus calculos, nec cardinales, ſed patriarcha Gradenſis confeſſor ſanctitatis ſuæ in magna capella fecit per cantores cantare Veſperas. quibus dictis, incontinenti etiam ſollemniter cantaverunt Matutinas, anno Domini M CCC XCII.

Item domini cardinales in die Corporis Chriſti voluerunt audire magnam Miſſam cum ſermone in magna capella, Papa abſente, contra mo-

[a] Hic ritus noſtro tempore non eſt in uſu; nec umquam remittitur octava in diem ſequentem.

res Romanæ eccleſiæ. Cardinales enim nec in Conciliis, nec in Miſſis debent congregari ſine licentia Papæ. Dictam Miſſam celebravit COSMATUS cardinalis Bononienſis. Caveatis ne trahatis in conſuetudinem, quia contra ſtatum & honorem Romani Pontificis eſt.

CI. *De rubricis quæ veniunt in menſe Januarii, & primo de Circumciſione Domini.*

In Circumciſione Domini non fit aliqua commemoratio, nec de octavis, nec de ſancto Baſilio, nec de ſancta Martina. Tenet hæc rubrica per extravagantem domini Clementis Papæ ſexti, qui ordinavit quod non fiat de Sanctis aliqua commemoratio nec in duplicibus : ſed quodlibet feſtum habeat diem ſuum, prout alii Sancti habent.

Item notandum quod a Nativitate Domini uſque ad Dominicam Quadrageſimæ ſunt ad minus ſex Dominicæ in officio.

Item ab octava Epiphaniæ uſque ad Dominicam Septuageſimæ ſunt quinque officia Dominicalia ſeu quinque evangelia ; verumtamen eſt tantummodo una hiſtoria propria, quæ non poteſt transferri in ſequentes Dominicas. Idcirco advertendum, quod anno illo, in quo non eſt niſi una Dominica inter octavam Epiphaniæ & Septuageſimam, nullo modo poſſumus facere in illa Dominica de aliquo Sancto, quantumcumque ſollemne & duplex ſit, quaſi illa ponatur per hebdomadam.

Item ſciendum, quod in illo quo ſunt tres vel quatuor, quinque vel ſex Dominicæ, & ſic deinceps, inter octavam Epiphaniæ & Septuageſimam, ſi feſtum ſancti Sebaſtiani aut ſanctorum Vincentii & Anaſtaſii in Dominica venerit, conſuevimus facere de Sanctis cum commemoratione de Dominica in utriſque Veſperis : novem lectiones in Matutinis. Ita & in feſto ſancti Antonii.

CII. *De ſancta Agnete.*

In feſto ſanctæ Agnetis, ſi in Dominica venerit, fiat de Sancta cum commemoratione de Dominica, & novem lectiones, quando ſunt tot Dominicæ : in octava vero fiat de Dominica cum commemoratione de Sancta.

CIII. *De Converſione ſancti Pauli.*

Item ſciendum, quod ſi Converſio ſancti Pauli venerit in Dominica, fiat de ſancto Paulo cum commemoratione de Dominica, niſi veniret in Dominica Septuageſimæ : quia tunc fieret de Dominica ſine commemoratione de ſancto Paulo.

Item ſciendum, quod illæ epiſtolæ Pauli, quæ non poſſunt legi in Dominicis, quæ impediuntur propter feſtivitates vel propter brevitates hebdomadarum, debent legi & diſtribui per hebdomadas.

CIV. *De menſe Februarii. De Purificatione B. M. V.*

Sciendum, quod ſi feſtum Purificationis B. M. V. venerit in Dominica, fiat de feſto cum commemoratione de Dominica. Notandum tamen, quod ſi feſtum transfertur in diem Lunæ, & fiat de Dominica, ex eo quod eſt Dominica quæ habet hiſtoriam propriam, quæ non poteſt cantari & transferri in ſequentem Dominicam. Idcirco notandum quod omnes Dominicæ a Septuageſima uſque ad Dominicam in albis incluſive, habent hiſtoriam propriam : idcirco non fit de aliquo feſto in ipſis Dominicis.

Sciendum eſt, quod anno Domini M CCC LXXXI a Nativitate, tempore ſanctiſſimi domni Urbani ſexti, anno pontificatus ſui quarto, feſtum Purificationis venit in Dominica Septuageſimæ ; & propter concurſum & devotionem Romanorum & candelas petentium, fuit ordinatum quod candelæ darentur, & quod fieret officium de Dominica, & non de beata Virgine. Sed, ſalva reverentia, non debuit fieri : quoniam feſtum cedit Dominicæ ; & tantum valent [a] candelæ die Lunæ, quantum die Dominica. a

Sciendum, quod anno a Nativitate Domini M CCC LII, in die Cathedræ ſancti Petri, quæ fuit prima dies Quadrageſimæ, ſcilicet Cinerum, domnus Clemens ſextus pontificatus ſui anno X in Avinione in capella magna, quæ eſt in palatio apoſtolico, ad perpetuam rei memoriam conſtituit & mandari fecit in ſermone per illum qui illa die ſermocinavit coram dicto domno Papa, cardinalibus & aliis prælatis, quod quandocumque feſtum veniet ipſa prima die Quadrageſimæ, quantumcumque duplex, quod hujuſmodi feſtum ad ſequentem diem transferatur, & fieret deinceps de feria illa die Cinerum.

Anno M CCC LXXXVIII pontificatus domni Urbani ſexti .·. in eccleſia ſanctæ Mariæ Tranſtiberim fuerunt factæ obſequiæ pro Imperatore. In Miſſa Papa interfuit cum cappa lanea de ſcarletto clauſa & mitra alba, & fuerunt LXXX torticiæ, quas camera poſuit, & duo panni de auro. Domnus tulit ſententiam, quod omnia eſſent ſacriſtæ, & ſibi de jure pertinent. Ideo omnes torticias & prædictos pannos recepit, ſed ceram dimiſit propter cameræ paupertatem.

Item nota quod anno ejuſdem .·. die Mercurii nona Februarii, omnes cardinales qui tunc erant in alma Urbe, in ſancta Maria Tranſtiberim in parva capella & ſecrete in Miſſa ſua communicaverunt de manu ſua, primus domnus cardinalis de Alençonio, Gradenſis Minor, Teatinus, Corſienſis, Agapitus de Columna, Averſanus, Tiberinus Prædicator, Ciſtercienſis, Nucerinus, Reatinus, Deſangro, de Petramala, Neapolitanus, Meſquinus Prædicator, Paduanus Auguſtinenſis.

a Anno Domini M CCCC LXXXIII, pontificatu Sixti IV. *Purificationis ſollemnitatem, qua in Sexageſima Dominicam incidit, juſſit Pontifex in diem ſequentem transferri, & in eodem die vetus mos candelarum ſervatus eſt*, teſte Jacobo Maphæo in Diario ſuo.

CV. *De menſe Martii. De Annunciatione B. M. V.*

Si feſtum Annunciationis in Quadrageſima veniat, nota rubricam propriam in ſuo loco.

Nota quod hæc feſtivitas venit in die Jovis ante Dominicam de Roſa anno Domini M CCC LXXXIX. nec habuit primas Veſperas, ſed in die poſt Miſſam celebratam in ſancto Petro, ſanctiſſimus dominus noſter Urbanus ſextus ſic indutus in cathedra lapidea incœpit ſollemniter Veſperas, & incœpit antiphonam primam & antiphonam ad *Magnificat*, & thurificavit altare ſemper indutus veſtibus ſacris, prout in Miſſa : & mandavit cardinales quatenus ſic ſtarent induti, prout fuerunt in Miſſa. Dictis vero Veſperis, ipſe Papa & cardinales ſacra depoſuerunt paramenta : ſed Papa in cathedra lignea, & cardinales incœperunt antiphonas quilibet in loco ſuo.

Nota quod hæc feſtivitas venit die Lunæ poſt Dominicam de Paſſione anno Domini M CCC [XCIX] pontificatus Bonifacii Papæ anno XI. & non habuit Veſperas præcedentes propter magnum frigus ; ſed die Lunæ immediate poſt Miſſam fuerunt cantatæ. Antiphonas cantores incœperunt, & Papa fuit cum pluviali rubeo ſicut in Miſſa. Cardinalis Neapolitanus dixit Miſſam.

CVI. *De menſe Aprili. De ſancto Marco, rubrica.*

Sciendum, quod ſi feſtum ſancti Marci vel aliud veniat in Dominica in Albis vel infra octavas Paſchæ, tunc nihil fit de feſto, ſed transfertur in diem Lunæ.

CVII. *De menſe Maii. De Inventione ſanctæ Crucis.*

Nota quod Inventio ſanctæ Crucis eſt duplex feſtum, & habet officium proprium : nec fit de Sanctis commemoratio, ſed totum officium fit de Cruce. Item ſi prædictum feſtum cadat in aliqua Dominica, totum officium fit de feſto cum commemoratione de Dominica, ex eo quod duplex eſt. Hiſtoria poteſt transferri in ſequentem Dominicam.

CVIII. *De menſe Junii. De Dominicis diebus quæ veniunt inter Pentecoſten & Adventum.*

De Dominicis quæ veniunt inter Pentecoſten & Adventum, rubrica eſt expreſſa, & certus numerus.

CIX. *De ſancto Barnaba apoſtolo.*

Item de ſancto Barnaba, quando venit infra octavam Corporis Chriſti, non fit de eo.

CX. *De Nativitate ſancti Johannis Baptiſtæ.*

In Nativitate beati Johannis Baptiſtæ Miſſa & Sermo mandantur. In primis Veſperis venit Papa cum pluviali rubeo & mitra conſiſtoriali : cardinales veniunt cum pluvialibus albis, & antiphonas inchoant. De ſero dominus Papa eſt in Matutinis. In Miſſa vero beati Johannis Baptiſtæ non fit aliqua commemoratio, dato quod * cadat in Dominica, nec dicitur *Credo*, niſi cadit in Dominica. * *f.* quod non

Item anno Domini M CCC LXXXIX feſtum beati Johannis Baptiſtæ venit in octavis Corporis Chriſti, qua die fecimus de ſancto Johanné cum commemoratione de octavis in utriſque Veſperis, Matutinis, & Miſſa, nonobſtante conſtitutione domini Johannis Papæ in contrarium, quam oſtendunt canonici ſancti Petri.

Item in ſequenti feſto apoſtolorum Petri & Pauli, Papa celebrante in ſancto Petro, poſt *Ite Miſſa eſt*, antequam recederet ab altari, venerunt Banderenſes antiqui, nudipedes a capitolio uſque ad altare ſancti Petri ſine capuceis, cum corrigiis in collo, & unico ſimplici jupone, cum candelis in manibus, petendo veniam Papæ, quia excommunicati erant ex eo quod noluerunt ſenatorem recipere quem Papa poſuerat : nec Papa voluit eos audire, ſed commiſit ſummo pœnitentiario ibidem exiſtenti, quatenus eos abſolveret : & juſſu Papæ aſcendit ad cathedram lapideam ſancti Petri in capite eccleſiæ, ſtans tenendo virgam in manibus, dicendo, *Miſerere mei Deus*, &c. publice abſolvit eos antequam Papa diſceſſerat de loco ſuo.

Item ibidem fecit denunciare feſtum Viſitationis beatæ Mariæ per illum qui prædicaverat.

Item ſecunda die menſis Julii celebravit idem dominus Papa Miſſam primam de dicto officio Viſitationis in ſancta Maria-majori, ubi dedit hac die perpetuis temporibus VII annos & VII quadragenas de Indulgentiis.

CXI. *De Vigilia Apoſtolorum Petri & Pauli, rubrica.*

Item in Vigilia beatorum Apoſtolorum Petri & Pauli facimus de ſancto Leone. Miſſa dicitur de Vigilia cum commemoratione de ſancto Leone, prout dicit rubrica. Veſperæ & Miſſa mandantur.

In primis ergo Veſperis Dominus noſter venit cum pluviali rubeo precioſo & mitra ſollemni, & cardinales cum pluvialibus rubeis, & inchoant antiphonas. Potus debet eſſe in aula de ſero. Papa eſt in Matutinis. In Miſſa tantum dicitur una oratio. Tertia cantatur, & ſunt ſeptem candelabra. Omnia alia fiant prout in aliis. Prior epiſcoporum cardinalium ſervit Papæ in Miſſa.

CXII. *De menſe Julii. De Viſitatione B. M. V.*

Secunda die Julii celebretur feſtum Viſitationis beatæ Mariæ Virginis totum duplex cum commemoratione de Apoſtolis. Sunt Veſperæ præcedentes & Miſſa, quæ dicta ſunt per cardinalem Bononienſem anno Domini M CCC X C I I ex ordinatione ſanctiſſimi domini noſtri Bonifacii Papæ VIII, ut ponitur I I I Kal. tali die.

CXIII. *De ſancto Martiale.*

De ſancto Martiale facimus ſecunda die poſt octavas beatorum Petri & Pauli apoſtolorum: & in craſtinum debet eſſe Miſſa defunctorum pro [a] Fratribus & Romanis Pontificibus.

CXIV. *De officio pro defunctis Fratribus & Romanis Pontificibus.*

Nota, octava die iſtius Julii debet fieri officium defunctorum pro Fratribus & Romanis pontificibus.

XCV. *De ſancto Jacobo.*

In die ſancti Jacobi apoſtoli non fit commemoratio de ſancto Chriſtophoro.

CXVI. *De feſto ſanctorum Proceſſi & Martiniani.*

Item ſi feſtum ſanctorum Proceſſi & Martiniani in Dominica venerit, eo die non celebratur, quia officium proprium de eis non habetur: ideo transfertur ad diem Lunæ. Sabbato vero in Veſperis officium facimus de octava ſancti Johannis uſque ad capitulum: capitulum vero dicatur de communi Apoſtolorum; hymnus *Exultet*; antiphona ad *Magnificat, Glorioſi*; poſtea fiat commemoratio de ſancto Johanne, & de Dominica, ſi locus ei competit.

Iſta rubrica clarius habetur in communibus rubricis in paragrapho illo, *Quando feſtum celebratur infra octavas in Dominica die.*

CXVII. *De ſancta Anna.*

Item quando Romani Pontifices conſueverunt facere de ſancta Anna matre Virginis glorioſæ Mariæ.

a Id eſt cardinalibus, qui olim ſimpliciter *Fratres* appellabantur.

CXVIII. *De menſe Auguſti. Sanctorum Machabæorum.*

De ſanctis Machabæis fiat feſtum per ſe, quia totum officium eſt de Vincula ſancti Petri.

CXIX. *De ſancto Euſebio.*

Item de ſancto Euſebio fiat feſtum per ſe.

CXX. *De Aſſumptione beatæ Mariæ.*

Notandum, quod in feſto Aſſumptionis beatæ Mariæ Virginis Veſperæ, Sermo & Miſſa mandantur, & eſt potus in aula.

In primis Veſperis dominus Papa venit cum pulcro pluviali albo & mitra precioſa. Cardinales etiam cum pluvialibus albis inchoant antiphonas: & hymno incœpto per Papam, ibidem in cathedra ſua ſtat flexis genibus, quamdiu dicitur primus verſus; & ſine mitra decantantur Matutinæ, & Papa conſuevit intereſſe. In Miſſa ſervit Papæ in officio capellani prior epiſcoporum cardinalium. Omnia alia fiant, prout in aliis ſollemnibus. Dominus Urbanus ſextus anno ſecundo in primis Veſperis fecit ante ſe ſedere loco diaconorum, epiſcopos Cremenſem & Senegalienſem, quia non erat niſi cardinalis ſancti Petri.

CXXI. *De ſancto Auguſtino.*

In feſto beati Auguſtini patris noſtri in Miſſa dicitur, *Credo in unum*; & in omnibus feſtivitatibus quattuor doctorum ſanctorum Gregorii, Auguſtini, Hieronymi, & Ambroſii, per conſtitutionem domini Gregorii Papæ XI, & Urbani VI. In ſecundis Veſperis totum facimus de ſancto Auguſtino cum commemoratione Decollationis ſancti Johannis Baptiſtæ, quia duplex per decretalem domini Bonifacii VIII, in Clementinis Bonifacii.

CXXII. *De ſancto Hermete.*

Item de ſanctis Hermete & Juliano in die beati Auguſtini non fiat commemoratio, ſed quodlibet feſtum fiat per ſe.

CXXIII. *De ſancta Sabina.*

Item de ſancta Sabina in Decollatione ſancti Johannis non fiat commemoratio, ſed fiat per ſe, juxta formam quam tradidi in principio hujus libri de aliquo Sancto, vel Sancta non virgine nec martyre.

CXXIV. *De menſe Septembris. De hiſtoriis ponendis, rubrica.*

Anno Domini M CCC LXXXIX pontificatus domini Urbani papæ VI anno duodecimo, die prima menſis Septembris, fuit dies Mercurii, & Decollatio ſancti Johannis venit in Dominica incurrente; & ſecundum aliquas antiquas rubricas aliqui dicebant, quod tunc debebamus facere de Dominica, & ponere Job, quia prima hiſtoria; & non de ſancto Johanne. Et dominus noſter Papa ordinavit, quod fieret de ſancto Johanne, ex eo quod hiſtoria Job poterat transferri in ſequentem Dominicam. Et quia ſecundum illam rubricam quandocumque aliquod feſtum duplex apoſtoli vel evangeliſtæ, vel habens aliqua propria reſponſoria, venerit in Dominicam, in qua prima hiſtoria ponitur, & poteſt transferri in ſequentem Dominicam; fiat tunc de Sancto, & non de Dominica. Et ita fecimus, & in tertia Dominica poſuimus Tobiam, & in quattuor temporibus.

CXXV. *De ſancto Ægidio.*

In prima die menſis Septembris in provincia Provinciæ fit de ſancto Ægidio. Ideo nota, quod ſive in Provincia, ſive alibi, Ordo Romanus conſuevit facere feſtum per ſe, & feſtum duodecim Fratrum etiam per ſe.

CXXVI. *De Nativitate beatæ Mariæ Virginis.*

In feſto Nativitatis Virginis Mariæ Sermo & Miſſa mandantur. In primis Veſperis dominus Papa venit cum pluviali rubeo & mitra conſiſtoriali aurifrigiata: & cardinales veniunt cum pluvialibus albis, & inchoant antiphonas. Matutinæ de ſero cantantur, & Papa intereſt. In Miſſa tantum oratio una dicitur, in qua ſervit prior epiſcoporum cardinalium. Modo dominus Papa in primis Veſperis venit cum mitra ſollemni & precioſa, & habet Vigiliam per domnum Gregorium XI factam in civitate Anagniæ in Campania.

CXXVII. *De ſancto Adriano.*

Item de ſancto Adriano fiat feſtum, & non commemoratio.

CXXVIII. *De Exaltatione ſanctæ Crucis.*

Item in Exaltatione ſanctæ Crucis ſit totum officium de Cruce, quia officium novum; & de Sanctis fiat alia die. Item de hiſtoria ponenda ita ut infra rubricam propriam. Item notandum quod de omnibus commemorationibus totius anni, de quibus in iſtis locis fit mentio ex quadam extravagante domini Clementis Papæ VI fit feſtum ſpeciale.

CXXIX.

CXXIX. *De menſe Octobris. De ſanctis Sergio & Baccho, & ſancto Marco Papa.*

In die ſanctorum Sergii & Bacchi eſt feſtum ſancti Marci Papæ: de eo fit per ſe feſtum.

CXXX. *De menſe Novembris. De feſtivitate omnium Sanctorum.*

In feſto omnium Sanctorum Sermo, Miſſa, Veſperæ præcedentes mandantur; & debet eſſe potus in aula. In ipſis igitur primis Veſperis dominus noſter Papa venit cum pulcro pluviali albo & mitra ſollemni & precioſa: cardinales vero etiam cum pluvialibus albis; & inchoant antiphonas. In Miſſa dicitur tantum una oratio; nec in Veſperis, nec in Matutinis fit commemoratio de ſancto Cæſario, nec de Dominica; & feſtum ſancti Cæſarii transfertur. Dicitur Tertia. In Miſſa debent eſſe ſeptem candelabra in proceſſione.

CXXXI. *De ſecundis Veſperis.*

In ſecundis Veſperis Papa venit cum pluviali rubeo & mitra conſiſtoriali; & cardinales non parant ſe, nec inchoant antiphonas, ſicut in primis Veſperis. Et iſtud ſemper ſervatur in ſecundis Veſperis cujuſlibet feſti: & conſequenter nec acolythi, nec auditores, nec etiam ſubdiaconus ſtant cum ſuperpliciis, ſed cum cappis laneis. Finitis vero Veſperis, & data benedictione per Papam, ibidem Papa deponit pluviale & mitram prædictas, & induitur cappa de ſcarletto de ſamito a medio pectoris aperta uſque ad pedes, bireto rubeo & mitra alba ſimplici de garnello: & interim cantores cantant, *Placebo*.

Anno M CCCC XXVIII pontificatus domini Martini anno XI, in die omnium Sanctorum in ſecundis Veſperis Papa non venit ad capellam, ubi talis ordo ſervatus fuit. Domnus cardinalis ſancti Marcelli fecit Veſperas, & incœpit, *Deus in adjutorium meum intende*, & dixit orationem de feſto cum commemoratione ſancti Cæſarii, & ſtetit in officio Veſperarum cum pluviali albo & mitra cum perlis. Finitis dictis Veſperis, dedit benedictionem. qua data, exuit ſe dicto pluviali, & recepit cappam ſuam quotidianam de panno, & cum dicta cappa ſtetit in loco quo prius ſteterat. Interim cantores incœperunt cantare Veſperas mortuorum, & continuaverunt dictos Veſperos, dicto domino cardinali ſtante ſeu ſedente cum dicta cappa ſuper faldiſtorio & ſine mitra. Completis vero dictis Veſperis per cantores uſque ad *Magnificat*, cardinalis dixit orationem, & duo de acolythis ſuis tenuerunt ſibi duo candelabra cum candelis accenſis. quibus finitis, incœptum fuit Matutinum de mortuis, ubi præfatus cardinalis ſemper ſtetit, prout in Veſperis, cum dictis candelabris; & fuit incenſatum altare ad *Magnificat* & ad *Benedictus*.

Illi duo cardinales & prior preſbyterorum qui ſteterunt ante Papam, ſtant & ſedent ut prius ante Papam in ſcabellis ſuis. Ad *Magnificat* Papa accedit ad altare, & thurificatur, & cophinum ubi ſtat [a] corpus Chriſti. Reverſo ad cathedram ſuam, ſibi ſoli, & nulli alteri, incenſum datur. Ipſe dicit orationem, ſcilicet *Fidelium Deus omnium conditor.*

Nota quod incenſatur ad *Magnificat* & ad *Benedictus* in officio mortuorum. Primo incenſatur altare, & deinde incenſatur Papa, & non alter.

Nota quod datur benedictio per Papam poſt dictam orationem.

Item nota quod ſi Papa vult, poteſt poſt Veſperas ibidem illam cappam de ſcarletto deponere, & reaſſumere pluviale. Verum eſt, quod de more eſt propter honeſtatem, ut cum prædicta cappa revertatur ad cameram ſuam. Conſueverunt tamen aliquando Romani Pontifices, completis Veſperis mortuorum, audire totum Matutinum de mortuis cantandis per cantores, & ſtare cum dicta cappa & mitra alba. Completis antiphonis mortuorum, Papa ſurgit, & per modicum ſpatium ſtat, quouſque incipiantur lectiones per dictos cantores. Alia fiunt per ordinem de oratione, de incenſatione & candelabris, prout in Veſperis mortuorum.

CXXXII. & CXXXIII. *De officio Mortuorum.*

In Miſſa vero defunctorum venit cum prædicta cappa & cum mitra alba ſimplici, & diaconus & ſubdiaconus utuntur tunicella & dalmatica iſta die, & non planetis; & ſubdiaconus portat crucem ante Papam. Ad evangelium portantur luminaria, ſed non incenſum: & dicto *Sanctus*, immediate deſcendit a cathedra ſua, & vadit ante altare: & ibi flexis genibus uſque ad *Pater noſter.* In iſta Miſſa non datur benedictio poſt Miſſam, nec ad evangelium; nec oſculatur liber, nec pes Papæ. Nulli datur incenſum niſi Papæ tantum; nec thurificatur altare, niſi in offertorio tantum; & tunc ſolus Papa thurificatur: una oratio dicitur. Semper cardinales conſueverunt iſtam Miſſam celebrare. Finita Miſſa, prælatus qui facit officium, immediate deponit caſulam, & recipit pluviale magnum. Interim cantores cantant, *Libera me Domine de morte æterna*; & prælatus prædictus facit abſolutionem, prout in Miſſali continetur: & tantum una oratio dicitur, ſcilicet *Fidelium Deus omnium conditor*, &c.

Nota quod nunquam in Miſſis defunctorum portantur chirothecæ, nec ſandalia; nec aliqua benedictio datur, nec liber oſculatur. Quod ſi Papa celebraret, diaconus nec ſubdiaconus communicarent de manibus Papæ Nec eſt de more, quod Romani Pontifices celebrent in pontificalibus pro defunctis, ſed bene ſecrete.

a De eodem cophino actum eſt ſuperius in cap. 1.

CXXXIV. *De ſermone in Miſſis defunctorum.*

Notandum, in hac Miſſa non eſt Sermo, nec umquam coram Romano Pontifice debet fieri pro defunctis; nec ipſe umquam celebrat in pontificalibus pro defunctis, ſed ſecrete.

Item ſciendum quod Romana curia non conſuevit in Miſſis defunctorum, quandocumque funera eſſent præſentia, & quantumcumque nobilia, habere ſermonem. Contrarium hujus rubricæ ſervatur modernis temporibus.

Item ſciendum quod in Miſſis militum, baronum, ducum, comitum, regum & imperatorum, quæ celebrantur coram Papa, numquam eſt ſermo; nec etiam in ſui abſentia, ubi ſunt cardinales: ſed ſi cardinales non eſſent, ſermo poteſt fieri.

Nota, ſi contingeret Romanum imperatorem diem ſuum extremum claudere in curia Romana, ſive in Urbe, ſive extra; poſt Miſſam debet fieri ſermo, quem debet facere aliquis cardinalis: & tunc interſunt cardinales.

Item nota quod ſermo ſolummodo fieri debet pro Romano Pontifice vel pro cardinali in die ſepulturæ, dumtaxat in præſentia cardinalium, excepto imperatore.

Notandum quod in obſequiis domni Urbani VI omni die voluerunt per totam novenam habere ſermonem, & habuerunt contra conſuetudinem.

CXXXV. *De ſancto Martino & ſancto Clemente, rubrica.*

In die ſancti Martini non fit commemoratio de ſancto Menna. Item ſi feſtum ſancti Martini vel Clementis in Dominica quarta Novembris venerit, in qua ponuntur XII parvi Prophetæ, fiat de Sancto, quia habet tria reſponſoria & parvi Prophetæ leguntur per hebdomadam. Iſta non eſt hiſtoria propria.

CXXXVI. *De mitra, rubrica.*

Nota bene, & bene nota, prout eſt in rubrica de mitra portanda, quia quandocumque Papa indutus portat mitram in capite in officio, duo diaconi ſtant ante ipſum, & unus preſbyter cardinalis.

CXXXVII. *De cappa portanda.*

Sed nota quod in Paraſceven, quando Papa ſtat cum cappa lanea, a medio pectoris aperta uſque ad pedes; tunc non ſtant ante eum, quoniam non conſuevit mitram portare, neque caputium replicatum ſuper caput; nec etiam nocte Nativitatis.

CXXXVIII. *De cappa & mitra portandis in officiis mortuorum.*

Item in die defunctorum in Veſperis & in Miſſis portat illam cappam & mitram albam ſuper caput, & cappam circa collum : tunc duo ſedent ante ipſum ſine ſcabellis, & preſbyter cardinalis ſuper ſcabellum. Tunc non conſuevit epiſcopus cardinalis ſibi ſervire. Item nota quod ſi Papa non vellet deferre mitram illa die vel his diebus, tunc non ſtant ante eum.

CXXXIX. *De cappa in Nativitate Domini.*

Item in Nativitate Domini in Matutinis venit cum cappa lanea, nec portat mitram. Ideo diaconi non ſedent in officio Matutinarum ante eum. Item quod Romani Pontifices interdum conſueverunt intereſſe in Matutinis Nativitatis Domini, & in illis tribus diebus in hebdomada ſancta, in vigilia Paſchæ, in vigilia Pentecoſtes, Corporis Chriſti, apoſtolorum Petri & Pauli, Aſſumptionis V. M. & in vigilia omnium Sanctorum ; & numquam portat mitram nec pluviale in ipſis Matutinis ; nec diaconi cardinales ſedent ante eum in locis ſuis.

CXL. *De indumentis mutandis in Veſperis omnium Sanctorum.*

Item ſciendum, quod in die omnium Sanctorum, dictis Veſperis diei, & data benedictione, Papa ibidem deponit mitram, pluviale, & ſtolam ; & recipit ſtolam abſque perlis, biretum rubeum, & cappam clauſam foderatam de herminis, apertam a pectore uſque ad pedes : & ſic ſedet, & duo cardinales ſedent ante eum abſque ſcabellis, & prior preſbyterorum. Ad *Magnificat* thurificat Papa altare, & dicit collectam pro defunctis, ſicut eſt in Breviario. Non datur benedictio poſt Veſperas iſtas. quibus finitis, cantores incipiunt Matutinas defunctorum, & Papa depoſita mitra ibidem ſedet cum bireto rubeo ; caputium cappæ tenet ſuper caput non replicatum, ſicut die Veneris ſancta : & prædicti tres cardinales vadunt ad ſedendum in locis ſuis. Ad *Benedictus* Papa thurificat altare, & ſibi ſoli datur incenſum, & nulli alteri. Cum dicit collectam, prædicti tres cardinales revertuntur ad eum more ſolito.

Item ſciendum quod anno Nativitatis Domini M CCC LXXXIX die Jovis octava Aprilis, ſanctiſſimus dominus noſter Urbanus VI, anno ſui pontificatus ab electione XII, audivit Miſſam de ſua electione poſt Miſſam de feria, & venit cum chlamyde rubea, prout fuerat in Miſſa de feria, & ſine cruce : & ſic fecit in magna capella per totam Miſſam, quam dixit domnus cardinalis Neapolitanus.

Et ſtatim intravit conſiſtorium publicum indutus pluviali cum mitra aurifrigiata cum perlis : & magiſter ſacri palatii propoſuit pro feſto Viſitationis ſub iſto themate, *Unde hoc mihi eſt, ut magiſter Domini mei veniat ante me ?* & facto ſermone, dominus noſter eamdem chlamydem

reaſſumpſit, & fecit collationem ibidem : in qua collatione ſeu ſermone iſta conceſſit cum bulla. Primo quod celebraretur feſtum Viſitationis beatæ Mariæ infra octavas beati Johannis Baptiſtæ. Secundo quod in die Corporis Chriſti ubique terrarum, non obſtante quocumque interdicto, januis apertis celebretur. Dedit centum dies de Indulgentiis ultra primas. Tertio conceſſit annum Jubilæum ad XXIV annos. Quarto eccleſiam ſanctæ Mariæ-Majoris poſuit in numero quattuor, quoniam eccleſia prima erat ſancti Petri, ſecunda ſancti Pauli, tertia ſancti Johannis Lateranenſis, quarta eſt modo ſanctæ Mariæ-Majoris, ſcilicet de Nive. Quinto confirmavit privilegia eccleſiarum omnium ſimpliciter in Urbe, prout in bulla continetur plenius.

CXLI. *Sequuntur rubricæ novæ, & eorum declarationes, quæ defectuoſe in libris reperiuntur.*

In primis ſciendum eſt quod nulla hiſtoria propria vocatur, niſi habeat novem lectiones ad minus, & novem reſponſoria.

Item ſciendum quod illæ Dominicæ quæ habent tria vel ſex reſponſoria & reliqua...... (require retro vel ante) non vocantur hiſtoriæ propriæ. Et ratio eſt, quoniam mille imperfecta non faciunt perfectum ; ideo hiſtoria propria vocatur, quando nihil deficit. Idcirco nota, quod in talibus Dominicis diebus, quæ non habent hiſtoriam perfectam, Romana eccleſia conſuevit facere de feſto duplici currente in talibus Dominicis diebus, non in aliis, niſi poſſet transferri in ſequentem Dominicam.

Item nota quod omnes quattuor Dominicæ Adventus Domini habent hiſtoriam propriam. Ideo non moventur de locis, excepta quarta Dominica, quando feſtum ſancti Thomæ in Dominicam quartam venerit.

CXLII. *De feſtis in feriis Adventus vel Quadrageſimæ, quæ habent Laudes proprias.*

Item de feſtivitatibus quæ celebrantur in illis feriis Adventus, quæ feriæ habent Laudes proprias, ſcias quod poſt orationem diei fit commemoratio de feriis : & completis omnibus de feſto, iterum dicuntur Laudes de feria cum quinque antiphonis & quinque pſalmis, prout mandatum eſt, abſque capitulo, hymno, benedictione & oratione : ſed dicto, *Laudate Dominum de cælis*, cum ſua antiphona, Laudes terminantur. Ita videtur habere illa rubrica quæ incipit, *Sciendum quod Romana eccleſia non conſuevit facere commemorationem de feriis, niſi dumtaxat in Adventu & in Quadrageſima, dum ſit de aliquo feſto.*

Dominus Bonifacius Papa VIII.

Anno MCCCLXXXIX, die ſecunda menſis Novembris, reverendus domnus Petrus de Thomacellis, preſbyter cardinalis, in Papam fuit aſſumptus in Urbe unanimiter & concorditer : quæ fecit in Reate & in Peruſio, quære in Itinerario meo de domino meo Papa Gregorio XI, & de ipſo.

CXLIII. *De Papa ægrotante.*

Sciendum eſt quod iſte modus conſuevit obſervari in Romana curia Romano Pontifice ægrotante. Medici qui curam ejus habent, dum ſciunt appropinquare mortem, & ipſum non poſſe evadere, tenentur ſibi ſecrete dicere, quod ad omnem eventum cogitet de anima, primo de factis ſuis : & ipſi quantum poterunt, cogitabunt de ſanitate corporis. Deinde tenentur ſecrete revelare confeſſori ſuo, quatenus ipſum dirigat ut cogitet de ſalute animæ ſuæ, exhortando & monendo ipſum in generali & in ſpeciali juxta ſcientiam & diſcretionem confeſſoris : maxime quomodo ipſe eſt lumen totius univerſi, ideo debet dare exemplum omnibus regibus & principibus, laicis & clericis, qui in infirmitatibus ad Deum recurrunt, & ordinant de conſcientiis ſuis : ita ipſe debet facere, qui eſt caput totius chriſtianitatis : & quomodo tenetur confiteri, & recipere corpus Dominicum, & petere Indulgentiam in mortis articulo, quam idem confeſſor ſibi dare debet ; omnibus indulgere familiaribus, & eis dimittere male ablata & furta uſque ad ſummam centum florenorum, prout ſanctitati ſuæ placebit, ſicut dominus Gregorius Papa uſque ad ſexcentos florenos dimiſit.

Item debet omnibus familiaribus ſuis concedere Indulgentiam in mortis articulo ſuper ſigillo alicujus prælati de domo ſua.

Demum debet idem Papa vel camerarius ejus convocare ſuos cardinales ante mortem ſuam per duos vel per tres dies, antequam loquelam amittat, & in præſentia ipſorum debet condere teſtamentum, & eligere ſepulcrum.

Item debet proteſtari, quomodo ipſe moritur & mori vult in unitate Fidei, & quomodo credit unam eccleſiam catholicam, & omnes articulos Fidei, pro quibus paratus eſt mori.

Item quomodo non bene ſe geſſit in regimine papatus, & quod in nonnullis offendit : & ipſi cardinales parcant ſibi, & omnes quos indebite vel injuſte, ſi quos offendit. [a]

Item debet eis recommendare omnes ſuos familiares.

Item debet eis revelare debita per eum contracta pro eccleſia Dei, ut ejus ſucceſſor illis ſatisfaciat.

Item etiam qui ſunt creditores, & quibus tenentur ſibi & eccleſiæ Romanæ ; & ubi ſunt theſauri, jocalia, & bona ſua, & eccleſiæ.

Item debet cardinalibus aliquas gratias concedere in foro conſcientiæ.

Item debet eis recommendare eccleſiam, & quod provideant de bono paſtore in pace & in tranquillitate ; & quod ſi eis videretur bonum, talis vel tales eſſent boni pro regimine juxta conſcientiam ſuam.

Ultimo dat eis benedictionem, & quod vadant in pace.

Et dum approximat ad mortem, debent eſſe parati cubicularii ſemper ad ſervitium ſuum, & debent vocare confeſſorem ſuum, & prælatos domus, qui ſibi adminiſtrent Sacramenta eccleſiaſtica, quæ debent dari juxta for-

a In margine hæc adſcripta leguntur. *Fecit Papa Nicolaus V ita quod omnes cardinales exiverunt lacrymantes.*

mam quæ eſt in Polyptycho & in Pontificali Romano : & poſt fiat recommendatio animæ, prout in dicto Pontificali continetur. Ipſo vero agonizante, unus prælatus vel ſacerdos teneat ſibi crucem conſiſtorialem ſine cauda vel baculo ante ejus oculos, & frequenter ſibi oſculari faciat, ſemper ſibi ad memoriam reducendo Paſſionem Chriſti. Tunc camerarius ſit aviſatus, quatenus recolligi faciat omnia bona Papæ ad certum locum & ſecurum propter inſultum ; & omnes officiales ea quæ habent ſub cuſtodia, ſibi tradant & aſſignent, & etiam cubicularii illa quæ erant ſub cuſtodia eorum : & etiam ſacriſta penes ſe retineat, quoniam officium perpetuum eſt, & rationem reddet ſede vacante tribus prioribus cardinalibus ; & iterum ab ipſis tribus prioribus recognoſcere, & ab ipſis tenere.

CXLIV. *De Papa jam mortuo.*

Papa vero mortuo, vel eo agonizante, quod melius eſt, ſtatim vocantur pænitentiarii, & legunt ante eum officium mortuorum, ſeptem pſalmos pænitentiales, & illa quæ in libro ipſorum continentur : & interim cum illis fratribus de Bulla, ſi fuerint, vel de Pignotta, cum aqua & cum bonis herbis, quam cubicularii parare debent, lavent corpus bene, & barbitonſor radat ſibi caput & barbam : & ſic loto, apothecarius & dicti fratres de Bulla obturent ſibi bene omnia foramina cum bumbaſio vel ſtupa, anum, os, aures, nares, cum myrrha, thure, & aloe, ſi poſſit haberi. Lavetur etiam corpus cum vino albo & calefacto cum herbis odoriferis, & cum bona vernagia, quæ cubicularii vel boticularii Papæ debent dictis lavatoribus adminiſtrare. Guttur vero de aromatibus impletur & ſpeciebus cum bombaſio, & etiam nares cum muſqueto.

Ultimo etiam vultus fricetur & ungatur cum balſamo bono, & etiam manus. Camerarius vel cubicularii qui cuſtodiunt balſamum, vel ſacriſta, ſi habent, tradent. Demum dicti pænitentiarii induunt ipſum braquam, camiſiam, caligas, & tunicam. Tunc quaſi ſedendo erigant eum dicti pænitentiarii, & induant ipſum totaliter ſacris veſtibus rubei coloris : primo ſandalia alba, cinctorio, fano, ſtola, tunicella, manipulo, dalmatica, chirothecis, planeta, pallio de corpore beati Petri ſumpto ; & plicent fanonem ſuper caput, & circa ſcapulas circumdent, ac ſi deberet celebrare, & ponent in capite ejus biretam albam cum mitra alba ſine perlis & ſine auro.

Item in crucibus pallii ſunt tres acus, prout moris eſt : & ſemper ardeant ante ipſum ad minus duo magna torticia cum ſatis de candelis parvis. Item vero ſic parato, dicti pænitentiarii ponunt eum ſuper feretrum novum vel lecticam, in quo debet eſſe bonum matallaſcum cooopertum de ſerico rubeo, & deſuper debent eſſe duo panni de auro ſe tenentes ; & circumquaque debent ponere & pendere arma ſua & eccleſiæ, in panno ſerico nigro vel hyacintino.

Item ſubtus caput ejus ſit pulvinar coopertum de panno aureo, &

poſt pedes ejus in eodem feretro aliud pulvinar conſimile cum floccis de ſerico, & cordonibus de auro : ſuper quod debent ſtare duo capelli ſeu pilei Papæ. Pulvinaria debent eſſe latitudinis feretri.

Sciendum quod lectica debet poni in camera Papæ, ubi corpus eſt poſitum. Poſt lotionem levat eum in camera ſecreta, & induitur ſacris veſtibus, prout eſt dictum.

Sed notandum, quod antequam lavetur & induatur, domini cardinales, unus poſt alium, vel omnes ſimul, debent eum viſitare : & quilibet abſolvit eum prout veniunt, & ſtatim recedant.

Poſito ſuper lecticam cum cruce, ſubdiaconus cappa indutus aut nigra, ſi habeat, vel alia conſiſtoriali, antecedit & vadit ad capellam.

Dicti pænitentiarii portant corpus cantando, *Subvenite ſancti Dei*, cum cantoribus capellæ, cum aqua benedicta, & ad minus x x v tortitia accenſa antecedentia, quæ portari deberent per nobiles aut domicellos aut ſcutiferos dicti defuncti. quod ſi non ſint, ſaltem per clientes armorum ; & ultimo per curſores, ſi alii non eſſent.

Camerarius vero & alii prælati domus, & tota familia domus, vultibus coopertis cum capuciis aſſocient corpus, & in capella ſedeant : & tunc per cantores & pænitentiarios cantantur Veſperæ defunctorum & totum officium, quouſque veniant eccleſiæ parochiales, canonici & religioſi quattuor Ordinum & aliorum Ordinum & monachorum : itaque quælibet eccleſia ad minus cantet unum nocturnum cum una oratione, ſcilicet *Deus qui inter apoſtolicos*, &c. & aſpergant funus aqua benedicta, & incenſent. Hac die dicti pænitentiarii debent comedere in tinello Papæ ſplendide propter labores & vigilias quas ſuſtinuerunt. Nam in illa nocte debent vigilare ante funus ſive in camera Papæ, ſive in capella ; medietas ipſorum pænitentiariorum uſque ad mediam noctem, & alia medietas uſque ad diem, ſemper orando pro eo : & ſemper ſint parati buticularii & panetarii eis adminiſtrare neceſſaria vitæ abundanter ; & magiſter ceræ provideat de candelis, quantum eis expedit, & tortitiis. quod ſi indigeant confectionibus, cubicularii eis abundanter tribuant.

Item notandum quod ſi camerarius ſit cardinalis, dum corpus lavatur & portatur ad capellam, non conſuevit aſſociare funus. quod ſi non ſit cardinalis, debet omnia videre & ordinare, & corpus cum aliis prælatis aſſociare : & ſibi portatur cauda, ſive ſit cardinalis, ſive non.

Item notandum, quod immediate dum corpus extra cameram fuerit, camerarius debet recipere omnes claves cubiculariorum cameræ Papæ, & debet vocare tres priores cardinales, ſcilicet epiſcoporum, preſbyterorum & diaconorum ; & eis aſſignare omnia jocalia Papæ, & inventaria ſolum in ſcriptis ; & dare eis copiam, ſi petierint. quod ſi vellent videre omnia oculata fide, eis non contradicat : ſed faciant omnia inventaria renovari in præſentia camerarii & clericorum cameræ, ita quod quilibet ipſorum trium habeat copiam, & dictus camerarius aliam, ne fraus poſſit eſſe.

CXLV. *Quando fiunt exſequiæ pro Papa.*

Notandum etiam, quod dum fiunt exſequiæ in capella, ſi aliqui cardinales volunt intereſſe, ſtent in banchis ſine paramentis, induti cappis laneis non rubei coloris; & ſic infra totam novenam alio quam dicto colore utantur: & dictæ banchæ non debent eſſe coopertæ, nec capella debet eſſe parata, neque ſtrata pannis.

Item debent eſſe ante & circumquaque ad minus in capella xxv torticiæ ſeu brandones, quilibet ad minus de vi lib. ceræ, & fiant multa altaria in palatio, in magna capella & in parva; & dentur cuilibet ſacerdoti celebranti v groſſi papales pro anima ſua per theſaurarium. De theſauro eccleſiæ nihil datur, & male.

Item dominus camerarius ſit aviſatus cum theſaurario, quod nigri panni habeantur in magna copia & bona hora: ita quod familiares ſint induti, antequam funus exeat de palatio: & in illa proceſſione ſemper ſubdiaconus Papæ bajulet crucem ante feretrum, & omnes proceſſionaliter bini & bini poſt corpus vadant.

Primo ipſe camerarius indutus cappa nigra, ſi non ſit cardinalis: & tunc cauda ſibi non portatur, nec per totam novenam in exſequiis. Quod ſi ſit cardinalis, non induitur nigro, neque rubeo aut viridi colore, ſed in aliis coloribus; neque alii cardinales per totam novenam dictis coloribus debent uti.

Et in die prima ſepulturæ ad minus debent eſſe cc tortitiæ, quælibet de ſex libris ceræ; & in caſtro doloris in quattuor angulis unum de dictis brandonibus, & in medio ſuperius unum aliud, & circumquaque abundantia candelarum, quæ debent accendi antequam Miſſa incipiatur: & circumquaque debent eſſe familiares induti de nigro, etiam camerarius, ſi non ſit cardinalis: quod ſi eſſet, ſtaret cum aliis cardinalibus in choro.

Item debent dare cuilibet cardinali unam tortitiam ad minus quattuor librarum de cera in dicta Miſſa, quam tenere debet ante eos unus ſcutifer eorum: & hoc idem de prælatis. Sed tortitiæ aliorum prælatorum ſunt de tribus libris ceræ; pænitentiariorum vero & aliorum nobilium de una libra ceræ; ſed canonicorum & aliorum preſbyterorum de quarta parte libræ, prout placebit dicto camerario.

Advertat tamen, quod omni die ad minus ſint xl tortitiæ circa feretrum ſeu caſtrum doloris: deſuper vero non debent eſſe candelæ niſi prima die; & in novena dictum caſtrum debet circumdari panno ſerico cum armis Papæ & eccleſiæ: & ſubtus debet eſſe feretrum coopertum duobus pannis de auro nobiliſſimo etiam cum armis, & in quolibet capite unum pulvinar de eodem panno cooperto, unum ad caput, & aliud ad caudam; & ſuper quolibet debet ſtare unum pileum pulcrum Papæ per totam novenam.

CXLVI. *De Miſſis per totam novenam.*

Item omni die dantur candelæ prælatis indutis de nigro, ſtantibus circa feretrum, prout in prima die : quas, ſi volunt, ſecum reportant; etiam pænitentiariis & canonicis eccleſiæ, in qua fit officium : ſed facta abſolutione omnia luminaria extinguantur, & tunc fiat Sermo. Nec cardinales induti accedunt ad feretrum, ſed exſpectant illos quattuor qui abſolvunt corpus. Eſt etiam ſciendum, quod prima die prior epiſcoporum cardinalium debet dicere primam Miſſam, & facere ſermonem, vel committere ſermonem alicui prælato vel magiſtro in theologia : Miſſam vero non debet committere, quia ſi non poſſet celebrare, debet eam dicere ſecundus epiſcopus cardinalis, vel tertius, & ſic deinceps. In hac Miſſa tantum dicitur una oratio, ſcilicet *Deus qui inter apoſtolicos*, &c. Finita vero Miſſa, dictus cardinalis qui eam celebravit, cum diacono, ſubdiacono, & ſocio indutis ſacris veſtibus, veniunt ad locum ubi ſtant alii cardinales : & tunc fit ſermo, nec datur benedictio prædicanti. Finito vero ſermone, omnes cardinales recipiunt amictum, ſuperplicium, pluviale nigrum, & mitram albam de garnello ſimplicem, & vadunt ad corpus, ſi non eſt ſepultum: bini & bini ſecundum ordinem ſuum accedunt, ſubtus prædictum caſtrum cum mitris in capitibus. Sed qui fecit officium, omnes antecedit, quicumque ſit. Et tunc cantores cantant, *Subvenite ſancti Dei*, quo completo, dictus cardinalis mitra depoſita thurificat, & cum aqua benedicta aſpergit feretrum, & dicit prædictam orationem. Et tunc cantores iterum cantant, *Memento mei Deus*; & alius epiſcopus cardinalis eodem modo thurificat, & dicit aliam orationem. Et tertio poſt aliud reſponſorium prior preſbyterorum dicit aliam orationem eodem modo : & quarto cantatur, *Libera me Domine*, per univerſum clerum : ſecundus preſbyter cardinalis dicit ultimam orationem. Hæc omnia fiunt prout continentur in Pontificali. quibus expletis, omnes recedunt ad propria depoſitis paramentis. Sciendum tamen, quod omni die debet eſſe Miſſa, quæ debet dici per cardinales juxta ordinem ſuum, & ſermo per eoſdem, niſi committant prælatis vel magiſtris in theologia, aliis non.

CXLVII. *De panno diſtribuendo poſt mortem Papæ.*

Item ſciendum, de pannis diſtribuendis iſte modus conſuevit obſervari. Primo camerarius, ſi non ſit cardinalis, cum duobus capellanis & duobus ſcutiferis; item theſaurarius, item confeſſor, ſi ſit prælatus; iſti tres domini de eodem panno bono & nobili.

Item referendarii de eodem panno; item cubicularii de alio panno minori, & clerici cameræ : item medici cum ſcutiferis Papæ de ſimili panno cubiculariorum. Item magiſtri buticulariæ, panetariæ, aquæ falleriæ, ceræ, coquinæ, de alio panno minori; item oſtiarii, janito-

res, clerici capellæ, ceremoniarum, omnes de conſimili panno magiſtrorum buticulariæ; & ſervientes armorum. Juxta voluntatem domini camerarii omnes induantur, totum ſtat in ſua voluntate.

Item duo coqui Papæ de eodem panno officialium. Item de prima porta & ſecunda, de eodem & conſimili panno: item curſores, famuli de palefrenario, de panetaria, de buticularia, de cera & coquina, omnes de uno panno minori, ad minus de quolibet officio duo: ſed palefrenarii ſecundum numerum ipſorum, & etiam curſores juxta voluntatem domini camerarii.

Item mareſcalcus curiæ, & advocatus pauperum, & magiſter ſacri palatii, procurator fiſcalis, advocatus Papæ, omnes de uno panno. Item emptor, guardaveſſalla, guardia major, id eſt cuſtos cibariorum, cuſtos ſacræ capellæ, qui eſt ſub poteſtate ſacriſtæ, omnes de eodem panno. Item campanarius, ſcopator cameræ Papæ, & ſcopator palatii de alio panno.

Item ſi Papa moriatur Romæ, ſex banderenſes, tres rectores, duo conſiliarii conſueverunt petere. Item capita regionum & manipularii etiam conſueverunt petere veſtes nigras, & habuerunt in morte Urbani VI. Omnes iſti officiales Urbis. qui ſi petierint, ſunt ſub beneplacito domini camerarii, ſi eis dare vult, vel non.

Senator Urbis propter officium non utitur nec veſtitur, niſi vellet facere per ſe amore Papæ.

Item notandum quod dantur tres cannæ de panno unicuique.

Item prima die comedunt in palatio pænitentiarii & omnes familiares Papæ per totam novenam, & aliquando quouſque Papa ſit creatus: qui recipit & retinet quos ſibi placet.

Item ſtatim fiunt magnæ eleemoſynæ pro anima Papæ per theſaurarium de mandato camerarii, primo quattuor Ordinibus mendicantibus æqualiter quinquaginta florenos vel viginti quinque, ad minus x. panem, vinum, carnes pro una die: deinde hoſpitalibus & aliis pauperibus juxta voluntatem camerarii, & ſecundum quod camera eſt potens.

Poſt ſecundam Miſſam immediate, qui eam dicit, vadit ad feretrum ſubtus caſtrum doloris, repoſita planeta, indutus pluviali cum ſuis miniſtris. Cantores Papæ ſemper cantant officium Miſſæ & reſponſoria in abſolutione; & canonici debent eos juvare in reſponſoriis cantandis: & finita abſolutione dictus cardinalis depoſitis ſacris veſtibus revertitur ad alios cardinales. qui audiunt ſermonem, & dicto ſermone vadunt omnes ad palatium ad ordinandum de conclavi, & ibidem aſſignantur eis loca per dominum camerarium. Omnes fiunt æquales in ſpatio aſſignando ad minus, & ſpatia ubi debent fabricare cameras ſuas expenſis propriis cujuſlibet, ſi ſint divites & antiqui cardinales.

Item omni die poſt Miſſam & ſermonem debent facere concilium, cogitando & tractando de futuro epiſcopo ſeu Papa.

Item numquam in tota novena dicatur niſi una oratio, ſcilicet *Deus qui inter apoſtolicos*, &c. In abſolutione poſſunt mutare ſi voluerint, & dicere loco illius, *Inclina Domine aurem tuam.*

Item camerarius caveat bene, ne ordo in dicendis Miſſis interrumpatur: quoniam omni die unus cardinalis debet dicere Miſſam de mortuis, & faciat ibidem ſermonem. quod ſi nolit facere, det uni prælato vel alicui magiſtro in theologia. quia ſi ordo interrumpatur, non poſſet reintegrari. Non enim licitum & honeſtum eſſet, quod per prælatum vel epiſcopum diceretur Miſſa; ſed ſi aliquis de cardinalibus infirmaretur, vel non poſſet Miſſam celebrare, alter cardinalis eam dicet; & ſic ſucceſſive per ordinem uſque ad finem.

CXLVIII. *De novena Papæ.*

In novena autem caſtrum doloris ornatur candelis ſicut in die, & ad minus ponantur ipſa die L X X X, vel C brandones.

Item ſciendum quod barbitonſor Papæ non retinet caſſam cum raſoribus, & cum iis quæ intra ſunt; item de bacili argenteo. Poſtea novus Papa facit ſibi dare decem vel X I I florenos. Verumtamen bacile ſemper in camera Papæ cum raſoriis & tobaleolis remanet.

a Item ſi panetarii & buticularii petunt tobaleas vel [a] bottas, dentur eis, quia habent eſſe ſua. quod ſi non darentur eis, rationem haberent petendi in tobaleis, in quibus Papa ultimo comedit, & in bottis, de quibus ultimo tunc bibebat vinum. Item cubicularii poſſunt petere cuilibet unam veſtem Papæ. Si volunt tamen, omnes conſueverunt dari amore Dei pro anima ejus.

CXLIX. *Rubrica de conclavi.*

De conclavi vero dicendum eſt. Primo ordinatione ac diſpoſitione loci caveat bene camerarius, quod portæ murentur, & omnes feneſtræ quæ ſunt baſſæ prope terram vel ſolarium ad minus ad quattuor cannas, & omnia foramina quæcumque parva vel modica, expenſis cameræ.

Item ſit una capella, cujus portæ & feneſtræ omnes ſint clauſæ de bono muro, dempta porta qua itur ad conclave, & feneſtris quæ intra conclave reſpiciunt, quæ apertæ remaneant.

In hac capella omni die cardinales Miſſam debent audire omnes inſimul, non tamen cantando, ſed baſſe. Item ſi non ſit capella, quæ conclave contingat, fiat infra conclave in aliquo angulo, vel pro conclavi unum altare portatile; & ibi audiant omni die Miſſam: & in eadem capella poſſunt convenire ad eligendum & faciendum concilium, vel ubi placebit eis melius. Caveant quod ſcribant omnia. Item in dicta capella ſemper debet eſſe Corpus Chriſti cum candela accenſa ad omnem eventum; quam ſolvit camera & omnes alias, quæ in dictis Miſſis conſumentur ibidem ſede vacante.

Item ſciendum, quod modernis temporibus domini cardinales debent intrare quilibet ipſorum cum preſbytero & uno famulo. Item ipſi domini faciant parari cameras ſuas cum cortinis ſuis & lectiſterniis

a Id eſt lagenas, Italis vulgo *botte*.

ſine palea, niſi eſſet in frigoribus. Item menſam, ſcamnum, non tamen capſam, niſi eſſet aperta totaliter deſuper. Item vas ad tenendum aquam, vinum, vel * cannes, quæ cadit de manibus, & alia utenſilia lignea, veru ſeu barras, ſuper quibus debent poni cortinæ : & circumquaque ſolvit camera.

** al.* carnes

Item ſciendum, quod domini cardinales tres, prior cum camerario de conſilio aliorum, antequam intrent conclave, debent eligere quattuor ſollemnes viros, qui habent extra cuſtodire conclave cum gentibus armatis, & caveant bene ſuper hoc quod tales ſint idonei. Poterunt eſſe duo prælati & duo milites, vel unus miles & unus banderenſis.

Item dicti cuſtodes caveant ſibi bene ſub pœna perjurii, quod bene aperiant ſemper & videant quidquid portatur cardinalibus ad comedendum : & ſi paſtilla eis portarentur, illa aperiant.

Item ſub pœna perjurii nullam litteram eis dent, nec permittant illos accipere, nec ab ipſis etiam recipere, quantumcumque neceſſitas cogeret : ſed quidquid voluerint habere ab extra, dictis cuſtodibus ore dicant.

Item quod nullus intret ad eos, quamdiu erunt in dicto concilio, niſi forte aliquis cardinalis ab extra veniret de ſua legatione, & ille poteſt intrare ſolus cum uno preſbytero & uno clerico.

Item omni die mane & ſero faciant de domibus eorum portari cibaria cocta & alia vitæ neceſſaria.

Item capellani ipſorum celebrent in communi loco, in quo omnes conveniunt, prout ſupra dictum eſt.

Item in porta conclavis ſint ad minus tres claves cum tribus ſerraturis : quilibet cuſtodientium habeat ſuam. Item dicta porta ſit clauſa bene cum barris, & clavelaturis, & catena ; & in medio ſit foramen per quod detur eis ad comedendum longitudinis unius palmi & ſemis, & tantum in altitudine, quod etiam cum clavi claudatur.

Item ſciendum, quod familia camerarii debet dormire in camera ſemper ad conſervandum bona ; & ipſe camerarius, ſi non ſit cardinalis, item illi prælati qui habent cuſtodiam de conclavi, etiam dormiunt ibidem cum aliquibus familiaribus eorum. Item omnes vivere debent expenſis cameræ, quouſque Papa ſit creatus, & quamdiu faciunt cuſtodiam.

Item in turribus debent eſſe cuſtodes ad minus ad quattuor partes, & in qualibet turri ad minus tres curſores, & eis vitæ neceſſaria miniſtrantur de camera. Debent facere cuſtodiam die noctuque. Item ab extra debent cuſtodire homines deputati per tres priorum cardinalium & per camerarium, quibus ad minus datur panis & vinum extra ſtipendium ; & caveant quod neminem permittant intrare palatium ſive cum armis, ſive ſine armis, niſi de licentia cuſtodientium dumtaxat.

Item notandum, quod parapectus debet habere ad minus quattuor palmas in latitudine inter murum & lectum cardinalis, & ſit de aſſeribus clauſum ſolum ad altitudinem cortinarum vel x palmarum ad minus. Totum iſtud fuit factum in morte domini Urbani expenſis cameræ

apoſtolicæ, quia cardinales erant nimis pauperes. Longitudo vero quantum cameræ longæ erant. Retro cardinales debent tenere ligna, carbones, & alia vitæ neceſſaria infra illud ſpatium.

In conclavi autem unus clericus audientiæ, qui ſervit capellæ in capella dicens epiſtolas, intret & ſcribat omnia quæ fiunt de die in diem, & ordinet omni die de Miſſa dicenda coram cardinalibus, & teneat unam lampadem accenſam in capella, & aliam in medio conclavis; & cuſtodiat paramenta, calicem, librum, & chlamydem ſancti Petri cum mitra conſiſtoriali.

Item ſciendum quod domini cardinales poſt mortem domini Gregorii papæ XI voluerunt audire in hoſpitali ſancti Spiritus Miſſam de Spiritu-ſancto. Sequenti die poſt novenam fuit, quia voluerunt habere conſilium cum Romanis, antequam intrarent conclavim, pro conſervatione conclavis.

Item poſt mortem domini Urbani VI, domini cardinales poſt Miſſam nonam & ſermonem voluerunt audire Miſſam ibidem de Spiritu-ſancto cum ſermone, quam dixit dominus Piſanus. Tali cera fuit ſibi adminiſtrata de camera apoſtolica XI magnæ candelæ, & duo brandones. Item intrarunt conclave eodem die de ſero poſt Veſperas.

Item fuerunt deputati quattuor prælati ad cuſtodiendum conclave, duo pro parte camerarii, qui portaverunt baculos in manibus; & duo ex parte collegii: & iſtos camerarius non permiſit portare baculos, nec poſt de ſuis, niſi unum, qui fuit ille, portavit. Item extra fuerunt ad conſervandum conclave deſtinati duo banderenſes cum quattuor famulis quilibet ſex. ....

Nota, quod quando Papa eſt creatus, induitur aliis pannis. Veſtimenta quibus exuitur, debent eſſe dicti clerici capellæ, ſecundum quod fuit ſemper obſervatum.

In novena caſtrum doloris fuit ornatum candelis prout in prima die: brandones fuerunt circumquaque feretrum, prout ante; & in quolibet angulo caſtri brandonem unum, & in cacumine ſuperius unum valde magnum de cera alba, forſan XXV librarum, quia fuit cereus paſchalis. Primus circulus candelarum caſtri continebat XXIV candelas a quolibet latere: ſpatium erat de candela ad candelam quaſi palmæ unius.

CL. *Qualiter papa Bonifacius IX venit in Veſperis vigiliæ Nativitatis beatæ Mariæ.*

Nota quod die Jovis VII menſis Septembris, in vigilia Nativitatis beatæ Mariæ virginis, in primis Veſperis dominus Bonifacius papa IX fuit in Veſperis cum pluviali rubeo & mitra aurifrigiata, & non ſollemni: & incœpit Veſperas, & dixit orationem ſolummodo, nec incœpit antiphonam. Cardinales incœperunt, nec depoſuerunt cappas laneas: totum dixerunt cantores. Auditores, acolythi fuerunt cum ſuperpliciis, & cardinalis Tudertinus de mane fecit officium anno MCCCXCI, pontificatus ſui anno II.

CLI. *De diebus Mercurii, Jovis, Veneris, & ſabbati hebdomadæ ſanctæ.*

Attende quod die Mercurii ſancta in Matutinis dominus Papa venit cum ſola chlamyde rubea & ſine mitra. Cathedra eſt parata : nec diaconi cardinales ſedent ante eum, ſed in locis ſuis : nec epiſcopus vel preſbyter qui ſervit ſibi de libro, ſedent ante eum ſuper ſcabellum, ſed omnes in locis ſuis ſedent.

Die Jovis eodem modo per omnia.

Item die Veneris ſancta Papa venit ad officium cum cappa a medio pectoris inferius aperta, foderata de herminis, cum mitra alba ſimplici de garnello aut aurifrigiis.

Item de ſero in Matutinis venit cum dicta cappa & ſola bireta rubea in capite ; & in toto officio tenet ſuper caput abſque mitra.

Item in die ſabbati ſancti in Miſſa venit cum pluviali rubeo ſine perlis. Item de ſero in Matutinis venit cum chlamyde alba & ſine perlis.

CLII. *De obviatione cardinalis intrantis in Romanam curiam.*

Nota, quod ſi cardinalis veniat, quod ſi fuit extra curiam per aliquod tempus pro negotiis ſuis, vel ratione ſolatii, non tamen Nuncii vel Legati, quando redit & intrat civitatem, ubi Romana curia reſidet, cardinales alii non debent ei ire obviam, ſed mittunt eorum familiares ad ſociandum illum.

Item ſi aliqui cardinales amore vel ex nobilitate aut conſanguinitate occurrunt ei obviam, ſi ſit unus qui intrat, & alii qui obviant, plures ſint in pari numero ; ille qui noviter venit, ſolus debet præcedere, & alii poſt eum bini & bini : deinde patriarchæ, deinde protonotarii, & alii juxta ordinem ſuum.

CLIII. *De canonizatione ſanctæ Brigidæ.*

Sequitur canonizatio ſanctæ Brigidæ. Anno Domini M CCC LXXXXI & die ſabbati, VII menſis Octobris, pontificatus domini Bonifaci IX anno ſecundo, facta fuit canonizatio beatæ Brigidæ in magna capella ſacri palatii Romæ prope ſanctum Petrum, in qua talis modus fuit obſervatus.

Primo die Veneris patriarcha Gradenſis, confeſſor & referendarius dicti domini, ex præcepto ſanctitatis ſuæ conſiſtorium generale mandavit, item canonizationem ſanctæ Brigidæ, ut omnes deberent venire ad ipſam ſollemnitatem. Item campanæ omnium eccleſiarum deberent pulſari hora Completorii, & craſtina die hora Tertiarum etiam mandavit.

Item parata fuit capella circumquaque de pannis, & ſternata de frondibus de verta. Magiſter folrariæ fecit.

Item circumquaque per totam capellam fuerunt tortitiæ ſeu bran-

dones, quilibet de undecim libris ceræ : fuerunt in ſumma LXXXVI. Modum dictarum candelarum & ordinem brandonum inveni.

Item in die ſabbati de mane dominus Papa audivit magnam Miſſam de Spiritu-ſancto in camera ſua.

Item poſt magnam Miſſam venit ad magnam capellam, eum comitantibus omnibus cardinalibus & nobilibus Romanis, cum pluviali rubeo conſiſtoriali & mitra de perlis conſiſtoriali ; & facta reverentia aliquali ante altare, aſcendit ad aliam cathedram longe ab altari paratam : & ibi recepit omnes cardinales & prælatos ad reverentiam cum cappis laneis more ſolito. qua reverentia finita, acceſſit ad aliam cathedram cum ſcabello paratam ante medium altaris, appodians ſe ad altare verſa facie ad populum : & duo diaconi antiquiores ſedebant ante pedes ejus in ſcabellis, aliis etiam cardinalibus ſedentibus in locis ſuis cum cappis laneis : & facto ſilentio, & luminaribus accenſis, Papa ſedendo mitram in capite, fecit collationem & ſermonem ſuum ſub iſto themate, *Viduam ejus benedicam, & florebit ſuper ipſam ſanctificatio mea.* Completo ſermone & facta admonitione ut omnes deberent Deum rogare, quod non permitteret eum errare ; proteſtatione etiam facta quod ipſe non intendebat facere contra ſacroſanctam Romanam eccleſiam, ſurgens de ſede, depoſita mitra, incœpit cantando, *Veni creator Spiritus*, & flexis genibus ſtetit ſine mitra uſque ad verſiculum tertium, & ſemper ſtetit ibidem pedes, tamdiu donec cantores cantaverunt dictum hymnum. quo finito, ſine verſiculo dixit, *Dominus vobiſcum*, & orationem, *Deus qui corda fidelium*, quam finivit *per Chriſtum dominum noſtrum.* Sed reaſſumpta mitra, ibidem ſedendo pronunciavit beatam Brigidam fore Sanctam, & adſcribendam in catalogo Sanctorum, ut eſt in libro ſecretorum papalium domini Clementis Papæ VI. quæ pronunciata, ore proprio conceſſit Indulgentiam iſta die & in ſequenti viſitantibus eccleſiam ſancti Petri & ſancti Laurentii in Paniſperna, & qui interfuerint in divino officio iſto illam Indulgentiam Jubilei, & multas alias in terris. Poſt hoc procuratores dictæ Sanctæ petierunt publica inſtrumenta de hoc : & Papa etiam de ſua poteſtate jam dicta... & tunc omnes cardinales & prælati receperunt paramenta alba, epiſcopi pluvialia, preſbyteri planetas, diaconi tunicellas & dalmaticas ; & iterum venerunt ad reverentiam Papæ. Poſt hoc depoſito pluviali rubeo recepit chirothecas precioſas & anulum pontificalem, & pluviale album precioſum cum mitra ſollemni : & depoſita mitra incœpit cantando, *Te Deum laudamus*, & tunc data ſunt duo magna tortitia de cera alba, quælibet de octo libris ceræ, & cuilibet cardinali ac patriarchæ de VII libris ceræ aliæ non albæ, & omnibus prælatis de duabus libris, & aliis clericis & cantoribus, auditoribus, & nobilibus, & aliis de una libra ceræ : & tunc incœpta fuit proceſſio, & omnes tenebant faculas ſuas accenſas in manibus, quilibet in ordine ſuo : & duo patriarchæ ibant cum cardinalibus, item dominus Papa ſubtus pallium, ſed milites portabant extra pallium tortitia Papæ accenſa. & ſic ivimus per totam capellam uſque ad aliam capellam, & reverſi fuimus

proceſſionaliter

proceſſionaliter ad magnam capellam, & dominus ſummus Pontifex aſcendit ad cathedram ante medium altaris, ubi fecerat ſermonem ſuum prius: & ſtando diaconus a dextris dixit cantando, *Ora pro nobis beata Brigida alleluia*; & Papa dixit, *Dominus vobiſcum*, & aliam orationem de beata Brigida: & cantato per cantores *Benedicamus Domino*, diaconus a ſiniſtris dixit, *Confiteor*, & Papa dedit benedictionem more ſolito: & prior epiſcoporum cardinalium pronunciavit Indulgentias: & ſic quilibet repatriavit cum candela ſua; & omnes alias candelas de altari & tortitia de capella camerarius fecit recipi pro Papa...... per ſex cardinales, qui deberent omnes eſſe ſacriſtæ. Primus erat dominus de Alençonio Philippus: ſecundus de Anglia dominus Adam: alter Reatinus.

Iſta die Papa non potuit dicere magnam Miſſam de Sancta, cauſa infirmitatis, ſicut debebat: ſed in craſtinum celebravit, ubi iſtum ordinem tenuit.

Dominica ergo die VIII menſis Octobris, bono mane, poſt parvam Miſſam, dominus Papa indutus cum pluviali & mitra cum perlis conſiſtoriali, deſcendit ad eccleſiam ſancti Petri cum omnibus cardinalibus, duobus patriarchis, Conſtantinopolitano ſcilicet, & cum prælatis, & toto clero: & in porta eccleſiæ venerunt ei obviam omnes canonici ſancti Petri cum cruce, pluvialibus, pavilione, & campana proceſſionaliter, cantando *Te Deum laudamus*, duxerunt eum ad majus altare: & facta aliquali oratione ante altare, receſſit ad cathedram, ubi conſueverunt Romani Præſules induere ſe, & ſedendo cardinales & omnes prælati venerunt ad reverentiam, & ipſe voluit quod cantaretur Tertia. Miſſa fuit de ſancta Brigida cum commemoratione de Dominica. Tunc primo ego incœpi de mandato ſedere inter cardinales epiſcopos. Proceſſit Miſſa ordine ſuo.

Item poſt evangelium diaconus a ſiniſtris dixit *Confiteor*, & dicto *Credo in unum Deum*, & poſt offertorium Papa ſedebat ſuper baſſam cathedram cum ſcabello ante regias ferreas Papæ, ubi lectum fuit evangelium, verſa facie ad ſedem, in qua fuit indutus. Tunc domini commiſſarii tres cardinales de canonizatione iſtius Sanctæ exierunt de ſacriſtia ſancti Petri cum oblationibus ſuis

Primo dominus de Francia cum duobus magnis tortitiis accenſis, coopertis de auro, obtulit oſculando pedem & manum: ſecundo dominus Anglicanus cum duobus panibus coopertis, cum tobaleis & armis & ſcudetis ſanctæ Brigidæ, & trium cardinalium commiſſariorum; & oſculatus eſt pedem & manum Papæ: tertio dominus Barenſis cum duobus magnis bacilibus de vino & malvatico, quæ vocantur Romæ ſcyphi deaurati, & cum armis & ſcudetis Dominæ & cardinalium prædictorum; & oſculatus eſt pedem & manum Papæ.

Ultimo venerunt quinque procuratores iſtius Sanctæ cum advocato, & quilibet obtulit unam magnam candelam de una libra ceræ albæ, modicum laboratam cum roſis & floribus, viridis, alba & rubea.

Item unum parvum caniſtrellum, totum depictum de colore viridi, in quo fuerunt duæ columbæ albæ & duæ turtures.

Item nota, quod canonici in proceſſione debuerunt habuiſſe groſſas candelas de cera in manibus ab iſtis exſecutoribus: & quia non habuerunt, Papa fuit turbatus.

Item fuerunt in iſta Miſſa ſuper regias ferreas & ſuper columnas lapideas prope regias prædictas circa LXXX tortitiæ accenſæ, & VII in elevatione Corporis Chriſti. Poterant eſſe quælibet de quattuor libris ceræ. nec Papa, nec cardinales, nec aliquis candelam habuit in iſta Miſſa; nec fuit ſermo.

Item nota, quod completa Miſſa dominus Pontifex indutus prout fuerat in Miſſa, & omnes cardinales & prælati induti ſacris veſtibus, prout fuerunt in Miſſa, cum mitris iverunt ad feneſtras prope campanile in loco deambulatorio, ubi Romani antiſtites conſueverunt dare populo Indulgentiam: & ibi Papa dedit de vera Indulgentia illa die, ſicut in Jubileo ob reverentiam Brigidæ, & in ſancto Petro, & in ſancto Laurentio in Paniſperna, ubi ſancta Brigida dicta fuit ſepulta: & quicumque viſitaſſet dictas duas eccleſias ſancti Petri & ſancti Laurentii VII vicibus per totum præſentem menſem, haberet Indulgentiam Jubilei.

Item nota, quod de cera eccleſiæ ſancti Petri accenſa canonici voluerunt habere: ſed camerarius totam recepit, quod Papa, nec ipſi, nec acolythi, nec cantores, nec clerici habuerunt.

Item nota, quod quilibet cantor habuit tres ducatos ab exſecutoribus.

Item dicti exſecutores miſerunt unam pintolam de auro Papæ valoris C ducatorum, & unum vitulum, XXIIII capones, XXIIII pullos, XXIIII columbos, duo barilia de vino.

Item nota, quod fuerunt Veſperæ præcedentes, nec ſequentes.

Item nota, quod iſta die, licet fuerit Miſſa de ſancta Brigida, tota die fecimus de Dominica, nec fecimus commemorationem in Veſperis, nec in Matutinis de ipſa Sancta.

Item nota, quod omnes cardinales induti ſacris veſtibus aſſociaverunt Papam uſque ad cameram.

Iſta die nullus cardinalis comedit cum Papa, niſi ſolum prælati domus & cantores.

Item nota, quod tota capella debet eſſe intus & extra parata pannis.

Item in altari debent eſſe VI candelæ, quælibet de una libra cum dimidia: item ſuper cancellum capellæ ſex tortitia, quælibet de VIII libris ceræ.

Item extra regiam ſeu capellam ponantur ligna perforata in muro circumquaque ad tenendum tortitia, quantum capella eſt: & in quolibet ligno erunt ſex tortitia, quælibet de quattuor libris ceræ.

Item in fine capellæ ex oppoſito altaris illud idem.

Item de aliis parvis candelis de uncia vel media, aut pro libra ponantur XX habentia per murum, & diſtribuantur laicis & clericis.

CLIV. *ADDITIONES.*
In die Cinerum.

Additiones vero quæ in die Cinerum, dominus Bonifacius VIIII in die prædicta deſcendit ad magnam Miſſam in magna capella in Peruſio cum pluviali & mitra ſine perlis, & ſic dedit cineres. quibus datis, depoſuit pluviale & mitram, & reaſſumpta chlamyde, ſic ſtetit per totam Miſſam abſque mitra, quam dixit dominus Neapolitanus. Papa erat alteratus propter frigus anno Domini M CCC XCIII, pontificatus ſui anno quarto.

CLV. *De Dominica Roſarum.*

Item in Dominica de Roſa fuit celebrata Miſſa in magna capella, Papa abſente, in præſentia omnium cardinalium, & Roſa fuit portata de camera Papæ per juniorem clericum cameræ ad capellam, & ſtetit ſuper altare per totam Miſſam; & poſt reportata per eumdem ad cameram Papæ: in qua camera paramenti, exeundo Papa de alia camera ſua, eam portando in manibus ſuis, in ſede ſua in camera ſua paramenti eam dedit Hoſtregio de Faventia anno prædicto.

CLVI. *De Annunciatione beatæ Virginis.*

Nota, quod in Annunciatione beatæ Mariæ Virginis dominus Bonifacius IX, pontificatus ſui anno quarto, in infirmitate detentus non interfuit Miſſæ, quæ fuit celebrata in magna capella Peruſii per epiſcopum Anconitanum: & ille qui debuit facere ſermonem in præcedenti Dominica, quia non erat factus, fecit ſermonem iſta die de prædicta Dominica cum aliis verbis de beata Virgine, quæ fuit dies Martis M CCC XCIII.

CLVII. *De Dominica in ramis Palmarum.*

Sequenti die Dominica in ramis Palmarum idem dominus Bonifacius dedit ramos in parva capella more ſolito poſt magnam Miſſam celebratam in camera. quibus datis, domini cardinales induti ſacris veſtibus iverunt ad magnam capellam, & depoſitis veſtibus audiverunt aliam magnam Miſſam, in qua non fuit Papa, quam dixit Neapolitanus epiſcopus.

CLVIII. *De die Jovis ſancta.*

Item eodem anno die Jovis ſancta, facta magna Miſſa in camera Papæ, & reſervato Corpore Chriſti in calice ſuper altare ſecretæ capellæ, domini cardinales & omnes prælati iverunt ad magnam capellam, & audiverunt ibi aliam magnam Miſſam more ſolito, quam dixit dominus patriarcha Conſtantinopolitanus: & reſervato Corpore Chriſti

in calice, & incenſato more ſolito, remanſit ſuper altare: & cantatis Veſperis, domini cardinales non parati exiſtentes ante altare in modum circuli, & duo patriarchæ inter eos, ſcilicet Conſtantinopolitanus prædictus & me Gradenſis, de mandato domini noſtri Papæ pronunciaverunt proceſſus generales abſente Papa, quos legit dominus patriarcha Conſtantinopolitanus: & candelæ non fuerunt projectæ ex eo quod non habebant, ſed ſolum una de altari accepta.

CLIX. *De eodem die facto prandio.*

Item eodem die poſt prandium Papa non potuit lavare pedes pauperum: ſed patriarcha Gradenſis confeſſor de mandato Papæ lavit pedes pauperum in parva capella, indutus rochetto, amictu, ſuperplicio, & pluviali cum mitra alba, audivit evangelium, cantando cum luminaribus, cruce & incenſo more ſolito. quo cantato cantores incœperunt cantare: & ipſe depoſito pluviali, cincto linteo & mitra in capite, incœpit lavare pedes. quibus finitis, dixit orationem, & cardinalis camerarius dedit florenos cum carleno, & noluit dare illas petias de tela ad tergendum pedes pauperum niſi duas per totum, ſed omnia reportavit ſecum; & male, dicit gloſſa.

CLX. *De die Veneris & ſabbati.*

Die Veneris ſancta & ſabbato prælati fecerunt officium in magna capella abſente Papa, cardinalibus omnibus præſentibus.

CLXI. *De die Paſchæ, Aſcenſionis, Pentecoſtes & Trinitatis.*

In die Paſchæ propter communionem cardinalium fecit officium. Item in Aſcenſione. Nec in Pentecoſten, neque in Trinitate, neque in Corporis Chriſti, non fuerunt Veſperæ papales propter infirmitatem Papæ. Miſſæ fuerunt dictæ per prælatos non cardinales abſente Papa, omnibus præſentibus cardinalibus, cum ſermone.

CLXII. *De ſancto Johanne Baptiſta.*

In die ſancti Johannis Baptiſtæ idem.

CLXIII. *De ſanctis apoſtolis Petro & Paulo.*

Item in die beatorum Petri & Pauli fuerunt Veſperæ abſente Papa, Officium fecit cardinalis Bononienſis. Solum incœpit Veſperas indutus pluviali cum mitra, & antiphonam ad *Magnificat* incœpit, & dixit orationem, nec dedit benedictionem in craſtinum in eccleſia beati Petri in Peruſio, ubi Papa reſidebat. Tunc dixit Miſſam abſente Papa, omnibus cardinalibus præſentibus, cum ſermone.

CLXIV. *De Purificatione beatæ Mariæ Virginis.*

Item vero anno Domini M CCC XCII in die Candelarum in primis Veſperis, Veſperæ non fuerunt mandatæ, quia dominus noſter noluit, ſed tarde ipſe eas audire voluit cum paucis cardinalibus & cortiſanis. Dicebant quod non deberent cantari ſollemniter, quia non habebat vigiliam. De mane dedit candelas. Miſſa fuit dicta in ſancto Petro per dominum cardinalem Neapolitanum. Duo diaconi cardinales ſtabant ante eum, & prior preſbyterorum cardinalium etiam ad latus.

CLXV. *Nota de Nativitate Chriſti bene.*

Anno Domini M CCC XCVIII in Urbe dominus Bonifacius Papa IX, die Lunæ in vigilia Nativitatis Chriſti incœpit infirmari. Veſperæ fuerunt cantatæ per cantores in magna capella. Dominus Pileus cardinalis de Ravenna incœpit Veſperas, indutus pluviali & mitra, ſtans ad latus cornu altaris ſuper cathedram, ubi ſtant prælati, cum celebrant coram Papa. Ipſe ſolum dixit orationem, nec dedit benedictionem. Omnes cardinales interfuerunt in media nocte: cardinales in Matutinis neque in Miſſis non interfuerunt, ſed dominus Conradus archiepiſcopus Nicoſienſis camerarius, & [a] Petrus patriarcha Gradenſis interfuerunt in toto officio, cum aliis quattuor prælatis, nec cortiſani venerunt. Cantores legebant lectiones, antiphonas, pſalmos: & dedit benedictionem hebdomadarius. Dominus camerarius dixit primam & ſecundam Miſſam abſque intervallo: fecit commemorationem de Papa in utraque Miſſa, nec dedit in fine Miſſæ benenedictionem, ſed nunciavit Indulgentiam ex parte Papæ de VII annis & VII quadragenis. In tertiis Miſſam dixit dominus cardinalis de Ravenna. VII cardinales interfuerunt, nec dedit benedictionem poſt Miſſam, & male, quia debebat.

In prandio dominus camerarius cum auditoribus & pænitentiariis tenuit tinellum. Non fuerunt ſecundæ Veſperæ. In die ſancti Stephani dominus cardinalis Neapolitanus fecit officium: in die ſancti Johannis dominus cardinalis de Bononia.

CLXVI. *De exſequiis cardinalium.*

Nota de exſequiis cardinalium defunctorum. De ſero fiunt exſequiæ per religioſos & parochiales eccleſias in tinello præſente funere, & ad minus quattuor brandonibus accenſis. Cardinalis vero debet jacere in lectica parata de pannis aureis & fimbriis de nigro cum armis illius, & familiaribus indutis de nigro. Debent circumquaque ſedere prope feretrum flendo: cardinalis vero, ſi eſt epiſcopus, debet eſſe totaliter indutus de veſtibus ſacris coloris nigri aut violacei totaliter, ut Pontifex,

[a] Is eſt Petrus Amelii, auctor hujus libri, qui ſe Patriarcham Gradenſem dixit ſupra cap. CLVIII.

cum mitra alba, chirothecas & ſandalia cum anulo pontificali, facie velata cum velo de ſirico. Item ſi ſit presbyter, eodem modo: ſi diaconus, eodem modo, ſed in habitu diaconi, at non cum planeta, nec cum chirothecis, nec cum anulis pontificalibus, ſed cum aliis tunicis & parvis chirothecis, & parvo anulo.

Item in exſequiis cardinalium ſemper unus cardinalis debet dicere Miſſam. Sermonem facit aliquis magiſter in theologia, qui debet fieri poſt Miſſam & ante abſolutionem. Facto ſermone, quattuor cardinales presbyteri antiquiores induunt ſe ſuper alba amictu, albo cinctorio, orarium & pluviale cum anulis, & ſine chirothecis & ſandaliis. Tunc ille qui dixit Miſſam, antecedit, & alii tres ſequuntur: vadunt prope caſtrum doloris, & cantores cantant, *Libera me Domine.* quo cantato, qui dixit Miſſam, aſpergit corpus, vel feretrum aqua benedicta, & thurificat dicendo, *Pater noſter*, &c. & facit primam abſolutionem: deinde alii tres eodem modo juxta ordinem ſuum, prout in libro continetur. Cardinales vero alii & totus clerus remanet in choro. Si factus ſermo non ſit poſt evangelium, prout alicubi fit, quia tamen Romana eccleſia non conſuevit, exſpectant cardinales; & facta abſolutione fiat ſermo. Aliqui tamen conſueverunt facere ſermonem ante abſolutionem: & hoc eſt quando altare jungitur vel contignatur choro, quoniam ibidem remanet indutus, qui officium fecit. verumtamen ubicumque, ſive prope chorum, ſive longe, dicatur Miſſa. qui eam dixit, remanet indutus cum clero ſuo ante altare, quouſque ſermo ſit finitus. Ideo ille qui prædicat, debet ſtare in loco eminenti, quem poſſit audire etiam qui dixit Miſſam. In dicto ſermone non datur benedictio nec Indulgentia. Item in Miſſa tenentur omnes cardinales, & omnes prælati in ſedibus ſuis: & quilibet debet habere tortitiam ad minus de quattuor libris, cardinales & patriarchæ; alii vero de libra, aut de duabus libris, ſicut placebit exſecutoribus.

Item Miſſam debet celebrare cardinalis, & ſermonem facere poſt Miſſam, & abſolutionem. Item debet facere caſtrum doloris cum candelis. Item circumquaque debent etiam eſſe ad minus c tortitiæ, & plus, ſecundum voluntatem exſecutorum; & totidem quando portatur ad eccleſiam.

Item ſubtus caſtrum doloris ſedent familiares. Item in feretro debent eſſe magnum & longum pulvinar ſubtus caput cardinalis de nigro: item unum aliud ad pedes, ſuper quo ſtant duo pilei cardinalis. Finita Miſſa, qui facit officium, depoſita planeta cum miniſtris, cum thuribulo & aqua benedicta accedat prope caput defuncti extra caſtrum, & abſolute incipit mitra depoſita, *Non intres in*, &c. Oratione facta vel finita, cantores cantant, *Subvenite ſancti.* quo cantato, dicit, *Kyrie eleiſon*, & thurificat & aſpergit funus aqua benedicta, prout in Ordinario continetur. Tunc adſunt quattuor presbyteri cardinales, induti cum pluvialibus & mitris albis & ſtolis: & cantato, *Ne recorderis*, antiquior dicit orationem, quam ſibi placet poſt *Pater noſter*, ut ſupra, & thurificat, &c. poſtea cantatur, *Memento mei Deus.* quo dicto, alius

cardinalis, qui eſt penultimus, eodem modo thurificat, & dicit aliam orationem. Conſequenter immediate alius cardinalis, qui ſtat ab alio latere, qui ſecundo loco dicit orationem, ſimiliter thurificat, prout alii fecerunt, & dixerunt, & orationem quam ſibi placet. Deinde ultimus cardinalis ſimiliter facit. quibus finitis, cantatur, *Libera me Domine.* quo cantato, ille qui facit officium, ſimiliter ut prius thurificat, & dicit ultimam orationem, ſcilicet, *Abſolve*, &c. & tunc quilibet recedit, & fit ſermo.

Attende quod anno M CCCC XXXIIII, in exſequiis domini cardinalis Novarienſis celebravit Miſſam dominus cardinalis ſancti Marci: & dicta Miſſa immediate fuit ſermo. Facto ſermone, dominus cardinalis de Urſinis, dominus cardinalis ſancti Marcelli, dominus Venetiarum, dominus cardinalis ſancti Marci, induti pluvialibus venerunt ad feretrum. Et primo antecedebant duo preſbyteri cardinales, videlicet dominus ſancti Marcelli, & dominus Venetiarum: deinde dominus de Urſinis epiſcopus cardinalis, & dominus ſancti Marci preſbyter cardinalis qui celebraverat illo mane: & duo ipſorum ſteterunt ad unum latus feretri, & duo in altero latere. Primam autem orationem dixit dominus ſancti Marci qui celebraverat, videlicet, *Non intres in judicio*; & cantores dicta illa oratione dixerunt, cantando, *Subvenite*, & dicto per eos *Kyrie eleiſon*, dominus de Urſinis dixit, *Pater noſter*, & aſperſit aquam benedictam, & incenſavit, & dixit ſecundam orationem, videlicet, *Deus cui omnia vivunt.* Et dicta oratione, cantores dixerunt, *Ne recorderis*; & dicto, *Kyrie eleiſon*, dominus cardinalis ſancti Marcelli ab alio latere aſperſit & incenſavit, & dixit orationem tertiam, videlicet *Inclina Domine*, quæ oratio eſt in Miſſali. Et dicta oratione, cantores dixerunt, *Qui Lazarum.* idem dominus cardinalis ſancti Marci, qui celebraverat Miſſam, qui erat in alio latere, ut ſupra, loco unius preſbyteri cardinalis qui deficiebat, aſperſit & incenſavit, & dixit orationem, *Fac quæſumus Domine, hanc cum ſervo*, &c. qua oratione dicta, cantores dixerunt, *Memento mei Deus*: & dicto *Kyrie eleiſon*, dominus cardinalis Venetiarum dixit, *Pater noſter*, & aſperſit & incenſavit, & dixit orationem, *Abſolve quæſumus Domine animam famuli tui.* quæ oratio eſt in Miſſali. qua oratione dicta, cantores dixerunt, *Libera me Domine de morte*, &c. & dicto *Kyrie eleiſon*, non fuit incenſatum, ſed dominus cardinalis ſancti Marci in fine dixit orationem, videlicet *Abſolve*, quæ oratio eſt in officio mortuorum.

CLXVII. *Quando dominus Ladiſlaus rex Neapolitanus Romam intravit.*

Nota quod anno Domini M CCC XCIII die ſabbati XVIII Aprilis, in vigilia Paſchæ, dominus LADISLAUS rex Neapolitanus Romam intravit, & in ſancto Paulo omnes cardinales ſibi obviam iverunt. Romani vero cum pallio in porta prope metam eum cum pallio receperunt, ſub quo ſolus per totam Urbem uſque ad gradus ſancti Petri

equitavit. Duo vero diaconi cardinales, qui eum aſſociabant, ante banderenſes equitabant, & illi vexilliferi Romanorum immediate ante regem equitabant: poſt regem immediate patriarcha Gradenſis, & poſt eum comes Laurentii, & alii milites & prælati.

Die vero ſanctæ Paſchæ in Miſſa rex ſemper ſervivit Papæ de aqua, & ſemper ſedebat inter duos primos epiſcopos cardinales: deinde patriarcha Conſtantinopolitanus poſt priorem preſbyterum cardinalem, qui erat tertius in illa ſede: deinde ſubprior, deinde patriarcha Gradenſis, & ſic omnes alii. In prandio vero dictus rex in menſa etiam ſedebat inter duos primos epiſcopos cardinales.

Nota quod anno Domini M CCCC, pontificatus domini Bonifacii papæ IX, anno XII, in ſecunda Dominica Adventus Domini, propter frigus ipſe non venit cum pluviali & mitra: & quia non erat indutus more ſolito, domini cardinales noluerunt ſibi facere reverentiam in principio Miſſæ more conſueto, neque diaconi cardinales noluerunt ſtare ante Papam a.

a Sequebantur in codice acta Concilii Lugdunenſis ſub Innocentio IV, & alterius ſub Gregorio X, quaſi conſectaria hujus libri: ſed cum alibi hæc ſint edita, conſulto ea prætermiſimus, utpote non facientia ad auctoris inſtitutum.

XVI.

INDEX
SOLLEMNIUM COLLECTARUM & Stationum S. R. E.

Ex duobus membranceis codicibus Vaticanis.

DOMINICA I de Adventu Domini, Statio ad ſanctam Mariam-majorem.

DOMINICA II Statio ad ſanctam Crucem.

DOMINICA III Statio in baſilica beati Petri apoſtoli.

Feria IV Statio ad ſanctam Mariam-majorem.

Feria VI ad Apoſtolos.

Sabbato ad B. Petrum.

DOMINICA IV ad ſanctam Eugeniam.

Miſſa mane prima ad ſanctam Anaſtaſiam.

DIE

Die Nativitatis Domini Statio in baſilica B. Petri apoſtolorum principis:

In Epiphania Domini Statio in baſilica Principis apoſtolorum.

Dominica in Septuageſima ad S. Laurentium foris murum.

Dominica in Sexageſima ad S. Paulum.

Dominica in Quinquageſima ad B. Petrum apoſtolum.

Feria IV in capite jejunii Collecta ad S. Anaſtaſiam: Statio ad S. Sabinam.

Benedictio cineris. *Omnipotens ſempiterne Deus parce metuentibus*, &c.

Deus qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras, &c.

Alia. *Deus qui humiliatione flecteris*, &c.

Alia oratio. *Omnipotens ſempiterne Deus, qui Ninivitis in cinere*, &c.

Interim ponendi ſunt cineres ſuper capita ſingulorum, ita dicendo, *Memento homo quia pulvis es, & in pulverem reverteris.*

Antiphona ad Collectam. *Exaudi nos Domine, quoniam benigna eſt.* Pſalm. *Salvum me fac Deus, quoniam.* Presbyter dicat, *Oremus.* Diaconus, *Flectamus genua. Levate.*

Oratio ad Collectam. *Concede nobis Domine præſidia militiæ Chriſtianæ ſanctis inchoare jejuniis, ut contra ſpirituales nequitias pugnaturi, continentiæ muniamur auxilio. Per. Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo.* Diaconus dicit, *Procedamus cum pace.* Reſp. *In nomine Chriſti, amen.*

Antiphona per paradiſum, *Immutemur habitu. Kyrie eleiſ. Kyrie eleiſ. Kyrie eleiſon. Pater noſter. Et ne nos. In memoria. A porta inferi. Requieſcant in pace. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiſcum.*

Oremus.

Deus, cujus miſeratione animæ fidelium requieſcunt, famulis & famulabus tuis omnibus hic & ubique in Chriſto quieſcentibus da propitius veniam peccatorum: ut a cunctis reatibus abſoluti, tecum ſine fine lætentur. Per eumdem.

Dicta oratione intramus in eccleſiam, cantando, *Petre amas me*, cum verſu, *Simon Johannis.* Finito reſponſorio, diaconus incipit letaniam.

Nota quod in feria II & feria IIII & feria VI non dicimus *Kyrie eleiſon* in Miſſa, eo quod VIIII *Kyrie eleiſon* dicimus in letania, tres *Kyrie* & * *Kyrie* in principio, & tres *Kyrie* in fine. * f. *Chriſte.*

Feria V Collecta ad S. Nicolaum in Carcere: Statio ad S. Georgium.

Feria VI Collecta ad S. Luciam in VII Soliis: Statio ad ſanctos Johannem & Paulum.

Sabbato Collecta ad S. Laurentium in Lucina: Statio ad S. Tryphonem.

Dominica I in Quadrageſima ad S. Johannem Lateran.

Feria II Collecta ad ſanctos Coſmam & Damianum: Statio ad S. Petrum in Vinculis.

Antiphona ad Collectam, *Exſurge Domine adjuva nos.* Pſal. *Deus*

auribus noſtris. Gloria Patri. Verſ. *Opus quod operatus. Oremus. Flectamus genua.* Diaconus dicit, *Levate.*

Oremus.

Preces populi tui, quæſumus Domine, clementer exaudi, ut qui juſte pro peccatis noſtris affligimur, pro tui nominis gloria miſericorditer liberemur. Per. Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo. Diaconus dicit, *Procedamus in pace.* Reſp. *In nomine Chriſti, amen.*

Antiphona per paradiſum, *Multa ſunt peccata noſtra.* Cetera dicantur eo ordine quo retro. *Converte nos Deus ſalutaris noſter, & ut nobis,* &c.

Feria III Collecta ad S. Nicolaum de Carcere : Statio ad S. Anaſtaſiam.

Feria IV Collecta ad S. Petrum ad Vincula : Statio ad S. Mariam-majorem.

Feria V Collecta ad S. Agatham in Monaſterio : Statio ad S. Laurentium Paniſpernæ.

Feria VI Collecta ad S. Marcum : Statio ad ſanctos Apoſtolos.

Sabbato Collecta ad S. Mariam in Tranſpadina : Statio ad B. Petrum apoſtolorum principem.

DOMINICA II in Quadrageſima : Statio ad S. Mariam in Dominica. *In alio codice,* Dominica vacat. Statio ad S. Mariam in Dominica.

Feria II Collecta ad ſanctos Coſmam & Damianum : Statio ad S. Clementem.

Feria III Statio ad S. Balbinam. *In alio cod.* Collecta caret, Statio ad S. Balbinam.

Feria IV Collecta ad S. Georgium : Statio ad S. Cæciliam in Tranſtiberim.

Feria V Collecta ad S. Georgium : Statio ad S. Mariam Tranſtiberim.

Feria VI Collecta ad S. Agatham in Monaſterio : Statio ad S. Vitalem.

Sabbato Collecta ad S. Clementem : Statio ad ſanctos Marcellinum & Petrum.

DOMINICA III Statio ad S. Laurentium foris murum.

Feria II Collecta ad S. Adrianum : Statio ad S. Marcum.

Feria III Collecta ad S. Sergium : Statio ad S. Pudentianam.

Feria IV Collecta ad S. Balbinam : Statio ad S. Xyſtum.

Feria V Collecta ad S. Marcum : Statio ad ſanctos Coſmam & Damianum.

Feria VI Collecta ad S. Mariam Rotundam : Statio ad S. Laurentium in Lucina.

Sabbato Collecta ad S. Vitalem : Statio ad S. Suſannam.

DOMINICA IV Statio ad ſanctam Crucem.

Feria II Collecta ad S. Stephanum in Cælio-monte : Statio ad ſanctos IIII Coronatos.

Feria III Collecta ad Monaſterium domnæ Roſæ : Statio ad S. Laurentium in Damaſo.

Feria IV Collecta ad S. Mennam : Statio ad Paulum apoſtolum.

Feria V Collecta ad S. Quiricum : Statio ad S. Martinum de Montibus.

Feria VI Collecta ad S. Vitum Magellum. *In alio cod.* in Macello. Statio ad S. Euſebium.

Sabbato Collecta ad S. Angelum Piſcium-venditorem : Statio ad S. Nicolaum de Carcere.

Dominica V, *al.* de Paſſione : Statio in baſilica Principis apoſtolorum.

Feria II Collecta ad S. Georgium : Statio ad S. Chryſogonum in Tranſtiberim.

Feria III Statio ad S. Cyriacum in Thermis. *In alio cod.* Collecta vacat. Statio, &c.

Feria IV Collecta ad S. Marcum : Statio ad S. Marcellum.

Feria V Collecta ad S. Mariam in Via-lata : Statio ad S. Apollinarem.

Feria VI Collecta ad ſanctos Johannem & Paulum : Statio ad S. Stephanum in Cælio-monte.

Sabbato Collecta ad S. Xyſtum : Statio ad S. Johannem in Porta-Latina. *In alio cod.* Sabbato ad S. Petrum, quando eleemoſyna datur : Collecta ad S. Xyſtum, &c.

Dominica in Palmis dicimus Tertiam in S. Maria [a] in Turre, ubi palmæ benedicendæ ſunt. *In alio cod.* Statio ad S. Johannem in Lateranis. In proceſſione per * paradiſum, antiph. *Pueri Hebræorum portantes*, &c. *Pueri Hebræorum veſtim.* Antiph. *Occurrunt turbæ. Chriſtus factus eſt pro nobis obed.* &c. Hanc antiphonam cantamus ſemel tantum, & ſine organo.

a

* vulgo *le Parvis.*

Feria II Collecta ad S. Balbinam : Statio ad ſanctos Nereum & Achillem.

Feria III Collecta ad S. Mariam de Porticu : Statio ad S. Priſcam.

Feria IV Collecta ad S. Petrum in Vinculis : Statio ad S. Mariam-majorem.

Feria V in Cœna Domini Statio ad S. Johannem Lateranenſem.

In Paraſceve diurnalem curſum ſeparatim cantamus, & hora nona ingredimur eccleſiam cum domino epiſcopo ſive preſbytero cardinali ; & induti veſtimentis nigris abſque ullo cantu procedimus ante altare, & lector aſcendit pulpitum, &c.

Dominica sanctum Pascha Statio ad S. Mariam-majorem.

Feria II poſt Paſcha Statio ad S. Petrum.

Feria III Statio ad S. Paulum apoſtolum.

a Hoc oratorium erat ad turres baſilicæ Vaticanæ, ut facile ex ſuperioribus intelligitur, quod tamen hic noto propter Baronium, qui eccleſiam beatæ Mariæ in Turribus fuiſſe Pantheon exiſtimavit ad annum M LXXXVII.

Feria IV ad S. Laurentium foris murum.

Feria V ad ſanctos Apoſtolos.

Feria VI ad ſanctam Mariam-rotundam.

Sabbato ad S. Johannem Lateranum.

Dominica octava Paschæ Statio ad S. Pancratium.

In Letania majore Statio in baſilica S. Petri : ad Collectam in eccleſia S. Mariæ in Turres. *Hæc in alio codice.*

Die Ascensionis Domini Statio in baſilica Principis apoſtolorum.

Die sancto Pentecostes Statio in baſilica apoſtolorum Principis.

Feria II ad S. Petrum in Vinculis.

Feria III ad S. Anaſtaſiam.

Feria IV ad S. Mariam-majorem.

Feria V......

Feria VI ad Apoſtolos.

Sabbato ad S. Petrum.

Dominica XVI poſt Pentecoſten.

Feria IV Statio ad S. Mariam-majorem.

Feria VI ad Apoſtolos.

Sabbato apud B. Petrum.

In Purificatione S. Mariæ Statio ad S. Mariam-majorem.

APPENDIX
AD LIBELLOS
ORDINIS ROMANI.

I.

EGLOGÆ AMALARII ABBATIS in Ordinem Romanum*.

*ſupra pag. 41 & ſeqq.

CAPITULA ſequentis Opuſculi prænotamus, ut ſi forte quis ignarus exſtans de ignobilitate hujus operis, aggredienſque illud quaſi dignum, ac poſtea reperiens vile, ne pænitentia ductus dicat apud ſemetipſum, vel apud ſuos aſtantes : Si cognoviſſem ruſticitatem hujus operis, nullatenus in eo laborem oculorum meorum impenderem. Videat modo in capite quæ ſequuntur uſque in finem. Et ſi lectionis cauſa in aliquam nauſeam incurrerit, non illi qui ordinavit, tantum ingratus exiſtat, ſed & ſibi qui cognita ignobilitate magis eam elegit rimari uſque ad calcem, &c. AMALAR. EGLOGA.

De Romano Ordine.

I. Maſculi ſtant ad auſtralem partem, & feminæ ad borealem : ut oſtendatur per fortiorem ſexum firmiores ſanctos ſemper conſtitui in majoribus tentationibus æſtus hujus mundi ; & per infirmiorem fragilioremque ſexum infirmiores in aptiore loco, &c.

AMALAR. EGLOGA.

II. Epiſcopus a læva ingreditur, & tranſit ad dexteram. Chriſti enim corpus nos ſumus omnes. ideoque fas eſt, ut epiſcopus intrans eccleſiam imitetur ſuum caput Chriſtum ingredientem in mundum; lævam partem tetigit Salvator noſter, quia temporalem aſſumpſit, &c.

III. Intrant cum eo non amplius quam ſeptem diaconi, totidem ſubdiaconi, totidem acolythi cum thuribulis non amplius, quam ternis. Sæpe ſcriptum eſt, & in multis locis apertum, quod ſeptenario numero univerſitas eccleſiæ deſignatur, &c. Quamvis tacuiſſem de ſeptem diaconibus ab Apoſtolis ordinatis; ex hinc decreverunt Apoſtoli vel ſucceſſores Apoſtolorum, per omnes eccleſias ſeptem diaconos, qui ſublimiori gradu eſſent ceteris, & proximi circa aram quaſi columnæ altaris aſſiſterent: ſeptem propter ſeptem viros perfectos, quinque propter quinque libros Moyſi, tres propter ſpem, fidem & caritatem.

IV. Quot diaconi ſunt, tot candelabra portantur: quia omni eccleſiæ laboranti & imitanti Chriſtum promittitur gaudium æternæ vitæ, & lux perpetua, &c.

V. Portatur & thuribulum, quod Chriſti corpus ſignificat, ſicut ſcriptum eſt in eadem Apocalypſi: Alius angelus venit & ſtetit ante altare, habens thuribulum aureum, &c.

VI. Epiſcopus veniens ante altare, adorat primo SANCTA, & poſtea pacem dat preſbyteris & diaconibus, quia illum imitatur, de quo Propheta ſcripſit: Multiplicabitur ejus imperium, & pacis ejus non erit finis. Primo epiſcopus adorat Sancta: quia primo illius miſericordia impertienda eſt, a quo pax & concordia, & regnum Chriſti intra nos regnat. Duos ſacerdotes oſculatur, quia ipſe eſt lapis angularis, qui conjunxit duos in unum parietem altrinſecus venientes, & dedit pacem his qui fuerant longe, & his qui prope.

VII. Poſt datam pacem cantor dat ſanctæ Trinitati gloriam, quaſi dicat, Gloriam referimus Deo Patri & Filio & Spiritui-ſancto. Quia pacem, quam prophetavit per ſanctos ſuos prophetas, nobis in noviſſimis temporibus dignatus eſt oſtendere. Quando dicit, *Sicut erat*, diaconi procedunt ad altare, & iterum revertuntur ad epiſcopum, & ſtant erecti. Hoc ſignificat, quod ideo morti ſe tradiderunt, ſubauditur Apoſtoli, ut Chriſti corpori adunarentut. In quo verſu varietas multiplicium temporum demonſtratur; id eſt, *ſicut erat in principio* præteritum, & *nunc* præſens, *&* *ſemper* futurum & æternum, *&* *in ſæcula ſæculorum*, longitudo magna. Unde Origenes: Quotiens *ſæcula ſæculorum* nominantur, fortaſſe licet ignotus nobis, tamen a Domino ſtatus aliquis terminus indicatur, &c. Quando dicitur prophetalis verſus, epiſcopus vadit ad altare, & oſculatur eum; quia per ora prophetarum Chriſtus venit in mundum, & tranſivit ad paſſionem.

VIII. Diaconi ſtant primo inclinati ante altare cum epiſcopo, uſque *Sicut erat*; quia chorus martyrum ſanctorum ante noviſſimam tribulationem in convalle lacrymarum manet. Poſtea martyrio coronati erecti ſtant liberati, & ſecuri jam ab omni perſecutione, quorum Deus oculos abſterſit ab omnibus lacrymis, & ab omni dolore, & ab omni eſurie: ideoque ſtant ante Dominum ſemper.

IX. Epiſcopus vero ſemper ſtat inclinatus uſque ad prophetalem verſum : quia Chriſtus non anticipavit tempus, quo prænunciatus eſt per ora prophetarum. Tempore enim quo prophetæ prædixerunt, venit in mundum ad paſſionem. Et ideo cum verſu prophetali vadit ad altare : quia Chriſtum imitatur, ut oſtendat populo, omnia quæ prophetæ prædixerant, de Chriſti paſſione vera eſſe, & in tempore ſuo conſummata. ſicut aperte legitur in prophetia Danielis, Septuaginta, inquit, hebdomadæ abbreviatæ ſunt ſuper populum tuum, &c. AMALAR. EGLOGA.

X. Epiſcopus poſtquam adoraverit Sancta, pergit ad dexteram altaris, & ſtat erectus verſus ad orientem ; & diaconi retro illum, unus poſt unum, plures ad dexteram, pauciores ad ſiniſtram. Epiſcopus ad dexteram altaris ſtat : quia Chriſtus regnum prædicabat, in quo totum dextrum eſt, & nihil ſiniſtrum habet : ſtat & erectus, quia venit regere ſuos in virga ferrea, id eſt, in inflexibili juſtitia : ſtat verſus ad orientem, quia, ut ipſe indicat, non quærebat voluntatem ſuam facere, ſed ejus qui miſit illum, ſicut ſcriptum eſt, quia deſcendit de cælo, non ut faciat voluntatem ſuam, & reliqua. Numquam retrorſum verſus, ſed ſemper faciem Patris intuetur. Unde ipſe Dominus in evangelio : Scio unde veni, & quo vado. Sic namque oportet Chriſtum & regnum prædicare cæleſte, & peccata ſub pedibus ſternere ; reſpicere æterna, & temporalia retro habere. Diaconi retro ſtant : quia, ſicut diximus, bene martyrum choro aptari poſſunt, qui & miniſtrantes ſunt in ſancto altari : & dalmaticas portant, quas ſolebat militaris uſus portare. Ipſi diaconi præceſſerunt ad altare, quia in veteri teſtamento martyres exſtiterunt ; & modo retro ſtant, quia poſt Nativitatem Domini nihilominus martyrio digne coronantur. Aliqui ex ipſis ſtant ad dexteram, & aliqui ad ſiniſtram ; quia multi de contemplativa vita martyrio coronati ſunt, & multi de activa vita ad coronam martyrii procedunt, &c.

XI. Candelæ primo inluminantur extra eccleſiam, & per acolythos portantur in eccleſiam. Primo candelæ procedunt, & poſtquam ventum fuerit ad altare, poſtponuntur. Utrumque demonſtrant & doctores eccleſiæ, id eſt inluminatores, exſtitiſſe ante Nativitatem Domini, & poſtea. Acolythi namque accenſores luminum dicuntur. Portantur manibus, quia quos ſcientia replent, bonis exemplis erigere nullatenus ceſſare debent. Eædem candelæ uſque ad *Kyrie eleiſon* acolythorum manibus tenentur, & tunc ponuntur in pavimentum, & ſtant fixo gradu. ſic oportet doctores ut rudem populum nullatenus de manibus relinquant, antequam populus ſubjectus ſciat dicere, Domine miſerere mei peccatoris. quod eſt opere dicere, prout doctus ſum a didaſcalo : Miſerum me recognoſco, & ideo miſericordiam Dei implorare oportet. Stantque tunc per ſe in eccleſia, & inluminant eccleſiam : quoniam fas eſt, ut qui jam doctus eſt a doctore, doceat eccleſiam pro vice doctoris. Quæ ſimiliter, ut diximus de diaconibus, plura a dextris ſtant, & pauca a ſiniſtris : de quo idipſum ſignificare velle intelligimus, quod ſuperius diximus de diaconibus. Poſt primam namque orationem ponuntur candelæ ante altare, non jam altrinſecus, ut antea, ſed mixtim per ordinem unaquæque poſt alteram uſque ad noviſſimam : quia ſunt quidam qui omnia relinquunt, & ſeſe ad vitam contemplativam conſtringunt : plerique activam vitam ducunt, & habent curam terrenarum rerum ; tamen

AMALAR. EGLOGA. qua rum poſſunt eleemoſynas faciendo, vigilias exercendo, ſatagunt properare ad eccleſiam. Quos utroſque noſtra eccleſia mixtim tenet. Quamvis & ideo poſſit intelligi candelas per ordinem ante altare poni, ut expedite poſſint miniſtri ad ambonem currere, & circa altaria miniſtrare. Evangelium quod portatur propius epiſcopo, oſtendit quod ipſum eſt nobis via eundi ad regnum Dei.

XII. *De ſeſſione epiſcopi.* Quod requiem animarum ſignificet poſt actam orationem: & quid ſignificet quod presbyteri cum eo ſedent: & de eo quod verſus ſit ad populum; oſtendit datam eſſe illi poteſtatem eorum acta ſcrutari. Epiſcopus quidem poſt primam orationem, quam precationem nominamus, ſedet verſus ad populum, & presbyteri cum eo. In ipſa vero precatione optationem bonam eccleſiæ intelligimus, quaſi dicat populo, Optavi bonum eccleſiæ; & ideo ſedeo. Et vos quidem ſi delectat requiem poſſidere animarum, quærite primum regnum Dei, & juſtitiam ejus, & ad æterna neceſſaria adjicientur vobis, & poſt invenietis requiem. Stare namque eſt adhuc in certamine poſito & orare; poſt victoriam vero ſedere ac judicare. Sedent & presbyteri cum eo, quorum miniſterium eſt idipſum enunciare. de quibus Paulus: Presbyteri duplici honore habeantur, maxime qui laborant in verbo Dei. Poſt primam orationem ſtat verſus ad populum: ut demonſtret populo poſtquam Deo ſe manifeſtavit & ſua acta, oravit pro ſe ſuiſque, & populo bona precatus eſt, & laudem Deo retulit, habere miniſterium opera populorum ſuorum examinare, quis inter eos dignus habeatur, vel quis indignus.

XIII. Nam ideo altior locus poſitus eſt epiſcopis, ut ipſi ſuperintendant, & tamquam cuſtodiant populum. Nam & græce quod dicitur epiſcopus, hoc latine ſuperintentor interpretatur, quia ſupervidet, quia ſuperintendit. Quomodo enim vinitori altior ſit locus ad cuſtodiendam vineam, ſic epiſcopis altior locus factus eſt. Et de iſto periculoſo loco & alto periculoſa ratio redditur, niſi eo corde ſtemus hic, ut humilitate ſub pedibus veſtris ſimus, & pro vobis oremus.

XIV. Epiſcopus enim miniſter fuit, qui dixit, Non veni miniſtrari, ſed miniſtrare. Johannes nempe ſubminiſter, qui dixit: Hic erat quem dixi, quia poſt me venit vir, qui ante me factus eſt. Qui non aſcendit ad ſuperiorem gradum, quem ſolus ſolet aſcendere, qui evangelium lecturus eſt. ut oſtendat ſe ſubminiſtrum eſſe, quia non eſt Johannes dignus ſolvere corrigiam calciamentorum ejus, cujus verba in eo leguntur.

Cantor vero aſcendere poteſt indifferenter. Aſcendit ſuperius, quia Chriſtus prælatus eſt Johanni. Stat in eodem, quia æſtimatur Johannes. Stat inferius, quia venit ab eo baptizari. Non aſcendit ſuperius qui reſponſorium cantat, quam qui lectionem legit, ſed ſtat in eodem loco: & ſi aſcendit ſuperius, ſecundum ſuperius dictos modos intelligitur. Reſponſorium ideo dicitur, eo quod uno cantante ceteri reſpondeant. Cantavit unus Chriſtus, id eſt vocavit Petrum & ceteros Apoſtolos; illi reſponderunt, quia Chriſtum imitati ſunt. Et ideo reſponſorium convocationi Apoſtolorum convenit. Ipſe idem ſolus verſum cantat, quia Chriſtus ſeorſum pernoctans ſolus orabat, ſicut in evangelio: Ipſe autem erat pernoctans in oratione.

Diaconus

Diaconus cum aſcendit ad legendum, petit benedictionem ab epiſcopo, & accipit evangelium ab altari; & præcedunt ante eum duo candelabra, & duo turibula, ſive unum. Illud quid ſignificet, dictum eſt. Diaconus vero ſtat verſus ad meridiem, ad quam partem viri ſolent confluere. Petit prius benedictionem ab epiſcopo; epiſcopus dat illi, *Dominus ſit in corde tuo, & in labiis tuis.* Incenſum quod ponitur in thuribulum, orationem deſignat ſanctorum. Unde dicit Propheta: Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo. Diaconus dicit, *Dominus vobiſcum.* Et populus ſe vertit ad orientem, orat Deum ut poſſit digne intelligere quæ auditurus eſt; & ſignum ſanctæ crucis ſinguli faciunt in frontibus ſuis, ut per ſignum ſanctæ crucis ſint loricati: quatenus nulla fantaſia diabolicæ fraudis aditum inveniat introeundi in corda eorum, & auferre poſſit ſemen evangelii de manibus eorum. Poſt hæc baculi deponuntur e manibus. Judæi namque arundinem in dextera Jeſu dabant, & ſpineam coronam capiti ejus impoſuerunt, & ſalutabant eum, atque genua ponentes adorabant eum illudentes. Nos vero fugientes conſenſum eorum, deponamus baculum, quem illi erexerunt ob ſuperbiam. Neque coronam, neque aliud operimentum ſuper caput eadem hora tenentes. Si intraverit quis ſubito eadem hora in eccleſiam, non ſalutamus eum, neque genua ponimus ad orationem, donec lectum ſit evangelium. Aliter baculum poſſumus intelligere, &c. AMALAR. EGLOGA.

XV. Diaconus pronuncians verba evangelii, ad meridiem ſtat verſus; quoniam illis loquitur, de quibus Paulus dicebat: Sapientiam loquimur inter perfectos. Quando enim ſol ad meridiem vergit, ferventior ſolet exiſtere, & altior. Significat namque eccleſiam ferventem animo in amore Dei elevatam eſſe in magno culmine virtutum. Sane quando ſolemus ſedere ad lectionem magiſtrorum, facies magiſtri noſtri amplius eſt intenta in eum, qui perfectius poteſt diſcere, quam in eos qui minus perfecte diſcunt. Non eo quod illi ſoli optet ſuam doctrinam, ſed quia illos qui tardiorem ſenſum habent, vult iterum doceri ab illo, qui citius veram rationem invenire poteſt in doctrina magiſtri. Non dicimus ita ut hi qui poſt tergum ſunt, extorres ſint a ſancto evangelio, ſed ut per doctiores minus eruditi erudiantur, &c.

XVI. Poſt lectum evangelium candelæ extinguuntur. Per candelas ſignantur doctores eccleſiæ. Et quid vult iſtud, quod poſt evangelium extinguuntur, niſi quod nemo doctorum tranſcendere poteſt verba ſancti evangelii? Aperte etiam monſtratur clauſo ſancto evangelio extinctam eſſe doctrinam doctorum.

XVII. De *Credo in Deum.* Poſtquam Chriſtus locutus eſt populo ſuo, fas eſt ut dulcius & intentius profiteatur credulitatem ſuam. Sicque convenit populo poſt evangelium, quia Chriſti verba audivit, intentionem credulitatis ſuæ præclaro ore proferre. Chriſtiana religio ut ſalva maneat, corde creditur ad juſtitiam; oris autem confeſſio fit ad ſalutem.

XVIII. Poſt lectum evangelium venit ſubdiaconus ferens in bra-

AMALAR. EGLOGA. chio ſiniſtro calicem, in quo recipiantur amulæ populorum, & ſuper calicem corporale. quod accipiens diaconus, ponit ſuper altare. Similiter calicem poſt receptas amulas. Dominus Jeſus ipſe diaconus & ſubdiaconus, &c.

XIX. *De oblatione.* Chriſtus Dominus ſacerdos eſt in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech, qui rex Salem, id eſt pacis rex, obtulit panem & vinum, in præfiguratione vera ſacerdotii Chriſti, qui obtulit domino Patri verum panem, id eſt corpus immaculatum, & vinum, id eſt ſanguinem ſuum. In cujus typo hodie noſtra eccleſia panem & vinum offert, in conſideratione corporis & ſanguinis Domini; & qui dedignantur oblationes offerre, dedignantur, quamvis non viva voce, confiteri ſe Chriſti paſſione eſſe redemptos; & eamdem paſſionem memoriæ ſuæ mandare. Ita tamen ſi non ſit aliqua cauſa, quæ forte ad tempus impediat. Cum [a] fanonibus offerunt, quoniam legimus in paſſione Domini ſudarium uſurpatum eſſe. aliter quippe fanones de lino efficiuntur; & linum multis modis ſanctæ Scripturæ pro exhortatione paſſionis ponitur. atque ideo fanonibus puris oblationes tenent, ut ſe oſtendant religione ſancta & catholica accepiſſe pro fratribus animam ponere, & non ſolum animas, ſed & puras, ut non ſint aliqua hæreſi pollutæ, ſed & caritate mundatæ. Unde dicit Apoſtolus: Et ſi tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt. Noviſſime omnium ſacerdotes offerunt & diaconi, ſed ſolum panem. Solus autem archidiaconus ſolet implere oblationes priorum, infundens aquam in calicem & amulam Pontificis: ut oſtendatur Chriſti corpus unum eſſe, & quod iſte fecit, pro omnibus fecit. Sicut Petrus in evangelio Domino diſcipulos interrogante, Vos quem me eſſe dicitis? pro univerſitate diſcipulorum ſolus reſpondit: Tu es Chriſtus filius Dei vivi. Hoc quod omnes reſponderunt animo, viva voce ſolus Petrus protulit. Quod preſbyteri in noviſſimo loco offerunt, non vacat a myſterio. Quando Johannes in Apocalypſi ſua vidit ſimilem filio hominis in medio ſeptem candelabrorum, & in eo vidit ſtatum omnis eccleſiæ præſentis qualis eſſet: & cum hoc deſcripſiſſet, Pedes, inquit, ejus ſimiles auricalcho, ſicut in camino ardenti. Pedes ignitos noviſſimi temporis eccleſiam dicit, quæ eminentius eſt examinanda & probanda preſſuris. Preſbyteri miniſterium eſt fortem eſſe in eccleſia, ut pro ſe poſſit orare & pro populo. Et iſti, ideo quia fortiores ſunt in eccleſia, noviſſime offerunt: ut ſignificent eccleſiam, quoniam in noviſſimo tempore erit antichriſtus, videlicet multo plures injurias ſuſtinere quam præſentem. Sed & ſi delectet audire cur viri ante feminas offerant, dicatur, quia & primitiva eccleſia in preſſura, quando nondum pleniter chriſtiani erant, plures injurias ſuſtinuerunt,

a Fanonis varia ſignificatio. Aliquando pro ſudario, quod miniſtri ſacri gerebant, alii vocabant mappulas, quibus manipulus ſucceſſit. Aliquando pro velo, quod ſuper Pontificis caput ferebatur inſtar umbellæ, ſupra pag. 270. & pag. 281. ubi *mappa ſuper caput* vocatur. Denique aliquando pro panno oblongo ad offerendas recipiendaſve oblationes, ut hoc loco.

quam modo ſuſtineat præſens eccleſia. Feminæ in medio offerunt: quia ſicut liquido patet, ſilentium eſt magnum in eccleſia. Deo enim gratias, chriſtianitas, maxime in iſtis temporibus, viget præcipue: quoniam ſublimis poteſtas chriſtiana eſt. Preſbyterorum miniſterium eſt & diaconorum in altari & circa altare miniſtrare. Ideoque ipſi ſoli accedunt ad altare, quorum miniſterium eſt circa altare. AMALAR. EGLOGA.

XX. Eo namque tempore quo Miſſa celebratur, diaconi ſtant retro epiſcopo, & ſubdiaconi ante faciem ejus. Notum eſt enim dixiſſe Chriſtum diſcipulis ſuis: Omnes vos ſcandalum patiemini in me in iſta nocte. qui, ſicuti Chriſtus prædixit, eadem nocte relicto eo fugerunt. Atque hoc modo eadem hora ſecundi miniſtri altaris recedunt a facie epiſcopi: ut ſignificetur ad tempus apoſtolos abſentes fuiſſe, & tamen retro exſpectantes, quoniam poſt paſſionem illum ſecuti ſunt. Quid eſt retro ſtare? procul dubio ſequi anteriorem. Subdiaconi vero poſt angelicum hymnum ſtant inclinati uſquedum dicitur, *Nobis quoque peccatoribus.* Tunc primo ſe erigunt, & ſtant in loco ubi ante ſteterunt: quoniam diſcipuli & mulieres ſequentes erant Dominum, uſque ad locum crucifixionis, non ſolum ſequentes, ſed etiam plangentes. Converſus autem Jeſus dixit: Filiæ Jeruſalem, nolite flere ſuper me, ſed ſuper vos & ſuper filios veſtros. Mulieres flebant quaſi pro peccatore: ſed ipſe Dominus oſtendit, non ſuper illum debere flere, ſed ſuper ipſas flere. Et quid vis dicere, quale miniſterium habeant ſubdiaconi, quando ſtant inclinati, ſi pro ſuis peccatis non orant & plorant? Per tropologiam ſubdiaconi inclinati ſunt, quia declinaverunt. Stant erecti per confeſſionem, & ſurſum aſpiciunt in faciem Pontificis, poſtquam dicit, *Nobis quoque peccatoribus.* Et quomodo poterant diſcipuli & mulieres claudere oculos ſuos, ut (non viderent Dominum pendentem in cruce, quem tantum amabant? Subdiaconi in ipſo aſpectu perſeverant, uſquedum fanone calix circumdatur. Tunc demum recedunt ut præparent [a] calices, in quo corpus Domini honorifice ſervetur. Audiet quamdiu ſupra die ſteterint ad crucem. Lucas inquit: Hic acceſſit ad Pilatum, & petiit corpus Jeſu, & depoſitum involvit in ſindone. Subſecutæ autem mulieres, quæ cum ipſo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum poſitum erat corpus ejus: & revertentes paraverunt aromata & unguenta; & ſabbato quidem ſiluerunt. Mulieres quidem parant aromata & unguenta, unde condiatur corpus Domini, ne in pulverem redigatur. Subdiaconi quidem poſtquam vident calicem circumdatum linteo, vadunt ut præparent calicem ſive ſindones mundas, in quibus recipiant corpus Domini, ne in terra cadat, & in pulverem vertatur. Mulieres ſabbato ſiluerunt: ſcilicet ſubdiaconi exſpectant, uſquedum oratio Dominica compleatur, & id quod pendet ad hanc orationem. Convenienter quippe ſabbatum coaptatur orationi Dominicæ, in qua ſunt ſeptem petitiones. Etenim per ſeptimam ſabbati ſeptiformis ſpiritus intelligitur. De oratione Domi-

a Immo patenas, quas deferunt ſubdiaconi ad confractionem hoſtiarum.

AMALAR. EGLOGA. nica, quæ ſabbato aptatur, ſilentium ſabbati requiem mentis deſignat, quæ datur per ſeptem dona Spiritus-ſancti; & hæc dona miniſtri nos petimus in oratione Dominica: unde eccleſiæ eadem hora quieſcunt. Plane diaconi inclinati permanent uſque dum compleatur oratio Dominica; & ſubdiaconi erigunt ſe cum audiunt, *Nobis quoque peccatoribus*. Per quos deſignantur illi, quibus Chriſtus dixit: Vos autem ſedete in civitate, donec induamini virtute ex alto, ſcilicet apoſtoli. Sed iſtorum declinatio perſeverans eorum perſeverantiam in oratione deſignat, ut acciperent promiſſum Domini. Quibus utique præcepit ſpecialiter exſpectare promiſſum Spiritus ſancti in Jeruſalem uſque ad Pentecoſten. Illi ſtant inclinati uſquedum compleantur ſeptem petitiones orationis Dominicæ; & de quibus ſuperius legitur, quod miniſtrantes ei erant uſque ad ſepulcrum: & poſtea præparantes aromata. Illi qui horum typum tenent, recedunt de altari ad miniſterium præparandum, quando audiunt, *Per omnia ſæcula ſæculorum. Amen.*

XXI. *De* Te igitur, *cur ſecreto cantetur.* Conſuetudo namque Patrum noſtrorum habebat, ut qui orationem facerent, laudem Deo referrent. Igitur quod excelſa voce dicimus ante *Te igitur*, ad laudem pertinet Creatoris noſtri, ut manifeſte omnibus demonſtretur, qui hanc valent diſtinguere: ubi & nos Deo gratias referendas eſſe refertur, & angelicam creaturam pronunciat unamquamque in miniſterio apto laudare Creatorem ſuum. Poſtea namque ſequitur *Te igitur*, oratio videlicet ſpecialis ſacerdotum, in qua orat, & ſpecialiter pro aliquibus, ut facit pro Apoſtolico. Et poſtea ubi dicit, *famulorum famularumque tuarum.* Et ilico poſtquam pro propriis orationem fudit, generaliter ſe convertit pro omnibus orare, adjungens, *& omnium circum adſtantium*, & cetera his ſimilia. In eo videlicet, quo iſta oratio ſpecialiter ad ſacerdotem pertinet, ſolus ſacerdos in eadem intrat, ſecreto eam decantat. Sequitur magiſtri ſui præcepta, qui dicit: Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum, & cetera. Iſte namque mos apud noſtram eccleſiam uſque hodie manet, ut ſi quis orationem facit, ſpecialiter faciat. Hanc ita exaltat voce, ut ſe ipſum admoneat, quid in ſecreto cordis ſui poſtulare debeat. Neque ab re eſt, quare mos iſte apud chriſtianos teneatur: procul dubio quia Chriſtus ſolus orabat. Unde Matthæus: Et dimiſſa turba aſcendit in montem, ſolus orare.

XXII. *De crucibus in* Te igitur. Cruces in hac oratione ſenario numero perficiuntur: ut ſicut Dei opera perfecta ſunt, ita & ejuſdem Dei & domini noſtri JESU-CHRISTI corpus perfectum intelligatur. Senarius enim numerus partibus ſuis computatus perfectus eſt; hoc ſignificat quod noviſſima crux cum oblatione celebratur, quod pro tota eccleſia venerat is pati, cujus corpus paſſioni ſuccubuit uſque ad tactum crucis.

Quinque etiam ordines crucium, quæ fiunt ante ſextum, quando cum oblata tangitur calix, ſignificant quinque ætates mundi ante nativitatem Domini: ſextus vero tempus illud quod reſtat a nativitate Domini uſque in finem mundi. Significat enim ſemel tactus calix oblata

ſemel Dominum aſcendiſſe crucem, ut finem haberet cruciatus qui fie- AMALAR. EGLOGA.
bat per quinque ætates mundi. Per oblatam quæ exaltatur in manu, ſignantur Prophetæ, qui in manibus exaltabant verum panem Chriſtum, quando ejus incarnationem aperta voce prophetabant. Unde Iſaïas, Ecce, inquit, virgo concipiet, & pariet filium. Cum ipſam crucem videt diaconus facere, & incipere calicem exaltare, vadit & tenet calicem ſimul cum epiſcopo exaltatum uſquedum dicit, *Per omnia ſæcula ſæculorum*; & poſtea ponit calicem in altare, & involvit eum in ſudario. Nempe Joſeph accepto corpore Jeſu, involvit in ſindone munda, & poſuit illud in monumento ſuo. Hunc diaconem præſentem propter conveniens miniſterium ponimus in typo Joſeph; ſive generaliter in typo eorum, qui caſto corde myſteria Chriſti ſuſcipiunt. Diaconus ſiquidem qui tenet calicem exaltatum cum Pontifice, ponit illum in altare: quia Joſeph depoſuit de cruce corpus Dominicum, & poſuit in monumentum. Diaconus, ſicut diximus, involvit cum ſudario calicem, quemadmodum Joſeph involvit ſindone munda. In ipſo altari, id eſt in ſepulcro, corporale jacet: per quod intelligitur ipſum linteum majus, quo totum corpus tegebatur in ſepulcro: & per illud quod aliquam partem calicis tegit, ſudarium intelligimus, quod aliquam partem capitis Domini tegebat, & aliquam non tegebat, ſicut mos Judæis eſt facere. Et remanet in altari, id eſt in ſepulcro, hoc opus, uſquedum tria capitula compleantur, id eſt, prologus de oratione ſequenti, *Pater noſter*, & *Libera nos Domine*. Etenim tres dies in ſepulcro Dominus quievit. Poſtea namque commixtum corpus Dominicum vino, ſimulque pace annunciata aufertur Dominicum corpus de altari: quemadmodum in tertia die anima quæ deſcendit ad inferna ut liberaret juſtos, ut corporis vivificaret membra, rediit ad corpus; & non eſt amplius inventum Dominicum corpus in ſepulcro. Et ideo quia totus homo ſurrexit, ſimul fas eſt ut ilico cum oblatione calix Domini auferatur de altari.

XXIII. *De nominibus quatuor orationum epiſcoporum ſive populi.* Prima oratio dicitur aliquando oratio, aliquando collecta. Manifeſtum eſt quod ideo oratio dicitur, quia precantur bona populo; collecta vero, quia populus inchoatur in unum. Libeat fraternitatem tuam, frater cariſſime, uti auctoritate ſancti Auguſtini in hoc opuſculo. Iſtud officium namque in quatuor ſpecies dividit, id eſt in precationes, in orationes, in poſtulationes, in gratiarum actiones; ita commemorans. Quicquid agitur in officio Miſſæ, antequam oblatæ ponantur in altari, precatio nominatur. Et hanc differentiam facit inter precationem, & deprecationem, & imprecationem; quod precatio ſit quando bona optat populo; deprecatio, quando orat, ut devitet malum, & deſinat a peccatis; imprecatio, quando mala optat, id eſt maledicit. Prima vero oratio quam dicit epiſcopus, precatio nominatur, id eſt optatio bona populo. Diximus namque quod introitus foret ad officium Prophetarum, quoniam per ora Prophetarum Chriſtus introivit in mundum; & non ſolum intravit, ſed & carnem aſſumpſit, & homo factus

AMALAR. EGLOGA. eſt, ducens originem ſecundum carnem de ſanctis patriarchis; quorum unus valde optat & commendat exſpectationem ejus populo dicens: Non auferetur ſceptrum de Juda, &c.

XXIV. *De Secreta.* Secreta dicitur, eo quod ſecretam orationem dat epiſcopus ſuper oblationem, ut velit reſpicere Deus ſuper oblationem propoſitam, & deputare eam futuræ conſecrationi. Notum eſt enim ideo ſecretam orationem facere ſuper oblatam, ut poſſit ex ea fieri corpus Domini.

XXV. Fractio oblatarum, illam fractionem ſignificat, quam Dominus duobus diſcipulis fecit in Emaüs. Qua de re ſolent aliqui epiſcoporum, quando invicem communicant, tres portiones facere de una oblata, in typo horum trium, id eſt Chriſti & Cleophæ, &, ut dicunt, Lucæ. Sicut enim multæ eccleſiæ ſunt per univerſum orbem terrarum, propter diverſa loca, & tamen una ſancta eſt catholica, propter unam fidem: ſic & multæ oblatæ, propter vota offerentium, unus panis eſt, propter unitatem Corporis chriſti. Si enim requiris, quare non integra oblata ponatur in calicem, cum conſtat integrum corpus Domini reſurrexiſſe? Partim reſurrecturum, partim jam vivit, ut ultra non moriatur: partim mortale eſt, & tamen in cælo. Unde dicit Apoſtolus: Noſtra autem converſatio in cælis eſt.

XXVI. *De pace annunciata antequam commiſceatur corpus & ſanguis Domini.* Duobus enim modis poteſt accipi pax dicta ab epiſcopo ſive preſbytero, antequam corpus Domini mittatur in ſanguinem: ſcilicet & illa pax per iſtam intelligi poteſt, quæ juſtis eodem tempore data eſt, quando anima Chriſti deſcendit ad infernum, & eruit inde omnes fideles, &c. vel certe ea pax per iſtam intelligi poteſt, quæ data eſt Chriſti corpori, quando anima ad illud rediit: ut ſicut neque anima umquam turbata eſt pro ſua morte, ita nec corpus ultra turbetur de ſua mutatione; ſed ea pace fruantur utraque, ut ſemper gaudeant de æterna immortalitate. Non enim ab re eſt, ſi per tactum quo tanguntur labia calicis, eodem tempore ſcripturam illam accipiamus: Et inſufflavit in faciem ejus ſpiraculum vitæ. ut in eo membro reſtauratio vitæ intelligatur, cui primo ut viveret, legitur data. Sane & illud rationi congruit, ut quatuor ſenſus ſunt in capite, per quatuor partes mundi, labia calicis tangantur, &c. Gentiles quidam, qui nondum erant Dei, quærebant per Philippum, qui erat os lampadis, videre Jeſum. In quo ſignificatum eſt, gentiles futuros corpus Domini per fidem: ita & iſte panis, quando primum ponitur in altari, datur intellegi futurum de eo fieri corpus Domini Audiamus quid de jam commemoratis gentilibus reſpondeat Dominus. Niſi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, ipſum ſolum manet. In quo profecto oſtenditur, niſi ipſe moriatur, gentilitatem non fieri corpus ſuum. Sic ſane ut panis purus corpus ſuum antea fieri non poterat, niſi ad memoriam reducatur ſacerdotis ſacramentum paſſionis Domini, & crucis ſignaculum pro eo celebretur.

XXVII. *Item de Secreta.* Chriſtus ſolitudinem quæſivit in oratio-

ne: quanto magis nos oportet quærere, qui undique circumdamur tumultibus vitiorum, & conſuetudine ſæculari? Utile namque eſt omnem orationem ſpecialem ſacerdotum ſecretam eſſe, ut non cogitemus quomodo placeat vox & compoſitio oris populo terreno; ſed tantummodo cogitemus, qualiter mens ſoli Deo concordet quem orat. Ab illo loco ubi ſecretam dicit epiſcopus, uſque ad *Agnus Dei*, totum illud vocat Auguſtinus orationes. AMALAR. EGLOGA.

XXVIII *De Præfatione.* Præfatio namque dicitur, quaſi prælocutio. Hæc namque oratio quæ præfatio dicitur, prælocutio eſt totius ſecuturæ orationis, quæ inchoatur ante *Te igitur*, pervenitque uſque ad *Agnus Dei.* Hanc igitur conſuetudinem hæc oratio tenet, quam habuit oratio Patrum noſtrorum, qui ſolebant laudes Deo referre in oratione. Ita namque Daniel oravit: Domine Deus noſter, qui eduxiſti populum tuum de terra Ægypti, &c.

XXIX. *De benedictione poſt communionem.* Poſtcommunionem hanc orationem Auguſtinus poſtulationem vocat. Poſtcommunionem namque dicit, quia poſtquam populus communicat, hæc ſequitur: ſuper populum vero; quia tunc benedicitur populus, ut noſtro ſancto conveniant evangelio. Poſt orationem & communicationem benedictio ſequitur: quoniam poſtquam Chriſtus in cruce oravit, & coram diſcipulis manducavit, & reliquias eis dedit, & elevatis manibus ſuis benedixit eos: Et factum eſt cum benediceret eos, receſſit ab illis, & ferebatur in cælum. Noſtra quippe benedictio, poſtulatio eſt apud Deum, ut benedicere dignetur. Epiſcopus namque data benedictione revertitur ad propria. Poſtea annunciat diaconus, *Ite miſſa eſt.* In Angelorum typo loquitur populo, qui dixerunt Apoſtolis, Hic Jeſus qui aſſumptus eſt a vobis in cælum, & reliqua. Quid eſt namque, *Ite miſſa eſt*, frater mi? niſi, Ite cum pace ad domos veſtras. Legata eſt pro vobis oratio ad Dominum, & per angelos, qui nuncii dicuntur, allata eſt in conſpectu divinæ majeſtatis. Populus reſpondet, *Deo gratias.* Hanc reſponſionem Auguſtinus vocat gratiarum actiones. Hoc agit ſancta eccleſia more apoſtolico, qui erant adorantes Jeſum, & regreſſi ſunt Jeruſalem cum gaudio magno. Audi qualiter apoſtoli Deo gratias referant: Et erant ſemper in templo laudantes & benedicentes Deum, qui vivit & regnat in ſæcula ſæculorum. Amen.

Qualiter quædam orationes & cruces in Te igitur *agendæ ſunt.*

TE igitur clementiſſime Pater per Jeſum-Chriſtum filium tuum dominum noſtrum ſupplices rogamus ac petimus, uti accepta habeas & benedicas. Hic ſignat oblationem & calicem tribus vicibus, non tamen ſub una cruce, ſed ſeparatim ſingulis ſingulas faciens cruces. *Hæc † dona, hæc † munera, hæc † ſancta ſacrificia inlibata. In primis quæ tibi offerimus pro eccleſia tua ſancta catholica, quam pacificare, cuſtodire, adunare, & regere digneris toto orbe terrarum, una cum famulo tuo Papa noſtro ill. Memento Domine famulorum, famularumque*

tuarum. Hic nomina vivorum nominentur ſi volueris, ſed non Dominica die, niſi certis diebus. *Et omnium circum adſtantium, quorum tibi fides cognita eſt & nota devotio, qui tibi offerunt hoc ſacrificium laudis pro ſe ſuiſque omnibus, pro redemptione animarum ſuarum, pro ſpe ſalutis atque incolumitatis ſuæ, tibique reddunt vota ſua æterno Deo, vivo & vero. Communicantes & diem venerantes..... Coſmæ & Damiani.* Si fuerit natale Sanctorum, hic dicat, *Sed & diem natalitii beati ill. vel beatorum ill. celebrantes, & omnium Sanctorum, quorum meritis precibuſque concedas, ut in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio per Chriſtum Dominum noſtrum.* Hic inclinat ſe uſque ad altare, dicens, *Hanc igitur oblationem ſervitutis noſtræ... & in electorum tuorum jubeas grege numerari per Chriſtum Dominum noſtrum.* Cetera habes ſuperius pag. 61.

II.

JOHANNIS DIACONI LIBER

DE ECCLESIA LATERANENSI.

Incipit Prologus in libro de Sanctis ſanctorum.

JOHANN. DIACON. BEATISSIMO domino & patri reverentiſſimo ALEXANDRO divina gratia catholicæ eccleſiæ atque Sedis apoſtolicæ ſummo Pontifici, JOHANNES qualiſcumque diaconus baſilicæ Salvatoris patriarchii Lateranenſis canonicus, librum de Sanctis ſanctorum ex archivo renovatum. Cum juxta ſapientis viri præconium gloria Regum ſit celare verbum, & gloria Dei inveſtigare ſermonem; tanto utriuſque profeſſoribus probabile eſt ad utriuſque beneplacitum & honorem ſollicitum ac devotum præſtare obſequium, quanto de utriuſque gratiæ plenitudine ſperatur renumeratione dignum, atque indubitanter creditur affuturum, &c. Hoc itaque conſiderationis reſpectu conſiderans, libellum de Sanctis ſanctorum memoriam continentem, qui in archivo hujus ſacroſanctæ baſilicæ a prædeceſſoribus noſtris uſque ad noſtra tempora conſervatur, antiquitatis vetuſtate jam quaſi abolitum, quoniam beatitudini veſtræ beneplacitum eſt & gratum, erogatum quia perneceſſarium, ne tam celebris ſacrorum memoria, quæ ab anteceſſoribus noſtris nobis diligenter conſervata eſt & tradita, per noſtram negligentiam poſteris noſtris oblivione deficeret, ſanctitatis veſtræ auctoritate & præcepto, mandato quoque & voluntate venerabilis prioris JOHANNIS & fratrum ejuſdem eccleſiæ, ad honorem Domini & Salvatoris Jeſu-Chriſti renovare curavi poſteritati conſervandam, ipſorumque devotioni profuturam. Sane quia non ſolum de mendoſis, ſed etiam de otioſis ante tribunal Dei viventis, in cujus manus horrendum eſt

eſt incidere, reddituri ſumus proculdubio rationem; ſcire cupio veſtræ paternitatis benivolentiam Deo & hominibus meritorum plenitudine & ſinceritate reverendam, atque univerſos, qui hujus libelli memoria gaudent, me nullatenus ſuperſtitionis cauſa aliquas novitates præſumptionis inſerere: ſed ſimpliciter antiquam ſeriem ſcribendo conſervans, ſi qua alia ſuperaddo, illa ſunt proculdubio, quæ vel ipſe jam per quinque luſtrorum ſpatia, in hac ſacroſancta baſilica in canonicali propoſito vivens, oculis propriis vidi, vel ab anteceſſoribus noſtris veridica relatione cognovi, ea ſcilicet quæ ſunt de tranſlatione ſanctorum Chryſanthi & Dariæ, ſeu de inventione ſanctarum Rufinæ & Secundæ, atque ſanctorum Cypriani & Juſtinæ, vel etiam qnæ de hiſtoriis & auctoritatibus Sanctorum ad repellendam ambiguitatis opinionem quorumdam de abſconſione tabernaculi & Arcæ, & his quæ continebantur in ea, vel altaris incenſi. quæ nimirum ut liquido clareſcant, & hiſtoriographorum nomina & libros, & tempora, ſeu doctorum nomina, vel volumina manifeſtius in ſequentibus declarare curavi, &c. JOHANN. DIAC.

IN NOMINE SANCTÆ ET INDIVIDUÆ TRINITATIS.

Incipit ſcriptum de ſupremæ ſanctuario ſanctæ Dei Romanæ, id eſt Lateranenſis, eccleſiæ, compoſitum de archivis & antiquis Pontificum Romanorum geſtis, quæ videlicet eccleſia patriarchalis & imperialis privilegio ac prærogativa ſanctæ Sedis apoſtolicæ, dono gratiæ Dei Salvatoris J. C. ſuper omnes eccleſias totius orbis terrarum obtinet dominationem atque principatum, quæ etiam divino nutu apoſtolici culminis & Romani imperii nomen poſſidet glorioſum.

Et quoniam totus orbis terrarum huic matri eccleſiæ debitæ ſubjectionis exhibere debet obſequium; multi ex diverſis regionibus hic conveniunt oratores, quibus neſcientibus quantum, & quam pretioſiſſimum in hac prædicta eccleſia ſanctuarium Dei ſit reconditum, per iſtarum inſinuationem litterarum volumus eſſe notatum, ſaltim quando hic conveniunt ad exorandum Deum Dei filium J. C. D. N. ſalvatorem ſanctorum pro pace ſanctæ Eccleſiæ, pro remiſſione omnium peccatorum, pro acquirenda gloria æternæ viſionis Dei, pro ſocietate æternorum civium & ſanctarum animarum.

Igitur poſt beatam ac ſalutiferam D. N. J. C. paſſionem, & ab inferis glorioſam ipſius reſurrectionem, ſeu in cælum admirabilem aſcenſionem, percepta conſolatione glorioſiſſimi adventus Spiritus-ſancti, in ſortem ſuæ prædicationis Apoſtoli iter ſuum direxerunt, & diſpoſitione ineffabilis miſericordiæ Dei regni cæleſtis ſenatores eximii, Petrus ſcilicet & Paulus, caput totius orbis, hanc Romanam videlicet civitatem, ingreſſi ſunt, in qua ad honorem D. N. J. C. catholicæ fidei fundamentum ſuper Petram, id eſt Chriſtum, fideliter collocarunt: pro cujus ædificationis incremento uſque ad mortem decertarunt, pro cujus amore glorioſum ſanguinem ſuum effuderunt; ac denique mortem crucis, & gladii temporalem ſubeuntes, Regis ſuperni curiam laureati petierunt. Iſti ſunt viri ſancti, quorum doctrina ful-

JOHANN. DIAC. get eccleſia: quam antiquus hoſtis per Neronem primum, deinde per ſuccedentes principes per trecentos annos & eo amplius impugnavit & concuſſit, ſed nullatenus evertere valuit. Cum enim placuit ei, qui fideles ſuos igne paſſionis permiſit examinari, Conſtantinus Auguſtus, Conſtantii & Helenæ filius, culmen imperii ſubiit, & præcedentium tyrannidem principum in ſervos J. C. aliquamdiu exercuit: ſed immenſa Dei pietas electorum ſuorum clamantium ad ſe dolori & anguſtiæ compatiens, calamitati & miſeriæ tantæ perſecutionis finem imponere non diſtulit. Quid plura? ſicut enim in Vita ſancti Silveſtri legitur, præfatus imperator Conſtantinus elephantiæ lepra a Deo percutitur: cui pontifices capitolii hoc dederunt conſilium, quatenus in piſcinam occiſorum infantium ſanguine plenam nudus deſcenderet, & a lepra ſic mundatus priſtinam ſanitatem ſic reciperet, &c.

Deinde privilegium Romanæ eccleſiæ Pontifici contulit, ut in toto orbe Romano ſacerdotes hunc ita caput & principem habeant, ſicut omnes judices regem habere conſueverant: in quo privilegio ita inter cetera legitur.
" Utile judicavimus una cum omnibus ſatrapis noſtris, & univerſo ſenatu,
" optimatibus etiam & cuncto populo Romanæ gloriæ ſubjacenti, ut ſicut
" beatus Petrus in terris vicarius Filii Dei videtur eſſe conſtitutus, etiam &
" Pontifices ipſius principis Apoſtolorum vice principatus poteſtatem amplius
" quam terrenæ imperialis noſtræ ſerenitatis manſuetudo habere videtur, obti-
" neant, &c.

Sicut enim in geſtis beati Silveſtri legitur, quæ beatus papa Gelaſius in Concilio ſeptuaginta epiſcoporum a catholicis legi commemorat, præfatus imperator Conſtantinus ſecunda die proceſſionis ſuæ promulgavit legem, quæ his verbis concluditur. Sit omnibus notum, nos ita Chriſti cultores effectos, ut intra palatium noſtrum templum hujus nominis conſtruamus, &c. quam eccleſiam poſtea ædificatam & conſummatam beatus Silveſter publice (quod non fiebat antea) ſollemniter conſecravit quinto Idus Novembris. Et eſt illa uſque hodie celeberrima feſtivitas in Urbe, in qua prima eccleſia publice conſecrata eſt, & imago Salvatoris infixa parietibus, primum viſibilis omni populo Romano apparuit. Inſcribitur enim DEDICATIO BASILICÆ SALVATORIS. Inde eſt quod quæcumque eccleſia per Urbem atque per orbem Salvatoris vocabulo ſpecialiter intitulatur, in præfata die ipſius celebritatis memoriam recolit & veneratur: cujus dedicationis ſollemnitatem octo diebus celebrandam apoſtolica ſancivit auctoritas: quoniam decimo die a ſollemnitate dedicationis iſtius dedicatæ ſunt poſtea baſilicæ ſanctorum Petri & Pauli.

Inde eſt quod Romanus Pontifex ipſius Salvatoris Jeſu-Chriſti, qui ſuavis & copioſus eſt in miſericordia omnibus ad ſe redeuntibus, in dedicatione iſtius ſacroſanctæ baſilicæ, quæ miſericordiæ ſortita eſt vocabulum, de omnipotentis Dei certa miſericordia præſumens ſalubriter ordinavit, ut omnibus ad hujus feſtivitatis lætitiam convenientibus magna fieret remiſſio peccatorum, de quibus tamen digne Deo Eccleſiæque confeſſi per pænitentiam fuiſſe noſcuntur, ſeu qui uſque ad octavam diem, cum vera & Deo grata cordis contritione confiterentur. Quæ videlicet emiſſio apoſtolica providentia ſic tripertita diſtinguitur, ut Romanis & circum adjacentibus M.

1. annorum; Thuſcis & Lombardis duorum millium annorum, ſed & his qui maria tranſmeare noſcuntur, trium millium annorum, maneat remiſſio peccatorum. Similis eademque inſtitutio remiſſionis facta probatur in hac prima & ſacroſancta baſilica quinta feria in Cœna Domini, quando a domno Apoſtolico conſecratur ſacrum chriſma, quando & hæretici contumaces, & extollentes ſe adverſus hanc ſanctam catholicam & apoſtolicam Eccleſiam, publicæ excommunicationis maledictione apoſtolica ſententia traduntur ſatanæ in interitum carnis, ut tandem miſerante Deo reſipiſcentibus illis a diaboli laqueis ſpiritus eorum ſalvus ſit in die D. N. J. C.

I. *De myſticis appellationibus iſtius ſacroſanctæ baſilicæ.*

Hæc, inquam, eccleſia a ſanctis Patribus, ſicut in eorum ſcriptis invenitur, pluribus myſticis eſt vocabulis inſignita. Hæc etenim principaliter vocatur Baſilica: quia cum Regi regum ſalvatori Jeſu-Chriſto ſit dedicata, ei qui in terra ſummus rex eſt & ſacerdos, comprobatur eſſe commiſſa. Vocatur etiam Baſilica aurea, vel baſilica Conſtantiniana, a Conſtantino, ut dicitur, tota aureo muſivo depicta. Dicitur etiam templum miſericordiæ: quia, ut uſque hodie cernitur, cum multos aditus habuerit, nulla die vel nocte claudebatur, niſi tapetibus, ut quaſi alterum aſylum ſemper pateret obnoxiis omnibus: quatenus amplius non punirentur a legibus ſæcularibus. Legitur quoque apoſtolica Eccleſia, Apoſtolorum dumtaxat doctrinis inſtructa: Sedes apoſtolica, quia præter Apoſtolicum nullus alius ſedere præſumit: Sedes prima, quia ſecunda eſt Antiochena, tertia Alexandrina: Sedes Petri, quia per Vicarium ſuum ipſemet ſedet ibi. Vocatur & ab urbe Romana eccleſia; & a loco Lateranenſis eccleſia, Lateranenſis baſilica, Lateranenſe epiſcopium, Lateranenſe patriarchium. Dicitur hæc Univerſalis eccleſia, quia ejus epiſcopus de univerſis habet judicandi poteſtatem, de illo vero nullus. Et propter hoc appellatur Caput eccleſiarum, Mater eccleſiarum, & Magiſtra eccleſiarum, quia omnes ab illa accipiunt fomentum & magiſterium. Omnibus providet, pro omnibus invigilat, pro cujus utique fide ut aliquando non deficiat, ſed fratres ſuos confirmet, ipſe Salvator exorat. Iis atque aliis nominibus hæc aula Dei nobiliter in divinis paginis decoratur, & honoratur.

II. *Quod omnia quæ in templo poſt deſtructionem reperta ſunt, Helena mater portavit ad filium.*

Hanc itaque ſacroſanctam baſilicam, omni mundo reverendam, beatiſſima Helena Conſtantini mater poſt perceptum ſacri baptiſmatis ſacramentum, incomparabilis ſanctuarii theſauro ditavit. quod videlicet de Hieroſolymitanis partibus rogatu ipſius Auguſti filii tranſportavit, quod ab antiquis ante incarnationem Domini fuerat reconditum, & poſt deſtructionem, quæ a Tito & Veſpaſiano Romanis principibus facta legitur, inibi habebatur reſiduum. Totidem Deus omnipotens viſcera miſericordiæ ſuæ Romanæ huic eccleſiæ dignata eſt aperire, cum jam dicta regina ſanctuarium, quod Dei nutu de civitate ſancta Hieruſalem ſecum attulerit ad filium, in hujus

Johann. Diacon. ſacroſanctæ baſilicæ, quæ ſacerdotalis eſt & regia, tranſtulit habitaculum. Quod quia nondum proprio deſignatur ex nomine, licet indignus ſim nomen ejus depromere, tamen in honore ſuæ laudis non differam cum reverentia nominare.

Item anno Dominicæ Incarnationis M CC LX Alexander papa quartus in die dedicationis hujus eccleſiæ ſacroſanctæ corroboravit & confirmavit omnes quaſcumque indulgentias, a quibuſcumque ſummis Pontificibus, quocumque tempore conceſſas: ſed & illas principaliter, quas beatus Silveſter abunde ſtatuit & donavit, inclinatus juſtis precibus humilis & chriſtianiſſimi Conſtantini, & de ſpeciali miſericordia & gratia prorogavit eas uſque ad diem dedicationis apoſtolorum Petri & Pauli.

III. *De arca & Sanctis ſanctorum, quæ ſunt in baſilica Salvatoris.*

In hac itaque ſacroſancta Lateranenſi baſilica ſalvatoris Jeſu-Chriſto Deo dicata, quæ caput eſt mundi, quæ patriarchalis eſt & imperialis, ſedes eſt apoſtolicæ cathedræ pontificalis, & in ejuſdem eccleſiæ ara principali eſt arca fœderis Domini, vel, ut aiunt, arca eſt inferius, & altare ad menſuram longitudinis, latitudinis & altitudinis arcæ conditum eſt ſuperius, inter quatuor columnas de rubeo porphyrio ſub quodam pulcro ciborio. In quo quidem, ut aſſerunt, multum eſt ſanctuarium, ſed quale ſit non agnoſcunt, nam nomen ejus neſciunt.

In altari vero, quod ſuperius eſt ligneum de argento coopertum, atque ſub eo inferius, eſt tale ſanctuarium: ſeptem candelabra, quæ fuerunt in priori tabernaculo. Unde Paulus dicit apoſtolus: *Tabernaculum factum eſt primum, in quo erant candelabra, & menſa, & propoſitio panum, quæ dicitur ſancta, & aureum turribulum, & urna aurea habens manna, quod habuit ſecundum tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorum.* Et ibi virga Aaron, quæ fronduerat. Et tabulæ teſtamenti, & virga Moyſi, qua percuſſit bis ſilicem, & fluxerunt aquæ. Item ſunt ibi reliquiæ de cunabulis Domini. De quinque panibus ordeaciis, & duobus piſcibus. Item menſa Domini. Linteum unde exterſit pedes diſcipulorum ſuorum. Tunica inconſutilis, quam fecit virgo Maria filio ſuo domino noſtro Jeſu-Chriſto, quæ in morte ipſius a militibus ſortita eſt, non ſciſſa: quam dum Salvator inibi reſervaverit, hæreſis vel ſciſſura fidei diu non erit in ea. Purpureum veſtimentum ejuſdem Salvatoris & Redemptoris. De ſanguine & aqua lateris Domini ampullæ duæ. Circumciſio Domini. Sudarium quod fuit ſuper caput ejus, quod eſt unum de quinque linteaminibus, quibus ſanctiſſimum corpus ejuſdem Domini noſtri fuit involutum. Eſt ibi de loco Aſcenſionis Chriſti in cælum. De ſanguine ſancti Johannis Baptiſtæ. De pulvere & cinere combuſti corporis ejuſdem Præcurſoris Chriſti. Cilicium ejus de pilis camelorum. De manna ſepulturæ ſancti Johannis Evangeliſtæ ampulla plena. Tunica ejuſdem Apoſtoli & Evangeliſtæ, qua ſuppoſita corporibus trium juvenum, ſurrexerunt. mortui enim fuerant propter venenum quod biberant.

IV. *Ratio circa eos, qui opponunt de abſconſione tabernaculi, & arcæ, vel altaris incenſi.*

Verum quam plurimi ſacrorum voluminum & hiſtoriarum profunda myſteria minus prudenter inveſtigantes, nec intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, propter hoc quod in ſecundo libro Machabeorum de abſconſione tabernaculi & arcæ, ſeu etiam altaris incenſi reperitur, ſuperflua opinione exiſtimant, ipſum tabernaculum, & arcam vel altare, hactenus occultata uſque ad tempus futuri judicii latere, & ignorari, &c.

V. *Quod tempore Titi & Veſpaſiani, quæ in templo fuerant, Romæ tranſlata fuerunt.*

Quo autem tempore, vel a quibus vaſa templi, & utenſilia, ſeu univerſa donaria Romæ delata fuerunt, vel ubi repoſita, præfatus doctor Hieronymus, cui proprium fuit ſemper nova quærere, & abſconſa dilucidare, in expoſitione Johelis prophetæ teſtatur, quod Titus & Veſpaſianus, Romani principes, poſt aſcenſionem Domini deſtructa civitate Hieroſolyma & templo, ob victoriam & monimentum populi Romani, omnia illa quæ in templo præcipua & ſpecioſa Judæi habuerant, ſecum aſportaverunt, immo ab ipſis Judæis aſportari juſſerunt: & ædificato Romæ templo Pacis, ibi ea in delubrum mirifice condiderunt, quæ Græca & Romana narrat hiſtoria. Nec dubium unde tantus vir docuit habendum, quod Græca & Romana hiſtoria voluit eſſe confirmatum. Hoc idem uſque hodie liquido perpenditur in triumphali arcu, qui appellatur Septem-lucernarum, qui conſtructus fuiſſe probatur ad memoriam prædictorum principum totiuſque populi Romani juxta eccleſiam ſanctæ Mariæ Novæ, in quo candelabra, quæ fuerunt in priori tabernaculo, & arca cum vectibus ſuis, quæ fuit in ſecundo intra velum, manifeſte ac mirifico opere ſculpta fuiſſe cernuntur.

Hoc etiam manifeſtioribus documentis eloquentiſſime doctor Leo papa in ſermonibus Dominicæ Paſſionis, cum de velo ſciſſo in templo ſub ipſo tempore paſſionis Chriſti contra perfidiam Judæorum conteſtando inveheret, declarare videtur, dum ipſorum cæcitatem Judæorum omnia mundi elementa evidentius arguiſſe proteſtaretur in ſermone, qui ſic incipit, *Cum multis modis Judaica impietas laboraret*, ſcripſit ita " Quod ſi ad arguendos vos, nec cæleſtia, nec inferna ſufficiunt, & crucem " Chriſti magis potuerunt petræ atque monumenta, quam veſtra corda " ſentire, ſaltem quod in templo actum eſt, ſcienter advertite. Velum, " cujus objectu intercludebantur Sancta ſanctorum, a ſummo uſque ad " ima diruptum eſt, & ſacrum illud myſticumque ſecretum, quo ſolus " ſummus Pontifex juſſus fuerat intrare, reſeratum eſt, &c. "

Sub altari iſto ſacroſancto, de quo in præſenti loquimur, eſt quædam imago tota aurea Domino Jeſu-Chriſto dedicata, & beatæ Mariæ vir-

JOHANN. DIACON. ginis; & ſancti Johannis Baptiſtæ, ſanctorumque apoſtolorum Petri & Pauli, ſancti Johannis Evangeliſtæ imagines de electro aureæ & argenteæ, necnon aliorum apoſtolorum penitus argenteæ, quas Conſtantinus imperator Dei ſervus, qui eaſdem ad honorem ſalvatoris Jeſu-Chriſti ſuorumque diſcipulorum imaginari ſtuduit, ſic in quodam geneceo molitus eſt recondere, quod nulli artifici per quodcumque ingenium licet accedere.

VI. *Quod quotidie in Matutinis, Miſſa & Veſperis feſtive in ea pulſatur.*

In hac eccleſia, quia typum gerit cæleſtis eccleſiæ, die noctuque in Matutinis & Miſſa, ſeu Veſperis cotidie feſtive pulſatur. Inde eſt quod in ea non cantatur ad Miſſas, *Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem*, quoniam ibi ſumma pax juſtorum ipſe Chriſtus erit, ubi perfecta & conſummata in electis, nec poſtulatione opus erit, nec augmento.

VII. *De oratione Dominica, quæ in omni Officio frequentatur.*

Hæc reſervans apoſtolicam inſtitutionem non niſi Dominica in Officiis utitur oratione: quoniam aliæ orationes poſtea ſunt ſuperadditæ; & congruum eſt atque conveniens, ut prima & ſumma omnium aliarum eccleſiarum, primam & ſummam omnium aliarum orationem frequentet; & quæ Salvatoris vocabulo conſecrata eſt, Salvatoris orationem, quam diſcipulos ſuos orare docuit, præ ceteris præcipuam ſemper habeat. Sunt præterea aliæ quædam collectæ ad Matutinas vel Veſperas intitulatæ, quæ ab Apoſtolico, vel ab ejus ſeptem collateralibus epiſcopis tantum, & non ab aliis penitus in ipſa eccleſia dici poſſunt.

VIII. *De epiſcopis ſeptem hebdomadariis, aliiſque officialibus ejuſdem eccleſiæ.*

Ad hoc igitur tam ſollemne ſacroſanctum altare, ubi, ſicut diximus, veſtimentum habetur ſortitum, non ſciſſum; & aliud multum & incomparabile ſanctuarium, quod totum hic nominare ſuperſedemus; nullus ad ſacrificandum audet accedere præter domnum Apoſtolicum, & ſeptem cardinales epiſcopos ejuſdem eccleſiæ hebdomadarios, qui Miſſam in hac ſacroſancta baſilica celebrant per hebdomadas ſuas, oblationemque, quam in ipſa Miſſa accipiunt a principio officii uſque ad finem, quæcumque eſt in auro vel argento, vel quibuſcumque oblationibus, in ordinationibus etiam & conſecrationibus æqualiter dividunt cum canonicis ejuſdem eccleſiæ ſibi aſſiſtentibus in miniſterio altaris, & in officiis, præter oblationem panis & vini, quæ tantum canonicorum ſunt. Quorum ſeptem civilia hic deſcribenda ſunt nomina. Epiſcopus Hoſtienſis, qui debet conſecrare & benedicere Apoſtolicum præ omnibus aliis.

Epiſcopus ſanctæ Rufinæ ſecundus; epiſcopus Portuenſis tertius; epiſcopus Albanenſis quartus; epiſcopus Tuſculanenſis quintus; epiſcopus Sabinenſis ſextus; epiſcopus Præneſtinenſis ſeptimus.

In quibuſdam vero Dominicis & feſtivis diebus, ſanctorumque præcipuis ſollemnitatibus, quandoque ſacerdos eſt regalis & imperialis epiſcopus, immo patriarcha; & idem Apoſtolicus in ſupradicto ſacratiſſimo altare Salvatoris hujus Lateranenſis baſilicæ Miſſam debet celebrare: & quando celebrat dominus Papa ſancti Petri vicarius, debent etiam ei aſſiſtere vicarii & collaterales ſui prædicti, videlicet ſeptem epiſcopi cum XXVIII cardinalibus totidem in eccleſiis infra muros urbis Romæ præſidentibus, qui poteſtatem obtinent judicium faciendi ſuper omnes epiſcopos totius Romani imperii in omnibus Conciliis, vel ſynodis quibuſcumque legati, vel præſentes affuerunt. Debet etiam ibi præſens eſſe archidiaconus cum ſex diaconibus palatinis, qui in palatio legere debent evangelium, & in baſilica Lateranenſi: & alii duodecim diacones regionarii, qui ſolent evangelium legere in ſtationibus eccleſiarum Romæ conſtitutis. Iſti decem & octo diaconi totidem eccleſias habent infra muros civitatis. Et tamen omnes ſunt canonici patriarchalis baſilicæ Lateranenſis. Debent etiam ibi eſſe ſeptem ſubdiaconi palatini, & ſchola cantorum, ſcilicet alii ſeptem ſubdiaconi, qui vocantur regionarii. Iſti debent legere lectiones & epiſtolas in ſtationibus Romæ conſtitutis. Alii ſeptem, ſcilicet ſchola cantorum, debet canere officium, dum dominus Papa celebrat Miſſam in baſilica Lateranenſi, & in aliis. Alii vero ſeptem palatini epiſtolam debent legere in palatio ad Miſſam Apoſtolici, & in eadem patriarchali baſilica Lateranenſi, necnon etiam ad Miſſas ipſius Apoſtolici. Sunt etiam ibi acolythi præſentes, & capellani, lectores, exorciſtæ, & oſtiarii, quorum unuſquiſque nititur adimplere ſuum officium, ſicut a ſanctis Patribus inibi eſt conſtitutum.

Sunt autem in hac prædicta Lateranenſi baſilica quorumdam ſanctorum altaria, quorum iſta ſunt nomina. In choro canonicorum eſt altare ſanctæ Mariæ Magdalenæ, in quo reconditum eſt corpus ejus ſine capite per manus domini Honorii tertii papæ, qui ipſum altare conſecravit.

Retro ſub abſida eſt altare ſanctorum Chryſanthi & Dariæ, in quo recondita olim fuerant eorum pretioſa corpora: ſed cum a ſchiſmaticis fuiſſet execratum, levata ſunt iterum inde, & tranſlata in eccleſia beatæ Dei genitricis Mariæ, & ſancti Pancratii martyris, quæ eſt in dextero latere baſilicæ, atque recondita ſunt in altare ipſius eccleſiæ, quod conſecratum eſt per manus Innocentii papæ II, in quo recondidit pretioſas ſanctorum reliquias, ſanctorum videlicet Pancratii, Jacobi apoſtoli, Matthæi apoſtoli, Thaddæi apoſtoli, Timothei diſcipuli Pauli, protomartyris Stephani, ſanctorum Innocentium, de linteamine Domini, & de ſepulcro ejus, de rubo incombuſto, Blaſii, Nicomedis, Vitalis, Gervaſii & Protaſii, Nazarii & Celſi, ſancti Felicis, & ſanctorum XL Martyrum.

In eadem parte ſunt ſepulturæ Apoſtolicorum, in quibus ſanctæ re-

JOHANN. DIACON. cordationis Lucius papa II. hic vixit in canonicali propoſito longo tempore in eccleſia iſta, atque hinc aſſumptus presbyter cardinalis ordinatus eſt in eccleſia ſanctæ Crucis in Jeruſalem, quam de ruinis a fundamento præclaro & ammirando opere renovavit, atque ad normam religionis ſecundum beati Auguſtini regulam informatam ante apoſtolatum multis poſſeſſionibus ditavit. Sed & iſtam eccleſiam, aſſumptionis ſuæ memor & priſtinæ converſationis, per omnia dilexit, magniſque beneficiis honoravit. Octavo ſiquidem die conſecrationis ſuæ textum evangeliorum, laminis aureis opertum, ſmalto & multis pretioſis lapidibus pulcherrimo opere ornatum, ſuper altare obtulit. Inde non poſt multum [a] ſarantaſmum optimum ad altaris ornamentum: ampullas etiam duas magnas, præclaro opere ſculptas, argenteas deauratas in miniſterio ſacrificii penſ. libr. IIII. Condidit quoque privilegium, in quo donavit huic baſilicæ eccleſiam ſancti Johannis ante portam Latinam cum omnibus, quæ ad eam pertinent, necnon hoſpitale juxta portam.

Ibi prope jacet Leo papa V, & Agapitus papa II, juxta ſepulcrum ejus. Inde per directum ad dexteram jacet Paſchalis papa II. qui ſalubri providentia & ſtudio renovavit ordinem canonicum in iſta eccleſia: juxta quem jacet Calliſtus papa II. qui reformavit cum imperatore Henrico pacem. Secus ipſum requieſcit Honorius papa II. ac deinde penes iſtum Cæleſtinus papa II. Inde in porticu ſepulturæ plurimæ epiſcoporum iſtius eccleſiæ. In eadem quoque porticu jacet Gerbertus Remorum archiepiſcopus, qui Papa effectus Silveſter eſt appellatus: cujus ſæpe ſepulcrum, etiam in ſereniſſimo aëre, cum non ſit in humido loco, aquarum guttas (quod ſatis eſt hominibus admirandum) viſibiliter emanat.

Inde eſt altare ſanctorum XL Martyrum prope hoc altare. In navi eccleſiæ jacet Innocentius papa II in concha porphyretica, quæ fuit Adriani imperatoris ſepultura. Hic renovavit tectum hujus baſilicæ, propriis expenſis, novis trabibus, quas glorioſus & potens Roggerius Siciliæ rex precibus ſuis eidem eccleſiæ tranſmiſit: quod videlicet tectum ſuo tempore cecidit, ſuoque tempore reſtauratum eſt. Turrim etiam ante eccleſiam, quæ ruinæ vicina videbatur, renovari juſſit: atque quam plurima, dum vixit, eccleſiæ dona ad ornamentum altari obtulit, cycladem videlicet auro textam ſatis optimam, de qua poſtea veſtis ad ornatum altaris, & caſula ad celebrationem Miſſæ factæ ſunt. Tarantaſmum ad cooperimentum altaris, thuribulum argenteum penſ. libr. II. libras centum Lucenſis monetæ pro emendis poſſeſſionibus ad ſuſtentationem canonicorum, de quibus poſtmodum dominus Bernardus prior iſtius baſilicæ, qui poſtea factus eſt cardinalis ſancti Clementis, ac deinde epiſcopus Portuenſis, ſalubri ſtudio & providentia emit poſſeſſiones non longe ab urbe, juxta formas prope eccleſiam ſanctæ Helenæ. Item in eadem parte juxta fores eccleſiæ requieſcit quidam Papa, qui Sergius ex Petro ſic vocitatus erat. Inde penes iſtum jacet Alexander

a Infra, *tarantaſmum ad cooperimentum altaris*. paullo inferius, *ſarantaſmum.* quæ genuina eſſe lectio videtur.

papa

papa II, qui fuit epiſcopus Lucenſis, qui & condidit optimum privilegium prædictæ baſilicæ, & renovavit communem regularium canonicorum vitam in ipſa: in quo privilegio donavit ipſis canonicis medietatem omnium oblationum principalis altaris; domus quæ ſunt in circuitu iſtius baſilicæ, multaque alia poſſeſſionum prædia diverſis in civitatibus & locis conſiſtentia, ſicut ipſius privilegii digna memoria nobis refert teſtimonia. Eſt inter duas fores quidam alius Papa, qui non habet epitaphium. Et iterum in hac parte juxta fores eccleſiæ: JOHANN. DIACON.

Pontificis ſummi pauſant ibi membra Johannis.

Hic eamdem renovavit baſilicam. Et iterum inter duas fores eccleſiæ in iſta parte,

Cernitur hic tumulus, qui præſul dicitur eſſe,
Summi Johannis, ſic quoque dictus erat.

Iſte Johannes XVII Papa. Et ante fores eccleſiæ quidam præſul requieſcit, qui Petrus eſt vocatus. Super ipſas fores eccleſiæ ſcriptum fuit interius:

Sergius ipſe pius Papa hanc qui cœpit ab imis
Tertius, exemplans iſtam quam conſpicis aulam.

In atrio quoque ipſius baſilicæ oratorium eſt pulcrum, & ibi eſt altare ſancti Thomæ apoſtoli. In hoc quidem oratorio, quod fecit Johannes papa qui renovavit eccleſiam, induit ſe Pontifex veſtimenta ſacerdotalia & pontificalia, quando debet celebrare Miſſam in ſtationibus iſtius baſilicæ. De hoc enim oratorio exiens cum proceſſione intrat baſilicam, & vadit ad ſacroſanctum altare Dominicum, quod omnium altarium ſolum habet principatum. Cæleſtinus papa III jacet juxta ſanctam Mariam de Repoſo. Alexander papa III jacet ante pulpitum eccleſiæ, vel juxta viam quando imus ad curiam. Clemens III Papa jacet ante chorum canonicorum.

A ſiniſtro vero latere baſilicæ eſt altare beatæ Mariæ de Repoſo. Ibi juxta jacet Anaſtaſius papa IV, qui fuit Sabinus epiſcopus, in mauſoleo porphyretico præclaro opere ſculpto, in quo olim jacuit Helena mater Conſtantini imperatoris: quod videlicet mauſoleum de eccleſia, quam idem imperator ad honorem ipſius matris extra Urbem fabricaverat, idem Papa deportari fecerat. Hic unice ac devotiſſime dilexit præ omnibus iſtam eccleſiam antea, dum eſſet epiſcopus, atque in apoſtolatu ſublimatus, poſtea plurimis beneficiis honoravit. Nam duo privilegia canonicis præfatæ baſilicæ ſollemniter condidit: in quibus, & quæ tunc poſſidebat confirmavit, & de benignitate & gratia ſua plurima ſupererogavit. In quibus eccleſiam ſancti Gregorii in Marcio cum palatio, in quo ſita eſt, & cum omnibus ad eam pertinentibus, necnon & terram cum molendino extra portam in capite, ubi fuit aliquando locus, huic eccleſiæ donavit. Ad ornamentum etiam ſacroſancti Dominici altaris plurima dona obtulit, antea dum eſſet epiſcopus: & poſtmodum ſublimatus in ſacroſancta ſede Apoſtolicus: octavo enim die a conſecratione ſua cycladem unam altari Dominico obtulit. Exinde quinto-decimo die caſulam unam albam & optimam pre-

JOHANN. DIACON. cioſo auriphrygio circumdatam ad celebrationem Miſſæ. Poſt aliquantum temporis intervallum obtulit ad ornamentum altaris candelabra duo optima fuſorio opere fabrefacta, & ſarantaſmum unum præclarum & optimum, & pro fratrum ſubſidiis argenti libr. III. In anniverſario etiam dedicationis iſtius ſacratiſſimæ baſilicæ calicem ſatis magnum & admiratione dignum tam pro ſui ponderis magnitudine, quam etiam pro admirandi operis varietate. Undique enim ex omni parte ſculptorio opere fabrefactum eſt mirabiliter, atque diverſis hiſtoriis cum verſibus adornatum, penſans libr. XXVIII.

„ In nomine Domini amen. Anno Incarnationis MCCXCVII die... „ menſis Februarii conſecratum fuit altare Capituli ad honorem Dei & „ beatæ Mariæ Magdalenæ de mandato domini Bonifacii papæ VIII „ per dominum Gerardum de Parma epiſcopum Sabinenſem: in quo al- „ tari recondidit corpus ipſius beatæ Mariæ Magdalenæ ſine capite, & „ brachium beati Zachariæ, & reliquias multorum aliorum Sanctorum.

Judicum alii ſunt Palatini, quos Ordinarios vocamus: alii Conſulares diſtributi per Judicatus: alii Pedanei a Conſulibus creati. In Romano vero imperio & in Romana uſque hodie eccleſia ſeptem judices ſunt palatini, qui Ordinarii vocantur, qui ordinant imperatorem, & cum Romanis clericis eligunt Papam. quorum nomina hæc ſunt. Primus Primicerius: ſecundus qui dicitur Secundicerius, qui ab ipſis officiis nomen accipiunt. Hi dextera lævaque vallantes imperatorem, quodammodo cum illo videntur regnare, ſine quibus aliquid magnum non poteſt conſtituere imperator. Sed in Romana eccleſia in omnibus proceſſionibus manuatim ducunt Papam, cedentibus epiſcopis & ceteris magnatibus, & in majoribus feſtivitatibus octavam ſuper omnes epiſcopos legunt lectionem. Tertius eſt Arcarius, qui præeſt tributis. Quartus Saccellarius, qui ſtipendia erogat militibus, & Romæ ſabbato ſcrutiniorum dat elemoſynam, & Romanis epiſcopis & clericis, & ordinariis largitur preſbyteria. Quintus eſt Protoſcrinarius, qui præeſt ſcrinariis, quos Tabelliones vocamus. Sextus primus Defenſor, qui præeſt defenſoribus, quos Advocatos nominamus. Septimus Amminiculator, intercedens pro pupillis & viduis, pro afflictis & captivis. Pro criminalibus hi non judicant, nec in quemquam mortiferam dictant ſententiam: & Romæ clerici ſunt, ad nullos umquam alios Ordines promovendi. Alii vero, qui dicuntur Conſules, Judicatus regunt, & reos legibus puniunt, & pro qualitate criminis in noxios dictant ſententiam.

XII. *De Oratoriis ad Fontes, & de ſanctuariis & donis eorum.*

Retro baſilicam Salvatoris quatuor ſunt oratoria: unum eſt quod habet abſidas duas: ſub una eſt altare ſanctarum virginum Rufinæ & Secundæ, ſub quo recondita ſunt precioſa earumdem corpora, quæ inventa ſunt ab Anaſtaſio papa IIII felicis memoriæ, antequam apoſtolica dignitate ſublimaretur, & poſt ipſarum inventionem fabricato

altari ad honorem earumdem propriis manibus conſecravit ipſum altare, adſtantibus nobis omnibus, & præſentibus canonicis baſilicæ Salvatoris, & quamplurimis tam de Urbe, quam extra Urbem.

Sub alia abſida eſt altare ſancti Andreæ apoſtoli, & ſanctæ Luciæ virginis, quod & prædictus Anaſtaſius papa conſecravit, & in eo recondidit de reliquiis utriuſque, videlicet Andreæ apoſtoli, & Luciæ virginis. In feſtivitate ſancti Cypriani epiſcopi & martyris, & ſanctæ Juſtinæ virginis, quorum corpora in pilo marmoreo poſita locavit, & recondidit ſub eodem altare, quæ & invenerat in altare ſupradictarum virginum Rufinæ & Secundæ, dum pro inveniendis corporibus earum quærere, & fodere nobis præcepiſſet.

Aliud vero eſt oratorium huic prædicto contiguum, quod unam ſub abſida tantummodo habet aram, ſub qua ſunt recondita precioſa Sanctorum corpora, quorum iſta ſunt nomina, ſanctus Venantius, ſanctus Domnio, ſanctus Anaſtaſius, ſanctus Maurus, ſanctus Aſterius, ſanctus Septimius, ſanctus Jelius, ſanctus Antiochianus, ſanctus Paulinianus, ſanctus Gaianus.

Tertium vero eſt oratorium poſtea, ubi fontes ſunt inter duo altaria. Unum eſt ſancti Johannis Baptiſtæ, aliud eſt ſancti Johannis Evangeliſtæ. Fontes ſunt rotundi, inter columnas porphyreticas poſiti in medio eccleſiæ, quæ pulcra eſt & rotunda, ubi Conſtantini imperatoris fuit camera. Oratoria vero ipſa, videlicet ſancti Johannis Baptiſtæ & beati Johannis Evangeliſtæ, e regione hinc inde diſpoſita, conſtruxit * Hilarius papa, quæ ornavit omnia ex argento, & lapidibus precioſis. Confeſſionem ſancti Johannis Baptiſtæ ex argento penſantem libr. c, & crucem auream, & in ambobus oratoriis januas æreas argento clauſas. Ante confeſſionem coronam argenteam penſantem libr. xx, farum cantarum penſantem libr. xxv Item ad ſanctum Johannem intus ſanctum Fontem lucernam auream cum inoluminum x penſantem libr. v, turrim argenteam cum delphinis penſantem libr. lx, columbam auream penſantem libr. ii. Fecit etiam ibidem prope, ſancti Stephani monaſterium in baptiſterio Lateranenſi. Fecit & in eodem loco bibliothecas duas. Hæc autem omnia in baſilica Conſtantiniana ad ſanctam Mariam conſtituta repoſuit.

* *al.* Hilarus

XIII. *De Oratorio ſanctæ Crucis, & ornamentis ejus.*

Quartum vero poſtmodum ſanctæ Crucis eſt oratorium, in quo ejuſdem ſanctæ Crucis multum eſt ſanctuarium. Ibi dictante Angelo beatus papa Gregorius antiphonarium, & multa alia ſcripſit. Hoc oratorium multum eſt pulcherrimum, in modum crucis factum, de muſivo decoratum, quod a prædicto papa Hilario fuit conſtitutum: in quo pari modo plurima dona obtulit. Confeſſionem, ubi lignum crucis poſuit, cum cruce aurea & gemmis, quæ penſant pondus libr. xx. In confeſſione januas ex argento penſantes pondus librar. l. ſupra confeſſionem arcum aureum penſ. libr. iv, quem portant columnæ ony-

JOHANN. DIACON. chinæ, ubi ſtat agnus aureus penſans libr. II. coronam auream ante confeſſionem, farum cum delphinis penſ. libr. v. lampadas aureas IV penſ. libr. II. nympheum, & triporticum ante oratorium ſanctæ Crucis, ubi ſunt columnæ exatopentalaicas, & conchas ſtriatas duas cum columnis porphyreticis ragiatis foratis aquam fundentes, & in medio lacum porphyreticum cum concha anſata in medio aquam fundente, circumdata a dextris vel ſiniſtris in medio cancellis æreis, columnis cum faſtigiis & epiſtuliis, undique ornatum ex muſivo, & columnis aquitanicis, & tripolitis, & porphyreticis. Eſt iterum huic oratorio ſatis proximum aliud ſancti papæ Gregorii oratorium, ubi uſque hodie [a] lectulus, in quo ipſe Sanctus ſolebat quieſcere, videtur juxta aram permanere.

XIV. *De eccleſia ſancti Laurentii in palatio.*

In ſacro namque palatio eſt quoddam ſancti Laurentii oratorium, in quo tria ſanctiſſima computantur altaria. Primum in arca cypreſſina, quam Leo papa III condidit, tres capſæ ſunt. In una eſt crux de auro puriſſimo adornata gemmis & lapidibus precioſis, id eſt hyacinthis, & ſmaragdis, & praſinis. In media cruce eſt umbilicus domini noſtri Jeſu-Chriſti: & deſuper eſt inuncta balſamo, & ſingulis annis eadem unctio renovatur, quando dominus Papa cum cardinalibus facit proceſſionem in Exaltatione ſanctæ Crucis ab ipſa eccleſia ſancti Laurentii in baſilicam Salvatoris, quæ appellatur Conſtantiniana. Et in alia capſa argentea & deaurata cum hiſtoriis eſt crux de ſmalto depicta, & infra capſam illam eſt crux domini noſtri Jeſu-Chriſti: & in tertia capſa, quæ eſt argentea, ſunt ſandalia, ideſt calciamenta, domini noſtri Jeſu-Chriſti. Eſt iterum ibi alia capſa deaurata, ubi eſt de ligno illo ſanctæ Crucis, quam Eraclius devicto Choſroe ſecum tulit de Perſide, una cum corpore ſancti Anaſtaſii martyris, & eſt in altare, quod ibi eſt ſancti Laurentii de marmore. Ibi eſt etiam brachium ſancti Cæſarii martyris, oſſa duo ſancti Johannis Baptiſtæ, & os unum ſancti Hieronymi, & ſpatula ſancti Dionyſii Areopagitæ, & os de crure ſancti Stephani papæ, & ſancti Damaſi reliquiæ, & ſanctorum Primi & Feliciani, & caput ſanctæ Praxedis, & ſanctæ Anaſtaſiæ reliquiæ cum aliis multis, & ſanctarum Agapæ, Chioniæ, & Hirenæ, Piſtis & Helpis virginum, Nerei, & Achillei, Priſcæ, & Aquilæ. Item ſunt ibi reliquiæ de genu ſancti Tiburtii filii Cromatii. In hac eadem arca cypreſſina eſt panis unus Cœnæ Domini, & tredecim de lenticulis ejuſdem Cœnæ, & de arundine, & de ſpongia cum aceto ad os Domini poſita, & lignum de ſicomoro, ubi Zachæus aſcendit.

Et ſuper hoc altare eſt imago Salvatoris mirabiliter depicta in quadam tabula, quam Lucas evangeliſta deſignavit, ſed virtus Domini an-

[a] Alium Gregorii lectum memorat Anaſtaſius ſub finem vitæ Stephani VI, cum laudat *oratorium beati Gregorii, ubi ejus lectus habetur, juxta eccleſiam Principis apoſtolorum.* Verum ibi *lecti* nomine tumulus intelligitur.

elico per fecit officio : ſub cujus pedibus in quadam precioſorum lapi- JOHANN.
um linea, pignora hujus ſanctuarii ſunt recondita, quorum iſta ſunt DIACON.
nomina. Lapis in quo conſedit ſancta Maria. Lapis de ſancto Jordane, ubi ſedit Dominus dum baptizaretur. Lapis de ſancta Bethleem. Lapis de monte Oliveti, ubi Dominus oravit ad Patrem. Sancta petra in qua ſedit Angelus ad ſepulcrum. De ſancta columna, ubi Dominus fuit ligatus, & flagellatus. De ſepulcro Domini, ubi corpore mortuus requievit. De lancea, qua fuit latus Domini perforatum. De ligno Crucis Domini. De loco qui dicitur Lithoſtrotos. De Calvariæ loco. Sancta ſilex, ubi Dominus conditus eſt. Lapis de monte Sion. Lapis in quo Dominus transfiguratus eſt in monte. Lignum de ſancto præſepe Domini, in quo puer natus fuit poſitus. Lapis de monte Sina, ubi lex fuit data. Lapis de ſepulcro ſanctæ Mariæ.

In alio vero altari ejuſdem oratorii ſunt capita ſanctorum apoſtolorum Petri & Pauli, & capita ſanctarum Agnetis, & Euſemiæ virginum.

In tertio vero ſunt carbones aſperſi de ſanguine ſancti Laurentii, & de arvina corporis ejus. Sunt etiam in eodem oratorio reliquiæ ſanctorum XL Martyrum, multorumque aliorum.

XV. *De eccleſia ſanctæ Mariæ-majoris, & de ſanctuario ejuſdem.*

Eccleſia ſanctæ Mariæ-majoris, quam Sixtus [a] papa junior ædificavit, quam Paſchalis papa renovavit, tot columnas habet in ſua poſitione, quot dies ſunt in anni unius revolutione. Hujus eccleſiæ dedicatio Non. Auguſti celebratur. Habet inſuper hæc venerabilis eccleſia ſanctæ Mariæ cardinales ſeptem, qui per ſuas hebdomadas in ordine vicis ſuæ ad ſuum ſanctum altare Miſſas debent celebrare. In ara vero hujus venerabilis eccleſiæ reconditæ ſunt reliquiæ de capillis ſanctæ Mariæ matris Domini, de lacte ejuſdem Virginis, de wimplio ſui capitis, de panno ſui veſtimenti. Cunabulum Domini ibi eſt, in quo puer jacuit. De præſepio [b] Domini ſunt ibi reliquiæ. De Mathia apoſtolo, qui in loco Judæ Apoſtolis aggregatus Parvus Dei nominatur. Quidam dicunt, quia ſub hoc altare beatæ Mariæ-majoris requieſcit: alii dicunt, quia in altare eſt reconditum. Credunt quidam, quia ſub ingenti lapide marmoreo requieſcit in terram, qui lapis eſt ante altaris feneſtram. Feneſtra enim hæc ita eſt ſub altari, ſicut arca ſub altari ſancti Petri: in cujus eccleſia aſſeverant plurimi corpus eſſe prædicti ſancti Mathiæ apoſtoli in pariete ſuper majorem arcum, qui continuus eſt per medium eccleſiæ ab uno pariete uſque ad alium. In abſida vero ſanctæ Mariæ eſt cathedra pontificalis in medio ſub vitrea, quæ quinque ſunt in abſida. Hæc abſida nimis pulcra de muſivo eſt effecta. Nam videntur a pluribus piſces ibi in floribus, & beſtiæ cum avibus, inter chorum & altare,

a Id eſt Sixtus tertius, teſtante libro Pontificum. Sed ante eum Liberius illam baſilicam conſtruxerat, *juxta macellum Libiæ* ſeu *Liviæ*, ex eodem libro. unde & baſilica Liviæ primitus appellata.

b Sergius ſecundus *cameram præſepii domini noſtri Jeſu-Chriſti argenteis tabulis ac deauratis perornavit*, ex Anaſtaſio.

XVI. *De epiſcopis & cardinalibus per patriarchatus diſpoſitis.*

Septem cardinales epiſcopi primæ ſedis, qui ad ſacroſanctum altare Dominicum in baſilica Salvatoris per hedomadas ſuas vice Apoſtolici celebrare debent quotidie, ii ſunt. Epiſcopus Hoſtienſis, epiſcopus Portuenſis, epiſcopus ſanctæ Rufinæ, epiſcopus Albanenſis, epiſcopus Sabinenſis, epiſcopus Tuſculanus, epiſcopus Præneſtinenſis.

Cardinales ſanctæ Mariæ majoris ſunt ii: ſanctorum Apoſtolorum, ſancti Cyriaci in Thermas, ſancti Euſebii, ſanctæ Pudentianæ, ſancti Vitalis, ſanctorum Marcellini & Petri, ſancti Clementis.

Cardinales ſancti Petri ſunt ii: ſanctæ Mariæ Tranſtiberim, ſancti Chryſogoni, ſanctæ Cæciliæ, ſanctæ Anaſtaſiæ, ſancti Laurentii in Damaſo, ſancti Marci, ſanctorum Martini & Silveſtri.

Cardinales ſancti Pauli ſunt ii: ſanctæ Sabinæ, ſanctæ Priſcæ, ſanctæ Balbinæ, ſanctorum Nerei & Achillei, ſancti Sixti, ſancti Marcelli, ſanctæ Suſannæ.

Cardinales ſancti Laurentii ſunt ii: ſanctæ Praxedis, ſancti Petri ad Vincula, ſancti Laurentii in Lucina, ſanctæ Crucis in Jeruſalem, ſancti Stephani in Cælio monte, ſanctorum Johannis & Pauli, ſanctorum quatuor Coronatorum.

Diaconiæ ſunt XVIII. ſanctæ Mariæ in Dominica, ubi eſt archidiaconus; ſanctæ Luciæ in Circo juxta Septem-ſolia, ſanctæ Mariæ Novæ, ſanctorum Coſmæ & Damiani, ſancti Adriani, ſanctorum Sergii & Bacchi, ſancti Theodori, ſancti Georgii, ſanctæ Mariæ in Schola Græca, ſanctæ Mariæ in Porticu, ſancti Nicolai in Carcere, ſancti Angeli, ſancti Euſtachii, ſanctæ Mariæ in Aquiro, ſanctæ Mariæ in Via lata, ſanctæ Agathæ in Equo marmoreo, ſanctæ Luciæ in capite Suburræ, ſancti Quirici.

Abbatiæ ſunt iſtæ: ſancti Cæſarii in Palatio, ſancti Gregorii in Clivo Scauri, ibi eſt caput brachii ſancti Andreæ apoſtoli: ſanctæ Mariæ in Aventino, ibi eſt de corpore ſancti Savini epiſcopi: ſancti Alexii, ubi eſt corpus ejus, & ſancti Bonifacii martyris: ſanctorum Priſcæ & Aquilæ, ubi ſunt corpora eorum partim: ſancti Sabæ Cellæ-novæ, ubi eſt caput ſancti Tiburtii martyris: ſancti Pancratii in via Aurelia. Infra urbem Ravennantium Tranſtyberim, ſancti Coſmæ & Damiani in Vico-aureo. Item ſancti Silveſtri inter duos hortos, quam ædificavit Dionyſius papa, qui & ibi requieſcit: ſanctæ Mariæ in Capitolio, ubi eſt ara Filii Dei: ſancti Baſilii juxta palatium Trajani imperatoris: ſanctæ Agathæ virginis, quæ eſt Suburræ monte: ſancti Laurentii in Paniſperna, ubi fuit poſitus in craticula: ſancti Thomæ juxta formam Claudiam: ſancti Blaſii inter Tyberim & pontem ſancti Petri: ſanctæ Trinitatis Scottorum; ſancti Valentini juxta pontem; ſanctæ Mariæ in Caſtro-aureo; ſanctæ Mariæ in Pallara, ubi fuit ſagittatus ſanctus Sebaſtianus; ſanctæ Mariæ in Monaſterio juxta ſanctum Petrum ad Vincula.

XVII. *De caſu, & reparatione iſtius baſilicæ, quo tempore fuit facta a Sergio papa III, & donis atque ornamentis, quæ obtulit in ipſa, ſicut in epitaciis parietum hinc inde ſcribitur juxta columnas æneas.*

Anno quo baptizatus eſt piiſſimus imperator Conſtantinus auguſtus a beatiſſimo Silveſtro ſanctæ apoſtolicæ Sedis pontifice, & a lepra per lavacrum ſacri baptiſmatis mundatus eſt, ædificavit hanc baſilicam in honore ſalvatoris domini noſtri Jeſu-Chriſti, & commemoratione ſancti Johannis Baptiſtæ. Permanſit enim ab eodem tempore, licet ſeparatio parietum, & tectorum curvatio ejus ruinam ante oſtenderent, per aliquot annos uſque ad tempus Stephani piæ memoriæ VI. Tempore autem illius ruit, & fuit in ruinis diſſipata, & comminuta uſque ad tempus quo revocatus eſt dominus Sergius preſbyter, & electus de exilio, & conſecratus eſt Romanorum tertius Præſul. In illis vero temporibus, quibus invaſores apoſtolicam tenebant Sedem, tulerunt de hac baſilica omnes theſauros, & cuncta ornamenta aurea & argentea, ac univerſa utenſilia, quæ ab initio hic oblata fuerunt: & non celebrabantur divina officia in ea, ſed erat in diſperſione quaſi in thermis virgultorum & vepribus cooperta. Poſt ordinationem igitur ſuam dominus Sergius III papa triſtabatur nimium ſuper deſolationem hujus nobiliſſimi templi. Non enim erat ſpes neque ſolatium mortalis de reſtauratione illius. Cumque omnibus una eſſet deſperatio de ejus relevatione, & humanum deeſſet auxilium; ad divinæ pietatis converſus juvamen, in qua ſemper habuit fiduciam, incipiens ab antiquis laborare fundamentis, finetenus opus hoc conſummavit, & decoravit ornamentis aureis & argenteis, ſicut inferius legitur, & plus: quia ſuper ibi addidit, dum vixit, prædictus ſanctiſſimus Sergius tertius papa.

Poſtquam in honore tui nominis, mundi Salvator, & commemoratione tui ſancte Johannes Baptiſta, de tuis donis per multa certamina & labores præfatus dominus Sergius tertius papa hanc baſilicam in ruinis poſitam a fundamentis conſtruxit, cum omnia ornamenta aurea & argentea atque ænea ex ea ablata fuiſſent ab invaſoribus, reparare & offerre tibi alia cum devoto animo ſtuduit: quamvis in multis eſſet perturbationibus conſtitutus, non omiſit tamen tua ſervire majeſtati. Fecit autem, & obtulit omnipotentiæ tuæ iſtam pulcherrimam imaginem, quam quinque libris auri decoravit. Ciborium vero miræ pulcritudinis ex argento & auro puriſſimo cum gemmis, ejus perfectionem CCL *librar. numeros & pondus aſſumpſit. Crucem auream cum Crucifixo. Argenteas duas, unam habentem Crucifixum totum de auro, & agnum de auro cum gemmis. Coronam de auro, cum crucibus duabus, & alias duas ex mixtis metallis. Fibulam de auro cum gemmis. Duas burſellas de argento deauratas cum gemmis quinque. Coronas de argento cum delphinis ſuis decem. Caniſtra de argento* XXX *&* IX. *Gavatas de argento* XXV. *Cruces argenteas* IV, *in quibus gavatæ pendent, & unam modicam ſimiliter argenteam. Calices argenteos* III, *unum ex his deauratum. Patenam de argento. Turibula de argento* III. *Imagi-*

nes de argento tres, unam ex his habentem dexteram de auro, & fibulam in pectore cum gemmis. Arcus argenteos VI. *Traviculam de argento, columnellas de argento* VI. *Mala argentea* XII *Veſtes intextas auro duas. Coopertorium cum auro, & alium purum. Vela ſirica* LII. *Hæc omnia devotus tibi præparavit: & non ceſſabit, dum ſpiritus ejus rexerit artus, præparare, & offerre tibi dominus Sergius Papa tertius.*

Si quis forte triſtando miratur, quod hæc ornamenta, & alia quæ ſuperius notata ab imperatore Conſtantino fuerunt oblata, modo non appareant, legat & ſcrutetur geſta Romanorum Pontificum, & inveniet, quando, & quomodo ab invaſoribus hinc fuerint inique ſublata.

III.

CONSTITUTIONES LATERANENSES.

Constit. Later.

GREGORIUS epiſcopus ſervus ſervorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Etſi provide & laudabiliter geſta per alios interdum juſte cenſuerimus confirmare, nempe ea quæ ad laudem Dei & divini cultus obſervantiam per nos, dum eramus in minoribus conſtituti, ſunt utiliter ordinata; poſtmodum ad apicem ſummi apoſtolatus aſſumpti, eo potius debemus apoſtolici ſcripti patrocinio communire, quo de illis ſumus certius informati, & quo amplius dedeceret, ſi minime ſervarentur. Dudum ſiquidem nos, tunc PETRUS ſanctæ Mariæ Novæ diaconus cardinalis ac archipreſbyter, adminiſtrator & commendatarius eccleſiæ Lateranenſis, pro reverentia Dei, & ſalubri ſtatu ejuſdem eccleſiæ in ſpiritualibus & temporalibus cum divina gratia proventuro & perpetuo conſervando, certas conſtitutiones in ipſa eccleſia tam auctoritate apoſtolica, qua fungebamur in hac parte, quam noſtra edidimus, quas ſub pœnis contentis in eis mandavimus perpetuo & inviolabiliter obſervari. Ut igitur conſtitutiones ipſæ eo irrefragabilius obſerventur, quo apoſtolicæ approbationis & confirmationis munimine fuerint roboratæ; ipſas, quarum tenor de verbo ad verbum inferius eſt inſertus, cum certis correctionibus, modificationibus & ordinationibus nuper per nos factis, & poſt ipſum tenorem inferius adnotatis, auctoritate apoſtolica ſupradicta approbamus, ratificamus, confirmamus, & præſentis ſcripti privilegio communimus, mandantes ſub pœnis in eis contentis eas inviolabiliter obſervari. Et cum ſimus certi de facto noſtro, hujuſmodi approbationem, ratificationem, confirmationem, communitionem, & mandatum perinde valere & tenere volumus & decernimus, ac ſi tenor authentici inſtrumenti dictarum conſtitutionum noſtri olim cardinalatus ſigillo pendentis muniti præſentibus foret inſertus, conſuetudine contraria Romanæ curiæ non obſtante. Tenor autem dictarum conſtitutionum talis eſt.

PETRUS

Constit. Later.

Petrus miſeratione divina ſanctæ Mariæ novæ diaconus cardinalis archipreſbyter, adminiſtrator & commendatarius eccleſiæ Lateranenſis, dilectis nobis in Chriſto capitulo & canonicis, beneficiatis, capellanis, & acolythis dictæ eccleſiæ Lateranenſis, necnon & aliis quibuſcumque ſervientibus in eadem, ſalutem in Domino ſempiternam. Etſi humana natura ſupernæ manus operatione formata, ſic ante lapſum habuimus perlucidum intellectum paulo minus creaturæ angelicæ coæquatum, & ſuperni luminis acie perluſtratum, ut humanis ſtatutis, ſeu legibus nullatenus indigeret; poſt ruinam tamen ſic exſtitit infecta nubilo mundanæ caliginis, & tot in tam letifero caſu humanæ propago naturæ corruptionis vulnera protulit, ſic antiqui hoſtis conati caritatem hominum ex lutea materia creatorum diſrumpere, bonorum operum dulcedinem, invidiæ felle infixit, & verſutiæ infeſtatur inſidiis, quod proclivius ad malum ſenſualitas humana ab adoleſcentia ſua declinat in vetitum. Propter quod ad regimen ſalubre atque placidum neceſſarium fuit præſidentium officium ordinare, qui exemplo legiferi Moyſis legum copiam conceſſam ſibi cælitus ſuis ſubditis præſentatis per conſtitutionem, ordinationem, depoſita ſubditorum & per luſtra devia oberrantium noxios appoſitus juſtitiæ fabricam luce prævia dirigant, tollendo ambigua, auferendo lites, & exſtirpando vitia, & inſerendo virtutes, & eorum potiſſime ſubditorum, qui omnipotenti Deo in illa præcipua domo Domini, videlicet Lateranenſi, omniumque eccleſiarum prima, ac inter ceteras prælationis prærogativa gaudente in divinis officiis famulante, qui ſuæ perlucidæ converſationis exemplo veluti in capite collocati, debent radioſis affectibus aliis odor exiſtere ſalutaris. Hæc igitur nos cardinalis prædictus ad debitæ conſiderationis aciem reducentes, tum auctoritate nobis conceſſa per Vicarium veri Dei, tum ex debito noſtri officii, qui eidem præſidentes eccleſiæ ad id nos recognoſcimus obligatos, infra ſcriptas edidimus conſtitutiones, reformationem eccleſiæ, tam ſpiritualium, quam temporalium, claro eloquio continentes. Ad eas igitur, filii prædilecti, inclinate unanimiter aures veſtras, & circa eas adhibete promptitudinis intellectum, collecturi ſeminum fructus, qui in agro devotionis veſtræ providentia paterna conſpergit, ſi ea culturæ ſtudio diligenti (quod ſperamus) fructificent, & operoſi laboris ſperatas utilitates educant. Eas enim vobis & cuilibet veſtrum ſub pœnis in eis contentis obſervari præcipimus & mandamus.

I. *Rubrica de divinis Officiis.*

I. Ut membra capiti ſe conforment, præſente inſtitutione decernimus, quod tam nocturnum, quam diurnum, in Lateranenſe eccleſia cum nota dicatur juxta rubricam, ordinem ſive morem ſanctæ Romanæ eccleſiæ, ſeu capellæ domini noſtri Papæ: Officium vero beatæ Mariæ Virginis ſine nota, aperte tamen & ſpatioſe proferatur. In ipſa quoque eccleſia celebrentur cum nota die quolibet duæ Miſſæ, quarum prima die ſabbati, & Dominico, & aliis diebus, quibus ſecundum rubricam

CONSTIT. LATER. eccleſiæ Romanæ non conſuevit Miſſa pro mortuis decantari, Miſſa de beata Virgine decantetur: ceteris vero hebdomadæ diebus prima Miſſa celebrabitur cum præcedentibus Vigiliis pro defunctis: ſecundam vero Miſſam de occurrentis ſollemnitate diei volumus celebrari.

Ab his dies excipimus ſubſequentes, videlicet Nativitatem Domini cum diebus octo ſequentibus, Epiphaniam Domini, & a quarta feria majoris hebdomadæ uſque ad tertiam feriam Reſurrectionis Domini incluſive, feſtum Aſcenſionis, Pentecoſtem cum duobus ſequentibus, feſtum Corporis Chriſti, Nativitatem beati Johannis Baptiſtæ, feſtum apoſtolorum Petri & Pauli, ſollemnitatem omnium Sanctorum, & quatuor feſtivitates beatæ Virginis: in quibus propter ſollemnitatem dierum, unam tantum Miſſam teneantur celebrare cum nota: & alios dies, quibus ex ordinatione & obſervantia in ipſa eccleſia antiquitus conſuetum eſt duas alias Miſſas ſollemniter celebrari, tunc illæ ſollemnizentur, quas ſollemnizari hactenus eſt conſuetum.

II. Diſtinctus ordo ſolet decorare ſollemnia officiorum potiſſime divinorum. Hoc igitur conſtituto ſtatuimus, quod primam Miſſam, ſicut hactenus conſuetum eſt, cum nota, tantum beneficiatus ille, qui in illa hebdomada fuerit hebdomadarius, mane ſtatim cantata Prima debeat celebrare: ſecundam vero Miſſam, quæ vulgo magna Miſſa vocatur, canonicus hebdomadarius cum diacono & ſubdiacono ſollemnizet: niſi cardinalis, qui archipreſbyter Lateranenſis pro tempore fuerit, vel eo abſente ejus vicarius, ob raritatem clericorum, vel aliam cauſam, ut loco ſui canonicus poſſit aliquem de beneficiatis ejuſdem eccleſiæ ſacerdotibus ſubrogare, duxerit diſpenſandum. Sed quia pro majori parte canonici non ſunt promoti; concedimus, quod Miſſa magna uſque ad annum debeat per beneficiatos decantari.

III. Simili modo in menſibus Julii, & Auguſti, & Septembris, in quibus Romæ aëris intemperies eſſe ſolet, ad hæc canonicos volumus non adſtringi, ſed tunc per beneficiatos etiam ſecundam Miſſam cum ſua ſollemnitate cantari jubemus, diebus Dominicis, & feſtis duplicibus, & per totam octavam beati Johannis Baptiſtæ dumtaxat exceptis: quibus diebus, uti in ceteris anni menſibus, ad ipſam ſecundam Miſſam celebrandam canonici ſunt adſtricti. Canonicus vero ſacerdos, qui celebrabit pro tempore in feſtis duplicibus, denarios decem & octo, & diaconus & ſubdiaconus denarios novem, quibus ultra ea quæ erant alias habituri, recipiant a camera eccleſiæ prælibatæ: aliis vero diebus medietatem recipiant de prædictis, dum celebrabunt ibidem.

IV. In divini numinis cultum lumina deſervire corporea congruum arbitrantes, ſtatuimus quod vicarius & camerarii, qui pro tempore fuerint, provideant diligenter, ne circa lumina opportuna Lateranenſis eccleſia defectum aliquem patiatur. Manſionarii quoque aliis horis & Miſſa campana congrua hora pulſent, & lampades accendant. quod ſi non fecerint, pro qualibet hora vel vice in denariis duodecim puniantur. Donec vero pro Miſſa pulſabitur, ante finem pulſationis hujuſmodi ſacerdos, diaconus & ſubdiaconus, qui per hebdomadam celebraturi

ſunt Miſſam, ſe parent, & induant cum acolythis, qui eiſdem deſerviant. Si vero quiſque eorum fuerit ita tardus, ut ejus exſpectatio fuerit exſpectantibus onerosa; fecerit tamen poſtquam venerit, illud quod ipſius ordo requirit; puniatur in duplo ejus quod pro illa Miſſa ad ipſum perventurum ex diſtributionibus fuiſſet. Quod ſi nullo modo celebraverit ſeu miniſtraverit, ſi canonicus, in ſolidis quinque; beneficiatus vero in denariis triginta; acolythus in quindecim irremiſſibiliter puniatur, applicandis illa die celebrantibus & miniſtrantibus pro eiſdem. CONSTIT. LATER.

V. Cum in feſtis duplicibus canonicus in Lateranenſi eccleſia celebraturus eſt Miſſam, tam in primis, quam in ſecundis Veſperis, duo: ſi vero feſtum fuerit multum ſollemne, quatuor beneficiati cum ipſo pluvialibus ſint induti. Qui contra fecerit, canonicus tres ſolidos, beneficiatus vero duos pro vice perdat, ipſius pœna dimidia cameræ, dimidia vero celebrantibus pro eiſdem & miniſtrantibus applicanda: quibus camerarii de contrafacientium fructibus, vel ipſius capituli, ſi ipſorum fructus fuerint aliter ad capitulum devoluti, ſatisfacere teneantur.

VI. Ut prælatis honor debitus impendatur, ſancimus, quod dum aliquis prælatus, & potiſſime cardinalis in ipſa eccleſia, in pontificalibus celebrabit, nullus ſacerdos in eadem cum nota celebrare præſumat, puniendus, ſi contrafecerit, arbitrio domini vicarii domini cardinalis.

VII. Statuimus & ordinamus, quod in eadem eccleſia ſint perpetuo quatuor acolythi, qui tam canonicis, quam beneficiatis vel aliis miniſtrantibus, dum Miſſarum ſollemnia celebrant, in ipſis officiis, & aliis præparantibus ſubminiſtrent, prout eſt hactenus conſuetum.

VIII. Sacriſta ex proprio juramento tenetur omni die ſabbati facere tabulam de canonicis & beneficiatis, qui debent in futura hebdomada celebrare, & de cantoribus in choro per circuitum; & de his qui debent pluviales tenere, & omnibus aliis qui debebunt in ipſa hebdomada deſervire: & quicumque cantor non obedierit, vice qualibet pœnam duorum ſolidorum incurrat.

IX. In choro ſervari jubemus modum & ordinem ſubſequentem, videlicet quod ab una parte chori ſit medietas canonicorum, beneficiatorum, acolythorum & capellanorum, qui choro ſervire tenentur; ab alia vero reliqua: ipſumque chorum intret quilibet ante finitam pulſationem ad Miſſam, vel Horam, vel ſaltem antequam primus Horæ pſalmus, vel Miſſæ introitus compleatur. Ubique reſideat devote, ſine confabulatione aliqua, murmuratione vel rumore: de una parte chori non diſcurrat; nec ab inde recedere, vel exire præſumat ante finitum officium, niſi negotium eccleſiæ, vel corporis neceſſitas immineret: & tunc ad capitularem locum, vel reſidentiæ domum pergat honeſte. Sacerdos vero celebrans, diaconi & ſubdiaconi, & acolythi qui miniſtrant, & cantores qui in choro deſerviunt, in ſuis permaneant locis ad divina eis injuncta officia peragenda. Quod ſi quiſquam fecerit adverſus ea, aliquidve eorum quoad illam Miſſam vel Horam, pro abſente penitus habeatur: & ſi in conſuetudine hæc habuerit, per ſcriptores fallarum,

CONSTIT. LATER. ad vicarium domini cardinalis pro tempore ipſius eccleſiæ archipreſbyteri remittatur, prout ei viſum fuerit, correctione debita puniendus.

X. Utrique juri conſona meditatione ſtatuimus, quod clerici Lateranenſis eccleſiæ, tam in choro, quam in capitulo, quam in aliis congregationibus, ſtare, ſedere, reſpondere debeant ſecundum ordinem debiti prioratus, primo presbyteri, ſecundo diaconi, tertio ſubdiaconi, ad dignitatem & prioritatem, & non ad potentiam vel ad nobilitatem alicujus prærogativæ habendo reſpectum. In proceſſionibus vero etiam ſecundum ordinem prædictum in honorabilem locum incedant.

XI. Nemo eſt qui neſciat, quam refectior ſit cibus animæ verbum Dei. Illud utique ſemen eſt radicaliter coaleſcens, mirabiliter excreſcens, fœcunde fructificans, & interiorem hominem refectiva informatione reſtaurans. Et propterea majus peccatum habent, qui prædicationem verbi Dei ſatagunt impedire: quia nec ipſi fructum percipiunt, nec alios permittunt percipere, dum ipſorum inſolentiæ impediunt prædicantes. Quiſquis igitur prædicationem verbi Dei, ſi quam pro tempore in Lateranenſi eccleſia fieri contigerit, per ſe vel per alium impedierit quoquo modo, vice qualibet pœnam decem ſolidorum incurrat. Poſſint tamen, & valeant clerici dictæ eccleſiæ, donec prædicatio intra Miſſarum ſollemnia fiat, de choro recedere, preſbytero, diacono, & ſubdiacono miniſtrantibus receſſu penitus interdicto, ad illum ante prædicationis finem, vel ſtatim poſt, omnino reverſuri, ne ipſorum exſpectatio ſollemnitatis Miſſæ continuationem impediat. Ut tamen a facultatibus & aliis otioſis actibus, vel verbis abſtineant, ſub pœna ipſis interdicimus memorata.

XII. Nemo canonicus, beneficiatus, vel capellanus, vel alius, ſine licentia ſpeciali cardinalis, vel ejus vicarii & capituli, in Lateranenſi eccleſia confeſſiones audire præſumat: & qui contra fecerit, ipſius vel ipſorum arbitrio puniatur.

XIII. Ut divinus cultus præcipue gaudeat habitu honeſtatis, ſtatuimus, quod dum in Lateranenſi eccleſia divina officia decantantur, nullus canonicus vel beneficiatus intrare ipſam eccleſiam, vel in ea præſumat incedere ſine habitu ordinato: contrafacientes excommunicationis pœnam & ſolidos decem qualibet vice incurrant ipſo facto. Hujuſmodi vero excommunicato, donec fuerit abſolutus per vicarium cardinalis tantum, camerarii de fructibus & obventionibus aliis nihil debeant miniſtrare: & ſi ſecus fecerint, de ipſorum camerariorum proprio tantumdem cameræ reſtituere teneantur. Abſolvi tamen nequeat, niſi primo cameræ realiter ſolverit dictam pœnam, & quicquid excommunicationis tempore prædictæ perceperit a camerariis memoratis.

XIV. Et ne quis in poſterum de habitu valeat dubitare, ipſum præſenti conſtitutione duximus exprimendum, videlicet quod ab hora illa feſti omnium Sanctorum, quando incipiunt Veſperæ pro commemoratione fidelium defunctorum, uſque ad vigiliam Reſurrectionis dominicæ, quilibet canonicus ſtet indutus cum ſajetta, ſeu roccheto, cappa nigra & almucia de griſeis ſeu de variis: beneficiati vero & capellani, qui ſervire tenentur in choro, indutas deferant cappas nigras cum ſuperpelliceo ſeu

cotta, & almucias de ſqualis nigri. Sed ſi canonici & beneficiati prædicti malueriut capucia nigra parva ſine becchis, ſeu almucias rotundas nigri coloris ſubtus cappas portare ſine aliis almuciis, hoc eis concedimus. CONSTIT. LATER.

In vigilia Paſchæ ſtatim quando *Alleluia*, verbum lætitiæ, decantatur, exuant nigras cappas, luctuoſa pænitentiæ tempora deſignantes; & ſuperpellicea ſeu albas cottas induant ſupernæ vitæ gaudia deſignantes, uſque ad feſtum Sanctorum omnium illa ſeu illas deferentes cum almuciis ſupradictis.

XV. Item ſtatuimus quod omnes capellani capellæ ſanctorum Petri & Pauli, Jacobi, & alterius capellæ ſancti Jacobi, qui nunc ſunt, & qui pro tempore erunt in dicta eccleſia, a die publicationis præſentium uſque ad quindecim dies, teneantur in choro dictæ eccleſiæ in horis diurnis pariter & nocturnis, ſicut ceteri beneficiati intereſſe, diſtributioneſque recipiant a capitulo ultra fructus capellarum eorum, ſicut acolythi: & nihilo minus in capellis eorum celebrent, prout ex earum fundatione tenentur: & ad hoc cardinalis ſeu vicarius per eccleſiaſticam cenſuram eos poſſit adſtringere per privationem fructuum & ipſarum capellarum, prout ipſorum exegerit contumacia, & ipſi domino cardinali vel vicario videbitur faciendum.

XVI. Cum nonnulla bona Lateranenſis eccleſiæ legata ſint, & legentur quotidie, ut in aliquo altari celebretur certo modo pro legantium animabus; pias igitur deficientium voluntates effectu debito proſequentes, ſtatuimus, quod vicarius, qui pro tempore fuerit, debeat effectualiter ordinare, quod ipſi altari per beneficiatos & capellanos, preſbyteros & acolythos ſerviatur.

Anniverſaria quoque diebus ſtatutis per teſtantes, qui ad hoc eccleſiæ aliquid legaverunt, cum Vigiliis & Miſſa ſimiliter volumus celebrari. Si quis vero in his vicario non curaverit obedire; preſbyter in ſolidis quinque, acolythus in duobus pro vice qualibet punietur. Et quia creſcente contumacia creſcere debet & pœna; ſi quis in tali perſeveraverit contumacia, præter præmiſſam pœnam, cardinalis, vel ejus vicarii arbitrio puniatur.

II. *Rubrica de reliquiis, ſacris rebus, & aliis mobilibus Lateranenſis eccleſiæ, & earum cuſtodia.*

XVII. Reliquiæ niſi ſtatutis temporibus, ſine voluntate vicarii & capituli nullatenus oſtendantur, niſi alicui cardinali, prælato, vel regali. Nullus autem præſumat de dictis reliquiis concedere, ſine licentia domini noſtri Papæ, vel cardinalis, qui pro tempore fuerit archipreſbyter Lateranenſis eccleſiæ. Hujuſmodi conſtitutionis [ſi quis violator exſtiterit] in aliquo tempore, ipſo facto pœnam excommunicationis incurrat.

XVIII. Res, quarum perditio eſſet magnum præjudicium illatura, diligentiori ſunt cuſtodia gubernandæ. Et propterea hoc ſtatuto jubemus, quod ſtatuta, privilegia, inventaria, ſigilla eccleſiæ & capituli intra claves reliquiarum & cancellorum ſacriſtiæ, ubi eſt menſa Domini, quæ omnia [a]

[a] Id eſt ubi Euchariſtia aſſervatur in Viaticum. nam Euchariſtia tunc temporis ſervabatur in cophino, ex Cæremoniali Petri Amelii capp. I & CXXXVI.

CONSTIT. LATER. ſub tribus diverſis ſerris & clavibus clauſa ſint: quarum unam vicarius, aliam camerarius, & aliam antiquior canonicus debeat retinere: & ſic per ipſum vicarium, camerarium, & antiquiorem canonicum conſervetur; & taliter, quod alter, vel alteruter ſine aliis omnibus aperire, vel ſigillare non poſſit.

XIX. Item ſtatuimus quod camerarius vel ſacriſta pannos, libros, paramenta, vel alia ſacra vaſa alicui extra eccleſiam aſportanda concedere nullo modo præſumat, ſine licentia vicarii, vel camerariorum primitus non obtenta Et tunc camerarii & ſcriptores debeant in ipſorum libris adſcribere portitores. alias excommunicationis ſententiam incidant eo ipſo, a qua abſolvi nequeant niſi per dominum cardinalem, vel ejus vicarium, & ſatisfacto prius de commiſſis.

XX. Inventarium de rebus omnibus in ſacriſtia exiſtentibus per vicarium, & capitulum quolibet anno fiat; & privilegia, ſtatuta, vel inſtrumenta ſine licentia domini cardinalis, vel eo abſente ejus vicarii & capituli, nullus tentet de loco ubi ſunt repoſita, removere, niſi pro evidenti cauſa ipſius eccleſiæ; vel alicujus deſervientium in eadem: & tunc in manibus vicarii, ſeu camerariorum, infra tempus per vicarium & camerarios præfigendum, debeat ad ipſos camerarios reportari. Et contrarium faciens excommunicationis ſententia ſe noverit innodatum, a qua abſolvi nequeat, niſi illa reportet primitus ad ſacriſtiæ locum, unde receperat.

III. *Rubrica de canonicis, beneficiatis, & acolythis; ipſorumque numero & gradu.*

XXI. In eccleſia Lateranenſi perpetuo & ſucceſſive ſint decem & octo canonici, & totidem præbendæ, præter præbendam domini cardinalis: quarum præbendarum octo ſunt preſbyterales, videlicet præbenda Laurentii de Argeleriis, Franciſci de Veneriis, Johannis de Viterbio, Oddonis de ſancto Euſtachio, Franciſci de Utriculo, Angeli Picciardelli, Oddonis de Columna, & Romani de Micardis: quinque vero ſunt diaconales, ſcilicet Marcelli de Columna, Philippi de Philippis, Jacobi de P[illegible]aluccis, Thomæ de Monte-nigro, & Stephani de Normandis. Quinque vero ſunt ſubdiaconales, videlicet Johannis Leſſi, Mathiæ de ſancto Euſtachio, Petri de Columna, Camilli Pauli de Columna, & Johannis de Barattis.

XXII. Et quod quilibet canonicus præbendatus de cetero in ipſa eccleſia recipiendus infra annum a tempore poſſeſſionis adeptæ computandum, ad Ordinem, quem ſua præbenda requirit, ſe faciat promoveri. quod ſi non fecerit, ſit ſuis canonicatu & præbenda privatus ipſo facto. Et ſi poſt annum prædictum talis ſic privatus aliquid perceperit, excommunicationis pœnam confeſtim incurrat, & ad reſtitutionem talium fructuum teneatur, ab omnique canonicorum conſortio, & capituli repellatur. Et ex tunc etiam per camerarios, vel eos quoſcumque nihil ſibi miniſtretur: & qui ſcienter aliquid ei miniſtraverit contra tenorem conſtitutionis hujuſmodi, tantumdem de ſuo proprio eccleſiæ reſtituere teneatur ſub pœna prædicti juramenti.

XXIII. Item ſtatuimus & ordinamus, quod canonici præbendati, qui ſunt in ipſa eccleſia jam recepti, infra annum a tempore publicationis hujuſmodi ſtatutorum ſe promoveri faciant ad ſacros Ordines, quos ipſorum præbendæ requirunt: & ſi non fecerint, ipſorum canonicatibus & præbendis ſint ipſo facto privati, exceptis illis, qui non ſunt in ætate ad recipiendos Ordines legitima conſtituti. Tales cum infra annum a tempore, quo ætatem ad Ordines neceſſariam compleverint computandam, ipſos Ordines ſuſcipere teneantur. alioquin eamdem pœnam privationis incurrant. CONSTIT. LATER.

Interim vero tam illi, quam alii, qui ex diſpenſatione apoſtolica, vel alia juſta cauſa promoveri non teneantur; ſeu qui, licet eſſent promoti, eſſent tamen abſentes; vel, ſi præſentes eſſent, & nollent ſecundum tenorem præſentium ſtatutorum eis incumbens officium exercere; defectus ſuos per alios canonicos ſuppleri facere teneantur, ſic quod injunctis vel injungendis eis officiis nullus in eccleſia poſſit eſſe defectus. Quod ſi quiſque facere recuſaverit, camerarii de fructibus præbendæ illius canonici, cui officium incumbit, triginta ſolidos pro ſeptimana qualibet detrahere teneantur; de fructibus vero illius, ad quem officium diaconi, vel ſubdiaconi pertineret, ſolidos viginti: quos illi, vel illis, qui pro eo faciunt officium, miniſtrent, vel de diſtributionibus eorumdem, prout vicario & camerariis videbitur. Quod ſi nec fructus groſſos, nec diſtributiones tales haberent; capitulum, ad quod tunc tales fructus pertinebunt, ſine dilatione aliqua ſolvat miniſtrantibus pro eiſdem, & ad hoc camerarii teneantur ex proprio juramento.

IV. *Rubrica de numero beneficiatorum, & quæ præbendæ ipſorum ſint presbyterales, quæ diaconales, & quæ ſubdiaconales.*

XXIV. De beneficiatis Lateranenſis eccleſiæ præſenti conſtitutione duximus ordinandum, quod in ipſa eccleſia perpetuo ſint viginti duo beneficiati, quorum quatuordecim ſint preſbyteri, videlicet Petrus de Palliano archipreſbyter de Utriculo, Laurentius Ruſciolus de Pandolphis, Jacobus de Leolis, Johannes de Campo-floris, Johannes de Catino, * Nucius Petri Bertæ, Stephanus de Sublacu, Johannes Serleonis archipreſbyter de Arcula, Johannes de Civita, Nucius de ſancto Marco, Dominicus de Campanea, Granfredus de Autiſiodoro, & Nucius Amici: ita quod beneficiatus ipſorum perpetuo ſint preſbyterales. Quatuor vero diaconi, videlicet Nicolaus Procerti, Jacobellus de Campo-florum, Silveſter Ricciardelli, & Nucius de Tibure: ita quod ipſorum beneficiatus perpetuo ſint diaconales. Quatuor vero beneficiati reſtantes ſint ſubdiaconi; videlicet Tutius Salmenicii, Angelus de Gallicano, Antonius de Fraſcato, & Manardus filius D. Antuini: ita quod ipſorum beneficiatus ex nunc & in perpetuum ſubdiaconales cenſeantur.

* *f.* Mutius

XXV. Ne igitur Lateranenſis eccleſia in divinis officiis defectum aliquem de cetero patiatur, hoc conſtituto jubemus, quod omnes & ſinguli beneficiati ſuperius nominati, qui ipſorum beneficiatorum poſſeſſionem obtinent de præſenti, infra annum a tempore publicationis hujuſmo-

CONSTIT. LATER. di ſtatutorum computandum; quilibet vero ad.... alioquin de dictis beneficiatibus ſint privati : & ſi poſtea ſic privati fructus alioquin receperint, eo ipſo ſententiam excommunicationis incurrant, & ab omni beneficiatorum & canonicorum conſortio repellantur ; neque eis per camerarios aliquid miniſtretur : & ſi ſcienter aliquid miniſtraverint; miniſtrantes ipſi tantumdem de eorum proprio cameræ reſtituere teneantur, ſub pœna præſtiti juramenti.

IV.

AUGUSTINI PATRICII Picolominei, epiſcopi Pientini,* epiſtola ad Innocentium VIII.

* V. Commentar. pag. vj & ſeq.

In librum ſacrarum Cæremoniarum, quibus Romani pontifices uti conſueverunt.

SANCTISSIMO domino noſtro INNOCENTIO octavo, univerſalis eccleſiæ ſummo Pontifici, AUGUSTINUS Patricius Picolomineus, indignus epiſcopus Pientinus, felicitatem. Abſoluta nuper ſatis feliciter divino munere emendatione libri Pontificalis, explicationem ordinationemque ſacrarum cæremoniarum, quibus Romani pontifices uti conſueverunt, tuo juſſu, tuiſque auſpiciis, beatiſſime Pater, aggredior. Certamen profecto priori laborioſius, longeque difficilius, cum propter incertam ejus rei diſciplinam, lateque per multa capita vagantem, tum etiam ob frequentem cæremoniarum additionem, diminutionem, variationem, ac pro tempore multiplicem mutationem. Cogitavit ſane circumſpectiſſima beatitudo tua, & recte quidem, plurimum ad divinam clementiam nobis propitiandam pertinere, ſi puris, caſtis, congruiſque cærimoniis illa colatur : nec minus ſpectare ad majeſtatem apoſtolicam, ſacrique ſenatus auctoritatem venerationemque præſervandam atque augendam, ſi ſuo ordine, rituque decenti omnia peragantur; ſi rerum, temporum, perſonarum ratio habeatur; ſi cuique reddantur debitus honor, & propria reverentia. quæ quidem omnia hac una diſciplina continentur, ſuggeruntur, adminiſtranturque. Quanta fuerit apud omnes gentes, apud omnes populos, apud omnes nationes ſacrorum cura, nimis longum eſſet enarrare. Prætermittam Eleuſinæ Cereris vana, atque abdita ſacra, furioſa pudendaque Dionyſii orgia; Ægyptiorum irridenda & portentuoſa minima, & Romanorum ſuperſtitioſam religionem : apud quos nulli magiſtratus legitimi putabantur, nullæ expeditiones ſive mari, ſive terra ſuſcipiebantur, nihil a ſenatu, populove ſtatuebant, niſi prius juſtis cærimoniis ſuperum voluntas explorata

rata eſſet. Sacra certe Pentateuci hiſtoria tota fere in tradendis divinis ritibus verſatur; itaut nihil magis Moyſen, immo ipſum Deum curaſſe conſtet, quam ut ſtatutis congruiſque cærimoniis divina majeſtas ab hominibus coleretur: ubi eodem tenore ſervari mandantur præcepta, cærimoniæ, atque judicia.

Majores vero noſtri, duces & doctores chriſtiani populi, ab initio naſcentis eccleſiæ ſacros ritus divino afflati numine nobis tradiderunt: quos deinde creſcente fidelium multitudine illorum ſucceſſores Romani pontifices, ſalva rerum ſubſtantia, auxerunt, ornaverunt, atque mirum in modum ampliaverunt, adduntque in dies: mutantur & variantur permulta, quæ non tam priſcis inſtitutionibus adverſa ſunt, quam tempori, & rebus quæ aguntur, accommoda, atque decora. Quo fit ut cum propter rei vetuſtatem pauca admodum ex priorum obſervantiis reperiantur, & quæ deinde a poſteris litteris mandata exſtent, tum propter Romanæ curiæ crebras apud exteras gentes peregrinationes, tum etiam propter varias confuſaſque ſcribentium ſententias, parum uſui, & utilitati noſtris temporibus eſſe videantur; cæremoniis non tam ſcriptis, quam jam pridem conſuetis hactenus magna ex parte uſi ſumus. Hinc variæ aliquando inter patres de peragendis ſacris opiniones, hinc contentiones indecentes interdum, inter miniſtros cæremoniarum: cum memoria hominum labilis ſit & fluxa, ſæpeque aliæ pro aliis ſuccurrant; & quid certi tenendum ſit, fixa regula oſtendi non poſſit. Hæc igitur, ut reor, provide conſiderans ſanctitas tua, beatiſſime Pater, cupienſque ut in rebus omnibus, tam divinis, quam humanis, decus & ordo debite ſervetur; utque ſine tumultu, quiete, tranquille cum gravitate & dignitate omnia peragantur; injunxit mihi, ut tam ex libris majorum, quos ex archiviis Romanæ eccleſiæ complures deprompſi; quam ex quotidiano uſu capellæ apoſtolicæ, in quo annis ſupra viginti non ſine labore aſſiduo verſatus ſum; cærimonias omnes, quibus noſtro tempore uti conſueverunt Romani pontifices, prætermiſſis ſuperfluis, & antiquatis, in ordinem redigerem. Devitaſſem recuſaſſemque hoc munus perlibenter, & ſarcinam humeris meis omnino imparem excuſſiſſem, ſi licuiſſet Pontifici maximo non obtemperare. Sed ſciens obedientiam victimis præſtantiorem eſſe, & reum eſſe mortis, qui ſummo Pontifici non paret: malui rudis atque ignarus judicari, quam protervus & inobediens. Erexit, & mirum in modum confirmavit mihi labentem animum in primis ſumma tuæ pietatis in omnes benignitas atque clementia, quæ non tam ineptitudinem meam, quam optimam mentem, & parendi promptitudinem metietur, tum illorum reverendiſſimorum patrum, quos hujus noſtræ lucubrationis recognitores reviſoreſque conſtituiſti, prudentia, diligentia, acerrimum, integrumque judicium, & omnium rerum divinarum, atque humanarum ſumma doctrina: qui profecto nihil admittent, quod gravitati, ac dignitati apoſtolicæ Sedis & tanti ſenatus non conveniat. Quorum exactiſſimæ cenſuræ hos libros per multos dies libentiſſime ſubmiſi,

AUGUST. PICOLOM. ratus, ut ſi a tantis viris approbarentur, fore ut a nemine merito poſſent damnari.

Totum opus in tres libros diviſimus. Primus & major ea continebit, quæ ad ſummum Pontificem & ſacrum ſenatum pertinent extra ordinem divini officii, ut puta electionem, & conſecrationem Romani Pontificis, Cæſaris coronationem, canonizationes ſanctorum, creationes cardinalium, & cetera hujuſmodi. Secundus ordinem & ritum celebrandi ſacras ſollemnitates per totum anni circulum complectetur; & quæ ad divinum officium ſpectant tam in Veſperis, quam in Miſſis, & aliis horis. Et in hoc quidem libro ſecundo, quoniam minutiora multa inſunt, quibus ſine continua exercitatione nemo facile meminiſſe poſſet, adhibuimus nobis adjutorem JOHANNEM BURCARDUM Argentinenſem, præpoſitum Haſelatenſem, & ſacrarum cæremoniarum miniſtrum: cujus ſolerti opera etiam uſi ſumus in emendatione libri Pontificalis. qui omnia quam diligentiſſime collegit, & accuratiſſime annotavit, ut parvo labore in digerendo libro opus fuerit. Tertium librum addidimus generalia quædam, normas atque cujuſque officii ſummarias inſtructiones continentem, præpoſuimuſque cuique libro capita rerum, quæ in eo continentur: ut facilius quid quiſque deſiderat, invenire queat. Admirabuntur fortaſſe complures diſerti & latinæ linguæ cenſores, quod vim proprietatemque verborum latinorum non uſquequaque ſervaverimus: quodque plura admiſcuerimus nova vocabula, quæ latinius dici potuiſſent. Quibus ingenue fatebimur ignorantiam noſtram. & tamen multa ibi eſſe affirmabimus, quæ ſi aliter dicerentur, non facile ab omnibus intelligerentur. Secuti ſumus in his terminos a ſuperioribus harum rerum ſcriptoribus uſurpatos, & qui hodie etiam ſunt in uſu apud ſacrorum miniſtros: arbitrati ſanctitatem tuam, & ſacrum ſenatum non tam verborum lenocinia, quam rerum ordinem & explicationem a nobis exacturos. Quibus ſi ſatisfecerimus, Deo optimo maximo bonorum omnium largitori, qui unde ſatisfacere poſſemus clementiſſime tribuit, gratias agimus immortales: ſin minus, ut imbecillitati ruditatique noſtræ ignoſcas, & obtemperandi ſtudium benigne ſuſcipias, etiam atque etiam ſupplices exoramus. Vale. Romæ Kal. Martiis, anno ſalutis M CCCC LXXXVIII.

V.

EX DIARIO PARIDIS DE * CRASSIS.

* V. Commentar. p. v & vj.

Contra electum Corcyrenſem, qui prædictum Auguſtini librum ſub ſuo nomine vulgavit.

Ex Diar. Paridis.

HODIE, nempe XI Martii, anno MDXVII, cum mihi dictum eſſet, librum ceremonialem noſtrum, quo reſpublica noſtra eccleſiaſtica regitur & gubernatur, fuiſſe Venetiis impreſſum, & ad Urbem remiſſum omnibus venalem; dolui vehementer: & priuſquam aliquid dicerem Pontifici, ſuper hoc conqueſtus fui cum cardinalibus, qui in die creationis annuæ papalis exſpectabant Pontificem venturum ad Miſſam. Et aliqui, immo multi ex eis commoti, ſcandalizati ſunt, quod ceremoniæ ſacræ & myſteria eorum divulgata fuerint: ſic ut ceremoniæ noſtræ, quæ erant quid ſacrum, fiant quid publicum, &c. Et in fine dixerunt Papæ dolentes. Papa autem prima facie turbatus, dixit ſe facturum quid cardinalibus placeret. Et quia cardinalis ſanctæ Crucis forſan fuerat cauſa quod imprimeretur liber ille; dixit non malum eſſe. Tandem Papa commiſit cardinali de Graſſis protectori officii ceremoniarum, ut ſimul cum auditore cameræ provideret, ne amplius aliquod volumen venderetur uſque ad diem conſiſtorii: quia tunc exquiſitis votis omnium cardinalium concluderetur. Et ſic factum eſt.

Deinde cum collatione facta de illo impreſſo cum noſtro, inveniſſem multa fuiſſe ad libitum addita, & plura ſimiliter caſſata; retuli Papæ præſentibus cardinalibus in conſiſtorio ſequenti: ac Papa vidit ac magis commotus eſt. Et vocato iterum auditore cameræ, mandavit ut omnia volumina impreſſa apud ſe habeat & ſic retineat, donec aliud ſibi dixerit.

Sicut ſupra dixi, XI Martii ſcripſi electum Corcyrenſem publicaſſe librum ceremonialem contra jus faſque, & Papa mihi commiſit ut ipſum librum diligenter viderem ac collationarem cum originali, ſi quid eſſet additum vel imminutum, quod illud ſignarem ac referrem. Itaque eo totaliter viſo & ſignato, feci hanc meam epiſtolam, quam præmiſi quaſi invectivam contra ipſum Corcyrenſem temeratorem libri ſacri, & eam Papæ dedi in manibus: & legit & approbavit, mandans mihi ut in primo conſiſtorio recitem cauſas quibus motus fui; & exandiret præſente ſenatu petitiones meas, quæ ſunt ut ipſa epiſtola de verbo ad verbum hic poſita. ſic videlicet.

Sanctiſſimo D. N. Leoni Papæ X. Paris de Graſſis epiſcopus Piſaurenſis ceremoniarum magiſter. Inter ſacras ſollemneſque Romanæ eccleſiæ ceremonias, beatiſſime Pontifex, a juventute mea verſatus tuæ

Ex Diar. Paridis. ac tuorum beneficio prædeceſſorum, illis jam ad XVI prope annum præfectus, piaculum ingens, & id quidem calumniæ & ignominiæ plenum, facturus videor, ſi tranſeat ſub ſilentio, & conniventibus oculis patiar illas per libros ſacrorum rituum, nuper ſub nomine cujuſdam falſi & temerarii auctoris impreſſos, corrumpi ac in contemptum apoſtolicæ Sedis divulgari; atque anteceſſores meos, qui eiſdem præfuere ceremoniis, illaſque mihi tamquam per manus dedere ſuis laboribus, ſuis vigiliis ac ſtudiis, contra jura legeſque defraudare æquo animo feram ſub feliciſſimo ſanctitatis veſtræ pontificatu, cujus ingenii dotes ita longa experientia omnes didicimus, ut jam non dubitemus eam (ſi qualia hæc ſunt intelligat) pro ſua erga Deum pietate, pro ſanctæ Sedis apoſtolicæ majeſtate ac innata juſtitia, non ſolum non paſſuram; ſed, ſicut ego ea pro criminis magnitudine ſine hac verborum deteſtatione præterire non poſſum, ita illam acriter vindicaturam. Nam quemadmodum juſti cujuſque principis eſt curare, ne quiſquam ſuo jure fraudetur: ita, ſi diligenter inſpexerimus, ad quempiam alium non magis ſpectat quam ad Romanum Pontificem, ne ſacræ ſuæ ceremoniæ maculentur, neve aliqua in parte alterentur, ac præſertim ne corrumpantur: ſed & quod omnium principum eſt, ne prolatæ in vulgus velut proſtitutæ pontificalium ſacrorum exiſtimationem minuant, flocci faciant, & contemnantur. Quod ſi in primis tua ac ſacroſanctæ Sedis apoſtolicæ res agitur, B. P. ne pigeat obſecro, hæc, qualiacumque ſint, quæ temporis anguſtia curſim collegimus, perlegere. Inveniet profecto in his, non quæ verborum contextu auribus grata & jucunda; ſed quæ ad rem tuam maxime pertinentia ſint & neceſſaria. Verum antequam ab eo exordiar quod hæ ſacræ ceremoniæ in vulgus minime prodendæ ſunt: reſpondebo illorum opinioni qui exiſtimant, religionis chriſtianæ ceremonias ad publicam mortalium utilitatem eſſe divulgandas, moti forſan vel eo argumento, quod ipſa divini Numinis deductio & cetera eccleſiæ ſacramenta, libris pontificalibus impreſſa & publicata ſunt. Quippe illa ad omnes eccleſias & ſingulos quoſque ſacerdotes pertinent, nec omnino recondi poterant. Hæc ad Romanam eccleſiam tantum, ejuſque ſummum Pontificem, ſuoſque dumtaxat ad id operis vocatos miniſtros. Sed utinam etiam & illa quæ dixi, ſecretiora forent & magis recondita. Non enim ea quotidie ad profanas manus in ſacerdotii contemptum, nec ad alienas ſectas in noſtræ religionis irriſionem devenire videremus. At quoniam acta reprehendi magis poſſunt quam corrigi; revertamur ad rem noſtram integram adhuc, ne hoc malo exemplo & ipſa labefactetur. Novit jam pridem S. T. omnem Romanorum Pontificum auctoritatem, omnem majeſtatem hujus ſacroſanctæ Sedis pendere ex animis opinionibuſque principum & prælatorum. Dum enim illi ſummos Pontifices non tamquam mortales homines, ſed tamquam deos in terris exiſtimant & credunt; illis ſe ſponte ſua ſubjiciunt, illis parent, illos ſuſpiciunt ac venerantur, & etiam adorant; incredibilique quadam afficiuntur admiratione, cum aliquando audiunt aut vident ſupra humanum opus ab illis per eas, de quibus agimus, cere-

monias in ſanctorum numerum quempiam referri; Pontifices tanta ſollemnitate, tantaque obſervatione eligi atque ſanctificari; imperatores coronari, reges inungi, cardinales aſſumi, patriarchas, archiepiſcopos, epiſcopoſque conſecrari, ac cetera effici, quæ tum rerum magnitudine, tum varietate divinitatem quamdam præ ſe ferre videntur. Quod ſi ſacrorum arcana pandantur, & ſacræ publicentur ceremoniæ, ilico futurum eſt, ut omnis opinio minuatur, ut pontificia auctoritas elangueſcat neceſſe eſt. Suberit extemplo ſummus Pontifex vel uniuſcujuſque plebeii hominis cenſuræ. Alius ritus non recte a majoribus ordinatos redarguet: alius non obſervatas traditiones objiciet: alius morem cultumque ſacrorum perperam interpretabitur: alius geſtus deridebit & ſubſannabit. Et cum anteceſſores tui conſueverint, pro tempore, pro loco, pro neceſſitate ceremonias quandoque mutare; non erunt ſummi Pontifices ſui arbitrii, neque ſine vulgi murmuratione id exſequi poterunt, utcumque res familiari cognitione in contemptum adducent. Quod ne fiat, non minus curandum a nobis, qui vero fidei lumine illuſtramur, quam curatum ſit olim a gentilibus in ſuis ſuperſtitionibus, quibus quaſi peculiaris mos omnibus arcana ceremoniarum nec velle, nec audere in vulgus edere, aſſerentibus non licere profanis noſſe deorum myſteria, ſemper fuit: in quibus nulla major quam fides ſilentii deberetur. Quod ut cetera innumerabilia taceam, quæ circa hæc a Macrobio, Apuleio, Valerio, Plutarcho, ac ceteris antiquis auctoribus referuntur; memoriæ traditum eſt, Tarquinium regem, M. Tullium, quod librum ſecreta civilium ſacrorum continentem, cuidam Sabino deſcribendum dediſſet, Colſo inſulam in mare abjici juſſiſſe. Quod ſi apud eos tanto ſupplicio libri ſola deſcriptio vindicata eſt: qua pœna apud nos erit afficiendus, qui non ſolum ſacra deſcripſerit, ſed etiam deſcripta corruperit, ac corrupta divulgaverit? Adde quod ille triumvir illis eiſdem ſacris præerat, licebatque illi eumdem librum legere & attrectare: hic noſter ab omnibus ceremoniis alienus, ex ſacris penetralibus furto librum hunc ſurripuiſſe facile credi poteſt. Nam cum Innocentius VIII ſumma induſtria collectas in hunc librum ceremonias, non ignorans quam retinenda & occultanda forent ſacrorum arcana, in palatii ſacrario ac interiori bibliotheca magna cum diligentia obſervanda repoſuiſſet, ut inde per illos tantum qui præeſſent, quando opus eſſet, incorrupte haurirentur, idque huc uſque obſervatum fuiſſet: quomodo ad hujus manus pervenerint, non liquet ſatis. Illud certiſſimum eſt, quod hic novus homo, & modo ſacris initiatus, unus inventus eſt, qui quod nemo alius etiam inter ſacras ceremonias educatus umquam auſus fuiſſet, auderet non ſolum librum hunc in profanas manus edere, ſed etiam multa ſubtrahere, nonnulla addere, & quamplurima immutare & corrumpere. At dicat ipſe obſecro, ubinam iſtas ceremonias, quas immutabat, didicerat? quo auctore, quo magiſtro, qua facultate nitebatur? nam ſi liber ipſe ceremonialis a Sede apoſtolica approbatus jus & legem facit, ut in Clementinis tit. *de jurejurando* ſancitum eſt, & nulli præterquam principi li-

Ex Diar. Paridis.

Ex Diar. Paridis.

cet ea quæ juris ſunt immutare : qua audacia hunc impulſum dicemus, ut cum ſecundum conſtitutiones nomen adhuc ſuum neſciret, (appellavit enim ſe ubique electum archiepiſcopum, cum electum tantum appellare debuiſſet, nec licebat ante pallii aſſumptionem quemquam archiepiſcopum nominari) hanc juris mutationem ſibi licere putaret? Deſcribebat profecto bonus vir quod minime intelligebat. Si enim eadem non ignoraſſet, neque ambulaſſet in tenebris, non poſuiſſet *ſiniſtram* pro *dextra*, non *fidelem* pro *filialem*, non particulas negativas aut disjunctivas aliquando omiſiſſet, quæ ſenſum perverterent aut depravarent: non præteriiſſet *fanones*, *vexilla*, *colores*, *collegia*: nec immutaſſet juramenta, benedictiones, unctiones, & cetera quæ de ſubſtantia ſunt, & characteres imprimunt, quæ nullo pacto immutari debent aut poſſunt. Sed quid in his moror? ad mille & ſupra, B. P. corruptiones enumeravimus in libro hoc ſuo nuper impreſſo, dum illum cum exemplari protocollo Pientini præſulis, veri auctoris, contulimus. Nec verbis noſtris fidem habeat S. V. librum ipſum quem protuli intueatur. Signata ſunt loca, aut aſteriſco, aut linea, aut litura. Nulla prorſus pagina errore vacat. quæ omnia non minus pro pietate tua erga Deum reprobare & repellere debet S. T. quam pro tua juſtitia curare, ne defuncto eidem præſuli Pientino, viro doctiſſimo, ac de Sede apoſtolica bene merito, vis & injuria inferatur, ſuiſque vigiliis, ſuo nomine ſpolietur, ac ſuo honore privetur. Is cum plures annos magiſtratum ceremoniarum egregie & ſcite exercuiſſet, ab Innocentio VIII prædeceſſore & affine tuo ab hujuſmodi magiſtratu vacatione accepta, eiſdem tamen ſtipendiis Senas, tamquam in ſeceſſum litteratorium, ad Romanæ eccleſiæ ceremonias in librum hunc colligendas miſſus eſt. Laboravit triennio vir gravis & ſummæ experientiæ: demum incredibili ſtudio, & exacta diligentia abſolutum librum ejuſdem Pontificis nomini antepoſitis ſuis epiſtolis dedicavit, contentus vel eo nomine, quod apud poſteros non auctor, ſed quaſi collector aut compilator ſacrarum ceremoniarum diceretur. Nec exiſtimavit bonus pater aliquem ſuo tantum nomini inviſurum. Sed o mores hominum! non erubuit ſub tuo pontificatu electus ille Corcyrenſis ejus patris, cujus debuiſſet potius obſervare memoriam, abradere nomen & epiſtolas, ac ſuas ita inſerere, ut ſe libri hujus ceremonialis auctorem credere ſecutura poſteritas crederetur. Quis enim in hoc libro nuper impreſſo præterquam unus Chriſtophorus Marcellus nominatur? Quodnam Pientini præſulis auctoris, aut alterius cujuſvis legitur nomen? Quin etiam ſubtraxit iſte, qui tam impudenter alienos ſibi labores vindicat, verba illius optimi patris, quibus in capite de clericis ceremoniarum imperfectionem ſuam excuſabat, dicentis inter alia: Utinam tam bene officium meum ſuſtinere ſciviſſem, cum in eo fui, quam bene imperfectum meum cognoſco. Eat igitur, etſi non dolo, non fraude id feciſſe autumet, dicat ſe ſuas epiſtolas ad ornamentum tantum appoſuiſſe, non ut laudes alienas uſurparet. Sed interrogetur obſecro, cujuſnam ſit illa lucubratio, quam adeo efficaciſſimis verbis a S. T. ac-

cepi in prima epiſtola efflagitat ? utrumne intelligat brevis epiſtolæ ſuæ, an totius operis lucubrationem ? Interrogetur, inquam, a quo abſoluta maxima pars operis videri poterat, cum tot & tanta priore libro peregerit, ut ipſa altera epiſtola ampullatum : vel a quo ultimus abſolvitur liber, ut ejus verbis utar. Putabatne ſimplex vir, dum opus alienum ad verbum tranſcribebat, futurum ut numquam in furto deprehenderetur ? an id magis ingenium fortaſſe opinabatur, quam mutum reddere, vel fateri per quem profeciſſet ? An exiſtimabat potius tantum opus, paucis admodum immutatis verbis & rubricis, ita ſuum fieri, ut veri auctoris nomen penitus aboleretur ? Primum ſe omnium hæc ad uſum & voluptatem communicaſſe commemorat. O egregium opus ! o laborioſam concinnationem ! Exſequias juſte emendavit ; *albam, album* ; *genuflexum, ſupplicandum* ; *officiales, magiſtratus* ; *pileum, galerum* concinnavit. Pro *lignis, tignis* ſuppoſuit ; pro *cuſino, pulvino* ; pro *bacili, vaſe* ; pro *perfectis, peracta* ; pro *platea, aream* ; pro *armis, inſignia* ; pro *rubeo, purpureum* inſeruit. Hæc & hujuſmodi ſunt frivola quidem & inania, quæ iſte ſuis ſeſquipedalibus verbis ſe concinnaſſe jactat ; ac ſi pura, nuda, clara & ſimplicia non magis religio expoſceret, quam iſta verborum lenocinia. At ſi concinnaturus erat, cur non omnia concinnavit ? cur non eodem ubique modo, pro *Papa, Pontificem*, pro *proceſſionibus ſupplicationes* ſubegerit ? Modo eaſdem dictiones reliquit intactas, tamquam pertæſus etiam longam concinnationem eorum librorum, quorum auctor haberi volebat. Quid ? quod ubique nomen & excuſationem ac epiſtolas auctoris deleviſſet. Non delevit etiam, *Hoc juramentum Federicus III Imperator, qui adhuc regnat, dum Senis eſſet, præſtitit.* Quid & illud intactum reliquit ? *Ceremonias in coronandis regibus ſervandas in libro Pontificali, quem nuper emendavimus, plene conſcripſimus* : ut in altero ſcilicet dolus & mendacium appareret, defuncto jam diu imperatore : in altero furtum confiteretur. niſi mallet geminare Pontificalem librum illum, ita ut hos fecit ſibi attribuens. Præteriit ultra hæc multa his non minora ſive negligentia, ſive ut omnia pariter confunderet. Nam & ſe interfuiſſe coronationi ejuſdem imperatoris, & vidiſſe cardinales Nicenum & Atrebatenſem, ac ſerviſſe Pio II per annos plurimos, & ſuo tempore nullum Romanum Pontificem præter Sixtum IV conſecratum ſatis impudenter autumat : ac ſi dicat nec Pium III, nec te Leonem X noſtro tempore fuiſſe conſecratos. quæ cuncta ut primo auctori apprime conveniebant, ita huic ſuppoſititio, & ejus libro omnem fidem adimunt. Aut enim illa non erant amovenda, aut hæc quoque cum illis abradenda fuerunt, ut concinnatum undequaque opus videretur. Aſt o ſi ipſe Pientinus auctor revertatur, & nunc ſua jura repoſcat ! nonne iſte operoſus concinnator, tamquam Horatiana cornicula, alienis omnibus pennis deplumatus, cum ſuis tantum corruptionibus remanſurus eſſet, futuruſque omnibus ludibrio ? At putabit forte ea ſibi licere, ſi epiſtolas ſuas cum a ſe concinnato opere ad S. T. direxiſſet, ejuſque ſacratiſſimo nomine culpam ſuam pertexiſſet, eos imitatus, qui ut impune

Ex Diar. Paridis.

Ex Diar. Paridis. furati ſint, furta magiſtratibus elargiuntur. Sed non vidit ingenioſus in alienis operibus auctor, quantum beatitudinem tuam offenderet, dum tamquam inanis gloriæ nimis appetentem eam in locum abraſorum nominum ingerit, ſuique criminis participatione coinquinare contendit, non ſolum invidis & malevolis cauſam contra eam invehendi præbet, ſed etiam ejus ſucceſſoribus abradendi Leonis ſanctiſſimum nomen cum tua ignominia, ac cum laude ſua auctorum nomina reſtituendi materiam relinquit. Quod ſi his quæ maxime ſanctitatem tuam movere deberent, non moveris, ſanctiſſime Pontifex, nec afficit te contemptus apoſtolicæ Sedis, ac pontificiæ dignitatis, qui ex hac arcanorum invulgatione ilico irrepturus eſt; moveat te quæſo tua erga Deum pietas; nec eam una cum ipſis ceremoniis ab iſto inſolenti jactatore corrumpi patiaris. Moveant te Pientini epiſcopi inanes ſui labores, ſuæ vigiliæ jura repoſcentes. Moveat te demum Innocentii VIII prædeceſſoris tui affiniſque memoria, cui tu tantum debes, ut fortaſſe nemo magis. Is enim ſuum abs te, tum jure affinitatis & gratitudinis, tum æquitatis & juſtitiæ reponi petit. Is librum ſuum integrum & incorruptum deſiderat, & in arcanis reſervari, ut vivens inſtituit, efflagitat. Obſequere eorum umbris, beatiſſime Pater, tam juſta, tam pia, tam ſancta poſtulantibus; &, quæ tua juſtitia eſt, rejecto & exploſo etiam ſub anathemate iſto impudenti uſurpatore cum ſuis corruptionibus, libros ſuis auctoribus reſtitue. Futurum eſt enim ut plus veræ laudis, plus gloriæ adeptura ſit S. T. in eorum nominibus reponendis, quam ſi quodlibet egregium opus a vero auctore ſibi dicaretur.

Hanc epiſtolam cum in manibus Papæ dediſſem, legiſſetque libenter & avide, & acceptaſſet rationes & argumenta in ea per me allegata; verſus ad cardinales aliquos, qui ſibi forte adhærebant, dixit me rationem habere ſuper petitionibus meis: & librum ceremoniarum nuper impreſſum omnino comburi ſimul cum falſo auctore, ſicut poſtulaſſem, aut ſaltem ipſum auctorem corrigi & caſtigari omnino debere prout præſentibus videretur. Itaque ad primum conſiſtorium rem & cauſam differre, ut in ipſo conſiſtorio proponerem, prout propoſui audientibus omnibus; & tandem Papa mandavit tribus cardinalibus, videlicet R. D. Antonio de Monte tit. S. Praxedis, & D. Petro de Accoltis S. Euſebii Anconitano, & D. Achilli de Graſſis S. Sixti cardinali Bononienſi, protectori officii ceremoniarum, fratri meo, ut petitiones meas ad partes plenius intelligerent, & me, prout juris fuerit, ac ſibi videretur, expedirent tam ſuper libro comburendo, quam auctore caſtigando, & ad Urbem citando perſonaliter & comparendo. Itaque quid ſequetur, hic etiam ſucceſſive adnotabo.

VI.

ADDENDA ET CORRIGENDA in Itinere Italico.

P*Ag.* 12 *lin.* 33 *l.* Vincii patria Florentini.

pag. 16 *lin.* 17 *poſt* ferunt, *adde* Petrus Paulus Boſca hoc de ſerpente Micrologum edidit Mediolani anno M DC XXV.

pag. 19 *lin.* 6 *l.* ad Brunonem abbatem de Claravalle. At legendum eſſe Caravalle.

pag. 35 *lin.* 32, & *pag.* 36 *lin.* 10. *l.* Piſcopiæ.

pag. 37 *lin.* 10 *poſt* Angelum, *adde*, quæ verſio typis excuſa eſt. Hanc Johannes de Regio monte correxit & emendavit ſuis Annotationibus, cum Ptolemæi Geographia editis Argentorati anno M D X X V. *ibid. lin.* 34 *l.* Martino V datarius.

pag. 49 *lin.* 26 ex tela argentea, *lege* ex ſerico albo. *ibid. lin.* 33 *l.* Julio III.

pag. 56 *lin.* 10 palmis, *lege* cannis.

pag. 58 *lin.* 22 Ovidii *lege* Ambroſii Nazonii.

pag. 60 *lin.* 3 Mairus. *l.* Macrus.

pag. 61 *lin.* 29 præfectum collegii *l.* lectorem controverſiarum in collegio.

pag. 62 *lin.* 3 *adde.* Verum id alii pernegant, aſſeruntque Macedonem ad impugnandum Bonam impulſum fuiſſe a graviſſimis viris, quibus Bonæ ſententia non placebat.

pag. 67 *lin.* 28 *poſt* Nerius, *adde* Cæſar Baronius. *ibid. lin.* 32 *l.* Morina.

pag. 73 *lin.* 19 *dele* In libro..... ſuppoſiticium eſſe.

pag. 75 *lin.* 23 *adde.* Alii ad hoſpitale ſancti Spiritus in Saxia cæſum tradunt.

pag. 77 *lin.* 26 *l.* quod Holſtenius commodato... ac poſtea typis commiſerit: ſed editionem interceptam ac ſuppreſſam fuiſſe.

pag. 78 *lin.* 17 *l.* quatuor ex ordine quadrigæ.

pag. 79 *lin.* 26 *adde*, legiturque etiam nunc.

pag. 80 *lin.* 22 *l.* Johannes de Aſpinis *ibid. lin.* 34 *l.* Severolii.

pag 83 *lin.* 8 & *ſeqq.* *l.* mauſoleum Severi Alexandri & Mameæ matris. Sixtus V.

ibid. lin. 23 *l.* Scarlattus. *ibid. lin. antep.* ex jaſpide *lege* ex porphyrite.

pag. 84 *lin.* 8 *l.* quadraginta octo columnis marmoreis duplici ordine.

pag. 85 *lin.* 19 *l.* & hippodromi (ut quibuſdam videtur) veſtigia.

pag. 86 *lin.* 8 *l.* a Rubris..... ad Rubras.

pag. 88 *lin.* 2 *l.* præeuntibus crucifixi. *ibid. lin.* 5 *l.* extremi, ex cœnobio ſanctæ Mariæ ad portam Angelicam, ubi prius ha-

bitabant, ducebantur.

pag. 90 *lin.* 30 *l.* Matthæum in Merulana..... Auguſtinianorum in Exquiliis.

pag. 92 *lin.* 27 *l.* Diocletiani antea ſub Pio IV.

pag. 99 *lin.* 25 *l.* caſtellum Rupisſciſſæ.

pag. 103 *lin.* 8 Apollinem *l.* Dianam.

pag. 123 *lin.* 2 In ea ſtat liber Scintillarum..... adducit. qui liber ſæculo ſuperiori pluries editus eſt Venetiis & Coloniæ. Ineditum eſt aliud ejuſdem arg.

pag. 131 *lin.* 4 *l.* fuiſſe factum, forte lectum.

pag. 136 *lin.* 16 *adde*, quod etiam Florentiæ apud Antonianos Gallos fieri audio.

pag. 142 *lin.* 2 *l.* Johannes Bapt. Palagius.

pag. 144 *lin.* 31 *l.* R. P. Dominico Maria Puteobonello magiſtro.

pag. 146 *lin.* 10 *l.* veterano, qui unus erat ex militibus claſſis, ibidem, &c.

pag. 147 *lin. ult. & ſeqq. dele* alia iiſdem, &c. *uſque ad* ejuſmodi.

pag. 152 *lin.* 16 *l.* ſeu Solis fanum. Idiotiſmum putat eſſe Fabrettus, qui Herculis templum illic fuiſſe exiſtimat.

pag. 155 *lin.* 26 *l.* Platellæ officiali parvarum datarum.

pag. 157 *poſt lin.* 6 *adde*, LONG. PED. XXX. LAT. PED. XXX.

pag. 158 *lin.* 28 *poſt* fecit *adde*, Holſtenius tamen in notis ad Cluverium hanc de Deſiderio inſcriptionem mordicus tuetur pag. 68.

pag. 161 *lin.* 14 *l.* qui cum Piſis eſſet. *ibid. lin. antep. l.* Candidus a Forolivio.

pag. 163 *lin.* 33 *l.* P. Dominicus Maria Brancaccinus Sereniſſimi Magni Ducis theologus nobis.

pag. 167 *lin.* 41 *l.* Sereniſſimo Magno Duce.

pag. 173 *lin.* 29 *l.* Pratum civitatem.

ibid. lin. 35 *l.* Sereniſſimæ Magnæ Ducis.

pag. 169 *lin.* 23 *& ſeqq. l.* Brunetti libellum Ottingerus, ſed mendoſe, in lucem vulgavit in ſuo Bibliothecario.

pag. 172 *lin.* 35 *l.* tam fuit & facilis.

ibid. lin. 38 *l.* turrem.

pag. 173 *lin.* 1 *l.* erat.

pag. 176 *lin.* 29 *l.* Faventiæ epiſcopo.

ibid. lin. antep. l. cenſura. Melioris eſt notæ epitaphium.

pag. 178 *lin.* 8 *l.* vix. an. XXXII. *lin. ſeq. l.* ſeparet.

ibid. lin. 12 *l.* ob. an. M D XXXII.

ibid. lin. 14 *l.* anno M CCCC XCIV.

ibid. lin. 28 *l.* Dati germanum.

pag. 180 *lin* 25 *l.* Eſt & alia ejuſdem inſtituti Congregatio Veneta ſeu Montis-coronæ.

pag. 183 *lin.* 28 *l.* Radiolenſis, vulgo de Raggiola.

pag. 190 *lin.* 24 primum in eccleſia beatæ Mariæ de Roſa, tum in beatæ Mariæ de Curte.

ibid. lin. 25 *l.* per Johannem Leonardium, cujus vitam edidit Ludovicus Marracius Sanctiſſimi D. N. Innocentii XI a confeſſionibus.

pag. 192 *lin.* 13 *l.* Piſtorii Franciſcum Vicecomitem S. Stephani equitem.

pag. 194 *lin.* 17 *l.* Collatius. *ibid. lin.* 29 *l.* qui pro Rege Chriſtianiſſimo Oratoris officium Florentiæ jam dudum gerit.

pag. 197 *lin. ult. dele* alias Panormitanum.

pag. 201 *lin.* 14 Prato *l.* Boſco.

pag. 202 *lin.* 16 *l.* Gregorius Corteſius. *pag.* 126 *ſic reſtituenda inſcriptio.*

C. UMMIDIO. C. F. TER. DURMIO
QUADRATO. COS. XV. VIR. S. F.
LEG. TI. CAESARIS. AUG. PROV. LUSIT
LEG. DIVI. CLAUDI. IN. ILLYRICO. EJUSDEM. ET
NERONIS. CAESARIS. AUG. IN. SYRIA. PROCOS
PROVINC. CYPRI. Q. DIVI. AUG. ET. TI. CAESARIS
AUG. AED. CUR. PR. AER. XV. VIR. STILIT. JUD. CURAT
TABULAR. PUBLICAR. PRAEF. FRUM. DANDI. EX. S. C.

In parte II. *pag.* 89 *lin.* 16 *l.* Minorum conventualium.

ERRATA HUJUS TOMI.

In Commentario *pag.* XXXI *lin.* 6 parochiales, *l.* patriarchales. *pag.* LI *lin. ult. l.* poſt ejus communionem. *pag.* LVII *lin.* 28 majori *l.* ſacro.

In Ord. Rom. *pag.* 5 *lin.* 12 *l. uno verbo* aquamanus. *pag.* 8 *loco motæ ſunt Notæ c & d. pag.* 10 *lin.* 22 ut *l.* &. *lin.* 11 *Nota* a *lin.* 3 *l.* ritum. *pag.* 16 *lin.* 4 *l.* vel ſi. *pag.* 69 *lin.* 3 *l.* ſi fuerint. *pag.* 91 *lin.* 34 *f.* exuunt eum. *pag.* 195 *lin.* 34 *l.* Scopalatii. *pag.* 199 *lin.* 11 *l.* iſto. *pag.* 227 *lin.* 20 tamen *l.* tantum. *pag.* 241 *Notam ſic corrige.* Nunc eccleſiæ Gallicanæ pleræque rubeum colorem mutarunt, exceptis nonnullis, qualis eſt Bituricenſis & Lemovicenſis, quæ veterem uſum retinuerunt. *pag.* 253 *lin.* 24 *l.* cum ſtaphilibus. *pag.* 311 *lin. ult. l.* præmiſſa. *pag.* 368 *lin.* 13 *l.* ſecundus. *pag.* 510 *lin.* 9 *l. præpoſito commate*, Papa..... ſedente.

INDEX LIBELLORUM ORDINIS ROMANI.

A

S. ABBACYRI eccleſia Romæ. 143
Abbas mitratus coram Romano Pontifice. 169
Abbates coram Papa quando prædicare cœperunt. 482
Abbatiæ urbis Romæ. 574
Abſolutionis ſollemnis modus. 517
Abſtinentia pridie conſecrationis epiſcopi indicta. 88
Abſtinentia a carnibus Romæ in feſto Innocentium. 130
Acolythi ordinatio. 85 *& ſeqq.*
Adam de Anglia cardinalis. 537
Adextratores Papæ. 195, 196
Adriani inſtitutum ut flecteretur pro Carolo rege. 17
Advocatores eccleſiæ. 6
Advocatus pauperum inter miniſtros Papæ. 531
Æmilius ſancti Nicolai cardinalis. 249, 250
Aguliæ vel Auguliæ domus. 122
Agapitus de Columna cardinalis. 515
S. Agathæ in monte Suburræ abbatia. 574
Agnus Dei tertium cur in Lateranenſi eccleſia non cantatur. 566
Agnus Dei non niſi ſingulis ſeptenniis a Papa confecti. 480. Eorum confectio, benedictio, uſus, diſtributio, virtus. 24, 31, 138, 144, 145, 163, 202, 203, 375, 376, 377, 508, 509, 510
Agnus aſſus benedictus & datus a Pontifice in convivio paſchali. 142
a juniori cardinale benedictus. 187
Agrippina porticus Pantheon. 143
Alba dicta linea dalmatica. 54
Alba Romana. 221, camiſia. 456
Albanenſis epiſcopi hoſpitium in palatio majori. 97
Albienſis vel Dalbia cardinalis. 435
Alençonius cardinalis. 515
Alexander II regularis communis vitæ in Lateranenſi eccleſia renovator. 569
Alexandri papæ IV ordinatio de ſuffragiis. 381
S Alexii Romæ abbatia. 574
Alfonſus rex Neapolis. 409
Almutia ad collum. 137
Altare portatile. 289
Altari S. Petri nullius præter Romanum Pontificem conſecratio fiat. 124
Altaria Lateranenſis eccleſiæ, 567. 568, 569, 570, 571, 572
Amæ ſeu Amulæ. 5, 10
Amalarius. 9 *& ſeqq.* Ejus eglogæ in Ordinem Romanum. 549 *& ſeqq.*
Ambolagium ſeu Anagolagium ami-

ctus ſive humerale. 54, 64
Amen dictum cum ſtrepitu accepta benedictione Pontificis. 92
Amictus ſeu anabolaïum ſuper albam & cingulum. 7
Ammantare, pallium imponere. 211
Amminiculator, pupillorum & miſerorum advocatus, unus ex judicibus palatinis. 570
Ampulla chriſmatis a nemine nuda videatur 21 *& ſeqq.*
Anagolai vel Anagolagi. 64 *& ſeqq.*
Anagolaium ſeu Anabolaium, id eſt amictus. 7
Anagologium grande. 91
Anaſtaſius papa IV Helenæ mauſoleo illatus. 569. dona ejus, *ibid. & ſeqq.*
S. Andreæ ad crucem eccleſia. 38
Anniverſarium conſecrationis Papæ. 380
Annotinum chriſma. 138
Anticamera. 361, 480
Antiſtes Urbis, Papa. 456, 466
Antonini theatrum. 126
Anuli dati cardinalibus a Papa. 430, 436
Anulus epiſcopaliter aptatus. 295
Appodiare, ſuſtentare. 536
Aqua non adhibita in ablutione Miſſæ. 286, 287
Aqua Falleria. 530
Aquamanus ſeu Aquamanile. 5
Aquaricia. 162 *& ſeqq.*
Aquaricia clareti. 162, 201 *& ſeqq.*
Ara & altare diverſa. 163
Ara-cæli dicta eccleſia, ubi olim ara Filii Dei. 574
Arca fœderis Domini in ara eccleſiæ Lateran. 564
Arcarius, judicibus ex palatinis unus. 570
Archidiaconi benedictio prima. 89
Archidiaconus, Vicarius Pontificis. 3
Archiparaphoniſta. 7 *& ſeqq.* quartus Scholæ. 55
Archius ordo, præcipuus. 10
Arcus ſeptem lucernarum ſeu Titi. 144, 565
Ardea civitas Rutulorum. 166
Argentea porta S. Petri. 398
Arnaldus S. Mariæ-novæ cardinalis. 250
Arnaldus S. Priſcæ cardinalis. 247, 249
Arnaldus Sabinenſis epiſc. 250
Arſenochita. 86
Atrabatenſis cardinalis. 435
Auditor contradictarum. 344
Ave Maria ſeu ſalutatio angelica initio concionis. 469
Averſanus cardinalis. 515
Auguſtini locus illuſtratus. 557
Auguſtini Patricii Picolominei, epiſcopi Pientini, epiſtola ad Innocentium VIII de cæremoniis Romanorum Pontificum. 584 *& ſeqq.*
Aviſatus, monitus. 526, 529
Aureæ arcus. 132, 143

B

BACILIA. 198
Baculi in manibus orantium. 46. e manibus orantium depoſiti dum evangelium legitur. 553
Bajulus. 5
Balſamo crux inuncta ſingulis annis. 572
Banca, ſedile. 417, 427
Bancalea, ſcamna. 466
Bandalarii, vexilla ferentes. 268
Banderenſes. 531, 532, 534. excommunicati a Papa, quod ſenatorem ab eo dictum recipere no-

luiſſent. 517
Bandonarii cacabarii. 195, 199
Bandora, vexilla. 128, 171
Bandularii. 185
Baptiſmales eccleſiæ Romæ plures. 138
Baptiſmalis fontis benedictio. 36.
Baptiſmi ritus. 24, 27, 77 & *ſeqq.* Baptiſmus a diacono collatus. 83. per immerſionem. 106. Baptiſmus puerorum per juniorem diaconum ſabbato ſancto. 184
Barenſis cardinalis. 537
Barile, uter. 202, 289, 538
S. Baſilii juxta palatium Trajani abbatia. 574
Benedicta de Pagano, civis Romana. 190
Benedictio, canticum trium puerorum. 94
Benedictio, aqua benedicta. 83
Benedictio in Miſſa poſt communionem. 559
Benedictio prima data ab archidiacono. 89
Benedictus epiſcopus Portuenſis. 157
Benedictus archidiaconus Romanæ eccleſiæ. 157
Benedictus canonicus S. Petri. 8
Benedicti canonici S. Petri Ordo Romanus. 118 & *ſeqq.*
Berengarius Tuſculanus epiſc. 247, 248, 249
Bernardus de Deucio archiepiſcopus Ebredunenſis cardinalis S. Marci. 432, 437, 440
Bernardus Lateranenſis eccleſiæ prior card. & epiſc. Portuenſis. 568
Bertrandus de Poëto, cardinalis Legatus. 435
Bireta in feminino genere. 450, 534
S. Blaſii Romæ abbatia. 574
Boium aut Poium ſeu Podium, ſive ambon. 94
Bonaventura de Padua Auguſtinenſis cardinalis. 347, 461
Bonifacius papa IX. 349, 534, 535 & *ſeqq.* 539, 541
Bononienſis cardinalis. 435, 437, 440, 467, 518, 540, 541. Archiepiſcopus Lugdunenſis. *ibid.*
Boſo epiſcopus Tiburtinus bibliothecarius Sedis apoſtolicæ. 157
Boticularii Papæ. 527
Bottæ, lagenæ. 532
Bracalia cerata. 184
Bracheola. 358, 362
Brandonarii Coloſæi 195, 199
Branderarii, vexilla ferentes. 275
Brandonarius, vexillifer. 228
Brandones ſeu tortitiæ. 529, 532
Breve recordationis. 217 & *ſeqq.*
S. Brigidæ canonizatio. 535. & *ſeqq.*
Brodarii Papæ. 200
Bulla data cardinali, ut poſſit ſacra facere ſuper aram B. Petri. 342, 455, 456
Bumbaſium. 529
Buretrum pro byreto. 248
Buſta porcorum, 125. miſſa ad curiam in Cœna Domini. *ibid.*

C

CADAFALCUM, pulpitum ligneum. 267
Cæremoniale Romanum Gregorii X juſſu editum. 221 & *ſeqq.*
S. Cæſarii in palatio Romæ abbatia. 574
Calamus ad hauriendum Dominicum ſanguinem. 286, 313
Calderarii Papæ. 195
Calices tres in communione generali. 329
Calix terſus digitis in Natali Domini. 315
Calix fanone circumdatus. 555

Cambuta ſeu baculo paſtorali non utuntur ſummi Pontifices. 288
Camera paramenti. 489
Camerarius S. R. E. 528
Camiſia ſeu alba Romana. 451, 456
Camiſia albæ & pannis ſuperpoſita. 253 *& ſeqq.* 288
Camiſia linea Papæ ſupra laneas veſtes, etiamſi religioſus ſit. 292
Camiſus. 162
Camiſum, acolythi veſtis linea. 127
Campagi. 64, 65
Campana conſiſtorialis Romæ. 503
Campanæ ſileant poſt incœpta ſollemnia diei Cœnæ Domini. 97
Campobi pro compagis. 88
Candela vitrea plena incenſo. 150
Candelæ de vinetis vivis. 199. an idem ac vinci. 164
Candelarum diſtributio, quando transfertur Purificationis feſtum, an pariter transferenda. 515
Candelarum geſtatio & poſitio. 551 accenſæ dum legitur evangelium. 553
Canna fundendo ſacrificii vino adhibita. 67
Cannæ pannorum pro ulnis. 531
Canon tacite recitatus in Miſſa. 48, 556
Canonizatio Sancti. 412, 418 *& ſeqq.*
Canonizatio S. Brigidæ. 535 *& ſeqq.*
Canonicorum Lateranenſium habitus. 580. 581 numerus. 582, 583
Cantare ſub ſilentio. 115
Cantatorium. 5, 9
Cantoris ſedes. 551
Capella Papæ ſternata de frondibus de verta. 535
Capella conclavis cardinalium. 532
Capellani honoris. 455
Capita regionum, duces. 531
Capita, monetæ. 159
Capite nudo audienda evangelii lectio. 553
Capitulare epiſtolarum & evangeliorum. 19, 35
Capitulum, conventus fratrum. 70
Capiturgium ſubtile in modum ſcuti. 226. *al.* Caputergium. 280
Capſa thuris. 126, 127
Capſæ cum Sanctis apertæ. 8, 10
Capſis adornatus, in quo ſervatum nocte Cœnæ corpus Dominicum. 102
Capſulæ corporalium incluſum Domini corpus die Cœnæ. 137
Capuceum Papæ. 480. laicorum. 517
Capuceum Papæ de ſcarleto albo. 504. Capucea baronum & militum. 506
Capucium Papæ replicatum ſuper caput. 523
Capucia nigra canonicorum ſine becchis. 581
Caput, monetæ genus. 218
Caputergium. V. Capiturgium
Cardinalium ordinatio, 391. veſtis, *ibid.*
Cardinales ſimpliciter dicti fratres. 518
Cardinales omnibus epiſcopis prælati. 567
Cardinalium ſæcularium habitus a religioſorum habitu diſtinctus colore, 487. Eorum mantelli forma, *ibid.*
Cardinalium ſæcularium, & prælatorum mantellus de brunetto roſaceo; regularium, coloris ſuæ religionis. 360
Cardinales nec in Conciliis, nec in Miſſis congregari debent ſine licentia Papæ. 514
Cardinales mitrati. 204

Cardinalium planetæ curtæ. 176
Cardinalibus os apertum in conſiſtorio. 428, 430
Cardinales per patriarchias diſpoſiti. 160
Cardinales S. Mariæ-majoris. 573
alii. 574
Cardinalium conclave. 531 *& ſeqq.*
obviam itio. 535
Cardinalium novorum creationis ritus. 414
Cardinalium exſequiæ, 541 *& ſeqq.*
Cardinales intra novenam exſequiarum Papæ non rubeo, non viridi vel nigro, ſed alio colore uſi. 529
Cardinalis de Francia. 537
Cardinalis S. Marcelli. 543
Cardinalis S. Marci. 543
Carlenus, monetæ genus. 540
Carniſprivii inſolentiæ. 382
Carolo M. pro rege ut flecterentur genua, Papæ Hadriani conſtitutum. 17
Carolus I rex Siciliæ Papæ menſæ inſerviit. 360, 488
Carpeta. 197 *& ſeqq.*
Caſtrum doloris, lectica funebris. 529, 533 *& ſeqq.* Feretrum ſubtus caſtrum doloris. 531
Cathedra S. Petri Romæ. 133
Cencii de Sabellis cardinalis Ordo Romanus. 165 *& ſeqq.*
Cencii Muſcæ in Punga palatium. 188
Cerei non accenſi dantur in Purificatione. 344, 457
Cerei projecti in excommunicatione. 481
Cereoſtata. 5 *& ſeqq.*
Chriſma in feminino. 26
Chriſmatis conſecratio. 34, 97, 100, 481 *& ſeqq.*
Chriſma ſingulis ſeptenniis a Papa dumtaxat confectum. 480
Chriſma delatum ante Pontificem. 4
Chriſmarium, locus dando chriſmati deſtinatus. 106
Chriſtophorus Marcellus electus Corcyrenſis reprehenditur. 587 *& ſeqq.*
Chromatii palatium. 126, 143
Chryſanthi & Dariæ martyrum corpora in eccleſia Lateranenſi. 567
Chriſti corpus in die Cœnæ reſervatum in craſtinum, 101. a juniore preſbyterorum cardinalium deferatur ad locum præparatum. *ibid.*
Chriſti corpus die Paraſceve a juniore preſbytero cardinali deportatum. 366
Chriſti ſanguis lapidi precioſo incluſus die Cœnæ revelatur. 356
Chriſti ſanguis miraculoſus aſſervatus in baſilica Lateranenſi. 99
Ciceronis templum. 125
Cilicii benedictio pro moribundo. 114
Cimbrum, Marii templum. 141
Cimorum aut Crinorum porticus templo Ciceronis proxima. 125
Cineris benedictio pro moribundo. 114
Cineres quo ritu Papa recipit. 175
Cinis ſanctus vitis. 111
Cinturæ altaris & imaginum. 219
Circumciſio Domini, hoc eſt præputium, in Lateranenſi baſilica ſervatum. 152, 564
Ciſtercienſis cardinalis. 515
Clareti aquaritiæ. 162, 201 *& ſeqq.*
Claretum, a vino diſtinctum. 210
Clementis VI ſtatutum in extravagante. 514
Clerici Romanæ fraternitatis. 95
Clerici Romæ judices, ad nullos umquam Ordines provehendi. 570
Cocullus papæ. 480
Cœna paſchalis, qualis. 145

Cœnaria

Cœnaria vel cœnatica. 221
Colatorium ſeu colum ad Miſſam. 5, 54, 73
Collectæ ſollemnes S. R. E. 544 *& ſeqq.*
Colligendæ, oblatæ. 29
Colores niger, violaceus & Indius pro uno in eccleſia Romana recepti. 461
Color niger a Septuageſima ad Quadrageſimam in uſu Papæ. 235
Coloris nigri uſus in proceſſionibus quas Papa pedes celebrat, 291. in proceſſione Cinerum. 347
Columnæ CCCLXVI. in eccleſia S. Mariæ-majoris. 573
Columnæ exatopentalaicas. 572. ragiatæ foratæ, aquam fundentes. *ibid.* Aquitanicæ, Tripolitæ. *ibid.*
Comeſſatio, prandium. 229
Communionis ritus. 49, 50, 59, 68
Communio, perceptio ſolius corporis Dominici; ſanguinis vero confirmatio dicta. 69
Communio puerorum. 28. Pontificis in die Cœnæ Domini. 33
Communio Papæ non ad altare, ſed ad ſedem. 226 *& paſſim.*
Communio Pontificis ad ſedem. 103. Ad altare in die Paraſceves. *ibid.* 336, 337
Communio a preſbyteris manu, ore percepta a ſubdiaconis. 75
Compromiſſi formula. 246, 251 *& ſeqq.*
Concilii generalis celebrandi ordo. 393 *& ſeqq.*
Conclave cardinalium. 531, 532 *& ſeqq.*
Condiri quando debet eccleſia. 217 *& ſeqq.*
Confeſſio argentea S. Johannis Baptiſtæ. 571
Confeſſio S. Petri Romæ. 155. quî emta. 162
Confeſſioni, ſeu tumulo S. Petri, impoſita oraria ordinandis poſtridie conferenda. 90, 94
Confeſſionis formula in Miſſa. 329
Confirmationis ordo. 106
Confirmationis ſacramenti ritus. 27
Confirmatio recens baptizatorum, quaſi baptiſmi complementum. 83
Confirmare, ſacrum calicem communicatis præbere. 20, 138
Confirmare, Dominicum ſanguinem porrigere cum pugillari. 50
Conradus archiep. Nicoſienſis, cardinalis. 541
Conſecrationes primum in Decembrio, tum in Februario. 84
Conſecratio chriſmatis. 34
Conſiſtoria quando a Papa tenentur. 382 *& ſeqq.*
Conſtantini lepra. 562. dona Lateranenſi facta eccleſiæ. 566
Conſtantiniana baſilica. 563
Conſtantinopolitani Imperatoris locus in menſa Papæ. 488
Conſtitutiones Lateranenſes. 576 *& ſeqq.*
Conteſtata ſeu conteſtatio, Miſſæ præfatio. 92
Cophinum, ubi ſtatCorpus Chriſti. 473, 522
Coppa. 129, 142
Corcyrenſis electus cæremoniarum vulgator reprehenditur. 587 *& ſeqq.*
Cordones mitræ. 503
Coronæ feſtum. 126
Coronæ amobiles orantium capitibus impoſitæ. 46
Corona ſeu regnum Papæ. 258
Coronatio Papæ in diebus ſollemnibus. 120 *& ſeqq.* 153, 158
Corporale totum altare capiat. 73
Corporali coopertus calix in altari. 502
Corpus Dominicum in patena de-

latum a ſubdiacono. 23. Corpus Domini conſervatum in capſula corporalium die Cœnæ. 137. *V.* Euchariſtia.
Corſienſis cardinalis. 515
Cortina, platea S. Petri. 204, 298
Corteſiani, curiales. 200
Cortiſani. 541
SS. Coſmæ & Damiani Romæ abbatia in Vico-aureo. 574
Coſmas cardinalis Bononienſis. 512, 514
Cotta, ſuperpelliceum. 64, 288, 309, 387
Craticulæ templum. 125
Cretulus hoſtiæ. 500
Cruces plures ſuper altare. 332, 340
Crucem papalem in proceſſione fert ſubdiaconus. 102
Cruci datum oſculum ab omnibus. 146
S. Crucis quæ eſt Jeruſalem, eccleſia Romæ. 102
Crucium in Miſſa ratio. 556
Crux a Papa & cardinalibus nudis pedibus adorata. 369
Crux ſingulis annis inuncta balſamo. 572. crux de ſmalto, *ibid.*
Crux ſtationalis. 124, 131
Cryptæ ferratæ Græci monachi adhibiti in Miſſa ſollemni Papæ. 279
Cryſtallo ſive lapide expreſſus ignis ſabbato ſancto. 371
Cubicellus Rigodes. 40
Cubicularius tonſuratus. 6
Cuculla ſuper caput Papæ. 371
Cunabulum Domini in eccleſia S. Mariæ-majoris. 573
Cuppa, ſcyphus. 201
Curialiter, officioſe. 261
Cuſtodia deaurata, vaſculum communionis. 505

D

DEDICATIO baſilicæ Salvatoris. 562, 564. Altarium. 567, 570, 571
Defenſor, qui præeſt defenſoribus, id eſt advocatis, unus ex palatinis judicibus. 570. Defenſores. 6. Defenſorum primicerius. 7, 57. Defenſores regionarii. 4 & *ſeqq.*
Denarii de ſenatu. 174
Depticii, ſacris diptychis inſcripti. 61
Diaconi ordinatio. 85, 86. Diaconus jubente epiſcopo baptiſmi collator. 83. ita tamen ut chriſmatio fiat a presbytero. 83 Diaconus junior Romæ ſabbato ſancto baptizat pueros cum aliis. 184. Diaconus verſus meridiem legit evangelium. 10. Diaconi munus eſt Pontificem *confirmare*, hoc eſt Dominicum ſanguinem ei porrigere. 20. Diaconi ante epiſcopum cur ſeptem. 550. cur poſt epiſcopum. 551. Ad meridiem verſi legendo evangelio. 553, 555. Diaconi in Miſſa quamdiu inclinati. 556. Diaconi palatini. 567. Regionarii, *ibid.* Diaconi coram Papa numquam prædicant. 482
Diaconiæ pater ſeu rector. 6
Diaconiſſæ & presbyteriſſæ feminæ ordinatæ. 91. Diaconiſſarum conſecrationes Romæ ſæculo XI. 156
Digiti poſt conſecrationem an diſjungendi a ſacerdote. 304
Dimiſſoria epiſcopi pro ordinando in alia eccleſia. 87
Dionyſii Papæ tumulus. 574
Dirungarii ſeu Delungarii, præfecti navales. 128, 129, 140

Diſcalceati omnes in die Paraſceves. 102. Diſcalceati cleri proceſſiones. 134 & *ſeqq.*
Diſcreciatus Papa. 433
Domicellus. 270. Domicellus Papæ. 426
Dominici corporis recipiendi ritus. 49, 50, 59
Dominica de carne levario. 159
Dominica IV Quadrageſimæ dicta de Roſis. 147. de Roſa. 148, 470, 516, 539
Dominica Mediana. 18
Dominico die peracta epiſcopi conſecratio. 88
Dominus de Francia cardinalis. 499
Dorſale, pannus ſericus. 289
Draconarii milites. 128, 129

E

ECCLESIÆ interdiu noctuque apertæ ut aſylum nocentibus præbeāt. 563. Eccleſiæ in urbe Roma. 161, 163. Eccleſia a Conſtantino in Helenæ matris honorem erecta. 569. Eccleſiarum patriarchalium Romæ cardinales. 574
Eglogæ Amalarii abbatis in Ordinem Romanum. 549 & *ſeqq.*
Electi, baptiſmum percepturi. 77
Embolis orationis Dominicæ in Miſſa. 48
Epiſcopi ordinatio. 86 & *ſeqq.* Epiſcopi omni tempore benedicti. 91. mos aliquando ut nocturno tempore benedicerentur. *ibid.* Epiſcopus in Romanum Pontificem non eligatur. 92. Epiſcopi cardinalibus præpoſiti. 167, 172, 178, 180, 203. Epiſcopi VII cardinales hebdomadarii Lateranenſis eccleſiæ. 2, 57, 60, 566. Epiſcopi Romanæ eccleſiæ, ſuffraganei Papæ in ſuburbanis. 23, 180. Epiſcopus cur a læva eccleſiam ingreditur. 550. Adorat ſancta. *ibid.* pergit ad dextram altaris. 551. ſedet. 552. Epiſcopi pluvialibus induti, preſbyteri planetis. 98
Epiſtolæ duæ, latina & græca, in ſollemnibus ſacris cantari ſolitæ 168 & *ſeqq.* Epiſtola latina græcæ præpoſita. 453
Epiſtulia columnarum. 572
Eques in plurali. 270, 278, 280, 448
Errare timens Papa, fidelium poſcit orationes. 536
Eſcarius, annonæ proviſor. 108
Eſonus Lornarius, civis Romanus. 190
Evangeliorum liber ſuper cervicem conſecrandi epiſcopi. 273
Evangelium canit diaconus ad meridiem converſus. 553. a ſtantibus auditur. *ibid.*
Excommunicationum certis diebus ratio. 237
Exſequiæ cardinalium. 541 & *ſeqq.*

F

FACISTORIUM pro faldiſtorio. 138
Facultates, levitates. 580
Falconcellorum domus Romæ. 189
Fallarum ſcriptores, vulgo *les Piqueurs*, hoc eſt abſentium vel peccantium obſervatores. 579
Fani capita. 459
Fanonis varia ſignificatio. 554. Fanon in capite. 270. Mappa ſuper caput Papæ. 281. Fanon cum mitra ſuper caput. 357, 489, 537. Super caput plicatus. 527. Fanon ſive orale. 487. Oblatio cum fanonibus. 554. Calix fanone circumdatus. 555
Faſcius mortulæ. 210

Febrarius Papæ. 466
Felix Cantelorius archivii Vaticani cuſtos. 166, 170
Feminæ in diaconiſſas & preſbyteriſſas ordinatæ ſabbato IV temporum poſt ordinatos viros. 91
Fermentum pro Euchariſtia. 1
Ferrarii Columnæ & S.Angeli. 195, 199
Ferulæ geſtatæ ab archidiacono & priore ſubdiaconorum in proceſſionibus. 203
Fila ſive acies. 257
Fiolarii Papæ. 195, 199
Fiſtula ſacrificio adhibita. 75
Flamineus arcus. 125
Floreni cum Carlino dati pauperibus in Mandato Cœnæ. 485
Folcarius, ſeu Fulcarius, officialis Papæ. 461, 492
Folrariæ papalis magiſter. 535
Fonſlatorium ſeu cathedra. 168
Fontis benedictio. 104 *& ſeqq.*
Fontes Lateranenſis eccleſiæ rotundi. 571
Formata & ſacra oblatio in dies VIII aut etiam XL reſervata. 89
Fraipanorum de Cartularia, familia Romana. 190
Franciſcus S. Mariæ in Coſmedin cardinalis. 250
Fratres ſimpliciter dicti cardinales. 518
Fatres de Bulla. 526
Fratres de Prognota vel Pignotta. 358, 486, 526
Fregium in mitra. 415

G

G. archidiaconus, G. primicerius S. R. E. 140
Gallatorum porticus ante templum Sibyllæ. 125
Garnellum, panni genus. 456, &c.
Gavatæ de argento. 575
Gauſape ſeu toalea, ſudariolum. 171
Genua VII facit Papa ante imaginem B. Mariæ. 151
Gerardus de Parma Sabinenſis epiſcopus. 570
Gerberti ſeu Silveſtri II e ſepulcro aquarum guttæ cur emanant. 568
Gemelliones, vaſis ſacri genus. 5
Gloria in excelſis incipit Pontifex converſus ad populum. 9. A preſbytero non dicitur niſi in Paſcha. 17, 18. quando ab epiſcopis. *ibid.* 155
Gonzius civis Romanus. 189
Gradalis ſeu Gradualis. 9
Gradenſis ex ord. Minorum cardinalis. 461, 515
Græce & latine dictæ orationes Romæ ſabbato ſancto. 104
Græcum vinum. 38
S. Gregorii in Clivo Scauri abbatia. 574
Gregorii Papæ antiphonarium & alia ſcripta in oratorio S. Crucis. 571. lectulus & oratorium. 572
Gregorii X papæ cæremoniale Romanum. 221
Gregorii papæ XI confirmatio conſtitutionum Lateranenſium. 576 *& ſeqq.*
Gregorius notarius regionarius S. R. E. cardinalis. 157
Gregorius de Benedicta, civis Romanus. 190
Groſſi, moneta pauperibus diſtributa. 485
Guardaveſſalla Papæ. 531
Guardia major, cibariorum cuſtos. 531
Guido de Caſtello, Cæleſtinus papa II. 118
Guidonum ſcholæ. 198, 207
Guillelmus albus IV Cardinalis co-

natorum. 432, 437
Guillelmus Curti de Divano abbas Montis Olivi cardinalis. 432, 436
Guillelmi de Stoutavilla cardinalis cæremoniale. 324 *& ſeqq.* 242

H

HElenæ dona Lateranenſi facta eccleſiæ. 563
Helenæ porphyretico mauſoleo incluſum corpus Anaſtaſii papæ IV. 569
Hilarus papa oratoriorum utriuſque S. Johannis auctor. 571
Holomitreum Romæ. 126
Honorius III papa. 165
Horæ Romæ tempore Cencii de Sabellis cardinalis numeratæ Gallicano more. 178, 181
Hoſtiarum & vini probatio contra venenum. 500. *V. Commentar.*
Hoſtregius de Faventia. 539
Hyacinthus ſubdiaconus Romæ. 140

I

JAcobus Gaietanus cardinalis cæremonialis Romani auctor. 241 *& ſeqq.* 357.
Jacobus cardinalis S. Georgii. 248
Icones Petri & Pauli per mare Romam venerunt nullo ductore. 212, 261
Jejunium in vigilia Aſcenſionis. 239
Jeſu-Chriſti umbilicus in eccleſia Lateranenſi. 572
Jejunii die cœna facta meridie. 234, 239. Jejunii die ſumta cœna, poſt veſperas potus ſumitur. 323, 326
Ignis excuſſus de lapide. 21, 31. de cryſtallo excuſſus ſabbato ſancto. 103
Imago Salvatoris a S. Luca delineata, tum perfecta ab Angelo. 572, 573. Imago Jeſu-Chriſti quo ritu delata in proceſſione. 151. Imaginis Salvatoris pedes in die Paſchæ oſculatur Papa. 184. Alii. 185
Imagini S. Mariæ Papa facit VII genua. 151
Imagines ſuper altare. 332. Imagines depictæ initio canonis a Pontifice in Miſſa oſculandæ. 304. Imagines in proceſſionibus delatæ. 134, 173
Immunitas eccleſiæ. 565
Imperatoris ordinatio. 397 *& ſeqq.* Imperator a canonicis S. Petri receptus in fratrem. 398
Imperator vel rex quo ritu lectionem legere, & enſem vibrare debet. 325, 326. Imperator & rex cereos poſt priorem cardinalium recipiunt. 344, 345. Patriarchæ, *ibid.* 457, 464. Imperator Papa equum inſidente ſtapedium teneat & frenum. 404. Item rex. 410. Imperatore mortuo extra curiam Romanam, nullus in ejus exſequiis ſermo præſente Papa vel cardinalibus. 523
Inciſoria Papæ & cardinalibus a filiis Regum delata. 271
Inciſoria de pane, fruſta inciſa. 280
Indius color. 502
Indulgentia populo data a Pontifice. 98, 350, 365, 366, 368, 469, 471, Indulgentia Pontificis nomine in Miſſa promulgata. 284. poſt ſermonem adnunciatur. 339. Indulgentiæ centenæ & quadragenæ. 463. Indulgentiæ datæ die Cœnæ Domini. 238. Indulgentia Jubilei conceſſa iis qui

officio divino in canonizatione interfuerint. 536, 538. Indulgentiæ in dedicationis feſto conceſſæ. 562, 563
Infantes dicti recens baptizati etiam adulti. 83
Innocentium feſto Romæ abſtinentia a carnibus. 130
Innocentius II Pontifex. 127, 128, 141
Interdicti cujuſvis tempore per octavam Corporis Chriſti officia divina publice celebrentur. 525
Interpauſatio inter Miſſas Natalis Domini. 328
Jocalia data a legatis vel nunciis Romam redeuntibus. 442
S. Johannis ad Veſtem eccleſia. 37, 38
Johannes XVII Lateranenſis eccleſiæ renovator. 569
Johannis XIX diploma pro epiſcopo Silvæ-candidæ. 154
Johannis papæ XXII additio rubricis. 380
Johannes S. Calliſti Tranſtiberim cardinalis. 157
Johannes *Cavarſal* cardinalis. 435
Johannes cardinalis S. Chryſogoni. 157
Johannes S. Marci cardinalis. 157
Johannes cardinalis S. Suſannæ. 409
Johannes canonicus Lateranenſis. 356
Johannes de Anagnia civis Romanus. 189
Johannes Adulterinus, civis Romanus. 190
Johannes Brucciardus Diarii pontificatus Alexandri VI auctor. 409
Johannes de Benedicto, civis Romanus. 190
Johannes de Cæſario, civis Romanus. 189
Johannis diaconi junioris liber de eccleſia Lateranenſi. 560 *& ſeqq.*
Johannes prior Lateranenſis. 560
Johannes de Gregorio, civis Romanus. 190
Johannes Machinus, civis Romanus. 190
Johannes de Roberto, civis Romanus. 189
Johannes de Tinto, civis Romanus. 190
Johannes Wlgarelli, civis Romanus. 190
Johannes de Zoccolis, civis Romanus. 189
Jovis baſilica. 125
Iſpanus cardinalis, legatus in Lombardia. 435
Jubileum ab Urbano VI ad XXIV annos reductum. 525
Judæorum cauſa factæ orationi cur non præmiſſa genuflexio. 368
Judices palatini vel ordinarii. 570. Conſulares & pedanei. *ibid.*
Judicum palatinorum ſeries & ordo. 570
Jupo, veſtis genus. 517
Juramentum a ſubdiaconis exactum coram evangeliis de IV capitulis ſecundum canones. 85
Juramentum Urbis Romæ ſenatorum. 215
Juſum, deorſum. 127, 141, 151

L

Lacus porphyreticus cum concha anſata, labrum ingens. 572
Ladiſlaus rex Neapolitanus Romæ anno MCCCXCIII. 545
Lateranenſis eccleſia ſuprema omnium mater, patriarchalis & imperialis. 561. Varia ejus nomina. 563. Ejus reliquiæ. 564, 567. Lateranenſis eccleſiæ ca-

ſus, & erectio per Sergium papam III. 575. Lateranenſes conſtitutiones. 576 *& ſeqq.* Lateranenſes epiſcopi hebdomadarii. 2. Lateranenſe patriarchium. 4, *& ſeqq.* Lateranenſium canonicorum & beneficiatorum habitus. 580, 581. numerus. 582, 583. Lateranenſis palatii comes. 398
Latho, locus Romæ. 151
Laudes Papæ. 227, 230, 265 *& ſeqq.*
Lavina vini, an ſalma. 202
Laumæ de merlis, an ſaumæ. 220
S. Laurentii baſilica ad Lateranum dicta Sancta Sanctorum. 101, 373
S. Laurentii in Paniſperna abbatia. 574
Laurentii Comes. 544
Lectio v in Vigiliis natalis ab Imperatore vel rege lecta. 452. quo habitu. *ibid.*
Lectionarium S. Hieronymi, liber Comitis. 167
Lectorium S. Petri. 159
Legatorum cardinalium vel nuntiorum creatio. 438 *& ſeqq.* reditus. 441. cappæ rubeæ de ſcarleto. *ibid.* item biretum. *ibid.*
Legatis & cardinalibus largitum in die Cœnæ preſbyterium. 358
Legium, legatum. 569
Lemovicenſis cardinalis. 435
Leo papa III. 93
Leonis IV papæ conſtitutum. 151, 161
Leoniana civitas Romæ. 154 *& ſeqq.*
Leoniana baſilica Romæ. 142, 144
Leoniana baſilica magna, dicta Caſa-major. 186
Lignum ſanctæ Crucis inventum a Sergio papa I. 209
Linea cum cottis. 64
Linteus velloſus cui inſidetur. 89
Litania ſeptena, quina & trina. 104. Litania prima, ſeptena, &c. 27. Litania ſeptiformis, quinqueformis, triformis & ſimplex. 146, 147
Lotionis manuum in Miſſa ratio. 74
Lucenſes ſolidi. 147
Lucius II Lateranenſi ex canonico, Papa. 568
Lunanum vel Eumanum Romæ macellum. 141
Luſtra aurea. 485

M

MAjorentes ſchola Stimultati. 128, 140, 145, 198
Majus monaſterium, eccleſia Romæ. 54
Malachinus, monetæ genus. 328
Mamertini privata. 143
Mancia, vulgatum nomen a manu. 129
Mandare, mittere. 129, 341. Mandare Matutinas. 325. Mandari, ſignificari. 448
Mandatarii Papæ. 195
Mandatum in Cœna Domini. 101. XII ſubdiaconis præſtitum a Pontifice. *ibid.* Mandatum ſubdiaconorum. 357, 358. Diaconorum. 362. Mandatum pauperum in die Cœnæ. 485, 486
Manipularii regionum. 531
Manſionarius primus. 5. alii. 6 *& ſeqq.* Manſionarii Lateranenſis eccleſiæ. 578
Mantum ad collum Pontificis. 98
Manus-carneæ arcus. 143
Manus, preſbyterium duplex. 129, 142, 180 *& ſeqq.*
Mappula extenſa ſuper caput Pontificis. 141 *& alibi.*
Mappulariorum ſchola Romæ. 173. Mappularii Papæ. 195, 197, 374

Mappulæ ſubdiaconorum. 70. in ſiniſtra manu ferendæ. *ibid.*
Marabotinus, monetæ genus. 169 *& ſeqq.*
Mareſcalchus major Papæ. 454
S. Mariæ in Aquiro eccleſia. 143
S. Mariæ in Aventino abbatia. 574
S. Mariæ in Capitolio abbatia, ubi nunc minores Aræ-cæli. 574
S. Mariæ in Caſtro-aureo Romæ abbatia. 574
S. Mariæ-majoris eccleſia Romæ. 573, 574
S. Mariæ in monaſterio juxta S. Petrum ad Vincula abbatia. 574
S. Mariæ in Pallara abbatia. 574
S. Maria Scholæ Græcorum. 466
S. Maria in Virgari in fine cortinæ Romæ. 147
Mariæ Magdalenæ corpus, excepto capite, in Lateranenſi eccleſia. 567
Maria regina mater Roberti Siciliæ regis. 410
Maria de Mancino, civis Romana. 190
Marii templum, Cimbrum. 141
Marina virgo patrona Ardeæ Rutulorum. 166
Maſculi Romæ in eccleſia ad auſtralem partem, feminæ ad borealem. 549, 553
Maſſarius, fundi procurator. 108
Matallaſcum. 527
S. Mathias apoſtolus, Parvus Dei dictus. 573. S. Mathiæ apoſtoli corpus in eccleſia S. Petri. 161
Matthæus S. Mariæ in Portu cardinalis. 248
S. Mauricii altare in eccleſia S. Petri Romæ. 400
Mediana Dominica. 18
Melequinus, monetæ genus. 169 *& ſeqq.*
Menſa Domini, locus ubi Euchariſtia in viaticum aſſervata. 587
Menſa de altari levata apud Lateranum in Cœna Domini. 99, 100
Merolanæ in monte Exquilino. 4, 140, 141, 373
Meſquinus ex ord. Prædicatorum card. 515
Met pro ipſemet. 369, 459, &c. 468, 491
Meta ſudans. 144
Milicena, draconariorum inſula. 126
Milites draconarii. 128
Miſſæ confeſſio præmiſſa qualis. 329
Miſſa pro defunctis numquam a Papa celebrari ſolita. 417
Miſſæ à cardinale coram Papa dictæ, item Miſſæ coram cardinale dictæ ritus. 314, 315, 413 *& ſeqq.*
Miſtum pro vino. 201
Mitræ tres Papæ cur. 232, 345
Mitra clericalis imperatori impoſita. 401
Mitra de vernello. 344
Mitra conſiſtorialis. 440
Mitrale. 280
Mitrati cardinales. 204
Mitratus abbas coram Romano Pontifice. 169
Modeſtia in choro ſervanda. 579
Monachi Laterani & ad S. Petrum Romæ. 51
Monaſteria prope Vaticanum. 154, 160
Monaſt. S. Agathæ Romæ, 191, 206
Monaſt. S. Alexii Romæ. 160, 206
Monaſt. S. Anaſtaſii Romæ. 161
Monaſt. Ardeæ civitatis Rutulorum. 166
Monaſt. Auguſta Romæ. 154
Monaſt. S. Baſilii Romæ. 206
Monaſt. Biberaticæ Romæ. 206
Monaſt. S. Bibianæ Romæ. 206
Monaſt.

Monaſt. duplex S. Cæſarii Romæ 206
Monaſt. S. Cæſarii in palatio Romæ. 160
Monaſt. Campi Martis. 206
Monaſt. in Capitolio Romæ. 206
Monaſt. Clivi Scauri. 206
Monaſt. S. Coſmæ Tranſtiberim. 206
Monaſt. SS. Coſmæ & Damiani in Vico-aureo. 160
Monaſt. S. Crucis Romæ. 206
Monaſt. S Cyriaci Romæ. 206
Monaſt. S. Gregorii in Clivo-Scauri. 160
Monaſt. S. Johannis de Inſula Romæ. 206
Monaſt. S. Johannis Portæ Latinæ. 206
Monaſt Juliæ Romæ. 206
Monaſt. S. Laurentii in Clauſura Romæ. 157
Monaſt. S. Leonis Romæ. 206
Monaſt. S. Mariæ in Aventino. 160
Monaſt. S. Mariæ Romæ 191, 195
Monaſt. S. Mariæ in Monaſterio Romæ. 206
Monaſt. S. Mariæ in Pallara Romæ. 161, 206
Monaſt. S. Martini Romæ ſub tegna baſilicæ S. Petri. 91
Monaſt. Maximæ Romæ. 206
Monaſt. Mirandæ Romæ. 206
Monaſt. Palladii Romæ. 191
Monaſt. S. Pancratii in via Aurelia. 160, 191
Monaſt. Paniſpernæ Romæ. 206
Monaſt. S. Pauli in via Oſtienſi. 161
Monaſt. S. Petri ad Vincula Romæ. 161
Monaſt. dominæ Roſæ Romæ 191, 206
Monaſt. S. Sabæ Romæ. 206
Monaſt. S. Sabæ Romæ, vel Cella-nova. 160
Monaſt. S. Silveſtri in Capite. 206
Monaſt. S. Silveſtri Inter-duos-hortos. 160
Monaſt. Tempoli Romæ. 206
Monaſt. S. Thomæ de Formis Romæ. 206
Monaſt. S. Trinitatis Romæ. 206
Monaſt. S. Valentini in via Flaminia. 161
Monaſt. de Villa Romæ. 191
Monaſt. alia Romæ *V. in nominibus propriis.*
Moneta aurea per Papam immiſſa in os prænuntiantis ſibi antiphonam. 235
Mons Malus prope Romam. 231
Mortui ſepulcrum a ſingulis presbyteris benedictum. 96
Mortalæ ſacima. 208
Moſibum ſeu Muſivum. 161
Mulier, etiam imperatrix & regina, numquam comedere debet cum Papa. 361, 489

N

Naccus ſcarlattæ palafredo Papæ adhibitus. 185. Nacta ſcarleti. 341
Natalis Domini Vigilia extra IV tempora non celebrata. 93
Neapoleo S. Adriani cardinalis. 247, 248, 249, 250
Neapolitanus cardinalis. 51?, 541
Neronis obeliſcus. 126, 143
Nervæ ſeu Nerviæ Deæ arcus. 132. templum. 143
S. Nicenii eccleſia Romæ. 268
Nicolai V pia mors. 526
Nicolaus S. Euſebii cardinalis. 249
Nicolaus epiſc. Oſtienſis card. 247, 248, 249
Nicolaus Ferri, civis Romanus. 189
Nicolaus Gazzi, civis Romanus. 189
Nomenculator Romanæ eccleſiæ. 4 *& ſeqq.*

Nomina infantibus ante baptiſmum data. 77, 106
Nonnata Francis, ancilla Dei ſacrata. 86
Notarii regionarii. 4 & ſeqq.
Notariorum primicerius. 57
Novarienſis cardinalis. 443, 543
Nucerinus cardinalis. 515
Nudis pedibus a Papa & cardinalibus adorata crux. 369
Nympheum ante oratorium. 572

O

Oblatæ virorum & feminarum. 46. Oblatæ tres a preſbyteris cardinalibus in Miſſa ponficia conſecratæ. 29. Oblatæ integræ novitiis preſbyteris datæ. 91. Oblatarum fractio. 558
Oblatio in Miſſa cum fanonibus. 554. Oblationes in Miſſa factæ a viris & feminis. 67, 74. Oblationes quî immolatæ. 74
Octavæ diei tranſlatio ob aliud feſtum concurrens. 513
Odhones. 64, 65
Oleum exorcizatum & oleum infirmorum. 99, 355
Olibani libra. 163, 218 & ſeqq.
Onufrii Panvinii epiſtola. 165
Orarium. 54, 64. Orarium ad modum preſbyteri. 221. more diaconorum. 222. Orarium in manu. 85. Orarium breve. 91. Oraria confeſſioni & altari impoſita ante ordinationem. 90, 94
Oratio nulla præter Dominicam in Lateranenſi eccleſia. 566. Oratio Lateranenſis. 570 & ſeqq.
Oratio poſt communionem dicta poſtulatio. 559
Orationes Miſſæ. 557
Orationes fidelium adhibitæ ne Papa erret. 536
Oratorium pro faldiſtorio. 8
Ordinationis ritus. 90 & ſeqq.
Ordinationis Papæ ritus. 210 & ſeqq.
Ordines minores. 497
Ordo Romanus multiplex. 1 & ſeqq. Ejus antiquitas & integritas. 2
Ordo ad viſitandum & ungendum infirmum. 111 & ſeqq. 114
Ordo celebrandi Concilii. 393 & ſeqq.
Ordo conſecrationis Papæ. 271 & ſeqq.
Ordo ad benedicendum imperatorem. 215 & ſeqq. 397
Ore percepta a ſubdiaconis communio. 75
Orphei domus. 132, 151
Oſtiarii Papæ. 195, 196
Oſtienſis epiſcopus Papæ conſecrator. 272

P

P. de Columna domus Romæ. 268
P. de Roblayo Franciæ cancellarius, cardinalis. 435
Pactiſi vina. 38
Paduanus ex Ord. Auguſtin. cardinalis. 515
Palafredus Papæ. 176
Palefrenarium Papæ. 531
Palatini diaconi. 567
Palatium Cintæ Muſca in Punga Romæ. 275
Pampanianus epiſcopus Parmenſis. 248
S. Pancratii via Aurelia abbatia. 574
S. Pancratii capella ad Lateranum. 99
Panni poſt mortem Papæ diſtributi. 530, 531
Papæ electio, &c. 210 & ſeqq. coronatio. 255. Papæ electi, nec-

dum conſecrati, litterarum forma. 223. Papæ coronatio in ſacris dierum aliquot ſollemnium. 120 *& ſeqq.* Papa S. Petri vicarius. 567. Papa ne erret, & ne contra Romanam eccleſiam faciat, fidelium orationes expoſcit. 536. Papa Miſſam ut audit. 413. *& ſeqq.* Papæ communio non ad altare, ſed ad ſedem. 266 *& paſſim.* Papa nudis pedibus in proceſſionibus. 173, 176, 203, 210, 235. Papæ cappa de veluto cremoſino, foderata de ermelinis auctore Bonifacio IX. 450. Papæ cappa clauſa de ſcarleto rubeo, foderata de herminis. 371. Papæ cambuta ſeu baculo non utuntur. 288. Papam equitantem reges adextrant. 270. ei miniſtrant in menſa. 271. Papæ comeſtio ſollemnis in Cœna Domini. 486, 487. Papa menſæ nullas admittit feminas. 489. Papæ capuceum & cocullus. 480. caputium replicatum ſuper caput. 523. Papa ægrotante quid agendum. 526. Papæ exſequiæ. 529 *& ſeqq.*

Papalis crucis delator ſubdiaconus. 102

Papilio cum fiſtula & tribus punctis. 500

Papienſium denariorum ſolidi. 122, 147

Papyrus pro ellychnio. 134. ſervata ad mortem Pontificis. *ibid.*

Paradiſus, atrium eccleſiæ. 162, 547

Parapectus. 533

Paratorium, locus in quo vaſa ſacra. 50

Paridis de Craſſis adverſus electum Corcyrenſem, cæremoniarum vulgatorem, expoſtulatio. 9, 587 *& ſeqq.*

Parion Romæ. 143

Parvus Dei, dictus S. Mathias apoſtolus. 573

Paſcha annotina. 148

Paſchalis communio de manu Papæ. 507

Paſchalis II ordinem canonicum in Lateranenſi eccleſia renovavit. 568

Patena in canone geſta ab acolythis, tum a ſubdiaconis. 58, 59. Patenæ duæ in Miſſa. 68

Patriarchalium Romæ baſilicarum ordo definitus ab Urbano VI. 526

Patriarcharum locus inter duos cardinales. 457, 464

Patrini & Patrinæ. 78, 79

Patrinus Italis Sanctulus dictus. 116

Patris ſpiritualis teſtimonium de defuncto. 116

S. Pauli e tumulo rapti carbones & incenſum pro febricitantibus. 150

Paulus papa I. 160

Pauperes multi reficiendi in morte Papæ & cardinalium. 381 *&* 382

Pax a Pontifice data in Miſſa. 2, 505. cur annunciata ante commixtionem corporis & ſanguinis Dominici. 558

Pectoralia ante altare, cancelli. 123, 162, 403

Pedes, pro pedites. 426

Pedibus nudis Papa in proceſſionibus. 173, 176, 203, 210, 235

Pellis ad collum, ſeu almutium. 137

Pentecoſtes feſtum caret octava. 241

Peregrinorum in gratiam data Indulgentia. 479

Peregrinus archiep. Colonienſis. 157

Perfuſorium, linteum ad tergen-

dum calicem. 337
Perlæ, gemmæ. 233
Petiæ de tela. 540
Petra argentea S. Petri Romæ. 162
Petra papalis. 185
Petragoricenſis cardinalis. 437
Petra-Malius cardinalis. 515
Petri & Pauli icones per mare Romam venerunt nullo ductore. 212, 261
S. Petri Vaticana eccleſia, aliarum magiſtra. 155
S. Petri miles effectus rex. 408
Petri Amelii, Galli Electenſis, Senogallienſis epiſcopi, &c. liber cæremoniarum, 443 *& ſeqq.* Gradenſis patriarcha, confeſſor Papæ. 540, 541, 544
Petrus S. Damaſi cardinalis. 157
Petrus Oloycenſis epiſcopus. 444, 506
Petri diaconi cardinalis, poſtea Gregorii XI conſtitutiones Lateranenſes. 577 *& ſeqq.*
Petrus-Johannes de Pampano. 162
Petrus de Mantino, civis Romanus. 190
Petri Mallii canonici S. Petri Romæ liber. 158
Petrus S. Mariæ novæ cardinalis. 576
Petrus Oſtienſis epiſcopus. 157
Petrus de Paulo, civis Romanus. 190
Petrus de Pratis cardinalis, archiepiſcopus Aquenſis. 435
Petrus epiſcopus Silvæ-candidæ. 154
Petrus de Thomacellis eligitur in Papam Gregorii XI nomine. 526
Philippus de Alençonio cardinalis. 537
Phocas Manieti, civis Romanus. 190
Pileus cardinalis de Ravenna. 541
Pinea Romæ juxta palatinam. 143
Pintola de auro. 538
Piper datur in feſto S. Stephani in collatione commenſalium Papæ. 455
Piſanus cardinalis. 534
Planelli, calceorum genus. 175
Planetæ plicatæ unde dictæ. 310
Planeta quomodo plicatur. 464.
Planetæ curtæ cardinalium. 176.
Planeta & orarium ordinandi acolythi veſtes. 85
Pœnitentiæ ſacramentalis ordo & forma. 107 *& ſeqq.* Pœnitentiæ publicæ habitus. 517
Pœnitentium in die Cœnæ abſolutio. 354
Pogium. 37
Politicus ſeu Polyptychus liber. 452
Polyptychus liber cameræ. 358
Pontifex ubi communicat. 62
Porcaſter. 197 *& ſeqq.*
Prædicare coram Papa non debent diaconi, nec doctores decretorum, nec abbates, at ſolummodo prælati & magiſtri in Theologia. 355
Præfatio Miſſæ. 559
Præfectus Romæ calceatus zanca una aurea, altera rubea. 170
Præfectus navalium Romæ dictus Sangari. 170
Prælatorum inſtitutio. 390
Præputium Domini ſervatum in eccleſia Lateranenſi. 564
Preſbyteri ordinatio. 86. Preſbyteri juxta epiſcopum. 551. Preſbyteri in Miſſa ultimi omnium oblationes offerunt. 554. Preſbyter chriſmate linit verticem baptizati a diacono. 83. Preſbyterorum in conciliis ſuffragia. 393
Preſbyterium, erogatio pecuniæ. 129, 142, 146, 169 *& ſeqq.*

Præſepe Domini partim in eccleſia S. Mariæ-majoris. 573
Præſul, ideſt Papa. 466
Primicerius. 4 & ſeqq. Primicerius defenſorum. 7
Primicerius, judicum palatinorum princeps. 570. Aliorum ordo. *ibid.*
S. Priſcæ & Aquilæ Romæ abbatia. 574
Proba, probatio. 500
Proceſſionis ordo. 70
Proceſſus generales ſeu excommunicationes. 362. & ſeqq. 481
Proceſſus generales die Cœnæ Domini. 378, 382. in Aſcenſione. 383
Procomea vina. 38
Proſtratio in Miſſa ab elevatione ad *Pax Domini*, &c. 235
Protoſcrinarius, unus ex judicibus palatinis. 570
Proveſini ſolidi. 188 & *paſſim*. 212 220
Pſalmus ad Introitum Miſſæ cantatus. 71
Pſalmus *Lætatus ſum* olim in Miſſa dictus ante communionem. 448, 451
Pulſatio ſignorum in Lateranenſi eccleſia cur ſemper ſollemnis. 566
Purificationi digitorum in Miſſa vinum ab aqua diſcretum adhibetur, tum aqua. 307, 308
Pugillaris, fiſtula ad hauriendum Dominicum ſanguinem. 5, 50
Pugillata denariorum. 211

Q

QUADRAGENÆ de Indulgentiis. 350, 365, 366, 368

R

RAGIATÆ foratæ columnæ. 572
Rainucius de Conella, civis Romanus. 190
Rainucius de Franco, civis Romanus. 190
Raſoribus, novaculis. 532
Ravennantium urbs Romæ Tranſtiberim. 160, 574
Reatinus cardinalis. 515, 537
Recipere, inchoare. 441
Regis unctio & coronatio. 407 & ſeqq.
Reges equitantem Papam adextrant. 270. ei in menſa miniſtrant. 271
Regum filii Papæ menſæ inſerviunt. 271, 360
Regiæ, cancelli. 348, 369, 455, 456, 480. Regia ſecretarii. 7. Regiarum porta. 492, 496
Reginæ coronatio. 404 & ſeqq. unctio 410. communio. 411
Regionarii diaconi. 567
Regiones ſeptem ordinis eccleſiaſtici Romæ. 3. Diaconi & ſubdiaconi regionarii. *ibid.*
Regnum ſeu corona Papæ. 258, 340, 454. capiti quando impoſitum. 168, 171 & ſeqq.
Religioſa veſtimenta, id eſt eccleſiaſtica. 93
Reliquiæ Lateranenſis eccleſiæ. 564, 567, 570, 571, 572, 573, 581 & ſeqq.
Remiſſa quid. 5
Retia ſeu pharus, candelabrum orbiculare. 14, 161
Robacianus Romanus de Rainutio, civis Romanus. 190
Robertus rex Siciliæ Avenione cum uxore coronatus. 406
Rodulfus abbas S. Laurentii in Clauſura. 157

Roggerius Siciliæ rex. 568
Romæ porta Collina juxta caſtellum Creſcentii. 397
Romanæ urbis loca & eccleſiæ. 189 *& ſeqq.*
Romanorum Pontificum ſepulturæ in eccleſia Lateranenſi. 567, 568
Romanus Pontifex eligatur unus e cardinalibus diaconus aut preſbyter, non epiſcopus. 92
Romanus de Bonella, civis Romanus. 190
Romanus & Odo Craſſus cives Romani. 190
Romanus de Petro Ocilenda, civis Romanus. 190
Romuli memoria. 126. ſepulcrum. 143
Roſa aurea Papæ cum muſco & balſamo. 135, 176, 236, 471
Rotulus de cereis græcis. 218
Rufinæ & Secundæ martyrum corpora in eccleſia Lateranenſi. 570
S. Rufinæ epiſcopus. 154 *& ſeqq.* 163
Rugæ altaris. 85, 86
Ruthenenſis cardinalis. 435, 437. ad regem Aragonum legatus. 442

S

S. Sabæ ſeu Cellæ-novæ abbatia. 574
Sabbati die Miſſæ defunctorum dici non ſolitæ in eccleſia Romana. 577, 578
Sacima mortulæ. 208
Saccellarius R. E. 4 *& ſeqq.*
Saccellarius, ex palatinis judicibus unus. 570
Sacco domini Papæ. 208, 210
Sacculi portati ab acolythis ad recipiendas oblationes. 49
Sacculus ad recipiendam & deferendam Euchariſtiam acolythis datus. 85
Sacramentarium, liber orationum. 123
Saiſo Macellarius, civis Romanus. 190
Saita. 387
Salvatoris imago a S. Luca delineata, tum ab Angelo perfecta. 572, 573. Salvatoris imaginem oſculatur Papa. 573
Samitum, panni genus. 342. Samitum fulratum de pellibus. 440
Sancta, Euchariſtia. 21 *& ſeqq.*
Sancta ſanctorum in eccleſia Lateranenſi. 261. Sancta ſanctorum, Lateranenſia archiva. 560
Sancti canonizatio. 412, 418 *& ſeqq.*
Sancti, cujus fit celebritas, nomen in confeſſione Miſſæ expreſſum. 416
Sanctuaria, reliquiæ. 152
Sanctulus apud Italos, patrinus. 116
Sandalia Jeſu-Chriſti Romæ ſervata. 152
Sandialarii. 162
Sangari, præfectus navalium Romæ. 170
Sanguis & aqua Chriſti. 179
Sanguis Chriſti ſine calamo ſumtus in prima Miſſa Natalis Domini. 451
Sangrus cardinalis. 515
Sanſon Manchinus, civis Romanus. 190
Sanſon de Olianta, civis Romanus. 190
Saraceni, monetæ genus. 200
Sarantaſmum, an tarantaſmum, pallii ſeu veſtis genus. 568, 570
Scala ad eccleſiam Lateranenſem. 209
Scarleto rubro confecta infula. 253. Veſtes de ſcarleto albo. *ibid.* Scarlatum in faleris equi papa-

lis. 171
Scholæ ſeu ſocietates variæ Romæ. 195 & ſeqq.
Schola, cantorum chorus. 7 & ſeqq. 567
Scholæ Crucis Romæ. 169, 180, 182. Schola mappulariorum. 173. Schola laicorum. 177, 204
Schola ſtimulati, majorentes. 128, 140
Schola virgarum Romæ. 204, 207
Scopalatii Papæ. 195, 200
Scrinarius, ſeu Scriniarius. 168 & ſeqq.
Scrutinii ordo. 77 & ſeqq.
Scrutinii in electione Pontificis formula. 247 & ſeqq.
Scudeta, ſcuta. 537
Scuta capellanorum Papæ, veſtis. 363
Secreta Miſſæ. 558, 559
Secundicerius Judex. 6 & ſeqq. 570
Sedere, aptum eſſe. 7 & ſeqq.
Sedes Papæ in eccleſia S. Petri poſt altare. 213. Sedes S. Silveſtri. 214
Sellaris Pontificis. 6. 42
Senator Urbis nigro colore non utitur in morte Papæ. 531
Senatorum Urbis officium. 261. juramentum. 215
Senatorium, locus primorum in eccleſia. 10, 50, 57, 60
Seneſcalcus major Papæ. 201
Sepeliendi clericos Romanæ fraternitatis ordo. 115 & ſeqq.
Sepulturæ ordo. 115 & ſeqq.
Serioſius, prolixius. 487
Sergii Papæ juſſu ordinata proceſſio. 151
Sergii papæ III dona & beneficia in Lateranenſem eccleſiam. 575, 576
Sermo in Miſſis defunctorum numquam habetur præſente curia Romana. 523
Servientes armorum. 476
Severinus porticus. 125
Seſſorianum palatium. 135. *al.* Suſurrianum. 121
Seſtace, ſtudarium. 64, 65
Silex ubi cecidit Simon Magus. 144
Silvæ-candidæ epiſcopi prærogativæ. 154 & ſeqq. 163
Silveſtri Papæ geſta. 562. privilegium. *ibid.* Indulgentiæ. 564. Sedes. 214
S. Silveſtri Inter-duos-hortos abbatia. 574
SS. Simonis & Judæ corpora in baſilica Vaticana ſepulta ad Crucifixos. 122
Simonis Magi ſilex. 144
Siricum pro Serico. 492 & ſeqq.
Sixtus III an auctor eccleſiæ S. Mariæ-majoris. 573
Soleclum. 280
Solidi Proveſinorum. 212, 220
Species, dulciamina. 234
Squallæ nigræ. 581
Stafilia. 222
Statio ad communicandum ab archidiacono adnuntiata. 50
Stationes ſollemnes S. R. E. 544 & ſeqq.
Stationalis crux. 124, 131
Stationarius. 4
S. Stephani monaſterium in baptiſterio Lateranenſi. 571
Stephanus papa II auctor monaſterii S. Silveſtri. 160
Stephanus S. Ceciliæ cardinalis. 157
Stephanus de Girone, civis Romanus. 189
Stephanus *Nizot*, civis Romanus. 189
Stephani Serpetri turris in capite Parionis. 188
Stephanus Theobaldus, civis Romanus. 189

Stercoraria ſedes Papæ unde dicta. 211, 213, 214, 230, 231, aliæ. *ibid.*

Sternata, ſtrata. 535

Sticcha. 200

Subdiaconi ordinatio. 85. in alia quam publica ordinatione. 89. Subdiaconi veſtes propriæ. 70. Subdiaconi quamdiu in Miſſa inclinati 555. Subdiaconus corpus Domini cum patena portat. 23. Subdiaconis XII lavati pedes a Papa in die Cœnæ mane. 180. pauperibus XIII poſt comeſtionem. 181, 357. Subdiaconi palatini. 567

Subtulares. 65

Suburbana Romæ, ubi epiſcopi ſuffraganei Papæ. 23

Suburæ mons Romæ. 161

Sucellenſis cardinalis. 435

Sudarium Chriſti, quod vocatur Veronica. 122

Supercoqui Papæ. 199

Supplementarius. 5

Suſurrianum palatium. 121. *al.* Seſſorianum. 135

Symbolum in Miſſa recitatum. 46, 63, 67, 73

T

TARANTASMUM, an ſarantaſmum, pallii ſeu veli genus. 568

Taxea, ſcyphus. 501, 506

Teatinus cardinalis. 515

Temporius, ocius. 79

Theobaldus Velitrenſis epiſcopus. 157

Theodori baſilica panetaria. 137

Theodorus S. R. E. archidiaconus. 21

S. Thomæ eccleſia Lateranenſi proxima 98

S. Thomæ juxta formam Claudiam abbatia. 574

Thunitia. 262

Tiberianæ militiæ. 143

Tiberinus ex Ord. Prædicatorum cardinalis. 515

Tinellum aula. 476, 487, 528. Tinellum tenere. 541

Tituli a Papa dati cardinalibus. 430

Toalea. 198, 202, 205

Tobalea, mantile. 252. *V.* Tualea.

Tobaleolæ. 532

Tobaliæ friſatæ & opertæ. 162

Tortitiæ ſeu brandones. 529

Torticii accenſi a Papa, & cardinalibus in proceſſu vel excommunicatione projecti. 364

Travicula de argento.

Tribunal eccleſiæ. 56

S. Trinitatis Scottorum Romæ abbatia. 574

S. Triphonis eccleſia Romæ. 143

Triporticum ante oratorium. 572

Triſſadorium ſive teloneum. 487

Tualea ſuper altare expanſa in die Paraſceves. 102. *V.* Tobalea

Turcici imperatoris orator in Miſſa toleratus ad præfationem. 409

Tu autem a diacono præcentum pro fine lectionum. 123

Tuderrinus cardinalis. 534

Tuſculani tenimentum. 215

Tutare, exſti guere. 22, 31

V

S. VALENTINI juxta pontem abbatia. 574

Vaſtararii Papæ. 172, 195, 199, 199

S. Venantii porticus & eccleſia Romæ. 13. 8

Venetiarum cardinalis. 543

Verialia verba, an curialia. 251

Vernagia bona. 527

Veronica dicta ſudarium Chriſti. 122

Veronica in eccleſia S. Petri. 161
Veſtararius Romanæ eccleſiæ. 4
Via ſacra ſeu Papæ, Romæ 259
Vicedominus eccleſiæ Romanæ. 4 *& ſeqq.*
Vinarerium & taxeæ. 501
Vinci quid. 164. an candelæ ex vinetis vivis. 199
Vigiliæ a Matutino diſtinctæ. 125, 149
Vigiliis datum vinum ante vigiliam. 219
Vinum Dominici corporis intinctione ſanctificatum. 60, 114, 370, 492. *V. Commentar.*
Vinum purum in calice certis in locis ponitur in Paraſceve. 370
Vinum perfuſionis in Miſſa. 414
Vinum in calicem conſecrationis infuſum pro communicantibus. 312
Vina græca, de Pactis aut Pactiſi, de Procoma. 38
Umbella ſeu baldachinum Papæ in proceſſionibus. 476
Umbilicus Jeſu-Chriſti Domini noſtri in eccleſia Lateranenſi. 572
Unctionis extremæ forma. 111 *& ſeqq.*
Urbanus Papa. 215
Urbani Papæ VI conſtitutum ſeu decreta. 525
Urſinus cardinalis. 543
Wimplium capitis Virginis Deiparæ. 573

Z

ZACHARIÆ Papæ baſilica. 128
Zachariæ Papæ palatium ſeu Caſa-major. 260
Zancha, calcei pontificalis genus. 128, 170

FINIS.

PARISIIS, Excudebat GABRIEL MARTINUS, anno M. DC. LXXXIX.

PECIAL 88-B
6897
v.2